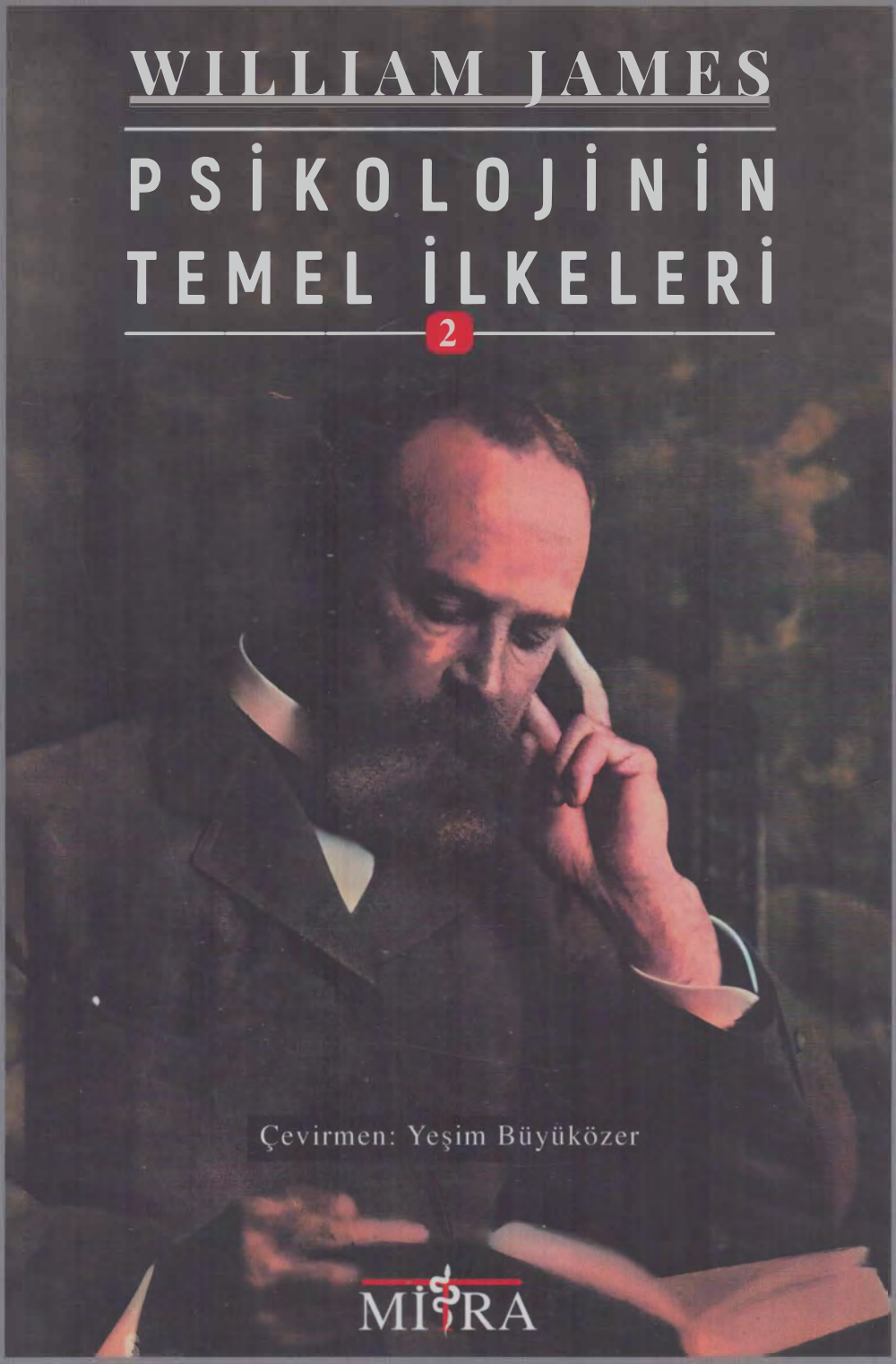
WILLIAM JAMES

PSİKOLOJİNİN TEMEL İLKELERİ

2

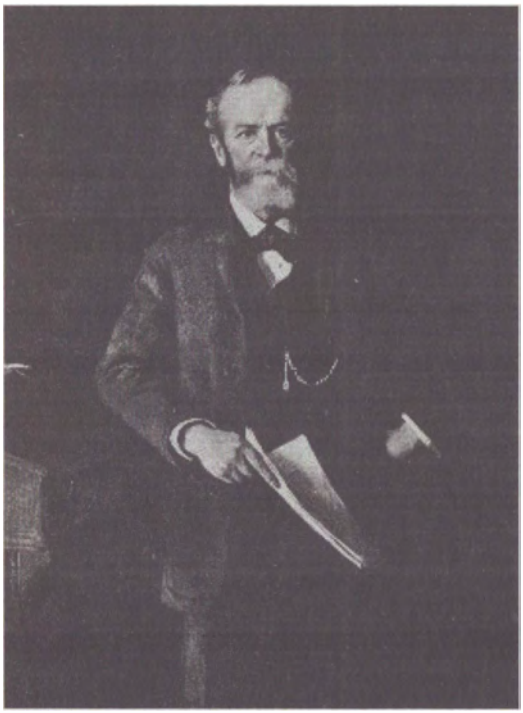
Çevirmen: Yeşim Büyüközer

MİSRA

PSİKOLOJİNİN TEMEL İLKELERİ

WILLIAM JAMES

CİLT 2

William James (1842-1910)

MİRA

PSİKOLOJİNİN TEMEL İLKELERİ-2
William James
Orijinal Adı: The Principles Of Psychology

Mitra Yayınları

1. Basım: Eylül 2024

Yayın Yönetmeni: **Ali Enver Öztürk**
Çevirmen: **Yeşim Büyüközer**
Editör: **Serdar Öktem**
Kapak Tasarımı: **Yunus Karaaslan**
Sayfa Tasarımı: **Adem Şenel**

ISBN: 978-625-94805-3-4

Baskı ve Cilt: Çınar Matbaacılık
Maltepe Mah.Davutpaşa Cad.Güven Sanayi Çarşısı
C Blok No:274-275 Topkapı / İstanbul Tel: 0212 501 37 63
cinarmatbaakitap@gmail.com Sertifika No:42979

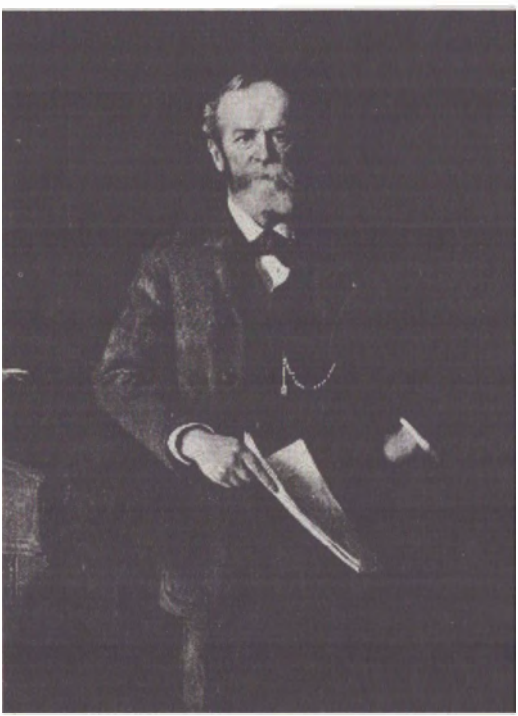
© Bu kitabın yayın hakları Mitra Yayınları'na aittir.
Her hakkı saklıdır. Tanıtım amaçlı kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

MİTRA YAYINCILIK KIRTASİYE İTH.
VE İHR. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
Sertifika No: 44714
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No: 16/68
Fatih - İSTANBUL
Tel : 0 212 511 27 23 / Fax: 0 212 511 27 24
www.mitrayayinlari.com
e-mail: mitra@mitrayayinlari.com

PSİKOLOJİNİN TEMEL İLKELERİ

WILLIAM JAMES

CİLT 2

William James (1842-1910)

MİTRA

İÇİNDEKİLER

17. BÖLÜM
DUYUM 7

18. BÖLÜM
HAYAL GÜCÜ 48

19. BÖLÜM
'ŞEY'LERİN ALGILANMASI -ALGI VE DUYUMUN KARŞILAŞTIRILMASI 83

20. BÖLÜM
UZAM ALGISI 139

21. BÖLÜM
GERÇEKLIK ALGISI 283

22. BÖLÜM
AKIL YÜRÜTME 325

23. BÖLÜM
HAREKET ÜRETİMİ 369

24. BÖLÜM
İÇGÜDÜ 379

25. BÖLÜM ()
DUYGULAR 437

26. BÖLÜM ()
İRADE 480

27. BÖLÜM
HİPNOTİZM 582

28. BÖLÜM
GEREKLİ DOĞRULAR VE DENEYİMİN ETKİLERİ 604

17. BÖLÜM

DUYUM

İç algıdan sonra, şimdi de sıra dış algıda! Bundan sonraki üç bölüm, mevcut mekânsal dünyayı ve içerdiği maddi şeyleri her zaman idrak ettiğimiz süreçlerle ilgili olacaktır. Ve ilk olarak, Duyum adı verilen sürece değineceğiz.

DUYUM VE ALGI AYRIMI

Duyum ve Algı sözcükleri popüler dilde çok kesin çizgilerle ayrılmış anlamlar taşımazlar ve psikolojide de anlamları genellikle birbirine karışır. Her ikisi de nesnel bir dünyayı idrak ettiğimiz süreçleri adlandırır; her ikisi de (normal koşullar altında) ortaya çıkabilmeleri için gelen sinirlerin uyarılmasına ihtiyaç duyar; Algı her zaman kendisinin bir parçası olarak Duyumu içerir ve Duyum da hiçbir zaman yetişkin yaşamında Algı olmadan gerçekleşmez. Dolayısıyla bunlar farklı zihinsel olgu türlerinin değil, farklı bilişsel işlevlerin adlarıdır. İdrak edilen nesne 'sıcak', 'soğuk', 'kırmızı', 'gürültü', 'acı' gibi basit bir nitelik olmaya ne kadar yaklaşırsa, diğer şeylerle ilişkisiz olarak kavranırsa, durum zihni saf duyuma o kadar yaklaşır. Aksine, bir nesne ne kadar çok ilişkiyle doluysa ne kadar çok hafifletilmiş, konumlandırılmış, ölçülmüş, karşılaştırılmış, bir işleve atanmış vs. vs. bir şeyse; durum zihnini o kadar kayıtsız şartsız bir algı olarak adlandırırız ve duyumun oynadığı rol nispeten daha küçük olur.

O halde analitik bakış açısını benimsediğimiz sürece Duyum, Algıdan yalnızca nesnesinin ya da içeriğinin aşırı basitliği bakımından ayrılır. [1] Onun işlevi sadece bir olguyla tanışmaktır. Algının işlevi ise

1 Bazı kişiler hiçbir zaman gerçekten basit bir nesne ya da içeriğe sahip olmadığımızı söyleyecektir. Benim duyum tanımım basitliğin mutlak olarak değil, sadece göreceli olarak aşırı olmasını gerektirir. Bununla birlikte, okuyucuyu sıklıkla yapılan birkaç çıkarıma karşı uyarmakta fayda var. Bunlardan biri, yavaş yavaş pek çok niteliği analiz etmeyi

bir olgu hakkındaki bilgidir [2]; ve bu bilgi sayısız derecede karmaşıktır. Ancak hem duyum hem de algıda, olguyu hemen mevcut bir dış gerçeklik olarak algılarız ve bu da onları, nesneleri bu dolaysız fiziksel şekilde mevcut görünmeyen 'düşünce' ve 'tasavvur'dan farklı kılar. Fizyolojik açıdan bakıldığında hem duyumlar hem de algılar (kelimenin dar anlamıyla) 'düşüncelerden', üretimlerine çevreden gelen sinir akımlarının dahil olmasıyla ayrılır. Algılamada, bu sinir akımları

öğrendiğimiz için, zihinde gerçekten ayrıştırılamaz duygular olmadığı sonucuna varmamız gerektiğidir. Diğeri ise, duyumlarımızı üreten süreçler çoklu olduğu için, öznel gerçekler olarak kabul edilen duyumların da bileşik olması gerektiğidir. Bir örnek vermek gerekirse, bir çocuğa limonatanın tadı ilk başta basit bir nitelik olarak gelir. Daha sonra hem bu tadın nefesine yansımasında birçok uyaranın ve birçok sinirin rol oynadığını öğrenir, hem de ekşiliği, serinliği, tatlılığı, limon aromasını vs. ve bunların her birinin ve hepsinin çeşitli güç derecelerini ayrı ayrı algılamayı öğrenir - deneyim, her biri soyutlanmış, sınıflandırılmış, adlandırılmış vs. olan ve hepsi de orijinal 'limonata tadının' ayrıştırıldığı temel duyumlar gibi görünen çok sayıda yöne ayrılır. Buradan hareketle, bu sonuncusunun hiçbir zaman göründüğü kadar basit bir şey olmadığı iddia edilmektedir. Bu tür bir akıl yürütmeyi Bölüm VI'da zaten eleştirmiştim (bkz. s.17ff.). Basit bir limonatanın tadını çıkaran çocuk ile onu analiz ederek büyüyen aynı çocuğun zihni tamamen farklı iki durumdadır. Öznel olarak düşünüldüğünde, bu iki zihin durumu birbirinden tamamen farklı iki olgu türüdür. Daha sonraki zihinsel durum, yeşilin bu diğer renklerle karşılaştığında benzerlik ilişkilerini görmesidir. Onda soyut bir 'renk' gören kişi, yalnızca onunla renk olarak bilinen diğer tüm nesneler arasında bir benzerlik gördüğü anlamına gelir. (Daha önce de gösterildiği gibi, benzerliğin kendisi nihai olarak tüm benzerlerde gömülü olan özdeş bir soyut unsurla açıklanamaz). Yeşil renkte soyut bir solgunluk, yoğunluk, saflık gören kişi, başka benzerlikleri de kastetmektedir. Bunların hepsi o özel yeşilin dışsal belirlenimleridir, onun hakkındaki bilgilerdir, Herbart'ın dediği gibi z ̧allige Anischten, bileşiminin unsurları değil. Meinong'un Vierteliahrschrift f ̧r wiss'deki makalesini karşılaştırın. Phil., xii. 324 durum 'bu daha önceki durumun basit olarak algıladığı aynı tattır (ya da sıvıdır)' der, ancak bu iki durumun kendilerini özdeş yapmaz. Bu, aynı söylem konuları ya da şeyler hakkında giderek daha fazla şey öğrenmekten başka bir şey değildir. -- Ancak bu konuların birçoğunun, örneğin çeşitli renklerin, tüm analizlere direnç gösterdiğini itiraf etmek gerekir. Mavi ve sarıyı belli bir yeşilin 'içinde' gören kişi, yeşil bu diğer renklerle karşı karşıya geldiğinde benzerlik ilişkileri görür. Soyut 'rengi' onda gören kişi, yalnızca onunla renk olarak bilinen diğer tüm nesneler arasındaki benzerliği gördüğü anlamına gelir. (Daha önce de gösterildiği gibi, benzerliğin kendisi nihai olarak tüm benzerlerde gömülü olan özdeş bir soyut unsurla açıklanamaz) Yeşilde soyut solgunluk, yoğunluk, saflık gören kişi yine de başka benzerlikler görüyor demektir. Bunların hepsi o özel yeşilin dışsal belirlenimleridir, onun hakkındaki bilgilerdir, Herbart'ın dediği gibi z ̧allige Anischten, bileşiminin unsurları değil. Meinong'un Vierteliahrschrift f ̧r wiss'deki makalesini karşılaştırın. Phil., xii. 324

2 Bkz. yukarıda

kortekste hacimli çağrışımsal süreçleri ya da yeniden üretim süreçlerini harekete geçirir; ancak duyum tek başına ya da en az algıyla gerçekleştiğinde, buna eşlik eden yeniden üretim süreçleri de en aza iner.

Bu bölümde özellikle duyumla ilgili bazı genel soruları tartışacağım. Daha sonraki bir bölümde algılama konusuna sıra gelecektir. Özel duyumlarımızın sınıflandırılması ve doğası konusunu tamamen geçeceğim, bu tür konular tüm fizyoloji kitaplarında uygun şekilde yer bulmakta ve yeterince iyi işlenmektedir. [3]

DUYUMUN BİLİŞSEL İŞLEVİ

Saf bir duyum bir soyutlamadır ve biz yetişkinler 'duyumlarımızdan' bahsettiğimizde iki şeyden birini kastediyoruz: ya belirli nesneler, yani sert, sıcak, acı gibi basit nitelikler ya da özellikler ya da bu nesnelerle tanışıklığın bunların diğer şeylerle ilişkileri hakkındaki bilgiyle minimum düzeyde birleştiği düşüncelerimiz. Yalnızca halihazırda aşina olduğumuz nesnelerin ilişkileri hakkında düşünebildiğimiz ya da konuşabildiğimiz için, düşüncemizde, çeşitli nesneleri birbirinden ayıran çıplak dolaysız doğalarının ilk kez farkına vardığımız bir işlev varsaymak zorunda kalırız. Bu işlev duyumdur. Mantıkçıların her zaman söylemin özsel terimleri ile bunlar arasında bulunan ilişkiler arasındaki ayrıma işaret etmeleri gibi, psikologlar da kural olarak bu işlevi, kastedilen terimlerin ya da konuların görüsünü, bunlar hakkındaki bilgiden ve bunların kendi aralarındaki ilişkilerinden farklı bir şey olarak kabul etmeye hazırdırlar. Birinci işleve sahip düşünce duyusal, ikincisi ise entelektüeldir. İlk düşüncelerimiz neredeyse tamamen duyusaldır. Bize yalnızca bir dizi şey ya da söylem konusu verirler, aralarındaki ilişkiler ortaya konmamıştır. Işığı ilk gördüğümüzde, Condillac'ın ifadesiyle, onu görmekten ziyade onun kendisiyizdir. Ancak daha sonraki tüm optik bilgimiz bu deneyimin verdiği şeyle ilgilidir. Ve o ilk andan itibaren kör olsak bile, hafızamız devam ettiği sürece bu konudaki bilgimiz hiçbir temel özellikten yoksun kalmayacaktır.

3 Martin'in Human Body'sinin sunduğundan daha kapsamlı bir inceleme isteyenler, Bernstein'ın International Scientific Series'deki 'Five Senses of Man' kitabını ya da Ladd'ın veya Wundt'un Physiological Psychology'sini okuyabilirler. En kapsamlı kaynak L. Hermann'ın Handbuch der Physiologie, Cilt III

Körler için eğitim veren kurumlarda öğrencilere normal okullarda olduğu gibi ışık hakkında çok şey öğretilir. Yansıma, kırılma, spektrum, eter teorisi, vs. hepsi incelenir. Ancak böyle bir kurumun en iyi eğitilmiş doğuştan kör öğrencisi, en az eğitilmiş gören bebeğin sahip olduğu bir bilgiden yoksundur. Ona ışığın 'ilk niyetinde' ne olduğunu asla gösteremezler ve bu duyusal bilginin kaybını hiçbir kitap-öğrenimi telafi edemez. Bütün bunlar o kadar açıktır ki, duyumların öneminden fazla bahsetmeye ya da getirdiği bilgiye saygı göstermeye en az eğilimli olan filozoflar tarafından bile genellikle deneyimin bir unsuru olarak öne sürüldüğünü görürüz. [4]

Ancak sorun şu ki, bunu kabul edenlerin hepsi olmasa da çoğu, sık sık eleştirdiğimiz eski moda atomistik anlamda, bunu düşüncenin kısmi bir parçası olarak kabul etmektedir.

---

4 "Algılarımızın işaretleri ya da vesileleri olarak öne sürdüğümüz duyumlar" (A. Seth: Scottish Philosophy, s. 89). "Varlıkları varsayılır, çünkü onlar olmadan bilinçte doğrudan mevcut olan karmaşık fenomenleri açıklamak imkânsız olurdu" (J. Dewey: Psychology, s. 34). T. H. Green gibi büyük bir duyum düşmanı bile, protesto amacıyla ona bir tür varsayımsal varoluş izni vermek zorundadır. "Algı hissi varsayar" (Contemp. Review, cilt xxxi. s. 747). Ayrıca Prolegomena to Ethics, 48, 49'daki gibi bölümlere de bakınız. Fizyolojik olarak, duyusal ve üreme ya da ilişkisel süreçler birbirlerinden bağımsız olarak gelişip azalabilir. Doğrudan duyu organının uyarılmasına bağlı olan kısmın baskın olduğu durumlarda, düşünce duyusal bir karaktere sahiptir ve diğer düşüncelerden duyusal yönde ayrılır. Bu yönde en uzakta yer alan düşüncelere pratik kolaylık açısından duyumlar diyoruz, tıpkı karşıt uçta yer alanlara kavramlar dediğimiz gibi. Ancak saf duyumlara sahip olduğumuz kadar saf kavramlara da sahip değiliz. En seyrek entelektüel durumlarımız bir miktar bedensel duyarlılık içerir, tıpkı en donuk duygularımızın bir miktar entelektüel kapsama sahip olması gibi. Sağduyu ve yaygın psikoloji bunu, zihinsel durumun biri duyum, diğeri kavram olan farklı kesirli parçalardan oluştuğunu söyleyerek ifade eder. Ancak, her zihinsel durumun bütünsel bir şey olduğuna inanan bizler bu şekilde konuşamayız, ancak zihinsel durumun duyusal veya entelektüel karakterinin veya işlevinin derecesinden bahsetmek zorundayız. Profesör Hering, her zamanki gibi, gerçeğe herkesten daha iyi parmak basmaktadır. Görsel algı üzerine yazarken şöyle der: "Bilgimizin şu anki durumunda, ilk ve son kez aynı retinal resmin tam olarak aynı saf duyumu uyandırdığını, ancak bu duyumun, uygulama ve deneyimin bir sonucu olarak, son kez farklı bir şekilde yorumlandığını ve ilk kez farklı bir algıya dönüştüğünü iddia etmek kabul edilemez. Çünkü tek gerçek veri, bir yandan retinadaki fiziksel resimdir -- ve bu her iki seferde de aynıdır; diğer yandan da sonuçta ortaya çıkan bilinç durumudur (ausgel^ste Empfindungscomplex) -- ve bu her iki seferde de farklıdır. Üçüncü bir şey hakkında, yani retinal ve zihinsel resimler arasına itilen saf bir duyum hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. O halde, eğer tüm hipotezlerden kaçınmak istiyorsak, sadece sinir aygıtının aynı uyarıcıya son kez ilkinden farklı tepki verdiğini ve bunun sonucunda bilincin de farklı olduğunu söyleyebiliriz." (Hermann's Hdbch., iii. i. 567-8.)

Örneğin diş ağrısı denen ağrıyı ele alalım. Onu tekrar tekrar hissedip evrendeki aynı gerçek öğe olarak karşılarız. Bu nedenle, zihnimizde onun için başka hiçbir şeyin sığmayacağı ayrı bir cep olmalıdır. Bu cep, dolduğunda diş ağrısı hissidir ve diş ağrısı düşüncemize ne zaman ve hangi biçimde gelirse gelsin ve zihnimizin geri kalanı aynı anda az ya da çok dolu olsun, bu cep ya dolu ya da yarı dolu olmalıdır. Bunun üzerine elbette bir paradoks ve gizem ortaya çıkar: Diş ağrısının bilgisi bu ayrı zihinsel cepte hapsedilmişse, nasıl başka bir şeyle birlikte bilinebilir veya bir araya getirilebilir? Bu cep başka hiçbir şey bilmez; zihnin başka hiçbir bölümü diş ağrısını bilmez. Diş ağrısının başka bir şekilde bilinmesi bir mucize olmalıdır. Ve bu mucizenin bir Aracısı olmalıdır. Ve Aracı da 'zamanın dışında' bir Nesne ya da Ego olmalıdır -- ve geri kalan her şey, 10. Bölümde gördüğümüz gibi... ve sonra duyumcular ve ruhçular arasında, psikolojik bakış açısını kabul etme ve ister basit diş ağrıları ister felsefi sistemler olsun, bilgiyi nihai gerçek olarak kabul etme konusundaki kararlılığımız sayesinde kurtulduğumuz, yıpranmış suçlama döngüsü başlar. Gerçeklikler ve 'zihin durumları' vardır ve ikincisi birincisini bilir ve bir zihin durumunun bir 'duyum' olması ve basit bir acıyı bilmesi, bir düşünce olması ve ilgili şeylerden oluşan bir sistemi bilmesi kadar harikadır. [5] Ancak farklı zihin durumları aynı diş ağrısı hakkında farklı şeyler bildiğinde, bunu hepsinin orijinal ağrıyı hafif ya da canlı bir şekilde içermesi sayesinde bildiklerini varsaymak için hiçbir neden yoktur. Tam tersine. Reid'in bir yerde söylediği gibi, gut hastalığımın geçmişteki hissi acı vericiydi; aynı gut hastalığının geçmişteki düşüncesi hoştur ve önceki zihinsel duruma hiçbir açıdan benzemez.

O halde duyumlar bizi önce sayısız şeyle tanıştırır ve sonra aynı şeyleri tamamen başka şekillerde bilen düşüncelerle yer değiştirir. Ve Locke'un ana doktrini, kullandığı dil ne kadar bulanık olursa olsun, ebediyen doğru kalmaya devam etmektedir. "Her ne kadar şeylerin birbirleriyle karşılaştırılabileceği çok sayıda düşünce ve dolayısıyla çok

5 Yine de Profesör Bain gibi yazarlar bile duyumların herhangi bir şey bildiğini en gereksiz şekilde inkar edeceklerdir. "Duyumun en kısıtlı biçiminin bir kenar unsuru içermediği açıktır. Kızıllık hissi olarak adlandırılan salt zihin durumu, bunun için gerekli bir hazırlık olmasına rağmen, kenardır." Profesör Bain'in haklı olarak söylediği tek şey 'kızıl hakkında bir şey bilmediğidir'.

sayıda ilişki olsa da; yine de hepsi, tüm bilgimizin tüm malzemeleri olduğunu düşündüğüm duyum ya da düşüncenin basit fikirlerinde [6] son bulur ve bunlarla ilgilidir... Duyum ve düşünceden aldığımız basit fikirler düşüncelerimizin sınırlarıdır; zihin ne kadar çaba gösterirse göstersin, bunların ötesine geçemez; bu fikirlerin doğasını ve gizli nedenlerini araştırmak istediğinde de herhangi bir keşifte bulunamaz." [7]

Fikirlerin doğası ve gizli nedenleri, beyin ile bilinç arasındaki bir sonraki ilişki açıklığa kavuşana kadar asla çözülemeyecektir. Şu anda söyleyebileceğimiz tek şey, duyumların bilinç yolunda ilk şeyler olduğudur. Algılar oluşmadan önce, duyumlar oluşmuş olmalıdır; ama duyumlar oluştuğunda, psişik bir olgunun var olmasına gerek yoktur, bir akım yeterlidir. Sinir akımı verilmezse, onun yerini başka hiçbir şey alamaz. Locke'tan tekrar alıntı yapacak olursak: "Zihinde yeni bir basit fikir [yani duyum] [8] icat etmek ya da şekillendirmek, herhangi bir çabukluk ya da düşünce çeşitliliği ile en yüce zekânın ya da genişlemiş anlayışın bile gücü dahilinde değildir. . Herhangi birinin damağını hiç etkilememiş bir tadı hayal etmesini ya da hiç koklamadığı bir kokunun fikrini oluşturmasını isterdim; ve bunu yapabildiğinde, kör bir adamın renklerin fikirlerine ve sağır bir adamın seslerin gerçek farklı kavramlarına sahip olduğu sonucuna da varacağım." [9] Beyin, içindeki tüm akımlar tek yönlü çalışacak şekilde yapılmıştır. Bir tür bilinç tüm akımlarla birlikte gider, ancak yalnızca yeni akımlar girdiğinde duyusal bir tada sahip olur. Ve ancak o zaman bilinç (Bay Bradley'in bir sözünü kullanacak olursak) kendi dışındaki bir gerçeklikle doğrudan karşılaşır.

Böyle bir karşılaşma ile tüm kavramsal bilgiler arasındaki fark çok büyüktür. Kör bir adam gökyüzünün maviliği hakkında her şeyi bilebilir ve ben de sizin diş ağrınız hakkında kavramsal olarak her şeyi bilebilirim; bunların nedenlerini ilkel kaostan ve sonuçlarını kıyamet çatlağına kadar izleyebilirim. Ancak ne o maviliği ne de ben diş ağrısını hissetmediğimiz sürece, bu gerçekler hakkındaki geniş bilgimiz boş

6 Locke basit duyum fikirleriyle yalnızca duyumları kastetmektedir.

7 Deneme c. H. U., bk. ii. ch. xxiii. § 29;xxv. § 9.

8 Klasik editörünün notu: James'in eklemesi.

9 Op. cit. Bk. Ii ch. ii § 2.

ve yetersiz kalacaktır. İnsanın bu konulardaki bilgisini gerçek kılmak için birilerinin maviliği hissetmesi, birilerinin diş ağrısı çekmesi gerekir. Duyumlarla başlamayan ya da bırakılmayan kavramsal sistemler, ayakları olmayan köprüler gibi olacaktır. Gerçekle ilgili sistemler, köprülerin ayaklarını kayaya saplamaları gibi kendilerini duyumlara saplamak zorundadır. Duyumlar düşüncenin sabit kayası, başlangıç noktası (terminus a quo) ve bitiş noktasıdır (teminus ad quem). Bu tür son noktaları bulmak tüm teorilerimizdeki amacımızdır -önce belirli bir duyumun ne zaman ve nerede olabileceğini düşünmek ve sonra ona sahip olmak. Bunu bulmak tartışmayı bitirir. Bulamamak ise sahte bilgelik kibrini öldürür.

Ancak teorinizden benim için olası bir duyum çıkardığınızda ve bunu bana teorinin gerektirdiği yerde ve zamanda verdiğinizde, düşüncenizin gerçekle bir ilgisi olduğundan emin olmaya başlarım.

Saf duyumlar yalnızca yaşamın ilk günlerinde gerçekleştirilebilir. Bunların, edinilmiş anılar ve çağrışım depolarıyla birlikte yetişkinliğe taşınması neredeyse imkânsızdır. Duyu organları üzerindeki tüm izlenimlerden önce beyin derin bir uykuya dalmıştır ve bilinç neredeyse hiç yoktur. Doğumdan sonraki ilk haftaları bile insan bebekleri neredeyse kesintisiz bir uykuda geçirir. Bu uykuyu bozmak için duyu organlarından gelen güçlü bir mesaj gerekir. Yeni doğmuş bir beyinde bu kesinlikle saf bir duyuma yol açar. Ancak deneyim, karmaşıklık üzerinde 'hayal edilemez dokunuşunu' bırakır ve duyu organlarının ilettiği bir sonraki izlenim, son izlenimin uyanmış kalıntısının rol oynadığı beyinsel bir reaksiyon üretir. Bunun sonucunda başka bir tür duygu ve daha yüksek bir idrak derecesi ortaya çıkar ve bu karmaşıklık devam eder Yaşamın sonuna kadar artarak devam eder, birbirini izleyen iki izlenim aynı beyne düşmez ve birbirini izleyen iki düşünce tamamen aynı olmaz.

Bir bebeğin aldığı ilk duyum onun için Evren'dir. Ve daha sonra tanımaya başladığı Evren, bir yandan yığılma ve diğer yandan iç içe geçme yoluyla, ilk varlığının hatırlanamayacağı kadar büyük, karmaşık ve eklemli hale gelen bu ilk basit mikrobun büyütülmesinden ve iç içe geçirilmesinden başka bir şey değildir. Oradaki bir şeyin, henüz yalnızca bu olan bir şeyin (ya da bu teriminin bile belki de çok

ayırt edici olacağı ve entelektüel kabulünün çıplak bir " işte!" ünlemiyle daha iyi ifade edileceği bir şeyin) bilincine aptalca uyanışında, bebek (saf bir duyum olarak verilmiş olsa da) tüm "anlayış kategorilerinin" içinde bulunduğu bir nesneyle karşılaşır. Daha sonra gelecek herhangi bir nesne ya da nesneler sisteminin sahip olduğu tam anlamıyla nesnelliğe, birliğe, tözselliğe, nedenselliğe sahiptir. Burada genç bilici dünyasıyla karşılaşır ve onu selamlar ve Voltaire'in dediği gibi, bilginin mucizesi, Newton'un beyninin en yüksek başarısında olduğu kadar, bebeğin en düşük duyumunda da ortaya çıkar. Bu ilk duyusal deneyimin fizyolojik durumu muhtemelen birçok çevresel organdan aynı anda gelen sinir akımlarıdır. Daha sonra, bu akımların ortaya çıkmasına neden olduğu tek bir karışık olgunun birçok olgu olduğu ve insan nitelikleri içerdiği algılanır. [10] Çünkü akımlar değiştikçe ve beyin yolları bunlar tarafından şekillendirildikçe, başka 'nesneler' ile başka düşünceler gelir ve şimdiki zaman olarak algılanan 'aynı şey' kısa süre sonra, hakkında pek çok şüphelenilmeyen şeyin gün ışığına çıktığı geçmiş bir şey olarak görünür. Bu gelişimin ilkeleri 12. ve 13. bölümlerde ortaya konmuştur ve burada bu açıklamaya daha fazla bir şey eklenmesine gerek yoktur.

BİLGİNİN GÖRELİLİĞİ

Bu kadar çok bilgi teorisinden bıkmış olan okuyucuya söyleyebileceğim tek şey, benim de bıkmış olduğumdur, ancak Duyum hakkındaki görüşlerin mevcut durumunda, kelimenin tam olarak ne anlama geldiğini açıklığa kavuşturmaya çalışmak kaçınılmazdır. Locke'un öğrencileri duyumlarla imkânsızı yapmaya çalışırlar ve onlara karşı bir kez daha 'bir araya toplanmış' duyumların daha entelektüel zihin

10 Bir anda bilinçte, çok sayıda duygu olduğu doğru olmaktan çok uzaktır, çünkü organizmanın her bir anlık durumunun, parçaları ve maruz kaldıkları ne kadar çok olursa olsun, yalnızca tek bir duygu verdiği saf duyumun temel bir yasasıdır. Bilincin bu orijinal Birliği için, tek bir duyguya giden kolların organizmanın içinde değil de dışında olması, çeşitli duyusal işlevleri olan canlı bedende değil de çeşitli duyusal özellikleri olan dışarıdaki bir nesnede olması fark etmez. Dolayısıyla birlik, çeşitli bileşenlerin 'bir araya gelmesiyle' oluşmaz; ama çoğulluk, birlik içinde fark edilmeyen çeşitlerin ayrışmasıyla oluşur; tözsel şey sentezin ürünü değil, farklılaşmanın tortusudur." (J. Martineau: A Study of Religion (1888), s.192-4.) Ayrıca F. H. Bradley, Logic, kitap 1. bölüm 2 ile de karşılaştırınız.

durumlarımızı oluşturamayacağı konusunda ısrar etmeliyiz. Platon'un önceki öğrencileri Duyum'un varlığını isteksizce de olsa kabul ederlerdi, ancak onu cismani, bilişsel olmayan ve aşağılık bir şey olarak ayaklar altına aldılar. [11] En son öğrencileri ise onu tümüyle varoluşun dışına

11 Aşağıdaki gibi pasajlar anti-sensasyonalist literatürde bolca bulunmaktadır:
"Duyu, ruha dışarıdan empoze edilen bir tür donuk, karışık ve aptalca algıdır; bu sayede ruh kendi bedenindeki değişimleri ve hareketleri algılar ve çevresinde var olan tek tek bedenleri idrak eder, ancak ne olduklarını açıkça kavrayamaz ya da doğalarına nüfuz edemez; Plotinus'un dediği gibi, doğası gereği bedeni kullanmak için değil, bilgi edinmek için tasarlanmıştır. Çünkü tutku yoluyla algıladığı şeyin altında acı çeken ruh ona hakim olamaz ya da onu fethedemez, yani onu bilemez ya da anlayamaz. Aristoteles'te Anaksigoras bilginin ve aklın doğasını Fethetme kavramı altında çok adil bir şekilde ifade eder.
Bu nedenle, zihin her şeyi anladığına göre, Anaxagorias'ın söylediği gibi, nesnelerini bilebilmesi, onlara hakim olabilmesi ve onları fethedebilmesi, yani onları fethetmesi ve anlaması için karışıklıktan ve tutkulardan arınmış olması gerekir. . . . Dışsal nesnelerden acı çeken duyu, onların altında secde eder gibi yatar ve onlar tarafından alt edilir. Bu nedenle duyu, ruhun uykudaymış gibi olan ve onunla somut olarak hareket eden pasif kısmının belli bir tür uykulu ve uyuşuk algısıdır. . . . Bedenden kaynaklanan bir enerji ve onunla birlikte harmanlanmış ruhun belli bir tür uykulu ya da uyuyan yaşamıdır. Bu bileşiğin ya da ruhun yarı uykulu yarı uyanık olduğu algılar, özgür, berrak, dingin, tatmin edici ve uyanmış algılar olan noetik kısmın enerjilerinden çok farklı olarak karışık, belirsiz, bulanık ve kuşatılmış algılardır. Yani, bilgiler" vs. vs. vs. (R. Cudworth: Treatise concerning Eternal and Immutable Morality, bk 3. bölüm 2.) Benzer şekilde Malbranche: " TH...ODORE. -- Oh, oh, Ariste! Tanrı acıyı, zevki ve geri kalan her şeyi bilir. Ama bunları hissetmez. Acıyı bilir, çünkü acının oluştuğu ruh değişikliğinin ne olduğunu bilir. Bunu bilir, çünkü (birazdan kanıtlayacağım gibi) bizde buna yalnızca kendisi neden olur ve ne yaptığını da bilir. Kısacası, bunu bilir çünkü bilgisinin sınırı yoktur. Ama onu hissetmez, çünkü öyle olsaydı mutsuz olurdu. O halde acıyı bilmek, onu hissetmek değildir. ARISTE. -- Bu doğru. Ama onu hissetmek onu bilmektir, değil mi? ODORE. -- Aslında hayır, çünkü Tanrı acıyı hiç hissetmez ama yine de onu mükemmel bir şekilde bilir. Ama terimler üzerinde tartışmamak için, eğer acıyı hissetmenin onu bilmek olduğunu kabul edecekseniz, bunun onu açıkça bilmek olmadığını, onu ışıkla ya da kanıtla bilmek olmadığını kabul edin - tek kelimeyle, onun doğasını bilmek olmadığını; başka bir deyişle, tam olarak konuşmak gerekirse, onu hiç bilmemek olduğunu. Örneğin acı hissetmek, ne olduğumuzu ya da bizi mutsuz eden varlığımızın bu modalitesini iyi bilmeden kendimizi mutsuz hissetmektir. . . . Duygularınıza, hayal gücünüze ve tutkularınıza sessizlik empoze ettiğinizde, içsel gerçeğin saf sesini, ortak efendimizin açık ve net yanıtlarını duyacaksınız. Fikirlerin karşılaştırılmasından elde edilen kanıtları, size dokunan ve sizi heyecanlandıran hislerin canlılığıyla asla karıştırmayın. Duygularımız ve hislerimiz (duygular) ne kadar canlı olursa, o kadar fazla karanlık saçarlar. Hayallerimiz ne kadar korkunç ya da hoşsa, ne kadar bedene ve gerçekliğe sahipmiş gibi görünüyorsa, bizi o kadar tehlikeli bir şekilde yoldan çıkarırlar." (Entretiens sur la Metaphysique, 3me Entretien ad init.) Malebranche'ın Theodore'unun ihtiyatlı bir şekilde

atmaya çalışıyor gibi görünmektedir. Yeni-Hegelci yazarlar için tek gerçek, ilişkiler, kavramsız ilişkiler ya da kavramları görünüşte böyle olan ve gerçekte düğümlerden ya da sonsuza kadar daha ince boğum ilişkilerinden oluşan ilişkiler gibi görünüyor.

"Gerçek olarak kabul ettiğimiz şeyden ilişkilerin oluşturduğu tüm nitelikleri çıkarırsak geriye hiçbir şey kalmadığını görürüz." "Tek bir şeyden birçok ilişkiyi soyutlayın, geriye hiçbir şey kalmaz. [12] "Tek bir duygu gerçek bir şey değildir." "İlişkilerin fikirlerin doğasını oluşturduğunun kabul edilmesi, onların gerçekliğine dair her türlü savunulabilir teorinin olasılığına dayanır."

Merhum T. H. Green'den [13] yapılan bu gibi alıntılar, eğer sansasyonel yazarların kendileri de 'Bilginin Göreliliği' denen bir şeye inanmıyor olsalardı, önemden ziyade merak konusu olurdu. Bize duyumların birbirleriyle olan ilişkisinin onların özüne ait bir şey olduğunu ve hiçbirinin mutlak bir içeriğe sahip olmadığını söylerler:

"Örneğin, siyah yalnızca beyazla karşıtlık içinde ya da en azından daha soluk ya da daha koyu bir siyahtan farklı olarak hissedilebilir;

Tanrı'nın 'sonsuz mutluluğunu' açıklamaya çalışmaması, onun sevinç hissetmemesiyle uyumludur.

12 Yeşil: Prolegomena, bölüm 20 & 28

13 Hume'a giriş, bölüm146 ve bölüm188. Bu havarisel insan ama son derece güçsüz yazarın ilişki ile tam olarak ne kastettiğini söylemek zordur. Bazen ilişkili olgular sistemi anlamına geliyor gibi görünmektedir. Sayfalarında 'psikolog yanılgısı'nın sıkça yer alması, bildiği şey, onu bilen düşünce ve daha sonraki ve ek düşüncelerle o şey ve o düşünce hakkında bilinen daha uzak şeyler arasındaki karışıklığa sürekli yaslanması, anlamını netleştirmeyi imkânsız kılmaktadır. Bununla birlikte, metindeki aşağıdaki gibi diğer ifadeleri karşılaştırın: "Öz-bilincin duyu uykusundan uyanması mutlak yeni bir başlangıçtır ve zekâ tarafından belirlenmediği sürece hiçbir şey zekânın 'kristal küresine' giremez. Duyu için duyu olan şey düşünce için hiçbir şey değildir. Düşünce için duyu ne ise, o düşünce tarafından belirlendiği gibidir. Dolayısıyla, duyumda düşünce dünyasının atıfta bulunabileceği hiçbir 'gerçeklik' olamaz." (Edward Caird's Philosophy of Kant, 1. baskı, s. 393-4.) Green yine şöyle der: "Ateşe yaklaşma eylemiyle bağlantılı olarak bir sıcaklık acısı ya da hazzı hissettiğimde, her halükârda bir bileşeni basit bir duyum olan bir ilişki almıyor muyum? Gerçek cevap Hayır'dır." "Algı, en basit haliyle ... -- görülen ya da dokunulan bir nesnenin ilk görülmesi ya da dokunulması olarak algı -- ne duyumdur ne de duyum içerir. (Contemp. Rev., 31. s. 746, 750.) "Salt duyum gerçekte hiçbir gerçekliği temsil etmeyen bir ifadedir." "O halde, düşünce tarafından biçimlendirilmemiş bir mesele olarak salt hissin, olgular dünyasında, mümkün deneyim kozmosunda yeri yoktur." (Proglegomena to Ethics, bölüm 46 & bölüm 50.) -- Bu konuda kendimi biraz daha ayrıntılı olarak ifade etmiştim, x. 27 vd.

benzer şekilde bir ton ya da bir ses yalnızca diğerleriyle ya da sessizlikle dönüşümlü olarak hissedilebilir ve benzer şekilde bir koku, bir tat, bir dokunma, yalnızca, tabiri caizse, asıl biçiminde, uyarıcı devam ederken, tüm duyumlar kaybolur. Tüm bunlar ilk bakışta hem kendisiyle hem de gerçeklerle fevkalade tutarlı görünmektedir. Ancak daha yakından bakıldığında, durumun böyle olmadığı görülür." [14]

Evrensel görelilik kuramının geniş çapta itibar görmesini sağlayan başlıca iki olgu şunlardır:

1) Gerçek bilgimizin büyük bir kısmının şeylerin ilişkilerine dair olduğu psikolojik gerçeği -yetişkin hayatımızdaki en basit duyumlarımız bile alışkanlıkla onları aldığımız sınıflara atıfta bulunur; ve

2) Duyularımızın ve beynimizin değişim ve dinlenme dönemleri olması gerektiği, aksi takdirde hissetmeyi ve düşünmeyi bırakacağımız fizyolojik gerçeği.

Bu olguların hiçbiri, duyusal olarak tanıdığımız mutlak niteliklerin zihnimizdeki varlığı ya da yokluğu hakkında bir şey kanıtlamaz. Elbette bu psikolojik bir olgu değildir; çünkü şeyleri birbiriyle ilişkilendirmeye ve karşılaştırmaya olan müzmin sevgimiz, karşılaştırılan şeylerin içsel niteliklerini ya da doğasını değiştirmez ya da onların mutlak verilmişliklerini ortadan kaldırmaz. Ve kesinlikle bu da fizyolojik bir gerçek değildir; bir niteliği hissedebildiğimiz ya da onunla ilgilenebildiğimiz sürenin uzunluğu, hissedilen niteliğin içsel yapısıyla tamamen alakasızdır. Dahası, nevralji hastalarının bildiği gibi, bu süre pek çok durumda yeterince uzundur. [15] Ve bu olgularla kanıtlanmayan görelilik kuramı, daha da açık olan başka olgularla kesin bir şekilde çürütülmektedir. Profesör Bain'in ifadesiyle "herhangi bir şeyi kendi başına değil, yalnızca onunla başka bir şey arasındaki farkı" bilmekten o kadar uzağız ki, bu doğru olsaydı bilgimizin tüm yapısı

14 Stumpf: Tonpsychologie, 1. Sf. 7,8. Hobbes'un sözü, her zaman aynı duyguyu hissedin ve aynı duyguya kapılmayın -sentire semper idem et non sentire ad idem recidunt, genellikle görelilik doktrininin orijinal ifadesi olarak kabul edilir. J. S. Mill (Examn. of Hamilton, s. 6) ve Bain (Senses and Intellect. s. 321; Emotions and Will, s. 550, 570-2; Logic, i. s. 2; Body and Mind, s. 81) de bu doktrinin taraftarıdırlar, J. S. Mill'in analizi, J. S. Mill's edition, 2. 11, 12.

15 Bir notayı yarım saat boyunca istikrarlı bir şekilde duyabiliriz. Duyular arasındaki fark belirgindir. Koku ve tat alma duyuları kısa sürede yorulur.

çökerdi. Eğer hissettiğimiz tek şey müzikal skaladaki do ve re ya da c ve d arasındaki fark olsaydı, notaların aynı olmasıyla birlikte çiftlerin kendileri de aynı olurdu ve dil tözsüz bir şekilde ilerleyebilirdi. Ancak Profesör Bain söylediklerinde ciddi değildir ve bu belirsiz ve popüler öğreti biçimi üzerinde daha fazla zaman harcamamalıdır. [16] Savunucularının zihninde dolaşan gerçekler, fizyolojik bir yasa başlığı altında en iyi şekilde tanımlanabilecek olanlardır.

ZITLIK YASASI

Önce bu yasanın kapsamına giren başlıca olguları sıralayacak, sonra da bunların psikoloji açısından önemine değineceğim. [17]

(Zıtlık olgusu hiçbir yerde görme duyusuyla bağlantılı olarak olduğundan daha iyi sergilenemez ve yasaları doğru incelemeye daha açık değildir. Burada her iki tür de -eşzamanlı ve ardışık- kolayca gözlemlenebilir, çünkü sürekli olarak meydana gelirler. Tıpkı herkes için var olan ama dikkatli bir bakış olmadan ayırt edilemeyen çifte imgeleri, gönüllü hareketleri (mouches volantes) vb. görmezden geldiğimiz gibi, nesnemizin yalnızca şifa, estetik ya da pratik yarar sağlayacak unsurlarını bilinçli olarak fark etmemize ve geri kalanını ihmal etmemize neden olan genel ekonomi yasasına uygun olarak, normalde fark edilmeden kalırlar. Ancak dikkat ederek kontrastın içerdiği genel gerçekleri kolayca keşfedebiliriz. Genel olarak bir nesnenin renginin ve parlaklığının, onunla aynı anda ya da hemen sonra görülen diğer nesnelerin rengini ve parlaklığını her zaman etkilediğini görürüz.

İlk olarak, bir an için herhangi bir yüzeye bakıp sonra gözlerimizi başka bir yere çevirirsek, ilk yüzeyin tamamlayıcı rengi ve zıt parlaklık derecesi, ikinci yüzeyin rengi ve parlaklığıyla karışmaya meyillidir. Bu ardışık kontrasttır. Açıklamasını, görme organının yorulmasında

16 Popüler düşüncede, Hamilton ve Spencer tarafından savunulan tamamen farklı 'Bilginin Göreliliği' kuramı ile karıştırılmaktadır. Bu kuram, bilgimizin bize göre göreceli olduğunu ve nesnenin kendi içinde olduğu gibi olmadığını söyler. Tartışmakta olduğumuz, bilgi nesnelerimizin mutlak terimler mi içerdiği yoksa tamamen ilişkilerden mi oluştuğu sorusuyla hiçbir ilgisi yoktur.

17 Parantez içinde s. 27'ye kadar olanlar, dostum ve öğrencim Bay E. B. Delabarre'nin kaleminden çıkmıştır.

bulur ve herhangi bir uyarana, bu uyaran ne kadar uzun süre etki etmeye devam ederse, o kadar az tepki vermesine neden olur. Bu durum, herhangi bir alanın belirli bir noktasının sürekli olarak sabitlenmesi durumunda ortaya çıkan çok belirgin değişikliklerde açıkça görülmektedir. Alan yavaşça kararır, gittikçe daha belirsiz hale gelir ve nihayet, eğer kişi gözünü tam olarak sabit tutma konusunda yeterince alıştırma yapmışsa, gölge ve renkteki küçük farklılıklar tamamen kaybolabilir. Şimdi gözleri başka tarafa çevirirsek, az önce sabitlenen alanın negatif bir art-imgesi hemen oluşur ve duyumlarını bakılan başka herhangi bir şeyden gelebilecek olanlarla karıştırır. Bu etki sadece ilk yüzey gözler hareket ettirilmeden 'sabitlendiğinde' belirgin bir şekilde ortaya çıkar. Bununla birlikte, göz bir noktadan diğerine dolaştığında bile her zaman mevcuttur ve her bir duyumun daha önce deneyimlenen duyum tarafından az ya da çok değiştirilmesine neden olur. Bu nedenle, eşzamanlı kontraksiyon vakalarında ardışık kontrastın mevcut olduğu ve fenomeni karmaşıklaştırdığı neredeyse kesindir.

Görsel bir imge yalnızca daha önce deneyimlenen diğer duyumlar tarafından değil, aynı zamanda onunla eşzamanlı olarak deneyimlenen tüm duyumlar tarafından ve özellikle de retinanın bitişik bölümlerinden gelenler tarafından değiştirilir. Bu eşzamanlı kontrast olgusudur. Ardışık kontrastta olduğu gibi bunda da hem parlaklık hem de renk tonu söz konusudur. Parlak bir nesne, çevresi kendisinden daha karanlık olduğunda daha da parlak, çevresi kendisinden daha parlak olduğunda ise daha karanlık görünür. Yan yana duran iki renk, her birine diğerinin tamamlayıcısının karışmasıyla görünüşte değişir. Ve son olarak, renkli bir yüzeyin yakınındaki gri bir yüzey, diğerinin tamamlayıcısı ile renklenir. [18/19]

18

19 18/ Bu fenomenlerin sıcaklık duyusu tarafından sunulan kontrast fenomenlerinde yakın benzerleri vardır (bkz. W. Preyer, Archiv f. d. ges Phys., Bd. 15. s. 79 vd.). Buradaki ardışık zıtlık, sıcak bir duyumun, daha önce soğuk bir duyum yaşanmışsa daha sıcak; soğuk bir duyumun ise, daha önce sıcak bir duyum yaşanmışsa daha soğuk görünmesi olgusunda kendini gösterir. Sıcak suya daldırılan bir parmak ile soğuk suya daldırılan başka bir parmak ılık suya daldırılırsa, aynı su ilk parmağa soğuk, ikincisine sıcak görünür. Eş zamanlı olarak, derinin herhangi bir yerindeki sıcaklık hissi, yakın çevresinde soğuk hissi uyandırma eğilimindedir ve bunun tersi de geçerlidir. Bu durum, yaklaşık bir buçuk inç karelik ve dörtte üç inç aralıklı iki metal yüzeye avuç içi ile bastırdığımız-

Görmede eşzamanlı kontrast fenomeni, eşlik eden diğer fenomenlerle o kadar karmaşıktır ki, bunları izole etmek ve kendi saflıklarında gözlemlemek zordur. Yine de eğer kişi araştırmalarını doğru bir şekilde yürütebilirse, bunu yapmanın büyük önem taşıdığı açıktır. Bu ilkenin ihmal edilmesi, gözlemlenen olguların sayımında birçok hata yapılmasına yol açmıştır. Gördüğümüz gibi, gözün normalde olduğu gibi alanda bir oraya bir buraya dolaşmasına izin verilirse, birbirini takip eden kontrast sonuçları ortaya çıkar ve bu kontrastın varlığının hesaba katılması gerekir. Bu durum ancak iyi dinlenmiş bir gözle bir alanın bir noktasını başarılı bir şekilde sabitleyerek ve daha sonra zıt alan yanına yerleştirildiğinde bu alanda meydana gelen değişiklikleri gözlemleyerek önlenebilir. Böyle bir yol saf eşzamanlı kontrastı güvence altına alacaktır. Ancak bu şekilde bile saflığı sadece bir an sürer. Zıtlığın ortaya çıkmasından hemen sonra maksimum etkiye ulaşır. Daha sonra, sabitleme devam ederse, hızla zayıflamaya başlar ve kısa sürede kaybolur; böylece herhangi bir alan istikrarlı bir şekilde sabitlendiğinde ve retina değişmeyen uyaranlarla yorulduğunda gözlemlenenlere benzer değişikliklere uğrar. Eğer kişi aynı noktayı sabitlemeye devam ederse, bir alanın rengi ve parlaklığı kendini yayma ve komşu alanların rengi ve parlaklığı ile karışma eğilimi gösterir, böylece 'eşzamanlı indüksiyon' eşzamanlı kontrast ile yer değiştirir.

Eşzamanlı kontrast fenomenini analiz ederken sadece ardışık kontrastın, sabitlemeye bağlı zamansal değişikliklerin ve eşzamanlı indüksiyonun etkilerini tanımak ve ortadan kaldırmakla kalmamalı, aynı zamanda etkilerini değiştiren diğer çeşitli etkileri de hesaba katmalıyız. Uygun koşullar altında kontrast etkileri çok çarpıcıdır ve her zaman bu kadar güçlü bir şekilde ortaya çıksalardı dikkati çekmekte başarısız olamazlardı. Ancak, kontrast yasalarına istisna oluşturmayan, ancak fenomenleri üzerinde değiştirici bir etkiye sahip olan çeşitli rahatsız edici nedenler yüzünden her zaman açıkça görülmezler. Örneğin, gözlemlenen zemin çok sayıda ayırt edilebilir özelliğe sahip olduğunda -seyrek bir tane, pürüzlü bir yüzey, karmaşık bir desen vb.

---

da görülebilir; aralarındaki deri belirgin bir şekilde daha sıcak görünür. Aynı şekilde, tam olarak avuç içi sıcaklığındaki küçük bir nesne, soğuk bir nesne ise sıcak, sıcak bir nesne ise soğuk görünür.

-- kontrast etkisi daha zayıf görünür. Bu, kontrast eylemlerinin olmadığı anlamına gelmez, sadece ortaya çıkan duyumların, dikkati tamamen meşgul eden diğer birçok güçlü duyum tarafından bastırıldığı anlamına gelir. Böyle bir zeminde, şüphesiz retinadaki değişikliklerden kaynaklanan soluk bir negatif art-imaj görünmez hale gelebilir ve hatta renkteki zayıf nesnel farklılıklar bile algılanamaz hale gelebilir. Örneğin, lifler ayırt edilemediğinde uzaktan kolayca görülebilen yünlü kumaş üzerindeki soluk bir leke veya yağ lekesi, daha yakından incelendiğinde yüzeyin karmaşık doğası ortaya çıktığında kaybolur.

Görünürde kontrast olmamasının sık rastlanan bir diğer nedeni de dar koyu renklerin varlığıdır. Bir alanın siyah çizgilerle sınırlandırılmasıyla ya da nesnelerin gölgeli konturlarıyla oluşturulan alanlar gibi. Bu tür alanlar kontrastı engelliyorsa, bunun nedeni siyah ve beyazın kendileri açıkça renklenmeden çok fazla rengi emebilmeleri ve bu tür çizgilerin diğer alanları birbirlerini belirgin bir şekilde etkileyemeyecekleri kadar ayırmalarıdır. Renkteki zayıf nesnel farklılıklar bile bu tür yollarla algılanamaz hale getirilebilir.

Kontrastın net olarak görünmediği üçüncü bir durum, kontrast oluşturan alanların renginin çok zayıf ya da çok yoğun olduğu ya da iki alan arasında çok fazla parlaklık farkı olduğu durumlardır. İkinci durumda, kolayca gösterilebileceği gibi, renk kontrastına müdahale eden ve onu algılanamaz hale getiren parlaklık kontrastıdır. Bu nedenle kontrast en iyi yaklaşık eşit parlaklıktaki alanlar arasında görülür. Ancak rengin yoğunluğu çok fazla olmamalıdır, çünkü o zaman rengin koyuluğu, kontrastın güçlü bir şekilde görünmesine izin vermek için uyarılan rengi çok fazla emen koyu bir kontrast alanı gerektirir. Alanlar çok açıksa da durum benzerdir.

Bu nedenle, en iyi kontrast etkilerini elde etmek için, kontrast alanlar birbirine yakın olmalı, gölgeler veya siyah çizgilerle ayrılmamalı, homojen bir dokuya sahip olmalı ve yaklaşık olarak eşit parlaklıkta ve orta yoğunlukta renkte olmalıdır. Bu tür koşullar genellikle doğal olarak oluşmaz, rahatsız edici etkiler neredeyse tüm sıradan nesnelerde mevcuttur ve bu da kontrastın etkilerini çok daha az belirgin hale getirir. Bu bozuklukları ortadan kaldırmak ve iyi kontrast etkilerinin ortaya çıkması için en uygun koşulları yaratmak için, rakip

açıklama teorilerini karşılaştırırken de açıklanacağı üzere, çeşitli deneyler geliştirilmiştir.

Kontrast olgusunu açıklamaya çalışan iki teori vardır -psikolojik ve fizyolojik - Bunlardan psikolojik olanı ilk öne çıkan olmuştur. En önemli savunucusu Helmholtz olmuştur. Bu görüş kontrastı şu şekilde açıklar YARGI ALDATMACASI. Sıradan yaşamda duyumlarımız bizi sadece pratik bilgi verdikleri ölçüde ilgilendirir. Başlıca kaygımız nesneleri tanımaktır ve onların mutlak parlaklıklarını ve renklerini tam olarak tahmin etme fırsatımız yoktur. Bu nedenle bu konuda hiçbir kolaylık elde edemeyiz, ancak gölgelerindeki sürekli değişiklikleri göz ardı ederiz ve parlaklıklarının tam derecesi veya renklerinin tonu konusunda çok kararsız kalırız. Nesneler birbirine yakın olduğunda, "açıkça ve kesin olarak algılanan farklılıkları, algıda belirsiz görünen veya hafıza yardımıyla değerlendirilmesi gereken farklılıklardan daha büyük olarak düşünmeye meyilliyizdir," [20] tıpkı orta boylu bir adamı kısa boylu bir adamın yanında durduğunda gerçekte olduğundan daha uzun görmemiz gibi. Bu tür aldatmacalar, küçük farklılıkların değerlendirilmesinde büyük farklılıklara göre daha kolay mümkündür; ayrıca birçok farklılık unsuru yerine sadece bir farklılık unsuru olduğunda da bu böyledir. Beyazımsı bir noktanın her tarafının renkli bir yüzeyle çevrili olduğu çok sayıda zıtlık durumunda -Meyer'in deneyi, ayna deneyi, renkli gölgeler, vs. birazdan anlatılacak- Helmholtz'a göre zıtlık, "renkli bir aydınlatmanın ya da şeffaf renkli bir örtünün alana yayılmış gibi görünmesi ve gözlemin bunun beyaz nokta üzerinde başarısız olduğunu doğrudan göstermemesi" olgusundan kaynaklanır. [21] Bu nedenle biz ikincisini bir önceki renk aracılığıyla gördüğümüze inanıyoruz.

Şimdi; "Renkler bizim için en büyük öneme, bedenlerin özellikleri oldukları ve bedenlerin tanınması için işaretler olarak hizmet edebildikleri ölçüde sahiptir. Cisimlerin renkleri hakkında bir yargıya varırken, aydınlatmanın değişen parlaklığını ve rengini göz ardı etmeye alışmışızdır. Cisimlerin aynı renklerini tam güneş ışığı altında, açık gökyüzünün mavi ışığında, bulutlu bir günün zayıf beyaz ışığında,

20 Helmholtz, Physiolog. Optik, p. 392

21 Loc. cit. p. 407.

batan güneşin ya da mumun kırmızımsı sarı ışığında incelemek için yeterli fırsatımız vardır. Ayrıca çevredeki nesnelerin renkli yansımaları da işin içine girer.

Aynı renkli nesneleri bu farklı aydınlatmalar altında gördüğümüz için, aydınlatmadaki farklılığa rağmen nesnenin rengi hakkında doğru bir fikir edinmeyi, yani böyle bir nesnenin beyaz aydınlatmada nasıl görüneceğine karar vermeyi öğreniriz ve bizi yalnızca nesnenin sabit rengi ilgilendirdiği için, yargımızın dayandığı özel duyumların bilincine varmayız. Aynı şekilde, bir nesneyi renkli bir örtüden gördüğümüzde, neyin örtünün rengine, neyin nesneye ait olduğunu ayırt etmekte zorlanmayız. Bahsedilen deneylerde, içine düştüğümüz aldatmaca nedeniyle cismin üzerindeki örtünün hiç renkli olmadığı durumlarda da aynı şeyi yaparız ve bunun sonucunda cisme örtünün renkli kısmının tamamlayıcısı olan sahte bir renk atfederiz." [22]

Renkli örtü aracılığıyla tamamlayıcı rengi gördüğümüzü düşünürüz, -- çünkü bu iki renk birlikte gerçekte deneyimlenen beyaz hissini verecektir. Ancak yine de beyaz nokta bağımsız bir nesne olarak tanınırsa ya da beyaz olduğu bilinen başka bir nesneyle karşılaştırılırsa, yargımız artık aldanmaz ve zıtlık ortaya çıkmaz.

"Zıt alan, renkli zeminin üzerinde yer alan bağımsız bir cisim olarak tanınır tanınmaz, hatta ana hatlarının yeterli bir şekilde izlenmesi yoluyla bile ayrı bir alan olduğu görülür görülmez, zıtlık ortadan kalkar. O halde, söz konusu nesnenin uzamsal konumunun, maddi bağımsızlığının yargısı, renginin belirlenmesinde belirleyici olduğundan, kontrast-rengin bir duyum eylemi yoluyla değil, bir yargı eylemi yoluyla ortaya çıktığı sonucuna varılır. [23]

Kısacası, renk veya parlaklıkta kontrast yoluyla meydana gelen görünür değişiklik, organın uyarılmasında, duyumda hiçbir değişiklik olmamasından kaynaklanır; ancak yanlış bir yargının sonucu olarak değişmeyen duyum yanlış yorumlanır ve böylece parlaklığın veya rengin değişen bir algısına yol açar.

Bu teoriye karşıt olarak, tüm kontrast vakalarını tamamen görme aygıtının fizyolojik etkisine bağlı olarak açıklamaya çalışan bir teori

22 Loc. cit. p. 408.

23 Loc. cit. p. 406.

geliştirilmiştir. Hearing bu görüşün en önde gelen destekçisidir. Deneyler tasarlamadaki büyük özgünlüğü ve bu deneyleri yürütürken gösterdiği titizlik sayesinde, psikolojik teorideki hataları tespit edebilmiş ve kendi teorisinin geçerliliğini pratik olarak kanıtlayabilmiştir. Ona göre her görsel duyum, sinir aygıtındaki fiziksel bir süreçle ilişkilidir. Kontrast, bilinçsiz sonuçlardan kaynaklanan yanlış bir fikirden değil, retinanın herhangi bir bölümünün uyarılmasının -ve bunun sonucunda ortaya çıkan duyumun - sadece kendi aydınlatmasına değil, retinanın geri kalanının aydınlatmasına da bağlı olduğu gerçeğinden kaynaklanır.

"Bu psiko-fiziksel süreç, genellikle olduğu gibi, retinaya çarpan ışık ışınları tarafından uyarılırsa, doğası yalnızca bu ışınların doğasına değil, aynı zamanda görme organıyla bağlantılı olan bütün sinirsel aygıtın yapısına ve kendini içinde bulduğu duruma da bağlıdır." [24]

Retinanın sınırlı bir kısmı dış uyaranlarla uyarıldığında, retinanın geri kalanı ve özellikle hemen bitişik kısımları da tepki verme eğilimindedir ve bu tepki, doğrudan uyarılan kısmınkine zıt parlaklık derecesi ve tamamlayıcı renk hissi üretecek şekilde olur. Gri bir nokta tek başına görüldüğünde ve yine kontrast yoluyla renkli göründüğünde, noktadan gelen nesnel ışık her iki durumda da aynıdır. Helmholtz, sinirsel sürecin ve buna karşılık gelen duyumun da değişmeden kaldığını, ancak farklı şekilde yorumlandığını; Hering, sinirsel sürecin ve duyumun kendilerinin değiştiğini ve 'yorumun' değişen retinal koşulların doğrudan bilinçli karşılığı olduğunu savunur. Birine göre, zıtlığın kökeni psikolojiktir; diğerine göre ise tamamen fizyolojiktir. Yukarıda bahsedilen ve kontrast rengin artık belirgin olmadığı durumlarda -birçok ayırt edilebilir özelliğe sahip bir zeminde, sınırları siyah çizgilerle çizilmiş bir alanda vs - psikolojik teori, önceden de gördüğümüz gibi, bunu bu koşullar altında daha küçük renk parçasının yüzeyde bağımsız bir nesne olduğuna karar vermemize ve artık onu zeminin renginin üzerine çizildiği bir şey olarak yargılama yanılgısına düşmememize bağlamaktadır. Öte yandan fizyolojik teori, kontrast etkisinin hâlâ üretildiğini, ancak koşulların, renk ve parlaklıkta meydana

24 E. Hering, in Hermann's Handbuch d. Physiologie, iii. 1, p. 565.

getirdiği hafif değişikliklerin algılanamaz hale gelmesine neden olacak şekilde olduğunu savunur.

Bu şekilde genel olarak ifade edilen iki teori eşit derecede makul görünebilir. Ancak Hering, retinanın bir bölümündeki sürecin, yargının aldatılmasının imkânsız olduğu koşullar altında, komşu bölümlerdekini değiştirdiğini artçı görüntülerle yaptığı deneylerle kesin olarak kanıtlamıştır. [25] Kontrast olgusunun dikkatli bir incelemesi, olgunun bu nedene bağlı olması gerektiğini gösterecektir. Araştırılabilecek tüm vakalarda, psikolojik teoriyi savunanların deneylerini yeterli özenle yürütmedikleri görülecektir. Ardışık kontrastı dışlamamışlar, sabitlenmeden kaynaklanan değişiklikleri göz ardı etmişler ve yukarıda bahsedilen çeşitli değiştirici etkileri düzgün bir şekilde hesaba katmamışlardır. Eşzamanlı kontrastla ilgili en çarpıcı deneyleri incelersek bunu kolayca tespit edebiliriz.

Bunlar arasında en iyi bilinen ve en kolay düzenlenebilenlerden biri Meyer'in deneyi olarak bilinen deneydir. Renkli bir zemin üzerine bir parça gri kâğıt konur ve her ikisi de şeffaf beyaz bir kâğıtla kaplanır. Gri leke daha sonra, üzerini örten kâğıdın içinden beyazımsı bir

25 Hering: 'Zur Lehre vom Lichtsinne.'
Bu deneylerden aşağıdaki tipik bir deney olarak gösterilebilir: "Koyu gri kâğıttan 3-4 cm. uzunluğunda ve & 12 cm. genişliğinde iki şerit kesin ve bunları yarısı beyaz, diğer yarısı koyu siyah olan bir zemin üzerine, bir şerit sınır çizgisinin her iki yanında ve ona paralel ve en az 1 cm. uzakta olacak şekilde yerleştirin. Şeritler arasındaki sınır çizgisi üzerinde bir noktayı &12 ila 1 dakika arasında sabitleyin. Şeritlerden biri diğerinden çok daha parlak görünecektir. Gözlerinizi kapatıp örttüğünüzde negatif ardıl görüntü belirir. Ardıl görüntüdeki şeritlerin parlaklık farkı genel olarak doğrudan görüşte göründüğünden çok daha fazladır. Şeritlerin parlaklığındaki bu fark hiçbir şekilde her zaman artmaz ve kutucuk arka planının iki yarısının parlaklığındaki farkla birlikte azalır. Arka planın iki yarısının parlaklığındaki farkın tamamen ortadan kalktığı ve yine de şeritlerin her iki ardıl görüntüsünün de hâlâ çok net olduğu, her iki yarısı da eşit derecede parlak olan arka zeminden birinin daha parlak, diğerinin daha karanlık olduğu bir aşama meydana gelir. Burada artık kontrast etkisi söz konusu olamaz, çünkü kontrastın olmazsa olmaz koşulu, yani zeminin farklı parlaklığı artık mevcut değildir. Bu, şeritlerin ardıl görüntülerinin farklı parlaklığının, retinanın karşılık gelen kısımlarının farklı bir uyarılma durumunda temellenmesi gerektiğini kanıtlar ve bundan da retinanın bu kısımlarının her ikisinin de başlangıç gözlemi sırasında farklı şekilde uyarıldığı sonucu çıkar; çünkü farklı ardıl etki burada farklı bir etki gerektirir.... Orijinal düzenlemede, nesnel olarak benzer şeritler farklı parlaklıkta görünüyordu, çünkü retinanın karşılık gelen her iki kısmı da gerçekten farklı şekilde uyarılmıştı."

renkle parlayan arka planınkine tamamlayıcı bir kontrast renk alır. Helmholtz bu olguyu şu şekilde açıklamaktadır: "Eğer arka plan yeşilse, üzerini örten kâğıdın kendisi de yeşilimsi bir renkte görünür. Eğer şimdi kâğıdın özü, altında yatan grinin üzerinde belirgin bir kesinti olmaksızın uzanıyorsa, yeşilimsi kâğıdın içinden parıldadığını ve böyle bir nesnenin beyaz ışık vermek için gül kırmızısı olduğunu düşünürüz. Bununla birlikte, gri lekenin sınırları yüzeyin yeşilimsi kısmıyla bağımsız bir süreklilik gösterecek şekilde sabitlenmişse, bu leke bu yüzey üzerinde yer alan gri bir nesne olarak görünür." [26]

Böylece kontrast-renk, gri kâğıdın ana hatlarını siyaha boyayarak ya da kâğıt mendilin üzerine aynı parlaklık derecesinde başka bir gri kâğıt koyarak ve iki griyi karşılaştırarak kaybolabilir. İkisinde de kontrast renk artık görünmemektedir. Hering [27] bu yorumun yanlış olduğunu ve rahatsız edici faktörlerin başka türlü açıklanması gerektiğini açıkça göstermektedir. İlk olarak, deney öyle düzenlenebilir ki, griyi renkli bir ortamdan gördüğümüze inanmamız için kandırılmamız mümkün değildir. Gri bir kâğıttan 5 mm. genişliğinde şeritler kesin, öyle ki her ikisi de aynı genişlikte olmak üzere dönüşümlü olarak bir boş alan ve bir gri çubuk bulunsun, çubuklar gri kâğıdın kesilmemiş kenarları tarafından bir arada tutulsun (böylece ızgara gibi bir görünüm ortaya çıksın). Bunu renkli bir arka zemin üzerine yerleştirin -örneğin yeşil - her ikisini de şeffaf kâğıtla kaplayın ve hepsinin üzerine tüm kenarları kaplayan siyah bir çerçeve koyun, sadece şimdi dönüşümlü olarak yeşil ve gri olan çubuklar görünür. Gri çubuklar kontrast nedeniyle güçlü bir şekilde renkli görünür, ancak yeşil çubuklar kadar yer kapladıkları için, ilkini yeşil bir ortamdan gördüğümüze inanmak için aldatılmayız. Aynı durum, yeşil ve griden oluşan dar şeritleri bir sepet deseni halinde ördüğümüzde ve bunları şeffaf kâğıtla kapladığımızda da geçerlidir.

O halde, eğer kontrasta neden olan bir yargı hatası değil de fizyolojik nedenlere bağlı gerçek bir duyumsama ise, neden gri parçanın ana hatları izlendiğinde renk kayboluyor ve onu bağımsız bir nesne olarak tanımamızı sağlıyor? İlk olarak, deney denendiğinde kolayca

26 Helmholtz, Physiolog. Optik, p. 407.

27 In Archiv f. d. ges. Physiol., Bd. XLI. S. 1 ff.

görüleceği gibi, bunu yapmak zorunda değildir. Siyah dış hatlara rağmen kontrast-renk genellikle belirgin bir şekilde görünür kalır. İkinci olarak, etkinin değiştirilmesi için birçok yeterli neden vardır. Eşzamanlı kontrast her zaman iki alanın sınır çizgisinde en güçlüdür; ancak dar bir siyah alan şimdi ikisini ayırır ve kontrastın kendisi zaten renk açısından çok az doymuş olan her iki orijinal alanın beyazlığını güçlendirir; ve siyah ve beyaz üzerinde kontrast renkler yalnızca en uygun koşullar altında ortaya çıkar. Gri bir zemin üzerine soluk renkli bir kâğıt parçası yerleştirip, üzerini şeffaf bir kâğıtla kapatıp ana hatlarını çizdiğimizde görülebileceği gibi, renkteki zayıf nesnel farklılıklar bile bu tür ana hatların izlenmesiyle ortadan kaldırılabilir. Böylece, kontrast alanın rengine müdahale eden şeyin bağımsız bir nesne olarak tanınması değil, daha ziyade tamamen açıklanabilir bir dizi fizyolojik rahatsızlık olduğunu görüyoruz.

Aynı durum, kâğıt mendilin üzerinde ikinci bir gri parça tutularak ve alttaki ile karşılaştırılarak da kanıtlanabilir. Farklı parlaklıktaki kâğıtların kullanılmasından kaynaklanan bozuklukları önlemek için, ikinci parça, aynı griyi aynı kâğıt mendille kaplayarak ve her ikisinden de yaklaşık 10 mm. karelik bir parçayı dikkatlice keserek tam olarak birincisi gibi yapılmalıdır. Olayları kolayca karmaşık hale getiren ardışık kontrasttan tamamen korunmak için, retinanın renkli ışık tarafından daha önce uyarılmasını dikkatlice önlemeliyiz. Bu, şu şekilde düzenlenerek yapılabilir: Kâğıt mendil tabakasını dört destek üzerinde duran bir cam bölmenin üzerine yerleştirin; kâğıdın altına ilk gri parçayı koyun. Bir tel yardımıyla ikinci gri parçayı cam levhanın 2 ya da 3 cm. yukarısına sabitleyin. Her iki parça da kenarları hariç tamamen aynı görünecektir. Şimdi her iki parçaya da gözlerinizi tam olarak yerleştirmeden bakın, böylece aralarında çok dar bir boşluk olacak şekilde birbirlerine yakın görünürler. Şimdi cam plakanın altına renkli bir alan (yeşil) koyun ve kontrast her iki parçada da bir kez görünsün. Üstteki parçada daha az net görünüyorsa, bunun nedeni parlak ve koyu kenarları, eşitsizlikleri, grenleri vb.dir. Uyum tam olarak sağlandığında, esaslı bir değişiklik olmaz, ancak o zaman üst hurdada ışığa doğru olan taraftaki parlak kenar ve gölge taraftaki karanlık kenar biraz bozulur. Sabitleme devam ettikçe kontrast zayıflar

ve sonunda eşzamanlı indüksiyona yol açarak artıkların zeminden ayırt edilemez hale gelmesine neden olur. Yeşil alanı kaldırın ve her iki parça da ardışık indüksiyonla yeşil olur. Eğer göz serbestçe hareket ederse bu son bahsedilen fenomenler ortaya çıkmaz, ancak kontrast sonsuza kadar devam eder ve güçlenir. Helmholtz alttaki parçadaki kontrastın kaybolduğunu fark ettiğinde, bunun nedeni açıkça gözünü gerçekten sabit tutmuş olmasıdır. Bu deney, üstteki parçanın yanlış tutulması, kenarlarındaki parlaklık farklılıkları ya da diğer eşitsizlikler nedeniyle bozulabilir, ancak psikolojik açıklamanın dayandığı, renkli zeminin üzerinde uzanan bağımsız bir cisim olarak algılanması nedeniyle bozulmaz.

Benzer şekilde, psikolojik açıklamanın iddialarının diğer kontrast durumlarında yetersiz olduğu gösterilebilir. Sıklıkla kullanılan döner diskler, iyi kontrast fenomenlerini göstermede özellikle etkilidir, çünkü zemindeki tüm eşitsizlikler kaybolur ve mükemmel homojen bir yüzey bırakır. Beyaz bir disk üzerinde, disk döndürüldüğünde beyazın renk ve siyahla karışarak üzerinde gri bir halka beliren zayıf doygunlukta renkli bir disk oluşturacağı şekilde dar siyah alanlarla ortadan kesilen renkli sektörler düzenlenmiştir. Sonuncusu, çevreleyen alanla kontrast oluşturacak şekilde renklendirilmiştir. Helmholtz bu gerçeği şöyle açıklar: "Karşılaştırılan renkler arasındaki farkın gerçekte olduğundan daha büyük görünmesinin nedeni, ya bu farkın tek olması ve dikkati yalnızca kendisine çekmesi nedeniyle, birçok renk arasında tek olduğu zamankinden daha güçlü bir izlenim bırakması ya da yüzeyin farklı renklerinin, üzerine düşen gölgeler, renkli refleksler ya da renkli boya veya tozla karışım yoluyla ortaya çıkabileceği gibi, yüzeyin tek zemin renginde meydana gelen değişiklikler olarak algılanmasıdır. Gerçekte, yeşil bir yüzey üzerinde nesnel olarak gri bir leke oluşturmak için kırmızımsı bir renklendirme gerekli olacaktır." [28]

Bu açıklamanın yanlışlığı, diski dar yeşil ve gri eşmerkezli halkalarla boyayıp her birine farklı bir doygunluk vererek kolayca kanıtlanabilir. Kontrast, zemin rengi olmadığı için ortaya çıkar ve artık tek bir fark değil, birçok fark vardır. Helmholtz'un teorisini desteklemek

28 In Archiv f. d. ges. Physiol., vol. XLI. s. 1 vd.

için öne sürdüğü gerçekler de kolayca ona karşı çevrilebilir. Zeminin rengi çok yoğunsa ya da gri halka siyah dairelerle sınırlanmışsa, kontrastın zayıfladığını; renkli alanın üzerinde tutulan beyaz bir parçada kontrast görünmediğini ve gri halkanın böyle bir parçayla karşılaştırıldığında kontrast rengini ya tamamen ya da kısmen kaybettiğini iddia eder. Hering tüm iddiaların yanlışlığına işaret etmektedir. Uygun koşullar altında, doğal olarak rahatsız edici bir unsur oluşturmalarına rağmen, kontrastı çevreleyen siyah çizgiler yoluyla kontrastın kaybolmasını sağlamak imkânsızdır; artan parlaklık-kontrast yoluyla rahatsızlıktan kaçınılacaksa, alanın doygunluğunun arttırılması, kontrast-renkin daha az kolay algılandığı daha koyu gri bir alan gerektirir ve beyaz parçanın dikkatli kullanımı tamamen farklı sonuçlara yol açar. Kontrast-renk, renkli alanın üzerine ilk yerleştirildiğinde üzerinde görünür; ancak dikkatlice sabitlenirse, kontrast-renk hem üzerinde hem de halkada, daha önce açıklanan nedenlerden dolayı çok hızlı bir şekilde azalır. Doğru gözlemi güvence altına almak için, ardışık kontrasttan kaynaklanan bir karmaşadan şu şekilde kaçınılmalıdır: önce beyaz parçayı düzenleyin, sonra disk ile arasına gri bir perde koyun, gözü dinlendirin, tekerleği harekete geçirin, parçayı sabitleyin ve ardından perdeyi yeniden hareket ettirin. Kontrast bir anda net bir şekilde ortaya çıkar ve sürekli sabitleme yoluyla kaybolması doğru bir şekilde izlenebilir.

Diğer birkaç zıtlık durumundan kısaca bahsetmek yeterli olacaktır. Ayna deneyi olarak adlandırılan deney, biri yatay diğeri dikey iki beyaz yüzeyle bir açı oluşturan yeşil (veya başka renkte) bir cam bölmenin 45 [derecelik] bir açıyla yerleştirilmesinden oluşur. Her beyaz yüzeyde bir siyah nokta vardır. Yatay yüzeydeki camın içinden görülür ve koyu yeşil görünür, diğeri ise camın yüzeyinden göze yansır ve kontrast olarak kırmızı görünür. Deney, yeşil camın varlığının farkında olmadığımız, ancak doğrudan üzerinde yeşil ve kırmızı lekeler bulunan bir yüzeye baktığımızı düşündüğümüz şekilde düzenlenebilir; böyle bir durumda, lekeyi gördüğümüzü düşündüğümüz renkli ortamın hesaba katılmasının neden olduğu bir yargı yanılgısı yoktur ve bu nedenle psikolojik açıklama geçerli değildir. Ardışık kontrastın

sabitleme yoluyla dışlanması durumunda, tüm benzer deneylerde olduğu gibi kontrast kısa sürede kaybolur. [29]

Renkli gölgelerin, eşzamanlı kontrastın kökeninde psikolojik olduğu gerçeğinin ikna edici bir kanıtı olduğu uzun zamandır düşünülmektedir. Opak bir nesne iki ayrı taraftan farklı renklerdeki ışıklarla aydınlatıldığında oluşurlar. Bir kaynaktan gelen ışık beyaz olduğunda, gölgesi diğer ışığın rengindedir ve ikinci gölge, her iki ışık tarafından aydınlatılan alanın tamamlayıcı rengindedir. Eğer şimdi içi karartılmış bir tüp alırsak ve bunun içinden renkli gölgeye bakarsak, çevredeki alanın hiçbiri görünmez ve sonra renkli ışık kaldırılırsa, gölge hâlâ renkli görünür, ancak 'buna neden olan koşullar ortadan kalkmıştır'. Bu durum psikologlar tarafından rengin yargı aldatmacasından kaynaklandığına dair kesin bir kanıt olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, tüpten görülen rengin kalıcılığının, retinanın mevcut ışıkla yorulmasından kaynaklandığı ve renkli ışık kaldırıldığında retinanın dengesi yavaş yavaş yeniden sağlandığından rengin yavaşça kaybolduğu kolayca gösterilebilir. Ardışık kontrasta karşı dikkatli olunduğunda, eşzamanlı kontrast ister doğrudan ister tüp aracılığıyla görülsün, renkli alan kaldırıldığında asla bir an bile sürmez. Fizyolojik açıklama, renkli gölgeler tarafından sunulan tüm fenomenler için geçerlidir. [30]

Eğer parlaklığı değişen büyük bir alanla çevrili, aydınlatması sabit kalan küçük bir alanımız varsa, ikincisinin parlaklığındaki bir artış ya da azalma, birincisinin parlaklığında sırasıyla karşılık gelen görünür bir azalma ya da artışla sonuçlanırken, büyük alan değişmemiş gibi görünür. Exner şöyle diyor: "Bu duyu yanılsaması, görüş alanımızdaki baskın parlaklığı sabit olarak kabul etme ve dolayısıyla bu parlaklık ile sınırlı bir alanın parlaklığı arasındaki değişen farkı, ikincisinin parlaklığındaki bir değişikliğe atfetme eğiliminde olduğumuzu göstermektedir."

Bununla birlikte, sonucun yanılsamaya değil, deneyimlenen hissi değiştiren gerçek retina değişikliklerine bağlı olduğu gösterilebilir. Retinanın büyük alan tarafından aydınlatılan kısımlarının irritabilitesi

29 Bakınız Hering: Archiv. f. d. ges. Physiol., Bd. XLI. S. 358 ff.

30 Hering: Archiv f. d. ges. Physiol., Bd. XL. B. 172 ff.; Delabarre: American Journal of Psychology, ii. 636

yorgunluğun bir sonucu olarak çok azalır, böylece parlaklıktaki artış irritabilitedeki bu azalma olmadan olacağından çok daha az belirgin hale gelir. Bununla birlikte, küçük alan, retinanın çevresindeki kısımlar tarafından üzerinde yaratılan kontrast etkisindeki bir değişiklikle kendini gösterir. [31]

Yukarıdaki vakalar, renk kontrastından yargının aldatmasının değil, fizyolojik süreçlerin sorumlu olduğunu açıkça göstermektedir. Ancak bunu söylemek, bir rengi algılayışımızın, önümüzde duran belirli bir renkteki şeyin ne olabileceğine dair yargımız tarafından hiçbir şekilde değiştirilmediğini savunmak anlamına gelmez. Önümüzdeki nesnenin ne olduğuna dair yanlış çıkarımlar nedeniyle tartışmasız renk yanılsamalarımız vardır. Bu nedenle Vou Kriest [32] karla kaplı yaprak dökmeyen ormanlarda dolaşırken, dalların aralıklarından karla kaplı ve parlak güneş ışığıyla aydınlanan çam ağaçlarıyla kaplı dağların derin mavisini gördüğünü sandığından bahseder; oysa gerçekte gördüğü, yakınlardaki ağaçların üzerinde gölge halinde duran beyaz kardır]. [33] [34]

Bunun gibi bir hata şüphesiz psikolojik kökenlidir. Karmaşık çağrışım süreçlerinin uyarılmasına bağlı olarak görünüşlerin yanlış sınıflandırılmasıdır ve bunların arasında gerçekte gözlerin önünde olandan farklı bir renk tonu önerisi de vardır. İlerleyen bölümlerde bu gibi yanılsamalar oldukça detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Ancak daha basit zıtlık durumlarını bu gibi yanılsamalar ışığında yorumlamak bir hatadır. Bu yanılsamalar bir anda düzeltilebilir ve o zaman nasıl olmuş olabileceklerini merak ederiz. Bunlar yetersiz dikkatten ya da edindiğimiz izlenimin birden fazla olası nesnenin işareti olmasından kaynaklanır ve her iki şekilde de yorumlanabilir. Bu noktaların hiçbirinde, hiç kuşkusuz hemen uyandırılan bir duyum fenomeni olan basit renk kontrastına benzemezler.

Renk-kontrastı olgusu üzerinde bu kadar uzun durdum çünkü duyumların daha yüksek zihinsel işlevlerle birlikte var olan değişmez psişik

31 Hering: Archiv f. d. ges. Physiol., Bd. XLI. S. 91 ff.

32 Die Gesichtsempfindungen u. ihre Analyse, p. 128

33 Editörünün notu: James'in eklemesi - Bay Delabarre'nin katkısı burada sona eriyor

34

şeyler olduğu görüşüne karşı mücadelemde yorum yapmak için çok iyi bir metin oluşturuyorlar. Hem duyumcular hem de entelektüeller bu tür duyumların var olduğu konusunda hemfikirdir. Saf duyumculara göre bunlar kaynaşır ve daha yüksek zihinsel işlevleri oluştururlar; entelektüellere göre ise Düşünme İlkesi'nin faaliyetiyle birleştirilirler. Ben kendim, var olduklarında, yüksek zihinsel işlevin içinde ya da yanında var olmadıklarını iddia ettim. Onları uyandıran şeyler vardır ve yüksek zihinsel işlev de aynı şeyleri bilir. Ama tıpkı bu şeylere ilişkin bilgisinin onların bilgisinin yerini alması ve onların yerini değiştirmesi gibi, o da yeri geldiğinde, anlık beyin koşullarının doğrudan bir sonucu oldukları ölçüde, onların yerini alır ve onların yerini değiştirir.

Öte yandan psikolojik zıtlık teorisi, hislerin zihnin önünde değişmeden kendi içlerinde var olmaya devam ettiğini, zihnin ilgili faaliyetinin ise onlarla özgürce ilgilendiğini ve diğerlerinin de ne olduğunu göz önünde bulundurarak her birinin ne olacağına kendi memnuniyetine göre karar verdiğini savunur. Wundt açıkça Görelilik Yasasının "bir duyum yasası değil, bir Algı yasası" olduğunu söyler ve Algı kelimesi ona daha yüksek bir entelektüel kendiliğindenliği çağrıştırır. [35] Olayları bu şekilde ele almak, duyu verilerine dünyevi ve kölece bir şey olarak bakan ve 'bunların birbiriyle ilişkilendirilmesini' ruhani ve özgür bir şey olarak gören felsefeye aittir. İşte! Ruh, duyulur olguların içsel niteliğini bile değiştirebilir, eğer böyle yaparak onları birbirleriyle daha iyi ilişkilendirebilirse! Ancak (duyumları değiştirmenin onları nasıl daha iyi ilişkilendireceğini görmenin zorluğu bir yana) ilişkilerin de duyumlar kadar bilincin 'içeriğinin', 'nesnenin' bir parçası olduğu açık değil midir? Neden biçimi münhasıran bilene ve ikincisini bilinene atfedelim? Bilen, her durumda, beynin kendi koşullarına verdiği eşsiz bir tepkiye karşılık gelen eşsiz bir düşünce titreşimidir. Zıtlık olgularının bize gösterdiği tek şey, aynı gerçek şeyin koşullar değiştiğinde bize oldukça farklı duyumlar verebileceği ve bu

35 Physiol. Psych., 1. 351, 458-60. Tam görelilik yasasının anlamsızlığı en iyi Wundt'un yaklaşımında görülebilir; Weber'in yasasının yanı sıra zıtlık olgusunu ve diğer pek çok meseleyi açıklamak için başvurulan büyük 'allgemeiner Gesetz der Beziehung', yalnızca her şeyi birbiriyle ilişkili hissetme eğilimi olarak tanımlanabilir! Küçük ruhunu kutsa! Ama neden her şeyi birbiriyle ilişkili hissettiğinde onları bu kadar değiştiriyor?

nedenle hangisini nesnenin en gerçek temsilcisi olarak seçeceğimize dikkat etmemiz gerektiğidir.

Zıtlık olgusunun yanı sıra, iki nesne üzerimizde birlikte hareket ettiğinde, ikisinden birinin tek başına vereceği duyumun farklı bir duyuma dönüştüğünü kanıtlayan başka birçok olgu vardır. Sıcak suya batırılan belli bir miktar cilt, belli bir ısı algısı verir. Elbette suyun ısısı aynı olmasına rağmen, cildin daha fazla daldırılması ısıyı çok daha yoğun hale getirir. Herhangi bir niteliğin hissedilmesi için uyaranın miktarında yoğunluğun yanı sıra belirli bir kapsam da gereklidir. Fick ve Wunderli, her ikisi de bir delikten uygulandığında ve böylece derinin küçük bir kısmıyla sınırlandırıldığında ısıyı dokunmadan ayırt edememiştir. Benzer şekilde nesnelerde de kromatik bir minimum boyut vardır. Retinada oluşturdukları görüntünün belirli bir boyuta sahip olması gerekir, aksi takdirde hiçbir renk hissi vermeyecektir. Tersine, dış izlenimdeki daha fazla yoğunluk, öznel nesneyi daha kapsamlı hale getirebilir. Bu, Bölüm 19'da gösterileceği gibi, aydınlatma artırıldığında olur: Odanın tamamı gazı yükseltip alçaltmamıza göre genişler ya da daralır. Bu sonuçlardan herhangi birini, aldığımız duyum için yanlış bir nesnel neden çıkarımından kaynaklanan yargı yanılsamaları olarak açıklamak kolay değildir. Weber'in alnın derisine konulan bir talerin soğukken sıcakken olduğundan daha ağır hissettirdiği gözlemi; ya da Szabadf^di'nin 122 derece Fahrenheit'a ısıtılan küçük tahta disklerin genellikle daha büyük olan ama bu şekilde ısıtılmamış olanlardan daha ağır hissettirdiği gözlemi; [36] ya da Hall'un cilt üzerinde hareket eden ağır bir noktanın aynı hızda hareket eden daha hafif bir noktadan daha hızlı gidiyor gibi göründüğü gözlemi için de bu kolay değildir. [37]

Bleuler ve Lehmann birkaç yıl önce, bazı kişilerde bulunan ve göz, deri vb. üzerindeki izlenimlere farklı ses duyumlarının eşlik etmesinden oluşan garip bir özelliğe dikkat çekmişlerdir. [38] Renkli işitme, bazen bu fenomene verilen isimdir ve şimdi defalarca tanımlanmıştır. Son zamanlarda Viyanalı sanatçı Urbantschitsch, bu vakaların çok

36 Ladd: Physiol. Psych., s. 348

37 Mind, x. 567

38 wangsm‰ssige Lichtempfindung durch Schall (Leipzig, 1881).

genel bir yasanın yalnızca uç örnekleri olduğunu ve tüm duyu organlarımızın birbirlerinin duyumlarını etkilediğini kanıtlamıştır. [39] U.'nun hastalarında, fark edilemeyecek kadar uzaktaki renk lekelerinin tonu, kulağa yakın bir diyapazon sesi duyulduğunda hemen algılanıyordu. Bazen, tam tersine, alan ses tarafından karartılıyordu. Görme keskinliği artmıştı, öyle ki akort çatalı duyulduğunda okunamayacak kadar uzaktaki harfler okunabiliyordu. Deneylerini çeşitlendiren Urbantschitsch, sonuçların karşılıklı olduğunu ve göze çeşitli renklerde ışıklar gösterildiğinde duyulabilirliğin sınırlarında olan seslerin duyulabilir hale geldiğini buldu. Işık görüldüğünde ve sesler duyulduğunda koku, tat, dokunma, sıcaklık hissi vs. hepsinin dalgalandığı görülmüştür. Bireyler, yaratılan etkinin derecesi ve türü açısından büyük farklılıklar göstermiştir, ancak üzerinde deney yapılan hemen herkesin bir şekilde etkilendiği görülmüştür. Bu olgular, M. FÈrÈ tarafından gözlemlenen ve daha sonra açıklanacak olan, duyumların kas kasılma gücü üzerindeki 'dinamojenik' etkilerini hatırlatmaktadır. Bunların en bilinen örnekleri, gürültü veya ışıkla ağrının artması ve eşlik eden tüm duyumlarla mide bulantısının artması gibi görünmektedir. Herhangi bir şekilde acı çeken kişiler içgüdüsel olarak sükûnet ve karanlık ararlar.

Muhtemelen herkes bu tür olguları formüle etmenin en iyi yolunun fizyolojik olduğu konusunda hemfikirdir: ilk duyumun beyinsel süreci, gelen diğer akım tarafından güçlendirilmeli veya başka bir şekilde değiştirilmelidir. Hiç kimse burada psikolojik bir açıklamayı tercih etmeyecektir. Bana öyle geliyor ki, çok sayıda uyarıcıya verilen zihinsel tepkinin tüm vakaları bu vakalar gibi olmalıdır ve fizyolojik formülasyon her yerde en basit ve en iyisidir Aynı anda kırmızı ve yeşil ışık sarı görmemizi sağladığında, gamın üç notası bir akor duymamızı sağladığında, Bunun nedeni, kırmızı, yeşil ve üç notanın her birinin duyumlarının zihne bu şekilde girmesi ve orada 'birleşmesi' ya da 'ilgili faaliyeti tarafından sarı ve akor olarak birleştirilmesi' değildir; bunun nedeni, ışık dalgalarının ve hava dalgalarının daha büyük toplamının, sarı ve akorun doğrudan karşılık geldiği yeni kortikal süreçleri uyandırmasıdır. Nesnelerin duyulur nitelikleri en yüksek düşüncemizin nesnelerine girdiğinde bile, bu kesinlikle aynıdır. Onların

39 Ptluger's Archiv, XLII. 154

çeşitli duyumları orada saklı bir şekilde var olmaya devam etmez. Onların yerini, onlardan farklı bir psişik birim olmasına rağmen, onların bildiği aynı duyulur nitelikleri bilen yüksek düşünce alır.

Altıncı Bölüm'de ortaya konan ilkeler bu yeni bağlantıda doğrulanmış görünmektedir. Birçok düşünceden tek bir düşünce ya da tek bir duyum oluşturamazsınız ve aynı anda birçok uyaran aldığımızda ne algılayacağımızı bize yalnızca doğrudan deneyim bildirebilir.

DUYUMLARIN 'EKSANTRİK PROJEKSİYONU'

Tüm duyumlarımızın ilk başta bize öznel ya da içsel olarak göründüğü ve daha sonra ve bizim tarafımızdan özel bir eylemle 'dışa aktarıldığı' ya da 'yansıtıldığı' ve böylece bir dış dünyada konumlanmış gibi göründüğü görüşünün sık sık ifade edildiğini duyarız. Bu nedenle Profesör Ladd'in değerli çalışmasında şunları okuyoruz; "Duyumlar ... yeri - bir yeri olduğu söylenebildiği ölçüde - zihin olan psişik durumlardır. Bu duyumların salt zihinsel durumlardan bedenin çevresinde yer alan fiziksel süreçlere ya da bedenin dışındaki uzayda yansıtılan şeylerin niteliklerine aktarılması zihinsel bir eylemdir. Daha ziyade zihinsel bir başarı olduğu söylenebilir [bkz. yukarıda Cudworth, bilginin fethedici olmasıyla ilgili olarak], [40] çünkü mükemmelliği uzun ve karmaşık bir gelişim sürecinin sonucu olan bir eylemdir. . Duyu sunumlarının detaylandırılması sürecinde kayda değer iki aşama ya da 'çığır açan' başarılar özel bir değerlendirmeyi gerektirir. Bunlar 'lokalizasyon' ya da bileşik duyumların salt zihin durumlarından, bedenin az ya da çok kesin olarak sabit noktalarında ya da bölgelerinde gerçekleştiği kabul edilen süreçlere ya da koşullara aktarılması ve 'eksantrik projeksiyon' (bazen 'eksantrik algı' olarak da adlandırılır) ya da bu duyumlara bir uzay alanı içinde yer alan ve bedenle temas halinde ya da az ya da çok uzakta bulunan nesnelerin nitelikleri olarak nesnel bir varlık (nesnel sözcüğünün tam anlamıyla) kazandırılmasıdır." [41]

Bana öyle geliyor ki, bu görüş için en ufak bir kanıt yoktur. Bu görüş, duyumlarımızın başlangıçta tüm uzamsal içerikten yoksun olduğu

40 Editörünün notu: James'in eklemesi

41 Fizyolojik Psikoloji, 385, 387. Bkz. ayrıca Bain'deki gibi pasajlar: The Senses and the Intellect, s. 364-6.

görüşüyle birlikte ele alınmaktadır ki [42] bu görüşü anlamakta tamamen güçlük çektiğimi itiraf etmeliyim. Karşımdaki kitaplığıma bakarken, ne kadar hayali olursa olsun, hissettiğim herhangi bir duygu hakkında kendime bir fikir veremiyorum. Ondan, şu anda algıladığım aynı geniş kapsamlı dışsal olguyu hissetmekten başka bir şey elde etmiş olmam mümkün değildir. Şeyleri ilk hissetme biçimimizin onları öznel ya da zihinsel olarak hissetmek olduğu doğru olmaktan o kadar uzaktır ki, bunun tam tersi doğru gibi görünmektedir. En erken, en içgüdüsel, en az gelişmiş bilinç türümüz nesnel türdür ve ancak düşünme geliştikçe bir iç dünyanın farkına varırız. O zaman gerçekten de bu dünyayı, başlangıçta bildiğimiz tek dünya olan dış dünyanın ganimetleriyle giderek daha fazla zenginleştiririz, hatta idealist olma noktasına geliriz. Ancak kendisinin öznel olduğunun farkında olan öznel bilinç ilk başta mevcut değildir. Bir acı atağı bile ilk başta kesinlikle nesnel olarak, uzayda motor reaksiyona yol açan bir şey olarak hissedilir ve en sonunda zihinde değil, bedensel bir parçada konumlanır.

"Ne bir hareket dürtüsü ne de dışa dönük bir etki yaratma eğilimi uyandırması gereken bir duyumun 'canlı bir yaratık' için yararsız olacağı açıktır. Evrim ilkelerine göre böyle bir duyum asla geliştirilemez. Bu nedenle her duyum başlangıçta dışsal ve duyarlı canlıdan bağımsız bir şeye işaret eder. Rhizopodlar (Engelmann'ın gözlemlerine göre) yabancı cisimlere dokunduklarında, bu yabancı cisimler kendi türlerinin diğer bireylerinin psödopodileri olsa bile, psödopodilerini geri çekerken, kendi psödopodilerinin karşılıklı temasını böyle bir kasılma takip etmez. Dolayısıyla bu düşük seviyeli hayvanlar, doğuştan gelen nedensellik fikirlerinin yokluğunda ve muhtemelen net bir mekân bilinci olmadan bile bir dış dünyayı hissedebilirler. Gerçekte bizim dışımızda bir şeylerin var olduğuna dair inanç düşünceden gelmez. Duyumdan gelir; kendi varlığımıza dair inancımızla aynı zemine dayanır.

Yeni doğmuş hayvanların davranışlarını göz önünde bulundurursak,

42 Özellikle de, ister açık ister gizli olsun, duyu sunumlarının uzamsal niteliklerini yalnızca basit duyumların niteliklerini ve bunların bir araya geliş biçimlerini betimleyerek açıklamaya yönelik tüm girişimlerden kaçınmalıyız. Artık salt duyumlar ya da zihnin duygulanımları olmayan nesnelerin özelliğini oluşturan şey, uzaydaki konumları ve uzanımlarıdır. Duyumlar olarak, ne bizim dışımızdadırlar ne de yayılma sözcüğünün işaret ettiği niteliklere sahiptirler." (Ladd, op. cit. s. 391.)

öncelikle duyumlarının tamamen öznel heyecanlar olduğunun bilincinde olduklarına asla ihanet ettiklerini görmeyiz. Duyumlarını kullandıkları (ve uyum ve kalıtımın bir etkisi olan) şaşırtıcı kesinliği, dış dünyaya ilişkin doğuştan gelen bir sezginin sonucu olarak açıklamaya daha yatkınız. Duyumun orijinal saf öznelliğinden yola çıkıp bunun nasıl olup da nesnel bir anlam kazanmış olabileceğini araştırmak yerine, tam tersine, duyumun nesnelliğe sahip olmasıyla başlamalı ve ardından yansıtıcı bilinç için bu sonuncusunun nasıl olup da nesnenin bir etkisi olarak yorumlandığını, kısacası orijinal dolaysız nesnelliğin nasıl olup da uzak bir nesnelliğe dönüştüğünü göstermeliyiz." [43]

Duyumların tüm nesnel karakterinin yadsınmasından çok daha yaygın olan bir başka karışıklık, hepsinin başlangıçta bedenin içinde bulunduğu ve ikincil bir eylemle dışarıya yansıtıldığı varsayımıdır. M. Taine'e göre bu ikincil yargı, duyumun kendi yeri söz konusu olduğu sürece her zaman yanlıştır. Ancak, duyumun yansıtıldığı noktada bulunan gerçek bir nesneye isabet eder; bu nedenle, bu yazara göre, bunun sonucunu gerçek bir halüsinasyon olarak adlandırabiliriz. [44] Ön-

43 A. Riehl: Der Philosophischer Kriticismus, Bd. ii. Theil ii. p. 64.

44 Zekâ Üzerine, 2. bölüm, 2. kısım, 7. ve 8. bölüm. Bu gibi ifadelerle karşılaştırınız: "Sonuç olarak, bir duyumun olağan koşulu bedenlerimizden az ya da çok uzakta bir nesnenin varlığı olduğunda ve deneyim bizi bir kez bu uzaklıkla tanıştırdığında, duyumumuzu bu uzaklığa yerleştiririz. -- Aslında işitme ve görme duyuları için de durum böyledir. Akustik sinirin çevresel ucu arabanın derin odacığındadır. Optik sinirinki ise gözün en iç girintisindedir. Ancak yine de, mevcut durumumuzda, ses ya da renk duyumlarımızı asla bu yerlerde değil, bizsiz ve genellikle bizden oldukça uzakta konumlandırırız.

Tüm renk duyumlarımız bu şekilde bedenimizin dışına yansıtılır ve az ya da çok nesneleri, mobilyaları, duvarları, evleri, ağaçları, gökyüzünü ve diğerlerini kaplar. Bu nedenle, daha sonra onlar üzerinde düşündüğümüzde, onları kendimize atfetmeyi bırakırız; bizden farklı görünecek kadar bize yabancılaşmış ve bizden kopmuşlardır. Diğerlerinin çoğunu içinde konumlandırdığımız sinir yüzeyinden yansıtıldığında, onları diğerlerine ve kendimize bağlayan bağ çözülür. . . Dolayısıyla, tüm duyumlarımız yanlış konumlandırılmıştır ve kırmızı renk koltuğa, karıncalanma hissinin parmaklarımın ucunda konumlandırılmasından daha fazla yayılmamıştır. Hepsi ensefalonun duyusal merkezlerinde yer alır; hepsi başka bir yerde yer alıyor gibi görünür ve ortak bir yasa her birine görünürdeki konumunu tahsis eder." (Cilt 2. s. 47-53.) -- Benzer şekilde Schopenhauer: "Şimdi aynı şeyi görme duyusu ile göstereceğim. Burada dolaysız veri, retinanın duyumuyla sınırlıdır; bu duyum, doğrudur, önemli ölçüde çeşitlilik kabul eder, ancak temelde, tonlarıyla birlikte aydınlık ve karanlığın ve renklerin izlenimine geri döner. Bu duyum elden ele özneldir, yani organizmanın içinde ve derinin altındadır." (Schopenhauer: Satz vom Grunde, s. 58.) Bu filozof daha sonra Aklın başlangıçta öznel olan

celikle Duyum kelimesi, psikoloji literatüründe sürekli olarak, öncül koşulu olan uç organlardaki ya da merkezlerdeki fiziksel izlenimle bir ve aynı anlama geliyormuş gibi kullanılır ve bu, duyumla fiziksel değil zihinsel bir olguyu kastetmemize rağmen böyledir. Ancak bununla açıkça zihinsel bir olguyu kastedenler, yine de ona fiziksel bir yer bırakmakta, uyarıldıklarında ortaya çıkmasına neden olan sinirsel yollarda nesnel olarak yaşadığını düşünmektedirler ve sonra (bir adım daha ileri giderek) kendisini onların yerleştirdiği yere yerleştirmesi gerektiğini ya da ilk durumda yaşam alanı olarak o yeri öznel olarak duyumsaması gerektiğini ve daha sonra başka bir yerde görünmek için hareket ettirilmesi gerektiğini düşünmektedirler.

Bütün bunlar son derece karışık ve anlaşılmaz görünmektedir. Bilincin, daha önceki bir bölümde gördüğümüz gibi, herhangi bir yerde yaşadığı söylenemez. Beyinle dinamik, her şeyle ve herhangi bir şeyle de bilişsel ilişkileri vardır. Bir bakış açısına göre bir duyumun beyinle aynı yerde olduğunu söyleyebiliriz (eğer istersek), tıpkı diğer bakış açısına göre idrak ettiği her ne nitelik varsa onunla aynı yerde olduğunu söyleyebileceğimiz gibi. Ancak bir duyumun ilkel olarak kendisini ya da nesnesini beyinle aynı yerde hissettiği varsayımı kesinlikle temelsizdir ve böyle bir kurtuluşun duyarlılığımızın orijinal bilişsel işlevinin herhangi bir parçasını oluşturduğunu göstermek için ne öncül bir olasılık ne de deneyimden elde edilen gerçekler ileri sürülebilir.

O halde, orijinal duyumlarımızın nesnelerinin nerede olduğunu hissediyoruz?

---

duyumu nesnel hale getirmek için yaptıklarını sıralar: 1) onu altüst eder; 2) çiftliğini tekliğe indirger; 3) düzlüğünü katılığa dönüştürür ve 4) onu gözden uzağa yansıtır. Tekrar ediyorum: "Duyumlar, kendi bedenimizin, özellikle de sinir aygıtımızın durumları olarak bilincimize geldikleri ölçüde duyularımız üzerindeki izlenimler olarak adlandırdığımız şeylerdir; bunlardan dış nesnelerin temsilini oluşturduğumuzda onlara algılar diyoruz." (Helmholtz: Tonempfindungen, 1870, s. 101.) Bir kez daha: "Duyum her zaman psişik merkezlerde gerçekleşir, ancak kendini periferinin uyarılmış kısmında gösterir. Başka bir deyişle, kişi sinir merkezlerindeki fenomenin bilincindedir. . . . ama kişi bunu periferik organlarda algılar. Bu fenomen, duyumların deneyimine bağlıdır, bu deneyimde öznel fenomenin yansıması ve algının, zihinsel durumu uyaran dış etkenle birlikte aslında bir tür geri dönüş eğilimi vardır çünkü ikincisi öncekine bağlıdır. " (Sergi: Psychologie Physiologique (Paris, 1888), s. 189.) -- Bildiğim en net ve en iyi bölüm Liebmann'da yer almaktadır: Der Objective Anblick (1869), s. 67-72, ancak ne yazık ki alıntı yapmak için çok uzun.

Boston'da yeni doğmuş ve yatak odasını aydınlatan mum alevinden ya da bebek bezi iğnesinden bir şeyler hisseden bir çocuk, bu nesnelerden herhangi birinin 72°deg; W. boylamında ve 41°deg; N. enleminde yer aldığını hissetmez. Evin üçüncü katında olduklarını da hissetmez. Hatta aynı anda odadaki diğer nesnelerden alabileceği diğer duyumlardan herhangi birinin sağında veya solunda olduklarını bile belirgin bir şekilde hissetmez. Kısacası, onların dünyadaki başka herhangi bir şeyle olan mekân-ilişkileri hakkında hiçbir şey bilmez. Alev kendi yerini doldurur, acı kendi yerini doldurur; ama henüz bu yerler ne başka yerlerle özdeşleştirilir ne de başka yerlerden ayırt edilir. Bu daha sonra gelir. Çünkü bu şekilde ilk kez duyusal olarak bilinen yerler, çocuğun tüm yaşamı boyunca onunla kalacak olan mekân-dünyasının unsurlarıdır ve hafıza ve daha sonraki deneyimlerle, bu yerler hakkında başlangıçta bilmediği çok sayıda şey öğrenir. Ancak zamanın sonuna kadar dünyanın belirli yerleri onun için bu duyumların olduğu yerler olarak tanımlanmış olarak kalır ve herhangi bir şeyin nerede olduğu sorusuna verebileceği tek olası yanıt 'orada' demek ve o noktayı tanımlayacak olan ilk duyumlara benzer bir duyumu ya da başka bir şeyi adlandırmak olacaktır. Mekân, tüm olası duyumlarımızın toplamından başka bir şey değildir. Başka türlü bilinen ya da 'çığır açan bir başarı' tarafından yaratılan ve başlangıçta mekânsız olan duyumlarımızın içine düştüğü mükerrer bir mekân yoktur. Mekânı ve tüm yerlerini aklımıza getiririz ve oradan da türetmezler.

O halde çocuk daha sonra bedeniyle sadece iğneden kaynaklanan acının ve buna benzer pek çok başka hissin hissedildiği ya da hissedilmekte olduğu yeri kastetmektedir. Bu acıyı bedeninde konumlandırdığını söylemek, bedenini bu acının içinde konumlandırdığını söylemekten daha doğru değildir. Her ikisi de doğrudur: bu acı onun beden kelimesiyle kastettiği şeyin bir parçasıdır. Tıpkı dış dünya ile çocuğun mum alevinin ve buna benzer pek çok başka hissin hissedildiği yerden başka bir şey kastetmediği gibi. Mumu dış dünyada konumlandırması, dış dünyayı mumda konumlandırmasından daha fazla değildir. Bir kez daha, her ikisini de yapar; çünkü mum onun 'dış dünya' ile kastettiği şeyin bir parçasıdır.

Bu (bana öyle geliyor ki) kabul edilecek ve (inanıyorum ki) Mekân Algısı bölümünde daha da makul hale getirilecektir. Ancak bu algının daha sonraki gelişmeleri o kadar karmaşıktır ki, bu basit ilkeler kolayca gözden kaçabilir. Karmaşıklıklardan biri, şeylerin hareket ettiği ve onları hissettiğimiz orijinal nesnenin iki parçaya bölündüğü gerçeğinden kaynaklanır; bunlardan biri bulundukları yer olarak kalır, diğeri ise nitelikleri ya da doğaları olarak gider. Daha sonra bulundukları yer ile şimdi bulundukları yeri karşılaştırırız. Eğer hareket etmezsek, nerede olduklarına dair duyum değişmeden kalır; ama biz kendimiz hareket ederiz, böylece bu da değişir ve 'nerede oldukları' artık başlangıçta olduğu gibi gerçek bir duyum değil, yalnızca mümkün olduğunu düşündüğümüz bir duyum haline gelir. Yavaş yavaş bu olası duyumlar sistemi, gerçek duyumların yerini giderek daha fazla alır. 'Yukarı' ve 'aşağı' 'öznel' kavramlar haline gelir; doğu ve batı, 'sağ' ve 'sol'dan daha 'doğru' hale gelir ve nihayetinde şeyler, bedenlerimizle ya da yerlerinin başlangıçta tanımlandığı nesnelerle olan ilişkilerinden ziyade, belirli ideal sabit koordinatlarla olan ilişkileriyle daha 'gerçek' bir konuma sahip olurlar. Şimdi, orijinal lokalizasyonlarımızın bu revizyonu karmaşık bir meseledir ve çok doğal olarak duyumların başlangıçta göründüklerinden daha uzağa itildiği yer değiştirmeler olarak tanımlanabilecek bazı olguları içerir.

Gerçekten de çok az şey, birçok duyu nesnemizin aldığı değişken mesafeden daha çarpıcıdır. Bir sineğin vızıltısı uzaktaki bir buhar düdüğü sanılabilir; ya da sineğin kendisi, odak dışında görüldüğünde, bir an için bize uzaktaki bir kuş yanılsaması verebilir. Aynı şeyler, bir opera camının bir ucundan ya da diğer ucundan bakmamıza göre, çok daha yakın ya da çok daha uzak görünür. Gerçekten de tüm optik eğitimimiz büyük ölçüde retinal duyumlarımızın nesnelerine uygun mesafeleri tayin etmekle meşguldür. Bir bebek ayı kavrayacaktır; daha sonra, bu duyumu ulaşamayacağını bildiği bir mesafeye yansıttığı söylenir. Çokça alıntılanan "doğuştan kör olan ve Bay Chesselden tarafından katarakt tedavisi uygulanan genç beyefendi" vakasında, hastanın "ilk gördüğünde, mesafeler hakkında herhangi bir yargıda bulunmaktan o kadar uzaktı ki, gözlerine dokunan her nesneyi (kendi ifadesiyle) 'derisine dokunduğunu hissettiği' şeyler olarak

düşünüyordu." Ve doğuştan kör olan ancak cerrahi operasyonla rahatlatılan diğer hastalar, ilk gördükleri nesneleri hissetmek için ellerini gözlerine yaklaştırdıklarını ve temas olmadığını fark ettiklerinde ellerini yavaş yavaş uzattıklarını anlatmışlardır. Birçok kişi bu gerçeklerden, ilk görsel nesnelerimizin gözlerimizle hemen temas halinde görünmesi gerektiği sonucuna varmıştır.

Ancak dokunsal nesneler de benzer bir durum belirsizliğinden etkilenebilir.

Başımızdaki saçlardan biri çekilirse, başımıza uygulanan hareketlerle çekmenin yönünü oldukça doğru bir şekilde hissederiz. [45] Ancak çekilme hissi, saçın uzunluğunun parmakların tuttuğu kısmında değil, kafa derisinin kendisinde lokalize olur. Bu durum, saçımızın dokunma organı olarak neredeyse hiç işlev görmemesiyle bağlantılı görünmektedir. Bununla birlikte, bıyığı olan canlılarda ve bıyıkları dokunma organı olan dört ayaklılarda, hissin kökten saçın gövdesine doğru yansıtıldığından şüphe edilemez. Bir bütün olarak sakala ya da bir bütün olarak saça dokunulduğunda biz de bu duruma yaklaşırız. Teması deriden biraz uzakta algılarız.

Dişler ve tırnaklar gibi vücudun sabit ve sert uzantılarına dokunulduğunda, teması nesnel olarak olduğu yerde hissederiz, daha derinlerde, sinir uçlarının bulunduğu yerde değil. Ancak diş gevşekse, biri kökünde, diğeri tepesinde olmak üzere uzamsal olarak ayrılmış iki temas hissederiz.

Bu durumdan, yüzeye organik olarak bağlı olmayan, ancak sadece tesadüfen temas eden sert bir cisme geçiş hemen gerçekleşir. Bir bastonun ucuyla, tıpkı parmağımızın ucuyla yaptığımız gibi havada ya da duvarda harflerin izini sürebiliriz ve bunu yaparken bastonun ucunun tarif ettiği yolun boyutunu ve şeklini, baston olmadan parmağımızın ucunun tarif ettiği yolu hissetmemiz gerektiği gibi hemen hissederiz. Benzer şekilde, ressam kaleminin ucunu, cerrah bıçağının ucunu, düellocu ise düşmanının derisini delip geçen mızrağının ucunu hemen algılar. Titreşen bir merdivenin ortasındayken, sadece ayaklarımızın

45 Bu, Weber'in kafanın başka bir kişi tarafından bir desteğe sıkıca bastırılması ve bunun üzerine çekiş yönünün algılanmasının sona ermesi yöntemiyle kanıtlanmıştır.

yuvarlağın üzerinde olduğunu değil, merdivenin ayaklarının da çok aşağıda yere değdiğini hissederiz. Kilitli bir demir kapıyı salladığımızda, ellerimizin üzerinde durduğu orta kısmın hareket ettiğini hissederiz, ama aynı zamanda menteşelerin ve kilidin bulunduğu uçların sabitliğini de hissederiz ve sanki üçünü birden hissederiz. [46] Yine de temasın alındığı yer tüm bu durumlarda deridir ve buna bağlı olarak duyumlar bazen yüzeydeki nesneler olarak yorumlanırken bazen de çok uzaktaki nesneler olarak yorumlanır.

Mekân bölümünde kendi hareketimizi hissetmemizin esas olarak dönen eklemlerimizin duyarlılığından kaynaklandığını öğreneceğiz.

Bazen dikkatimizi örneğin dirsek eklemimize verdiğimizde, eklemin kendisindeki hareketi hissedebiliriz; ancak hareket sırasında parmak uçlarımızın havada çizdiği yolun her zaman aynı anda bilincinde oluruz ve yine de aynı parmak uçlarının kendileri hareket tarafından fiziksel olarak hiçbir şekilde değiştirilmez. Dirseğin arkasındaki ulnar sinirimize gelen bir darbe hem orada hem de parmaklarda hissedilir. Dirseğin soğutulması parmaklarda ağrıya neden olur. Sinir gövdelerinden geçen elektrik akımları ister kutanöz ister daha özel duyarlılıkta olsun (optik sinir gibi), geçilen sinir yollarının ötesinde belli belirsiz lokalize olan duyumlara yol açar. Bacakları ya da kolları kesilen kişiler, bilindiği gibi, kaybettikleri el ya da ayaklarının orada olduğuna dair hayali bir hissi korumaya eğilimlidirler. Bu hissi sürekli olarak yaşamasalar bile, zaman zaman geri getirebilirler. Bu bazen güdükte gömülü olan sinir gövdelerinin elektriksel olarak uyarılmasının bir sonucudur.

"Dr. Mitchell şöyle diyor: "Kısa bir süre önce hastamı olası sonuçlar konusunda uyarmadan bir omuz dezartikülasyonu vakasını tedavi ettim. İki yıl boyunca uzvunu hissetmeyi tamamen bırakmıştı. Akım brakiyal pleksus sinirlerini etkilediğinde aniden yüksek sesle 'Ah el, -- el!' diye bağırdı ve kayıp uzvu yakalamaya çalıştı. Uydurduğum hayalet hızla kayboldu, ama hiçbir ruh adamı bu kadar şaşırtamazdı, o kadar gerçek görünüyordu ki." [47]

46 Lotze: Med. Psych., 428-433; Lipps: Grundtatsachen des Seelenlebens, 582

47 Injuries to Nerves (Philadelphia, 1872), p. 350 ff.

Kaybedilen uzvun görünürdeki pozisyonu değişiklik gösterir. Çoğu zaman ayak yerde durur ya da kullanılıyorsa yapay ayağın pozisyonunu takip eder. Bazen kolun kaybedildiği durumlarda dirsek bükülmüş ve el göğüs üzerinde sabit bir pozisyonda görünür. Bazen de pozisyon doğal değildir ve el omuzdan dışarı doğru çıkıyormuş ya da ayak kalan bacağın diziyle aynı hizadaymış gibi görünür. Bazen yine pozisyon belirsizdir; bazen de Dr. Weir Mitchell'in başka bir hastasında olduğu gibi muğlaktır.

"11 yaşındayken bacağını kaybetmiş ve ayağının giderek yaklaştığını ve sonunda dizine ulaştığını hatırlıyor. Yapay bir bacak takmaya başladığında, bacak zamanla eski konumuna geri dönmüştür ve şu anda bacağın kısaldığının asla farkında değildir, ancak bir süre bacağın kütüğü ve kayıp bacak hakkında konuşur ve düşünür, o zaman... dikkatin bu parçaya yönelmesi bir rahatsızlık hissine ve ayak parmaklarının aktif ve hoş olmayan hareketinin öznel hissine neden olur. Bu hislerle birlikte ayağın dizde olduğu sanrısı da hemen geri döner."

Tüm bu gerçekler ve benzerleri, sanki duyumlarımız koşullar tarafından beyne veya vücut yüzeyine yakın orijinal yerlerinden hareket etmeye ve daha uzakta görünmeye ve (mevcut koşullar altında) hareket ettikten sonra tekrar geri dönmeye teşvik edilebilirmiş gibi kolayca tanımlanabilir. Ancak neler olduğuna dair küçük bir analiz bize bu tanımın yanlış olduğunu gösterir.

Duyumlarımızın her birinin başlangıçta sahip olduğu nesnellik, içeriğinin ilkel bir parçası olan genişlik ve uzamsal karakter, ilk etapta başka herhangi bir duyuma göre değildir. Gözlerimizi ilk kez açtığımızda, bir yer olan, ancak henüz başka bir nesneyle ilişki içinde olmayan ya da başka türlü bilinen herhangi bir yerle özdeşleştirilmeyen optik bir nesne elde ederiz. Bu, şu ana kadar sadece tanıdığımız bir yerdir. Daha sonra aynı yerin 'önümüzde' olduğunu bildiğimizde, bu sadece onun hakkında bir şey öğrendiğimiz anlamına gelir, yani bize kolun ve elin ya da başın ve bedenin belirli duyumları tarafından verilen ve 'ön' olarak adlandırılan diğer yerle uyumlu olduğu anlamına gelir. Ancak optik deneyimimizin ilk anında, başımız, elimiz ve bedenimizle zaten bir tanışıklığımız olsa bile, bunların bu yeni görülen nesneyle ilişkileri hakkında hiçbir şey bilmemiz mümkün değildir.

Bu nesne onların açısından hemen konumlandırılamazdı. Bu nesnenin yerinin, duygularının verdiği yerlerle nasıl uyuştuğu, ancak daha sonraki deneyimlerin bize bilgi verebileceği bir konudur ve bir sonraki bölümde, daha sonraki deneyimlerin bunu ayırt etme, ilişkilendirme, seçme ve zihnin sürekli çalışan diğer işlevleri aracılığıyla nasıl yaptığını ayrıntılı olarak göreceğiz. Bu nedenle, bir bebek ayı gördüğünde, bu, gördüğü şeyin ona daha sonra uzaklık olarak bildiği hissi vermediği anlamına gelmez; bu sadece, o görsel mesafede görünen şeylerin hangi dokunsal veya elsel mesafede olduğunu öğrenmediği anlamına gelir. [48] Ve katarakt ameliyatı geçirmiş bir kişi yüzünün yakınında uzaktaki nesneleri el yordamıyla bulmaya çalıştığında, bu sadece aynı anlama gelir. Farklı mesafelerin tüm sıradan optik işaretleri zavallı yaratığın duyumunda zaten yoktur. Görme yetisi monokülerdir (aynı anda sadece bir göz ameliyat edilir); mercek gitmiştir ve her şey odak dışıdır; fotofobi, lakrimasyon ve uzun zamandan beri yerini dokunsal terimlerle bilmeyi öğrendiği göz küresinin kendisinin diğer acı verici yerleşik hislerini hisseder; o halde, yeni hislerin tetiklediği ilk dokunsal tepkinin organın kendisinin dokunsal durumuyla ilişkili olması şaşırtıcı mıdır? Ve bu konudaki iddialarına gelince, Prof. Paul Janet'in dediği gibi, bunlar hâlâ bildiği tek dil olan dokunsal dilde ifade ediliyorsa, yine şaşılacak ne var? "Dokunulmak onun için önce bir hareket yapmadan bir izlenim almak anlamına gelir." Gözü şimdi böyle bir izlenim alıyor; bu yüzden sadece nesnelerin ona dokunduğunu söyleyebilir.

"Dokunma duyusundan ödünç aldığı ama görme duyusunun nesnelerine uyguladığı tüm dil, bize onun bizden farklı algıladığını düşündürür, oysa aslında bu sadece aynı deneyim hakkında farklı bir konuşma biçimidir. [49]

(Revue Philosophique, 7. s. 1 vd., M. Janet'in söz konusu davaların bir bibliyografyasını verdiği takdire şayan bir eleştirel makale.

48 Gerçekte bu muhtemelen sadece huzursuz bir arzu hareketi anlamına gelir; bu hareketi, nesneye dokunmaya muktedir olmadığının farkına vardıktan sonra bile yapabilir.

49 Revue Philosophique, 7. s. 1 vd., M. Janet'in söz konusu davaların bir bibliyografyasını verdiği takdire şayan bir eleştirel makale. Ayrıca bakınız Dunan: a.g.e. 25. 165-7. Bunlar ayrıca T. K. Abbot tarafından da tartışılmış ve benzer şekilde yorumlanmıştır: Sight and Touch (1864), bölüm 10.

Ayrıca bakınız Dunan: a.g.e. 25. 165-7. Bunlar ayrıca T. K. Abbot tarafından da tartışılmış ve benzer şekilde yorumlanmıştır: Sight and Touch (1864), bölüm 10.)

Duyumlarımızın yer değiştirdiği diğer vakalar da orijinal olarak algılandıkları bir merkezden herhangi bir 'yansıma' varsaymaksızın eşit derecede kolaylıkla yorumlanabilir. Ne yazık ki ayrıntılar karmaşıktır ve şimdi söylediklerim ancak bir sonraki bölüme geldiğimizde tam olarak açıklığa kavuşabilir. O zaman sürekli olarak bazı duyumlarımızı gerçek olarak seçtiğimizi ve diğerlerini bunların işaretleri statüsüne indirgediğimizi göreceğiz. İşaretlerden birini aldığımızda, işaret edilen gerçekliği düşünürüz ve garip olan şey, o zaman gerçekliğin (o sırada kendisinin bir duyum olması gerekmez, sadece bir fikirdir) o kadar ilginç olmasıdır ki, nispeten ilginç olmayan işaretinkini bile gölgede bırakabilecek ve dikkatimizi ikincisinden tamamen uzaklaştırabilecek bir halüsinasyon gücü kazanır. Böylece eklemlerimiz döndüğünde ortaya çıkan duyumlar, dokunsal ve optik çok sayıda başka duyum aracılığıyla tüm uzvun hareketi olarak bildiğimiz şeyin işaretleridir. Tüm uzvun bu hareketi, eklem sinirleri bu şekilde uyarıldığında düşündüğümüz şeydir ve uzvun yeri eklemin yerinden o kadar önemlidir ki, ikincisine ilişkin duyumuz, deyim yerindeyse, birincisine ilişkin algımızın içine alınır ve hareketin duyumu kendisini el ve ayak parmaklarımıza kadar yayar. Ancak dikkatimizi tüm ekstremite önerisinden soyutlayarak, aynı hissi sanki tek bir noktada yoğunlaşmış gibi gayet iyi algılayabiliriz. Bu hissi, 'eklemin' kendisinin farklı bir şekilde konumlandırılmış dokunsal ve görsel imgesiyle özdeşleştirebiliriz.

Bastonumuzun ucunu yere değdiğinde hissettiğimiz gibi. Bastonun ucu 'yere' değdiğinde deneyimlediğimiz elin tuhaf hareketi (bir yönde imkânsız, ama diğer her yönde serbest), bize bu isim altında zaten bildiğimiz görsel ve dokunsal nesnenin bir işaretidir. 'Yer'in orada olduğunu ve bize bu tür bir hareket hissi verdiğini düşünürüz. Bu hissin zeminden geldiğini söyleriz. Yerin yeri onun yeri gibi görünür; ancak aynı zamanda ve çok benzer pratik nedenlerle, başka bir optik ve dokunsal nesneyi, yani 'eli' düşünürüz ve onun yerinin de duyumumuzun yeri olması gerektiğini düşünürüz. Başka bir deyişle, bir A nesnesini

ya da duyusal içeriğini alırız ve onu başka türlü bilinen başka bir nesneyle, B ile ya da başka türlü bilinen iki nesneyle, B ve C ile karıştırarak, onun yerini onların yerleriyle özdeşleştiririz. Ancak tüm bunlarda A'nın orijinal bir yerden 'yansıtılması' (iade-filozoflarının bahsettiği gibi) söz konusu değildir; bu diğer duyumlardan uzakta ilk olarak işgal ettiği ilkel konumla çelişilmesi gerekmez; kendisinden çıkarıldığı doğal bir 'merkez' mevcut değildir. Bu, A'nın başlangıçta bize diğer duyumlarla belirli yerel ilişkiler içinde geldiğini ima eder, çünkü B ve C'nin dışında olmak, onların içinde olmak kadar onlarla yerel ilişki içinde olmaktır. Ancak bize ilk geldiğinde B ve C'nin dışında, onların içinde olduğundan daha fazla değildi. Basitçe onlarla hiçbir ilgisi yoktu. Bir duyumun yerini 'beyinde' ya da 'göze karşı' ya da 'derinin altında' hissettiğimizi söylemek, onun hakkında çok şey söylemek ve onu bir mil uzakta olduğunu söylemek kadar ilkel olmayan bir şekilde ele almaktır. Bunların hepsi ikincil algılardır, duyumun yerini tanımlamanın yollarıdır. Sayısız çağrışım, özdeşleşme ve hayal içerirler ve sonuçta büyük ölçüde kararsızlık ve belirsizliği kabul ederler. [50]

O halde, 'eksantrik projeksiyon' teorisinde doğruluk payı olmadığı sonucuna varıyorum. Bunun nedeni, bir duyuma neden olan bedensel süreçlerin aynı zamanda onun merkezi olması gerektiği şeklindeki karışık varsayımdır. [51] Ancak duyumların bu anlamda bir yeri yoktur. Deneyim onları bir araya getirdiği anda birbirleri için yer haline gelirler; ama bu, onlardan herhangi birinin sahip olduğu hiçbir ilkel yeri

50 Amputasyon vakalarında kayıp bandın ve ayağın orta ve kısalmış konumları da bunu göstermektedir. Hayali ayağın neden yapay ayağın pozisyonunu takip etmeye devam edebileceğini anlamak kolaydır. Ancak itiraf etmeliyim ki yarı yol pozisyonlarını açıklayamıyorum.

51 Retinada baş aşağı duran bir resim varken nasıl olup da her şeyi sağ tarafı yukarı bakar şekilde görebildiğimize dair o çok eski bilmece işte bu karışık varsayımdan kaynaklanır. Bilincimizin safça resmin içinde yaşadığı ve resmin konumunu uzayın diğer nesneleriyle ilişkili olarak hissettiği varsayılır. Ancak gerçek şu ki, resim ne bir yaşam alanı olarak ne de başka bir şey olarak anlık bilinç için mevcut değildir. Bizim ona ilişkin kavramımız muazzam derecede yıpranmış bir kavramdır. Dış nesne, daha sonra adlandırılan ve diğer duyumlarla ilişkili olarak belirlenen tüm niteliklerle birlikte hemen verilir. Bu nesnenin 'alt' kısmı, dokunma yoluyla daha sonra ayaklarımız olarak bildiğimiz şeyi gördüğümüz yerdir, 'üst' kısmı ise diğer insanların kafaları olarak bildiğimiz şeyi gördüğümüz yerdir, vs. vs. Berkeley uzun zaman önce bu konuyu mükemmel bir şekilde açıklığa kavuşturmuştur (bkz. Essay towards a new Theory of Vision, 93-98, 113-118).

ihlal etmez. Ve her ne kadar duyumlarımız daha sonra bu şekilde analiz edip kendilerinden söz edemeseler de ilk ortaya çıkışlarında, daha sonraki herhangi bir tarihte olduğu kadar, nesnellik, dışsallık ve kapsam adları altında çıkarıp kavradığımız tüm bu niteliklerin bilincindedirler. İnsan zihninin en son edindiği kavramlar kesinlikle öznellik ve değersizliktir. [52]

52 Tam gerekçe için okuyucu bir sonraki bölüme bakmalıdır. Şimdi verilen özet açıklamaya karşı, bir bebeğin anlık görüş alanında görünen çeşitli şeylerin başlangıçtan itibaren birbirlerine göre konumlandırıldığına itiraz edebilir. Ayrım yapıldığında bu şekilde konumlanmış görüneceklerini kabul ediyorum. Ancak bunlar tek bir duyumun içeriğinin parçalarıdır, metnin ilgilendiği gibi ayrı ayrı deneyimlenen duyumlar değildir. Tüm duyumlarımızın nihayetinde yerini bulduğu tam gelişmiş 'dünya', bir duyumun diğerine düzenli ve sistematik bir şekilde eklenmesi ve devam ettirilmesiyle görme alanının modeline göre çerçevelenmiş hayali bir nesneden başka bir şey değildir. Metnimi desteklemek için Riehl'in yukarıda alıntılanan kitabının 57-60. sayfalarına ve Uphues'e atıfta bulunmalıyım: Wahrnehmung und Empfiudung (1888), özellikle Einleitung ve s. 51-61.

18. BÖLÜM

HAYAL GÜCÜ

Bir kez deneyimlenen duyumlar sinirsel organizmayı değiştirir, böylece orijinal dış uyaran ortadan kalktıktan sonra bunların kopyaları zihinde tekrar ortaya çıkar. Bununla birlikte, dışarıdan doğrudan uyarılmamış hiçbir duyumun zihinde zihinsel bir kopyası oluşamaz.

Körler görme ya da işitme yetilerini kaybettikten sonra yıllarca manzaraları, sağırlar sesleri hayal edebilirler; [53] ama sağır doğan bir adam asla sesin nasıl bir şey olduğunu hayal edemez, kör doğan bir adam da asla zihinsel bir vizyona sahip olamaz. Locke'un daha önce alıntılanan sözleriyle, "zihin kendi kendine yeni basit bir fikir oluşturamaz." Hepsinin aslı dışarıdan verilmiş olmalıdır. Fantezi ya da Hayal Gücü, bir zamanlar hissedilen asılların kopyalarını yeniden üretme yetisine verilen isimlerdir. Kopyalar birebir olduğunda hayal gücü 'yeniden üretici' olarak adlandırılır; farklı orijinallerden gelen unsurlar yeni bütünler oluşturacak şekilde yeniden birleştirildiğinde ise 'üretici' olarak adlandırılır.

Ardıl imgeler hayal gücünden ziyade duyuma aittir; bu nedenle hayal gücünün en dolaysız fenomenleri, (Almanların Sinnesged chtniss dedikleri şeye bağlı olarak) gecikmeli imgeler gibi görünmektedir -olağandışı deneyimlerin yankılarının, bu deneyimler gerçekleştikten saatler sonra zihne zorla musallat olması. Bununla birlikte, normalde hayal gücüne atfedilen olgular, çağrışımsal düşüncenin olağan süreçlerinin ortaya çıkardığı olası duyulur deneyimlerin zihinsel resimleridir.

53 Profesör Jastrow, körler arasında yaptığı istatistiksel bir araştırmayla, eğer körlükleri beşinci ve yedinci yıllar arasındaki bir dönemden önce meydana gelmişse, görsel merkezlerin çürüdüğünü ve görsel hayallerin ve imgelerin yavaş yavaş büyüdüğünü tespit etmiştir. Eğer görme yetisi yedinci yıldan sonra kaybedilirse, görsel hayal gücü yaşam boyu devam ediyor gibi görünmektedir. Ocak 1888 tarihli New Princeton Review'da Profesör J.'nin Körlerin Rüyaları üzerine yazdığı ilginç makaleye bakınız.

Bir tarih oluşturacak kadar somut bir çevreyle temsil edildiklerinde, bu resimler canlandıklarında hatırlamayı oluştururlar. Hatırlama mekanizmasını 16. Bölüm'de zaten incelemiştik. Zihinsel resimler serbestçe bir araya getirilmiş verilerden oluştuğunda ve geçmişteki hiçbir birleşimi tam olarak yeniden üretmediğinde, tam anlamıyla hayal gücü olarak adlandırılan eylemlere sahip oluruz.

İMGELERİMİZ GENELLİKLE BELİRSİZDİR

Sıradan 'analitik' psikolojiye göre, hayal edilen nesnenin hissedilebilir, ayırt edilebilir her bir unsuru; kendi ayrı fikriyle temsil edilir ve toplam nesne, bir 'küme' veya 'fikirler çetesi' tarafından hayal edilir. Bu görüşü reddetmek için pek çok neden gördük. Hayal edilen bir nesne, ne kadar karmaşık olursa olsun, herhangi bir anda tüm niteliklerinin birlikte bilincinde olan tek bir fikirde düşünülür. Eğer sıradan konuşma tarzına kayar ve çeşitli fikirlerin 'birleşmesinden' bahsedersem, okuyucu bunun sadece popülerlik ve kolaylık için olduğunu anlayacak ve bunu psikolojideki atomistik teoriye bir taviz olarak yorumlamayacaktır.

Hume atomistik teorinin kahramanıydı. Ona göre fikirler yalnızca duyu organları üzerinde oluşan orijinal izlenimlerin kopyaları olmakla kalmayıp, aynı zamanda tamamen yeterli kopyalardı ve hiçbir bağlantıya sahip olmayacak kadar birbirlerinden ayrıydılar. Hume, hayal gücündeki fikirlerin tamamen yeterli kopyalar olduğunu, gözleme başvurarak değil, önsel akıl yürütme yoluyla aşağıdaki şekilde kanıtlar: "Zihin, her birinin dereceleri hakkında kesin bir fikir oluşturmadan herhangi bir nicelik veya nitelik kavramı oluşturamaz," çünkü "hiçbir nesnenin duyulara görünemeyeceği veya başka bir deyişle, hiçbir izlenimin [54] hem nicelik hem de nitelik derecelerinde belirlenmeden zihinde mevcut olamayacağı kabul edilir. İzlenimlerin bazen içine düştüğü karışıklık, zihnin gerçek varoluşunda belirli bir derecesi ya da oranı olmayan herhangi bir izlenimi alma kapasitesinden değil, yalnızca zayıflıklarından ve kararsızlıklarından kaynaklanır. Bu terimsel bir çelişkidir ve hatta tüm çelişkilerin en düzünü, yani aynı şeyin hem

54 Hume için izlenim duyum demektir

olmasının hem de olmamasının mümkün olduğunu ima eder. Şimdi, tüm fikirler izlenimlerden türediğine ve onların kopyaları ve temsillerinden başka bir şey olmadığına göre, biri için doğru olan her şey diğeri için de kabul edilmelidir. İzlenimler ve fikirler yalnızca güçleri ve canlılıkları bakımından farklılık gösterir. Yukarıdaki sonuç herhangi bir özel hayatiyet derecesi üzerine kurulmamıştır. Bu nedenle, bu özellikteki herhangi bir değişiklikten etkilenemez. Bir fikir daha zayıf bir izlenimdir ve güçlü bir izlenimin zorunlu olarak belirli bir nicelik ve niteliğe sahip olması gerektiğinden, kopyası veya temsilcisi için de durum aynı olmalıdır." [55]

En ufak bir iç gözlem bu görüşün yanlışlığını herkese gösterecektir. Hume, zihninin gözünün önünden geçen sayfalardaki her kelimeyi ve harfi açıkça görmeden kendi eserlerinin görüntülerine kesinlikle sahipti. Bu nedenle onun bu sözü, bir insanın önsel teoriler tarafından en bariz gerçeklere karşı nasıl körleştirilebileceğinin mükemmel bir örneğidir. Hume'un kendi ampirist ekolüne mensup psikologların bu körlükten genellikle karşıtlarından daha fazla suçlu olmaları da oldukça dikkat çekicidir. Bilincin temel gerçekleri, genel olarak, spiritüalist yazarlar tarafından daha doğru bir şekilde rapor edilmiştir. Bildiğim kadarıyla, Taine ve Huxley'e kadar, Hume'un öğrencilerinden hiçbiri ustalarının görüşlerine karşı çıkma zahmetine katlanmamıştır. Profesör Huxley, Hume üzerine yazdığı küçük ve parlak çalışmasında konuyu şu sözlerle açıklığa kavuşturmuştur: "Karmaşık izlenimler veya karmaşık fikirler anı olarak yeniden üretildiğinde, kopyaların hiçbir zaman asıllarının tüm ayrıntılarını mükemmel bir doğrulukla vermemesi muhtemeldir ve bunu nadiren yaptıkları kesindir. Hiç kimse, doğa ile ilgili bir nesneyi yalnızca bir kez gözlemlediğinde, ikinci bir incelemede unuttuğu bir şeyi fark edecek kadar iyi bir hafızaya sahip değildir. Bu nedenle, hepsi olmasa da neredeyse tüm anılarımız orijinallerin portrelerinden ziyade eskizleridir -göze çarpan özellikler açıkken, ikincil karakterler belirsizdir veya temsil edilmemiştir.

"Şimdi, birbirinden az ya da çok farklı olan birkaç karmaşık izlenim -diyelim ki her birindeki on izlenimden altısı aynı, dördü ise

55 İnsan Doğası Üzerine İnceleme, 1. Bölüm & 7. Bölüm.

diğerlerinden farklı olsun- zihne art arda sunulduğunda, sonucun doğasının ne olması gerektiğini görmek kolaydır. Altı benzer izlenimin tekrarı, karmaşık fikrin karşılık gelen altı unsurunu güçlendirecek ve dolayısıyla daha büyük bir canlılık kazanacaktır; her birinin dört farklı izlenimi ise yalnızca ilk başta sahip olduklarından daha büyük bir güç kazanmakla kalmayacak, aynı zamanda çağrışım yasasına uygun olarak, hepsi aynı anda ortaya çıkma eğiliminde olacak ve böylece birbirlerini etkisiz hale getireceklerdir.

"Bu zihinsel işlem, örneğin altı kişinin yüzlerinin görüntüleri, tek bir portre çekmek için gereken sürenin altıda biri kadar bir süre boyunca aynı fotoğraf levhasına alındığında, bileşik fotoğrafların oluşumunda neler meydana geldiği düşünülerek anlaşılır hale getirilebilir. Nihai sonuç, altı yüzün uyuştuğu tüm noktalar güçlü bir şekilde ortaya çıkarılırken, farklı oldukları tüm noktalar belirsiz bırakılır ve böylece, herhangi birinin belirli bir portresinin aksine, altısının genel bir portresi olarak adlandırılabilecek şey üretilir.

"Dolayısıyla, tekil karmaşık izlenimlere ilişkin fikirlerimiz bir yönden eksiktir ve çok sayıda, az ya da çok benzer, karmaşık izlenimlere ilişkin fikirlerimiz başka bir yönden eksiktir; yani, geneldirler, belirli değillerdir. Dolayısıyla, söz konusu izlenimlere ilişkin fikirlerimiz, kelimenin tam anlamıyla, bu izlenimlerin kopyaları değildir; aynı zamanda, zihinde dilden bağımsız olarak var olabilirler.

"Birbirine benzeyen ama aynı olmayan karmaşık deneyimlerden oluşan genel fikirler, soyut ya da genel fikirler olarak adlandırılır; Berkeley, tüm genel fikirlerin, onlara daha kapsamlı bir anlam kazandıran ve zaman zaman kendilerine benzeyen başka bireyleri çağrıştırmalarını sağlayan belirli bir terime eklenmiş tikel fikirlerden başka bir şey olmadığını kanıtlamaya çalışmıştır. Hume bunu 'harf cumhuriyetinde son yıllarda yapılan en büyük ve en değerli keşiflerden biri' olarak gördüğünü ve 'her türlü şüphe ve tartışmanın ötesine geçecek' şekilde doğrulamaya çalıştığını söyler.

"Amacında başarılı olup olmadığına dair bir kuşkumu dile getirmeye cüret edebilirim; ancak konu anlaşılması güç bir konudur ve Berkeley'in görüşünün dil edinildikten sonra oluşan genel fikirlere ve

daha soyut türden tüm kavramlara büyük ölçüde uygulanabilir görünmesine rağmen, yine de duyulur nesnelerin genel fikirlerinin belirtilen şekilde üretilebileceğini ve dilden bağımsız olarak var olabileceğini belirtmekle yetinmek zorundayım. Rüyalarda kişi evler, ağaçlar ve diğer nesneler görebilir, bu nesneler mükemmel bir şekilde tanınabilir, ancak bu nesneler kişiye göz ucuyla görülen gerçek nesneleri ya da kötü odaklanmış bir sihirli fenerin fırlattığı resimleri hatırlatır. Alacakaranlıkta görülen bir figüre benzeyen bir adam bize yönelir ya da manzaranın her özelliğinin belirsiz olduğu ülkelerde seyahat ederiz; tepelerin ana hatları kötü işaretlenmiştir ve nehirlerin belirgin bir kıyısı yoktur. Kısacası bunlar, insanlar, tepeler ve nehirlerle ilgili geçmişteki birçok izlenimin genel fikirleridir. Yeni bir tür hayvandan birkaç örneğin incelenmesiyle dikkatle meşgul olan bir anatomist, zaman içinde hayvanın biçimi ve yapısı hakkında o kadar canlı bir fikir edinir ki, bu fikir gözle görülür bir şekil alabilir ve bir tür uyanık rüya haline gelebilir. Ancak bu şekilde kendini gösteren şekil geneldir, özel değildir. Herhangi bir örneğin kopyası değil, az ya da çok, serinin bir ortalamasıdır ve konuşmayı öğrenmeden önce çocukların ve sağırların zihinlerinin, duyulur nesnelerin benzer şekilde üretilmiş genel fikirleriyle dolu olduğundan şüphe etmek için hiçbir neden yok gibi görünüyor." [56]

Belirsiz İmgeler 'Soyut Fikirler' midir?

Bu açıklamada eleştirmek istediğim tek nokta, Profesör Huxley'in bu genel imgeleri, evrensel kavramlar anlamında 'soyut ya da genel fikirler' ile özdeşleştirmesidir. Taine daha doğru bir görüş sunmaktadır. Şöyle yazmaktadır: "Birkaç yıl önce İngiltere'de, Kew Bahçeleri'nde ilk kez arakaryaları gördüm ve sert kabukları ve sık, kısa, pullu yaprakları ile bu garip bitkilere bakarak tarhlar boyunca yürüdüm, kasvetli bir yeşil, ani, kaba, kıllı formları taze çim alanın ince yumuşak ışıklı çimlerini kesiyordu. Şimdi bu deneyimin bende ne bıraktığını araştırırsam, ilk olarak bir arakaryanın hissedilebilir bir temsilini bulurum; aslında bitkinin biçimini ve rengini neredeyse tam olarak tanımlayabiliyorum. Ancak bu temsil ile şimdiki yansıması olan önceki duyumlar arasında bir fark var. Az önce tanımını yaptığım içsel görünüş

56 Huxley's Hume, pp. 92-94

belirsizken, geçmişteki duyumlarım kesindi. O zamanlar gördüğüm arakaryaların her birinin bende farklı bir görsel duyum uyandırdığından eminim; doğada birbirine tamamen benzeyen iki bitki yoktur; belki yirmi ya da otuz arakarya gözlemledim; şüphesiz her biri diğerlerinden boyut, gövde, dallarının az ya da çok geniş açıları, pullarının az ya da çok keskin çıkıntıları, dokusunun tarzı bakımından farklıydı; sonuç olarak, yirmi ya da otuz görsel duyumum farklıydı. Ama bu duyumlardan hiçbiri kendi yankısından tamamen kurtulamadı; yirmi ya da otuz canlanma birbirini köreltti; böylece benzerlikleri yüzünden altüst oldular ve birbirine karıştılar ve benim şimdiki temsilim sadece onların kalıntısı. Bu, bir dizi benzer olgu ya da bireyden geçtiğimizde içimizde biriken ürün ya da daha doğrusu bir parçadır. Ertesi gün, sayısız deneyimlerimizden geriye dört ya da beş tane az ya da çok belirgin hatıra kalır; bu hatıralar da kendilerini silerek, içimizde basit, renksiz, belirsiz bir temsil bırakır; bu temsile, son derece zayıf, eksik ve hükümsüz, çeşitli canlandırıcı duyumlar bileşen olarak girer. Ancak bu temsil genel ve soyut bir fikir değildir. Sadece ona eşlik eden ve tabiri caizse ondan çıkarılan cevherdir. Çünkü temsil, kötü bir şekilde çizilmiş olsa da bir taslaktır, farklı bir kişinin hissedilebilir taslağıdır.

Ancak benim soyut fikrim sınıfın tamamına denk düşer; o halde tek bir bireyin temsilinden farklıdır. Dahası, soyut fikrim tamamen açık ve belirgindir; şimdi ona sahip olduğum için, bana gösterilebilecek çeşitli bitkiler arasında bir arakaryayı tanımaktan asla şaşmam; o zaman, bu durum, sahip olduğum belirli bir arakaryaya dair kullandığım ve zihnimde oluşturduğum soyut ve bulanık temsilden farklıdır."[57]

Başka bir deyişle, bulanık bir resim de net bir resim kadar tek bir zihinsel olgudur ve her iki resmin de zihin tarafından bütün bir bireyler sınıfını sembolize etmek için kullanılması yeni bir zihinsel işlevdir ve sadece resmin belirgin olup olmadığının algılanmasından başka bir bilinç değişikliği gerektirir. Ortada olmayan arkadaşıma dair zihnimdeki imgenin belirsizliğinden yakınabilirim. Ancak bu, düşüncemin yalnızca onu kastetmesini engellemez. Belki de zihnimde tek bir

57 On Intelligence (N. Y.), cilt ii. s. 139.

adamın çok keskin bir görüntüsü ile tüm insanlığı kastetmiş olabilirim. Anlam, bilincin daha 'geçişli' kısımlarının ister keskin ister loş olsun, imgeyi çevrelediğini hissettiğimiz ilişkilerin 'saçaklarının' bir işlevidir. Bu daha önceki bir yerde açıklanmıştı ve tarihsel ilgisi olmasaydı bu konuya burada hiç değinmezdim.

O halde geçmiş duyusal deneyimlere ilişkin fikirlerimiz ya da imgelerimiz; belirgin ve yeterli ya da silik, bulanık ve eksik olabilir. Farklı insanların bunları keskin ve eksiksiz hale getirebilme derecelerinin, Berkeley'in Locke ile soyut fikirler üzerine yaptığı gibi felsefi tartışmaları sürdürmekle bir ilgisi olması muhtemeldir. Locke, "ne eğik ne dikdörtgen ne eşkenar, ne eşkenar dörtgen, ne de skalenon olması gereken, ama aynı anda hem bunların hepsi hem de hiçbiri olmayan bir üçgen genel fikrine" sahip olduğumuzdan söz etmişti. "Berkeley der ki: "Eğer herhangi bir insanın zihninde burada tarif edildiği gibi bir üçgen fikri oluşturma yeteneği varsa, onu bu fikirden vazgeçirmeye çalışmak boşunadır ve ben de buna kalkışmam. Tek arzum, okuyucunun böyle bir fikre sahip olup olmadığı konusunda tam ve kesin olarak bilgi sahibi olmasıdır." [58]

Son yıllara kadar tüm filozoflar tarafından, tüm bireysel zihinlerin benzediği tipik bir insan zihni olduğu ve 'Hayal Gücü' gibi yetiler hakkında evrensel geçerliliği olan önermeler ortaya atılabileceği varsayılıyordu. Ancak son zamanlarda, bunun ne kadar yanlış bir görüş olduğunu görmemizi sağlayan bir yığın ifşaat ortaya çıkmıştır. Belirli bir tek 'Hayal Gücü' değil, hayaller vardır ve bunlar ayrıntılı olarak incelenmelidir.

BİREYLERİN HAYAL GÜCÜ FARKLILIK GÖSTERİR

Bu yönde ilk adım 1860 yılında Fechner tarafından atılmıştır. Fecher, öznel gözlem konusunda olağandışı bir yeteneğe sahipti ve 'Psychophysik' adlı eserinin 14. bölümünde, kendi optik art-imajları ile optik hafıza-resimlerinin çok dikkatli bir şekilde karşılaştırılmasının sonuçlarını, diğer birkaç kişinin optik hafıza-resimlerinin anlatımlarıyla

58 İlkeler, Giriş. bölüm; 13. yukarıda alıntılanan pasajla karşılaştırınız.

birlikte verdi. [59] Sonuçlar büyük bir kişisel çeşitlilik gösteriyordu. "Konuyu istatistiksel olarak incelemek ilginç olurdu ve üzgünüm ki, başka meşguliyetler beni bu şekilde ilerleme niyetimi yerine getirmekten alıkoydu."

Fechner'in niyeti, sonuçlarının 1880 yılında yayınlanmasıyla tanımlayıcı Psikolojide bir çığır açtığı söylenebilecek olan Bay Galton tarafından bağımsız olarak gerçekleştirilmiştir.

---

59 Fechner tarafından belirtilen "art-imgeler ile "hayal gücünün gerçek imgeleri" arasındaki farklar aşağıdaki gibidir:

Art-imgeler	Gerçek imgeler
Zorlayıcı hissettirir	Kendiliğimden gelir
Temelsiz, belirsiz görünür	Olduğu gibi, daha fazla vücuda sahiptir
Dış hatları keskin	Bulanık
Aydınlık	Art-imgelerin en koyu siyahından bile daha koyu
Neredeyse renksiz	Canlı renklere sahip
Sürekli yenilenir	Sürekli olarak kaybolurlar ve irade çabasıyla yenilenmeleri gerekir. Sonunda bu bile onları canlandırmakta başarısız olur.
Neredeyse gönüllü olarak değişir	Başkaları için isteğe bağlı olarak değişebilir.
Orijinallerinin birebir kopyalarıdır	orijinallerinin gerekli görünüm yasalarını ihlal edemez. Örneğin, bir adam aynı anda hem önden hem arkadan hayal edilemez. Hayal gücü onun etrafında dolaşmalıdır, tabiri caizse.
Kapalı gözlerle açık gözlerden daha kolay elde edilir	Kapalı gözlerden ziyade açık gözlerle daha kolay elde edilir
Baş veya gözler hareket ettiğinde hareket ediyor gibi görünme.	Baş veya göz hareketlerini takip etmesi gerekmez.
İçinde göründükleri alan (gözler kapalıyken) karanlık, sıkışık, düz, gözlere yakın, öndedir ve görüntülerin perspektifi yoktur;	Alan üç boyutlu olarak geniştir ve nesneler bu alanın üzerinde yada arkasında, neredeyse önünde olduğu kadar kolay bir şekilde hayal edilebilir.
Dikkat, görüntülerin ardından gözlem yaparken duyu organına doğru yönlendirilmiş gibi görünür.	Hayal ederken, dikkat sanki beyne doğru geriye çekiliyormuş gibi hissedilir.

Son olarak Fechner, aynı nesneye ait olsalar ve birleşmeleri beklense bile, hem art-imgelere hem de hayal-imgelere aynı anda dikkat etmenin imkansızlığından bahseder. Tüm bu farklılıklar Fechner için doğrudur; ancak birçoğu başka kişiler için doğru olmayabilir. Bunları, yeterli sabrı olan her okuyucunun tekrarlayabileceği bir gözlem türü olarak aktarıyorum. Bunlara, evrensel bir önerme olarak, art-imgelerin uzaktaki bir ekrana yansıtıldığında daha büyük, yakındaki bir ekrana yansıtıldığında ise daha küçük göründüğü, zihinsel resimlerde ise böyle bir değişiklik olmadığı eklenebilir..

"Galton, "Okuyucuyu benim ilk geçici adımlarımla rahatsız etmeye gerek yok" diyor. Soruşturmaya tam olarak başladıktan sonra, çok sayıda kişiye belirli sayıda basılı soru gönderme şeklini aldı. Yanlış anlaşılma olasılığı olmayan, kolay yanıtlanabilen ve araştırmanın temelini kapsayan sorular oluşturmaktan daha zor bir görev yoktur. Bu konularda elimden gelenin en iyisini yaptım, ancak en önemli noktayı, yani yazıştığım kişileri yanıtlarını daha ayrıntılı bir şekilde açıklamaya ve benzer konularda da serbestçe yazmaya teşvik etmeyi unutmadım. Bu ayrı mektuplar, belirlenen sorulara verilen yanıtlardan çok daha öğretici ve ilginç oldu.

"Oldukça uzun olan soru dizisinin ilk grubu zihinsel imgenin aydınlatılması, tanımlanması ve renklendirilmesiyle ilgiliydi ve şu şekilde çerçevelendirilmişti: " Diğer sayfadaki Sorulardan herhangi birini ele almadan önce, belirli bir nesneyi düşünün - bu nesnenin bu sabah oturduğunuz kahvaltı masası olduğunu varsayın - ve zihninizin gözünün önünde beliren resmi dikkatle değerlendirin.

" '1. Aydınlatma. -- Görüntü loş mu yoksa oldukça net mi? Parlaklığı gerçek sahnenin parlaklığı ile karşılaştırılabilir mi?

" '2. Tanım. Tüm nesneler aynı anda oldukça iyi tanımlanmış mı, yoksa herhangi bir anda en keskin tanımın olduğu yer gerçek bir sahnede olduğundan daha mı daralmış?

" '3. Renklendirme. -Porselenlerin, kızarmış ekmeklerin, ekmek kabuklarının, hardalın, etin, maydanozun ya da masada ne varsa hepsinin renkleri oldukça belirgin ve doğal mı?

"Araştırmamın ilk sonuçları beni hayrete düşürdü. Bilim dünyasındaki dostlarıma sorular sorarak başlamıştım, çünkü romancıların ve şairlerin sürekli atıfta bulunduğu, her dilin kelime hazinesinde kalıcı bir iz bırakan, rüyaların ve hasta insanların meşhur halüsinasyonlarının inşa edildiği malzemeyi sağlayan bu görselleştirme yetisi hakkında doğru cevaplar verebilecek en olası sınıf onlardı.

"Hayretle gördüm ki, ilk başvurduğum bilim adamlarının büyük çoğunluğu zihinsel imgeleme yöntemini bilmediklerini iddia ediyorlardı ve 'zihinsel imgeleme' kelimesinin gerçekten de herkesin benim sandığım şeyi ifade ettiğini düşündükleri için bana hayalperest ve

fantastik gözüyle bakıyorlardı. Gerçek doğası hakkında, kusurunun farkına varmamış renk körü bir adamın rengin doğası hakkında sahip olduğundan daha fazla fikirleri yoktu. Farkında olmadıkları zihinsel bir eksiklikleri vardı ve doğal olarak buna sahip olduklarını iddia edenlerin romantizm yaptıklarını düşünüyorlardı. Zihinsel tutumlarını açıklamak için yazıştığım kişilerden birinin mektubundan birkaç satır aktarmak yeterli olacaktır:

"Bu sorular, "zihnin gözü" ve gördüğü "imgeler" ile ilgili bir tür önermenin kabul edildiğini varsayıyor. . . . Bu, başlangıçtaki bir yanlışlığa işaret ediyor. . . Bir sahneyi hatırlamamı, "zihin gözümle" "görebildiğim" bir "zihinsel imge" olarak tanımlayabilmem ancak lafın gelişi olabilir. Onu görmüyorum ... tıpkı bir adamın baskı altında tekrarlamaya hazır olduğu binlerce Sofokles dizesini görmesi gibi. Hafıza ona sahiptir,' vs.

"Bir arkadaşımın benim için Fransız Enstitüsü üyeleri arasında yaptığı soruşturmalar da hemen hemen aynı sonucu verdi.

"Öte yandan, genel toplum içinde karşılaştığım kişilerle konuştuğumda, tamamen farklı bir eğilimin hakim olduğunu gördüm. Birçok erkek ve yine çok sayıda kadın ve birçok erkek ve kız çocuğu, zihinsel imgeleri alışkanlık olarak gördüklerini ve bu imgelerin kendileri için mükemmel bir şekilde belirgin ve renkli olduğunu beyan ettiler. Kendime inanmadığımı itiraf ederek, onları ne kadar sıkıştırır ve çapraz sorular sorsam da ilk iddialarının doğruluğu o kadar açıktı. Görüntülerini en ince ayrıntısına kadar anlattılar ve söylediklerini kabul etmekte tereddüt etmem karşısında şaşkın bir tonda konuştular. Gün ışığında gözlerimin önünde duran bir sahneyi, görmenin gerçekliğinden şüphe duymakta ısrar eden kör bir adama tarif ediyor olsaydım, benim de aynen onlar gibi konuşmam gerektiğini hissettim. Bu mutlu deneyimin verdiği güvenle, "bilim adamları" arasında araştırma yapmaya yeniden başladım ve çok geçmeden, başka yerlerde olduğu kadar bol olmasa da aradığım şeyin dağınık örneklerini buldum. Daha sonra sorularımı arkadaşlarım arasında ve onların eliyle daha genel bir şekilde yaydım ve her iki cinsiyetten ve çeşitli yaşlardan insanlardan ve sonunda neredeyse her medeni ülkedeki muhabirlerden cevaplar aldım.

"Ayrıca hem İngiltere hem de Amerika'daki çeşitli eğitim kurumlarından, öğretmenlerin soruların anlamını tam olarak açıkladıktan ve çocukların ilgisini çektikten sonra aldıkları toplu cevaplar da aldım. Bunlar, diğer verilerimin sahip olmadığı genel bir sayımdan elde edilen geri dönüşlerin erdemine sahiptir, çünkü bu sonuncuları yazanların, gönderildikleri kişilerin gelişigüzel bir oranı olduğunu bir an için bile düşünemem. Gerçekten de bu güce sahip olduğunu reddedenler olduğu gibi, bu güce gerçekte ne yaşadıklarını kendilerini tatmin edecek şekilde ifade edemeyecek kadar zayıf derecede sahip olan ve hiçbir geri bildirim göndermeyen pek çok kişi biliyorum. Bununla birlikte, okul çocukları tarafından verilen cevaplar ile ayrı muhabirlerim tarafından gönderilen cevaplar arasında önemli istatistiksel benzerlikler gözlemlendi ve bu açıdan başka yerlerde edindiğim sözlü bilgilerle uyumlu olduklarını da ekleyebilirim. Pek çok farklı kaynaktan gelen yanıtların birbiriyle uyumluluğunun ilk andan itibaren açık olması, bu yanıtların güvenilirliğinin çapraz sorgulama ile daha da artmış olması (her ne kadar bir ya da iki eğlenceli bozulma örneği verebilsem de) ve doğru yanıtlar vermek için gösterilen belirgin çaba, beni psikolojik sorulara güvenilir yanıtlar almanın tahmin ettiğimden çok daha kolay bir mesele olduğuna ikna etti. Birçok kişi, özellikle kadınlar ve zeki çocuklar, iç gözlem yapmaktan zevk alır ve zihinsel süreçlerini açıklamak için ellerinden gelenin en iyisini yapmaya çalışırlar. Birçok kişinin rahiplere kendilerini itiraf etmekten aldıkları söylenen zevkin güçlü bir bileşeninin de kendi kendini incelemekten alınan zevk olduğunu düşünüyorum.

"O halde, burada oldukça dikkate değer iki sonuç vardır: Birincisi, olasılığı konusunda önsel bir itiraz yapılmış olsa da diğer insanların zihinlerinin süreçleri hakkında istatistiksel içgörü elde etmenin kanıtlanmış kolaylığı; diğeri ise bilim adamlarının bir sınıf olarak zayıf görsel temsil güçlerine sahip olmalarıdır. Her ne şekilde açıklanırsa açıklansın, ikinci nokta hakkında hiçbir şüphe yoktur. Benim vardığım sonuç, keskin zihinsel resimlerin gereğinden fazla hazır bir şekilde algılanmasının, özellikle akıl yürütme adımları semboller olarak kelimelerle sürdürüldüğünde, yüksek düzeyde genelleştirilmiş ve soyut düşünce alışkanlıklarının edinilmesine ters düştüğü ve eğer resimleri

görme yetisi çok düşünen insanlar tarafından sahip olunmuşsa, bunun kullanılmadığı için kaybedilmeye çok yatkın olduğudur. Muhtemelen en yüksek zihinler, bu yetinin kaybolmadığı, ancak ikincilleştirildiği ve uygun durumlarda kullanıma hazır olduğu zihinlerdir. Ancak şunu söylemek zorundayım ki, kaybolan bu yetinin yerini diğer kavrama biçimleri o kadar iyi dolduruyor ki, bence bunların başında sadece gözbebeklerinin değil, genel olarak kasların gelişmekte olan motor duyusu geliyor; kendilerini zihinsel resimleri görme gücünden tamamen yoksun ilan eden insanlar yine de gördükleri şeylerin gerçeğe yakın tasvirlerini yapabiliyor ve kendilerini sanki canlı bir görsel hayal gücüne sahiplermiş gibi ifade edebiliyorlar. Ayrıca Kraliyet Akademisyenleri seviyesinde ressamlar da olabilirler. [60] "Keskin görüşe net bir görsel hafızanın eşlik ettiğini düşünmek hatadır. İki yetinin bağımsızlığının vurgulu bir şekilde yorumlandığı birkaç örneğim yok değil ve ana hatlara büyük ilgi duymanın ve düzlük, köşelilik ve benzerlerinin doğru bir şekilde değerlendirilmesinin görselleştirme gücüne eşlik etmediği en az bir açık vakam var. Bu yeti rüya görmeyle de birlikte gitmez. Güçlü olduğu ve aynı zamanda rüyaların nadir ve zayıf olduğu ya da hiç olmadığı vakalarım var. Bir arkadaşım bana rüyalarının uyanıkken gördüğü hayallerin yüzde biri kadar bile güçlü olmadığını söyledi.

"Görselleştirme ve tanımlama güçleri hiçbir şekilde zorunlu olarak bir arada değildir. Metafizik konularla ilgili seçkin bir yazar, daha önce gördüğü bir yüzü tanımakta son derece hızlı olduğunu, ancak herhangi bir yüzün zihinsel görüntüsünü net bir şekilde çağıramadığını söyledi.

"Bazı kişiler tek bir algıda iki gözün bir anda görebileceğinden daha fazlasını birleştirme gücüne sahiptir. .

"Birkaç kişinin, genellikle bir tür dokunma-görüsü olarak tanımladıkları şeyle, katı bir cismin görüntüsünü aynı anda tümüyle gözlerinin önüne getirebildiklerini görüyorum. Birçoğu bunu neredeyse yapabiliyor, ancak yerkürenin tamamını değil. Seçkin bir mineralog

60 [Kendim de iyi bir ressamım ve resimlere, heykellere, mimariye ve dekorasyona karşı çok canlı bir ilgim ve sanatsal etkilere karşı keskin bir duyarlılığım var. Ancak son derece zayıf bir görselleştiriciyim ve kendimi çoğu zaman dikkatle incelediğim resimleri zihnimde yeniden canlandıramazken buluyorum. -- W. J.]

bana, aşina olduğu bir kristalin tüm kenarlarını aynı anda hayal edebildiğini garanti eder. Bu konuda kendime ait ilginç bir yeteneğimi aktarmama izin veriniz. Bu yetenek sadece ara sıra ve rüyalarda, daha doğrusu kâbuslarda kullanılır, ancak bu koşullar altında tek bir algıda tüm bir küreyi kucakladığımın tamamen bilincindeyim. Zihinsel gözbebeğimin içinde uzanıyor ve merkezcil olarak görülüyor gibi geliyor.

"Bu kavrama gücü pratikte birçok durumda dolaylı yöntemlerle elde edilir. Hayal edilen bir odanın tüm çevresini, aynı anda görülüp görülmediğine dair bazı şüpheler bırakacak kadar hızlı bir zihinsel tarama ile almak yaygın bir başarıdır. Bazı kişiler nesneleri kısmen saydammış gibi görme alışkanlığına sahiptir; bu nedenle, hayallerinde bir küreyi aynı anda hem kuzey hem de güney kutuplarını görecek şekilde düzenlerlerse, ekvator kısımlarını göremezler. Ayrıca hayali bir evin tüm odalarını tek bir zihinsel bakışla algılayabilirler, duvarlar ve zemin sanki camdan yapılmıştır. Dördüncü sınıftaki kişiler, sahneleri gözlemlendikleri noktadan değil, uzaktan hatırlama alışkanlığına sahiptir ve kendi benliklerini zihinsel sahnedeki aktörler olarak görselleştirirler. Bu yollardan biriyle ya da diğeriyle, bir nesnenin yalnızca bir yönünü değil tamamını görme gücüne birçok kişi sahiptir.

"Görüntünün uzandığı yer çok farklılık gösterir. Çoğu kişi onu tanımlanamaz bir şekilde görür, diğerleri gözün önünde görür, diğerleri ise gerçekliğe karşılık gelen bir mesafede görür. Doğal olarak ender rastlanan, ancak çok zorlanmadan edinilebileceğine inandığım bir güç vardır; zihinsel bir resmi bir kâğıt parçası üzerine yansıtmak ve onu orada sabit tutarak bir kalemle ana hatlarını çizmek. Bu konuya tekrar döneceğim.

"İmgeler genellikle üzerinde duruldukça güçlenmez; ilk fikir genellikle en güçlü olanıdır, ancak bu her zaman böyle değildir. Bazen bir yerin zihinsel görünümü, gerçek ya da hayali, pusulanın noktalarına göre konumunun hissiyle ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Çok farklı kaynaklardan bu güçlü coğrafi eğilimin tam ve ilginç tanımlarını aldım ve bir ya da iki durumda bunun önemli bir coğrafi kavrayış yetisiyle bağlantılı olduğunu düşünmek için nedenlerim var.

"Görselleştirme gücü kadınlarda erkeklere göre daha yüksektir ve okula giden erkek çocuklarda, yetişkin erkeklere göre biraz daha yüksektir, ancak çok fazla değildir. Olgunluğa erişildikten sonra, yaşın daha da ilerlemesi bu yetiyi köreltmiyor gibi görünmektedir, aksine bu yöndeki sayısız ifadeye bakılırsa tam tersi bir durum söz konusudur; ancak ilerleyen yıllara bazen giderek artan katı soyut düşünme alışkanlığı eşlik eder ve bu durumlarda sorguladığım kişiler arasında nadir olmayan bir şekilde bu yeti şüphesiz zayıflar. Öznel ve nesnel dünya arasında ayrım yapmakta yıllarca zorluk çeken bazı küçük çocuklarda bu oranın çok yüksek olduğuna inanmak için nedenler vardır. Dil ve kitap öğrenimi kesinlikle bu yetiyi köreltme eğilimindedir.

"Görselleştirme yetisi doğal bir yetenektir ve tüm doğal yetenekler gibi kalıtsal olma eğilimi taşır. Bu yetenekte kalıtım eğilimi son derece güçlüdür, bunu kanıtlayacak çok sayıda kanıtım var, özellikle de nadir görülen bazı özellikler açısından ki, bu özellikler genellikle iki, üç ya da daha fazla kardeş, ebeveyn, çocuk, amca, hâlâ ve kuzen arasında bulunur.

"Aileler bu yetenek açısından bu kadar farklılık gösterdiğine göre, ırkların da farklılık göstereceğini varsayabiliriz ve durumun böyle olduğuna hiç şüphe yoktur. Uygar uluslardan söz etmekten pek hoşlanmıyorum, çünkü onların doğal yetenekleri eğitimle çok fazla değişime uğramıştır. Bununla birlikte, görselleştirme yetisine yüksek derecede sahip oldukları anlaşılan Fransızlardan söz edebilirim. Törenleri ve her türlü gösteriyi önceden düzenlemede gösterdikleri özel yetenek ve taktik ve strateji konusundaki şüphesiz dehâları, etkileri olağandışı bir açıklıkla öngörebildiklerini göstermektedir. Tüm teknik becerilerdeki ustalıkları da aynı yönde bir başka kanıttır ve ifadelerindeki benzersiz açıklık da öyle. "Figurez-vous" ya da "kendi kendine resmet" ifadeleri, baskın algı biçimlerini ifade ediyor gibi görünmektedir. 'Hayal et' ifadesinin bizdeki karşılığı muğlaktır.

"İnsanların piyano çalarken zihinsel olarak notaları okudukları ya da konuşma yaparken el yazılarını okudukları pek çok vakayla karşılaştım. Bir devlet adamı bana, zaman zaman ifadesinde yaşadığı tereddütlerin, orijinal silintileri ve düzeltmeleriyle birlikte el yazısı konuşmasının görüntüsünün kendisini rahatsız etmesinden kaynaklandığını

söyledi. Bu hayaletten kurtulamıyor ve onu deşifre etmeye çalışırken kafası karışıyor.

"Bazı az sayıda kişi söylenen her kelimeyi zihinsel olarak basılı olarak görür; kelimelerin sesiyle değil görsel eşdeğeriyle ilgilenirler ve bunları genellikle telgraf aletlerinden çözülen uzun hayali bir kâğıt şeridinden okur gibi okurlar."

Okuyucu, Bay Galton'un 'İnsan Yetisi Üzerine Araştırmalar' adlı kitabının 83-114. sayfalarında daha fazla ayrıntı bulacaktır. [61] Ben de uzun yıllar boyunca psikoloji öğrencilerimin her birinden kendi görsel imgelemlerine ilişkin açıklamalar topladım ve (bazı ilginç kendine has özelliklerle birlikte) Bay Galton'un bildirdiği tüm varyasyonların doğrulandığını gördüm. Örnek olarak, skalanın uçlarına yakın iki vakadan alıntılar ekliyorum. Yazarlar, seçkin bir bilim adamının torunları olan kuzenlerdir. İyi bir görselleştirici olan kişi şöyle diyor: "Bu sabahki kahvaltı masası hem loş hem de parlak; gözlerim açıkken herhangi bir nesne üzerinde düşünmeye çalışırsam loş; gözlerim kapalıyken düşünürsem tamamen net ve parlak. -- Tüm nesneler aynı anda nettir, ancak dikkatimi herhangi bir nesneyle sınırladığımda çok daha belirgin hale gelir. -- Renkleri hatırlama gücüm diğer şeylerden daha fazladır: örneğin, çiçeklerle süslenmiş bir tabağı hatırlayacak olsam, bir çizimde tam tonunu vs. yeniden üretebilirim. Masanın üzerinde bulunan herhangi bir şeyin rengi tamamen canlıdır. -- İmgelerimin kapsamı konusunda çok az sınırlama var: Bir odanın dört bir yanını görebiliyorum, iki, üç, dört, hatta daha fazla odanın dört bir yanını öyle bir netlikle görebiliyorum ki, herhangi bir odanın herhangi bir yerinde ne olduğunu sorsanız ya da sandalyeleri saymamı isteseniz, bunu hiç tereddüt etmeden yapabilirim. -- Ezbere öğrendikçe sayfalarımın görüntülerini daha net görüyorum. Hatta satırları ezbere okumadan önce bile onları görüyorum, öyle ki onları yavaşça kelimesi kelimesine söyleyebiliyorum, ama zihnim basılı imgeme bakmakla o kadar meşgul ki ne söylediğime ne anlama geldiğine vs. dair hiçbir fikrim yok. Kendimi bunu yaparken ilk bulduğumda, bunun sadece satırları

61 Ayrıca bakınız McCosh ve Osborne, PrincetonReview, Ocak 1884. London Spectator, 28 Aralık 1878, s. 1631,1634, 4, 11, 25 Ocak ve 18 Mart 1879'da Fakültenin yüksek gelişimine dair bazı iyi örnekler bulunmaktadır.

eksik bilmemden kaynaklandığını düşünürdüm; ancak kendimi gerçekten bir imge gördüğüme ikna ettim. Bunun gerçekten böyle olduğunun en güçlü kanıtı bence şu: " Zihinsel olarak gördüğüm sayfaya bakabilir ve tüm satırları başlatan kelimeleri görebilirim ve bu kelimelerin herhangi birinden satıra devam edebilirim. Sözcükler düz bir çizgiyle başlıyorsa bunu yapmayı, aralarda kopukluklar olduğunda yapmaktan çok daha kolay buluyorum.

Örnek: tant fait . . . . .

Tous . . . .

A des . . . .

Que fit . . . .

CØres

Avec . . . . .

Un fleur

Comme . . . . .

(La Fontaine 8. 4.)

"Zavallı görselleştirici şöyle diyor: "Zihinsel imgeler oluşturma yeteneğim, diğer insanların imgelerini incelediğim kadarıyla, kusurlu ve biraz da tuhaf görünüyor. Belirli bir olayı hatırlama sürecim, bir dizi farklı görüntüden ziyade, en zayıf izlenimleri yoğun bir sisin içinden algılanabilen bir tür panorama şeklinde oluyor. -- Gözlerimi kapatıp herhangi birinin belirgin bir görüntüsünü elde edemiyorum, oysa birkaç yıl önce bunu yapabiliyordum ve bu yeti yavaş yavaş kaybolmuş gibi görünüyor. -- Olayların gerçekmiş gibi göründüğü en canlı rüyalarımda, görüntülerin belirsizleşmesine neden olan görme bulanıklığından sık sık rahatsız oluyorum. Kahvaltı masası meselesine gelirsek, bu konuda kesin bir şey yok. Her şey belirsiz. Ne gördüğümü söyleyemem. Sandalyeleri saymam mümkün değil ama on tane olduğunu biliyorum. Ayrıntılı hiçbir şey görmüyorum. -- En önemli şey, genel izlenim olarak ne gördüğümü tam olarak söyleyememem. Hatırlayabildiğim kadarıyla renklendirme hemen hemen aynı, sadece çok soluk. Belki de belirgin olarak görebildiğim tek renk masa örtüsünün

rengidir ve ne renk olduğunu hatırlayabilseydim muhtemelen duvar kağıdının rengini de görebilirdim."

Görsel hayal gücü güçlü olan bir kişi, bu yetiye sahip olmayanların nasıl düşünebildiğini anlamakta zorlanır. Bazı insanlar hiç kuşkusuz adına yakışır hiçbir görsel imgeye sahip değildir, [62] ve kahvaltı masalarını görmek yerine, size onu hatırladıklarını veya üzerinde ne olduğunu bildiklerini söylerler. Bu bilme ve hatırlama, Bölüm 9'da daha önce açıklandığı gibi, şüphesiz sözel imgeler aracılığıyla gerçekleşir.

Son yıllarda Afazi üzerine yapılan çalışmalar, bireyler arasında hayal gücü açısından beklenmedik derecede büyük farklılıklar olduğunu göstermiştir. Ve aynı zamanda hastalığın farklı vakalarında lezyon ve belirti arasındaki tutarsızlıklar büyük ölçüde açıklığa kavuşturulmuştur. Bazı bireylerde alışılagelmiş 'düşünce malzemesi', eğer böyle adlandırılabilirse, görseldir; diğerlerinde işitsel, artikülatif veya motordur; belki de çoğunda eşit derecede karışıktır. Aynı lokal beyin hasarı, bu şekilde farklılık gösteren kişilerde farklı pratik sonuçlar doğurmalıdır. Birinde çok kullanılan bir beyin yolu devre dışı kalırken, diğerinde önemsiz bir bölgeyi etkileyebilir. Özellikle öğretici bir vaka Charcot tarafından 1883 yılında yayınlanmıştır. [63] Hasta, Viyana'da doğmuş, yüksek eğitimli, Almanca, İspanyolca, Fransızca, Yunanca ve Latince bilen bir tüccar olan Bay X. idi. Kendisini Profesör Charcot'ya götüren hastalığın başlangıcına kadar Homeros'u görür görmez okumuştu. İlyada'nın ilk kitabındaki herhangi bir dizeden başlayarak, sonraki dizeleri hiç duraksamadan ezbere tekrarlayabiliyordu. Virgil ve Horace'a aşinaydı. Ayrıca modern Yunancayı da iş amacıyla kullanacak kadar biliyordu. Bir yıla kadar (Charcot'nun onu gördüğü zamandan itibaren) olağanüstü bir görsel hafızaya sahipti, kişileri veya

62 . Öğrencilerimden birinin aşağıdaki raporunu ele alalım: "Zihnimde masanın herhangi bir görsel benzerini oluşturamıyorum. Birçok denemeden sonra, sadece üzerinde ya da etrafında hiçbir şey olmayan puslu bir yüzey elde ediyorum. Renkte hiçbir çeşitlilik ve boyutta hiçbir pozitif sınırlama göremiyorum, gördüğüm şeyi ışın gözüne göre konumunu belirleyecek ya da ona herhangi bir boyut niteliği kazandıracak kadar iyi göremiyorum. Köpek kelimesi konusunda da aynı durumdayım. Onu zihnimin gözünde hiç göremiyorum; ve eğer görseydim, gözümü onun üzerinde gezdirmem gerekip gerekmeyeceğini söyleyemem."

63 Progrŀs MØdical, 21 juillet. Wilbrand'daki vakanın Almanca raporundan özetliyorum: Die Seelenblindheit (1887).

nesneleri düşünür düşünmez, nesneler sanki önünde duruyormuş gibi aynı netlik, keskinlik ve doğrulukla özellikler, biçimler ve renkler ortaya çıkıyordu. Hacimli ve çok dilli yazışmalarındaki bir olguyu ya da bir figürü hatırlamaya çalıştığında, mektupların kendileri tüm içerikleriyle, düzensizlikleriyle, silintileriyle ve her şeyiyle önünde beliriyordu. Okulda, zihninde gördüğü bir sayfayı satır satır ve harf harf okurdu. Hesaplama yaparken, zihinsel gözünü hayali rakam sütunlarında gezdiriyor ve bu şekilde aritmetiğin en çeşitli işlemlerini gerçekleştiriyordu. Bir oyundaki bir pasajı, tüm sahne, oyuncular ve seyirciler gözünün önüne gelmeden asla düşünemezdi. Çok iyi bir gezgindi. İyi bir ressam olduğundan, hoşuna giden manzaraları çizerdi ve hafızası her zaman tüm manzarayı tam olarak geri getirirdi. Bir konuşma, bir söz, bir nişan, yer, insanlar, tüm sahne aklına gelirdi.

İşitsel hafızası her zaman yetersizdi ya da en azından ikincil düzeydeydi. Müzik zevki yoktu.

Muayeneden bir buçuk yıl önce, iş kaygıları, uyku kaybı, iştahsızlık vs. sonrasında, bir gün aniden kendisinde olağanüstü bir değişiklik fark etti. Tam bir kafa karışıklığından sonra, eski ve yeni durumu arasında şiddetli bir zıtlık ortaya çıktı. Kendisiyle ilgili her şey o kadar yeni ve yabancı görünüyordu ki, ilk başta delirdiğini düşündü. Gergin ve sinirliydi. Her şeyi farklı görmesine rağmen, şekiller ve renklerle ilgili hafızasını tamamen kaybetmişti. Bunu anladıktan sonra akıl sağlığının yerinde olduğundan emin oldu. Çok geçmeden hafızasını tamamen yeni bir şekilde kullanarak işlerini sürdürebileceğini keşfetti. Artık iki durumu arasındaki farkı net bir şekilde tarif edebiliyor.

İş için sık sık gittiği A.'ya her dönüşünde, kendisine yabancı bir şehre giriyormuş gibi geliyor. Anıtları, evleri ve sokakları sanki ilk kez görüyormuş gibi aynı şaşkınlıkla izler. Ancak yavaş yavaş hafızası yerine gelir ve kendini yeniden evinde bulur. Şehrin başlıca kamusal alanını tarif etmesi istendiğinde, "Orada olduğunu biliyorum, ama hayal etmek imkânsız ve size onun hakkında hiçbir şey söyleyemem" diye cevap verdi. A limanını sık sık çizmiştir. Bugün boşuna ana hatlarını çizmeye çalışıyor. Bir minare çizmesi istendiğinde, düşünür, kare bir kule olduğunu söyler ve kabaca dört çizgi çizer, biri zemin, biri üst, ikisi de yanlar içindir. Bir arkad çizmesi istendiğinde, "Yarım daire

kemerler içerdiğini ve ikisinin bir açıyla birleşerek bir tonoz oluşturduğunu hatırlıyorum, ancak nasıl göründüğünü kesinlikle hayal edemiyorum" diyor. İstek üzerine çizdiği bir adam profili sanki küçük bir çocuk tarafından çizilmiş gibiydi; yine de izleyenlere bakarak çizmesine yardım edildiğini itiraf etti. Benzer şekilde bir ağaç için şekilsiz bir karalama çizdi.

Karısının ve çocuklarının yüzlerini A limanını hatırlayabildiğinden daha fazla hatırlayamaz. Onlarla bir süre birlikte olduktan sonra bile ona alışılmadık görünürler. Kendi yüzünü unutur ve bir keresinde aynadaki görüntüsüyle konuşarak onu bir yabancı sanır. Renklere karşı hislerini kaybettiğinden yakınır. "Karımın siyah saçları var, bunu biliyorum; ama rengini, kişiliğini ve özelliklerini hatırladığımdan daha fazla hatırlayamıyorum." Bu görsel amnezi, çocukluk yıllarından kalma nesnelere kadar uzanır -baba konağı vb. unutulmuştur.

Bu görsel imge kaybından başka bir rahatsızlık yok. Şimdi yazışmalarında bir şey aradığında, pasajla karşılaşana kadar diğer insanlar gibi mektupları karıştırmak zorundadır. İlyada'nın yalnızca ilk birkaç dizesini hatırlayabiliyor ve Homeros, Virgil ve Horace'ı okumak için el yordamıyla ilerlemesi gerekiyor. Eklediği rakamları şimdi kendi kendine fısıldaması gerekmektedir. Hafızasına işitsel imgelerle yardım etmesi gerektiğini açıkça fark eder ve bunu çaba sarf ederek yapar. Hatırladığı kelimeler ve ifadeler şimdi kulağında yankılanıyor gibi görünüyor, bu onun için tamamen yeni bir his. Eğer bir şeyi, örneğin bir dizi cümleyi ezberlemek istiyorsa, kulağında yer etmesi için bunları birkaç kez yüksek sesle okuması gerekir. Daha sonra söz konusu şeyi tekrarladığında, zihninde artikülasyondan önce gelen duyma hissi ortaya çıkar. Bu duygu daha önce onun için bilinmezdi. Fransızcayı akıcı bir şekilde konuşuyor; ancak artık Fransızca düşünemediğini, Fransızca kelimeleri çocukluğunun dilleri olan İspanyolca veya Almanca'dan tercüme ederek elde etmek zorunda kaldığını belirtiyor. Artık görsel terimlerle değil, sadece kelimelerle, genellikle İspanyolca kelimelerle rüya görüyor. Belli bir derecede sözel körlük onu etkiliyor -Yunan alfabesi vs. onu rahatsız ediyor. [64]

64 Bu ilginç hasta Charcot'ya yazdığı bir mektupta karakterinin de değiştiğini ekler: "Eskiden anlayışlıydım, kolayca coşkuya kapılırdım ve zengin bir hayale sahiptim. Şimdi

Eğer bu hasta başından beri işitsel tipte bir hayal gücüne sahip olsaydı, optik hayal gücü merkezlerinde meydana gelen hasarın, her ne olursa olsun, pratik hayatını çok daha az derinden etkileyeceği açıktır.

"İşitsel tip," diyor M. A. Binet, [65] "görsel tipten daha nadir görülmektedir. Bu tip kişiler düşündüklerini ses dilinde hayal ederler. Bir dersi hatırlamak için zihinlerine sayfanın görüntüsünü değil, sözcüklerin sesini kazırlar. Kulak yoluyla hatırlamanın yanı sıra akıl yürütürler. Zihinsel bir toplama işlemi yaparken şekillerin isimlerini sözlü olarak tekrarlarlar ve grafik işaretleri düşünmeden sesleri eklerler. Hayal gücü de işitsel bir biçim alır. "Bir sahne yazdığımda," dedi LegouvØ Scribe'a, "ben duyuyorum; ama sen görüyorsun. Yazdığım her cümlede, konuşan kişinin sesi kulağıma çarpıyor. "'Sen, oyuncularının gözlerinin önünde yürüdüğünü, el kol hareketleri yaptığını görüyorsun; ben bir dinleyiciyim, sen bir seyirci. -- "Bundan daha doğru bir şey olamaz," dedi Kâtip; "bir eser yazarken nerede olduğumu biliyor musun? Bahçenin ortasında. Açıktır ki, yetilerinden yalnızca birini geliştirmeye çalışan saf işitsel kişi, saf görselleştirici gibi şaşırtıcı hafıza becerileri gösterebilir -örneğin Mozart, Sistine Şapeli'nin Miserere'sini iki kez dinledikten sonra hafızasından not edebilir; sağır Beethoven, muazzam senfonilerini besteleyip içten içe tekrarlayabilir. Öte yandan, işitsel tipteki insan, görsel tipteki insan gibi ciddi tehlikelere maruz kalır; çünkü işitsel imgelerini kaybederse, kaynaksız kalır ve tamamen çöker.

"İşitme halüsinasyonlarına sahip kişilerin ve zulüm kurbanı oldukları saplantısına kapılan bireylerin hepsinin işitsel tipe ait olması mümkündür; ve belirli bir hayal gücünün baskın olması, belirli bir halüsinasyon ve belki de hezeyan düzenine yatkınlık yaratabilir.

"Geriye motor tip kalıyor -belki de en ilginç olanı ve kesinlikle hakkında en az şey bilineni. Bu tipe mensup kişiler [Fransızca les moters,

---

sessiz ve soğuk biriyim ve hayallerim düşüncelerimi asla alıp götürmüyor. Öfke ya da üzüntüye eskisinden çok daha az duyarlıyım. Kısa bir süre önce çok sevdiğim annemi kaybettim; ama onun fizyonomisini ve çektiği acıların aşamalarını zihnimde görebilseydim ve özellikle de zamansız kaybının aile üyeleri üzerindeki dış etkilerine hayal gücümle tanık olabilseydim, bu kayıptan çok daha az keder duyardım."

65 Psychologie du Raisonnement (1886), p. 25.

Bay Galton'un İngilizce'de önerdiği şekliyle motiles] [66] hafızalarında, muhakemelerinde ve tüm zihinsel faaliyetlerinde hareketten türetilen imgeleri kullanırlar. Bu önemli noktayı anlamak için, 'tüm algılarımızın, özellikle de önemli olanlarının, görme ve dokunma algılarımızın, gözlerimizin ve uzuvlarımızın hareketlerini ayrılmaz unsurlar olarak içerdiğini ve eğer hareket bir nesneyi gerçekten görmemizde temel bir faktörse, aynı nesneyi hayalimizde gördüğümüzde de eşit derecede temel bir faktör olması gerektiğini' (Ribot) hatırlamak yeterlidir. [67] Örneğin, orada, elimizde bulunan bir topun karmaşık izlenimi, dokunmanın optik izlenimlerinin, gözün kas ayarlamalarının, parmaklarımızın hareketlerinin ve bunların ortaya çıkardığı kas duyumlarının sonucudur. Topu hayal ettiğimizde, onun fikri, tıpkı retinal ve epidermal duyumları içerdiği gibi, bu kas duyumlarının görüntülerini de içermelidir. Bunlar pek çok motor imge oluşturur. Daha önce var oldukları kabul edilmediyse, bunun nedeni kas duyusu hakkındaki bilgimizin nispeten çok yeni olmasıdır. Eski psikolojilerde bundan hiç bahsedilmezdi, duyuların sayısı beşle sınırlıydı.

"Bir çizimi, ana hatlarını parmaklarıyla takip ettiklerinde daha iyi hatırlayan insanlar vardır. Lecoq do Boisbaudran, öğrencilerini hafızadan çizim yapmaya alıştırmak için sanatsal eğitiminde bu yöntemi kullanmıştır. Havada tutulan bir kalemle figürlerin ana hatlarını takip etmelerini sağlamış ve böylece onları kasları 'görsel hafıza' ile ilişkilendirmeye zorlamıştır. Galton ilginç bir destekleyici olgudan söz eder. Albay Moncrieff Kuzey Amerika'da sık sık genç Kızılderilileri gözlemlemiş, bu genç Kızılderililer zaman zaman onun karargahını ziyaret ederek kendilerine gösterilen gravürlere büyük ilgi göstermişlerdir. İçlerinden biri bıçağının ucuyla Illustrated London News'daki bir çizimin ana hatlarını dikkatle takip ediyor ve bunun eve döndüğünde

66 Editörün notu: James'in eklemesi

67 [Kendim çok zayıf bir görselleştiriciyim ve alfabenin tek bir harfini bile nadiren tamamen retinal terimlerle aklıma getirebildiğimi fark ettim. Harfin görüntüsünün herhangi bir belirginliğe sahip olabilmesi için zihinsel gözümü harfin konturu üzerinde gezdirerek izini sürmem gerekir. Çoğu öğrenci olan çok sayıda başka insana sorduğumda, belki de yarısının harfleri zihinsel olarak görmekte böyle bir zorluk yaşamadıklarını söylediklerini gördüm. Birçoğu bir kelimenin tamamını, özellikle de 'köpek' gibi kısa bir kelimeyi bir kerede görebildiklerini, harfleri gözle takip ederek art arda oluşturma gibi bir hisleri olmadığını ifade ediyor. -- W. J.]

çizimi daha iyi oyabilmesini sağlamak için olduğunu söylüyordu. Bu durumda motor imgeler görsel olanları pekiştirecekti. Genç vahşi, bir motordu. [68] Kişinin motor imgeleri yok edildiğinde, kişi hareketleri hatırlama yetisini kaybeder ve bazen daha da ilginci, bu hareketleri gerçekleştirme gücünü de kaybeder. Patoloji bize motor afazi, agrafi vb. örnekler verir. Agrafi vakasını ele alalım. Nasıl yazılacağını bilen eğitimli bir adam, beyin hasarının bir sonucu olarak aniden bu gücünü kaybeder. Eli ve kolu hiçbir şekilde felçli değildir ama yine de yazamaz. Bu güç kaybı neden kaynaklanıyor? Bize kendisi söylüyor: artık nasıl yazacağını bilmiyor. Harflerin izini nasıl süreceğini unutmuş, yapması gereken hareketlerin hafızasını kaybetmiş, eskiden yazarken elini yönlendiren motor imgeler artık yok. Kelime körlüğünden etkilenen diğer hastalar, diğer eksikliklerini telafi etmek için tam da bu motor imgelere başvururlar. Bu şekilde etkilenmiş bir birey, görme yetisi bu amaç için yeterli olsa bile, gözlerinin önüne konan harfleri okuyamaz. Görerek okuma gücündeki bu kayıp, belli bir süre sonra hastanın yaşadığı tek sorun olabilir. Bu şekilde sakatlanmış bireyler, genellikle kendilerinin keşfettiği ustaca bir dolambaçlı yolla okumayı başarırlar: duyularını anlamak için harfleri parmaklarıyla takip etmeleri yeterlidir. Böyle bir durumda ne olur? El, gözün yerini nasıl doldurabilir? Motor imge, sorunun anahtarını verir. Eğer hasta tabiri caizse parmaklarıyla okuyabiliyorsa, bunun nedeni harfleri takip ederken kendisine yazınınkiler gibi belirli sayıda kas izlenimi vermesidir. Tek kelimeyle, hasta yazarak okur (Charcot): grafik hareketlerin hissi, yazılmakta olanın hissini görmenin verdiği kadar iyi verir." [69]

Laura Bridgman gibi kör ve sağır bir dilsizin hayal gücü tamamen dokunsal ve motor materyallerle sınırlı olmalıdır. Tüm kör insanlar Fransız yazarların 'dokunsal' ve 'devinimsel' tiplerine aittir.

Dr. Franz tarafından kataraktları alınan genç adama farklı geometrik şekiller gösterildiğinde, "parmaklarının uçlarında gördüklerinin sanki

68 Modern ilköğretimde bunu söylemeye pek gerek yoktur, Çocuklara harfler vb. mümkün olan tüm kanallardan, görme, işitme ve hareket yoluyla aynı anda öğretilir.

69 Farges tarafından l'EcÈphale, 7me AnnÈe, benzer türden ilginç bir vakaya bakınız.

nesnelere gerçekten dokunmuş gibi bir hissini algılayana kadar onlardan bir kare veya bir daire fikrini oluşturamadığını" söylemiştir. [70]

Hayal gücünün hareketli biçiminin olağandışı bir güçle geliştiği anlaşılan Viyanalı Profesör Stricker, tüm öğrencilerin aşina olması gereken birkaç monografide kendisinin çok dikkatli bir analizini yapmıştır. [71] Hem kendi hareketlerini hem de başka şeylerin hareketlerini hatırlamasına, vücudunun hareketi gerçekleştirirken ya da takip ederken doğal olarak kullanılacak kısımlarındaki belirgin kas hisleri her zaman eşlik eder. Örneğin yürüyen bir askeri düşünürken, sanki arkasından kendisi de yürüyerek görüntünün yürümesine yardım ediyormuş gibi hisseder. Ve eğer kendi bacaklarındaki bu sempatik duyguyu bastırır ve tüm dikkatini hayali asker üzerinde yoğunlaştırırsa, bacakları adeta felç olur. Genel olarak, hangi nesne olursa olsun, hayali hareketleri, ne kendi gözlerinde ne de kendi uzuvlarında onlara eşlik eden bir hareket hissi olmadığı anda felç olmuş gibi görünür. [72] Açık konuşma hareketleri zihinsel yaşamında baskın bir rol oynamaktadır.

"Deneysel çalışmamdan sonra betimlemeye geçtiğimde, kural olarak ilk etapta yalnızca, gözlem devam ederken gözlemin çeşitli ayrıntılarının algılanmasıyla zaten ilişkilendirdiğim kelimeleri yeniden üretirim. Çünkü konuşma, tüm gözlemlerimde o kadar önemli bir rol oynar ki, normalde fenomenleri gözlemlediğim kadar hızlı bir şekilde kelimelerle giydiririm." [73]

Çoğu kişi, kelimeleri ne tür terimlerle hayal ettikleri sorulduğunda, 'işitme terimleriyle' diyecektir. Dikkatleri açıkça bu noktaya çekilmedikçe, işitsel imgelerin mi yoksa eklem organlarıyla bağlantılı motor imgelerin mi baskın olduğunu söylemekte zorlanırlar. Bu zorluğu bilince çıkarmanın iyi bir yolu Stricker tarafından önerilen yöntemdir: Ağzınızı kısmen açın ve sonra içinde labial veya dental olan herhangi bir kelimeyi hayal edin, örneğin 'bubble', 'toddle'. Bu koşullar altında

70 Philosophical Transactions, 1841, s. 65.

71 Studien ber die Sprachvorstellungen (1880), ve Studien ber die Bewegungsvorstellungen (1882).

72 Dr. Stricker, pratik yaparak yürürken insanları hayal ettiğinde, göz hareketlerinin bacak hareketlerine 'vekalet etmesini' başardığını itiraf ediyor.

73 Bewegungsvorstellugen, s. 6.

imajınız farklı mı? Çoğu insan için görüntü ilk başta 'kalındır', tıpkı dudakları ayırarak telaffuz etmeye çalıştıklarında kelimenin çıkacağı ses gibi. Birçoğu kelimeleri ağız açıkken asla net bir şekilde hayal edemez; diğerleri ise birkaç ön denemeden sonra başarılı olur. Bu deney, sözel hayal gücümüzün dudaklar, dil, boğaz, gırtlak vs. gibi gerçek hislere ne kadar bağlı olduğunu kanıtlamaktadır.

"Bir kelime ya da cümlenin izlenimini hatırladığımızda, eğer bunu dile getirmezsek, organların o noktaya gelmek üzere olduğunu hissederiz. Artikülasyon yapan kısımlar -gırtlak, dil, dudaklar - hepsi hissedilir şekilde uyarılır; bastırılmış bir artikülasyon aslında hatırlamamızın, entelektüel tezahürün, konuşma fikrinin malzemesidir. [74]

Stricker'ın deneyindeki açık ağız sadece dudakların gerçek artikülasyonunu engellemekle kalmaz, aynı zamanda açıklık hissimiz bizi onların artikülasyonunu hayal etmekten alıkoyar, tıpkı göz kamaştırıcı bir ışık hissinin bizi karanlığı güçlü bir şekilde hayal etmekten alıkoyması gibi. İşitsel hayal gücü zayıf olan kişilerde, artikülatör imge sözel düşünce için tüm malzemeyi oluşturuyor gibi görünmektedir. Profesör Stricker kendi durumunda düşündüğü kelimelere hiçbir işitsel imgenin girmediğini söylemektedir. [75] Ancak çoğu psikolog gibi o da kendi kişisel özelliklerini bir kural haline getirmekte ve sözel düşüncenin normalde ve evrensel olarak yalnızca motor bir temsil olduğunu söylemektedir. Bu yazarın üzerinde bu kadar durduğu artikülatif imgeler veya duygulara ek olarak hem sesli hem de sessiz harflerin işitsel imgelerini kesinlikle alıyorum. Ve öğrencilerimin birçoğunun, onun deneylerini tekrarladıktan sonra bu sonuca vardığını görüyorum. Başlangıçta ağzın açık olmasından kaynaklanan bir zorluk var. Ancak bu da kısa sürede ortadan kalkıyor, tıpkı bir sesli harfi düşünürken sürekli başka bir sesli harfi çıkarmanın zorluğu gibi. Bununla birlikte, muhtemelen doğru olan şey, çoğu insanın farkında olduklarından

74 Bain: Senses and Intellect, s. 339.

75 Studien,ber Sprachvorstellungen, 28,31 vs. Cf. pp. 49-50, vs. Stricker'a karşı bkz: Stumpf, Tonpsychol., 155-162, ve Revue Philosophique, xx. 617. Ayrıca bakınız Paulhan, Rev. Philosophique, xvi. 405. Stricker cilt xviii. s. 685'te Paulhan'a cevap verir. P. cilt xix. s. 118'de cevap verir. Stricker, sorguladığı 100 kişiden sadece birinin M, B, P harflerini sessizce düşünürken dudaklarında hiçbir his hissetmediğini ve 60 kişiden sadece ikisinin okurken hiçbir iç artikülasyonun farkında olmadığını bildirmektedir.

daha az işitsel ve daha fazla artikülatif sözel hayal gücüne sahip olduğudur. Profesör Stricker'ın kendisi de akustik imgelere sahiptir ve müzik aletlerinin seslerini ve bir arkadaşının kendine özgü sesini hayal edebilir. Akustik, dokunsal ve motor hayal gücünün çeşitliliğine ilişkin geniş çaplı bir istatistiksel araştırma, muhtemelen Galton'un görsel imgelere ilişkin araştırmasından daha az sonuç verecektir. Stricker gibi yetkin gözlemcilerin kendi özellikleri hakkında yazacakları birkaç monografi, var olan farklılıklar hakkında çok daha değerli bilgiler verecektir. [76]

Dokunma-imgeleri bazı insanlarda çok güçlüdür. En canlı dokunma imgeleri, kendimiz yerel bir yaralanmadan kıl payı kurtulduğumuzda ya da bir başkasının yaralandığını gördüğümüzde ortaya

76 Sanırım bazı insanların duyarlılıklarının hiçbir bölümünde canlı ve somut imgeler olmadığını kabul etmek gerekir. Zeki bir genç olan öğrencilerimden biri, düşünürken zihninde herhangi bir şey olduğunu o kadar inatla inkar etti ki, onun durumu beni çok şaşırttı. Ben de kesinlikle Profesör Stricker'ın tarif ettiği gibi yeni ortaya çıkan hareketlerin ya da motor imgelerin canlı bir oyununa sahip değilim. Yürüyen bir sıra askeri temsil etmeye çalıştığımda, yakaladığım tek şey hareketsiz bacakların önce hareketin bir evresinde, sonra başka bir evresinde görüntüsüdür ve bu görüntüler son derece kusurlu ve anlıktır. Bazen (özellikle Victor Hugo'nun alay hakkındaki dizelerini tekrarlayarak hayal gücümü harekete geçirmeye çalıştığımda, "Adımları o kadar doğru ki, gecikmeden veya koşmadan, makasları yakın ve açık gördüğümüzü düşünüyoruz,") gerçek bir hareketin anlık bir görüntüsünü elde eder gibi oluyorum, ama bu son derece bulanık ve belirsiz. Tüm bu görüntüler ilk başta tamamen retinal gibi görünüyor. Bununla birlikte, hızlı göz hareketlerinin onlara eşlik ettiğini düşünüyorum, ancak bu sonuncular o kadar hafif hislere yol açıyor ki, tespit edilmeleri neredeyse imkânsız. Kesinlikle kendime ait hiçbir bacak hareketi yok; aslında böyle bir şeyi çağırmak askerleri hayal etmemi engelliyor. Optik imgelerim genel olarak çok loş, karanlık, kaçak ve daralmış. Onlardan bir şey çıkarmak tamamen imkansız ama yine de birini diğerinden çok iyi ayırt edebiliyorum. İşitsel imgelerim asıllarının aşırı derecede yetersiz kopyaları. Tat ya da koku imgelerim yok. Dokunma imgelemi oldukça belirgindir, ancak düşünülen nesnelerin çoğunda çok az devreye girer. Düşüncelerimin tamamı da söze dökülmez; çünkü belli bir kelimeyle olduğu kadar başın sallanmasıyla ya da nefesin dışarı atılmasıyla da sonlanabilen gölgeli ilişki şemalarım vardır. Genel olarak, kafamın içinde, düşündüğüm terimlerin uzandığı ya da anlık olarak sembolize edildiği uzayın çeşitli kısımlarına doğru hareket eden belirsiz imgeler ya da duyumlar, yutağımdan ve burun deliklerimden geçen nefesin hareketleriyle birlikte, düşünce malzememin hiç de azımsanmayacak bir kısmını oluşturur. Daha net bir açıklama yapmadaki zorluğumun tamamen iç gözlemsel dikkat gücümün yetersizliğinden kaynaklandığından şüpheliyim, ancak bunun da şüphesiz bir rolü var. Dikkat, ceteris paribus, kendisine tutunması için sunulan içsel imgelerin zayıflığıyla orantılı olarak her zaman daha düşük olmalıdır.

çıkar. O zaman o yer gerçekten de hayali bir hisle karıncalanabilir -belki de tamamen hayali değildir, tüylerin diken diken olması, solgunluk ya da kızarıklık ve o noktada gerçek mukoza kasılmasının diğer kanıtları ortaya çıkabilir.

"Eğitimli bir adam," diyor hayal gücü söz konusu olduğunda her zaman alıntılanması gereken bir yazar, [77] "bir keresinde bana bir gün evine girerken küçük çocuklarından birinin parmağının kapıda ezilmesiyle şok geçirdiğini söyledi. Korktuğu anda kendi vücudunun ilgili parmağında şiddetli bir acı hissetmiş ve bu acı üç gün boyunca onunla kalmış."

Aynı yazar, muhtemelen çoğu erkeğin doğrulayabileceği aşağıdaki ayrımcılığı yapmaktadır:

"Deri üzerinde istediğim yerde önerilen hisleri ortaya çıkarmayı kolayca başarıyorum. Ancak zihinsel çabayı uzatmak gerektiğinden, sadece doğası gereği uzun süreli olan sıcaklık, soğukluk, basınç gibi hisleri uyandırabiliyorum. Bir iğne, bir kesik, bir darbe vb. gibi geçici duyumları çağıramıyorum, çünkü bunları gerekli yoğunlukta aniden hayal edemiyorum. İlk sıradaki duyumları derinin herhangi bir yerinde uyandırabilirim ve bunlar o kadar canlı hale gelebilir ki, istesem de istemesem de, elimi sanki deride gerçek bir iz varmış gibi o yerin üzerinden geçirmem gerekir." [78]

Meyer'in kendi görsel imgelerine ilişkin anlattıkları çok ilginçtir ve farklı bireylerde normal imgeleme güçleri arasındaki farklılıklara ilişkin araştırmamızı bununla kapatabiliriz.

"Çok fazla pratik yaparak," diyor Meyer, "istediğim zaman öznel görsel duyumları çağırabilmeyi başardım. Tüm deneylerimi gündüz ya da gece gözlerim kapalıyken denedim. Başlangıçta bu çok zordu. Başarılı olan ilk deneylerde tüm resim aydınlıktı, gölgeler biraz daha az güçlü mavimsi bir ışıkla veriliyordu. Daha sonraki deneylerde nesneleri karanlık ve parlak ana hatlarıyla gördüm ya da daha doğrusu karanlık bir zemin üzerinde parlak ana hat çizimlerini gördüm. Bu

77 Geo. Herm. Meyer, Untersuchungen ¸b. d. Physiol. d, Nervenfaser (1848) s. 238. Diğer vakalar için Tuke'un Influence of Mind upon Body adlı kitabına bakınız. 2 ve 7.

78 Meyer, op. cit. p. 238.

çizimleri kara tahta üzerine tebeşirle yapılan çizimlerden çok, geceleyin karanlık bir duvar üzerine fosforla yapılan çizimlerle karşılaştırabilirim, ancak fosfor benim çizgilerimde olmayan ışıklı buharlar gösterecektir. Örneğin, belirli bir kişiye ait olduğunu düşünmeden bir yüz görmek istediğimde, karanlık arka plana karşı bir profilin ana hatlarını görüyordum. Yaşlı Darwin'in bir deneyini tekrarlamaya çalıştığımda, sadece kalıbın kenarlarını karanlık bir zemin üzerinde parlak çizgiler olarak gördüm. Ancak bazen kalıbı gerçekten beyaz ve kenarlarını siyah görüyordum; o zaman daha soluk bir zemin üzerindeydi. Kısa bir süre sonra istediğim zaman açık zemin üzerinde siyah kenarlı beyaz bir kalıp ile koyu zemin üzerinde beyaz kenarlı siyah bir kalıp arasında geçiş yapabiliyordum ve bunu şimdi de her an yapabiliyorum. Uzun çalışmalardan sonra bu deneyler daha da başarılı oldu. Artık istediğim hemen her nesneyi öznel bir görünüm olarak gözümün önüne getirebiliyorum ve bunu kendi doğal rengi ve aydınlatması içinde yapabiliyorum. Onları neredeyse her zaman az ya da çok açık ya da koyu, çoğunlukla loş değişken bir zemin üzerinde görüyorum. Bilinen yüzleri bile saçlarının ve yanaklarının gerçek rengiyle oldukça net görebiliyorum. Gariptir ki bu yüzleri çoğunlukla profilden görüyorum, oysa [önceki alıntıda] [79] tarif edilenlerin hepsi tam yüzdü. İşte bu deneylerin nihai sonuçlarından bazıları:

"1) Resimler ortaya çıktıktan bir süre sonra, benim engellemem mümkün olmadan yok oluyorlar ya da başka bir renge dönüşüyorlar.

"2) Renk bütünsel olarak nesneye ait olmadığında, onu her zaman kontrol edemem. Örneğin bir yüz bana asla mavi görünmez, her zaman doğal rengindedir; öte yandan kırmızı bir kumaşı bazen mavi bir kumaşa dönüştürebilirim.

"3) Bazen nesneler olmadan saf renkleri görmeyi başarıyorum; o zaman tüm görüş alanını dolduruyorlar.

"4) Sıklıkla tanımadığım nesneleri, sadece hayalimin kurgularını göremiyorum ve onların yerine benzer türden tanıdık nesneler beliriyor; örneğin, bir keresinde pirinç bir kılıç kabzası ile pirinç bir siper görmeye çalıştım, onun yerine daha tanıdık bir kılıç siperi resmi belirdi.

79 Editörün notu: James'in eklemesi.

"5) Bu öznel görünümlerin çoğu, özellikle de parlak olduklarında, varlıkları sırasında gözler hızla açıldığında arkalarında art-imgeler bıraktılar, örneğin, gümüş bir üzengi düşündüm ve ona bir süre baktıktan sonra gözlerimi açtım ve uzun bir süre sonra art-imgesini gördüm.

"Bu deneyler en iyi sırtüstü sessizce uzanıp gözlerimi kapattığımda başarılı oldu. Etrafımda hiçbir gürültüye tahammül edemiyordum, çünkü bu, görüntünün gerekli yoğunluğa ulaşmasını engelliyordu. Deneyler şimdi bende o kadar kolay başarılı oluyor ki, ilk başta böyle olmamasına şaşırıyorum, Sanki herkesin başarılı olması gerekiyormuş gibi hissediyorum. Bu çalışmalarda önemli olan nokta, dikkatin sadece ona yöneltilmesi ve tüm rahatsız edici izlenimlerin ortadan kaldırılması yoluyla imgenin yeterince yoğun hale getirilmesidir." [80]

Meyer'in gözlerini açtığında imgeleminde ortaya çıkan negatif art-imgeler nadir de olsa oldukça ilginç bir olgudur. Bildiğim kadarıyla benzer bir deneyime dair yayınlanmış sadece bir rapor daha var. [81] Öyle görünüyor ki böyle bir durumda hayal gücüne karşılık gelen sinirsel süreç, retinaya kadar inen gerçek duyumla ilgili tüm yol olmalıdır. Bu, şimdi dönebileceğimiz yeni bir soruya yol açmaktadır.

HAYAL GÜCÜNÜN ALTINDA YATAN NÖRAL SÜREÇ

Yaygın olarak kabul edilen düşünce, bunun, şu anda hayal edilen şey mantıklı bir şekilde algılandığında gerçekleşen aynı sürecin sadece daha hafif bir derecesi olduğudur. Profesör Bain şöyle yazıyor: "Bir duyum ilk etapta sinir akımlarını beynin içinden dışa, ifade ve hareket organlarına doğru yaydığına göre, -- bu duyumun dışarıdaki uyarıcı neden ortadan kalktıktan sonra da devam etmesi, aynı yayılma akımlarının devam etmesinden başka bir şey olamaz, belki daha az yoğun,

80 Meyer, op. cit. pp. 238-41 .

81 Dr. Ch. FÈrÈ'nin Revue Philosophique, xx. 364. Johannes Mulller'in hipnagojik halüsinasyonların gözler açıldıktan sonra birkaç dakika boyunca gözlerin önünde süzüldüğüne dair anlatısı daha çok spontane halüsinasyonlar kategorisine ait görünmektedir (bkz. Physiology, Londra, 1842, s. 1894). Wundt'un Vorlesungen, 1. 387'deki sözlerinin kendi kişisel deneyimine atıfta bulunup bulunmadığını söylemek mümkün değildir; muhtemelen değildir. Benim gibi alt düzey bir görselleştiricinin bu tür ardıl imgeler elde edemeyeceğini söylemeye gerek yok. Öğrencilerimden de böyle bir rapor almayı henüz başaramadım.

ama başka türlü farklı değildir. Gök gürültüsü sesinden sonra kulakta ve beyinde kalan şok, aynı çevrelerden geçmeli ve gerçek ses sırasında olduğu gibi aynı şekilde işlemelidir. Bu kendi kendine devam eden durumda, izlenimin yerini değiştirdiğine ya da onu tutma özelliğine sahip bazı yeni çevrelere geçtiğine inanmak için hiçbir nedenimiz olamaz. Şoktan sonra harekete geçen her parça şok tarafından harekete geçirilmiş olmalıdır, sadece daha güçlü bir şekilde. Bu tek yoğunluk farkıyla birlikte, olaydan sonra var olan bir duyumun varoluş biçimi, olay sırasındaki varoluş biçimiyle esasen aynıdır. . . Şimdi, neden ortadan kalktığında devam eden izlenimler için durum böyleyse, sıradan hatırlamada olduğu gibi, yalnızca zihinsel nedenlerle ya da orijinalin yardımı olmaksızın yeniden üretilen izlenimler hakkında nasıl bir görüş benimsemeliyiz? Beynin yeniden canlanan bir direnç hissi, bir koku ya da bir sesle meşgul olma şekli nedir? Kabul edilebilir görünen tek bir cevap vardır. Yenilenen his, orijinal hisle aynı bölümleri ve aynı şekilde işgal eder, başka hiçbir bölümü ya da belirlenebilir başka bir şekilde işgal etmez. Beyinle ilgili bugünkü bilgilerimiz ilk spekülatörlere sunulmuş olsaydı, akıllarına gelecek tek hipotezin bu olduğunu düşünüyorum. Çünkü geçmişteki bir duygu, şimdiki duyguyla aynı organlarda değilse nerede somutlaştırılabilir? Ancak bu şekilde kimliği korunabilir; farklı bir şekilde bedenlenmiş bir duygu farklı bir duygu olacaktır." [82]

Profesör Bain'in metninde 'aynı kısımlar' ile sadece beynin içindeki aynı kısımları mı yoksa orijinal hissin işgal ettiği aynı çevresel kısımları mı kastettiği açık değildir. Kendisinin verdiği örneklerin neredeyse tamamı, çevresel organların gerçekten etkilendiği hareket hayalleri vakalarıdır, nitekim bu fikre eşlik eden zayıf türde gerçek hareketler bulunmuştur. Beklememiz gereken de budur. Tüm akımlar beyinde ilerleme ve kas sistemine boşalma eğilimindedir ve bir hareket fikri bunu kendine özgü bir kolaylıkla yapma eğilimindedir. Ancak soru hâlâ ortada durmaktadır: Akımlar geriye doğru çalışır mı, yani optik merkezler (örneğin) 'çağrışım' ile uyarılırsa ve görsel bir nesne hayal edilirse, retinaya da bir akım iner ve bunu daha yüksek yollarla sempatik olarak uyarır mı? Başka bir deyişle, periferik duyu organları

82 Senses and Intellect, p. 338.

yukarıdan ya da sadece dışarıdan uyarılabilir mi? Hayal gücüyle mi uyarılırlar? Profesör Bain'in örnekleri bu noktada neredeyse sessizdir. Tek söylediği şu: "Deri gerçekten tahriş olana ve iltihaplanana kadar elimize bir darbe geldiğini düşünebiliriz. Örneğin ayak başparmağı gibi vücudun herhangi bir kısmına çok fazla yöneltilen dikkat, o kısımda belirgin bir his yaratmaya meyillidir; bu hissi sadece orada canlanan bir sinir akımının aktığını, bir tür sahte his yarattığını, içeriden gelen bir etkinin dışarıdan gelen etkileri taklit ettiğini varsayarak açıklayabiliriz. -- (Manchester'lı Bay Braid'in Hipnotizma vs. hakkındaki yazılarına bakınız)"

Kendi deneyimlerime dayanarak söyleyebilirim ki, bu türden tüm hisler motor akımların deriyi istila etmesi ve buradaki kasların kasılmasına yol açması sonucu oluşur; bu kasların kasılması geniş çapta gerçekleştiğinde 'tüyleri diken diken' eder. Ne kadar güçlü bir şekilde hayal edersem edeyim, derinin durumunda gerçek bir değişiklik meydana gelene kadar deride asla bir his hissetmem. Gerçek şu ki, periferik duyu organlarının hayal gücünün bir sonucu olarak doğrudan uyarıldığı durumlar, eğer varsa, istisnai nadirliklerdir. Genel hayal gücü vakalarında, sürecin merkezinin tamamen beyinsel olduğunu ve duyu organının dışarıda bırakıldığını varsaymak daha doğal görünebilir. Böyle bir sonuca varmanın nedenleri kısaca şunlar olabilir:

1) Hayal gücünde sürecin başlangıç noktası beyinde olmalıdır. Şimdi biliyoruz ki, sinir sisteminde akımlar genellikle tek yönlüdür ve bu durumlarda çevresel duyu organlarının uyarılması için akımın geriye doğru akması gerekir.

2) Hayal edilen nesneler ile hissedilen nesneler arasında neredeyse mutlak denebilecek bir bilinçli nitelik farkı vardır. Hayal gücünün en canlı imgesini en zayıf gerçek duyumla karıştırmak pek mümkün değildir. Hissedilen nesne, hayal edilen nesnenin tamamen yoksun olduğu plastik bir gerçekliğe ve dışsallığa sahiptir. Dahası, Fechner'in dediği gibi, hayalde dikkat sanki beyne doğru geriye çekilir; duyumda ise (art imgelerde bile) duyu organına doğru ileriye yönlendirilir. [83] İki süreç arasındaki fark, aynısının yalnızca 'daha fazlası' ya da 'daha

83 Bkz. yukarıda, Cilt 2. s. 50, not.

azı' gibi değil, aynı türden bir fark gibi hissedilir. [84] Eğer bir ses duyumu yalnızca güçlü bir imgelem ve bir imgelem de zayıf bir duyum olsaydı, bu durumda zayıf bir ses mi duyduğumuzu yoksa güçlü bir ses mi imgelediğimizi asla anlayamayacağımız bir deneyim olması gerekirdi. Şu anda hissedilen bir duyumla geçmişte hayal edilen bir duyumu karşılaştırırken, genellikle hayal edilenin daha güçlü olduğuna karar verdiğimiz hatırlanacaktır (bkz. yukarıda, not). Eğer hayal gücü basitçe duyusal sürecin daha zayıf bir heyecanı ise bu açıklanamaz.

Bu nedenlere aşağıdaki itirazlar yapılabilir:

1'e): Meyer'in ve FØrØ'nun negatif ardıl imgesinde akım optik sinirden geriye doğru akmaktadır. Bu nedenle geriye doğru akabilir; bu nedenle, tüm hayal gücünde, az da olsa, bir dereceye kadar geriye doğru akabilir. [85]

---

84 V. Kandinsky (Kritische u. klinische Betrachtungen im Gebiete der Sinnestauschungen (Berlin, 1885), s. 135 fi.), imgesel sürecin olası en yoğun sonuçları olarak kabul edilebilecek en canlı sözde halüsinasyonlarda bile (bkz. aşağıda Bölüm 20), temsil edilen şeyde algılanan dışsal bir nesnellik olmadığı ve bu 'fikirleri' gerçek halüsinasyon asidi nesnel algıdan ayıran bir keskin sınır (ganter Abgrund) olduğu konusunda ısrar etmektedir.

85 Bazı hipnotik halüsinasyonlarda da geriye doğru akıyor gibi görünmektedir. Hipnotik trans halindeki bir 'Denek'e bir kağıdın üzerinde kırmızı bir çarpı işareti olduğunu söyleyin, sonra hayali çarpı işaretini kaldırıyormuş gibi yapın, bu sırada Denek'e kağıdın üzerindeki bir noktaya sabit bir şekilde bakmasını söyleyin, o da size 'mavimsi yeşil' bir çarpı işareti gördüğünü söyleyecektir. Sonucun gerçekliğinden şüphe edilmiştir, ancak M. Binet'nin açıklamasını reddetmek için iyi bir neden görünmemektedir (Le MagnÈtisme Animal, 1887, s. 188). M. Binet, M. Parinaud'yu izleyerek ve belirli bir deneye inanarak, bir zamanlar retinanın değil optik beyin merkezlerinin sıradan negatif art-imajların merkezi olduğuna inanıyordu. Deney şu şekildedir: Bir gözünüz açıkken beyaz zemin üzerindeki renkli bir noktaya sabit bir şekilde bakın. Sonra bu gözünüzü kapatın ve diğer gözünüzle düz bir yüzeye sabit bir şekilde bakın. Renkli noktanın negatif bir art görüntüsü belirecektir. (Psychologie du Raisonnment, 1886, s. 45.) Ancak Bay Delabarre, bu ardıl görüntünün daha yüksek bir beyinsel süreçten değil, kapalı gözdeki retinal sürecin belirli anlarda bilinci etkilemesi ve nesnesinin daha sonra açık olan göz tarafından görülen alana yansıtılması gerçeğinden kaynaklandığını kanıtlamıştır (American Journal of Psychology, ii. 326). M. Binet, Bay Delabarre tarafından verilen kanıtlarla ikna olduğunu bana bildirdi.

Bununla birlikte, Herr-Meyer, M. FÈrÈ ve hipnotik deneklerin negatif art-imajlarının, eğer retinaya refluent bir merkezkaç akımından kaynaklanıyorlarsa, sinir akımları hakkında bildiğimiz her şeye bir istisna oluşturdukları gerçeği devam etmektedir. Belki ileride başka bir şekilde açıklanacaklardır. Bu arada onları sadece bir paradoks olarak yazabiliriz. Sig. Sergi'nin algıda her zaman yeniden akan bir dalga olduğuna dair

2'ye): İddia edilen fark mutlak değildir ve duyum ile hayal gücünün, duyumun sadece algılanabilecek kadar zayıf olduğu durumlarda ayırt edilmesi zordur. Geceleyin uzaktaki bir saatin çok zayıf bir vuruşunu duyduğumuzda, hayal gücümüz hem ritmi hem de sesi yeniden üretir ve son gerçek vuruşun hangisi olduğunu söylemek genellikle zordur. Evin uzak bir köşesinde ağlayan bir bebeğin sesini hâlâ duyuyor muyuz yoksa sadece hayal mi ediyoruz, emin olamayız. Bazı kemancılar diminuendo sonlandırmalarında bundan yararlanırlar. Pianissimo'ya ulaşıldıktan sonra sanki hâlâ çalıyormuş gibi yaylanmaya devam ederler, ancak tellere dokunmamaya dikkat ederler. Dinleyici hayalinde bir önceki pianissimo'dan daha sönük bir ses derecesi duyar. Bu fenomen sadece işitme ile sınırlı değildir:

"Parmağımızı yavaşça bir su yüzeyine yaklaştırırsak, ıslanmanın gerçekleştiği an konusunda kendimizi sık sık kandırırız. Endişeli hasta, cerrahın bıçağını henüz biraz uzaktayken hissettiğine inanır." [86]

Görsel algı, aynı görme hissinin zihnin yorumuna göre şu ya da bu nesne olarak algılandığı sayısız örnek sunar. Bu örneklerin birçoğu önümüzdeki iki bölüm boyunca karşımıza çıkacaktır ve 19. bölümde benzer yanılsamalar diğer duyular için de tanımlanacaktır. Tüm bu gerçekler birlikte ele alındığında, hayal edilen ve hissedilen nesneler arasındaki öznel farkın iddia edildiğinden daha az mutlak olduğunu ve hayal gücü ve duyumun altında yatan kortikal süreçlerin ilk başta varsayıldığı kadar ayrı olmadığını kabul etmeye zorlar. Çevresel duyusal süreçlerin normalde hayal gücüne dahil olması olası görünmemektedir; ancak bazen korteksten aşağıya doğru uyarılabilecekleri dogmatik olarak inkâr edilemez.

Hayal gücü süreci daha sonra duyum sürecine geçebilir. Başka bir deyişle, gerçek duyumlar merkezi olarak ortaya çıkabilir. Dış Algı bölümünde halüsinasyonları incelemeye geldiğimizde, bunun hiç de nadir görülen bir şey olmadığını göreceğiz. Ancak şu anda, normalde iki

---

teorisi ciddi bir değerlendirmeyi pek hak etmemektedir (Psychologie Physiologique, s. 99,189). Sergi'nin teorisi son zamanlarda Lombroso ve Ottolenghi tarafından Revue Philosophique'de neredeyse inanılmaz bir kabalıkla yeniden teyit edilmiştir, xxix. 70 (Ocak 1890).

86 Lotze, Med. Psych. p. 509.

sürecin birbirinin içine geçmediğini kabul etmeliyiz ve bunun nedenini araştırmalıyız. Bunun nedeni iki şeyden biri olmalıdır. Ya;

1. Duyum-süreçleri imgelem-süreçlerinden farklı bir yerellik işgal eder; ya da;
2. Aynı bölgeyi işgal ettiklerinden, normal şartlar altında diğer kortikal bölgelerden gelen akımların uyandıramayacağı ve periferden gelen akımların üretilmesi gereken bir yoğunluğa sahiptirler.

İmgeleme sürecinin duyum sürecinden konumundan ziyade yoğunluğuyla ayrıldığı neredeyse kesin gibi görünmektedir. Daha düşük düzeydeki hayvanlarda durum nasıl olursa olsun, düşünsel ve duyusal merkezlerin konum olarak farklı olduğu varsayımı, insanların gözlemlenmesinden elde edilen hiçbir olgu tarafından desteklenmiyor gibi görünmektedir. Oksipital yıkımdan sonra insanda ortaya çıkan hemianopsi, yalnızca optik fikirlerin kaybı değil, duyusal körlüktür. Korteksin altında kaba optik duyum merkezleri olsaydı, bu vakalardaki hastalar hâlâ ışığı ve karanlığı hissederlerdi. Alanın kaybedilen yarısında bu izlenimi bile koruyamadıklarına göre, korteksin altında herhangi bir görme merkezi olmadığını ve korpora kuadrigemina ve diğer alt optik gangliyonların bilinçli görme için değil, göz kaslarının refleks hareketi için organlar olduğunu varsaymalıyız. Dahası, oksipital korteks içinde bir bölümün duyumla, diğerinin ise salt düşünce ya da hayal gücüyle bağlantılı olduğunu düşünmemizi gerektirecek hiçbir olgu yoktur. Bunu kanıtladığı varsayılan patolojik vakaların hepsi optik ve diğer merkezler arasındaki iletim bozuklukları ile daha iyi açıklanabilir. Kötü hemianopsi vakalarında hastanın görüntüleri ışığa karşı duyarlılığıyla birlikte kendisinden ayrılır. Görüntüler o kadar tamamen kaybolur ki, hasta kendisine ne olduğunu bile bilemez. Kişinin görüş alanının sağ yarısının kör olduğunu algılayabilmesi için alanın o kısmının olası varlığına dair bir fikri olması gerekir. Ancak bu hastalardaki kusur onlara doktor tarafından açıklanmalıdır, kendileri sadece gözlerinde 'bir sorun' olduğunu bilirler. Hakkında hiçbir fikriniz olmayan bir şeyi gözden kaçıramazsınız ve onların bu büyük bölgeyi kesinlikle gözden kaçırmamalarının nedeni, bu bölge hakkındaki fikirlerinin ve hafızalarının duyumla birlikte kaybolmuş olması

gibi görünmektedir. Sadece gözleri kör olan bir adam karanlığı görür. Görsel beyin merkezleri kör olan bir adam, retinasının beyin lezyonuyla bağlantılı kısımlarından karanlığı göremez, sırtından göremeyeceği gibi. Alanın o kısmında hiçbir şey göremez ve orada hissetmesi gereken ışığı düşünemez, çünkü o belirli 'oranın' varlığına dair kavram zihninden çıkarılmıştır. [87]

Şimdi eğer duyum ve hayal gücünün korteksteki aynı merkezlerin faaliyetinden kaynaklandığını kabul edersek, bu merkezlerdeki farklı süreç türlerine karşılık gelmeleri ve nesnenin gerçekten orada olduğu hissini veren sürecin neden normalde komşu kortikal kısımlardan gelen akımlarla değil de yalnızca çevreden gelen akımlarla uyarılabilir olması gerektiğine dair çok iyi bir teleolojik neden görebiliriz. Kısacası, duyusal sürecin neden ne kadar yoğun olursa olsun tüm normal düşünsel süreçlerle kesintili olması GEREKTİĞİNİ görebiliriz. Çünkü Dr. Münsterberg'in haklı olarak gözlemlediği gibi; "Eğer bu tuhaf düzenleme olmasaydı, gerçek ile fanteziyi ayırt edemezdik, davranışlarımız bizimle ilgili gerçeklere uygun olmazdı, aksine uygunsuz ve anlamsız olurdu ve kendimizi hayatta tutamazdık. Düşüncelerimizin ve anılarımızın, yoğunluğu büyük ölçüde azaltılmış duyumların kopyaları olması, beyin mekanizmasının çevresine doğal adaptasyonundan mantıksal olarak çıkarılabilecek bir sonuçtur." [88]

Mekanik olarak, düşünsel ve duyusal süreç türleri arasındaki kopukluk, en büyük düşünsel yoğunluğa ulaşıldığında, yalnızca yeni bir güç düzeninin kırabileceği bir direnç düzeninin ortaya çıktığı anlamına gelmelidir. Çevreden gelen akım, gerekli olan yeni güç düzenidir ve direncin üstesinden gelindikten sonra olan şey de duyusal süreçtir. Bu sonuncusunun sinirsel maddenin yeni ve daha şiddetli bir tür parçalanmasından oluştuğunu varsayabiliriz; bu parçalanma artık diğer zamanlara kıyasla daha derin bir seviyede patlamaktadır.

Şimdi bu tür bir parçalanmanın gerçekleşmesini, süreçte bu tür bir yoğunluğa ulaşılmasını çoğu zaman engelleyen 'direnci' nasıl tasavvur

87 Binet'nin Revue Philosophique, 26'daki önemli makalesine bakınız. 481 (1888); ayrıca Dufour, Revue MÈd, de la Suisse Romande, 1889, No. 8, Neurologisches Centralblatt, 1890, s. 48'de alıntılanmıştır.

88 Die Willenshandlung (1888), pp. 129- 40.

etmeliyiz? Bu ya içsel bir direnç, sinir moleküllerinin kendi içlerindeki bir uyum gücü ya da diğer kortikal hücrelerden kaynaklanan dışsal bir etki olmalıdır. Halüsinasyon sürecini incelemeye geldiğimizde, her iki faktörün de hesaba katılması gerektiğini göreceğiz. Beyin hücrelerimizde bir dereceye kadar içsel moleküler bağlılık varken, muhtemelen parçalanmak için ani bir yıkıcı enerji akışı gerekir. Gelen çevresel akımlar başlangıçtan itibaren bu enerjiye sahiptir. Komşu kortikal bölgelerden gelen akımlar, göz önünde bulundurmamız gereken merkezin içinde birikebilirlerse, bu enerjiye ulaşabilirler. Ancak uyanık olunan saatlerde her merkez diğerleriyle çağrışım yollarıyla iletişim kurduğundan, böyle bir birikim gerçekleşemez. İçeri giren kortikal akımlar bir sonraki fikirleri uyandırarak tekrar dışarı çıkar; hücrelerdeki gerilim seviyesi daha yüksek patlama noktasına yükselmez ve ikincisi çevreden gelen ani bir akımla kazanılmalı ya da hiç kazanılmamalıdır.

19. BÖLÜM

'ŞEY'LERİN ALGILANMASI -ALGI VE DUYUMUN KARŞILAŞTIRILMASI

Yukarıda, SAF bir duyumun yetişkin yaşamında asla gerçekleşmeyen bir soyutlama olduğunu gördük. Duyu organlarımızı etkileyen bir şeyin herhangi bir niteliği, bundan daha fazlasını da yapar: beynin hemisferlerinde, o organın geçmiş deneyimlerle örgütlenmesinden kaynaklanan ve bilinçte genellikle duyumun önerdiği fikirler olarak tanımlanan süreçler uyandırır. Bu fikirlerden ilki, duyulur niteliğin ait olduğu şeyin fikridir. Duyulara sunulan belirli maddi şeylerin bilincine günümüzde algı denir." [89] Bu tür şeylerin bilinci az ya da çok tam olabilir; şeyin yalnızca adı ve diğer temel nitelikleri olabilir ya da şeyin çeşitli uzak ilişkileri olabilir. Daha yalın ve daha zengin bilinç arasında keskin bir ayrım çizgisi çizmek imkânsızdır, çünkü ilk kaba duyumun ötesine geçtiğimiz anda tüm bilincimiz bir telkin meselesidir ve çeşitli telkinler yavaş yavaş birbirinin içine geçer, hepsi de aynı psikolojik çağrışım mekanizmasının ürünleridir. Direkt bilinçte daha az, daha uzak bilinçte ise daha fazla çağrışımsal süreç devreye girer.

Algı böylece duyumdan, duyumun nesnesiyle ilişkili daha uzak olguların bilinciyle ayrılır: " Gözlerimi yazdığım kâğıttan kaldırdığımda odamdaki sandalyeleri, masaları ve duvarları görüyorum, her biri uygun şekilde ve uygun uzaklıkta. Penceremden ağaçları, çayırları, atları, öküzleri ve uzaktaki tepeleri görüyorum. Her birini uygun boyutta, uygun biçimde ve uygun uzaklıkta görüyorum ve bu ayrıntılar, göz aracılığıyla gördüğüm renkler gibi gözün dolaysız bilgisi olarak

89 Bununla birlikte, Algı kelimesi çeşitli şekillerde kullanılmıştır. Tarihsel notlar için Hamilton'un Lectures on Metaphysics, ii. 96'ya bakınız. Hamilton'a göre algı, dış nesnelerin bilincidir (ib. 28). Spencer onu garip bir şekilde "kısmen mevcut ve kısmen temsili bilinç durumları arasındaki ilişki ya da ilişkilerin farkına varılması; bu bilinç durumları, ilişkilerinin bilgisine dahil oldukları ölçüde kendileri de bilinmelidir" şeklinde tanımlar (Psychol., 355).

görünür. Oysa felsefe, gözden renk duyumlarından başka hiçbir şey elde etmediğimizi ortaya koymuştur. O halde nasıl oluyor da gözle büyüklük, şekil ve uzaklık hakkında doğru bilgi alabiliyoruz? Sadece çağrışım yoluyla. Bir cismin üzerindeki renkler, cismin şekline, biçimine ve büyüklüğüne göre farklıdır. Ancak renk duyumları ve burada kısa kesmek için uzantı, şekil ve mesafe duyumları olarak adlandırabileceğimiz duyumlar o kadar sık birleşmiş, birlikte hissedilmiştir ki, renk duyumu, uzantı, şekil ve mesafe fikirlerini onunla o kadar yakın bir birliktelik içinde ortaya çıkarmadan asla deneyimlenmez, sadece ayrılamazlar, aynı zamanda aslında görüldükleri varsayılır. Basit bir duyum gibi görünen figür ya da mesafe denen görme, gerçekte karmaşık bir bilinç durumudur -öncül olan renk duyumu ile sonuç olan bir dizi fikrin çağrışım yoluyla o kadar yakın bir şekilde birleştiği bir dizidir ki, tek bir fikir değil, tek bir duyum gibi görünürler."

James Mill'den [90] alınan bu pasaj, Berkeley'in Görme Teorisi'nde ilk kez Psikolojinin ayrılmaz bir parçası haline getirdiği doktrinin açık bir ifadesini vermektedir. Berkeley görsel duyumlarımızı bir dildeki sözcüklerle karşılaştırmıştır; bu sözcükler zihnimizin konuşmacının ne demek istediğine geçmesi için birer işaret ya da vesileden başka bir şey değildir. Berkeley'e göre, sözcükler olarak adlandırılan seslerin işaret ettikleri fikirlerle içsel bir yakınlığı olmadığı gibi, görsel duyumlarımızın da varlığından haberdar olduğumuz şeylerle içsel bir yakınlığı yoktur. Bu şeyler somuttur; şekil, boyut, kütle, tutarlılık, konum gibi gerçek özellikleri kendilerini yalnızca dokunarak açığa vurur. Ancak görünür işaretler ve somut anlamlar uzun bir gelenekle "birbirine o kadar yakın bir şekilde bükülmüş, harmanlanmış ve birleştirilmiştir ve önyargı, uzun bir zaman dilimi, dil kullanımı ve düşünme eksikliği ile düşüncelerimizde o kadar doğrulanmış ve perçinlenmiştir" [91] ki, tüm nesneyi hem somut hem de görünür, tek bir basit bölünmez eylemde gördüğümüzü düşünürüz.

O halde, algılarımızın içeriğini oluşturan şey, duyusal ve üreme ile ilgili beyin süreçlerinin birleşimidir. Her somut özel maddi şey, çeşitli zamanlarda tanıştığımız duyulur niteliklerin bir araya gelmesinden

90 Analysis, I. 97.

91 Theory of Vision, 51.

oluşur. Bu niteliklerden bazılarını, daha sabit, ilginç ya da pratik olarak önemli oldukları için, o şeyin temel bileşenleri olarak kabul ederiz. Genel bir ifadeyle, bunlar somut şekil, boyut, kütle vb.dir. Daha değişken olan diğer özellikleri ise az ya da çok tesadüfi ya da önemsiz olarak kabul ederiz. İlk nitelikleri gerçeklik, ikincilerini ise görünüş olarak adlandırırız. Böylece, bir ses duyarım ve 'at arabası' derim; ama ses at arabası değildir, at arabasının en az önemli tezahürlerinden biridir. Gerçek at arabası, sesin hayal gücümde çağrıştırdığı hissedilebilir ya da en fazla hem hissedilebilir hem de görülebilir bir şeydir. Dolayısıyla, şimdi olduğu gibi, çizgileri paralel olmayan ve açıları farklı kahverengi bir göz resmi elde ettiğimde ve ona büyük, sağlam, dikdörtgen ceviz kütüphane masam dediğimde, bu resim masa değildir. Doğru bakıldığında, masa vizyon olarak masa gibi bile değildir. Zihinsel olarak (aşağı yukarı) bütünlüğü ve bozulmamış şekli içinde algıladığım şeyin üç kenarının çarpıtılmış bir perspektif görünümüdür. Masanın arkası, kare köşeleri, büyüklüğü, ağırlığı, baktığımda bilincinde olduğum özelliklerdir, neredeyse adının bilincinde olduğum gibi. İsmin çağrışımı elbette sadece alışkanlıktan kaynaklanıyor, ama sırtın, boyutun, ağırlığın, kareliğin vs. çağrışımı da aynı şekilde.

Reid'in dediği gibi, doğa faaliyetlerinde tutumludur ve deneyim ve alışkanlığın kısa sürede üreteceği bilgiyi bize vermek için belirli bir içgüdüyü harcamayacaktır. İsmi olan bir şeyin bütünlüğü içinde mevcut duyumla birbirine bağlanan yeniden üretilmiş görüntüler ve temaslar, bunlar gerçekte algılanan tablomun yapıldığı karmaşık nesnel malzemelerdir. Bebeklerin, yetişkinlerin algıladığı gerçekleri algılayabilmeleri için uzun bir göz ve kulak eğitiminden geçmeleri gerekir. Her algı edinilmiş bir algıdır." [92]

O halde algı, Bay Sully'nin sözleriyle, aklın "bir duyu-izlenimini, canlanan duyumların eşlik etmesi ya da refakat etmesiyle tamamladığı, gerçek ve canlanan duyumların toplamının bir algı biçiminde katılaştığı ya da 'bütünleştiği', yani uzayın belirli bir yerinde ya da bölgesinde

92 Eğitim süreci özellikle kulak söz konusu olduğunda barizdir, çünkü tüm ani sesler bebekler için endişe verici görünür. Evin ve sokağın tanıdık sesleri, bu sesleri çıkaran nesneleri öğrenene ya da masumiyetlerini sık sık deneyimleyerek köreltene kadar onları sürekli bir korku içinde tutar.

şu anda mevcut olan bir nesnenin görünüşte dolaysız bir kavrayışı ya da idraki olduğu" süreç olarak tanımlanabilir. [93]

Her okuyucunun zihni burada anlatılan yorucu sürece bol miktarda örnek sağlayacaktır ve bu nedenle bunları yazmak hem gereksiz hem de sıkıcı olacaktır. Mekân bölümünde daha ilginç olanlardan bazılarını zaten tartışmıştık; çünkü şekil ve konum algılarımızda, nesne duyumumuzun ne kadarının geçmiş deneyimlerin yeniden üretilmesine, ne kadarının gözün anlık duyumlarına bağlı olduğuna karar vermek gerçekten zordur. Bu nedenle bu bölümün geri kalanında kendimi algılama süreciyle bağlantılı bazı ek genellemelerle sınırlayacağım.

İlk nokta, Bay Sully'nin sözünü ettiği, mevcut olanla eksik olan ve yalnızca temsil edilen duyumların 'katılaşması' ya da 'bütünleşmesi' ile ilgilidir. Beyinsel olarak ele alındığında, bu sözcükler şundan başka bir anlama gelmez: duyu organında uyarılan süreç, alışkanlığın hemisferlerde zaten organize etmiş olduğu çeşitli yollara girmiştir ve basit duyusal süreçle ilişkili olabilecek türden bir bilince sahip olmak yerine, bu daha karmaşık süreçle ilişkili bir bilince sahibiz. Bu, ortaya çıktığı üzere, daha basit bir nesnenin, çevresel sinirlerimizi gerçekten etkileyen birkaç niteliğin ya da özelliğin bilinci olmak yerine, daha karmaşık bir 'nesnenin', tüm 'şeyin' bilincidir. Bu bilinç, nesnel içeriği hissedilir biçimde değişmediği sürece, düşünce akışımızın her 'kesitinin' koruduğu bir bütünlüğe sahip olmalıdır. Bundan daha fazlasını söyleyemeyiz; kesinlikle psikologlar tarafından genellikle söylenen şeyi söylememeli ve algıyı farklı psişik varlıkların bir toplamı olarak ele almamalıyız, yani şimdiki duyum, artı geçmişten gelen bir sürü imge, hepsi birlikte tanımlanması imkânsız bir şekilde 'bütünleşmiştir'. Algı bir zihin durumudur ya da hiçbir şeydir -daha önce de sık sık söylediğim gibi.

Pek çok durumda duyusal sürecin psişik sonuçlarını algısal sürecinkilerle karşılaştırmak kolaydır. Daha sonra, nesnenin etkilenen kısımlarının, zihnin daha yüksek durumunda yeniden üretilen kısımla birlikte idrak edilmesinin bir sonucu olarak hissedilme biçiminde belirgin bir fark görürüz. Duyulur nitelikleri gözümüzün önünde değişir. Daha önce alıntılanmış olan Pas de lieu Rhone que nous sözünü ele

93 Outlines, p. 153

alalım: insan bunu defalarca okuyabilir ve çıkan seslerin paddle your own canoe (kendi kanonuzla kürek çekin) sözündeki seslerle aynı olduğunu fark etmeyebilir. Biz İngilizce anlamı kavradıkça sesin kendisi değişiyor gibi görünür. Sözel sesler genellikle duyuldukları andaki anlamlarıyla algılanır. Ancak bazen çağrışımsal ışınımlar birkaç dakikalığına engellenir (zihin başka düşüncelerle meşgul olur) ve sözcükler kulakta sadece akustik duyumun yankıları olarak kalır. Daha sonra, genellikle, yorumlama aniden ortaya çıkar. Ancak o anda kelimenin hissiyatında bir değişiklik olması çoğu zaman şaşırtıcı olabilir. Eğer kendi dilimizi anlamadan duysaydık, yabancı bir dili duyduğumuz gibi bize çok farklı gelebilirdi. Sesin yükselmesi ve alçalması, garip ıslıklılar ve diğer sessizler, kulağımıza şu anda hiçbir kavram oluşturamayacağımız bir şekilde düşerdi. Fransızlar İngilizcenin kendilerine gazouillement des oiseaux (kuşların sesleri) gibi geldiğini söylerler: -- bu kesinlikle hiçbir yerli kulakta bırakmadığı bir izlenimdir. Biz İngilizlerin çoğu Rusçanın sesini benzer terimlerle tanımlar. Hepimiz, hiçbir Alman'ın farkında olamayacağı şekilde, Alman konuşmasındaki güçlü ses tonlarının, patlayıcıların ve gırtlaktan gelen seslerin farkındayız.

Matbu bir kelimeye baktığımızda ve onu yeterince uzun süre tekrarladığımızda, tamamen doğal olmayan bir görünüm kazanmasının nedeni muhtemelen budur. Okuyucunun bunu, bu sayfadaki herhangi bir kelimeyle denemesine izin verin. Çok geçmeden, hayatı boyunca bu anlamda kullandığı kelimenin bu olup olamayacağını merak etmeye başlayacaktır. Kâğıttan ona cam bir göz gibi bakmaktadır, içinde hiçbir spekülasyon yoktur. Bedeni gerçekten de oradadır, ama ruhu kaçmıştır. Ona bu yeni yaklaşım biçimiyle, sansasyonel çıplaklığına indirgenmiştir. Daha önce ona hiç bu şekilde bakmamıştık, ama alışkanlıkla onu gördüğümüz anda anlamına büründürüyor ve ondan hızla ifadenin diğer sözcüklerine geçiyorduk. Kısacası, onu bir çağrışım bulutuyla birlikte kavradık ve bu şekilde algıladığımızda, onu şimdi yoksun ve yalnız hissettiğimizden tamamen farklı hissettik.

İyi bilinen bir başka değişiklik de bir manzaraya başımız aşağı bakarken meydana gelir. Algı bu manevrayla bir dereceye kadar şaşırtılır; mesafe dereceleri ve diğer mekân belirlemeleri belirsizleşir; üreme ya da çağrışım süreçleri kısacası azalır ve bunların azalmasıyla eşzamanlı olarak renkler daha zengin ve çeşitli, ışık ve gölge kontrastları

daha belirgin hale gelir. Bir tabloyu aşağıdan yukarıya doğru çevirdiğimizde de aynı şey olur. Resmin anlamının çoğunu kaybederiz, ama bu kaybı telafi etmek için, salt renk tonlarının ve gölgelerin değerini daha taze hissederiz ve bunların gösterebileceği salt duyusal uyum ya da denge eksikliğinin farkına varırız. [94] Yere uzanıp yukarıya, arkamızda konuşan bir kişinin ağzına baktığımızda da aynı şey olur. Alt dudağı burada retinamızda üst dudağın alışılmış yerini alır ve en olağanüstü doğal olmayan bir hareketlilikle canlanmış gibi görünür; bu hareketlilik şimdi bizi etkiler çünkü (alışılmamış bakış açısı nedeniyle çağrışımsal süreçler bozulur) onu algılanan tanıdık bir nesnenin parçası olarak değil, çıplak bir duyum olarak alırız. Daha sonraki bir sayfada başka örnekler de karşımıza çıkacaktır. Şu an için bunlar düşüncemizi kanıtlamak için yeterlidir. Bir kez daha kendimizi, bir nesnenin nitelikleri duyumuzu etkilediğinde ve bunun üzerine nesneyi algıladığımızda, bu niteliklere ilişkin duyumun hâlâ algının içinde var olmadığını ve onun bir bileşenini oluşturmadığını kabul etmek zorunda buluyoruz. Duyum başka, algılama başka bir şeydir ve hiçbiri diğeriyle aynı anda gerçekleşemez, çünkü beyinsel koşulları aynı değildir. Birbirlerine benzeyebilirler ama hiçbir açıdan aynı zihin durumları değildirler.

KESİN VE MUHTEMEL ŞEYLERİN ALGILANMASI

Algının başlıca beyinsel koşulları, halihazırda oluşmuş olabilecek duyu-izleniminden yayılan çağrışım yollarıdır. Belirli bir duyum, belirli bir şeyin nitelikleriyle güçlü bir şekilde ilişkilendirilirse, duyumu aldığımızda o şeyin algılanacağından neredeyse emin oluruz. Bu tür şeylere örnek olarak, bir bakışta tanıdığımız ve adlandırdığımız tanıdık insanlar, yerler vb. verilebilir. Ancak duyumun birden fazla gerçeklikle ilişkili olduğu, dolayısıyla iki tutarsız kalıntı özellik kümesinden herhangi birinin ortaya çıkabileceği durumlarda, algı şüpheli ve kararsızdır ve bu durumda söylenebilecek en fazla şey, bize genellikle bu duyumu verecek olan şeyin MUHTEMEL bir şey olacağıdır.

Bu muğlak durumlarda, algının nadiren başarısız olduğunu belirtmek ilginçtir; bazı algılar gerçekleşir. Birbiriyle uyuşmayan iki

94 Helmholtz, Optik, s. 433, 723, 728, 772; ve Spencer, Psikoloji, cilt n. s. 24q not.

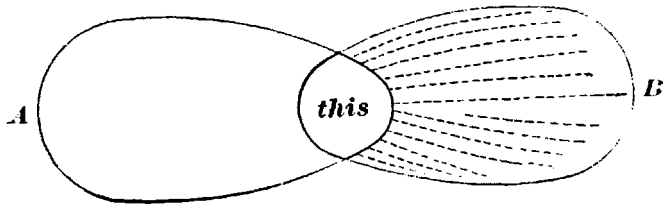
çağrışım kümesi birbirini nötralize etmez ya da karışıp bir bulanıklık yaratmaz. Daha yaygın olarak elde ettiğimiz şey, önce bir nesneyi bütünlüğü içinde, sonra da diğerini bütünlüğü içinde algılamaktır. Başka bir deyişle, tüm beyin süreçleri ŞEKİLLENMİŞ bilinç olarak adlandırabileceğimiz şeye yol açacak şekildedir. Eğer yollar ışınlanıyorsa, tutarlı sistemler halinde ışınlanırlar ve belirli nesnelere ilişkin düşüncelere yol açarlar, unsurların bir araya gelmesine değil. Afazi ya da uykuya dalma durumlarında olduğu gibi, beyin fonksiyonlarının yarı yarıya devre dışı kaldığı durumlarda bile, bu figürlü bilinç yasası geçerliliğini korur. Yüksek sesle okurken aniden uykusu gelen bir kişi yanlış okuyacaktır; ama sadece bir hece çorbası çıkarmak yerine, 'sovereign' yerine 'supper-time', 'opposite' yerine 'overthrow' okumak gibi hatalar yapacaktır. Kitaptaki ifadeler yerine birkaç belirli kelimeden oluşan tamamen hayali ifadeler. Afazide de durum böyledir: Hastalığın hafif seyrettiği durumlarda hastanın yanlışları, doğru kelimeler yerine tamamen yanlış kelimeler kullanmaktan ibarettir. Sadece ağır lezyonlarda hasta oldukça anlaşılmaz hale gelir. Bu gerçekler, çağrışımsal bağlantının ne kadar ince olduğunu; beyin yolları arasındaki bağlantının ne kadar hassas ama bir o kadar da güçlü olduğunu ve bir kez birlikte uyarılan herhangi bir sayıda beyin yolunun daha sonra sistematik bir bütün olarak titreşme eğiliminde olduğunu göstermektedir. A ve B gibi iki sistemde ortak olan küçük bir öğe grubu, 'bu', bir sonraki adıma tesadüfün karar vermesine göre A veya B'ye dokunabilir (bkz. Şekil 47). Eğer 'bu'dan B'ye giden tek bir nokta bir an için 'bu'dan A'ya giden herhangi bir noktadan biraz daha geçirgen olursa, o zaman bu küçük avantaj dengeyi tüm B sistemi lehine bozacaktır. Akımlar önce o noktadan ve oradan da B'nin tüm yollarından geçecek, her ilerleme A'yı giderek daha imkânsız hale getirecektir. Böyle bir durumda A ve B ile ilişkili düşünceler benzer olsa da farklı nesnelere sahip olacaktır. Bununla birlikte, eğer 'bu' küçükse, benzerlik çok sınırlı bir özellikten ibaret olacaktır.

Böylece en zayıf duyumlar, yalnızca şeylerin uyandırmaya alışkın oldukları duyumlara benzedikleri takdirde, belirli şeylerin algılanmasına yol açacaktır. Aslında, bir duyumun bir nesneyi akla getirmemesi ve eğer tanımlanamayan bir his ise, gerçekten bir nesne gibi görünmesi için güçlü ve belirgin olması gerekir. Epilepsinin aurası, ışık küreleri,

ateşli görme, kulaklardaki kükremeler, elektrik akımlarının kafadan geçerken yol açtığı duyumlar, bunlar figürsüzdür çünkü güçlüdürler. Aynı türden daha zayıf duygular muhtemelen nesneleri akla getirecektir. Yıllar önce, Daury'nin Le Sommeil et lee RÍves adlı kitabını okuduktan sonra, ilk kez zihnimde her an belli belirsiz beliren fikirleri, imgelemleri, vb. gözlemlemeye başladım; bunlar düşüncenin ana akışından kopuktu, ama dikkatle izlendiğinde fark edilebilirdi. Örneğin bir at kafası, bir hâlât bobini, bir çapa, bu son satırları yazarken bana istemediğim halde gelen fikirlerdir. Bunlar çoğu zaman ince çağrışım bağlantılarıyla açıklanabilir, çoğu zaman da hiç açıklanamaz. Ancak, böyle bir fikri not ettikten sonra, gözlerimi kapattığımda, yakın zamanda baktığım parlak ya da karanlık bir nesnenin retinada bıraktığı ve bu fikri açıkça ortaya çıkaran bir art-imaj bulduğumda birkaç kez şaşırmadım. "Belli ki" diyorum, çünkü düşünülen nesnenin ve ardıl görüntünün genel şekli, boyutu ve konumu aynıydı, ancak fikir retinal görüntüde olmayan ayrıntılara sahipti. Retinal art-imgelerin düşüncelerimizin gidişatını belirlemede nasıl bir rol oynadığını muhtemelen hiçbir zaman bilemeyeceğiz. Kendi deneyimlerime bakarak bunun önemsiz yanılsamalar olduğundan şüphe ediyorum [95].

95 Duyu organlarının belli belirsiz uyarımlarının beyin tarafından figürlü nesnelere dönüştürüldüğünü kanıtlamak için yine gözbebeklerine yapılan baskının, başın tıkanmasının, anestezik solumanın vb. yol açtığı az ya da çok geometrik olarak düzenli fantazmlardan söz edilebilir; ancak gerçekler tam olarak yorumlanabilir değildir ve figür muhtemelen henüz keşfedilmemiş bazı retina özelliklerinden kaynaklanıyor olabilir. Gözbebeklerine uzun süre basıldığında, duvar kâğıtları için uygun olan güzel desenler birbirini takip eder. Goethe'nin kendi çiçek hayaliyle ilgili anlattıkları iyi bilinir. Ne zaman gözlerini kapatıp başını eğse, "kendini açıyor ve içinden yeni çiçekler çıkarıyordu, renkli ya da bazen yeşil yapraklardan oluşuyordu, doğal değil fantastik biçimlerdi ve heykeltıraşların rozetleri gibi simetrikti" (M ,ler'in Fizyolojisi'nde alıntılanmıştır, Baly'nin trc., s. 1397). Bazı işlevsel bozukluklarda görüş alanında iyi bilinen görünümler olan tahkimat ve zikzak desenleri, retinal bir kökeni düşündüren özelliklere (sabitlik, zorlayıcılık, diğer nesnelerin lekelenmesi) sahiptir -bu nedenle bu notta ele alınan tüm fenomen sınıfı bana hâlâ metnin bahsettiği algıdaki beyinsel faktörle şüpheli bir şekilde bağlantılı görünmektedir. Taine'in Zekâ Üzerine kitabından (cilt I. s. 61) Profesör M. Lazarus'un aynı ardıl imge etkisinin görüldüğü ilginç bir gözleminin çevirisini kopyalıyorum. Lazarus'un kendisi, ideal resimlerin çevresel uyarımlar tarafından bu şekilde değiştirilmesi için 'vizyoner yanılsamalar' adını önermektedir (Lehre von den Sinnestiluschunjien, 1867, s. 19). "Çok açık bir öğleden sonra Rigi'deki Kaltbad terasındaydım ve Waldbruder'i seçmeye çalışıyordum, onu çevreleyen devasa dağ duvarının ortasından sıyrılan ve zirvelerinde Titlis, Uri-Rothsdock vb. buzullarını bir taç gibi gördüğümüz bir kaya. Dönüşümlü olarak çıplak gözle ve bir dürbünle bakıyordum; ancak çıplak gözle

Şimdi, kısa kesmek için, Şekil 47'deki A ve B'yi beyin süreçleri yerine nesneleri temsil ediyormuş gibi ele alalım.

Şekil 47

Ve ayrıca A ve B'nin her ikisinin de muhtemelen 'bu' dediğim duyumu uyandırabilecek nesneler olduğunu, ancak mevcut durumda bunu gerçekten yapanın B değil A olduğunu varsayalım. O halde, bu durumda 'bu' B'yi değil de A'yı akla getiriyorsa, sonuç doğru bir algıdır.

---

ayırt edemiyordum. Altı ila on dakika boyunca, renkleri çeşitli yüksekliklerine veya eğimlerine göre mor, kahverengi ve koyu yeşil arasında değişen dağlara sabit bir şekilde baktım ve bakmayı bırakıp arkamı döndüğümde kendimi hiçbir amaç için yormamıştım. O anda önümde (gözlerimin kapalı mı yoksa açık mı olduğunu hatırlayamıyorum) bir ceset gibi, kayıp bir arkadaşın figürünü gördüm. ... Hemen kendime, kaybolan arkadaşımı düşünmeye nasıl geldiğimi sordum. Birkaç saniye içinde, Waldbruder'i ararken kesintiye uğrayan düşüncelerime yeniden döndüm ve çok basit bir zorunluluktan dolayı arkadaşım fikrinin düşüncelerimin arasına girdiğini fark ettim. Onu hatırlamam doğal olarak böyle açıklanabilirdi. -- Ama buna ek olarak, bir ceset olarak ortaya çıkmıştı. Bu nasıl oldu? -- O anda, yorgunluktan mı yoksa düşünmek için mi bilmem, gözlerimi kapattım ve bir anda tüm görüş alanımın, hatırı sayılır bir ölçüde, aynı ceset benzeri renkle, yeşilimsi sarı bir griyle kaplandığını gördüm. Hemen burada istenen açıklamanın ilkesini bulduğumu düşündüm ve diğer insanların biçimlerini hafızamda canlandırmaya çalıştım. Ve aslında bu biçimler de ceset gibi görünüyordu; ayakta dururken ya da otururken, dilediğim gibi, hepsinde ceset benzeri bir renk vardı. Gözlerim açıkken, görmek istediğim kişilerin hepsi bana hissedilebilir hayaletler olarak görünmedi. Hayaletleri görmedim ya da en azından sadece belli belirsiz, belli bir renkte görüyordum. -- Daha sonra insan hayaletlerinin nasıl olup da kendilerini çevreleyen görüntüden etkilendiğini ve onun gibi renklendiğini, çizgilerinin nasıl izlendiğini, yüzlerinin ve giysilerinin aynı renkte olup olmadığını araştırdım. Ama artık çok geçti ya da belki de düşünme ve incelemenin etkisi çok güçlüydü. Herkes aniden solgunlaştı ve birkaç dakika daha sürebilecek olan öznel fenomen ortadan kayboldu. -- Burada, çağrışım yasalarına uygun olarak ortaya çıkan içsel bir anımsamanın optik bir ardıl imgeyle birleştiği açıktır. Optik sinirin çevresinin aşırı uyarılması. Demek istediğim, dağın rengini düşünürken gözlerimin uzun süredir devam eden önceki hissi, dolaylı olarak öznel ve kalıcı bir hissi, tamamlayıcı rengin hissini tetiklemişti ve anımsamam, kendisini bu öznel hisle birleştirerek, tarif ettiğim ceset benzeri hayalete dönüştü."

Ama tam tersine, 'bu' A'yı değil de B'yi gösteriyorsa, sonuç yanlış bir algı ya da teknik deyimiyle bir yanılsamadır. Ancak algı ister doğru ister yanlış olsun, süreç aynıdır.

Her yanılsamada yanlış olanın hemen verilen değil, çıkarılan şey olduğuna dikkat edin. 'Bu' tek başına hissedilseydi sorun olmazdı, sadece ima ettiği şeyle yanıltıcı hale gelirdi. Eğer bu bir görme duyumuysa, örneğin dokunsal bir nesneyi ima edebilir ve dokunsal deneyimler orada olmadığını kanıtlayabilir. Eski kuşkucuların çokça sözünü ettikleri 'duyuların yanılgısı' denilen şey, duyuların yanılgısı değil, duyuların verdiklerini yanlış yorumlayan aklın yanılgısıdır. [96]

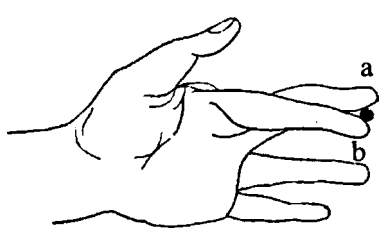
Bu kadar öngörüden sonra, bu yanılsamalara biraz daha yakından bakalım. Bunlar iki ana nedenden kaynaklanır. Ya yanlış nesne algılanır çünkü;

1) Bu olayda gerçek neden olmasa da yine de 'bunun' alışılmış, müzmin veya en olası nedenidir; veya çünkü

2) Zihin geçici olarak o nesnenin düşüncesiyle doludur ve bu nedenle 'bu' şu anda onu düşündürmeye özellikle yatkındır. Her bir başlık altında kısaca birkaç örnek vereceğim. İlk başlık daha önemlidir, çünkü tüm insanların maruz kaldığı ve ancak çok fazla deneyimle ortadan kaldırılabilecek bir dizi sürekli yanılsamayı içerir.

Birinci Tip Yanılsamalar.

En eski örneklerden biri Aristo'ya aittir.

Şekil 48

96 Cf. Th. Reid'in Entelektüel Güçleri, deneme II. bölüm. XXII, ve A. Binet. in Mind, IX. 206. M. Binet, yanlış bir şekilde çıkarsanan şeyin her zaman 'bu'dan başka bir duyunun nesnesi olduğu gerçeğine işaret eder.
'Optik yanılsamalar' genellikle dokunma ve kas duyarlılığı hatalarıdır ve yanlış algılanan nesne ve onu düzelten deneyimlerin her ikisi de bu durumlarda dokunsaldır.

İki parmağınızı çaprazlayın ve aralarında bir bezelye, kalemlik veya başka bir küçük nesneyi yuvarlayın. Çift gibi görünecektir. Profesör Groom Robertson bu yanılsamanın en iyi analizini yapmıştır. Eğer nesne önce işaret parmağıyla, sonra da ikinci parmakla temas ettirilirse, bu iki temasın uzayın farklı noktalarında gerçekleşiyor gibi göründüğünü gözlemler. İşaret parmağı dokunuşu daha yüksek gibi görünür, ancak parmak gerçekten daha alçaktır; ikinci parmak dokunuşu daha alçak görünür, ancak parmak gerçekten daha yüksektir. "Temasları çift olarak algılarız çünkü onları uzayın iki farklı bölümüne yönlendiririz." İki parmağın dokunulan tarafları normalde uzayda bir arada değildir ve geleneksel olarak asla tek bir şeye dokunmazlar; bu nedenle şimdi onlara dokunan tek şey iki yerde görünür, yani iki şey gibi görünür. [97]

Şimdi alışılmadık bir nesne tarafından üretilmelerine rağmen, her zamanki kuralımıza uygun olarak yorumladığımız optik duyumlardan kaynaklanan bir yığın yanılsama vardır. Stereoskop buna bir örnektir. Gözler her biri bir resim görür ve iki resim biraz farklıdır; sağ gözün gördüğü, sol gözün resminin çekildiği noktanın biraz sağından çekilmiş bir nesne görüntüsüdür. Katı cisimler tarafından iki göze gönderilen resimler de aynı eşitsizliği gösterir. Bu nedenle duyuma her zamanki gibi tepki veririz ve bir katı algılarız. Eğer resimler değiştirilirse, nesnenin içi boş bir kalıbını algılarız, çünkü içi boş bir kalıp tam da bunlar gibi farklı resimler verir. Wheatstone'un aleti, psödoskop, katı nesnelere bakmamızı ve her bir gözle diğer gözün resmini görmemizi sağlar. Bu durumda katı nesneyi içi boş olarak algılarız, eğer bu nesne muhtemelen içi boş olabilecek bir nesneyse, bunun aksi söz konusu değildir. Örneğin bir insan yüzü, psödoskop için asla içi boş görünmez. Farklı nesneler üzerindeki bu düzensiz tepkide, bazıları içi

97 Bunun tersi bir yanılsama yaratmak zordur. Normalde temas halinde olan a ve b noktaları bizim için aynı alanı ifade eder ve bu nedenle bir çift kumpas gibi aynı anda dokunulduğunda tek bir nesne hissetmemiz gerekirken aslında iki nesne hissettiğimiz düşünülebilir. Bunu açıklarken, parmaklar arasına normal çaprazlanmamış pozisyonda yerleştirilen bir nesnenin her zaman iki temas hissi uyandırdığını belirtmek gerekir. Parmaklar birbirine bastırıldığında aralarında tek bir nesne olduğunu hissederiz. Ve parmaklar çaprazlandığında ve karşılık gelen a ve b noktalarına aynı anda basıldığında, teklik hissine benzer bir şey elde ederiz - yani çok şüpheli bir çiftlik hissi elde ederiz.

boş görünür, bazıları görünmez; algılama süreci, mümkünse belirli ve figürlü bir tarzda ve durumun kabul ettiği kadar olası bir tarzda duyuma her zaman tepki vermek olan kendi amacına sadıktır. Yüzleri ve boşlukları birleştirmek tüm çağrışım alışkanlıklarımızı ihlal eder. Aynı nedenle, bir yüzün çukur kalıbını ya da bir tahta maskenin boyalı içini, oldukları gibi içbükey değil de dışbükey göstermek çok kolaydır.

Nesnelerin gözümüze göre konumlarına ilişkin duyumuz, onlara dokunmak için elimizi nasıl hareket ettirmemiz gerektiğine dair önerilerden oluşur. Retinadaki görüntünün belirli yerleri, gözbebeklerinin aktif olarak üretilmiş belirli konumları, normalde bir dış şeyin işgal edebileceği her belirli konumun duyusuyla bağlantılıdır. Zira optik duyum uzayın farklı bir yerinden yapay olarak getirilse bile biz olağan konumu algılarız. Prizmalar ışık ışınlarını bu şekilde büker ve retinaya, diyelim ki uzayın a noktasında bulunan bir nesnenin görüntüsünü, (prizmalar olmadan) b noktasında bulunan bir nesnenin görüntüsü ile aynı şekilde atar [sic] Buna göre, a yerine b'deki nesneyi hissederiz. Prizma sadece bir gözün önündeyse, nesneyi bu gözle b'de, diğeriyle de doğru konumunda a'da görürüz -başka bir deyişle, onu çift görürüz. Eğer her iki göz de sağa doğru açı yapan prizmalarla donatılmışsa, hızla dokunmaya çalıştığımızda elimizi tüm nesnelerin sağından geçiririz. Ve konumlarına dair bu yanıltıcı algı yeni bir ilişki kurulana kadar devam eder, prizmalar çıkarıldığında ise ilk başta tam tersi bir yanılsama ortaya çıkar. Gözbebeklerinin konumundaki pasif ya da kasıtsız değişiklikler zihin tarafından prizmalardan daha fazla dikkate alınmıyor gibi görünmektedir; bu nedenle mesafe ve hareketleri algılamamızda kendiliğinden bunlara yer vermeyiz. Gözbebeklerinden birini öfkeyle gergin bir konuma bastırdığınızda, tıpkı prizmalar kullanıldığında olduğu gibi, nesneler hareket eder ve yer değiştirir.

Gözbebekleri biz istemeden hareket ettiğinde, nesnelerde ilginç hareket yanılsamaları meydana gelir. Bir sonraki bölümde orijinal görsel hareket hissinin retina üzerinden geçen herhangi bir görüntü tarafından üretildiğini öğreneceğiz. Ancak başlangıçta bu his kesinlikle ne nesneye ne de gözlere atıfta bulunur. Böyle kesin bir referans daha sonra gelişir ve bazı basit yasalara uyar. Nesnelerin hareket ettiğine inanırız: 1) retinal hareket hissini aldığımız ama gözlerimizin

hareketsiz olduğunu düşündüğümüz zaman ve 2) gözlerimizin hareket ettiğini düşündüğümüz ama retinal hareket hissini alamadığımız zaman. Aksine, 1) retinal hareket hissini aldığımız ama gözlerimizin hareket ettiğini düşündüğümüz zaman ve 2) ne gözlerimizin hareket ettiğini düşündüğümüz ne de retinal hareket hissini alamadığımız zaman nesnelerin hareketsiz olduğuna inanırız. Dolayısıyla nesnenin hareket ya da sükûnet halinin algılanması, kendi gözümüzün hareketine ilişkin çerçevelediğimiz kavrama bağlıdır. Şimdi birçok uyarım türü, biz farkında olmadan gözlerimizi hareket ettirir. Eğer bir şelaleye, nehre, trene ya da önümüzden sürekli aynı yönde geçen herhangi bir cisme bakarsak, gözlerimizi de beraberinde taşır. Bu hareket dışarıdan bakan biri tarafından gözlerimizde fark edilebilir. Cisim solumuza doğru geçmeye devam ederse, gözlerimiz ilk başta dikkatlerini çeken hareketli parçayı, o parça gözden kaybolana kadar takip etmeye devam eder. Sonra tekrar sağa dönerler ve yeni bir parça yakalarlar, onu da tekrar sola doğru takip ederler ve bu sonsuza kadar böyle devam eder. Bu onlara salınımlı bir tavır verir; sola doğru yavaş istemsiz dönüşler, sağa doğru hızlı istemli sarsıntılarla değişir. Salınımlar nesne durduktan sonra bir süre daha devam eder ya da gözler yeni bir nesneye yönlendirilir ve bu da nesnelerin artık ters yönde hareket ettiği yanılsamasını yaratır. Çünkü gözbebeklerimizin sola doğru yavaş otomatik hareketlerinin farkında değilizdir ve bu nedenle ortaya çıkan retinal hareket duyumlarının görülen nesnenin sağa doğru hareketinden kaynaklandığını düşünürüz; gözbebeklerimizin sağa doğru hızlı ve istemli hareketlerini ise nesnenin sola doğru kayan kısımlarını takip etme ve tekrar yakalama girişimleri olarak yorumlarız.

Gözbebeklerinin tam olarak benzer salınımları, tam olarak benzer sonuçlarla baş dönmesi üretir. Baş dönmesi en kolay topuklarımızın üzerinde dönerek üretilir. Başımızın ve vücudumuzun boşlukta hareket ettiği hissidir ve iç kulaktaki yarı dairesel kanalların tahriş olmasından kaynaklandığı artık oldukça iyi anlaşılmıştır. [98] Döndükten

98 Purkinje, Mach ve Breuer, vertigo hissinin açıklanmasını esas olarak borçlu olduğumuz yazarlardır. (American Journal of Ontology, Ekim 1882) sağır-dilsizlerde (yarı dairesel kanalları olan işitme sinirleri genellikle düzensiz olmalıdır) çok sık olarak baş dönmesi veya dönmeye karşı hiçbir duyarlılık olmadığını buldum.

sonra durduğumuzda, birkaç saniye boyunca ters yönde dönüyormuş gibi görünürüz ve sonra nesneler, bir an önce vücudumuzun gerçekten döndüğü aynı yönde dönmeye devam ediyor gibi görünür. Bunun nedeni, gözlerimizin normalde görüş alanlarını koruma eğiliminde olmasıdır. Eğer başımızı aniden sola çevirirsek, gözlerimizin bunu takip etmesi zordur. Bir tür telafi edici eylemsizlikle yörüngelerinde sağa doğru yuvarlanırlar. Yanlışlıkla başımızın sola doğru hareket ettiğini düşünsek bile, bu sonuç gerçekleşir ve gözlerimiz sağa doğru hareket eder -döndükten sonra vertigo olan herhangi birinde gözlemlenebileceği gibi. Bu hareketler bilinçsiz olduğu için, neden oldukları retinal hareket hissi doğal olarak görülen nesnelere atfedilir. Ve gözlerin sola doğru aralıklı istemli seğirmeleri, refleks hareketin onları getirdiği aşırı sağ pozisyonlardan onları sürekli ve her an kurtarmamız, sola doğru dönen bir görüş alanı izlenimimizi basitçe uygun hale getirir ve yoğunlaştırır: kendimize sola doğru uçuşlarında nesneleri periyodik olarak takip ediyor ve solluyor gibi görünürüz. Tüm bu fenomen birkaç saniye sonra kaybolur. Ve gözlerimizi istemli olarak belirli bir noktaya sabitlediğimizde genellikle sona erer. [99]

Bu nesnel hareket yanılsamaları olarak adlandırılan optik vertigo, bazen beyin sorunları, zehirlenmeler, felç vb. nedenlerle ortaya çıkar. Bir adam göz kaslarından birinin zayıflığıyla uyanır. Bu durumda amaçlanan yörünge dönüşü, retina hareketi-hissi açısından beklenen sonucu vermeyecektir; bu nedenle, en ilginç vakalardan biri olan yanlış algılar daha sonraki bölümlerde ele alınacaktır. Tren istasyonlarında herkesin aşina olduğu, tam tersi türden bir hareket yanılsaması vardır. Alışkanlık olarak, kendimiz ileri doğru hareket ettiğimizde, tüm görüş alanımız retinamızın üzerinden geriye doğru kayar. Hareketimiz, içinde oturduğumuz camlı vagon, araba ya da teknenin hareketinden kaynaklandığında, camdan görünen tüm sabit nesneler bize ters yönde kayma hissi verir. Dolayısıyla, pencereden görünen tüm nesnelerin tek bir yönde hareket ettiği hissine kapıldığımızda, buna alışageldiğimiz şekilde tepki veririz ve üzerinde pencerenin ve içinde bizim kendi hareketimizle geçmekte olduğumuz sabit bir görüş alanı algılarız. Sonuç

99 Göz hareketlerinin istemsiz olarak devam etmesi bu vakalardaki yanlış algının tek nedeni değildir. Bölüm 20'de göreceğimiz gibi, orijinal retinal hareket duyumlarının gerçek bir negatif art-imajı da vardır.

olarak, bir istasyonda başka bir tren bizimkinin yanına geldiğinde ve tüm pencereyi doldurduğunda ve bir süre hareketsiz durduktan sonra süzülerek uzaklaşmaya başladığında, hareket edenin bizim trenimiz olduğuna ve diğer trenin hareketsiz olduğuna karar veririz. Ancak, diğer trenin pencerelerinden ya da vagonlarının arasından istasyonun herhangi bir bölümüne bir göz atarsak, kendi hareketimiz yanılsaması anında kaybolur ve hareket halinde olanın diğer tren olduğunu algılarız. Bu da yine duyumlarımızdan olağan ve olası bir çıkarım yapmaktan başka bir şey değildir. [100]

Harekete bağlı bir başka yanılsama da Helmholtz tarafından açıklanmıştır. Yol kenarındaki nesnelerin çoğu, evler, ağaçlar, vs. hızlı bir trenin penceresinden bakıldığında küçük görünür. Bunun nedeni onları ilk etapta gereğinden fazla yakın algılamamızdır. Ve onları gereğinden fazla yakın algılamamızın nedeni, normalin dışında hızlı bir şekilde geriye doğru paralaktik uçuş yapmalarıdır. Kendimiz daha ileri deyken, tüm nesneler yukarıda belirtildiği gibi geriye doğru kayar; ancak ne kadar yakın olurlarsa, bu görünür yer değiştirme o kadar hızlı olur. Geriye doğru geçişin göreceli hızı böylece yakınlıkla o kadar aşina bir şekilde ilişkilendirilir ki, bunu hissettiğimizde yakınlığı algılarız. Ancak retinal görüntünün belirli bir boyutunda bir nesne ne kadar yakınsa, gerçek boyutunun o kadar küçük olduğuna karar veririz. Dolayısıyla trende ne kadar hızlı gidersek ağaçlar ve evler o kadar yakın görünür ve ne kadar yakın görünürlerse o kadar küçük görünürler. [101]

Diğer yanılsamalar yakınsama hissinin yorumlanmasından kaynaklanır. Gözbebeklerimizi yakınlaştırdığımızda, hangi şeye bakıyor olursak olalım ona yaklaşırız. Biz onlara bakarken yaklaşan şeyler, çok uzak olmadıkları sürece, bizi gözlerimizi birleştirmeye zorlar. Dolayısıyla, gözlerimizin yakınlaştığını hissettiğimizde, nesnenin yaklaşması olası nesnel bir gerçektir. Çoğu insanda yakınlaşmanın bağlı olduğu iç rekti kasları diğerlerine göre daha zayıftır ve gözbebeklerinin tamamen pasif pozisyonu, kapalı bir şekilde belirli bir şeye bakarken aldıkları pozisyon ya paralellik ya da hafif bir ıraksamadır. Bir kişinin iki

100 Bildiğim kadarıyla, hiçbir zaman bir tren istasyonunda tersine bir yanılsamaya kapılmayız ve diğer trenin hareketsizken hareket ettiğine inanmayız.

101 Helmholtz: Physiol. Optik, 365.

gözüyle yakındaki bir nesneye bakmasını sağlayın ve ardından nesneyi bir kart veya kitapla gözlerinden birinden perdeleyin. Bu şekilde perdelenen gözün biraz dışa doğru döndüğünü görme ihtimaliniz vardır. Perdeyi kaldırın ve şimdi nesneyi tekrar gördüğünde içeri döndüğünü göreceksiniz. Bu arada diğer göz ilk başta olduğu gibi kalır. Buna göre, çoğu kişi için, tüm nesneler, tek gözle baktıktan sonra her iki göz kullanıldığında daha yakına geliyor gibi görünür ve tersi değişim sırasında uzaklaşıyor gibi görünürler. Dış rekti kasları yetersiz olan kişilerde, yanılsamalar tam tersi türde olabilir. Retinal görüntünün boyutu verimli bir yanılsama kaynağıdır. Normalde, nesne yaklaştıkça retinal görüntü büyür. Ancak bu büyümenin verdiği his, uzaklığı değişmeksizin gerçekten büyüyen herhangi bir nesne tarafından da verilir. Retinal görüntünün büyümesi bu nedenle belirsiz bir işarettir. Bir opera dürbünü ayı büyütür. Ancak çoğu kişi size onun daha küçük göründüğünü, sadece çok daha yakın ve parlak olduğunu söyleyecektir. Büyümeyi bir yaklaşma işareti olarak okurlar; ve yaklaşma algısı onları aslında bunu öneren hissi -bize yaklaşan herhangi bir nesnenin görünürdeki büyümesine izin verme ve onu hayal gücünde doğal boyutuna indirgeme alışkanlığımızın abartılmasıyla - tersine çevirir. Benzer şekilde, tiyatroda dürbün sahneyi yakınlaştırır, ancak üzerindeki insanları neredeyse hiç büyütmüyor gibi görünür.

Ay'ın ufuktaki görünür büyüklüğünün artması, çağrışım ve olasılığın bir sonucudur. Buharlı havanın içinden görülür ve yüksekte olduğu zamankinden daha sönük ve karanlık görünür; Ayrıca tarlalar, ağaçlar, çitler, akarsular ve benzerleri üzerinden görüldüğünden, aradaki boşluğu böler ve Ay'ın büyüklüğünü daha iyi anlamamızı sağlar. Bu nedenlerin her ikisinde de Ay alçakta iken bizden daha uzakta görünür ve görüş açısı azaldıkça, onun daha büyük bir cisim olması gerektiğini düşünür ve onu öyle algılarız. Özellikle de Ay'ın kendisinden daha büyük olmayan bir açı yapacak kadar uzaktaki bir ev ya da ağaç gibi iyi bilinen büyük bir nesnenin tam arkasına geldiğinde çok büyük görünür. [102]

102 C. Berkeley's Theory of Vision, bölüm67-bölüm 79; Helmholtz: Physiologische Optik, s. 630-1; Lechelas in Reuve Philosophique, XXVI. 49

Uyum hissi aynı zamanda yanlış büyüklük algılarına da yol açar. Genellikle bir nesne bize yaklaşırken gözlerimizi ona göre ayarlarız. Genellikle bu koşullar altında nesne daha büyük bir retina görüntüsü verir. Ancak nesnenin aynı kaldığına inandığımızdan, bunu göz ardı eder ve aldığımız tüm göz hissini yalnızca yaklaşma olarak değerlendiririz. Akomodasyonu gevşettiğimizde ve aynı zamanda retinal görüntü küçüldüğünde, bunun olası nedeni her zaman uzaklaşan bir nesnedir. Ancak dışbükey gözlük taktığımız anda akomodasyon gevşer, ancak retinal görüntü küçülmek yerine büyür. Eğer nesne uzaklaşırken büyürse olacak olan budur. Böyle olası bir nesneyi, gerileme konusunda belli bir tereddütle de olsa algılarız, çünkü görünen boyuttaki büyüme aynı zamanda yaklaşmanın olası bir işaretidir ve anlarda buna göre yorumlanır. Atropin akomodasyon kaslarını felç eder. Bu kasları tamamen laçkalaştırmadan zayıflatacak bir doz almak mümkündür. Yakınımızda olduğu bilinen bir nesneye baktığımızda, sanki çok daha yakınımızdaymış gibi uyum sağlamak için istemli bir zorlama yapmak zorunda kalırız; ancak retinal görüntüsü bu önerilen yaklaşmayla orantılı olarak büyümediğinden, normalden daha küçük olması gerektiğini düşünürüz. Aubert, bu sözde mikropsi sonucunda, görünüşte bir fotoğraftan daha büyük olmayan bir adam gördüğünü anlatır. Ancak küçük olması adamı daha uzakta gösteriyordu. Gerçek mesafe iki ya da üç metreydi ve adam odanın duvarına dayanmış gibi görünüyordu. [103] Bu kararsızlıklar hakkında bir sonraki bölümde tekrar konuşmamız gerekecek. [104]

Fig 49

Bayan C. L. Franklin kısa bir süre önce, daha önce hiç fark edilmemiş olması çok ilginç olan bir yanılsamayı nadir görülen bir keskinlikle tanımladı ve açıkladı. Tek bir çift çapraz çizgi alın (Şekil 49), bunları gözlerin önünde yatay bir düzlemde tutun ve sağ göz kapalıyken -1, sol göz kapalıyken- 2, dikey bir

103 Physiol. Optik, s. 602.

104 Rektus kaslarındaki gerilmelerin bu atropin vakalarındaki kararsız yargıyla bir ilgisi olması muhtemel görünüyor. İç rektuslar her uyum sağladığımızda kasılır. Akomodasyon için innervasyon aşırı olduğunda gözlerini kısarlar ve çift görme üretirler. Tek başına görebilmek için, atropinleşmiş akomodasyonu zorlarken, iç rektimizin kasılması, dış rektinin buna uygun olarak aşırı kasılmasıyla nötralize edilmelidir. Ancak bu, nesnenin durgunluğunun bir iç çekişidir vs.

çizginin izdüşümü gibi görünecek bir mesafeden bunlar boyunca bakın. Şimdi her iki gözünüz açıkken çizgilerin kesiştiği noktaya sabit bir şekilde bakın ve ilk iki çizginin düzlemine dik açılarla kâğıdın içinden bir iğne gibi çıkan üçüncü bir çizgi göreceksiniz. Bu illüzyonun açıklaması çok basittir, ancak o kadar dolaylıdır ki, bunun için Bayan Franklin'in kendi anlatımına başvurmak zorundayım. [105] İki çizginin görüntülerinin retina noktalarının 'karşılık gelen' sıralarına düştüğü ve hayali dikey çizginin bu tür görüntüleri fırlatabilen tek nesne olduğunu söylemek yeterlidir. Deneyin bir varyasyonu da şudur: "Şekil 50'de çizgilerin hepsi ortak bir noktadan geçecek şekilde çizilmiştir. Küçük bir zahmetle bir göz bu noktanın konumuna getirilebilir - sadece kâğıdın öyle tutulması gerekir ki, bir göz kapalıyken diğer göz tüm çizgileri ne sağa ne de sola eğilmiş olarak görsün. Bir süre sonra kişi çizgilerin kâğıt düzleminin dışında duran dikey asalar olduğunu hayal edebilir... Bu yanılsamanın [diyor Bayan Franklin] [106] tamamen zihinsel kaynaklı olduğunu düşünüyorum. Bir çizgi bir gözün görünür dikey meridyeninden geçen bir düzlemde herhangi bir yerde durduğunda ve sadece o gözle bakıldığında... o düzlemde nasıl yönlendirildiğini bilmek için çok iyi bir yöntemimiz yoktur. Şimdi doğada böyle bir düzlemin herhangi bir yerinde bulunan çizgilerin büyük çoğunluğu dikey çizgilerdir. Bu nedenle, böyle bir düzlemde olduğunu algıladığımız bir çizginin dikey bir çizgi olduğunu düşünmeye özellikle meyilliyizdir.

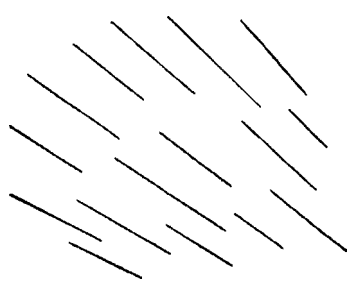

Fig 50

105 American Journal of Psychology, i. 101 ff.

106 editörünün notu: James'in eklemesi.

Ancak, hepsi de dikey meridyen üzerine görüntülerini atmaya hazır bir sürü çizgiyi aynı anda görmek, hepsinin dikey çizgiler olması dışında neredeyse hiç gerçekleşmemiş bir şeydir. Dolayısıyla, bu gerçekleştiğinde, önümüzde gördüğümüz şeyin bir grup dikey çizgi olduğunu düşünme eğilimimiz daha da güçlenir."

Başka bir deyişle, her zaman olduğu gibi en olası nesneyi görürüz. Yukarıdakilerdaha önce bahsedilen birinci tip yanılsamalara örnek teşkil edebilir. Elbette daha pek çok örnek verebilirim, ancak bunların içinde yer aldığı tüm thaumatrop ve zoetropları, dioramaları ve hokkabazlık numaralarını saymak sıkıcı olacaktır. Duyum bölümünde, genellikle bu başlık altında toplanan pek çok yanılsamanın fizyolojik olarak tamamen başka bir türden olduğunu ve çağrışımsal süreçlerin, tam anlamıyla, bunların üretimiyle hiçbir ilgisi olmadığını belirtmiştik.

İkinci Tip Yanılsamalar

Şimdi daha önce ayırt ettiğimiz iki tip yanılsamadan ikincisine geçebiliriz. Bu türde yanlış bir nesneyi algılarız çünkü zihnimiz o nesnenin düşüncesiyle doludur ve onunla en ufak bir şekilde bağlantılı olan herhangi bir duyum, sanki çoktan hazırlanmış bir trene dokunur ve bize nesnenin gerçekten önümüzde olduğu hissini verir. İşte size bilindik bir örnek: "Bir sporcu, siperde çulluk vururken, çulluk büyüklüğünde ve renginde bir kuşun kalkıp yaprakların arasından geçtiğini görür, onun bu büyüklükte ve renkte bir kuş olduğundan fazlasını görmeye vakti yoktur, hemen çıkarım yoluyla çulluk kuşunun diğer niteliklerini sağlar ve daha sonra bir ardıç kuşu vurduğunu görünce dehşete düşer. Bunu ben de yaptım ve ateş ettiğim kuşun ardıç kuşu olduğuna inanamadım, zihinsel algım görsel algıma o kadar eşleşiyordu ki." [107]

Oyunlarda olduğu gibi, düşmanlar, hayaletler ve benzerlerinde de karanlık bir yerde bekleyen ve belirli bir nesneyi bekleyen ya da ondan şiddetle korkan herkes, ani bir hissi o nesnenin varlığı olarak yorumlayacaktır. 'Casusluk' oynayan çocuk, takipçilerinden kaçan suçlu, gece yarısı ormandan ya da kilise avlusundan aceleyle geçen batıl inançlı

107 Romanes, Hayvanlarda Zihinsel Evrim. s. 324.

kişi, ormanda kaybolan adam, erkek arkadaşıyla titreyerek akşam için randevulaşan kız, hepsi de ortadan kaldırılıncaya kadar kalplerinin çarpmasına neden olan görüntü ve ses yanılsamalarına maruz kalır. Günde yirmi kez, dalgın hayalleriyle sokaklarda dolaşan aşık, idolünün şapkasını önünde gördüğünü sanır.

Redaktörün Yanılsaması. Birini hatırlıyorum. Boston'da bir gece, beni Cambridge'e götürecek 'Mount Auburn' arabasını beklerken, üzerinde (sonradan öğrendiğime göre) 'North Avenue' yazan bir arabanın tabelasında bu ismi çok belirgin bir şekilde okuduğumu hatırlıyorum. Bu yanılsama o kadar canlıydı ki, gözlerimin beni aldattığına inanmakta güçlük çektim. Tüm okumalar az ya da çok bu şekilde yapılır.

Oyunlarda olduğu gibi, düşmanlar, hayaletler ve benzerlerinde de karanlık bir yerde bekleyen ve belirli bir nesneyi bekleyen ya da ondan şiddetle korkan herkes, ani bir hissi o nesnenin varlığı olarak yorumlayacaktır. 'Casusluk' oynayan çocuk, takipçilerinden kaçan suçlu, gece yarısı ormandan ya da kilise avlusundan aceleyle geçen batıl inançlı kişi, ormanda kaybolan adam, erkek arkadaşıyla titreyerek akşam için randevulaşan kız, hepsi de ortadan kaldırılıncaya kadar kalplerinin çarpmasına neden olan görüntü ve ses yanılsamalarına maruz kalır. Günde yirmi kez, dalgın hayalleriyle sokaklarda dolaşan aşık, idolünün şapkasını önünde gördüğünü sanır.

Redaktörün Yanılsaması. Birini hatırlıyorum:

Boston'da bir gece, beni Cambridge'e götürecek 'Mount Auburn' arabasını beklerken, üzerinde (sonradan öğrendiğime göre) 'North Avenue' yazan bir arabanın tabelasında bu ismi çok belirgin bir şekilde okudum. Bu yanılsama o kadar canlıydı ki, gözlerimin beni aldattığına inanmakta güçlük çektim. Tüm okumalar az ya da çok bu şekilde yapılır.

"Pratik roman ya da gazete okuyucuları, kelimeleri algılamak için her kelimenin her bir harfini doğru bir şekilde görmek zorunda olsalardı, muhtemelen bu kadar hızlı ilerleyemezlerdi. Sözcüklerin yarısından fazlası zihinlerinden, ancak yarısı basılı sayfadan çıkar. Böyle olmasaydı, her harfi tek başına algılasaydık, iyi bilinen kelimelerdeki tipografik hatalar asla gözden kaçmazdı. Fikirleri henüz kelimeleri bir

bakışta algılayacak kadar hazır olmayan çocuklar, kelimeler eğer yanlış yazılmışsa, yani baskısı yanlışsa, onları yanlış okurlar. Yabancı bir dilde, her ne kadar aynı harflerle basılmış olsa da, kelimeleri anlamadığımız ya da hemen algılayamadığımız için çok daha yavaş okuruz. Ancak baskı hatalarını daha kolay fark ederiz. Bu nedenle Latince ve Yunanca ve daha da iyisi İbranice eserler daha doğru basılır, çünkü düzeltmeler Almanca eserlere göre daha iyidir. İki arkadaşımdan biri çok, diğeri az İbranice biliyordu; ancak ikincisi bir spor salonunda İbranice eğitimi veriyordu; ve diğerini öğrencilerinin alıştırmalarını düzeltmeye yardım etmesi için çağırdığında, her türlü küçük hatayı arkadaşından daha iyi bulabildiği ortaya çıktı, çünkü ikincisinin kelimeleri toplam olarak algılaması çok hızlıydı." [108]

Kişisel kimliğe ilişkin tanıklık da benzer nedenlerden dolayı meşhur bir şekilde yanlıştır. Bir adam hızlı bir suça ya da kazaya tanık olmuştur ve zihnindeki imgeyi yanında taşır. Daha sonra karşısına bu görüntü ışığında algıladığı bir mahkûm çıkar ve o noktaya hiç gitmemiş olmasına rağmen onu katılımcı olarak tanır ya da 'tanımlar'. Sahte medyumların verdiği 'cisimleşme seanslarında' da benzer bir durum söz konusudur: karanlık bir odada bir adam fısıltıyla kız kardeşinin, annesinin, karısının ya da çocuğunun ruhu olduğunu söyleyen ve boynuna kapanan gazlı bez giymiş bir figür görür. Karanlık, önceki biçimler ve beklenti zihnini önsezisel imgelerle öylesine doldurmuştur ki, önerilen şeyi algılamasına şaşmamak gerekir. Bu sahte 'seanslar', eğer tatmin edici bir şekilde araştırılabilselerdi, algı psikolojisi için çok değerli belgeler sunabilirlerdi. Hipnotik transda önerilen herhangi bir nesne hissedilir şekilde algılanır. Bazı kişilerde bu durum transdan uyandıktan sonra az ya da çok tam olarak gerçekleşir. Öyle görünüyor ki, uygun koşullar altında, telkine karşı benzer

108 M. Lazarus: Das Leben d. Seele, II (1857), s. 32. Sıradan bir konuşmayı işitirken duyuyor gibi göründüğümüz kelimelerin yarısı kafamızın dışından sağlanır. Tamamen aşina olduğumuz bir dil, düşük tonda ve uzakta konuşulduğunda bile anlaşılır. Bilmediğimiz bir dil bu koşullar altında anlaşılmazdır. Eğer yabancı bir tiyatroda çok iyi bir yerde oturmuyorsak, diyalogları takip edemeyiz; ve yurtdışındayken çoğumuza sıkıntı veren şey sadece yerlilerin çok hızlı konuşması değil, aynı zamanda çok belirsiz ve alçak sesle konuşmalarıdır. Sesleri lire ile yorumlamaya yarayan sözlü nesneler, aşina olduğumuz ana dilimizde olduğu gibi zihnimizde uyanık ve hazır değildir ve bu kadar zayıf bir işaretle harekete geçmezler.

bir duyarlılık, başka türlü hiç etkilenmeyen bazı kişilerden de çıkabilir. Bu telkine yatkınlık alt duyularda üst duyulardan daha fazladır. Bir Alman gözlemci şöyle yazmaktadır:

"Zayıf bir koku ya da tadın bizim tarafımızdan çok farklı yorumlanabileceğini ve aynı duyumun şimdi bir şey olarak adlandırılırken bir sonraki anda başka bir şey olarak adlandırılacağını biliyoruz. Bir odada hoş bir çiçek kokusu olduğunu varsayalım: Bir ziyaretçi bunu fark edecek, ne olduğunu anlamaya çalışacak ve sonunda bunun gül kokusu olduğunu giderek daha belirgin bir şekilde algılayacaktır - ta ki bir buket menekşeyi keşfedene kadar. Sonra aniden menekşe kokusunu tanır ve gülleri nasıl bulmuş olabileceğini merak eder. -- Tat konusunda da durum aynıdır. Görünür özellikleri pişirme yöntemiyle gizlenmiş bir et deneyin, belki de geyik eti sanarak başlayıp, koyun eti olduğu söylenene kadar geyik eti olduğundan emin olarak bitireceksiniz; o zaman da koyun eti tadını belirgin bir şekilde alırsınız. -- Bu şekilde, bir kişinin istediği şeyi tatmasını ya da koklamasını sağlayabiliriz, yeter ki önceden bizim istediğimiz gibi algıladığından emin olalım, ona şöyle diyelim: "Tadı tıpkı şu gibi değil mi?" ya da "Tıpkı şu gibi kokmuyor mu? Örneğin bir yemekte, etin tadının 'ağır' olduğu söylenirse, muhalefet ruhuyla hareket etmeyen hemen herkes gerçekte hiç olmayan bir çürüme tadı keşfedecektir.

"Hissetme duyusunda bu olgu daha az belirgindir, çünkü nesneye o kadar yaklaşırız ki, ona dair duyumumuz asla eksik kalmaz. Yine de bu duyudan örnekler verilebilir. Bir kumaşı yüzeysel olarak hissettiğimizde, belki de uzun tüylü bir kumaş olmasına rağmen, kadife olduğunu emin bir şekilde söyleyebiliriz; ya da bir kişi yünlü mü yoksa pamuklu çorap mı giydiğine karar veremeyebilir ve bunu ayak derisini hissederek anlamaya çalışırken, birini ya da diğerini düşündüğüne göre pamuk ya da yün hissi aldığının farkına varabilir. Parmaklarımızdaki his soğuktan biraz köreldiğinde, bu tür birçok fenomeni fark ederiz, o zaman dokunma nesnelerini birbiriyle karıştırmaya daha yatkın oluruz." [109]

109 G. H. Meyer, Untersuchungen, vs., s.242-3.

Yüksek otoriteler, hayal gücünün mevcut duyu izlenimlerini tahrif etme gücünden şüphe etmişlerdir. [110] Yine de var olduğu tartışılmaz. Geçtiğimiz iki hafta içinde kütüphanemde hafif ama nahoş bir kokudan rahatsız oldum. Rahatsızlığım alt kattaki fırından sızan bir gaz ile başladı. Bu, bir tür algı standardı olarak hayal gücümde yer etmiş gibi görünüyordu; çünkü fırın düzeltildikten birkaç gün sonra 'aynı kokuyu' tekrar algıladım. Bu kez koku, dükkândan getirilip masanın üzerine konulan yeni bir çift lastik ayakkabıdan geliyordu. Ancak, ailenin başka hiçbir üyesi ya da ziyaretçi hoş olmayan bir şey fark etmemesine rağmen, koku birkaç gün boyunca bana gelmeye devam etti. Bu sürenin bir kısmında, kokunun hayali mi yoksa gerçek mi olduğuna dair bir belirsizlik hissettim; ve sonunda koku kayboldu. Herkes koku alma duyusundan buna benzer örnekler verebilir. Kanalizasyonumuzu tamir ediyormuş gibi yapan vefasız tesisatçıya para ödediğimizde, akıl belki de birkaç gün geçene kadar burnun aynı değişmemiş kokuyu algılamasını engeller. Odaların havalandırmayla ısıtılması konusunda, bir süre için hissetmemiz gerektiğini düşündüğümüz gibi hissetmeye meyilliyizdir. Eğer vantilatörün kapalı olduğuna inanırsak, odanın kapandığını hissederiz. Açık olduğunu keşfettiğimizde ise baskı ortadan kalkar.

Aşağıdaki alıntıda aşırı bir örnek verilmiştir: "Bir gün bir hasta, geldiği at arabasındaki kötü kokunun etkisiyle büyük bir heyecan içinde ofisime geldi ve muhtemelen arabada taşınan çok hasta bir kişiden kaynaklandığını söyledi. Bir şeylerin onu ciddi şekilde etkilediğine şüphe yoktu, çünkü çok solgundu, mide bulantısı, nefes almada zorluk ve diğer bedensel ve zihinsel sıkıntı belirtileri vardı. Biraz zorlandıktan ve zaman geçtikten sonra onu sakinleştirmeyi başardım ve kokunun daha önce deneyimlediği hiçbir şeye benzemediğini ve korkunç bir şey olduğunu söyleyerek oradan ayrıldı. Kısa bir süre sonra ofisimden ayrılırken, tesadüfen onu sokağın köşesinde araba beklerken buldum: böylece arabaya birlikte bindik. Hemen dikkatini başka bir arabada deneyimlediği aynı mide bulandırıcı kokuya verdi ve daha önce olduğu gibi etkilenmeye başladı, ona bu kokunun ahırlardaki

110 Helmholtz, P. 0. 438. Soru yakında Uzayın Algılanması bölümünde tekrar karşımıza çıkacaktır.

samanlardan yayılan bir koku olduğunu belirttim. Kokunun aynı koku olduğunu hemen anladı ve kokunun karakterine dair başka bir algıya sahipken ortaya çıkan hoş olmayan etkiler bir anda kayboldu." [111]

Dokunma için de aynı şey geçerlidir. Herkes, karanlıkta nemli ya da kıllı bir şeye aniden dokunduğunda, tanıdık bir nesnenin sakin bir şekilde tanınmasına dönüşen bir tiksinti ya da korku şoku uyandıran elinin altındaki duyusal niteliğin değiştiğini hissetmiş olmalı? Masa örtüsü üzerindeki patates kırıntısı kadar küçük bir şey bile ki, onu ekmek kırıntısı sanarak elimize alırız, birkaç an için hayal gücümüze korkunç ve olduğundan farklı gelir.

Ağırlık ya da kas hissi bir duyumdur; yine de Sir Humphry Davy'nin yeni keşfettiği metal sodyumu gösterdiği birinin anekdotunu kim duymuştur? "Tanrım, ne kadar ağır!" dedi adam; bir sınıf olarak metallerin ne olması gerektiğine dair fikrinin, çok hafif bir maddeden elde ettiği hissi yanlışladığını gösteriyordu. İşitme duyusunda da benzer hatalar çoktur. Uzaktaki saat vuruşları gibi çok zayıf seslerin zihinsel imgelerinin halüsinasyon etkisinden daha önce bahsetmiştim. Ancak daha güçlü ses duyumları mevcut olsa bile, herkes aklın onları farklı bir kaynağa yönlendirdiği anda akustik karakterlerinin değiştiği bazı deneyimleri hatırlayacaktır. Geçen gün bir arkadaşım odamda otururken, kalın ve alçak sesli saat çalmaya başladı. " Hey!" dedi, "bahçedeki şu el orgunu duyuyor musun?" ve sesin gerçek kaynağını bulunca şaşırdı. Birkaç yıl önce ben de bu türden çok çarpıcı bir yanılsama yaşadım. Bir gece geç saatlere kadar oturmuş kitap okurken, aniden evin üst kısmından gelen ve sanki evin içini dolduran çok korkunç bir gürültü duydum. Ses kesildi ve bir an sonra yeniden başladı. Dinlemek için koridora çıktım, ama bir daha gelmedi. Odadaki yerime döndüğümde, ses yine alçak, güçlü ve endişe vericiydi; yükselen bir sel ya da korkunç bir fırtınanın habercisi gibiydi. Uzayın derinliklerinden geliyordu. Oldukça irkilerek tekrar salona gittim, ama ses bir kez daha kesilmişti. Odaya ikinci kez döndüğümde, bunun kapının üzerinde uyuyan küçük bir İskoç teriyerinin nefes alışından başka bir şey olmadığını fark ettim. Dikkatimi çeken şey, bunun ne olduğunu anladığım

111 C. F, Taylor, Sensation and Pain, s. 37 (N. Y., 1882).

anda, bunun farklı bir ses olduğunu düşünmek zorunda kalmam ve bir an önce duyduğum gibi duyamamamdı.

Delboeuf ve Reid tarafından aktarılan anekdotlarda da, her ne kadar belirtilmemiş olsa da, muhtemelen bu durum söz konusudur. Reid şöyle diyor: " Bir keresinde yatarken korkuya kapıldığımda kendi kalbimin attığını duyduğumu hatırlıyorum; ama bunu kapıyı çalan biri sandım ve sesin kendi göğsümden geldiğini anlayana kadar kalkıp kapıyı defalarca açtım." (Soruşturma, bölüm. Iv. Delboeuf'un hikâyesi şu şekildedir: "Ünlü P. J. van Beneden, bir akşam bir arkadaşıyla Chaudfontaine yakınlarındaki karanlık bir tepede yürüyordu. Arkadaşı, 'Duymuyor musun,' dedi, 'dağdaki bir avlanmanın gürültüsünü? M. van Beneden dinler ve köpeklerin sesini duyar. Bir süre dinlerler, her an bir geyik görmeyi beklerler; ama köpeklerin sesi ne uzaklaşıyor ne de yaklaşıyor gibidir. Sonunda bir köylü yanlarına gelir ve ona bu geç saatte avlanabilecek kişinin kim olduğunu sorarlar. Ama o, ayaklarının dibindeki su birikintilerini göstererek cevap verir: "Duyduklarınız şu küçük hayvanlar. Ve aslında Bombinator igneus türünden bir dizi kurbağa vardır. Bu kurbağa eşleşme mevsiminde gümüşi ya da daha ziyade kristal bir ses çıkarır. ... Hüzünlü ve saf olan bu ses, kovalayan tazılarınkine hiç benzemez." [112]

Görme duyusu, Uzay'ı incelerken gördüğümüz gibi, ele alınan her iki türden de yanılsamalara gebedir. Hiçbir duyu nesne hakkında görme duyusu kadar değişken izlenimler vermez. Hiçbir duyuda, hemen verilen duyumları salt işaretler olarak ele almaya bu kadar yatkın değilizdir; hiçbirinde bir şeyin hafızadan çağrılması ve bunun sonucunda algılanması bu kadar ani değildir. Algıladığımız 'şey', gördüğümüz gibi, her zaman bir duyum nesnesine, genellikle de zihnimizde gerçekliğin standardı haline gelmiş başka bir optik şekle benzer ve optik nesnelerimizin bu sürekli daha 'gerçek' biçimlere indirgenmesi, bazı yazarları, onları ilk kavrayan duyumun aslen ve doğal olarak herhangi bir biçime sahip olduğunu düşünme hatasına sürüklemiştir. [113]

112 Examen Critique de la Loi Psychophysique (1883), s. 61.

113 A.W Volkmann'ın Untersuchungen re der Optik adlı eserinin 139. sayfasındaki 'Ueber Urspmgliches und Erworbenes in den Raumanschauungen' başlıklı makalesi ile Hering'in Hermann'ın Handbuch der Physiologie adlı eserinin III. cildine yaptığı katkının XIII. bölümünü karşılaştırın

Tesadüfi ve zaman zaman ortaya çıkan görme yanılsamalarına eğlenceli örnekler verilebilir. İki tanesi yeterli olacaktır. Bir tanesi benim kendi anımdır. Vapurdaki ranzamda uzanmış, dışarıda güverteyi temizleyen denizcileri dinliyordum; gözlerimi pencereye çevirdiğimde, geminin başmühendisinin benim bulunduğum odaya girdiğini ve pencereden çalışan adamlara baktığını mükemmel bir netlikle algıladım. Bu davetsiz misafir karşısında şaşırmıştım, aynı zamanda da dikkati ve hareketsizliği karşısında, onu izlemeye devam ettim ve daha ne kadar böyle duracağını merak ettim. Sonunda konuştum; ama cevap alamayınca ranzamda doğruldum ve mühendis sandığım kişinin pencerenin yanındaki askıda asılı duran kendi şapkam ve ceketim olduğunu gördüm. Yanılsama tamamlanmıştı; mühendis tuhaf görünümlü bir merkezdi ve onu açıkça görmüştüm; ama yanılsama ortadan kalktıktan sonra kasketi ve paltoyu ona benzetmekte gönüllü olarak zorlandım.

Dostum Profesör Hyatt'a borçlu olduğum aşağıdaki hikâye, muhtemelen nadir olmayan türdendir: "1858 kışında, Venedik'teyken, anlatmamı istediğiniz biraz tuhaf bir yanılsama yaşadım. Hikâyeyi sık sık tekrarladığım ve ilgili tüm koşulları abartıdan uzak tutmaya gayret ettiğim için koşulları çok doğru hatırlıyorum. Annemle birlikte seyahat ediyorduk ve eski bir sarayda yer alan bir otelde oda tutmuştuk. Yatmaya gittiğim oda geniş ve yüksekti. Ay pırıl pırıl parlıyordu ve perdeli bir pencerenin önünde durup çevrenin romantik doğasını, eski şövalye ve leydi hikâyelerinin kalıntılarını ve o odada bile aşk sahnelerinin ve kanlı trajedilerin yaşanmış olabileceği ihtimalini düşündüğümü hatırlıyorum. Gece o kadar güzeldi ki, insanların çoğu dar sokaklarda ya da sözde caddelerde şarkı söyleyerek geziniyordu ve ben bir süre bu serenatçıların geçit törenlerini dinleyerek uyanık kaldım ve tabii ki sonunda uykuya daldım. Birinin üzerime doğru eğildiğini ve nefes alış verişimi engellediğini fark ettim; bir tür istenmeyen varlığa dair kesin bir his beni uyandırdı. Gözlerimi açtığımda, yaşayan herhangi bir insanı gördüğüm kadar net bir şekilde, yatağımın hemen üzerinde, yaklaşık bir ayak ya da on sekiz inç sağda, örtülü bir baş gördüm. Genç hayal gücümü ele geçiren dehşet, şimdiye kadar yaşadığım her şeyin ötesindeydi. Baş, ay ışığında süzülen uzun siyah bir peçeyle örtülüydü, yüzün kendisi soluk ve güzeldi ve alt kısmı Katolik

tarikatlarının rahibeleri tarafından yaygın olarak giyilen beyaz bantla sarılmıştı. Saçlarım havaya kalkmış gibiydi ve bolca terlemem hissettiğim dehşetin gerçekliğini kanıtlıyordu. Bir süre bu şekilde yattım ve sonra batıl inançlarımdan kaynaklanan korkularımı yavaş yavaş kontrol altına alarak hayaletle boğuşmaya karar verdim. Elimle keskin bir şekilde ona uzanıncaya kadar mükemmel bir şekilde belirgin kaldı ve sonra kayboldu, ancak kısa sürede tekrar geri döndü: Tekrar yastığa gömüldüm. Başımı ikinci ya da üçüncü kez kavradığımda yeniden ortaya çıkmadı ve o zaman hayaletin gerçek bir varlık olmadığını, başımın pozisyonuna bağlı olduğunu gördüm. Gözlerimi, uyandığımda başımın bulunduğu orijinal pozisyonun sağına ya da soluna doğru hareket ettirirsem, hayalet kayboluyor ve yaklaşık aynı pozisyona geri döndüğümde, ilk baştakiyle neredeyse aynı yoğunlukta yeniden ortaya çıkmasını sağlayabiliyordum. Bu deneyler sonucunda, yanılsamanın hayal gücünün etkisinden kaynaklandığını ve pencerenin dantel perdeleri arasından parlayan ay ışınlarının görsel bir kesitinin oluşturduğu gerçek figürün de buna yardımcı olduğunu anladım. Durumun ilk dehşetine kapılıp başımı örtseydim, muhtemelen hayaletin gerçekliğine inanırdım, çünkü bildiğim kadarıyla hislerimin canlılığını en ufak bir kelimeyle bile abartmadım."

ALGIDA FIZYOLOJIK SÜREÇ

Algının genel yasasını kanıtlamak için yeterince şey söylendi; bu yasa şudur: Algıladığımız şeyin bir kısmı duyularımız aracılığıyla önümüzde duran nesneden gelirken (ve bu daha büyük bir kısmı da olabilir), her zaman (Lazarus'un ifadesiyle) kendi kafamızdan çıkar.

Sonuç olarak bu, sinir merkezlerimizin duyu izlenimlerine tepki veren bir organ olduğu ve özellikle yarımküremizin, özel geçmiş deneyimlerimizin kayıtlarının tepkide işbirliği yapabilmesi için bize verildiği genel gerçeğinin yalnızca bir örneğidir (ve bu basit bir örnektir). Elbette olguyu böylesine genel bir şekilde ifade etmek muğlaktır ve mevcut fikirler teorisini takip eden herkes bu muğlaklığı bir suçlama olarak ortaya atmakta gecikmeyecektir. Onların süreci tanımlama biçimleri çok daha ayrıntılıdır. Söylediklerine göre duyum, geçmişte onunla ilişkili olan diğer duyumların 'imgelerini' uyandırır. Bu

imgeler Ego tarafından şimdiki duyumla 'kaynaşır' ya da 'birleştirilerek' yeni bir ürüne, algıya, vs. dönüşür. Pratik sonuçta gerçekten meydana gelen şey bundan o kadar ayırt edilemez ki, özellikle temel süreçlere dair önerecek rakip bir teoriniz yoksa böyle bir duruma itiraz etmekte titiz görünebilirsiniz. Yine de, eğer bu yükselen, akın eden ve kaynaşan imgeler kavramı mitolojikse (ve biz bunu böyle düşündük), sadece bir laf kalabalığı olarak itiraf edilmedikçe neden buna inanalım? Bu haliyle elbette uygun ve hoş karşılanabilir. Ancak buna tam bir anlam yüklemeye çalışırsak, tek bulduğumuz, beynin önceki deneyimlerin aşındırdığı yollara tepki verdiği ve genellikle olası olanı, yani önceki durumlarda tepkinin en sık uyandırıldığı şeyi algıladığıdır. Ancak, fazla spekülatif olma tehlikesi olmadan, bundan biraz daha kesin olabilir ve bir nesnenin hissedilen niteliğinin, nesne salt bir duyum olarak algılanmak yerine bir şey olarak algılandığında neden değiştiğinin fizyolojik bir nedenini düşünebiliriz. Tüm bilinç, kortikal hücrelerdeki sürecin belli bir yavaşlığına bağlı gibi görünmektedir. Akımlar ne kadar hızlıysa, o kadar az duygu uyandırıyor gibi görünürler. O halde bir A bölgesi başka bir B bölgesiyle o kadar bağlantılıdır ki, A'ya giren her akım hemen B'ye boşalırsa, A'nın bize hissettirebileceği türden bir nesnenin çok güçlü bilincinde olmayız. Aksine, B'nin böyle bol bir boşalma kanalı yoksa heyecan başka bir yere yayılmadan önce orada daha uzun süre kalacak ve B'nin bize hissettirdiği nesne türüne ilişkin bilincimiz güçlü olacaktır. Bunu ideal bir maksimuma taşıyarak diyebiliriz ki, eğer A şimdiki zamanın iletimine hiçbir direnç göstermezse ve akım B'de sonlanırsa, o zaman akımı başlatan nedenler ne olursa olsun, A'ya özgü nesnenin hiçbir bilincini almayacağız, aksine B'ye özgü nesnenin canlı bir hissini alacağız. Ve bu, başka zamanlarda A ve B arasındaki bağlantı daha az açık olsa ve o zaman A'ya giren her akım bize A'nın kendine özgü nesnesinin güçlü bir bilincini verse bile doğru olacaktır. Başka bir deyişle, çağrışımlar alışkanlık haline geldiği oranda, önerilen şeyin nitelikleri bilinçte kendilerini hemen oradaki şeyin niteliklerinin yerine koyma eğilimindedir; ya da daha kısaca, bir deneyim olası olduğu oranda doğrudan hissedilme eğiliminde olacaktır. Bu tür deneyimlerin hepsinde yollar ilk etkilenen hücrelerden önerilen fikirlerle ilgili olanlara kadar açık bir şekilde uzanır. Uzaklaşan

duvar veya tavandaki dairesel bir art-imge aslında bir elips olarak görülür, oradaki kare bir haç art-imgesi eğik bacaklı olarak görülür, vs. çünkü yalnızca bu son şekillerin görülmesiyle bağlantılı süreçte içsel akımlar bir duraklama bulur (bir sonraki bölüme bakın).

Reid ve Helmholtz tarafından ortaya atılan, gerçek duyumların deneyimin telkinleriyle asla değiştirilemeyeceği ilkesinin yanlışlığına işaret etmek için gözle uğraşırken bunu hatırlamalıyız.

Henüz bahsetmediğim belli bir yanılsama bu konuda ek bir örnek teşkil etmektedir. Bir hareketi gerçekleştirmeyi istediğimizde ve hareket herhangi bir nedenle gerçekleşmediğinde, parçanın HAREKET ETMEDİĞİ hissi güçlü değilse, hareket gerçekten gerçekleşmiş gibi hissetme eğiliminde oluruz. Bu durum, hareketli parçaların anestezisinde alışılagelmiş bir durum gibi görünmektedir. Hastanın gözlerini kapatın, anestezi cihazını hareketsiz tutun ve elini başına doğru kaldırmasını söyleyin; gözlerini açtığında hareketin gerçekleşmediğini görerek şaşıracaktır. Anestezi vakalarıyla ilgili tüm raporlarda bu illüzyondan bahsedilmektedir. Bu konuda 1885'te yazan Sternberg,[114] hareket etme niyetinin hareketin hissedilmesiyle aynı şey olduğunu bir yasa olarak ortaya koymuştur. Bunun yanlış olduğunu daha sonra göreceğiz (Bölüm 25); ancak hareket hissinin halüsinatif bir yoğunluğa sahip olduğunu kesinlikle düşündürebilir. Sternberg, deneyenlerin en az yarısında başarılı olduğunu gördüğüm aşağıdaki deneyi verir: Avucunuzu masanın kenarına dayayın, işaret parmağınız aşırı bükülmüş bir pozisyonda sarksın ve sonra onu daha da bükmek için iradenizi kullanın. Diğer parmakların pozisyonu bunu imkânsız kılıyor ama

114 Proceedings of the American Society for Psychical Research, s. 253-4.
Bu bilinçteki bazı varyasyonları açıklamaya çalıştım. Kayıp ayaklarını hissettiklerini tespit ettiğim 140 kişiden bazıları bunu şüpheli bir şekilde yaptı. " Ya sadece ara sıra, ya sadece durduğunda ya da sadece hareket ettirmeye çalıştıklarında hissediyorlar; ya da sadece 'onun hakkında çok düşündüklerinde' ve onu canlandırmak için çaba sarf ettiklerinde hissediyorlar. 'Dikkatsizleştiklerinde', hisler 'geri uçar' ya da 'geri sıçrar'. Tam ve kalıcı halüsinasyondan, sıradan bir hayalden zorlukla ayırt edilebilen bir şeye kadar her bilinç derecesi, bu hastaların sahip olduklarını söyledikleri kayıp uzuv duygusunu temsil eder. Gerçekten de, hayal gücü ve duyumun aynı süreçteki canlılık farklılıklarından başka bir şey olmadığı görüşü için, bu itiraflar bir bütün olarak ele alındığında, bundan daha makul bir grup nadiren görmüşümdür. Birçok hasta bir uzvunun olup olmadığını ya da hayal edip etmediğini güçlükle söyleyebildiğini söylüyor."

yine de parmağı görmek için bakmazsak, hareket ettiğini hissettiğimizi düşünüyoruz. Exner'den çenelerle ilgili benzer bir deney aktarıyor: Arka dişlerinizin arasına sert bir lastik veya başka bir engel koyun ve sertçe ısırın: çenenin hareket ettiğini ve ön dişlerin birbirine yaklaştığını hissettiğinizi sanırsınız, ancak eşyanın tabiatında hiçbir hareket meydana gelemez. [115]

Daha önce ele aldığımız, eklemdeki hareket hissinin yeri olarak parmak ucunun kat ettiği yolun görsel önerisi, önerilen şeyin bu yarı-halüsinasyon gücünün bir başka örneğidir. Öğrendiğimiz gibi, ampute insanlar kaybettikleri ayaklarını vs. hâlâ hissederler. Bu, özgül enerjiler yasasının zorunlu bir sonucudur, çünkü ayakla ilişkili merkezi bölge herhangi bir duyguya yol açıyorsa, bir ayak duygusuna yol açmalıdır. [116] Ancak ilginç olan şey, bu hastaların çoğunun ayağın hareket etmesini isteyebilmeleri ve bunu yaptıklarında hareketin gerçekleştiğini belirgin bir şekilde hissetmeleridir. Kendi dillerinde konuşmak gerekirse, kayıp ayak parmaklarını 'çalıştırabilir' ya da 'oynatabilirler'. [117]

Şimdi tüm bu çeşitli durumlarda, normal yaşamda ayrılmaz bir şekilde birleşmiş olan verilerle uğraşıyoruz. Tüm olası deneyimler arasında, bir yanda hareket etme isteğinden ve diğer yanda parçaların değişen konumunu hissetmekten daha muntazam ve kesintisiz bir şekilde birleşmiş bir çift hayal etmek zordur. Ayakları olan en eski atalarımızdan günümüze kadar, ayakların hareketi her zaman onları hareket ettirme isteğine eşlik etmiş olmalıdır ve her yerde olduğu gibi burada da alışkanlığın sonuçları bulunmalıdır. O halde, isteme süreci, yerine getirilen buyruğu hissetme sürecine akmalı ve aynı anda pozitif olarak çelişkili başka bir duyum gelmediği sürece bu duyguyu azami derecede uyandırmalıdır. Çoğumuzda, irade etkisini gösteremediğinde, çelişkili bir duyum ortaya çıkar. Bir direnç ya da uzvun değişmeyen pozisyonunu fark ederiz. Ancak ne anestezide ne de ampütasyonda ayakta bizi düzeltecek çelişkili bir duyum olamaz; bu nedenle hayal gücü gerçeğin tüm gücüne sahiptir.

115 Pfl ger's Archiv. XXXVII. 1.

116 Tüm hastalar bu ek illüzyona sahip değildir.

117 Neredeyse tüm vakalarda iradeyi boğumdaki kasların fiili kasılmasının izlediğini söylemeliyim.

UYGULAMA

Herbart'ın zamanından beri Almanya'da Psikoloji, Algı adı verilen bir süreç hakkında her zaman çok şey söylemiştir. [118] Gelen fikirlerin ya da duyumların, zaten zihinde bulunan fikir 'kitleleri' tarafından 'algılandığı' söylenir. Algı olarak tanımladığımız sürecin, bu durumda, algısal bir süreç olduğu açıktır. Tüm tanıma, sınıflandırma ve adlandırma da öyledir ve bu en basit önerilerin ötesine geçerek, algılarımız hakkındaki tüm daha ileri düşünceler de algısal süreçlerdir. Ben kendim algı kavramını kullanmadım çünkü felsefe tarihinde çok farklı anlamlar taşımıştır [119] ve 'psişik tepki', 'yorumlama', 'kavrama', 'özümseme', 'detaylandırma' ya da basitçe 'düşünce', Herbartçı anlamı için yaygın olarak kullanılan mükemmel eşanlamlılardır. Dahası, ilk ya da algısal aşamanın ötesindeki sözde algısal performansları analiz etmeye kalkışmanın pek bir anlamı yoktur, çünkü bunların varyasyonları ve dereceleri kelimenin tam anlamıyla sayısızdır. "Algı", çağrışım olarak incelediğimiz şeyin etkilerinin toplamına verilen bir isimdir ve belli bir deneyimin bir insana telkin edeceği şeylerin, Bay Lewes'in onun tüm psikostatik koşullarına, doğasına ve fikir stokuna ya da başka bir deyişle karakter alışkanlıklarına, hafızasına, eğitimine, önceki deneyimlerine ve anlık ruh haline bağlı olduğu açıktır. Tüm bunları 'algılayan kitle' olarak adlandırarak ne zihinde ne de beyinde gerçekte neler olup bittiğine dair hiçbir fikir edinemeyiz, elbette bu bazen uygun olabilir. Genel olarak, Bay Lewes'in 'özümleme' teriminin şimdiye kadar kullanılan en verimli terim olduğunu düşünme eğilimindeyim. [120]

Profesör H. Steinthal, algılama süreçlerini, tek kelimeyle külfetli olan bir tür ayrıntıyla analiz etmiştir. [121] Bununla birlikte, onun konuya girişi alıntılanabilir. Bir mizah gazetesinden bir anekdotla başlar.

"Bir tren vagonunun kompartımanında birbirini tanımayan altı kişi canlı bir sohbet içindedir. Aralarından birinin bir sonraki istasyonda

118 Herbart, Psychol. als. Science, sect 125.

119 K. Lange'nin tarihsel değerlendirmelerini karşılaştırın: Ueber Apperception (Plauen, 1879), s. 12- 14; Staude tarafından Wundt's Philosophische Studien, I. 149; ve Marty tarafından Vierteljsch. f. wiss. Phil., X. 347 ff,

120 Problems, cilt I. s. 118 vd.

121 Einleitung in die Psychologie u. Sprachwissenschaft (1881), s. 166 vd.

inmesi gerektiği üzüntüyle öğrenilir. Diğerlerinden biri, tamamen yabancı kişilerle böyle bir buluşmayı her şeyden çok tercih ettiğini ve böyle durumlarda ne arkadaşlarının kim ya da ne olduğunu sormaya ne de kendisinin kim ya da ne olduğunu söylemeye alışkın olduğunu söyler. Bunun üzerine bir başkası, eğer her biri ve hepsi ona tamamen bağlantısız bir soruya cevap verirlerse, bu soruya karar vermeyi üstleneceğini söyler. Başladılar. Not defterinden beş yaprak çıkardı, her birinin üzerine bir soru yazdı ve her bir arkadaşına bir tane vererek cevabını aşağıya yazmasını istedi. Yapraklar kendisine iade edildiğinde, okuduktan sonra tereddüt etmeden diğerlerine döndü ve birincisine, 'Sen bir bilim adamısın'; ikincisine, 'Sen bir askersin'; üçüncüsüne, 'Sen bir filologsun'; dördüncüsüne, 'Sen bir gazetecisin'; beşincisine, 'Sen bir çiftçisin' dedi. Hepsi onun haklı olduğunu kabul etti, bunun üzerine dışarı çıktı ve beşini geride bıraktı. Her biri diğerlerinin hangi soruyla karşılaştığını öğrenmek istemiş ve bir de ne görsünler, her birine aynı soruyu yöneltmiş. Soru şu şekildeydi: "Hangi varlık kendi meydana getirdiği şeyi yok eder?

"Buna doğa bilimci, 'doğal güç'; asker, 'savaş'; filolog, 'Kronos'; halk bilimci, 'devrim'; çiftçi, 'bir yaban domuzu' diye cevap vermişti. Bu anekdot, bence, doğru değilse bile, en azından fevkalade iyi uydurulmuş. Anlatıcı gazeteciye şöyle devam ettiriyor: 'İşte işin esprisi burada. Herkes aklına gelen ilk şeyi söylüyor [122] ve bu da hayattaki arayışıyla en yakın ilişkili olan şey. Her soru bir delik açma deneyi, cevap ise içimizi görmemizi sağlayan bir açıklıktır' Hepimiz öyle yapıyoruz. Hepimiz bir din adamını, bir askeri, bir akademisyeni, bir iş adamını yalnızca giysilerinin kesimi ve bedenlerinin duruşuyla değil, söyledikleri ve bunları ifade ediş biçimleriyle de tanıyabiliriz. İnsanların yaşamdaki yerini, gösterdikleri ilgiden ve bunu gösterme biçimlerinden, hakkında konuştukları nesnelerden, olaylara baktıkları bakış açısından, onları yargılamalarından, kavramalarından, kısacası algılama biçimlerinden tahmin ederiz.

122 Bu anekdotu okuduktan sonra kendisine bu soruyu soran meslektaşlarımdan biri bana, 'Harvard Koleji' cevabını verdiğini, bu kurumun fakültesinin birkaç gün önce, mezuniyet gecesinde düzensiz olabilecek sınıf üyelerinin diplomalarını geri almak için oy kullandığını söyledi.

"Her insanın kendi kişiliği ve çıkarlarıyla ilgili bir grup fikri ve toplumla ilgili başka bir grup fikri vardır. Her birinin bitkiler, din, hukuk, sanat vb. hakkında ve özellikle gül, epik şiir, vaazlar, serbest ticaret ve benzerleri hakkında kendi fikir grubu vardır. Böylece her bireyin, hatta eğitimsizlerin ve çocukların zihinsel içeriği, her biri daha büyük bir çemberin içinde yer alan, benzer şekilde dahil edilen diğerleriyle birlikte ve her biri kendi içinde daha küçük çemberler içeren bilgi kitlelerinden veya çemberlerinden oluşur. ... At gibi bir şeyin algılanması... bir yandan gözümüzün önündeki mevcut at resmi ile diğer yandan şimdiye kadar gördüğümüz tüm atların kaynaşmış ya da iç içe geçmiş resimleri ve fikirleri arasındaki bir süreçtir; biri süreçten önce var olan ve zihnin eski bir mülkiyeti olan (fikirler grubu ya da kavram), diğeri ise zihne yeni sunulan ve hemen ardından gelen faktör (duyu-izlenim) olan iki faktör ya da momenta arasındaki bir süreçtir. Birincisi ikincisini algılar; ikincisi birincisi tarafından algılanır. Bunların birleşiminden bir algılama ürünü ortaya çıkar: algılanan varlığın bir at olarak bilgisi. Önceki faktör sonrakine göre aktif ve a prori'dir; sonraki faktör verili, a posteriori, pasif faktördür. O halde Algı'yı iki bilinç kütlesinin (Vorstellungsmassen) bir idrak üretecek şekilde birbirlerine karşı hareketi olarak tanımlayabiliriz.

"A priori faktörü aktif, a posteriori faktörü pasif olarak adlandırdık, ancak bu sadece göreceli olarak doğrudur. A priori an genellikle daha güçlü olduğunu gösterse de, yeni gözlemin algılayan fikir grubunu dönüştürdüğü ya da zenginleştirdiği algılama süreçleri pekâlâ meydana gelebilir. Şimdiye kadar dört köşeli masalardan başka bir şey görmemiş olan bir çocuk, yuvarlak bir masayı masa olarak algılar; ancak bu sayede algılayan kitle ('masa') zenginleşir. Masalar hakkındaki önceki bilgisine, dört köşeli olmaları gerekmediği, yuvarlak olabilecekleri gibi yeni bir özellik eklenir. Bilim tarihinde bazı keşiflerin, algılandıkları anda, yani bilgi sistemimizle bağlantılı hale getirildiklerinde, tüm sistemi dönüştürdükleri yeterince sık görülmüştür. Bununla birlikte, ilke olarak, her iki faktör de hem aktif hem de pasif olsa da, a priori faktörün neredeyse her zaman ikisinden daha aktif olduğunu savunmalıyız." [123]

123 Op. cit. s. 168-171

Steinthal'in bu açıklaması, psikolojik kavramlarımız ile mantıkta kavram olarak adlandırılan şeyler arasındaki farkı çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Mantıkta bir kavram değişmezdir; ancak halk arasında 'şeylere ilişkin kavramlarımız' olarak adlandırılan şeyler kullanıldıkça değişir. 'Bilim'in amacı, asla değiştirmemize gerek kalmayacak kadar yeterli ve kesin kavramlara ulaşmaktır. Her zihinde, fikirlerini değişmeden tutma eğilimi ile yenileme eğilimi arasında sonsuz bir mücadele vardır. Eğitimimiz, tutucu ve ilerici faktörler arasında bitmek bilmeyen bir uzlaşmadır. Her yeni deneyim, eski bir başlık altında bertaraf edilmelidir. Asıl mesele, bunu kabul etmek için en az değiştirilmesi gereken başlığı bulmaktır. Bazı Polinezya yerlileri atları ilk kez gördüklerinde onlara domuz diyorlardı, bu en yakın düşünceydi. İki yaşındaki çocuğum kendisine verilen ilk portakalla bir hafta boyunca oynadı ve ona 'top' adını verdi. Gördüğü ilk bütün yumurtaya 'patates' dedi, çünkü 'yumurtalarını' bardağa kırılmış, patateslerini de kabuksuz görmeye alışkındı. Katlanabilir bir cep tirbuşonuna hiç çekinmeden 'kötü makas' derdi. Neredeyse hiçbirimiz yeni deneyimlerle karşılaştığımızda kolayca yeni fikirler üretemeyiz. Çoğumuz bir zamanlar aşina olduğumuz kalıp kavramların giderek daha fazla kölesi oluruz ve izlenimleri eski yollardan başka bir şekilde özümseme yeteneğimiz giderek azalır. Kısacası eski kafalılık, hayatın bizi sürüklediği kaçınılmaz sondur. Yerleşik 'algılama' alışkanlıklarımızı ihlal eden nesneler basitçe hiç dikkate alınmaz; ya da bir vesileyle onların varlığını kabul etmek zorunda kalırsak, yirmi dört saat sonra bu kabul sanki hiç olmamış gibi olur ve kabul edilemez gerçeğin her izi düşüncemizden kaybolur. Deha, gerçekte, alışılmamış bir şekilde algılama yeteneğinden biraz daha fazlasını ifade eder.

Öte yandan, bebeklikten yaşamın sonuna kadar hiçbir şey, yeniyi eskiyle özümseyebilmekten, iyi bildiğimiz kavramlar dizisinin her tehditkâr ihlalcisini ya da patlayıcısını geldiği gibi karşılamaktan, onun alışılmamışlığını görmekten ve onu kılık değiştirmiş eski bir dost olarak etiketlemekten daha uygun değildir. Yeni olanın bu muzaffer asimilasyonu aslında tüm entelektüel hazzın türüdür. Bunun için duyulan arzu meraktır. Özümseme gerçekleşmeden önce yeninin eskiyle olan ilişkisi ise hayrettir. Bizden o kadar uzakta olan şeylere karşı ne merak

ne de hayret hissederiz ki, onları referans alabileceğimiz hiçbir kavramımız ya da ölçebileceğimiz hiçbir standardımız yoktur.[124] Darwin'in yolculuğunda Fuegialılar küçük tekneleri merak etmişler ama büyük gemiyi 'doğal' olarak kabul etmişlerdir. Sadece kısmen bildiklerimiz bize daha fazlasını bilme arzusu ilham eder. Daha özenli tekstil kumaşları, daha büyük metal işleri, çoğumuz için hava, su ve toprak gibidir, hiçbir fikir uyandırmayan mutlak varoluşlardır. Bir gravür ya da bakır levha yazıtın bu derecede güzelliğe sahip olması doğaldır. Ama bize aynı mükemmellikte bir kalem çizimi gösterilirse, işin zorluğuna duyduğumuz kişisel sempati bizi hemen beceriye hayran bırakır. Akademisyenin resmine hayran kalan yaşlı kadın ona şöyle der: "Gerçekten hepsi elle mi yapılmış?"

ALGI BİLİNÇSİZ ÇIKARIM MIDIR?

Yaygın bir görüşe göre (Schopenhauer, Spencer, Hartmann, Wundt, Helmholtz gibi kişiler tarafından savunulan ve son zamanlarda M. Binet [125] tarafından ilginç bir şekilde savunulan) algı, az çok bilinçsizce ve otomatik olarak gerçekleştirilen bir tür akıl yürütme işlemi olarak adlandırılmalıdır. Bu soru, akıl yürütme teriminin ne kadar geniş alınacağına bağlı olarak, ilk başta sözel bir soru gibi görünmektedir. Eğer mevcut bir işaret zihnimize mevcut olmayan bir gerçekliği

124 Pedagojideki en büyük düstur, her yeni bilgi parçasını önceden var olan bir merakla birleştirmektir - yani, onun konusunu bir şekilde zaten bilinenlerle özümsemektir. Bu nedenle 'uzak ve yabancı olan her şeyi eve yakın olan bir şeyle karşılaştırmanın, bilinmeyeni bilinenin örneğiyle açık hale getirmenin, tüm eğitimi öğrencinin kişisel deneyimiyle ilişkilendirmenin avantajı vardır. ... Eğer öğretmen güneşin dünyadan uzaklığını açıklayacaksa, şu soruyu sorsun... "Eğer güneşteki herhangi biri size doğru bir top atışı yaparsa, ne yaparsınız?" Cevap "Yoldan çekilin" olmalıdır. "Buna gerek yok," diye cevap verebilir öğretmen. 'Odanızda sessizce uyuyabilir ve tekrar kalkabilirsiniz, mezuniyet gününüze kadar bekleyebilir, bir meslek öğrenebilir ve benim kadar yaşlanabilirsiniz, -- ancak o zaman top güllesi yaklaşır, o zaman bir tarafa atlayabilirsiniz! Bak, güneşin uzaklığı ne kadar da büyük!'" (K. Langue, Ueber Apperception, 1879, s. 76 -- küçük, özlü olsa da büyüleyici bir çalışma).

125 A. Schopenhauer, Satz vom Grunde, bölüm. IV. H. Spencer, Psychol., bölüm vi. kısımlar. IX, 10. E. v. Hartmann. Phil. of the Unconscious (B), bölümler. VII, VIII. W. Wundt. Beitrge, s,. 422 ff.; Vorlesungen, IV, XII. H. Helmholtz, Physiol Optik, s. 430, 447. A. Binet, Psychol. du Raisonnement, bölümler. III, V. Wundt ve Helmholtz daha yakın zamanda 'geri adım atmışlardır'. Bkz. yukarıda, cilt I.

her önerdiğinde, bir çıkarımda bulunuyorsak ve her çıkarımda bulunduğumuzda akıl yürütüyorsak; o zaman algı kuşkusuz akıl yürütmedir. Yalnızca birinde bilinçsiz bir parçaya yer yoktur. Her iki iştirakçi, mevcut işaret ve onun önerdiği bitişik şeyler, her şeyin üstündedir ve hiçbir aracı fikre gerek yoktur. Ancak söz konusu tezi savunanların çoğu daha karmaşık bir varsayımda bulunmuşlardır. Kastettikleri şey, algının aracı bir çıkarım olduğu ve orta terimin bilinçsiz olduğudur. 'Bu' olarak adlandırdığım duyum hissedildiğinde, zihinde aşağıdaki gibi bir sürecin işlediğini düşünüyorlar:

'Bu' M'dir;

ama M, A'dır;

bu nedenle 'bu' A'dır [126]

Şimdi bu ek çarkın zihinde çalıştığını varsaymak için iyi bir neden yok gibi görünüyor. 'Bu'nun M olarak sınıflandırılmasının kendisi bir algı eylemidir ve eğer tüm algı çıkarım olsaydı, bunun gerçekleştirilmesi için daha önceki bir kıyası ve sonsuza kadar geriye doğru gitmeyi gerektirmesi gerekirdi. Bu sarmaldan tek kurtuluş, süreci değiştirilmiş bir kılıkta temsil etmek olacaktır:

'Bu' şunlar gibidir;

Bunlar A'dır;

Dolayısıyla 'bu' A'dır.

Buradaki ana önerme, bitişiklik yoluyla bir ilişkilendirme, M olarak isimlendirme içermez, yalnızca isimsiz benzer imgelerin bir önerisini, A'yı oluşturan karakterlerin alışkanlıkla birleştiği benzer geçmiş duyumların bir hatırlamasını içerir. Fakat burada da bu hatırlamayı kabul etmek için hangi gerçeklere dayanmak gerekir? Geçmişe dair bu tür imgelerden tamamen habersiziz. Ve tüm çağrışım biçimlerinin, beyindeki alışkanlıkla aşınmış yolların temel olgusunun sonuçları olarak kavranması, söz konusu olguları açıklamak için bu tür imgeleri tamamen gereksiz kılar. A'nın işareti olan 'bu'nun beyin süreci,

126 M'nin tamamı değil de sadece bir kısmı A olduğunda, başka bir deyişle M 'dağılmamış' olduğunda, sonuç hataya açıktır. Dolayısıyla, eğer doğru algılar geçerli kıyaslar olsaydı, yanılsamalar mantıksal safsatalar olurdu. Dağıtılmamış orta terimlerin önünden yanlış sonuçlar çıkarırlardı.

tam nesne A'nın süreciyle birlikte tekrar tekrar uyarıldığından, birinden diğerine doğrudan ışınlanma yolları zaten kurulmuş olmalıdır. Ve 'bu'dan 'şunlar'a ve sonra 'şunlar'dan 'A'ya gibi dolambaçlı yollar da mümkün olsa da (daha düz olanlarla hemen hemen aynı sonuca götürecek yollar), özellikle de görünüşler başka bir yolu işaret ettiğinden, bunların şimdi geçildiğini varsaymak için hiçbir neden yoktur. Açık akıl yürütmede, bu tür yollar şüphesiz algıda kat edilir ve büyük olasılıkla kapalıdır. O halde, algılama tam anlamıyla bir akıl yürütme türü olmaktan çok uzaktır; hem algı hem de akıl yürütme, psikolojik olarak fikirlerin ilişkilendirilmesi ve fizyolojik olarak da beyindeki alışkanlık yasası olarak bilinen daha derin bir sürecin ortak çeşitleridir. Dolayısıyla algıya bilinçsiz muhakeme demek ya yararsız bir mecazdır ya da iki farklı şey arasında olumlu anlamda yanıltıcı bir karışıklıktır.

Bir noktaya daha değindikten sonra Algı konusundan ayrılabiliriz. Sir Wm. Hamilton, psikologlar tarafından tamamen göz ardı edilmiş olan ve "basit ve evrensel" olan "büyük bir yasa" keşfettiğini düşünmüştür: "Bilgi ve Duygu, -- Algı ve Duyum, her zaman birlikte var olsalar da, her zaman birbirlerine ters orantılıdırlar." Hamilton, sanki algı ve duyum tek bir bilinç durumuna giren iki birlikte var olan unsurmuş gibi yazmıştır. Spencer, bunların tek bir durumun iki unsuru değil, birbirini dışlayan iki bilinç durumu olduğunu iddia ederek onu geliştirir. Eğer duyum, hem Hamilton hem de Spencer'ın bu tartışmada esas olarak aldıkları gibi, haz ya da acı hissi olarak alınırsa, nasıl ifade edilirse edilsin, yasanın doğru olduğuna ve bir deneyimin hoşluğunun ya da acılığının güçlü bir şekilde bilincinde olan zihnin, dışsal nedenini gözlemlemek ve analiz etmek için gerçekte daha az uygun olduğuna şüphe yoktur. [127] Ancak bu yasa, haz ve acı dışında, bir bilinç durumu ne kadar yoğunlaşırsa o kadar canlı olduğu gerçeğinin bir sonucu gibi görünmektedir. Bir rengi hissettiğimizde ya da bir tonu dinlediğimizde, onu bütünsel bir nesnenin diğer birçok özelliğinden yalnızca biri olarak fark ettiğimizde olduğundan daha yoğun bir şekilde algılar, daha iyi fark ederiz. Algısal durumun daha yaygın beyinsel heyecanı, muhtemelen duyusal durum kadar ayrı parçaların oldukça güçlü bir heyecanıyla bağdaşmaz, Dolayısıyla burada algısal ve

127 Bu gerçeği açıklayan fizyolojik hipotez için bakınız Spencer, Psychol. II. s. 250.

duyusal süreçler arasında daha önce yaptığımız ayrıma ve verdiğimiz örneklere geri dönüyoruz [128].

HALÜSİNASYONLAR

Normal algı ve yanılsama arasında hiçbir kopukluk olmadığını, sürecin her ikisinde de aynı olduğunu gördük. Ele aldığımız son yanılsamalara halüsinasyon denebilir. Şimdi daha yaygın olarak bu adla anılan yanlış algıları ele almalıyız [129] Sıradan deyişle halüsinasyo-

128 İşte Helmholtz'un Optik kitabından alınmış bir başka güzel örnek, s. 435:
"Yürüyen bir adamın görüntüsü bizim için tanıdık bir manzaradır. Onu birbirine bağlı bir bütün olarak algılarız ve en fazla en çarpıcı özelliklerini fark ederiz. Böyle yürüyen bir figürün dikey ve yanal salınımlarını hissetmek için güçlü bir dikkat ve özel bir bakış açısı seçimi gerekir. Başının pozisyonlarını karşılaştırmak için arka planda uygun noktalar veya çizgiler seçmeliyiz. Ancak uzaktaki yürüyen bir adama (nesneyi ters çeviren) astronomik bir teleskopla bakılırsa, ne kadar tuhaf bir zıplama ve sallanma görünümü sergilediği görülür! Vücudun salınımlarını ve yürüyüşün diğer birçok ayrıntısını görmekte artık hiçbir zorluk yoktur. Ama öte yandan, hafif ya da sakar, ağırbaşlı ya da zarif olsun, tüm karakterini algılamak dik pozisyonda olduğundan daha zordur."

129 İllüzyonlar ve halüsinasyonların her ikisi de sanrılardan ayırt edilmelidir. Sanrı, bir olguya ilişkin yanlış bir kanaattir; bu kanaatin, çoğu zaman mantıklı şeylere ilişkin yanlış algıları içermesine rağmen, mutlaka içermesi gerekmez. Örneğin, dinsel sanrılar, tıbbi sanrılar, kendi önemimizle ilgili sanrılar, diğer insanların karakterleriyle ilgili sanrılar vb. Delilerin sanrıları, genellikle açıklanması çok zor olan belirli tipik biçimleri etkilemeye eğilimlidir. Ancak birçok vakada bunlar kesinlikle hastaların anormal bedensel duyumlarını açıklamak için uydurdukları teorilerdir. Diğer durumlarda ise işitme ve görme halüsinasyonlarından kaynaklanmaktadır. Dr. Clouston (Clinical Lectures on Mental Disease, lecture ii ad fin.) bu şekilde etkilenmiş yaklaşık yüz melankolik kadın hastada aşağıdaki özel sanrıların bulunduğunu belirtmektedir. Şöyle sanrılar vardı: Genel zulüm; genel şüphe; zehirlenmek; öldürülmek; aleyhinde komplo kurulmak; dolandırılmak; kilisede aleyhinde vaaz verilmek; hamile olmak; boğazında bir kemik olması; çok para kaybetmek; yoksul olmak; polis tarafından takip edilmek; çok kötü olmak; yaklaşan ölüm; yaklaşan felaket; ruh kaybolmak; midesi olmamak; içi yok; ne midesi ne de beyni var; haşaratla kaplı; yaşamayacak; iyileşmeyecek; öldürülecek; canlı canlı kaynatılacak; aç bırakılacak; et kaynıyor; kafa vücuttan ayrılıyor; çocuklar yanıyor; etrafta cinayetler işleniyor; yiyecek almanın yanlış olduğu; cehennemde olduğu; hakkında mektuplar yazıldığı; mallarının çalındığı; çocuklarının öldürüldüğü; hırsızlık yaptığı; bacaklarının camdan olduğu; başında miğfer olduğu; kloroform verildiği; cinayet işlediği; asılma korkusu; insanlar tarafından isim takıldığı; ruhlar tarafından hareket ettirildiği; şeytan tarafından ayartılmak; şeytan tarafından ele geçirilmek; affedilmez bir günah işlemek; görünmeyen ajanlar çalışmak; kendi kimliği; ateşte olmak; erkek olmak; bedenin dönüştürülmesi; bedenden böceklerin çıkması; kendisine tecavüz edilmesi; zührevi bir hastalığa sahip olmak; balık olmak; ölmek; 'ruhun intiharı'nı gerçekleştirmek.

nun illüzyondan farklı olduğu kabul edilir, çünkü illüzyonda gerçekten orada bir nesne varken, halüsinasyonda hiçbir nesnel uyarıcı yoktur.

Halüsinasyonda nesnel bir uyaranın bulunmadığı varsayımının bir hata olduğunu ve halüsinasyonların genellikle algılama sürecinin yalnızca uç noktaları olduğunu, bu uç noktalarda ikincil serebral tepkinin, aktiviteye neden olan çevresel uyaranla normal bir orantı içinde olmadığını göreceğiz. Halüsinasyonlar genellikle aniden ortaya çıkar ve kişiye zorla kabul ettirilmiş gibi bir karaktere sahiptir. Ancak çeşitli derecelerde görünür nesnelliğe sahiptirler. Bu konuda bir hataya karşı dikkatli olunmalıdır. Bunlardan genellikle yanlışlıkla dışarıya yansıtılan zihinsel imgeler olarak bahsedilir. Ancak bir halüsinasyon tamamlandığında, zihinsel bir görüntüden çok daha fazlasıdır.

Halüsinasyon bilincin kesinlikle duyumsal bir biçimidir, orada gerçek bir nesne varmış gibi iyi ve gerçek bir duyumdur. Nesne orada değildir, hepsi bu. Halüsinasyonun daha hafif dereceleri sözde halüsinasyonlar olarak tanımlanmıştır. Sözde halüsinasyonlar ve halüsinasyonlar ancak birkaç yıl içinde birbirlerinden keskin bir şekilde ayırt edilebilmiştir. Dr. Kandinsky aralarındaki farkı şu şekilde ifade etmektedir: "Bir hastayı dikkatsizce sorgularken onun sözde halüsinasyon algılarını halüsinasyonlarla karıştırabiliriz. Ancak hastanın kendisinin kafası karışmamış bilinci için, embesil olsa bile, iki fenomenin özdeşleştirilmesi, en azından görme alanında, imkânsızdır. Sözde bir görme halüsinasyonuna sahip olduğu anda, hasta kendisini bu öznel duyulur görünümle, gerçek bir görsel halüsinasyona maruz kaldığında kendisini içinde bulduğu durumdan tamamen farklı bir ilişki içinde hisseder. İkincisi gerçekliğin ta kendisidir; birincisi ise, tam tersine, her zaman öznel bir fenomen olarak kalır ve kişi genellikle ya Tanrı'nın lütfunun bir işareti olarak kendisine gönderildiğini ya da gizli işkencecileri tarafından yapay olarak teşvik edildiğini düşünür... Gerçek bir halüsinasyonun ne olduğunu kendi deneyimleriyle biliyorsa, sözde halüsinasyonu onunla karıştırması tamamen imkânsızdır. Somut bir örnek aradaki farkı açıkça ortaya koyacaktır:

"Dr. N. L.... bir gün aniden kendisine zulmedenlerin sesleri arasında ('duvarın ortasındaki bir boşluktan gelen') oldukça yüksek bir sesin kendisine etkileyici bir şekilde 'Ulusal bağlılığınızı değiştirin' dediğini

duydu. Bunun tek umudunun Rus Çarı'na tabi olmaktan vazgeçmek olduğu anlamına geldiğini anlayınca, bir an için hangi bağlılığın daha iyi olacağını düşündü ve İngiliz tebaası olmaya karar verdi. Aynı anda, doğal büyüklükte sözde halüsinatif bir aslanın belirdiğini ve ön pençelerini hızla omuzlarına koyduğunu gördü. Bu pençeleri oldukça acı veren yerel bir baskı olarak hissetti (tam bir dokunma halüsinasyonu). Sonra duvardan gelen aynı ses şöyle dedi: 'Şimdi bir aslanınız var -- şimdi hükmedeceksiniz', bunun üzerine hasta aslanın İngiltere'nin ulusal amblemi olduğunu hatırladı. Aslan L.'ye çok belirgin ve canlı göründü, ancak yine de, daha sonra ifade ettiği gibi, hayvanı bedensel değil zihinsel gözleriyle gördüğünün bilincinde kaldı. (İyileştikten sonra benzer görüntülere 'ifade edici plastik fikirler' adını verdi). Dolayısıyla, pençelerin temasını hissetmesine rağmen hiçbir dehşet hissetmedi. ... Eğer aslan tamamen bir halüsinasyon olsaydı, hasta iyileştikten sonra kendisinin de belirttiği gibi büyük bir korku hisseder ve büyük olasılıkla çığlık atar ya da kaçardı. Eğer bu hayal ürünü basit bir görüntü olsaydı, o sırada nesnel gerçekliğine oldukça ikna olduğu seslerle bağlantısını kuramazdı." [130]

Sözde halüsinasyonlar, sıradan hafıza ve hayal imgelerinden çok daha canlı, küçük, kuyruksuz, sabit, ani ve kendiliğinden olmaları bakımından farklıdır, çünkü onları üretirken kendi etkinliğimize dair tüm hisler eksiktir. Dr. Kandinsky'nin afyon veya haşhaş aldıktan sonra bol miktarda yalancı halüsinasyon ve halüsinasyon gören bir hastası vardı. Aynı zamanda güçlü bir görselleştirme gücüne sahip ve eğitimli bir doktor olduğu için, üç tür fenomen (görüngü) kolayca karşılaştırılabilirdi. Her ne kadar dışarıya doğru yansıtılsa da (genellikle en belirgin görüş sınırından, bir ayak kadar daha uzağa değil) sözde halüsinasyonlar, halüsinasyonların sahip olduğu nesnel gerçeklik karakterinden yoksundu, ancak hayal gücünün resimlerinin aksine, bunları istendiğinde üretmek neredeyse imkânsızdı, insanların duyduğu 'seslerin' çoğu (sanrılara yol açsın ya da açmasın) sözde halüsinasyonlardır. Bunlar 'içsel' sesler olarak tanımlanır, ancak karakterleri kişinin kendisiyle yaptığı içsel konuşmadan tamamen farklıdır.

130 V. Kandinsky: Kritische u. Klinische Betrachtungen im Gebiet d. de Sinnesschungen (1885), s. 42.

Ne zaman sessizleşip dinleseler bu tür iç seslerin beklenmedik açıklamalar yaptığını duyan iki kişi tanıyorum. Bunlar sanrısal deliliğin çok yaygın bir olayıdır ve sonunda canlı halüsinasyonlara dönüşürler. Bu sonuncusu tek tük olarak nispeten sık görülen bir durumdur; nihayetinde bazı bireyler bunları sık sık görmeye yatkındır. Edmund Gurney tarafından başlatılan "Halüsinasyonlar Sayımı "nın sonuçlarına göre, kabaca konuşmak gerekirse, en azından her on kişiden birinin hayatının bir döneminde canlı bir halüsinasyon görmüş olması muhtemeldir. [131] Sağlıklı insanlardan alınan aşağıdaki vakalar bu halüsinasyonların ne olduğu hakkında bir fikir verecektir: "18 yaşında bir kızken, bir akşam yaşlı biriyle çok acı verici bir tartışmaya girdim. Sıkıntım o kadar büyüktü ki, salonun şöminesinin üzerinde duran kalın bir fildişi örgü iğnesini aldım ve konuşurken onu küçük parçalara ayırdım. Tartışmanın ortasında, alışılmadık derecede yakın bir ilişkim olan bir kardeşimin fikrini öğrenmeyi çok istiyordum. Arkamı döndüğümde onu orta masanın diğer tarafında, kollarını kavuşturmuş bir şekilde otururken gördüm (bu onun için alışılmadık bir pozisyondu), ama ağzının alaycı ifadesinden bana sempati duymadığını, o zaman ifade etmem gerektiği gibi 'benim tarafımı tutmadığını' anladım. Bu şaşkınlık beni yatıştırdı ve tartışma sona erdi.

"Birkaç dakika sonra, kardeşimle konuşmak için fırsat kollayarak ona doğru döndüm, ama gitmişti. Odadan ne zaman çıktığını sordum ve odada bulunmadığını söylediler; buna inanmadım, bir dakikalığına girdiğini ve fark edilmeden çıktığını düşündüm. Yaklaşık bir buçuk saat sonra ortaya çıktı ve beni biraz zor da olsa o akşam eve hiç yaklaşmadığına ikna etti. Hâlâ hayatta ve iyi durumda."

İşte başka bir vaka:

"1873 ya da 74 yılının Mart ayında bir gece, hangi yıl olduğunu hatırlayamıyorum, annemin hasta yatağına bakıyordum. Akşam saat sekiz civarında bir fincan çay hazırlamak için yemek odasına girdim ve büfeden masaya döndüğümde, masanın diğer tarafında, gaz gibi parlak bir şekilde yanan ateşin önünde, elini gerçek bir askeri tarzda

131 Bakınız Proceedings of Sec. for Psych. Research, Aralık 1859, s. 7, 183. Uluslararası Deneysel Psikoloji Kongresi şu anda Sayım'dan sorumludur ve mevcut yazar Amerika temsilcisidir.

yan tarafına kenetlemiş, yaklaşık otuz yaşlarında, karanlık, delici gözleri doğrudan benimkilere bakan bir asker gördüm. Başında dik duran tüylü, küçük bir şapka vardı; kıyafeti de asker tarzındaydı. Bana bir ruh, hayalet ya da tekinsiz bir şey gibi gelmedi, sadece yaşayan bir adamdı; ama tam bir dakika baktıktan sonra onun dünyevi bir şey olmadığını anladım, çünkü ne gözlerini ne de vücudunu hareket ettirdi ve yakından baktığımda ötesindeki ateşi görebiliyordum. Tabii ki irkildim ama yine de odadan dışarı koşmadım. Kendimi sersemlemiş hissettim. Yine de hızla dışarı çıktım ve salondaki hizmetçiye dönerek bir şey görüp görmediğini sordum. Görmediğini söyledi. Annemin odasına girdim ve bir saat kadar konuşmaya devam ettim, ancak onu heyecanlandırmaktan korktuğum için yukarıdaki konudan hiç bahsetmedim ve sonunda tamamen unuttum, yemek odasına döndüm, hâlâ ne olduğunu bilmiyordum, ama yukarıda olduğu gibi, biraz daha çay hazırlamak için büfeden masaya döndüm. Rastgele ateşe doğru baktım ve orada askeri tekrar gördüm. Bu sefer tamamen paniğe kapıldım ve aceleyle odadan kaçtım. Babama seslendim ama o geldiğinde hiçbir şey görmedi."

Bazen birden fazla duyu etkilenir. Aşağıdaki vaka buna örnektir: "30 Ekim 1888 tarihli deneyimimi yazma isteğinize yanıt olarak size bir mektup yazacağım. "Yukarıda bahsedilen gün, 30 Ekim 1888'de, öğretmenlik yaptığım ------- adresindeydim. O günkü rutin işlerimi yapmıştım ve odamda oturmuş trigonometrik formüller üzerinde çalışıyordum. Her gün karımın doğum yapması ile ilgili haber bekliyordum ve doğal olarak bir süredir düşüncelerim az ya da çok onunla birlikteydi. Bu arada, karım B ---- adresinde, benden yaklaşık 80 kilometre uzaktaydı.

"Ancak o sırada aklımda ne o ne de beklenen olay vardı; dediğim gibi, trigonometrik formüller üzerinde çalışıyordum ve bütün akşam trigonometri üzerinde çalışmıştım. Saat on bir civarında, sinüsler, kosinüsler, tanjantlar, kotanjantlar, sekantlar ve kosekantlara gömülmüş otururken, sol omzumda çok belirgin bir şekilde bir dokunuş ve hafif bir sarsıntı hissettim, sanki biri dikkatimi başka yollarla çekmeye çalışmış ve başarısız olmuş gibiydi. Ayağa kalkmadan başımı kaldırdım ve kapı ile aramda, beş hafta kadar önce onu son gördüğüm gibi giyinmiş

olan karım duruyordu. Döndüğümde şöyle dedi: 'Bu küçük Herman; o geldi. Bir şeyler daha söyledi ama hatırlayabildiğim tek cümle bu. Uyumadığımdan ve rüya görmediğimden emin olmak için sandalyeden kalktım, kendimi çimdikledim ve figüre doğru yürüdüm. Bu olayın ne kadar sürdüğü hakkında bilgi veremem ama uyanık olduğumu ve her zamanki sağlığımda olduğumu biliyorum. Dokunma çok belirgindi, figür kesinlikle mükemmeldi, kapının yaklaşık bir metre uzağında duruyordu, kapı kapalıydı ve akşam boyunca hiç açılmamıştı. Ses çok netti ve dönüp bakmasaydım ve figürü hiç görmeseydim bile karımın sesi olduğunu anlayabilirdim. Ses tonu sohbet havasındaydı, sanki gerçekten orada duruyor olsaydı aynı sözleri söyleyecekmiş gibi.

"Kendimle ilgili olarak, daha önce de belirttiğim gibi, her zamanki sağlığımın yerinde olduğunu söyleyebilirim; ne daha önce hastaydım, ne de olaydan sonra başım ağrımıştı. "Yukarıda anlatılan olaydan kısa bir süre sonra geceyi geçirmek üzere istirahate çekildim ve her zaman yaptığım gibi sabaha kadar sessizce uyudum. Bir önceki geceki garip görünüm hakkında özellikle spekülasyon yapmadım ve bunu biraz düşünmeme rağmen kimseye söylemedim. Ertesi sabah kalktığımda bir rüya gördüğümün bilincinde değildim ama telgrafhanede benim için bir şey olduğu fikri beni çok etkilemişti. Bu izlenimden kurtulmaya çalıştım, çünkü bildiğim kadarıyla bunun için hiçbir neden yoktu. Yapacak bir şeyim olmadığı için yürüyüşe çıktım ve yukarıda bahsettiğim izlenimi üzerimden atmak için telgrafhaneden uzaklaştım. Ancak ilerledikçe bu izlenim bir inanca dönüştü ve gerçekten de geri döndüm ve ziyaret etmemeye karar verdiğim yere, telgrafhaneye gittim. Söz konusu büroya vardığımda gördüğüm ilk kişi telgraf operatörüydü ve benimle samimiyet kurarak, 'Merhaba baba, sana bir telgraf getirdim,' dedi. Telgrafta dokuz kilo ağırlığında bir oğlan çocuğunun doğduğu ve her şeyin yolunda gittiği bildiriliyordu. Şimdi, yukarıda anlatılan olaylar hakkında hiçbir teorim yok; ne daha önce ne de daha sonra böyle bir deneyim yaşamadım; spiritüalizme inanmıyorum, en ufak bir batıl inancım yok, 'düşünce aktarımı', 'bilinçsiz beyin' vb. hakkında çok az şey biliyorum, ancak anlatmaya çalıştığım şeyden kesinlikle eminim.

"Duyduğum 'Küçük bir Herman' vb. şeklindeki sözlerle ilgili olarak, çocuğun erkek olması halinde adını Herman koymaya önceden karar verdiğimizi eklemek isterim - bu arada kendi ismim de var." [132]

Halüsinasyon bazen genel bilinçte bir değişiklik yaratır, öyle ki daha çok ani bir rüya gibi görünür. Aşağıdaki vaka bana daha önce buna benzer bir şey yaşamamış olan 43 yaşındaki bir adam tarafından anlatıldı: "Bu sabah masamda oturmuş Sadık Lejyon'un bir genelgesini okurken başıma daha önce hiç yaşamadığım çok ilginç bir şey geldi. Tamamen gerçekti, o kadar gerçekti ki kendime gelmem birkaç dakika sürdü. Bana sanki başka bir dünyaya doğrudan girmişim gibi geldi. Daha önce gece rüya görürken hiç buna benzer bir şey yaşamamıştım. Elbette tamamen uyanıktım. Ama hissettiğim buydu. Daha yeni oturmuş ve genelgeyle ilgilenmeye başlamıştım ki, bir an kendimi sever gibi oldum ve sonra kendimi oturduğum yerin hemen sağında asil bir penceresi olan çok beyaz, parlak ve temiz yüksek bir binanın en üst katında buldum. Bu pencereden tamamen yeni, muhteşem bir manzaraya baktım. Doğada daha önce hiç böyle bir sonsuzluk hissi, böylesine mükemmel ışık, renk ve temizlik alanları görmemiştim. Üç dakika boyunca tamamen kaybolduğumu biliyorum, çünkü kendime gelmeye başladığımda, deyim yerindeyse, -- o diğer dünyada otururken, üç ya da dört dakika daha hangisinin rüya hangisinin gerçek olduğunu tartıştım. Orada otururken C....'nin (yazarın bulunduğu kasaba) belirsiz havasını bile unutmuştum. [133], ilk başta uzak ve silikti. Sonra "Neden, ben eskiden C....'de yaşıyordum; belki de geri dönüyorumdur" diye düşündüğümü hatırlıyorum. Yavaş yavaş C.... geri geldi ve kendimi tekrar masamın başında buldum. Birkaç dakika boyunca nerede olduğumu belirleme süreci çok komikti. Ama tüm bu deneyim son derece keyifliydi, öyle bir parlaklık, berraklık ve hafiflik hissi vardı ki. Sanırım toplamda yedi dakika ya da on dakika kadar sürdü."

Ateşli deliryum halüsinasyonları sahte halüsinasyon, gerçek halüsinasyon ve illüzyonun bir karışımıdır. Afyon, haşhaş ve güzelavrat

132 "Bu vaka M.r.Myers'ın 'gerçek' olarak adlandırdığı sınıfa girmektedir. Yazar daha sonraki bir mektubunda, gördüğü rüyanın çocuk doğmadan beş saat kadar önce gerçekleştiğini bildirmektedir.

133 editörünün notu: James'in eklemesi

otu halüsinasyonları bu açıdan onlara benzer. Bir arkadaşım bana bir haşhaş-deliryum nöbetinin aşağıdaki canlı anlatımını verdi: "Bir gazete okuyordum ve yaklaşan hezeyanın belirtisi zihnimi anlatılanlara sabitleyememedi. Hemen bir kanepeye uzandım, gözlerimin önünde birkaç sıra insan eli belirdi, bir an için salındılar, döndüler ve sonra kaşığa dönüştüler. Aynı hareketler tekrarlandı, nesneler tekerleklere, teneke askerlere, lamba direklerine, süpürgelere ve sayısız başka saçmalıklara dönüştü. Bu aşama yaklaşık on dakika sürdü ve bu süre zarfında en az bin farklı nesne gördüğümü rahatlıkla söyleyebilirim. Bu dönen görüntüler hayatın gerçekleri gibi görünmüyordu, ancak parlak ışıklı bir nesneye baktıktan sonra gözde görülen ikincil görüntülerin karakterine sahipti. Odada benimle birlikte olan kişinin sadece telkini, telkin edilen şeyin görüntüsünü çağırmak için yeterliydi, telkin olmadan hayatın tüm sıradan nesneleri ve tarif edilmesi kesinlikle imkânsız olan ve beynin yaratımları gibi görünen birçok gerçek dışı canavar ortaya çıktı.

"Belirtilerin karakteri hızla değişti. Üzerimden bir tür dalga geçiyor gibiydi ve nabzımın hızla attığının farkına vardım. Saatimi çıkardım ve hatırı sayılır bir irade gücüyle kalp atışlarını dakikası dakikasına 135'e ayarlamayı başardım.

"Her bir nabzı tüm sistemimde hissedebiliyordum ve zihnimin hiçbir çabasının durduramadığı tuhaf bir seğirme başladı. "Sanki kendi içimi görebiliyor ve kalbimin atışını izleyebiliyormuşum gibi görünen berraklık anları oldu. İçimi garip bir korku kapladı, afyonun etkisinden asla kurtulamayacağıma dair bir kesinlik hissettim, ama hemen ardından bu deneyime karşı büyük bir ilgi duydum, bu deneyimin şimdiye kadar yaşadığım en yeni ve heyecan verici deneyim olduğuna dair bir kesinlik hissettim.

"Zihnim son derece etkilenebilir bir durumdaydı. Düşündüğüm ya da aklıma gelen herhangi bir yer, gerçeğin tüm belirginliğiyle karşıma çıkıyordu. Staffa'daki Giant's Causeway'i düşündüm ve anında Fingal's Cave'in kapılarında durdum. Büyük bazalt sütunlar her tarafta yükseliyor, devasa taşlar uçurumdan yuvarlanıyor ve sessizlik içinde kayalık kıyıya vuruyordu. Aniden bir kükreme ve ses patlaması oldu ve 'Ishmaral' kelimesi mağarada yankılandı. Bu olağanüstü sözcüğün

söylenmesiyle bazalttan büyük sütunlar dönen çamaşır iğnelerine dönüştü ve ben bu saçmalığa yüksek sesle güldüm. "(Burada 'Ishmaral' kelimesinin diğer halüsinasyonlarıma da musallat olduğunu belirtebilirim, çünkü daha sonra bu kelimeyi sık sık duyduğumu hatırlıyorum). Daha sonra bir tür metempsikoz yaşadım. Düşündüğüm herhangi bir hayvan ya da şey zihnimi tutan varlık haline gelebiliyordu. Bir tilki düşündüm ve anında o hayvana dönüştüm. Kendimi belirgin bir şekilde tilki olarak hissedebiliyordum, uzun kulaklarımı ve gür kuyruğumu görebiliyordum ve bir tür içgörü ile tüm anatomimin bir tilkiye ait olduğunu hissediyordum. Aniden görüş noktam değişti. Gözlerim ağzımın arkasına yerleşmiş gibiydi; ayrık dudaklarımın arasından dışarı baktım, iki sıra sivri dişimi gördüm ve ağzımı bir çırpıda kapatarak -hiçbir şey- görmez oldum.

"Daha sonra bir bombaya dönüştüm, boyutumu, ağırlığımı ve kalınlığımı hissettim ve dev bir havan topundan fırlatıldığımı, yeryüzüne baktığımı, patladığımı ve bir demir parçaları yağmuru içinde geri düştüğümü hissettim.

"Sayısız başka nesneye dönüştüm, bunların çoğu o kadar saçmaydı ki, onları neyin önerdiğini düşünemiyorum. Örneğin, bir zeytinyağı şişesinin içinde küçük bir porselen bebektim, bir an sonra bükülmüş bir şeker çubuğu, sonra dönen bir tabutun içinde bir iskelet ve bu sonsuza kadar böyle devam etti.

"Hezeyanın sonuna doğru dönen görüntüler tekrar belirdi ve birkaç dakikada bir tekrar ortaya çıkan beynin tekil bir yaratımı tarafından rahatsız edildim. Bu, silindirik gövdesi mandal gibi bir noktaya kadar inen, çift yüzlü bir oyuncak bebek görüntüsüydü. Her zaman aynıydı, başında bir tür taç vardı ve mavi bir zemin üzerine yeşil ve kahverengi olmak üzere iki renge boyanmıştı. Janus'u andıran profillerin ifadesi de vücudun süslemeleri gibi hep aynıydı. İlacın etkisinden kurtulduktan sonra bu tekil canavarın nasıl göründüğünü kendime tam olarak resmedemedim, ancak sonraki deneyimlerimde bu hayalet tarafından her zaman ziyaret edildim ve kompozisyonunun her ayrıntısını her zaman tanıdım. Bu, uzun zamandır unutulmuş bir yeri ziyaret etmek ve hafızadan silinmiş ama bakar bakmaz tamamen tanıdık gelen bir manzarayı görmek gibiydi.

"İlacın etkileri yaklaşık bir buçuk saat sürdü, beni biraz çakırkeyif ve sersem bıraktı; ancak on saatlik bir uykudan sonra, zihnimi herhangi bir işe uzun süre sabit tutma konusunda hafif bir yetersizlik dışında yine kendimdim, bu da ertesi günün büyük bölümünde benimle kaldı."

HALÜSİNASYONDA NÖRAL SÜREÇ

Algının bu tekil sapkınlıklarının örnekleri sayısız şekilde çoğaltılabilir, ancak daha fazla zamanım yok. Şimdi de bunların bağlı olduğu fizyolojik sürecin ne olabileceği sorusuna dönelim. Elbette, normal algıda aktif olan merkezlerin içinden gelen, gerçek dış nesnelerin genellikle uyarmak için ihtiyaç duyduğu türde ve derecede özdeş bir heyecandan oluşmalıdır. Duyu organlarının uyandırdığı özel süreç, normal koşullar altında başka hiçbir şekilde uyandırılamaz gibi görünmektedir. Yukarıda, gelen çevresel akımlar tarafından uyarılan merkezlerin muhtemelen salt hayal gücünde kullanılan merkezlerle özdeş olduğunu gördük ve duyusal bilinç türünün canlılığının muhtemelen burada uyarılan süreçlerdeki ayrı bir yoğunluk derecesiyle ilişkili olduğunu gördük. Okuyucuyu bu bilgeye ve daha yakın zamanda da söylenenlere geri göndererek, algılama sürecine ilişkin teorimi, halüsinasyonda gerçekleştiğine büyük olasılıkla inanılabilecek şeylerin bir analiziyle tamamlamaya devam etmiyorum.

Hücreler kortekstekı komşuları tarafından uyarıldıklarında işlevin maksimum yoğunluğuna ulaşılmamasının muhtemel bir nedeninin çağrışımsal yollar aracılığıyla birbirlerine serbestçe deşarj olmaları olduğunu gördük. 25. Bölümün sonunda bu kavrama geri döneceğiz ve onu daha da kesinleştirirken, iradeyle bağlantılı bazı fenomenleri açıklamak için kullanacağız. Buradaki fikir, uyarıcı akımlar korteksin çeşitli bölümlerinin birbirlerine sağladıklarından daha büyük olmadıkça, bu yollar boyunca ileriye doğru sızıntının, herhangi bir merkezdeki iç gerilimin maksimum patlama noktasını biriktirmesi için çok hızlı olduğudur. Çevreden gelen akımlar (göründüğü kadarıyla), enerjileri hücrelerin düşünce-üstü direncini (öyle denebilir) yenebilen ve duyusal niteliğin bağlantılı olduğu kendine özgü yoğun parçalanma türüne neden olan tek akımlardır. Bununla birlikte, ileriye doğru sızıntı durursa, bazı hücrelerin içindeki gerilim, onları uyaran

etki yalnızca komşu kortikal kısımlardan gelse bile, patlama noktasına ulaşabilir. Dibinde bir sızıntı olan boş bir kova, su ile dolduğu takdirde altüst olacak şekilde bir desteğe yaslanmış olsun ve belirli bir tür duygu için dinlenme durumundaki merkezi temsil etsin. İçine dökülen su, doğal uyarıcısı olan akımları temsil etsin, o zaman tabanındaki delik, elbette, heyecanını diğer ilişkili hücrelere ilettiği 'yolları' temsil edecektir. Şimdi diğer iki damarın ona su sağlama eğlencesine sahip olmasına izin verin. Bu kaplardan biri, sızıntıyla dışarı çıkandan daha fazla suyu tutar. Dolayısıyla kova bu kaynaktan gelen su nedeniyle asla altüst olmaz. İçinden bir su akımı geçer ve başka bir yerde çalışır, ama kovanın kendisinde düşünsel faaliyeti temsil eden şeyden başka bir şey uyanmaz. Ancak kap, çevresel duyu organını temsil eder ve o kadar bol bir su akışı sağlar ki, sızıntıya rağmen kova derhal dolar ve hemen altüst olur; başka bir deyişle, duyusal faaliyet uyarılır. Ancak açıktır ki, eğer sızıntı tıkanırsa, daha yavaş olan tedarik akışı da kovayı altüst ederek sona erecektir.

Bunu beyne ve düşünceye uygulayacak olursak, A B C D E süreçlerinden oluşan ve bu sırayla birbirleriyle ilişkili bir dizi ele alırsak ve bunların içinden geçen akımın çok akıcı olduğunu varsayarsak, belki de E'de bir duraklama meydana gelene kadar herhangi bir yerde çok az yoğunluk olacaktır. Ancak akım herhangi bir yerde, diyelim ki C ve D arasında "bloke" olduğu anda, C'deki süreç daha yoğun hale gelmeli ve hatta zihinde bir fikir yerine bir his üretecek şekilde patladığı düşünülebilir. Öyle görünüyor ki bazı halüsinasyonlar en iyi bu şekilde açıklanabilir. Aslında elimizde, hepsi de tek bir yasa altında formüle edilebilecek düzenli bir dizi olgu vardır: Bir bilinç durumunun esas gücü, telkin ediciliğiyle ters orantılıdır. Belirgin imgelerle dolu olan, düşüncemizin duraklama yerleridir. Söylediğimiz kelimelerin çoğunun imgeleri uyandıracak zamanı yoktur; sadece takip eden kelimeleri uyandırırlar. Ancak cümle durduğunda, bir imge zihinsel gözün önünde bir süre durur. Yine, ne zaman çağrışımsal süreçler uykuya dalmak, bayılmak ya da narkoz almak gibi bilinçsizliğin yaklaşmasıyla azalır ve engellenirse, kısmi bilincin hayatta kalabileceği her şeyin yoğunluğunda eşzamanlı bir artış buluruz. Bazı insanlarda

M. Maury'nin 'hipnagojik' [134] olarak adlandırdığı halüsinasyonlar uykuya dalma sürecinin düzenli bir parçasıdır. Yüzler, manzaralar vb. zihinsel gözün önünden önce hayaller, sonra sözde halüsinasyonlar, son olarak da rüyaları oluşturan tam çitle çevrili halüsinasyonlar olarak geçer. Çağrışım yollarını drenaj yolları olarak kabul edersek, yaklaşan serebral felç ilerledikçe bunların birbiri ardına kapanması, kovanın dibindeki deliğin tıkanması gibi hareket etmeli ve bir faaliyeti koruyan hücre sistemlerinde faaliyeti daha yoğun hale getirmelidir. Seviye yükselir çünkü akımlar boşalmaz, sonunda tam bir sansasyonel patlama meydana gelebilir.

Hipnagojik halüsinasyonların olağan açıklaması, bunların olağan indirgeyicilerinden yoksun bırakılmış fikirler olduğudur. Somnolesansta, duyumlar yok olurken, zihnin, fikirlerini karşılaştıracak daha güçlü şeylere sahip olmadığı için, bunlara gerçekliğin doluluğunu atfettiği söylenir. Olağan zamanlarda hayal gücümüzün nesneleri, duyumlarımızın onlarla her zaman var olan karşıtlığı sayesinde öznel gerçekler statüsüne indirgenir. Ancak bu görüşe göre, duyumlar ortadan kaldırıldığında, 'imgeler' derhal dış dünyaya 'yansıtılır' ve gerçekler olarak görünür, rüyaların yanılsaması da böyle açıklanır. Bu gerçekten de gerçeklerin bir açıklamasını vermektedir. [135] Yine de rüyalarımızın çoğunun olağanüstü canlılığını ve bütünlüğünü açıklamakta kesinlikle başarısızdır. 'Hayal etme' süreci (en azından bu durumlarda [136]) yalnızca göreceli olarak değil, kesinlikle ve kendi içinde diğer zamanlardan daha yoğun olmalıdır. Gerçek şu ki, bu bir imgeleme süreci değil, gerçek bir duyusal süreçtir ve bu nedenle söz konusu teori bu nokta söz konusu olduğunda yanlıştır.

Dr. Hughlings Jackson'ın epileptik nöbete ilişkin açıklamasının ustaca olduğu kabul edilmektedir. Tam da benim burada öne sürdüğüm ilkelere benzer ilkeler içerir. Epilepsideki 'bilinç kaybı', en yüksek düzeyde organize olmuş beyin süreçlerinin tükenmesinden ve devreden

134 Le Sommeilet les et Rîves (1863), bölümler, III, IV

135 İçsel imgelerin olağan indirgeyicileri tarafından eksik düzeltilmesi teorisi, M. Taine tarafından Zekâ adlı eserinin II. bölümünde en parlak şekilde ifade edilmiştir. I.

136 Elbette her durumda değil, çünkü aktif kalan hücreler, uykunun bağlı olduğu genel (bilinmeyen) durum tarafından alt edilme yolundaki benliklerdir.

çıkmasından kaynaklanır. Normalde diğerleri tarafından inhibe edilen daha az organize (daha içgüdüsel) süreçler daha sonra yüceltilir, böylece inhibisyondan kurtulmanın sadece bir sonucu olarak, sıklıkla atağı takip eden anlamsız veya manyakça eylemler elde ederiz. [137]

Benzer şekilde, uykuya dalmak üzereyken bizi sık sık ürküten subsultus tendinorum veya kasların sarsılması, daha yüksek merkezler tarafından yaygın olarak uygulanan inhibisyon çok ani bir şekilde ortadan kalktığında, olağan 'uyarıcı' gerilimin patlama noktasına yükselmesinden (bazı alt motor merkezlerde) kaynaklandığı şeklinde yorumlanabilir.

Diğer koşullar ne olursa olsun, halüsinasyonun olası bir koşulu o zaman ortaya çıkar. Bir merkez ile diğer merkezler arasındaki normal ilişki yolları devre dışı kaldığında, ilk merkezde var olabilecek herhangi bir faaliyet, son içsel direncin aşıldığı ve tam duyusal sürecin patladığı

137 Jackson'ın teorilerinin tam bir açıklaması için Brit. Med. Journ. for 1884. Ayrıca Dr. Mercier'in 'Brain,' XI'deki İnhibisyon üzerine makalesinin tartışmasındaki görüşlerine de bakınız. 381. Uyanma sürecinde imgelerdeki canlılığın kaybı ve uykuya dalma sırasında kazanılması, M. Taine tarafından çok iyi tanımlanmıştır; Taine (Zekâ Üzerine, I. 50, 58) gündüzleri yorgunken ve bir sandalyede otururken bir gözünü bir mendille kapatmasının yeterli olduğunu yazar, "yavaş yavaş diğer gözün görüşü belirsizleşir ve kapanır. Tüm dış duyumlar yavaş yavaş silinir ya da en azından dikkat çekmez hale gelir; öte yandan, tam uyanıklık halindeyken zayıf ve hızlı olan iç görüntüler yoğun, belirgin, renkli, sabit ve kalıcı hale gelir: bir genişleme ve rahatlık hissinin eşlik ettiği bir tür vecd hali vardır. Sık sık yaşadığım deneyimlerle uykunun yaklaşmakta olduğunu ve yükselen vizyonu rahatsız etmemem gerektiğini biliyorum; pasif kalıyorum ve birkaç dakika içinde tamamlanıyor. Mimari, manzaralar, hareketli figürler yavaşça geçip gider ve bazen de eşsiz bir biçim netliği ve varlık dolgunluğuyla kalır; uyku gelir ve içinde bulunduğum gerçek dünyadan artık haberim olmaz. Birçok kez, M. Maury gibi, bu durumun farklı anlarında kendimi hafifçe uyandırdım ve böylece özelliklerini belirleyebildim. Dışsal bir nesne gibi görünen yoğun görüntü, bir an önce gözlerimi kapatırken hayal meyal hayal ettiğim bir orman parçasını, bir evi, bir kişiyi içsel olarak tanıdığım zayıf görüntünün daha güçlü bir devamıdır, bir dakika içinde tüm bedensel ayrıntılarıyla bana sunulur, denizler tam bir halüsinasyona dönüşür. Sonra, bir elin bana dokunmasıyla uyandığımda, figürün çürüdüğünü, rengini kaybettiğini ve buharlaştığını hissediyorum; bir madde gibi görünen şey gölgeye dönüşüyor... Böyle bir durumda, görüntünün bir an için solduğunu, yok olduğunu ve buharlaştığını sık sık gördüm; bazen gözlerimi açtığımda, bir manzara parçasının ya da bir elbisenin eteğinin hâlâ ateşin üzerinde ya da siyah ocağın üzerinde süzüldüğünü gördüm." Gözler açıldıktan sonra rüya nesnelerinin birkaç dakika boyunca devam etmesi çok nadir bir deneyim gibi görünmemektedir. Birçok vaka bana doğrudan rapor edildi Muumlller'in Fizyolojisi ile karşılaştırın, Baly'nin trc'si, s. 945

noktaya ulaşılana kadar yoğunluğunu artırma eğilimindedir. [138] Böylece, beyin hücrelerinde normalde zayıf bir bilinçle sonuçlanacak bir miktar faaliyetin neden olduğu durumlar, beynin geri kalanının uyuşukluğuyla bu hücrelerin taşması durdurulduğunda çok güçlü bir bilinç üretebilir. O halde, hafif bir çevresel irritasyon, eğer uyku sırasında bilinç merkezlerine ulaşırsa, şiddetli bir duyum rüyasına yol açacaktır. Rüya görmeyle ilgili tüm kitaplar bunu örnekleyen anekdotlarla doludur. Örneğin, M. Maury'nin burnu ve dudakları uyurken bir tüyle gıdıklanır. Rüyasında yüzüne ziftli bir alçı sürüldüğünü, alçının koparıldığını, burun ve dudak derisinin yırtıldığını ve işkence gördüğünü görür. Descartes, bir pire tarafından ısırıldığında, rüyasında bir kılıç tarafından parçalandığını görür. Bir arkadaşım, ben bunları yazarken, birkaç gün önce sandalyesinde 'uyukladığı' sırada saçlarının alnındaki yerinin değiştiğini anlattı. Anında rüyasında birinin ona bir darbe vurduğunu görmüş. Örnekler çoğaltılabilir ama bunlar yeterli. [139]

Burada belli sayıda halüsinasyon için bir açıklamamız var gibi görünüyor. Çağrışım yolları aracılığıyla korteks içi heyecanın normal ileri ışınımı kontrol edildiğinde, bir beyin merkezinin ziyaret edilebileceği herhangi bir tesadüfi kendiliğinden aktivite veya müttefik çevresel uyarım (diğer zamanlarda ne kadar yetersiz olursa olsun), orada tam bir sansasyonel yoğunluk süreci başlatır.

Hipnotik deneklerde yapay olarak üretilen halüsinasyonlarda, genellikle bir dereceye kadar çevresel heyecan gerekli görünmektedir. Beyin kendi kendiliğinden (spontane) düşüncesine göre uykudadır ve 'manyetizörün' sözleri daha sonra kortikal bir süreci uyandırır ve bu süreç çevreden gelebilecek ilgili türden akımları kendi içine çekerek önerilen şeyin canlı bir nesnel algısıyla sonuçlanır. Bu nedenle, bir

138 'Normal' yollar diyorum çünkü halüsinasyonlar bazı çağrışım yollarının bırakılmış olmasıyla uyumsuz değildir. Bazı hipnotik hastalar sadece kendilerine telkin edilen nesnelerin halüsinasyonlarını görmekle kalmaz, aynı zamanda bunları güçlendirir ve durumu canlandırır. Ancak buradaki yollar aşırı dar görünmektedir ve halüsinasyonu inanılmaz hale getirmesi gereken indirgemeler deneğin aklına gelmemektedir. Genel olarak, bir 'fikirler' dizisi ne kadar dar olursa, her birinin bilinci de o kadar geniş olur. Olağan koşullar altında, beynin tamamı muhtemelen düşünsel olarak aktif olabilecek herhangi bir merkezin boşaltılmasında rol oynar. Drenaj herhangi bir şekilde azaltıldığında, muhtemelen aktif süreç daha yoğun hale gelir.

139 M. A. Maury bir sayı vermektedir: op. cit. s. 126-8.

kâğıt üzerindeki bir noktayı işaret edin ve ona 'General Grant'ın fotoğrafı' deyin, deneğiniz orada nokta yerine General'in bir fotoğrafını görecektir. Nokta görünüme nesnellik kazandırır, General'in önerilen kavramı ise ona biçim verir. Sonra noktayı bir mercekle büyütün; bir prizma ya da göz küresini dürterek iki katına çıkarın; bir aynada yansıtın; baş aşağı çevirin ya da silin; denek size 'fotoğrafın' büyütüldüğünü, iki katına çıkarıldığını, yansıtıldığını, ters çevrildiğini ya da yok edildiğini söyleyecektir. M. Binet'nin dilinde, [140] nokta, telkininize nesnellik kazandırmak için gerekli olan ve telkin olmadan deneğin zihninde sadece bir kavram üretecek olan dışsal repere noktasıdır. [141] M. Binet böyle bir periferik repere noktasının sadece hipnotik halüsinasyonlarda değil, delilerin halüsinasyonlarında da muazzam sayıda kullanıldığını göstermiştir. Bu sonuncular genellikle tek taraflıdır; yani hasta sesleri hep bir tarafında duyar ya da figürü yalnızca gözlerinden biri açıkken görür. Bu vakaların birçoğunda, iç kulaktaki hastalıklı bir irritasyonun ya da göz hümöründeki bir opaklığın, hastanın hastalıklı akustik ya da optik merkezlerinin kendine özgü ürünlerini fikirler şeklinde giydirdiği akımın başlangıç noktası olduğu açıkça kanıtlanmıştır. Bu şekilde üretilen halüsinasyonlar 'İLLÜZYONLAR'dır; ve M. Binet'nin tüm halüsinasyonların periferde başlaması gerektiği teorisi, halüsinasyon ve illüzyonu tek bir fizyolojik tipe, yani normal algının ait olduğu tipe indirgeme girişimi olarak adlandırılabilir. M. Binet'ye göre, ister algı, ister halüsinasyon, isterse illüzyon olsun, her durumda duyusal canlılığı periferik sinirlerden gelen bir akım vasıta-

140 M. Binet'nin ilk olarak Revue Philosophique'in XVII. cildinde (1884) yayınlanan son derece önemli deneyleri, kendisinin ve Fere'nin International Scientific Series'deki 'Animal Magnetism' adlı çalışmasının IX. bölümünde de tam olarak verilmiştir. Kâğıt üzerinde herhangi bir nokta ya da görünür başka bir işaret olmadığı durumlarda, öznenin 'portre' hakkındaki yargısı, kâğıdın tamamında ne olduğunu gördüğüne göre yönlendiriliyor gibi görünmektedir

141 Hipnotik bir hastada, önerilen bir şeyin gerçek bir duyusal halüsinasyonu ile sadece orada olduğuna dair bir inançla birleşen bir kavram arasında ayrım yapmak zor bir şeydir. Bu tür deneklerin boş bir kağıdın üzerinde 'gördüklerini' söyledikleri resimlerin ana hatlarını sık sık izlemelerindeki belirsizlik beni şaşırtmıştır. Öte yandan, onlara gösterdiğiniz gerçek bir çiçek ile yanında olduğunu söylediğiniz hayali bir çiçek arasında hiçbir fark bulamadıklarını söylediklerini duyacaksınız. Birinin hayali olduğu ve gerçek olanı seçmeleri gerektiği söylendiğinde, bazen seçimin imkansız olduğunu söylerler, bazen de hayali çiçeği işaret ederler.

sıyla elde ederiz. Bu sadece bir akımın izi olabilir. Ancak bu iz, algılanan nesnenin dışsallık karakterine sahip olması için maksimal veya supra düşünsel süreci ateşlemeye yeterlidir. Nesnenin doğasının ne olacağı tamamen sürecin ateşlendiği belirli yollar sistemine bağlı olacaktır. Her durumda nesnenin bir kısmı duyu organından gelir, geri kalanı ise zihin tarafından sağlanır. Ancak iç gözlem yoluyla bu parçalar arasında ayrım yapamayız ve sonuç için tek formülümüz beynin izlenime normal şekilde tepki verdiğidir. Tıpkı ele aldığımız rüyalarda ve M. Binet'nin anlattığı halüsinasyonlarda olduğu gibi, sadece beynin anormal bir şekilde tepki verdiğini söyleyebiliriz.

Binet'nin teorisi gerçekten de çok sayıda kalıbı açıklamaktadır, ancak kesinlikle hepsini değil. Prizma her zaman sahte görünümü ikiye katlamaz,[142] gözler kapatıldığında da her zaman kaybolmaz. Dr. Hack Tuke [143] aklı başında insanlarda Binet'nin testlerine yanıt vermeyen iyi dışsallaştırılmış halüsinasyonların birkaç örneğini verir ve Bay Edmund Gurney [144] kortikal bir süreçteki yoğunluğun, kendine özgü doğası kadar yerel patolojik faaliyetlerden de kaynaklanmasının beklenebileceğine dair bir dizi neden sunar. Binet'ye göre, korteksin anormal bir şekilde sadece aktif olan bir kısmı görünecek olanın doğasını verirken, periferik bir duyu organı tek başına gerçek uzaya yansıtılmış olarak görünmesi için yeterli yoğunluğu verebilir. Ancak bu yoğunluk sonuçta bir derece meselesi olduğundan, nadir koşullar altında söz konusu dereceye neden yalnızca içsel nedenlerle ulaşılamayacağı anlaşılamaz. Bu durumda, M. Binet'nin teorisinin izin verdiği tek tür olan periferik olarak başlatılan halüsinasyonların yanı sıra merkezi olarak başlatılan bazı halüsinasyonlara da sahip olmamız gerekir. Bu nedenle, merkezi olarak başlatılan halüsinasyonların var olabileceği genel olarak makul görünmektedir. Ne sıklıkla var oldukları ise başka bir sorudur. Birden fazla duyuyu etkileyen halüsinasyonların varlığı, merkezi başlatma için bir argümandır. Görülen şeyin başlangıç noktasının dış dünya olabileceği kabul edildiğinde, duyulduğu

142 Daha geçen gün, hipnotize edilmiş üç kızda, bir halüsinasyonu prizma ile ikiye katlamayı başaramadım. Elbette bu tam gelişmiş bir halüsinasyon olmayabilir.

143 Brain, XI. 441

144 Mind, X. 161, 316; ve Phantasms of the Living (1886), I. 470-488.

sesin görsel bölgeden gelen bir etkiye bağlı olması, yani merkezi kaynaklı olması gerekir.

İnsanları yaşamları boyunca yalnızca bir kez ziyaret eden (ki en sık görülen tür bu gibi görünmektedir) sporadik halüsinasyon vakalarını ayrıntılı olarak anlamak her teoriye göre zordur. Bunlar genellikle olağanüstü derecede tamamlanmıştır ve birçoğunun gerçek olarak rapor edilmesi, yani görülen kişilerin kazaları, ölümleri vb. gibi gerçek olaylarla çakışması, fenomenin daha da karmaşık hale gelmesine neden olmaktadır. Halüsinasyonun tüm olası yönleriyle, geniş bir deneysel malzeme yığını temelinde ilk gerçekten bilimsel çalışması Bay Edmund Gurney tarafından başlatılmış ve Psişik Araştırma Derneği'nin diğer üyeleri tarafından sürdürülmüştür ve 'sayım' şu anda Uluslararası Deneysel Psikoloji Kongresi'nin himayesi altında çeşitli ülkelerde yapılmaktadır. Bu ortak çalışmalardan sonunda sağlam bir şeylerin ortaya çıkacağı umulmaktadır. Gerçekler motor otomatizm fenomenine doğru kaymaktadır, trans vb. gibi ve geniş bir karşılaştırmalı çalışmadan başka hiçbir şey gerçekten öğretici sonuçlar veremez. [145]

Çevresel duyu organının halüsinasyonda oynadığı rol, hayal gücünde olduğu kadar belirsizdir. Görülen şeyler genellikle opak görünür ve üzerine yansıtıldıkları arka planı gizler. Ancak bundan retinanın gerçekten de görmeye dahil olduğu sonucu çıkmaz. Görme merkezlerinde devam eden aksi bir süreç, dış gerçeklikler tarafından yapılan retinal izlenimin hissedilmesini engelleyecek ve bu da zihinsel açıdan hayali figür tarafından gizlenmelerine eşdeğer olacaktır. Meyer ve FÈrÈ tarafından bildirilen zihinsel resimlerin negatif ardıl imgeleri ve Binet ve diğerleri tarafından bildirilen hipnotik halüsinasyonların negatif ardıl imgeleri şimdiye kadar retinanın işin içinde olduğuna dair elimizdeki tek kanıtı oluşturmaktadır. Ancak bu ardıl görüntüler başka bir şekilde açıklanana kadar, optik merkezlerden çevresel görme organına doğru bir merkezkaç akımı olasılığını kabul etmek zorundayız, böyle bir akım paradoksal görünebilir.

145 Bay Gurney'in az önce atıfta bulunulan çalışmasında, çok sayıda kolaylık eleştirel bir şekilde tartışılmaktadır.

ALGI-ZAMAN

Algılama sürecinin ne kadar zaman aldığı çeşitli araştırmacılar tarafından araştırılmıştır. Bazıları buna algı-zamanı, bazıları seçim-zamanı, bazıları da ayrım-zamanı demektedir. Sonuçlar daha önce Bölüm 13'de verilmiş olup, okuyucu bu bölüme yönlendirilmiştir. Dr. Romanes bu zaman ölçümlerinin ilginç bir varyasyonunu vermektedir. Kendisi şunları bulmuştur [146]

"Farklı bireyler arasında okuma hızları açısından şaşırtıcı bir fark vardır. Elbette okuma, hem duyusal hem de entelektüel düzlemde son derece karmaşık algılama süreçlerini gerektirir; ancak bu gözlemler için çok okumaya alışmış kişileri seçersek, hepsinin sahip oldukları pratiğin miktarı açısından büyük ölçüde eşit olduğunu düşünebiliriz, böylece okuma hızlarındaki farklılıklar, özel pratikle edinilen daha fazla veya daha az kolaylıktan kaynaklanan herhangi bir tesadüfi farklılığa değil, hızlı bir şekilde art arda karmaşık algılar oluşturma hızlarındaki gerçek farklılıklara atfedilebilir.

"Deneylerim, sunulacağı kişiler tarafından hiç okunmamış bir kitaptaki kısa bir basılı paragrafın işaretlenmesinden oluşuyordu. Basit gerçeklerin basit ifadelerini içeren paragraf, kurşun kalemle kenarına işaretlendi. Daha sonra kitap okuyucunun önüne açık bir şekilde konuldu, ancak sayfa bir kâğıtla kapatılmıştı. Okuyucuya bu kâğıt üzerinde işaretli paragrafın alttaki sayfanın hangi bölümünü işgal ettiğini gösterdikten sonra, bir elimle kâğıdı aniden kaldırırken diğer elimle kronografı çalıştırdım. Paragrafın okunması için yirmi saniye verildi (on satır bir oktav), süre biter bitmez kâğıdı tekrar aniden basılı sayfanın üzerine yerleştirdim, kitabı bir sonraki okuyucuya verdim ve deneyi daha önce olduğu gibi tekrarladım.

Bu arada, ilk okuyucu, kitap kaldırıldıktan hemen sonra, okuduğunu hatırlayabildiği her şeyi yazdı. Diğer tüm okuyucular da aynı şekilde devam etti.

"Bu yöntemle yapılan bir dizi deneyin sonuçları, daha önce de söylediğim gibi, hepsi de kapsamlı okumaya alışkın olan farklı bireyler için mümkün olan maksimum okuma hızında şaşırtıcı farklılıklar

146 Hayvanlarda Zihinsel Evrim, s. 136.

olduğunu göstermiştir. Yani, aradaki fark 4'e 1 olabilir; ya da başka bir deyişle, belirli bir süre içinde bir kişi diğerinin dört katı kadar okuyabilir. Dahası, okuma yavaşlığı ile özümseme gücü arasında bir ilişki olmadığı ortaya çıkmıştır; aksine, tüm çabalar belirli bir sürede mümkün olduğunca çok şeyi özümsemeye yönlendirildiğinde, hızlı okuyucular (yazılı notlarının gösterdiği gibi) genellikle paragrafın yavaş okuyucular tarafından aşılan kısımları hakkında ikincisinin verebileceğinden daha iyi bir açıklama yaparlar ve bulduğum en hızlı okuyucu aynı zamanda özümseme konusunda da en iyisidir. Ayrıca, bu şekilde test edilen algılama hızı ile entelektüel çalışmanın genel sonuçlarıyla test edilen entelektüel faaliyet arasında bir ilişki olmadığını söylemeliyim; çünkü bu deneyi bilim ve edebiyat alanında son derece seçkin kişilerle denedim ve çoğunun yavaş okuyucu olduğunu gördüm." [147]

147 Edebiyat. Algılama konusunda benim bildiğim en iyi örnek, Bay James Sully'nin Uluslararası Bilim Serisinde yer alan 'İllüzyonlar' adlı kitabıdır. Halüsinasyonlar üzerine literatür oldukça geniştir. Gurney, Kandinsky (daha önce de belirtildiği gibi) ve Kraepelin'in Vierteljahrschrift für Wissenachaftliche Philosophie, cilt V'teki (1881) bazı makaleleri, son zamanlarda yapılan en sistematik çalışmalardır. Delilik üzerine yazılmış tüm eserler bu konuyu ele almaktadır. Dr. W. W. Ireland'ın 'The Blot upon the Brain' (1886); 'Through the Ivory Gate' (1890) adlı eserlerinde konuyla ilgili çok fazla bilgi bulunmaktadır. Gurney eski literatüre oldukça eksiksiz referanslar vermektedir. Teori açısından konuyla ilgili en önemli şey, Bay Myers'ın Proceedings of the Society for Psychical Research 1889, s. 522'de Sokrates'in Demon'u üzerine yazdığı makaledir.

20. BÖLÜM

UZAM ALGISI

KABA GENİŞLİK HİSSİ

İşitme, dokunma, görme ve acı duyularında, diğer unsurlar arasından hacimlilik unsurunu ayırt etmeye alışkınızdır. [148]Bir gök gürültüsünün yankılarını, bir tahta kalem gıcırtısından daha hacimli olarak adlandırırız; ılık bir banyoya girmek cildimize bir iğne batmasından daha büyük bir his verir; yüzdeki örümcek ağı kadar ince küçük bir nevraljik ağrı, bir çıbanın ağır acısından veya bir kolik veya lumbago'nun büyük rahatsızlığından daha az kapsamlı görünür ve yalnız bir yıldız öğle vakti gökyüzünden daha küçük görünür. Son araştırmaların kulağın yarı dairesel kanallarının uyarılmasıyla bağlantılı olduğunu kanıtladığı baş dönmesi ya da öznel hareket hissinde uzamsal karakter çok belirgindir. 'Kas duyusunun' bize doğrudan uzam bilgisi verip vermediği psikologlar arasında hâlâ bir tartışma konusudur. Bazıları uzamla ilgili tüm kavrayışımızı onun özel yardımına atfedecek kadar ileri giderken, diğerleri onun her türlü kapsamlı niteliğini inkâr etmektedir. Bu koşullar altında, bu konuyu ele almayı ertelememiz daha iyi olacaktır; bununla birlikte, ilk bakışta, uyluk kaslarımızı kasarken, bir göz kapağını ya da yüzdeki küçük bir kası kasmaktan kesinlikle daha hacimli bir şey hissediyormuşuz gibi göründüğünü kabul etmeliyiz. Dahası, sanki bu fark uyluk kaslarının kendi hissinde yatıyormuş gibi görünür.

Koku ve tat alma duyularında bu değişken genişlik unsuru daha az belirgin görünse de tamamen yok değildir. Bazı tatlar ve kokular, bir yandan kızarmış et ya da erikli puding gibi karmaşık tatlardan, diğer yandan misk ya da sümbülteber gibi ağır kokulardan daha az kapsamlı görünür. Asit sınıfına verilen keskin sıfatı, halkın zihninde

148 1887 tarihli 'Mind' dergisinden önemli ölçüde revize edilerek yeniden basılmıştır.

yarattıkları izlenimde dar ve sanki çizgili bir şey olduğunu, diğer tatların ve kokuların daha büyük ve yuvarlak olduğunu gösteriyor gibi görünmektedir. İç organlardan elde edilen hisler de belirgin bir şekilde az ya da çok hacimlidir. Bolluk ve boşluk, boğulma, çarpıntı, baş ağrısı bunun örnekleridir ve mide bulantısı, ateş, ağır uyku hali ve yorgunlukta genel bedensel durumumuza dair sahip olduğumuz bilinç kesinlikle daha az uzamsal değildir. Tüm kübik içeriğimiz bize bu şekilde hissedilir bir şekilde görünür ve herhangi bir yerel nabız, basınç veya rahatsızlıktan çok daha büyük hissedilir. Bununla birlikte, deri ve retina boşluk unsurunun en aktif rol oynadığı organlardır. Sadece retinanın verdiği azami genişlik diğer organların verdiğinden daha fazla olmakla kalmaz, aynı zamanda dikkatimizin bu genişliği alt bölümlere ayırabildiği ve aynı anda yan yana var olan daha küçük bölümlerden oluştuğunu algılayabildiği karmaşıklığın başka bir yerde benzeri yoktur. [149] Kulak deriden daha büyük bir genişlik verir, ancak onu alt bölümlere ayırma konusunda çok daha az yeteneklidir. [150]

Şimdi benim ilk tezim, bazılarında diğerlerinden daha gelişmiş olsa da, her bir duyumda fark edilebilen bu unsurun, daha sonra sahip olduğumuz uzayla ilgili tüm kesin bilgilerin ayırt etme, ilişkilendirme ve seçme süreçleriyle örüldüğü orijinal uzam duyumu olduğudur. Bu görüşe göre Bay James Ward'ın [151] deyimiyle 'genişlik', tıpkı yoğunluk gibi her duyumun bir unsuru haline gelir. Bu sonuncusu, duyulur niteliğin ayrılabilir olmasa da ayırt edilebilir bir bileşeni olduğunu herkes kabul edecektir. Aynı şekilde, kendi terimleri dışında tarif edilemeyen ve gerçek deneyimde eşlik etmesi gereken bazı duyu-

149 Profesör Jastrow, görsel alan terimleriyle ifade ettiğimizde, bir nesneyle temas sonucu uyarılabilecek derimizin miktarını her zaman olduğundan az gösterme eğiliminde olduğumuzu keşfetmiştir; yani, etkilenen derinin boyutunu kâğıt üzerinde işaretlememiz istendiğinde, bunu her zaman çok küçük çizeriz. Bu, gözün daha küçük çizgiden, derinin daha büyük çizgiden aldığı kadar alan hissi aldığını gösterir. Cf. Jastrow: Mind, XI. 546-7; American Journal of Psychology, III. 53.

150 Sesler arasında daha ağır olanlar en kapsamlı görünenlerdir. Stumpf bunun için üç neden gösterir: 1) daha büyük nedenlerle ilişkilendirme; 2) ağır notalar söylendiğinde elin ve vücudun daha geniş yankılanması; 3) daha uzak mesafeden duyulabilirlik. Bu üç nedenin bizi ses duyumunda içkin bir genişlik olduğunu varsaymaktan alıkoyduğunu düşünmektedir. Tonpsychologie, I. 207-211'deki açıklamalarına bakınız.

151 Britannica Ansiklopedisi, 9. Baskı,makale Psikoloji, s. 46, 53.

sal niteliklerden ayrılamayan, tamamen kendine özgü bir duygu türü olan yoğunluk da duyusal unsurdan başka bir isim alamaz.

Şimdi, şimdiye kadar sözü edilen enginliğin bir yönde olduğu kadar başka bir yönde de büyük olduğuna dikkat edilmelidir. Boyutları o kadar belirsizdir ki, içinde derinliğe karşıt olarak yüzeyden henüz söz edilemez; 'hacim' söz konusu duyum için en iyi kısa addır. Farklı mertebelerdeki duyumlar, hacimleri bakımından kendi aralarında kabaca karşılaştırılabilir. Bu durum, sıcaklık ve koku gibi farklı niteliksel unsurların birbiriyle orantısız olması nedeniyle, her birindeki uzamsal kalitenin bulunduğu her yerde aynı olduğunu göstermektedir. Doğuştan kör olan kişilerin, görme yetileri geri geldiğinde nesnelerin kendilerine ne kadar büyük göründüğüne şaşırdıkları bildirilmiştir. Franz katarakttan iyileşen hastası için şöyle diyor: "Her şeyi dokunma duyusuyla edindiği fikirden tahmin ettiğinden çok daha büyük görüyordu. Hareketli ve özellikle de canlı nesneler çok büyük görünüyordu." [152] Yüksek seslerin belli bir muazzamlık hissi vardır. Bir topun patlamasının küçük bir alanı kapladığını düşünmek imkânsızdır. Genel olarak sesler, kaynaklarıyla aramızdaki tüm odayı kaplıyor gibi görünür ve bazı sesler söz konusu olduğunda, cırcır böceğinin ötüşü, rüzgârın ıslığı, dalgaların uğultusu ya da uzaktaki bir demiryolu treni, kesin bir başlangıç noktası yoktur.

Görme alanında da aynı düzende olgulara sahibiz. Hering'in dediği gibi, 'parlayan' cisimler bize "kesinlikle yüzey rengiyle karşılaştırıldığında geniş (raumhaft) görünen bir algı verir. Parlayan bir demir baştan aşağı aydınlık görünür, bir alev de öyle." [153] Işıltılı bir sis, bir güneş ışığı şeridi de bizi aynı şekilde etkiler. Hering'in ısrarla belirttiği gibi: " Geniş duyumları yüzeysel duyumlardan, sınırları belirsiz duyumları da belirgin duyumlardan ayırt etmeliyiz. Örneğin, insanın gözleri kapalıyken önünde gördüğü karanlık, geniş bir duyumdur. Önümüzde duvar gibi siyah bir yüzey değil, karanlıkla kaplı bir boşluk görürüz ve bu karanlığı siyah bir duvarla sonlandırılmış olarak görmeyi başardığımızda bile, bu duvarın önünde hâlâ karanlık boşluk kalır. Kendimizi tamamen karanlık bir odada açık gözlerle

152 Philosophical Transactions (1841).

153 Hermann's Handbook d. Physiol., Ed. iii. 1, S. 575.

bulduğumuzda da aynı şey olur. Bu karanlık hissi de belli belirsiz sınırlıdır. Belirgin bir şekilde sınırlandırılmış oda hissine bir örnek, bir bardakta görülen berrak ve renkli bir sıvının hissidir; şarabın sarısı sadece bardağın sınırlandırılmış yüzeyinde görülmez; sarı hissi bardağın tüm iç kısmını kaplar. Gündüzleri, gördüğümüz nesnelerle aramızdaki sözde boş alan, geceleri olduğundan çok farklı görünür. Giderek artan karanlık sadece nesnelerin üzerine değil, aynı zamanda nesnelerle bizim aramıza da yerleşir. Öyle ki sonunda onları tamamen örter ve sadece boşluğu kaplar. Karanlık bir kutunun içine baktığımda onu karanlıkla kaplanmış bulurum ve bu sadece kutunun koyu renkli kenarları ya da duvarları olarak görülmez. İyi aydınlatılmış bir odadaki gölgeli bir köşe, yalnızca duvarlarda ve zeminde değil, aynı zamanda bunların arasındaki boşlukta da bulunan bir karanlıkla doludur. Her duyum, onu nerede deneyimliyorsam oradadır ve eğer onu belli bir geniş alanın her noktasında aynı anda deneyimliyorsam, o zaman bu hacimli bir duyumdur. Şeffaf yeşil camdan bir küp bize uzamsal bir duyum verir; yeşile boyanmış opak bir küp ise tam tersine sadece yüzey duyumları verir." [154]

Dikkatin yönünü değiştirdiğimizde başımızda aynı şekilde üç boyutu içeriyormuş gibi görünen bazı yarı-motor hisler oluşur. Gözlerimiz kapalıyken evin üstünü ve sonra mahzeni, önümüzdeki mesafeyi ve sonra arkamızdakini, sağdaki boşluğu ve sonra soldaki boşluğu düşünürsek, bir fikirden çok daha güçlü bir şey hissederiz - gerçek bir his, yani sanki kafanın içinde bir şey başka bir yöne doğru hareket etmiş gibi. Fechner'in bu hisler üzerine ilk açıklamaları yayınlayan kişi olduğuna inanıyorum. Şöyle yazıyor: "Dikkatimizi bir duyunun nesnelerinden başka bir duyunun nesnelerine aktardığımızda, yönün değiştiğine ya da farklı şekilde lokalize olmuş gerilime (Spannung) dair tarif edilemez (aynı zamanda mükemmel bir şekilde belirlenebilir ve zevkle tekrarlanabilir) bir his yaşarız. Gözlerde öne doğru, kulaklarda yana doğru bir gerginlik hissederiz; bu gerginlik dikkatimizin derecesine göre artar ve bir nesneye dikkatle baktığımızda ya da bir şeyi dikkatle dinlediğimizde değişir; bu nedenle dikkatin gerilmesinden söz ederiz. Fark, dikkat göz ve kulak arasında hızla titreştiğinde en açık

154 Loc. Cit. S. 572.

şekilde hissedilir. Bu duygu, bir şeyi dokunma, tatma ya da koklama yoluyla incelikle ayırt etmek istediğimizde, çeşitli duyu organlarına göre en belirgin farkla kendini konumlandırır.

"Ama şimdi, hafızamdaki ya da hayalimdeki bir resmi canlı bir şekilde hatırlamaya çalıştığımda, bir şeyi gözümle ya da kulağımla keskin bir şekilde kavramaya çalıştığımda yaşadığım duyguya tamamen benzer bir duygu yaşıyorum; ve bu benzer duygu çok farklı bir şekilde lokalize oluyor. Gerçek nesnelere (aynı zamanda ardıl imgelere) yönelik mümkün olan en keskin dikkatte zorlanma açıkça ileriye doğru olurken ve dikkat bir duyudan diğerine geçtiğinde, sadece duyu organları arasında yönünü değiştirir ve başın geri kalanını zorlanmadan serbest bırakırken, hafıza veya hayalde durum farklıdır; çünkü burada duygu dış duyu organlarından tamamen çekilir ve daha ziyade beynin kanatlarının olduğu başın o kısmına sığınmış gibi görünür. Örneğin, bir yeri ya da kişiyi anımsamak istersem, dikkatimi ileriye doğru zorladığım oranda değil, deyim yerindeyse geriye doğru çektiğim oranda, o yer ya da kişi canlılıkla gözümün önünde canlanacaktır." [155]

Fechner'in tarif ettiği hislerin kısmen hayali yarı dairesel geçiş duyumlarından oluşması muhtemel görünmektedir. [156] Bunlar kuşkusuz yön değişikliğinin en hassas algısını taşır ve burada olduğu gibi, değişiklikler dış dünyada gerçekleşiyormuş gibi algılanmadığında, başın içinde bulunan belirsiz bir iç alanı işgal ederler. [157]

155 Elemente der Psychophysik, ii. 475-6.

156 Bakınız Foster'ın Fizyoloji Ders Kitabı, kitap. III. C. VI. Bölüm 2.

157 Yarı dairesel kanalların son zamanlarda keşfedilen işlevinden habersiz olan Fechner, bu duyguların organik merkezi hakkında farklı bir açıklama getirmektedir. Muhtemelen oldukça karmaşıktırlar. Bende, gözlerdeki gerçek hareketler önemli bir rol oynar, ancak Fechner'in şu şekilde tanımlamaya devam ettiği kafa derisindeki tuhaf duyguların pek farkında değilim: "Farklı duyu organlarındaki gergin dikkat hissi, bu çeşitli organları kullanırken, onlara ait kasları bir tür refleks eylemle harekete geçirerek üretilen bir kas hissi gibi görünüyor. O halde, bir şeyi hatırlama çabasındaki gergin dikkat hissinin hangi özel kas kasılmasıyla ilişkili olduğu sorulabilir? Bu soruya kendi hislerim bana kesin bir cevap veriyor; bu his bana belirgin bir şekilde başın iç kısmında bir gerginlik hissi olarak değil, kafa derisinde bir gerginlik ve kasılma hissi olarak, kafatasının tamamında dışa doğru bir basınçla birlikte, şüphesiz kafa derisindeki kasların kasılmasından kaynaklanan bir his olarak geliyor. Bu, "sich den Kopf zerbrechen, den Kopf zusammennehmen - kafanı kaldır, kafanı topla" ifadeleriyle çok iyi uyum sağlıyor. Eski bir hastalığımda, sürekli düşündükten sonra en ufak bir çabaya dayanamadığımda ve bu

Derinin kendisinde, Hering'in dikkat çektiği üçüncü boyuta belli belirsiz bir yansıtma biçimi vardır. " Isı sadece deri yüzeyinde hissedilmez, hava yoluyla iletildiğinde yüzeyden az ya da çok dışarıya, çevredeki uzayın üçüncü boyutuna uzanıyor gibi görünebilir. Karanlıkta elimizi sağa sola hareket ettirerek ve sıcaklık hissimizin dalgalanmasına dikkat ederek ışıldayan bir cismin yerini belirleyebiliriz. Ancak bu hissin kendisi, sıcak cismi konumlandırdığımız noktaya tam olarak yansıtılmaz, her zaman elin çevresinde kalır." Birinin ağız boşluğunun içi, dil ile keşfedildiğinde, bakıldığında olduğundan daha büyük hissedilir. Yeni çekilmiş bir dişin krateri ve yuvasındaki gevşek bir dişin hareketleri oldukça korkunç hissettirir. Kulak zarında vızıldayan bir tatarcık genellikle bir kelebek kadar büyük görünecektir. Timpanik zarın uzamsal duyarlılığı şimdiye kadar çok az incelenmiştir, ancak bu konu çok fazla zahmete değecektir. Eğer dış kulağa, rulo haline getirilmiş bir kâğıt mendilin ucu gibi küçük bir nesne sokarak yaklaşırsak, varlığının bize verdiği geniş yayılma hissine şaşırırız ve bu nesne çıkarıldığında ortaya çıkan berraklık ve açıklık hissine şaşırırız. Buradaki geniş kapsamlı hissin uzak sinirler üzerindeki gerçek ışınlamadan kaynaklanıp kaynaklanmadığını sorgulamak önemsizdir. Şu anda uzamsal hissin nesnel nedenlerini değil, öznel çeşitlerini ele alıyoruz ve deney, aynı nesnenin kulağın dış kutikulasından çok iç kutikulasına daha fazla his verdiğini göstermektedir. Timpanik boşluktaki havanın zar üzerindeki basıncı şaşırtıcı derecede büyük bir his verir. Burun deliklerimizi tutarak ve ağzımızı kapatıp ekspiratuar bir çabayla havayı östaki tüplerimizden geçirerek basıncı arttırırız ve aynı kapalı ağız ve burun koşulları altında ya inspirasyon yaparak ya da yutkunarak basıncı azaltabiliriz. Her iki durumda da başın içinde, yüzeyi küçük parmak tırnağını geçmeyen timpanik zardan çok daha büyük bir organın etkilenmesinden kaynaklanıyormuş gibi görünen büyük, yuvarlak, üç boyutlu bir his duyarım.

Kulak zarı ayrıca, dış atmosferin basıncındaki, gürültü olarak ya da bu daha şiddetli şekilde hissedilemeyecek kadar küçük farklılıkları

konuda teorik bir önyargım olmadığında, kafa derisinin kasları, özellikle de başın arkasındakiler, ne zaman düşünmeye çalışsam oldukça hastalıklı bir duyarlılık derecesine bürünüyordu." (Elementary der Psychophysik, II 490-91.)

hissedilebilir hale getirebilir. Okuyucu gözleri kapalı olarak oturur ve bir arkadaşının büyük bir kitap gibi katı bir nesneyi gürültüsüz bir şekilde yüzüne yaklaştırmasına izin verirse, nesnenin varlığının ve konumunun hemen farkına varır - aynı şekilde uzaklaşmasının da. Bu deneyi ilk kez yapan yazarın bir arkadaşı, kulağına yakın tuttuğu bir tahta, bir kafes çerçeve ve bir eleğin üç katılık derecesi arasında tereddütsüz bir ayrım yapmıştır. Bu duyum sıradan insanlar tarafından hiçbir zaman bir algı aracı olarak kullanılmadığından, dikkatleri ilk kez bu duyuma çekilen kişilerde hissedilen niteliğinin sadece bu duyuma ait olduğunu ve eğitimsel telkinlerden kaynaklanmadığını varsayabiliriz. Ancak bu hissedilen nitelik çok açık ve net bir şekilde üç boyutta belirsiz bir uzaysal genişliktir - tıpkı sırt üstü yattığımızda ve görüş alanımızın tamamını boş mavi gökyüzüyle kapladığımızda retinal duyumun hissedilen niteliği gibi. Bir nesne kulağımıza yaklaştırıldığında hemen kendimizi kapalı, daralmış hissederiz; nesne uzaklaştırıldığında ise aniden sanki dışımızda bir şeffaflık, berraklık, açıklık oluşmuş gibi hissederiz. Ve bu his, onu gözlemleme zahmetine katlanan herkes tarafından, belirsiz, ölçülmemiş bir durumda üçüncü boyutu içerdiği kabul edilecektir. [158]

Okuyucu, bu gerçekleri sıralarken, hissin hacminin onu veren organın büyüklüğüyle çok az ilişkili olduğunu fark etmiş olacaktır. Kulak ve göz nispeten küçük organlardır, ancak bize büyük hacimli hisler verirler. Hissin büyüklüğü ile etkilenen organın büyüklüğü arasındaki aynı doğru orantı eksikliği belirli duyu organlarının sınırları içinde de mevcuttur. Bir nesne retinanın yan kısımlarında foveada göründüğünden daha küçük görünür, iki işaret parmağını paralel ve birkaç santim aralıklı tutarak ve bir gözün bakışını birinden diğerine aktararak kolayca doğrulanabilir. O zaman doğrudan bakılmayan parmak küçülmüş gibi görünecektir ve parmakların yönü ne olursa olsun bu böyledir. Dilin üzerindeki bir kırıntı ya da küçük bir tüpün çapı, parmakların arasındakinden daha büyük görünür. Eğer eşit uzaklıkta

158 Söz konusu duyumun akustik bir duyarlılıktan ziyade dokunsal bir duyum olduğu, yazarın her iki kulak zarı da oldukça normal olan, ancak kulaklarından biri neredeyse tamamen sağır olan bir doktor arkadaşının, nesnelerin varlığını ve yokluğunu bir kulağında olduğu kadar diğer kulağında da hissetmesiyle kanıtlanmış gibi görünmektedir.

tutulan iki nokta (örneğin köreltilmiş pergel ya da makas noktaları) gerçekten bir çift paralel çizgiyi tanımlayacak şekilde deri boyunca çizilirse, çizgiler bazı noktalarda diğerlerinden daha uzak görünecektir.

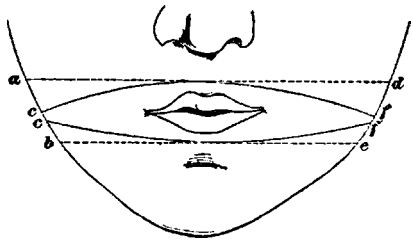

Fig 51

Örneğin, onları yüz boyunca yatay olarak çizersem, ağız aralarına düşecek şekilde, üzerinde deney yapılan kişi sanki ağız yakınında ayrılmaya başladıklarını ve onu iyi işaretlenmiş bir elipse dahil ettiklerini hissedecektir. Benzer şekilde, pusula noktalarını bir ya da iki santimetre aralıklı tutup, bilek ve avuç üzerinden ön koldan aşağı doğru çekersek, sonunda birini bir parmak boyunca, diğerini de komşusu boyunca çizersek, görünüm kısa süre sonra ikiye ayrılan, bileğin altında daha geniş bir şekilde ayrılan, avuç içinde tekrar daralan ve sonunda parmak uçlarına doğru tekrar hızla ayrılan tek bir çizgi olacaktır. Şekil 51 ve 52'deki noktalı çizgiler pusula noktalarının gerçek yolunu, tam çizgiler ise görünen yolunu temsil etmektedir. Dahası, aynı uzunluktaki deri, uyarımın şiddetine göre daha kapsamlı bir duyum iletecektir. Bir kartın kenarı deriye bastırılırsa, uçları arasındaki mesafe, aynı uç noktalara dokunan iki pusula ucu arasındaki mesafeden daha kısa görünecektir. [159]

Gözde, sinir uyarımının yoğunluğu, parlaklığı kadar hissin hacmini de artırıyor gibi görünmektedir.

159 Deri burada gözden farklı bir yasaya uyuyor gibi görünmektedir. Belirli bir retina yolu, önce bir dizi nokta tarafından, sonra da aralarındaki aralık uyarılmamış iki uç nokta tarafından uyarılırsa, bu aralık ikinci durumda ilkinde göründüğünden önemli ölçüde daha az görünecektir. Deride ise uyarılmamış aralık daha büyük görünür. Okuyucu bir kartvizit alıp bir kenarını testere dişi şeklinde keserek ve diğer kenarından iki köşesi hariç tümünü keserek ve sonra deriye tutulduğunda iki kenarın uyandırdığı hisleri karşılaştırarak bu durumdaki gerçekleri kolayca doğrulayabilir.

Eğer gazı sırayla yükseltir ve alçaltırsak, tüm oda ve içindeki tüm nesneler sırayla büyüyor ve küçülüyor gibi görünür. Küçük harflerle yazılmış bir sayfanın yarısını gri bir camla kaplarsak, camın içinden görülen baskı, camın dışından görülenden kesinlikle daha küçük görünür ve cam ne kadar koyu olursa fark da o kadar büyük olur. Retinanın önündeki sınırlı bir opaklık, kapladığı kısımdan gelen ışığın bir kısmını engellediğinde, bu kısma yansıtılan nesneler, görüntüleri bunun dışına düştüğünde ancak yarısı kadar büyük görünebilir. [160] Ters etki bazı ilaçlar ve anestezikler tarafından üretilmiş gibi görünmektedir. Morfin, atropin, daturin ve soğuk cildin duyarlılığını köreltir, böylece üzerindeki mesafeler daha az görünür. Haşhaş genel duyarlılıkta garip sapmalar yaratır. Etkisi altında kişinin vücudu ya muazzam derecede genişlemiş ya da garip bir şekilde daralmış görünebilir. Bazen tek bir üye diğerleriyle olan oranını değiştirir; ya da örneğin kişinin sırtı tamamen yokmuş gibi görünür, sanki arkada sadece bir boşluk varmış gibi. Nispeten yakındaki nesneler çok uzaklara çekilir, kısa bir cadde göze ölçülemez bir perspektif gibi görünür. Eter ve kloroform da bazen benzer sonuçlar doğurur. Alman fizyolog Panum, küçük bir çocukken nevralji için eter verildiğinde, görme duyusu kararmadan ve kulaklarında uğultu başlamadan önce odadaki nesnelerin aşırı derecede küçüldüğünü ve uzaklaştığını anlatır. Ayrıca kilisede uyanık kalmak için boşuna çabalayan bir arkadaşının, vaizin gittikçe küçüldüğünü ve daha da uzaklaştığını gördüğünden bahsetmektedir. Ben de bir keresinde kloroformizasyonun başlangıcında nesnelerin aynı şekilde küçüldüğünü gözlemlemiştim. Çeşitli beyin hastalıklarında da benzer bozukluklara rastlarız.

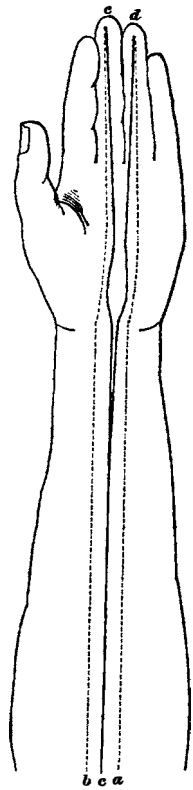

Fig 52

160 Classen, Physiologie des Gesichtssinnes, s. 114; ayrıca bkz. A. Riehl, Der Philosophische Kriticismus, II. s. 149.

Bir duyumun temel hissedilebilir büyüklüğünün diğerinden bu kadar farklı olmasına neden olan fizyolojik koşulları belirleyebilir miyiz? Sadece kusurlu bir şekilde. Sonuçtaki faktörlerden biri hiç kuşkusuz duyumu uyandıran dış etken tarafından aynı anda uyarılan sinir sonlanmalarının sayısıdır. Çok sayıda deri siniri ısıtıldığında ya da çok sayıda retina yüzeyi aydınlatıldığında, hissimiz daha az sayıda sinir yüzeyinin uyarıldığı duruma göre daha büyük olur. İki pusula noktasının verdiği tek duyum, basit görünmesine rağmen, yine de bir tanesinin verdiğinden çok daha büyük ve daha keskin hissedilir. Tek bir noktanın dokunuşu her zaman keskinlik niteliğiyle tanınabilir. Bu sayfa, tek gözünü kapatan okuyucuya, iki gözü açık olana göre çok daha küçük görünür. Ay da öyle ki, bu son gerçek, bu fenomenin paralaksla hiçbir ilgisi olmadığını göstermektedir. Cheselden tarafından katarakt ameliyatı yapılan meşhur çocuk, ilk gözü ameliyat edildikten sonra "gördüğü her şeyin son derece büyük olduğunu" düşünmüş, ancak ikinci gözü ameliyat edildikten sonra "nesnelerin ilk başta bu gözüne büyük göründüğünü, ancak diğerine göründüğü kadar büyük görünmediğini ve aynı nesneye her iki gözüyle baktığında, sadece ilk ameliyat edilen gözüne göre yaklaşık iki kat daha büyük göründüğünü, ancak iki katı olmadığını düşündüğünü" söylemiştir. '

Aynı yüzeyin belirli kısımlarının diğer kısımlara göre ve bir yüzey sırasının diğerine göre (örneğin retinanın deriye göre) daha fazla hissedilmesi de bir dereceye kadar aynı faktörün işleyişiyle açıklanabilir. Uzaysal olarak en hassas yüzeylerin (retina, dil, parmak uçları, vs.) alışılmadık kalınlıkta sinir gövdeleri tarafından beslendiği anatomik bir gerçektir, bu da her bir yüzey alanı birimine alışılmadık derecede çok sayıda terminal lif sağlamak zorundadır. Ancak hissedilen uzantıdaki değişimler muhtemelen sadece lif sayısıyla sayısal orantının çok kaba bir yasasına uymaktadır; bir ses iki kulakta bir kulağa göre iki kat daha hacimli değildir ve aynı yüzey farklı koşullar altında uyarıldığında yukarıda bahsedilen his değişimleri, hissin anatomik olanın sadece temel olduğu çeşitli faktörlerin bir sonucu olduğunu göstermektedir. Farklı koşulların birbiriyle çelişen miktarlarda hissedilen alan yarattığı durumlarda, işbirliği yapan faktörleri belirlemek için birçok dahiyane hipotez ortaya atılmıştır, Daha sonra bu

vakalardan bazılarını ayrıntılı olarak inceleyeceğiz, ancak burada peşinen itiraf etmek gerekir ki, birçoğu tamamen analize karşı koyar [161]

UZAMSAL DÜZEN ALGISI

Şimdiye kadar ortaya koyduğumuz ya da ortaya koymaya çalıştığımız tek şey, duyumlarımızın her birinin diğer özellikleriyle bağlantılı ayrılmaz bir unsur olarak uzamsallığın belirsiz formunun ya da mahiyetinin varlığıdır. Bu kapsamlı unsurun varyasyonlarına dair verdiğimiz sayısız örnek sadece onun kesinlikle duyusal karakterini açıklığa kavuşturmak içindir. Bunların çok azında okuyucu, varyasyonu, hatırlanan bir deneyimin önerisi gibi ek bir entelektüel unsurla açıklayabilecektir. Neredeyse hepsinde, uyarılan kendine özgü bir tür sinir sürecinin ani psişik etkisi gibi görünmüştür ve söz konusu tüm sinir süreçleri, zihne, en azından ilkel olarak, hiçbir parça veya alt bölüm

161 Bu noktada, duygunun anatomik durumu duygunun kendisine benzese de, bu benzerliğin anlayışımız tarafından duygunun neden öyle olması gerektiğini açıklamak için kullanılamayacağı gerçeğine biraz vurgu yaparak dikkat çekmekte fayda vardır. Hem materyalistler hem de spiritüalistler tarafından bıkıp usanmadan tekrarlandığını duyarız: belli bir beyin sürecinin kırmızılık hissini, diğerinin ise öfke hissini üretmesi için hiçbir içsel neden göremeyiz: bir süreç ne kadar kırmızıysa diğeri de o kadar öfkelidir ve süreç ile hissin birleşmesi, diğer anlayışlara göre, saf ve basit bir yan yana getirmedir. Ancak zihinde bir üçgen üreten retina parçasının kendisinin de bir üçgen vs. olduğu uzaysal his meselesinde, ilk bakışta his kendi sinirsel durumunun doğrudan bir idraki olabilirmiş gibi görünür. Ancak bu doğru olsaydı, duyumumuzun sürekli bir kapsamdan ziyade bir çokluk olması gerekirdi; çünkü koşul optik sinir terminallerinin sayısıdır ve bu bile sadece uzak bir koşuldur, anlık bir koşul değildir. Hissin dolaysız koşulu retinadaki süreç değil, beyindeki süreçtir; ve beyindeki süreç, bildiğimiz kadarıyla, bir üçgene benzemediği gibi - hayır, muhtemelen öyledir - kızarıklığa ya da öfkeye de benzemeyebilir. Uzay söz konusu olduğunda, organik koşullardan birinin, yani deri ya da retina üzerine düşen üçgenin, gözlemlenen öznenin zihninde psikolojik gözlemcide yarattığına benzer bir temsil yaratması sadece bir tesadüftür. Başka hiçbir durumda böyle bir tesadüfe rastlanmaz. Uyarılmış sinir uçları gruplarımızın, üçgen şeklini doğrudan idrak etmemiz nedeniyle uzaydaki üçgenleri idrak ettiğimizi kabul etsek bile, mesele daha şeffaf olmazdı, çünkü gizem hâlâ devam ederdi, neden parmak uçlarımızdaki üçgenleri sırtımızdaki sinir uçlarından, gözümüzdeki üçgenleri kulağımızdakilerden ve bu parçaların herhangi birindeki üçgenleri beynimizdekilerden çok daha iyi idrak ediyoruz? Thos. Brown, algılanan alanın şeklini 'etkilenen sinirsel genişlemenin' şekliyle açıklama fikrini çok haklı olarak reddetmektedir. "Eğer sadece bu gerekli olsaydı, inç kare ve yarım inç ve koku ve sesin doğrusal ve eğrisel çeşitli diğer biçimlerine sahip olmamız gerekirdi." (Dersler, XXII.)

düzeninin hüküm sürmediği basit bir toplam genişlik şeklinde verdikleri alanı vermekte hemfikirdir.

Hiç kimse bu düzensiz uzam kavramına şaşırmasın. Düzensiz bir uzam olabileceği gibi, uzamsız bir düzen de olabilir. [162] Ve ilkel uzam algıları kesinlikle düzensiz bir türdendir. İlk algılanan uzamların potansiyel olarak içerdiği düzen, zihin tarafından belirgin bir şekilde kavranmadan önce, oldukça karmaşık bir dizi zihinsel eylemle bu uzamlara örülmelidir. Duyumların ortaya çıkardığı ilksel büyüklükler bilinç tarafından ölçülmeli, alt bölümlere ayrılmalı ve nesnel dünyanın gerçek Uzamı olarak bildiğimiz şeyi sentezleriyle oluşturmadan önce bir araya getirilmelidir. Bu işlemlerde hayal gücü, çağrışım, dikkat ve seçim belirleyici bir rol oynar ve duyuların uzam verilerine hiçbir yerde yeni bir malzeme eklemeseler de, bu verileri öylesine karıştırır ve manipüle ederler ve mevcut olanları hayali olanların arkasına saklarlar ki, bazı yazarların duyu verilerinin hiçbir uzamsal değeri olmadığını ve alt bölümleri yaptığı için aklın da onlara kendi kaynaklarından uzamsal nitelik kazandırdığını düşünecek kadar ileri gitmeleri şaşırtıcı değildir.

Kendimize gelince, tüm duyumlarımızın (henüz bağlantısız ve ayrımsız olsa da) geniş nesnelerden oluştuğunu bulduktan sonra, bir sonraki sorunumuz şudur: Başlangıçta düzensiz olarak verilen bu uzamları, şimdi bildiğimiz tek düzenli ve tertipli uzam dünyası içinde nasıl DÜZENLERİZ?

Öncelikle, bilinçli bir yaratığın bilincine varabileceği, her biri kendine özgü bir içerikle donatılmış çeşitli duyu alanlarının, sırf çok sayıda oldukları için, birbirleriyle belirli bir uzamsal ilişkiye girme ya da belirli bir konum düzeninde yer alma eğiliminde olmaları gerektiğini düşünmek için hiçbir neden yoktur. Kendimizde bile bunu fark edebiliriz. Farklı duygular içimizde belirli bir uzamsal düzene sahip olmaksızın bir arada var olabilir. Yanında yazı yazdığım derenin sesi, sedir

162 Örneğin müzikal tonlar, uzay ya da zaman düzeninden bağımsız bir kalite düzenine sahiptir. Müzik, notaların zaman sıralamasının nitelik sıralamasını bozmasından kaynaklanır. Genel olarak, eğer a b c d e f g h i j k, vb. nitelik sırasına göre duyguların bir düzenini temsil ediyorsa, d e f a h g, vb. gibi herhangi bir uzay sırası veya zaman sırası alabilirler ve yine de nitelik sırası sabit ve değişmeden kalacaktır.

ağaçlarının kokusu, kahvaltımın bana verdiği rahatlık ve bu paragrafa duyduğum ilgi, hepsi bilincimde ayrı ayrı yer alır, ama hiçbir şekilde birbirlerinin dışında ya da yanında değildir. Alanları birbirine karışmış durumda ve en fazla aynı belli belirsiz nesnel dünyayı tamamlıyorlar. Niteliklerin çok daha az farklı olduğu durumlarda bile, benzer bir şeye sahip olabiliriz. Yalnızca öznel ve bedensel duyumlarımızı ele alırsam, hareketsiz yatarken ya da otururken sırtımızın uzunluğunu ya da ayaklarımızın yönünü omuzlarımızdan belirgin bir şekilde hissetmekte çok zorlandığımız anlar vardır. Güçlü bir çabayla dikkatimizi tüm bedenimize tarafsız bir şekilde dağıtmayı başarabiliriz ve o zaman bedenimizin gerçek şeklini bir tür bütünlük içinde hissederiz. Ancak genel olarak birkaç parça bilinç tarafından güçlü bir şekilde vurgulanır ve geri kalanlar dikkatten kaçar ve bu durumda onların göreceli konum sırasına ilişkin algımızın ne kadar belirsiz ve muğlak olduğu dikkat çekicidir. Açıktır ki, bilinçte çok sayıda duyu-alanının düzenli bir şekilde düzenlenmesi için, bunların yalnızca ayrı ayrı var olmalarından daha fazla bir şey gereklidir. Bu daha ileri koşul nedir?

Eğer bir dizi duyulur genişlik birbirinin yanında ve belirli bir düzen içinde algılanacaksa, bunlar zihne basitçe ve bir kerede girebilen daha geniş bir duyulur genişliğin parçaları olarak görünmelidir. Sanırım kişinin bedeninin biçimini saf hislerle doğru bir şekilde tahmin etmesinin zorluğunun, bedenin bütünlüğünü bir birim olarak hissetmenin çok zor olmasından kaynaklandığı görülecektir. Bu sorun aynı anda hem ileriye hem de geriye doğru düşünmeye benzer. Başımızın bilincindeyken ayaklarımızın bilincinde olmama eğiliminde oluruz ve böylece kendimize dair algımıza, bu algıyı bir sezgi eleminden bir inşa eylemine dönüştüren bir zaman-başarı unsuru girer. Bu yapıcılık unsuru, tek bir bakışla kavranamayacak kadar büyük nesnel alanlarla ilgilendiğimizde, daha da yüksek bir derecede mevcuttur ve aynı sonuçları beraberinde getirir. Bir kasabadaki dükkânların birçok dolambaçlı sokakla ayrılmış göreli konumları, art arda algılanan verilerden bu şekilde inşa edilmek zorundadır ve sonuç az ya da çok derecede belirsizliktir.

O halde, bir duyumun daha geniş bir kuşatıcı uzamın bir parçası olarak ayırt edilebilmesi, onun belirli bir uzamsal düzen içinde

kavranmasının olmazsa olmaz koşuludur. O halde duygularımızı uzamda sıralama sorunu ilk etapta bir ayrımlaştırma sorunudur, ama saf ve basit bir ayrımlaştırma sorunu değildir; çünkü o zaman yalnızca bir arada bulunan görüntüler değil, aynı zamanda tutarlı sesler de zorunlu olarak bir ağ düzenine sahip olurlar. Ayırt edilen şey, daha büyük bir alan içinde küçük bir alan olarak görünecektir, bu doğrudur, ancak bu düzenin en temel halidir. Kesin olanın içindeki konumunun belirlenmesi için başka koşulların da olması gerekir; bunların ne olduğunu incelemenin en iyi yolu da biraz durup 'uzamsal düzen' ifadesinin ne anlama geldiğini analiz etmek olacaktır.

Uzamsal düzen soyut bir terimdir. Kapsadığı somut algılar şekiller, yönler, konumlar, büyüklükler ve mesafelerdir. Bu şeylerden herhangi birini toplam genişlikten ayırmak, kısmen genişliğe düzen getirmektir. Enginliği bu şeylerin çokluğuna bölmek, onu tamamen düzenli bir şekilde kavramaktır. Şimdi bu şeyler ayrı ayrı nelerdir? Öncelikle, hiç kimse, tıpkı içinde bulundukları toplam enginlik gibi, bunlardan bazılarının duyumun nitelikleri olduğunu söylemekte bir an bile tereddüt edemez. Şekli ele alalım: bir kare, bir daire ve bir üçgen en iyi durumda göze basitçe üç farklı türde elf izlenimi olarak görünür, her biri o kadar kendine özgüdür ki, geri dönecek olsa onu tanırız. Nunnery'nin hastasının kataraktları alındıktan sonra gözüne bir küp ve bir küre gösterildiğinde, hemen şekillerindeki farklılığı algılayabilmiş ve hangisinin küp, hangisinin küre olduğunu söyleyemese de, aynı şekilde olmadıklarını görmüştür. Çizgiler de böyledir: eğer görüş alanımızdaki çizgileri fark edebiliyorsak, dikey bir çizginin bizi yatay bir çizgiden farklı bir şekilde etkilememesi ve 'dikey' adını ya da çağrışımlarından herhangi birini henüz bilmesek de, duyarlılığımızın bu kendine özgü etkisinin ötesinde, tekrar sunulduğunda bizi benzer şekilde etkilememesi düşünülemez. Açılar da böyledir: geniş bir açı duygularımızı hemen dar bir açıdan farklı bir şekilde etkiler. Uzaklık da basit bir duyumdur - iki uzak noktayı birleştiren bir çizginin duyumu: çizgiyi uzatırsanız, duyumu ve onunla birlikte hissedilen uzaklığı da değiştirirsiniz.

Uzam-ilişkileri

Ancak mesafe ve yön ile birlikte uzay-ilişkileri kategorisine geçeriz ve hemen tüm ilişkileri tüm duygu ya da hayal gücü olgularından farklı kılan bir görüşle karşı karşıya kalırız. Psikolojideki Platoncu ekol için bir ilişki, saf düşüncenin bir enerjisidir ve bu nedenle, aralarında elde edildiği algılanabilen duyusallık verileriyle oldukça uyumsuzdur. Dolayısıyla bu ekolün bir öğrencisinin bu noktada bize şöyle dediğini hayal edebiliriz: "Diyelim ki her bir çizgi ve her bir açı için ayrı bir özel duyum yarattınız, bu neye yol açar? Hâlâ açıklanması gereken yönler ve mesafeler düzeni var; hâlâ belirtmeniz gereken tüm bu hissedilen figürlerin göreceli büyüklükleri var; uzamınıza düzen getirdiğiniz söylenmeden önce tanımlamanız gereken ilgili konumları var. Ve bu sonlandırmalardan hiçbiri ancak bir düşünce eylemi aracılığıyla gerçekleştirilebilir, böylece uzamı saf duyarlılık terimleriyle açıklama girişiminiz neredeyse daha en başında bozulur. Örneğin konum asla bir duyum olamaz, çünkü ona içkin hiçbir şey yoktur; yalnızca bir nokta, çizgi ya da başka bir şekil ile dışsal koordinatlar arasında elde edilebilir ve asla duyulur verinin, çizginin ya da noktanın kendi içinde bir unsuru olamaz. O halde uzam bilmecesinin kilidini yalnızca Düşünce'nin açabileceğini ve Düşünce'nin sevimli ama anlaşılmaz bir gizem olduğunu itiraf edelim. Sorunu böyle ele alma yöntemi kısa olma erdemine sahiptir. Bununla birlikte, bu kadar acele etmeyelim, ama sabırla bu uzam-ilişkilerinin ne olduğunu düşünerek biraz daha derine inip inemeyeceğimizi görelim.

'İlişki' çok kaygan bir kelimedir. O kadar çok farklı somut anlamı vardır ki, soyut bir tümel olarak kullanılması düşüncemize kolayca şaşkınlık getirebilir. Bu nedenle, onu kullanmamız gereken her yerde, o özel uygulama alanındaki kesin anlamının ne olduğundan emin olarak belirsizlikten kaçınmaya dikkat etmeliyiz. Şu anda bizim uzam-ilişkileriyle işimiz var, başka bir şeyle değil. Çoğu 'ilişki', ilişkili oldukları terimlerden tamamen farklı bir düzenin duygularıdır. Benzerlik ilişkisi, örneğin, yasemin ve sümbülteber arasında ya da Bay Browning'in dizeleri ile Bay Story'ninkiler arasında eşit derecede olabilir; kendisi ne kokulu ne de şiirseldir ve onu her türlü sansasyonel içerikten yoksun bırakanlar affedilebilir. Ama nasıl ki nicelik alanında

iki sayı arasındaki ilişki başka bir sayı ise, uzam alanında da ilişkiler, ilişkili oldukları olgularla aynı düzendeki olgulardır.

Eğer bu sonuncular görüş çemberi içinde yakalanırsa, birinciler bunlar arasındaki kimi diğer yamalardır. İki noktanın birbirine doğru yön ilişkisinden bahsettiğimizde, basitçe iki noktayı birleştiren çizginin hissini kastederiz. Çizgi bağlantıdır; onu hissederseniz bağlantıyı da hissedersiniz, onu görürseniz bağlantıyı da görürsünüz; birincisini (ne kadar belirsiz olursa olsun) hayal etmediğiniz sürece ikincisini düşünmeniz ya da diğerine işaret etmediğiniz sürece birini tanımlamanız ya da belirtmeniz mümkün değildir. Ve çizgiyi hayal ettiğiniz anda, ilişki tüm bütünlüğüyle önünüzde durur ve yapılacak başka bir şey kalmaz. Aynı şekilde, iki çizgi arasındaki yön ilişkisi, aralarında kalan boşluğun kendine özgü şekil hissiyle özdeştir. Buna genellikle açısal ilişki denir.

Eğer bu ilişkiler duyumlarsa, konum ilişkileri de daha az değildir. Dikey bir çizginin üst ve alt noktaları arasındaki konum ilişkisi o çizgidir, başka bir şey değildir. Bir nokta ile onun altındaki yatay bir çizgi arasındaki konum ilişkileri potansiyel olarak çok sayıdadır. Diğerlerinden daha önemli olan bir tanesi vardır ki buna uzaklık denir. Bu, noktadan çizgiye çizilen bir dikmenin ideal ya da gerçek duyumudur. [163] Yatayın her bir ucundan noktaya uzanan iki çizgi bize tuhaf bir üçgenlik hissi verir. Bu hissin, söz konusu unsurların tüm konum ilişkilerinin merkezini oluşturduğu söylenebilir. Sağlık ve solluk, yukarı ve aşağı, yine özel olarak birbirlerinden ve genel olarak diğer her şeyden farklı olan saf duyumlardır. Tüm duyumlar gibi bunlar da yalnızca belirtilebilir, tanımlanamaz. Bir küpü alıp bir tarafını üst, diğerini alt, üçüncüsünü ön ve dördüncüsünü arka olarak işaretlersek, geriye kalan taraflardan hangisinin sağ, hangisinin sol olduğunu başka bir kişiye tarif edebileceğimiz hiçbir sözcük biçimi kalmaz. Sadece işaret edebilir ve şurası sağ, şurası sol diyebiliriz, tıpkı şurası kırmızı, şurası mavi dememiz gerektiği gibi. Birbirinin yanında görülen iki noktadan biri

163 Tüm geometri biliminin, varlığını insan zihninin çizgilere duyduğu aşırı ilgiye borçlu olduğu söylenebilir. Onları üretmek için uzayı her yönden kesip biçiyoruz.

her zaman bu duygulardan birinden, diğeri ise tam tersinden etkilenir; aynı şey herhangi bir çizginin uçları için de geçerlidir. [164]

Dolayısıyla, büyüklük dışındaki tüm uzam-ilişkilerinin saf duyusal nesnelerden daha fazla ya da daha az bir şey olmadığı kuşkusuz görünmektedir. Ancak büyüklük bu dar alanı aşıyor gibi görünmektedir. Uzamlar kadar zamanlar, sayılar, yoğunluklar ve nitelikler arasında da çokluk ve azlık ilişkileri vardır. O halde, bu tür ilişkilerin özel bir tür basit uzamsal duygu oluşturması imkânsızdır. Bunu kabul etmeliyiz: nicelik ilişkisi geneldir ve birçok bilinç kategorisinde ortaya çıkar, oysa ele aldığımız diğer ilişkiler özeldir ve yalnızca uzamda ortaya çıkar. Dikkatimiz daha kısa bir çizgiden daha uzun bir çizgiye, daha küçük bir noktadan daha büyük bir noktaya, daha zayıf bir ışıktan daha güçlü bir ışığa, daha soluk bir maviden daha zengin bir maviye, bir marş melodisinden bir galopa geçtiğinde, bu geçişe bilincin sentetik alanında daha fazla hissi dediğimiz kendine özgü bir farklılık hissi eşlik eder, -- daha fazla uzunluk, daha fazla masraf, daha fazla ışık, daha fazla mavi, daha fazla hareket. Bu geçişsel daha fazla hissi, tüm bu farklı eşliklerin altında kendisiyle özdeş olmalıdır, yoksa ona her durumda aynı adı vermemem gerekirdi. Kısa bir dikey çizgiden uzun bir yatay çizgiye, küçük bir kareden büyük bir daireye geçerken olduğu gibi, şekilleri birbirine uygun olan figürler arasından geçerken de bunu hissederiz. Ancak şekiller uyumlu olduğunda, ilişkiye dair bilincimiz çok daha belirgindir ve analitik dikkatimizi kullanırken tek bir çizgi ya da şeklin önce bir parçasını, sonra da tamamını

164 Sanırım bu son olgu sıralamasına ilk dikkat çeken Kant olmuştur. İki zıt küresel üçgenin, bir çiftin iki eldiveninin, zıt yönlerde sarılmış iki spiralin aynı içsel belirlenimlere sahip olduğunu, yani parçalarının birbirlerine göre aynı yasa tarafından tanımlandığını ve bu nedenle özdeş olarak düşünülmesi gerektiğini belirttikten sonra, karşılıklı üst üste binmelerinin imkânsızlığının, bizi simetrik bir çiftin her bir figürüne, parçalarının artık birbirleriyle değil, pergelin noktaları mutlak olarak verilmiş nesnel olarak dışarıda kalan bir uzayın bütünüyle dışsal bir belirleniminden ya da ilişkisinden ibaret olabilen kendine özgü bir farklılık atfetmeye zorladığını göstermiştir. Bu akıl almaz fark yalnızca "dolaysız bir sezgi meselesi olan sağ ve sol ilişkisi aracılığıyla" algılanır. Kant bu son sözlerinde (welches unmittelbar auf Anschauung geht -- Prolegomena. bölüm; 12) yukarı ve aşağı, sağ ve soldan duyumlar olarak bahsederken kastettiğimiz her şeyi ifade eder. Bununla birlikte, figürlerdeki bu zıtlıkların varlığı için gerekli olan dışsal toplam alanla ilişkiyi çağırırken yanılıyor. Kendi bedenimizle olan ilişki yeterlidir.

fark ettiğimizde en belirgin halini alır. O zaman bütünün daha büyük bir kısmı gerçekten de ayrı bir alan parçası olarak ortaya çıkar ve öyle tasavvur edilir. Bir çizgiyi ya da figürü diğerinin üzerine bindirebildiğimizde de aynı kesin hissi verir. Daha fazlasının tam olarak ölçülmesinin bu vazgeçilmez koşulu, bazılarının bu hissin kendisinin her durumda orijinal üst üste bindirme deneyimlerinden kaynaklandığını düşünmesine yol açmıştır. Bu muhtemelen tamamen doğru bir görüş değildir, ancak şu anki amacımız için bunun bir önemi yoktur. Bir duyu alanının alt bölümleri birbirlerine karşı tam olarak ölçülebildiği sürece, bir alt bölümü işgal eden nesnel formlar doğrudan ya da dolaylı olarak diğerinin üzerine bindirilmeli ve zihin olağanüstü bir artıyı anında hissetmelidir. Ve sadece bir alt bölümün belli belirsiz daha büyük ya da daha küçük olduğunu hissettiğimiz durumlarda bile, zihin onunla diğer alt bölüm arasında hızla geçiş yapmalı ve daha fazlanın ani duyusal şokunu almalıdır.

Böylece tüm uzam ilişkilerini açıklamış ve onları anlayabileceğimiz hale getirmiş gibi görünüyoruz. Bunlar, belirli çizgilerin, belirli açıların, belirli geçiş biçimlerinin ya da (daha farklı bir durumda) iki figürün üst üste bindirilmesinden sonra uzamın belirli seçkin bölümlerinin duyumlarından başka bir şey değildir. Bu ilişki duyumları, bir geometricinin parçalarının ilişkilerini göstermek için kalemiyle bir şekil boyunca yeni çizgiler çizdiğinde olduğu gibi gerçekten bu şekilde üretilebileceği gibi, gerçekte çizilmemiş çizgilerin ideal temsilleri de olabilir. Ancak her iki durumda da zihne girişleri, düşünülen uzamın daha ayrıntılı bir şekilde alt bölümlere ayrılması, kavranması ve ölçülmesine eşdeğerdir. O halde, alt katmanların bilince çıkarılması, toplam bir enginliğe dair ilk belirsiz hissimizden, enginliğin ayrıntılı bir şekilde kavranmasına geçtiğimiz sürecin tamamını oluşturur. Alt katmanlar ne kadar çok olursa, idrak de o kadar ayrıntılı ve mükemmel hale gelir. Ancak tüm alt-katmanların bizzat duyumlar olması ve 'daha fazla' ya da 'daha az' hissinin bile, kendisi bir şekil olmasa bile, en azından iki şekil hissi arasında bir geçiş hissi olması nedeniyle, henüz aksini göremediğimiz için, tüm uzamsal bilginin temelde duyumsal olduğu ve duyumlar bilincin birliğinde bir arada bulunduğu için,

onların duyular üstü bir kaynaktan gelen yeni bir maddi unsur olmadığı sonucuna varırız. [165]

Alt katmanların bilince çıkarılması! O halde bir sonraki konumuz budur. Konumları, büyüklükleri ve şekilleri bakımından üç açıdan bilince getirilebilirler.

Lokalizasyonun Anlamı

Şimdilik kendimizi konum belirleme sorunuyla sınırlayarak, sadece iki noktası dışarıdan uyarım alan hassas bir yüzeyin basit durumuyla başlayalım. İlk olarak, aralarında bir boşluk bulunan bu iki nokta nasıl birbirinin yanında hissedilir? Bunun için iki şeyin bilincinde olmamız gerekir: uyarılan noktaların ikiliği ve uyarılmayan aralığın genişliği. Tek başına ikilik, gerekli olmasına rağmen, uzamsal ayrımın yeterli bir koşulu değildir. Örneğin, aynı yerde iki sesi, aynı limonatada tatlı ve ekşiyi, sıcak ve soğuğu, deri üzerinde aynı yerde yuvarlak ve sivri teması vs. ayırt edebiliriz. [166] Tüm ayrımcılıkta, iki duygunun ikiliğinin zihin tarafından tanınması, duygular nitelik olarak

165 Bir ilişkiye salt bir çizgi, bir çizgiye de salt bir duyum demek pek çok kişinin gözünde tuhaf görünecektir. Herhangi bir ilişki hakkında, örneğin iki nokta arasındaki ilişki hakkında kolayca çok şey öğrenebiliriz: bunları birleştiren çizgiyi bölebilir, ayırt edebilir, sınıflandırabilir ve yeni çizgiler çizerek ya da temsil ederek ilişkilerini bulabiliriz vb. Ancak tüm bu daha fazla faaliyetin, ilk niyetinde ilişkinin kendisiyle olan tanışıklığımızla hiçbir ilgisi yoktur. Bu şekilde kavranan ilişki çizgidir ve başka bir şey değildir. Aslında ona daha az bir şey demek doğru olur; ve aslında çoğumuzun nasıl olup da çizginin ilişkiden çok daha kaba bir şey olduğu hissine kapıldığımızı anlamak kolaydır. Çizgi geniş ya da dardır, mavi ya da kırmızıdır, deneyimlerimiz sırasında şu ya da bu nesne tarafından dönüşümlü olarak oluşturulur; bu nedenle bu kazalardan herhangi birinden bağımsızdır; ve bu nedenle, onu bu türden duyulur niteliklerden biri olarak görmekten, onu her ne olursa olsun tüm duyulur niteliklerin olumsuzlanması dışında tanımlanamayan ve gizemli bir 'ilişkilendirme düşüncesi' eylemiyle duyumlara yerleştirilmesi gereken bir şey olarak düşünerek bitirebiliriz.

Bir uzam ilişkisinin salt bir çizgi ya da açı hissinden başka bir şey olması gerekiyormuş gibi hissetmemizin bir başka nedeni de, iki konum arasında potansiyel olarak herhangi bir sayıda çizgi ve açı ya da amaçlarımıza uygun olarak sonsuz sayıda ilişki kurabilmemizdir. Bu belirsiz potansiyel duygusu, genel bir şekilde 'yer ilişkileri'nden bahsettiğimizde kelimelerimize yapışır ve bizi, bunlardan tek bir tanesinin bile tek bir açı ya da tek bir çizgiyle tam olarak eşitlenemeyeceğini düşünmeye sevk eder.

166 Bu durum genellikle sıcak ve soğuk noktalar ya da yuvarlak ve sivri uçlar tek bir 'duyusal çember (Empfindungskreis)' sınırları içinde cilde uygulandığında ortaya çıkar.

ne kadar güçlü bir şekilde zıtsa o kadar kolaydır. Uyarılmış iki noktamız aynı nitelikte duyumlar uyandırıyorsa, bunlar zihne zorunlu olarak tekmiş gibi görünmelidir ve hiç ayırt edilmediklerine göre, zorunlu olarak ayrı ayrı lokalize edilmemişlerdir. Sırtta dört santimetre uzaklıktaki noktalar hiçbir niteliksel zıtlığa sahip değildir ve tek bir duyumda birleşirler. Aralarında milimetrenin binde üçünden daha az mesafe olan noktalar retinada öylesine zıt duyumlar uyandırır ki, bunları hemen iki tane olarak algılarız. Şimdi, sırtta bir noktadan diğerine geçerken çok yavaş, dilde ve parmak uçlarında çok daha hızlı, ama retinada akıl almaz bir hızla ortaya çıkan bu benzerlikler nedir? Onların içsel doğası hakkında herhangi bir şey keşfedebilir miyiz?

Bu soruya verilebilecek en doğal ve acil cevap saf ve basit bir yer benzerliğidir. Psikofiziğin çok şey borçlu olduğu Alman fizyoloğun [167] sözleriyle: " Duyumlar başlangıçtan itibaren (von vornherein) lokalize olmuştur. ... Her duyum en başından itibaren uzamsal nitelikten etkilenir, öyle ki bu nitelik duyuma daha yüksek bir yetiden gelen dışsal bir nitelik değildir, duyumun kendisinde içkin olarak bulunan bir şey olarak görülmelidir."

Yine de bu cevap üzerinde düşündüğümüz anda, aşılmaz bir mantıksal zorluk kendini gösterir. Hiçbir tekil duyum, kendi başına bir konum bilinci anlamına gelemez. Varsayalım ki tek bir noktanın uyandırdığı his dışında hiçbir his uyanmadı. Bu, herhangi bir özel bütünlük ya da varoluş hissi olabilir mi? Kesinlikle hayır. Sadece ikinci bir noktanın ortaya çıktığı hissedildiğinde, birincisi yukarı, aşağı, sağa veya sola dair bir belirlenim kazanabilir ve bu belirlenimlerin hepsi bu ikinci noktaya göredir. Her nokta, yerleştirildiği kadarıyla, o zaman yalnızca olmadığı şey sayesinde, yani başka bir nokta sayesinde vardır. Bu, konumun özünde hiçbir şey olmadığını ve mutlak bir büyüklük hissi olsa da, bir yer hissinin tek bir yalıtılmış duyumda içkin bir unsur oluşturamayacağını söylemek gibidir. Alıntıladığımız yazar bu itiraza kulak vermiştir, çünkü devamında bu şekilde başlangıçta lokalize olan duyumların "sadece kendi içlerinde öyle olduklarını, henüz mevcut olmayan bilinç temsilinde öyle olmadıklarını" söyler...

167 Vierordt, Grundriss der Physiologie, 5. baskı (1877), s. 326, 436.

İlk etapta birbirleriyle olan tüm karşılıklı ilişkilerden yoksundurlar." Ancak duyumun 'kendi içinde' böyle bir lokalizasyonu, zamanı geldiğinde ve diğer koşullar yerine getirildiğinde belirgin bir şekilde lokalize olma duyarlılığından veya potansiyelinden başka bir şey ifade etmiyor gibi görünmektedir. Şimdi, gelişmiş bilinçte gizli meyvelerini vermeden önce kendi içinde böyle bir duyarlılık hakkında herhangi bir şey keşfedebilir miyiz?

'Yerel İşaretler'

Öncelikle, her deri hissi ve her iç organ hissi, topografik konumundan, başka bir yerde sahip olamayacağı kendine özgü bir duygu tonu türetiyor gibi görünmektedir. Ve bu hissin kendisi, mekânın algılanmasından oldukça farklı bir şey gibi görünmektedir. Wundt şöyle diyor: [168] "Eğer parmağımızla önce yanağa, sonra avuç içine dokunursak ve her seferinde tam olarak aynı basıncı uygularsak, duyum iki durumda da belirgin bir farklılık gösterir. Benzer şekilde, avuç içini elin sırtıyla, enseyi ön yüzeyiyle, göğsü sırtıyla, kısacası derinin birbirinden uzak herhangi iki bölgesini birbiriyle karşılaştırdığımızda, dikkatle gözlemleyerek, birbirine oldukça yakın noktaların bile hislerinin niteliği açısından farklılık gösterdiğini kolayca fark edebiliriz. Eğer deri yüzeyimizin bir noktasından diğerine geçersek, temasın nesnel doğası aynı kalmasına rağmen, hislerimizde tamamen kademeli ve sürekli bir değişiklik buluruz. Vücudun karşıt taraflarındaki ilgili noktaların duyumları bile benzer olsa da aynı değildir. Örneğin, önce bir elimizin arkasına, sonra diğer elimize dokunursak, duyumda niteliksel bir benzerlik olmadığını fark ederiz. Bu tür farklılıkların yalnızca hayal gücü meselesi olduğu ve her birini kendimize farklı bir yeri işgal ediyormuş gibi gösterdiğimiz için duyumların farklı olduğunu sandığımız düşünülmemelidir. Dikkatimizi yeterince keskinleştirirsek, kendimizi yalnızca hislerin niteliğiyle sınırlayarak, onların yerelliklerinden

168 Vorlesungen,b. Menschenu. Thierseele (Leipzig, 1883), I. 214. Ayrıca bkz. Ladd's Physiological Psychology, s. 396-8 ve Stanley Hall'un (Mind, x. 571) küt bir ucun deri üzerinde hafifçe gezdirilmesiyle ortaya çıkan duyumlara ilişkin anlatımıyla karşılaştırın. Kesici acı, titreme, heyecan, dönme, gıdıklanma, çizilme ve hızlanma noktaları yüzey boyunca birbirini izler.

tamamen soyutlayabilir ve yine de farklılıkları oldukça belirgin bir şekilde fark edebiliriz."

Bu yerel zıtlıkların birbirlerine mutlak olarak sürekli derecelendirmelerle gölge düşürüp düşürmediğini söyleyemeyiz. Ama biliyoruz ki (Wundt devam ediyor)

"Derinin bir noktasından diğerine geçtiğimizde, çok farklı derecelerde hızla değişirler. Parmak uçları gibi, esas olarak dokunmak için kullanılan hassas kısımlarda, birbirine yakın iki nokta arasındaki duyum farkı zaten güçlü bir şekilde belirgindir; kol, sırt, bacaklar gibi daha az hassas kısımlarda ise, duyum farklılıkları yalnızca uzak noktalar arasında gözlemlenebilir."

İç organların da kendilerine özgü duyum nitelikleri vardır. Böbrekteki bir iltihap karaciğerdekinden farklıdır; eklemlerdeki ve kaslardaki ağrılar birbirinden farklıdır. Diş sinirlerindeki ağrı, yanık ağrısından tamamen farklıdır. Ancak bu farklılıklar arasında çok önemli ve ilginç benzerlikler vardır. Yerini göremediğimiz ve ağrının karakteri ortaya çıkarmadıkça bilmemizin mümkün olmadığı iç ağrılar ait oldukları yerde hissedilir. Mide, böbrek, karaciğer, rektum, prostat, vb. hastalıkları, kemikler, beyin ve zarları, uygun konumlarına yönlendirilir. Sinir ağrıları sinirin uzunluğunu tanımlar. Kafa içi kaynaklı dikey, frontal ya da oksipital baş ağrısı gibi lokalizasyonlar bizi, ister iç ister dış olsun, komşu olan parçaların, sırf bu gerçek sayesinde ortak bir his özelliğine, hislerinin uyuştuğu ve yakınlıklarının bir göstergesi olarak hizmet eden bir özelliğe sahip olabileceği sonucuna varmaya zorlar. Dahası, bu yerel renklendirmeler o kadar güçlüdür ki, eşlik eden algıdaki tüm duyusal nitelik zıtlıkları boyunca onları aynı olarak idrak ederiz. Soğuk ve sıcak birbirinden kutuplar kadar uzaktır; ancak her ikisi de yanağa düştüğünde, onları bu açıdan özdeş kılan bir şey karışır; aynı şekilde, tersine, soğuk nerede bulunursa bulunsun kendisiyle özdeş olmasına rağmen, onu önce avuç içine sonra yanağa aldığımızda, iki deneyimi sonsuza dek birbirinden ayrı tutan bir fark ortaya çıkar." [169]

169 Bu olguların anatomik ve fizyolojik koşulları hakkında henüz çok az şey biliyoruz ve bu az şeyin burada tartışılmasına gerek yoktur. Retina konusunda iki temel hipotez ortaya atılmıştır. Wunt (Menschen- u. Thierseele, I. 214), renkli nesnenin görüntüsü foveadan

Ve şimdi biraz önce ortaya attığımız soruya geri dönelim: Hissiyattaki bu salt nitelik farklılıkları, bahsettiğimiz 'duyarlılıkları' oluşturabilir mi; yerele göre değişmekle birlikte, her birinin duyusal ve özsel olarak ve kendi başına konumla, konum içinde algılanma koşullarıyla, ait oldukları yerelliklerle hiçbir ilgisi yok mudur? Bir dizi evin üzerindeki sayılar, bir dizi kelimenin baş harfleri, uzamdaki noktalarla özsel bir akrabalığa sahip değildir, ancak yine de herhangi bir evin sıradaki yeri veya sözlükteki herhangi bir kelime hakkındaki bilgimizin koşullarıdır. Söz konusu duygu değişiklikleri, iliştirildikleri noktanın konumunu aslen hiçbir şekilde ortaya koymayan, ancak Berkeley'in 'alışılagelmiş bir bağ' dediği şeyle bizi ona yönlendiren bu türden etiketler ya da etiketler olabilir mi? Pek çok yazar bu soruya tereddütsüz olumlu yanıt vermiştir; Lotze, Medzinische Psychologie [170] adlı eserinde duyumları ilk kez bu şekilde tanımlamış ve onları yerel işaretler olarak adlandırmıştır. Bu terim Almanya'da geniş bir geçerlilik kazanmıştır ve bundan sonra 'YEREL İŞARET TEORİSİ'nden bahsederken, her zaman bir duyumda gerçek bir yerellik unsurunun, içsel uzamsal düzenin, bize hemen ve daha fazla uzatmadan 'Ben buradayım' veya 'Ben oradayım' diye haykıran herhangi bir tonun olabileceğini reddeden teoriyi kastedeceğim. Eğer, pekala olabileceği gibi, bu zamana kadar Yerel-işaret teorisini genel bir şekilde kabul etme eği-

perifere geçerken retinanın gösterdiği renk duyarlılığı değişikliklerine dikkat çekmiştir. Renk değişir ve koyulaşır ve bu değişim bazı yönlerde diğerlerine göre daha hızlıdır. Ancak bu değişim genel olarak tamamen bilinçsiz olduğumuz bir değişimdir. Gökyüzünü her yerde parlak mavi olarak görürüz, mavi duyumundaki değişiklikler bizim tarafımızdan nesnel renkteki farklılıklar olarak değil, onun yerindeki farklılıklar olarak yorumlanır. Öte yandan Lotze (Medizinische Psychologie, 333, 355), retinanın her bir noktasının, heyecan verici nesnenin görüntüsünü söz konusu noktadan foveaya taşıyacak olan göz küresi hareketini çağırmak için sahip olduğu tuhaf eğilime işaret etmiştir. Her ayrı hareket eğilimi ile (her gerçek hareketle olduğu gibi) duyarlılığın kendine özgü bir modifikasyonunun birleştiğini varsayabiliriz. Bu değişiklik, görüntünün her bir nokta tarafından kendine özgü yerel renklendirilmesini oluşturacaktır. Ayrıca bakınız Sully's Psychology, s. 118-121. Profesör B. Erdman yakın zamanda (Vierteljahrsschrift f.. wiss. Phil.,x. 324-9) her bir yerelliği karakterize eden bu tür içkin duygu niteliklerine dair tüm kanıtların varlığını reddetmiştir. Açıklamaları ne kadar keskin olursa olsun, beni ikna etmekte oldukça başarısız oldular. Deri üzerinde nitelikler belirgindir. Şöyle demeliyim. Retinada olduğu gibi, daha az belirgin oldukları yerlerde (Kries ve Auerbach), bu, henüz analiz için yeterli olmayan bir ayırt etme zorluğu olabilir.

170 1852, p. 331.

limindeysek, birkaç meseleyi daha açıklığa kavuşturmamız gerekir. Eğer bir işaret bizi işaret ettiği şeye götürecekse, o şey hakkında başka bir bilgi kaynağına sahip olmamız gerekir. Ya bu şey, işaretin de bir parçasını oluşturduğu önceki bir deneyimde verilmiştir - bunlar ilişkilidir; ya da Reid'in 'doğal' işaret dediği şeydir, yani zihne ilk kez girdiğinde, zihnin doğal güçlerinden o ana kadar uykuda olan şeyin idrakini uyandıran bir duygudur. Ancak her iki durumda da işaret bir şey, şey ise başka bir şeydir. Şimdi bizi ilgilendiren örnekte, işaret bir duygu niteliği, şey ise bir konumdur. Şimdi, bir noktanın konumunun yalnızca ortaya çıkmakla kalmadığını, aynı zamanda belirli ilişkiler içinde durduğu diğer noktaların varlığıyla yaratıldığını gördük. Eğer işaret, harekete geçirdiği herhangi bir mekanizma aracılığıyla ya diğer noktaların ya da ilişkilerin ya da her ikisinin de bilincini uyandırabilirse, işlevini yerine getirmiş ve bize aradığımız konumu göstermiş gibi görünecektir.

Ancak böyle bir mekanizmaya zaten aşinayız. Bu, sinir sistemindeki alışkanlık yasasından ne daha fazla ne de daha azdır. Duyarlı yüzeyin herhangi bir noktası sık sık diğer noktalarla aynı anda ya da hemen önce veya sonra uyarıldığında ve daha sonra tek başına uyarılmaya başladığında, algılayıcı sinir merkezinin diğer noktaların sinir merkezlerine ışınlanma eğilimi olacaktır. Sübjektif olarak düşünüldüğünde, bu, ilk noktanın kendine özgü hissinin, kendi uyarılmasının alışkanlıkla İLİŞKİLENDİRİLDİĞİ tüm bölgenin hissini GÖSTERDİĞİNİ söylememizle aynı şeydir.

Mide örneğini ele alalım. Epigastriuma ağır bir şekilde bastırıldığında, bazı kaslar kasıldığında vs. mide sıkışır ve kendine özgü yerel işareti, sıkışan diğer kısımların yerel işaretleriyle eşzamanlı olarak bilinçte uyanır. Ayrıca, bu birleşmiş rahatsızlıktan kaynaklanan tam bir genişlik hissi de vardır ve midenin hissi bunun içinde bir yerde yatıyor gibi görünür. Daha sonra midede mekanik olmayan bir nedenden dolayı bir ağrı ortaya çıktığını varsayalım. Bu ağrı gastrik yerel işaretlerle renklenecektir ve bu son hissi destekleyen sinir merkezi, heyecan mekanik olduğunda alışkanlıkla onunla ilişkili olan deri ve kas hislerini destekleyen merkezi uyaracaktır. Bu birleşimden yine aynı tuhaf genişlik ortaya çıkacaktır. Kısacası, mide hissindeki 'bir şey' bize

diyafragma ve epigastrik hislerin de bir parçasını oluşturduğu toplam bir alanı 'hatırlatır' ya da daha kısa bir şekilde ifade etmek gerekirse, bu son organların komşuluğunu öne sürer. [171]

Aralarında uyarılmamış bir boşluk bulunan bir yüzey üzerindeki iki uyarılmış nokta örneğine geri dönelim. Önceki deneyimlerin genel sonucu, noktalardan biri dışa doğru bir nesne tarafından etkilendiğinde, aynı nesnenin hemen komşu kısımlara da dokunduğu yönünde olmuştur. Böylece her nokta, yerel işaretiyle birlikte, çevresindeki noktalardan oluşan bir çemberle ilişkilendirilir ve çember büyüdükçe bu ilişkinin gücü azalır. Her biri kendi çemberini canlandıracaktır; ancak her ikisi birlikte uyarıldığında, en güçlü canlanma birleşik ışınlamadan kaynaklanan canlanma olacaktır. Şimdi uyarılan iki noktayı birleştiren yol, iki daire için ortak olan tek kısımdır. Ve bu nedenle, uçlarına dışarıdan bir uyaran dokunduğunda, tüm bu yolun duyguları hayal gücünde kayda değer bir canlılıkla uyanacaktır. Zihin iki farklı noktanın izlenimiyle birlikte bir çizginin muğlak fikrini de alır. Noktaların ikiliği, onların sahip olduğu işaretlerin zıtlığından kaynaklanır: çizgi ise deneyimin bu noktaları oluşturduğu çağrışımlardan kaynaklanır. İdeal bir çizgi ortaya çıkmazsa, aralık duygusu olmaksızın ikiliğe sahip oluruz; çizgi ideal olarak değil de fiilen heyecanlanırsa, hissedilen tek bir genişletilmiş nesne biçiminde, uçlarıyla birlikte verilen aralığa sahip oluruz. E. H. Weber, bu konulardaki tüm doğru bilgimizin temellerini attığı ünlü makalesinde, birbirinden ayrı iki noktanın algılanması için, zihnin bunların bilinciyle birlikte uyarılmamış bir aralığın da farkına varmasını mantıksal bir gereklilik olarak ortaya koymuştur. Ben sadece bilinen deneyim yasalarının bu gerekliliğin yerine getirilmesine nasıl yol açabileceğini göstermeye çalıştım.

171 Belki de intrakraniyal ağrının lokalizasyonu, komşu bölgelerdeki niteliksel benzerliklerinden ziyade, lokal işaretlerin birbirleriyle bu şekilde ilişkilendirilmesinden kaynaklanmaktadır (supra, s. 19); ancak burada ilişkilendirme ve benzerliğin kendisinin tek ve aynı sinirsel temele sahip olması düşünülebilir. Vücudun herhangi bir deri parçasının altındaki kısımlarından gelen duyu sinirlerinin, derinin kendisinden gelenlerle aynı duyusal beyin kanalında sonlandığını varsayarsak ve herhangi bir lifin uyarılması bu kanalın tamamına yayılma eğilimindeyse, bu kanal dünyasına giden tüm liflerin duyguları muhtemelen hem benzer bir içsel kaliteye sahiptir hem de aynı zamanda her biri diğerini uyandırma eğilimindedir. Çoğu durumda aynı sinir gövdesi deriyi ve altındaki kısımları beslediğinden, anatomik hipotez olasılık dışı bir şey sunmaz.

Elbette, eğer tüm bölgenin işaretleri kendi aralarında çok az niteliksel zıtlık sunuyorsa, önerilen çizgi, çevresindeki diğer olası çizgilerden uzunluk ya da yön bakımından çok az tanımlanmış ya da ayırt edilmiş olacaktır. Bilincin iki noktayı birbirinden ayırabildiği, ancak aralarındaki mesafeyi ve yönü sadece belli belirsiz kavrayabildiği arka tarafta, olan da budur.

Bu iki noktanın konumları arasındaki ilişki, ortaya konan aralık ya da çizgidir. Şimdi en basit duruma, tek bir uyarılmış noktaya dönelim. Kendi konumunu nasıl gösterebilir? Tecrübe sürekli olarak ondan komşu bir noktaya doğru bir çizgiyi işaretleme ya da izleme alışkanlığına girmedikçe, bu belirli bir çizgiyi hatırlayarak olmaz. Şimdi sırtta, karında, iç organlarda vs. böyle bir iz sürme alışkanlığı yoktur. Sonuç olarak, tek öneri komşu çevrenin tamamıdır; yani nokta basitçe içinde bulunduğu genel bölgeyi hatırlatır. Ardışık bir inşa süreciyle, nokta ile başka bir belirli nokta arasında mesafe hissi edinebileceğimiz de oldukça doğrudur. Dikkat, çemberin bir parçasının yerel işaretini güçlendirerek, bu parçanın etrafında yeni bir çember uyandırabilir ve böylece de yavaş yavaş hissimizi yanağımızdan aşağıya, örneğin ayağımıza doğru kaydırabiliriz. Ancak yanağımıza ilk dokunduğumuzda ayağımızla ilgili hiçbir bilincimiz yoktu. [172] El ve ayaklarda, dudaklarda, dilde ve diğer hareketli kısımlarda durum farklıdır. Daha az ayırt edici duyarlılığa sahip bir parçaya dokunulduğunda, içgüdüsel bir eğilimle, dokunan nesnenin duyarlılığın en yüksek olduğu yere doğru kayması için uzvu hareket ettiririz. Eğer bir cisim elimize dokunursa, parmak uçlarımız onu keşfedebilsin diye elimizi onun üzerinde hareket ettiririz. Eğer ayağımızın tabanı bir şeye dokunursa, onu ayak parmaklarına doğru götürürüz ve bu böyle devam eder. Böylece bir üyenin tüm noktalarından hassas ucuna doğru alışılmış geçiş hatları ortaya çıkar. Bunlar herhangi bir noktaya dokunulduğunda en kolay hatırlanan çizgilerdir ve hatırlanmaları dokunulan noktanın 'uçtan' uzaklığının bilinciyle özdeştir. Sanırım herkes elinin ya da bileğinin bir noktasına

172 Tabii o anda ayak kendiliğinden karıncalanıyor ya da buna benzer bir şey oluyorsa o başka. Vücudun tüm yüzeyi her zaman yarı bilinçli bir iritasyon halindedir ve herhangi bir noktada güçlenmesi için sadece dikkatin vurgulanması ya da tesadüfi bir iç iritasyon gerekir.

dokunduğunda, genellikle en bilinçli olduğu noktanın parmak uçlarıyla olan ilişkisi olduğunun farkındadır. Ön koldaki noktalar ya parmak uçlarını ya da dirseği akla getirir (ikincisi daha hassas bir noktadır [173]). Ayaktaki noktalar ayak parmaklarıdır ve bu böyle devam eder. Bir noktanın tüm bedenle ilişkisi ancak tüm bedenin görsel bir imgesinin uyandırılmasıyla aynı anda kavranabilir. Böyle bir uyanış, daha önce ele alınan durumlardan daha da açık bir şekilde saf çağrışım meselesidir.

Bu bizi göze götürür. Retinada fovea ve etrafındaki sarı nokta, alanın dışında kalan bir bölüme düşen her izlenimin göz küresi kaslarının içgüdüsel bir eylemiyle hareket ettirildiği mükemmel bir duyarlılık odağı oluşturur. Çok az kişi, dikkatleri çekilene kadar, göze çarpan bir nesneyi görüş alanının kenarında tutmanın neredeyse imkânsız olduğunun farkındadır. İrade gevşediği anda, biz farkında olmadan gözlerimizin onu merkeze getirecek şekilde döndüğünü görürüz. Çoğu insanın gözlerini uzayda içinde hiçbir şey olmayan bir noktaya sabit bir şekilde yakınlaştıramamasının nedeni budur. Bir odanın duvarlarındaki nesneler karşı konulmaz bir şekilde foveayı kendilerine çekerler. Boş bir duvarı ya da kâğıt parçasını düşündüğümüzde, her zaman bir an sonra doğrudan duvardaki bir lekeye baktığımızı fark ederiz; bu leke ilk başta fark edilmemiş olsa da sonunda 'gözümüze çarpar'. Bu nedenle, retinanın P noktasına düşen bir görüntü ne zaman dikkati çekse, bu noktadan foveaya doğru hareket etme alışkanlığı diğer yönlerden daha fazladır. Görüntü tarafından bu şekilde izlenen çizgi her zaman düz bir çizgi değildir. Noktanın foveadan yönü ne dikey ne de yatay olduğunda, ancak eğik olduğunda, izlenen çizgi genellikle bir eğridir, yön yukarı doğru ise konkavlığı yukarı doğru, aşağı doğru ise aşağı doğru yönlendirilir. Bu durum, karanlık bir muhafaza içindeki mum alevi ya da bir yıldız gibi parlak bir cisimle basit bir deney yapma zahmetine katlanacak herkes tarafından doğrulanabilir. Önce

173 Ön kolun iç kısmının, ayırt edici duyarlılığı genellikle dış kısmınkinden daha az olsa da, genellikle ikincisine dokunulduğunda bilinçe çok belirgin bir şekilde yükseldiği doğrudur. Temasa karşı estetik duyarlılığı çok daha iyidir. Ulnar taraftaki ekstansör yüzeyden fleksör yüzeye doğru okşamaktan, ters yönde okşamaktan daha çok zevk alırız. Pronasyon hareketleri bu sırada temaslara yol açar ve ön kolun arkası bir nesneyi karşısında hissettiğinde sıklıkla hoşa gider.

ışık kaynağından uzak bir noktaya bakarken, gözün aniden tam olarak ışık kaynağına çevrilmesine izin verin. Işıklı görüntü, ilk etkilenen noktadan foveaya kadar uzanan sürekli bir dizi nokta üzerine zorunlu olarak art arda düşecektir. Ancak retinal uyarımların yavaşlığı nedeniyle, tüm nokta dizisi bir an için art görüntü olarak görülebilecek ve durumuna göre yukarıdaki biçim özelliğini sergileyecektir. [174] Bu yayılan çizgiler ne aynı kişide düzenli ve değişmezdir, ne de muhtemelen farklı bireylerde eşit derecede kavislidir. Onları sürekli olarak fovea ile görüş alanının her noktası arasında çiziyoruz. Nesneler sadece fark edilmedikleri sürece çevresel belirsizlikleri içinde kalırlar. Onlarla ilgilendiğimiz anda bu hareketlerden biriyle belirginleşirler - bu da eğitimsiz kişiler arasında yaygın olan, görüş alanının tüm bölümlerini aynı anda belirgin olarak gördüğümüz fikrine yol açar. Yarıçapların bu sürekli izinin sürülmesinin sonucu, ne zaman yerel bir P işareti üzerine düşen bir ışık noktasıyla uyansa, göz küresi hareket etmese bile, P ile fovea arasında kalan diğer tüm noktaların yerel işaretlerini derhal hatırlamasıdır. Tıpkı normal refleks hareketinin onları canlı bir biçimde hatırlaması gibi, onları hayali bir biçimde hatırlar ve onların hatırlanmasıyla birlikte, üzerinde bulundukları tüm çizginin az ya da çok silik bir bilinci verilir. Başka bir deyişle, hiçbir ışık ışını retinadaki herhangi bir noktaya, o noktanın yerel işareti, en alışılmış ortaklarının çizgisini hatırlatarak, yönünü ve tutulan merkezden uzaklığını bize göstermeden düşemez. Böylece fovea, her bir retinal noktanın sürekli tekrarlanan bir çağrışım süreciyle uzaklığının ve yönünün belirlendiği bir kutupsal koordinatlar sisteminin kaynağı olarak işlev görür. Yalnızca P aydınlatılmış ve alanın geri kalanı karanlık olsaydı, hareketsiz gözlerle bile, P'nin yüksekte mi yoksa alçakta mı, sağda mı yoksa solda mı olduğunu, diğer tüm çizgilerden farklı olan ve yalnızca P'nin uyandırma gücüne sahip olduğu ideal çizgiden bilmemiz gerekirdi." [175]

174 Bu gerçekler ilk olarak Wundt tarafından fark edilmiştir: bakınız Beitrage, s. 140, 208. Ayrıca bakınız Lamansky, Pflüger's Archiv, XI. 418.

175 Buraya kadar her şey gayet açıktı, ancak daha küçük ayrıntılara indiğimizde yolumuz o kadar dolambaçlı olmaya başlıyor ki, uzun bir not halinde, lokalitenin daha kesin bir şekilde belirlenmesini ele alacağım. P, foveaya giden ideal bir çizgiyi hatırlattığında, bu çizgi bütünüyle ve ancak belirsiz bir şekilde hissedilir; gerçek ışığın tek bir yıldızı oldu-

ğunu varsaydığımız P ise ondan güçlü bir şekilde ayrılır. P ve onun sonlandırdığı ideal çizgi arasındaki ayrımın temeli açıktır - çizgi silikken P canlıdır; ancak P neden başka bir yerde değil de, örneğin çizginin ortasında değil de, çizginin sonunda özel bir konuma sahip olsun. Bu hiç de belirgin değil gibi görünüyor.

Bu son gizem hakkındaki düşüncelerimizi açıklığa kavuşturmak için, hiçbir parçası ideal olmayan gerçek bir ışık çizgisini ele alalım. Çizgi hissi, bildiğimiz gibi, her biri ayrı ayrı uyarıldığında yerel işaretler olarak adlandırılan hislerden birine yol açacak olan çok sayıda retina noktası birlikte uyarıldığında üretilir. Bu işaretlerin her biri küçük bir alan hissidir. Eşzamanlı uyarılmalarından daha geniş bir alan hissinin ortaya çıkacağını varsayabiliriz. Ancak bu daha geniş ferahlıkta a işaretinin her zaman çizginin bir ucunda, z'nin diğer ucunda ve m'nin ortada görünmesi neden gereklidir? Çünkü çizgi tek bir ışık çizgisi olsa da, onu oluşturan çeşitli noktalar yine de ondan kopabilir ve dikkatin seçici gözü altında her biri kendisi için canlı hale gelebilir.

Konuya ilk kez dikkatsizce bakan eleştirel olmayan kişi, bunda bir gizem olmadığını ve 'elbette' yerel işaretlerin birbirinin yanında, her biri kendi yerinde görünmesi gerektiğini söyleyecektir; -- başka bir yol mümkün değildir. Ancak işi zorluklardan kurtulmak kadar onları keşfetmek olan daha felsefi bir öğrenci, kısmi faktörlerin daha büyük bir alanda birleşebileceğini ve yine de her birinin bir sesin bir koroda yer almasından daha fazla onun içinde yer alamayacağını düşünecektir. Bir çizgide birleştikten sonra, noktaların nasıl tekrar ayrı ayrı canlı hale gelebildiğini merak edecektir: bir 'sirenin' ayrı üflemeleri, belirli bir ses perdesinde birleştikten sonra artık kulağa çarpmaz. Bir gözümüz kapalı olarak nesnelere baktıktan sonra diğer gözümüzü açarak etkilenen retina noktalarının sayısını iki katına çıkardığımızda, yeni retina duyumlarının kural olarak eskilerinin yanında ve onlara ek olarak ortaya çıkmadığını, yalnızca eskilerinin daha büyük ve daha yakın görünmesini sağladığını hatırlayacaktır. Aynı retina üzerindeki yeni noktaların etkilenmesi neden bu kadar farklı bir sonuç doğursun? Aslında, (l) başlangıçtaki ayrı yerel işaretler, (2) bir birim olarak çizgi, (3) içinde ayırt edilen noktalarla çizgi ve (4) tüm bu farklı şeylere hizmet eden çeşitli sinir süreçleri arasında hiçbir mantıksal bağlantı görmeyeceğiz. Yerel işaretimizin çok kaygan ve muğlak bir yaratık olduğundan şüpheleneceğiz. Başlangıçta pozisyonsuz olan bu canlı, bir grup arkadaşının ortasında ortaya çıkar çıkmaz, kendi pozisyonunu en katı şekilde koruduğunu ve arkadaşlarının her birine bir yer tayin ettiğini görür. Bu nasıl mümkün olabilir? Bir süre önce saçma olduğu gerekçesiyle reddettiğimiz şeyi kabul etmeli ve her bir noktanın kendi içinde bir konumu olduğunu mu kabul etmeliyiz? Yoksa tüm kurgumuzun hatalı olduğundan ve ortakların asla içermediği nitelikleri çağrışım yoluyla ortaya çıkarmaya çalıştığımızdan mı şüphelenmeliyiz? Kuşkusuz burada gerçek bir güçlük vardır; ve bu güçlüğü ele almanın en kısa yolu, çözümsüz ve nihai olduğunu itiraf etmek olacaktır. Konum, yerel işaretler olarak adlandırdığımız bu duyumlardan herhangi birinin içsel bir karakteri olmasa bile, yine de her birinde konumun potansiyelini temsil eden bir şey olduğunu ve yerel işaretin, yerleştirildiği zaman, oraya değil de buraya yerleştirilmesinin nedeni olduğunu kabul etmeliyiz.

Bu 'bir şey' fizyolojik bir şey, salt bir sinir süreci olarak yorumlanırsa, tek başına uyarıldığında, diğer benzer süreçlerle birlikte, ama ayırt edici dikkat süreci olmaksızın uyarıldığında, konumsuz bir noktanın ortaya çıkacağının 'nihai bir gerçek'(1) olduğunu boş bir şekilde söylemek kolaydır; ayırt edici dikkat süreci olmaksızın uyarıldığında, tek bir

çizginin ortaya çıkacağı bir başka 'nihai gerçektir' (2); ve son 'nihai gerçek' (3), sinir süreci dikkat duygusunu besleyen diğer süreçle birlikte uyarıldığında, ortaya çıkan şeyin, içinde belirli bir yere belirlenmiş yerel işaret bulunan bir çizgi olacağıdır. Böylece, ruh-sinir bağının sonsuza kadar çözülemezliğine geri dönerek açıklama sorumluluğundan kaçmalıyız. Lokalizasyonun zeminini fizyolojik olarak adlandırdığımız anda, bu konuda yapabileceğimiz her şeyi yapmış olmak için, lokalizasyonun gerçekleştiği durumlarda fizyolojik sürecin gerçekleşmediği durumlardan nasıl farklılaştığına işaret etmemiz yeterlidir. Bu istisnasız bir mantık olurdu ve bu mantıkla meselenin peşini bırakabilir, ortada kendi içinde bir çelişki olmadığından, sadece temelde yeni bir sinirsel eylem tarzı ortaya çıktığında yeni bir bilinç tarzının nasıl ortaya çıktığına dair evrensel bir psikolojik bilmece olduğundan emin olabilirdik.

Ancak, bu tür taktikler mantıken bizim açımızdan suçsuz olsa da, teorik kavrayışımızı biraz daha ileriye taşıyıp taşıyamayacağımızı görelim. Bana öyle geliyor ki yapabiliriz. Doğru, (2) numaralı süreç uyandığında hissettiğimiz çizginin neden kendine özgü bir şekli olması gerektiğine dair bir neden veremeyiz; ayırt edici dikkat sürecinin özünü de açıklayamayız. Ancak, bir çizginin parçalarından birinin dikkat tarafından seçilebileceği ve bu parçanın diğer parçalarla ilişki içinde görünebileceği kaba gerçekler kabul edilirse, ilişkinin neden çizginin kendisinde olması gerektiğini görebiliriz -- çünkü çizgi ve parçalar bilinçte olduğu varsayılan tek şeylerdir. Dahası, bir çizgide birbirleriyle ilişki içinde görünen parçaların neden değişmez bir düzene girmesi ve bu düzen içinde her birinin karakteristik yerini koruması gerektiğine dair bir neden de öne sürebiliriz. Eğer bu tür yerel işaretlerin hepsi, birinden diğerine geçtikçe eşit olarak artan herhangi bir niteliğe sahipse, onları ideal bir seri düzeninde düzenleyebiliriz; bu düzende herhangi bir yerel işaret, söz konusu nitelikten daha fazla olanın altında, daha az olanın üstünde yer almalıdır. Bu, seriyi iki parçaya bölmek zorundadır - tabii ki seriyi başlattığında ya da bitirdiğinde nitelikte bir maksimuma ya da minimuma sahip değilse.

Bununla birlikte, zihindeki yerel işaretlerden oluşan böyle ideal bir seri, uzaydaki bir çizgi hissiyle henüz özdeş değildir. Deri üzerinde bir düzine noktaya art arda dokunduğunuzda, dokunuşlar arasında bir kalite derecelenmesi olduğunun güçlü bir şekilde farkında olsak bile, kesin bir çizgi kavramının ortaya çıkması için gerekli bir neden yok gibi görünmektedir. Elbette sembolik olarak düşüncemizde bir çizgi halinde düzenleyebiliriz, ancak sembolik olarak düşünülen bir çizgi ile doğrudan hissedilen bir çizgi arasında her zaman ayrım yapabiliriz.

Ancak şimdi tüm bu yerel işaretlerin sinir süreçlerinin özelliğine dikkat edin: art arda uyarıldıklarında hiçbir çizgi vermeseler de, birlikte uyarıldıklarında uzayda bir çizginin gerçek hissini verirler. Bunların toplamı bu çizginin sinirsel sürecidir; hislerinin toplamı bu çizginin hissidir ve eğer çizgiden belirli noktaları ayırmaya başlarsak ve onları derecelerine göre fark edersek, bu derecenin toplam çizginin bir parçası olarak hissedilen gerçek bir sabit uzay konumu dışında nasıl görünebileceğini görmek imkansızdır. Ölçeğin kendisi bir çizgi olarak göründüğünde, içindeki sıralama da çizginin belirli bir parçası olarak görünmelidir. Eğer bir oktavın yedi notası birlikte duyulduğunda işitme duyusuna yayılmış bir ses çizgisi olarak görünseydi - ki görünmediklerini söylemeye gerek yoktur - o zaman hiçbir nota, perdesine göre, çizginin içinde, uçlarından biri ya da arasında bir parça olarak lokalize edilmeden ayırt edilemezdi.

Ancak yerel-işaret duygularını bir skalada düzenleyen yalnızca kalitelerinin derecelen-

Ve bununla konumuzun ilk büyük bölümünü kapatabiliriz. Her duyunun menzili içinde, deneyimin başlangıçta uzamsal bir biçim aldığını gösterdik. Ayrıca retina ve deri örneklerinde, her duyulur bütünün ayırt edici dikkat tarafından, aynı zamanda uzam olan duyulur parçalara ve parçalar arasındaki ilişkilere bölünebileceğini, bunların da duyulur uzamlar olduğunu gösterdik. Dahası, (bir dipnotta) farklı parçaların bir kez ayırt edildikten sonra, hem niteliklerindeki belirli derecelenmeler nedeniyle hem de hareketlerin onları ortaya çıkardığı sabit zaman-başarı sırası nedeniyle zorunlu olarak belirli bir düzene girdiklerini gördük. Ancak tüm bunlarda, bir duyulur uzam toplamının bir diğeriyle karşılaştırmalı ölçümü ya da çeşitli basit duyulur uzam deneyimlerimizi bir araya getirerek, gerçek dünyanın tek, sürekli ve sonsuz nesnel uzamı olarak kabul ettiğimiz şeyi inşa etme şeklimiz hakkında hiçbir şey söylenmemiştir. Bu daha zorlu sorgulamaya şimdi geçiyoruz.

---

dirilmesi değildir. Hareketlerimiz de onları bir zaman ölçeğinde düzenler. Bir uyaran derinin a noktasından ya da retinadan noktalara geçtiğinde, yerel-işaret duygularını tamamen kesin bir zaman sırası olan abcdef içinde uyandırır. Cde art arda uyandırılmadan f'yi uyaramaz. Hareketin yönüne göre c hissinden önce bazen ab, bazen de ba gelir; bunun sonucu olarak da a, c ya da f'den birini, geçmiş deneyimler boyunca uyandırdığı çeşitli geçiş zamanlarının zayıf yankıları olmadan asla hissetmeyiz. Yerel işaret n'ye, bcd geçişinin tonu veya rengi, penumbra veya sınırı, tutunur. F'ye, c'ye oldukça farklı tonlar tutunur. Bir duygunun, geçiş yapılmasa bile, alışılmış bir geçişin yeniden üretken bilinciyle renklendirilebileceği ilkesini bir kez kabul ettikten sonra, eğer geçiş alışılmış olarak abcdef düzenindeyse ve a, c ve f ayrı ayrı hissediliyorsa, a'nın temel bir erkenlikle, f'nin temel bir geçlikle hissedileceğini ve c'nin arada kalacağını kabul etmek tamamen doğal görünmektedir. Böylece, mekan algısını açıklarken yerel işaretlere çok az, hareketlere ise büyük önem veren psikologlar, hassas noktalar aynı anda uyarıldığında ortaya çıkan konumların zaman içindeki kesin düzenini açıklamak için hareketten kaynaklanan mükemmel bir zaman düzenine sahip olacaklardır. Bununla birlikte, bu kolektif heyecanın bir çizgi gibi hissedileceği ve başka bir şey olmayacağı 'nihai gerçeğinin' ön kabulü olmaksızın, yeni düzenin neden yalnızca ideal bir seri sıralaması değil de bir konum sıralaması olması gerektiği asla açıklanamaz. Bundan sonra, tüm uzamsal ölçümlerimizde hareketin katılımının ne kadar kapsamlı olduğunu gözlemlemek için her türlü fırsata sahip olacağız. Yerel işaretler kendi niteliklerini eşit olarak derecelendirmiş olsunlar ya da olmasınlar, geçiş duyguları yerelleşmenin en önemli nedenleri arasında yer almalıdır. Ancak yerel işaretlerin derecelendirilmesinden şüphe etmek pek mümkün değildir; dolayısıyla herhangi bir çizginin ya da daha geniş bir alanın ortasından ayırt edebileceğimiz herhangi bir noktayı lokalize etmek için gerçekten iki grup nedene sahip olduğumuza inanabiliriz.

Bu sorun iki alt soruna ayrılır.

(1) Çeşitli duyusal alanların alt bölümlere ayrılması ve ölçülmesi nasıl tam olarak gerçekleştirilir? ve

(2) Karşılıklı eklemeleri, kaynaşmaları ve aynı ölçeğe indirgenmeleri, tek kelimeyle sentezleri nasıl gerçekleşir?

Sanırım, az önce bitirdiğimiz araştırmada, bir yanda saf duyarlılığın, diğer yanda ayırt etme ve hatırlama gibi sıradan entelektüel güçlerin ortaya koyabildiklerinden başka hiçbir veriye başvurmadan kendimizi idare edebilir bulduk; bu yüzden burada daha karmaşık arayışımızdan, psikolojinin her yerinde bulduklarımız dışında başka hiçbir zihinsel gücün devrede olmadığı varsayımıyla tüm gerçeklerin açıklanabileceği inancıyla çıkacağız: Duyarlılık, yani veriler açısından; ayırt etme, çağrışım, hafıza ve seçim ise bunların geçirdiği yeniden düzenlemeler ve kombinasyonlar için geçerlidir.

1. Orijinal Duyusal Uzamların Alt Bölümlere Ayrılması

Uzamsal alt bölümler bilince nasıl getirilir? Başka bir deyişle, uzamsal ayrım nasıl gerçekleşir? Genel ayrım konusu daha önceki bir bölümde ele alınmıştı. Burada sadece uzamsal ayrımı görmede dokunmadan, dokunmada da işitme, koku ya da tattan çok daha ince yapan koşulların neler olduğunu sorgulamamız gerekir.

İlk büyük koşul, yüzeyin farklı noktalarının içkin duyarlılıklarının niteliği bakımından farklılık göstermesi, yani her birinin kendi özel yerel işaretini taşımasıdır. Eğer deri her yerde aynı hissi verseydi, ayağın yıkanması, tamamen suya daldırılmasından daha fazla ayırt edilebilirdi, ama ıslak bir yüzden asla ayırt edilemezdi. Yerel işaretler vazgeçilmezdir; aynı yerel işarete sahip iki nokta her zaman aynı nokta olarak hissedilecektir. Duyumlarının farklı olduğunu fark etmediğimiz sürece onları iki olarak değerlendirmeyiz. [176] Sadece homojen

176 M. Binet (Revue Philosophique, Sept. 1880. sayfa 291), duyumları, art arda uyarıldıklarında niteliksel olarak farklı olduklarını ayırt etmemize yetecek kadar farklılaştığı anda, onları yerel olarak farklı yargıladığımızı söyler.
Bu tam olarak doğru değildir. Birbirini izlediğinde ayırt edilebilecek kadar farklı olan deri duyumları, her ikisi de aynı anda uyarıldığında yine de yerel olarak kaynaşabilir.

uyarıcılar verildiğinde, bu organ en çok sayıda uyarıcıyı ayırt edebilir - en çok yıldızı ya da pusula noktasını sayabilir ya da iki ıslak yüzeyin boyutunu en iyi şekilde karşılaştırabilir - yerel duyarlılığı en az eşit olan organdır. Örneğin bir çıbanın tepe noktası gibi bir odak noktasından hızla uzaklaşan bir deri, uzamsal algılama için homojen bir bütünlükten daha iyi olacaktır. Son derece hassas foveası ile retina bu özelliğe sahiptir. Retinanın verdiği hissiyatın toplam büyüklüğünü alt bölümlere ayırabilmemizi sağlayan minikliğin önemli bir kısmını şüphesiz buna borçluyuz. Çevresinde yerel farklılıklar çok hızlı bir şekilde kaybolmaz ve orada daha az alt bölüm sayabiliriz.

Ancak bu yerel his farklılıkları, yüzey dışarıdan uyarılmadığı sürece, neredeyse sıfırdır. Burun ve dudak, parmak ucu ve kulak gibi vücudun oldukça farklı kısımlarına ait olmadıkça, onları saf zihinsel dikkat eylemiyle hissedemem; zıtlıklarının hissedilmesi için dışarıdan gelen bir uyaranın desteğine ihtiyaçları vardır. Bir koliğin - ya da kulağa daha hoş gelen bir deyişle 'karın ağrısının' - uzamsal çokluğunda, kişi kuzey-doğuyu güney-batı kösesini zorlukla ayırt edebilir, ancak parmağını önceki bölgeye bastırarak oradaki ağrıyı daha şiddetli hale getirebilirse bunu çok daha kolay yapabilir.

O halde, yerel farklılıklar, dikkati uyandırmak için üzerlerine bindirilmiş bir duyum gerektirir. Dikkat bir kez bu şekilde uyandırıldıktan sonra, yardımsız farklılığın bilincinde olmaya devam edebilir; tıpkı ufuktaki bir yelkenlinin, birinin parmağını o noktaya koyup bize işaret edene kadar fark edemeyeceğimiz kadar silik olabileceği, ancak parmak çekildikten sonra görünür kalabileceği gibi. Ancak tüm bunlar yalnızca yüzeyin ayrı noktalarının özel olarak uyarılabilmesi koşuluyla doğrudur. Tüm yüzey bir anda dışarıdan ve homojen bir şekilde uyarılırsa, örneğin vücudu tuzlu suya daldırmak gibi, yerel ayrımcılık artmaz. Yerel belirtilerin hepsinin aynı anda uyandığı doğrudur; ancak öyle bir çokluk içindedirler ki, hiçbiri kendine özgü niteliğiyle diğerlerinden farklı olarak öne çıkmaz. Ancak tek bir uzuv suya daldırılırsa, ıslak ve kuru kısımlar arasındaki tezat güçlüdür ve özellikle suyun yüzeyinde, yerel işaretler dikkati çeker ve uzvu çevreleyen bir halka hissi verir. Benzer şekilde, kuru noktalarla ayrılmış iki ya da üç ıslak nokta ya da deriye temas eden iki ya da üç sert nokta,

sonuncusunun büyüklüğüne dair bilincimizi kırmaya yardımcı olacaktır. Aynı türden bir uyarım alan noktaların yine de yerel olarak farklı hissedildiği ve nesnel uyarıcıların da çoklu olarak değerlendirildiği bu türden durumlarda - örneğin, derideki pusula noktaları veya retinadaki yıldızlar - olağan açıklama şüphesiz doğrudur ve dışsal nedenlerin çoklu olduğuna karar veririz çünkü bunların yerel hislerinin farklı olduğunu fark etmişizdir.

Bu nedenle kısmi uyarım kapasitesi, ayırt etmeyi destekleyen ikinci koşuldur. Tüm parçaları aynı anda uyarılması gereken hassas bir yüzey, bölünmemiş bir genişlik hissinden başka bir şey veremez. Bu durum koku alma ve tat alma yüzeyleri için de geçerli görünmektedir. Aynı anda sunulsa bile birçok tat ve lezzetten her biri kendi organının bütünlüğünü etkiler, her biri o organın verdiği bütün genişlikle görünür ve diğerleri tarafından iç içe geçmiş olarak görünür. [177]

177 Bununla birlikte, dilde bile acı tatların organın arka tarafına, asitlerin ise ön tarafına doğru belirlendiği söylenebilir. Baharatlar da aynı şekilde organın yanlarını ve önünü etkiler ve şap gibi bir tat, hemen dokunduğu mukoza zarı kısmı üzerindeki stiptik etkisiyle, örneğin tüm kısımları aynı şekilde uyaran kızarmış domuz etinden daha keskin bir şekilde kendini lokalize eder.

Bu nedenle domuz etinin tadı şap ya da biberden daha geniştir. Burunda da, sirke gibi bazı kokular, misk gibi ağır ve boğucu kokulara kıyasla uzamsal olarak daha az geniş-ler. Bunun nedeni, birincilerin keskinlikleriyle ilhamı engellemesi, daha yağlı olanların ise akciğerlere çekilmesi ve böylece nesnel olarak daha geniş bir yüzeyi uyarması gibi görünmektedir. Belirli notalara yükseklik ve derinlik atfedilmesi, seslerin herhangi bir lokalizasyonundan değil, bas bir nota söylerken göğüste bir titreşim ve gırtlakta bir gerginlik hissinin eşlik etmesinden kaynaklanıyor gibi görünürken, tiz bir nota söylediğimizde, damak mukozası zarı gırtlağı hareket ettiren kaslar tarafından çekilir ve ağzın tavanında bir his uyandırır.

Metinde belirtilen kısmi uyarım yasasına tek gerçek itiraz, işitme organından çıkarılabilecek bir itirazdır; çünkü modern teorilere göre, koklea, farklı perdedeki sesler tarafından özel olarak uyarılan ayrı sinir terminallerine sahip olabilir ve yine de seslerin hepsi ortak bir alanı bitiriyor gibi görünmektedir ve birbirlerinin yanında düzenlenmiş olmaları gerekmez. En fazla tiz nota, daha kalın bir arka plan üzerinde daha ince, daha parlak bir çizgi olarak hissedilir. Ocak 1879 tarihli Journal of Speculative Philosophy'de yayınlanan Uzay üzerine bir makalemde, işitsel sinir terminallerinin "herhangi bir perdedeki sesler tarafından aynı anda uyarılabileceğini, tıpkı dioptrik aparat takılı olmasaydı tüm retinanın her ışıklı nokta tarafından uyarılacağı gibi" önermeye cesaret ettim. Ve ekledim: "Farklı akustik uç organları farklı hava dalgası oranlarına atayan son birkaç yılın parlak varsayımlarına rağmen, konu hakkında hâlâ büyük ölçüde karanlıktayız; ve ben kendi adıma, bu makalede ileri sürülen ilkeleri ihlal eden bir işitme teori-

Birkaç yıl önce hiç tereddüt etmeden üçüncü bir ayırt etme koşulunu adlandırmak istemiştim; bunun en çok, en çeşitli duygu niteliklerine duyarlı olan organda gelişeceğini söylemiştim. Retina kuşkusuz böyle bir organdır. Algıladığı renkler ve gölgeler, deri duyusunun çeşitliliğinden sonsuz derecede daha fazladır. Kulak, sesi ve sessizliği aynı anda hissedemezken, retina beyaz ve siyahı aynı anda hissedebilir. Ancak Donaldson, Blix ve Goldscheider'in [178] derideki sıcak, soğuk, basınç ve ağrı için özel noktalar üzerine son araştırmaları; Czermak'ın (daha sonra Klug tarafından Ludwig'in laboratuvarında tekrarlanan) sıcak ve soğuk bir pusula noktasının, eşit sıcaklıktaki iki noktadan daha kolay ayırt edilemediğini gösteren daha eski araştırmaları ve benim kendi yayınlanmamış bazı deneylerim - hepsi beni bu durumdan fazla söz etmekten alıkoyuyor. [179] Bununla birlikte, özellikle heyecan verici olan bir duyu niteliği vardır ve bu da herhangi bir yüzeyimiz üzerindeki hareket hissidir. Bunun ayrı bir temel duyarlılık

---

sini, Corti organları veya baziller zarı hakkında şimdiye kadar yayınlanan herhangi bir hipotez uğruna bu ilkelerden vazgeçmektense çok daha emin bir şekilde reddederdim." Profesör Rutherford'un 1886 İngiliz Derneği toplantısında ileri sürdüğü işitme teorisi, işitmenin benim savunduğum uzam teorisine bir istisna oluşturmayacağı ve ister doğru ister yanlış olduğu kanıtlansın, her halükarda Helmholtzcu teorinin işitme fizyolojisinde muhtemelen son söz olmadığını hissetmemizi sağlayacak alternatif bir görüş sunmaktadır. Stepano, ff. (Hermann und Schwalbe's Jahresbericht, xv. 404, Literature 1886), Helmholtz'un teorisinin gerektirdiği gibi derin notalara karşı sağırlık olmaksızın bir kokleanın üst yarısından fazlasının kaybedildiği bir vaka bildirmektedir.

178 Donaldsan, Mind, x. 399, 577; Goldscheider, in Archiv f. (Anat. u.) Physiologie; Blix, in Zeitschrift für Biologie. İyi bir özet Ladd'in Physiol. Psychology, bölüm ii. kısım. iv. bölüm 21-93. De bulunabilir.

179 Dokuz ya da on kişi üzerinde denedim ve her biri üzerinde çok sayıda gözlem yaparak iki noktanın aynı ya da farklı olmasının ayırt etmede ne gibi bir fark yarattığını inceledim. Seçilen noktalar (1) iki büyük iğne başı, (2) iki vida başı ve (3) bir iğne başı ve bir vida başı idi. Vida başlarının mesafesi merkezlerinden ölçüldü. Noktalar farklı nitelikte hisler verdiğinde (3'te olduğu gibi), bunun ayırt etmeyi kolaylaştırdığını, ancak beklediğimden çok daha az güçlü olduğunu gördüm. Aslında fark, çoğu zaman yirmi kez çalıştırıldığında algılanamazdı. Ancak, noktalardan birine dönme hareketi verildiğinde, diğeri hareketsiz kaldığında, noktaların çiftliği öncekinden çok daha belirgin hale geldi. Bunu gözlemlemek için, bir noktası körelmiş ve hareketli ayağı, bağlı olduğu bir diş hekiminin oyma makinesi tarafından her an yerinde döndürülebilen metal bir çubukla değiştirilmiş sıradan bir çift pergel aldım. Pergelin uçları deriye, tek bir iz gibi hissedilecek kadar uzak bir mesafeden uygulanıyordu. Delme aparatının aniden döndürülmesi neredeyse her zaman iki tane gibi görünmelerine neden oluyordu.

niteliği haline getirilmesi, psikolojik başarıların en yenilerinden biridir ve bu noktada bizi bir süre meşgul etmeye değer.

Yüzeyler Üzerinde Hareket Hissi

Hareket hissi, fizyologlar tarafından genellikle hareket eden cismin başlangıç noktası (terminus a quo) ve bitiş noktası (terminus ad quem) konumları ayrı ayrı idrak edilinceye ve bu konumların hareket eden cisim tarafından art arda işgal edilmeleri farklı bir zaman aralığıyla birbirinden ayrılmış olarak algılanıncaya kadar imkânsız olarak kabul edilmiştir. [180] Bununla birlikte, aslında sadece çok yavaş hareketleri bu şekilde idrak ederiz. Bir saatin akrebini 12'de ve daha sonra VI'da gördüğümüzde, aralık boyunca hareket ettiğine karar veririz. Güneşi şimdi doğuda ve tekrar batıda gördüğümde, başımın üzerinden geçtiği sonucuna varırım. Ancak sadece genel olarak bildiğimiz şeyleri daha doğrudan bir şekilde çıkarımlayabiliriz ve bize doğrudan ve basit bir duyum olarak verilen hareket hissine sahip olduğumuz deneysel olarak kesindir. Czermak uzun zaman önce, doğrudan baktığımızda bir saatin saniye kolunun hareketini görmek ile bakışlarımızı kadran plakasının başka bir noktasına sabitlediğimizde konumunu değiştirdiği gerçeğini fark etmek arasındaki farka işaret etmiştir. Birinci durumda, ikincisinde olmayan belirli bir duyum niteliğine sahibiz. Eğer okuyucu derisinin bir kısmını - örneğin kolunu - bir inç aralıklı bir çift pusula noktasının tek bir izlenim olarak hissedildiği bir yer bulursa ve daha sonra bir kalem ucuyla bu nokta üzerinde bir inçin onda biri uzunluğunda çizgiler çizerse, noktanın hareketinin belirgin bir şekilde farkında olacak ve hareketin yönünün belli belirsiz farkında olacaktır. Buradaki hareket algısı kesinlikle başlangıç ve bitiş noktalarının uzayda ayrı konumlar olduğuna dair önceden var olan bir bilgiden türetilmemiştir, çünkü uzayda birbirinden on kat daha geniş konumlar bölücüler tarafından uyarıldıklarında bu şekilde ayırt edilemezler. Retina için de aynı şey geçerlidir. Kişinin parmakları retinanın çevresel kısımlarına konulduğunda sayılamaz - yani, işgal ettikleri beş retina

180 Bu, benim 'psikoloğun yanılgısı' dediğim şeyin bir başka örneğidir - psikoloğun incelediği zihnin, bizzat psikoloğun bilincinde olduğu tarzda nesnenin bilincinde olması gerektiğini düşünmek.

yolu zihin tarafından uzayda beş ayrı konum olarak belirgin bir şekilde algılanmaz - ve yine de parmakların en ufak bir hareketi en canlı şekilde hareket olarak algılanır ve başka hiçbir şey algılanmaz. Dolayısıyla, konum duyumuzdan çok daha hassas olan hareket duyumuzun ondan türemiş olamayacağı kesindir. Exner [181] tarafından yapılan ilginç bir gözlem, hareketin ilkel bir duyarlılık biçimi olduğunun kanıtını, zaman içinde ardışıklık duyumuzdan çok daha hassas olduğunu göstererek tamamlamaktadır. Bu çok yetenekli fizyolog, biri diğerinin yanında olmak üzere iki elektrik kıvılcımının hızla art arda belirmesine neden olmuştur. Gözlemcinin önce sağdakinin mi yoksa soldakinin mi ortaya çıktığını belirtmesi gerekiyordu. Aralık 0,044 inç gibi kısa bir süreye indirildiğinde, kıvılcımlardaki zamansal düzenin ayırt edilmesi imkânsız hale geldi. Ancak Exner, kıvılcımlar uzayda birbirlerine o kadar yaklaştırılırsa, ışınlama çemberleri üst üste biner, göz o zaman bunların yanıp sönmesini sanki birincinin bulunduğu noktadan ikincinin bulunduğu noktaya doğru tek bir kıvılcımın hareketiymiş gibi hisseder ve zaman aralığı 0,015 inç kadar küçültüldüğünde, zihin görünürdeki hareketin sağdan mı yoksa soldan mı başladığı konusunda şüphe duymaya başladığını fark etmiştir. Deri üzerinde yapılan benzer deneyler de benzer sonuçlar vermiştir.

Vierordt, hemen hemen aynı zamanda, [182] aralarında şunların da bulunduğu bazı kalıcı yanılsamalara dikkat çekmiştir: Eğer başka bir kişi bileğimiz ya da parmağımız üzerinde bir çizgi çizerse, parmağımız sabit duruyorsa, bize sanki uzvumuz çizilen noktanın tersi yönde hareket ediyormuş gibi gelecektir. Aksine, uzvumuzu sabit bir nokta üzerinde hareket ettirirsek, bu nokta da hareket ediyormuş gibi görülecektir. Eğer okuyucu hareketsiz tuttuğu işaret parmağıyla alnına dokunur ve sonra alnının derisi parmağının ucunun altından geçecek şekilde başını döndürürse, alnının başının tersi yönde hareket ettiğine dair dayanılmaz bir his duyacaktır. Parmakları birbirinden ayırırken de aynı durum söz konusudur; bazıları hareket ederken diğerleri hareketsiz kalabilir, ancak hareketsiz olanlar sanki diğerlerinden aktif olarak ayrılıyormuş gibi hissedecektir. Vierordt'a göre bu yanılsamalar,

181 Sitzb. der. k. Akad. Wien, Ed. LXXII., Abth. 3 (1875).

182 Zeitschrift f¸r Biologie, xii. 226 (1876).

hareketin hissedildiği, ancak bilincin tüm içeriğine atfedildiği ve henüz yalnızca parçalarından birine ait olarak ayırt edilemediği ilkel bir algı biçiminden geriye kalanlardır. Algımız tam olarak geliştiğinde, nesne ve Bağ'ın salt göreli hareketinin ötesine geçer ve toplam nesnemizin bu bileşenlerinden birine mutlak hareket, diğerine ise mutlak sükûnet atfedebiliriz. Örneğin görme sırasında tüm arka plan birlikte hareket ettiğinde, hareket edenin kendimiz ya da gözlerimiz olduğunu düşünürüz ve ön planda arka plana göre hareket edebilen herhangi bir nesne bizim tarafımızdan hareketsiz olarak değerlendirilir. Ancak ilkel olarak bu ayrım mükemmel bir şekilde yapılamaz. Hareket hissi gördüğümüz her şeye yayılır ve onu enfekte eder. Nesne ve retinanın herhangi bir göreceli hareketi hem nesnenin hareket ediyormuş gibi görünmesine hem de kendimizi hareket halinde hissetmemize neden olur. Şimdi bile tüm nesne hareket ettiğinde sersemleriz ve ne zaman başımızı ve gözlerimizi aniden sarssak ya da hızlıca sağa sola sallasak, görüş alanımızın tamamında belirgin bir hareket görürüz. Gözbebeklerimizi itmek de aynı yanılsamayı yaratır. Tüm bu durumlarda gerçekte ne olduğunu biliriz, ancak koşullar olağandışıdır, bu nedenle ilkel hissimiz kontrol edilmeden devam eder. Bulutlar ayın yanında süzüldüğünde de öyle olur. Ayın hareketsiz olduğunu biliriz; ama onun bulutlardan bile daha hızlı hareket ettiğini görürüz. Gözlerimizi yavaşça hareket ettirdiğimizde bile ilkel duyum muzaffer anlayış altında devam eder. Bu deneyimi yakından fark edersek, baktığımız herhangi bir nesnenin gözümüzle buluşmak için hareket ediyor gibi göründüğünü görürüz. Ancak konuya en değerli katkı G. H. Schneider'in [183] meseleyi zoolojik olarak ele alan ve hayvanlar âleminin her dalından örneklerle hareketin hayvanların birbirlerinin dikkatini en kolay çeken nitelik olduğunu gösteren makalesidir. Ölümden kaçma içgüdüsü 'aslında ölümden kaçmak değildir, daha ziyade böcek, kabuklu ya da başka bir canlıyı düşmanı tarafından fark edilmekten kurtaran korkudan kaynaklanan bir felçtir. İnsan ırkında, arayanın yakınında olduğu 'casusluk' oynayan çocuğun nefesini tutarak hareketsiz kalması ile paraleldir ve ters tarafı, uzaktan birinin dikkatini çekmek istediğimizde istemsiz olarak kollarımızı sallamamızda, yukarı aşağı zıplamamızda

183 Vierteljahrsch. f,r wiss. Philos., n. 377.

ve benzerlerinde görülür. Avlarını 'takip eden' yaratıklar ve takipçilerinden saklanan yaratıklar, hareketsizliğin dikkat çekiciliği nasıl azalttığını göstermektedir. Ormanda, eğer sessiz olursak, sincaplar ve kuşlar bize gerçekten dokunacaktır. Sinekler doldurulmuş kuşlara ve hareketsiz kurbağalara ışık tutacaktır. [184] Öte yandan, üzerinde oturduğumuz şeyin hareket etmeye başladığını hissetmenin yarattığı muazzam şok, bir böceğin beklenmedik bir şekilde derimizin üzerinden geçmesinin ya da bir kedinin gürültüsüzce gelip elimizi koklamasının bize verdiği abartılı irkilme, gıdıklanmanın aşırı refleks etkileri, vb. hareket hissinin kendi başına ne kadar heyecan verici olduğunu gösterir. Bir kedi yavrusu hareket eden bir topun peşinden koşmaktan kendini alamaz. Hiç fark edilemeyecek kadar silik izlenimler, hareket ettiklerinde hemen hissedilir. Oturan bir sinek fark edilmez, ama süründüğü anda onu hissederiz. Bir gölge algılanamayacak kadar silik olabilir. Ancak hareket ettiği anda onu görürüz. Schneider, belirgin hatlara sahip ve doğrudan sabitlenmiş bir gölgenin, nesnel gücü kaybolacak kadar silik olan sabit bir gölgeninkinin ancak yarısı kadar olsa da, hareket halindeyken de algılanabildiğini bulmuştur. Dolaylı görüşte bulanık bir gölge ile hareket lehine olan fark çok daha büyüktü - yani 13.3:40.7. Eğer kapalı göz kapağımız ile güneş ışığı arasında bir parmağımı tutarsam, onun varlığını fark etmeyiz. Ancak parmağımızı sağa sola hareket ettirdiğimiz anda farkına varırız. Bunun gibi bir görsel algı, ışınsallar arasındaki görme koşullarını yeniden üretir. [185]

184 Exner, eklemli hayvanların yüzeyli göz yapısının onu neredeyse sadece hareketleri algılamaya uyarladığını göstermeye çalışmaktadır.

185 Schneider, duyusal bir yüzeyin, baskısı hareket ettiğinde neden bu kadar çok heyecanlandığını açıklamaya çalışır. Ardışık farklılıkların eşzamanlı farklılıklardan ne kadar daha keskin bir şekilde ayırt edildiği uzun zamandan beri fark edilmiştir. Ancak hareketli bir izlenim söz konusu olduğunda, örneğin retina üzerinde, her iki tür farklılığın bir toplamına sahibiz; bunun doğal etkisi de en mükemmel ayrımı üretmek olmalıdır. Soldaki şekilde B siyah noktası örneğin sağdan sola doğru hareket etsin. Başlangıçta B ve A'da aynı anda siyah ve beyaz kontrastı vardır. Hareket gerçekleşip sağdaki şekil ortaya çıktığında, aynı kontrast kalır, siyah ve beyaz yer değiştirmiştir. Ancak buna ek olarak, birincisi bir an önce beyaz olan A'da şimdi siyah olan ve ikincisi bir an önce siyah olan B'de şimdi beyaz olan iki ardışık kontrast vardır. Her bir zıtlık hissini = 1 yaparsak (arka durum için fazlasıyla elverişli bir varsayım), hareket durumunda zıtlıkların toplamı, dinlenme durumundaki 1'e karşılık 3 olacaktır. Yani, renk hareket etmeye başlarsa, dikkatimiz renk farklılığına üç katı bir güçle çağrılacaktır. -- (Ayrıca bkz. Fleischl,

Uzamsal ayırt etme eğitiminde, duyusal yüzeyler üzerindeki izlenimlerin hareketlerinin, yüzeylere ilişkin bilincimizi parçalarına ilişkin bir bilince dönüştürmede başlıca etken olması gerektiğini göstermek için yeterince şey söylendi. Bugün bile retinamızın periferik bölgelerinin ana işlevi, üzerlerinden ışık huzmeleri geçtiğinde "Oraya kim gidiyor?" diye bağıran ve foveayı oraya çağıran nöbetçilerdir. Derinin çoğu kısmı aynı görevi parmak uçları için yerine getirir. Elbette parmak uçları ve fovea doğrudan algılama gücünün bir kısmını sırasıyla marjinal retinaya ve deriye bırakır. Ancak bu tür bir algının en iyi şekilde en hareketli kısımların derisinde geliştiği (Vierordt ve öğrencilerinin çalışmaları bunu iyi bir şekilde göstermiştir) ve ciltleri istisnai bir şekilde ayırt edici olan körlerde, çoğunun sahip olduğu, kendilerine dokunan herhangi bir nesnenin altında seğirme ve hareket ettirme alışkanlığı sayesinde bu hale geldiği görülmektedir. Bunu ilk fark eden Czermak olmuştur. Kolayca doğrulanabilir. Elbette yüzeyin nesne altında hareketi (uyarım amacıyla) nesnenin yüzey üzerinde hareketine eşdeğerdir. Nesnelerin şekil ve boyutlarını göz ya da deri yoluyla keşfederken, bu organların hareketleri aralıksız ve sınırsızdır. Bu tür her hareket, nesnenin noktalarını ve çizgilerini yüzeye çeker, onları yüz kat daha keskin bir şekilde damgalar ve dikkatin üzerine çeker. Hareketlerin algılama faaliyetimizde bu şekilde oynadığı muazzam rol, birçok psikolog

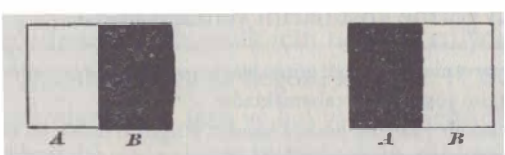

Fig 53

tarafından [186] kasların kendilerinin uzamı algılayan organ olduğunu kanıtlamak için kullanılmaktadır. Bu yazarlar için yüzey duyarlılığı değil ama 'kas duyusu' nesnel uzantının orijinal ve tek açığa çıkarıcısıdır. Ancak hepsi de kas kasılmalarının yüzey duyarlılıklarını

Physiologische Optische Notizen, 2te Mittheilung, Wiener Sitzungsberichte, 1882.)

186 Brown, Bain. J. S. Mill ve değiştirilmiş bir şekilde Wundt, Helmholtz, Sully, vb.

ne kadar tuhaf bir yoğunlukla devreye soktuğunu ve izlenimlerin salt ayırt edilmesinin (aralarındaki boşluğu ölçme sorunundan tamamen ayrı olarak) büyük ölçüde üzerine düştükleri yüzeyin hareketliliğine bağlı olduğunu fark edememişlerdir. [187]

2. Duyu uzamlarının birbirlerine karşı ölçümü

Ayırt etme sorununa yanıt olarak söyleyebileceklerimizin hepsi bundan öncekilerdir. Şimdi çeşitli uzamların birbirlerine karşı ölçülmesi sorununa dönelim; bu, farklı uzam deneyimlerimizden gerçek dünya olarak inandığımız tek uzamı inşa etmemizin ilk adımıdır.

Açıkça görünen ilk şey, farklı duyumların ortaya çıkardığı boyutları herhangi bir doğrulukla karşılaştırma gücüne sahip olmadığımızdır. Ağız boşluğumuz, parmağımıza ya da gözümüze hissettirdiğinden daha küçük, dilimize ise daha büyük gelir; kulak zarımız parmak ucumuzdan daha büyük gelir; dudaklarımız, uyluğumuzda onlara eşit

187 M. Ch. Dunan, 1888 tarihli Revue Philosophique dergisinde yayınlanan 'l'Espace Visuel et TEspace Tactile' adlı makalesinde, körlerin bir nesnenin şekli hakkında fikir edinmek için nasıl çalıştıklarını örnek göstererek, yüzeylerin tek başına bir boyut algısı vermediğini kanıtlamaya çalışmaktadır. Eğer algılayıcı organ yüzeyler olsaydı, diyor, "hem gören hem de görmeyenler bir nesnenin büyüklüğü (ve şekli) hakkında sadece ellerini üzerine koyarak (tabii ki elden daha küçük olması koşuluyla) tam bir fikir edinebilirlerdi ve bu da etkilenen dokunsal yüzeyin miktarını doğrudan takdir etmeleri ve miisküler duyuya başvurmamaları nedeniyle olurdu. . . . Ancak gerçek şu ki, doğuştan kör olan bir kişi nesnel yüzeyleri ölçmek için asla bu şekilde ilerlemez. Bir cismin boyutuna ulaşmak için sahip olduğu tek araç, parmağını cismin sınırlandığı çizgiler boyunca gezdirmektir.

Örneğin, doğuştan kör birinin eline boyutlarını bilmediği bir kitap verirseniz, kitabı yatay tutacak şekilde göğsüne dayayarak başlayacaktır; daha sonra iki elini vücudunun karşısındaki kenarın ortasında bir araya getirerek, söz konusu kenarın uçlarına ulaşana kadar birbirinden ayıracaktır: ve ancak o zaman nesnenin uzunluğunun ne olduğunu söyleyebilecektir" (cilt XXV. s. 148). Bence bir nesnenin boyutunu ve şeklini sadece 'elini üzerine koyarak' anlamaya çalışan herkes, en büyük engelin dış hatları çok kusurlu bir şekilde hissetmesi olduğunu görecektir. Ancak eller hareket ettiği anda, dış hatlar kesin ve belirgin bir şekilde hissedilir. Tüm şekil ve boyut algısı konturların algılanmasıdır ve her şeyden önce bunların keskinleştirilmesi gerekir. Hareket bunu yapar; ve algıda organlarımızı hareket ettirme dürtüsü öncelikle yüzey algılarımızı keskinleştirmek için duyduğumuz özlemden kaynaklanır. Nesnelerin ortak bir standarda göre adlandırılması ve ölçülmesi söz konusu olduğunda, hareketlerin de nasıl yardımcı olduğunu göreceğiz; ancak bu durumda diğerlerinden daha fazla yardımcı olmazlar, çünkü uzama niteliğinin kendisi 'kas duyusu' tarafından sağlanır.

bir yüzeyden daha büyük gelir. Bu kadar çok karşılaştırma hemen yapılabilir; ancak belirsizdir ve kesin bir şey için başka bir yardıma başvurmamız gerekir.

Bir duyusal yüzey tarafından hissedilen boyutun bir diğeri tarafından hissedilen boyutla karşılaştırılmasında en büyük etken süperpozisyondur - bir yüzeyin bir diğeri üzerine süperpozisyonu ve bir dış şeyin birçok yüzey üzerine süperpozisyonu. Böylece kesin eşdeğerlikler ve ortak ölçüler ortaya konur ve sayısal sonuçlar için yol hazırlanır.

Derimizin bir parçasını diğerinin üzerine ya da bir nesneyi her iki parçanın üzerine yerleştiremezsek, kendi biçimimiz hakkında sahip olduğumuz bilgiye ulaşmakta zorlanırız. Farklı parçalarımızın orijinal büyüklük farklılıkları belirsiz bir şekilde işlemeye devam ederdi ve ne kadar dudağın ne kadar alına, ne kadar parmağın ne kadar sırta eşit olduğu konusunda hiçbir kesinliğe sahip olmazdık.

Ancak yüzeyin bir parçasını diğeriyle keşfetme gücüyle, deri eşdeğerliklerini doğrudan algılayabiliriz. Belli bir uzunluktaki uyluk yüzeyinin tüm avuç içi ve parmaklarla temas halinde olduğunu anlık bir hisle hissettiğimizde, ilkel büyüklük farklılıkları aşırı güçlenir. Ve karşı parmak uçlarının bir hareketi önce aynı uyluk uzunluğu boyunca, sonra da söz konusu elin tamamı boyunca bir çizgi çizdiğinde, daha az doğrudan ama ilkinin kurduğu eşdeğerlikleri doğrulayan yeni bir ölçüm şekli elde ederiz. Bu yollarla, parçaların üst üste bindirilmesiyle ve aynı hareketlerle farklı parçalar üzerinde çizgiler izleyerek, görme yetisinden yoksun bir kişi kısa sürede vücudunun tüm boyutlarını homojen bir ölçeğe indirgemeyi öğrenebilir. Aynı yöntemleri kendi boyutunda ya da daha küçük nesnelere uygulayarak, kendi cüssesi, avuç içi, ayak, arşın, adım, kulaç (kol açıklığı) vb. terimlerle ifade edilen uzantılarını aynı kolaylıkla tanıyabilir. Bu indirgemelerde, iki karşıt yüzeyin yerleşik büyüklük duyumları çatıştığında, duyumlardan birinin gerçek standart olarak seçildiği ve diğerinin hayali olarak ele alındığı fark edilmelidir. Böylece boş bir diş yuvasının, daha büyük hissettirmesine rağmen, içine almayacağı parmak ucundan gerçekten daha küçük olduğuna inanılır ve genel olarak, neredeyse tek palpasyon organı olan elin, büyüklüğünün onlar tarafından belirlenmesi yerine, diğer parçalara kendi büyüklüğünü verdiği söylenebilir.

Genel olarak, Fechner'in dediği gibi, daha hassas olan parçanın hissettiği boyut, diğer boyutların indirgendiği boyuttur. [188]

Ancak bir yüzeyin başka bir yüzey tarafından keşfedilmesi imkânsız olsa bile, aynı nesneyi önce birine sonra diğerine uygulayarak çeşitli yüzeylerimizi her zaman birbirlerine karşı ölçebiliriz. Elbette nesnenin kendisinin bir yerden başka bir yere kayarken büyüyüp küçüldüğünü varsayma alternatifine sahip olmalıyız (bkz. yukarıda, s. 141); ancak dünyamızı mümkün olduğunca basitleştirme ilkesi bizi kısa süre içinde bu varsayımdan, nesnelerin kural olarak boyutlarını koruduğu ve duyumlarımızın çoğunun hatalardan etkilendiği ve bunun için sürekli bir tolerans tanınması gerektiği şeklindeki daha kolay varsayıma itecektir.

Retinada, farklı bölgelere düşen iki izlenimin (çizgiler veya lekeler) büyüklüklerinin ilkel olarak tam bir karşılıklı oran içinde durduğunu düşünmek için hiçbir neden yoktur. Yalnızca izlenimler aynı nesneden geldiğinde büyüklüklerinin aynı olduğuna karar veririz. Ve bu da ancak nesnenin gözle olan ilişkisinin bütünüyle değişmediğine inanıldığı zaman gerçekleşir. Nesne hareket ederek gözle olan ilişkisini değiştirdiğinde, aynı retina bölgesinde bile görüntüsünün uyandırdığı his o kadar değişken hale gelir ki, herhangi bir anda alabileceğimiz retinal uzam hissine hiçbir mutlak önem atfetmeyiz. Retinal büyüklükteki bu gözden kaçma öylesine tamamlanır ki, farklı mesafelerdeki nesnelerin görsel büyüklüklerini süperpozisyon deneyi yapmadan karşılaştırmak neredeyse imkânsız hale gelir. Parmağımızın uzaktaki bir evin ya da ağacın ne kadarını kaplayacağını önceden söyleyemeyiz. Bildik bir soruya (Ay ne kadar büyüktür?) verilen çeşitli yanıtlar. Bir kağıdan bir gofrete kadar değişen cevaplar bunu en çarpıcı şekilde göstermektedir. Genç bir ressamın eğitiminin en zor kısmı,

188 Fechner (Psychophysik, i. 132) derinin duyarlılığını ölçmek için bir 'eşdeğerler yöntemi' tanımlamaktadır. İki pergel kullanılır, biri yüzeyin A kısmında, diğeri B kısmında B'deki noktalar, aralarındaki mesafe A'daki noktalar arasındaki mesafeye eşit görünecek şekilde ayarlanmalıdır A yeri sabitken, B yerindeki her değişiklik için bu ikinci noktalar büyük ölçüde değiştirilmelidir, ancak aynı A ve B için iki pergelin ilişkisi oldukça sabittir ve her gün birkaç deney yapılması koşuluyla aylarca değişmeden devam eder. Bununla birlikte, metinde verilen yasaya uygun olarak, uzun süre pratik yaparsak aralarındaki fark azalır.

görüş alanındaki farklı nesnelerin retinal (yani ilkel olarak hissedilebilir) büyüklüklerini doğrudan hissetmeyi öğrenmesidir. Bunu yapmak için Ruskin'in 'gözün masumiyeti' dediği şeyi, yani renk lekelerinin ne anlama geldiklerinin bilincinde olmaksızın, yalnızca bu halleriyle bir tür çocuksu algıyı yeniden kazanması gerekir. Geri kalanlarımızda bu masumiyet kaybolmuştur. Bilinen her bir nesnenin tüm görsel büyüklükleri arasından birini düşünmek için GERÇEK büyüklük olarak seçtik ve diğerlerini onun işaretleri olarak hizmet etmeleri için indirgedik. Bu 'gerçek' büyüklük estetik ve pratik çıkarlar tarafından belirlenir. Nesne, ayrıntılarının tam olarak görsel olarak ayırt edilmesi için en elverişli mesafede olduğunda elde ettiğimiz büyüklüktür. Bu, incelediğimiz herhangi bir şeyi tuttuğumuz mesafedir. Bundan daha uzakta onu çok küçük, daha yakında ise çok büyük görürüz. Ve daha büyük ve daha küçük duygular, daha önemli anlamları olan bu duyguyu önerme eylemi içinde kaybolurlar. Yemek masasına bakarken, uzaktaki tabakların ve bardakların benimkilerden çok daha küçük olduğu gerçeğini görmezden gelirim, çünkü hepsinin eşit büyüklükte olduğunu bilirim ve onlara dair mevcut bir duyum olan his, yalnızca hayal edilen bir bilginin parçası olarak gölgede kalır.

Görme alanlarının kendi aralarındaki tutarsızlıkları bu şekilde azaltılabilirse, elbette görme alanlarını dokunmaya verilen alanlarla eşitleme konusunda hiçbir zorluk olmayacaktır. Bu denklemde muhtemelen gerçek olan dokunma hissi ve işaret olarak hizmet eden görme hissidir - bu indirgeme sadece hissedilenin görülen büyüklüklerden çok daha sabit olmasıyla değil, aynı zamanda dokunma hissinin yaşamlarımız için sahip olduğu daha büyük pratik ilgiyle de gerekli hale gelmiştir. Kural olarak, nesneler ancak tenimizle doğrudan temas ettiklerinde bize yarar ya da zarar verirler: görme duyusu yalnızca bir tür ön dokunmadır; harf, Bay Spencer'ın deyimiyle, 'düşüncenin ana dilidir' ve hizmetçinin deyiminin zihne açıkça konuşabilmesi için önce metresinin diline çevrilmesi gerekir. [189]

189 Jastrow, deneylerinin sonucu olarak şu genel sonucu vermektedir (Am. Journal of Psychology, sayı 53): "Farklı duyuların uzay algılarının kendileri de farklıdır ve aralarında her ne uyum varsa, bunu deneyimin bir sonucu olarak görmemiz gerekir. Görme duyusundan yoksun bırakılmış ve diğer uzamsal duyuların kullanımına indirgenmiş birinin uzamsal kavramları gerçekten de bizimkilerden farklı olmalıdır." Ama devam

Daha sonra, bir uzuv hareket ettiğinde eklemlerde uyarılan hislerin, uzuv tarafından kat edilen yolun işaretleri olarak kullanıldığını göreceğiz. Ancak bu konu hakkında daha fazla bilgi vereceğiz. Ses, koku ve tat hacimlerinin daha ayırt edici duyular tarafından verilenlerle eşitlenmesine gelince, bunlar herhangi bir açıklama gerektirmeyecek kadar belirsizdir. Bununla birlikte, acıya ilişkin olarak, acının boyutunun, onun merkezi olan organın normal dokunsal boyutuna indirgenmesi gerektiği gözlemlenebilir. Üzerinde bir suç bulunan bir parmak ve içindeki atardamarların nabızları, her ikisi de gerçekte 'olduklarına' inandığımızdan daha büyük 'hissedilir'.

Aynı nesneden geldiğine inanılan iki duyusal duyu-izlenimi farklı olduğunda, pratik ya da estetik olarak EN İLGİNÇ OLANIN DOĞRU OLDUĞUNA KARAR VERİLDİĞİ anlatılırken fark edilmiş olacaktır. Bu ilgi yasası her zaman geçerlidir - dokunma gibi kalıcı bir ilgi, az önce verilen suçlu örneğinde olduğu gibi, acı gibi güçlü ama geçici bir ilgiye direnebilir.

3. Duyu Uzamlarının Toplamı

Şimdi gerçek uzam inşamızdaki bir sonraki adıma gelelim: Çeşitli duyu alanları nasıl bir araya getirilerek pekiştirilmiş ve üniter bir süreklilik haline getirilir? Çünkü insan için bunlar her halükarda başlangıçta tutarsızdır.

Burada yine ortaya çıkan ilk olgu, ilkel olarak uzam-deneyimlerimizin bir kaos oluşturduğudur ki, bu kaosun içinden onları çıkaracak hemen hiçbir yetimiz yoktur. Birlikte deneyimlenen farklı duyu organlarına ait nesneler ilk etapta ne uzamsal olarak sürekli ne de süreksiz olarak birbirlerinin içinde, yanında ya da çok dışında görünmezler. Aynı şey, aynı organın farklı bölümleri tarafından hissedilen nesneler için de neredeyse aynı derecede doğrudur. Söyleyebileceğimiz

---

ediyor: "Görsel ve diğer uzam algılarımız arasındaki çarpıcı farklılıkların kafamızı karıştırmadan ve gerçekten de genellikle fark edilmeden var olması, ancak tüm boyutları görsel eşdeğerleriyle yorumlama eğilimiyle açıklanabilir." Ancak bu yazar 'dokunsal' yerine 'görsel' demek için hiçbir neden göstermemektedir; ve gerçek büyüklükler dediğimiz şey söz konusu olduğunda olasılıkların diğer yöne işaret ettiğini düşünmeye devam etmek zorundayım.

en fazla şey, tüm uzam-deneyimlerimizin birlikte nesnel bir toplam oluşturduğu ve bu nesnel toplamın çok geniş olduğudur.

Şu anda bile ağzımızın içinde bulunan ve içinde yaşayan dil tarafından çok yakından bilinen ve doğru bir şekilde ölçülen alanın, iç yönlerinin ve boyutlarının dışarıdaki daha büyük dünyanınkilerle tam bir ilişki içinde bilindiği söylenemez. Neredeyse kendi başına küçük bir dünya oluşturur. Yine, diş hekimi dişlerimizden birinde küçük bir oyuk açtığında, aletinin sert ucunun belirgin bir şekilde farklı yönlerde kazındığını hissederiz; bu yüzey, duyarlılığımıza, daha sonra ayna aracılığıyla bize 'gerçekten' olduğundan daha büyük görünür. Ve kazımanın yönleri kendi içlerinde tamamen farklı olsa da, bunlardan hiçbiri dış dünyada karşılık geldiği belirli bir yönle tanımlanamaz. Diş duyarlılığının uzamı bu nedenle gerçekten de kendi başına küçük bir dünyadır ve ancak hacmini değiştirecek, yönlerini belirleyecek, kenarlarını kaynaştıracak ve nihayetinde onu belirli bir bütün içinde belirli bir parça olarak yerleştirecek daha ileri deneyimlerle dış uzam dünyasıyla uyumlu hale gelebilir. Ve her eklemin dönüşü, ortak bir odadaki birçok yön farklılığı gibi kendi aralarında farklılık gösterse bile; aynı şey sırasıyla deri üzerindeki farklı izler ve retina üzerindeki farklı izler için de geçerli olsa bile, yine de bu farklı yüzeylerdeki yön duygularının sezgisel olarak birbirleriyle veya yarı dairesel kanalların duygularının verdiği diğer yönlerle karşılaştırılabilir olduğu sonucuna varılamaz. Buradan, hepsinin tek bir uzam-dünyada birbirleriyle olan ilişkilerini hemen yargılamamız gerektiği sonucu çıkmaz.

Kollar doğal olmayan bir pozisyondayken nesneleri 'hissedersek', şekilleri, boyutları ve konumları konusunda kafamız karışır. Okuyucu kollarını başının üzerine uzatarak sırtüstü uzansın, ellerinin erişebileceği bir mesafede bulunan nesnelerin geometrik ilişkilerini nasıl fark edebildiğini görünce şaşıracaktır. Ancak burada bahsedilen geometrik ilişkiler, bu yolla algılanan yönler ve boyutlar ile daha olağan yollarla algılananlar arasında bilinen özdeşliklerden başka bir şey değildir. Bu iki yol sezgisel olarak birbirine uymaz.

Görsel ve dokunsal yön sistemleri arasındaki bağlantının insanda ne kadar gevşek olduğu, mikroskop kullananların, aletin tablası üzerindeki nesneleri idare ederken, ellerinin hareketlerini tersine çevirmeyi

öğrenmelerindeki kolaylıktan anlaşılmaktadır. Lamı göründüğü gibi sola hareket ettirmek için onu hissedildiği gibi sağa çekmeleri gerekir. Ancak birkaç gün içinde bu alışkanlık ikinci bir niteliğe bürünür. Bu yüzden kravatımızı bağlarken, ayna karşısında tıraş olurken vs. sağ ve sol taraflar ters çevrilir ve el hareketlerimizin yönleri göründüklerinin tam tersidir. Yine de bu bizi asla rahatsız etmez. Ancak kazara başka birinin kravatını bağlamaya çalıştığımızda, görme ve dokunma algılarını birleştirmenin iki yolu olduğunu öğreniriz. Herhangi biri ilk kez elinin ve kâğıdının aynadaki görüntüsüne bakarak yazmaya ya da çizmeye çalışsın, tamamen şaşkına dönecektir. Ancak çok kısa bir eğitim ona bu konuda önceki yaşamının çağrışımlarını geri almayı öğretecektir.

Prizmalar bunu daha da çarpıcı bir şekilde gösterir. Gözler, örneğin tabanları sağa doğru çevrilmiş hafif prizmatik camlar içeren gözlüklerle donatılırsa, bakılan her nesne görünüşte sola doğru yer değiştirecektir ve el hangi nesneyi kavramak için uzatılırsa, sol tarafta onun ötesine geçme hatasını yapacaktır. Ancak bu tür gözlükleri takarak bir saatten az bir süre pratik yapmak yargıyı düzeltir, böylece daha fazla hata yapılmaz. Aslında yeni oluşan çağrışımlar o kadar güçlüdür ki, prizmalar tekrar bir kenara bırakıldığında tam tersi bir hata yapılır, bir ömür boyu süren alışkanlıklar ihlal edilir ve el artık dokunmak istediği her nesnenin sağına geçer.

Böylece ilkel kaos, doğrudan duyarlılığımız söz konusu olduğu sürece yaşam boyunca büyük ölçüde devam eder. Çeşitli nesnelerimizi ve onların büyüklüklerini birlikte ya da art arda hissederiz; ama birçoğunun aynı anda düzeni ve ilişkileri söz konusu olduğunda, sezgisel kavrayışımız en sonuna kadar belirsiz ve eksik kalır. Bir ya da en fazla iki ya da üç nesneyle ilgilenirken, diğerlerinin hepsi gözden kaybolur ve onlara dair hissettiğimiz en fazla şey, hâlâ kenarlarda oyalandıkları ve belirli bir yöne dönerek tekrar yakalanabilecekleri olur. Yine de tüm bu karmaşa boyunca mükemmel bir şekilde sabit ve düzenli bir şekilde yayılmış bir dünya tasavvur eder ve onun varlığına inanırız.

Soru şu: Bu anlayış ve bu inanç nasıl ortaya çıkıyor? Kaos nasıl yumuşatılır ve düzleştirilir?

Temel olarak iki işlemle: Bazı deneyimlerin birbirinin dışında ve yanında var olduğu, diğerlerinin ise birbirinin içine girdiği ve aynı odayı işgal ettiği kavranır. Bu şekilde tutarsız ve ilişkisiz olan şey tutarlı ve kesinlikle ilişkili hale gelir; zihnin algılarının bu şekilde düzenlenmesinde rehberlik ettiği ilkeleri ayrıntılı olarak izlemek de zor değildir.

İlk olarak, ekonominin büyük entelektüel yasasını izleyerek, mümkün olduğunca çok şeyi basitleştirir, birleştirir ve tanımlarız. Birlikte ele alınabilecek her türlü duyusal veriyi birlikte konumlandırırız. Onların çeşitli uzantıları tek bir uzantı gibi görünür. Her birinin göründüğü yer, diğerlerinin göründüğü yerle aynı kabul edilir. Kısacası, TEK VE AYNI GERÇEK ŞEY'in pek çok özelliği haline gelirler. Bu ilk ve en büyük emirdir, dünyamızın mekânsal olarak düzenlendiği temel 'eylemdir'.

Bir birleşme içinde, birleşen duyumlardan biri o şey olarak kabul edilir, diğer duyumlar ise onun az ya da çok tesadüfi özellikleri ya da görünüş biçimleri olarak alınır. [190] Özünde "şey" olarak seçilen duyum, bu duyumlar arasında en sabit ve pratik olarak en önemli olanıdır; çoğunlukla sertlik ya da ağırlıktır. Ancak sertlik ya da ağırlık hiçbir zaman dokunsal bir hacimden yoksun değildir ve orada bir şey hissettiğimde her zaman elimizde bir şey görebildiğimiz gibi, 'şey'i özümsediğimizde de her zaman orada bir şey görebiliriz. Sıklıkla bir şekil, bazen bir sıcaklık, bir tat, vs. bu şekilde görünür; ama çoğunlukla sıcaklık, koku, ses, renk ya da hissedilen ya da görülen kütleyle eş zamanlı olarak bizi canlı bir şekilde etkileyebilecek diğer olgular, kazalar arasında yer alır. Koku ve sesin bizi etkilediği doğrudur, fakat bunlar gördüğümüzde ya da dokunduğumuzda en güçlü hallerini alırlar, dolayısıyla bu özelliklerin kaynağını dokunulan ya da görülen alanın içine yerleştiririz, bu arada bu özelliklerin kendilerini de zayıflamış bir biçimde başka şeylerin doldurduğu alanlara taşıyor olarak görürüz. Tüm bunlarda, göreceksiniz ki, uzamları bir araya gelen duyu verileri, farklı duyu organları tarafından üretilmektedir. Bu tür verilerin birbirlerini bilinçten uzaklaştırma eğilimi yoktur, ancak aynı anda birlikte ele alınabilirler. Gerçekten de çoğu zaman birlikte

190 Cf. Lipps on 'Complication,' Grundtatsaclien, etc., s. 579.

değişirler ve birlikte maksimuma ulaşırlar. Bu nedenle, zihnimizin genel kuralının, eşzamanlı deneyimde ilişkili olan ve birbirlerinin algısına müdahale etmeyen tüm duyumları, birbirinin içine yerleştirmek olduğundan emin olabiliriz. [191]

Aynı duyu organı üzerindeki farklı izlenimler birbirlerinin algılanmasını engeller ve aynı anda dikkate alınamazlar. Bu nedenle onları birbirlerinin alanlarına yerleştirmeyiz, ancak her biri diğerinin yanında, herhangi bir duyumun getirdiğinden daha büyük bir alanda, seri bir dışsallık sırasına göre düzenleriz. Ancak bu daha geniş alan, doğrudan sezgiden ziyade kavramanın bir nesnesidir ve zihin tarafından parça parça inşa edilmiş olmanın tüm izlerini taşır. Kör adam bunu dokunsal, lokomotor ve işitsel deneyimlerden, gören adam ise neredeyse sadece görsel deneyimlerden oluşturur. Görsel yapı anlaşılması en kolay olan olduğu için, önce bunu ele alalım.

Her bir görsel duyum ya da 'görüş alanı' sınırlıdır. Nesnemiz için yeni bir görüş alanı elde etmek için eskisinin ortadan kalkması gerekir. Ancak bu kaybolma sadece kısmi olabilir. İlk görüş alanı A B C olsun. Dikkatimizi C sınırına taşırsak, bu sınır olmaktan çıkar ve alanın merkezi haline gelir ve ötesinde daha önce hiç olmayan yeni parçalar belirir: [192] A B C, kısaca C D E olarak değişir. Ancak A B parçaları gözden kaybolsa da, görüntüleri bellekte kalır ve eğer ilk nesnemiz A B C'nin var olduğunu ya da hâlâ var olduğunu düşünüyorsak, onu başlangıçta sunulduğu gibi, yani C D E'nin başka bir yönde yayıldığı gibi C'den bir yönde yayılmış olarak düşünmeliyiz. A B ve D E asla tek bir yerde birleşemezler (farklı duyuların nesneleri olsalardı birleşebilecekleri gibi) çünkü asla aynı anda algılanamazlar: diğerini görmek için birini kaybetmemiz gerekir. Böylece (harfler artık 'şeyler' anlamına gelmektedir) tek bir alanda algıladığımız çeşitli şey-

191 Vantrilokluk bunu çok güzel bir şekilde gösterir. Vantrilok dudaklarını oynatmadan konuşur ve aynı zamanda dikkatimizi bir bebeğe, bir kutuya ya da başka bir nesneye çeker. Biz de hemen sesi bu nesnenin içinde buluruz. Sahnede müzikten bihaber bir aktör bazen şarkı söylemek, gitar ya da keman çalmak zorundadır. Orkestrada ya da başka bir yerde müzik icra edilirken, gözlerimizin önünde hareketleri yapar. Ancak dinlerken aktörü gördüğümüz için, müziği onun oturduğu ya da durduğu yerden geliyormuş gibi duymamak neredeyse imkansızdır.

192 Cf. Sbtind, in Mind, xiii. 340.

lerin analojisinden sonra şeylerin birbirini izleyen alanlarını kavrarız. Birbirlerinin dışında ve yanında olmalıdırlar ve biz onların yan yana gelen alanlarının daha büyük bir alan oluşturması gerektiğini düşünürüz. Kısacası, A B C + C D E'nin A B C D E şeklinde var olduğu hayal edilmeli ya da hiç hayal edilmemelidir.

Gözümüzden kaybolan bir şeyi genellikle dikkatimizi ve gözlerimizi tekrar o yöne doğru hareket ettirerek geri getirebiliriz ve bu sürekli değişimler sayesinde, görülen şeylerin her alanı sonunda her zaman etrafında her yöne yayılan görülmesi mümkün diğer şeylerin bir kenarına sahip olarak düşünülmeye başlanır. Bu arada, çeşitli alanların değiştiği eşzamanlı hareketler de hissedilir ve hatırlanır ve yavaş yavaş (çağrışım yoluyla) şu ve bu hareketler düşüncemizde şu ya da bu ölçüde yeni nesnelerin ortaya çıktığını düşündürür. Yavaş yavaş, nesneler tür olarak sonsuz çeşitlilik gösterdiğinden, onların çeşitli doğalarından soyutlanırız ve çeşitli hareketlerin tek sabit tanıtıcılar ve ortaklar olarak kaldığı salt uzantılarını ayrı ayrı düşünürüz. Bu nedenle, giderek daha fazla, hareketi ve görülen kapsamı karşılıklı olarak birbirini içeriyormuş gibi düşünürüz, ta ki sonunda (Bain ve J. S. Mill ile birlikte) onları eşanlamlı olarak görmeye başlayana ve "Mümkün hareket olmadıkça kapsam kelimesinin anlamı nedir?" diyene kadar. [193] Bu sonuca varırken, (hareketlerin sahip olduğu içsel genişlik ne olursa olsun), hayal ettiğimiz soyut genişliğin kalıbı olan görülen yayılmanın bize başlangıçta retinal duyumdan geldiğini unutuyoruz.

Göz küresinin kas duyumları bu tür bir görünür yayılmayı ifade eder, tıpkı bu görünür yayılmanın daha sonraki deneyimlerde dokunma ve hareketle bilinen 'gerçek' büyüklükleri, mesafeleri, uzunlukları ve genişlikleri ifade etmesi gibi. [194] Bununla birlikte, biz gören insanlarda, genişlikle kastettiğimiz şeyin niteliği, doğası, türü, retinal uyarımlarımızın getirdiği türden bir duygu gibi görünmektedir.

193 Bkz. örneğin, Bain's Senses and Intellect, s. 366-7, 371.

194 Örneğin, bir bebek kendi hareket eden eline baktığında, bir nesneyi görürken aynı anda başka bir nesneyi hisseder. Her ikisi de dikkatini çeker ve ikisini birlikte konumlandırır. Ancak hissedilen nesnenin boyutu daha sabittir, tıpkı hissedilen nesnenin genel olarak daha ilgi çekici ve önemli bir nesne olması gibi; ve böylece retinal duyumlar onun işaretleri olarak yeniden değerlendirilir ve 'gerçek uzam değerleri' somut terimlerle yorumlanır.

Görme yetisinden yoksun bir kişide gerçek mekân kavramının inşa edildiği ilkeler aynıdır. Deri hisleri, dikkatimiz bir nesnenin kaymasıyla uyanan bir boyuttan diğerine geçerken, yanal yayılma niteliğini vermede retinal hislerin yerini alır. Genellikle hareket eden nesne elimizdir ve eklemlerimizdeki hareket hisleri her zaman derideki hislere eşlik eder. Ancak deri hissi, kör adamın derisi ile kastettiği şeydir; bu nedenle deri hislerinin boyutu mutlak veya gerçek boyut olarak durur ve eklem hislerinin boyutu bunların bir işareti haline gelir. Örneğin, ayak parmağında bir kabarcık olan kör bir bebeğin (tanımı daha kısa tutmak için) parmak ucuyla bacağını incelediğini ve kabarcığa dokunduğu anda keskin bir acı hissettiğini varsayalım. Deney ona ikisi uzun süreli, ikisi ani olmak üzere dört farklı türde duyum verir. İlk çift, üst uzuv eklemlerindeki hareket hissi ile bacak ve ayak derisindeki hareket hissidir. Bunlarla birlikte ilgilenildiğinde, uzanımları tek bir nesnel alan olarak tanımlanır -el, bacağın içinde bulunduğu aynı alanda hareket eder. İkinci nesne çifti kabarcıktaki ağrı ve kabarcığın parmağa verdiği tuhaf histir. Bunların uzamları da birleşir ve her biri kendine özgü bir hareket serisinin (kol hareket ettirilir, bacak okşanır) sonunu işaret ettiğinden, hareket uzamları bu sonda birbirleriyle kesin olarak özdeşleşir. Bacağa dağılmış başka küçük kabarcıklar olsaydı, bu vurgulu noktalardan çok sayıda olurdu; hareket-alanları yalnızca toplam olarak değil, nokta nokta tanımlanırdı. [195]

195 Farklı ilkel duyu alanları arasındaki tutarsızlık, ilkel bedensel duyguların herhangi bir uzamsal niteliğe sahip olduğunu inkar etmek için sıklıkla bir bahane haline getirilir. "Bebeklerin başlangıçta uzamsal algıları yoktur; çünkü bir bebeğin ayak parmağı ağrıdığında, ağrıyı ayak parmağına yerleştirmez. Belirli bir savunma hareketi yapmaz ve kucağa alınmadan aşılanabilir." Gerçekler doğrudur; ancak yorum tamamen yanlıştır. Gerçekte olan şey, bebeğin 'ayak parmağını' acıya yerleştirmemesidir; çünkü henüz 'ayak parmağı' hakkında hiçbir şey bilmemektedir. Onu görsel bir nesne olarak görmemiştir; parmaklarıyla tutmamıştır; normal organik hisleri ya da temasları henüz ayağın ya da hatta ait olduğu bacağın tüm kitlesel hislerinden ayırt edilebilecek kadar ilginç hale gelmemiştir. Kısacası, ayak parmağı ne bebeğin optik alanının, ne el hareket alanının, ne de bacak ve ayak alanının bağımsız bir üyesidir. Aslında bu küçük acı alanı dışında henüz zihinsel bir varlığı yoktur. O halde, eğer acı kendi başına küçük bir uzam-dünya ise, buna ne demeli? Ama acı bir kez kendini bu diğer uzam-dünyalarla ilişkilendirdiğinde, uzamı onların uzamıyla eşdeğer hale gelecektir. Bebek hemşirenin uzvunu okşadığını hissetsin ve parmağı ayak parmağına doğru her geçişinde acıyı uyandırsın; baksın ve her acı yükseldiğinde parmağını ayak parmağında görsün; ayağını kendisi tutsun ve ayak parmağı parmaklarına ya da ağzına her geldiğinde acı çeksin; bacağını

Tıpkı bedenin sınırlarının ötesindeki boşlukta olduğu gibi. Eklem hissini ayak parmağının ötesinde sürdüren bebek, sırtını tekrar kabarcığa getirdiğinde hâlâ düşünebildiği başka bir nesneye çarpar. Bu ortak hissin sonundaki nesne onun için yeni bir yer anlamına gelir ve deneyiminde bu tür nesneler ne kadar çoğalırsa, kavrama alanı da o kadar genişler. Eğer bugün ormanda yeni bir patikada dolaşırken kendimi aniden, geçen hafta farklı bir yürüyüşün sonunda ulaştığım bir diğeriyle aynı şekilde duyularımı etkileyen bir memnuniyetin içinde bulursam, bu iki özdeş duygulanımın aynı kalıcı koruluğu temsil ettiğine inanır ve ona iki farklı yoldan ulaştığım sonucuna varırım. Daha kısa hareketler söz konusu olduğunda durum farklılaşmaktadır. Kör çocuk önce bir kolunu sonra diğerini hareket ettirdiğinde, elinin üzerinde aynı türden bir duyum alırsa ve her iki işlemi de tekrarladığında aynı duyumu tekrar alırsa, her iki hareketle de aynı nesneye dokunduğuna karar verir ve hareketlerin ortak bir yerde sonlandığı sonucuna varır. Bu şekilde işaretlenmiş bir yerden bir yere hareket eder ve geçtiği yerleri birbirine ekleyerek dış dünyanın kapsamı hakkındaki fikrini oluşturur. Gören adamın süreci de aynıdır; sadece onun birimleri ki, bunlar birbirini takip eden kuşbakışı görünümler olabilir, körlerin durumundan çok daha büyüktür.

EKLEMLERDE VE KASLARDA HİSLER

1. Eklemlerde Hareket Hissi

Eklemlerde ortaya çıkan duygulardan bahsetmeye sürüklendim. Psikoloji şimdiye kadar bu duyguları çok fazla ihmal ettiğinden, okuyucunun ilgisini çekmek için önceki sayfaların oldukça yavan anlatımları karşısında şimdi biraz ayrıntıya giriyorum.

Sağ işaret parmağımı metakarpal eklemi üzerinde basitçe bükerek, parmağımın ucuyla sol elimin avuç içinde bir inçlik bir alan izlediğimde, bu alanın büyüklüğüne ilişkin hissim sadece ve sadece avuç içi derisindeki bir his midir, yoksa sağ el ve ön kolun kas kasılmalarının

hareket ettirmek acıyı şiddetlendirsin -ve her şey değişsin. Ağrının alanı, uyandığında hissedilen diğer alanların her birinin bir parçası ile özdeşleşir; ve onunla özdeşleşmeleri sayesinde bu parçalar birbirleriyle özdeşleşir ve daha geniş kapsamlı bir bütünün üyeleri olarak sistematik bir şekilde bağlanırlar.

bununla bir ilgisi var mıdır? Önceki sayfalarda sürekli olarak uzamsal duyarlılığın yüzeylerle ilgili bir mesele olduğunu varsaydım. İlk başlarda, 'kas duyusu'nun bir uzam ölçer olarak ele alınması daha sonraki bir aşamaya ertelenmişti. Başta Thomas Brown olmak üzere, Lectures on the Philosophy of the Human Mind (İnsan Zihninin Felsefesi Üzerine Dersler) adlı eserinde ve Profesör Delboeuf'tan [196] (daha az psikolog olmayan birçok yazar, kendi miktarının farkında olan aktif kas hareketinin bilincinin, tüm uzaysal ölçümlerin kökeni (fons et origo) olduğunu savunmaktadır. Eğer bu teori doğru olsaydı, biri büyük diğeri küçük iki deri hissinin, uzamsallık farklılığına doğrudan bir unsur olarak değil, yalnızca büyük olanın, noktalarının art arda uyarılması için küçük olandan daha fazla kas kasılması gerektirmesi nedeniyle sahip olduğu anlaşılırdı. Bu özel deneyimde gerekli olan çeşitli kas kasılma miktarları ile sabit çağrışımlar böylece deri yamalarının görünür boyutlarını ortaya çıkaracak ve bu boyutlar sonuç olarak ilkel veriler değil, türevsel sonuçlar olacaktır.

Bana öyle geliyor ki, söz konusu kas ölçümlerine ilişkin hiçbir kanıt mevcut değildir; ancak eklem yüzeylerini de hesaba katarsak, tüm gerçekler yüzey duyarlılığı ile açıklanabilir. Kas teorisini savunan bir kişinin ortaya koyabileceği en çarpıcı ve en açık argüman şüphesiz şu gerçektir: Gözlerimiz kapalıyken, uzatılmış işaret parmağımızla havada şekiller çizersek (hareketler metakarpal, bilek, dirsek ya da omuz ekleminden fark etmeksizin gerçekleşebilir), her durumda bilincinde olduğumuz ve aslında en keskin şekilde bilincinde olduğumuz şey, parmak ucunun tarif ettiği geometrik yoldur. Açıları, alt bölümleri, hepsi gözle görülüyormuş gibi belirgin bir şekilde hissedilir ve yine de parmak ucunun yüzeyi hiçbir izlenim almaz. [197] Ama şeklin her değ-

196 Pourquoi les Sensations visuelles sont elles etendues ? ' in Revue -As the proofs of this chapter are being corrected, Philosophique, IV. 167.
Miiusterberg'in Beitrage zur Experimentellen Psychologic adlı kitabının üçüncü 'Heft'i elime geçti; bu kitapta genç ve enerjik psikolog, kas duyumunun uzamayı ölçmek için tek aracımız olduğu doktrinini her zamankinden daha radikal bir şekilde yeniden doğruluyor (eğer bu kadar aceleci bir bakıştan sonra onu anladıysam). Tartışmayı burada yeniden açamayacağım için, okuyucunun dikkatini Bay M.'nin çalışmasına çekmekle yükümlüyüm.

197 Şekil havada değil de bir tahta üzerinde çizilse bile, parmak yüzeyindeki temas farklılıkları, çizilen şeklin kendi farklılıklarından çok daha basit olacaktır.

şiminde kas kasılmaları değişir ve bunların verdiği hisler de değişir. İzlenen çizgide algıladığımız uzunlukların ve yönlerin farkına varmamızı sağlayan duyusal veriler bu sonuncular değil midir?

Kas hisleriyle algılama savunucusunun bu varsayımına, her bir özel kas gruplaşması hissedildiğinde hangi şeklin çizildiğini görerek tekrarlanan deneyimlerle hislerin uzamsal anlamını öğrendiğimizi, böylece son çare olarak kas alanı hislerinin retina-yüzey hislerinden türetileceğini söyleyerek itiraz etmeye kalkışırsak, rakibimiz doğuştan kör olan kişilerde söz konusu fenomenin bizden bile daha mükemmel olduğu gerçeğine işaret ederek bizi hemen susturabilir. Körün başlangıçta yanak, uyluk ya da avuç içi deri yüzeyindeki figürlerin izini sürmüş olabileceğini ve şimdi her bir mevcut hareketin daha önce deri yüzeyinin algılamasına neden olduğu belirli figürü hatırlayabileceğini öne sürersek, motor algılamanın inceliğinin deri yüzeylerinin çoğunun kinden çok daha fazla olduğu yanıtını verebilir; Aslında, tabiri caizse, sadece farklılıklarıyla izlenen bir figürü hissedebiliriz - - sadece parmak ucumuzla çizmeye başladığımız bir figür, bir başkasının eli tarafından bizim parmak ucumuzla aynı şekilde çizildiğinde neredeyse tamamen tanınmaz hale gelecektir.

Kas duyusunu savunanlar; yaptığımız her hareketle, ne kadar hassas olursa olsun, duyarlılıkları devreye giren iç yüzeyler olarak eklem kıkırdaklarını ortaya çıkarana kadar zafer kazanacak gibi görünmektedir.

Geometrimizde oynadıkları rolü ortaya koymak için birkaç olguyu gözden geçirmek gerekir. Kasları da faradik akımın heyecanına karşı duyarsız olan bir uzvun kutanöz anestezisi olan hastalarda, uzvun başka bir el tarafından nasıl esnetilebileceği ya da uzatılabileceğine dair çok doğru bir duyunun korunabildiği tıp pratisyenleri tarafından uzun zamandır bilinmektedir. [198] Öte yandan, dokunma duyarlılığı iyi korunmuşken bu hareket duyusunu bozmuş olabiliriz. Dışarıdan gelen innervasyon hissinin bu durumlarda hiçbir rol oynayamayacağı, uzvun pozisyonunu değiştirdiği hareketlerin deney yapan doktor tarafından üzerine basılan pasif hareketler olmasından açıkça

198 Bkz. örneğin Duchenne, Electrisation localisee, s. 727, 770, Leyden; Virchow's Archiv, Bd. xlvii. (1869).

anlaşılmaktadır. Konuya bir mantık getirmeye çalışan yazarlar, sonuç olarak, dışlama yoluyla eklem yüzeylerinin söz konusu algının merkezi olduğunu varsaymaya itilmişlerdir. [199]

Eklem yüzeylerinin hassas olduğu, iltihaplanma durumunda dayanılmaz ağrıların merkezi haline gelmelerinden ve ağırlık kaldıran ya da dirence karşı baskı yapan herkesin, kendisine karşı koyan kuvvetin her artışının, eklemlerde ya da eklem çevresinde yeni hislerin başlaması ya da eskilerinin artması yoluyla kendisini bilince çıkardığını algılamasından açıkça anlaşılmaktadır. İki eklem yüzeyinin yapısı ve karşılıklı uygulama biçimi göz önünde bulundurulursa, yüzeylerin hassas olduğu kabul edildiğinde, hassasiyetin nazikçe devreye girmesi için, her ekstansiyon veya fleksiyon hareketinde yer alan ince dereceli rotasyonlarda ve sıkıca direnilen basınç değişimlerinde gerçekleşenden daha uygun mekanik koşulların mümkün olamayacağı görülecektir. Bununla birlikte, sağlıklı eklemleri kazara açılmış hastaların kıkırdağa basıldığında ya da sürtüldüğünde yaşadıkları izlenimlere dair henüz doğrudan bir tanıklığımızın, ifadelerimizin olmaması çok üzücüdür.

Bildiğim kadarıyla doğrudan kanıta ilk yaklaşım Lewinski'nin [200] 1879'da yayınlanan makalesinde yer almaktadır. Bu gözlemcinin bacağının iç yarısı protez olan bir hastası vardı. Bu hasta ayağa kalktığında, uzvunun pozisyonuyla ilgili tuhaf bir yanılsamaya kapılıyor ve bu yanılsama tekrar uzandığı anda kayboluyordu: kendini dizlerinin üzerine çökmüş sanıyordu. Lewinski'nin dediği gibi, eklemin iç yarısının derinin ilgili kısmının duyarsızlığını paylaştığını varsayarsak, ayakta durma eylemi sırasında eklem yüzeyleri birbirine bastırdığında, eklemin dış yarısını en güçlü şekilde hissetmesi gerekir. Ancak bu, aynı zamanda bacağını herhangi bir şekilde diz çökmüş bir pozisyona getirmeye çalıştığında da hissedeceği şeydir. Lewinski bu vaka üzerine, pozisyon hissi mükemmel olmayan bazı ataksik hastaların ayaklarını incelemeye yönelmiştir. Her örnekte, ayak parmakları aynı anda hem bükülüp hem de çekildiğinde (eklem yüzeyleri birbirinden ayrıldığında) bükülme miktarına ilişkin tüm duyuların kaybolduğunu görmüştür. Aksine, bir ayak parmağını bükerken bastırdığında, hastanın

199 E.g., Eulenburg, Lehrb. d. Nervenkrankheiten (Berlin), 1878, i. 3.

200 'Ueber den Kiaftsiun,' Vircliow's Archiv, Bd. lxxvii. 134.

bükülme miktarını algılaması çok daha iyi hale geldi, çünkü eklem basıncındaki yapay artış, parçaların patolojik duyarsızlığını telafi etti.

Lewinski'nin makalesinden bu yana, A. Goldscheider'in [201] önemli bir deneysel araştırması ortaya çıkmıştır. Bu hasta gözlemci, parmaklarını, kollarını ve bacaklarını, hem etkilenen hareketin hızını hem de açısal dönüş miktarını kaydeden mekanik bir cihazda çeşitli eklemleri üzerinde pasif olarak döndürmüştür. Hiçbir aktif kas kasılması gerçekleşmemiştir. Hissedilen minimum dönme miktarları her durumda şaşırtıcı derecede küçüktü ve parmaklar hariç tüm eklemlerde tek bir açısal dereceden çok daha azdı. Yazar, bu tür yer değiştirmelerin gözle zorlukla tespit edilebileceğini söylüyor. Uzvu döndüren kuvvetin uygulama noktası sonuçta hiçbir fark yaratmamıştır. Örneğin kalça eklemi etrafındaki rotasyonlar, bacak topuktan asıldığında olduğu gibi, hareketler yapılırken uyluktan asıldığında da hassas bir şekilde hissedilmiştir. İndüksiyon akımları tarafından üretilen deri anestezisinin de algı üzerinde rahatsız edici bir etkisi olmadığı gibi, hareket eden kuvvetin deri üzerindeki çeşitli basınç dereceleri de onu etkilemedi. Aslında, eşlik eden basınç hisleri yapay anestezi ile ortadan kaldırıldığı oranda daha da belirgin hale geldi. Bununla birlikte, eklemlerin kendileri yapay olarak anestetik hale getirildiğinde, hareketin algılanması genişlemiş ve algılanabilmeleri için açısal dönüşlerin çok daha fazla artırılması gerekmiştir. Herr Goldscheider'e göre tüm bu gerçekler, eklem yüzeylerinin sadece ve sadece bunların, uzuvlarımızın hareketlerinin hemen algılandığı izlenimlerin başlangıç noktası olduğunu kanıtlamaktadır.

Savunulamaz gibi görünen bu sonucu parmak ucunun izini sürme durumuna uyguladığımızda, parmak ucunu algılayışımızın kas duyusu teorisine hiçbir destek sağlamadığını görürüz. Parmak ucunu, eklemlerimizden aldığımız duyumlar aracılığıyla, izlediği yolun birbirini izleyen noktalarında kuşkusuz lokalize ederiz. Ancak bu böyleyse, neden şeklin eklemin içinde değil de tamamen farklı bir yerde izlendiğini hissettiğimiz sorulabilir? Ve neden onu gerçekte olduğundan çok daha büyük hissediyoruz?

201 Archiv f. (Anat. u) Physiologie (1889), pp. 369, 540.

Bu sorulara başka bir soru sorarak cevap vereceğim: Neden eklemlerimizi hareket ettiriyoruz? Şüphesiz, tatsız eklem duygularının kendisinden daha değerli bir şey elde etmek için. Ve bu daha ilginç duygular esas olarak hareket eden parçanın derisinde ya da üzerinden geçtiği başka bir parçada veya gözde üretilir. Parmak hareketleriyle, yabancı şeylerin yanı sıra kendi vücudumuzla da ilgilenmek zorunda olduğumuz tüm gerçek nesnelerin yapısını keşfederiz. Bizi ilgilendiren hiçbir şey eklemde yer almaz; bizi ilgilendiren her şey ya derimizin bir parçasıdır ya da onu tutarken gördüğümüz bir şeydir. Böylece, deri yoluyla hissedilen ve görülen uzanımlar, kendimizi ilgilendiren önemli şeyler olarak ortaya çıkar. Eklem her hareket ettiğinde, deri yoluyla görmesek ya da hissetmesek bile, daha önce hareketin bu boyutuyla çakışan deri olaylarının ve görüntülerinin anımsanması, ideal olarak hareketin önemi olarak uyanır ve zihin yalnızca önemle ilgilenmek için mevcut işareti bırakır. Eklem hissinin kendisi de bu süreçte kaybolmaz. Biraz dikkat onu, daha geniş önerilerinin altında saklı olan tüm ince özellikleriyle birlikte kolayca tespit eder; böylece zihnin önünde gerçekten de biçim olarak uyumlu ama ölçek ve yer olarak farklı iki mekân algısı vardır, bunlardan birini ya da her ikisini birden fark edebilir - hissettiği eklem-uzam ve kastettiği gerçek uzam.

Eklem-uzamlar, dışsal hareketin tüm özelliklerine paralel değişim kapasiteleri nedeniyle işaretler olarak bu kadar takdire şayan bir şekilde hizmet eder. Gerçek dünyada ne bir yön ne de bir eklem dönüşü yönü ya da kapsamı ile eşleştirilemeyecek bir mesafe oranı vardır. Tüm duygular gibi eklem duyguları da geniş kapsamlıdır. Belirli olanlar, farklı yönlerin aynı kapsam içinde zıtlaşması gibi kendi aralarında zıtlaşır. Kolumu omuzdan düz bir şekilde uzatırsam, omuz ekleminin dönmesi bana bir hareket hissi verecektir; daha sonra kolu ileri doğru uzatırsam, aynı eklem bana başka bir hareket hissi verecektir. Bu hareketlerin her ikisinin de boşlukta gerçekleştiği hissedilir ve belirli nitelikleri farklıdır. Niteliğin özgünlüğü neden sadece kendine özgü bir yön hissinden ibaret olmasın? [202] Neden çeşitli ortak hisler

202 Elbette 'ilk niyetindeki' yön; şu ana kadar sadece tanıştığımız ve belki de biraz önce aynı şekilde deneyimlenen başka bir yönden farkı dışında hakkında hiçbir şey bilmediğimiz bir yön!

pek çok farklı yöndeki hareketin pek çok algısı olmasın? Neden böyle olmaları gerektiğini açıklayamamamız, böyle olmadıklarına dair bir karine değildir, çünkü herhangi bir duyu organının neden böyle bir duyum uyandırması gerektiğini asla açıklayamayız.

Ancak eklem hisleri birbirleriyle ilişkili olarak duran yönler ve genişliklerse, bunların göz veya deri terimleriyle yorumlanmasında çağrışım görevi oldukça basitleşir. Belli bir eklemin bc hareketi, mutlak uzam-değerini her zaman yaratabileceği deri hissinden alsın; o zaman aynı eklemin daha uzun abcd hareketi, hiçbir zaman bir deri deneyimiyle tamamen birleşmemiş olsa bile, daha büyük bir uzam-değerine sahip olduğuna karar verilecektir. Yön farklılıkları da böyledir: şu kadar eklem farkı = şu kadar deri farkı; dolayısıyla daha fazla eklem farkı =daha fazla deri farkı. Aslında, eklem hissi sıklıkla, hayal gücünün aynı anda başka bir şekilde bilinen şu ya da bu duyulur uzantıyla kendi zevkine göre özdeşleştirebileceği bir gerçekliğin küçültülmüş ölçekte bir haritası olarak hizmet edebilir.

Eklem hissi kendi içinde duygusal bir ilgi kazandığında -ki bu eklem iltihaplı ve ağrılı olduğunda olur - ikincil öneriler ortaya çıkmaz ve hareket olduğu yerde ve kendi içsel büyüklük ölçeğinde hissedilir. [203]

Eklem hissinin eşzamanlı olarak başka türlü (yani göz ya da deri tarafından) bilinen bir alanda lokalize edilmesi, genellikle hissin dışavurumu ya da eksantrik projeksiyonu olarak adlandırılan şeydir. Bir önceki bölümde bu konu hakkında epeyce şey söyledim; ama şimdi bu örnekte ne olduğunu biraz daha yakından görmeliyiz. Ortak duygunun içeriği, başlangıç olarak, bir nesnedir ve kendi içinde bir yerdir. Örneğin dirseğe yerleştirilmesi için, dirseğin görüldüğü ya da ele

203 Yukarıdaki anlatımda görsel alanla ilgili çağrışımlar hakkında neredeyse hiçbir şey söylemedim, çünkü kör ve gören insanın eşit olarak paylaşabileceği bir süreci temsil etmek istedim. Eklem hareket ettiğinde hayal gücüne önerilen ve parmak ucunun mesafesine göre öngörülen alanın herhangi bir özel deri yolu olarak temsil edilmediği fark edilmelidir. Gören adamın hayal ettiği şey görünür bir yoldur; kör adamın hayal ettiği şey ise daha ziyade genel bir imge, yerel işaretleri birbirini nötralize eden ve geride ortak genişliklerinden başka bir şey bırakmayan birçok deri-uzamından bir soyutlamadır. Weshall, uzay büyüklüğünün ilk kez hissedildiğinde ona eşlik eden çeşitli yerel duygu özelliklerinden bu genel soyutlanmasının, gören insanların olduğu kadar körlerin de edinilmiş algılarında önemli bir ölçekte gerçekleştiğini görecektir.

alındığı haliyle zihin için zaten başka bir nesne haline gelmiş olması ve bu şekilde bilinen yeriyle, eklem hissinin uç verdiği yerin birleşmesi gerekir. Bu nedenle, dirseğin 'dirsekte' hissedilmesi, parmak ucunda ya da bir bastonun ucunda hissedilmesi kadar başka bir nesnenin yerine 'yansıtılmasıdır'. Ancak 'yansıtma' dediğimizde genellikle aklımızda buranın aksine bir orası kavramı vardır. Eklem hissinin orada olduğunu söylediğimizde burası nedir? 'Burası', zihnin kendi gözlem noktası için seçtiği nokta gibi görünmektedir; genellikle başın içinde bir yer, ama bazen de boğaz veya göğüste -kesin olarak sabit bir nokta değil, çeşitli dikkat eylemlerini gönderebileceği herhangi bir bölge. Kuzey yıldızının nerede olduğunu, kendi sesimizi, dişlerimizin birbirine temasını, parmağımızın ucunu, bastonumuzun yere değen ucunu ya da dirsek eklemimizdeki bir hareketi algıladığımız ortak yasa, bu bölgelerin herhangi birinden gelen suçüstü halidir.

Ancak 'burası' ile 'orası' arasındaki mesafenin hissedilebilmesi için, araya giren tüm uzamın kendisinin bir algı nesnesi olması gerekir. Araya giren bu uzamın bilinci, eklem hissinin daha uzak uca yansıtılmasının olmazsa olmazıdır. Kendi bedensel dokularımız tarafından sınırlandırıldığında (izdüşümün sadece dirseğe ya da parmak ucuna kadar uzandığı durumlarda olduğu gibi), hem gözümüzle, hem keşif hareketlerimizle, hem de uzunluğunu sınırlandıran yerleşik duyumlarla onun kapsamını hissederiz. Vücudumuzun sınırlarının ötesine ulaştığında, yerleşik duyumlar eksiktir, ancak uzuvlar, el ve göz onu tanımak için yeterlidir. Örneğin, dirsek eklemimden gelen bir hareket hissini elimin bir metre ötesindeki bastonumun ucunda bulmama müsaade edin. Ya bastonu açarken bu avluyu görürüm ve bastonun görünen ucu hissimi tıpkı görünen dirseğimin hissi absorbe etmesi gibi absorbe eder ya da kör olurum ve bastonu kolumun devamında bir nesne olarak hayal ederim, çünkü ya diğer elimle hem kolumu hem de bastonumu keşfetmişimdir ya da her ikisini de vücudum ve bacağım boyunca bastırmışımdır. Eğer eklem hissimi daha uzağa yansıtıyorsam, bu alanın belirgin bir tahayyülünden ziyade bir tasavvurdur. Şöyle düşünürüm: 'daha uzak', 'üç kat daha uzak' vs.; ve böylece işaret ettiğim uzak bir yolun sembolik bir imgesini elde ederim. [204]

204 Bir duyumlar sisteminin zihin tarafından ideal olarak büyütülmesi istisnai bir durum

Ama ortak duygunun uzaktaki nokta tarafından 'özümsenmesi', hangi terimlerle kavranırsa kavransın, asla daha önce sözü edilen, dikkatimizi aynı anda ilgilendiren farklı duyulur nesnelerin tek bir 'şey' halinde birleşmesinden başka bir şey değildir.

2. Kas Kasılması Hissi

Psikoloji literatürüne hakim okuyucular, şimdiye kadarki anlatımımızda, 'kas duyusu'nun olağan çağrışımını ıskalamış olacaklardır. Bu kelime son derece muğlak bir şekilde, uzuvlarımızdaki ister hareket ister pozisyon olsun, tüm yerleşik duyumları kapsayacak şekilde ve hatta beyinden gelen sözde boşaltım hissini belirtmek için kullanılır. Daha sonra bu ikinci hissin varlığını reddetmek için iyi bir neden göreceğiz. Uzuvlardaki yerleşik hareket hislerinin en azından büyük bir kısmını eklem yüzeylerinin duyarlılığı ile açıkladık. Deri ve bağlar da fleksiyon ya da ekstansiyon sırasında gerildiklerinde ya da sıkıştıklarında hisler uyandırıyor olmalıdır. Ve kasılmakta olan kaslarımızın duyumlarının, sahip olduğumuz herhangi bir duyum sınıfı kadar uzaya ilişkin kesin bilgimizin oluşmasında küçük bir rol oynadığını düşünme eğilimindeyim. Kaslar gerçekten de çok önemli bir rol oynar, ancak bu, kasılmalarının diğer hassas parçalar üzerindeki uzaktan etkisi yoluyla olur, kendi yerleşik duyumlarının uyandırılması yoluyla değil. Başka bir deyişle, kas kasılması, yüzeyler üzerindeki etkileriyle bize uzay algılarını vermede yalnızca dolaylı olarak etkilidir. Deride ve retinada uyarıcının yüzey üzerinde hareket etmesini sağlar; eklemlerde ise yüzeylerin birbirleri üzerinde hareket etmesini sağlar -bu hareket söz konusu yüzeyleri uyarmanın en hassas yoludur. İnsan, kas duyarlılığının, nesnel olarak bakıldığında kasılmanın etkileri olarak kendisiyle tekdüze bir şekilde ilişkilendirilen bu daha doğrudan

değildir. Görme yetisi bununla doludur; ve el sanatlarında, bir işçinin alışık olduğundan daha büyük bir alet aldığı ve tüm hareketlerini bu aletin ölçeğine uydurmak zorunda kaldığı ya da bildiği bir dizi hareketi doğal olmayan bir vücut pozisyonunda yapmak zorunda kaldığı durumlarda; Bir piyanistin alışılmadık derecede geniş ya da dar tuşları olan bir enstrümanla karşılaşması; bir adamın el yazısının boyutunu değiştirmek zorunda kalması - zihnin, sanki tüm işlem serisini sabit bir faktörle bir kerede nasıl çoğalttığını ve bundan sonra ayrıntıların daha fazla ayarlanmasıyla kendini rahatsız etmemesi gerektiğini görürüz.

geometrik algıların işareti olarak ikincil bir rol oynayıp oynamadığından bile şüphe etmeye eğilimlidir.

Bu görüş için birçok neden gösterilebilir. İlk olarak, kaslar gibi organların bize, kasıldıklarında kat ettikleri mesafelerle tam bir orantı içinde olan hisler vermesi öncül olarak olanaksız görünmektedir. G. E. M. Jler'in dediği gibi, [205] kasılmalar sürerken duyu sinirleri ya kimyasal olarak ya da mekanik sıkıştırma ile uyarılmalıdır ve her iki durumda da uyarılma uzvun içine atıldığı pozisyonla orantılı olamaz. Kasın kimyasal durumu, gerçekte var olan kasılmadan çok daha önceki çalışmaya bağlıdır ve kasın iç basıncı, elde edilen kısalmadan çok sunulan dirence bağlıdır. Bu nedenle, içsel kas duyumları büyük olasılıkla yalnızca büyük zorlanma ya da yorgunluk duyumlarıdır ve geçilen yolun uzunluğuna ilişkin doğru bir ayrım taşımazlar.

Ampirik olarak bu olasılığın birçok olgu tarafından doğrulandığını görmekteyiz. Sağduyulu A. W. Volkman şunu gözlemlemiştir [206]: "Kas hissi hareketin varlığına dair oldukça iyi kanıtlar verir, ancak hareketin kapsamı ya da yönü hakkında neredeyse hiç doğrudan bilgi vermez. Supinator longus'un kasılmalarının supinator brevis'inkilerden daha geniş bir menzile sahip olduğunu bilmiyoruz ve bipenniform bir kasın liflerinin zıt yönlerde kasılması, kas hissinin kendisinin en ufak bir ima vermediği bir gerçektir. Kas hissi, bize içsel durumlarımızı anlatan ama dışsal ilişkilerimizi anlatmayan genel duyumlar sınıfına aittir; duyuları algılayan duyular arasında yer almaz."

E. H. Weber, Tastsinn adlı makalesinde, diyaframınki kadar büyük ve güçlü kas hareketlerinin, biz onları hareket olarak algılamadan sürekli olarak devam ettiğine dikkat çekmiştir.

G. H. Lewes de aynı yorumu yapmaktadır. Kas duyumlarımızı uzaydaki hareketler olarak düşündüğümüzde, bunun nedeni onlarla eşzamanlı olarak hissedilen bir yüzeydeki hareketi hayal gücümüze yerleştirmiş olmamızdır.

"Böylece her nefes aldığımızda kaburga ve diyafram kaslarında bir kasılma olur. Göğsün genişlediğini gördüğümüz için bunu bir hareket

205 Pflliger's Arcliiv, XLV. 65.

206 Untc'isucbuugen im Gebiete der Optlk, Leipzig (1863), p. 188.

olarak biliriz ve ancak böyle düşünebiliriz. Ancak diyaframın kendisi görülmez ve dolayısıyla bu konuda fizyolojik olarak aydınlanmamış hiç kimse diyaframın hareket halinde olduğunu düşünmez. Hayır, bir fizyolog tarafından diyaframın her nefes alışta hareket ettiği söylendiğinde bile, aşağı doğru hareket ettiğini görmemiş olan herkes bunu yukarı doğru bir hareket olarak hayal eder, çünkü göğüs yukarı doğru hareket eder." [207]

Kendi kişisel deneyimim bu görüşü güçlü bir şekilde destekliyor gibi görünüyor. Yıllardır, ağzımı açma eylemi sırasında, boğazın karın bölgesinde büyük, yuvarlak, pürüzsüz bir hisle karşılaştım; bu his ağzımı açmanın karakteristik özelliğiydi, başka bir şey değildi, ama sık sık merak etmeme rağmen, aklıma hiçbir zaman herhangi bir şeyin hareketini getirmemişti. Okuyucu muhtemelen kendi deneyimlerinden tam olarak hangi hissi kastettiğimi biliyordur. Öğrencilerimden biri bana anlatana kadar bunun nesnel nedenini öğrenmemiştim. Ağzımız açıkken aynaya bakarsak, bu hissi yaşadığımız anda asılı damağın içsel kaslarının kasılmasıyla yükseldiğini görürüz. Bu kasların kasılması ve damak mukozasının sıkışması bu duyguya neden olur ve ben ilk başta bu kadar küçük bir organdan gelen bu duygunun bu kadar hacimli görünmesine şaşırmıştım. İşin ilginç yanı şu ki, gözümle bunun nesnel olarak mekânsal anlamını öğrenir öğrenmez, zihinsel olarak bunu uvula durumundaki bir cismin yukarı doğru hareketi olarak hissetmeye başladım. Şimdi bunu hissettiğimde, hayal gücüm ona, deyim yerindeyse, yükselen uvula imgesini enjekte ediyor ve o da bu imgeyi kolayca ve doğal bir şekilde özümsüyor. Kısacası, bir kas kasılması bana kırk yıl boyunca hareketle ilgili anlamını yorumlayamadığım bir his verdi ve iki bakışla bu hissin ustası oldum. Bana göre, kas kasılmasının sadece bu haliyle, doğrudan doğruya uzayda bir hareket olarak algılanması gerekmediğine dair başka bir kanıta ihtiyaç yoktur.

Yine göz küresinin dönmesini sağlayan kasların kasılmalarını ele alalım. Birçok yazar tarafından bunların hissinin, genişlik algılarımızda başlıca rolü oynadığı varsayılmaktadır. Bu yazarlara göre, iki şey arasında görülen boşluk, foveayı ilk şeyden ikincisine taşımak için

207 Problems of Life and Mind, prob. vi. chap. iv. § 45.

gereken kasılma miktarından başka bir şey ifade etmez. Ancak gözleri kapatın ve kasılmaları kendi içlerinde not edin (hâlâ göz küresinin kapakların altında yuvarlanan hassas yüzey duyumlarıyla birleştiklerinde bile) ve uzay-önemlerinin ne kadar belirsiz göründüğüne şaşırırız. Gözleri kapatıp yuvarladığınızda, tekrar açtığınızda ilk görülecek olan dış nesnenin ne olduğunu doğruya yakın bir şekilde söyleyemezsiniz. [208] Dahası, eğer göz kaslarımızdaki kasılmaların bize görme duyumuzu vermekle bir ilgisi olsaydı, hiçbir iz bırakmadığımız doğal bir yanılsamaya sahip olmamız gerekirdi. Göz küresi aşırı eksantrik bir konuma yuvarlandıkça kaslardaki his orantısız bir şekilde yoğunlaştığından, görüş alanının en uç sınırındaki tüm yerler merkezden gerçekte olduklarından daha uzakta görünmelidir, çünkü fovea bu hissin miktarı gerçek dönme miktarını tamamen aşmadan onlara ulaşamaz. [209] Vücudun genelindeki kaslara döndüğümüzde de

208 Volkmann, op. cit. s. 189. Ayrıca Bering'in kendi durumunda, kapalı gözlerini yuvalarında döndürdüğünde ardıl imgelerin hareket ediyormuş gibi görünmesini sağlama becerisi ve uzaklık hissi için yakınsama hislerinin önemsizliği hakkında söylediklerini de karşılaştırın (Beitrage zur Physiologie, 1861-2, s. 31, 141). Helmholtz ayrıca yakınsama kaslarına üçüncü boyut hissimizi üretmede çok zayıf bir pay verir (Physiologische Optik, 649-59).

209 Lipps, Psychologische Studien (1885), s. 18 ve s. 12 ila 27'de verilen diğer argümanları karşılaştırın. Göz küresi kaslarının kontraksiyonlarının boyut algısına orijinal katkıda bulunanlar olarak kabul edilmesinin en makul nedenleri Wundt'un Physiologische Psychologie, ii. 96-100'ündekilerdir. Çizgilerin ve açıların tahmininde belirli sabit hatalardan yola çıkılmıştır; ancak bunların hepsi farklı yorumlara açıktır (bazılarına ileride bakınız).-Benim MS. matbaaya giderken, Bay Miinsterberg'in Beitrage zur experimentellen Psy- chologie, Heft 2 adlı kitabı, içinde kaydedilen ve yazarın görüşüne göre, kas gerginliği hissinin boyut görüşümüzde temel bir faktör olduğunu kanıtlayan alan ölçümü deneyleriyle birlikte elime geçti. Miinsterberg bir buçuk yıl boyunca günde üç saat çalışarak gözleriyle farklı pozisyonlarda gördüğü çizgilerin uzunluklarını karşılaştırdığı ve 20.000 gözlemin ortalamasını ve yüzdesini aldığı için vardığı sonuç büyük bir saygıyla dinlenmelidir. Kısaca, "büyüklük yargılarımız, uzaklara bakarken göz küresi kaslarımızda ortaya çıkan ve ışık duyumlarıyla birleşen hareket duygularının yoğunluğunun karşılaştırılmasına bağlıdır" Bu sonucun dayandığı gerçekler, Miinsterberg'in standart ya da verilen aralığın, ona eşit olarak işaretlenecek aralığın sağında ya da solunda olmasına ya da onun üstünde ya da altında olmasına ya da daha karmaşık bir ilişkide durmasına bağlı olarak bulduğu bazı sabit hatalardır. Tüm hataları ayrıntılı olarak açıklayamayacağını ve "şaşırtıcı görünen ve çözülemeyen sonuçlar karşısında durduğumuzu, çünkü aldığımız karmaşık duyuma giren unsurları analiz edemediğimizi" kabul etmektedir.

Ancak "gözlerin hareketlerinin ve sabitlendikleri zamanki konumlarının algılanması-

aynı belirsizliği buluruz. Goldscheider, algılanan asgari boyuttaki dönüşün, bir uzvun bir eklem etrafında karşılaştırılmasına bağlı olarak, hareket 'aktif' olduğunda veya kas kasılmasıyla üretildiğinde, 'pasif' olarak etkilendiğinden daha az olmadığını bulmuştur.

[210] Aktif hareket bilinci, eklem (tek başına!) faradizasyonla anestetik hale getirildiğinde o kadar köreldi ki, kasılma hissinin hiçbir zaman uzantıların ince ayrımında kullanılamayacağı ortaya çıktı. Kaba ayrımlar için kullanılmadığı ise ayrıntılı olarak aktaramayacağım kadar dolaylı olan diğer bazı sonuçlardan Goldscheider için açıkça ortaya

---

nın, görülen alanlara ilişkin tahminlerimiz üzerinde o kadar belirleyici bir etkiye sahip olduğu ve hataların hareket-hissi ve bunların hafızadaki yeniden üretimlerinden başka bir şeyle açıklanamayacağı" genel gerçeğinden hiç şüphesi yoktur. Deneyimini yaşamadığınız bir adamın fikrinden şüphe etmek küstahlıktır; ancak yine de Bay M.'nin sözlerine ilişkin yargımı askıya almak istememe neden olan bazı noktalar var. Örneğin, sağa doğru uzanan aralıkları eksik tahmin etme ve sola doğru uzanan aralıkları fazla tahmin etme yönünde sürekli bir eğilim bulmuştur. Bunu ustaca bir şekilde, gözlerimizi soldan sağa doğru düz çizgiler boyunca kolayca hareket ettirmemizi sağlayan okuma alışkanlığının bir sonucu olarak açıklıyor, oysa sağdan sola bakarken gözlerimizi sayfa boyunca kavisli çizgiler boyunca hareket ettiriyoruz. Aralıkları düz çizgiler olarak ölçtüğümüz için, sağdan sola doğru ölçmek diğer yöne göre daha fazla kas gücüne mal olur ve sola doğru uzanan bir aralık bize sonuç olarak gerçekte olduğundan daha uzun görünür. Herr Miinsterberg'den daha uzun yıllardır okuyucuyum; ve yine de bende diğer yönde güçlü bir hata var. Bana gerçekte olduğundan daha uzun görünen sağa yatma aralığıdır. Dahası, Bay M. içbükey gözlük takıyor ve başını sabitleyerek gözlükle bakıyor. Göz artık merkezden değil de camın kenarından baktığı için hataların bir kısmı retinal görüntünün bozulmasından kaynaklanıyor olamaz mı? Kısacası, kas kasılmasının kesinlikle uzunluk olarak hissedilmesine karşı gördüğümüz tüm karinelerle birlikte, Bay M.'nin sonuçlarının onun zekâsından bile kaçan açıklamaları olabileceğini düşünüyorum; ve diğer gözlemciler tarafından doğrulanana kadar yargının askıya alınmasını talep ediyorum. Görülen boyuta ilişkin duygularımızın eşlik eden kas duyguları tarafından değiştirilebileceğinden kendim de şüphe duymuyorum. Bölüm XVII'de benzer değişikliklerin, bir sinir sürecinin duyusal etkisinin bir diğeri tarafından engellenmesinin ya da yüceltilmesinin birçok örneğini gördük. Kaslardan ya da göz kapaklarından gelen akımların retinal bir izlenimle aynı anda gelmesinin, retinal uyarımdaki daha büyük bir yoğunluğun onu daha büyük göstermesi gibi; ya da uyarılan yüzeyin daha geniş olmasının yüzeyin rengini daha güçlü göstermesi gibi, ya da eğer bu bir deri yüzeyi ise, ısısını daha büyük göstermesi gibi; ya da (Weber'in eski deneylerinde) alnın üzerindeki paranın soğukluğunun parayı daha ağır göstermesi gibi, neden ikincisinin daha büyük görünmesine yol açmayacağını anlamıyorum. Ancak bu fizyolojik bir yoldur ve kazanılan büyüklük retinal görüntünün büyüklüğüdür. Eğer Mlinsterberg'in kastettiğini anlıyorsam, bu durum bundan oldukça farklıdır: büyüklük, kas duygularına aittir ve sadece retinanınkilerle ilişkilidir. Ben bunu reddediyorum.

210 Archivf. (Anat. u.) Physiol. (1889), p. 543.

çıkmıştır. [211] Genel olarak vardığı sonuç, hareketlerimizi yalnızca eklem yüzeylerimizde hissettiğimiz ve kas kasılmalarımızın büyük olasılıkla bu tür bir algılamaya neredeyse hiç neden olmadığıdır. [212]

Benim vardığım sonuç, 'kas duyusu'nun Charles Bell'in onu yükselttiği mütevazı konumuna geri dönmesi ve artık Psikoloji'de, uzun zamandır olduğu 'iddia edilen' uzam algısının önde gelen organı olarak yer almaması gerektiğidir.

Gözün kavradığı şekliyle Uzam üzerine küçük bir çalışma yapmadan önce, körlerin bildiği şekliyle uzam hakkında neler keşfedebileceğimizi görmeye yönelmeliyiz. Ancak bunu yaparken, son sayfaların sonuçlarına bir göz atalım ve kendimize bir kez daha ilkel tutarsızlıktan düzenli uzam algıları oluşturmanın sıradan zihinsel işlemlerde sergilenenlerin ötesinde herhangi bir zihinsel güç gerektirip gerektirmediğini soralım. İlkel duyumlarda uzamsal niteliklerin var olduğunu kabul edersek, ayırt etme, ilişkilendirme, toplama, çarpma ve bölme, genel imgeler halinde harmanlama, benzerlerin yerine geçme, seçici vurgu ve ilgi çekici olmayan ayrıntılardan soyutlamanın, herhangi bir gizemli 'zihinsel kimya' ya da hissin orijinal verilerinde bulunmayan unsurları yaratmak için 'sentez' gücünün yardımı olmaksızın, bize şimdiye kadar incelediğimiz tüm uzamsal algıları verme kapasitesine sahip olduğu açıktır. Ne kadar öğrenilmiş olursa olsun, mistik girişimler karşısında, gerçek uzayda bir dönüm noktası, bir uzunluk, pusulanın bir noktası olmadığı, ya doğrudan bir sunum olarak deneyimlenen ya da onun işareti olarak hizmet etmeye gelen başka bir duygu tarafından ideal olarak önerilen duygularımızdan biri olmadığı çok güçlü bir şekilde vurgulanamaz. Bazı duyumları işaretler mertebesine indirgeyip diğerlerini işaret edilen gerçeklikler mertebesine yüceltirken, ilk kaotik izlenimlerimizin kırışıklıklarını düzeltir ve oldukça tutarsız bir çokluk olan şeyi sürekli bir düzene sokarız. Ancak düzenin içeriği çokluğun içeriğiyle özdeş kalır - her ikisi de baştan sona duyusaldır.

---

211 Ibid. p. 496.

212 Ibid. s. 497. Goldscheider, kaslarımızın bize direnç hissi bile vermediğini, bunun da eklem yüzeylerinden kaynaklandığını; ağırlığın ise tendonlara bağlı olduğunu düşünmektedir. Ibid.s.541.

KÖRLER UZAMI NASIL ALGILAR

Kör adamın gerçek uzam inşası, gören adamınkinden en belirgin şekilde sentezin oynadığı daha büyük rol ve analizin göreceli olarak ikincilliği açısından farklılık gösterir. Gören bebeğin gözleri tüm odayı aynı anda algılar ve tek tek nesnelerin görsel olarak ayırt edilmesinden önce onda ayırt edici dikkatin ortaya çıkması gerekir. Kör çocuk ise tam tersine, odanın zihinsel görüntüsünü, parça parça, birbiri ardına tanımayı öğrendiği parçaların eklenmesiyle oluşturmalıdır. Gözlerimizle, kör adamın belki de haftalar süren bir keşiften sonra parça parça oluşturmaya mahkûm olduğu bir manzarayı muazzam bir kuşbakışı görünümle anında kavrayabiliriz. Bununla birlikte, görme alanımızı aşan alanlar için tam olarak aynı durumdayız. Denizdeyken herhangi bir anda edindiğimiz izlenimi zihinsel olarak çoğaltarak okyanusu bir bütün olarak düşünürüz. New York ve San Francisco arasındaki mesafe günlük yolculuklarla hesaplanır; dünyadan güneşe olan mesafe dünyanın çapının şu kadar katıdır, vb. ve daha uzun mesafeler için hâlâ yeterli zihinsel imgeye sahip olmadığımız, yalnızca sayısal sözel sembollere sahip olduğumuz söylenebilir. Ancak sembol bize çoğu zaman algının duygusal etkisini verecektir. Göğün uçsuz bucaksız kubbesi, okyanusun sonsuz genişliği gibi ifadeler hayal gücüne birçok hesaplamayı özetler ve muazzam bir ufuk hissi verir. Körlerde de durum böyledir. Hareket etmek için belirgin bir şekilde hissedilen özgürlüğün miktarını zihinsel olarak çoğaltırlar, buna karşı daha büyük bir özgürlüğün anlık hissini kazanırlar. Böylece kör insanlar ufuklarının bilincinden asla yoksun kalmazlar. Hepsi seyahat etmekten hoşlanır, özellikle de bir refakatçiyle. Kırlarda büyük bir açıklık hissederler; vadilerde kendilerini kapalı hissederler ve bir tanesi bana gören çok az insanın bir dağın tepesindeki manzaradan kendisinden daha fazla zevk alabileceğini düşündüğünü söyledi. Kör bir insan bir eve ya da odaya girdiğinde, sesinin ve adımlarının yankılanmasından hemen evin boyutları ve bir dereceye kadar da düzeni hakkında bir izlenim edinir. Yukarıda, belirtilen timpanik duyu ve muhtemelen henüz anlaşılmamış diğer dokunsal duyarlılık biçimleri burada yardımcı olur. 'Blindness and the Blind' (Londra) adlı kitabın kör yazarı Bay Hank Levy, algılama güçleri hakkında aşağıdaki açıklamayı yapmaktadır:

"Bir evin içinde ya da açık havada, yürürken ya da hareketsiz dururken, tamamen kör olmama rağmen, bir nesnenin karşısında olduğumu söyleyebilirim ve uzun ya da kısa, ince ya da hantal olup olmadığını algılayabilirim. Ayrıca tek başına bir nesne mi yoksa sürekli bir çit mi olduğunu; kapalı bir çit mi yoksa açık raylardan mı oluştuğunu ve genellikle ahşap bir çit mi, tuğla veya taş bir duvar mı yoksa hızlıca dikilmiş bir çit mi olduğunu algılayabiliyorum. Omuzumdan çok daha alçakta olan nesneleri genellikle algılayamıyorum, ancak bazen çok alçak nesneler algılanabiliyor. Bu durum cisimlerin doğasına ya da atmosferdeki bazı anormal durumlara bağlı olabilir. Hava akımlarının bu güçle hiçbir ilgisi olamaz, çünkü rüzgârın durumu doğrudan etkilemez; işitme duyusunun bununla hiçbir ilgisi yoktur, çünkü kar yerde kalın bir şekilde yattığında, ayak sesi duyulmasa da nesneler daha belirgindir. Nesneleri yüzümün derisi aracılığıyla algıladığım ve izlenimlerin hemen beyne iletildiği görülüyor. Vücudumun bu güce sahip tek parçası yüzüm; bunu uygun deneylerle tespit ettim. Kulaklarımı tıkamak buna engel olmuyor ama yüzümü kalın bir örtü ile örtmek onu tamamen yok ediyor. Beş duyudan hiçbirinin bu gücün varlığıyla bir ilgisi yoktur ve yukarıda belirtilen koşullar beni bu tanınmayan duyuya 'yüz algısı' adını vermeye sevk etmektedir. . . Bir caddeden geçerken dükkânları özel evlerden ayırt edebilirim ve hatta kapıları ve pencereleri vb. işaret edebilirim ve bunu kapılar kapalı ya da açık olsa da yapabilirim. Bir pencere bütün bir cam tabakasından oluştuğunda, camı ayırmak, birkaç küçük camdan oluşan bir pencereyi ayırmaktan daha zordur. Buradan, camın kötü bir duyu iletkeni olduğu ya da en azından bu duyuyla özel olarak bağlantılı duyuları iletmediği anlaşılmaktadır. Yüzün altındaki nesneler algılandığında, duyum nesneden yüzün üst kısmına doğru eğik bir çizgide geliyor gibi görünmektedir. Stratford'daki Forest Lane'de bir arkadaşımla yürürken, yolu tarladan ayıran bir çiti göstererek, 'Bu parmaklıklar omzum kadar yüksek değil' dedim. Onlara baktı ve daha yüksek olduklarını söyledi. Ancak ölçtük ve omzumdan yaklaşık beş santim daha alçak olduklarını gördük. Bu gözlemi yaptığım sırada raylardan yaklaşık bir metre uzaktaydım. Kesinlikle bu örnekte yüz algısı görüşten daha doğruydu. Bir çitin alt kısmı tuğladan, üst kısmı ise raylardan

oluşuyorsa, bu gerçek fark edilebilir ve ikisinin birleştiği çizgi kolayca algılanabilir. Yükseklikteki düzensizlikler ve duvarlardaki çıkıntılar ve girintiler de keşfedilebilir."

Bay Levy'ye göre, bu yüzle görme gücü sisle azalır ama sıradan karanlıkla azalmaz. Bir zamanlar bir bulutun ufku kapattığını söyleyebiliyordu, ancak şimdi bu gücü kaybetti ve tamamen kör olan birkaç kişinin bu güce sahip olduğunu biliyor. Sulu buharın bu etkileri, nesneler tarafından yayılan ısıdaki dalgalanmaların algının kaynağı olabileceğini hemen akla getirmektedir. Güney Boston'daki Perkins Enstitüsü'nde eğitmen olan kör bir beyefendi, Bay Kilburne, bahsedilen güce alışılmadık derecede sahip olmakla birlikte, yüzünde sıradan insanlardan daha hassas bir sıcaklık hissine sahip olmadığını kanıtlamıştır. Kendisi, kulaklarının sadece pamukla değil, üstüne macunla tamamen tıkanması ve algılamayı tamamen ortadan kaldırması ilk izleniminin yanlış olduğunu kanıtlayana kadar kulaklarının bu güçle hiçbir ilgisi olmadığını düşünmüştür. Birçok kör hemen kulaklarının konuyla ilgili olduğunu söyler. Sesler, körlerin zihinsel yaşamında kesinlikle bizimkinden çok daha önemli bir rol oynar. Kırlarda yürürken, uzak ve yakın seslerin yarattığı titreşimler onların başlıca zevkini oluşturur. Uzaklık ve uzak bir noktadan diğerine hareket eden nesneler hakkındaki hayal güçleri, büyük ölçüde, belirli bir ses tonunun yer değişikliğiyle nasıl değişeceğini düşünmekten ibarettir. Yarı dairesel kanal hislerinin, bizlerde olduğu gibi körlerde de uzak noktaların yönünü ve geçiş noktalarını belirlemede büyük bir rol oynadığı tartışılmazdır. Bu tür hislerle onlara doğru yola koyuluruz ve pek çok yönde, pek çok farklı hisle yola koyuluruz. [213]

Herhangi bir teorik zorluk yaratan tek nokta, başlangıçtan sonra yönün uzaya doğru uzatılmasıdır. Birkaç sayfa önce gördük ki, deri dışına çıkışın gerçekleşmesi için, söz konusu deri kısmı ve ötesindeki boşluk, başka bir duyusal yüzey için ortak bir nesne oluşturmalıdır. Çoğumuz için bu duyusal yüzey gözlerdir; körler için ise hareketle bağlantılı olsun ya da olmasın bu yüzey yalnızca derinin diğer kısımları

213 Gören insanların bir adamla ilgili hatırladıkları anılar, onun görüntüsü, boyu, yürüyüşünden oluşan belirli bir dış biçim etrafında toplanırken, körlerde tüm bu anılar oldukça farklı bir şeye, yani onun sesine atıfta bulunur." (Dunan, Rev. Phil. xxv. 357.)

olabilir. Ancak ellerin her yöne doğru el yordamıyla hareket etmesi, tüm bedenin hissedilen bir alanla çevrelenmesiyle son bulmalıdır. Ve bu küre her hareketle genişlemelidir, bu hareketler uzam değerlerini kendilerine eşlik eden yarı dairesel kanal hislerinden ve kavrama alanına getirdikleri büyük sabit nesnelerin (yatak, lambri ya da çit gibi) daha uzak ve daha uzak kısımlarından kazanırlar. Birbirini izleyen pek çok ayrı eylemle edinilen bir mekân bilgisinin her zaman bir şekilde eklemli ve tabiri caizse granüllü bir karaktere sahip olması beklenebilir. Görme yeteneğine sahip olan bizler, tek bir görüş alanına giremeyecek kadar büyük bir alanı düşündüğümüzde, onu bileşik ve az ya da çok durma ve başlamalarla sonlandırılmış olarak hayal etme eğiliminde oluruz (örneğin buradan San Francisco'ya kadar olan alanı düşünün) ya da ölçeği sembolik olarak küçültür ve bir haritada mesafenin, bütünlüğüne aşina olduğumuz diğerlerinden ne kadar daha büyük görüneceğini hayal ederiz.

Birçok körle görüştükten sonra, küçültülmüş ölçekte hayali haritalar kullanmanın onlarda bizlerden daha az sıklıkta görüldüğüne inanma eğilimindeyim. Muhtemelen nesnelerin görsel büyüklüklerinin olağanüstü değişkenliği bu alışkanlığı bizim için doğal hale getirirken, dokunsal büyüklüklerin sabitliği onları bu alışkanlığa düşmekten alıkoyuyor. (Dr. Franz tarafından ameliyat edilen kör genç bir alışveriş merkezine madalyon içindeki bir portre gösterildiğinde, yüzün bu kadar küçük bir pusulaya sığdırılabilmesine çok şaşırmıştı: bu ona, yarım litrelik bir kaba, bir kile koymak kadar imkânsız görünürdü, demişti). Her ne olursa olsun, her kör adamın vücudunun ötesine uzandığını hissettiği alan, onun tarafından pürüzsüz bir süreklilik olarak hissedilir - oluşumuna başkanlık eden o kas başlangıçları, durmaları ve geri dönüşlerinin tüm izleri hafızadan silinmiştir. Başka bir deyişle, tüm bu deneyimlerde ortak olan uzam unsurunun genel bir imgesi gibi görünür, her birinin özsel olmayan özellikleri dışarıda bırakılmıştır. Gerçekte, bu uzayın neresinde bir başlangıç ya da durma meydana gelmiş olabileceği tamamen tesadüfidir. Bir daha asla tam orada meydana gelmeyebilir ve bu yüzden dikkat tamamen dağılmasına izin verir. Birkaç millik bir yürüyüşte katedilen mesafe kadar uzun bir alan bile kör bir adamın düşüncesine bir dizi lokomotor

eylem kisvesi altında görünmeyecektir. Yalnızca, çıkılması gereken bir basamak, zor bir geçit ya da yolun kaybolması gibi belirgin bir lokomotor zorluğun olduğu yerlerde, farklı lokomotor imgeler fikri oluşturacaktır. Başka yerlerde uzam sürekli görünür ve hatta tüm parçaları bir arada var olabilir; yine de, çok zeki bir kör arkadaşımın bir keresinde bana belirttiği gibi, 'Bu tür mesafeleri düşünmek muhtemelen körlerde görenlerden daha fazla zihinsel yıpranma ve beyin israfı gerektirir'. Bu, körlerin düşüncelerinde daha büyük bir ardışık ekleme ve inşa unsuruna işaret ediyor gibi görünmektedir.

Kendi görsel keşiflerimiz, gözbebeklerinin çok sayıda durması ve başlamasıyla devam eder. Yine de bunların hepsi görsel hayal gücümüzün son alanından silinmiştir. Birbirlerini nötralize etmişlerdir. Hatta dikkatimizi aynı anda sağ ve sol tarafa dağıtabilir ve mekânın bu iki çeyreğinin bir arada var olduğunu düşünebiliriz. Kör adamın dokunsal boşluk alanından gelen lokomotor kesintilerin yumuşatılması daha büyük bir paradoks sunar mı? Kesinlikle hayır. Ve hem onda hem de bizde, yüzün bu kadar küçük bir pusulaya yerleştirilebilmesine büyük ölçüde şaşırdığını iddia etmeye eğilimli belirli bir lokomotor duygu olduğunu gözlemlemek ilginçtir: ona, bir kile içine bir litre koymak kadar imkânsız göründüğünü söyledi). Her ne olursa olsun, her kör adamın vücudunun ötesine uzandığını hissettiği alan, onun tarafından pürüzsüz bir süreklilik olarak hissedilir - oluşumuna öncülük eden o kas başlangıçları, durmaları ve geri dönüşlerinin tüm izleri hafızadan silinmiştir. Başka bir deyişle, tüm bu deneyimlerde ortak olan uzay unsurunun genel bir imgesi gibi görünür, her birinin özsel olmayan özellikleri dışarıda bırakılmıştır. Gerçekte, bu uzayın neresinde bir başlangıç ya da durma meydana gelmiş olabileceği tamamen tesadüfidir. Bir daha asla tam orada meydana gelmeyebilir ve bu yüzden dikkat tamamen dağılmasına izin verir. Birkaç millik bir yürüyüşte katedilen mesafe kadar uzun bir alan bile kör bir adamın düşüncesine bir dizi lokomotor eylem kisvesi altında görünmeyecektir. Yalnızca, çıkılması gereken bir basamak, zor bir geçit ya da yolun kaybolması gibi belirgin bir lokomotor zorluğun olduğu yerlerde, farklı lokomotor imgeler fikri oluşturacaktır. Başka yerlerde mekân sürekli gibi görünür ve hatta tüm parçaları bir arada var olabilir; yine de, çok zeki

bir kör arkadaşımın bir keresinde bana belirttiği gibi, 'Bu tür mesafeleri düşünmek muhtemelen körlerde görenlerden daha fazla zihinsel yıpranma ve beyin israfı gerektirir'. Bu, körlerin fikirlerinde daha büyük bir ardışıklık ve inşa unsuruna işaret ediyor gibi görünmektedir.

Kendi görsel keşiflerimiz gözbebeklerinin çok sayıda durması ve başlamasıyla devam eder. Yine de bunların hepsi görsel hayal dünyamızdaki son alandan silinmiştir. Birbirlerini nötralize etmişlerdir. Hatta dikkatimizi aynı anda sağ ve sol tarafa dağıtabilir ve uzayın bu iki çeyreğini bir arada düşünebiliriz. Kör adamın dokunsal alanından gelen lokomotor kesintilerin yumuşatılması daha büyük bir paradoks sunar mı? Kesinlikle hayır. Ve hem onda hem de bizde kendini sonuna kadar inatla savunmaya meyilli özel bir lokomotor duygu olduğunu gözlemlemek ilginçtir. Biz ve o, sayılamayacak kadar açık nedenlerden ötürü, uzamı kendiliğinden önümüzde uzanıyor olarak hayal ederiz. Eğer arkamızdaki boşluğu düşünürsek, kural olarak zihinsel olarak dönmemiz gerekir ve bunu yaparken öndeki boşluk kaybolur. Ancak bu konuda da, bahsettiğimiz diğer konularda olduğu gibi, bireyler büyük farklılıklar gösterir. Bazıları bir odayı hayal ederken, odanın altı yüzeyini de aynı anda düşünebilir. Diğerleri zihinsel olarak dönerler ya da en azından odayı birbirini takip eden ve aynı anda birbirini dışlayan birkaç hareketle hayal ederler.

Sir William Hamilton ve ondan sonra J. S. Mill, Platner'in (on sekizinci yüzyıl filozofu) körlerin uzam algılarına ilişkin bir görüşünü onaylayarak aktarmışlardır. Platner şöyle der: "Doğuştan kör olan bir kişinin dikkatli gözlemi... beni dokunma duyusunun kendi başına bize genişlik ve uzam temsili sağlamakta tamamen yetersiz olduğuna ikna etti... Aslında doğuştan kör olanlar için zaman, uzamın yerine geçer. Yakınlık ve uzaklık onların gözünde bir duygudan diğerine ulaşmak için gerekli olan ... daha kısa ya da daha uzun süreden başka bir şey ifade etmez."

Körlerle ilgili kendi gözlemlerimden sonra, M. Ch. Dunan'ın 1888 tarihli Revue Philosophique'te yayınlanan Dokunsal ve Görsel Alan Üzerine Dikkate Değer Denemesi olmasaydı, bunu, rengin ilkel olarak ölçüsüz görüldüğü şeklindeki diğer inançla eşleştirmeye değer, eksantrik bir görüşten başka bir şey olarak düşünmezdim. Bu yazar,

[214] sadece zamanda yaşadığını söyleyen, hepsi de körlere yönelik kurumlarda görevli [metinden, içlerinden birden fazlasının da kör olduğu anlaşılmıyor] [215] çok yetkin üç tanıktan alıntı yapmaktadır. M. Dunan'ın kendisi de bu inancı tam olarak paylaşmamakla birlikte, körlerin ve görenlerin uzamı temsil etmelerinin kesinlikle hiçbir ortak noktası olmadığında ısrar eder ve onların çoğunun yarı kör olması ve hâlâ görsel terimlerle düşünmesi ve daha da ötesi hepsinin tıpkı bizim gibi görsel terimlerle konuşması nedeniyle, onların uzamla kastettiklerinin bizim kastettiklerimize benzediğine inanmamız için aldatıldığımızı söyler. Ancak M. Dunan'ın gerekçeleri incelendiğinde, bunların hepsinin, bizim gözlerimizle elde ettiğimiz geometrik form algısı ile kör bir adamın parmaklarıyla elde ettiği algının ya kesinlikle aynı ya da kesinlikle farklı olması gerektiği şeklindeki temelsiz mantıksal varsayıma dayandığı görülür. Bunlar çeşitlilik açısından benzer olamazlar, "çünkü bunlar basit kavramlardır ve zihne bir anda girmeleri ya da zihinden bir anda çıkmaları bu tür kavramların özüdür, böylece basit bir kavrama sahip olan kişi, ona tüm bütünlüğü içinde sahip olur. Bu nedenle, körlerin söz konusu formlar hakkında bizim gördüklerimizle tamamen özdeş fikirlere sahip olması mümkün olmadığından, onların fikirlerinin bizimkilerden kökten farklı ve tamamen indirgenemez olması gerektiği sonucu çıkar." [216] Bunun üzerine M. Dunan, yayılan ışığın kaba bir hissini hâlâ koruyan ve sorgulandığında bu ışığın bir kapsamı olmadığını söyleyen kör bir adam bulmakta zorluk çekmez. Bununla birlikte, daha ileri bir sorgulamada, 'genişliği olmamak', sadece herhangi bir dokunsal nesneyi sarmamak ya da onların dış hatları içinde yer almamak anlamına gelir; böylece (ifade özgürlüğüne izin vererek) sonuç kendi görüşümüzle mükemmel bir şekilde örtüşür. Farklı nesneler ele alındığında değişmeyen, dağınık ışığın nispeten durağan retinal hissi, doğal olarak oldukça ayrı bir nesne olarak kalacaktır. Eğer 'genişlik' kelimesi alışılageldiği üzere dokunsal genişliği ifade etmek için kullanılsaydı, hiçbir dokunsal ilişkisi olmayan bu duyum doğal olarak 'genişlik'ten mahrum kalacaktı. Yine

214 Vol. XXV. pp. 357-8.
215 Editörün notu.
216 S.135

de büyüklük niteliğine sahip olması bakımından dokunsal duyumlara benzer olacaktır. Elbette başka hiçbir dokunsal niteliği olmayacaktır, tıpkı dokunsal nesnelerin büyüklük dışında başka hiçbir optik niteliğe sahip olmaması gibi. Duyarlılık alanları arasında her türlü analoji mevcuttur. Neden 'tatlı' ve 'yumuşak' sözcükleri çoğu dilde eşanlamlı olarak kullanılır? Ve neden bu sıfatların her ikisi de pek çok duyusal türden nesneye uygulanır. Dal sesleri, ağır kokular, sert ışıklar, soğuk renkler diğer örneklerdir. Bu gibi benzetmelerden, karşılaştırılan duyumların bileşik olması ve bazı parçalarının aynı olması gerektiği sonucu da çıkmaz. Bölüm 13'te benzerlik ve farklılığın temel bir ilişki olduğunu, her durumda mutlak özdeşlik ve mutlak içerik heterojenliğinin bir karışımı olarak çözümlenemeyeceğini gördük (bkz. Cilt I).

O halde, daha yüzeysel belirlemelerinde kör adamın uzamı ile uzamın çok farklı olmasına rağmen, ikisi arasında derin bir analoji olduğu sonucuna varıyorum. 'Büyük' ve 'küçük', (uzak) ve 'yakın', her ikimizde de benzer bilinç içerikleridir. Ancak büyüklük ve küçüklüğün ölçüsü onda ve bizde çok farklıdır. Örneğin o, nesnelerin uzaklaştıkça daha küçük görünmesiyle ne kastettiğimize dair hiçbir fikre sahip olamaz, çünkü onları her zaman sabit dokunsal boyutlarıyla düşünmek zorundadır. Ne de iki uzantının içerdiği analoji ne olursa olsun, ilk kez görme yetisini kazanan kör bir adamın, kendisine yeni verilen optik nesneleri tanıdık dokunsal isimleriyle tanımasını beklemeliyiz. Molyneux Locke'a şöyle yazmıştır: "Kör olarak doğmuş ve şimdi yetişkin olan ve dokunarak bir küp ile bir küreyi birbirinden ayırt etmeyi öğrenmiş bir adam varsayalım, öyle ki birini ve diğerini hissettiğinde hangisinin küp, hangisinin küre olduğunu söyleyebilsin. Diyelim ki küp ve küre bir masanın üzerine konuldu ve kör adamın görmesi sağlandı; sor bakalım, onlara dokunmadan önceki görüşüyle şimdi hangisinin küre, hangisinin küp olduğunu ayırt edip söyleyebilecek mi?" Bu soru literatürde 'Molyneux'un sorusu' olarak kalmıştır. Molyneux 'Hayır' cevabını vermiştir. Ve Locke şöyle der: [217] "Arkadaşım demekten gurur duyduğum bu düşünür beyefendiyle aynı fikirdeyim ve ilk görüşte kör bir adamın onları sadece görürken hangisinin küre, hangisinin küp olduğunu söyleyemeyeceği kanısındayım;

217 Essay cone. Hum. Und., bk. ii. chap. ix. § 8.

ancak dokunuşuyla onları hatasız bir şekilde adlandırabilir ve hissettikleri şekillerin farklılığıyla onları kesinlikle ayırt edebilir."

Bu görüş deneysel olarak da doğrulanmıştır. Chesselden'in vakasından itibaren, doğuştan katarakt nedeniyle ameliyat edilen hastalar gördükleri şeyleri ilk başta isimlendirememişlerdir. Chesselden'in hastası, kediyi yakaladıktan, ona kararlı bir şekilde baktıktan ve yere bıraktıktan sonra, "Öyleyse Kedi, seni başka bir zaman tanıyacağım," dedi. Bu yetersizliğin bir kısmı şüphesiz yeni deneyimin yarattığı genel zihinsel karmaşadan ve merceği henüz çıkarılmış bir gözün algılama için sağladığı aşırı elverişsiz koşullardan kaynaklanmaktadır. Retina ve dokunma duyuları arasındaki içsel analojinin sadece genişlemenin ötesine geçtiği, Dr. Franz tarafından ameliyat edilen ve ilk görüşte dairesel, üçgen ve dörtgen şekilleri adlandıran genç adamda olduğu gibi, en zeki hastalarının olduğu vakalarla kanıtlanmıştır. [218]

GÖRSEL ALAN

Görsel algının koşullarını en ince ayrıntısına kadar analiz etmeye başladığımızda, psikologların yeni ve yarı efsanevi zihinsel güçlere başvurmasına neden olan zorluklar ortaya çıkar. Ancak burada bile tam bir araştırmanın, şimdiye kadar incelenen vakalarda olduğu gibi aynı sonucu vereceğine kesinlikle inanıyorum. Bu konu gerçekleri incelememizi sonlandıracak ve eğer öngördüğüm sonucu verirse, eleştirel tarihi incelemenin birkaç sıradan sayfası için son derece iyi bir konumda olacağız.

Sıradan bir insana her şeyi olduğu gibi görmesinin nasıl mümkün olduğu sorulduğunda, basitçe gözlerini açıp bakarak yanıtını verecektir. Ancak bu masum cevap bilim için uzun zamandan beri imkânsızdır. Görünüşte aynı olan optik koşullar altında algıladığımız

218 Philosophical Transactions 1841. T.'de K. Abbot'un Sight and Touch adlı kitabında bu vakalara ilişkin iyi bir tartışma vardır. Açıkçası, pozitif vakalar negatif vakalardan daha önemlidir. Laussnne'li Dr. Dufour'un (Guerison d'un Aveuge-NÈ, 1876) anlattığı NoÈ M. adındaki az akıllı bir köylüden MM.Naville ve Dunan çok bahsetmiştir; ama bana öyle geliyor ki bu vaka sadece bazı insanların yeni deneyimlerle ne kadar az başa çıkabildiğini, diğerlerinin ise kendilerini hemen evlerinde bulduklarını göstermektedir. Bu adam ilk gördüğü nesnelerden bazılarının hareket ettiğini ya da hareketsiz durduğunu bile söyleyemiyordu.

şeylerle ilgili olarak hemen soru işaretleri yaratan çeşitli paradokslar ve düzensizlikler vardır. Neden ters bir retina görüntüsüyle dik gördüğümüz ve neden çift görmediğimiz gibi zamanın meşhur muammalarını bir kenara bırakırsak ve renk kontrastları ve belirsizlikler alanının tamamını uzam problemiyle doğrudan ilgili olmadığı için bir kenara bırakırsak, - aynı retina görüntüsünün farklı zamanlarda oldukça farklı boyutlarda ve farklı şekillerde nesneler görmemize neden olduğu kesindir ve aynı göz hareketinin algısal öneminin değiştiği de aynı derecede kesindir. Algılama eylemi tamamen ve basitçe anlaşılabilir olsaydı, her farklı boyut, şekil ve konum yargısı için bunun nedeni olarak bir tür farklı optik değişiklik atamak mümkün olmalıydı. Ve bu ikisi arasındaki bağlantı o kadar sabit olmalıdır ki, aynı değişiklik söz konusu olduğunda, her zaman aynı yargıya sahip olmalıyız. Ancak gerçekleri yakından incelediğimizde, ne yargı ile retinal modifikasyon ne de yargı ile kas modifikasyonu arasında böyle sabit bir bağlantı olmadığını görürüz. Yargı, retinal, kas ve zihinsel faktörlerin birbirleriyle kombinasyonundan kaynaklanıyor gibi görünmektedir ve bunlardan herhangi biri, meseleyi basit bir yasaya tabi bırakmayacak şekilde zaman zaman diğerlerine üstün gelebilir. Descartes'ı bir kenara bırakırsak, konunun bilimsel olarak incelenmesi Berkeley ile başlamıştır ve Berkeley'in Yeni Görme Teorisi'nde analiz ettiği özel algı, mesafe ya da derinlik algısıdır. Bir noktanın uzaklığındaki farkın retinal görüntüsünün doğasında hiçbir fark yaratamayacağı fiziksel varsayımından yola çıkarak, çünkü "mesafe göze uçtan yöneltilmiş bir çizgi olduğundan, gözün fonunda yalnızca bir nokta yansıtır - bu nokta, mesafe daha uzun ya da daha kısa olsun, değişmez bir şekilde aynı kalır", mesafenin muhtemelen görsel bir duyum olamayacağı, ancak görsel olmayan bir deneyimin 'geleneğinden' gelen entelektüel bir 'öneri' olması gerektiği sonucuna vardı. Berkeley'e göre bu deneyim dokunsaldır. Berkeley'in konuyu ele alış biçimi son derece muğlaktı - yeni bir çığır açan biri olarak Berkeley için utanılacak bir şey değildi - ancak Berkeley'den sonra gelen İngiliz psikologların neredeyse tamamı tarafından tüm muğlaklığıyla benimsenmiş ve coşkuyla kucaklanmış olduğundan, görme konusundaki çalışmalarımıza Berkeley'in

derinliğin tamamen görsel bir his olarak algılanamayacağı fikrini çürüterek başlamak bizim için iyi olacaktır.

Üçüncü Boyut

Berkeleyciler oybirliğiyle hiçbir retinal duyumun ilksel olarak hacimli olamayacağını varsayarlar; eğer bir genişliğe sahipse (ki bunu kabul etmeye pek eğilimli değillerdir), bu yalnızca iki boyutlu bir genişlik olabilir, üç boyutlu değil. Bu bölümün başında bunu reddettik ve tüm duyu nesnelerinin üç boyutta hacimli olduğunu göstermek için olgular ekledik. Bir tepenin üzerine sırtüstü uzanmak, mavinin boş uçurumunu tüm görsel alana yaymak ve ona ilişkin salt duyusal bilinç tarzına gittikçe daha derinlemesine gömülmek, şunu hissetmeksizin imkânsızdır: Belirsiz, çarpıntılı, dairesel bir derinlik, onun genişliği kadar tartışılmaz niteliklerinden biridir. Bu derinlik hissini yapay olarak abartabiliriz. Kalkın ve tepeden uzaktaki manzaraya bakın; kendinize mümkün olduğunca canlı bir şekilde en uç ufkun uzaklığını canlandırın ve sonra başınızı ters çevirerek aynı manzaraya bakın. Perspektifte şaşırtıcı bir artış, maksimum mesafede hissedilir bir gerileme olacaktır ve başınızı kaldırdığınızda ufuk çizgisinin tekrar yaklaştığını görebilirsiniz. [219]

219 Bu artan derinlik hissiyle bağlantılı fizyolojik sürecin ne olabileceğini keşfetmek zordur. Retinanın etkilenen kısımlarıyla bir ilgisi yok gibi görünmektedir, çünkü başın ters çevrilmesi olmaksızın sadece resmin ters çevrilmesi (aynalar, yansıtıcı prizmalar vb. ile) buna neden olmuyor gibi görünmektedir; iki retinal görüntünün abartılı eşitsizliği yoluyla perspektifi artırabilecek olan gözlerin sempatik eksenel rotasyonu ile hiçbir ilgisi yoktur (bkz. J. J. M ̧ller, 'Raddrehung u. Tiefendimension,' Leipzig Acad. Berichte, 1875, sayfa 124), çünkü tek gözlüler de iki gözlüler kadar güçlü bir şekilde bunu elde ederler. Bu durumun gözbebeğindeki herhangi bir değişiklikle ya da göz kaslarında vücudunkilere benzer bir gerginlikle bağlantılı olduğunu düşünmüyorum. Mesafenin abartılması, başımızı arkaya doğru attığımızda ve görüşü elde ederken üst rektus kaslarımızı kasıp gevşettiğimizde, öne doğru eğilip alt rektus kaslarımızı gevşettiğimizde olduğundan daha da büyüktür. Zayıf prizmatik gözlüklerle gözleri hafifçe birbirinden uzaklaştırmanın böyle bir etkisi yoktur. Bana ve gözlemi tekrarlamasını istediğim herkese göre bu sonuç o kadar belirgindir ki, ters başla görmeyi dikkatle incelemiş olan Helmboltz gibi bir gözlemcinin bunu nasıl gözden kaçırmış olabileceğini anlayamıyorum. (Bkz. Phys. Optik, s. 433, 723, 728, 772.) Bu durumda derinlik hissinin abartılmasını açıklayabilen birinin aynı zamanda normal yapısına da büyük ölçüde ışık tutacağını düşünmekten kendimi alamıyorum.

Bu derinliğin ya da mesafenin 'gerçek' miktarına ilişkin tahminimiz hakkında henüz hiçbir şey söylemiyorum. Ben sadece diğer iki optik boyutun doğal ve kaçınılmaz bir optik eşi olarak varlığını teyit etmek istiyorum. Görüş alanı her zaman bir hacim-birimdir. Mutlak ve 'gerçek' boyutu ne olursa olsun, boyutlarının göreli büyüklükleri birbirlerinin fonksiyonlarıdır. Gerçekten de, genişlik ve yükseklik hissinin mutlak ölçülerini derinlik hissinden aldığı belki de en sık rastlanan durumdur. Eğer başımızı bir leğene daldırırsak, dibe yakınlık hissi bize yanal genişliğin küçük olduğunu hissettirir. Aksine, bir dağın tepesindeysek, ufkun uzaklığı, onu görüş alanımıza bağlayan dağ zincirlerinde orantılı bir yükseklik ve uzunluğu da beraberinde getirir. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi, mutlak büyüklük sorununu şimdi ele almayalım - bu daha sonra kapsamlı bir şekilde ele alınmalıdır. Kendimizi, görülen üç boyutun değerlerinin birbirlerine göre nasıl sabitlendiğiyle sınırlayalım.

Reid, Inquiry into tile Human Mind adlı eserinde, sadece görme duyusuna indirgenmiş bir 'İdomenialı' ırkının algılarının ne olacağını izlediğini varsaydığı 'Görünürlerin Geometrisi Üzerine' başlıklı bir bölüm vardır. Berkeley ile yalnızca görmenin üçüncü boyut hakkında hiçbir bilgi veremeyeceği konusunda hemfikir olarak, gözlerinin önündeki maddi görünüşleri yorumlamalarında mizahi bir şekilde çeşitli dahiyane saçmalıklar çıkarır.

Ben ise tam tersine, Reid'in İdomeni'lerinden birinin, bizim entelektüel güçlerimize sahip olsaydı, dış dünya hakkında tam olarak bizimkiyle aynı kavrayışa sahip olacağına inanıyorum. [220] Hatta onun gözbebekleri bizimkiler gibi hareketli değil de sabit olsaydı, bu onun eğitimini engellemek yerine sadece geciktirirdi. Çünkü aynı nesne, yanal hareketleri sırasında retinasının farklı kısımlarını dönüşümlü olarak kaplayarak, görüş alanının ilk iki boyutunun karşılıklı denkliklerini belirleyecek ve derinlik algısının fizyolojik nedenini çeşitli derecelerde

220 Froriep's Notizen (1838, Temmuz), No. 133'te, o zamanlar on dört yaşında olan ve ne kolları ne de bacakları olmadan doğan Eva Lauk adlı Estonyalı bir kızın, bir resimle birlikte ayrıntılı bir anlatımı bulunmakta ve şu sözlerle sona ermektedir: 'Annesine göre, Eva'nın zekâsı erkek ve kız kardeşlerininki kadar hızlı gelişmişti; özellikle de, ellerini kullanamamasına rağmen, görünen nesnelerin büyüklüğü ve uzaklığı konusunda doğru bir yargıya varması o kadar çabuk olmuştu. " (Schopenhauer, Welt als Wine, ii. 44)

uyararak, ilk ikisi ile üçüncüsü arasında bir denklik ölçeği oluşturacaktır. Öncelikle, nesnenin verdiği duyumlardan biri, daha önceki sayfalarda belirtilen ilkelere uygun olarak, onun 'gerçek' boyutunu ve şeklini temsil etmek üzere seçilir. Bir duyum mevcut 'şeyi' ölçer ve 'şey' de diğer duyumları ölçer. Retinanın çevresel kısımları aynı nesnenin görüntüsünü alarak merkezle eşitlenir. Nesnenin uzaklığı ya da cephesi değişmediği sürece bunun açıklanmasına gerek yoktur. Ancak, daha karmaşık bir durumu ele alırsak, nesnenin bir çubuk olduğunu, önce tüm uzunluğu boyunca görüldüğünü ve sonra uçlarından biri etrafında döndürüldüğünü varsayalım; bu sabit uç göze yakın olan olsun. Bu hareket sırasında sopanın görüntüsü giderek kısalacaktır; uzak ucu sabit yakın ucundan yanlamasına giderek daha az ayrılmış görünecektir; kısa süre sonra ikincisi tarafından perdelenecek ve sonra karşı tarafta yeniden görünecek ve nihayet o tarafta orijinal uzunluğuna geri dönecektir. Bu hareketin tanıdık bir deneyim haline geldiğini varsayalım; zihin muhtemelen her zamanki tarzıyla (yani birleştirilmesi mümkün olan tüm verileri birleştirme tarzıyla) buna tepki verecek ve bunu dalgalanan bir nesnenin dönüşümünden ziyade sabit bir nesnenin hareketi olarak değerlendirecektir. Şimdi, deneyim sırasında aldığı derinlik hissi, nesnenin yakın ucundan çok uzak ucu tarafından uyandırılır. Ama ne kadar derinlik? Miktarını ne ölçmelidir? Neden, uzak ucun tutulmaya hazır olduğu anda, yakın ucun uzaklığından farkının çubuğun tüm uzunluğuna eşit olduğuna karar verilmelidir; ancak bu uzunluk zaten belirli bir optik genişlik hissine eşit olarak değerlendirilmiştir. Böylece görsel derinlik hissinin belirli miktarlarının, görsel derinlik hissinin belirli miktarlarının işaretleri haline geldiğini görürüz. Berkeley'in de dediği gibi, mesafenin ölçümü telkin ve deneyimin bir sonucudur. Ancak görsel deneyim bunu üretmek için tek başına yeterlidir ve Berkeley bunu hatalı bir şekilde reddetmiştir.

Bir albayın geçit töreninde alayının önünde olduğunu ve sıranın en ortasındaki merkeze doğru dik açıyla yürüdüğünü varsayalım. İlerledikçe ve hattı her iki yönde de inceledikçe, en ortadaki adamın yakınına geldiğinde uç adamlarının en uzakta olduğunu hissedene kadar, gittikçe daha fazla aşağıya ve git gide daha az bakar; o zaman hat retinasında neredeyse hiç yanal görüntü oluşturmadığında, uç adamlarının

mesafesinin ne kadar olduğuna karar verecektir? Elbette ilk görüldüğü haliyle alayın uzunluğunun yarısı; ama bu uzunluk bir an önce gözünün önünde yanlamasına yayılmış bir retina nesnesiydi. Şimdi sadece retinal derinlik hissini retinal genişlik hissiyle eşitlemiştir. Eğer alay hareket etseydi ve nesnenin yakın ucundaki albay hareketsiz dursaydı, sonuç aynı olurdu. Bu gibi yollarla, yalnızca gözlerle donatılmış bir yaratık, içinde yaşadığı alanın üç boyutunu da ölçmekte başarısız olamazdı. Ve bence bizler de, her ne kadar mesafeyi sıklıkla hareket terimleriyle 'fark etsek' de (Berkeley'in her zaman yapmamız gerektiğini söylediği gibi), yine de bunu retina haritamız açısından daha az sıklıkta ve her zaman daha kendiliğinden yaparız. Eğer böyle olmasaydı, üç görsel boyut bize ne oldukları kadar homojen ne de birbirleriyle orantılı gibi gelebilirdi.

O halde mesafenin de en az yükseklik ya da genişlik kadar gerçek anlamda optik bir bilinç içeriği olduğunu kabul edelim. Soru hemen geri döner: Bunlardan herhangi birinin optik duyumlar olduğu kesin olarak söylenebilir mi? Başından beri bu soruya olumlu yanıt vermek için mücadele ettik, ancak şimdi şimdiye kadar bize saldıranlardan daha büyük zorluklarla başa çıkmak zorundayız.

Helmholtz ve Reid Duyumlar Üzerine

Bölüm 17'de gördüğümüz gibi, duyum, duyu yolunun uyarılmasının hemen ardından gelen zihinsel duygulanımdır. Öncülü doğrudan fizikseldir, psişik bağlantılar, hafıza, çıkarım veya çağrışım eylemleri araya girmez. Buna göre, bir yanda duyu organındaki sinirsel süreç ile diğer yanda bilinçli duygulanım arasındaki bağın doğası gereği tekdüze olduğunu varsayarsak, aynı sürecin her zaman aynı duyumu vermesi gerekir ve tersine, duyu organındaki süreç değişmeden kalırken duyum gibi görünen şey değişiyorsa, bunun nedeni muhtemelen bunun gerçekten bir duyum değil, daha yüksek bir zihinsel ürün olması ve değişimlerin daha yüksek beyin merkezleri sisteminde meydana gelen olaylara bağlı olmasıdır.

Şimdi görüş alanının büyüklüğü her üç boyutta da muazzam ölçüde değişir, ancak bu değişimin bağlı olduğu görme yolundaki süreci

kesin olarak belirleyemeyiz. Başın aşağı çevrilmesinin genişlemeye yol açtığı durumda böyle bir atamanın ne kadar imkânsız olduğunu az önce gördük. Genel olarak, maksimum derinlik ya da mesafe hissi, tüm alanın görünür büyüklüğünü belirlemede başı çeker ve diğer iki boyut da bunu takip eder gibi görünmektedir. Bir önceki örnekte olduğu gibi, bir lavaboya yakından bakarsam, alanın yanal boyutu yakınlığıyla orantılı olarak küçülür. Eğer bir dağdan bakarsam, görülen şeylerin yüksekliği ve genişliği ufkun uzaklığıyla orantılı olarak artar. Ancak gözdeki hangi değişikliklerin bu maksimum derinlik veya uzaklık hissinin (ki şüphesiz tek bir genişlik olarak hissedilir) ne kadar büyük olacağını belirlediğini sorduğumuzda, bunlardan herhangi birinin mutlak olarak düzenli bir şekilde eşlik ettiğini gösteremeyiz. Yakınsama, yerleşme, çift ve farklı görüntüler, başımızı hareket ettirdiğimizde paralaktik yer değiştirmedeki farklılıklar, renk tonunun solukluğu, dış hatların loşluğu ve adlandırılmış ve bilinen nesnelerin retinal görüntüsünün küçüklüğü, tüm bunlar 'uzak' ve 'yakın' algısıyla ilgili süreçlerdir; Ancak bunların her birinin ve hepsinin bir anda böyle bir algıyı belirlemedeki etkisi, başka bir anda, nesnede, açıkça bize geçmiş deneyimleri hatırlatarak, onun farklı bir mesafede ve başka bir şekilde olduğuna karar vermemizi sağlayan başka bir duyusal niteliğin varlığıyla tersine dönebilir. Tahta bir maskenin içini dışı gibi boyar ve ona tek gözle bakarsak, uyum ve paralaks hisleri orada ortaya çıkar ama onu olduğu gibi içi boş görmemize neden olmaz. İnsan yüzlerinin her zaman dışbükey olduğu gerçeğine dair zihinsel bilgimiz onları alt eder ve burnun bize yanaktan daha uzak değil, daha yakın olduğunu doğrudan algılarız.

Uzaklığın ve yakınlığın diğer organik göstergelerinin de aynı şekilde değişken bir öneme sahip olduğu benzer deneylerle kanıtlanmıştır (ki bunlardan daha ayrıntılı olarak bahsedeceğiz). Yan koşullar, bakışa sunulan nesnenin olanaksız olduğuna dair güçlü bir entelektüel kanaati desteklediğinde, tüm değerlerini kaybederler - bize algılatacakları şey ya da yer olamazlar.

Şimdi hemen şu soru ortaya çıkıyor: Entelektüel telkinlerle bu kadar kolay etkisiz hale getirilip tersine çevrilebildiklerine göre, gözdeki bu süreçlerin hisleri hiç doğrudan mesafe hissi olabilir mi? Onlara

rağmen gördüğüm mesafeler geçmiş deneyimlerden çıkarılan sonuçlar olduğuna göre, onlar aracılığıyla gördüğümüz mesafelerin de aynı şekilde bu tür sonuçlar olduğunu varsaymamız gerekmez mi? Kısacası, "tereddütsüz bir şekilde, mesafenin bilincin duyulur bir içeriği değil, düşünsel bir içeriği olması gerektiğini ve bu göz hislerinin her birinin bu içeriği uyandırmak için yalnızca bir sinyal görevi gördüğünü, aklımızın bazen bir sinyali bazen de diğerini daha kolay fark edecek şekilde çerçevelendiğini söylememiz gerekmez mi?

Reid uzun zaman önce (Inquiry, c. vi sec. 17) şöyle demiştir: "Teamüller tarafından üretilen şeylerin kullanılmadığında ya da aksi bir teamül tarafından geri alınabileceği ya da değiştirilebileceği genel bir kural olarak kabul edilebilir. Öte yandan, bir etkinin teamüle değil, aksine bir teamülün onu ne zayıflattığı ne de zayıflatmadığı tespit edildiğinde, doğanın yapısına ait olduğu güçlü bir argümandır."

Daha kısaca, öğrenilemeyen şeyleri görmenin bir yolu muhtemelen öğrenilmiştir ve yalnızca öğrenemediğimiz şeyler içgüdüseldir.

Bu Helmholtz'un görüşü gibi görünüyor, çünkü Reid'in özdeyişini vurgulayarak onaylıyor: "Algımızdaki hiçbir unsur, deneysel kökenli faktörler tarafından aşılabilecek veya tersine çevrilebilecek sansasyonel olamaz. Deneyimin telkinleriyle üstesinden gelinebilecek her şey, bizzat deneyimin ve teamülün bir ürünü olarak görülmelidir. Bu kuralı takip edersek, yalnızca niteliklerin duyusal olduğu, neredeyse tüm uzamsal niteliklerin ise alışkanlık ve deneyimlerin sonucu olduğu görülecektir. [221]"

Helmholtz'un bu pasajı, bana öyle geliyor ki, neredeyse acınacak bir şöhret kazanmıştır. Okuyucu lütfen bunun çok radikal önemine dikkat etsin. Az önce üzerinde durduğumuz nedenlerden ötürü, mesafenin optik bir duyum olduğunu reddetmekle kalmaz; aynı eleştiri yöntemini boyut, şekil ve yön yargılarına da genişleterek ve gözlerde bunlardan herhangi biriyle ayrılmaz bir şekilde bağlantılı tek bir retina veya kas süreci bulamayarak, tüm optik uzam algılarının zihinsel

221 Physiol. Optik. P. 438. Helmholtz'un boyut, şekil ve yer yargılarımız kadar 'nitelikler' konusundaki çekincesi, akıl yürütmenin eşitliği gereği duyumlar olarak değil, düşünsel ürünler olarak adlandırılmalıdır. Başka yerlerde rengi sanki entelektüel bir ürünmüş gibi ele alır.

bir kökene ve görsel duyarlılığın hiçbir öğesinin açıklayamayacağı bir içeriğe sahip olması gerektiğini söyleyecek kadar ileri gider. [222]

Wundt ve diğerleri burada Helmholtz'la hemfikir olduklarından ve vardıkları sonuçlar, eğer doğruysa, şimdiye kadar öğrettiğim tüm sansasyonalizmle uzlaşmaz olduğundan, bu yeni saldırıya karşı konumumu savunmak açıkça bana düşüyor. Ancak bu bölümde Uzam ile ilgili bölümler ve ayrıntılar zaten çok fazla olduğu için, genel ilkelerinin çürütülmesini bir sonraki bölüme saklamanın ve bu noktada savunulamaz olduğunu varsaymanın en iyisi olduğunu düşünüyorum. Bu elbette küstahça bir görünüm arz ediyor; ancak okuyucu bana çok fazla olmayan birkaç sayfa daha tahammül ederse, zihnini yatıştırmayı umacağım. Bu arada, aynı dış nesnelerin, beynimizin onlara şu ya da bu şekilde tepki vererek onları şu ya da bu tür bir şey olarak algılamamıza neden olmasına bağlı olarak bize aslında farklı HİSSETTİRDİĞİNİ güvenle onaylıyorum. Bu o kadar doğrudur ki, Stumpf ile birlikte [223] Helmholtz'un sorusunu tersine çevirebilir ve şunu sorabiliriz: "Deneyim onları bu şekilde dönüştüremeseydi duyu-algılarımız ne olurdu?" Stumpf ekliyor: "Organların özelliklerine bağlı olan tüm yanlış algılar, deneyimin rehberliğini izleyen hayal gücünün etkisiyle az ya da çok mükemmel bir şekilde düzeltilir."

Bu nedenle, optik uzam algısı olguları arasında (şimdi daha ayrıntılı olarak ele almamız gereken), hayal gücümüze farklı nesnel olguları öneren farklı yan koşulların bir sonucu olarak, farklı zamanlarda bize farklı algılar veren özdeş bir organik göz süreci örnekleri bulursak, Helmholtz ve Wundt ekolüyle birlikte, yan koşullar olmaksızın saf ve basit organik göz sürecinin bize uzamsal türden herhangi bir duyum vermekten aciz olduğu sonucuna aceleyle varmamalıyız. Daha ziyade, koşulların, varlıkları olmasaydı muhtemelen doğal saflığı içinde hissedilecek olan bir mekân hissini hangi yollarla dönüştürebileceğini keşfetmeye çalışmalıyız. Ve bu aracın çağrışımdan başka bir şey olmadığını göreceğimizi şimdiden söyleyebilirim - gerçekte mevcut olmayan,

222 Bu noktada Helmholtz'un entelektüel alan yaratma sürecinin doğasına ilişkin görüşlerinin ne olabileceğini düşünmek gereksizdir. Kararsızdır - nasıl olduğunu daha sonra göreceğiz.

223 Op. cit. s. 214.

ama alışkanlıkla 'yan koşullarla' şimdi yer değiştirdikleri ve şimdi yarı-halüsinatif bir güçle hayal edildikleri duyumdan daha fazla ilişkilendirilen optik nesnelerin zihne önerilmesi. Ancak bu sonuca varmadan önce, optik uzam algısının en önemli olgularını, bağlı oldukları organik koşullarla ilişkili olarak gözden geçirmek gerekecektir. Alman optiğine aşina olan okuyucular, aşağıdaki bölümde kendilerine zaten tanıdık gelen şeyleri mazur göreceklerdir. [224] Bu uzun ve oldukça sı-

224 Bu yeni konuya girmeden önce, uzaklık hissinin altında yatan fizyolojik sürecin ne olduğu sorununu bir kereliğine rafa kaldırmak iyi olacaktır. Tek gözlü insanlar buna sahip olduklarına ve sadece derecelerini ölçmede iki gözlülerden daha aşağı olduklarına göre, bunun binoküler paralaks tarafından üretilen çift ve farklı görüntülerle özel bir bağlantısı olamaz. Gözleri kapalı olan insanlar bir art görüntüye baktıklarında genellikle görüntünün yakınlaştığını ya da uzaklaştığını görmediklerine göre, bu sadece yakınlaşma hissinden ibaret olamaz. Aynı nedenden ötürü, konaklama hissi ile özdeş görünmeyecektir. Başımızı hareket ettirdiğimizde uzak ve yakın nesneler arasındaki belirgin paralaktik hareket farklılıkları mesafe hissini oluşturamaz, çünkü bu tür farklılıklar herhangi bir perspektif yanılsamasına yol açmadan deneysel olarak (bir arka plana karşı görünür noktaların hareketlerinde) kolayca yeniden üretilebilir. Son olarak, görünür solukluk, loşluk ve küçüklüğün, her ne kadar iyi bilinen nesneler söz konusu olduğunda bunu düşündüren işaretler olarak hizmet etseler de, kendi başlarına görünür mesafe hissi olmadığı açıktır.

Bununla birlikte, her ne olursa olsun, o anki görüş alanına belirli bir maksimum mesafe değeri verildiğinde, az önce sayılan süreçlere eşlik eden hisler, bu maksimum derinlik içindeki mesafelerin derecelendirilmesinin pek çok yerel işareti haline gelir. Onu alt bölümlere ayırmamıza ve ölçmemize yardımcı olurlar. Bununla birlikte, kendisi bir birim, toplam bir mesafe-değeri olarak hissedilir, tüm görüş alanının genişliğini belirler, buna göre belirli bir hacimde bir uçurum olarak görünür ve soru hâlâ devam eder, bu mesafe-değeri hissinin altında yatan sinirsel süreç nedir?

İçindeki derecelenmeleri iki retinanın her bir noktasına ait belirli doğal mesafe-değerlerinin etkileşimiyle açıklamaya çalışan Hering, doğal olarak sabitlenmiş göreceli mesafelerin içinde görüneceği uzay-hacmin mutlak ölçeğinin sabit olmadığını, ancak her seferinde 'kelimenin en geniş anlamıyla deneyim' tarafından belirlendiğini kabul etmeye istekli görünmektedir. Bu uzay-hacmin çekirdeği (Kernpunkt) olarak adlandırdığı şey, anlık olarak sabitlediğimiz noktadır. Tüm hacmin mutlak ölçeği, bu noktanın bakan kişiden ne kadar uzakta olduğuna karar verilmesine bağlıdır. "Kernpunkt'ın lokalizasyonunun değiştirilmesiyle, görülen uzamın iç ilişkileri hiçbir şekilde değişmez; bu uzam kendi bütünlüğü içinde sabit bir birim olarak, deyim yerindeyse, bakanın benliğine göre yer değiştirir". Ancak Hering, 'Deneyim', yani hafızayı da içeren daha yüksek beyinsel ve entelektüel süreçler dışında, herhangi bir zamanda Kernpunkt'ın lokalizasyonunu neyin oluşturduğunu tanımlamaya çalışmaz. Sorunun zorluklarını en iyi kavrayan diğer duyumcu yazar Stumpf, ilkel uzaklık hissinin ya "akomodasyon sürecine eşlik eden organik bir değişiklik şeklinde ya da doğrudan optik sinirin özgül enerjisinde ve-

rilen" doğrudan fiziksel bir öncülü olması gerektiğini düşünmektedir. Bununla birlikte, Hering'in aksine, sabitlenen noktanın mutlak uzaklığının bu şekilde ilkel olarak, hemen ve fizyolojik olarak verildiğini ve bu nokta etrafındaki diğer şeylerin göreceli uzaklıklarının olmadığını düşünmektedir. Ona göre bunlar başlangıçta, geniş anlamda, onunla aynı düzlem olarak adlandırılabilecek bir düzlemde görülür. İlkel duyarlılığımızın bir olgusu olarak kabul edilen bu düzlemin mesafesinin değişmez bir veri mi yoksa dalgalanmaya açık mı olduğu konusunda, eğer onu doğru anladıysam, dogmatik olarak karar vermeyi üstlenmez, ancak önceki görüşe meyleder. O halde Hering'e göre, 'Deneyim' adı altında beynin daha yüksek çağrışım süreçleri, herhangi bir zamanda sahip olmamız gereken mesafe-algılarının tam olarak yarısını oluşturmaktadır. Hering ve Stumpf'ın teorileri İngiliz okuyucu için Bay Sully tarafından rapor edilmiştir (Mind, iii. s. 172-6'da). Bay Abbott, Sight and Touch (Görme ve Dokunma) adlı eserinde (s. 96-8), benim için o kadar belirsiz olan bir teori sunar ki, okuyucuyu sadece eserine yönlendiriyorum ve mesafeyi, odak ayarlamasıyla değiştirilen retinal duyumun sabit bir dalgalanması haline getiriyor gibi göründüğünü ekliyorum. Bu üç yazar dışında, Panum hariç, mesafeyi herhangi bir derecede dolaysız bir duyum olarak tanımlamaya çalışmış olabilecek herhangi bir yazar bilmiyorum. Ve onlarla birlikte, tamamlanmış mesafe yargılarımızda doğrudan duyusal pay çok küçük bir oransal kısma indirgenmiştir.

Profesör Lipps, son derece keskin Psychologische Studien'inde (s. 69 vd.), Ferrier'in Berkeley'e ilişkin incelemesinde (Philosophical Remains, 11. 330 vd.) ondan önce savunduğu gibi, herhangi bir şeyin gözden uzaklığını görerek algılamamızın mantıksal olarak olanaksız olduğunu ileri sürer; çünkü görülen bir uzaklık ancak görülen son noktalar arasında olabilir; ve gözden uzaklık söz konusu olduğunda son noktalardan biri, görülmeyen gözün kendisidir. Aynı şekilde iki noktanın birbirlerine olan uzaklığı da böyledir: yakın olan uzak olanı gizler, aralarında hiçbir boşluk görülmez. İki nesne arasındaki boşluğun görülebilmesi için her ikisinin de birbirinin yanında görünmesi gerekir, o zaman söz konusu boşluk görünür olacaktır. Başka hiçbir koşulda görünürlüğü mümkün değildir. Buradan çıkan sonuç, nesnelerin yalnızca Lipps'in yüzey olarak adlandırdığı şekilde görülebileceği ve üçüncü boyuta ilişkin bilgimizin duyusal ya da görsel olarak sezgisel değil, kavramsal olması gerektiğidir.

Ancak dünyadaki hiçbir argüman gerçekte var olan bir hissin imkansız olduğunu kanıtlayamaz. Derinlik ya da mesafe, uzaklık ya da uzaklaşma hissi, görsel duyarlılığımızın bir gerçeği olarak gerçekten mevcuttur. Profesör Lipps'in bu konudaki akıl yürütmelerinin kanıtladığı tek şey, bu hissin karakteri itibariyle doğrusal olmadığı ya da görülen iki uç nokta arasındaki gerçek mesafe hissiyle tamamen homojen ve özdeş olmadığıdır; kısacası, her biri açıklanamaz bir şekilde kendine özgü bir sinirsel sürece bağlı olan iki tür optik his vardır. Sinirsel süreç, yanal uzama ya da yayılma durumunda, ışıktan etkilenen retinal sinir uçlarının sayısı olarak kolayca keşfedilir; gösteriş ya da salt uzaklık durumunda ise daha karmaşıktır ve vardığımız sonuca göre hâlâ aranmaktadır. Bu iki duyusal nitelik ilkel görsel büyüklükte birleşir. Birbirlerine karşı çeşitli miktarlarının ölçümü, bu tür tüm ölçümlerin genel yasalarına uyar. Eşdeğerliklerini nesneler aracılığıyla keşfeder, her ikisine de aynı birimleri uygular ve bunları birbirlerine öylesine alışkanlıkla çevirir ki, başlangıçta bize tür olarak oldukça benzer bile görünmeye başlarlar. Bu nihai homojenlik görünümü belki de binoküler görmede gözlerden birinin optik ekseninin uzaması üzerinde yer alan iki noktanın, yakın olanın uzak olanı gizle-

kıcı araştırmaya en önemli vakayla başlayalım. Fizyologlar uzun zamandır nesnelerin görülen yönü ve uzaklığı ile retinada bıraktıkları izlenimler arasında bağlantı kuracak basit bir yasa arayışı içindeydiler. Bu konuda iki temel teori ileri sürülmüştür: 'özdeş noktalar teorisi' ve 'yansıtma teorisi' - her biri birbiriyle uyumsuzdur ve her biri belirli sınırların ötesinde tutarsız hale gelir.

Özdeş Noktalar Teorisi

Bu teori, her iki retinada da üst yarıdaki bir izlenimin bir nesneyi ufkun altında, alt yarısında ise ufkun üstünde algılamamıza neden olduğu gerçeğinden yola çıkar ve

Fig 54

Orta çizginin sağ yarısında solda bir nesne, sol yarısında ise sağda bir nesne bulunur. Böylece bir retinanın her bir kadranı bir bütün olarak diğerinin benzer kadranına karşılık gelir ve iki benzer kadran içinde, örneğin al ve ar, eğer karşılıklılık tutarlı bir şekilde gerçekleştirilirse, aynı nesneden yayılan ışık tarafından aynı anda etkilendiğinde, bu nesnenin her iki göze de aynı yönde görünmesine neden olacak geometrik olarak benzer noktalar olmalıdır. Deneyler bu varsayımı doğrulamaktadır. Yıldızlı gökyüzüne paralel gözlerle baktığımızda, yıldızların hepsi tek görünür; ve perspektif yasaları, bu koşullar altında her bir yıldızdan gelen paralel ışık hüzmelerinin her iki retinada da geometrik olarak birbirine benzeyen noktalara çarpması gerektiğini gösterir.

---

mesi için, diğer göz tarafından yanal olarak ayrı görülmesi gerçeğiyle kolaylaştırılabilir. Aslında her bir göz diğerinin görüş alanının yanal olarak kısaltılmış bir görüntüsüne sahiptir. The London Times'ın 8 Şubat 1884 tarihli sayısında J. D. Dougal'ın iki gözle tüfekle atış yapmanın tek gözle atış yapmaya göre neden bu kadar avantajlı olduğunu açıklamaya çalışan ilginç bir mektubu yer almaktadır.

Aynı sonuç daha yapay olarak da elde edilebilir. Sıradan bir stereoskopik slayttakinden daha küçük ya da en azından daha büyük olmayan, tam olarak benzer iki resim alırsak ve bunlara stereoskopik slaytlara bakıldığı gibi, yani her bir gözle tek tek bakarsak (her iki gözün görüşünü karşısındaki resimle sınırlayan bir orta bölme), tüm parçaları keskin ve tek görünen tek bir düz resim görürüz. [225] Özdeş noktalar etkilendiğinden, her iki göz de nesnelerini aynı yönde görür ve sonuç olarak iki nesne tek bir nesne haline gelir.

Aynı şey başka bir şekilde de gösterilebilir. Baş sabitken gözler bir cam bölmenin arkasındaki göze çarpan nesnel bir noktaya yaklaştırılır; sonra her iki göz sırayla kapatılır ve camın üzerine küçük bir mürekkep izi bırakılır, bu iz anlık olarak açık olan gözün gördüğü nesneyi 'örter'. Şimdi her iki gözle bakıldığında mürekkep izleri tek ve objektif noktasıyla aynı yönde görünecektir. Tersine, gözler camdaki tek bir mürekkep lekesi üzerinde birleşsin ve sonra gözleri dönüşümlü olarak kapatarak, lekenin sırasıyla sağ ve sol göz için camın arkasındaki hangi nesneleri kapsadığına dikkat edilsin. Şimdi her iki göz açıkken, hem bu nesneler hem de leke aynı yerde görünecek, retinal dikkatin dalgalanmalarına göre üçünden biri veya diğeri belirginleşecektir. [226]

Şimdi bu ortak yerin yönü nedir? Bir nesnenin yönünü tanımlamanın tek yolu onu işaret etmektir. Çoğu insandan, elini ve kolunu gizleyen bir kâğıdın yatay kenarı üzerinden bir nesneye bakması ve ardından parmağıyla nesneyi işaret etmesi istendiğinde (en azından bir parmak ucu kâğıdın üzerinde görünecek şekilde elini yavaş yavaş

225 Aynı şekilde, gözlerden bir inç kadar uzakta tutulan bir çift gözlük, büyük bir orta cam gibi görünür. Stereoskopik slaytları alet kullanmadan tek başına görebilme yetisi, fizyolojik optik öğrencileri için son derece faydalıdır ve güçlü gözlere sahip kişiler bunu kolayca elde edebilir. Tek zorluk, akomodasyon derecesini genellikle eşlik ettiği yakınsama derecesinden ayırmakta yatar. Eğer sağ resim sağ gözle, sol resim sol gözle odaklanırsa, resimlerin boyutuna ve birbirinden uzaklığına göre, optik eksenler ya paralel olmalı ya da resimlerin düzleminin aynı uzaklıkta arkasında hayali bir noktaya yakınlaşmalıdır. Bununla birlikte, uyum resimlerin düzleminin kendisi için yapılmalıdır ve uzak bir yakınsama ile yakın bir uyum, gözlerimizin olağan kullanımının bize asla gerçekleştirmeyi öğretmediği bir şeydir.

226 Bu iki gözlem, aynı yön yasasını yalnızca fovesi uyaran ya da doğrudan bakış hattında yer alan nesneler için kanıtlamaktadır. Bununla birlikte, dolaylı görme konusunda yetenekli gözlemciler, retinanın diğer noktaları için yasayı az çok kolaylıkla doğrulayabilirler.

kaldırarak), parmağını iki gözü ile nesne arasına değil, ikincisi ile burun kökü arasına yerleştirdiği görülür ve bu ister iki göz isterse tek başına kullanılsın böyledir. Hering ve Helmholtz bunu, nesnelerin yönünü, iki gerçek gözümüz arasında yer alan ve optik ekseni ikincisinin yakınsama açısını ikiye bölen hayali bir siklop gözüne göründükleri gibi değerlendirdiğimizi söyleyerek ifade eder. Hering'e göre, iki retinamız sanki bu hayali çift gözün yerine yerleştirilmiş gibi hareket eder; gerçekte oldukları kadar uzakta bulunan her birinin karşılık gelen noktalarıyla, tıpkı üst üste yerleştirilmiş olsalardı ve ikisi birlikte uyarılabilseydi göreceğimiz gibi görürüz.

Nesnel teklik yargısı ile özdeş yön yargısı zorunlu olarak birbirine bağlıdır. Ve özdeş yön yargısı, hissedilen tüm yönlerin tahmin edilebileceği, gözler arasında ya da başka bir yerde ortak bir kaynağın gerekliliğini de beraberinde getiriyor gibi görünmektedir. İşte bu nedenle siklopik göz, özdeş retina noktaları teorisinin formülasyonunun gerçekten temel bir parçasıdır ve bu teorinin en büyük savunucusu olan Hering'in üzerinde bu kadar çok durmasının nedeni budur.

Görüntülerin geometrik olarak benzer noktalara aynı şekilde yansıtılması yasasının dolaysız bir sonucudur ki, iki retinanın geometrik olarak FARKLI noktalarına düşen görüntüler FARKLI yönlerde yansıtılmalı ve sonuç olarak nesneleri İKİ yerde görünmeli veya ÇİFT GÖRÜNMELİDİR. Bir yıldızdan iki göze düşen paralel ışınları ele alalım, bunlar daha önceki örnekte olduğu gibi paralel olmak yerine yakın bir nesne olan 0 üzerinde birleşirler. Eğer Şekil 55'teki SL ve SR paralel ışınlar ise, her biri çarptığı retinanın burun yarısına düşecektir.

Ancak iki burun yarısı birbirinden farklıdır, geometrik olarak simetriktir, geometrik olarak benzer değildir. Bu nedenle soldaki görüntü siklop gözün görüş hattının solunda bir yönde uzanıyormuş gibi görünecektir; sağdakinin görüntüsü ise aynı yönün çok sağında görünecektir. Kısacası, yıldız; çift, " homonim olarak " çift olarak görülecektir.

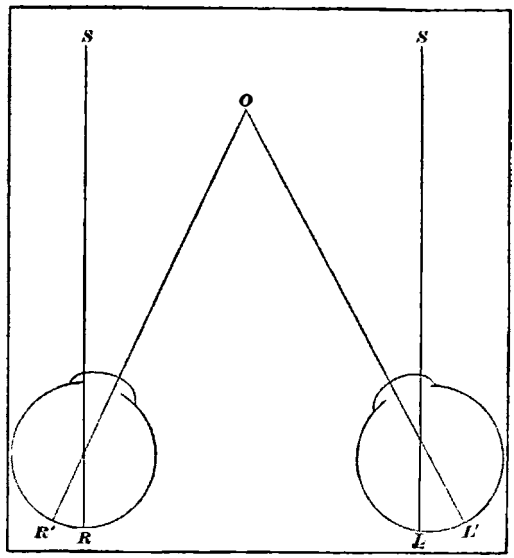

Fig 55

Tersine, eğer yıldıza doğrudan paralel eksenlerle bakılırsa, O çift görülecektir, çünkü görüntüleri iki retinanın bir dış ve bir burun yarısı yerine dış veya yanak yarılarını etkileyecektir. Burada görüntülerin konumu bir önceki duruma göre tersine dönecektir. Sağ gözün görüntüsü şimdi solda, sol gözünki ise sağda görünecektir -- çift görüntü 'heteronim' olacaktır.

Aynı mantık ve aynı sonuç, nesnenin iki optik eksenin yönüne göre konumunun, görüntülerinin benzer olmayan retina yarılarına değil, benzer yarıların benzer olmayan kısımlarına düşmesine neden olacak şekilde olduğu durumlarda da geçerli olmalıdır.

Burada, elbette, yansıtma yönleri diğer duruma göre daha az farklı olacak ve çift görüntüler birbirinden daha az ayrıymış gibi görünecektir.

Birçok gözlemci tarafından haploskopik yöntemle yapılan dikkatli deneyler bu yasayı doğrulamakta ve iki retinada tek görsel yöne karşılık gelen noktaların var olduğunu göstermektedir. Bunların ayrıntıları için özel incelemelere başvurulmalıdır.

Şimdi önemli bir sonuca dikkat edelim: Eğer sabit bir nesne alırsak ve gözlerin yönlerini ve yakınlaşmalarını değiştirmelerine izin verirsek,

tamamen geometrik bir çalışma, iki görüntünün karşılık gelen retina noktalarını etkilediği bazı pozisyonlar olacağını, ancak daha fazla sayıda farklı noktaları etkilediğini gösterecektir. Bunlardan ilki horopter olarak adlandırılır ve keşfi büyük matematiksel zorluklara yol açmıştır. Herhangi bir zamanda gözün horopterinde bulunan nesneler ya da nesnelerin parçaları çift görünemez. Horopterin dışında kalan nesneler, eğer özdeş noktalar teorisi kesinlikle doğru olsaydı, zorunlu olarak ve her zaman çift görünürlerdi.

Burada özdeşlik teorisinin deneyimle ilk büyük çatışması ortaya çıkmaktadır. Teori doğru olsaydı, en belirgin görüş hattı olarak horopter hakkında sezgisel bir bilgiye sahip olmamız gerekirdi. Başka bir yere yerleştirilen nesneler, aslında çift değilse bile, en azından bulanık görünmelidir. Yine de yaşayan hiçbir insan görüş alanının parçaları arasında böyle bir ayrım yapmaz. Çoğumuz için tüm alan tek görünür ve ancak nadiren tesadüfen ya da özel eğitim sayesinde çift bir görüntüye rastlarız. 1838'de Wheatstone, binoküler görme ve stereoskop üzerine yazdığı oldukça klasik anı kitabında [227], bir nesnenin iki görüntüsünün üzerine düştüğü noktaların farklılığının, belirli sınırlar dahilinde nesnenin tek olarak görülmesini hiç etkilemediğini, daha ziyade nesnenin göründüğü mesafeyi etkilediğini göstermiştir. Wheatstone ayrıca, daha sonra büyük tartışmalara neden olan bir gözlemde bulunarak, sadece farklı görüntülerin birleşebileceğini değil, aynı zamanda karşılık gelen veya aynı noktalardaki görüntülerin de çift görülebileceğini göstermeye çalışmıştır. [228]

227 Philosophical Transactions'da yayınlanan bu makale, o zamandan beri optik algının incelenmesinde uygulanan neredeyse tüm yöntemlerin tohumunu içermektedir. Bu çalışmanın modern çağını böylesine parlak bir şekilde başlatan İngiltere'nin bu alandan bu kadar çabuk çekilmesi üzücü görünüyor. Daha sonraki ilerlemelerin neredeyse tamamı Almanya, Hollanda ve daha da uzun bir süre Amerika'da kaydedilmiştir.

228 Burası bu tartışmayı rapor etmenin yeri değil, ancak birkaç bibliyografik referans uygunsuz olmayabilir. Wheatstone'un kendi deneyi anılarının 12. bölümünde yer almaktadır. Onun yorumu lehine bakınız Helmholtz, Phys. Opt.,pp. 737-9; Wundt, Physiol. Psychol., 2teAufl. s. 144; Nagel, Sehen mit zwei Augen, s. 78-82. Wheatstone'a karşı bkz Volkmann. Arch. f. Ophth., v. 3-74, ve Untersuchungen, s. 266 ; Hering, Beitrageznr Physiologic, 29-45, ayrıca Hermann'ın Hdbch. d Physiol., Bd. iir. 1 Th. s. 435 ; Aubert, Physiologic d. Netzhaut, s. 322 ; Schon, Archiv f. Ophthal., XXIV. 1. s. 56-65; ve Bonders, a.g.e., xiii 1. s. 15 ve not.

Ne yazık ki kendi gözlerimin zayıflığı, bu konuda kesin bir kişisel görüş oluşturacak kadar deney yapmamı engelliyor. Ancak bana öyle geliyor ki, kanıtların dengesi Wheatstoncu yorumun aleyhine olup, aynı noktalar hiçbir zaman çift görüntü vermese de, farklı noktalar birleşebilir. "Farklı noktalarla tek görebilir miyiz?" ve "Aynı noktalarla çift görebilir miyiz?" soruları ilk bakışta Helmholtz'a göre aynı soruyu ifade etmenin iki yolu gibi görünse de, gerçekte birbirinden farklıdır. Birincisine pekâlâ olumlu, ikincisine ise olumsuz yanıt verilebilir.

Buna, yukarıda Helmholtz'dan alıntılanan deneyin hiçbir şekilde her zaman başarılı olmadığını, ancak birçok kişinin parmağını nesne ile gözlerinden biri, genellikle de sağ gözü arasına yerleştirdiğini eklemenizi öneririm; [229] son olarak, özdeşlik teorisinin, tüm yön çizgileri için Kiklopik başlangıç noktasıyla, bir nesnenin herhangi bir çizgi üzerinde görüneceği mesafe için kendi başına hiçbir dayanak sağlamadığını ve bu konuda Hering ve diğerlerinin elinde eleştirel saldırılara kolayca av olacak kadar karmaşık hale gelen yardımcı hipotezler tarafından desteklenmesi gerektiğini gözlemleyin Ve çok geçmeden, karşılık gelen noktalar tarafından aynı görülen yönler yasasının, birçok temel olguyu kısaca ifade etmek için basit bir formül olmasına rağmen, hiçbir şekilde retinal algının tüm meselesini yeterli bir şekilde açıklamadığı görülecektir. [230]

---

229 Parmağı her zaman gördüğümüzde, genellikle sol parmaksa nesne ile sol gözü birleştiren, sağ parmaksa nesne ile sağ gözü birleştiren çizgiye koyarız. Mikroskopçular, nişancılar veya gözlerinden biri diğerinden çok daha iyi olan kişiler, bir mum alevini işaret ettiklerinde yüzlerindeki gölgenin konumundan da görülebileceği gibi, neredeyse her zaman yönleri tek bir göze yönlendirirler.

230 Özdeşlik teorisine kuvvetle inanan Profesör Joseph Le Conte, ikincisini, bir yandan tek ve çift, yakın ve uzak görülen konumlar, diğer yandan da konvansiyonlar ve retinal izlenimler arasındaki ilişkiye dair bir çift yasada somutlaştırmıştır; bu yasa, karmaşık olmasına rağmen, bana şimdiye kadar normal görme olgularının en iyi tanımlayıcı formülasyonu gibi görünmektedir. Bu açıklama, International Scientific Series, bk. ii. c. 3'te yer alan 'Sight' adlı kitabında okuyucunun kolayca erişebileceği bir şekilde yer almaktadır; bu nedenle, özdeşlik teorisinde dikkat çektiğimiz zorlukların hiçbirini çözmediği ve ele almaya devam ettiğimiz diğer değişken algıları açıklamadığı dışında, şimdi bu konuda daha fazla bir şey söylemeyeceğim.

İzdüşüm Teorisi

Projeksiyon teorisi daha iyi bir sonuç verir mi? Bu teori, her bir gözün nesneyi diğerinden farklı bir yönde, yani nesneden gözbebeğinin ortasından geçerek retinaya ulaşan çizgi boyunca gördüğünü kabul eder. Bu iki optik eksenin ortak olarak sahip olduğu bir nokta vardır ve bu da birleştikleri noktadır. Doğrudan bakılan her şey bu noktada görülür ve böylece hem tek hem de uygun uzaklıkta görülür. Bu teorinin özdeşlik teorisiyle uyumsuzluğunu göstermek kolaydır. Nesnel bir noktayı ele alalım (Şekil 50'deki O gibi, yıldıza bakıldığında), R' ve L' görüntülerini iki retinanın geometrik olarak birbirine benzemeyen kısımlarına yansıtır ve her bir gözün dış yarısını etkiler. Özdeşlik teorisine göre çift görünmesi gerekirken, izdüşüm teorisine göre tek görünmemesi için hiçbir neden yoktur, yeter ki her bir görünür doğrultu çizgisi üzerinde, diğer çizgiyle kesiştiği noktadan ne daha yakın ne de daha uzak bir yerde bulunsun.

Gerçekte, eğer izdüşüm teorisi tekdüze bir şekilde geçerli olsaydı, görüş alanındaki her noktanın, gözlerin değişen konumlarından tamamen bağımsız olarak tek görünmesi gerekirdi, çünkü uzayın her noktasından iki retinaya iki görünür yön çizgisi geçer ve bu çizgilerin kesiştiği noktada ya da teoriye göre nokta tam olarak nerede ise, orada görünmelidir. Dolayısıyla bu teoriye yapılan itiraz, özdeşlik teorisine yapılan itirazın tam tersidir. Eğer ikinci teori geçerli olsaydı, çoğu şeyi her zaman çift görmemiz gerekirdi. Eğer izdüşüm teorisi geçerli olsaydı, hiçbir şeyin çift olduğunu görmememiz gerekirdi. Aslında özdeşlik teorisi için çok az, izdüşüm teorisi için ise çok fazla çift görüntü elde ederiz.

Projeksiyon teorisinin taraftarları, diyagramla başlayarak bunu açıklığa kavuşturacaklardır.

Aguilonius, çifte imgeleri her zaman nesnenin uzaklığına ilişkin hatalı bir yargının sonucu olarak açıklamıştır; ikincisinin imgeleri hayal gücü tarafından görünür yönün iki çizgisi boyunca, ikincisinin kesişme noktasından ya daha yakın ya da daha uzak olarak yansıtılır.

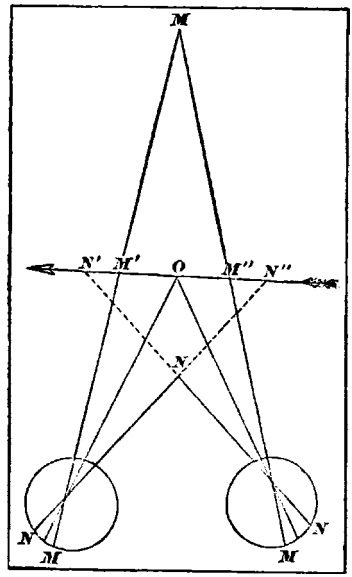

Fig56

O bakılan nokta, M ondan daha uzak bir nesne ve N ondan daha yakın bir nesne olsun. O zaman M ve N, MM ve NN görünür yön çizgilerini iki retinaya gönderecektir. Eğer N, O kadar uzak olarak değerlendirilirse, NN'nin iki görünür yön çizgisinin ok düzlemini kestiği yerde ya da N' ve N" olmak üzere iki yerde bulunmalıdır. Eğer M, O'ya yakın olarak değerlendirilirse, aynı nedenle M' ve M "de iki görüntü oluşturmalıdır.

Aslında, iddia edildiği şekilde mesafeyi sıklıkla yanlış değerlendirdiğimiz doğrudur. Eğer okuyucu işaret parmaklarını, biri diğerinin ötesinde olmak üzere, orta çizgide tutar ve sırayla sabitlerse, bakılmayanı çift olarak görecektir ve aynı zamanda bakılanın düzlemine, hangisi olursa olsun, gerçekte olduğundan daha yakın göründüğünü fark edecektir. Gözlerin yakınlaşması gibi, görünür büyüklükteki değişimler de görünür mesafenin değişimini kanıtlar. Eksenlerin birleştiği mesafe, aslında, başka bir yerde bulunan nesneler üzerinde bir tür çekim uyguluyor gibi görünmektedir. En keskin biçimde algıladığımız mesafe olan bu uzaklık, deyim yerindeyse, algımızın tüm alanını işgal

eder. Eğer iki yarım dolar masanın üzerine bir ya da iki santim arayla konursa ve gözler paralar ile yüz arasında değişen mesafelerde orta çizgide tutulan bir kalemin ucuna sabit bir şekilde sabitlenirse, kalemin sol yarım dolar ile sağ göz ve sağ yarım dolar ile sol göz arasında durduğu bir mesafe olacaktır. Daha sonra iki yarım dolar birleşerek tek bir yarım dolar haline gelecek ve bu yarım dolar aniden çok küçülmüş gibi görünerek kalem noktasına yaklaştığını gösterecektir. [231]

Yine de, bu yanlışlık eğilimine rağmen, yarım doların kalem noktasının gerisinde olduğu konusunda asla yanılmayız. Yeterince uzak görünmeyebilir, ama yine de noktadan daha uzaktır. Genel olarak, nesnelerin bizim tarafımızdan bilindiği durumlarda, hiçbirinde teorinin gerektirdiği gibi bir mesafe yanılgısının meydana gelmediği söylenebilir. Ve bazı gözlemcilerde, örneğin Hering'de, bu neredeyse hiç gerçekleşmiyor gibi görünmektedir. Eğer sonsuz uzaklığa bakar ve parmağımı çift görüntüye sokarsam, sonsuz uzakta görünmezler. Farklı mesafelerdeki nesnelerin eşit uzaklıkta görünmesini sağlamak için, görünüşlerinin aynı olması ve birine diğerinden farklı bir konum atfedilmesi için tüm dışsal nedenlerin ortadan kaldırılması için dikkatli önlemler alınmalıdır. Böylece Donders, karanlık bir zemin üzerinde biri diğerinin arkasında, biri çift olarak görülen iki benzer elektrik kıvılcımı alarak izdüşüm yasasını kanıtlamaya çalışır; ya da gözlere o kadar yakın yerleştirilmiş bir demir çubuk ki, çift görüntüleri sabitlenmiş bir soba borusununki kadar geniş görünür, nesnelerin üst ve alt kısımları, perspektif vb. tüm önerileri önlemek için perdelerle kesilir. Her deneydeki üç nesne aynı düzlemde görünmektedir. [232]

Buna, tüm gözlemciler tarafından kabul edilen, fovea ile çift görmenin imkânsızlığını ve Wheatstone'un gözlemine ilişkin notta alıntılananlar kadar yetkin otoritelerin aynı noktalarla çift görebildiklerini inkar ettikleri gerçeğini de eklediğimizde, projeksiyon teorisinin de öncülü gibi çöktüğü sonucuna varmak zorunda kalırız. Her ikisi de tüm algılarımız için tam ya da kapsamlı bir yasa formüle etmemektedir.

231 Doğal olarak, daha az mesafedeki küçük bir nesnenin görüntüsünün sabit miktarda retina yüzeyini kaplaması gerekir.

232 Archiv f. Ophthal., Bd. xvii. Abth. 2, pp. 44-8 (1871).

Retinal İzlenimlerin Belirsizliği

Bütün bu teoriler ne yapmaya çalışıyor? Görülen konumu retinal izlenimlerin sabit bir fonksiyonu haline getirmek. Retinal izlenimlerin algısal işlevlerinin sabit olmaktan ne kadar uzak olduğunu göstermek için başka gerçekler de ortaya konabilir. Bir süre önce retinal görüntünün büyüklüğü ortaya çıkaran olağanüstü belirsizliğine değinmiştik. Güneşin bir art-imgesini üretin ve parmak ucunuza bakın: tırnağınızdan daha küçük olacaktır. Masanın üzerine yansıtın, bir çilek kadar büyük olacaktır; duvara yansıtın, bir tabak kadar büyük olacaktır; şu dağa yansıtın, bir evden daha büyük olacaktır. Yine de bu değişmemiş bir retina izlenimidir.

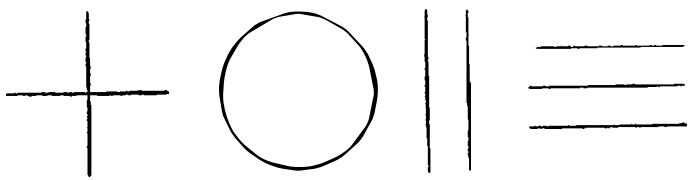

Fig 57

Şekil 57'de gösterilen şekilleri, üzerine kuvvetli bir şekilde çizilmiş olarak bir sayfa hazırlayın ve doğrudan sabitleme yoluyla her birinin belirgin bir sonraki görüntüsünü elde edin.

Haçın ardıl görüntüsünü kuyunun sol üst kısmına yansıtın, Şekil 58'deki gibi görünecektir; sağ üst kısımda ise Şekil 59'daki gibi görünecektir.

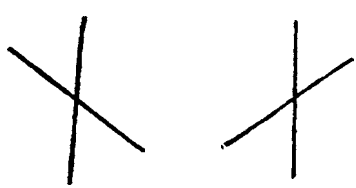

Fig58 Fig59

Benzer şekilde yansıtılan daire iki farklı elips şeklinde bozulacaktır. Eğer iki paralel çizgi tavana ya da yere çok önden yansıtılırsa, uçları

birbirinden uzaklaşacaktır; ve eğer üç paralel çizgi aynı yüzeylere atılırsa, üstteki çift alttakinden daha uzak görünecektir. Bazı çizgileri diğerlerine eklemek de aynı bozucu etkiye sahiptir.

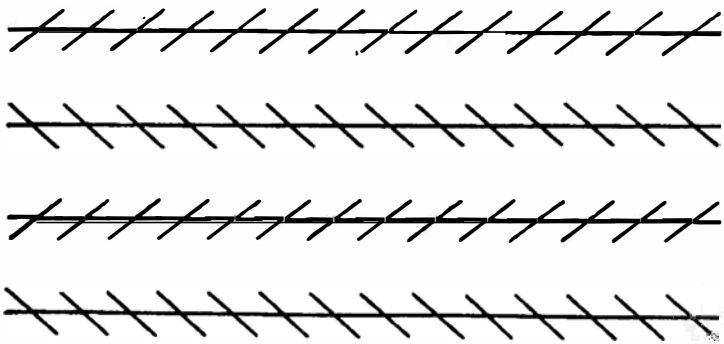

Fig 60

Zllner'in deseni olarak bilinen desende (Resim 60), uzun paraleller, üzerlerine kısa eğik çizgiler çizdiğimiz anda birbirlerine doğru eğilirler, ancak retinal görüntüleri her zaman oldukları gibidir. Paralellerde benzer bir bozulma

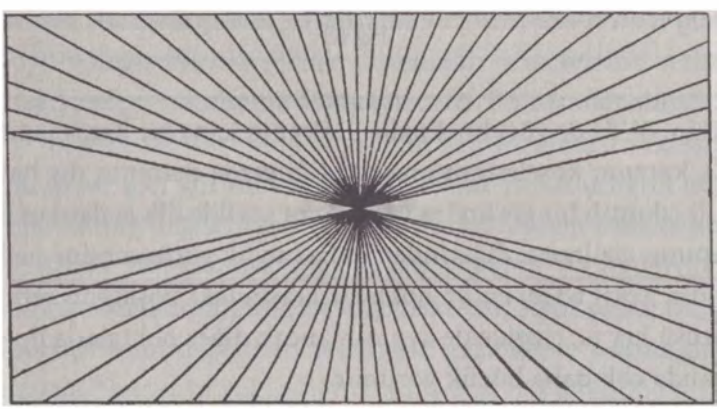

Fig 61

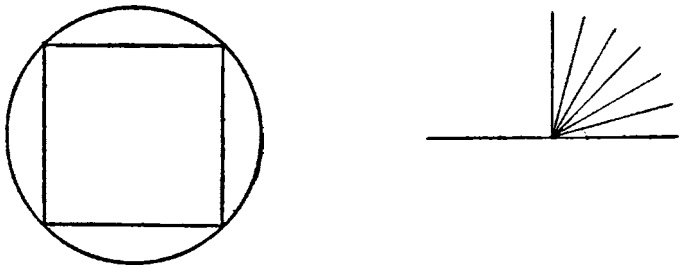

Fig 62

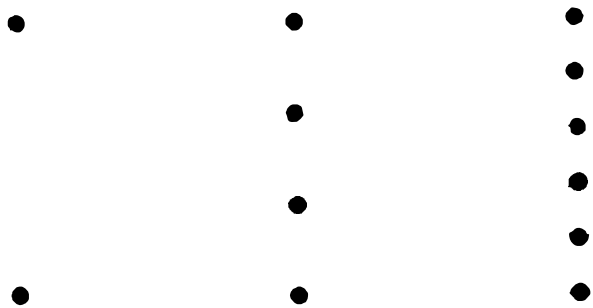

Fig 63

Resim 61'de de görülmektedir. Dairenin içine bir kare çizmek (Şekil 52), karenin köşelerinin ona değdiği yerde dairenin dış hatlarına girintili çıkıntılı bir görünüm verir. Aynı şekilde dik açılardan birinin yarıçapının çizilmesi, diğerinden daha büyük görünmesine neden olmaktadır. Şekil 63'te, en uç noktalar arasındaki boşluğun retinadaki görüntüsü her üç çizgide de aynıdır, ancak diğer noktalarla doldurulduğu anda çok daha büyük görünür.

Stereoskopta, normal koşullar altında tek görünen bazı çizgi çiftleri, onlara başka çizgiler eklediğimizde hemen çift görünür. [233]

233 A. W. Volkmann, Untersuchungen, p. 253.

Belirsiz Göz Hareketleri Etkisi

Bu gerçekler, çeşitli retina izlenimlerinin uzamsal etkisinin belirsizliğini göstermektedir. Şimdi göz hareketlerini ele alalım ve benzer bir kararsızlık bulalım. Hareket eden bir nesneyi bakışlarımızla takip ettiğimizde, hareket 'istemli'dir; kendi etrafımızda dönerek başımızı döndürdükten sonra gözlerimiz sağa sola salındığında, bu 'refleks'tir ve göz küresi parmakla itildiğinde, bu 'pasif'tir. Şimdi, bu üç durumda da hareketin kendisini etkilemesinden bir his alırız. Ancak bu hissin bize yardımcı olduğu nesnel algılar hiçbir şekilde aynı değildir. En kötü durumda, içinde hareket eden bir nesne olan sabit bir görüş alanı görebiliriz; ikincisinde, tutulan toplam bir yönde az ya da çok sabit bir şekilde yüzer; üçüncüsünde, tutulan aynı toplamın ani bir yumru ya da bükülmesini görürüz.

Gözbebeklerinin yakınlaşma hissi de aynı muğlak yoruma müsaittir. Nesneler yakındayken onları görebilmek için onlara güçlü bir şekilde yaklaşırız; uzaktayken optik eksenlerimizi paralel hale getiririz. Ancak yakınsamanın tam derecesi hissedilemez; ya da daha doğrusu hissedilse bile bize baktığımız nesnenin mutlak uzaklığını söyleyemez. Wheatstone stereoskopunu, yakınsama değişmeden retinal görüntülerin boyutu değişebilecek şekilde düzenledi; ya da tersine, retinal görüntü değişmeden yakınsama değişebilecekti. Bu koşullar altında, şöyle diyor: [234] nesne ilk durumda boyutunu değiştirmeden yaklaşıyor ya da uzaklaşıyor gibi görünüyordu; ikincisinde ise uzaklığını değiştirmeden boyutunu değiştiriyordu - ama nesnel toplam beklenenin tam tersiydi. Ancak Wheatstone, 'dikkati sabitlemenin' bu algıların her birini zıddına dönüştürdüğünü de eklemektedir. Aynı şaşkınlık, gözlerin yakınlaşmasını değiştiren prizmatik gözlüklerle bakıldığında da ortaya çıkar. Nesnenin yaklaştığına mı, yoksa büyüdüğüne mi, ya da her ikisine birden mi, yoksa hiçbirine mi karar veremez ve yargımız en şaşılası şekilde bocalar. Hatta gözlerimizi birbirinden uzaklaştırsak bile, nesne yine de belli bir uzaklıkta görünecektir. Stereoskoptan baktığımızda, resim belirli bir uzaklıkta görünmez. Bu ve diğer gerçekler

234 Philosophical Transactions, 1859, g. 4.

Helmholtz'un yakınsama hissinin bir mesafe ölçer olarak çok kesin bir değeri olduğunu reddetmesine yol açmıştır. [235]

Yerleşme duyguları açısından da durum hemen hemen aynıdır. Donders, [236] orta derecede dışbükeyliğe sahip gözlüklerin görünürdeki büyütme gücünün, retinal görüntüyü genişletmelerine neredeyse hiç bağlı olmadığını, daha ziyade yerleşme kaslarının gevşemesine izin verdiklerini göstermiştir. Bu, daha uzaktaki bir nesneyi ve sonuç olarak çok daha büyük bir nesneyi akla getirir, çünkü retinal boyutu azalmak yerine artar. Ancak bu durumda, daha önce bahsedilen yakınsama durumunda olduğu gibi aynı yargı kararsızlığı gerçekleşir. Geri çekilme nesnenin daha büyük görünmesine neden olmuştur, ancak nesnenin boyutundaki görünür büyüme şimdi sanki geri çekilmek yerine daha yakına gelmiş gibi görünmesine neden olur. Böylece etki kendi nedeniyle çelişir. Herkes ilk kez bir gözlük taktığında, görüş alanının yakınlaştığından mı yoksa uzaklaştığından mı kuşku duyar. [237]

Bir göz kası aniden felç olan kişilerde ortaya çıkan bir başka aldatma daha vardır. Wundt'u, göz küresi hissinin, yani etkili rotasyonun gelen hissinin, bize sadece göz hareketlerimizin yönünü söylediğini, ancak tüm kapsamlarını söylemediğini doğrulamaya itmiştir. [238] Bu nedenle ve sadece Wundt'un değil, birçok başka yazarın da bu kısmi felçlerdeki fenomenlerin, her farklı duyuma karşıt olarak bir innervasyon hissinin, giden sinir akımının bir hissinin varlığını gösterdiğini düşünmesi nedeniyle, gerçekleri belli bir ayrıntı ile belirtmek uygun görünmektedir.

Bir adamın bir sabah uyandığında sağ gözünün dış rektus kasının yarı felçli olduğunu varsayalım, sonuç ne olacaktır? Gözünü ancak

---

235 Physiol. Optik, 649-664. Daha sonra bu yazar yakınsamaya daha yüksek değer vermeye başlamıştır. Arch. f. (Anat. u.) Physiol. (1878), s. 322.

236 Anomalies of Accommodation and Refraction (New Sydenham Soc. Transl., London,1864), s. 155

237 Bu garip çelişkiler Aubert tarafından yargının 'ikincil' aldatmacaları olarak adlandırılmıştır. Bkz: Grundz ge d. Physiologischen Optik (Leipzig, 1876), s. 601, 615, 627. Bunların en iyi örneklerinden biri, teleskopla ilk kez görülen Ay'ın küçük boyutudur. Daha büyük ve daha parlaktır, bu nedenle ayrıntılarını daha belirgin olarak görür ve daha yakın olduğuna karar veririz. Ancak çok daha yakın olduğuna karar verdiğimiz için küçülmüş olması gerektiğini düşünürüz. Cf. Charpentier, Jahresbericht, x. 430.

238 Revue Philosophique iii. 9, p. 220

büyük bir çabayla sağa doğru döndürerek uzaktaki nesnelere bakabilecektir. Gösterdiği çabadaki bir şey, ona nesnenin gerçekte olduğundan çok daha sağda olduğunu hissettirecektir. Eğer sol ve sağ gözünü kapatırsa ve sağında bulunan bir nesneye parmağıyla hızlıca dokunması istenirse, parmağıyla nesnenin sağını gösterecektir. Bu aldatmacaya neden olan çabadaki 'bir şeyin' mevcut açıklaması, bunun sinir merkezlerinden giden deşarjın hissi, Wundt'un deyimiyle 'innervasyon hissi', zayıflamış kaslarıyla açık gözün dokunulacak nesneye dayanması için gerekli olduğu yönündedir. Eğer bu nesne 20 derece sağda yer alıyorsa, hasta şimdi gözünü 20 derece çevirmek için, daha önce gözünü 30 derece çevirmek için yaptığı kadar güçlü bir şekilde innerve etmek zorundadır. Sonuç olarak, eskiden olduğu gibi 30 derece çevirdiğine inanır; ta ki yeni edindiği bir alışkanlıkla beyninin sağ abdusens sinirine yaptığı tüm deşarjların değişen uzamsal önemini öğrenene kadar. Bu ve diğer gözlemler tarafından var olduğu iddia edilen 'innervasyon hissi', bazı filozofların, özellikle de Wundt'un uzam teorilerinde büyük bir rol oynar. Başka bir yerde, gözlemlerin onlardan çıkarılan sonuçları hiçbir şekilde garanti etmediğini ve söz konusu hissin muhtemelen tamamen hayali bir varlık olduğunu göstermeye çalışacağım. [239] Bu arada, görüş alanının yer değiştirmesinin düzeltildiği ve daha fazla hatadan kaçınıldığı durumlarda, bu hissi en çok önemseyenlerin bile, sözde giden enerji hissinin mutlak uzamsal öneminin, şimdiye kadar ele aldığımız diğer göz hisleri kadar muğlak ve belirsiz olduğunu kabul etmek zorunda kaldıklarını belirtmek yeterlidir.

Şimdi, kendi başına ele alınan her tür göz duyumundan, uzamı doğrudan açığa çıkarma payesini uzaklaştırmaya çalışan olgu ve argümanların, hiç kimse tarafından yetersiz olarak adlandırılmayacak bir özetini verdim. Okuyucu bunların çok makul bir gösteri olduğunu itiraf edecek ve büyük olasılıkla benim konuya ilişkin kendi teorimin onların zarar verici kanıtlarından kurtulup kurtulamayacağını merak edecektir. Ancak durum umutsuz olmaktan çok uzaktır ve şimdiye kadar yapılmamış bir ayrımcılığın ortaya konması, eğer yanılmıyorsam, bu sayfalarda benimsenen görüşü kolayca haklı çıkarırken, aynı zamanda entelektüalist teorinin savunucuları tarafından

239 Bölüm 24'e bakınız.

üzerinde bu kadar çok durulan tüm belirsizlik ve yanılsamalara da gönülsüzce izin verecektir.

Görsel Gerçekliğin Seçimi

Doğal ve sabit, optik uzam duyumlarımız vardır; ancak deneyim bizi bunların arasından belirli bir tanesini, gerçekliğin münhasır taşıyıcıları olarak seçmeye yönlendirir: diğerleri bunların yalnızca işaretleri ve önerileri haline gelir. Daha önce üzerinde çok durduğumuz seleksiyon faktörü, başka yerlerde olduğu gibi burada da muammanın çözücü kelimesidir. Helmholtz, Wundt ve diğerleri, önlerinde şimdilerde bir büyüklük ve mesafe, şimdi de başka bir büyüklük ve mesafe anlamına gelen, belirsiz bir retinal duyum varken, sadece şunu söylemekle yetinmeselerdi: Büyüklük ve mesafe bu duyum değildir, bunlar onun ötesinde, sadece çağrıştırdığı ve kendi varoluş yeri uzakta olan bir şeydir -- duruma göre 'sentezde' (Wundt) ya da 'deneyimde' (Helmholtz); eğer kesinlikle şu soruyu sormaya ve kesinlikle yanıtlamaya devam etselerdi: Kendi gerçek benliklerinde büyüklük ve mesafe nedir? Sadece uzam teorilerinin şu anki içler acısı muğlaklığından kurtulmakla kalmayacaklar, aynı zamanda 'işaret edilen' nesnel uzamsal niteliklerin basitçe ve yalnızca şu anda mevcut olmayan, ancak mevcut duyumların önerdiği diğer bazı optik duyumlar olduğunu göreceklerdi.

Örneğin, dikdörtgen ardıl görüntüyü sağımıza ya da solumuza doğru yukarıya yansıttığımızda (Şekil 58 ve 59) kuyu üzerinde gördüğümüzü sandığımız eğik bacaklı haç nedir? Bu çok basit bir retinal duyumun kendisi değil midir? Hayali bir duyum, hissedilen bir duyum değil, doğru, ama bundan daha az özsel ve orijinal olarak duyusal ya da retinal bir duyum değil -- yani, 'gerçek' bir eğik bacaklı haç önümüzde duvarda dursa ve görüntüsünü gözümüze yansıtsa almamız gereken duyum. Bu görüntü retinamızın şu anda tuttuğu görüntü değildir. Retinamız şu anda kare şeklindeki bir haçın önümüzdeyken verdiği görüntüyü tutmaktadır, ancak eğik bacaklı bir haç gerçekten de baktığımız uzaktaki duvarda olsaydı vereceği görüntüyü tutardı. Bu gerçek retina görüntüsüne 'kare' görüntüsü diyelim. O halde kare görüntü, eğik bacaklı haçın verebileceği sayısız görüntüden biridir. Neden

bu sayısız görüntüden bir diğeri, hem de olmayan bir tanesi, yalnızca eğik bacaklı haçın 'gerçek' şeklini temsil etmek üzere seçilsin? Neden bu eksik ve hayali eğik bacaklı görüntü, mevcut ve hissedilen kare görüntüyü zihnimizden uzaklaştırsın? Nesnel haç, konumu değiştikçe bize bu kadar çok şekil verirken, neden gerçek şekli yalnızca haç doğrudan önümüzdeyken hissettiğimizi düşünelim? Ve bu soru yanıtlandığında, eğik bacaklı bir figürün eksik ve temsil edilmiş hissi, sunulan kare bir figürün yerine nasıl bu kadar başarılı bir şekilde girebilir?

Her iki soruyu da yanıtlamadan önce, gerçeklerimizden iki kat emin olalım ve nesnelerle olan ilişkilerimizde, gerçek biçim veya boyutu oluşturmak için her zaman verdikleri görsel imgelerden birini seçmemizin ne kadar doğru olduğunu görelim.

Boyut konusuna daha önce değinildiği için burada daha fazla söze gerek yoktur. Şekle gelince, nesnelerin retinaya yansıttığı şekillerin neredeyse tamamı perspektif 'çarpıtmalarıdır'. Kare masa tablaları sürekli olarak iki dar ve iki geniş açı gösterir; duvar kâğıtlarımıza, halılarımıza veya kâğıtlara çizilen daireler genellikle elips gibi görünür; paraleller uzaklaşırken yaklaşır; insan bedenleri kısalır ve bu değişen biçimlerin birinden diğerine geçişler sonsuz ve süreklidir. Ancak bu akışın içinde bir aşama her zaman öne çıkar. Bu, nesneyi en kolay ve en iyi gördüğümüz andaki biçimidir: ve bu, gözlerimizin ve nesnenin her ikisinin de normal pozisyon olarak adlandırılabilecek konumda olduğu zamandır. Bu pozisyonda başımız dik ve optik eksenlerimiz ya paralel ya da simetrik olarak yakınsaktır; nesnenin düzlemi görsel düzleme diktir ve eğer nesne çok sayıda çizgi içeren bir nesne ise, bunları mümkün olduğunca görsel düzleme paralel ya da dik hale getirecek şekilde döndürülür. Bu durumda tüm şekilleri birbiriyle karşılaştırırız; burada her türlü kesin ölçüm ve karar verilir. [240]

Normal durumun neden bu olağanüstü üstünlüğe sahip olması gerektiğini anlamak çok kolaydır. Birincisi, incelemekte olduğumuz herhangi bir şeyi elimizde en kolay tuttuğumuz pozisyondur; ikincisi,

240 Bunun tek istisnası, açıkça ayrıntılardan soyutlanmak ve genel 'etkiyi' yargılamak istediğimiz durumlar gibi görünmektedir. Başları eğik ve gözleri dalgın bir şekilde yeni elbiseler deneyen bayanlara ya da resimlerindeki 'değerleri' aynı tutumla inceleyen ressamlara tanık olun.

belirli bir nesnenin tüm sağ ve tüm sol perspektif görünümleri arasında bir dönüm noktasıdır; üçüncüsü, simetrik şekillerin simetrik ve eşit açıların eşit göründüğü tek pozisyondur; Dördüncüsü, genellikle gözün eksenel dönüşlerden en az rahatsız olduğu, farklı çizgilerin ve aynı çizginin farklı bölümlerinin retinal görüntülerinin üst üste binmesinin [241] en kolay üretildiği ve sonuç olarak gözün taramalarında en iyi karşılaştırmalı ölçümleri yapabildiği hareketlerin başlangıç noktasıdır. Tüm bu avantajlar normal pozisyonun seçilmesini sağlar. Başka hiçbir bakış açısı bu kadar çok estetik ve pratik avantaj sunmaz. Burada nesneyi olduğu gibi gördüğümüze inanırız; başka bir yerde ise sadece göründüğü gibi. Ancak tecrübe ve gelenek bize kısa süre içinde, görünen görünümün sürekli derecelenmelerle gerçek olana dönüştüğünü öğretir. Dahası, bize görünüş ve varlığın garip bir şekilde birbirinin yerine geçebileceğini de öğretirler. Şimdi gerçek bir daire kayarak görünen bir elipse dönüşebilir; şimdi bir elips aynı yönde kayarak görünen bir daireye dönüşebilir; şimdi dikdörtgen bir haç eğik bacaklı olur; şimdi eğik bacaklı olan dikdörtgen olur.

Eğik görüşteki hemen her biçim, bu nedenle 'birincil' görüşteki hemen her biçimin bir türevi olabilir ve ilk görünümlerden birini elde ettiğimizde, onu ikinci sınıftan uygun olana çevirmeyi öğrenmeliyiz; optik işaretlerden birinin hangi optik 'gerçeklik' olduğunu öğrenmeliyiz. Bunu öğrendikten sonra, tüm psişik yaşamımıza egemen olan ekonomi ya da basitleştirme yasasına uymaktan başka bir şey yapmam; yalnızca 'gerçekliğe' odaklanır ve bilincimizin bize izin verdiği ölçüde gerçeği idrak etmemize neden olan 'işareti' görmezden geliriz. Her muhtemel gerçek şeyin işaretleri çoklu, kendisi ise tek ve sabit olduğundan, zihinsel imgeleri, tüm değişken karakterleriyle birlikte, önerdikleri kesin ve değişmez isimler için terk ettiğimizde elde ettiğimiz zihinsel rahatlamayı, birincisini ikincisi için terk ettiğimizde de elde ederiz. Düşüneceğimiz gerçek manzaralar olarak hizmet etmek üzere optik deneyimlerimizin ormanından birkaç 'normal' görünüşün seçilmesi, psikolojik olarak kelimelerle düşünme alışkanlığına paralel bir olgudur ve benzer bir kullanıma sahiptir. Her ikisi de az sayıda ve sabit terimlerin çok sayıda ve belirsiz terimlerle yer değiştirmesidir.

241 Süperpozisyonun önemi daha sonra ortaya çıkacaktır.

Görmezden geldiğimiz duyumlar

Duyuların, kendileri için anlam ifade eden diğer duyuları uyandırdıklarında göz ardı edilecek salt işaretler olarak bu işlevi, ilk olarak Berkeley tarafından fark edilmiş ve aşağıdaki gibi birçok pasajda belirtilmiştir: "İşaretler, kendi başlarına ya da kendi iyilikleri için çok az dikkate alınırlar, ancak yalnızca göreli kapasiteleri ve işaret oldukları şeylerin iyiliği için, zihnin dikkatini hemen işaret edilen şeylere taşımak için onları gözden kaçırdığı görülür... ki bunlar gerçekte ve katılıkla görülmez, ancak yalnızca görülen uygun görme nesneleri aracılığıyla önerilir ve kavranır." (İlahi Görsel Dil, bölüm12.) Berkeley elbette önerilen şeyin, şimdi onu çağıran işaret gibi, başlangıçta bir görme nesnesi bile olmadığını varsayarak hata yapmıştır. Reid, Berkeley'in ilkesini daha açık bir dille ifade etmiştir: " Nesnelerin gözle görülebilen görünümleri doğaları gereği yalnızca işaretler ya da göstergeler olarak tasarlanmıştır ve zihin işaret üzerinde en ufak bir düşünme yapmadan, hatta böyle bir şey olduğunu bile algılamadan anında işaret edilen şeylere geçer. Zihin onlara (işaretlere) karşı kesin ve müzmin bir dikkatsizlik alışkanlığı edinmiştir. Çünkü onlar ortaya çıkar çıkmaz, işaret edilen şey şimşek gibi hızlı bir şekilde başarılı olur ve tüm dikkatimizi çeker. Dilde bir adları yoktur ve zihinden geçtiklerinde onların bilincinde olsak da, geçişleri o kadar hızlı ve o kadar tanıdıktır ki, kesinlikle önemsenmez; ne hafızada ne de hayal gücünde kendilerinden herhangi bir ayak izi bırakmazlar." (Soruşturma, Bölüm V. Kısım 2 ve 3.)

Gerçekleri gözden geçirecek olursak, Reid'in bahsettiği en uç görmezden gelme biçimi (ya da daha da uç biçimler) ile mevcut duyumun tam bilinçli algılanması arasındaki her tür dikkatsizlik derecesini bulabiliriz. Bazen ikincisinin farkına varmak kelimenin tam anlamıyla imkânsızdır. Bazen küçük bir hile ya da çaba, onu ortaya çıkardığı 'nesne' ile birlikte ya da dönüşümlü olarak kolayca fark etmemizi sağlar. Bazen mevcut duyumun nesne olduğu ya da özelliklerini bozulmamış bir şekilde yeniden ürettiği düşünülür ve o zaman elbette zihnin tüm parıltısını alır.

En derin dikkatsizlik, kesin olarak adlandırılan öznel optik duyumlara ya da dış nesnelerin hiçbir işareti olmayanlara yöneliktir.

Helmholtz'un bu fenomenleri; uçuşan sinekler (musca volitantes), negatif art-imajlar, çift imajlar, vs. ele alışı çok tatmin edicidir. Diyor ki:

"Duygularımıza ancak dışsal şeylerin bilgisinde kullanılabildikleri ölçüde kolaylıkla ve kesin olarak katılırız ve dış dünya açısından hiçbir önemi olmayan tüm kısımlarını ihmal etmeye alışkınızdır. Durum o kadar böyledir ki, bu sonuncu daha öznel duyguların gözlemlenmesi için çoğunlukla özel ustalıklar ve pratikler gerekir. Her ne kadar kişinin kendi duyumlarının bilincinde olmasından daha kolay bir şey yokmuş gibi görünse de, deneyim yine de çoğu zaman ya Purkinje'nin üstün derecede gösterdiği gibi özel bir yeteneğin ya da tesadüf veya teorik spekülasyonun öznel olguların keşfi için gerekli koşullar olduğunu göstermektedir. Böylece, örneğin, retinadaki kör nokta Mariotte tarafından teorik yolla keşfedildi; benzer şekilde benim tarafımdan akustikte 'toplama' tonlarının varlığı keşfedildi. Çoğu durumda, dikkatleri özellikle öznel olgular üzerinde yoğunlaşan gözlemcilerin şunu ya da bunu keşfetmesine yol açan şey tesadüflerdir; yalnızca öznel görünümlerin nesnelerin algılanmasına müdahale edecek kadar yoğun olduğu durumlarda, bunlar tüm insanlar tarafından aynı şekilde fark edilir. Ancak bir kez keşfedilmişlerse, kendilerini uygun koşullara yerleştiren ve dikkatlerini doğru yönde eğen sonraki gözlemcilerin bunları algılaması çoğunlukla kolaydır. Ancak birçok durumda - örneğin kör nokta fenomeninde, müzikal seslerin temel tonundan üst tonların ve birleşim tonlarının ayırt edilmesinde vb. -- uygun enstrümantal yardımlarla bile dikkatin o kadar zorlanması gerekir ki, çoğu kişi başarısız olur. Parlak nesnelerin ardıl görüntüleri çoğu insan tarafından yalnızca son derece elverişli koşullar altında algılanır ve bu türden daha soluk görüntüleri görmek için sürekli pratik yapmak gerekir. Görmeyi bozan bir göz hastalığına yakalanan kişilerin, hayatları boyunca vitreus humorlarının içerdiği, ancak şimdi hastalıklarından sonra ortaya çıktığına inandıkları musca volitantes'i (uçuşan sinekler) ilk kez aniden fark etmeleri sıkça tekrarlanan bir deneyimdir; gerçek şu ki, bu sonuncusu onları sadece tüm görsel hislerine karşı daha dikkatli hale getirmiştir. Bir gözün giderek körleştiği ve hastanın bunu bilmeden belirsiz bir süre yaşadığı vakalar da vardır, ta ki sadece sağlıklı gözün tesadüfen kapanmasıyla diğerinin körlüğü fark edilene kadar.

"Çoğu insan, binoküler çift görüntülerin ilk kez farkına vardıklarında, hayatları boyunca sadece sabitleme noktasıyla eşit uzaklıkta olan birkaç nesneyi tek olarak görme alışkanlığına sahip olmalarına ve geri kalan, büyük çoğunluğu oluşturan daha yakın ve daha uzak nesneleri her zaman çift olarak görmelerine rağmen, bunları daha önce hiç fark etmemiş olmalarına nadiren şaşırırlar.

"O halde dikkatimizi özel duyumlarımıza yöneltmeyi öğrenmeliyiz ve bunu genellikle yalnızca dış dünyayı idrak etme aracı olan duyumlar için öğreniriz. Duyumlarımız ancak bu amaca hizmet ettikleri ölçüde sıradan yaşamda bizim için bir önem taşır. Öznel duygular çoğunlukla yalnızca bilimsel araştırmacılar için ilgi çekicidir; duyuların olağan kullanımında dikkat çekmiş olsalardı, yalnızca rahatsızlığa neden olabilirlerdi. Bu nedenle, nesnel gözlemde olağanüstü bir yavanlık ve güvenlik derecesine ulaşırken, öznel fenomenler söz konusu olduğunda buna ulaşmamakla kalmaz, aslında yüksek derecede bunları tamamen göz ardı etme ve nesneler hakkında yargıda bulunurken, güçlerinin dikkatimizi kolayca çekebilecekleri durumlarda bile, kendimizi onların etkisinden bağımsız tutma yetisine ulaşırız." (Physiol. Optik, s. 431-2.)

Helmholtz'un bahsettiği durumlarda olduğu gibi, duyumun yalnızca öznel olmayıp, dışsal bir şeyin işareti olduğu durumlarda bile, Reid'in dediği gibi, onun içsel niteliğini göz ardı edip yalnızca önerdiği 'şey'in imajıyla ilgilenmeye meyilliyizdir. Ancak burada herkes isterse duyumun kendisini kolayca fark edebilir. Genellikle bir kâğıt yaprağını, bir kısmı gölgede kalsa da, tekdüze beyaz olarak görürüz. Ama eğer istersek, gölgeyi bir anda yerel bir renk olarak fark edebiliriz. Bize doğru yürüyen bir adam genellikle boyutunu değiştiriyor gibi görünmez; ancak dikkatimizi tuhaf bir şekilde bozan bir ayarla onu öyle görünmesini sağlayabiliriz. Sanatçının tüm eğitimi, temsil edilen şeyler kadar sunulan işaretleri de görmeyi öğrenmesinden ibarettir. Bakış açısının anlamı ne olursa olsun, onu aynı zamanda hissettiği gibi görür - yani, çizgilerle sınırlanmış renk parçalarının bir koleksiyonu olarak - bütün bu terim, sanatçı olmayan birinin içsel oranları hakkında neredeyse hiç bilinçli bir fikre sahip olmadığı optik bir diyagramdır. Sıradan insanın dikkati bunların üzerinden geçerek önemlerini kavrar;

sanatçınınki ise geri döner ve kendi iyiliği için bunların üzerinde durur. "Bir şeyi olduğu gibi değil, göründüğü gibi çiz!" her öğretmenin öğrencisine verdiği sonsuz tavsiyedir; "olduğu" şeyin, görme için "normal" durum olarak adlandırdığımız şeye yerleştirilmesi halinde "görüneceği" şey olduğunu unutarak. Bu durumda 'işaret' olarak duyum ve 'nesne' olarak duyum bir araya gelir ve aralarında hiçbir zıtlık yoktur.

Bastırılmış Gibi Görünen Duyumlar

Ancak, şimdi ele almamız gereken bazı özel durumlar için büyük bir zorluk çıkarılmıştır. Bunlar, varlığının dışsal koşullarının orada bulunmasıyla kanıtlandığı varsayılan mevcut bir duyumun, akla getirdiği 'şey'in imgesi tarafından kesinlikle bastırılmış ya da değiştirilmiş göründüğü durumlardır.

Bu konu bizi daha önce söylenenlere geri götürmektedir. Orada Helmholtz'dan alıntılanan pasaj bu vakalara atıfta bulunmaktadır. Ona göre bunlar retinal duyumlarımızdan herhangi birinin orijinal ve içsel uzamsallığını kesin olarak çürütmektedir; çünkü eğer gerçekten mevcut olan böyle bir duyumun kendine ait içkin ve özsel bir uzamsal belirlenimi varsa, bu pekâlâ duyumunun telkinleri tarafından eklenebilir, üst üste bindirilebilir ya da hatta anlık olarak gölgede bırakılabilir, ancak bu şekilde nasıl değiştirilebilir ya da tamamen bastırılabilir? Gerçekte var olan duyumların, deneyim telkinleri tarafından bastırıldığını söylüyor; "İyi kanıtlanmış tek bir örneğimiz yoktur. Genellikle heyecan verici nesnelerinin yokluğunda duyumlar tarafından kışkırtılan tüm bu yanılsamalarda, hata, gerçekten mevcut olan nesnenin daha iyi anlaşılması ve aldatmacanın nedenine ilişkin içgörü ile asla ortadan kalkmaz. Göz küresi üzerindeki baskının, optik sinirin girişindeki çekişin, ardıl görüntülerin vb. neden olduğu fosfenler, tıpkı bir aynanın yüzeyinden yansıtılan görüntünün aynanın arkasında görülmeye devam etmesi gibi, tüm bu görünümlerin hiçbir dış gerçekliğe karşılık gelmediğini bilmemize rağmen, görüş alanındaki görünür yerlerine yansıtılmaya devam eder. Yeterince doğru, dikkatimizi dış dünyayla hiçbir ilişkisi olmayan duyumlardan, örneğin daha zayıf ardıl imgelerden, entoptik nesnelerden vb. uzaklaştırabilir ve uzak tutabiliriz. Ama eğer sadece görmezden gelme değil,

aynı zamanda karşıtlarına dönüştürme gücüne sahip olsaydık, mevcut bir gerçekliğin imgesi olarak zihinde onlara eşlik eden bu dışsal deneyimden farklı olan herhangi bir parçası algılarımıza ne olurdu?" [242]

Ve yine: "Diğer tüm deneyimlere benzer şekilde, fethedilmiş duyguların, sadece tanınmış yanılsamalar şeklinde olsa bile, algımızda devam etmesini beklemeliyiz. Ancak durum böyle değildir. Başlangıçta uzamsal duyumlar olduğu varsayımının optik idraklerimizi nasıl açıklayabildiğini göremiyoruz; son kertede tam da bu duyumlara inananlar ve bizzat kendileri, bunların deneyime dayalı daha sağlam yargılarımız tarafından aşıldığını varsaymak zorunda kalıyorlar."

Böyle bir çevreden gelen bu sözler ister istemez büyük bir ağırlık taşımaktadır. Ancak bir Helmholtz'un otoritesi bile kişinin eleştirel soğukkanlılığını sarsmamalıdır. Ve insan soyut genellemeleri bir kenara bırakıp ayrıntılara yaklaştığında, sanırım bu sonuncusundan alıntıladıklarımız gibi bir sonuç çıkmayacağını kolayca görebilir. Ancak muhtemelen tartışmayı yürütmek için iddia edilen örnekleri gruplara ayırmalıyız.

(a) Helmholtz'a göre renk algısı, uzam algısı ile aynı derecede entelektüel bir meseledir. Eşzamanlı renk-kontrastı olarak adlandırılan ve bir rengin yanında diğerini değiştirdiği söylenen durum, onun tarafından bilinçsiz bir çıkarım olarak açıklanmaktadır. Bölüm 17'de renk kontrastı problemini tartıştık; bu problemin çözümüne uygulanan prensipler mevcut problemin bir kısmına da uygulanabilir. Bana göre Hering, bir renk diğerinin yanına konulduğunda, Helmholtz'un iddia ettiği gibi sadece zihinsel bir telkinle değil, değiştirilmiş renk hissinin hemen karşılık geldiği yeni bir sinir sürecini gerçekten uyararak ikincisinin hissini değiştirdiğini kesin olarak kanıtlamıştır. Açıklama psikolojik değil fizyolojiktir. Orijinal rengin indükleyici renk tarafından dönüştürülmesi, ilk rengin üretildiği fizyolojik koşulların ortadan kalkması ve yeni koşullar altında, (deneyim telkinlerinin) hiçbir ilgisi olmayan gerçek yeni bir duyumun indüklenmesinden kaynaklanmaktadır.

242 Physiol. Optik, s. 817.

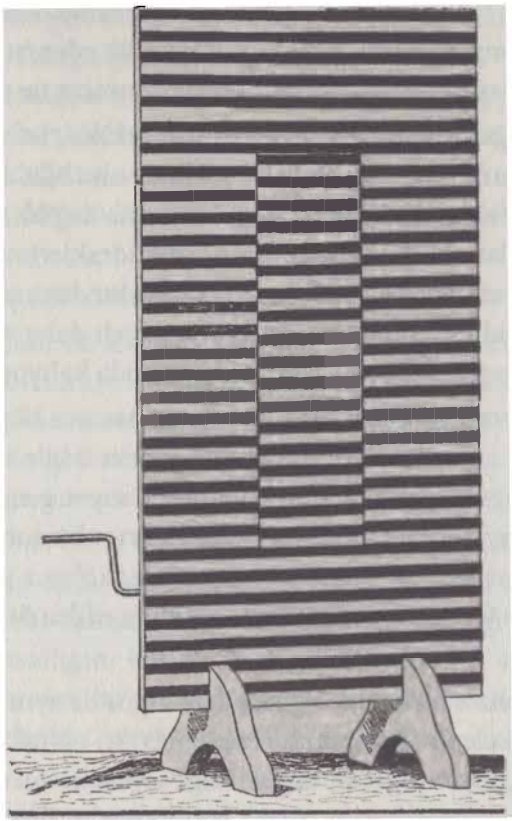

Fig 64

Görme aygıtındaki süreçlerin kendilerini yanal olarak yaydıkları, eğer böyle ifade edilebilirse, çeşitli türden hareketlere baktıktan sonra ortaya çıkan kontrast fenomenleri tarafından da gösterilmektedir. İşte birkaç örnek: Hareket halindeki bir geminin küpeştesi üzerinden, kenar boyunca akan suya bakar ve sonra bakışlarımızı güverteye aktarırsak, bir an önce suyun hareket ettiğini gördüğümüz yönün tersine hareket eden bir kalas şeridi karşımıza çıkacak, bu şeridin her iki yanında da başka bir kalas şeridi suyun hareket ettiği gibi hareket edecektir. Bir şelaleye ya da hareket halindeki bir trenin vagon penceresinden yola bakmak da aynı yanılsamayı yaratır ve bu yanılsama laboratuvarda basit bir düzenekle kolayca doğrulanabilir. Beş ya da

altı inç genişliğinde ve uygun uzunlukta bir penceresi olan bir tahta iki ayak üzerinde dik olarak desteklenir. Tahtanın arka tarafında, pencerenin üstünde ve altında, biri krankla donatılmış iki silindir vardır. Bu makaraların üzerinden herhangi bir figürlü malzemeden sonsuz bir bant geçirilir (bunlardan biri, malzemeyi her zaman gergin tutacak ve kaymaya meyilli olmayacak şekilde yatakları üzerinde ayarlanabilir) ve ön panonun yüzeyi de göze çarpacak nitelikte bir malzeme veya kâğıtla kaplanır. Krank çevrildiğinde merkez bant sürekli hareket halinde olurken, alanın kenarları gerçekte hareketsiz kalır, ancak bir süre sonra ters yönde hareket ediyor gibi görünür. Krankın durdurulması, alanın her yerinde ters yönde hareketin yanıltıcı bir şekilde ortaya çıkmasına neden olur.

Üzerine Arşimet spirali çizilmiş ve sıradan bir döner makinede döndürülen bir disk daha da şaşırtıcı etkiler yaratır.

Fig 65

"Eğer dönme hareketi spiral çizginin diskin merkezine yaklaştığı yöndeyse, diskin tüm yüzeyi dönme hareketi sırasında genişliyor ve dönme hareketi durduktan sonra da daralıyor gibi görünür; eğer dönme hareketi ters yöndeyse bunun tam tersi olur. İlk durumda gözlemcilerin gözleri dönen diskten tanıdık herhangi bir nesneye - örneğin bir arkadaşın yüzüne - çevrilirse, ikincisi biraz çarpıcı bir şekilde

daralıyor ya da uzaklaşıyor ve spiralin zıt hareketinden sonra genişliyor ya da yaklaşıyor gibi görünür." [243]

Bu motor yanılsamaların temel bir biçimi Helmholtz tarafından Optik adlı eserinin 568-571. sayfalarında tanımlanan yanılsama gibi görünmektedir. Görme alanındaki herhangi bir şeyin

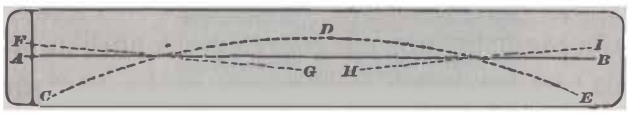

Fig 66

düz bir çizgiye doğru dar bir açı boyunca hareketi o çizgiyi hissedilir şekilde bozar. Böylece Şekil 66'da: AB kâğıt üzerine çizilmiş bir çizgi olsun, CDE ise bu çizgi üzerinde, hareket ettikçe arifenin sürekli olarak takip ettiği bir pergel noktası tarafından yapılan iz olsun. Pergel noktası C'den D'ye geçerken, çizgi aşağı doğru hareket ediyor gibi görünür; D'den E'ye geçerken, çizgi yukarı doğru hareket ediyor gibi görünür; aynı zamanda tüm çizgi, pusulanın hareketinin ilk yarısı boyunca FG yönünde ve son yarısı boyunca HI yönünde eğiliyor gibi görünür; bir eğimden diğerine geçiş, pusula noktası D'nin üzerinden geçerken oldukça belirgindir.

Üzerine kalemle bir nokta çizdiğimiz herhangi bir çizgi, kalem ucuna doğru kendi hızlı hareketiyle canlanıyormuş gibi görünür. Biri tamamen hareketsizken bile, birbirine göre hareket halinde olan iki şeyin her ikisinin de bu görünür hareketi, bize Vierordt'tan alıntılanan örnekleri hatırlatır ve bizi, şimdi bir hareket hissettiğimizde yaptığımız ayrımların henüz yapılmadığı ilkel bir algı aşamasına geri götürüyor gibi görünür. Eğer bir kalemin ucunu 'Züllner'in deseni' (Şekil 60

243 Bowditch ve Hall, Journal of Physiology, cilt iii. s. 299. Helmholtz bu fenomeni göz küresinin bilinçsiz dönüşleri ile açıklamaya çalışmaktadır. Ancak göz küresinin hareketleri sadece tüm alanda aynı olan hareket görünümlerini açıklayabilir. Pencereli tahtada, tutulan yerin bir kısmı bir şekilde, bir kısmı başka bir şekilde hareket ediyor gibi görünür. Aynı şey spiralden kopup duvara baktığımızda da geçerlidir - alanın yalnızca merkezi şişer ya da büzülür, kenarı tersini yapar ya da hareketsiz kalır. Mach ve Dvorak bu durumda gözün dönmesinin olanaksızlığını çok güzel bir şekilde kanıtlamışlardır (Sitzunger d. Wiener Aksd., Bd. ixr.). Ayrıca Bowditch ve Hall'un yukarıdaki makalesine bakınız, s. 300.

) boyunca çizer ve bunu gözle takip edersek, tüm şekil Helmholtz'un koşullarını çok dikkatli bir şekilde belirttiği en benzersiz görünür huzursuzluğun sahnesi haline gelir. Zllner'in figüründeki yanılsama, çoğu insan hareket etmeyen bir gözle figürün bir noktasına sabit bir şekilde baktığında tamamen ya da neredeyse tamamen kaybolur ve diğer birçok yanılsama için de aynı durum söz konusudur.

Şimdi tüm bu gerçekler bir araya getirildiğinde, mevcut uyarımların ve eski uyarımların artçı etkilerinin, retinada ya da optik duyum aygıtının diğer bölümlerinde kendilerinden uzakta eşzamanlı olarak meydana gelen süreçlerin sonucunu değiştirebileceğini -belirsiz bir şekilde doğru, ama kesinlikle- göstermektedir. Son olarak ele alınan durumlarda, hareketli göz, foveayı şeklin belirli kısımları üzerinde gezdirirken, diğer kısımların verdiği hissiyatta bir değişiklik belirliyor gibi görünmektedir ki bu değişiklik şeklin 'çarpıtılması'dır. Bu ifadenin hiçbir şeyi açıklamadığı doğrudur. Sadece uygulandığı vakaların düzmece bir şekilde açıklanmasını engeller. Bu yanılsamaların düzmece açıklaması, bunların duyusal değil entelektüel oldukları, birincil değil ikincil zihinsel olgular olduklarıdır. Çarpıtılmış şeklin, zihnin açıkça farkında olmadığı bazı öncüllerden yanlış bir şekilde bilinçsiz bir çıkarım yaparak hayal etmeye yönlendirildiği bir şekil olduğu söylenir. Ve hayal edilen figürün, gerçek duyumların algılanmasını bastıracak kadar güçlü olduğu varsayılır. Ancak Helmholtz, Wundt, Delboeuf, Zöllner ve bilinçsiz çıkarımın tüm savunucuları, bu bilinçsiz öncüllerin ve çıkarımların ne olabileceği sorusu söz konusu olduğunda birbirleriyle çelişmektedir. Kısacası, küçük açıların büyük açılardan oransal olarak daha büyük görünmesi, hemen hemen tüm yazarların Şekil 67, 89 ve Şekil 60, 61, 62'deki tuhaflığı indirgeyecekleri temel yanılsamadır. Küçük açıların bu özelliği Wundt tarafından, Şekil 68'de olduğu gibi, dolu bir alanın boş bir alandan daha büyük görünmesi durumu olarak ele alınmıştır ve hem Delboeuf hem de Wundt'a göre bunun nedeni, gözün dolu bir alanı boş bir alana göre daha fazla kas innervasyonuna ihtiyaç duymasıdır,

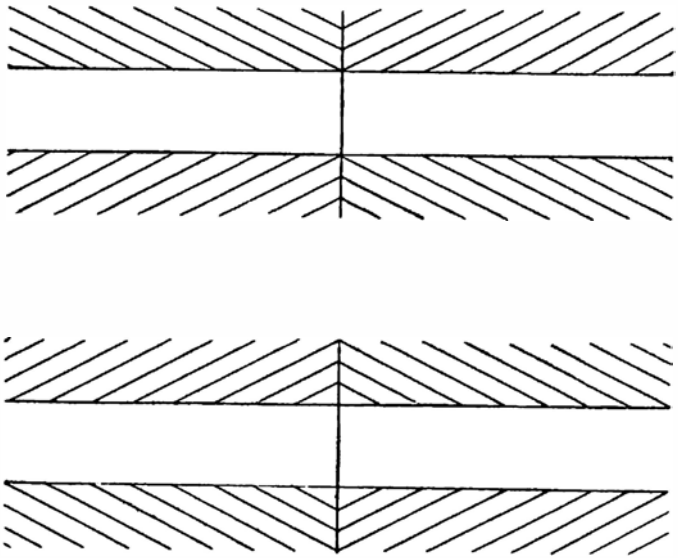

Fig 67

çünkü dolu alandaki noktalar ve çizgiler kaçınılmaz olarak gözü durdurur ve kısıtlar ve bu da bize sanki daha fazla iş yapıyormuş, yani daha uzun bir mesafeyi kat ediyormuş gibi hissettirir. [244]

Bununla birlikte, kas hareketlerinin şelale ve döner spiraller yanılsamalarında hiçbir payı olmadığının kesin olarak kanıtlandığını ve Wundt ve Delboeuf'un özel kas-açıklama biçiminin biraz önce ele alınan pusula-nokta yanılsamasına nasıl uygulanabileceğini görmenin zor

Fig 68

olduğunu hatırladığımızda, bu yazarların bölünmüş açılar ve çizgiler durumunda kas-açıklamalarının erişimini muhtemelen en azından abarttıkları sonucuna varmalıyız. Hiçbir zaman, doğanın akışına

244 Bulletins de l'Acsd. de Belgique, xxi. 2; Revue philosophique, vi. 823-6; Physiologische Psycbologie, 2te Aufl. s. 103. Münsterberg'in görüşlerini karşılaştırın, Beitrage, Heft 2, s. 174.

aykırı olarak gözlerimizi hareketsiz kalmaya zorladığımız zamanki kadar güçlü kas duyguları hissetmeyiz; ancak gözleri şeklin bir noktasına sabitlemek, şeklin o kısmını daha büyük göstermek bir yana, çoğu kişide bu diyagramların yanılsamasını tamamen ortadan kaldırır.

Helmholtz'a gelince, küçük açıların büyümesini açıklamak için, [245] çizgilerin yönleri ve mesafeleri arasında, renkler ve ışık yoğunlukları arasındakine benzer bir 'zıtlık yasası' dediği şeye başvurur. Başka bir çizgiyi kesen çizgiler, ikincisinin kendilerinden gerçekte olduğundan daha eğimli görünmesine neden olur. Dahası, açıkça fark edilebilen büyüklükler, belli belirsiz algıladığımız eşit büyüklüklerden daha büyük görünür. Ancak bu kesinlikle sansasyonel bir yasadır, görme aygıtımızın doğal bir işlevidir, Dönen spiralin negatif ardıl görüntüsü kadar az bu tür bir zıtlık, herhangi bir fikir çağrışımından veya geçmiş nesnelerin hatırlanmasından çıkarılabilir. Kontrast ilkesi Wundt [246] tarafından eleştirilmiş ve bu ilkeye göre küçük alanların bize gerçekte olduklarından daha büyük değil daha küçük görünmesi gerektiğini söylemiştir. Helmholtz (Wundt'unki kadar kendi ilkesinin tekdüzeliği için de ölümcül olmasaydı) eğer kas açıklaması doğru olsaydı, deride tam tersi yanılsamalara yol açmaması gerekirdi diye karşılık verebilirdi. Daha önce, deri üzerinde alt bölümlere ayrılmış alanların boş alanlardan daha kısa göründüğünü görmüştük. Orada verilen örneklere şunu da ekleyin: Kâğıt üzerindeki bir çizgiyi eşit yarılara bölün, uçlarını delin ve yarılardan biri boyunca delikler açın; daha sonra parmak ucuyla kâğıdın karşı tarafındaki delik çizgisini takip edin, boş yarı delikli yarıdan çok daha uzun görünecektir. Bu durum, nesnel koşullar aynı olsa bile, büyüklük hissimizin deride ve retinada farklı şekilde belirlendiği, analiz edilemez yasalara geri götürüyor gibi görünmektedir. Hering'in Zöllner'in şekline ilişkin açıklaması Hermann'ın Handbook d. Physiologie, III. Physiologie, III. I, s. 579. Lipps [247], başka bir çizgiyi kesen çizgilerin, ikincisinin kendilerinden gerçekte olduğundan daha fazla bükülüyormuş gibi görünmesinin başka bir nedenini verir.

245 Physiol. Optik, pp. 563-71.

246 Physiol. Psych., pp. 107-8.

247 Grundtatsachen des Seelenlebens, pp. 526-30.

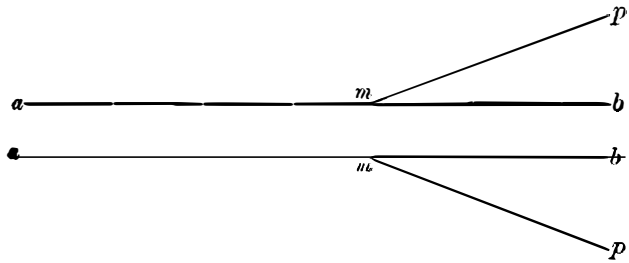

Fig 69

Ona göre, eğer (Şekil 69) pm çizgisini ab çizgisi üzerine çizer ve gözümüzle bu çizgiyi takip edersek, m noktasına ulaştığımızda, bir an için ab'den kayma ve mp'yi takip etme eğiliminde oluruz, ancak hâlâ ana çizgi üzerinde olmadığımızı fark etmeyiz. Bu da bize sanki ana çizginin mb kalıntısı orijinal yönünden biraz sapmış gibi hissettirir. Bu yanılsama, iki ana çizginin b, b, uçlarının birbirine yaklaşıyor gibi görünmesi şeklinde kendini belli eder. Bu bana göre, eğer deride olanlar olmasaydı, bu yanılsama sınıfının önceki yazarlar tarafından verilenlerden daha tatmin edici bir açıklaması olurdu.

Bilgimiz tarafından bu kadar kolay nötralize edilebilen bir ikilik hiç duyum verisi olabilir mi?" diye sorabilir böyle bir anti-duyumcu.

Buna verilecek yanıt, bunun bir duyum verisi olduğu, ancak diğer pek çok veri gibi önce ayırt edilmesi gereken bir veri olduğudur. Kural olarak, hiçbir duyulur nitelik bir neden olmaksızın ayırt edilemez. [248] Ve daha sonra ayırt etmeyi öğrendiklerimiz başlangıçta karışık hissedilmiştir. Ayırt etmeyi öğrendiğimiz bir sesin ya da kokunun artık bir duyum olmadığını varsayalım. Hering'in bir yerde söylediği gibi, bir kişinin bir ya da iki yılda ustalaşamayacağı bir sanat olmasına rağmen, kişi çift görüntüleri ayırt etmede kolayca ustalaşabilir. Hering'in kendisi ya da Le Conte gibi ustalar için sıradan stereoskopik diyagramlar çok az işe yarar. Tek bir katı görünümde birleşmek yerine, ikiye

248 Cf. supra, s. 515 ff.

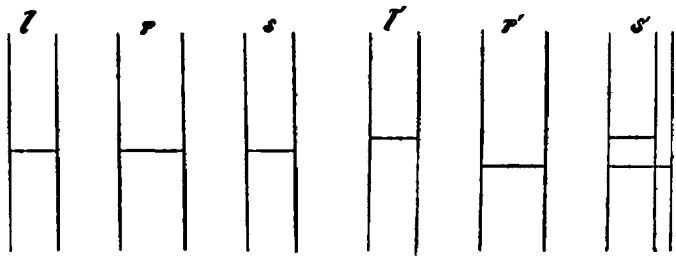

Fig 70

katlanmış çizgileriyle birbirlerini keserler. Volkmann, iki alanda farklılık gösteren ikincil çizgilerin eklenmesinin birincil çizgileri çift görmemize yardımcı olduğunun çok çeşitli yollarını göstermiştir. Bu etki, biraz önce anlattığımız, verilen çizgilerin yeni çizgilerin eklenmesiyle uzamsal değerlerinin değiştiği, ancak nedenini söyleyemediğimiz, sadece çizgilerin belirli bir biçimde birbirine yapışmasının ve ortaya çıkan hissin psikofizyolojik yasalar tarafından değiştirilmesinin söz konusu olduğu durumlarda görülen etkiye benzemektedir. Böylece, Şekil 66'da l ve r aynı seviyede yatay bir çizgi tarafından kesilirse ve stereoskopik olarak bakılırsa, uzayda tek bir çizgi çifti, l, olarak görünürler. Ancak yatay çizgi l', r' de olduğu gibi farklı seviyelerdeyse, s' de olduğu gibi üç çizgi görünür. [249] O halde çift görüntüler hakkında daha fazla konuşmayalım. Gerçeklerin kanıtladığı tek şey Volkmann'ın söylediğidir, [250] iki ayrı nokta izlenimi verecek şekilde organize olmuş retinal lif setleri olsa da, diğer retinal liflerin uyarılması ilk uyarımın etkisini engelleyebilir ve gerçekten ayrım yapmamızı önleyebilir. Bununla birlikte, daha uzak retinal süreçler çiftliği dikkate getirebilir ve bir kez olduğunda, hayatımızın sunduğu herhangi bir duyum kadar gerçek bir duyumdur. [251]

249 Bakınız ArcMv f. Ophthalm. , v. 2, 1 (1859), burada daha birçok örnek verilmiştir.

250 Untersiichungen, s. 250 ; ve p. 242.

251 Çifte görüntülerle ilgili olarak birkaç gözlemcinin algılarından çıkarılan bazı zorlukları geçiyorum (örneğin Schweigger, Klin. Untersuch. liber das Schielen, Berlin, 1881; Javal, Annales d'Oculistique, IXXXV. s. 217), çünkü gerçekler en iyi ihtimalle istisnaidir ve yorumlanması çok zordur. Böyle bir vakanın sansasyonel veya nativistik görüşü lehine, Von Kries'in önemli makalesine bakınız, Archiv f. Ophthalm., xxiv. 4, s. 117.

(c) Bu yanılsama grupları, ya kusurlu ayırt etme vakaları olarak ya da retinal sürecin tamamı değiştiğinde bir uzamsal duyumun diğerine dönüşmesi olarak elendiğinde, geriye bizi şaşırtacak iki grup daha kalır. Bunlardan ilki, eğik düzlemlere yapılan izdüşümlerle çarpıtılan ardıl görüntülerdir; ikincisi ise, gözün göreli uzaklık ve büyüklük yargılarının istikrarsızlığıyla ilgilidir ve özellikle psödoskopik yanılsamalar olarak bilinenleri içerir.

Birinci gruptaki fenomenler daha önce açıklanmıştır. A. W. Volkmann bunları her zamanki açıklığı ve dikkatiyle incelemiştir. [252] Bir resimdeki hayali olarak eğimli bir duvar bile, üzerine bir art-imge atılırsa, bu duvarın şeklini bozar ve bizim art-imgemizin retina üzerindeki doğal izdüşümü olacak bir şekli görmemizi sağlar. Böylece bir tabela perde üzerine perspektif olarak boyanır ve göz, dikdörtgen bir haça sabit bir şekilde baktıktan sonra boyalı tabelaya çevrilir. Sonradan oluşan görüntü tabelanın üzerinde eğik bacaklı bir haç olarak belirir. Bu, Şekil 71'deki gibi bir perspektif çiziminin tersi bir olgudur;

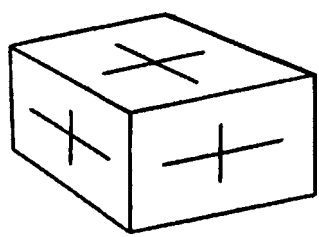

Fig 71

Burada gerçekte eğik bacaklı figürler dikdörtgen haçlar olarak görülür.

Göreceli mesafe ve büyüklükle ilgili kararsız yargılardan da bahsedilmiştir. Bir nesnenin oluşturduğu retinal görüntünün boyutu ne olursa olsun, nesne kendi normal boyutunda görülür. Örneğin, bize doğru hareket eden bir adamın büyüdüğü hissedilmez ve benim parmağımın tek bir eklemi onu gözümden saklayabilir, ama yine de adamdan çok daha küçük bir nesne olarak görülür. Mesafelere gelince, bir

252 Physiologische Uutersuchuugen im Gebiete der Optik, v.

nesnenin uzaktaki kısmını yakın, yakındaki kısmını ise uzak göstermek çoğu zaman mümkündür. Bir gözle, hatta her iki gözle de sabit bir şekilde bakılan çukur baskı bir insan profili, kısa süre içinde karşı konulmaz bir şekilde bir kabartma olarak görünür. Dışı gibi boyanmış ve doğrudan ışık altında tek gözle bakılan sıradan bir tahta maskenin içi de çukur yerine dışbükey görünür. Uzun süre sabitlendikten sonra bu yanılsama o kadar güçlüdür ki, benim için böyle bir maske boyayan bir arkadaşım, kısa süre sonra fırçayı nasıl kullanacağını görmenin zorlaştığını söyledi. Bir ziyaretçi kartını, yarısı aşağı yukarı 90 derecelik bir açı oluşturacak şekilde ortasından bükün; Şekil 72'de olduğu gibi masanın üzerine dik bir şekilde koyun ve tek gözle bakın.

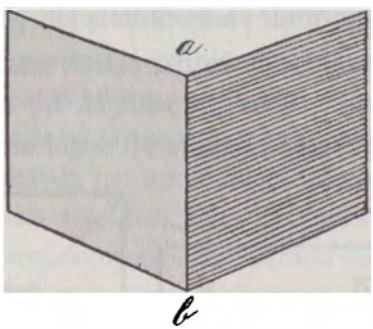

Fig 72

Size doğru ya da sizden uzağa doğru açılmış gibi görünmesini sağlayabilirsiniz. Birinci

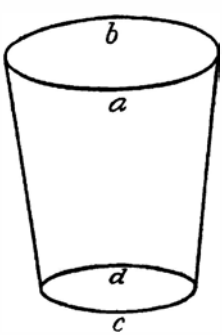

Fig 73

durumda, ab açısı masanın üzerinde uzanır, b size a'dan daha yakındır; ikinci durumda ab masaya dikey görünür -gerçekte olduğu gibi- a size b'den daha yakındır. [253] Yine, tek ya da iki gözle, göz seviyesinin üstünde ya da altında tutulan bir şarap kadehinin ya da bardağın (Şekil 73) ağzına bakın. Açıklığın retinal görüntüsü bir ovaldir, ancak bu ovali iki şekilde görebiliriz: b kenarı bizden a kenarından daha uzakta olan bir dairenin perspektif görüntüsü gibi (bu durumda daireye aşağıdan bakıyor gibi görünürüz) ya da a kenarı daha uzakta olan kenarmış gibi (bu durumda bardağın b tarafından yukarıya bakıyor oluruz). Kenarı görme biçimi değiştikçe, camın kendisi de uzaydaki biçimini değiştirir ve gözün altına ya da üstüne yerleştirilmesine göre, [254] göze doğru düz görünür ya da eğilmiş gibi görünür.

Düzlemsel diyagramlar da katılar olarak tasarlanabilir ve bu birden fazla şekilde olabilir. Örneğin Şekil 74, 75, 76 belirsiz perspektif izdüşümleridir ve her biri bize iki farklı doğal nesneyi hatırlatabilir.

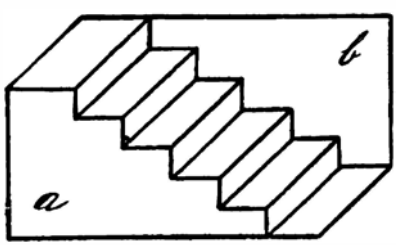

Fig 74

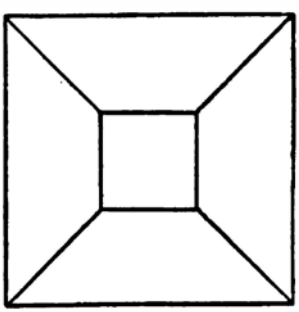

Fig75

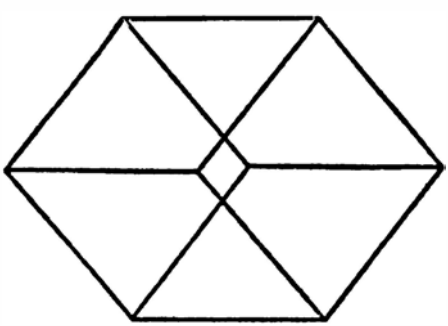

Fig 76

253 . Cf. E. Mach, Beitrage zur Analyse der Empfinduugen, s. 87.

254 Cf. V. Egger, Revue Philos., xx. 488.

Figüre baktığımız anda bu nesnelerden hangisini net bir şekilde tasavvur edersek edelim, tüm katılığıyla karşımızda görür gibi oluruz. Biraz pratik yaparsak, figürleri, deyim yerindeyse, bir nesneden diğerine istediğimiz zaman ileri geri hareket ettirebiliriz. Sadece temsil edilen açılardan birine dikkat etmemiz ve onu katı ya da içi boş olarak hayal etmemiz gerekir -kâğıdın düzleminden bize doğru çekilir ya da aynı düzlemin arkasına itilir -ve tüm figür verilen uyarıya itaat eder ve bakışımızın altında anında dönüşür. [255]

Tüm bu durumların özelliği, sabit retinal izlenimin yol açtığı algının belirsizliğidir. Retinamız tam olarak aynı şekilde uyarıldığında, ister art-imge, ister maske ya da diyagram olsun, sanki retinal imgenin kendi başına özsel bir uzam-imgesi yokmuş gibi, bazen şu nesneyi, bazen de bu nesneyi görürüz. Eğer biçim ve uzunluk aslen retinal duyumlar olsaydı, retinal dikdörtgenlerin dar ya da geniş olmaması ve çizgilerin göreceli uzunluklarını değiştirmemesi gerekirdi. Eğer kabartı optik bir his olsaydı, her optik koşul değişmeden bir o yana bir bu yana savrulmaması gerekirdi. Eğer bir yerde yapılacaksas, uzam hissini reddedenler son savunmalarını burada yapabilmelidirler. [256]

Savunmalarının ilk bakışta makul olduğunu itiraf etmek gerekir. Ancak, retinal duyarlılığı, iletilerinde bir belirsizlik bulduğumuz anda, alan sağlayan bir işlev olarak tamamen bir kenara atmak başka bir şeydir; bu belirsizliği ortaya çıkarmış olabilecek koşulları samimiyetle incelemek başka bir şeydir. İlk yol ucuz, toptan ve sığdır; ikincisi ise zor ve karmaşıktır ama sonunda öğreticidir. Kendimiz için deneyelim. 72, 73, 74, 75, 76 diyagramlarında, gerçek nesnenin, bir düzlem üzerinde birbiriyle karşılaşan ya da kesişen çizgilerin yerini, görüldüğü gibi tanımladığımız hayali bir kütle alır. Gerçekte görülmez ama sadece gerçekliğe yaklaşacak kadar canlı bir şekilde tasavvur

255 Loeb (Pflilger's Archiv, xl. 274), gözde yakın ve uzak mesafeye uyum sağlayan kas değişikliklerinin, kabartının biçimini belirleyen şey olduğunu kanıtlamıştır.

256 Helmholtz'un mekan hissine karşı argümanının en güçlü pasajı, görülen bu kabartma dalgalanmalarıyla ilgilidir: "Eğer bir kabartma hissi varsa, geçmiş deneyimlerle karşılaştırıldığında hiçbir etkisi olmayacak kadar zayıf ve belirsiz olması gerektiği sonucuna varmamalı mıyız? Üçüncü boyut algısının onlar olmadan da ortaya çıkmış olabileceğine inanmamız gerekmez mi, çünkü şimdi onların yanında olduğu kadar onlara karşı da gerçekleştiğini görüyoruz?" (Physiol. Optik, s. 817.)

edilir. Bununla birlikte, önerilen maddenin tam olarak orada olmadığını her an hissederiz. Bir somutluğun diğerinden daha kolay önerilebilir görünmesinin ve genel olarak diyagramı algılamanın düzden çok somut olmasının nedeni olasılık gibi görünmektedir. [257] Bu çizgiler geçmiş deneyimlerimizde sayısız kez, kâğıt üzerinde düz olarak gördüğümüz katı maddeler tarafından retinamıza çizilmiştir. Ve yüzlerce kez paralel yüzgeçlerin, merdivenlerin ve bardakların üst yüzeyine aşağıdan bakmışızdır, bir kez de altlarına yukarıdan bakmışızdır - dolayısıyla cisimleri en kolay yukarıdan görürüz.

Alışkanlık ya da olasılık, çukur profilin ve içi boş maskenin yanılsamasını da yönetiyor gibi görünmektedir. Bir insan yüzünü rölyef dışında hiç görmemişizdir - dolayısıyla mevcut duyumun aşırı güçlendiği durum budur.

İnsan yüzlerinin ve formlarının ve diğer son derece tanıdık dışbükey nesnelerin Wheatstone'un psödoskopuyla bakıldığında içi boş görünmeyi reddetme inadı da buradan kaynaklanır. Algımız belirli nesneleri görmenin belirli toplam yollarına bağlı gibi görünmektedir. Nesne akla geldiği anda, kalıplaşmış alışılmış biçiminin bütünlüğü içinde zihni ele geçirir. Bu, algılar değiştiğinde dönüşümlerin ne kadar ani olduğunu açıklar. Nesne, bu tanıdık şeyden bu tanıdık şeye tamamen ileri geri fırlar ve şüpheli, belirsiz ve bileşik şeyler, görünüşe göre varlıklarına alışık olmadığımız için dışlanır.

Diyagramlardan gerçek katlanmış kartvizite ve gerçek cama döndüğümüzde, hayal edilen biçim tamamen doğru olan kadar gerçek görünür. Kart yana kayar; çini camın kenarı sanki gözümüzün içindeki bir yay aniden serbest kalmış gibi bir o yana bir bu yana eğilir. Bu değişikliklerde gerçek retinal görüntü zihinden farklı yorumlar alır. Ancak dikkat çekici olan şey, tamamlayıcı ve görüntünün o kadar eksiksiz bir şekilde birleşmesidir ki, bu ikisi sanki tek bir beden gibidir ve sonuçta ayırt edilemezler. Eğer tamamlayıcı, dediğimiz gibi, bir dizi hayali eksik göz duyumu ise, bunlar gözün şu anda dışarıdan aldığı duyumdan daha az canlı görünmezler.

257 Bkz. E. Mach, Beitrage, vs. ve bu çalışmanın bir önceki bölümü.

Eğik bir düzlem üzerine yansıtmayla çarpıtılan art-imgelerin durumu daha da tuhaftır, çünkü düzlemde uzanan hayali perspektif figür, gözün bir an önce gördüğü figürle birleşmekten çok, onu bastırıp yerini alıyor gibi görünür. [258] O halde, tüm bunlarda açıklanması gereken nokta, hayali duyumların gerçek duyumlara göre canlılık açısından genellikle bu kadar düşük olduğu halde, bu birkaç deneyimde neredeyse ya da tamamen onlarla eşleşmelerinin nasıl gerçekleştiğidir.

Tüm bu deneyimlerin ait olduğu sınıfa dikkat ettiğimizde gizem çözülmüş olur. Bunlar kesinlikle üç boyutlu uzayda yer alan belirli 'şeylerin' 'algılarıdır'.

Zihin, şeyleri tanımlamak için tekdüze bir şekilde duyumlarını kullanır. Duyum her zaman o şeyin fikri, ismi ya da 'normal' yönüyle algılanır. Nesnelerin optik işaretlerinin özelliği, olağanüstü değişkenlikleridir. Gözle takip ettiğimiz ve fiziksel kimliğinden asla şüphe etmediğimiz bir şey sürekli olarak retinadaki görüntüsünü değiştirecektir. Havada sallanan bir haç, bir halka, akla gelebilecek her türlü açısal ve eliptik biçimden geçecektir. Bununla birlikte, onlara bakarken, anlık olarak alınan resimleri zihinsel olarak uzaydaki tuhaf konumlar kavramıyla birleştirerek, 'gerçek' şekillerinin algısına sımsıkı tutunuruz. Algıladığımız şey saf ve basit haç ve yüzük değil, bu şekilde tutulan haç, bu şekilde tutulan yüzüktür. Doğduğumuz günden beri hayatımızın her saatinde nesnelerin görünen biçimini düzeltmeye ve yerleştirilme ya da tutulma biçimlerini not ederek gerçek biçime dönüştürmeye çalışırız. Bu aralıksız düzeltme başka hiçbir duyu sınıfında gerçekleşmez. O halde, 'öyle yerleştirilmiş' kavramının, birleştiği nesne yalnızca bir art-imge olduğunda bile, alışkanlık haline gelmiş düzeltici etkisini yenilmez bir şekilde göstermesine ve ikincisini değişmiş ama daha 'gerçek' bir biçim altında algılamamıza neden olmasına şaşmalı mıyız? Bu 'gerçek' biçim de hafızanın yarattığı bir duyumdur; ama bu o kadar olasıdır ki, tam da bu optik deneyimler birleşimine

258 İstediğim zaman çapraz dikdörtgeni görebildiğimi söylemeliyim. Ancak bu, gözlerin baktığı eğik düzlem tarafından dikdörtgen görüntünün kusurlu bir şekilde emilmesinden kaynaklanıyor gibi görünüyor. Haç, bende, kendini bundan ayırmaya ve sonra kare görünmeye meyillidir. Yanılsamayı, odanın farklı yüzeylerine yansıtıldığında art görüntüsü çeşitli şekillerde eliptik hale gelen ve daha sonra kolayca tekrar dairesel görünmesi mümkün olmayan daireden daha iyi alıyorum.

sahip olduğumuzda o kadar alışkanlıkla yaratılır ki, gerçekliğin yenilmez tazeliğine sahiptir ve başka yerlerde üreme süreçlerini duyumlardan çok daha silik olmaya mahkûm eden yasayı aşıyor gibi görünür.

Bir kez daha, bu vakalar bir uç noktayı oluşturur. Yok olan duygulara dair hayallerimizin listesinde bir yerlerde, hepsinin en canlısı bulunmalıdır.

Bu gerçek formların optik reprodüksiyonları, en çarpıcı görünenleridir. Skalada daha alt sıralarda yer alan vakalardan yola çıkarak, skalanın bunlar gibi uç vakaları içermeyeceğini kanıtlamaya çalışmak aptalcadır ve özellikle de bu hayallerin, alışılmış ve olası şeylerin biçimlerini hatırlattıklarında neden diğerlerinden daha canlı olmaları gerektiğini kesinlikle görebildiğimiz için aptalcadır. Bu görüntüler, sürekli tekrarlanan mevcudiyetleri ve yeniden üretimleriyle, sinir sisteminde derin oluklar açacaktır. Bunlara karşılık gelmek üzere, herhangi bir noktaya dokunulduğunda bütünüyle aktif hale gelmeye eğilimli, en az dirençli, kararsız denge yolları geliştirilecektir. Nesnel uyaran kusurlu olduğunda bile, bir insan yüzünün tam dışbükeyliğini, bir açının doğru eğimini veya bir eğrinin kıvrımını veya iki çizginin mesafesini göreceğiz. Zihnimiz bir polihedron gibi olacaktır; bu polihedronun yüzleri, içinde en kolay dinlenebileceği algı tutumlarıdır. Bunlar ona alışılmış nesneler tarafından giydirilir ve bunların birinden ancak bir diğerine taklalar atarak geçebilir. [259]

Hering, alışkanlıkla yeniden üretilen bu biçimlerin duyusal olarak canlı karakterini iyi bir şekilde açıklamıştır. Her görsel duyumun sinir aygıtındaki fiziksel bir süreçle ilişkili olduğunu hatırlattıktan sonra şöyle der "Bu psikofiziksel süreç, genellikle olduğu gibi, retinaya çarpan ışınlar tarafından uyarılırsa, biçimi yalnızca bu ışınların doğasına değil, görme organıyla bağlantılı olan tüm sinirsel aygıtın yapısına ve içinde bulunduğu duruma da bağlıdır. Aynı uyaran bu duruma göre çok farklı duyumlar uyandırabilir.

"Sinir aygıtının yapısı doğal olarak kısmen doğuştan gelen yatkınlığa bağlıdır; ancak yaşamın akışı içinde, ister gözlerden ister başka bir

259 Bölüm 28, s. 74'te. Hayallerin neden duyumlar kadar canlı olmaması gerektiğine dair bir neden verdim. Bu nedenin, gözümüzün önündeki şeylerin gerçek şekillerine ilişkin bu tamamlayıcı hayaller için geçerli olmadığı akılda tutulmalıdır.

yerden gelsin, uyarıcıların onun üzerinde yarattığı etkiler topluluğu, gelişiminin ortak bir faktörüdür. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, istemsiz ve gönüllü deneyimler ve egzersizler, sinirsel görme organının maddi yapısını ve dolayısıyla retinal bir görüntüye dışarıdan gelen bir uyaran olarak tepki verebileceği yolları belirlemeye yardımcı olur. Görme organında deneyim ve egzersizin mümkün olması, sinir maddesinin üreme gücünün ya da hafızasının bir sonucudur. Organın her özel faaliyeti onu aynı şeyin tekrarına daha uygun hale getirir; tekrarın gerçekleşmesi için daha hafif dokunuşlar gerekir. Organ kendini tekrarlanan bu faaliyete alıştırır. ...

"Şimdi, belirli bir retina görüntüsü tarafından üretilen karmaşık bir duyumun ilk deneyiminde, belirli kısımların dikkatin özel nesneleri haline getirildiğini varsayalım. Bu deneyimin tekrarında, dışsal uyaranın özdeşliğine rağmen bu kısımlar daha kolay ve güçlü bir şekilde yeniden üretilecektir ve bu yüz kez gerçekleştiğinde, karmaşık duyumun çeşitli bileşenlerinin bilince hitap etmesindeki eşitsizlik giderek artacaktır.

"Şimdi, bilgimizin mevcut durumunda, söz konusu retinal görüntünün hem ilk hem de son ortaya çıkışında aynı saf duyumun kışkırtıldığını, ancak zihnin deneyim sonucunda son kez farklı yorumladığını iddia edemeyiz; çünkü bildiğimiz tek açık şey, bir yanda her iki kez aynı olan retinal görüntü ve diğer yanda her iki kez farklı olan zihinsel algıdır; görüntü ve algı arasına giren saf duyum gibi üçüncü bir şey hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. Bu nedenle, hipotezlerden kaçınmak istiyorsak, sadece sinir aygıtının son seferde ilkinden farklı tepki verdiğini ve bunun sonucunda bize farklı duyumlar grubu verdiğini söylemeliyiz.

"Ancak sadece aynı retinal görüntünün tekrarlanmasıyla değil, benzer görüntülerin tekrarlanmasıyla da bu yasa geçerli olacaktır. Görüntünün birbirini izleyen deneyimlerde ortak olan kısımları, sinir aygıtında diğer kısımlara göre daha güçlü bir yankı uyandıracaktır. Dolayısıyla, yeniden üretimin genellikle seçici olduğu sonucu ortaya çıkar: resmin daha güçlü yankılanan kısımları diğerlerinden daha güçlü hisler verir. Bu durum ikinci kısmın tamamen göz ardı edilmesine ve deyim yerindeyse algıdan silinmesine yol açabilir. Hatta seçimle

elenen bu kısımların yerine tamamen farklı unsurlardan oluşan bir his bilince gelebilir - uyarıcıda nesnel olarak bulunmayan unsurlar. Sık sık tekrarlanarak sinir sisteminde güçlü bir yeniden üretim eğiliminin kökleştiği bir grup duyum, retinadaki görüntünün tamamı değil ama sadece önemli bir kısmı geri döndüğünde, bir bütün olarak kolayca canlanacaktır. Bu durumda, retinal görüntüde yeterli uyaranın bulunmadığı ve varlıklarını yalnızca sinir aygıtının yeniden üretme gücüne borçlu olan bazı duyumlar elde ederiz. Bu bütünleyici (erganzende) yeniden üretimdir.

"Böylece birkaç nokta ve birbirinden kopuk vuruşlar bir insan yüzü görmemiz için yeterlidir ve özel olarak yönlendirilmiş bir dikkat olmadan, kâğıt üzerinde gerçekten çizilmemiş çok şey gördüğümüzü fark edemeyiz. Dikkat, ana hatların eksiksiz olduğunu düşündüğümüz noktalarda eksik olduğunu gösterecektir. Bununla birlikte, algının tamamlayıcı yeniden üretim tarafından sağlanan kısımları, algının diğer kısımları kadar, sinir aygıtının retinal görüntü üzerine verdiği tepkiye bağlıdır; bu tepki, sağlanan kısımlar söz konusu olduğunda dolaylı olsa da. Ve mevcut oldukları sürece, bunları duyum olarak adlandırmakta tamamen haklıyızdır, çünkü retinadaki gerçek bir uyarana karşılık gelen duyumlardan hiçbir şekilde farklı değildirler. Bununla birlikte, çoğu zaman kalıcı değildirler; birçoğu daha yakın bir gözlemle dışarı atılabilir, ancak bunun hepsi için geçerli olduğu kanıtlanmamıştır. Tek gözle görmede parçaların üçüncü boyut içindeki dağılımı esasen bu tamamlayıcı yeniden üretimin, yani önceki deneyimin eseridir. Belirli bir duyum grubunun yerini belirlemenin belirli bir yolu bizde ikinci bir doğa haline geldiğinde, daha iyi bilgimiz, yargımız, mantığımız hiçbir işe yaramaz. Gerçekte farklı olan şeyler benzer ya da neredeyse aynı retina görüntüleri verebilir; örneğin, üç boyutta genişletilmiş bir nesne ve onun şapka perspektif resmi. Bu gibi durumlarda, bir duyum grubunun mu yoksa diğerinin mi uyarılacağı genellikle küçük tesadüflere ve özellikle de irademize bağlıdır. Bir kabartmayı içi boş bir kalıp olarak görebiliriz ya da tam tersi; çünkü soldan aydınlatılan bir kabartma, sağdan aydınlatılan kalıbına benzeyebilir. Bunun üzerinde düşünerek, gölgelerin yönünden kişinin önünde bir kabartma olduğu sonucunu çıkarabilir ve kabartma fikri sinir süreçlerini doğru yola yönlendirir, böylece kabartma hissi aniden uyanır. Retina

görüntüsü, sinir aygıtının iki farklı tepki biçiminin, deyim yerindeyse, eşit ya da neredeyse eşit derecede yakın olduğu bir doğaya sahip olduğunda, tepkilerden birinin mi yoksa diğerinin mi gerçekleşeceği küçük tesadüflere bağlı olmalıdır. Bu durumlarda önceki bilgilerimiz genellikle belirleyici bir etkiye sahiptir ve doğru algının zafere ulaşmasına yardımcı olur. Doğru nesnenin salt fikri, uygun retinal resmin yardımıyla net ve canlı bir duyuma dönüşen zayıf bir yeniden üretimdir. Ancak sinir aygıtında, yargımızın bize doğru olduğunu söylediği algının üretimine yönelik bir eğilim zaten yoksa, bilgimiz bunun hissini uyandırmak için boşuna çabalar; o zaman hiçbir gerçekliğe karşılık gelmeyen bir şey gördüğümüzü biliriz, ama yine de onu görürüz. [260]

Muhtemel olmayan hiçbir nesnenin, sürekli olarak yeniden üretmeye alıştırılmadığımız hiçbir nesnenin hayal gücünde bu canlılığı kazanamayacağını unutmayın. Nesnel köşeler gözle açılarını, alanlar görünür büyüklüklerini, çizgiler uzaklıklarını sürekli değiştirirler. Ancak nesnel düz bir çizgi, uzaydaki konumun hiçbir dönüşümü ile bükülmüş görünmez ve kırık bir çizgi sonsuzluk içinde yalnızca bir konumda düz görünür. Buna göre, düz bir doğrunun

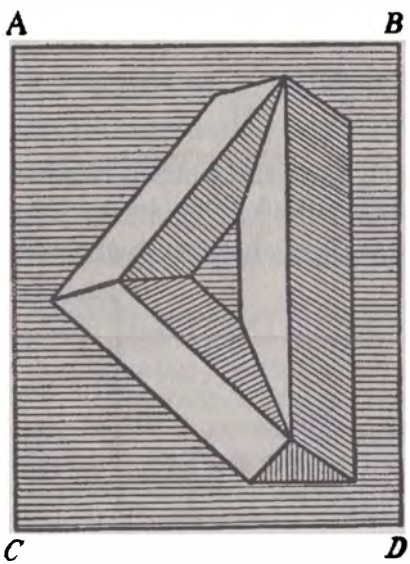

Fig 77

260 Hermann's Handbook der Physiologie. iii. 1. s. 565-71.

art-imgesini birbiriyle katı bir açı yapan iki yüzeye yansıtarak, doğrunun kendisine hissedilebilir bir 'bükülme' vermek imkânsızdır.

Bununla odanızın köşesine bakın: köşenin her üç yüzeyini de kaplayabilen ardıl görüntü yine de düz devam eder. Volkmann, Şekil 77'de çizilene benzer karmaşık bir izdüşüm yüzeyi inşa etmiş, ancak görünür biçimini değiştirecek şekilde üzerine düz bir ardıl görüntü atmanın imkânsız olduğunu görmüştür.

Bir şeyleri en sık gördüğümüz durumlardan biri önümüzde yere serilmiş halidir. Bu perspektifi hesaba katmak ve optik kısalmaya rağmen nesneleri gerçek biçimlerine indirgemek konusunda sürekli olarak eğitiliriz. Dolayısıyla, eğer önceki açıklamalar doğruysa, bu alışkanlığı müzmin bulmamız gerekir. Alışkanlık olarak yere yayılmış şeylerin daha uzaktaki yarısını gören retinanın alt yarısı, resimlerini hayal gücüyle büyütme alışkanlığı edinmiş olmalıdır, böylece onları üst retina yüzeyine düşenlere eşit olmaktan daha fazlası haline getirmelidir ve nesnenin her iki yarısı da kâğıt üzerindeki dikey bir çizgide olduğu gibi gözden eşit uzaklıkta olduğunda bile bu alışkanlıktan kaçmak zor olmalıdır. Delboeuf'a göre, böyle bir çizgiyi ikiye bölmeye çalıştığımızda, bölme noktasını uzunluğunun yaklaşık 1/16'sı kadar yükseğe yerleştirmiş oluruz. [261]

Benzer şekilde, bir kare çarpı ya da kâğıt üzerine çizilmiş bir kare, geniş olduğundan daha yüksek görünmelidir. Okuyucu bunun gerçekten böyle olduğunu Şekil 78'e bakarak doğrulayabilir.

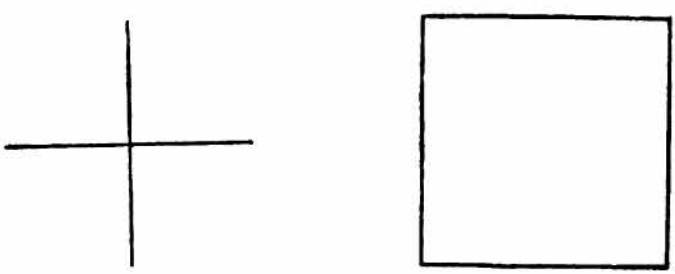

Fig78

261 Bulletin de l'AcadÈmie de Belgique, 2me SÈrie, xix.

Benzer nedenlerle, S harfinin ya da 8 rakamının üst ve alt yarıları pek farklı görünmez. Ancak ters çevrildiğinde, [ters çevrilmiş "S" ve "8"] gibi, üst yarı çok daha büyük görünür. [262]

Hering de küçük açıları abartmamızı aynı şekilde açıklamaya çalışmıştır. Dik açılarla diğer açılardan daha fazla ilgimiz vardır: aslında dik açılar insan zihni için tamamen benzersiz bir ilgi alanına sahiptir. Doğa onları neredeyse hiç doğurmaz, ama biz onlar aracılığıyla uzayı düşünür ve onları her yere yerleştiririz. Sonuç olarak, geniş ve dar olanlar, her zaman doğru olanların kısaltılmış görüntüleri olmaya meyillidir, özellikle de hafızada doğru olanları kolayca canlandırır. Şekil 79'daki

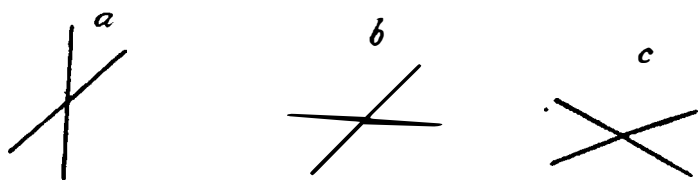

Fig 79

a, b, c gibi şekillere, onları perspektif içinde, en azından kısaltılmış dikdörtgen biçimlere yaklaştırılmış olarak görmeden bakmak zordur. [263]

Aynı zamanda, önümüzde duran çizgilerin gerçek sansasyonel biçimi, önerilen perspektif tarafından çarpıtılan tüm durumlarda, perspektif kavramından tamamen soyutlanabilen bir zihin tarafından

262 Wundt tüm bu yanılsamaları, gözbebeklerini yukarı doğru hareket ettirmek için gereken nispeten daha güçlü 'innervasyon hissi' ile açıklamaya çalışmaktadır, ilgili kasların dikkatli bir şekilde incelenmesi bunu kanıtlamak için gereklidir ve sonuç olarak kat edilen mesafenin daha büyük bir tahmini yapılır. Bununla birlikte, Lipps'le birlikte şunu belirtmek yeterlidir ki, eğer tüm innervasyon olsaydı, üst üste yerleştirilmiş bir S sütununun her birinin altındakinden daha büyük ve bir çan kulesindeki rüzgar gülünün devasa görünmesi gerekirdi, ancak durum böyle değildir. Sadece aynı nesnenin yarıları farklı büyüklükte görünür, çünkü geleneksel kısaltma düzeltmesi sadece önümüze serilen özel şeylerin parçalarının ilişkilerine dayanır. Of. Wundt, Physiol. Psych., 2te Aufl. ii. 968; Th. Lipps, (frundtatsschen, vs., s. 535.

263 Hering, Şekil 60, 61 ve 87'nin gizemini bu şekilde çözecektir. Şüphesiz bu açıklama tam olarak geçerlidir; ancak bakışımızı sabitlediğimizde yanılsamanın garip bir şekilde sona ermesi bu şekilde açıklanamaz.

doğru bir şekilde hissedilebilir. Bireyler bu soyutlama gücü bakımından farklılık gösterir. Sanatsal eğitim bunu geliştirir, öyle ki kısa bir süre sonra dikey iki kesitte, yüksekliği genişliğe göre tahmin etmede vb. hatalar imkânsız hale gelir. Başka bir deyişle, önümüzde duran optik hissi saf olarak almayı öğreniriz. [264]

O halde yanılsamalar hakkındaki çalışmamızı, bu yanılsamaların hiçbir şekilde, nesnelerin her uzamsal belirleniminin başlangıçta bir göz hissi şeklinde verildiği görüşümüzü zayıflatmadığını söyleyerek özetleyebiliriz. Yalnızca, gözlerin bazı hayali duyumlarının ne kadar güçlü olabileceğini gösterirler.

Bu duyumlar, zihne belirli biçimler getirdikleri ölçüde, yalnızca retinal gibi görünürler. Gözbebeklerinin hareketlerinin algımızı eğitmede büyük bir rol oynadığı doğrudur; ancak bunların herhangi bir biçim hissi oluşturmakla hiçbir ilgisi yoktur. İşlevleri, retina çizgilerini izleyerek çeşitli biçim duygularını harekete geçirmekle ve retina yüzeyinin farklı kısımlarını aynı nesnel şeye uygulayarak bunları karşılaştırmak ve birbirleriyle ölçmekle sınırlıdır. Helmholtz'un 'görüş alanının ölçümü' olgusuna ilişkin analizi, bir iki hatayı saymazsak, ustalıkla yapılmıştır ve retinal eşdeğerlik duygumuzun -retinal biçim ve boyutların değil, farklı retinal biçim ve boyutların eşdeğerliği - ortaya çıkmasında göz hareketlerinin payı olduğunu kanıtlar gibidir. Süperpozisyon, göz hareketlerinin bu sonucu gerçekleştirme yoludur. Bir nesne AB çizgisini retinanın çevresel bir yolu üzerinde izler. Gözü hızla hareket ettirerek aynı nesnenin merkezi bir yol üzerinde

264 Helmholtz (Physiol. Optik, s. 715) iki retinanın görünür dikey meridyenlerinin farklılığını, orta düzlemde önümüzde yere çizilen özdeş bir çizginin görüntülerini sırasıyla iki göze yansıtma şekliyle açıklamaya çalışmıştır. Bu konu burada açıklanamayacak kadar tekniktir; bilgi sahibi olmayan okuyucu bunun için J. Le Conte'nin Sight in the Internat. Scient. Series, s. 198 vd. Ancak, sözün bittiği yerde olanların yararına şunu söylemeden edemeyeceğim: bana öyle geliyor ki, iki meridyen arasındaki ilişkinin kesinliği - farklı olsun ya da olmasın, çünkü farklılıkları bireylerde ve genellikle farklı zamanlarda aynı bireylerde farklılık gösterir - bunun her ikisinde de bir nesnel çizginin görüntüsünün alışkanlıkla düşmesinden kaynaklanmasını engeller. Örneğin Le Conte, konumlarını bir derecenin altıda birine kadar, diğerleri ise onda birine kadar ölçmektedir. Bu, iki retinanın duyumlarında, orta perspektif yataylarının deneyiminin kabaca kabul edebileceği, ancak pek de yaratamayacağı organik bir özdeşliğe işaret eder. Wundt bu farklılığı her zamanki gibi Innervationsgefühl ile açıklar (op. cit. ii. 99 ff.).

AB çizgisini izlemesini sağlarız. Bundan sonra, zihnimize göre AB ve ab eşdeğer olarak değerlendirilir. Ancak Helmholtz'un da kabul ettiği gibi, eşdeğerlik yargısı, çeşitli retina resimlerinin biçimini ve uzunluğunu hissetme şeklimizden bağımsızdır: "Retina bir pergel çifti gibidir; bu pergelin uçlarını, uzunluklarının aynı olup olmadığını görmek için çeşitli çizgilerin uçlarına art arda uygularız. Bu arada pergeller hakkında bilmemiz gereken tek şey, noktalarının mesafesinin değişmeden kalmasıdır. Bu mesafenin ne olduğu ve pergellerin şeklinin ne olduğu önemli değildir." [265]

Ölçüm, ölçülecek bir şey anlamına gelir. Retinal duyumlar malzemeyi verir; nesnel şeyler ölçme çubuğunu oluşturur; hareket ise ölçme işlemini gerçekleştirir; bu da elbette ancak aynı nesnenin birçok retina yoluna düşmesinin mümkün olduğu durumlarda iyi bir şekilde gerçekleştirilebilir. Bu, yolların birbirleriyle geniş bir açı yaptığı durumlarda pratik olarak mümkün değildir. Ancak görüş alanında, bir nesnenin görüntüsünü kaydırmanın özellikle kolay olduğu belirli yönler, belirli retina çizgileri vardır. Helmholtz'un deyimiyle nesne bu çizgiler için bir 'cetvel' haline gelir, [266] eğer nesne en belirgin şekilde görüldüğü noktada bize düz görünüyorsa, bu çizgiler baştan sona düz görünür.

Ancak tüm bu üst üste bindirme ihtiyacı, hareket duygularının kendi başlarına ne kadar da uzamsal önemden yoksun olduklarını göstermektedir. İki retina yolunun uzamsal değerini, onları aynı nesnel çizgi üzerinde üst üste koyarak karşılaştırdığımız gibi, nesnel açıların ve çizgilerin uzamsal değerini de onları aynı retina yolu üzerinde üst

265 Physiol. Optik, s. 547.

266 "Kısa bir cetvelle düz bir yüzey üzerinde istediğimiz uzunlukta bir çizgi çizebiliriz; önce cetvelin izin verdiği kadar uzun bir çizgi çizeriz, sonra cetveli çizilen çizgi boyunca biraz kaydırırız ve tekrar çizeriz vs. Eğer cetvel tam olarak düz ise, bu şekilde düz bir çizgi elde ederiz. Eğer biraz kavisli ise bir daire elde ederiz. Şimdi, kayan cetvel yerine, görüş alanında doğrusal bir görme hissi ile etkilenen en belirgin görüşün merkezi noktasını kullanırız, bu bazen yoğunlaşabilir ve bir art-imaj haline gelebilir. Bakarken bu çizginin yönünü takip ederiz ve bunu yaparken çizgiyi kendi etrafında kaydırır ve uzunluğunun uzamasını sağlarız. Düz bir yüzeyde bu işlemi herhangi bir düz ya da eğri cetvel üzerinde gerçekleştirebiliriz, ancak görme alanında gözün her yönü ve hareketi için sürekli olarak kendi yönünde kaydırmamızın mümkün olduğu tek bir tür çizgi vardır." Bunlar Helmholtz'un görsel olarak tutulan 'yön daireleri' olarak adlandırdığı şeylerdir - her zamanki dikkatiyle incelediği çizgiler. Cf. Physiol. Optik, s. 648 vd.

üste koyarak karşılaştırmak zorunda kalırız. Göz hareketlerimiz, örneğin uzaydaki farklı uzunluklar ve yönler olarak saf kas hissi ya da innervasyon yoluyla hemen algılansaydı, her iki prosedür de gerekli olmazdı. O zaman retina yollarını karşılaştırmak için, üzerlerinde herhangi bir görüntüyü hareket ettirmenin nasıl hissettirdiğini fark etmek yeterli olurdu. Ve iki nesnel çizgi, farklı retina yolları boyunca hareket ettirilerek de aynı şekilde karşılaştırılabilir. Paralel olmayan şekilleri karşılaştırmak, şu anda paralel olanları yargılamak kadar kolay olurdu. [267] Hareket hangi yönde gerçekleşirse gerçekleşsin, aynı miktarda hareketle geçilenler eşit olacaktır.

GENEL ÖZET

Bununla uzun ve korkarım ki birçok okuyucu için sıkıcı olan incelememizi sonlandırabiliriz. Görme olguları karmaşık bir orman oluşturur ve fizyolojik optiğe derinlemesine nüfuz edenler, ayrıntı bolluğumuzdan çok ihmallerimizden etkileneceklerdir. Ancak ağaçlar için ormanı gözden kaçırmış olabilecek öğrenciler için, baştan itibaren tüm argümanımızın noktalarını kısaca özetleyeceğim ve ardından onları rahatlatacak kısa bir tarihsel araştırmaya geçeceğim.

Tüm duyumlarımız pozitif ve açıklanamayacak kadar kapsamlı bütünlerdir. Uzam algısına katkıda bulunan duyumlar yalnızca deri yüzeyi, retina ve eklemler gibi görünmektedir. 'Kas' hisleri biçim, yön vb. hislerimizin oluşumunda kayda değer bir rol oynamaz.

Kutanöz ya da retinal bir hissin toplam büyüklüğü kısa süre içinde ayırt edici dikkat tarafından alt bölümlere ayrılır.

Hareketler, yüzeyler üzerinde hareket eden uyarıcıların uyandırdığı hislerin kendine özgü heyecan verici niteliği nedeniyle bu ayrıma yardımcı olur.

Alt bölümler, bir kez ayırt edildikten sonra, toplam alan içinde birbirlerine karşı belirli konum ilişkileri edinirler. Bu 'ilişkilerin' kendileri de araya giren alt bölümlerin hisleridir. Bu alt bölümler uyarıcıların merkezi olmadığında, ilişkiler yalnızca hayali biçimde yeniden üretilir.

267 Cf. Hering, Hermann's Handbook der Physiol. iii. 1, s. 553-4.

Çeşitli duyu-uzayları ilk etapta birbirleriyle tutarsızdır ve ilkel olarak hem kendileri hem de alt bölümleri hacim ve biçim açısından ancak belli belirsiz bir şekilde karşılaştırılabilir.

Uzam algımızın eğitimi büyük ölçüde iki süreçten oluşur - çeşitli duyu hislerini ortak bir ölçüye indirgemek ve bunları gerçek dünyanın her şeyi kapsayan tek uzamına eklemek.

Hem ölçme hem de toplama işlemi nesnelerin yardımıyla gerçekleştirilir.

Bildiğimiz tüm gerçek ya da olası, hareketli ya da durağan şeyler tarafından işgal edilen konumların hayali toplamı, bizim 'gerçek' uzam kavramımızdır - tüm zihinlerde çok eksik ve belirsiz bir kavramdır.

Uzam duygularımızın birbirlerine karşı ölçülmesi, esas olarak farklı duyguların aynı şey tarafından art arda uyarılması, bazılarını gerçek boyut ve şekil duyguları olarak seçmemiz ve diğerlerini sadece bunların işaretleri olma statüsüne indirgememiz yoluyla gerçekleşir.

Aynı şeyin farklı uzam sunan yüzeylere art arda uygulanması için hareket vazgeçilmezdir ve bu nedenle uzam eğitimimizde, özellikle de gözümüzde büyük bir rol oynar. Soyut olarak düşünüldüğünde, nesnenin hassas yüzey üzerindeki hareketi bizi yüzeyin nesne üzerindeki hareketi kadar iyi bir biçimde bilgilendirebilir. Ancak yüzeyi taşıyan organın kendi hareketliliği sonucu muazzam ölçüde hızlandırır.

Tamamen eğitilmiş uzay algısında, mevcut duyum genellikle Helmholtz'un (Physiol. Optik, s. 797) deyimiyle 'anlamının yorumlanması anlayışa bırakılmış bir işarettir'. Ancak anlama yetisi bu süreçte yalnızca yeniden üretkendir ve asla üretken değildir ve işlevi, mevcut olanın ilişkilendirildiği ve ondan daha gerçek olarak değerlendirilebilecek önceki uzam-duyumların hatırlanmasıyla sınırlıdır.

Son olarak, bu yeniden üretim belirli görsel biçimler söz konusu olduğunda gerçek duyum kadar canlı ya da neredeyse o kadar canlı olabilir.

Üçüncü boyut tüm uzay algılarımızın orijinal bir unsurunu oluşturur. Gözde çeşitli ayrımlarla alt bölümlere ayrılır. Daha uzaktaki alt bölümler genellikle tamamen dışarıda bırakılır ve bastırıldıklarında,

toplam görüş alanının mutlak uzam değerini azaltma çabası gösterirler. [268]

TARİHSEL

Şimdi kısa bir tarihsel inceleme ile kapanışı yapalım. Uzam algısı çalışmalarında kayda değer ilk başarı Berkeley'in görme teorisidir. Bu teori iki noktayı ortaya koymayı amaçlıyordu: Birincisi, mesafenin görsel değil, görsel işaretler tarafından önerilen dokunsal bir bilinç biçimi olduğu; ikincisi, dokunma ve görme duyumlarında ortak olan tek bir nitelik ya da 'fikir' olmadığı, öyle ki deneyimden önce bir nesnenin görünüşünden hissedilen boyutu, şekli ya da konumu hakkında ya da dokunuşundan görünüşü hakkında herhangi bir şey tahmin edilebileceği.

Başka bir deyişle, çeşitli duyu alanlarımızın gösterdiğimiz ilkel kaotik ya da yarı kaotik durumu Berkeley tarafından kesin olarak ortaya konmuştur ve Berkeley psikolojiye, hepsinin tek ve aynı geniş dünyaya atıfta bulunacak şekilde teslimlerin nasıl uyumlu hale getirildiğini açıklama sorununu miras bırakmıştır.

Büyük Britanya'daki öğrencileri bu sorunu Berkeley'in tarzına uygun olarak ve büyük ölçüde bizim yaptığımız gibi, çeşitli duyuların fikirlerinin çağrışım yoluyla birbirlerini önermesi yoluyla çözmüşlerdir. Ancak, ya çağrışım ilkesiyle sarhoş oldukları için ya da ayrıntıların çokluğu içinde genel dayanaklarını yitirdikleri için, daha sonra pek çok başka duyusal işaretle ilişkilendirilen ilkel uzamsal deneyimlerin hangi duyusal biçim altında bulunduğunu belirtmeyi kural olarak unutmuşlardır. Ustaları Locke'un, zihnin kendi başına yeni ve basit bir fikir oluşturamayacağı yönündeki ilkesine aldırmaksızın, çoğunlukla kapsamlı çoğulluğun kendisini açıklamaya, onu açıklamaya ve başlangıçta ona sahip olmayan duyguların salt bir araya gelmesiyle onu geliştirmeye çalışıyor gibi görünmektedirler. Önce genişlemenin

268 Optik duyumun mutlak uzay değerindeki bu küçülme ve genişleme bana göre tüm konunun en belirsiz kısmı olarak kalmaktadır. Bu gerçek bir optik duyumdur ve iç gözlemsel olarak lokomotor veya diğer telkinlerle hiçbir ilgisi yokmuş gibi görünür. 'Akıl bunu üretir' demek kolaydır, ama bu ne anlama gelir? Bu noktaya ışık tutacak bir araştırmacı muhtemelen diğer güçlükleri de açıklığa kavuşturacaktır.

doğasını buharlaştırarak onu sadece 'bir arada bulunma' ile eşdeğer hale getirirler, sonra da bir arada bulunmayı, son derece hızlı ya da tersine çevrilebilir bir ardışıklık olması koşuluyla, ardışıklıkla aynı şey olarak açıklarlar. Böylece uzam algısı hiçbir yerde varsayılmadan ortaya çıkar. Varsayılan tek şey genişletilmemiş duygular ve zamandır. Thomas Brown şöyle der (ders 23.): "Genel olarak varsayılan süreci tam olarak tersine çevirme eğilimindeyim ve zamanın ölçüsünü uzamadan türetmek yerine, uzamanın bilgisini ve orijinal ölçüsünü zamandan türetme eğilimindeyim." Brown ve Mill'in her ikisi de retinal duyumların, renklerin, ilkel durumlarında, uzantı olmadan hissedildiğini ve ikincisinin sadece onlarla ayrılmaz bir şekilde ilişkili hale geldiğini düşünmektedir. John Mill şöyle der: "İki rengi sınırlayan bir çizginin retinada bıraktığı izlenim ne olursa olsun, renklerden birinin diğerinin dışında [yanında][269] olduğunu söylediğimizde kastettiğimiz şeyi yalnızca gözle kavrayabileceğimizi düşünmek için hiçbir neden göremiyorum." [270]

Bu genişletilmemiş renkli duyumlarla bu kadar ayrılmaz bir şekilde ilişkilendirilen genişletme nereden geliyor? Gözün 'tarama ve hareketlerinden' - kas hislerinden. Ancak, Profesör Bain'in dediği gibi, eğer hareket-hissi bize nesnelerin herhangi bir özelliğini veriyorsa, bu " uzam değil, zaman gibi görünmektedir." [271] John Min de " uzam fikri en temelde zamandan ibarettir" der. [272] O halde uzam, herhangi bir temel duyumda bulunmaz, ama Bain'in sözleriyle, "bir nitelik olarak, bu farklı [uzamsal olmayan] [273] motor ve hassas etkilerin birlikteliğinden başka bir kökeni ve anlamı yoktur." [274]

Bu ifade, birlikteliğin hiçbir şey üretmediğini, sadece zaten ayrı yollarla üretilmiş olan şeyleri bir araya getirdiğini anlayan biri için kulağa yeterince mistik gelmektedir. Gerçek şu ki, İngiliz çağrışımcı ekolü, ilkelerinin ne kadar çok şey başarabileceğini göstermeye çalışırken, hedefi tamamen aşmış ve uzam algısına ilişkin olarak, felsefelerinin

269 Editörünün notu: James'in Eklemesi.
270 Hamilton'un İncelenmesi, 3. baskı, s. 283.
271 Senses and Intellect, 3. Baskı. s. 183.
272 Exam. of Hamilton. 3. Baskı, s. 283.
273 Editörünün notu: James'in Eklemesi
274 Senses and Intellect, s. 372.

genel eğiliminin onları nefret etmeye yöneltmesi gerekecek bir tür teoriyi benimsemişlerdir. Gerçekten de uzamla ilgili üç olası teori vardır. Ya (1) duyumun hiçbir uzamsal niteliği yoktur ve uzam yalnızca ardışıklığın bir sembolüdür; ya da (2) belirli tikel duyumlarda hemen verilen kapsamlı bir nitelik vardır; ya da son olarak (3) başlangıçta verildiği haliyle uzamsal olmayan ama uzamsal biçime döküldüğünde birleşik ve düzenli hale gelen duyumları sarmak için zihnin içsel kaynaklarından üretilen bir nitelik vardır. Bu sonuncusu Kantçı görüştür. Stumpf bunu takdire şayan bir şekilde 'psişik uyaran' teorisi olarak adlandırır; ham duyumlar zihnin uyuklayan gücünü ortaya çıkarması için kışkırtıcılar olarak kabul edilir.

Brown, Mills ve Bain bu olasılıklar arasında kaybolmuş koyunlar gibi yoldan çıkmış görünmektedir. Mills'in sözünü ettiği 'zihinsel kimya' ile -ki bu, Wundt'un 'psişik sentez'i ile tam olarak aynı şeydir ve birazdan göreceğimiz gibi, Birlik'in asla gerçekleştiremeyeceği bir şeyi yapmak için açıkça tasarlanmış bir ilkedir- üçüncü görüşü savunurlar, ama yine de başka yerlerde birincisini ima ederler. Ve salt çağrışımdan, ilişkilendirilen duyumların içermediği bir şey elde etmenin imkânsızlığı ile kendiliğinden zihinsel üretkenliğe izin vermekten hoşlanmama arasında, kasvetli bir ikilem içinde bocalamaktadırlar. Bay Sully de onlara belirsiz ve kararsız bir şekilde katılıyor. Bay Spencer elbette tüm zihinsel nitelikleri kendilerinden farklı öncüllerden 'evrimleştirdiğini' iddia etmek zorundadır, bu nedenle uzay algımızın geliştiği birkaç temel duyumdan herhangi birine uzamsal nitelik atfetmeyi reddetmesine belki de şaşırmamalıyız. Böylece (Psikoloji, ii. 168, 172, 218): "Deri ya da retina gibi çok sayıda sinir ucunun aynı anda uyarılmasından hiçbir genişleme fikri ortaya çıkamaz", çünkü bu "göreceli konumlarının bilgisini", yani "özel bir genişleme fikrinin önceden var olduğunu ima eder ki bu saçmadır." "Birbirini izleyen bilinç durumları arasındaki hiçbir ilişki kendi içinde herhangi bir genişleme fikri vermez." "Harekete eşlik eden kas duyumları, bunlarla ilişkili uzam ve zaman kavramlarından oldukça farklıdır.

Bay Spencer, uzamın zihnin kendi kaynakları tarafından üretildiği şeklindeki Kantçı görüşe karşı daha az bağırıp çağırmamaktadır. Yine

de uzamın zamandan farklı olarak bilincin özel bir duygulanımı olduğunu hiçbir yerde inkâr etmemektedir!

Böylesi bir tutarsızlık acınasıdır. Gerçek şu ki, tüm bu yazarlar aslında 'psişik uyarıcılar' ya da Kantçılardır. Sözünü ettikleri uzam, süper-duyusal bir zihinsel üründür. Bu görüş bana tamamen mitolojik görünmektedir. Ancak ne demek istediklerini daha kesin olarak bilenler tarafından nasıl benimsendiğini görelim. Schopenhauer Kantçı görüşü herkesten daha güçlü ve açık bir şekilde ifade eder. Diyor ki: "İnsanın, dışımızda gördüğümüz, uzayı üç boyutuyla tamamlayan, zamanın amansız akışında ilerleyen, her adımda Nedenselliğin değişmez yasası tarafından yönetilen, - ama tüm bunlarda yalnızca tüm deneyimden önce onun için öngörebileceğimiz kuralları izleyen - dünyanın hayalini kurması için tüm tanrılar tarafından terk edilmiş olması gerekir, — Hayalini kurması, derken, böyle bir dünyanın bizim dışımızda, bizim hiçbir suç ortaklığımız olmaksızın tamamen nesnel olarak gerçek bir şekilde orada durması ve daha sonraki bir eylemle, salt duyumun aracılığı ile kafamıza girmesi ve dışarıda olduğu gibi kendisinin bir kopyasını yeniden inşa etmesinden bahsediyorum. Çünkü bu salt duyum ne kadar da yoksul bir şeydir! En soylu duyu organlarında bile yerel ve özel bir duygudan başka bir şey değildir, kendi türü içinde birkaç değişikliğe açıktır, ama her zaman kesinlikle özneldir ve kendi içinde nesnel hiçbir şey, bir algıya benzeyen hiçbir şey içermez. Çünkü her türden duyum organizmanın kendi içinde bir süreçtir ve öyle kalır. Bu nedenle derinin içindeki bölgeyle sınırlıdır ve buna bağlı olarak asla derinin ya da bizim dışımızda kalan herhangi bir şeyi içeremez. ... Ancak Anlayış... faaliyete geçtiğinde ve tek ve biricik biçimi olan Nedensellik Yasasını devreye soktuğunda, ancak o zaman öznel duyumdan nesnel sezgiyi çıkaran muazzam dönüşüm gerçekleşir. Anlayış, yani doğuştan gelen, önsel, deneyim öncesi biçimi aracılığıyla, bedenin verili duyumunu, bu haliyle zorunlu olarak bir nedeni olması gereken bir etki olarak kavrar. Aynı zamanda Anlayış, bu nedeni organizmanın dışında konumlandırmak için, benzer şekilde akılda (ya da beyinde) önceden oluşmuş olan ve Uzam olan dış duyu biçimini yardımına çağırır. ... Bu süreçte Anlayış, birazdan göstereceğim gibi, dış uzamda bunları tamamen açıklayacak bir neden inşa etmek için verilen

duyumun en küçük özelliklerini not eder. Ancak Anlayış'ın bu işlemi söylemsel, düşünümsel, soyut olarak, kelimeler ve kavramlar aracılığıyla gerçekleşen bir işlem değildir; sezgisel ve anlıktır. ... Bu nedenle Anlayış nesnel dünyayı yaratmalıdır; zaten kendinde tamamlanmış olan bu sonuncusu asla duyular ve organik açıklıklar aracılığıyla kafamızın içinde basitçe gezinemez. Çünkü duyular bize, yukarıda sözü edilen basit Uzay, Zaman ve Nedensellik biçimleri aracılığıyla düzenli bir fiziksel dünya-sisteminin nesnel kavrayışına dönüştürülmesi gereken hammaddeden başka bir şey vermez. ... Duyum ve algı arasındaki büyük uçurumu, bu güzel yapının ortaya çıktığı malzemenin ne kadar ham olduğunu göstererek anlatmama izin verin. Nesnel algıya yalnızca iki duyu hizmet eder: dokunma ve görme. Yalnızca bunlar, Anlayış'ın belirtilen süreçle nesnel dünyayı inşa ettiği verileri sağlar. Bu veriler kendi başlarına yine de algı değildir; bu Anlayış'ın işidir. Eğer elimle masaya bastırırsam, aldığım duyumun bu kütlenin parçalarının sıkı bir şekilde birbirine yapışması fikriyle hiçbir benzerliği yoktur: yalnızca Anlayışım duyumdan nedenine geçtiğinde, kendisi için katılık, nüfuz edilemezlik ve sertlik özelliklerine sahip bir cisim yaratır. Karanlıkta elimi bir yüzeye koyduğumda ya da üç inç çapında bir topu kavradığımda, her iki durumda da şeridin aynı kısımları izlenimi alır: ancak her iki durumda da elin farklı kasılmasından Anlayışım, teması hisse neden olan cismin şeklini inşa eder ve elimi cisim üzerinde hareket ettirmeme yol açarak bu yapıyı doğrular. Doğuştan kör olan biri kübik bir cismi tutarsa, elinin hisleri her tarafta ve her yönde oldukça eşittir -- sadece köşeler derisinin daha küçük bir kısmına baskı yapar. Bu duyumlarda küpe benzer hiçbir şey yoktur. Ancak hissettiği dirençten Anlayışı derhal ve sezgisel olarak bunun bir nedenini çıkarır ve bu neden şimdi kendisini katı bir cisim olarak sunar; ve ellerin hisleri sabit kalırken kolların yaptığı keşif hareketlerinden, önceden bildiği uzayda cismin kübik şeklini inşa eder. Yanında bir neden ve bir uzam fikrini ve bunların yasalarını hazır olarak getirmemiş olsaydı, elindeki birbirini izleyen duygulardan bir küp imgesi asla ortaya çıkamazdı. Kapalı elimizden bir ipin geçmesine izin verirsek, sürtünmenin nedeni ve elin böyle bir duruşundaki süresi olarak hemen tek bir yönde düzgün bir şekilde hareket eden uzun silindirik

bir cisim inşa ederiz. Ancak eldeki saf duyumdan asla hareket fikri, yani zaman aracılığıyla uzaydaki konum değişikliği fikri ortaya çıkamaz: böyle bir içerik asla duyumda yatamaz ve ondan çıkamaz. Aklımız, tüm deneyimlerden önce, kendi içinde Uzam ve Zaman sezgilerini ve bununla birlikte hareket olasılığını ve daha az olmamak üzere Nedensellik fikrini taşımalıdır ki, deneysel olarak verilen duygudan nedenine geçebilsin ve ikincisini belirlenmiş şekle sahip hareket eden bir cisim olarak inşa edebilsin. Çünkü eldeki salt duyum ile nedensellik, maddesellik ve Zaman'da meydana gelen Uzay'daki hareket fikirleri arasındaki uçurum ne kadar büyüktür!

Eldeki his, farklı temas ve konumlarda bile, üç boyutuyla Uzay fikrini, cisimlerin birbirleri üzerindeki etkisini, uzama, nüfuz edememe, yapışıklık, şekil, sertlik, yumuşaklık, durgunluk ve hareket özelliklerini, kısacası nesnel dünyanın temellerini inşa etmenin mümkün olamayacağı kadar tekdüze ve içerik bakımından zayıf bir şeydir. Bu ancak Uzam, Zaman ve Nedenselliğin... Aklın kendisinde önceden oluşmuş olmasıyla mümkündür... Buradan yine dış dünyanın algılanmasının esasen entelektüel bir süreç, Anlayışın bir işi olduğu, duyumun yalnızca vesile olduğu ve her bir özel durumda yorumlanacak verileri sağladığı sonucu çıkar." [275]

Bu görüşü mitolojik olarak adlandırıyorum, çünkü zihnimde böyle bir Kantçı makine atölyesi olmadığının bilincindeyim ve zavallı duyum güçlerini bu acımasız şekilde aşağılamak için hiçbir çağrı hissetmiyorum. Zihinsel olarak uzam üretme ya da yaratma konusunda iç gözlemsel bir deneyimim yok. Uzam sezgilerim iki zamanda değil, bir zamanda gerçekleşir. Bir anlık pasif geniş olmayan duyumdan sonra bir başka aktif geniş algılama anı gelmez, ama gördüğüm biçim, onu ortaya çıkaran renk gibi hemen hissedilir. Zihnin yüksek kısımlarının devreye girdiğini kim inkâr edebilir? Toplarlar ve çıkarırlar, karşılaştırırlar ve ölçerler, çoğaltırlar ve soyutlarlar. Uzamsal duyumları entelektüel ilişkilerle örerler; ama bu ilişkiler uzamsal sistemin öğeleri arasında olduğu gibi dünyanın oluştuğu diğer öğeler arasında da aynıdır.

275 Vierfsche Wurzel des Satzes vom zureichenden Grunde, s. 52-7.

Kantçı iddianın özü, uzamların değil, Uzamın -sonsuz ve sürekli bir Birim- var olduğu ve buna ilişkin bilgimizin toplama ve soyutlama yoluyla üretilen parça parça duyusal bir mesele olamayacağıdır. Buna verilecek açık yanıt şudur: Eğer bilinen herhangi bir şey parçalı bir inşa ve soyutlama görüntüsü taşıyorsa, bu dünyanın sonsuz üniter uzamı kavramının ta kendisidir. Bu bir kavramdır, eğer bir kavram varsa ve sezgi değildir. Çoğumuz onu en basit sembolik kısaltmalarla kavrarız: ve eğer bir ihtimal onu daha yeterli hale getirmeye çalışırsak, yorulana kadar bir duyulur uzantı imgesini diğerine ekleriz. Çoğumuz arkamızdakini düşündüğümüzde dönüp önümüzdeki uzayı düşünmekten vazgeçmek zorunda kalırız. Ve bize yakın olarak temsil edilen alan, uzakta olduğunu düşündüğümüzden daha ince bir şekilde alt bölümlere ayrılabilir görünür.

Uzam konusunda önde gelen diğer Alman yazarlar da 'psişik uyarımcılardır'. Etkisi en geniş olan Herbert, 'duran göz hiçbir boşluk görmez' [276] der ve görsel genişlemeyi, uzamsal olmayan retinal hislerle birleşen hareketlerin etkisine atfeder, böylece ikincisinin dereceli serilerini oluşturur. Böyle bir serinin belirli bir hissi, ortaklarının fikrini düzenli bir sırayla yeniden üretir ve fikri, sırası tersine çevrilmiş herhangi biri tarafından benzer şekilde yeniden üretilir. Bu iki zıt yeniden üretimin kaynaşmasından uzam formu ortaya çıkar [277] --Tanrı nasıl olduğunu bilir.

Bariz itiraz, salt seri düzeninin bir cins olduğu ve uzam düzeninin bu cinsin çok özel bir türü olduğudur ve eğer tersine çevrilebilir serilerin terimleri bu gerçekle uzamda bir arada var olan terimler haline gelseydi, müzik skalası, sıcaklık ve soğukluk dereceleri ve diğer tüm ideal olarak derecelendirilmiş seriler bize genişletilmiş cismani agregatlar şeklinde görünmeliydi –ki, onların düzenini elbette uzamsal bir şema ile sembolize edebilsek de, herkesin bildiği gibi öyle değiller. Herbartçı W. Volkmann von Volkmar, burada boğayı boynuzlarından tutuyor ve uzamının gerçek dünyaya ait olmadığını kabul etmesine rağmen, müzikal skalanın uzamsal olarak genişletilmiş olduğunu söylüyor. [278] Bu konuda başka bir şey bilmiyorum.

276 Psychol. sis Wissenschaft, bölüm 111.

277 Psychol. als Wissenschaft, bölüm 113.

278 Lehrbuch d. Psychol., 2te Audage, Ed. ii. s. 66. Volkmann'ın beşinci bölümü, mekân

Herbartçıların cesareti.

Lotze'ye çok kullanılan 'yerel işaret' terimini borçluyuz. Uzayın doğrudan zihne dışarıdan göç edemeyeceği, ancak ruh tarafından yeniden yapılandırılması gerektiği konusunda ısrar etti ve ruh tarafından ilk yeniden yapılandırmaların süper-duyusal olması gerektiğini düşünüyor gibiydi, Ancak duyumların kendileri neden ruhun orijinal uzamsal yeniden yapılandırma eylemleri olmayabileceğini Lotze açıklayamıyor.

Wundt tüm hayatı boyunca kendini, en düzgün ve en nihai ifadesini Logik (ii. 457-60) adlı eserinde bulabileceğimiz bir mekân teorisinin detaylandırılmasına adamıştır. Şöyle der: "Gözde uzam algısı, tek bir optik duyumun kendi başına kapsamlı bir biçime sahip olmadığını, ancak uzam algımızın her yerinde heterojen duyguların birleştiğini kanıtlayan bazı sabit özelliklere sahiptir. Eğer sadece ışık hissinin kendi başına kapsamlı olduğunu varsayarsak, görüş alanının ölçümündeki birçok normal hatada çok açık bir şekilde izlenen görme hareketinin etkisiyle varsayımımız paramparça olur. Öte yandan, hareketlerin ve onların hislerinin tek başına kapsamlı bir niteliğe sahip olduğunu varsayarsak, haksız bir hipotezde bulunmuş oluruz, çünkü olgular bizi harekete bir etki atfetmeye zorlar, doğrudur, ancak retinal duyumları kayıtsız olarak adlandırmaya hakkımız yoktur, çünkü retinal duyumlar olmadan görsel fikirler olmaz. O halde verili olguları titizlikle ifade etmek istersek, uzamsal bir yapıyı ancak retinal duyumların hareket duyumlarıyla kombinasyonlarına atfedebiliriz."

Böylece Wundt, teorileri 'doğacı' ve 'genetik' olarak ikiye ayırarak kendi teorisini genetik teori olarak adlandırır. Onu aynı sınıftaki diğer teorilerden ayırmak için 'karmaşık yerel işaretler teorisi' olarak adlandırır."

"Bu teori iki yerel işaret sistemi varsayar ve aralarındaki ilişkiyi -gözü örnek alarak- retinanın çok katmanlı yerel işaret sisteminin hareketlerin basit yerel işaret sistemi tarafından ölçülmesi olarak düşünebiliriz. Psikolojik doğası gereği bu bir çağrışımsal sentez sürecidir: her iki duyum grubunun, temel bileşenleri artık fikir olarak birbirinden ayrılamayan bir üründe birleşmesinden oluşur. Yarattıkları ürün

algısı teorilerine ilişkin gerçekten değerli bir tarihsel notlar koleksiyonu içermektedir.

içinde tamamen eriyerek bilinçli olarak ayırt edilemez hale gelirler ve zihin yalnızca bunların sonucu olan uzam sezgisini kavrar. Böylece bu psişik sentez ile basit cisimlerden, anlık algımıza yeni özelliklere sahip homojen bir bütün olarak görünen bir bileşik üreten kimyasal sentez arasında belirli bir benzerlik ortaya çıkar.

Şimdi hiçbir mütevazı okuyucu, eğer bu ona anlaşılmaz geliyorsa, bunun nedeninin tam bağlamı bilmemesi olduğunu düşünmesin; ve eğer Wundt gibi bilge bir profesör 'kombinasyon' ve 'psişik sentez' hakkında bu kadar akıcı ve makul bir şekilde konuşabiliyorsa, bunun nedeni kesinlikle bu kelimelerin bilgisiz zihne kıyasla bilgili zihne çok daha büyük bir pozitif anlam dolgunluğu taşıması olmalıdır. Aslında durum tam tersidir; bu ifadenin tüm erdemi sadece ses ve dış görünüşünde yatmaktadır. Öğrenmek, içsel anlaşılmazlığını daha da hissedilir kılmaktan başka bir işe yaramaz. Wundt'un 'teorisi' dünyadaki en zayıf şeydir. Doğru olmayan bir varsayımla başlar ve sonra bunu anlamsız bir cümleyle düzeltir. Retinal duyumlar uzaysaldır ve öyle olmasalardı, eşit derecede uzaysız motor duyumlarla yapılan hiçbir 'sentez' onları anlaşılır bir şekilde öyle yapamazdı. Kısacası Wundt'un teorisi, acizliğin itirafı ve ruhun esrarengiz güçlerine bir çağrıdan başka bir şey değildir. [279] Bilinçteki uzamsal niteliğin yapısını çözümleyemeyeceğimizi ya da oluşumunu veremeyeceğimizi itiraf eder. Ama aynı zamanda bunun öncüllerinin beyinsel değil psişik olgular olduğunu söyler. Söz konusu niteliği duyusal bir nitelik olarak adlandırırken, kendi hesabımız da aynı şekilde onu analiz etme yeteneğini reddetmiş, ancak öncüllerinin psişik değil beyinsel olduğunu söylemiştir - başka bir deyişle, ilk psişik bir şey olduğunu söylemiştir. Bu sadece okuyucunun karar verebileceği olası bir gerçek sorusudur.

Peki, şimdi Helmholtz hakkında ne söylenebilir? Genel olarak, insan dehasının bilimsel alandaki en büyük dört ya da beş anıtından biri olduğunu düşündüğüm bir kitapta hata bulabilir miyim? Eğer gerçek beni zorluyorsa, denemeliyim ve riskleri göze almalıyım. Bana öyle

279 Bir sonraki nefeste Wundt'un yaptığı gibi yazmamız gerekirken neden 'genetik teorilerden' bahsedelim: "O halde uzam sezgisini zihinsel ve fiziksel organizasyonumuzun koşullarından basitçe ortaya çıkan bir ürün olarak görmemiz gerekiyorsa, onu bilincin sahip olduğu a priori işlevlerden biri olarak tanımlamamızın önünde hiçbir engel olmamalıdır." (Logik, ii. 460.)

geliyor ki Helmholtz'un dehası en güvenli şekilde belirli gerçeklere yakın durduğunda hareket ediyor. Her halükarda, Optik'te birçok güzelliğe rağmen bana temelde kararsız ve belirsiz görünen tamamen spekülatif pasajlarda en az güçlü görünmektedir. Helmholtz'un savunduğu 'ampirist' görüş, algıladığımız uzamsal belirlenimlerin her durumda bilinçsiz bir çıkarım sürecinin ürünü olduğudur. Bu çıkarım tümevarım ya da analojiden elde edilene benzer. Her zaman önümüzde, alışkanlıkla şu anda sahip olduğumuz duyuma neden olabilecek biçimi görürüz. Ancak bu son duyum asla özünde uzamsal olamaz, aksi takdirde özündeki uzamsal belirlenimler, sıklıkla öne sürdüğü 'hayali' uzamsal belirlenimler tarafından aşılamazdı. Hayali belirlenim Deneyim'in bir önerisine dayandırılabildiğine göre, 'gerçek' olan da böyle bir öneri olmalıdır: böylece tüm uzam sezgileri yalnızca Deneyim'e bağlıdır. Bunun için gerekli olan tek psişik faaliyet fikirlerin ilişkilendirilmesidir.

Ancak, ilişkilendirmenin ilişkilendirilen şeylerde olmayan bir mekân niteliğini nasıl üretebileceği sorulabilir. Genel olarak bilmediğimiz bir şeyi tümevarım ya da analoji yoluyla nasıl çıkarabiliriz? 'Deneyim önerileri' başlangıçta belirli bir deneyimin içermediği unsurları yeniden üretebilir mi? Helmholtz'un 'ampirist' teorisinin bir teori olarak değerlendirilmesi gereken nokta budur. Böyle bir noktayı muğlak bırakan hiçbir teori adına layık değildir.

Helmholtz öyle bırakıyor. Bir keresinde ruhun esrarengiz güçlerine geri dönüyor ve kendisini 'psişik uyarıcılar' ile bir tutuyor gibi görünüyor. Gent'in, deneyimin içeriğini, zihnin kendine özgü yetileri tarafından ona verilen biçimden -mekân, kurs- ayırarak bu konuda temel adımı attığından söz eder. Ancak başka bir yerde, uzamsal olarak belirlenmiş duyguları doğrudan belirli sinirsel olaylara bağlayan duyumcu teorilerden bahsederken, yalnızca var olduğunu bildiğimiz basit psişik faaliyetleri varsaymanın daha iyi olduğunu söyler ve fikirlerin çağrışımını ne demek istediğinin bir örneği olarak verir. Daha sonra, herhangi bir sinirsel sürecin nasıl olup da öncesiz bir deneyim olmaksızın hazır (fertige) bir mekân algısına yol açabileceğini göremediğini itiraf ederek bu sözünü pekiştirir. Ve son olarak, tek bir önemli cümlede, dokunma duyumlarından sanki uzay algılarımızın orijinal

malzemesi olabilirlermiş gibi söz eder - bu nedenle, optik bakış açısından, 'verili olarak varsayılabilirler'.

Elbette göz-adam, sıkıştığında yardım için deri-adama başvurma hakkına sahiptir. Ancak bu, onun tam bir psikolog değil de sadece bir göz adamı olduğu anlamına gelmez mi? Başka bir deyişle, Helmholtz'un Optiği ve orada savunulan 'ampirist teori', uzay bilincinin zihne nasıl girdiğine dair genel soruyu yanıtlama girişimleri olarak anlaşılmamalıdır. Sadece ilk optik duyumlarla birlikte girdiğini reddederler. [280] Bizim kendi açıklamamız onun o zaman girdiğini ısrarla doğrulamıştır; ama Helmholtz'dan daha fazla nedenini gösterme iddiasında bulunmadık. Bir şeye ilk duyum diyen kişi, onun üretimine ilişkin hiçbir teorisi olmadığını itiraf eder. Helmholtz, her ne kadar açık bir teorisi olmasa da, dünyaya bir teorisi olduğunu hissettirir. Üreme süreçlerinin uzam görüşümüzde oynadığı muazzam rolün izini güzelce sürer ve asla - dokunmayla ilgili o acınası küçük cümle dışında - bize neyi yeniden ürettiklerini söylemez. Kendisini, görsel türden orijinalleri yeniden ürettiklerini inkâr etmekle sınırlıyor. Konu öylesine zordur ve popüler bilimcilerin kulağına öylesine sihirli sözcükler çalınır ki, büyük olasılıkla, 'doğacı' yerine 'fizyolojik' ve 'deneyci' yerine 'ruhçu' yazmış olsaydı (Hering'in önerdiği eşanlamlı sözcükler), şimdiki deneysel evrimci takipçilerinin çoğu onun öğretisinde övgüye değer bir şey bulamayacaktı. Ancak başka türlü yazdığı için, onun için bir tür ikinci Locke olarak yaşasın diyorlar ve eski "doğuştan gelen fikirler" belasına bir ölüm darbesi daha indiriyorlar. Onun 'doğuştancı' rakibi Hering'i ise muhtemelen -Tanrı korusun!- modern kılıklara bürünmüş bir skolastik olarak hayal ediyorlar.

Wundt ve Helmholtz'dan sonra Almanya'daki en önemli anti-sensasyonalist uzay filozofu Profesör Lipps'tir; uzayı uzamsal olmayan, sürekli ama ayrı farklılıklar düzeninden çıkarması harika bir incelik ve mantık eseridir. Yine de sürekli farklılıkların ilk etapta yalnızca mantıksal bir dizi oluşturduğunu, bunun uzamsal görünmesi gerekmediğini

280 Bir sonraki nefeste Wundt'un yaptığı gibi yazmamız gerekirken neden 'genetik teorilerden' bahsedelim: "O halde uzam sezgisini zihinsel ve fiziksel organizasyonumuzun koşullarından basitçe ortaya çıkan bir ürün olarak görmemiz gerekiyorsa, onu bilincin sahip olduğu a priori işlevlerden biri olarak tanımlamamızın önünde hiçbir engel olmamalıdır." (Logik, ii. 460.)

ve böyle göründüğü zaman bunun yalnızca 'ruhun doğasından' kaynaklanan bir 'olgu' olarak kabul edilmesi gerektiğini itiraf etmek durumunda kalmıştır. [281]

Lipps ve Helmholtz hariç neredeyse tüm anti-sensasyonalist teorisyenler, Bay Shadworth Hodgson'ın ortadan kaldırmak için çok şey yaptığı bu karışıklıktan, yani bir fikrin analizini onun üretim araçlarıyla karıştırmaktan suçlu görünüyorlar. Örneğin Lipps, düşündüğümüz her uzayın konumlara bölünebileceğini tespit eder ve tanımlanmamış bir şekilde, toplam uzayın algıda ortaya çıkmasından önce çeşitli konumların düşüncede önceden var olması gerektiği sonucuna varır. Benzer şekilde, uzantıyı 'bir arada var olan konum ilişkilerinin toplamı' olarak tanımlayan Bay Spencer, "her büyüklük idraki konum ilişkilerinin idrakidir" [282] ve "göreceli konumlarının bilgisi olmadıkça" birçok sinirin "eşzamanlı uyarılmasından hiçbir uzantı fikri ortaya çıkamaz" der. [283] Profesör Bain de uzayın anlamının hareket alanı olduğunda [284] ve bu nedenle uzaklık ve büyüklüğün gözün duyarlılığının özgün nitelikleri olamayacağında ısrar eder. Benzer şekilde hareket, hareket ettiren tarafından birbirini izleyen anlarda işgal edilen konumlara analiz edilebilir olduğu için, filozoflar (örneğin yukarıda alıntılanan Schopenhauer) onun anlık bir duyum olma olasılığını defalarca reddetmişlerdir. Bununla birlikte, onun tüm uzamsal duyumlarımız arasında en dolaysız olanı olduğunu gördük. Yalnızca belirli bir yönde gerçekleşebildiği için, yönünü algılamadan onu algılamanın imkânsızlığı hükme bağlanmıştır -en basit deneyle yıkılan bir kaidedir bu. [285] Bu, benim 'psikolog yanılgısı' olarak adlandırdığım bir durumdur: sırf uzamla tanışıklık, onunla ilgili her türlü bilgiyle eşdeğermiş gibi ele alınır, ikincisinin koşulları önceki zihin durumundan talep edilir ve her türlü mitolojik süreç yardım için devreye sokulur. [286] Dünya tüm parçalarından oluştuğu için, onu ancak bunları

281 Grundtatsachen des Seelenlebens (l883), s. 480, 591-2. Psychologische Studien (1885), s. 14.

282 Psychology, ii. s. 174.

283 Aynı eserde. s. 168.

284 Senses and Intellect, 3. Baskı s. 368-75.

285 Cf. Hall and Donaldson in Mind, x.559.

286 Karışıklığın diğer örnekleri olarak,
Bay Sully'yi ele alalım: "Belirli mesafelerden ayrı olarak genel bir mesafe fikrinin olabileceği-

bilinçsizce kafamızda toplayarak kavrayabileceğimiz de söylenebilir. Bu, gerçek bilgimizin önceden var olan bir potansiyelden çıkarıldığına dair eski bir fikirdir; metafiziksel olarak ne kadar değerli olursa olsun, psikolojide hiçbir yararı olmayan bir fikir

Benim kendi sansasyonel açıklamam en çok Hering, A. W. Volkmann, Stumpf, Leconte ve Schén'in yazılarından yardım ve destek aldı. Tüm bu yazarlar, Berkeley'in dehasının tüm görsel eylemlerimizde mevcut bir faktör olarak gördüğü Deneyime geniş bir alan tanımaktadır. Ama Deneyim'e, çok uzak 'ampirist' okulun yapmayı unuttuğu bazı öğütme öğeleri verirler. Stumpf bana tüm bu yazarlar arasında en felsefi ve derin olanı gibi görünüyor ve ona çok şey borçluyum. EncyclopÊdia Britannica'da Psikoloji üzerine yazdığı makale benim düşüncelerim yazıya dökülmeden önce ortaya çıkmış olsaydı, şüphesiz Bay James Ward'a da çok şey borçlu olacaktım. Bu konudaki literatür tüm dillerde çok geniştir. Konunun görsel kısmı için Helmholtz ve Aubert'in Fizyolojik Optik üzerine çalışmalarındaki bibliyografyaya atıfta bulunmakla ve konuyu genel bir şekilde ele alan İngiliz dilindeki en iyi çalışmaları bir notta belirtmekle yetiniyorum. [287]

---

ne dair yanlış varsayım" (Mind, iii. s. 177); ve Wundt: "Gerçek uzaya referansını vermek için deneyimi bekleyen belirsiz bir yerelleştirme, uzayın belirli bir noktasına referans anlamına gelen yerelleştirme fikriyle çelişir" (Physiol. Psych. 1te Aufl. s. 480).

287 G. Berkeley: Essay towards a new Theory of Vision; Samuel Bailey: A Review of Berkeley's Theory of Vision (1842); J. S. Mill's Review of Bailey, in his Dissertations and Disquisitions, vol. II; Jas. Ferrier: 'Philosophical Remains,' cilt II'de Bailey'in gözden geçirilmesi; A. Bain: Senses and Intellect, 'Intellect,' chap. 1; H. Spencer: Principles of Psychology, pt. vi. chaps. xiv, xvi; J. S. Mill: Examination of Hamilton, bölüm xiii (sözde İngiliz ampirist pozisyonunun en iyi ifadesi); T. K. Abbott: Sight and Touch, 1861 (olguları en ince ayrıntısına kadar inceleyen ilk İngilizce kitap; Bay Abbott retinal duyumların aslen üç boyutlu uzay olduğunu savunmaktadır); A. C. Fraser: Abbott'un Ağustos 1884 tarihli North British Review'daki incelemesi; Macmillan's Magazine'deki bir başka inceleme, Bug. 1866; J. Sully: Outlines of Psychology, bölüm vi; J. Ward: Encyclop. Britannica, 9. Ed., 'Psikoloji' maddesi, s. 53-5. J. E. Walter: The Perception of Space and Matter (1879) -- Ayrıca Mind, vol, xiii'de Profesör G. Groom Robertson, Bay J. Ward. ve bu yazar arasında geçen bir 'tartışmaya' da atıfta bulunabilirim. -- Bu bölüm sadece Ocak 1879 tarihli Journal of Speculative Philosophy'de (xiii. 64) çıkan 'The Spatial Quale' başlıklı bir makalenin ayrıntılarıyla doldurulmasıdır.

21. BÖLÜM

GERÇEKLIK ALGISI

İNANÇ

Herkes bir şeyi hayal etmekle onun varlığına inanmak, bir önermeyi varsaymakla onun doğruluğunu kabul etmek arasındaki farkı bilir. Kabullenme ya da inanç durumunda, nesne yalnızca zihin tarafından kavranmakla kalmaz, aynı zamanda gerçekliğe de sahip olduğu kabul edilir. Dolayısıyla inanç, gerçekliği idrak etmenin zihinsel durumu ya da işlevidir. İlerleyen sayfalarda kullanılacağı üzere, 'İnanç' mümkün olan en yüksek kesinlik ve kanaat de dahil olmak üzere her türlü güvence anlamına gelecektir. [288]

Bildiğimiz gibi, her psişik durumu incelemenin iki yolu vardır. Birincisi, analiz yolu: Nelerden oluşur? İç doğası nedir? Ne tür bir zihinsel maddeden oluşur? İkincisi, tarih yolu: Üretim koşulları ve diğer olgularla bağlantısı nedir?

Birinci yolda çok uzağa gidemeyiz. İnanç ya da gerçeklik duygusu, içsel doğası itibariyle, her şeyden çok duygularla bağlantılı bir tür histir. Bay Bagehot bunu açıkça inanç 'duygusu' olarak adlandırır. Az önce bundan kabullenme olarak bahsetmiştim. İrade psikolojisinde rıza olarak bildiğimiz şeye her şeyden daha çok benzemektedir. Rıza herkes tarafından aktif doğamızın bir tezahürü olarak kabul edilir. Doğal olarak 'isteklilik' ya da 'eğilimimizin dönüşü' gibi terimlerle tanımlanacaktır. Hem rızayı hem de inancı karakterize eden şey, teorik çalkantıların sona ermesi, ancak içsel olarak istikrarlı olan ve çelişkili fikirleri dışlayacak şekilde zihni sağlam bir şekilde dolduran bir fikrin ortaya çıkmasıdır. Durum böyle olduğunda, motor etkilerin bunu takip etmesi muhtemeldir. Dolayısıyla, tamamen entelektüel açıdan sükûnetle

288 Temmuz 1869 tarihli 'Mind' dergisinden eklemelerle birlikte yeniden basılmıştır.

karakterize edilen rıza ve inanç durumlarının her ikisi de sonraki pratik faaliyetle yakından bağlantılıdır. Zihnin içeriğinin bu içsel istikrarı inanç kadar inançsızlığın da karakteristik özelliğidir. Ancak birazdan göreceğiz ki, başka bir şeye inandığımız için o şeyle çelişen bir başka şeye inanmadığımız sürece hiçbir şeye inanmayız. [289]

Dolayısıyla inançsızlık, inancın tesadüfi bir komplikasyonudur ve kendi başına ele alınmamalıdır.

Psikolojik olarak düşünüldüğünde, inancın gerçek karşıtı inançsızlık değil, şüphe ve sorgulamadır. Bu iki durumda da zihnimizin içeriği huzursuzluk içindedir ve bunun yarattığı duygu, tıpkı inanç duygusu gibi, tamamen farklıdır ama kelimelerle tarif edilemez. Her iki tür duygu da patolojik olarak yüceltilebilir. Sarhoşluğun cazibelerinden biri de hiç kuşkusuz burada kazanılan gerçeklik ve hakikat duygusunun derinleşmesinde yatar. O zamanlar bize ne kadar garip görünürse görünsün, sarhoş olmadığımız zamanlara göre, şeyler daha da tamamen oldukları gibi görünürler, daha da 'tamamen tam' gibi. Bu durum nitröz oksit zehirlenmesinde tamamen akıl almaz bir uç noktaya ulaşır; öyle ki insanın ruhu inançla terler ve bu sırada neye ikna olduğunu bile söyleyemez hale gelir. [290] Bu sağlamlık ve derinleşmeye karşıt olan patolojik duruma sorgulama manisi (Almanlar tarafından Grübelsucht) adı verilmiştir. Bazen inancın sadece öznel analizi, "Sahip olduğumuzda nasıl hissediyoruz?" sorusuna verilen yanıtlar, genel olarak doğru kabul edilmelidir. İnanç, gerçeklik duygusu, kendisi gibi hissettirir - söyleyebileceğimiz bu kadardır.[291]

---

289 Bu psikolojik gerçeği, tüm olumsuzlamaların reddedilen şeyden başka bir şeyin gizli iddiasına dayandığına dair karşılık gelen mantıksal gerçekle karşılaştırın. (Bkz. Bradley's Principles of Logic, kitap. I. bölüm 3.)

290 Benj. P. Blood'un 'The Anassthetic Revelation and the Gist of Philosophy' adlı çok dikkate değer küçük çalışmasına bakınız (Amsterdam, NY, 1874). P. Blood (Amsterdam, N. Y., 1874). Ayrıca Mind, vii. 206 ile karşılaştırın.

291 Zihni sağlıklı olan biri için düşünceler fark edilmeden gelir ve gider; benim için yüzleşilmesi, tuhaf bir şekilde düşünülmesi ve sonra bitmiş olarak atılması gerekir ve bu genellikle tamamen yorgun olduğumda ve huzur içinde olacağım zaman olur; ama çağrı zorunludur. Bu, tüm doğal eylemlerin engellenmesine kadar gider. Merdivenlerin yandığı söylense, kaçmak için sadece bir dakikam vardır ve aklıma şu düşünce gelir: 'İtfaiye çağırdılar mı? Acaba anahtarları elinde bulunduran adam uzakta mıdır? Adam dikkatli biri mi? Anahtar bir askıda asılı olabilir mi? Doğru mu düşünüyorum? Belki de depoyu kilitlemiyorlar' - aşağı inmek için ayağımı kaldırırdım; heyecanla şansımı

Şüpheden de inançtan olduğu kadar uzak olan ve bazılarının ikinci zihin durumunun tam tersi olarak görmeyi tercih edebileceği bir başka patolojik durum daha olduğu doğrudur. Her şeyin boş, gerçek dışı, ölü olduğu hissinden bahsediyorum. Bu durumdan daha sonraki bir sayfada tekrar bahsedeceğim. Burada dikkat çekmek istediğim nokta, inanç ve inançsızlığın tek bir psişik durumun iki yönü olduğudur.

John Mill, inanç hakkındaki çeşitli görüşleri gözden geçirerek, inanç hakkında hiçbir açıklama yapılamayacağı sonucuna varır: "Zihnimiz için bir gerçeği düşünmek ile kendimize hayali bir resim sunmak arasındaki fark nedir? İtiraf etmeliyim ki, bu ayrımın nihai ve ilksel olduğu görüşünden kaçış göremiyorum. Bunun böyle olduğunu kabul etmekte, bir duyum ile bir fikir arasındaki farkın ilksel olduğunu kabul etmekten daha fazla zorluk yoktur. Neredeyse aynı farkın başka bir yönü gibi görünüyor. Bu nedenle, gerçek bir olgunun hatırlanmasında, bir düşünceden farklı olarak, iki durumda zihne sunulan salt fikirler arasındaki farktan ibaret olmayan bir unsur olduğunu düşünmekten kendimi alamıyorum. Bu unsur, onu nasıl tanımlarsak tanımlayalım, inancı oluşturur ve Hafıza ile Hayal Gücü arasındaki farktır. Hangi yönden yaklaşırsak yaklaşalım, bu fark yolumuzu kapatıyor gibi görünür. Ona ulaştığımda, zihinsel varlığımızın daha derin fenomenlerini açıklamak için yaptığımız her girişimde varsayılan ve üzerine inşa edilen entelektüel doğamızın merkezi noktasına ulaşmış gibi görünüyoruz." [292]

Mill'in sözleri, inancın öznel analizine, "Ona sahip olduğumuzda nasıl hissediyoruz?" sorusuna uygulanmak üzere alınırsa, genel olarak

---

kaybettiğimin bilincinde olurdum; ama tüm bu saçmalıklar düşünülüp bertaraf edilene kadar kıpırdayamazdım. Hayatımın en kritik anlarında, hiçbir ikincil düşünceye yer bırakmayacak kadar kendimi kaptırmış olmam gerekirken, huzurlu olamamanın ezikliği içindeydim ve en sıradan koşullarda da durum aynıydı. Örneğin geçen sabah yürüyüşe çıkmıştım. Hava çok soğuktu ama sarsılarak ilerlemekten başka bir şey yapamıyordum. Bir keresinde ayaklarım çamurlu bir havuzun içinde kaldı. Suda durmanın iyi bir şey olmadığını bildiğim için bir ayağımı kaldırdım, ama orada hızlıca duruyordum, tutukluluğumun nedeni o havuzda neden durmamam gerektiğini kendimle tartışmamdı. (T. S. Clouston, Clinical Lectures on Mental Diseases, 1883, s. 43.) Ayrıca bakınız Berger, Archiv f. Psychiatrie, vi. 217.)"

292 Jas'a not. Mill'in analizi, I

doğru oldukları kabul edilmelidir. İnanç, gerçeklik duygusu, kendisi gibi hissettirir, söyleyebileceğimiz bu kadardır.

Profesör Brentano, Psychologie adlı eserinin takdire şayan bir bölümünde bunu, kavrama ve inancın (ki buna yargı adını verir) iki farklı temel psişik fenomen olduğunu söyleyerek ifade eder. Benim düşüncenin 'nesnesi' olarak adlandırdığım şey nispeten basit olabilir, "Ha! ne acı" ya da "Gök gürlüyor" gibi; ya da karmaşık olabilir, "Columbus-1492'de Amerika'yı keşfetti" ya da "Dünyanın her şeyi bilen bir Yaratıcısı var" gibi... Ancak her iki durumda da, nesnenin salt düşüncesi, gerçekliğine olan inançtan oldukça farklı bir şey olarak var olabilir. Brentano'nun dediği gibi inanç, salt düşünceyi varsayar: "Her nesne bilince iki şekilde gelir; basitçe düşünülmüş [vorgestellt] [293] ve kabul edilmiş [anerkaant] [294] ya da red edilmiştir. Bu ilişki, çoğu filozofun (en az Aristoteles kadar Kant'ın da) salt düşünce ile arzu arasında olduğunu varsaydığı ilişkiye benzer. Hiçbir şey düşünülmeden arzulanmaz; ancak arzulama yine de nesneyle ilişkinin oldukça yeni ve kendine özgü ikinci bir biçimi, onu bilince almanın oldukça yeni ikinci bir yoludur. Düşünülmeyen hiçbir şey artık yargılanmaz [yani inanılan ya da inanılmayan] [295]. Ancak ısrarla belirtmeliyiz ki, bir düşüncenin nesnesi onaylayan ya da reddeden bir yargının nesnesi haline gelir gelmez, bilincimiz ona karşı tamamen yeni bir ilişkiye girer. O zaman bilinçte hem düşünülen hem de gerçek ya da reddedilen olarak iki kez bulunur; tıpkı arzu uyandığında hem düşünülen hem de aynı anda arzulanan olması gibi."

'Yargı' hakkındaki yaygın doktrin, 'fikirlerin' bir 'kopula' tarafından, biçimlendirici, olumsuz, hipotetik vb. gibi çeşitli türlerde olabilen bir 'önerme' halinde birleştirilmesinden ibaret olduğudur. Ama kim inanılmayan ya da şüphe edilen ya da sorgulayıcı ya da koşullu bir önermede fikirlerin, kesin olarak inanılan bir önermede olduğu gibi aynı şekilde birleştirildiğini görmez? Fikirlerin içsel oluşumla birleştirilme biçimi düşüncelerin nesnesini ya da içeriğini oluşturur. Bu nesne bazen parçaları arasında ilişkiler bulunan eklemli bir bütündür; bu ilişkiler

293 editörünün notu: James'in Eklemesi
294 editörünün notu: James'in Eklemesi
295 editörünün notu: James'in Eklemesi

arasında yüklem ile özne arasındaki ilişki de yer alabilir. Ancak nesnemizi iç yapısıyla birlikte bir önermede bu şekilde tanımladığımızda, o zaman bir bütün olarak nesneye ilişkin şu soru ortaya çıkar: 'Bu gerçek bir nesne midir? Bu önerme doğru bir önerme midir, değil midir? Ve bu soruya verilen Evet yanıtında Brentano'nun 'yargı' dediği ama benim 'inanç' demeyi tercih ettiğim o yeni psişik eylem yatar.

O halde her önermede, inanıldığı, sorgulandığı ya da inanılmadığı sürece, dört unsur ayırt edilmelidir: özne, yüklem ve bunların ilişkisi (her ne türden olursa olsun) - bunlar inancın nesnesini oluşturur - ve son olarak zihnimizin bir bütün olarak ele alınan önermeye karşı içinde durduğu psişik tutum - ve bu da inancın kendisidir. [296]

O halde, bu tutumun kendine özgü bir bilinç durumu olduğunu ve içsel analiz yoluyla hakkında daha fazla bir şey söylenemeyeceğini kabul ederek, inanç konusunu incelemenin ikinci yoluna geçelim: Hangi koşullar altında şeylerin gerçek olduğunu düşünürüz? Bunun bize tartışacak ne kadar çok konu verdiğini yakında göreceğiz.

GERÇEKLİĞİN ÇEŞİTLİ DÜZENLERİ

Tamamen boş ve deneyimin başlamasını bekleyen yeni doğmuş bir zihin varsayalım. Karanlık bir arka plan üzerinde yanan bir mumun görsel izlenimi (silik ya da canlı olması önemli değildir) biçiminde başladığını ve başka hiçbir şey olmadığını varsayalım, böylece bu görüntü sürdüğü sürece söz konusu zihin tarafından bilinen tüm evreni oluşturur. Dahası (hipotezi basitleştirmek için), mumun sadece hayali olduğunu ve biz psikologlar tarafından dışarıda hiçbir 'orijinalinin' tanınmadığını varsayalım. Bu halüsinatif muma inanılacak mı, zihin için gerçek bir varoluşa sahip olacak mı?

Mumun gerçek olmadığına dair bir şüphenin (o zihin için) ne gibi bir anlamı olabilir? Şüphe ya da inançsızlık ne anlama gelir? Biz izleyen psikologlar, mumun gerçek olmadığını söylediğimizde, oldukça kesin bir şeyi kastediyoruz, yani bizim bildiğimiz, gerçek olan ve mumun ait olmadığını algıladığımız bir dünya olduğunu; sadece o bireysel

296 Bu konudaki görüşlerin tarihçesinin mükemmel bir anlatımı için bakınız A. Marty, in Vierteljahsch. f. wiss. Phil., vii. 161 ff. (1884).

zihne ait olduğunu, başka hiçbir yerde statüsü olmadığını vs. Elbette bir şekilde vardır, çünkü o zihnin halüsinasyonunun içeriğini oluşturur; ancak halüsinasyonun kendisi, kuşkusuz bir tür mevcut gerçek olsa da, diğer gerçekler hakkında hiçbir bilgiye sahip değildir ve bu diğer gerçekler bizim için mükemmel gerçekler ve inandığımız tek şeyler olduğundan, mum basitçe gerçekliğimizin ve inancımızın tamamen dışındadır.

Bununla birlikte, hipoteze göre, mumu gören zihin onun hakkında bu tür düşünceler üretemez, çünkü gerçek ya da olası diğer gerçekler hakkında hiçbir fikri yoktur. Bu mum onun her şeyidir, mutlaktır. Tüm dikkat gücü onun tarafından emilir. O, odur; oradadır; başka hiçbir olası mum ya da bu mumun niteliği, başka hiçbir olası yer ya da yerdeki olası nesne, kısacası hiçbir alternatif akla bile gelmez; öyleyse zihin mumun gerçek olduğuna inanmaktan nasıl kendini alıkoyabilir? Bunu yapmayabileceği varsayımı, varsayılan koşullar altında anlaşılmazdır. [297]

Spinoza'nın uzun zaman önce duyurduğu şey buydu: "Bir çocuk düşünelim," demişti, "kendisine bir at hayal etsin ve başka hiçbir şeye dikkat etmesin. Bu tahayyül atın varlığını içerdiğinden ve çocuk onun direncini ortadan kaldıran hiçbir algıya sahip olmadığından, atı zorunlu olarak mevcut olarak düşünecek ve ne kadar az emin olursa olsun onun varlığından şüphe edemeyecektir. Bir insanın hayal ettiği sürece [percipit] [298] hiçbir şeyi onaylamadığını reddediyorum. Çünkü kanatlı bir at hayal etmek, atın [yani o atın] [299] kanatları olduğunu tasdik etmekten başka nedir? Çünkü zihnin önünde kanatlı attan başka bir şey olmasaydı, aynı şeyi mevcut olarak düşünürdü, kanatlı atın hayaline onun varlığıyla çelişen [tollit] [300] bir fikir katılmadıkça, onun varlığından şüphe etmek için hiçbir nedeni ya da onun varlığına karşı çıkma gücü olmazdı." (Ethics, 11, 49, Scholium.)

297 19. Bölümün sonlarına doğru, bu şekilde zihni ele geçiren bir mum imgesinin muhtemelen duyusal bir canlılık kazanacağını görmüştük. Ancak bu fizyolojik tesadüf, metindeki argüman için mantıksal olarak önemsizdir ve en parlak duyum için olduğu kadar en sönük zihinsel imge için de geçerli olmalıdır.

298 editör notu: James'in Eklemesi

299 editör notu: James'in Eklemesi

300 editör notu: James'in Eklemesi

O halde, düşündüğümüz herhangi bir şeyin gerçek dışı olduğu hissi ancak o şey düşündüğümüz başka bir şey tarafından yalanlandığında ortaya çıkabilir. Çelişkisiz kalan her nesne mutlak gerçeklik olarak kabul edilir ve ona inanılır.

Şimdi, nasıl oluyor da düşünülen bir şey başka bir şey tarafından yalanlanabiliyor? Tartışmaya, diğeri hakkında kabul edilemez bir şey söyleyerek başlamadığı sürece bunu yapamaz. Akıl ile mumu ya da çocuk ile atı ele alalım. Eğer bunlardan biri, 'Şu mum ya da şu at, ben görmesem bile, dış dünyada var' derse, 'dış dünyaya', o dünya hakkında başka türlü bildiği her şeyle uyumsuz olabilecek bir nesneyi itmiş olur. Eğer öyleyse, hangisine tutunacağına karar vermelidir; mevcut algılarına mı yoksa dünyanın diğer bilgisine mi. Eğer diğer bilgiyi benimserse, mevcut algılar bu dünyayla olan ilişkileri bakımından çelişkiye düşer. Mum ve at, her ne olurlarsa olsunlar, dış uzayda var olan varlıklar değildir. Elbette varolanlardır; zihinsel nesnelerdir; zihinsel nesnelerin zihinsel nesneler olarak varoluşları vardır. Ancak kendi uzaylarında, ayrı ayrı göründükleri uzayda yer alırlar ve bu uzaylardan hiçbiri 'dış dünya' olarak adlandırılan gerçekliklerin var olduğu uzay değildir.

Tekrar kanatlı atı ele alalım. Eğer sadece kanatlı bir at hayal edersem, atım başka hiçbir şeye karışmamış olur ve çelişkiye düşmek zorunda kalmaz. Bu at, kanatları ve bulunduğu yer, hepsi eşit derecede gerçektir. O at kanatlı olmaktan başka bir şekilde var olmaz ve dahası gerçekten oradadır, çünkü o yer o atın yeri olmaktan başka bir şekilde var olmaz ve dünyanın diğer yerleriyle henüz hiçbir bağlantı iddia etmez. Ancak bu atla başka türlü bilinen dünyaya bir giriş yaparsam ve örneğin, 'Bu benim yaşlı kısrağım Maggie, ahırında durduğu yerde bir çift kanat geliştirdi' dersem, tüm durum değişir; çünkü şimdi at ve yer başka türlü bilinen bir at ve yerle özdeşleştirilir ve ikinci nesneler hakkında bilinen şey, ilkiyle algılanan şeyle bağdaşmaz. 'Maggie ahırında kanatlı! Asla! O halde kanatlar gerçek dışıdır, hayalidir. Ahırındaki Maggie hakkında yalan bir rüya gördüm.

Okuyucu bu iki durumda mantık kitaplarında sırasıyla varoluşsal ve atıfsal olarak adlandırılan iki tür yargıyı tanıyacaktır. 'Mum dışsal bir gerçeklik olarak vardır' varoluşsal, 'Maggie'min bir çift kanadı

var' ise atıfsal bir önermedir [301] ve ilk söylenenlerden şu sonuç çıkar ki, ister atıfsal ister varoluşsal olsun, tüm önermelere, aynı anda inanılan diğer önermelerle çatışmadıkları sürece, terimlerinin bu diğer önermelerin terimleriyle aynı olmasından endişe edilerek, tam da tasavvur edilme olgusu aracılığıyla inanılır. Bir rüya mumunun varlığı olduğu doğrudur; ama uyanık algı mumlarının sahip olduğu varlıkla (kendisi için varlık, yani extra mentem meam) aynı değildir. Bir rüya atının kanatları vardır; ama o zaman ne at ne de kanatlar hafızada bilinen herhangi bir at ya da kanatla aynı değildir. Herhangi bir anda, daha önceki herhangi bir anda düşündüğümüz aynı şeyi düşündüğümüzü söylememiz, zihinsel yapımızın nihai yasasıdır. Ancak şimdi onu diğer düşünme biçimlerimizle uyumsuz bir şekilde düşündüğümüzde, o zaman hangi yolu seçeceğimizi seçmek zorundayız, çünkü aynı anda iki çelişkili şekilde düşünmeye devam edemeyiz. Tüm gerçek ve gerçek dışı ayrımı, tüm inanç, inançsızlık ve şüphe psikolojisi bu şekilde iki zihinsel olguya dayanır - birincisi, aynı şey hakkında farklı düşünmeye yatkın olduğumuz ve ikincisi, bunu yaptığımızda, hangi düşünce tarzına bağlı kalacağımızı ve hangisini göz ardı edeceğimizi seçebileceğimiz.

Bağlı kalınan konular gerçek konulara, bağlı kalınan nitelikler gerçek niteliklere, bağlı kalınan varoluş gerçek varoluşa dönüşürken; göz ardı edilen konular hayali konulara, göz ardı edilen nitelikler hatalı niteliklere ve göz ardı edilen varoluş 'ayaksız hayallerin yaşadığı' arafta, insanların ülkesinde bir varoluşa dönüşür. Gerçek şeyler, Bay Taine'in terminolojisiyle, gerçek olmadığına karar verilen şeylerin indirgenmiş halleridir.

---

301 Hem varoluşsal hem de atıfsal yargılarda bir sentez temsil edilir. Varoluş kelimesindeki -existential- ex hecesi, Dasein kelimesindeki da hecesi bunu ifade eder. "Mum vardır" önermesi "Mum oradadır" önermesine eşdeğerdir ve "oradadır" gerçek uzam, diğer gerçeklerle ilişkili uzam anlamına gelir. Önerme şu anlama gelir: "Mum diğer gerçeklerle aynı uzamdadır. Bu önerme mumun çok somut bir yüklemini, yani diğer tikel somut şeylerle olan ilişkisini onaylar. Onların gerçek varoluşları, daha sonra göreceğimiz gibi, kendimizle olan özel ilişkilerine dönüşür. Dolayısıyla varlık, herhangi bir nesneye yüklediğimizde tözsel bir nitelik değildir; nihayetinde kendimizde sonlanan ve sonlandığı anda pratik bir ilişki haline gelen bir ilişkidir. Ama bu konuda daha fazla bilgi vereceğim. Şimdi sadece varoluşsal ve atıfsal önerme arasındaki ayrımın yüzeysel doğasına işaret etmek istiyorum.

Alışkanlık olarak ve pratikte bu göz ardı edilen şeyleri hiç var saymayız. Onlar için popüler felsefede yasa "vah yenilenlere" dir (Vú victis'tir); onlara görünüş olarak bile muamele edilmez; onlara sanki hiçbir şeye eşdeğer olmayan bir atıkmış gibi davranılır. Bununla birlikte, gerçekten felsefi zihin için, gerçek şeylerle aynı varoluşa sahip olmasalar da, yine de varoluşa sahiptirler. Hayal nesneleri olarak, yanılgılar olarak, düşler ülkesinin sakinleri olarak, vs. kendi yollarında gerçekler gibi yaşamın tartışılmaz parçaları, Evrenin inkâr edilemez özellikleridirler. Filozofların hesaba katması gereken toplam dünya böylece gerçekler artı hayaller ve yanılsamalardan oluşur.

En azından felsefenin tespit etmeye çalıştığı ilişkilerle birbirine bağlı iki alt-evren! Gerçekten de hesaba kattığımız ikiden fazla alt-evren vardır, bazılarımız bunu, bazılarımız da diğerini. Çünkü hem yanılsamanın hem de gerçekliğin çeşitli kategorileri vardır ve mutlak yanılsama dünyasının (yani tek tek bireylerle sınırlı yanılsama) yanında ama yine de mutlak gerçeklik dünyasının (yani tam filozofun inandığı gerçeklik) içinde kolektif yanılsama dünyası vardır, soyut gerçeklik, göreli ya da pratik gerçeklik, ideal ilişkiler dünyaları vardır ve bir de doğaüstü dünya vardır.

Popüler zihin tüm bu alt dünyaları az ya da çok hoşnutsuz bir şekilde kavrar; ve bunlardan biriyle uğraşırken, diğerleriyle olan ilişkilerini şimdilik unutur. Gerçek filozof, düşüncesinin her bir nesnesine bu alt dünyalardan birinde ya da diğerinde doğru yeri vermekle kalmayıp, aynı zamanda her bir alt dünyanın var olan toplam dünya içinde diğerleriyle olan ilişkisini de belirlemeye çalışan kişidir.

Yaygın olarak birbirinden ayırt edilen ve çoğumuz tarafından var olduğu kabul edilen, her biri kendine özgü ve ayrı bir varoluş tarzına sahip en önemli alt evrenler şunlardır:

(1) Duyu dünyası ya da içgüdüsel olarak algıladığımız şekliyle fiziksel 'şeyler', ısı, renk ve ses gibi nitelikler ve yaşam, kimyasal yakınlık, yerçekimi, elektrik gibi 'güçler', hepsi de şeylerin içinde ya da yüzeyinde bu şekilde mevcuttur.

(2) Bilim dünyası ya da bilginlerin kavradığı şekliyle fiziksel şeyler, ikincil nitelikler ve 'güçler' (popüler anlamda) hariç tutulur ve katılar ve akışkanlar ve onların hareket 'yasaları' (yani, gelenekler) dışında gerçek hiçbir şey yoktur.[302]

(3) İdeal ilişkiler dünyası ya da herkes tarafından inanılan veya inanılabilen ve mantıksal, matematiksel, metafiziksel, etik veya estetik önermelerle ifade edilen soyut gerçekler.

(4) 'Kabile putları' dünyası, yanılsamalar

ya da ırk için ortak olan önyargılar. Tüm eğitimli insanlar bunların tek bir alt-evren oluşturduğunu kabul eder. Örneğin gökyüzünün dünya etrafındaki hareketi bu dünyaya aittir. Bu hareket diğer dünyaların hiçbirinde tanınan bir öğe değildir; ancak 'kabilenin bir putu' olarak gerçekten vardır. Bazı filozoflar için 'madde' yalnızca kabilenin bir putu olarak vardır. Bilim için maddenin 'ikincil nitelikleri' yalnızca 'kabilenin putları'dır.

(5) Çeşitli doğaüstü dünyalar, Hıristiyan cenneti ve cehennemi, Hindu mitolojisinin dünyası, Swedenborg'un visa et nudita'sının dünyası, vs. Bunların her biri, kendi parçaları arasında kesin ilişkiler olan tutarlı bir sistemdir. Örneğin Neptün'ün üç çatallı mızrağı Hıristiyan cennetinde hiçbir gerçeklik statüsüne sahip değildir; ancak klasik Olimpos'ta, klasik mitolojinin gerçekliğine bir bütün olarak inanılsın ya da inanılmasın, onun için bazı kesin şeyler doğrudur. Kasıtlı masalların çeşitli dünyaları bu inanç dünyaları ile sıralanabilir - İlyada'nın, Kral Lear'ın, Pickwick Pacers'ın vb. dünyası. [303]

(6) İnsan sayısı kadar çok olan çeşitli bireysel görüş dünyaları.

(7) Yine sayılamayacak kadar çok olan delilik ve sersemlik dünyaları.

---

302 Burada bilimsel evreni radikal mekanik bir şekilde tanımlıyorum. Pratikte, genellikle karma bir şekilde düşünülür ve daha çok popüler fiziksel dünyaya benzer.

303 Böylece Ivanhoe'nun, Thackeray'in onu yanlış bir şekilde yaptığı gibi Rebecca'yla gerçekten evlenmediği gibi şeyler söyleyebiliriz. O dünyada Rebecca ile evlenmez. Bu dünyadaki nesneler, onaylanabilen ya da reddedilebilen, tamamen kesin ilişkilerle birbirine örülmüştür. Romana kendimizi kaptırmışken, diğer tüm dünyalara sırtımızı döneriz ve Ivanhoe'nun dünyası o an için mutlak gerçekliğimiz olarak kalır. Ancak büyüden uyandığımızda, Ivanhoe'yu ve onunla bağlantılı her şeyi kurgusal statüye indirgeyen ve onları No. 5 altında gruplanan alt evrenlerden birine indirgeyen daha gerçek bir dünya buluruz.

Düşündüğümüz her nesne sonunda bu ya da benzer bir listenin şu ya da bu dünyasına gönderilir. Sağduyulu bir nesne, bilimsel bir nesne, soyut bir nesne, mitolojik bir nesne, birinin yanlış kavrayışının bir nesnesi ya da bir delinin nesnesi olarak inancımıza yerleşir ve bu duruma bazen hemen, ama çoğu zaman ancak varlığını tolere edecek ve onunla hiçbir şeyin çelişmediği ilişkiler içinde duracak birilerini bulana kadar diğer nesneler arasında itilip kakıldıktan sonra ulaşır. Örneğin bilimsel dünyanın molekülleri ve eter dalgaları, nesnenin sıcaklığını ve rengini basitçe dışarı atar, onlarla herhangi bir ilişki kurmayı reddederler. Ancak 'kabilenin putları' dünyası onları kabul etmeye hazırdır. Tıpkı klasik mit dünyasının kanatlı atı; bireysel halüsinasyon dünyasının mum imgesini; soyut hakikat dünyasının, gerçekte hiçbir kral adil olmasa da adaletin krallık olduğu önermesini benimsemesi gibi. Bununla birlikte, çeşitli dünyaların kendileri (yukarıda belirtildiği gibi) çoğu insanın zihnine birbirleriyle çok kesin bir ilişki içinde görünmez ve dikkatimiz birine yöneldiğinde, diğerlerini şimdilik hesap dışı bırakma eğilimindedir. Farklı dünyalara ilişkin önermeler 'farklı bakış açılarından' yapılır ve bu az ya da çok kaotik durumda çoğu düşünürün bilinci sonuna kadar kalır. İlgilenildiği sürece her dünya kendi tarzında gerçektir; sadece gerçeklik dikkatle birlikte kaybolur.

'PRATİK GERÇEKLER' DÜNYASI

Bununla birlikte, her düşünürün baskın dikkat alışkanlıkları vardır ve bunlar pratikte çeşitli dünyalar arasından bir tanesini onun için nihai gerçeklikler dünyası olarak seçer. Bu dünyanın nesnelerine itiraz etmez. Onlarla kesin olarak çelişen her şey başka bir dünyaya girmeli ya da ölmelidir. Örneğin at, gerçek dünyanın atı olduğunu iddia etmediği sürece istediği kadar kanatlara sahip olabilir - ki o at kesinlikle kanatsızdır. Hemen göreceğimiz gibi, çoğu insan için 'duyusal şeyler' bu ayrıcalıklı konuma sahiptir ve kesinlikle gerçek dünyanın çekirdeğidir. Kuşkusuz başka şeyler de şu ya da bu insan için gerçek olabilir: bilim, soyut ahlaki ilişkiler, Hıristiyan teolojisinin konuları ya da başka şeyler. Ancak bu şeyler en özel insan için bile genellikle duyusal şeylerden daha az gerçektir. Daha az ciddiye alınırlar ve herhangi

birinin bunlara olan inancı için söylenebilecek en fazla şey, 'kendi duyularına olan inancı' kadar güçlü olduğudur. [304]

Tüm bunlarda doğamızın ebedi tarafgirliği, seçme konusundaki müzmin eğilimimiz kendini gösterir. Çünkü varoluş kelimesinin kesin ve nihai anlamında, düşünülebilen her şey, ister efsanevi bir nesne, ister bireysel bir düşünürün bir nesnesi, ya da uzayda bir nesne olsun, bir tür nesne olarak vardır. Hatalar, kurgular, kabile inançları, Tanrı'nın yarattığı büyük Evren'in parçalarıdır ve Tanrı tüm bu şeylerin, her biri kendi yerinde olmak üzere, Evren'de bulunmasını istemiş olmalıdır. Ancak biz sonlu yaratıklar için, "böyle düşünmek çok merak uyandırıcıdır." Sadece bir nesne olarak görünme gerçeği, gerçekliği oluşturmak için yeterli değildir. Bu metafizik gerçeklik, Tanrı için gerçeklik olabilir; ama bizim ihtiyacımız olan pratik gerçeklik, kendimiz için gerçekliktir ve buna sahip olmak için bir nesnenin yalnızca görünmesi değil, aynı zamanda hem ilginç hem de önemli görünmesi gerekir. Nesneleri ne ilginç ne de önemli olmayan dünyalara sadece olumsuz yaklaşırız, onları gerçek dışı olarak damgalarız.

O halde göreceli anlamda, gerçekliği basit bir gerçek dışılıkla karşılaştırdığımız ve bir şeyin diğerinden daha fazla gerçekliğe sahip olduğunun ve daha fazla inanıldığının söylendiği durumda, gerçeklik sadece duygusal ve aktif yaşamımızla olan ilişki anlamına gelir. Bu, kelimenin pratik insanların ağzında sahip olduğu tek anlamdır. Bu

304 Rüya dünyası biz uyurken bizim gerçek dünyamızdır, çünkü dikkatimiz o zaman hissedilebilir dünyadan uzaklaşır. Tersine, uyandığımızda dikkatimiz genellikle rüya dünyasından uzaklaşır ve bu da gerçek dışı hale gelir. Ancak bir rüya bize musallat olur ve gün boyunca dikkatimizi çekmeye devam ederse, bilincimizde uyanık dünyanın yanında bir tür alt-evren olarak kalmaya çok yatkındır. Çoğu insan muhtemelen gerçekten var olan bir varlık alanına, belki de 'ruhani dünyanın' bir köşesine ait olmadığını hayal etmenin zor olduğu rüyalar görmüştür. Buna bağlı olarak da rüyalar her çağda vahiy olarak görülmüş ve mitolojilerin ortaya çıkmasında ve inancın tutunacağı temaların yaratılmasında büyük rol oynamıştır. Burada hem rüyaya hem de onun doğrudan indirgeyicisi olan uyanık gerçekliğe inanmamıza yardımcı olan 'daha büyük evren', Doğa artı Doğa-Üstü'nün toplam evrenidir. Rüya bu evrenin bir yarısında gerçektir; uyanıklık algıları ise diğer yarısında. Bugün bile rüya-nesneleri, bazı 'psişik-araştırmacıların' inancımızı uyandırmaya çalıştıkları gerçekler arasında yer almaktadır. Tüm teorilerimiz, sadece doğaüstü ile ilgili olanlar değil, aynı zamanda felsefi ve bilimsel teorilerimiz de, farklı zihinlerde böylesine farklı derecelerde inanç uyandırma konusunda rüyalarımız gibidir.

anlamda, ilgimizi çeken ve harekete geçiren her şey gerçektir; ne zaman bir nesne bize ona yönelmemizi, onu kabul etmemizi, zihnimizi onunla doldurmamızı ya da pratik olarak onu hesaba katmamızı sağlayacak kadar çekici gelirse, o zaman bizim için gerçektir ve ona inanırız. Aksine, onu görmezden geldiğimizde, üzerinde düşünmediğimizde ya da harekete geçmediğimizde, onu hor gördüğümüzde, reddettiğimizde, unuttuğumuzda, o bizim için gerçek dışıdır ve ona inanmayız. Hume, herhangi bir şeye inanmanın sadece onun fikrine canlı ve aktif bir şekilde sahip olmak olduğunu söylediğinde, meseleye ilişkin açıklaması esasen doğruydu: "O halde diyorum ki, inanç, bir nesnenin yalnızca hayal gücünün erişebileceğinden daha canlı, hareketli, kuvvetli, sağlam ve istikrarlı bir tasavvurundan başka bir şey değildir. ... Bu, fikirlerin kendine özgü doğası ya da düzeninden değil, onların kavranış biçiminden ve zihne hissettirdiklerinden oluşur. İtiraf etmeliyim ki bu duyguyu ya da kavrama biçimini tam olarak açıklamak mümkün değildir. ... Onun gerçek ve doğru adı inançtır ve bu da herkesin ortak yaşamda yeterince anladığı bir terimdir. Ve felsefede, inancın zihin tarafından hissedilen ve yargı fikrini hayal gücünün kurgularından ayıran bir şey olduğunu iddia etmekten öteye gidemeyiz. [305] Onlara daha fazla ağırlık ve etki verir; daha önemli görünmelerini sağlar; onları zihinde güçlendirir; onlara tutkular üzerinde üstün bir etki verir ve onları eylemlerimizde yöneten ilke haline getirir." [306]

Ya da Prof. Bain'in belirttiği gibi: "Temel karakteri itibariyle inanç, aktif doğamızın bir aşamasıdır - diğer adıyla İrade." [307]

"O halde inancın nesnesi, gerçeklik ya da gerçek varoluş, bir öznenin sahip olabileceği tüm diğer yüklemlerden oldukça farklı bir şeydir. Bunlar zihinsel ya da duyusal olarak sezilen özelliklerdir. Bunlardan herhangi birini özneye eklediğimizde, öznenin içsel içeriğini arttırır, zihnimizdeki resmini zenginleştiririz. Ancak gerçekliği eklemek resmi böyle içsel bir şekilde zenginleştirmez; onu içsel olarak bulduğu gibi bırakır ve sadece onu sabitler ve bize yapıştırır.

305 Gerçekleri gerçek olmayanlardan ayırır. Önemsiz ve ihmal edilebilir olanlardan ayırır.

306 İnsan Anlayışına İlişkin Soruşturma Anlayış, bölüm. 5 kısım. 2 (biraz değiştirilmiş olarak benim alıntım)

307 Jas'a Not. Mill'in Analizi, I. 394.

"Kant'ın dediği gibi, "gerçek olan, mümkün olandan daha fazlasını içermez. Yüz gerçek dolar, yüz olası dolardan bir kuruş daha fazlasını içermez. ... Bir şeyi ne ile ve ne kadar çok önermeyle düşünürsem düşüneyim.... o şeyin var olduğunun eklenmesiyle ona hiçbir şey eklenmez. Bu nedenle, bir nesneye ilişkin kavramımız ne içerebilirse içersin, ona varlık atfedebilmek için her zaman onun dışına çıkmamız gerekir." [308]

Onun 'dışına çıkmak' ya onunla kendimiz arasında dolaysız pratik ilişkilerin ya da onunla dolaysız pratik ilişkilere sahip olduğumuz diğer nesneler arasında ilişkilerin kurulmasıdır. Henüz aşılmamış ya da başkaları tarafından aşılmamış olan bu tür ilişkiler kendiliğinden (ipso facto) gerçek ilişkilerdir ve nesnel terimlerine gerçeklik kazandırırlar. İster mutlak ister pratik bakış açısından olsun, tüm gerçekliğin kaynağı (fons et origo) bu nedenle özneldir, kendimizizdir. Duygusal tepki vermeyen çıplak mantıksal düşünürler olarak, düşündüğümüz her nesneye gerçeklik veririz, çünkü onlar gerçekten fenomenlerdir ya da başka bir şey değilse bile duraklayan düşüncemizin nesneleridir. Ancak, duygusal tepki veren düşünürler olarak, seçtiğimiz, vurguladığımız ve BİR İRADE İLE yöneldiğimiz şeylere daha da yüksek bir gerçeklik derecesi vermek. Bunlar bizim yaşayan gerçeklerimizdir ve sadece bunlar değil, bunlarla yakından bağlantılı olan tüm diğer şeyler. Gerçeklik, Ego'muzdan başlayarak, kendisini bir noktadan diğerine aktarır - ilk olarak, Ego'muzun doğrudan ilgisini çeken tüm nesnelere ve daha sonra da bunlarla sürekli olarak ilişkili olan nesnelere. Yalnızca bağlantı ipliği koptuğunda başarısız olur. Bütün bir

308 Saf Aklın Eleştirisi, çev. Müller, 11, 515-17. Hume ayrıca: "Herhangi bir şeyi basit bir şekilde kavradıktan sonra, onu var olarak kavradığımızda, gerçekte ilk fikrimize hiçbir ekleme ya da değişiklik yapmayız. Bu nedenle, biz Tanrı'nın var olduğunu söylediğimizde, sadece bize temsil edildiği şekliyle böyle bir varlığın fikrini oluştururuz; O'na atfettiğimiz varlık, O'nun diğer nitelikleriyle birleştirdiğimiz ve yine onlardan ayırıp ayırt edebileceğimiz belirli bir fikir tarafından tasarlanmamıştır. Varoluş inancı, nesnenin fikirlerini oluşturan fikirlere yeni bir fikir eklemez. Tanrı'yı düşündüğümde, O'nun var olduğunu düşündüğümde ve O'nun var olduğuna inandığımda, O'nun hakkındaki fikrim ne artar ne de azalır. Ancak bir nesnenin varlığına ilişkin basit kavrayış ile bu nesneye ilişkin inanç arasında büyük bir fark olduğu kesin olduğuna göre ve bu fark kavradığımız fikrin olgularında ya da bileşimlerinde yatmadığına göre, bu fark en çok onu kavrayış tarzımızda yatar." (Treatise of Human Nature. bölüm 3. sec. 7.)

sistem eğer Ego'muza sadece bir acıtıcı ifadeyle bağlıysa gerçek olabilir. Ancak bu türden yakıcı bir ifadeyle çelişen şey, kendisi de başka bir yakıcı ifade olsa bile, ya inanılmaz ya da sadece tartışmanın geçici çözümüne inanılır.

Böylece, kendi gerçekliğimizin, her an sahip olduğumuz kendi yaşam duygumuzun, inancımızın nihai ölçütü olduğu gibi önemli bir sonuca ulaşırız. "Var olduğum kadar eminim!" -- bu, diğer tüm şeylerin varlığına dair en son garantimizdir. Descartes'ın cogito'nun şüphe götürmez gerçekliğini, cogito'nun içerdiği her şeyin gerçekliği için kefalet haline getirmesi gibi, hepimiz kendi mevcut gerçekliğimizi kesinlikle zorlayıcı bir güçle hissederek, ilk olarak kişisel bir ihtiyaç duygusuyla tutunduğumuz şeylere ve ikinci olarak da sürekli olarak bunlara ait olan daha uzak şeylere eşit derecede gerçeklik atfederiz. Profesör Lipps'in dediği gibi, "Benim şimdi'm ve buram," "tüm Gerçeklik, aynı zamanda tüm Bilgi için son kilit noktadır."

Gerçekdışılıkların aksine yaşayan gerçeklikler dünyası böylece aktif ve duygusal bir terim olarak kabul edilen Ego'ya demir atar. [309] Bu, diğerlerinin sallandığı kancadır, mutlak destektir. Ve boyalı bir kancadan sadece boyalı bir zincir asılabileceği söylendiği gibi, tersine, gerçek bir kancadan sadece gerçek bir zincir düzgün bir şekilde asılabilir. Hayatımla yakın ve sürekli bağlantısı olan her şey, gerçekliğinden şüphe edemeyeceğim şeylerdir. Bu bağlantıyı kuramayan her şey, benim için hiç var olmamış olmalarından daha iyi olmayan şeylerdir.

Duyarlılıkların ve tepkisel güçlerin melankolik sapkınlığının belirli biçimlerinde, hiçbir şey bize yakından dokunmaz, bizi uyandırmaz ya da doğal duyguları uyandırmaz. Bunun sonucunda melankolik hastalardan sıkça duyulan, hiçbir şeye eskisi gibi inanmadıkları ve tüm gerçeklik duygusunun hayattan kaçtığı şikâyeti ortaya çıkar. Hindistan kauçuğuyla kılıflanmışlardır; hiçbir şey içlerine işlememekte ya da kanlarını çekmemektedir. Griesinger'e göre, "Görüyorum, duyuyorum!" der bu tür hastalar, "ama nesneler bana ulaşmıyor, sanki dış dünya ile aramda bir duvar var!"

309 Burada Ego kavramını sağduyunun kullandığı şekliyle kullanıyorum. Kavramı analiz etmeye yönelik gizli girişimlerin sonuçları (ya da sonuçsuzluğu) konusunda hiçbir önyargıya sahip değilim.

"Bu tür hastalarda genellikle deri duyarlılığında bir değişiklik olur, öyle ki nesneler belirsiz ya da bazen kaba ve yün gibi hissedilir. Ancak bu değişiklik her zaman mevcut olsaydı bile, psişik fenomeni tamamen açıklamazdı... bu bize daha çok, bir yandan ilerleyen yaşın, diğer yandan duyguların ve tutkuların dış dünyayla psişik ilişkilerimizde meydana getirebileceği değişikliği hatırlatır Çocuklukta kendimizi duyulur fenomenler dünyasına daha yakın hissederiz, hemen onlarla ve onların içinde yaşarız; yakından hayati bir bağ bizi ve onları birbirine bağlar. Ancak düşünmenin olgunlaşmasıyla bu bağ gevşer, ilgimizin sıcaklığı soğur, şeyler bize farklı görünür ve dış dünyayı çok daha iyi tanımamıza rağmen ona daha yabancı gibi davranırız. Sevinç ve genel olarak genişleyen duygular onu tekrar bize yaklaştırır. Her şey daha canlı bir izlenim bırakır ve duyu izlenimlerine yönelik bu sıcak alıcılığın hızla geri dönmesiyle, sevinç kendimizi yeniden genç hissetmemizi sağlar. İç karartıcı duygularda ise durum tam tersidir. İster canlı ister cansız olsun, dışarıdaki şeyler bize aniden soğuk ve yabancı gelmeye başlar ve en sevdiğimiz ilgilendiğimiz nesneler bile sanki artık bize ait değillermiş gibi gelir. Bu koşullar altında, artık hiçbir şeyden canlı bir izlenim almadığımızdan, dışsal şeylere yönelmeyi bırakırız ve içsel yalnızlık duygusu üzerimize büyür. Bu kederli durumu, bu psişik soğukluğu ve ilgisizliği kontrol edecek güçlü bir zekânın olmadığı yerlerde, her şeyin çok soğuk ve boş göründüğü, kalbin kuruduğu, dünyanın ölü ve boş hale geldiği bu durumların sonucu genellikle intihar ya da deliliğin daha derin biçimleridir. [310]

DUYUMLARIN EN ÜSTÜN GERÇEKLİĞİ

Ama şimdi karşımıza ayrıntıya ilişkin sorular çıkmaktadır. Bazı nesnelerin sahip olduğu bu kıpırdanma, bu heyecan verici güç, bu ilgi nelerden oluşur? Gerçekliği veren, yaşamımızla olan bu 'yakın ilişkiler' nelerdir? Ve hangi şeyler bu ilişkilerde doğrudan yer alır ve diğerleri hangileriyle (Hume'un diliyle) 'eğilimimizi' onlara da taşıyacak

310 Griesinger, Mental Diseases, bölüm 50, 98. Sıklıkla duyduğumuz, bir deneyimin bize şu ya da bu önermenin doğruluğunun 'farkına varma duygusunu verdiği' şeklindeki neolojizm, gerçeklik duygusunun heyecana olan bağımlılığını göstermektedir. Yalnızca bizi harekete geçiren şey 'fark edilir'.

kadar yakından bağlantılıdır? Bu sorular hiç de basit ve doğrudan bir şekilde yanıtlanamaz. İnsan düşüncesinin tüm tarihi, bu soruları yanıtlamaya yönelik tamamlanmamış bir girişimden başka bir şey değildir. İnsanlar, insan olduklarından beri bu sorulardan başka neyi bulmaya çalışmışlardır? "Gerçek çıkarlarımız nerede yatıyor -hangi ilişkilere samimi ve gerçek ilişkiler diyeceğiz- hangi şeylere yaşayan gerçekler diyeceğiz, hangilerine demeyeceğiz?" Bununla birlikte, birkaç psikolojik nokta açıklığa kavuşturulabilir.

Zihnimizle olan herhangi bir ilişki, daha güçlü bir ilişkinin yokluğunda, bir nesneyi gerçek kılmak için yeterlidir. Bunun için dikkatimize en ufak bir hitap bile yeterlidir. Bölümün başına dönün ve boş zihne giren mumu ele alın. Zihin, üzerine sıçrayacağı böyle bir nesneyi bekliyordu. Zihin harekete geçer ve muma inanılır. Ancak mum başka nesnelerle aynı anda ortaya çıktığında, onların rekabetine göğüs germek zorunda kalır ve o zaman dikkat çekmek için çeşitli adaylardan hangisinin inancı zorlayacağı bir soru haline gelir. Kural olarak inanabildiğimiz kadar inanırız. Elimizden gelse her şeye inanırız. Nesneler bizim tarafımızdan oldukça sistemsiz bir şekilde temsil edildiklerinde, birbirleriyle çok az çelişirler ve bu kaotik şekilde inanabileceğimiz nesnelerin sayısı sınırsızdır. İlkel vahşinin zihni, halüsinasyonların, rüyaların, batıl inançların, kavramların ve hissedilebilir nesnelerin birbiriyle yan yana geliştiği, dikkatin şu veya bu yöne çevrilmesi dışında düzenlenmediği bir ormandır. Çocuğun zihni de aynıdır. Ancak nesneler kalıcı hale geldikçe ve aralarındaki ilişkiler sabitlendikçe tutarsızlıklar ve çelişkiler hissedilir ve bunların istikrarlı bir şekilde çözülmesi gerekir. Bir kural olarak, çelişkili bir nesnenin inancımızda kendini sürdürme başarısı, sahip olması gereken çeşitli niteliklerle orantılıdır. Bu nitelikler arasında, duyu nesnelerini karakterize ettiği için çoğu insan tarafından ilk sıraya konacak olanı—

(1) Dikkat üzerinde zorlayıcılık veya yalnızca bilince sahip olma gücü: ardından --

(2) Canlılık ya da özellikle zevk ya da acı uyandıracak şekilde hissedilebilir keskinlik;

(3) İrade üzerinde uyarıcı etki, yani ne kadar içgüdüsel olursa o kadar iyi olan aktif dürtüleri uyandırma kapasitesi;

(4) Duygusal ilgi, yani sevgi nesnesi, korku nesnesi, hayranlık nesnesi, arzu nesnesi vs;

(5) Belirli favori tefekkür biçimleriyle uyumluluk - birlik, sadelik, kalıcılık ve benzerleri;

(6) Diğer nedenlerden bağımsızlık ve kendi nedensel önemi.

Bu karakterler birbirleriyle çarpışmaktadır. Zorlayıcılık canlılığın ya da duygusal ilginin bir sonucudur. Canlı ve ilginç olan şey iradeyi de harekete geçirir; uygunluk aktif dürtüler için olduğu kadar tefekkür biçimleri için de geçerlidir; nedensel bağımsızlık ve önem belirli bir tefekkür talebine uygundur vs. Bu nedenle, biçimsel bir muamele girişiminden vazgeçeceğim ve en uygun açıklama sırasına göre açıklamalar yapmaya devam edeceğim.

Bir bütün olarak, duyumlar kavramlardan daha canlıdır ve daha gerçek olarak değerlendirilir; her saat karşılaşılan şeyler bir kez görülen şeylerden daha gerçektir; uyanıkken algılanan nitelikler rüyada algılanan niteliklerden daha gerçektir. Ancak, çeşitli nesnelerin birbirleriyle kurdukları farklı ilişkiler nedeniyle, canlı ve kalıcı olanın gerçek olduğu şeklindeki basit kural çoğu zaman gizlenmektedir. Tasavvur edilen bir şey, yalnızca ilkinden daha canlı, kalıcı ya da ilginç olan diğer duyulur şeylerle yakından ilişkili olsa bile, belirli bir duyulur şeyden daha gerçek kabul edilebilir. Örneğin, moleküler titreşimler, fizikçi tarafından hissedilen sıcaklıktan daha gerçek olarak değerlendirilir, çünkü özel çalışması haline getirdiği dünyadaki diğer tüm hareket olgularıyla çok yakından ilişkilidir. Benzer şekilde, nadir bir şey, diğer kalıcı şeylerle daha geniş çapta ilişkili olduğu takdirde, kalıcı bir şeyden daha gerçek kabul edilebilir. Bilimin ara sıra yaptığı tüm önemli gözlemler bunun örnekleridir. Nadir bir deneyim de, eğer daha ilginç ve heyecan verici ise, kalıcı bir deneyimden daha gerçek olarak değerlendirilebilir. Satürn'ün teleskopla görülmesi böyledir; alışılagelmiş düşünce tarzımızı altüst eden ara sıra ortaya çıkan kavrayışlar ve aydınlatmalar da böyledir.

Ancak hiçbir değişken kavram, hiçbir kopuk nadirlik, canlı şeyleri ya da kalıcı şeyleri inancımızdan asla uzaklaştıramaz. Bir kavramın üstün gelmesi için, düzenli duyusal deneyim dünyasında son bulması gerekir. Nadir bir olgu, sık rastlananların yerini almak için, daha sık rastlanan diğerlerine ait olmalıdır. Bilim tarihi, bir zamanlar sevgiyle sarılınan ama hiçbir duyu olgusuyla bağdaşmadığı anlaşılan teorilerin -özler ve ilkeler, akışkanlar ve kuvvetler- enkazları ve yıkıntılarıyla doludur. Ve istisnai fenomenler, onları zaten var olduğu kabul edilen türler olarak düşünme şansımız olana kadar boşuna bizi inandırmaya çalışır. Bilimin 'doğrulama' ile kastettiği şey bundan başka bir şey değildir; er ya da geç, kalıcı ve canlı bir duyum nesnesine sahip olmayan hiçbir anlayış nesnesine inanılmamalıdır. Yukarıda söylenenleri karşılaştırın.

Dolayısıyla duyulur nesneler ya bizim gerçeklerimiz ya da gerçeklerimizin sınanmasıdır. Tasavvur edilen nesneler hissedilebilir etkiler göstermeli ya da aksi takdirde inkâr edilmelidir. Etkiler, nedenleri ortaya çıktığında (moleküler titreşimlerin gerçek dışı kıldığı ısı gibi) göreli bir gerçek dışılığa indirgenmiş olsalar bile, yine de sebepler hakkındaki bilgimizin dayandığı şeylerdir. Görünüşün var olmak için gerçekliğe ihtiyaç duyduğu, ama gerçekliğin de bilinmek için görünüşe ihtiyaç duyduğu bu garip karşılıklı bağımlılık!

Duyulur canlılık ya da keskinlik, nesneler arasındaki çatışma ve bunların zihinde birbirine bağlanması bir kez başladığında, gerçekliğin hayati faktörüdür. Ne kendi başına bu canlılığa sahip olan ne de bunu başka bir şeyden ödünç alabilen hiçbir nesnenin, canlı rakiplerine karşı ilerleme kaydetme ya da inancın oluştuğu o tepkiyi bizde uyandırma şansı yoktur. Canlı nesneler üzerinde, deyim yerindeyse, geri kalan her şeye olan inancımızı sabitleriz ve inancımız, düşüncenin onu uzaklaştırdığı nesnelere bile içgüdüsel olarak geri döner. Renklerin, seslerin ve kokuların popüler dünyasının, moleküllerin ve titreşimlerin dünyasına karşı gösterdiği inatçılığa tanık olun. Fizikçinin Homeros gibi başını sallamasıyla, duyu dünyası yeniden onun mutlak gerçekliği haline gelir. [311]

311 Duyumların sistematik kavramlarla karşı karşıya getirilmesi ve duyumların kendimiz tarafından hissedilmesine ya da sadece raporlarla bilinmesine göre birinin ya da diğeri-

Başlangıçta bu uyarıcı güçten yoksun olan şeylerin, bu güce sahip olan başka şeylerle ilişkilendirilerek, sanki kendileri bu güce sahipmiş gibi inancımızı zorlaması, Hume'un zamanından beri göz ardı edilmesi imkânsız olan dikkate değer bir psikolojik gerçektir.

"İlk kavramın canlılığı," diye yazar Hume, "ilişkiler boyunca yayılır ve birçok boru ya da kanal gibi, birincil olanla herhangi bir iletişimi olan her fikre aktarılır. ...Batıl inançlı insanlar, azizlerin ve kutsal kişilerin kalıntılarına düşkündürler, aynı nedenle, bağlılıklarını canlandırmak ve onlara bu örnek yaşamların daha yakın ve güçlü bir kavrayışını vermek için tipler ve imgeler ararlar. Şimdi, bir adanmışın elde edebileceği en iyi kalıntılardan birinin bir azizin eseri olacağı açıktır ve eğer giysileri ve mobilyaları bu ışık altında değerlendirilecekse, bunun nedeni bir zamanlar onun emrinde olmaları ve onun tarafından hareket ettirilmeleri ve etkilenmeleridir; bu bakımdan varlığının gerçekliğini öğrendiğimiz herhangi birinden daha kısa bir sonuç silsilesiyle onunla bağlantılıdırlar. Bu olgu, mevcut bir izlenimin, bir nedensellik ilişkisiyle, herhangi bir fikri canlandırabileceğini ve sonuç olarak, önceki tanımına göre, inanç veya tasdik üretebileceğini açıkça kanıtlamaktadır. Hıristiyanlar kadar Muhammediler arasında da, Mekke'yi ya da Kutsal Toprakları görmüş olan hacıların, bu avantaja sahip olmayanlara kıyasla daha sadık ve gayretli müminler oldukları belirtilmiştir. Hafızasında Kızıldeniz'in, Çöl'ün, Kudüs'ün ve Celile'nin canlı bir görüntüsü olan bir kişi, Musa ya da Evangelistler tarafından

---

nin üstün gelmesi, günümüzde 'spiritüalist' fenomenler hakkındaki toplumsal inancın durumu tarafından ilginç bir şekilde gösterilmektedir. Medyum olarak adlandırılan bazı ayrıcalıklı kişilerin varlığında, eşyaların ve diğer maddi nesnelerin temas olmaksızın hareket ettiğine dair çok sayıda anlatı mevcuttur. Bu tür hareketler hafızalarımızı ve kabul edilmiş fiziksel 'bilim' sisteminin tamamını ihlal etmektedir. Sonuç olarak, bunu görmemiş olanlar ya anlatılanları hemen yalan olarak damgalarlar ya da bu fenomeni sahtekârlıktan ya da halüsinasyondan kaynaklanan 'duyu yanılsamaları' olarak adlandırırlar. Ancak böyle bir fenomeni gerçekten görmüş olan bir kişi, kendisine yeterli görünen 'test koşulları' altında, tüm 'bilim' dokusu ikiye bölünse bile, duyusal deneyimine sıkı sıkıya bağlı kalacaktır. Bu adam, 'duyuların kandırılma sorumluluğu' hakkındaki şişirilmiş genellemelerin onu, kendisi için kuşku götürmez bir görme deneyimi olan şeye bağlılığından vazgeçirmesine izin verecek kadar zayıf ruhlu bir yaratık olacaktır. Bir insan bu ısrarcılığı konusunda, herhangi bir özel durumda, elbette hata yapabilir. Ancak onu harekete geçiren ruh, nihayetinde Bilimin yaşamının ve sağlığının dayandığı ruhtur.

anlatılan mucizevi olaylardan asla şüphe edemez. Bu yerlerle ilgili canlı fikir, kolay bir geçişle, onlarla bağlantılı olduğu varsayılan gerçeklere geçer ve kavramın canlılığını arttırarak inancı arttırır. Bu tarlaların ve nehirlerin hatırlanması.... yeni bir argümanla aynı etkiye sahiptir. Katolik dininin törenleri de aynı nitelikte örnekler olarak düşünülebilir. Bu garip batıl inancın adanmışları, suçlandıkları mumyalara mazeret olarak genellikle dış hareketlerin, duruşların ve eylemlerin bağlılıklarını canlandırmada ve aksi takdirde tamamen uzak ve maddi olmayan nesnelere yönlendirilirse çürüyecek olan şevklerini canlandırmada iyi bir etki hissettiklerini savunurlar. Onlara göre, inancımızın nesnelerini hissedilebilir tipler ve imgeler içinde gölgeleriz ve bu tiplerin dolaysız mevcudiyetiyle onları bizim için sadece entelektüel bir bakış ve tefekkürle yapabileceğimizden daha mevcut hale getiririz." [312]

Hume'un vakaları oldukça önemsizdir ve birbiriyle ilişkili duyulur nesnelerin bizi inandırdığı şeylerin onun tarafından gerçek dışı olduğu varsayılır. Ancak psikolojik etkilerinin gerçekliği bunun için daha da açıktır. Bir portre, mektup, giysi ya da ona dair başka bir maddi hatıra bulunduğu anda, kim ölmüş ya da uzak bir arkadaşının var olduğu gerçeğini daha fazla 'fark etmez'? O zaman onunla ilgili tüm kavramlar keskinleşir ve diğer zamanlarda bilinmeyen bir şekilde bizimle konuşur ve bizi sarsar. Çocukların zihninde hayaller ve gerçekler yan yana yaşar. Ancak hayalleri ne kadar canlı olursa olsun, yine de gerçeklikle bağ kurmaktan yardım alırlar. Hayalperest çocuk, canlandırdığı kişileri bir oyuncak bebekle ya da başka bir maddi nesneyle özdeşleştirir ve bu, temsil ettiği şeye ne kadar az benzese de, inancı açıkça pekiştirir. Kendi gerçek nitelikleriyle çok ilginç olmayan bir şey genellikle burada en iyi hizmeti verir. Şimdiye kadar gördüğüm en yararlı oyuncak bebek, küçük bir Amazon-Hint kızının elindeki büyük bir salatalıktı; onu emzirir, yıkar, hamakta sallayarak uyutur ve gün boyu onunla konuşurdu - salatalığın hayatta oynamadığı hiçbir rol yoktu. Bay Tylor diyor ki: "Hayal gücü kuvvetli bir çocuk bir köpeğe at, bir askere çoban görevi yaptırır, ta ki sonunda nesnel benzerlik neredeyse ortadan kalkana ve bir tahta parçası sürüklenerek denizdeki bir gemiye ya da yoldaki bir arabaya benzetilene kadar. Burada tahta parçasının bir gemiye ya da

312 Treatise of Human Nature, kitap. I. bölüm. III.

arabaya benzerliği gerçekten çok azdır; ama o bir şeydir ve hareket ettirilebilir... ve çocuğun fikirlerini düzenlemesi ve geliştirmesi için bariz bir yardımcıdır.... Ne kadar işe yaradığı... onu alıp çocuğa oynayacak bir şey bırakmadığınızda görülebilir. Daha sonraki yıllarda ve yüksek eğitimli insanlar arasında, bir çocuğun tahta askerler ve atlarla oynarken devam eden zihinsel süreç, asla kaybolmasa da, daha karmaşık olgularda aramanızı gerektirir. Belki de sonraki yaşamda hiçbir şey bir oyuncak bebeğin çocuk üzerindeki etkisine, bir masalın resimlerinin yetişkin bir okuyucu üzerindeki etkisinden daha fazla benzemez. Burada nesnel benzerlik çok belirsizdir, yine de iyi bir resim sahneye ne kadar gerçeklik verir. Bay Back House bir gün Van Diemen's Land'de bir kadının şapkalı, oval, yaklaşık iki inç genişliğinde ve çeşitli yönlerde siyah ve kırmızı çizgilerle işaretlenmiş birkaç taşı düzenlediğini fark etti. Öğrendiğine göre, bunlar kaybolan arkadaşlarını temsil ediyordu ve diğerlerinden daha büyük olanı Flinder Adası'nda yaşayan ve Kahverengi Anne adıyla bilinen şişman bir yerli kadını temsil ediyordu. Benzer uygulamalar talihsiz Tazmanyalılardan çok daha yüksek ırklar arasında da görülmektedir. Bazı Kuzey Amerika kabileleri arasında çocuğunu kaybeden biri, beşiğini siyah tüyler ve tüy kalemlerle doldurarak ve bir yıl ya da daha uzun bir süre boyunca yanında taşıyarak onun anısını daima yanında tutar. Herhangi bir yerde durduğunda, beşiği kurar ve işine devam ederken onunla konuşur, tıpkı ölü beden hâlâ içinde yaşıyor olsaydı yapacağı gibi. Burada bir imge var; ama Afrika'da çocuğu temsil eden ve bir anıt olarak saklanan kaba bir oyuncak bebek buluyoruz. Bastian, Peru'da bebeklerini kaybeden Kızılderili kadınların sırtlarında onu temsil eden tahta bir bebek taşıdıklarını görmüştür." [313]

Aramızdaki pek çok kişi için kayıplarının fotoğrafları birer fetiş gibi görünmektedir. Benzedikleri doğrudur; ancak hatırlatıcının salt maddeselliğinin neredeyse benzerliği kadar önemli olduğu gerçeği, yüz yıl önce hâlâ aile yadigârları arasında bulunan ve Fichte'nin nişanlısına "Renk eksik, göz kamaştırıyor, güzel yüz hatlarınızın ilahi ifadesi eksik -Farbe fehlt, das Auge feldt, es fehlt der himmlische Ausdruck deiner lieblichen Züge" diye yazabildiği siyah tafta 'siluetlerin' popülerliği

313 Early Hist. of Mankind, s. 108.

ile gösterilmiştir- ve yine de ona tapmaya devam edin. Pek çok kişinin ısrarla savunduğu, dilin düşünce için gerekli olduğu görüşünde şu kadar gerçek payı var gibi görünüyor: Tüm içsel imgelerimiz, cisimsellik ve yaşam kazanmak için kendilerini duyumsanabilir bir şeye bağlama eğilimindedir. Kelimeler bu amaca hizmet eder, jestler buna hizmet eder, taşlar, kamışlar, tebeşir izleri, her şey işe yarar. Bu şeylerden herhangi biri fikri temsil eder etmez, ikincisi daha gerçekmiş gibi görünür. Bazı kişiler ki, bu yazar da bu kişiler arasındadır, kara tahta olmadan ders veremez: soyut kavramlar harflerle, karelerle ya da dairelerle, bunlar arasındaki ilişkiler de çizgilerle sembolize edilmelidir. Tüm bu sembolizm, dilsel, grafik ve dramatik, düşünceyi kısalttığı ve terimleri sabitlediği için başka kullanımlara da sahiptir. Ancak kullanım alanlarından biri de kesinlikle inanma tepkisini uyandırmak ve fikirlere daha canlı bir gerçeklik kazandırmaktır. Bize bir hikâye anlatıldığında ve cinayeti işleyen bıçak, kâhinin saklandığı yeri ortaya çıkardığı yüzük gösterildiğinde, her şeyin peri ülkesinden ana dünyaya geçmesi gibi, burada da sadece 'tuğlaların masalı anlatmak için canlı olduğunu' görürsek daha çok inanırız.

İnancımızla ilgili olarak duyumların ayrıcalıklı konumu buraya kadardır. Ancak duyumların kendileri arasında hepsi eşit derecede gerçek kabul edilmez. Pratik olarak daha önemli olanlar, daha kalıcı olanlar ve estetik olarak daha kavranabilir olanlar, hepsinden çok inanılmak üzere kitleden seçilir; diğerleri bunların yalnızca işaretleri ve önerileri konumuna indirgenir. Bu gerçeğe daha önceki bölümlerde değinilmişti. [314] Bir şeyin gerçek rengi, görmemiz için en uygun şekilde aydınlatıldığında bize verdiği tek renk hissidir. Yakında gerçek boyutu, gerçek şekli vs. bunlar binlerce diğerinin arasından seçilmiş optik duyumlardan başka bir şey değildir, çünkü rahatlığımıza ya da zevkimize hitap eden estetik özelliklere sahiptirler. Ancak bu konuda daha önce yazdıklarımı tekrarlamayacağım, gözün, kulağın ve burnun ortaya çıkardığı 'ikincil' niteliklerden daha gerçek olan 'birincil nitelikler' olarak dokunsal ve kas duyumlarını ele almamıza geçeceğim. Neden somut olanı gerçek olarak bu kadar belirgin bir şekilde seçiyoruz? Güdülerimiz çok uzakta değildir. Somut nitelikler en az değişken

314 Cilt 1 ve Cilt2

olanlardır. Onları elde ettiğimizde hep aynı şeyi elde ederiz. Diğer nitelikler, nesneye göre konumumuz değiştikçe muazzam ölçüde dalgalanır. O halde, daha da belirleyici olan, dokunsal özellikler bizim iyiliğimiz ya da kötülüğümüzle en yakından bağlantılı olanlardır. Bir hançer ancak derimizle temas ettiğinde, bir zehir ancak onu ağzımıza aldığımızda canımızı yakar ve bir nesneyi ancak kaslarımızı kontrol ettiğimizde kendi yararımıza kullanabiliriz. O halde bizi en çok ilgilendiren şeyler somut şeylerdir ve diğer duyular, pratik kullanımları açısından, bizi hangi somut şeylerin beklediğine dair uyarmaktan başka bir şey yapmazlar. Berkeley'in mükemmel bir netlikle açıkladığı gibi, onlar sadece öngörülü dokunma organlarıdır. [315]

Tüm duyumlar arasında inancı en çok zorlayanlar haz ya da acı verenlerdir. Locke açıkça haz ya da acı verme niteliğini herhangi bir şeyin gerçekliğinin nihai insani ölçütü haline getirir. Tüm algılarımızın bir rüyadan ibaret olabileceği fikrini tartışırken (Berkeley'den önce Berkeleyci olduğu varsayılan) şöyle der: " Ona bu cevabı verdiğimi hayal edebilir. Ateşin içinde olmayı hayal etmek ile gerçekten içinde olmak arasında çok belirgin bir fark olduğunu kabul edeceğine inanıyorum. Ama yine de ateşin içinde olmak dediğim şeyin bir rüyadan başka bir şey olmadığını ve bu nedenle ateş gibi herhangi bir şeyin biz olmadan gerçekten var olduğunu kesinlikle bilemeyeceğimizi iddia edecek kadar şüpheci görünmeye kararlıysa, varoluşunu algıladığımız veya duyularımızla algıladığımızı hayal ettiğimiz belirli nesnelerin bize uygulanmasının ardından gelen hazzı veya acıyı [veya herhangi bir tür duyguyu] [316] kesinlikle bulduğumuzu, bunun kesinlikle mutluluğumuz veya mutsuzluğumuz kadar büyük olduğunu, ötesinde bilmek veya olmak için hiçbir endişemiz olmadığını söyleyeceğim. [317]

315 Bakınız Theory of Vision, bölüm 59.

316 Editörünün notu: James'in Eklemesi

317 Deneme, kitap rv. bölüm 2. kısım 14. Başka bir yerde: "Bir mumun yandığını gören ve parmağını içine sokarak alevinin gücünü deneyen kişi, bunun kendisine zarar veren ve büyük acılar çektiren, kendisi dışında var olan bir şey olduğundan pek kuşku duymayacaktır. Ve eğer hayalperestimiz elini içine sokarak bir cam fırınının parlayan ısısının, uykulu bir adamın hayalinde dolaşan bir hayal olup olmadığını denemek isterse, belki de bunun çıplak bir hayalden daha fazlası olduğuna dair dileyebileceğinden daha büyük bir kesinliğe uyanabilir. Böylece kanıt, arzu edebileceğimiz kadar büyüktür, bizim için zevkimiz ya da acımız, yani mutluluğumuz ya da mutsuzluğumuz kadar kesindir;

DUYGU VE AKTİF DÜRTÜLERİN İNANÇ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Duygu uyandırma, bizi sarsma, harekete geçirme ya da eyleme teşvik etme niteliğinin, bir nesnenin gerçekliğine olan inancımızla, haz ya da acı verme niteliği kadar ilgisi vardır. 24. Bölümde duygularımızın keskin niteliklerini muhtemelen içerdikleri bedensel duyumlara borçlu olduklarını göstermeye çalışacağım. Duygusal olarak heyecan verici nesnelere (korku, arzu vb. nesneler) inanma eğilimimiz böylece temelde yeni bir seçim ilkesine başvurmadan açıklanmaktadır. Genel olarak konuşacak olursak, tasarlanan bir nesne bizi ne kadar heyecanlandırırsa, o kadar gerçekliğe sahiptir. Aynı nesne bizi farklı zamanlarda farklı şekilde heyecanlandırır. Ahlaki ve dini gerçekler bazı durumlarda diğerlerinden çok daha fazla 'evimize' gelir. Emerson'un dediği gibi, "Hayatın bir saati ile başka bir saati arasında otoriteleri ve sonraki etkileri açısından fark vardır. İnancımız anlık olarak gelir, yine de bu kısa anlarda bizi onlara diğer tüm deneyimlerden daha fazla gerçeklik atfetmeye zorlayan bir derinlik vardır." Bu 'derinlik' şüphesiz kısmen daha geniş birleşik ilişki sistemlerine dair içgörüdür, ancak bundan çok daha fazlası duygusal heyecandır. Dolayısıyla, daha önemsiz örneklere inecek olursak, gündüz hayaletlere inanmayan bir adam, gece yarısı yalnızken gizemli bir ses ya da görüntü karşısında kanının donduğunu, kalbinin küt küt attığını ve bacaklarının kaçmaya itildiğini hissettiğinde geçici olarak onlara inanacaktır. Bir kaldırımda yürürken düşme düşüncesi hiçbir korku duygusu uyandırmaz; bu yüzden gerçeklik duygusu yoktur ve düşmeyeceğimden eminizdir. Ancak bir uçurumun kenarında, olası bir düşme düşüncesinin uyandırdığı mide bulandırıcı duygu, bizi uçurumun yakın gerçekliğine inandırır ve ilerlememize engel olur.

Bir insanın oto kontrol sahibi olduğunun en büyük kanıtı, duygusal olarak heyecan verici bir fikir karşısında inancını askıya alabilmesidir. Bu gücü vermek eğitimin en yüksek sonucudur. Eğitilmemiş zihinlerde bu güç mevcut değildir. Doğal insanda heyecan verici her

---

bunun ötesinde ne bilgi ne de varlıkla ilgili hiçbir endişemiz yoktur. Bizim dışımızdaki şeylerin varlığına dair böyle bir güvence, bizi iyiliğe ulaşmaya ve onlardan kaynaklanan kötülükten kaçınmaya yönlendirmek için yeterlidir ki, bu da onlarla tanışmak için sahip olduğumuz önemli kaygıdır." (Aynı yerde bk. iv. chap. 11, § 8)

düşünce beraberinde inancı da getirir. Tutkuyla tasavvur etmek gerçekte onaylamaktır. Bagehot'un dediği gibi: "Halife Ömer İskenderiye Kütüphanesini yaktı ve şöyle dedi: 'Kuran'da olmayan şeyleri içeren tüm kitaplar tehlikelidir. İçinde ne varsa hepsi işe yaramaz! ' Muhtemelen hiç kimse hiçbir şeye Ömer'in buna inandığı kadar yoğun bir inanç duymamıştır. Yine de bunun bir argümanla öncelendiğini hayal etmek imkânsızdır. Muhammed'e, Kur'an'a ve Kur'an'ın yeterliliğine olan inancı, muhtemelen kendiliğinden gelen bir duygu seliyle ortaya çıkmıştı; şurada burada küçük argüman kalıntıları bağışlanmış olabilir, ama bunlar duygunun gücünü haklı çıkarmaz, onu durgunlaştırır ve hatta neredeyse mazur bile göstermezdi. Muhtemelen, konu derinlemesine incelendiğinde, inancın insan duygularının en yoğunlarından biri olduğu ve bedensel durumla en yakından bağlantılı olduğu görülecektir... Scott'un kâhininin bir kehanetin başlangıcı olarak tanımladığı hissin eşlik ettiği veya ondan önce geldiği görülecektir. Sonunda ölümcül cevap geldi, Canlı alev karakterlerinde -Sözlerle konuşulmadı, parşömende yanmadı, Ama ruhumda taşındı ve damgalandı.

Beyni yakıp kavuran bir ateş gibi. Bu yoğun ruh halindeki insanlar tüm tarihi değiştirmiş, sayısız insanın inancını iyi ya da kötü yönde değiştirmiş, eyaletleri ya da çağları ıssızlaştırmış ya da kurtarmıştır. Bu yoğunluk doğruluğun bir işareti de değildir, çünkü insanların birbirlerinden en çok ayrıldıkları noktalarda en güçlüdür. John Knox bunu Katolik karşıtlığında hissetti; Ignatius Loyola Protestan karşıtlığında ve sanırım her ikisi de bunu mümkün olduğu kadar çok hissetti." [318]

İnancın nedeni şüphesiz heyecan verici fikrin yarattığı bedensel kargaşadır. "Böyle hissedebildiğim hiçbir şey yanlış olamaz. Tüm dini ve doğaüstü inançlarımız bu şekildedir. Ölümsüzlük için en kesin gerekçe, sevdiklerimize taa içimizden duyduğumuz özlemdir; Tanrı için ise, böyle bir İlah ya da yardımın olmadığını düşünmenin bize verdiği derin duygudur. Politik ya da maddi umutlarımız ve korkularımız, korktuğumuz ve arzuladığımız şeyler ve kişiler de böyledir. "Bir bakkalın dış politika konusunda tam bir inancı vardır, genç bir hanımın da kutsal ayinler konusunda tam bir teorisi. Taşradaki bir papaz

318 Bagehot, 'The Emotion of Conviction,' Literary Studies, I. 412-17.

evindeki bir kız Paris'in asla alınamayacağından ya da Bismarck'ın bir zavallı olduğundan emindir." - bunların hepsi ya bu şeyleri bir anda tutkuyla düşündükleri ya da tutkuyla düşündükleri başka şeylerle ilişkilendirdikleri içindir.

Renouvier, bir şeyi tutkuyla kavramamızdan başka bir nedenle olmayan bu inanca zihinsel vertigo adını verir. [319] Diğer nesneler şüphe ya da inançsızlık fısıldar; ama tutku nesnesi bizi kendisinden başka her şeye karşı sağır yapar ve onu tereddütsüz onaylarız. Bu tür nesneler deliliğin sanrılarıdır; deli kişi bunlara karşı garip anlarda kendini sabit tutabilir, ama bunlar tekrar geri dönüp ayaklarını yerden keser. Mistisizmin vahiyleri böyledir. Özellikle de çılgınca bir eylem dürtüsü söz konusu olduğunda insan kalabalıklarını harekete geçiren ani inançlar böyledir. Söz konusu eylem ne olursa olsun - ister bir peygamberin taşlanması, ister bir fatihin kefaletle serbest bırakılması, ister bir cadının yakılması, ister bir kâfirin ya da Yahudi'nin tuzağa düşürülmesi, ister boşa çıkan bir umudun başlatılması, isterse bir düşmandan kaçmak olsun - belli bir nesneye inanmanın bu eylemin patlamasına neden olacağı gerçeği, bu inancın ortaya çıkması için yeterli bir nedendir. Motor dürtü onu direnmeden peşinden sürükler.

Büyücülüğün ve tıbbın ilk dönemlerinin tüm tarihi, duygusal bir ruh haliyle örtüştüğü anda akla gelebilecek herhangi bir şeye inanmanın ne kadar kolay olduğuna dair bir yorumdur. "Hastalığın nedeni? Bir yabani herhangi bir şeyin nedenini sorduğunda, yalnızca "Suçlanacak ne var?" diye sormak ister. Teorik merak, pratik hayatın taleplerinden yola çıkar. Birisi bir büyücüyü suçlasın, bir tılsım ya da büyü yapıldığını öne sürsün, artık 'kanıt' istenmez. İç organlarımızın ve uzuvlarımızın yanıt verdiği, suçlunun sorumluluğuna dair bu samimi duygunun ötesinde hangi kanıt gereklidir? [320]

---

319 Psychologie Rationnelle, bölüm 12.

320 Binlerce örnekten iki tanesi:

Reid, Inquiry, bölüm II, kısım 9: "Hatırlıyorum,

> Yıllar önce, ülkeye o kadar büyük bir beyaz öküz getirildi ki, insanlar onu görmek için kilometrelerce yol kat etti. Bundan birkaç ay sonra da çocuk doğuran kadınlar arasında ender rastlanan bir ölüm vakası meydana geldi. Birbirini takip eden bu iki sıra dışı olay, aralarında bir bağlantı olduğu şüphesini doğurdu ve taşra halkı arasında bu ölümlerin sebebinin beyaz öküz olduğuna dair ortak bir kanı oluşmasına neden oldu."
>
> H. M. Stanley, Karanlık Kıta Boyunca,

İnsanların tedavi konusundaki saflığı da benzer psikolojik köklere sahiptir. Dayanılmaz bir şey varsa (özellikle bir kadının kalbi için), o

---

II 388: "Mowa'da kaldığımızın üçüncü günü, insanların dostane tavırları nedeniyle onların arasında kendimi oldukça rahat hissederek, zaten bol olan yerel sözcük dağarcığımı geliştirmek için not defterime makalelerin terimlerini yazmaya başladım. Sadece birkaç dakika ilerlemiştim ki, etrafımda akın eden insanlar arasında garip bir kargaşa gözlemledim ve hemen ardından kaçışmaya başladılar. Kısa bir süre içinde savaş çığlıklarının masa topraklarında yüksek sesle ve gürültüyle çınladığını duyduk. İki saat sonra, uzun bir savaşçı hattının düzlükten inip kampımıza doğru ilerlediği görüldü. Sayıları beş ila altı yüz arasında olabilirdi. Öte yandan biz, düşmanlığın fiilen başlaması durumunda onlara karşılık vermemizi haklı çıkaracak hazırlıklar dışında pek az hazırlık yapmıştık. Ama aralarında pek çok sağlam dost edinmiştim ve açık bir kopuşu önleyebileceğime pek inanmıyordum. Kampımızın yaklaşık yüz metre önünde toplandıklarında, Safeni ve ben onlara doğru yürüdük ve ortada oturduk. Yowa halkından yarım düzine kadar kişi yanımıza geldi ve Şauri konuşmaya başladı. "Sorun nedir dostlarım? diye sordum. 'Neden elinizde silahlarla, sanki savaşmaya geliyormuşsunuz gibi bu kadar kalabalık geliyorsunuz? Savaşmak mı? Bizimle savaşmak mı, dostlarınız! Aman! Bu kesinlikle büyük bir hata. Mundele diye cevap verdi içlerinden biri. ... 'halkımız dün sizi bir tara-tara [kâğıt] üzerinde işaretler yaparken gördü [editör notu: James'in Eklemesi]. Bu çok kötü bir şey. Ülkemiz harap olacak, keçilerimiz ölecek, muzlarımız çürüyecek ve kadınlarımız kuruyacak. Biz size ne yaptık ki bizi öldürmek istiyorsunuz? Size yiyecek sattık ve her gün şarap getirdik. Halkınız istediği yerde sorunsuzca dolaşabiliyor. Mundele neden bu kadar kötü! Şu anda gözlerimizin önünde duran bu tara-tara'yı yakmazsanız sizinle savaşmak için bir araya geldik. Eğer onu yakarsan gideriz ve eskiden olduğu gibi senin dostun oluruz.

"Onlara orada dinlenmelerini söyledim ve Safeni'yi geri döneceğime dair bir söz olarak ellerine bıraktım. Çadırım olay yerinden elli metre kadar uzaktaydı, ama oraya doğru giderken beynim bu batıl inanç çılgınlığını engellemek için bir plan yapmakla meşguldü. Not defterimde çok sayıda değerli not vardı. ... Onu vahşilerin çocukça kaprislerine kurban edemezdim. Kitap kutumu karıştırırken, Shakespeare'in [Chandos baskısı] [editörünün notu: James'in eklemesi] çok yıpranmış ve iyice karıştırılmış bir cildine rastladım; sahra kitabımla aynı boyuttaydı; kapağı da benzerdi ve kimse görünüşünü çok iyi hatırlamadığı sürece sahra kitabı yerine geçebilirdi. Kitabı onlara götürdüm. "Yakılmasını istediğiniz tara-tara bu mu arkadaşlar?

Evet, evet, bu o.'

Peki, alın ve yakın. Ya da sizde kalsın.

"M-m. Hayır, hayır, hayır. Ona dokunmayacağız. Bu fetiş. Onu yakmalısın.'

"Peki, öyle olsun. Mowa'daki iyi dostlarımı memnun etmek için her şeyi yaparım.

"En yakın ateşe doğru yürüdük. Gecenin birçok yorgun saatinde, neredeyse dayanılmaz kederler altında ezilen zihnimi rahatlatmaya yardımcı olan güler yüzlü arkadaşıma üzüntülü bir veda ettim ve sonra masum Shakespeare'i ciddiyetle alevlere teslim ettim, çalı yakıtını törensel bir özenle üzerine yığdım.

"Ah-h," diye nefes aldı zavallı kandırılmış yerliler rahatlayarak. "Artık hiçbir sorun yok. Shakespeare'in yakılması olayını sona erdiren, aralarında tezahürat sayılabilecek bir ses duyuldu.

da sevilen biri hasta ya da acı içindeyken hiçbir şey yapmamaktır. Herhangi bir şey yapmak rahatlatır. Buna göre, önerilebilecek her türlü çare yanıcı toprakta bir kıvılcımdır. Zihin bu işaret üzerine harekete geçer, o çareyi arar ve en azından bir günlüğüne tehlikenin geçtiğine inanır. Suçlama, dehşet ve umut böylece büyük inanç uyandıran tutkulardır ve bunların arasında geleceği, bugünü ve geçmişi kapsar.

Temsil edilen nesnelerden hangisi bize duyumlar, özellikle de ilginç olanları verirse ya da motor dürtülerimizi harekete geçirirse ya da nefretimizi, arzumuzu ya da korkumuzu uyandırırsa, bizim için yeterince gerçektir. Gerçeklik yolundaki gereksinimlerimiz kendi eylemlerimizde ve duygularımızda, kendi zevklerimizde ve acılarımızda son bulur. Bunlar, daha önce de gözlemlediğimiz gibi, inançlarımızın tüm zincirinin bağlı olduğu nihai sabitliklerdir; nesne nesneye asılıdır, tıpkı arıların oğul verirken, adım adım destekleyici bir dala, Öz'e ulaşana ve onu tutana kadar birbirlerine asılı kalmaları gibi.

TEORİNİN NESNELERİNE İNANÇ

Şimdi, zihnimizin duyumlara asılı olarak (onlara neden olarak vs.), aralarındaki boşlukları doldurarak ve kesintiye uğramış kaoslarını düzene sokarak temsil ettiği salt tasavvur edilen veya hayal edilen nesneler sayısızdır. Bunların bütün sistemleri diğer sistemlerle çatışır ve inancımızı hangi sistemin taşıyacağına dair seçimimiz, ayrıntılara uygulanması ne kadar ince ve zor olursa olsun, yeterince basit olan ilkeler tarafından yönetilir. Tasarlanan sistem, doğru olarak kabul edilebilmesi için, en azından içindeki duyulur nesnelerin gerçekliğini içermeli, onları bizim üzerimizdeki etkiler olarak açıklamalıdır. Bunların çoğunu içeren ve geri kalanını kesinlikle açıklayan ya da açıklıyormuş gibi yapan sistem, ceteris paribus, üstün gelecektir. İnsanlığın böyle bir sistemi ortaya koymaktan hâlâ ne kadar uzak olduğunu söylemeye gerek yok. Ancak çeşitli materyalizmler, idealizmler ve hiylozoizmler, girişimin hangi endüstri ile sonsuza dek yapıldığını göstermektedir. Tıpkı elektriğin tek akışkanlı ve iki akışkanlı teorilerinin tüm yaygın elektriksel fenomenleri eşit derecede iyi formüle etmesi gibi, birçok rakip

teorinin de duyumlarımızın gerçek düzenini kendi şemalarına eşit derecede iyi dahil etmesi düşünülebilir. Bilimler bu alternatiflerle doludur. O halde hangi teoriye inanmak gerekir? Bize duyusal deneyimlerimizi tatmin edici bir şekilde açıklayabilecek nesneler sunmanın yanı sıra, en ilginç olanları, estetik, duygusal ve aktif ihtiyaçlarımıza en acil şekilde hitap edenleri de sunan teoriye en genel olarak inanılacaktır. Dolayısıyla burada, yüksek entelektüel yaşamda, genel kavramlar arasında duyumların kendileri arasında yapılan aynı seçim devam eder. İlk olarak, duygusal ve aktif ihtiyaçlarımızla olan ilişkilerine dair bir kelime - ve burada birkaç yıl önce yayınlanan bir makaleden alıntı yapmaktan daha iyisini yapamam: [321] "Bir felsefe diğer açılardan kusursuz olabilir, ancak iki kusurdan biri onun evrensel kabulü için ölümcül olacaktır. Birincisi, nihai ilkesi, en sevdiğimiz arzularımızı ve en aziz güçlerimizi esasen şaşırtan ve hayal kırıklığına uğratan bir ilke olmamalıdır. Schopenhauer'in iflah olmaz derecede kötücül İrademadde'si ya da Hartmann'ın her işe yarayan hınzır Bilinçdışı'sı gibi kötümser bir ilke, sürekli olarak diğer felsefelerdeki denemeleri çağıracaktır. Geleceğin kendi arzuları ve aktif eğilimleriyle uyumsuzluğu, aslında çoğu insan için belirsizliğin kendisinden daha sabit bir huzursuzluk kaynağıdır. 'Kötülük sorunu'nun, 'acının gizemi'nin üstesinden gelme çabalarına tanık olun. 'İyi' diye bir sorun yoktur.

Ancak bir felsefede aktif eğilimlerimizle çelişmekten daha kötü olan ikinci bir kusur, onlara karşı koyabilecekleri hiçbir Nesne vermemektir. İlkesi en mahrem güçlerimizle o kadar uyumsuz olan bir felsefe, evrensel meselelerdeki tüm ilgilerini inkâr edecek, güdülerini bir darbede yok edecek kadar, kötümserlikten bile daha sevimsiz olacaktır. Sonsuz Boşluktansa düşmanla yüzleşmek daha iyidir! İşte bu yüzden materyalizm, her ne kadar her şeyi atomistik bir bütünlük içinde birleştirse de, gelecekteki sonsuzluğu ne kadar açık bir şekilde kehanet etse de, evrensel kabulde her zaman başarısız olacaktır. Çünkü materyalizm, en çok değer verdiğimiz neredeyse tüm dürtülerin nesnelerinin gerçekliğini reddeder. Dürtülerin gerçek anlamının, duygusal olarak

321 'Rationality, Activity, and Faith' (Princeton Review, July 1883, s 64-9).

hiçbir ilgisi olmayan bir şey olduğunu söyler. Ancak dışa aktarma denilen şey duygularımızın olduğu kadar hislerimizin de karakteristik özelliğidir. Her ikisi de mevcut duygunun nedeni olarak bir nesneye işaret eder. Korkuda ne kadar yoğun bir nesnel referans yatar! Aynı şekilde, kendinden geçmiş bir adam, kasvetli duygulara sahip bir adam, sadece öznel durumlarının farkında değildir; eğer farkında olsalardı, duygularının gücü buharlaşırdı. Her ikisi de hissettikleri gibi hissetmelerinin dışsal bir nedeni olduğuna inanır: ya 'Ne güzel bir dünya! Hayat ne kadar güzel!" ya da "Varoluş ne iğrenç bir can sıkıntısı! Referansın geçerliliğini, nesnelerini açıklayarak ya da onları hiçbir duygusal uygunluğu olmayan terimlere çevirerek ortadan kaldıran herhangi bir felsefe, zihni önemseyecek ya da harekete geçecek çok az şey bırakır. Bu kâbustakinin tam tersi bir durumdur, ancak bilince keskin bir şekilde getirildiğinde benzer bir dehşet yaratır. Kâbusta harekete geçmek için güdülerimiz vardır ama gücümüz yoktur: burada ise gücümüz vardır ama güdümüz yoktur. Nihai amaçlarımızda, en derin enerjilerimiz olan aşklarımızın ve özlemlerimizin nesnelerinde ebedi hiçbir şey olmadığı düşüncesiyle üzerimize isimsiz bir tekinsizlik gelir. İdrakin ideali olarak öne sürdüğümüz evren ve onu bilen arasındaki korkunç derecede orantısız denklem, evren ve yapan arasındaki daha az orantısız olmayan denklemle mükemmel bir şekilde paraleldir. Onda, duygularımızın ve aktif eğilimlerimizin eşleşeceği bir karakter isteriz. Ne kadar küçük olursak olalım, Kozmos'un her birimizi etkilediği nokta ne kadar küçük olursa olsun, her birimiz bu noktadaki tepkisinin büyük bütünün talepleriyle uyumlu olduğunu, deyim yerindeyse onu dengelediğini ve kendisinden bekleneni yapabildiğini hissetmek ister. Ancak 'yapma' yetenekleri tamamen doğal eğilimleri doğrultusunda olduğundan; metanet, umut, coşku, hayranlık, ciddiyet ve benzeri duygularla tepki vermekten hoşlandığından; korku, tiksinti, umutsuzluk veya şüpheyle tepki vermeyi hiç istemediğinden, yalnızca ikinci türden duyguları meşrulaştıracak bir felsefenin zihni hoşnutsuzluk ve özlemin avı haline getireceği kesindir.

"Aklın tamamen pratik çıkarlardan oluştuğu çok az fark edilmektedir. Evrim teorisi, tüm zihniyeti refleks eylem türüne indirgeyerek

çok iyi bir hizmet vermeye başlamıştır. Bu görüşe göre idrak, kısacık bir andan, bütünüyle motor bir olgunun belli bir noktasındaki kesitten ibarettir. Yaşamın alt formlarında hiç kimse idrakin uygun eylem için bir rehberden başka bir şey olduğunu iddia etmeyecektir. Bilincin önüne ilk kez getirilen şeylerle ilgili temel soru teorik "Bu nedir?" değil, pratik "Oraya kim gider?" ya da Horwicz'in takdire şayan bir şekilde ifade ettiği gibi "Ne yapılmalı?" "Was fang' ich an?" sorusudur. Alt düzey hayvanların zekâsı hakkındaki tüm tartışmalarımızda kullandığımız tek test, onların sanki bir amaç için hareket ettikleridir. Kısacası biliş, eyleme dökülene kadar tamamlanmamıştır. Ve her ne kadar insanın hipertrofik serebrumuyla maksimuma ulaşan daha sonraki zihinsel gelişimin, pratiğe hemen hizmet edenlerin ötesinde ve üstünde büyük miktarda teorik faaliyet doğurduğu doğru olsa da, daha önceki iddia sadece ertelenir, ortadan kaldırılmaz ve aktif doğa haklarını sonuna kadar savunur.

"Bu görüşte herhangi bir doğruluk payı varsa, bir filozof nihai evrensel veriyi ne kadar muğlak bir şekilde tanımlarsa tanımlasın, ona karşı duygusal ya da aktif tavrımızın bir türden ziyade başka bir türde olması gerektiğini en ufak bir şekilde iddia ettiği sürece, onu bizim için bilinmez bıraktığı söylenemez. 'Hayat gerçektir, hayat ciddidir' diyen kişi, şeylerin temel gizemliliğinden ne kadar söz ederse etsin, bu gizeme, bizden ciddiyet denen özel ruh halini talep etme hakkını atfederek belirgin bir tanım verir; bu, enerjiyle yaşama isteksizliği anlamına gelir, enerji acı getirir. Aynı şey her şeyin boş olduğunu söyleyen kişi için de geçerlidir. Kibir yüklemi kendi başına tanımlanamaz olsa da, anÊsthesia'nın, acıdan kaçışın yaşam kuralımız olmasına izin veren yeterince açık bir şeydir. Agnostiklerin bir nefeste şeylerin özünün bilinemez olduğunu ilan etmelerinden ve bir sonraki nefeste onu düşünmenin bize onun ihtişamına hayranlık, saygı ve tezahürlerinin sürükleniyor gibi göründüğü yöne doğru işbirlikçi itişimizi ekleme isteği ilham etmesinden daha gülünç bir uyumsuzluk yoktur. Bilinemez olan kavranamaz olabilir, ancak faaliyetlerimizden böylesine belirgin taleplerde bulunuyorsa, kesinlikle onun temel niteliğinden habersiz değilizdir.

"Tarihin geçmişini gözden geçirir ve tüm büyük canlanma dönemlerinin, insan zihninin genişlemesinin ortak özelliğinin ne olduğunu sorarsak, sanırım basitçe şunu buluruz: bunların her biri ve hepsi insanoğluna, 'Gerçekliğin en içteki doğası, sahip olduğun güçlere uygundur' demiştir. İlkel Hıristiyanlığın özgürleştirici mesajı, paganizmin hoyratça görmezden geldiği zayıf ve hassas dürtüleri Tanrı'nın tanıdığının duyurulmasından başka neydi ki? Tövbeyi ele alalım: doğru dürüst hiçbir şey yapamayan insan en azından hatalarından tövbe edebilir. Ancak paganizm için bu tövbe etme yetisi tamamen fazladan bir şeydi, panayır için çok geç kalmış bir avareydi. Hıristiyanlık onu aldı ve içimizde doğrudan Tanrı'nın kalbine hitap eden tek güç haline getirdi. Ortaçağın gecesi, bedenin cömert dürtülerini bile bu kadar uzun süre aşağıladıktan ve Gerçekliği sadece köle ruhların onunla iletişim kurabileceği bir şey olarak tanımladıktan sonra, Rönesans'ın Sursum corda'sı, nesnelerdeki hakikat modelinin tüm estetik varlığımızın en geniş faaliyeti üzerinde hak iddia ettiğini ilan etmekten başka neye dayanıyordu? Luther'in ve Wesley'in misyonu, en sıradan insanların bile yanlarında taşıyabilecekleri güçlere, inanca ve kendi çaresizliklerine, ama kişisel olan, hiçbir rahip aracılığı gerektirmeyen ve sahibini Tanrı ile yüz yüze getiren çağrılardan başka neydi? Rousseau'nun vahşi etkisinin nedeni, insanın doğasının eşyanın doğasıyla uyum içinde olduğuna dair verdiği güvenceden başka neydi, yeter ki geleneklerin felç edici yozlaşmaları aradan çekilsin? Kant ve Fichte, Goethe ve Schiller, 'Tüm güçlerinizi kullanın; evrenin talep ettiği tek itaat budur' demedikleri sürece, zamanlarına nasıl neşe kattılar? Ve Carlyle, Çalışma, Gerçek, Doğruluk müjdesiyle, evrenin bize en alçakgönüllülerin yerine getirebileceği görevler dışında hiçbir görev yüklemediğini söylemeden bizi nasıl harekete geçirir? Emerson'ın, olmuş ve olacak her şeyin burada, şu anın kuşatıcılığında olduğu; insanın sadece kendine itaat etmesi gerektiği - 'Olduğu gibi kalan, Kaderin bir parçasıdır' - inancı da aynı şekilde, kişinin doğal yetilerinin uygunluğuna dair tüm şüpheciliğin kovulmasından başka bir şey değildir."

Kısacası, "İnsanoğlu, ayağa kalk ve seninle konuşacağım!" sözü, çözülmekte olan çağların öğrenciye yardım ettiği tek hakikat ifşasıdır.

Ancak bu, onun rasyonel ihtiyacının büyük bir kısmını karşılamak için yeterli olmuştur. Evrensel öz, bu formüllerin hiçbiri tarafından agnostiklerden daha fazla tanımlanmamıştır; ancak benim güçlerimin, oldukları gibi, onunla ilgisiz değil, ilgili olduğu, onlarla konuştuğu ve bir şekilde cevaplarını tanıyacağı, istersem onunla bir eş olabileceğim ve bir kimsesiz olmadığım güvencesi, onu yukarıda verilen anlamda duygularım için rasyonel hale getirmek için yeterlidir. Duygusal ve pratik eğilimlerimizin daha güçlü olanlarını meşrulaştırmayı ya da onları kesin bir şekilde meşrulaştırmayı reddeden herhangi bir felsefenin kesin zaferini ummaktan daha saçma bir şey olamaz. Tüm davranış krizlerinde çözüm sözcüğü 'Tüm çabalar boşunadır' olan kadercilik hiçbir zaman üstün gelmeyecektir, çünkü yaşamı çabalayarak alma dürtüsü yarışta yok edilemez. Bu dürtüye hitap eden ahlaki inançlar, tutarsızlığa, belirsizliğe ve beklentilerin gölgeli kararlılığına rağmen büyük ölçüde başarılı olacaktır. İnsanın iradesi için bir kurala ihtiyacı vardır ve eğer ona bir kural verilmezse bir kural icat edecektir."

Duygusal ve aktif ihtiyaçlardan sonra entelektüel ve estetik ihtiyaçlar gelir. İki büyük estetik ilke, zenginlik ve rahatlık, duyusal yaşamımıza olduğu kadar entelektüel yaşamımıza da hükmeder. Ve aynı şekilde, eğer zengin, basit ve uyumlu sistemler de mevcut olsaydı, zengin, basit ve uyumlu olmaması gereken hiçbir sistemin inanç için seçilme şansı olmazdı. İkincisine, inancın içerdiği iradenin o hoş karşılayıcı tavrıyla tereddütsüz bir şekilde yerleşmeliyiz. Dikkate değer bir kitaptan alıntı yapmak gerekirse: "Bilincimizin sürekli olarak minimum karmaşıklığa ve maksimum kesinliğe yöneldiği bu yasa, tüm bilgimiz için büyük önem taşımaktadır. Böylece kendi dikkat faaliyetimiz neyi bileceğimizi ve neye inanacağımızı belirleyecektir. Eğer şeyler belirli bir karmaşıklıktan daha fazlasına sahipse, sınırlı dikkat gücümüz bu karmaşıklığı çözmemizi engellemekle kalmayacak, aynı zamanda şeylerin olduklarından çok daha basit olduklarına inanmayı şiddetle arzulayacağız. Çünkü onlar hakkındaki düşüncelerimiz sürekli olarak mümkün olduğunca basit ve kesin olma eğiliminde olacaktır. Bir insanı sesler, görüntüler, hisler gibi mükemmel bir fenomenler karmaşasının içine koyun, eğer bu insan var olmaya ve mantıklı

olmaya devam ederse, dikkati şüphesiz çok geçmeden onun için bir tür ritmik düzenlilik oluşturmanın bir yolunu bulacak ve bu yeni çılgın dünyada bazı sıralama yasaları keşfettiğini hayal etmek için etrafındaki şeylere bunu yükleyecektir. Ve böylece, basit bir Doğa yasasından emin olduğumuzu düşündüğümüz her durumda, söz konusu durumda, hayali basitliğin büyük bir kısmının Doğa'dan değil, kendi zihnimizin düzenlilik ve basitlik lehine olan değişmez önyargısından kaynaklanabileceğini unutmamalıyız. Tüm düşüncelerimiz, büyük ölçüde, dikkat faaliyetimizde örneklendiği gibi, bu en az çaba yasası tarafından belirlenir. Tüm sürecin amacı, mümkün olduğunca eksiksiz ve birleşik bir gerçeklik anlayışına, en büyük veri doluluğunun en büyük kavrama basitliğiyle birleştirileceği bir anlayışa ulaşmak gibi görünmektedir. Bilincin çabası, içeriğin en büyük zenginliği ile organizasyonun en büyük kesinliğini birleştirmek gibi görünmektedir." [322]

Zenginlik, tüm duyu olgularını şemaya dahil ederek; basitlik, bunları mümkün olan en az sayıda kalıcı ve bağımsız ilksel varlıktan çıkararak; kesin organizasyon, bu sonuncuları aralarında içsel olarak rasyonel türden ilişkilerin elde edildiği ideal nesnelere benzeterek elde edilir. Bu ideal nesnelerin ve rasyonel ilişkilerin ne olduğunu göstermek için ayrı bir bölüm gerekecektir. [323] Bu arada, insanlığın kendi gerçeklikleri olarak hangi nesneleri seçeceğine dair genel bir cevap verilemeyeceğine dair yukarıda yapılan iddiayı haklı çıkarmak için yeterince şey söylendi. Mücadele hâlâ devam etmektedir. Zihinlerimiz henüz karmakarışıktır ve en iyi ihtimalle, şu ya da bu çıkarın iddiasına boyun eğerken ve sırayla önce bir, sonra başka bir ilkeyi takip ederken bunların bir karışımını ve aralarında bir uzlaşmayı gerçekleştiririz. Materyalist ya da sözde 'bilimsel' evren anlayışlarının şimdiye kadar salt entelektüel çıkarları, salt duygusal anlayışlardan daha fazla tatmin ettiği inkâr edilemez bir gerçektir. Ama öte yandan, daha önce de belirtildiği gibi, duygusal ve aktif ilgileri de geri planda bırakmaktadırlar. Mükemmel inancın nesnesi, hem iyimser hem de ahlaki olarak temsil edilen (eğer böyle bir kombinasyon olabilirse) ve

322 J. Royce, The Religious Aspect of Philosophy (Boston, 1885). s. 317-57.
323 Bölüm 27

bununla birlikte fenomenal deneyimlerimizin neden tam da geldikleri şekilde O'nun tarafından bize gönderilmesi gerektiğini bize gösterecek kadar kesin bir şekilde tasarlanmış bir Tanrı ya da 'Dünyanın Ruhu' olacaktır. Böylece tüm Bilim ve tüm Tarih en derin ve en basit şekilde açıklanmış olacaktır. İçinde oturduğum odanın kendisi, hissedilebilir duvarları ve zemini, havanın ve içindekilerin bana verdiği his, arkam dönükken tüm bu fenomenlerin varoluş tarzına dair oluşturmaya zorlandığım 'bilimsel' kavramlardan daha az değildir, o zaman hepsi inancımın nihai ilkesi tarafından doğrulanır, gerçek dışı bırakılmaz. Dünya-ruhu bana sadece bu fenomenleri gönderir ki, onlara tepki verebileyim ve tepkiler arasında bu kavramları döndüren entelektüel tepki de vardır. Kaba deneyimlerin ötesinde olan şey onlara bir alternatif değil, burada ve şimdi benim için onları ifade eden bir şeydir. Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, eğer böyle bir sistem tatmin edici bir şekilde ortaya konulursa, insanlık diğer tüm sistemleri bir kenara bırakacak ve sadece bu sisteme sarılacaktır. Bu arada diğer sistemler de bu sistem için yapılan girişimlerle bir arada var olacak ve hepsi de aynı şekilde bölük pörçük olmakla birlikte, her birinin kendi küçük dinleyicileri ve günleri olacaktır.

Şimdi, gerçeklik duygusunun psişik-mantıksal kaynaklarının neler olduğunu yeterince gösterdiğime inanıyorum. Doğamızda belirli önermeler vardır ve bu önermeleri karşılayan her şey gerçekmiş gibi ele alınır. [324] Bu nedenle, gerçeği daha da net bir ışık altında yeniden

324 Prof. Royce idealizm ve 'dış dünya' gerçekliğini tartışırken bunu çok iyi ifade ediyor. "Eğer bu konulardaki popüler spekülasyonların tarihi yazılabilseydi, 'Dışsal bir gerçekliği nereden biliyorsun' sorusu karşısında doğal aklın davranışında ne kadar çok korkaklık ve karışıklık bulunurdu. Doğal insan basit ve açık bir şekilde şu cevabı vermek yerine: 'Dış dünya ile ilk etapta dışsal bir gerçekliği bildiğimi kabul ettiğim ya da duyu verileri temelinde etkin bir şekilde inşa ettiğim bir şeyi kastediyorum', bize her türlü muğlak tavizkar cevabı verir. ...Bu sonsuz dönüşlerin ve kıvrımların sonu nereye varacak? Tüm bu daha küçük güdülere başvurulur ve tek bir nihai güdü ihmal edilir. Günlük yaşamın insanı için nihai güdü, dışsal bir dünyaya sahip olma isteğidir. Bilincin içerdiği her ne olursa olsun, akıl kendiliğinden şu düşünceyi eklemekte ısrar edecektir: "Ama bunun ötesinde bir şey olmalı."... Dışsal bir dünyanın popüler güvencesi, şimdi ve bundan sonra bir dünya yaratmaya yönelik sabit kararlılıktır." (Felsefenin Dini Yönü, s. 304 .) İradenin bu şekilde karıştırılması en bariz şekilde, dışsal maddeden yeterince şüphe edilmesine rağmen, bizim dışımızdaki zihinlerden asla şüphe edilmemesi gerçeğinde

ortaya koymak için birkaç ek kelimenin burada yer alacağını düşünmeseydim, bu bölümü bitirebilirdim.

ŞÜPHE

Kendisine danışılsa, şeylerin bize ilk etapta fikir olarak geldiğini ve eğer onları gerçek olarak kabul edersek, bunun onlara bir şey, yani 'düşüncemizin dışında gerçek bir varlığa' sahip olma yüklemini eklediğimiz için olduğunu söylemeyecek sıradan bir insan neredeyse yoktur. Gerçek olan herhangi bir şeyi onun vasıtasıyla bilmemizi sağlamak için yalnızca bilinçli bir içeriğe sahip olmaktan daha yüksek bir yetiye ihtiyaç duyulduğu düşüncesi en eski zamanlardan beri psikolojiye nüfuz etmiştir ve Skolastisizm, Kantçılık ve Sağduyunun geleneğidir. Tıpkı duyumların içsel duygulanımlar olarak ortaya çıkması ve daha sonra 'dışa aktarılması' gerektiği gibi; hafıza nesnelerinin ilk başta şu anda gerçek olmayanlar olarak görünmesi ve daha sonra geçmiş gerçeklikler olarak geriye doğru 'yansıtılması' gerektiği gibi; kavramlar da daha yüksek bir yeti onları egonun ötesine, gerçek zihin dışı dünyaya bakmak için pencereler olarak kullanana kadar entia rationis olmalıdır; -- ortodoks ve popüler açıklama böyle devam eder.

Ve bunun daha sonraki inançlarımızın birçoğunun gerçekleşme biçiminin doğru bir açıklaması olduğuna dair hiçbir şüphe yoktur. Bir nesnenin çıplak düşüncesi ile nesnenin gerçekliğine olan inanç arasındaki mantıksal ayrım genellikle kronolojik bir ayrımdır da. Bir fikre sahip olmak ve ona itibar etmek her zaman bir arada gerçekleşmez; çünkü çoğu zaman önce varsayar sonra inanırız; bir düşünce nesnesinin önce kavramıyla oynar, hipotezini kurar ve sonra varlığını teyit ederiz. Ve bu iki zihinsel eylemin birbirini izlediğinin bilincindeyizdir. Ancak bu vakaların hiçbiri ilkel vakalar değildir. Bunlar yalnızca

ortaya çıkar. Onlara çok fazla ihtiyacımız var, onlardan vazgeçemeyecek kadar özünde toplumsalız. Maddenin görünüşleri tepki vermek için yeterli olabilir ama ruhların bir araya gelmesinin görünüşleri yeterli değildir. Psişik bir solipsizm isteklerimizle çok çirkin bir şekilde alay etmektir ve bildiğim kadarıyla hiçbir zaman ciddi olarak düşünülmemiştir. -- Prof. Royce'un çalışmasının IX. ve X. bölümleri, inanç psikolojisine ilişkin olarak benim bildiğim en iyi açıklamalardır.

deneyimin çelişkileriyle uzun süre kuşku duymaya alıştırılmış zihinlerde ortaya çıkar. İlkel dürtü, tasavvur edilen her şeyin gerçekliğini hemen onaylamaktır. [325] Bununla birlikte, şüphe ettiğimizde, şüphenin sonraki çözümü neyi içerir? Ya tamamen sözel bir edimden, 'gerçek' ya da 'dışsal olarak var olan' sıfatlarının (yüklemler olarak) başlangıçta tasarlanan şeye (özne olarak) bağlanmasından oluşur; ya da bu sıfatların diğer benzer somut durumlardan soyutlanarak temsil ettiği şeyin verili durumda algılanmasından oluşur. Ancak bu sıfatların neyi temsil ettiğini artık çok iyi biliyoruz. Kendimizle olan belirli ilişkileri (dolaysız ya da aracılar vasıtasıyla) temsil ederler. Şimdiye kadar bu ilişkilerde yer alan somut nesneler bizim için 'gerçek', 'dışsal olarak var olan' şeylerdi. Dolayısıyla, şimdi soyut olarak bir şeyin 'gerçek' olduğunu kabul ettiğimizde (belki de ilişkilerinin kesin bir algısından geçmeden), sanki "bu diğer nesnelerle aynı dünyaya aittir" demişiz gibi olur. Doğal olarak, bu özet inanç süreci için saatlik fırsatlarımız vardır. Uzaydaki ya da zamandaki tüm uzak nesnelere bu şekilde inanılır. Örneğin tarih öncesi bir yabaninin bu çakmaktaşını yonttuğuna inandığımda, yabaninin ve eyleminin gerçekliği ne duyularıma ne duygularıma ne de irademe doğrudan hitap eder. Buna olan inancımla kastettiğim şey, uzun zaman önce ölmüş olan yabani ve onun yaptıkları

325 "Benim görüşüme göre, İnanç konusundaki en önemli olgu İlkel İnançlılığımızdır. Her şeye inanarak başlarız; ne varsa doğrudur.... Bir yaz gününün sabahında doğan hayvan, gün ışığı gerçeği üzerine ilerler; bu gerçeğin sürekliliğini varsayar. Ne yapmak isterse, hiç kuşku duymadan yapar. Eğer sabah gün ışığının tam faydası altında saatlerce sürecek bir faaliyete başladıysa, akşam da hiç tereddüt etmeden aynı faaliyete başlayacaktır. Ruh hali pratikte sınırsız bir güvenden ibarettir; ancak henüz güvenin ne anlama geldiğini anlamamıştır.

"İlkel güvence kısa sürede kontrollerle karşılanır; yeni bir kavrayışa yol açan nahoş bir deneyim. Engellenmek ve karşı çıkmak en erken ve en sık yaşadığımız acılardan biridir. Özgür ve engellenmiş dürtüler arasında bir ayrım duygusu geliştirir; açık bir yolun bilinçsizliği bilinçle yer değiştirir; artık çelişkiye düşmüş olana inanmadığımız gibi, hiç çelişkiye düşmemiş olana da doğru dürüst inandığımız söylenir. Günün doğuşundan sonra önümüzde ışığın devam edeceğine inanıyoruz; bu ışığın sonsuza kadar devam edeceğine inanmıyoruz.

"Dolayısıyla, inançtaki hayati durum asla yalanlanmamaktır - asla prestij yitirmemektir. Tekrarların sayısı bu süreçte çok az önem taşır: on taneden sonra da elliden sonra olduğu kadar ikna oluruz; elli lehte ve bir aleyhte görüşten ziyade on tane kesintisiz görüşle daha fazla ikna oluruz." (Bain : The Emotions and the Will, s. 511, 512.)

ile ipucunun bir parçasını oluşturduğu şimdiki dünya arasında bir süreklilik olduğuna dair zayıf hissimdir. Bu, bizim ' uç ' doktrinimizi uygulamak için öncelikli bir durumdur. Bir yabaniyi bir ilişkinin uç noktasında düşündüğümde ona inanırım; onu bu uç nokta olmaksızın ya da başka bir uç noktayla düşündüğümde (örneğin, onu genel olarak 'bilimsel belirsizlikler' ile sınıflandırırsam), ona inanmam. Kısacası, 'gerçek' kelimesinin kendisi bir uçtur.

İNANÇ VE İRADE İLİŞKİLERİ

25. Bölümde göreceğiz ki irade, belirli nesnelere katılma ya da onların zihin önündeki sabit mevcudiyetine rıza gösterme tarzından başka bir şey değildir. İrade söz konusu olduğunda nesneler, varlıkları düşüncemize bağlı olan nesnelerdir; örneğin kendi bedenimizin hareketleri ya da gelecekte gerçekleştirilecek bu tür hareketlerin gerçek kılabileceği olgular. İnanç nesneleri ise, tam tersine, biz onlar hakkında düşündükçe değişmeyen nesnelerdir. Yarın sabah erken kalkmak istiyorum; dün sabah geç kalktığıma inanıyorum; Boston'daki yabancı kitap satıcımın bana bir Almanca kitap temin etmesini istiyorum ve bu konuda ona yazıyorum. Kitap geldiğinde bana üç dolar ödeteceğine inanıyorum, vs. Şimdi dikkat edilmesi gereken önemli nokta, irade ve inanç nesneleri arasındaki bu farkın, zihnin onlarla ilişkisi açısından tamamen önemsiz olduğudur. Zihnin yaptığı tek şey her iki durumda da aynıdır; nesneye bakar ve onun varlığına rıza gösterir, onu benimser, 'bu benim gerçekliğim olacak' der. Kısacası, ilgili aktif duygusal yolla ona yönelir. Gerisi doğa tarafından yapılır; doğa bazı durumlarda bu şekilde düşündüğümüz nesneleri gerçek kılar, bazı durumlarda ise kılmaz. Doğa bizim düşüncelerimize uyması için geçmişi değiştiremez. Yıldızları ya da rüzgârları değiştiremez; ama bedenlerimizi düşüncelerimize uyacak şekilde değiştirir ve onların aracılığı ile daha pek çok şeyi değiştirir; böylece isteyebileceğimiz ya da istemeyebileceğimiz nesneler ile yalnızca inanabileceğimiz ya da inanmayabileceğimiz nesneler arasındaki büyük pratik ayrım ortaya çıkar ve elbette dünyadaki en önemli ayrımlardan biridir. Bununla birlikte, kökleri psikolojide değil, fizyolojide yatmaktadır; İrade ile ilgili bölümün bolca açıklayacağı

gibi. İrade ve inanç, kısacası, nesneler ve Benlik arasındaki belirli bir ilişki anlamına gelir, bir ve aynı PSİKOLOJİK olgunun iki adıdır. Biriyle ilgili olarak ortaya çıkan tüm sorular diğeriyle ilgili olarak ortaya çıkan sorulardır. Özel ilişkinin nedenleri ve koşulları her ikisinde de aynı olmalıdır. Özgür irade sorunu inançla ilgili olarak ortaya çıkar. Eğer iradelerimiz belirsizse, inançlarımız da öyle olmalıdır, vs. Kısacası, özgür iradenin ilk eylemi doğal olarak özgür iradeye inanmak vs. olacaktır. Bölüm 26'da bundan tekrar bahsedeceğim.

Bu bölümü pratik bir gözlemle bitirebiliriz. Eğer inanç tüm insanın bir nesne karşısında verdiği duygusal bir tepkiden ibaretse, irademizle nasıl inanabiliriz? Duygularımızı kontrol edemeyiz. Gerçekten de bir insan aniden isteyerek inanamaz. Doğa bazen ve gerçekten de çok seyrek olmamakla birlikte, bizim için anlık dönüşümler üretir. O zamana kadar ilgimizi çekmeyen nesnelerle bizi aniden aktif bir bağlantı içine sokar. "İlk kez farkına varıyorum" deriz, " bunun ne demek olduğunu anlıyorum!" Bu, ahlaki önermelerde sık sık olur. Onları sık sık duymuşuzdur; ama o anda hayatımıza girerler; bizi harekete geçirirler; onların canlı gücünü hissederiz. Bu tür anlık inançlar gerçekten de irade ile elde edilemeyecek kadar yetersizdir. Ancak irademiz bizi çok basit bir yöntemle yavaş yavaş aynı sonuçlara götürebilir: sadece söz konusu şey gerçekmiş gibi soğukkanlılıkla HAREKET etmemiz ve gerçekmiş gibi davranmaya devam etmemiz gerekir ve bu da şaşmaz bir şekilde hayatımızla öyle bir bağ kurarak sona erer ki gerçek olur. Alışkanlık ve duygularla öylesine iç içe geçecektir ki, ona olan ilgimiz inancın karakteristik özelliği olacaktır.

'Tanrı' ve 'Görev'in artık sadece birer isimden ibaret olduğu kişiler, her gün onlara küçük bir fedakârlıkta bulunurlarsa, onları bundan çok daha fazlası haline getirebilirler. Ancak tüm bunlar ahlaki ve dini eğitimde o kadar iyi bilinmektedir ki, daha fazlasını söylememe gerek yok. [326]

326 Edebiyat. D Hume : İnsan Doğası Üzerine İnceleme, bölüm III. bölüm VI-X A. Bain: Duygular ve İrade, İnanç üzerine bölüm (ayrıca s. 20 ff). J. Sully: Sensation and Intuition, deneme IV J. Mill: İnsan Aklının Analizi Ch. Renouvier: Psychologie Rationnelle, cilt II. bölüm II; ve Esquisse d'une Classification systÈmatique des Doctrines Mind, bölüm XI Philosophiques, bölüm VI. J. EI. Newman: Tasdikin Grameri. J.Venn: İnancın

Bazı Özellikleri. V. Brochard: De l'Erreur, kısım II bölüm VI, IX; ve Revue Philosophique, XXVII. 1. E·t; Habier: Psychologie, bölüm XXI, Ek. OllÈ Laprune: La Certitude Morale (1881). Cf. F. Stout: On Genesis of Cognition of Physical Reality, in 'Mind,' Jan. J Pikler: The Psychology of the Belief in Objective Existence (Londra, 1890). -- Mill, mevcut duyumlara inandığımızı söyler; ve diğer tüm şeylere olan inancımızı bunlarla ilişkilendirme meselesi haline getirir. Buraya kadar iyi; ancak duygusal ya da iradi tepkilerden hiç bahsetmediği için, Bain haklı olarak onu inancı tamamen entelektüel bir durum olarak ele almakla suçlar. Bain'e göre inanç daha ziyade aktif yaşamımızın bir olayıdır. Bain'e göre, bir şey bizi harekete geçirecek kadar önemli olduğunda, ona inanırız. "Peki ya geçmişteki ya da uzakta olan ve üzerinde herhangi bir tepki vermemizin mümkün olmadığı şeyler? Peki ya eylemi kontrol eden şeylere olan inanç?" diyen Sully, bir şeye ancak "fikri, karakter ve yoğunluk bakımından bir duyuma yaklaşma eğiliminde olduğunda" inandığımızı düşünmektedir. Bu yazarların her birinin sorunun doğru bir yönünü vurguladığı açıktır. Benim kendi hesabım daha eksiksiz olmaya çalışmıştır; duyum, çağrışım ve aktif tepkinin hepsinin ilgili olduğu kabul edilmektedir. Mümkün olan en kapsamlı formül belki de inanç ve dikkatin aynı olgu olduğudur. Şu an için, katıldığımız şey gerçekliktir; Dikkat bir motor tepkidir; ve biz öyle yaratılmışızdır ki duyumlar dikkati bizden uzaklaştırır. İnanç ve Davranış üzerine Leslie Stephen'ın Fortnightly Review, Temmuz 1888 tarihli makalesine bakınız.

Son zamanlarda nasıl ele alacağımı bilemediğim bir dizi olgu dikkatimi çekti, bu nedenle bu dipnotta onlar hakkında bir şeyler söyleyeceğim. 'Halüsinasyonlar Sayımı'na verilen 'Evet' yanıtları arasında sık sık yer bulan ve bunu rapor edenler tarafından genellikle, görme, işitme ya da dokunma gibi herhangi bir duyu unsuru söz konusu olmamasına rağmen, yakınlarındaki birinin 'varlığına dair bir izlenim' olarak tanımlanan bir deneyim türüne atıfta bulunulmaktadır. Bu deneyimi yaşayanlar tarafından dile getiriliş biçiminden, son derece kesin ve olumlu bir zihin durumu olduğu ve nesnesinin gerçekliğine dair herhangi bir doğrudan duyumun verebileceği kadar güçlü bir inançla birleştiği anlaşılmaktadır. Yine de hiçbir duyum bununla bağlantılı görünmemektedir. Bazen yakınlığından bu şekilde etkilenilen kişi ölü ya da yaşayan bilinen bir kişidir, bazen de bilinmeyen bir kişidir. Onun tavrı ve durumu genellikle çok kesin bir şekilde etkilenir ve bazen (işitme yoluyla olmasa da) söylemek istediği sözler de öyle.

Bu fenomen, saf bir kavramın, normalde sadece duyumların getirdiği bir tür yakıcı aciliyetle doymuş olmasından kaynaklanıyor gibi görünüyor. Ancak ben henüz kendimi söz konusu aciliyetin duygusal ve motor dürtülerle birlikte oluştuğuna ikna edemiyorum. 'İzlenim' oldukça ani gelebilir ve çabucak gidebilir; hiçbir duygusal telkin taşımayabilir ve ona katılmanın içerdiği şeylerin ötesinde hiçbir motor sonuç uyandırmayabilir. Genel olarak, bu konu biraz paradoksaldır ve daha kesin veriler elde edilene kadar bir sonuca varılamaz.

Belki de bana ulaşan bu türden en ilginç vaka aşağıdaki gibidir. Gözlemin öznesi Bay P. son derece zeki bir tanıktır, ancak anlatıdaki sözler karısına aittir.

"Bay P. hayatı boyunca ara sıra oldukça sıra dışı sanrılara veya çeşitli türlerde izlenimlere maruz kalmıştır. Eğer beş duyu dışında gizli ya da embriyo halindeki yetilerin varlığına inansaydım, bunları bu temelde açıklamam gerekirdi. Tamamen kör olduğu için diğer algıları anormal derecede keskin ve gelişmiştir ve ilkel bir altıncı hissin varlığı

göz önüne alındığında, bunun da onda diğerlerinden daha keskin olması doğaldır. Bu konudaki en ilginç deneyimlerinden biri, birkaç yıl önce sık sık bir cesedin görünmesi olmuştur ki bu konu Komitenizin dikkatini çekebilir. O zamanlar Bay P.'nin Boston'da Beacon Caddesi'nde bir müzik odası vardı ve burada çok az kesinti ile ciddi ve uzun süreli çalışmalar yapardı. Bir sezon boyunca, çalışmanın tam ortasındayken aniden yüzünde soğuk bir hava akımı hissetmek, saç diplerinde karıncalanma hissetmek, piyanodan döndüğünde ölü olduğunu bildiği bir figürün kapının aralığından kayarak gelmesi, sıkışmak için kendini düzleştirmesi ve tekrar insan formuna dönmesi onun için çok tanıdık bir olaydı. Orta yaşlı bir adama aitti ve halı boyunca elleri ve dizleri üzerinde ilerliyordu, ama kanepeye ulaşıp üzerine uzanıncaya kadar başını geriye atmıştı. Birkaç dakika kaldı ama Bay P. konuştuğunda ya da kararlı bir hareket yaptığında ortadan kayboldu. Olaydaki en tuhaf nokta sık sık tekrarlanmasıydı. Saat iki ile dört arasında herhangi bir gün bunu bekleyebiliyordu ve her zaman aynı ani soğuk ürperti ile müjdeleniyordu ve her zaman aynı hareketlerden geçen aynı figürdü. Daha sonra tüm bu deneyimi koyu çaya bağlamıştı. Öğle yemeğinde onu her zaman uyaran soğuk çay içme alışkanlığı vardı ve bu uygulamayı bıraktığında bu veya başka bir hayali tekrar gördü. Bununla birlikte, şüphesiz doğru olduğu gibi, olayın önce aşırı çalışmaktan yorulan ve sonra bu uyarıcı tarafından uyarılan sinirlerin bir yanılsaması olduğunu kabul etsek bile, hâlâ tamamen açıklanamayan ve benim için oldukça ilginç olan bir nokta var. Bay P.'nin görmeyle ilgili ne bir anısı ne de buna dair bir fikri var. Işık ya da renkle neyi kastettiğimize dair herhangi bir fikir oluşturması imkânsızdır, sonuç olarak işitme ya da dokunma duyusuna ulaşmayan hiçbir nesnenin idrakine sahip değildir, ancak bunlar bazen diğer insanlara ters bir izlenim verecek kadar keskindir. Yabancılara gizemli görünen yollarla bir kişinin ya da nesnenin varlığının farkına vardığında, bunu her zaman doğal ve meşru bir şekilde yalnızca keskin kulaklarının algılayabileceği hafif yankılara ya da yalnızca keskin dokunma sinirlerinin algılayabileceği atmosfer basıncındaki farklılıklara bağlayabilir; ancak anlatılan hayaletle birlikte, deneyimlediği tek seferde, bu araçlardan herhangi birini kullanmadan varlığın, boyutun ve görünüşün farkına varmıştır. Figür ne en ufak bir ses çıkarmış, ne de birkaç adım yakınına kadar gelmişti, ama yine de onun bir insan olduğunu, hareket ettiğini ve hangi yöne doğru gittiğini, hatta kıvırcık ve gür varisi gibi kısmen kırlaşmış bir sakalı olduğunu biliyordu; ayrıca 'biber ve tuz' olarak bilinen takım elbise tarzında giyinmişti ve savaşıyordu. Bu noktaların hepsi tamamen belirgin ve her seferinde değişmezdi. Bunları nasıl algıladığı sorulduğunda, söyleyemeyeceğini, sadece bildiğini söyleyecektir. Ve o kadar güçlü ve o kadar belirgin ki, adamın görünüşünün tam ayrıntılarına ilişkin kanaatini sarsmak imkânsızdır. Görünüşe göre bu duyu yanılsamasında, çocukluğunun ilk iki yılı hariç, hayatın gerçek deneyimlerinde asla yapmadığı gibi, gerçekten gördü."

Bay P.'yi çapraz sorguya aldığımda, görsel hayal gücü gibi bir şeyin söz konusu olduğunu anlayamadım, ancak sahte algının hangi terimlerle sürdürüldüğünü tam olarak tarif edemedi. Başka her şeyden çok yoğun bir şekilde kesin bir kavrama benziyordu, mevcut gerçeklik hissinin bağlı olduğu bir kavrama, ancak metnimde belirtilen başlıklar altında kolayca başarısız olacak şekilde değil.

22. BÖLÜM

AKIL YÜRÜTME[327]

İnsanın rasyonel bir hayvan olduğundan bahsederiz ve geleneksel entelektüalist felsefe her zaman vahşileri tamamen irrasyonel yaratıklar olarak ele almaya büyük önem vermiştir. Bununla birlikte, akıl ile tam olarak neyin kastedildiğine ya da akıl yürütme olarak adlandırılan kendine özgü düşünme sürecinin benzer sonuçlara yol açabilecek diğer düşünce dizilerinden nasıl ayrıldığına karar vermek hiçbir şekilde kolay değildir.

Düşüncelerimizin büyük bir kısmı, birbiri ardına önerilen imgeler dizisinden, bir tür kendiliğinden tepkiden ibarettir ki, daha üst düzeydeki hayvanların da bu yeteneğe sahip olması yeterince muhtemel görünmektedir. Bu tür bir düşünce yine de hem pratik hem de teorik olarak rasyonel sonuçlara götürür. Terimler arasındaki bağlantılar ya 'bitişiklik' ya da 'benzerlik'tir ve bu iki şeyin karışımıyla pek de tutarsız olamayız. Kural olarak, bu tür sorumsuz düşüncede, birbirine bağlanması gereken terimler soyutlamalar değil, ampirik somutlardır. Bir gün batımı, geçen yaz gördüğüm geminin güvertesini, yolculuk arkadaşlarımı, limana varışımı vs. çağrıştırabilir; ya da bana güneş mitlerini, Herkül'ün ve Hektor'un cenaze törenlerini, Homeros'u ve onun yazıp yazamadığını, Yunan alfabesini vs. düşündürebilir. Eğer alışılagelmiş benzerlikler ağır basıyorsa, yavan bir zihne sahibiz demektir; eğer nadiren görülen benzerlikler, benzerlikler serbestçe oynuyorsa, kişiye hayalperest, şiirsel ya da nüktedan deriz. Ancak kural olarak düşünce, bütünüyle ele alınan konulardır. Birini düşünürken, daha sonra nasıl olduğunu bilmediğimiz bir başka şeyi düşünmeye başlarız. Süreçte soyut bir nitelik belirirse, dikkatimizi ancak bir an

327 Bu bölümün içeriği ve metnin birçok sayfası ilk olarak Temmuz 1878 tarihli Journal of Speculative Philosophy'de (cilt XII. s. 236) 'Brute and Human Intellect' başlıklı bir makalede yer almıştır.

için çeker ve başka bir şeye dönüşerek kaybolur ve asla çok soyut değildir. Böylece, güneş mitlerini düşünürken, ilkel insan aklının zarafetine karşı bir hayranlık parıltısı ya da modern yorumcuların darlığına karşı bir anlık tiksinti duyabiliriz. Ancak, esas olarak, niteliklerden ziyade, gerçek ya da olası, tıpkı onları deneyimleyebileceğimiz gibi, bütün şeyleri düşünürüz.

Bunun sonucunda bize pratik bir görev hatırlatılmış olabilir: yurtdışındaki bir arkadaşımıza mektup yazarız ya da sözlüğü elimize alıp Creek dersimize çalışırız. Düşüncemiz rasyoneldir ve rasyonel bir eyleme yol açar, ancak buna terimin tam anlamıyla akıl yürütme denemez. Başka daha kısa düşünce uçuşları, çağrışım yoluyla birbirini düşündüren tekil terim bağlantıları vardır ki, bunlar genel olarak akıl yürütme eylemleri olarak sınıflandırılabilecek olanlara daha çok yaklaşır. Bunlar mevcut bir işaretin görünmeyen, uzak ya da gelecekteki bir gerçekliğe işaret ettiği durumlardır. İşaretin ve işaret ettiği şeyin her ikisinin de daha önceki durumlarda bir araya gelmiş somutlar olduğu durumlarda, çıkarım hem hayvanlar hem de insanlar için ortaktır ve gerçekten de benzerlik yoluyla çağrışımdan başka bir şey değildir. A ve B, yemek zili ve akşam yemeği, birbirini izleyen deneyimlerdir. Dolayısıyla A, B'nin öngörülmesinden ve onu karşılamak için adımlar atılmasından daha kısa bir süre içinde duyuya düşmez. Evcil hayvanlarımızın tüm eğitimi, vahşi hayvanlara yaş ve deneyimin kattığı tüm kurnazlık ve insani bilgimizin büyük bir kısmı, bu en basit türden bir yığın çıkarım yapma yeteneğinden oluşur. 'Algılarımız' ya da önümüzde duran nesneleri tanımamız bu türden çıkarımlardır. "Bir renk parçası hissederiz ve 'uzaktaki bir ev' deriz, bir koku alırız ve 'kokarca' deriz, belli belirsiz bir ses duyarız ve buna 'demiryolu treni' deriz. Örneklere gerek yoktur; çünkü sunulmayan duyumların bu tür çıkarımları algısal yaşamımızın temelini ve dokusunu oluşturur ve 19. bölümümüz, hayali ya da gerçek olsun, bunlarla doludur. Bunlara bilinçdışı çıkarımlar adı verilmiştir. Kuşkusuz genellikle çıkarım yaptığımızın farkında olmayız. Gösterge ve gösterilen, bize tek bir düşünce nabzının nesnesi gibi görünen şeyin içinde erir. Anlık çıkarımlar, yalnızca iki terim gerektiren bu basit akıl yürütme eylemleri için iyi bir

isim olurdu, [328] eğer biçimsel mantık bu ifadeyi daha teknik bir kullanım için çoktan benimsememiş olsaydı.

KAYITLAR

Bu ilk ve en basit çıkarımlarda sonuç, 'işaret' üzerine o kadar kesintisiz bir şekilde devam edebilir ki, bu sonuncusu zihin tarafından ayrı bir nesne olarak ayırt edilmez ya da dikkate alınmaz. Şu anda bile, yardımlarıyla tereddütsüzce algıladığımız nesnelerin şekillerini ve uzaklıklarını çıkarmamıza yol açan optik işaretleri nadiren tanımlayabiliriz. Nesneler de bu şekilde çıkarsandıklarında genel nesnelerdir. Bir kokuyu alan köpek, belirli bir geyiği ya da köpeği değil, genel olarak bir geyiği ya da genel olarak başka bir köpeği düşünür. Dr. G. J. Romanes, bu en ilkel soyut nesnelere, onları kavramlardan ve genel fikirlerden ayırmak için alıcılar ya da genel fikirler adını verir. [329] Bunlar analiz edilmez ya da tanımlanmaz, sadece hayal edilir.

"Tüm basit fikirlerimizin kendiliğinden ya da düşünsel faaliyetin daha yüksek bölümlerinde gerekli olan karşılaştırma, eleme ve birleştirme işlemlerinden herhangi biri olmaksızın oluşan grup düzenlemeleri olduğunu kanıtlamak için sıradan zihinsel süreçlerimizin küçük bir analizi yeterlidir. Karşılaştırma, eleme ve birleştirme burada olduğu gibi bilinçli fail tarafından değil, onun için yapılır. Algılar alınır; sadece kavramların algılanması gerekir.... Bir caddede karşıdan karşıya geçerken arkamda ani bir çığlık duyarsam, muhtemelen beni ezmek üzere olan bir fayton olduğunu kendi kendime tahmin etmek için beklemem gerekmez: bu türden bir çığlık ve bu koşullarda, zihnimde amacı ile o kadar yakından ilişkilidir ki, uyandırdığı fikrin bir

328 Bu tür bir akıl yürütmede iki terimden fazlasını varsaymaya gerek görmüyorum - birincisi, işaret ve ikincisi, ondan çıkarılan şey. Her ikisi de karmaşık olabilir, ancak esasen A'nın B'yi çağırmasından ibarettir ve hiçbir orta terim söz konusu değildir. M.Binet, en zeki küçük kitabı olan LaPsychologicdu Raisounement'da üç terim olduğunu savunur. Ona göre, şimdiki duyum ya da işaret, önce geçmişten ona benzeyen ve onunla kaynaşan bir imge uyandırmalıdır ve önerilen ya da çıkarılan şeyler her zaman bu ara imgenin bitişik ortaklarıdır, anlık duyumun değil. XIX. bölümün okuyucusu, söz konusu 'imgeye' neden ayrı bir psişik olgu olarak inanmadığımı görecektir.

329 Mental Evolution in Man (1889), bölüm III ve IV. Özellikle s. 68-80 ve daha sonra 353, 396'ya bakınız.

alıcı seviyesinin üzerine çıkması gerekmez ve bu fikrin hemen harekete geçirdiği benim açımdan uyarlanabilir hareketler herhangi bir akıllı düşünme olmaksızın gerçekleştirilir. Öte yandan, bunlar ne refleks ne de içgüdüsel eylemlerdir; bunlar alıcı eylemler ya da alıcılara bağlı eylemler olarak adlandırılabilir." [330]

Bu tür isimsiz ya da kavramsal olmayan düşünceler nereye kadar uzanabilir?" Dr. Romanes soruyor ve kitabına atıfta bulunmam gereken, hayvanların yaşamından alınan çeşitli örneklerle yanıtlıyor. Ancak bir ya da iki tanesini aktaracağım: "Houzeau, Teksas'ta geniş ve kurak bir ovadan geçerken iki köpeğinin susuzluktan çok acı çektiğini ve otuz ila kırk kez su aramak için çukurlardan aşağı koştuklarını yazıyor. Çukurlar vadi değildi ve içlerinde ağaç ya da bitki örtüsünde başka bir farklılık yoktu ve tamamen kuru oldukları için nemli toprak kokusu da olamazdı. Köpekler sanki yerdeki bir çukurun onlara su bulmak için en iyi şansı sunduğunu biliyorlarmış gibi davranıyorlardı ve Houzeau aynı davranışa başka hayvanlarda da sık sık tanık olmuştu...

"Bay Darwin şöyle yazıyor: 'Terrierime hevesli bir sesle (ve bu denemeyi birçok kez yaptım) "Merhaba! Merhaba! Nerede?" dediğimde, bunu hemen bir şeyin avlanacağına dair bir işaret olarak algılıyor ve genellikle önce hızlıca etrafına bakıyor, sonra herhangi bir av bulmak için en yakın çalılığa koşuyor, ancak hiçbir şey bulamayınca bir sincap için komşu ağaçlara bakıyor. Şimdi bu eylemler, zihninde bir hayvanın keşfedilip avlanacağına dair genel bir fikir ya da kavram olduğunu açıkça göstermiyor mu?" [331]

Bunu kesinlikle göstermektedirler. Ancak söz konusu fikir, hakkında daha fazla hiçbir şeyin açıkça bilinemeyeceği bir nesneye dairdir. Bu düşünce faaliyete yol açar ama teorik bir sonuç doğurmaz. Aşağıdaki örnekte de benzer şekilde: "Su kuşları karaya, hatta buza konarken, suya konarken benimsediklerinden biraz farklı bir konma şekli benimserler; ve yüksekten dalan türler (kırlangıçlar ve sümsük kuşları gibi) bunu asla karada ya da buz üzerinde yapmazlar. Bu gerçekler,

330 Kayıt. alıntı..

331 Önceki sayfalarda.

hayvanların katı bir yüzeye karşılık gelen bir alıcıya ve bir sıvıya karşılık gelen başka bir alıcıya sahip olduklarını kanıtlamaktadır. Benzer şekilde bir insan da sert zeminde ya da buz üzerinde yüksekten atlamaz ya da karada atladığı gibi suya atlamaz. Başka bir deyişle, su kuşu gibi onun da biri sert zemine, diğeri de dirençsiz bir akışkana karşılık gelen iki farklı alıcısı vardır. Ancak su kuşlarının aksine, bu alıcıların her birine bir isim verebilmekte ve böylece her ikisini de kavram düzeyine yükseltebilmektedir. Hareket etmenin pratik amaçları söz konusu olduğu sürece, bu şekilde alıcılarını kavramlara yükseltip yükseltmediği elbette önemsizdir; ancak diğer birçok amaç için bunu yapabilmesi en yüksek öneme sahiptir." [332]

AKIL YÜRÜTÜRKEN, TEMEL NİTELİKLERİ SEÇERİZ

Bu amaçların başında, her zaman sonunda bir tür eyleme yol açsa da, bahsettiğimiz basit çıkarımların yol açtığı ani motor tepkiyi engelleme eğiliminde olmayan teorik bir işlev olan yüklemleme gelir. Akıl yürütürken, B'yi önerebilirim; ancak B, bizim tarafımızdan basitçe itaat edilen bir fikir olmak yerine, farklı bir ek fikir olan C'yi öneren bir fikirdir. Ve telkin dizisinin, salt eğlence ya da 'çağrışımsal' diziyle karşılaştırıldığında, belirgin bir şekilde akıl yürütme olarak adlandırıldığı yerde, fikirler birbirleriyle, biraz dikkatle incelemeye devam etmemiz gereken belirli içsel ilişkiler taşır.

Gerçek bir akıl yürütme eyleminin ortaya çıkardığı sonuç, önerilen bir sonucun araçları, gözlemlenen bir etkinin zemini ya da varsayılan bir nedenin etkisi gibi, gönüllü olarak aranan bir şey olma eğilimindedir. Tüm bu sonuçlar somut şeyler olarak düşünülebilir, ancak basitçe çağrışımsal düşünce dizilerinde olduğu gibi diğer somut şeyler tarafından hemen önerilmezler. Kendilerinden önce gelen somut şeylere ara adımlarla bağlanırlar ve bu adımlar açıkça ifade edilen ve açıkça analiz edilen genel karakterler tarafından oluşturulur. Akıl yürütme yoluyla çıkarılan bir şeyin, kendisinden çıkarımda bulunduğumuz verinin ne alışılmış bir ortağı olması ne de ona benzemesi gerekir. Önceki deneyimlerimize tamamen yabancı bir şey olabilir, hiçbir

332 Kayıt. alıntı..

basit somut çağrışımın uyandıramayacağı bir şey olabilir. Aslında, geçmiş deneyimin somut nesnelerinin yalnızca birbirlerini önermesinden ibaret olan daha basit türdeki rasyonel düşünme ile belirgin bir şekilde akıl yürütme arasındaki en büyük fark şudur: ampirik düşünme yalnızca yeniden üretken iken, akıl yürütme üretkendir. Bir ampirik ya da 'başparmak kuralı' düşünürü, davranışlarına ve somuttaki ilişkilerine aşina olmadığı verilerden hiçbir şey çıkaramaz. Ancak bir akıl yürütücüyü daha önce ne gördüğü ne de duyduğu bir dizi somut nesnenin arasına koyun ve eğer iyi bir akıl yürütücüyse, biraz zaman geçtikten sonra bunlardan cehaletini telafi edecek çıkarımlar yapacaktır. Akıl yürütme bizi benzeri görülmemiş durumlardan kurtarır - tüm ortak çağrışımsal bilgeliğimizin, hayvanlarla ortak olarak paylaştığımız tüm 'eğitimin' bizi kaynaksız bıraktığı durumlardan.

Bu yeni verilerle başa çıkma becerisini akıl yürütmenin teknik farklılığı haline getirelim. Bu, onu genel çağrışımsal düşünceden yeterince ayıracak ve hemen hangi özelliği içerdiğini söylememizi sağlayacaktır. Analiz ve soyutlama içerir. Yalnızca ampirik düşünen kişi bir olguya bütünüyle bakar ve eğer o olguya eşlik eden ya da benzer bir olgu yoksa çaresiz kalır ya da 'takılıp kalır', oysa akıl yürüten kişi onu parçalar ve ayrı niteliklerinden birini fark eder. Bu niteliği, önündeki tüm olgunun temel parçası olarak kabul eder. Bu nitelik, o zamana kadar olgunun sahip olduğu bilinmeyen, ancak şimdi bu niteliği içerdiği fark edildiğine göre sahip olması gereken özelliklere veya sonuçlara sahiptir.

Olguya ya da somut veriye S; özsel niteliğe M; niteliğin özelliğine P diyelim. O halde P'nin S'den gerekçeli çıkarımı M'nin aracılığı olmadan yapılamaz. Dolayısıyla "öz" M, akıl yürütmede biraz önce özsel olduğu söylenen üçüncü ya da orta terimdir. Akıl yürütücü, orijinal somut S'nin yerine onun soyut özelliği olan M'yi koyar. M için doğru olan, M ile birleşen şey, S için de doğru olur, S ile birleşir. M, S'nin bütününün parçalarından biri olduğu için, akıl yürütme, parçaların ve bunların imalarının ya da sonuçlarının bütünler için ikame edilmesi olarak çok iyi tanımlanabilir. Ve akıl yürütme sanatı iki aşamadan oluşacaktır:

Birincisi, bilgelik [333] ya da önündeki S bütününde hangi M parçasının gömülü olduğunu keşfetme becerisi;

İkincisi, öğrenme ya da M'nin sonuçlarını, eşlik edenlerini ya da çıkarımlarını derhal hatırlama becerisi. [334]

Sıradan bir kıyasa bakacak olursak –

M, P'dir;

S, M'dir;

S, P'dir

İkinci ya da küçük öncülün, bazen denildiği gibi 'alt varsayımın', zekâ gerektiren öncül olduğunu; birinci ya da büyük öncülün ise doğurganlık ya da öğrenmenin doluluğunu gerektirdiğini görüyoruz.

333 J. Locke, Essay cone. Hum. Anlayış, kitap. iv. bölüm ii. § 3.

334 Bilge olmak, iyi bir gözlemci olmaktır. J. S. Mill'in metnin ruhuna o kadar uygun bir pasajı vardır ki, onu alıntılamaktan kendimi alamıyorum. "Gözlemci sadece gözünün önündeki şeyi gören kişi değil, o şeyin hangi parçalardan oluştuğunu gören kişidir. Bunu iyi yapmak nadir bir yetenektir. Bir kişi dikkatsizlikten ya da sadece yanlış yere dikkat ettiğinden, gördüklerinin yarısını gözden kaçırır; bir başkası gördüğünden çok daha fazlasını bir kenara koyar, hayal ettikleriyle ya da çıkarımlarıyla karıştırır; bir başkası tüm koşulların türünü not eder, ancak derecelerini tahmin etmede beceriksiz olduğundan, her birinin miktarını müphem ve belirsiz bırakır; Bir başkası gerçekten de bütünü görür, ama onu öylesine garip bir şekilde parçalara ayırır ki, ayrılması gereken şeyleri tek bir kütlenin içine atar ve daha uygun bir şekilde tek olarak düşünülebilecek diğerlerini ayırır, sonuç hemen hemen aynıdır, hatta bazen hiç analiz yapılmamış olmasından daha kötüdür. Bir insanın iyi bir gözlemci olması için hangi zihin niteliklerinin ve zihinsel kültür biçimlerinin uygun olduğunu belirtmek mümkün olabilir: ancak bu bir Mantık sorunu değil, terimin en geniş anlamıyla Eğitim Teorisi sorunudur. Gerçek anlamda bir Gözlemleme Sanatı yoktur. Gözlemlemek için kurallar olabilir. Ancak bunlar, tıpkı icat etme kuralları gibi, kişinin kendi zihnini hazırlamasına, onu gözlem yapmaya en uygun ya da icat etmeye en yatkın duruma getirmesine yönelik talimatlardır. Bu nedenle, bunlar esasen Mantıktan farklı bir şey olan kendi kendini eğitme kurallarıdır. Bir şeyi nasıl yapacağımızı değil, kendimizi bunu yapabilecek hale nasıl getireceğimizi öğretirler. Bunlar bacakları güçlendirme sanatıdır, onları kullanma sanatı değil. Gerekli olabilecek gözlemin kapsamı ve dakikliği ve zihinsel analizi taşımak için gerekli olabilecek ayrıştırma derecesi, incelenen özel amaca bağlıdır. Belirli bir anda tüm birimin durumunu tespit etmek imkansızdır, ama aynı zamanda yararsız da olacaktır. Kimyasal deneyler yaparken, gezegenlerin konumunu not etmeyi gerekli görmüyoruz; çünkü deneyimler göstermiştir ki, çok yüzeysel bir deneyimin göstermeye yeterli olduğu gibi, bu tür durumlarda bu durum sonuç için önemli değildir: ve buna göre, insanın gök cisimlerinin gizli etkilerine inandığı çağlarda, deney anında bu cisimlerin kesin durumunu tespit etmeyi ihmal etmek felsefi olmayabilirdi." (Mantık, kitap. iii. bölüm. Yii. § 1, Ayrıca bkz. kitap. IV. bölüm. II.)

Genellikle öğrenmenin hazır olması zekânın hazır olmasından daha olasıdır, somut şeylerde yeni yönleri yakalama yeteneği, eski kuralları öğrenme yeteneğinden daha nadirdir; böylece, çoğu gerçek akıl yürütme durumunda, küçük öncül ya da konuyu kavrama biçimi, düşüncede yeni bir adım atan öncüldür. Elbette durum her zaman böyle değildir; çünkü M'nin P'yi beraberinde taşıdığı gerçeği de yabancı olabilir ve şimdi ilk kez formüle ediliyor olabilir. S'nin M olduğu algısı S'yi kavrama biçimidir. M'nin P olduğu ifadesi ise soyut ya da genel bir önermedir. Her ikisi hakkında da bir şeyler söylemek gerekir.

BIR KAVRAMA BİÇİMİ İLE NE KASTEDİLİYOR?

S'yi yalnızca M olarak tasavvur ettiğimizde (örneğin vermilyonu yalnızca cıva bileşiği olarak), sahip olabileceği diğer tüm nitelikleri ihmal eder ve yalnızca bu niteliğe odaklanırız. S'nin gerçekliğinin bütünlüğünü bozarız. Her gerçekliğin sonsuz sayıda yönü ya da özelliği vardır. Havada izini sürdüğünüz bir çizgi gibi basit bir olgu bile biçimi, uzunluğu, yönü ve konumu açısından ele alınabilir. Daha karmaşık olgulara ulaştığımızda, onları değerlendirebileceğimiz yolların sayısı kelimenin tam anlamıyla sonsuzdur. Vermilyon sadece bir cıva bileşiği değildir, canlı kırmızıdır, ağırdır ve pahalıdır, Çin'den gelir ve bu böyle sonsuza kadar gider. Tüm nesneler, bilgimiz dahilinde sadece yavaş yavaş gelişen özelliklerin pınarlarıdır ve gerçekten de bir şeyi tam olarak bilmenin tüm evreni bilmek olacağı söylenir. Dolaylı ya da dolaysız olarak, bu tek şey diğer her şeyle ilişkilidir ve onun hakkında her şeyi bilmek için, tüm ilişkilerinin bilinmesi gerekir. Ancak her bir ilişki onun niteliklerinden birini, birinin onu kavrayabileceği bir açıyı oluşturur ve bu şekilde kavrarken geri kalanını göz ardı edebilir, insan böylesine karmaşık bir olgudur. Ama bu karmaşıklığın içinden bir ordu kantincisinin kendi amaçları için önemli olarak seçtiği tek şey, onun günde şu kadar kilo yeme özelliği; generalin şu kadar mil yürüme özelliği; sandalye yapımcısının şu şekle sahip olma özelliği; hatibin şu şu duygulara yanıt verme özelliği; tiyatro yöneticisinin bir akşam eğlencesi için şu kadar fiyat ödemeye istekli olma özelliği ve daha fazlası değildir. Bu kişilerin her biri, tüm insanın kendi kaygılarıyla ilgili olan belirli bir yanını seçer ve bu yan belirgin

ve ayrı bir şekilde kavranana kadar, o akıl yürütücü için uygun pratik sonuçlar çıkarılamaz ve bu sonuçlar çıkarıldığında, insanın diğer özellikleri göz ardı edilebilir.

Somut bir olguyu kavramanın tüm yolları, eğer doğru yollarsa, eşit derecede doğru yollardır. Herhangi bir şey için KESİNLİKLE gerekli olan bir özellik yoktur. Bir durumda bir şeyin özü olarak ortaya çıkan aynı özellik, başka bir durumda çok önemsiz bir özellik haline gelir. Şimdi yazı yazdığıma göre, kâğıdımı yazı yazmak için bir yüzey olarak düşünmem çok önemlidir. Eğer bunu başaramazsam, çalışmamı durdurmak zorunda kalırım. Ama eğer bir ateş yakmak isteseydim ve yanımda başka hiçbir malzeme olmasaydı, kâğıdı yanıcı bir malzeme olarak düşünmek temel yol olurdu ve o zaman onun diğer hedeflerinden herhangi birini düşünmeme gerek kalmazdı. Gerçekten de olduğu her şeydir: yanıcı bir madde, bir yazı yüzeyi, ince bir şey, hidrokarbonlu bir şey, sekiz inç bir yöne ve on inç başka bir yöne giden bir şey, komşumun tarlasındaki belirli bir taşın sadece bir fersah doğusunda bir şey, bir Amerikan şeyi, vs. vs. sonsuza kadar. Varlığının bu yönlerinden hangisini geçici olarak sınıflandırırsam, diğer yönlerine haksızlık etmiş olurum. Ama onu her zaman şu ya da bu yönü altında sınıflandırdığım için, her zaman adaletsiz, her zaman taraflı, her zaman dışlayıcı oluyorum. Benim mazeretim zorunluluktur -sonlu ve pratik doğamın bana yüklediği zorunluluk. Düşünmem ilk ve sondur ve her zaman yapmam içindir ve aynı anda yalnızca bir şey yapabilirim. Tüm evreni bir uçtan bir uca sürdüğü varsayılan bir Tanrı'nın, etkinliğine zarar vermeksizin, evrenin tüm parçalarını aynı anda ve vurgu yapmadan gördüğü de varsayılabilir. Ancak insani dikkatimiz bu şekilde dağılmış olsaydı, her şeye boş boş bakar ve herhangi bir eylemde bulunma fırsatımızı kaybederdik. Bay Warner, Adirondack hikâyesinde, birayı gözüne ya da kalbine değil, 'genel olarak' nişan alarak vurmuştur. Ancak evrene 'genel olarak' nişan alamayız; ya da alırsak, oyunumuzu kaçırırız. Kapsamımız dardır ve olaylara parça parça saldırmak, Doğa'nın unsurlarının var olduğu katı doluluğu görmezden gelmek ve saatten saate değişen küçük çıkarlarımıza uyması için onları seri bir şekilde birbiri ardına dizmek zorundayız. Bu şekilde, bir anın tarafgirliği, bir sonraki anın farklı türden tarafgirliğiyle kısmen telafi edilir.

Şimdi bu satırları yazarken bana, önem ve seçim insan zihninin özü gibi görünüyor. Diğer bölümlerde başka nitelikler psikolojinin daha önemli parçaları gibi göründü ve yine öyle görünecek.

İnsanlar öylesine kökleşmiş bir tarafgirlik içindedir ki, sağduyu ve skolastisizm için (ki bu sadece sağduyunun açıkça ifade edilmesidir), herhangi bir şey için gerçekten, kesinlikle ve münhasıran gerekli olan tek bir nitelik olmadığı fikri neredeyse düşünülemez. "Bir şeyin özü onu olduğu şey yapar. Münhasır bir özü olmasaydı, özel olarak hiçbir şey olmazdı, tamamen isimsiz olurdu, şu yerine bu olduğunu söyleyemezdik. Örneğin, üzerine yazdığınız şey - bunların yalnızca birer tesadüf olduğunu ve gerçekte olduğu ve olması için yaratıldığı şeyin yalnızca kâğıt olduğunu ve başka bir şey olmadığını bildiğiniz halde, neden onun yanıcı, dikdörtgen vb. olduğundan bahsediyorsunuz?" Okuyucunun buna benzer bir yorum yapacağından oldukça eminim. Ama kendisi de sadece kendi küçük amacına, yani bir şeye isim verme amacına uygun bir yönü üzerinde ısrar etmektedir; ya da üreticinin amacına, yani bayağı bir talebin olduğu bir ürünü üretme amacına uygun bir yönü üzerinde ısrar etmektedir. Bu arada gerçeklik bu amaçları her gözeneğinden taşırır. Onunla ilgili her zamanki amacımız, ona verdiğimiz en yaygın isim ve bu ismin işaret ettiği özelliklerin gerçekte kutsal hiçbir yanı yoktur. Bunlar o şeyi karakterize ettiklerinden daha çok bizi karakterize ederler. Ama önyargılarımıza öylesine saplanmışız, entelektüel olarak öylesine taşlaşmışız ki, en bayağı isimlerimize, onların telkinleriyle, ebedi ve ayrıcalıklı bir değer atfediyoruz. O şey, esasen, en kaba ismin çağrıştırdığı şey olmalıdır; daha az olağan isimlerin çağrıştırdığı şey, ancak 'tesadüfi' ve nispeten gerçek dışı bir anlamda olabilir. [335]

Locke bu yanılgının kuyusunu kazdı. Ancak bildiğim kadarıyla haleflerinden hiçbiri bundan kökten kurtulamadı ya da özün tek anlamının teleolojik olduğunu ve sınıflandırma ve kavramanın zihnin

335 Popüler Bilim ile yetişmiş okuyucular, nesnelerin moleküler yapısının mutlak anlamda onların gerçek özü olduğunu ve suyun şeker çözücü ya da susuzluğu giderici olmasından çok daha derin ve gerçek anlamda H-O-H olduğunu düşünebilirler. Hiç de değil! Bu şeylerin hepsi eşit gerçekliktedir ve kimyagerin öncelikle H-O-H ve sadece ikincil olarak diğer şeyler olmasının tek nedeni, çıkarım ve eşdeğer tanımlama amacı için H-O-H yönünün akılda tutulması daha yararlı olmasıdır.

tamamen teleolojik silahları olduğunu görmedi. Bir şeyin özü, benim çıkarlarım için o kadar önemli olan özelliklerinden biridir ki, onunla kıyaslandığında diğerlerini ihmal edebilirim. Bu önemli özelliğe sahip olan diğer şeyler arasında onu sınıflandırırım, bu özellikten sonra onu adlandırırım, bu özelliğe sahip bir şey olarak onu tasavvur ederim ve onu böyle sınıflandırırken, adlandırırken ve tasavvur ederken, onunla ilgili diğer tüm gerçekler benim için bir hiç haline gelir. [336] Önemli olan özellikler insandan insana ve saatten saate değişir. [337] Dolayısıyla aynı şey için farklı adlandırmalar ve kavramlar söz konusudur. Ancak günlük kullanımdaki pek çok nesnenin - kâğıt, mürekkep, tereyağı, at arabası gibi - öylesine değişmez öneme sahip özellikleri ve öylesine kalıplaşmış isimleri vardır ki, sonunda onları bu şekilde kavramanın tek doğru şekilde kavramak olduğuna inanırız. Bunlar on-

336 "Her tür [şeyin] onu diğer sınıflardan ayıran bir karaktere sahip olduğunu karşı konulmaz bir şekilde kabul ettiğimizi görüyoruz. . . . Bu önermenin temeli nedir? Hiç görmediğimiz ve belki de hiç kimsenin tatmin edici bir biçimde görmediği bir tanımın var olması gerektiğine dair bu varsayımın temeli nedir? ....! şeylerin kelimelerle tanımlanabileceği karakteristik işaretlerin olması gerektiğine dair inancımızın, akıl yürütmenin zorunlu olarak mümkün olduğu varsayımına dayandığını söyler." (W.Whewell: Bilimsel Fikirler Tarihi, kitap.viii.bölüm I, §9.)

337 Mind, 1879'un iv. cildinde yayınlanan 'Rasyonalite Duygusu' başlıklı makaleden bir pasaj aktarabilirim: "Kavram nedir? Teleolojik bir araçtır. Bir şeyin kısmi bir yönüdür ki amacımız doğrultusunda, bir şeyin tamamının temsilcisi olarak onun temel yönü olarak kabul ederiz. Bu yönle kıyaslandığında, şeyin sahip olabileceği diğer özellikler ve nitelikler önemsiz kazalardır ve bunları suçsuz yere görmezden gelebiliriz. Ancak öz, kavrayışın zemini, göz önünde bulundurduğumuz amaca göre değişir. Yağ gibi bir maddenin farklı bireyler için kullanım alanları olduğu kadar farklı özleri de vardır. Bir adam onu yanıcı, bir başkası yağlayıcı, bir diğeri gıda olarak düşünür; kimyacı onu bir hidrokarbon olarak düşünür; mobilyacı ahşabı karartan bir madde olarak düşünür; spekülatör piyasa fiyatı bugün şu, yarın bu olan bir meta olarak düşünür. Sabun kaynatıcısı, fizikçi, giysi ovucusu, ihtiyaçlarına göre ona ayrı ayrı başka özler atfederler. Ueberweg'in bir şeyin temel niteliğinin en değerli nitelik olduğu doktrini kesinlikle doğrudur; ancak Ueberweg, değerin tamamen tasarlayanın geçici çıkarlarına bağlı olduğunu not etmekte başarısız olmuştur. Ve hatta, çıkarları kendi zihninde belirgin bir şekilde tanımlandığında bile, onunla en yakın bağlantıya sahip olan nesnenin niteliğini ayırt etmek hiçbir kuralın öğretemeyeceği bir şeydir. Belirli bir amaçla hayata atılan bir insana verilebilecek tek a priori tavsiye, biraz kısır olan şu öğüttür: Karşınıza çıkan koşullar içinde, amacınız için doğru olanlarla ilgilendiğinizden emin olun. Doğru olanları seçmek insanın ölçüsüdür. "Milyonlar" diyor Hartmaun, "daha güler yüzlü bir Kopf kavramın üzerine atlamadan önce fenomene bakar. Dahi, gözlerini dünyaya açtığında, 'doğru karakterlerin öne çıktığı' kişidir. Aptal ise, dahiyle aynı amaçlar doğrultusunda, dikkatini kazaların arasına karıştıran kişidir."

ları kavramanın diğerlerinden daha doğru yolları değildir; sadece daha önemli, daha sık işe yarayan yollardır. [338]

Akıl yürütücü, önündeki S olgusunu, özünün M olması gereken bir durum olarak tasarladığında ima edilen şey bu kadardır. Şimdi M'nin özellikleri, sonuçları ya da imaları olmasıyla neyin ilgili olduğuna dair tek bir kelime edersek, akıl yürütme süreci çalışmasına tekrar geri dönebiliriz.

GENEL ÖNERMELERE NE DAHİLDİR?

M, Bay Clay'in dediği gibi bir somut ya da 'kendi kendine yeterli' değildir. Soyut bir karakterdir ve pek çok somutun içinde başka karakterlerle birlikte var olabilir. İster bir yazı yüzeyi olma, ister Amerika'da ya da Çin'de yapılmış olma, ister sekiz inç kare olma, ister uzayın belli bir yerinde olma karakteri olsun, bu her zaman için doğrudur. Şimdi bunun, tüm bu genel karakterlerin birbirinden bağımsız olduğu bir dünya olduğunu düşünebiliriz, öyle ki bunlardan herhangi biri bir S öznesinde bulunursa, onun yanında başka nelerin bulunacağından asla emin olamayız. Bir seferinde P ile M, başka bir seferinde Q ve bu böyle devam edebilir. Böyle bir dünyada genel diziler ya da bir arada

338 Ancak amaçlarımızdan biri diğerinden daha doğru olursa, kavramlarımızdan biri daha doğru bir kavram haline gelebilir. Ancak amacımızın daha doğru bir amaç olabilmesi için, amaçlarımızın uyması gereken mutlak bir amaç standardına daha fazla uyması gerekir. Bu, tüm temel karakterler doktrininin teleolojik bir dünya görüşüne sıkı sıkıya bağlı olduğunu göstermektedir. Materyalizm teleolojiyi reddettiğinde ve yine de aynı nefeste atomları vb. temel gerçekler olarak adlandırdığında kendi kendisiyle çelişkili hale gelir. Dünya atomlar kadar bilinci de içerir ve yaratıcının bunlarla ilgili beyan edilmiş herhangi bir amacı olmasa da ya da herhangi bir yaratıcının yokluğunda, biri diğeri kadar temel olarak yazılmalıdır. Kendimize gelince, atomlar çıkarım yapmak için, bilinç ise ilham almak için daha değerlidir. Evreni her iki şekilde de adil bir şekilde yazabiliriz: Atomlar bilinç üretir; ya da atomlar tarafından üretilen BİLİNÇ. Yalnızca atomlar ya da yalnızca bilinç, gerçeğin tam olarak eşit derecede çarpıtılmasıdır. Eğer bir Tanrı'ya inanmaksızın, dünyanın 'özünde' ne olduğundan bahsetmeye devam edersem, onu burnumun kaşındığı bir yer ya da belli bir köşede yirmi sente bir sürü istiridye bulabileceğim bir yer olarak tanımlamaya ne kadar hakkım varsa, kendini farklılaştıran ve bütünleştiren evrimleşen bir bulutsu olarak tanımlamaya da o kadar hakkım vardır. Bu üç soyutlamadan hangisinin dünyanın somut doluluğu için daha çürük ya da sefil bir ikame olduğunu söylemek zordur. Hangi Tanrı ya da ne tür bir iş olduğunu söylemediğimiz sürece, onu yalnızca 'Tanrı'nın işi' olarak düşünmek de benzer bir tahrifat olacaktır. Dünya hakkındaki tek gerçek, belirli amaçlardan ayrı olarak, toplam gerçektir.

varoluşlar ve evrensel yasalar olmazdı. Her bir gruplama kendine özgü olurdu; geçmişin deneyimlerinden yola çıkarak gelecek tahmin edilemezdi ve ileride göreceğimiz gibi akıl yürütmek imkânsız olurdu.

Ancak içinde yaşadığımız dünya bu türden bir dünya değildir. Birçok genel karakter birbirine karşı kayıtsız gibi görünse de, bunların bir kısmı sürekli olarak karşılıklı uyum ya da itimatsızlık alışkanlıklarını etkiler. Bunlar birbirlerini içerir ya da ima eder. Bunlardan biri bize diğerinin bulunacağına dair bir işarettir. Çiftler halinde avlanırlar ve M'nin P olduğu ya da P'yi içerdiği ya da P'den önce geldiği ya da P'ye eşlik ettiği gibi bir önerme, bir örnekte doğru olduğu kanıtlanırsa, karşılaştığımız diğer her örnekte büyük olasılıkla doğru olabilir. Aslında bu, genel yasaların geçerli olduğu, evrensel önermelerin doğru olduğu ve dolayısıyla akıl yürütmenin mümkün olduğu bir dünyadır. Bizim için bir şans: çünkü şeyleri bütün olarak ele alamadığımızdan, ancak onları şimdilik özleri olarak adlandırdığımız bazı genel karakterler aracılığıyla kavrayabildiğimizden, meselenin burada sona ermesi ve bir kez seçilip elimize geçen genel karakterin daha fazla ilerlememize yardımcı olmaması çok yazık olurdu. 28. bölümde, muhakeme gücümüz ile onun payına düşen dünya arasındaki bu uyumu tekrar ele almamız gerekecektir [339].

Şimdi akıl yürütme sürecinin sembolik gösterimine geri dönelim:

S, P

S, M'dir

S, P'dir

M, somut olgu, fenomen ya da gerçeklik olan S'nin özü olarak şimdilik ayırt edilir ve seçilir. Ancak M bu dünyamızda kaçınılmaz olarak P ile birleşir; böylece P, S olgusuyla birleşmiş olarak bulmayı bekleyebileceğimiz bir sonraki şeydir. P'yi, S ondan önce geldiğinde sağduyumuzun kolaylığın özü olarak ayırt ederek başladığı M'nin aracılığı ile sonuçlandırabilir ya da çıkarabiliriz.

339 Karşılaştırınız Lotze, Metaphysik, §§ 58, 67, dünyanın yapısının gerçekte olduğundan farklı olabileceğine dair bazı öğretici açıklamalar için. Ayrıca Bölüm 28 ile de karşılaştırınız.

Şimdi dikkat edin, eğer P'nin bizim için herhangi bir değeri ya da önemi varsa, M sağduyumuzun üzerine atlaması ve soyutlaması için çok iyi bir karakterdir. Aksine, P'nin hiçbir önemi olmasaydı, M'den başka bir karakter S'yi kavramamız için daha iyi bir öz olurdu. Psikolojik olarak, bir kural olarak, P süreci başından itibaren gölgede bırakır. P'yi ya da P gibi bir şeyi ararız; ama S'nin çıplak bütünlüğü onu bakışlarımıza teslim etmez ve S'de bizi P'ye götürecek bir nokta ararken, eğer akıllıysak M'ye rastlarız, çünkü M tam da P ile örülmüş bir karakterdir. P yerine N'nin S'nin Q ile birleşmiş bir özelliği olmasını dileseydik, M'yi görmezden gelmemiz, N'yi fark etmemiz ve S'yi yalnızca N'nin bir türü olarak düşünmemiz gerekirdi.

Akıl yürütme her zaman öznel bir çıkar içindir, belirli bir sonuca ulaşmak ya da özel bir merakı tatmin etmek içindir. Sadece önüne konan veriyi parçalayıp soyut olarak kavramakla kalmaz; onu doğru bir şekilde de kavramak zorundadır ve onu doğru bir şekilde kavramak, akıl yürütenin geçici olarak ulaşmak istediği bir tür sonuca götüren belirli bir soyut karakterle kavramak anlamına gelir. [340]

Akıl yürütmenin sonuçları tesadüfen ortaya çıkabilir. Stereoskop aslında akıl yürütmenin bir sonucuydu; ancak resimlerle ve aynalarla oynayan bir adamın kazara bunu bulmuş olabileceği düşünülebilir. Kedilerin mandalları vb. çekerek kapıları açtığı bilinmektedir. Ancak hiçbir kedi, eğer mandal bozulursa, yeni bir rastgele beceriksizlik kazası ona yeni bir toplam hareketi kapalı kapının toplam olgusuyla

340 Bazen, itiraf etmek gerekir ki, tasavvur sahibinin amacı muhakeme yapmaktan öteye geçmez ve varmak istediği tek sonuç, verinin çıplak bir şekilde isimlendirilmesidir. "Bu nedir?" bilinmeyen herhangi bir şeyle ilgili ilk sorumuzdur. Ve nesneyi adlandırmak için herhangi bir isimle donatıldığımız anda merakımızın giderilmesindeki kolaylık yeterince gülünçtür. Eski bir öğrencim olan Bay R. W. Black'in yayınlanmamış bir makalesinden alıntı yapacak olursam: "Bir şeyin yükleminin hizmet edebileceği en basit amaç, birlik arzusunun kendisinin tatmin edilmesidir, sadece o şeyin başka bir şeyle aynı olması arzusudur. Neden geçen gün Shakespeare'in bir portresini Hawthorne'unkiyle karıştırdığımda, psikolojik ilkelere göre, onu doğru adlandırmış olduğum kadar haklı değil miydim? - İki resmin ortak bir özü vardı, kel alın, bıyık, akan saçlar. Çünkü ona Hawthorne adını vermekle hizmet edebileceğim tek amaç, benim öyle olmasını istememdi. Başka herhangi bir amaca atıfta bulunarak böyle bir sınıflandırma yapılamazdı. Ve her birlik, her kimlik, her sınıflandırma, ona anlık olarak inanmanın verdiği salt tatmin, duygu ya da ilhamdan başka bir amaca hizmet etmediği sürece haklı olarak hayali olarak adlandırılır."

ilişkilendirmeyi öğretmedikçe, kapıyı tekrar açamaz. Ancak mantıklı bir insan, önce engeli analiz ederek kapıyı açardı. Kapının hangi özelliğinin yanlış olduğunu tespit ederdi. Örneğin kol, mandalı yuvasından yeterince kaldırmıyor - yetersiz yükseklik durumunda - kapıyı menteşeler üzerinde bedensel olarak kaldırın! Ya da kapı lentoya sürtünerek üst kısımda sıkışıyor - bedensel olarak aşağı bastırın! Bir çocuğun ya da aptalın bu mantık yürütme olmadan söz konusu kapıyı açma kuralını öğrenebileceği açıktır. Hizmetçinin, hafifçe öne doğru eğilecek şekilde desteklenmediği sürece çalışmayacağını keşfettiği bir saati hatırlıyorum. Haftalarca el yordamıyla uğraştıktan sonra bu yöntemi bulmuştu. Saatin durmasının nedeni sarkaç çubuğunun saat kasasının arkasına sürtünmesiydi; eğitimli bir adamın beş dakika içinde çözebileceği bir nedendi bu. Bir öğrenci lambam var, bacayı taşıyan halka bir inçin on altıda biri kadar yükseltilmediği sürece alev çok rahatsız edici bir şekilde titreşiyor. Bunun çaresini uzun bir eziyetten sonra tesadüfen öğrendim ve şimdi halkayı her zaman küçük bir kama ile yukarıda tutuyorum. Ancak benim uyguladığım yöntem, sadece pnömatik biliminin bir araya gelmesiyle hastalığın nedenini belirleyebilir ve buradan da hemen çareyi çıkarabilirdi. Üçgenlerin birçok ölçümüyle, alanlarının her zaman yüksekliklerinin tabanlarının yarısıyla çarpımına eşit olduğu bulunabilir ve bu etkiye yönelik ampirik bir yasa formüle edilebilir. Ancak bir mantıkçı, bir üçgenin özünün (bu defaya mahsus), alanı tüm tabanın içine kiremit yüksekliği olan bir paralelkenarın yarısı olduğunu görerek kendini tüm bu zahmetten kurtarır. Bunu görebilmek için ek çizgiler icat etmesi gerekir ve coğrafyacı bir şekilde ihtiyaç duyabileceği temel özelliğe ulaşmak için sık sık böyle çizgiler çizmek zorundadır. Öz, şeklin yeni çizgilerle olan bazı ilişkilerinden oluşur; bu ilişki, çizgiler yerleştirilene kadar hiç de açık değildir. Geometricinin zekâsı yeni çizgilerin icadında yatar.

DOLAYISIYLA, AKIL YÜRÜTMEDE İKİ BÜYÜK NOKTA VARDIR

İlk olarak, çıkarılan bir karakter, içinden geldiği belgenin tamamına eşdeğer olarak alınır; ve İkinci olarak, bu şekilde alınan karakter, belirli bir sonucu, başlangıçta geldiği şekliyle toplam verinin önerdiğinden daha açık bir şekilde önerir. Bunları art arda tekrar ele alalım.

1. Diyelim ki bana bir kumaş parçası teklif edildiğinde, "Bunu almayacağım; sanki solacakmış gibi görünüyor" diyorum, yani sadece kumaşla ilgili bir şeyin aklıma solma fikrini getirdiğini söylüyorum -- bu yargım, muhtemelen doğru olsa da, gerekçeli değil, tamamen ampiriktir; ancak, rengin içine kimyasal olarak dayanıksız olduğunu bildiğim belirli bir boyanın girdiğini ve bu nedenle rengin solacağını söyleyebilirsem, yargım gerekçelidir. Kumaşın parçalarından biri olan boya kavramı, kumaş ile solma kavramı arasındaki bağlantıdır. Yine aynı şekilde, eğitimsiz bir adam geçmiş deneyimlerinden yola çıkarak bir buz parçasının ateşe yaklaştırıldığında eridiğini ve parmağının ucunun dışbükey bir camdan bakıldığında kalınlaştığını görmeyi bekleyecektir. Bu durumların hiçbirinde, olgunun tamamıyla önceden tanışmadan sonuç tahmin edilemez. Bu akıl yürütmenin bir sonucu değildir.

Ancak ısıyı bir hareket biçimi, sıvılaşmayı da moleküllerin artan hareketiyle özdeş olarak kavrayan; kavisli yüzeylerin ışık ışınlarını özel şekillerde büktüğünü ve herhangi bir şeyin görünen büyüklüğünün göze girerken ışık ışınlarının 'bükülme' miktarıyla bağlantılı olduğunu bilen bir adam, böyle bir adam hayatında bu nesnelerle ilgili hiçbir somut deneyim yaşamamış olsa bile, tüm bu nesneler için doğru çıkarımları yapacaktır; Bunu yapacaktır çünkü yukarıda sahip olduğunu varsaydığımız fikirler onun zihninde, başladığı olgular ile vardığı sonuçlar arasında aracılık edecektir. Ancak bu fikirler ya da vardığı sonuçların nedenleri, olguların tamamını oluşturan karakterler yığınından seçilip çıkarılmış kısımlar ya da durumlardır. Isıyı oluşturan hareketler, ışık dalgalarının bükülmesi, doğrudur, aşırı derecede karmaşık bileşenlerdir; yukarıda sözünü ettiğim gizli sarkaç daha az karmaşıktır ve daha önceki örnekte bir kapının pervazına yapışması neredeyse hiç öyle değildir. Ancak her biri ve hepsi şu konuda hemfikirdir: sonuçla, bütünlükleri içinde anlık verilerden daha belirgin bir ilişki taşırlar. Zorluk, her durumda, sonuçla bu çok açık ilişkiye sahip olacak belirli bir bileşeni doğrudan verilerin önünden çıkarmaktır. Gördüğümüz gibi, her olgunun ya da sözde 'gerçeğin' sonsuz sayıda yönü ya da özelliği vardır ve bunlar arasında aptal ya da az akıllı bir adam kaçınılmaz olarak yoldan çıkacaktır. Ama şimdi bu konunun önemi yok. Önemli olan, olası her akıl yürütme durumunun, üzerinde

düşünülen olguların belirli bir kısmi yönünün çıkarılmasını içerdiğini ve Ampirik Düşünce olguları basitçe bütünüyle ilişkilendirirken, Akılcı Düşüncenin bu çıkarımın bilinçli kullanımı yoluyla onları birleştirdiğini görmüş olmaktır.

2. Ve şimdi, ikinci noktayı kanıtlamak için: Özlerin bağlantıları, sonuçları ve çıkarımları neden tüm fenomenlerinkinden daha belirgin ve açıktır? İki nedenden ötürü.

Birincisi, çıkarılan karakterler somutlardan daha geneldir ve sahip olabilecekleri bağlantılar, bu nedenle, deneyimlerimizde daha sık karşılaştığımız için bize daha aşinadır. Isıyı hareket olarak düşünürsek, hareket için doğru olan her şey ısı için de doğru olacaktır; ancak her bir ısı için yüzlerce hareket deneyimimiz olmuştur. Bu mercekten geçen ışınların dikeye doğru büküldüğünü düşünün ve nispeten yabancı olan merceğin yerine, her gün bize sayısız örnek sunan bir çizginin yönündeki belirli bir değişimin çok tanıdık kavramını koyun. Çıkarılan karakterlerin ilişkilerinin bu kadar belirgin olmasının bir diğer nedeni de, bu karakterlerin özelliklerinin, onları türettiğimiz bütünün özelliklerine kıyasla çok az olmasıdır. Her somut toplamda karakterler ve bunların sonuçları o kadar çoktur ki, çıkarmamız gereken özel sonucu fark edemeden aralarında yolumuzu kaybedebiliriz. Ancak, uygun karakteri seçecek kadar şanslıysak, tek bir bakışla tüm olası sonuçlarını alırız. Böylece eşiği kazıma eyleminin çok az önerisi vardır ve bunların arasında kapıyı kaldırırsak kazımanın duracağı önerisi öne çıkar; oysa tümüyle ateşe dayanıklı kapı zihne muazzam sayıda kavram önerir.

Başka bir örnek vereyim. Bir vagonda oturmuş trenin kalkmasını bekliyorum. Mevsim kış ve soba vagonun içini keskin bir dumanla dolduruyor. Makinist içeri giriyor ve yanımdaki komşum ondan "şu sobanın dumanını kesmesini" istiyor. O da vagon hareket etmeye başlar başlamaz tamamen duracağını söylüyor. Yolcu "Neden?" diye soruyor. "Her zaman öyle olur," diye yanıtlıyor fren ustası. Bu "her zaman" ifadesinden, arabanın hareket etmesi ile dumanın kesilmesi arasındaki bağlantının frencinin zihninde tamamen ampirik bir bağlantı olduğu ve alışkanlıktan kaynaklandığı açıktır. Ancak, eğer yolcu keskin bir muhakeme yeteneğine sahip olsaydı, sobanın her zaman ne yaptığına

dair hiçbir deneyimi olmadığından, frencinin cevabını tahmin edebilir ve kendi sorusundan kurtulabilirdi. Bir sobanın tütmemesiyle ilgili sayısız nokta arasından, dumanın soba borusunun ağzından serbestçe akmasıyla ilgili özel bir noktayı seçmiş olsaydı, muhtemelen, bu fikrin birkaç çağrışımı nedeniyle, bir sıvının bir borunun ağzından daha hızlı geçmesi yasasını hemen hatırlardı ve o zaman, arabanın hareketiyle ilgili noktalardan biri olan soba borusunun ağzından hızlı hava akımı hemen aklına gelirdi. Böylece, az sayıda ve bariz bağlantıları olan birkaç karakter, yolcunun zihninde, dumanın durması ve arabanın hareket etmesi gibi, yalnızca frencinin zihninde bütünler olarak birbirine bağlı olan olgular arasındaki mantıklı bağlantıyı oluşturacaktır. Bu tür örnekler önemsiz görünebilir, ancak en rafine ve aşkın teorileştirmenin özünü içerirler. Fiziğin, moleküler kütle ya da dalga uzunluğu gibi matematiksel türden olduğunu varsaydığı temel özellikler arttıkça daha tümdengelimli hale gelmesinin nedeni, bu kavramların dolaysız sonuçlarının o kadar az olmasıdır ki, hepsini bir kerede inceleyebilir ve bizi ilgilendirenleri hemen seçebiliriz.

Sağduyu; ya da Özün Algılanması.

O halde akıl yürütmek için karakterleri, herhangi bir karakteri değil ama sonucumuz için doğru karakterleri çıkarabilmeliyiz. Eğer yanlış karakterleri çıkarırsak, bu bizi o sonuca götürmeyecektir. O halde zorluk burada: Karakterler nasıl çıkarılır ve uygun karakterin ortaya çıkarılması için neden birçok durumda bir dahinin ortaya çıkması gerekir? Neden herkes bir başkası kadar iyi akıl yürütemez? Kareler yasasını fark etmek için neden bir Newton'a, en uygun olanın hayatta kalmasını fark etmek için neden bir Darwin'e ihtiyaç vardır? Bu soruları yanıtlamak için yeni bir araştırmaya başlamalı ve gerçeklere ilişkin kavrayışımızın doğal olarak nasıl geliştiğini görmeliyiz.

Başlangıçta tüm bilgimiz muğlaktır. Bir şeyin muğlak olduğunu söylediğimizde, onun ne içsel olarak alt bölümlere ne de dışsal olarak kesin sınırlamalara sahip olmadığını kastederiz; ancak yine de düşüncenin tüm biçimleri ona uygulanabilir. Birliğe, gerçekliğe, dışsallığa, kapsama ve diğer şeylere sahip olabilir - tek kelimeyle bir şeye, ama

sadece bir bütün olarak bir şeye. [341] Oda, muhtemelen bu belirsiz şekilde, onun bilincine ilk varmaya başlayan bebeğe, hareket eden hemşiresinden başka bir şey olarak görünür. Zihninde hiçbir alt bölümü yoktur, belki de pencere onun ayrı bir dikkatini çekebilir. Kuşkusuz her yeni deneyim yetişkine bu belirsiz şekilde görünür. Bir kütüphane, bir müze, bir makine dükkânı, eğitim almamış biri için yalnızca karışık bütünlerdir, ama makinist, antikacı ve kitap kurdu ayrıntılara saldırmaya o kadar heveslidirler ki, belki de bütünü hiç fark etmezler. Aşinalık onlarda ayrımcılığı doğurmuştur. Botanikçi ya da anatomist için 'ot', 'küf' ve 'et' gibi muğlak terimler yoktur. Onlar otlar, küfler ve kaslar hakkında çok şey bilirler. Charles Kingsley'nin kendisine bir tırtılın diseksiyonunu gösterdiği bir kişi, mükemmel iç organlarına bakarak, "Neden, sadece deri ve lapa olduğunu sanmıştım!" demiştir. Bir gemi kazasında, bir savaşta ya da bir yangında hazır bulunan sıradan bir insan çaresizdir. Ayrımcılık onda deneyimle o kadar az uyandırılmıştır ki, bilinci karmaşık durumun tek bir noktasını bile harekete geçmesi için öne çıkarmaz. Ancak denizci, itfaiyeci ve general hangi köşeden işe koyulacağını doğrudan bilir. İlk bakışlarında durumu 'görürler -yani analiz ederler. Durum, eğitimlerinin yavaş yavaş bilinçlerine getirdiği, ancak aceminin net bir fikir edinemediği, incelikle farklılaştırılmış bileşenlerle doludur.

Bu analiz gücünün nasıl ortaya çıktığını Ayrımcılık ve Dikkat bölümlerimizde gördük. Elbette, başlangıçta belirsiz olan toplamların öğelerini, onlara dikkat ederek ya da dönüşümlü olarak onları fark ederek ayırırız. Fakat hangi unsura önce dikkat edeceğimizi ne belirler? Bunun iki dolaysız ve açık yanıtı vardır: birincisi, pratik ya da içgüdüsel ilgilerimiz; ikincisi ise estetik ilgilerimiz. Köpek herhangi bir durumdan kokusunu, at ise sesini seçer, çünkü bunlar pratik önem taşıyan gerçekleri ortaya çıkarabilir ve içgüdüsel olarak bu çeşitli yaratılışları heyecanlandırır. Bebek mum alevini ya da pencereyi fark eder ve odanın geri kalanını görmezden gelir, çünkü bu nesneler ona canlı bir zevk verir. Taşralı çocuk böğürtleni, kestaneyi ve kekliği, pratik kullanımları için diğer çalı ve ağaçların belirsiz yığınından ayırır ve vahşi, bir keşif gemisinin getirdiği boncuklardan, gözlük parçalarından zevk

341 Yukarıda bahsedilmiştir.

alır ve kendi alanının çok ötesinde olan geminin özelliklerine aldırış etmez. O halde, bu estetik ve pratik çıkarlar, belirli bileşenlerin öne çıkmasını sağlayan en ağır faktörlerdir. Neye vurgu yaptıklarını fark ederiz; ama kendi içlerinde ne olduklarını söyleyemeyiz. Burada, bilgimizin gelişme şeklini belirlemede onları indirgenemez nihai faktörler olarak kabul etmekle yetinmeliyiz.

Şimdi, içgüdüsel dürtüleri ya da pratik ya da estetik ilgileri az olan bir yaratık, az sayıda karakteri birbirinden ayıracak ve en iyi ihtimalle sınırlı bir muhakeme gücüne sahip olacaktır; ilgileri çok çeşitli olan biri ise çok daha iyi muhakeme edecektir. İnsan, son derece çeşitli içgüdüleri, pratik istekleri ve her duyunun katkıda bulunduğu estetik duygularıyla, yalnızca bunlar sayesinde, diğer hayvanlardan çok daha fazla karakteri birbirinden ayıracaktır ve buna göre, en düşük vahşilerin en yüksek vahşilerden kıyaslanamayacak kadar daha iyi akıl yürüttüğünü gördük. Farklı çıkarlar, deneyimlerin de çeşitlenmesine yol açar ve bu deneyimlerin birikmesi, daha önceki bir bölümde ele aldığım, değişen eşlikçilerle ayrışma yasasının işlemesi için bir koşul haline gelir.

Benzerlik Yoluyla İlişkilendirmenin Sağladığı Yardım

Ayrıca, insanın benzerlik yoluyla üstün çağrışımının, daha yüksek muhakeme uçuşlarının dayandığı karakter ayrımlarıyla çok ilgisi olması muhtemeldir. Bu sonuncusu önemli bir konu olduğundan ve Ayrımcılık bölümünde bu konuda çok az şey söylendiğinden ya da hiçbir şey söylenmediğinden, burada biraz üzerinde durmak bana düşer.

Okuyucu iki nesne arasındaki benzerliğin ya da farklılığın tam olarak ne olduğunu görmek istediğinde ne yapar? Dikkatini olabildiğince hızlı bir şekilde birinden diğerine, ileri ve geri aktarır. Bilinçteki hızlı değişim, karşılaştırılan nesnelerin bilinci birbirinden çok uzak zaman dilimlerinde oluşmuş olsaydı, sonsuza dek fark edilmeden uyuyacak olan farklılık ya da uyum noktalarını olduğu gibi ortaya çıkarırdı. Bir olgunun içinde gömülü olan nedeni ya da yasayı arayan bilim adamı ne yapar? O olguyla herhangi bir benzerliği olan ve yapabildiği tüm örnekleri kasıtlı olarak biriktirir ve zihnini aynı anda hepsiyle doldurarak, çoğu zaman tek başına bir tanesinde formüle edemediği özelliği koleksiyondan ayırmayı başarır; önceki deneyiminde şimdi hemen

karşı karşıya geldiği tüm örneklerden önce gelmiş olsa bile. Bu örnekler, bir kişinin deneyiminin bir döneminde, farklı eşlikçilerle birlikte ortaya çıkmış olmasının, bir karakterin şimdi ayrıştırılması için tek başına yeterli bir neden olmadığını göstermektedir. Daha fazlasına ihtiyacımız vardır; değişen eşlik edenlerin tüm çeşitliliğiyle bir an önce bilince çıkarılması gerekir. Ancak o zaman söz konusu karakter bunların her birine ve hepsine olan bağlılığından kurtulacak ve tek başına ayakta duracaktır. Mill'in Mantık'ını okuyanlar, onun ünlü 'dört deneysel araştırma yöntemi' olan uyuşma, farklılık, kalıntılar ve eşlik eden varyasyonlar yöntemlerindeki Fayda'nın temeli olarak bunu hemen fark edeceklerdir. Bunların her biri, aranan karakterin yuvarlanıp zihne çarpabileceği benzer örneklerin bir listesini verir.

Benzerlik yoluyla çağrışımın son derece gelişmiş olduğu herhangi bir zihnin, kendiliğinden bunun gibi örneklerin listesini oluşturacak bir zihin olduğu açıktır. İçinde bir M karakteri bulunan mevcut bir A vakasını ele alalım. Zihin ilk başta bu M karakterini hiç fark etmeyebilir. Ancak A, C, D, E ve F'yi çağırırsa - bunlar M'ye sahip olma açısından A'ya benzeyen, ancak şu anda A'yı deneyimleyen hayvanın deneyimine aylarca girmemiş olabilecek olgulardır, neden, açıkça, bu tür bir ilişkilendirme, okuyucunun yukarıda bahsedilen kasıtlı olarak hızlı karşılaştırmasının ve bilimsel araştırmacı tarafından benzer vakaların sistematik olarak değerlendirilmesinin rolünü yerine getirir ve M'nin soyut bir şekilde fark edilmesine yol açabilir. Kuşkusuz bu açıktır; ve bize, en güçlü birkaç pratik ve estetik ilgiden sonra, bir kez sahip olunduğunda ve adlandırıldığında, nedenler, sınıf adları, özler veya orta terimler olarak kullanılan olguların özel karakterlerini fark etmeye yönelik başlıca yardımımızın, benzerlik yoluyla bu ilişkilendirme olduğunu iddia etmekten başka bir sonuç kalmamaktadır. Gerçekten de bu olmadan, bilimsel insanın bilinçli prosedürü imkânsız olurdu: benzer örneklerini asla toplayamazdı. Ancak yüksek yetenekli zihinlerde herhangi bir kasıt olmaksızın kendiliğinden işler, benzer örnekleri kendiliğinden toplar, doğada tüm zaman ve mekan genişliğinin ayrı tuttuğu şeyleri bir anda birleştirir ve böylece tamamen bitişiklik yasası tarafından yönetilen zihinlerin asla ulaşamayacağı, farklı koşulların ortasında özdeş noktaların algılanmasına izin verir.

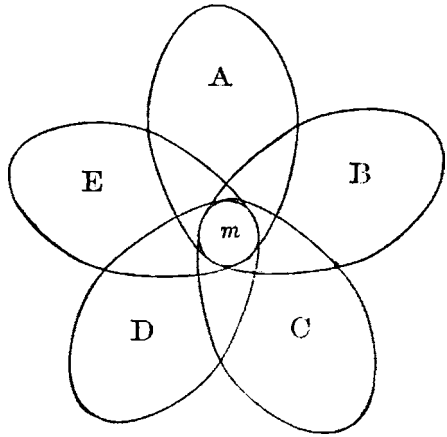

Fig 80

Şekil 80 bunu göstermektedir. Eğer M, A'nın mevcut temsilinde, A'ya sahip olma bakımından benzeyen B, C, D ve E'yi hızlı bir şekilde art arda çağırırsa, o zaman M, bu tür değişken eşlik edenlerle neredeyse eşzamanlı olarak ilişkilendirilerek, "yuvarlanacak" ve ayrı ayrı dikkatimizi çekecektir.

Eğer okuyucu için bu kadar açıksa, bu çağrışım tarzının en çok hakim olduğu zihnin, karakterleri ayıklamak için daha iyi bir fırsata sahip olmasından dolayı, mantıklı düşünmeye en yatkın zihin olacağını kabul etmeye istekli olacaktır; öte yandan, mantıklı düşünmeyi tespit etmediğimiz bir zihin, muhtemelen bitişiklik yoluyla çağrışımın neredeyse tek hakim olduğu bir zihin olacaktır.

Dehâların sıradan zihinlerden, benzerlik yoluyla çağrışımın alışılmadık bir şekilde gelişmesiyle ayrıldığı kabul edilir. Profesör Bain'in en iyi çalışmalarından biri bu gerçeği ortaya koymasıdır. [342] Bu gerçek, diğer alanlarda olduğu gibi akıl yürütme alanında da dâhiler için geçerlidir. Deha kaba insan için ne ise, kaba insan aklı da bir hayvanın zekâsı için odur. İnsanlarla karşılaştırıldığında, muhtemelen hayvanlar ne soyut karakterlerle ilgilenirler ne de benzerlik yoluyla çağrışım

342 Bakınız Study of Character, bölüm, XV; ayrıca Senses aud Intellect, 'Intellect', bölüm, II, ikinci yarı.

yaparlar. Düşünceleri muhtemelen bir somut nesneden alışılmış somut ardılına, bizde olduğundan çok daha düzgün bir şekilde geçer. Başka bir deyişle, fikir çağrışımları neredeyse yalnızca bitişiklik yoluyla gerçekleşir. Akıl yürütme sürecine ilişkin anlayışımızı daha da netleştirmek için birkaç sayfa ayırırsak;

HAYVAN VE INSAN ARASINDAKI ENTELEKTÜEL ZITLIK

İlk olarak, hayvanların zekâsına dair bulabildiğim en iyi hikâyeleri ele alarak, söz konusu zihinsel sürecin, kural olarak, deneyime dayalı salt bitişik çağrışımlarla mükemmel bir şekilde açıklanabileceğini göstermeye çalışacağım. Bay Darwin, "İnsanın Türeyişi" adlı eserinde, Dr. Hayes'in tarif ettiği, kızak çekerken buz çatlamaya başlar başlamaz dağılan Kutup köpeklerini örnek verir. Bu, bazıları tarafından bir mantık egzersizi olarak adlandırılabilir. Test şu olacaktır: Şimdiye kadar yaşamış en zeki Eskimo köpekleri buzun üzerine ilk kez birlikte bırakıldıklarında böyle davranırlar mıydı? Tropik bölgelerden gelen bir grup insan bunu kolayca yapabilir. Çatlamanın bir kırılma işareti olduğunu fark eden ve kırılma noktasının en büyük gerilme noktası olduğu ve ağırlığın belirli bir noktada toplanmasının gerilimi orada yoğunlaştırdığı şeklindeki kısmi özelliği hemen kavrayan bir Hindu, dağılmanın çatlamayı durduracağı sonucuna varabilir ve yoldaşlarına dağılmaları için bağırarak grubu suya batmaktan kurtarabilir. Ancak köpeklerin durumunda, çatlamadan sonra derilerinin ıslandığını, bir araya toplandıklarında çatlamanın başladığını ve dağıldıklarında durduğunu gözlemlediklerini varsaymamız yeterlidir. Bu nedenle, doğal olarak, ses, dağılma deneyimi de dahil olmak üzere tüm bu eski deneyimleri yeniden bütünleştirecek ve bu sonuncusunu derhal yenileyeceklerdir. Bu ani bir telkin ya da Bay Romanes'in yukarıda sözünü ettiğimiz 'Algıların Mantığı' dediği bir durum olacaktır.

Yazarın bir arkadaşı, köpeğinin neredeyse insan zekâsına sahip olduğunun bir kanıtı olarak, bir gün onu kıyıdaki teknesine götürdüğünü, ancak tekneyi pislik ve suyla dolu bulduğunu söyledi. Süngerin bir kilometre ötedeki evde olduğunu hatırladı; ama kendisi geri dönmek istemediğinden, teriyerine "Sünger, sünger; git süngeri getir" diyerek tekneyi silmek için çeşitli hareketler yaptı. Ama sonuç alacağına dair

pek bir beklentisi yoktu, çünkü köpek ne kayıkla ne de süngerle ilgili en ufak bir eğitim almamıştı. Yine de köpek koşa koşa eve gitti ve sahibinin büyük şaşkınlığı ve hayranlığı içinde süngeri ağzında getirdi. Bu ne kadar cesurca olursa olsun, sıradan bir fikir birlikteliğinden başka bir şey gerektirmiyordu. Teriyer sadece kendiliğinden gözleminin küçüklüğü açısından istisnai bir durumdu. Çoğu teriyer teknenin temizlenmesiyle ilgilenmez ya da süngerin ne işe yaradığını fark etmezdi. Bu teriyer, bu ayrıntıları en iyi deneyimlerinin kaba kütlesinden, onları hatırlatacak kadar belirgin bir şekilde seçtiği için, insan aklına giden çizgide akranlarından gerçekten yeterince ilerideydi. Ama onun eylemi henüz doğru dürüst bir muhakeme eylemi değildi. Eğer evde süngeri bulamayıp onun yerine bir kepçe ya da paspas getirseydi, böyle adlandırılabilirdi. Böyle bir ikame, bu nesnelerin çok farklı görünümleri içinde, su alma kapasitesinin aynı kısmi atfını ayırt edebildiğini ve "Şu anki amaç için bunlar aynıdır" diye düşündüğünü gösterirdi. Köpeğin yapmadığı bu şeyi, en aptal insan dışında hiç kimse yapamazdı.

Eğer okuyucu bildiği en iyi köpek ve fil hikâyelerini analiz etme zahmetine katlanırsa, çoğu durumda bu basit bitişik bütünün bir diğeri tarafından çağrılmasının olayları açıklamak için oldukça yeterli olduğunu görecektir. Bazen bir özelliğin ya da karakterin tanındığını varsaymamız gerektiği doğrudur, ancak bu her zaman hayvanın kendine özgü pratik çıkarlarının seçmiş olabileceği bir karakterdir. Sahibinin şapkasının askıda olduğunu fark eden bir köpek, muhtemelen onun dışarı çıkmadığı sonucunu çıkarabilir. Zeki köpekler, sahibinin ses tonundan kızgın olup olmadığını anlar. Bir köpek onu kazara mı yoksa bilerek mi tekmelediğinizi anlayacak ve buna göre davranacaktır. Onun tarafından çıkarılan karakter, sizdeki belirli zihinsel durum, zihninde nasıl temsil edilirse edilsin -belirli bir kavram ya da idealden ziyade muhtemelen bir 'alıcı' ya da pratik eğilimler kümesi ile temsil edilir- yine de sizin fenomenal varlığınızın bütününden çıkarılan kısmi bir karakterdir ve onun çömelip saklanmasının ya da sizinle oynamasının nedenidir. Dahası, köpekler sahiplerinin kişisel mülklerinin değerini hissediyor ya da en azından sahiplerinin kullandığı nesnelere özel bir ilgi duyuyor gibi görünmektedir. Sahibinin paltosuyla bırakılan bir köpek, bunu yapması asla öğretilmemiş olsa da

onu koruyacaktır. Sudaki çubukların peşinden yüzmeye alıştırılmış, ancak taşlar için dalmayı her zaman reddeden bir köpek tanıyorum. Yine de, hiçbir zaman taşımak için eğitilmediği, sadece sahibinin olduğunu bildiği bir balık sepeti düştüğünde, hemen peşinden daldı ve onu yukarı çıkardı. Köpekler böylece, en azından hareket edebilecek kadar, bazı şeylerde saklı olan bu kısmi değerli olma özelliğini fark ederler. [343] Köpeklerin çörek almak için pastacılara bakır taşıdığına

343 Köpeğin sizin kızgın olduğunuzu ya da malınızın değerli olduğunu bizim bu kavramlara sahip olduğumuz gibi soyut bir şekilde bilip bilmediği şüphelidir. Davranış büyük olasılıkla dış uyarıcıların bir komplosunun dürtüsel bir sonucudur; hayvan bu uyarıcılar mevcut olduğunda böyle davranmak ister, ancak bunun kesin bir nedeni olmadığının bilincindedir. Alıcı ve kavram ayrımı burada faydalıdır. Bazı köpek cinsleri, örneğin collie'ler, içgüdüsel olarak sahiplerinin mülkünü savunuyor gibi görünmektedir. Bu durum, bir köpeğin gün ışığında havlamayacağı insanlara hava kararduktan sonra havlamasına benzer. Bunun köpeğin muhakeme gücünün kanıtı olarak gösterildiğini duymuştum. Bölüm III'ün bize gösterdiği gibi, bu sadece uyaranların bir araya gelmesinin dürtüsel bir sonucudur ve muhakeme ile hiçbir bağlantısı yoktur.

Hipnotik transın belirli aşamalarında denek analitik olmayan bir duruma geçiyor gibi görünür. Eğer cetvelli bir kâğıt ya da üzerine ince tekdüze bir süs deseni basılmış bir kâğıt deneğe gösterilirse ve cetvelli çizgilerden ya da desenin öğelerinden biri bir an için işaret edilirse ve kâğıt hemen kaldırılırsa, kısa bir aradan sonra kâğıt kendisine tekrar sunulduğunda, hemen her zaman işaret edilen çizgiyi ya da öğeyi şaşmaz bir doğrulukla seçecektir. Bu arada kullanıcı, yerini kaybetmemek için ya gözünü sabit tutmak ya da sayarak konumundan emin olmak zorundadır. Tıpkı bir sokaktaki arkadaşımızın evini genel görünümünden ziyade numarasının tek bir karakteriyle hatırlayabilmemiz gibi. Trans halindeki özne bu anlarda kendini genel görünüme teslim etmiş gibi görünür. Dikkatini tarafsız bir şekilde sayfanın üzerine dağıtır. Dokunulan belirli bir çizginin yeri, bütünüyle aldığı ve bunun yerine başka bir çizgiye dokunulsaydı bozulacak olan 'toplam etkinin' bir parçasıdır. Bu toplam etki, konsantrasyon, analiz ve vurgu üzerine eğilmiş olan normal izleyici üzerinde kaybolur. "O halde, bu deneysel koşullar altında, trans halindeki deneğin doğru çizgiye tekrar dokunma konusunda üstün olmasına şaşmamak gerekir. Eğer kendisine çizgiyi yakalaması için zaman verilirse, trans-deneğinden daha iyi olacaktır; ancak zaman sayılamayacak kadar kısaysa, trans-metodunu izleyerek, analizden uzak durarak ve çizginin kâğıttaki yerine 'genel bakış' tarafından yönlendirilerek en iyi şekilde başarılı olacaktır. Kişi, alışılagelmiş analitik zihin durumundan vazgeçtiği anda başarılı olmasına şaşırır.

Dikkatin bu şekilde dağılmasında ve 'genel etkiye' tabi olmasında vahşi hayvanların zihin durumuna geri dönüş gibi bir şey olduğunu söylemek çok mu fazla olur? Trans halindeki özne optik ayrımları için "öyle görünüyor" dışında başka bir neden göstermez. Böylece bir insan, daha önce dikkatsizce geçtiği bir yolda, doğru olması gerektiğini hissetmesi dışında hiçbir neden olmaksızın belirli bir dönüş yapar. Onu yönlendiren bir dizi izlenim vardır; bunlardan hiçbiri kesin ya da diğerlerinden farklı değildir, hiçbiri temel değildir, hiçbiri düşünülmemiştir, ama hepsi birlikte onu bu toplamdan başka

dair hikâyeler anlatılır ve belirli bir köpeğin iki bakır verdiğinde asla iki çörek almadan ayrılmadığı söylenir. Bu muhtemelen sadece bitişik bir çağrışımdı, ancak hayvanın ikilik karakterini fark etmesi ve bunu bozuk para ve kekte aynı olarak tanımlaması mümkündür. Eğer öyleyse, bu köpeklerin soyut düşünmesinin en üst noktasıdır. Yazara anlatılan bir başka hikâye de şudur: Bir köpek, tanıdığı bilinen bir kamayı getirmesi için bir kereste kampına gönderilmiştir. Yarım saat sonra geri dönmeyince aranmış ve bir kütüğe derinlemesine saplanmış bir baltanın sapını ısırıp çekiştirirken bulunmuştur. Kama bulunamamış. Hikâyeyi anlatan kişi, köpeğin her iki alette de bulunan yarmaya hizmet etme ortak karakterini net bir şekilde algılamış olması gerektiğini düşünmüş ve bu açıdan özdeşliklerinden, gerekli amaçlar için kimliklerini çıkarmıştır.

Bu yorumun mümkün olduğu inkâr edilemez, ancak bana sıradan köpek soyutlamasının sınırlarını aşmaktan çok uzak görünüyor. Söz konusu mülk, palto ya da sepet örneğinde olduğu gibi, sahibine ait olmak gibi köpeği doğrudan ilgilendiren bir mülk değildir. Sünger hikâyesindeki köpek tekneye bir kepçeyle dönmüş olsaydı, bu daha dikkat çekici olmazdı. Bu nedenle, bu oduncunun köpeğinin baltayı da taşımaya alışmış olması ve şimdi kama için boşuna avlanmanın heyecanıyla, taşıma güçlerini bir tür karışıklık içinde eski aletin üzerine boşaltmış olması daha muhtemel görünüyor - tıpkı bir adamın ateşi söndürmenin heyecanıyla su taşımak için bir elek alması gibi. [344]

---

hiçbir şeyin götürmediği bir sonuca götürür. Hayvanların bazı harika ayrımları da aynı şekilde açıklanmıyor mu? İnek uzun ahırlar arasında kendi ahırını bulur, at tekdüze sokakta daha önce durduğu evde durur, çünkü başka hiçbir ahır, başka hiçbir ev daha önceki deneyimin tüm izlenimlerini tarafsız bir şekilde vermez. Ancak insan, tek bir izlenimi karakteristik ve esas kılmaya çalışarak, diğerlerinin etkisini göstermesini engeller. Öyle ki, (onun için) temel özellik unutulur ya da değiştirilirse, tamamen savrulmaya çok yatkındır ve o zaman vahşi hayvan ya da trans öznesi sağduyuda onu geride bırakıyor gibi görünebilir.

Dr. Romanes'in daha önce alıntılanmış olan 'alıcı' ve 'kavramsal' düşünce ayrımı (metnimin gövdesi ve notum yazıldıktan sonra yayınlanmıştır) işaret etmeye çalıştığım farkı uygun bir şekilde çağrıştırmaktadır. Ayrıca hayvanların diğer hayvanların ve insanların zihinsel durumlarını alıcı bir şekilde kavradıkları gerçeğinin kanıtları için Mental Evolution in Man, s. 197 a bakınız..

344 Bu kafa karışıklığı meselesi önemli ve ilginçtir. Karışıklık, olgunun yanlış parçasını bütünle karıştırmak olduğuna göre, akıl yürütme ise, tanımımıza göre, doğru parçanın

Dolayısıyla, hayvanlar tarafından çıkarılan karakterler çok azdır ve her zaman yakın ilgi alanları ya da duygularıyla ilişkilidir. İnsanda büyük ölçüde benzerlik yoluyla çağrışıma dayanan, değişen eşlikçiler yoluyla ayrışma, vahşi hayvanların zihninde neredeyse hiç gerçekleşmiyor gibi görünmektedir. Bir toplam düşünce onlara başka bir toplam düşünceyi telkin eder ve onlar da nedenini bilmedikleri bir şekilde uygun şekilde hareket ederler. Zihinlerinin en büyük, en temel kusuru, fikir gruplarının alışılmadık yerlerde kırılamaması gibi görünüyor. Rutine, kestirmeden düşünmeye esir olmuşlardır ve eğer en yavan insan köpeğinin zihnine nakledilebilseydi, orada hüküm süren fantezinin mutlak yokluğu karşısında dehşete düşerdi. [345] Düşünceler benzerlerini değil, yalnızca alışılmış ardıllarını çağıracaktır. Gün batımları kahramanların ölümlerini değil, akşam yemeği saatini çağrıştıracaktır. İşte bu yüzden insan tek metafizik hayvandır. Evrenin neden olduğu gibi olması gerektiğini merak etmek, onun farklı olduğu fikrini varsayar ve hayal gücünde gerçek dizilerini parçalayarak gerçek olanı asla akışkanlığa indirgemeyen bir vahşi, asla böyle bir fikir oluşturamaz. Dünyayı sadece olduğu gibi kabul eder ve onu hiç merak etmez.

Profesör Strümpell, muhtemelen diğerlerinin bir türü olan bir köpek hikâyesinden alıntı yapar. Yapılan iş soyut bir akıl yürütme gibi görünmektedir; ancak tüm koşullar incelendiğinde bunun alışkanlıkla öğrenilmiş rastgele bir numara olduğu anlaşılmaktadır. Hikâye şu şekildedir: "İki köpeğim var, küçük, uzun bacaklı bir evcil köpek ve oldukça büyük bir bekçi köpeği. Evin avlusunun hemen ötesinde, avlu tarafındaki bir mandalla kapatılmış alçak bir kafes kapıdan girilen bahçe var. Bu mandal kaldırılarak açılmaktadır. Bunun yanı sıra

---

bütünün yerine ikame edilmesine dayandığına göre, karışıklık ve akıl yürütmenin genel olarak aynı süreç olduğu söylenebilir. Ben de öyle olduğuna ve bir karışık kafalı ile bir dahi arasındaki tek farkın yanlış karakterler ile doğru karakterler arasındaki fark olduğuna inanıyorum. Başka bir deyişle, kafası karışık bir insan, doğuştan şımarık bir dahidir. Son derece karışık kafalı kişilerin hepsinin deha mizacına sahip olduğu kabul edilecektir. Bu kişiler sürekli olarak alışılagelmiş düşünce kalıplarından koparlar. Bitişiklik yoluyla sıradan bir ortak, karışık kafalı olmak için rutine çok yakından bağlıdır.

345 At, bitişik çağrışımlar dışında her şeyiyle son derece aptal bir hayvandır. Kısmen çok yakışıklı göründüğü için, kısmen de harika bir bitişik çağrışım yeteneğine sahip olduğu ve çok çabuk bir alışkanlıklar yığınına dönüştürülebildiği için onu zeki sayıyoruz. Akıl yürütme zekâsına sahip olsaydı, olduğundan daha az sadık bir köle olurdu.

kapı, bahçe tarafındaki kapı direğine çivilenmiş bir iple tutturulmuştur. Burada, insan istediği sıklıkta şu manzarayı gözlemleyebilir. Eğer küçük köpek bahçeye kapatılmışsa ve dışarı çıkmak istiyorsa, kendini kapının önüne yerleştirir ve havlar. Hemen avludaki büyük köpek ona doğru koşar ve burnuyla mandalı kaldırırken, bahçe tarafındaki küçük köpek sıçrar ve ipi dişleriyle yakalayarak ısırırdı; bunun üzerine büyük köpek burnunu kapı ile direk arasına sıkıştırır, kapıyı iterek açar ve küçük köpek içeri süzülürdü. Burada kesin bir mantık hakim gibi görünüyor. Bununla birlikte, her ne kadar köpekler kapı sorununun çözümüne kendi başlarına ve insan yardımı olmadan ulaşmış olsalar da, tüm eylemin köpeklerin bilinçsizce takip ettikleri tesadüfi deneyimlerden bir araya getirildiğini söyleyebilirim. Büyük köpek gençken, küçük köpek gibi bahçeye girmesine izin veriliyordu ve bu nedenle kapı genellikle kilitli değil, sadece kapalıydı. Şimdi birinin içeri girdiğini görürse, burnunu kapı ile direk arasına sokarak takip ediyor ve böylece kapıyı iterek açıyordu. Büyüdüğünde içeri alınmasını yasakladım ve kapının kilitli kalmasını sağladım. Ama yine de içeri biri girdiğinde doğal olarak onu takip etmeye çalışıyor ve eski yöntemle kapıyı açmaya çalışıyordu ama artık bunu yapamıyordu. Bir keresinde bu denemeyi yaparken burnunu her zamankinden daha yükseğe kaldırdı ve mandalı kancasından kaldıracak şekilde aşağıdan vurdu ve kapı açıldı. Bundan sonra kapıyı açmaya çalışırken aynı baş hareketini yaptı ve tabii ki aynı sonucu aldı. Artık kapı kilitliyken nasıl açılacağını biliyordu. "Küçük köpek birçok konuda, özellikle de kedileri kovalama, fare ve köstebek yakalama konusunda büyük köpeğin öğretmeni olmuştu; bu yüzden küçük köpeğin hevesle havladığı duyulduğunda, diğeri her zaman ona doğru koşardı. Eğer havlama bahçeden geliyorsa, içeri girmek için kapıyı açıyordu. Ama bu arada, kapı açılır açılmaz dışarı çıkmak isteyen küçük köpek, büyük olanın bacaklarının arasından sıvışıyor ve böylece onu dışarı çıkarmak niyetiyle gelmiş gibi bir görüntü ortaya çıkıyordu. Ve bunun sadece bir görünüş olduğu, küçük köpek hemen dışarı çıkmayı başaramadığında, büyük olanın koşarak bahçeye girmesinden ve orada bir şey bulmayı beklediğini açıkça göstermesinden anlaşıldı. Kapının bu şekilde açılmasını engellemek için bahçe tarafına bir ip bağladım ve bu ipi sıkıca çekerek

kapıyı direğe dayadım, böylece bahçe köpeği mandalı kaldırıp bıraktığında her seferinde tekrar yerine düşecekti. Bu düzenek uzunca bir süre başarılı oldu, ta ki bir gün küçük köpeğin bana eşlik ettiği bir yürüyüşten dönerken bahçeden geçtim ve kapıdan geçerken köpek geride kaldı ve ıslığıma gelmeyi reddetti. Yağmur yağmaya başladığından ve ıslanmaktan ne kadar hoşlanmadığını bildiğimden, onu bu şekilde cezalandırmak için kapıyı kapattım. Ama daha eve varmamıştım ki, o kapının önündeydi, ağlıyordu ve çok acıklı bir şekilde ağlıyordu, çünkü yağmur gittikçe daha hızlı yağıyordu. Yağmuru hiç önemsemeyen büyük köpek hemen yetişti ve kapıyı açmak için elinden geleni yaptı ama doğal olarak başarılı olamadı. Neredeyse umutsuzluğa kapılan küçük köpek kapıyı ısırdı, aynı zamanda üzerinden atlamak için havaya sıçradı, o sırada ipi dişlerinin arasında yakaladı; ip koptu ve kapı uçarak açıldı. Artık işin sırrını biliyordu ve bundan sonra ne zaman dışarı çıkmak istese ipi ısırdı, ben de değiştirmek zorunda kaldım.

"Büyük köpeğin mandalı kaldırırken, mandalın kapıyı kapattığını, kaldırmanın da kapıyı açtığını hiç bilmediğini, sadece bir zamanlar böylesine mutlu sonuçlar doğuran burnuyla otomatik darbeyi tekrarladığını şu olaydan anlıyoruz: Ahıra açılan kapı, aynen bahçe kapısındaki gibi bir mandalla tutturulmuş, sadece biraz daha yükseğe, yine de köpeğin kolayca ulaşabileceği bir yere yerleştirilmiş. Burada da ara sıra küçük köpek hapsedilir ve havladığında büyük köpek kapıyı açmak için mümkün olan her çabayı gösterir, ancak mandalı yukarı itmek hiç aklına gelmez. Vahşi hayvan sonuç çıkaramaz, yani düşünemez." [346]

346 Schumann : Journal Daheim, No. 19, 1878. Aktaran Strum- pell : Die Geisteskrafte der Menschen verglichen mit denen der Thiere (Leipzig,1878),s.39. Kediler mandalları, kilitleri vb. açma becerileriyle ünlüdürler. Bu yetenekleri genellikle akıl güçlerine atfedilir. Ancak Dr. Eomanes, (Zihinsel Evrim, vs., s. 351, not) öncelikle eylemlerin yalnızca çağrışımdan kaynaklanmadığından emin olmamız gerektiğini belirtmektedir. Bir hayvan sürekli olarak pençeleriyle bir şeylerle oynar; kazara yapılan bir hüner muhafaza edilebilir. Romanes bu konuda en yetenekli hayvanların genel olarak en zeki olanlar değil, nesneleri tutmak için en iyi bedensel uzuvlara sahip olanlar olduğuna dikkat çeker: kedinin pençeleri, atın dudakları, filin hortumu, ineğin boynuzları. Maymun hem bedensel hem de entelektüel üstünlüğe sahiptir. Ve metinde hayvanların akıl yürütmesi üzerine yaptığım küçümseyici açıklamalar dört ayağını el gibi kullanabilenlerden çok dört ayaklılar için geçerlidir.-Hayvanların zihinlerini yorumlamadaki olası yanılgılar üzerine, C. L. Morgan'ın Mind, XI. 174 (1886).

İnsanın tek düşünen hayvan olmasının yanı sıra diğer klasik farklılaşmaları da benzer çağrışım güçlerinin rakipsizliğinin sonuçları gibi görünmektedir. Örneğin, insan "gülen hayvan" olarak adlandırılmıştır. Ancak mizah genellikle farklı şeylerdeki özdeşliklerin tanınması olarak tanımlanmıştır. Coriolanus'taki adam bu kahraman için "onda erkek bir kaplandaki sütten daha fazla merhamet yoktur" dediğinde, hem ifadenin icadı hem de dinleyicinin bundan zevk alması, fikirleri benzerlikle ilişkilendirmek için tuhaf bir şekilde şaşırtıcı bir güce bağlıdır.

İnsan yine 'konuşan hayvan' olarak bilinir ve dilin insan ile hayvan arasında önemli bir ayrım olduğu kesindir. Ancak bu ayrımın sadece işaret ettiğimiz şeylerden, bir temsilin bileşenlerine kolayca ayrıştırılmasından ve benzerlik yoluyla ilişkilendirilmesinden kaynaklandığı kolayca gösterilebilir.

Dil, işaret edilen şeylerden farklı, ancak onları çağrıştırabilen bir işaretler sistemidir. Hiç şüphe yok ki, hayvanların bu türden bir dizi işareti vardır. Bir köpek bir kapının önünde havladığında ve sahibi onun arzusunu anlayıp kapıyı açtığında, köpek belli sayıda tekrardan sonra, başlangıçta güçlü bir duygunun istemsiz bir ifadesi olan havlamayı soğukkanlılıkla tekrarlamaya başlayabilir. Aynı köpeğe yiyecek için "yalvarması" öğretilebilir ve daha sonra aç olduğunda bunu kasıtlı olarak yapmaya başlayabilir. Köpek aynı zamanda insanların işaretlerini anlamayı da öğrenir ve bir teriyere söylenen 'sıçan' kelimesi, sıçan avı ile ilgili heyecan verici düşünceler uyandırır. Eğer köpek, diğer bazı hayvanların sahip olduğu çeşitli ses çıkarma dürtüsüne sahip olsaydı, muhtemelen kendiliğinden bir sıçan avı aklına geldiğinde 'sıçan' kelimesini tekrarlardı - şüphesiz bunu işitsel bir imge olarak tavşanlar, tıpkı bir papağanın repertuarından kendiliğinden farklı kelimeler söylemesi ve belirli bir köpeğin adını öğrendikten sonra başka bir köpeği gördüğünde onu söylemesi gibi. Bu ayrı durumların her birinde, belirli bir işaret, işaret edilen belirli bir şeyden farklı olarak hayvan tarafından bilinçli olarak fark edilebilir ve böylece, gittiği yere kadar, dilin gerçek bir tezahürü olacaktır. Ancak insana geldiğimizde büyük bir farkla karşılaşırız. Her şeye bir işaret uygulamak için kasıtlı bir niyeti vardır. Dilsel dürtü onda genelleştirilmiş ve sistematiktir. Şimdiye kadar fark edilmemiş ya da hissedilmemiş şeyler için, henüz yokken,

bir işaret arzular. Köpeğin bu şey için havlaması, bunun için 'yalvarması' ve üçüncü bir şey için işitsel imgesi 'sıçan'a sahip olması gerekse bile, onun için mesele burada biter. Eğer dördüncü bir şey onu ilgilendiriyorsa ve bu konuda daha önce hiçbir işaret öğrenilmemişse, onsuz sakin bir şekilde kalır ve daha ileri gitmez. Ama insan onu varsayar, yokluğu onu rahatsız eder ve sonunda onu icat eder. Bu GENEL AMAÇ, sanırım, insan konuşmasının özelliğini oluşturur ve olağanüstü gelişimini açıklar.

O halde genel amaç nasıl ortaya çıkar? Herhangi bir özel anlamdan ayrı olarak bir gösterge kavramı doğar doğmaz ortaya çıkar ve bu kavram, bir dizi somut anlamlandırma durumunun göze çarpan kısımlarından ayrılarak doğar. Havlama, 'yalvarma', 'sıçan', çeşitli anlamları ve doğaları bakımından farklılık gösterir. Yalnızca aynı kullanıma sahip oldukları ölçüde anlaşırlar - işaret olmak, kendilerinden daha önemli bir şeyi temsil etmek. Bu benzerlikten etkilenen köpek işareti kendi başına kavramış olur ve muhtemelen bunun üzerine genel bir işaret üreticisi ya da insani anlamda bir konuşmacı olur. Ama bu benzerlik onu nasıl etkileyebilir? Benzerler yan yana gelmeden olmaz (ortaya koyduğumuz yasaya göre, bir deneyimin ayrıştırılabilmesi için farklı eşlikçilerle tekrarlanması gerekir) -- köpeğin "havlaması", kullanımlarındaki ince benzerliğin hassas bağıyla ona "yalvarmasını" hatırlatmadıkça olmaz -- o zamana kadar bu düşünce zihninden geçemez: "Neden, havlama ve yalvarma, tüm benzemezliklerine rağmen, yine de şu konuda benzerdir: önemli nimetlere yol açan eylemler, işaretlerdir. Başka nimetler, herhangi bir nimet, o zaman başka işaretlerle elde edilebilir!" Bu yansıma yapıldığında uçurum aşılmış olur. Hayvanlar muhtemelen bunu asla başaramaz, çünkü benzerlik bağı yeterince hassas değildir. Her işaret kendi önemi içinde boğulur ve asla diğer işaretleri ve diğer önemleri yan yana getirerek uyandırmaz. Fare avı fikri, "yemek için yalvarma" ya da "kapıyı açma havlaması" gibi onunla bağdaşmayan herhangi bir şey tarafından kesintiye uğratılamayacak kadar kendi içinde ilgi çekicidir ve bunlar da fare avı fikrini uyandırmaz. Bununla birlikte, insan çocuğunda bu bitişik çağrışım kopmaları çok kısa sürede gerçekleşir; şimdi bir işaret yaptığımızda çok uzaktaki işaret kullanma vakaları ortaya çıkar ve kısa süre sonra

dil başlar. Her durumda çocuk bu keşfi kendisi yapar. Koşulların sağlanması dışında kimse ona yardım edemez. Ancak çocuk yapısında olduğu gibi, koşullar er ya da geç bir araya gelerek sonuca ulaşacaktır. [347]

Dr. Rowe'un çeşitli kör-sağır dilsizlerin eğitimi hakkında verdiği son derece ilginç bilgiler bu noktayı takdire şayan bir şekilde açıklamaktadır. Laura Bridgman'a öğretmeye, çeşitli tanıdık eşyaların üzerine kabarık harfler yapıştırarak başladı. Çocuğa, harfleri hissetmesi sağlandığında sadece bitişiklik yoluyla belirli sayıda belirli eşyayı seçmesi öğretildi. Ancak bu sadece, çocuğun zihninin henüz genel anlamlandırma amacını çıkaramadığı bir yığın özel işaretler koleksiyonuydu. Dr. Howe bu andaki durumunu, Laura'nın ruhunun yattığı derin denizin dibine bir ip indiren ve onun kendiliğinden ipi tutup ışığa çıkmasını bekleyen birinin durumuna benzetir. O an geldi, 'parlak bir zekâ ve sevinç parıltısı eşliğinde'; birdenbire tüm bu işaretlerin farklı ayrıntılarında yatan genel amacın farkına varmış gibiydi ve o andan itibaren eğitimi son derece hızlı bir şekilde devam etti.

İnsanın hayvandan temelde farklı olduğu söylenen büyük kapasitelerden bir diğeri de, bir düşünür olarak kendi bilincini ya da yansıtıcı

347 İnsanda dilin, benzerlik yoluyla çağrışıma ek olarak, eylemine yardımcı olan ya da daha doğrusu onun yolunu açan iki başka koşulu daha vardır. Bunlar: birincisi, büyük doğal gevezelik; ve ikincisi, insanın büyük taklitçiliğidir. Bunlardan ilki ilk refleks kesişimsel işareti üretir; ikincisi ise (Bleek'in çok iyi gösterdiği gibi) onu sabitler, damgalar ve dilde karakteristik insan öğesi olarak adlandırdığım, işaret oluşturmanın genel bilinçli amacı için gerekli bir ön hazırlık olan belirli özel işaretlerin sayısını çoğaltarak sona erdirir. Taklitçiliğin işaretlerin anlamını sabitleme şekli şudur: İlkel bir insan belirli bir duyguya sahip olduğunda, doğal interjeksiyonunu söyler; ya da (refleks seslerin doğası gereği aşırı derecede belirlenmiş olduğunu varsaymaktan kaçınmak için) bu tür insanlardan oluşan bir grup ortak bir duygu yaşadığında ve biri ağlamada başı çektiğinde, diğerleri sempati ya da taklitçilikten onun gibi ağlar. Şimdi, gruptan biri, deneyime sahip olan bir başkasının ağladığını duysun; deneyim olmasa bile, saf taklitçilikten dolayı ağlamayı tekrarlayacaktır. Ancak, işareti tekrarlarken, bununla kendi eski deneyimini yeniden hatırlayacaktır. Böylece, önce işarete duyguyla birlikte sahip olur; sonra, onsuz; sonra, tekrar onunla birlikte. "Eşlik edenlerin değişmesiyle ayrışır"; onu ayrı bir varlık olarak ve yine de duyguyla bir bağlantısı varmış gibi hisseder. Bu duyguyu kasıtlı olarak duyguyla birleştirmesi hemen mümkün hale gelir, öyle ki bu duygu ya hiç ağlamaya neden olmaz ya da aynı ağlamaya neden olmaz. Kısacası, zihinsel prosedürü bu çığlığı o duyguya sabitleme eğilimindedir ve bu gerçekleştiğinde, birçok durumda, her biri belirli bir imgeyi çağrıştıran köpeğin havlaması, yalvarması, sıçraması gibi bir işaret stoğu sağlanır. O halde bu göstergeler üzerinde benzerlik yukarıda açıklandığı şekilde işler.

bilgisini ortaya koyma kapasitesidir. Ancak bu kapasite de bizim ölçütümüzden kaynaklanır, çünkü (konuya çok derinlemesine girmeden) şunu söyleyebiliriz ki, vahşi hayvan asla bir düşünür olarak kendi üzerine düşünmez, çünkü düşüncenin tam somut eyleminde, düşünülen şeyin unsurunu ve onu düşündüğü işlemi asla açıkça birbirinden ayırmamıştır. Bunlar her zaman kaynaşmış, bir araya gelmiş olarak kalır - tıpkı vahşinin ünlemsel sesli işaretinin zihninde neredeyse değişmez bir şekilde işaret edilen şeyle birleşmesi ve kendi başına bağımsız olarak katılmaması gibi. [348]

Şimdi, bu iki unsurun ayrışması muhtemelen ilk olarak çocuğun zihninde, bir şeyi sadece hayal etmekle onu elde etmek arasındaki farkın şokunu yaşamasına neden olacak bir hata veya yanlış beklenti vesilesiyle meydana gelir. Bir kez eşlik eden gerçeklikle ve sonra onsuz ya da zıt eşlik edenlerle deneyimlenen düşünce, çocuğa aynı kışkırtıcı fenomenin meydana geldiği diğer vakaları hatırlatır. Böylece hatanın genel bileşeni ayrıştırılabilir ve kendi başına fark edilebilir ve hata ya da yanlış düşünce kavramından genel olarak düşünce kavramına geçiş kolaydır. Şüphesiz, hayvanın hayatında pek çok hata ve hayal kırıklığı örneği vardır, ancak benzer şok onda büyük olasılıkla her zaman gerçek durumun kazaları içinde yutulmuştur. Hayal kırıklığına uğrayan bir beklenti, köpeğin bir sonraki beklentisinde söz konusu şeyin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konusunda kuşkular doğurabilir.

Ancak bu hayal kırıklığı, bu şüphe, zihinde temsil edilirken, maddi ayrıntıların farklı olduğu, ancak olası hatanın bu özelliğinin aynı olduğu diğer vakaları çağırmayacaktır. Bu nedenle vahşi hayvan, genel hata kavramını kendi başına ayırmakta yetersiz kalacaktır ve önsel olarak Düşünce'nin kendisi gibi bir kavrayışa asla ulaşamayacaktır.

348 "Philosophical Discus- sions" (NewYork:HenryHolt&Co., 1877) adlı kitabındaki "Özbilincin Evrimi" bölümüne bakınız. Dr. Eomanes, daha önce alıntı yaptığım kitabında, (yüksek insan muhakemesinin özellikleri olan) 'doğruluk bilinci' ve 'kasıtlı niyetin', nesnelerinden farklı şeyler olarak fikirlerin bilincini varsaydığını ve bu bilincin, dil aracılığıyla onlar için işaretler oluşturmamıza bağlı olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Benim metinlerim Dr. Romanes'in olgularını içeriyor ve onları bana göre daha temel bir şekilde biçimlendiriyor, ancak konuyu daha iyi anlamak isteyen okuyucu onun açık ve sabırlı açıklamasına da başvurmalıdır.

O halde, insan zihni ile vahşi hayvanların zihni arasındaki en temel farkın, vahşi hayvanın fikirleri benzerlik yoluyla ilişkilendirme konusundaki bu eksikliğinde yattığının kanıtlandığını düşünebiliriz - soyutlanması bu tür bir ilişkilendirmeye bağlı olan karakterler, vahşi hayvanda her zaman boğulmuş olarak kalmalı, oluşmasına yardımcı oldukları toplam fenomen içinde boğulmalı ve asla akıl yürütmek için kullanılmamalıdır. Eğer bir karakter tek başına öne çıkıyorsa, bu her zaman içgüdüsel olarak heyecan verici olan ve hayvanın eğilimleri doğrultusunda yer alan bir ses ya da koku gibi bariz bir duyusal niteliktir; ya da deneyimin alışkanlıkla bir sonuçla birleştirdiği bariz bir işarettir, örneğin köpek için sahibinin şapkasını taktığını ve sahibinin dışarı çıktığını görmek gibi.

İNSAN DAHİSİNİN FARKLI DÜZENLERİ

Ancak, doğa hiçbir zaman sıçrama yapmadığına göre, en alt düzeydeki insanların bu açıdan vahşi hayvanlar ile en üst düzeydeki insanlar arasında bir ara pozisyonda yer aldığını görmemiz gerektiği açıktır. Ve öyle de oluyor. Kendi zihinlerinin, deneyimlerinin gerçek sıralamasını bozarak önerdiği analojilerin ötesinde, daha üstleri tarafından kendilerine aktarıldığında takdir edebilecekleri, ancak asla tek başlarına çıkaramayacakları bir analojiler dünyası vardır. Bu, Darwin ve Newton'un neden bu kadar uzun süre beklemek zorunda kaldığı sorusunu yanıtlamaktadır. Bir elma ile ay arasındaki, doğadaki besin rekabeti ile insanın seçme rekabeti arasındaki benzerliğin parıltısı, istisnai zihinler dışında kimsenin aklına gelmeyecek kadar gizemliydi. O halde deha, daha önce de söylendiği gibi, aşırı derecede benzer çağrışımlara sahip olmakla özdeştir. Profesör Bain şöyle der: "Dehanın önde gelen olgusunu bu sayıyorum. Bu noktada olağandışı bir enerji olduğu varsayımı dışında, entelektüel özgünlüğün herhangi bir açıklamasını yapmanın oldukça imkânsız olduğunu düşünüyorum." Sanatta, edebiyatta, pratik işlerde ve bilimde olduğu gibi, benzerlik yoluyla birliktelik başarının başlıca koşuludur.

Ancak, bizim görüşümüze göre, mantıklı düşüncede iki aşama vardır; biri benzerliğin yalnızca akraba düşünceleri çağırmak için işlediği aşama, diğeri ise akraba düşünceler arasındaki özdeşlik bağının fark

edildiği daha ileri bir aşamadır; böylece dahi zihinler, bağı fark edenler ve yalnızca ona uyanlar olmak üzere iki ana türe ayrılabilir. Birinciler soyut akıl yürütenlerdir, tam olarak böyle adlandırılırlar, bilim adamları ve filozoflar -tek kelimeyle analistler; ikinciler şairler, eleştirmenler- sanatçılar, tek kelimeyle sezgi adamlarıdır. Bunlar doğru hüküm verir, vakaları sınıflandırır, onları en çarpıcı analojik sıfatlarla nitelendirir, ama daha ileri gitmezler. İlk bakışta analitik zihnin basitçe daha yüksek bir entelektüel aşamayı, sezgisel zihnin ise entelektüel gelişimin duraklamış bir aşamasını temsil ettiği düşünülebilir; ancak fark bu kadar basit değildir. Profesör Bain, bir insanın bilimsel aşamaya (benzerlik bağını fark etme ve soyutlama aşaması) ilerlemesinin genellikle belirli duygusal duyarlılıkların yokluğundan kaynaklanabileceğini söylemiştir. Ona göre renk duygusu bir zihni bilimden uzaklaştırdığı kadar resim yapmaya da yönlendirebilir. Aklın güçlerinin birçok formda ortak olan şey üzerinde yoğunlaşmasına izin vermek için kişinin belirli formların ayrıntılarına olan ilgisinde bir eksiklik olmalıdır. [349] Başka bir deyişle, analojilerin önerilmesinde verimli, ama aynı zamanda önerilen her bir imgenin ayrıntılarıyla yakından ilgilenen bir zihin varsayarsak, bu zihin analojiyi çağrıştıran özel karakteri ayırmaya, ilgileri daha az genel olarak canlı olan bir zihinden çok daha az eğilimli olacaktır. Bu nedenle, estetik doğanın belli bir zenginliği, kişiyi sezgisel aşamada kolayca tutabilir. Bütün şairler bunun örnekleridir. Homeros'u ele alalım: "Ulysses de, kasvetli ölümden kaçmaya çalışan, hâlâ hayatta olan ve saklanan biri var mı diye evin etrafını kolaçan etti. Hepsini kan ve pislik içinde, balıkçıların köpüklü denizden ağlarıyla sürükledikleri balıklar gibi yığılmış buldu. Okyanus suyundan bıkmış olan bu balıklar, kızgın güneş canlarını alırken kumların üzerine serpilmişlerdir. Böylece birbirlerinin üzerine serilirler."

Ya da tekrar: "Ve nasıl bir Mêonialı ya da Karialı kadın atların yanağına takmak için fildişini morla boyar ve o odada saklanırsa ve birçok atlı onu taşımak için dua ederse; ama o bir kral için bir hazine olarak saklanır, hem atı için bir tuzak hem de sürücü için bir şereftir - işte senin sağlam kalçaların, Menelaos, bacakların ve güzel bileklerin de böyle kanla boyanmıştı."

349 Karakter çalışması

Bir analojinin tüm arazlarının bu kadar canlı bir şekilde ortaya çıktığı bir adam, analojinin zeminine dikkat etmediği için mazur görülebilir. Ancak bu nedenle, zeminin genel ihtişam tarafından gölgelenmeye meyilli olmadığı daha kuru bir zihne sahip bir adamdan entelektüel olarak daha aşağı görülmesi gerekmez. Nadiren her iki tür zekâ, görkemli ve analitik, bir arada bulunur. Filozoflar arasında Plate ve bir çocuğun sözünü, bu sözün söylendiği ' şarkı söyleyen ses, neşeli ses' tanımlamasını yapmadan aktaramayan M. Taine, gariplikleri kuralı kanıtlayan istisnalardır.

Sık sık alıntılanan bir yazar, Shakespeare'in şimdiye kadar yaşamış herkesten daha fazla entelektüel güce sahip olduğunu söylemiştir. Eğer bununla belirli öncüllerden doğru ya da uyumlu sonuçlara geçme gücünü kastediyorsa, bu şüphesiz doğrudur. Shakespeare'in düşüncesindeki ani geçişler, okuyucuyu beklenmediklikleriyle şaşırttığı kadar, uygunluklarıyla da memnun eder. Örneğin, Othello'nun ölümü neden seyircinin kanını bu kadar kaynatır ve onu bir uzlaşma duygusuyla baş başa bırakır? Shakespeare'in kendisi büyük olasılıkla bunun nedenini söyleyemezdi; çünkü onun buluşu, rasyonel olsa da, mantıklı değildi. Perdenin eski haline dönmüş bir Othello'nun üzerine düşmesini dileyen Shakespeare, sarıklı Türk'le ilgili o konuşmayı, daha önce yapılan her şeyin doğru sonu olarak aniden karşısına çıkardı. Ancak ardından gelen kuru eleştirmen, Shakespeare'in kalemini o konuşmadan Moor'un ölümüne kadar yönlendiren ince kimlik bağlarına işaret edebilir. Othello zillet içinde batmış, oyunun başından beri yüceliğinden düşmüştür. Onu bu zilletten kurtarmak için, bir an için kendisini daha iyi günlerdeki eski Othello ile özdeşleştirmesini sağlamaktan ve sonra da o zamanlar Devlet'in tüm düşmanlarını cezalandırdığı gibi, şimdiki sahipsiz bedenine adalet uygulamaktan daha iyi bir yol var mıdır? Ama Shakespeare'in aklı bu araçları tedarik etse de, muhtemelen neden bu kadar etkili olduklarını söyleyemezdi. Ancak bu doğru olsa da ve belirli bir analitik zihnin herhangi bir sezgisel zihinden üstün olduğunu söylemek mutlak bir şekilde saçma olsa da, yine de birincisinin daha yüksek aşamayı temsil ettiği daha az doğru değildir. İnsanlar, tarihsel olarak ele alındığında, soyut karakterlerle akıl yürütmeyi öğrenmeden çok önce analoji yoluyla akıl yürütürler. Benzerlik

yoluyla ilişkilendirme ve doğru akıl yürütme aynı sonuçları doğurabilir. Bir filozof size neden belli bir şeyi yapmanız gerektiğini kanıtlamak isterse, bunu yalnızca soyut düşünceleri kullanarak yapabilir; bir vahşi de aynı şeyi, sizin onun şimdi önerdiği gibi yaptığınız benzer bir durumu hatırlatarak kanıtlayacaktır ve bu, durumların benzer olduğu noktayı belirtme yeteneği olmaksızın yapılacaktır. Tüm ilkel edebiyatta, tüm vahşi hitabetlerde, iknanın yalnızca benzetmeler ve teşbihlerle sürdürüldüğünü görürüz ve vahşi ülkelerdeki gezginler bu yerel geleneği kolayca benimserler. Örneğin, Dr. Livingstone'un zenci hokkabazla tartışmasını ele alalım. Misyoner, vahşiyi fetişistik yağmur çağırma yöntemlerinden vazgeçirmeye çalışıyordu. "Görüyorsunuz ki," dedi, "tüm operasyonlarınızdan sonra bazen yağmur yağıyor, bazen de yağmıyor, tıpkı hiç operasyon yapmadığınız zamanki gibi." "Ama" diye yanıtladı büyücü, "siz doktorlar için de durum aynı; ilaçlarınızı veriyorsunuz ve hasta bazen iyileşiyor, bazen de ölüyor, tıpkı hiçbir şey yapmadığınız zaman olduğu gibi." Dindar misyoner buna cevap verdi: "Doktor görevini yapar, sonra da Tanrı'nın hoşuna giderse tedaviyi gerçekleştirir." "Eh," diye karşılık verdi vahşi, "benim için de öyle. Ben yağmuru sağlamak için gerekeni yapıyorum, Tanrı da kendi rızasına göre yağmuru gönderiyor ya da esirgiyor."[350]

"Bu, atasözü felsefesinin hüküm sürdüğü bir aşamadır. "Boş çuval düz durmaz" sözü, borcu olan bir adamın dürüstlüğünü kaybetmesinin nedeni olabilir ve "eldeki bir kuş, çalılıktaki iki kuşa bedeldir" sözü, birinin sağduyu öğütlerini desteklemeye hizmet edecektir. Ya da şu soruya cevap veririz: "Kar neden beyazdır?" sorusuna, "Sabun köpüğü ya da çırpılmış yumurta beyaz olduğu için" diyerek cevap veririz - başka bir deyişle, bir gerçeğin nedenini vermek yerine, aynı gerçeğin başka bir örneğini veririz. Bir neden yerine benzer bir örnek sunmak, insanlardaki mantıksal ahlaksızlık biçimlerinden biri olarak sıklıkla eleştirilmiştir. Ancak bunun sapkın bir düşünce eylemi olmadığı, yalnızca eksik bir eylem olduğu açıktır. Paralel vakaların ortaya konması, hepsinin içinde yatan nedenin soyutlanmasına yönelik gerekli ilk adımdır.

350 Renouvier tarafından alıntılanmıştır, Critique Philosophique, 19 Ekim 1879.

Sebeplerde olduğu gibi, kelimelerde de böyledir. İlk kelimeler muhtemelen her zaman bütün şeylerin ve bütün eylemlerin, geniş tutarlı grupların isimleridir. İlkel insanda yeni bir deneyim ancak isim almış eski deneyimlerin terimleriyle anlatılabilir. Ona bu deneyimlerden bazılarını hatırlatır ama onlarla uyuştuğu noktalar ne adlandırılır ne de ayrıştırılır. Saf benzerlik, ona dayanan soyutlama işleminden önce çalışmalıdır. Bu nedenle ilk sıfatlar muhtemelen çarpıcı karakteri somutlaştıran tam isimler olacaktır. İlkel insan 'ekmek sert' değil, 'ekmek taş'; 'yüz yuvarlak' değil, 'yüz ay'; 'meyve tatlı' değil, 'meyve şeker kamışı' diyecektir. İlk sözcükler bu nedenle ne özel ne de geneldir, ancak belirsiz bir şekilde somuttur; tıpkı sıfat-ismin nitelemek için kullanıldığı isme benzediği özelliklerden başka herhangi bir özelliğini çağrıştırmak istemeden 'oval' bir yüzden, 'kadife' bir deriden veya 'demir' bir iradeden bahsettiğimiz gibi. Bir süre sonra, sıfat olarak kullanılan bu isimlerden bazıları yalnızca uğruna en sık kullanıldıkları özel niteliği ifade etmeye başlar; başlangıçta ifade ettikleri şeyin tamamı başka bir isim alır ve gerçek soyut ve genel terimler haline gelirler. Örneğin oval, bize sadece şekli çağrıştırır. Bu şekilde oluşan ilk soyut nitelikler, şüphesiz, kayıtsız nesnelerde bulunan tek ve aynı duyunun nitelikleridir - büyük, tatlı gibi; daha sonra farklı duyular arasındaki analojiler, tat için 'keskin', ses için 'yüksek' vb. gibi; daha sonra motor kombinasyonların analojileri veya basit, karışık, zor, karşılıklı, göreceli, kendiliğinden vb. gibi ilişki biçimleri. Benzetmedeki en uç incelik derecesine, bazı İngiliz sanat eleştirmenlerinin yazılarının bize pastillerin yakıldığı kapalı bir odayı hatırlattığını ya da bazı Fransızların zihninin eski rokfor peynirine benzediğini söylediğimiz durumlarda ulaşılır. Burada dil, benzerlik temelini yakalamakta tamamen başarısız olur.

Düşüncelerimizin muazzam bölümleri üzerinde hâlâ, hepimiz, vahşi durumdayız. Benzerlik içimizde işlemektedir, ancak soyutlama gerçekleşmemiştir. Mevcut durumun neye benzediğini biliyoruz, bize neyi hatırlattığını biliyoruz, eğer pratik bir mesele ise izlenecek doğru yola dair bir sezgimiz var. Ancak analitik düşünce hiçbir iz bırakmamıştır ve kendimizi başkalarına karşı haklı çıkaramayız. Etik, psikolojik ve estetik konularda, bir kişinin yargısı için açık bir neden sunması, evrensel olarak nadir bir deha işareti olarak kabul edilir. Eğitimsiz

insanların beğendikleri ve beğenmedikleri şeyleri açıklamaktaki çaresizlikleri çoğu zaman gülünçtür. İlk İrlandalı kıza bu ülkeyi neden kendi ülkesinden daha çok ya da daha az sevdiğini sorun, bakalım size ne kadarını söyleyebilecek. Ama en eğitimli arkadaşınıza neden Titian'ı Paul Veronese'ye tercih ettiğini sorarsanız, pek bir yanıt alamazsınız; Beethoven'ın ona neden Michael Angelo'yu anımsattığını ya da birincisinin eklemleri gereğinden fazla bükülmüş çıplak bir figürünün nasıl olup da yaşamın ahlaki trajedisini bu kadar çağrıştırabildiğini sorarsanız, muhtemelen hiçbir yanıt alamazsınız. Onun düşüncesi bir bağlantıya itaat eder, ama onu adlandıramaz. Ve fark edilmese de çok değerli olan tüm o uzman yargıları da böyledir. Belirli bir malzeme sınıfına ilişkin deneyimle doymuş olan bir uzman, yeni bildirilen bir gerçeğin olası olup olmadığını, önerilen bir hipotezin değersiz olup olmadığını ya da tam tersini sezgisel olarak hisseder. İçgüdüsel olarak, yeni bir davada, bunun değil de şunun umut verici bir hareket tarzı olduğunu bilir. Eski yargıcın yenisine kararları için asla gerekçe göstermemesini tavsiye ettiği meşhur hikâye, "kararlar muhtemelen doğru, gerekçeler kesinlikle yanlış olacaktır", bunu göstermektedir. Doktor hastanın sonunun geldiğini hisseder, diş hekimi dişin kırılacağına dair bir önseziye sahip olur, ancak her ikisi de önsezisi için bir neden ifade edemez. Sebep, mevcut vakanın belli belirsiz akla getirdiği önceki sayısız vakanın hepsinde gömülüdür, ancak henüz açığa çıkarılmamıştır; hepsi de aynı sonuca işaret eder ve böylece usta kendini nasıl ve neden olduğunu bilmediği bir şekilde bu sonuca doğru sürüklenirken bulur.

Geriye fizyolojik bir sonuç çıkarılması kalmaktadır. Eğer 14. bölümde ortaya konan ilkeler doğruysa, o zaman alışılmış ve mantıklı düşünme arasındaki büyük beyinsel farkın şu olması gerekir: Birincisinde herhangi bir anda titreşen bütün bir hücre sistemi, bütünlüğü içinde başka bir bütün sisteme boşalır ve boşalmaların sırası zaman içinde sabit olma eğilimindedir; ikincisinde ise önceki sistemin bir parçası sonraki sistemin ortasında titreşmeye devam eder ve sırası - bunun hangi parça olacağı ve sonraki sistemde ona eşlik edenlerin ne olacağı - zaman içinde sabit olma eğilimine çok az sahiptir. Diğerleri yükselip alçalırken bir parçanın ısrarla titreşmesi olarak adlandırabileceğimiz

bu fiziksel seçilimin, söz konusu bölümde benzer çağrışımların temeli olduğunu gördük. Bu, ilgi, dikkat ya da ayrışmanın zihinsel olgusunun altında yattığını en kolay kavrayabileceğimiz daha acil ve talihsiz yerelleştirilmiş titreşimin küçük bir derecesi gibi görünmektedir. O halde, beyin süreci açısından bakıldığında, tüm bu zihinsel olgular kendilerini tek bir özelliğe indirgemektedir: farklı kanallar arasındaki bağlantının belirsizliği ve eylemin kendisini, deyim yerindeyse, farklı zamanlarda sonsuz değişkenlik gösteren ve ışınlanmanın sayısız değişken yolla ilerleyebileceği küçük bölgelerde odaklaştırma eğilimi. (Şekil 80) İnsan beyninin bu istikrarsız dengesinin hangi kimyasal ya da moleküler-mekanik olguya bağlı olabileceğini keşfetmek ya da (sinir fizyolojisinin şu anki aşamasına daha fazla fayda sağlayan) olası bir tahminle ortaya çıkarmak, hayvandan insana geçiş üzerine kafa yoran fizyoloğun bir sonraki görevi olmalıdır.

Söz konusu fiziksel özellik ne olursa olsun, beyni bu özelliğe sahip olan bir insan çok fazla akıl yürütürken, beyni bu özellikten yoksun olan atının çok az akıl yürütmesinin nedeni budur. Bu sorunu ancak bizden daha yetenekli ellere bırakabiliriz. Ancak bu arada, konunun bu şekilde ifade edilmesi birkaç başka çıkarımı da akla getirmektedir. Birincisi kısa. Eğer beyin aktivitesinin odaklanması mantıklı düşüncenin temel gerçeğiyse, yoğun ilgi ya da yoğun tutkunun neden bizi çok daha doğru ve derin düşünmeye sevk ettiğini anlarız. Hareketin belirli kanallarda ısrarla odaklanması, konunun önemli özelliğinin ısrarlı hakimiyet bilinçsizliğine karşılık gelen beyinsel gerçektir. 'Odaklanmadığımız' zaman, beynimiz dağınıktır; ama tamamen tutkulu olduğumuz zaman, asla noktadan sapmayız. Birbiriyle uyumlu ve alakalı imgeler dışında hiçbir şey ortaya çıkmaz. Öfke ya da ahlaki coşkuyla harekete geçtiğimizde, duygularımız ne kadar keskin, sözlerimiz ne kadar vurucudur! Sıradan, durgun zamanlarda konuyu bir koçan ağı gibi saran ve düşüncemizi, tıpkı Gulliver'in sayısız Lilliput ipliği tarafından yere mıhlanması gibi, geri tutan tüm küçük vicdan azapları ve yan düşünceler ağı bir darbede darmadağın olur ve konu temel ve hayati çizgileriyle ortaya çıkar.

Son nokta, atada edinilmiş bir alışkanlığın yavruda doğuştan gelen bir eğilim haline gelebileceği teorisiyle ilgilidir. Bu ilke üzerine öylesine

büyük bir üstyapı inşa edilmiştir ki, bu ilkeye ilişkin deneysel kanıtların azlığı hem taraftarları için üzüntü hem de karşıtları için zafer konusu olmuştur. 28. Bölüm'de, kanıtların dilenci dizisi olarak adlandırabileceğimiz kısmını göreceğiz. Gözlem olanaklarımızın en eksiksiz olduğu insan ırkında, hipotezi destekleyecek hiçbir kanıta sahip değiliz gibi görünmektedir; şehirlerde yetişen çocukların köy çocuklarına göre miyop olmaya daha yatkın olduğu yasası hariç. Zihinsel dünyada, büyük gezginlerin çocuklarının coğrafya derslerini olağandışı bir kolaylıkla aldıklarını ya da ataları otuz kuşaktır Almanca konuşan bir bebeğin, bu nedenle İtalyan bakıcısından İtalyancayı daha az kolay öğreneceğini kesinlikle gözlemlemiyoruz. Ancak bizi yönlendiren düşünceler doğruysa, bu yasanın neden insan ırkında doğrulanmaması gerektiğini ve bu nedenle konuyla ilgili kanıt ararken neden kendimizi yalnızca aşağı hayvanlarla sınırlamamız gerektiğini gayet iyi açıklamaktadır. Onlarda sabit alışkanlık, sinirsel eylemin temel ve karakteristik yasasıdır. Beyin, tam olarak uygulandığı biçimlere göre gelişir ve bu biçimlerin kalıtımında - o zamanlar içgüdü olarak adlandırılırdı - şaşırtıcı bir şey olmazdı. Ancak insanda tüm sabit modların olumsuzlanması temel karakteristiktir. Bir akıl sahibi olarak tüm üstünlüğünü, tüm insani akıl niteliğini, diyebiliriz ki, kendisindeki belirli bir düşünce tarzının aniden parçalanarak yeniden birleşen unsurlara dönüşebilme kolaylığına borçludur. Yalnızca yerleşik içgüdüsel eğilimleri miras almamasının bedeli olarak, her yeni durumu, yeni ilkelerin aklı tarafından yeni keşfedilmesiyle çözebilir. O, mükemmel bir şekilde eğitilebilir bir hayvandır. O halde, alışkanlıkların kalıtsal olduğu yasası onda örneklendirilmiş olsaydı, o, insani mükemmeliyetlerinin gerisinde kalırdı ve insan ırklarını incelediğimizde, gerçekten de başlangıçta en içgüdüsel olanların, genel olarak, sonunda en az eğitilmiş olanlar olduğunu görürüz. Eğitimsiz bir İtalyan büyük ölçüde bir dünya insanıdır; içgüdüsel algıları, davranış eğilimleri, tek kelimeyle çevresine karşı tepkileri vardır, eğitimsiz bir Alman ise bunlardan tamamen yoksundur. Eğer bu sonuncusu eğitilmezse, tamamen kaba saba bir insan olma eğilimindedir; ama öte yandan, beyninde doğuştan gelen belirli eğilimlerin bulunmaması, eğitim yoluyla, salt mantıklı

düşüncesini geliştirerek, İtalyan'ın muhtemelen asla yaklaşamayacağı karmaşık bilinç bölgelerine ilerlemesini sağlar.

Bir bütün olarak erkekler ile bir bütün olarak kadınlar arasında da aynı farklılığı gözlemliyoruz. Yirmi yaşında genç bir kadın, içine sokulabileceği tüm olağan koşullarda sezgisel bir çabukluk ve güvenle tepki verir. [351] Hoşlandığı ve hoşlanmadığı şeyler oluşmuştur; fikirleri büyük ölçüde hayatı boyunca olacağı gibidir. Aslında karakteri temelde tamamlanmıştır. Bütün bu açılardan yirmi yaşındaki bir çocuk ondan ne kadar aşağıdır! Onun karakteri hâlâ jelatin gibidir, nasıl bir şekil alacağından emin değildir, her yönde 'dener'. Gücünü hissetmekle birlikte bunu nasıl ifade edeceğini bilmediğinden, kız kardeşiyle kıyaslandığında, kesin bir çizgisi olmayan bir varlıktır. Ancak beyninde belirli modlara girme eğiliminin olmaması, beyninin eninde sonunda kadınınkinden çok daha verimli olmasını sağlayan koşuldur. Önceden belirlenmiş düşünce yollarının olmayışı, genel ilkelerin ve sınıflandırma başlıklarının üzerinde geliştiği zemindir ve eril beyin yeni ve karmaşık meseleleri dolaylı olarak bunlar aracılığıyla ele alır, öyle ki dişil doğrudan sezgi yöntemi, kendi sınırları içinde hayranlık uyandırıcı ve hızlı bir şekilde gerçekleştirdiği gibi, özünü oluşturmayı boşuna umut edebilir.

Akıl yürütme konusuna dönüp baktığımızda, bunun kavrama ile ne kadar yakından bağlantılı olduğunu hissederiz ve Bölüm 9'un sonlarına doğru üzerinde çok durulan seçme ilkesinin ne kadar derinlere uzandığını her zamankinden daha fazla fark ederiz. Okuma sanatı (kişinin eğitiminde belli bir aşamadan sonra) nasıl atlama sanatı ise, bilge olma sanatı da neyi gözden kaçıracağını bilme sanatıdır. Kültürlenmenin zihin üzerindeki ilk etkisi, bir zamanlar birden fazla olan

351 Sosyal ve ailevi koşullar, yani maddi olanlar değil. Sosyal ilişkilere dair algılar, maddi dünya ile ilişkileri birkaç faydalı nesneyi, özellikle de hayvanları, bitkileri ve silahları tanımakla sınırlı olan kişilerde çok keskin görünür. Vahşiler ve orman köylüleri sosyal açıdan eğitimli diplomatlar kadar zeki ve beceriklidir. Genel olarak, kişinin diğer insanlarla nasıl bir ilişki içinde olduğu bilincinin, kültür skalasında aşağıya doğru inildikçe zihnin giderek daha büyük bir bölümünü kapladığı söylenebilir. Kişisel ilişkiler alanında çok iyi olan kadın sezgileri, mekanik alanda nadiren birinci sınıftır. Bütün erkekler bir saatin nasıl çalıştığını bilirler; ama kızların sayısı çok azdır. Dr. Whately'nin "Kadın mantıksız hayvandır ve ateşi tepeden dürter" esprisi de buradan gelir.

süreçlerin tek bir eylemle gerçekleştirilmeye başlanmasıdır. Lazarus buna düşüncenin aşamalı olarak 'yoğunlaşması' adını vermiştir. Ancak psikolojik anlamda bu bir yoğunlaşmadan ziyade bir kayıp, bilinçli içeriğin gerçek anlamda bırakılması ve denize atılmasıdır. Basamaklar gerçekten gözden kaybolur. İleri düzeydeki bir düşünür, konularının ilişkilerini öylesine kitlesel ve anlık olarak görür ki, daha genç zihinlere açıklama yapmaya geldiğinde, kendisinin mi yoksa öğrencinin mi kafasının daha çok karıştığını söylemek çoğu zaman zordur. Her üniversitede hayranlık uyandıran araştırmacılar vardır, ancak bu kişiler kötü birer öğretim görevlisidir. Bunun nedeni, konuyu hiçbir zaman kendiliğinden, öğrencinin yavaş algılamasına sunulması gereken en küçük ifade biçimiyle görmemeleridir. Bağlantıları el yordamıyla ararlar ama bağlantılar gelmez. Laplace'ın Mecanique Celeste'sini çeviren ve şerh eden Bowditch, yazarının ne zaman bir önermenin başına 'açıktır' kelimesini koysa, önünde uzun saatler süren sıkı bir çalışma olduğunu bildiğini söylemiştir.

Birbirine yakın konulara ilgi duyan yüksek seviyeli iki zihin bir araya geldiğinde, konuşmaları esas olarak imaların özeti ve geçişlerin hızı açısından dikkat çekicidir. Biri daha cümlesinin yarısını bitirmeden diğeri onun ne demek istediğini anlar ve cevap verir. Böylesine büyük malzemelerle böylesine neşeli bir oyun, uzak perspektifler üzerinde böylesine kolay bir ışık geçişi, normalde konuyu çevreleyen ve özüyle ilgili gibi görünen toz ve aletlere karşı böylesine dikkatsiz bir kayıtsızlık, bu konuşmaları, onları takip edecek kadar eğitimli bir dinleyici için gerçek bir şölen haline getirir. Zihinsel ciğerleri, alışkın olduklarından daha geniş ve engin bir atmosferde daha derin nefes alır. Öte yandan, sıradan bir adamın aşırı açık sözlülüğü ve kısa soluklu konuşması, dahi bir adam için sıkıcı olduğu kadar harikadır da. Ancak deha yöntemlerine kadar gitmemize gerek yoktur. Sıradan sosyal ilişkiler yeterli olacaktır. Orada sohbetin cazibesi, kısaltma ve atlama olasılığıyla doğru orantılıdır ve açık ifade ihtiyacıyla ters orantılıdır. Eski dostlarla bir kelime bütün bir hikâye ya da fikirler dizisi anlamına gelir. Yeni gelenler içinse her şey ayrıntılı olarak ele alınmalıdır. Bazı kişilerde gerçek bir bütünlük çılgınlığı vardır, her adımı ifade etmek zorundadırlar. Bu kişiler en katlanılmaz yol arkadaşlarıdır ve zihinsel

enerjileri bir şekilde büyük olsa da, bize her zaman zayıf ve ikinci sınıf gelirler. Kısacası, avamlığı aristokrasiden ayıran plebyenliğin özü, belki de bir kusurdan ziyade bir aşırılıktır; aristokrat mizaç için var olmayan meseleleri sürekli olarak canlandırma ihtiyacıdır. Görmezden gelmek, düşünmeyi küçümsemek, görmezden gelmek, centilmenliğin özüdür. Çoğu zaman kışkırtıcı bir şekilde böyledir; çünkü görmezden gelinen şeyler en derin ahlaki sonuçlara sahip olabilir. Ancak beyefendiye duyduğumuz öfkenin tam ortasında, onun akıl almaz ataletinin ve gerçek acil durumlardaki olumsuz tavrının, öyle ya da böyle, kendimize karşı genel üstünlüğüyle bağlantılı olduğunun bilincine varırız. Bu sadece centilmenin davranışla ilgili hususları, bayağı kuşkuları, korkuları, hesaplamaları vs. görmezden gelmesi değildir, Bayağı kişinin eğlenmeye yazgılı olduğu şeyler; bayağı kişinin konuştuğu yerde onun sessiz kalması; bayağı kişinin nedenlerle dolu olduğu yerde onun sonuçlardan başka bir şey vermemesi; açıklama yapmaması ya da özür dilememesi; yirmi cümle yerine bir cümle kullanması ve tek kelimeyle, ona yaptırmanın oldukça imkânsız olduğu, ama bayağı kişinin zihninin neredeyse tamamını gerçekleştirdiği, deyim yerindeyse, bir miktar ara düşünme vardır. İkincil olanın tüm bu bastırılması, eğer gelmeyi seçerlerse, daha yüksek mertebeler için alanı açık bırakır. Ama hiç gelmeseler bile, var olan düşünceler yine de aristokrat tipini gösterecek ve iyi yetiştirilmiş bir biçim giyecektir. Bir cahilin arkadaşlığından aristokrat bir mizacın arkadaşlığına geçerken uyum ve rahatlık duygumuz o kadar büyüktür ki, neredeyse bir dünya adamının sahip olduğu en yanlış görüş ve zevkleri, sıradan bir insanın sahip olduğu en doğru görüş ve zevklerden daha doğru bulmaya meylederiz. İkincisinde en iyi fikirler, değersiz ortaklarının fazlalığı tarafından boğulur, engellenir ve kirletilir. Birincisinde ise en azından bir atmosferin ve özgür bir bakış açısının olumsuz koşulları mevcuttur. Psikolojik analizden estetik eleştiriye sapmış gibi görünebilirim. Ancak seçim ilkesi o kadar önemlidir ki, kapsamının ne kadar büyük olduğunu göstermeye yardımcı olabilecek hiçbir örnek gereksiz görünmemektedir. Söylediklerimden çıkan sonuç, seçimin tercih kadar reddetme anlamına da geldiği ve görmezden gelme, dikkatsizlik işlevinin zihinsel ilerlemede dikkatin kendisi kadar hayati bir faktör olduğudur.

23. BÖLÜM

HAREKET ÜRETİMİ

Okuyucu, son bölümlerin kendisini sürüklediği tamamen içsel süreçler ve ürünler ormanında, hepsinin nihai sonucunun, giden sinirler aracılığıyla merkezi heyecanın kaçışına bağlı bir tür bedensel faaliyet olması gerektiğini unutmuş olmayacaktır. Hatırlanacağı üzere, tüm sinirsel organizma, fizyolojik olarak düşünüldüğünde, uyarıcıları tepkilere dönüştüren bir makineden başka bir şey değildir ve yaşamımızın entelektüel kısmı, makinenin faaliyetlerinin ancak orta ya da 'merkezi' kısmıyla örülmüştür. Şimdi nihai ya da ortaya çıkan operasyonları, bedensel faaliyetleri ve bunlarla bağlantılı bilinç biçimlerini ele alalım.

Gelen sinirlere etki eden her izlenim, farkında olalım ya da olmayalım, giden sinirlerde bir miktar deşarj üretir. Geniş kapsamlı terimler kullanarak ve istisnaları göz ardı ederek, olası her hissin bir hareket ürettiğini ve bu hareketin tüm organizmanın ve onun her bir parçasının hareketi olduğunu söyleyebiliriz. Bir patlama ya da şimşek çakması bizi ürküttüğünde ya da gıdıklandığımızda açıkça gerçekleşen şey, aldığımız her duyumda gizil olarak gerçekleşir. Önemsiz duyumlar söz konusu olduğunda irkilmeyi ya da gıdıklanmayı hissetmememizin tek nedeni kısmen çok az miktarda olması, kısmen de gafletimizdir. Profesör Bain yıllar önce bu genel boşalma olgusuna Difüzyon Kanunu adını vermiş ve bunu şu şekilde ifade etmiştir: "Bir izlenime Duygu eşlik ettiğine göre, uyarılan akımlar beyin üzerinde yayılır ve iç organları etkilemenin yanı sıra hareketli organlarda genel bir çalkantıya yol açar."

Hissin güçlü olduğu durumlarda bu yasa kanıt gerektirmeyecek kadar tanıdıktır. Prof. Bain'in dediği gibi: "Her birimiz kendi deneyimlerimizden biliriz ki ani bir duygu şokuna genel olarak vücut hareketleri

ve diğer etkiler eşlik eder. Hiçbir duygu olmadığında sakinleşiriz; hafif bir duyguya hafif belirtiler eşlik eder; daha yoğun bir şok daha yoğun bir patlamaya neden olur. Her hazzın, her acının ve her duygu biçiminin, gözlemlerimizin bize bildirdiği belirli bir etki dalgası vardır ve bu bilgiyi, diğer insanların dışavurumlarından duygularını çıkarsamak için kullanırız. Sinirsel etkinin yayılan dalgasında ilk ve belirgin olarak etkilenen organlar hareketli üyelerdir ve bunlar arasında tercihen, yüzün (hayvanlarda kulaklarla birlikte) hareketleri yüz ifadesini oluşturan özellikleridir. Ancak etki, hareketli sistemin istemli ve istemsiz tüm parçalarına yayılır; bezler ve iç organlar -mide, akciğerler, kalp, böbrekler, deri, cinsel organlar ve meme organlar- üzerinde önemli bir dizi etki meydana gelir. Bu durum görünüşte evrenseldir, kanıtlanması için ayrıntılı örneklere atıfta bulunmaya gerek yoktur; itiraz edenlere yasaya kesin istisnalar getirme yükü düşmektedir."[352]

Her izlenimin sinir merkezleri aracılığıyla yayılmasının muhtemelen hiçbir istisnası yoktur. Bununla birlikte, merkezlerden geçen dalganın etkisi genellikle süreçlere müdahale etmek ve orada zaten var olan gerilimleri azaltmak olabilir ve bu tür engellemelerin dışa dönük sonuçları, engellenen bölgelerden gelen deşarjların durması ve zaten meydana gelme sürecinde olan bedensel faaliyetlerin kontrol edilmesi olabilir. Bu gerçekleştiğinde, muhtemelen bazı kanalların diğerlerinden akan akımlar tarafından boşaltılması veya sifonlanması gibi bir şey olur. Yürürken bir ses, görüntü, koku ya da düşünce dikkatimizi çektiği için aniden durduğumuzda, buna benzer bir şey meydana gelir. Ancak, merkezi inhibisyona değil, inhibitör türde giden akımları boşaltan merkezlerin uyarılmasına bağlı olan periferik aktivitenin durduğu durumlar da vardır. Örneğin ne zaman irkilsek, kalbimiz anlık olarak durur ya da atışını yavaşlatır ve ardından hızlanarak çarpmaya başlar. Bu kısa süreli durma, pnömogastrik sinirden aşağıya doğru giden bir akımdan kaynaklanır. Bu sinir uyarıldığında kalp atışlarını durdurur ya da yavaşlatır ve sinir kesildiğinde irkilmenin bu özel etkisi ortaya çıkmaz.

352 Emotions and Will, s. 4, 5

Bununla birlikte, genel olarak, bir duyu-izleniminin uyarıcı etkileri engelleyici etkilerinden daha ağır basar, böylece kabaca, söyleyerek başladığımız gibi, deşarj dalgasının vücudun tüm bölümlerinde bir aktivite ürettiğini söyleyebiliriz. Gelen herhangi bir duyumun tüm etkilerinin izini sürme görevi henüz fizyologlar tarafından yerine getirilmemiştir. Ancak son yıllarda bu konudaki bilgilerimiz artmaya başlamıştır ve tüm ayrıntılar için özel incelemelere başvurmak zorunda olsam da, burada difüzyon yasasının doğruluğunu kanıtlayan bir dizi ayrı gözlemi kısaca bir araya getirebilirim.

İlk olarak dolaşım üzerindeki etkileri ele alalım. Kalp üzerindeki etkilerini az önce gördük. Haller uzun zaman önce, açık bir damardaki kanın davul çalındığında daha hızlı aktığını kaydetmiştir.[353] Bölüm 3'te, Mosso'ya göre, beyindeki dolaşımın duyum ve düşünce değişiklikleriyle nasıl anlık olarak değiştiğini öğrendik. Korku, utanç ve öfke nesnelerinin derinin, özellikle de yüz derisinin kan akışı üzerindeki etkisi, üzerinde durmaya gerek duyulmayacak kadar iyi bilinmektedir. Couty ve Charpentier'e göre, yüksek duyuların hisleri köpeklerde nabız hızı ve kan basıncı üzerinde en çeşitli etkileri yaratır. Bu yazarlara ait bir nabız grafiği olan Şekil 81, başka bir köpeğin bağırışlarını duyan bir köpeğin kalbi üzerindeki çalkantılı etkiyi göstermektedir. Kan basıncındaki değişiklikler pnömogastrik sinirler kesildiğinde meydana gelecektir, bu da vaso-motor etkinin doğrudan olduğunu ve kalbe bağlı olmadığını göstermektedir. Mosso, vücut üyelerinin hacmindeki dalgalanmaları kaydetmek için pletismograf adlı o basit aleti icat ettiğinde, "İtalya'da yaptığı ilk deneylerde onu en çok şaşırtan şeyin, eldeki kan damarlarının aşırı huzursuzluğu olduğunu, en küçük bir duyguda, ister uyanıkken ister uykuda olsun, hacimlerini şaşırtıcı bir şekilde değiştirdiklerini" söylüyor. [354] [Şekil 82 (Fere'den[355])

353 Cf. Fere . Sensation et Mouvement (1887), s. 56.

354 La Paura (1884), s. 117. Karşılaştırın Fere: Duyum ve Hareket, bölüm XVII.

355 Revue Philosopbique, xxiv. 570.

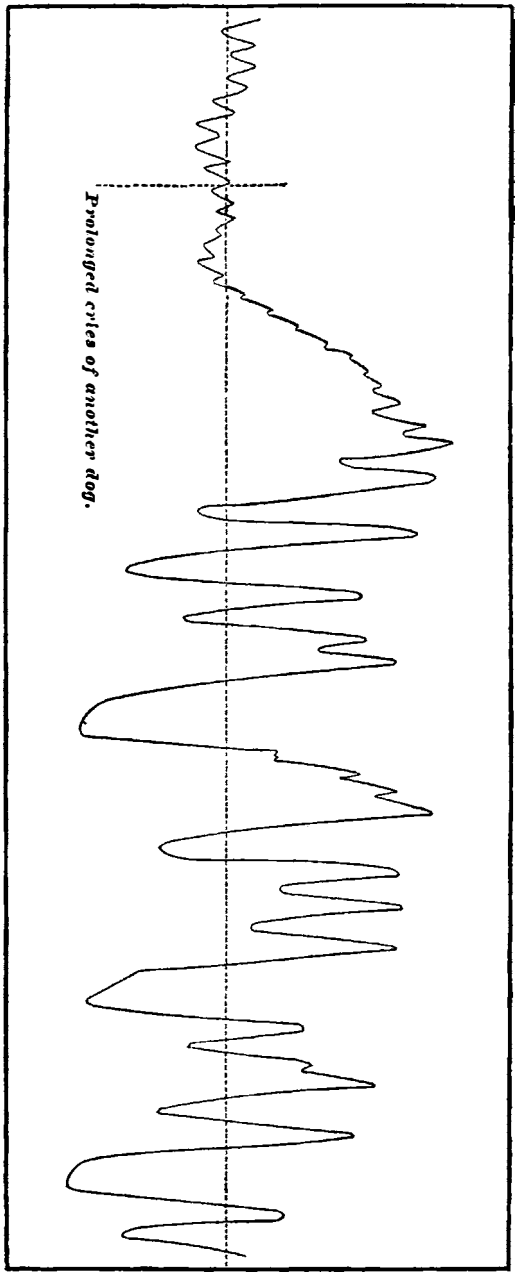

Fig 81

bir kişinin nabzının nasıl attığını gösterir; denek, a işaretli andan b işaretli ana kadar süren kırmızı bir ışığın gösterilmesiyle değiştirilmiştir.

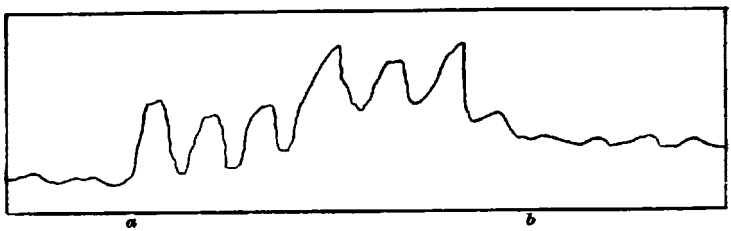
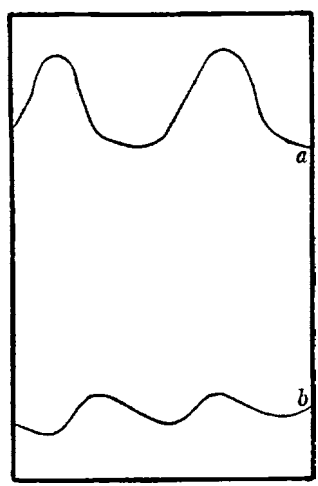

Fig 82

Ani duyusal uyaranların solunum üzerindeki etkileri de ayrıntılı yorum gerektirmeyecek kadar iyi bilinmektedir. Her ani seste 'nefesimizi tutarız'. Dikkatimiz ve beklentimiz ne zaman güçlü olsa 'nefesimizi tutarız'

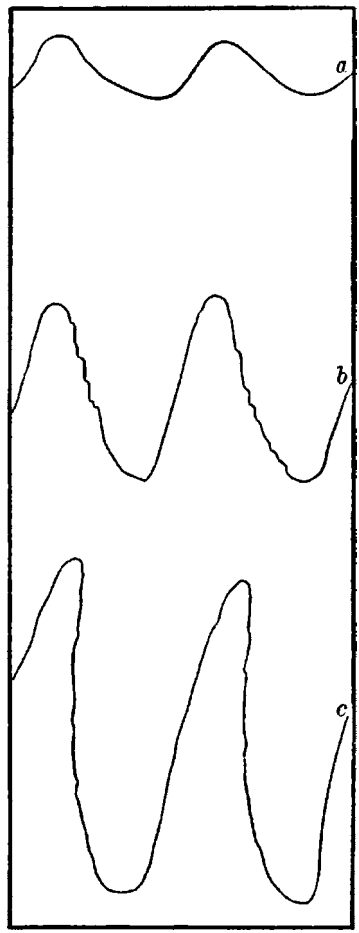

Şekil 83

B'nin solunum eğrisi: a, gözler açıkken; b, gözler kapalıyken.

meşgul oluruz ve durumun gerginliği hafiflediğinde iç çekeriz. Önümüzde korkutucu bir nesne olduğunda nefes nefese kalırız ve derin bir nefes alamayız; nesne bizi öfkelendirdiğinde ise tam tersine,

zor olan nefes verme eylemidir. Fere'den kendimi açıklayan birkaç şekil ekliyorum. Bunlar ışığın histerik hastalarından ikisinin solunumu üzerindeki etkilerini göstermektedir[356].

Şekil 84

L'nin solunum eğrisi: a, sarı ışıkla; b, yeşil ışıkla; c, kırmızı ışıkla. Kırmızının çok güçlü bir etkisi var.

356 Revue Phil., xxiv.pages.566-7.-Beyin ve solunum arasındaki ilişkiler hakkında daha fazla bilgi için Danilewsky'nin Bio- logisches Centralblatt, ii. 690'daki makalesine bakınız.

Ter bezleri üzerinde, duyusal uyaranların benzer sonuçları gözlemlenmiştir. Ter bezlerinin durumunu, derinin yüzeyine uygulanan elektrotlar aracılığıyla galvanik bir akım başlatma gücüyle test eden Tarchanoff, "en basit duyum ve izlenimlerden, istemli hareketlere ve en yüksek zihinsel efor biçimlerine kadar neredeyse her tür sinirsel faaliyete, deri bezlerinde artan bir faaliyetin eşlik ettiğini" bulmuştur.[357] Sanders tarafından kaydedilen göz bebeği gözlemleri, uyku sırasında uygulanan her duyusal uyaranı, uyaran kişiyi uyandıracak kadar güçlü olmasa bile, geçici bir genişlemenin izlediğini göstermektedir. Uyanma anında, gözün üzerine güçlü bir ışık düşse bile bir genişleme olur.[358] Çocukların gözbebeğinin korkunun etkisi altında muazzam derecede genişlediği kolayca gözlemlenebilir. Acı ve yorgunlukta genişlediği, öfke durumunda ise tam tersine büzüştüğü söylenir.

Karın iç organları üzerindeki etkilere gelince, bunların varlığı şüphesizdir, ancak çok az sayıda kesin gözlem yapılmıştır[359].

Mesane, bağırsaklar ve rahim, kayıtsız bile olsa duyumlara tepki verir. Mosso ve Pellicani, köpeklerin mesanesi üzerinde yaptıkları pletismografik araştırmalarda, her türlü duyusal uyaranın bu organda, karın duvarlarından bağımsız olarak refleks kasılmalar meydana getirdiğini tespit etmişlerdir. Mesaneyi 'iris kadar iyi bir Esteziyometre' olarak adlandırırlar ve insan dişisinde psişik uyaranların bu organ üzerindeki nadir olmayan refleks etkilerine atıfta bulunurlar.[360] M. Fere, anüs sfinkterinin kayıtsız duyumların bile yol açacağı kasılmalarını kaydetmiştir. Bazı hamile kadınlarda, annenin aldığı neredeyse her duyusal heyecandan sonra fetüsün hareket ettiği hissedilir. Bunun tek doğal açıklaması, böyle anlarda rahmin refleks kasılmaları tarafından uyarılmasıdır.[361] Salgı bezlerinin duygulardan etkilendiği, keder gözyaşları, ağız kuruluğu, nemli deri ya da korku diyaresi, bazen öfkenin ardından gelen safra rahatsızlıkları vb. durumlarında yeterince

357 Tarchanoff'un makalesinin (Pfluger's Archiv, XLVi. 46'da) American Journal of Psych. ii. 653'teki raporundan alıntılanmıştır.

358 Archiv f. Psychiatric, VII. 652; IX. 129.

359 Sensation et Mouvement, 57-8.

360 R. Accad. dei Lincei (1881-2). Hofmann u. Schwalbe'nin Jahresbericht'indeki raporu takip ediyorum, X. II. 93.

361 Of. Fere, Sensation et Mouvement, chap. xiv.

açıktır. Sulu yiyecekleri görünce ağzın sulanması iyi bilinir. Tüm bu refleks değişikliklerinin daha küçük derecelerini takip etmek zordur, ancak izlenebilir olmaktan çıktıkları yerlerde bile bir dereceye kadar var olduklarından ve tüm duyumlarımızın bazı iç organ etkilerine sahip olduğundan şüphe edilemez. Güneş ışığının yol açtığı hapşırma, belirli okşamaların, temasların ve müzikli ya da müziksiz seslerin yol açtığı derideki pürüzlenme (tüylerin diken diken olması), korku anında tüylerin diken diken olmasıyla aynı düzendeki olgulardır, ancak dereceleri daha düşüktür.

İstemli Kaslar Üzerindeki Etkiler. Her duyusal uyaran, söz konusu uyaranın özel doğasına bağlı olarak belirli kaslara özel bir deşarj göndermekle kalmaz - bu özel deşarjların bazılarını Bölüm 11'de inceledik, diğerlerini İçgüdü ve Duygu başlıkları altında inceleyeceğiz - aynı zamanda kasları genel olarak innerve eder. M. Fere bunun çok ilginç deneysel kanıtlarını vermiştir. Deneklerin ellerinin kasılma gücü kendi kendini kaydeden bir dinamometre ile ölçülmüştür. Normalde maksimum güç, basit deneysel koşullar altında, günden güne aynı kalır. Ancak kasılma ile eş zamanlı olarak denek duyusal bir izlenim alırsa, kasılma bazen zayıflamış, ancak daha sıklıkla artmıştır. Bu pekiştirici etki dinamojenik adını almıştır. Basit müzik notalarının dinamojenik değeri, ses şiddeti ve yüksekliğiyle orantılı gibi görünmektedir. Notaların hüzünlü gerginliklerle birleştiği durumlarda kas gücü azalır. Eğer gerginlikler neşeli ise, artar. -- Renkli ışıkların dinamojenik değeri renge göre değişir. Normal gücü 23 ile ifade edilen bir deneğin[362] gözlerine mavi ışık tutulduğunda bu güç 24, yeşil ışık tutulduğunda 28, sarı ışık tutulduğunda 30, turuncu ışık tutulduğunda 35 ve kırmızı ışık tutulduğunda 42 olmuştur. Dolayısıyla kırmızı en heyecan verici renktir. Tatlar arasında tatlı en düşük değere sahiptir, ardından tuz, sonra acı ve son olarak ekşi gelir, ancak M. Fere'nin belirttiği gibi, asetik gibi bir ekşi, tat kadar acı ve koku sinirlerini de uyarır. Tütün

362 Verilen rakamlar histerik bir deneğe aittir ve farklılıklar normalden daha büyüktür. M. Fere histerik kişinin dengesiz sinir sisteminin ('ces grenouilles de la psychologic') niteliksel ilişkileri değiştirmeksizin yasayı niceliksel olarak abartılı bir ölçekte gösterdiğini düşünmektedir. Bu etkiler bize biraz da Urbantschitsch tarafından keşfedilen ve bu ciltte yeniden ele alınan, duyumların diğer düzenlerin minimal duyumları üzerindeki etkisini hatırlatmaktadır.

dumanı, alkol, sığır eti özü (ki besleyici değildir), vb. uyarıcı etkileri kısmen bu tür bir dinamojenik etkiden kaynaklanıyor olabilir. -- Kokular arasında misk kokusunun kendine özgü bir dinamojenik güce sahip olduğu görülmektedir. Şekil 85, M. Fere'nin kendi kendini açıklayan dinamografik izlemelerinden birinin kopyasıdır. Daha küçük kasılmalar uyaran olmaksızın olanlardır; daha güçlü olanlar ise kırmızı ışık ışınlarının etkisinden kaynaklanmaktadır.

Fig 85

Herkes patellar refleksi ya da ayağın yukarı doğru sarsılmasını bilir; bu refleks, bacak diğer dizin üzerinde asılı dururken diz kapağının altındaki tendona akıllıca vurulmasıyla ortaya çıkar. Dr. Weir Mitchell ve Lombard, dokunmayla eşzamanlı olarak başka hisler ortaya çıktığında, sarsıntının arttığını bulmuşlardır.[363] Sıcak, soğuk, iğnelenme, kaşınma veya derinin faradik uyarımı, bazen güçlü optik izlenimler, müzik, hepsi bu dinamojenik etkiye sahiptir ve dokunmayla eşzamanlı olarak vücudun diğer kısımlarında istemli hareketler oluşturulduğunda da ortaya çıkar. [364]

Bir uyarımın halihazırda devam etmekte olan başka bir uyarımı basitçe güçlendirdiği bu 'dinamojenik' etkiler, uyaran tarafından yeni faaliyetlerin başlatıldığı refleks eylemlerle karıştırılmamalıdır. Tüm içgüdüsel performanslar ve duygu tezahürleri refleks eylemlerdir. Ancak bilincinde olduğumuz reflekslerin altında, muhtemelen çoğu insanda kas tonusu dalgalanmaları olarak adlandırılabilecek, ancak

363 Mitchell (Philadelphia) Medical News'de (13 ve 20 Şubat 1886); Lombard American Journal of Psychology'de (Ekim 1887).

364 Profesör H. P. Bowditch, pekiştirici hareketin saniyenin 0,4'ü kadar gecikmesi halinde, pekiştirmenin gerçekleşmediğini ve 0,4' ile 1,7' arasındaki gecikmelerde diz sarsıntısının pozitif inhibisyonuna dönüştüğünü ilginç bir şekilde keşfetmiştir. Patellar bağa dokunulduktan sonra 1,7' den daha geç yapılan istemli hareketlerde diz salınımı hiç değişmez (bkz. Boston Med. and Surg. Journ., May 31, 1888).

bazı nevrotik deneklerde gözle gösterilebilen, miktar olarak daha küçük başka refleksler de sürekli olarak devam ediyor gibi görünmektedir. M. Fere bunlardan bazılarını daha önce atıfta bulunduğum makalesinde[365] göstermiştir.

Tüm bu gerçeklere dönüp baktığımızda, doğrulamanın mümkün olmadığı durumlarda bile yayılma yasasının doğruluğundan şüphe etmek zordur. Merkezlerin herhangi bir yerinde ortaya çıkan bir süreç her yerde yankılanır ve bir şekilde organizmanın tamamını etkileyerek faaliyetlerini arttırır ya da azaltır. Tekrar asimilasyona geliyoruz.

Bir önceki sayfada sinir merkezi kütlesinin elektrikle yüklü iyi bir iletkene benzetildiği ve gerilimin her yerde değişmeden hiçbir yerde değiştirilemeyeceği ifade edilmişti.

Herr Schneider, zekice ve düşündürücü bir zoolojik incelemeyle,[366] yüksek düzeyde evrimleşmiş hayvanların yaptığı tüm özel hareketlerin, basit organizmaların tüm vücudunun katıldığı, başlangıçta basit olan iki hareketten, kasılma ve genişlemeden farklılaştığını göstermeye çalışmıştır. Kasılma eğilimi, uçma eğilimi de dahil olmak üzere daha sonra geliştirilen tüm kendini koruma dürtülerinin ve tepkilerinin kaynağıdır. Genişleme eğilimi ise tam tersine saldırgan türden dürtü ve içgüdülere, beslenme, savaşma, cinsel ilişki vb. ayrılır. Schneider'in makaleleri, sadece hayvanlar üzerine yaptıkları dikkatli gözlemler için bile okunmaya değerdir. Bunları burada, a posteriori örneklerimizin var olduğunu gösterdiği yayılma dalgasının neden olması gerektiğine dair mekanik a priori nedene ek olarak bir tür evrimsel neden olarak alıntılıyorum.

Şimdi serebromental değişimin sonucu olarak ortaya çıkan daha önemli hareket sınıflarının ayrıntılı bir incelemesine geçeceğim. Bunlar şu şekilde sıralanabilir

1) İçgüdüsel veya Dürtüsel Performanslar;

2) Duygu İfadeleri; ve

3) Gönüllü Eylemler;

ve her birinin kendine ait bir bölümü olacaktır.

365 Revue Phil., xxiv. 573 S.

366 Vierteljahrschrift fur wiss. Philos., iii. 294 de.

24. BÖLÜM

İÇGÜDÜ[367]

İÇGÜDÜ genellikle, amaçları önceden görmeden ve performans konusunda önceden eğitim almadan, belirli amaçları gerçekleştirecek şekilde hareket etme yetisi olarak tanımlanır. Bu şekilde tanımlanan içgüdüler, hayvanlar aleminde muazzam bir ölçekte var olduğu için kanıta ihtiyaç duyulmaz. Belirli bir organın varlığıyla birlikte, neredeyse her zaman bu organın kullanımına yönelik doğal bir yeteneğin de var olduğu söylenebilir.

"Kuşun yağ salgılamak için bir bezi var mı? O, içgüdüsel olarak yağı bezden nasıl çıkaracağını ve tüye nasıl uygulayacağını bilir. Çıngıraklı yılanın yivli dişi ve zehir bezi var mı? Düşmanlarına karşı hem yapısını hem de işlevini nasıl en etkili hale getireceğini talimat almadan bilir. İpek böceğinin sıvı ipeği salgılama işlevi var mıdır? Uygun zamanda, daha önce binlercesinin yaptığı gibi, hiç görmediği kozayı sarar ve böylece talimat, model ya da deneyim olmaksızın, dönüşüm döneminde kendisi için güvenli bir barınak oluşturur. Şahinin pençeleri var mı? İçgüdüsel olarak onları çaresiz avına karşı nasıl etkili bir şekilde kullanacağını bilir." [368]

Bu hayranlık uyandıracak derecede kesin davranış eğilimlerinden bahsetmenin çok yaygın bir yolu, bunların hizmet ettiği amacı soyut olarak adlandırmaktır; örneğin kendini koruma, savunma ya da yumurta ve yavrulara bakma gibi - ve hayvanın içgüdüsel bir ölüm korkusu ya da yaşam sevgisi olduğunu ya da kendini koruma içgüdüsü ya da annelik içgüdüsü ve benzerlerine sahip olduğunu söylemektir. Ancak bu, hayvanın milyonlarca vakada bir kez bile çerçevesini çizmesi mümkün olmayan soyutlamalara itaat ettiğini gösterir. Gerçekleri

367 Bu bölüm, Scribner's Magazine ve Popular Science Monthly'nin 1887 sayısında dergi makaleleri şeklinde (neredeyse aynen basılmış olarak) yer almıştır.

368 P. A. Chadbourne : Instinct, s. 28 (New York, 1873).

yorumlamanın katı fizyolojik yolu çok daha net sonuçlara götürür. İçgüdüsel olarak adlandırdığımız eylemlerin hepsi genel refleks tipine uygundur; hayvanın vücuduyla temas halinde olan ya da çevresindeki belirli duyusal uyarıcılar tarafından çağrılırlar. Kedi farenin peşinden koşar, köpekten önce koşar ya da dövüşür, duvarlardan ve ağaçlardan düşmekten kaçınır, ateşten ve sudan uzak durur, vs. yaşam ya da ölüm, benlik ya da korunma gibi herhangi bir kavrama sahip olduğu için değil. Muhtemelen bu kavramlardan hiçbirine kesin olarak tepki verecek dereceye ulaşmamıştır. Her durumda ayrı ayrı ve sadece elinden bir şey gelmediği için hareket eder; görüş alanında fare denen o koşan şey belirdiğinde peşinden gitmesi gerektiği; köpek denen o havlayan ve engel çıkaran şey orada belirdiğinde, uzaktaysa geri çekilmesi, yakındaysa tırmalaması gerektiği; ayaklarını sudan, yüzünü alevden çekmesi gerektiği vb. Sinir sistemi büyük ölçüde bu tür tepkilerin önceden organize edilmiş bir demetidir - hapşırmak kadar kaçınılmaz ve kendi özel uyarıcılarıyla olduğu kadar onların özel uyarıcılarıyla da tam olarak ilişkilidirler. Doğa bilimci kendi rahatlığı için bu tepkileri genel başlıklar altında sınıflandırabilse de, hayvanda bunları ortaya çıkaran şeyin belirli bir duyum, algı ya da imge olduğunu unutmamalıdır.

İlk başta bu görüş, hayvanların aralarında yaşayacakları dışsal şeylerin beklentisiyle hazır olarak sahip olduklarını varsaydığı çok sayıda özel uyumla bizi hayrete düşürmektedir. Karşılıklı bağımlılık bu kadar karmaşık olabilir ve bu kadar ileri gidebilir mi? Doğuştan her bir şey, kilitlerin anahtarlarına uygun olduğu gibi, belirli diğer şeylere ve yalnızca onlara uygun mudur? Kuşkusuz bunun böyle olduğuna inanılmalıdır. Derimize ve bağırsaklarımıza varıncaya kadar yaratılışın her köşesinde, barındırdığı yiyecekleri yiyip sindirmek ve gizlediği tehlikeleri karşılamak için oraya uygun organlara sahip canlı sakinleri vardır ve yapı biçiminde bu şekilde gösterilen uyumun küçüklüğü hiçbir engel tanımaz. Aynı şekilde, çeşitli sakinlerin sergilediği davranış biçimindeki uyumun küçüklüğünün de bir sınırı yoktur.

İçgüdü üzerine eski yazılar etkisiz kelime israfıdır, çünkü yazarları hiçbir zaman bu kesin ve basit bakış açısına inmemiş, her şeyi hayvanların - insandaki her şeyden çok daha üstün olan - basiret ve

kehanet gücüne ve Tanrı'nın onlara böyle bir armağan bahşetmesindeki lütfuna duyulan belirsiz hayrete boğmuşlardır. Ancak Tanrı'nın lütfu onlara her şeyden önce bir sinir sistemi bahşetmiştir; ve dikkatimizi buna çevirdiğimizde, içgüdünün yaşamın diğer tüm gerçeklerinden ne daha fazla ne de daha az harika görünmesini sağlar.

Her içgüdü bir dürtüdür. Yüz kızarması, hapşırma, öksürme, gülümseme, kaçma ya da müziğe ayak uydurma gibi dürtüleri içgüdü olarak adlandırıp adlandırmayacağımız yalnızca bir terminoloji meselesidir. Süreç baştan sona aynıdır. Herr G. H. Schneider, Der Thierische Wille adlı son derece taze ve ilginç çalışmasında dürtüleri (Triebe) duyum dürtüleri, algı dürtüleri ve fikir dürtüleri olarak alt bölümlere ayırır. Soğuktan sinmek bir duyu dürtüsüdür; bir yöne doğru koşan insanlar görürsek dönüp takip etmek bir algı dürtüsüdür; hava esmeye ve yağmur yağmaya başlarsa korunmak için etrafı kolaçan etmek bir hayal gücü dürtüsüdür. Tek bir karmaşık içgüdüsel eylem, her üç sınıftan dürtülerin art arda uyanmasını içerebilir. Böylece aç bir aslan, içinde arzuyla birleşen hayal gücünün uyanmasıyla avını aramaya başlar; göz, kulak ya da burun deliğinden belli bir mesafede var olduğuna dair bir izlenim edindiğinde avını takip etmeye başlar; ganimet telaşa kapılıp gördüğünde ya da mesafe yeterince azaldığında üzerine atılır; pençeleri ve dişleriyle temas ettiğini hissettiği anda onu parçalayıp yemeye devam eder. Aramak, takip etmek, sıçramak ve yutmak, kas kasılmasının pek çok farklı türüdür ve hiçbir tür diğerine uygun uyaran tarafından çağrılmaz.

Schneider, deliğinde mısır depolayan hamster için şöyle diyor: "Depolama eğilimini analiz edersek, bunun üç dürtüden oluştuğunu görürüz: Birincisi, algıya bağlı olarak besleyici nesneyi alma dürtüsü; ikincisi, bu ikincisinin fikrine bağlı olarak onu konuta taşıma dürtüsü ve üçüncüsü, mekânın görüntüsüne bağlı olarak onu oraya bırakma dürtüsü. Hamsterın doğasında, dolu bir mısır başağını görüp de onu soyma arzusu duymadan duramamak vardır; yanak torbaları dolar dolmaz evine doğru acele etmek için dayanılmaz bir arzu duymak doğasında vardır ve son olarak, ambarın görüntüsünün yanakları boşaltma dürtüsünü uyandırması da doğasında vardır."

Düşük seviyedeki bazı hayvanlarda, dürtüsel bir adımı gerçekleştirmiş olma hissi, bir sonraki adımın uyarıcısının o kadar vazgeçilmez bir parçasıdır ki, hayvan performans sıralamasında herhangi bir değişiklik yapamaz.

Şimdi, neden çeşitli hayvanlar bu kadar tuhaf uyarıcıların varlığında bize bu kadar tuhaf görünen şeyler yaparlar? Örneğin tavuk, sonuç hakkında bir tür kehanet sezgisine sahip değilse, neden bir folluk dolusu yumurta gibi korkutucu derecede ilgi çekici olmayan bir dizi nesneyi kuluçkaya yatırma zahmetine katlanır? Tek cevap 'ad hominem'dir. Hayvanların içgüdülerini ancak kendi içgüdülerimiz hakkında bildiklerimizle yorumlayabiliriz. İnsanlar neden mümkün olduğunda sert zeminler yerine hep yumuşak yataklarda yatarlar? Soğuk bir günde neden sobanın etrafında otururlar? 'Neden bir odada yüz kişiden doksan dokuzunun yüzü duvara değil de odanın ortasına dönüktür? Neden koyun semeri ve şampanyayı, peksimet ve kuyu suyuna tercih ederler? Neden genç kız gençlerin ilgisini çeker de onunla ilgili her şey dünyadaki diğer her şeyden daha önemli ve anlamlı görünür? Bunların insani yöntemler olduğu ve her canlının kendi yöntemlerini sevdiği ve doğal olarak bu yöntemlere uymayı benimsediğinden başka bir şey söylenemez. Bilim gelip bu yolları değerlendirebilir ve çoğunun faydalı olduğunu görebilir. Ancak bu yollar faydalı oldukları için değil, onları takip ettiğimiz anda yapmamız gereken tek uygun ve doğal şeyin bu olduğunu hissettiğimiz için takip edilir. Akşam yemeğini yerken milyarda bir kişi bile faydayı düşünmez. Yemeğin tadı güzel olduğu ve daha fazlasını istemesine neden olduğu için yer. Eğer ona tadı böyle olan bir şeyi neden daha fazla yemek istediğini sorarsanız, size bir filozof olarak saygı duymak yerine muhtemelen bir aptal olarak gülecektir. Lezzetli duyum ile uyandırdığı eylem arasındaki bağlantı onun için mutlak ve kendinden menkuldür, kendi kanıtından başka hiçbir kanıta ihtiyaç duymayan en mükemmel türden bir 'a priori sentez'dir. Kısacası, doğal olanı tuhaf gösterme sürecini, içgüdüsel herhangi bir insan eyleminin nedenini soracak kadar ileri götürmek için Berkeley'in deyimiyle, öğrenerek ahlaksızlaşmış bir zihin gerekir. Yalnızca metafizikçinin aklına şu tür sorular gelebilir: Neden memnun olduğumuzda gülümseriz de kaşlarımızı çatmayız? Neden tek bir

arkadaşımızla konuştuğumuz gibi bir kalabalıkla konuşamıyoruz? Neden belirli bir genç kız aklımızı başımızdan alır? Sıradan insan sadece şunu söyleyebilir: "Elbette gülümseriz, elbette kalabalığı görünce kalbimiz çarpmaya başlar, elbette genç kızı severiz, o mükemmel biçime bürünmüş güzel ruhu, sonsuzluktan beri sevilmek için yaratılmış o kadar aşikâr ve aleni ki!"

Ve muhtemelen her hayvan, belirli nesnelerin varlığında yapma eğiliminde olduğu belirli şeyler hakkında da böyle hisseder. Onlar da a priori (önsel) sentezlerdir. Aslan için sevilmek için yaratılmış olan dişi aslandır; ayı için dişi ayı. Kuluçkaya yatmış bir tavuk için, dünyada bir folluk dolusu yumurtanın kendisine göre son derece büyüleyici, değerli ve asla üzerinde çok fazla oturulmaması gereken bir nesne olduğu düşüncesi muhtemelen canavarca görünecektir. [369]

Böylece, bazı hayvanların içgüdüleri bize ne kadar gizemli görünürse görünsün, bizim içgüdülerimizin de onlara o kadar gizemli görüneceğinden emin olabiliriz. Ve şu sonuca varabiliriz ki, ona itaat eden hayvan için, her içgüdünün her dürtüsü ve her adımı kendi yeterli ışığıyla parlar, sonunda o anda yapılması gereken tek ebedi doğru ve uygun şey gibi görünür. Her şey yalnızca kendi iyiliği için yapılır. Sonunda tüm dünya içinde yumurtlama organını boşalmaya teşvik edebilecek belirli bir yaprağı, leşi ya da gübre parçasını keşfettiğinde, bir sineği hangi heyecan sarsmaz ki? O zaman akıntı ona tek uygun şey gibi görünmez mi? Ve gelecekteki kurtçuk ve onun yiyeceği hakkında bir şey bilmesine ya da umursamasına gerek var mı?

Yumurtlama içgüdüleri üzerinde düşünülmesi gereken basit örnekler olduğundan, Schneider'den bu konuda birkaç alıntı yapmak

369 "Arıların kraliçelerini takip ettiklerini, onu koruduklarını ve onunla ilgilendiklerini düşünmek çok basit bir düşünce olur, çünkü onsuz kovanın yok olacağının farkındadırlar. Kraliçelerinin kokusu ya da görünüşü arılar için açıkça hoştur - onu bu yüzden severler. Tüm gerçek aşklar, fayda temsillerinden çok daha fazla hoş algılara dayanmaz mı?" (G. H. Schneider, Der Thierische Wille, s. 187.) A priori olarak, herhangi bir duyumun bazı hayvanlarda herhangi bir duyguya ve herhangi bir dürtüye neden olmayacağını düşünmek için hiçbir neden yoktur. Bize göre bir kokunun doğrudan öfke ya da korku uyandırması doğal değildir; ya da bir rengin şehvet uyandırması. Yine de bazı kokuların herhangi bir ses kadar korkutucu olduğu ve büyük olasılıkla renklerin de şekil kadar cinsel uyarıcı olduğu canlılar vardır.

faydalı olabilir: "Bir böceğin yumurtalarını her zaman yavrularının beslenmesine uygun bir noktaya bırakması gibi sıkça bahsedilen, çok çeşitli şekillerde yorumlanan ve gizemle kuşatılan olgu, her hayvanın yavru doğurabilecek bir eşle çiftleşmesi ya da kendisine besin sağlayabilecek materyallerle beslenmesi olgusundan daha hayret verici değildir. Sadece yumurtaların bırakılacağı yerin seçimi değil, yumurtaların bırakılması ve korunmasına yönelik çeşitli eylemler de uygun nesnenin algılanması ve bu algının annelik dürtüsünün çeşitli aşamalarıyla olan ilişkisinden kaynaklanır. Gömme böceği bir leş algıladığında, sadece ona yaklaşmaya ve yumurtalarını içine bırakmaya değil, aynı zamanda onu gömmek için gerekli hareketleri yapmaya da itilir; tıpkı tavuk kuşunu gören bir kuşun onu okşamaya, etrafında çalım satmaya, önünde dans etmeye ya da başka bir şekilde ona kur yapmaya itilmesi gibi; tıpkı bir kaplanın bir antilop gördüğünde onu takip etmeye, üzerine atlamaya ve boğmaya itilmesi gibi. Terzi arı gül yaprağından parçalar keser, onları büker, ağaçlardaki ya da topraktaki bir tırtıl ya da fare deliğine taşır, dikiş yerlerini başka parçalarla tekrar kapatır ve böylece yüksük şeklinde bir kılıf yapar -bunu balla doldurur ve içine bir yumurta bırakır, İradesinin tüm bu çeşitli uygun ifadeleri, yumurtaların içinde olgunlaştığı zaman, uygun bir tırtıl veya fare deliğinin ortaya çıkması ve gül yapraklarının algılanmasının böcekte söz konusu çeşitli dürtülerle o kadar ilişkili olduğunu varsayarak açıklanmalıdır ki, algılar gerçekleştiğinde performanslar da doğal olarak bunu takip eder. ..."

Kuşlarda boş yuva ya da tek bir yumurta algısı, yumurtlamanın fizyolojik işlevleriyle o kadar yakın bir ilişki içindedir ki, bu işlevler için doğrudan bir uyarıcı görevi görürken, yeterli sayıda yumurta algısı tam tersi bir etkiye sahiptir. Tavukların ve ördeklerin, yumurtaları çıkarmaya devam ettiğimizde, onları yuvada bıraktığımızdan daha fazla yumurtladıkları iyi bilinmektedir. Oturma dürtüsü, kural olarak, bir kuş yuvasında belirli sayıda yumurta gördüğünde ortaya çıkar. Eğer bu sayı henüz orada görülmüyorsa, ördekler üzerine oturmaya alışkın olduklarından belki de iki kat daha fazla yumurta bırakmış olmalarına rağmen yumurtlamaya devam ederler. Oturmanın herhangi bir amaç fikrinden bağımsız olduğu ve saf bir algı-dürtü olduğu, diğer şeylerin

yanı sıra, birçok kuşun, örneğin yaban ördeklerinin birbirlerinden yumurta çalmalarından da anlaşılmaktadır. Oturmaya yönelik bedensel eğilimin bir koşul olduğu doğrudur [çünkü kuluçkaya yatan tavuklar yumurta olmayan yere oturur], [370] ancak yumurtaların algılanması, kuluçka dürtüsünün faaliyetinin diğer koşuludur. Guguk kuşu ve inek kuşunun yumurtalarını başka türlerin yuvalarına bırakma eğilimi de saf bir algılama dürtüsü olarak yorumlanmalıdır. Bu kuşlarda kuluçkaya yatmak için bedensel bir eğilim yoktur ve bu nedenle bir yumurtanın algılanması ile üzerine oturma dürtüsü arasında hiçbir bağlantı yoktur. Ancak yumurtalar yumurta kanallarında olgunlaşır ve vücut onlardan kurtulma eğilimindedir. Az önce adı geçen iki kuş yumurtalarını yere değil, türlerini koruyabilecekleri tek yer olan yuvalarına bıraktıklarına göre, amaçlarının türlerini korumak olduğu ve bu amacın tam bilinciyle hareket ettikleri kolayca anlaşılabilir. Ancak durum böyle değildir. Guguk kuşu, içinde zaten yumurta bulunan oldukça belirli yuva türlerini algılayarak, kendi yumurtalarını bu yuvalara bırakmak ve diğerlerini dışarı atmak için heyecanlanır, çünkü bu algılama bu eylemler için doğrudan bir uyarıcıdır. Diğer kuşun gelip yumurtasının üzerine oturacağına dair herhangi bir fikre sahip olması imkânsızdır." [371]

İÇGÜDÜLER HER ZAMAN KÖR VEYA DEĞİŞMEZ DEĞİLDİR

İçgüdülerin kökeni hakkında henüz hiçbir şey söylenmediğini, yalnızca tam olarak oluşmuş olanların yapısından söz edildiğini unutmayın. İnsanoğlunun içgüdülerinin durumu nasıldır?

İnsanın, içgüdülerinin neredeyse tamamen yokluğu ve bu içgüdülerin işlevini 'aklın' üstlenmesiyle daha aşağı yaratıklardan ayrıldığını söylemek kadar yaygın bir şey yoktur. Terimlerini tanımlamamaya dikkat eden iki teorisyen tarafından bu noktada sonuçsuz bir tartışma yürütülebilir. 'Akıl', Kant'tan bu yana sıklıkla olduğu gibi, yalnızca 'çıkarım yapma' gücü olarak değil, aynı zamanda görev ya da evrensel amaçlar gibi belirli yüce türden dürtülere itaat etme eğiliminin bir adı olarak da kullanılabilir. Ve 'içgüdü'nün anlamı, tüm dürtüleri, hatta uzaktaki bir olgunun fikrinden hareket etme dürtüsünü

370 Editörün notu : James'in eklemesi

371 Der Thierische Wille, s 282-3.

olduğu kadar mevcut bir duyumdan hareket etme dürtüsünü de kapsayacak şekilde genişletilebilir. İçgüdü sözcüğü bu genişlikte kullanıldığında, başlangıçta yaptığımız gibi, onu bir son öngörüsü olmaksızın yapılan eylemlerle sınırlamak elbette mümkün olmayacaktır. Elbette kelimelerle ilgili bir tartışmadan kaçınmalıyız ve durumun gerçekleri gerçekten de oldukça açıktır. İnsan, herhangi bir aşağı hayvandan çok daha çeşitli dürtülere sahiptir ve bu dürtülerden herhangi biri, kendi başına ele alındığında, en düşük içgüdünün olabileceği kadar 'kördür'; ancak, insanın hafızası, düşünme gücü ve çıkarım gücü sayesinde, her biri, bir kez onlara teslim olduktan ve sonuçlarını deneyimledikten sonra, bu sonuçların bir öngörüsüyle bağlantılı olarak onun tarafından hissedilir. Bu durumda, harekete geçirilen bir dürtünün, en azından sonuçları uğruna harekete geçirildiği söylenebilir. Hafızası olan bir hayvanda her içgüdüsel eylemin, bir kez tekrarlandıktan sonra 'kör' olmaktan çıkması gerektiği ve hayvanın idrakine girdiği ölçüde 'sonunun' öngörülmesine eşlik etmesi gerektiği açıktır. Yumurtalarını, yumurtadan çıktıklarını hiç görmediği bir yere bırakan bir böcek bunu her zaman 'kör' bir şekilde yapmalıdır; ancak daha önce bir yavru yumurtadan çıkarmış olan bir tavuğun ikinci yuvasında kusursuz bir 'körlükle' oturduğu varsayılamaz. Bunun gibi her durumda bazı sonuç beklentileri uyandırılmalıdır ve bu beklenti, arzulanan ya da hoşlanılmayan bir şey olduğuna göre, zorunlu olarak salt dürtüyü güçlendirmeli ya da engellemelidir. Tavuğun tavuklarla ilgili düşüncesi muhtemelen onu oturmaya teşvik edecektir; öte yandan bir farenin daha önce bir tuzaktan kaçtığını hatırlaması, ona bu tuzağı hatırlatan herhangi bir şeyden yem alma dürtüsünü etkisiz hale getirecektir. Eğer bir çocuk şişman bir zıplayan kurbağa görürse, muhtemelen (özellikle de diğer çocuklarla birlikteyken) yaratığı bir taşla ezme dürtüsüne kapılır ve bu dürtüye körü körüne itaat ettiğini düşünebiliriz. Ancak ölmekte olan kurbağanın kenetlenmiş ellerinin ifadesindeki bir şey, eylemin anlamsızlığını düşündürür ya da ona hayvanların çektiği acıların kendi acılarına benzediğine dair duyduğu sözleri hatırlatır; böylece bir dahaki sefere bir kurbağa tarafından baştan çıkarıldığında, onu tekrar eziyete teşvik etmekten çok, nazik eylemlere sevk eden ve hatta onu daha az düşünceli çocuklara karşı kurbağanın koruyucusu haline getirebilecek bir fikir ortaya çıkar.

O halde, bir hayvan başlangıçta içgüdüler açısından ne kadar iyi donanmış olursa olsun, içgüdüler deneyimle birleştiğinde, dürtülere ek olarak herhangi önemli bir ölçekte anılara, çağrışımlara, çıkarımlara ve beklentilere sahip olduğunda, sonuçta ortaya çıkan eylemlerinin çok değişeceği açıktır. A tarzında tepki vermek için içgüdüsel bir dürtüye sahip olduğu bir O nesnesi, onu doğrudan bu tepkiye kışkırtacaktır. Ancak O bu arada onun için, A'dan tamamen farklı olarak B tarzında tepki vermek için eşit derecede güçlü bir dürtüye sahip olduğu P'nin yakınlığının bir işareti haline gelmiştir. Böylece O ile karşılaştığında, anlık A dürtüsü ve uzak B dürtüsü göğsünde hakimiyet için mücadele eder. İçgüdüsel eylemlerin karakteristiği olduğu söylenen kadercilik ve tekdüzelik o kadar az ortaya çıkacaktır ki, O nesnesi hakkında herhangi bir içgüdüye sahip olduğunu tamamen reddetmek cazip gelebilir. Ancak bu yargı ne kadar yanlış olur! O ile ilgili içgüdü oradadır; yalnızca çağrışım mekanizmasının karmaşıklığı nedeniyle P ile ilgili başka bir içgüdüyle çatışmaya girmiştir.

Burada içgüdünün ne olduğuna dair basit fizyolojik kavrayışımızın iyi meyvelerini hemen toplarız. Eğer yaratığın sinir merkezlerinde belirli bir 'refleks yayının' önceden varoluşundan kaynaklanan salt bir uyarım-motor dürtü ise, elbette tüm bu tür refleks alanlarının yasasını takip etmelidir. Bu tür alanların bir yükümlülüğü, faaliyetlerinin aynı anda devam eden diğer süreçler tarafından 'engellenmesidir'. İster doğuştan organize olsun, ister sonradan kendiliğinden olgunlaşsın, isterse de edinilmiş bir alışkanlıktan kaynaklansın, fark etmez; diğer tüm alanlarla birlikte şansını denemek ve bazen başarılı olmak, bazen de başarısız olmak zorundadır. Bir içgüdünün mistik görüşü onu değişmez kılacaktır. Fizyolojik görüş ise, ayrı içgüdülerin sayısının ve aynı uyarıcının birkaçına birden girme olasılığının yüksek olduğu herhangi bir hayvanda ara sıra düzensizlikler göstermesini gerektirir. Ve bu tür düzensizlikler her üstün hayvanın içgüdülerinin bolca gösterdiği şeylerdir." [372]

372 Memelilerin ve hatta daha aşağı canlıların içgüdülerinde, bir nesil önce temel karakterler olarak kabul edilen tekdüzelik ve yanılmazlık mevcut değildir. Son yıllarda yapılan küçük çaplı çalışmalar, aradığı her yerde süreklilik, geçiş, çeşitlilik ve hata bulmuş ve içgüdü olarak adlandırılan şeyin genellikle sadece ortalaması oldukça sabit olan, ancak matematiksel olarak 'doğru' olması gerekmeyen bir şekilde hareket etme eğilimi olduğuna karar vermiştir. Bu konuda Darwin'in Türlerin Kökeni kitabına bakınız:

Zihnin ayırt edebilecek kadar yüksek olduğu her yerde; refleks yayını boşaltmak için birkaç farklı duyusal unsurun bir araya gelmesi gereken her yerde; bir şeyin ne tür bir şey olduğuna dair ilk kaba imada hemen harekete geçmek yerine, failin onun türünün hangisi olduğunu ve ortaya çıkış koşullarının ne olduğunu görmek için beklediği her yerde; farklı bireylerin ve farklı koşulların onu farklı şekillerde itebileceği her yerde; bu koşulların olduğu her yerde - içgüdüsel yaşamın temel yapısının maskelenmesi söz konusudur. Aşağı seviyedeki vahşi hayvanlarla olan ilişkilerimizin tüm hikâyesi, onları tuzağa düşürmek ya da öldürmek için, onların her şeyi sadece etiketine bakarak değerlendirmelerinden faydalanmamızın tarihidir. Doğa onlarda meseleleri bu kaba şekilde bırakmış ve her zaman en doğru olacak şekilde hareket etmelerini sağlamıştır.

Oltalara takılmayan solucanlar, takılanlardan daha fazladır; bu nedenle Doğa, balık çocuklarına genel olarak, her solucanı ısırın ve şansınızı deneyin der. Ancak çocukları büyüdükçe ve hayatları daha değerli hale geldikçe, riskleri azaltır. Aynı nesne gibi görünen şey şimdi gerçek bir yiyecek, şimdi de bir yem olabileceğinden; toplu yaşayan türlerde her birey koşullara göre bir diğerinin dostu ya da rakibi olabileceğinden; tamamen bilinmeyen herhangi bir nesne hayır ya da şerle dolu olabileceğinden, Doğa birçok nesne sınıfına karşıt dürtüler yerleştirir ve hangi dürtünün baskın çıkacağına karar vermeyi bireysel durumun koşullarındaki küçük değişikliklere bırakır. Böylece, açgözlülük ve şüphe, merak ve çekingenlik, naz ve arzu, utangaçlık ve kibir, sosyallik ve hırçınlık, insanda olduğu kadar yüksek kuşlarda ve memelilerde de birbirlerine hızla çarpıyor ve kararsız bir denge içinde kalıyor gibi görünmektedir. Bunların hepsi doğuştan gelen, başlangıçta kör olan ve kesin olarak belirlenmiş türden motor tepkiler üreten dürtülerdir. O halde bunların her biri, içgüdülerin yaygın olarak tanımlandığı şekliyle bir içgüdüdür. Ancak birbirleriyle çelişirler - her bir özel uygulama fırsatında 'deneyim' genellikle konuya karar verir. Bunları sergileyen hayvan içgüdüsel tavrını kaybeder ve tereddüt ve seçimle dolu bir yaşam, entelektüel bir yaşam sürüyor gibi görünür;

Romanes's Mental Evol., bölümler, XI ila XVI inç ve Ek; W. L. Lindsay's Mind in Lower Animals, cilt I. 133-141; II. bölümler, V, XX; ve K. Semper's Conditions of Existence in Animals, burada pek çok örnek bulunabilir.

ancak bu, içgüdüleri olmadığı için değil, birbirlerinin yolunu tıkayacak kadar çok içgüdüye sahip olduğu içindir.

O halde, içgüdü ve akıl kelimeleriyle uğraşmaksızın, insanın çevresine verdiği tepkiler daha aşağı yaratıklarınkine kıyasla bazı zamanlar belirsiz görünse de, bu belirsizliğin muhtemelen onların sahip olmadığı herhangi bir eylem ilkesine sahip olmalarından kaynaklanmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Aksine, insan onların sahip olduğu tüm dürtülere ve çok daha fazlasına sahiptir. Başka bir deyişle, içgüdü ile akıl arasında maddi bir karşıtlık yoktur. Akıl kendi başına hiçbir dürtüyü engelleyemez; bir dürtüyü nötralize edebilecek tek şey diğer yöndeki bir dürtüdür. Bununla birlikte akıl, hayal gücünü harekete geçirecek bir çıkarımda bulunabilir ve böylece dürtüyü diğer yöne doğru serbest bırakabilir ve böylece, akıl bakımından en zengin hayvan aynı zamanda içgüdüsel dürtüler bakımından da en zengin hayvan olsa da, asla yalnızca içgüdüsel bir hayvanın olacağı ölümcül bir otomat gibi görünmeyecektir.

Şimdi biraz daha ayrıntılı olarak insan dürtülerine dönelim. Şu ana kadar tespit ettiğimiz tek şey, başlangıçta içgüdüsel bir karaktere sahip dürtülerin var olabileceği ve yine de davranışların otomatik kaderiyle kendilerini ele vermeyeceğidir. Ama insanda hangi dürtüler vardır? Söylenenlerin ışığında, var olan bir dürtünün, nesnesi orada olsa bile her zaman yüzeysel olarak belirgin olmayabileceği açıktır. Ve bazı dürtülerin henüz bahsetmediğimiz nedenler tarafından maskelenebileceğini göreceğiz.

İÇGÜDÜLERDE TEKDÜZELİKSİZLİĞİN İKİ İLKESİ

Eğer biri soyut bir şema tasarlıyor olsaydı, bir hayvanın eylemlerinden onun kaç tane içgüdüye sahip olduğunu keşfetmekten daha kolay bir şey olamazdı. Yaşamının uğraşmak zorunda olduğu her nesne sınıfına yalnızca tek bir şekilde tepki verirdi; bir sınıfın her örneğine aynı şekilde tepki verirdi ve tüm yaşamı boyunca değişmez bir şekilde tepki verirdi. İçgüdüleri arasında hiçbir boşluk olmazdı; hepsi saptırılmadan ya da gizlenmeden gün ışığına çıkardı. Ancak böyle soyut hayvanlar yoktur ve içgüdüsel yaşam hiçbir yerde kendini bu şekilde göstermez. Gördüğümüz gibi, aynı sınıftaki nesneler, koşullardaki,

bireysel nesnelerdeki ya da failin içsel durumundaki küçük değişiklikler sonucunda karşıt türde tepkiler uyandırmakla kalmaz; aynı zamanda henüz bahsetmediğimiz iki ilke daha devreye girebilir ve o kadar çarpıcı sonuçlar doğurabilir ki, Bay D. A. Spalding ve Romanes gibi seçkin gözlemciler bunları 'zihinsel yapının dengesizlikleri' olarak adlandırmakta ve içgüdüsel makinenin vites değiştirdiği sonucuna varmakta tereddüt etmezler.

Bu ilkeler şunlardır 1. İçgüdülerin alışkanlıklar tarafından engellenmesi ve 2. İçgüdülerin geçiciliği.

Önceki iki ilke ile birlikte ele alındığında -aynı nesnenin belirsiz dürtüleri harekete geçirebileceği ya da uzak bir nesneyi akla getirerek, harekete geçirdiğinden farklı bir dürtüyü akla getirebileceği- bunlar, davranışın aktığı temel dürtülerin herhangi bir şekilde vites değiştirdiğini ima etmeksizin, davranışın tekdüzeliğinden her türlü sapmayı açıklar.

1. İçgüdülerin alışkanlıklar tarafından engellenmesi yasası şudur:

Belirli bir sınıftaki nesneler bir hayvanda belirli bir tür tepki ortaya çıkardığında, genellikle hayvanın tepki verdiği sınıfın ilk türüne karşı tarafgir hale geldiği ve daha sonra başka hiçbir türe tepki vermediği görülür.

Yaşamak için belirli bir deliğin, belirli bir eşin, belirli bir beslenme alanının, belirli bir diyet çeşidinin, belirli bir şeyin, kısacası olası bir çokluktan belirli bir şeyin seçilmesi, hayvanlar arasında, hatta ölçeğin altındakiler arasında bile çok yaygın bir eğilimdir. Limpet, kalesindeki aynı yapışkan yere, ıstakoz ise deniz dibindeki en sevdiği köşeye geri döner. Tavşan dışkısını aynı köşeye bırakır; kuş yuvasını aynı dalın üzerine yapar. Ancak bu tercihlerin her biri beraberinde başka fırsatlara ve durumlara karşı bir duyarsızlık getirir - bu duyarsızlık ancak fizyolojik olarak, yeni dürtülerin daha önce oluşmuş eski dürtülerin alışkanlığı tarafından engellenmesi olarak tanımlanabilir. Kendimize ait evlere ve eşlere sahip olmak bizi diğer insanların evlerinin cazibesine karşı garip bir şekilde duyarsız kılar; pek azımız yemek konusunda maceracıdır; aslında çoğumuz alışık olmadığımız bir yemek listesinde bir şeylerin iğrenç olduğunu düşünürüz. Yabancıların,

özellikle de uzak şehirlerden geliyorlarsa, tanımaya değer olamayacaklarını düşünmeye meyilliyizdir. Bize evler, eşler, diyetler ve arkadaşlar kazandıran orijinal dürtü, ilk başarılarında kendini tüketiyor ve yeni durumlara tepki vermek için hiçbir fazla enerji bırakmıyor gibi görünüyor. Ve böylece, bu uyuşukluğa tanık olan bir insan gözlemcisi, belirli nesnelere yönelik içgüdüsel bir eğilimin hiç var olmadığını söyleyebilir. Bu eğilim vardı, ama çeşitli şekillerde ya da saf ve basit bir içgüdü olarak, yalnızca alışkanlık oluşmadan önce vardı. İçgüdüsel bir eğilime bir kez aşılanan alışkanlık, eğilimin menzilini kısıtlar ve ilk gelenler olsalardı başka nesneler de seçilebilecek olmasına rağmen, alışkanlık nesnesi dışında herhangi bir nesneye tepki vermemizi engeller.

İçgüdünün alışkanlık tarafından durdurulmasının bir başka türü de aynı nesne sınıfının karşıt içgüdüsel dürtüleri uyandırmasıdır. Burada, sınıfın belirli bir bireyine karşı ilk olarak izlenen dürtü, onun bizde karşıt bir dürtü uyandırmasını engelleme eğilimindedir. Aslında, tüm sınıf bu bireysel tür tarafından diğer dürtünün kendisine uygulanmasından korunabilir. Örneğin hayvanlar bir çocukta korkma ve okşama gibi zıt dürtüleri uyandırır. Ancak bir çocuk, bir köpeği ilk okşama girişiminde, korku dürtüsünü güçlü bir şekilde uyandıracak şekilde terslenir ya da ısırılırsa, gelecek yıllar boyunca hiçbir köpek onda tekrar okşama dürtüsü uyandırmayabilir. Öte yandan, en büyük doğal düşmanlar, gençken birbirleriyle dikkatlice tanıştırılır ve başlangıçta üstün otorite tarafından yönlendirilirse, hayvanat bahçelerimizde gördüğümüz o 'mutlu arkadaş ailelerine' yerleşirler. Genç hayvanların doğumdan hemen sonra korku içgüdüleri yoktur, ancak kendilerine serbestçe dokunulmasına izin vererek bağımlılıklarını gösterirler. Ancak daha sonra 'yabanileşirler' ve kendi hallerine bırakıldıklarında insanların kendilerine yaklaşmasına izin vermezler. Adirondack vahşi doğasındaki çiftçiler bana, bir ineğin ormanda dolaşıp buzağılamasının ve bir hafta ya da daha uzun süre bulunamamasının çok ciddi bir mesele olduğunu söylediler. Buzağı, o zamana kadar bir geyik kadar vahşi ve neredeyse çeviktir ve şiddet kullanmadan yakalanması zordur. Ancak buzağılar, kendilerine bağlanma içgüdüsünün en üst düzeyde olduğu yaşamlarının ilk günlerinde kendileriyle temas halinde

olan erkeklere nadiren belirli bir vahşilik gösterirler ve yabani olarak yetiştirildiklerinde olduğu gibi yabancılardan korkmazlar.

Tavuklar da aynı yasanın ilginç bir örneğidir. Bay Spalding'in içgüdü hakkındaki harika makalesi bize gerçekleri açıklayacaktır. Bu küçük yaratıklar birbirine zıt bağlılık ve korku içgüdüleri gösterirler ve her ikisi de aynı nesne, yani insan tarafından uyandırılabilir. Eğer bir civciv tavuğun yokluğunda doğarsa, "hareket eden herhangi bir nesneyi takip edecektir. Yalnızca görerek yönlendirildiklerinde, bir tavuğu takip etmeye, bir ördeği ya da bir insanı takip etmekten daha yatkın görünmüyorlar. Bay Spalding, "Bir günlük tavukların peşimden koştuğunu ve daha yaşlı olanların kilometrelerce beni takip ettiğini ve ıslığıma cevap verdiğini gördüklerinde, düşünmeden bakanlar, yaratıklar üzerinde gizli bir gücüm olması gerektiğini düşündüler" diyor: "Oysa ben en başından beri onların beni takip etmesine izin vermiştim. Takip etme içgüdüsü vardır ve kulak, deneyimden önce, onları doğru nesneye bağlar." [373]

Ancak bir insan korku içgüdüsünün güçlü olduğu ilk anda kendini gösterirse, olaylar tamamen tersine döner. Bay Spalding, üç tavuğu yaklaşık dört günlük olana kadar başlarına çuval geçirerek tutmuş ve davranışlarını şöyle anlatmıştır: "Başlıkları açıldığında her biri büyük bir dehşete kapıldı ve ne zaman yaklaşmaya çalışsam ters yöne doğru kaçmaya başladı. Çözüldükleri masa bir pencerenin önünde duruyordu ve her biri sırayla vahşi bir kuş gibi pencereye çarpıyordu. İçlerinden biri bazı kitapların arkasına kaçtı ve bir köşeye sıkışarak uzun bir süre sinmiş halde kaldı. Bu garip ve istisnai vahşiliğin anlamını tahmin edebiliriz; ama benim şimdiki amacım için bu tuhaf gerçek yeterli. Zihinsel yapılarındaki bu belirgin değişikliğin anlamı ne olursa olsun -eğer bir önceki gün çözülmüş olsalardı benden kaçmak yerine bana koşarlardı- bu bir deneyimin etkisi olamazdı; tamamen kendi organizasyonlarındaki değişikliklerden kaynaklanıyor olmalıydı." [374]

Onların durumu tam olarak Adirondack buzağılarınınkine benziyordu. Aynı nesneye ilişkin iki zıt içgüdü art arda olgunlaşır. Eğer

373 Spalding, Macmillan's Magazine, Feb. 1873, p. 287.
374 Spalding, Macmillan's Magazine, Feb. 1873, p. 289.

birincisi bir alışkanlık yaratırsa, bu alışkanlık ikinci içgüdünün o nesneye uygulanmasını engelleyecektir. Tüm hayvanlar bebekliklerinin en erken evresinde evcilleşir. O dönemde oluşan alışkanlıklar, daha sonra gelişebilecek vahşilik içgüdülerinin etkilerini sınırlar.

Bay Romanes, içgüdüsel eğilimlerin ilk 'nesnelerinin' yol açtığı alışkanlıklar tarafından nasıl değiştirilebileceğine dair çok ilginç bazı örnekler vermektedir. Bu vakalar metinde bahsedilenlerden biraz daha karmaşıktır, zira tepki verilen nesne yalnızca kendisine yönelik diğer dürtü türlerini engelleyen bir alışkanlık başlatmakla kalmaz (bu tür diğer dürtüler doğal olsa da), aynı zamanda kendine özgü davranışıyla gerçekte uyandırdığı dürtünün yapısını bile değiştirir.

Söz konusu örneklerden ikisi, (önceki üç yılda) yumurtadan ördek çıkardıktan sonra kuluçkadan civciv çıkaran tavuklara aittir. Yeni yavrularını suya girmeleri için kandırmaya ya da zorlamaya çalışmışlar ve onların isteksizliği karşısında çok şaşırmış görünmüşlerdir. Başka bir tavuk, annelerini kaybettikten sonra altına verilen bir yavru gelinciği sahiplenmiştir. Yanında kaldıkları süre boyunca yuvada oturmak zorundaydı, çünkü yavrular gibi dolaşamıyorlardı. Onların boğuk hırıltılarına, tavuklarının ciyaklamalarına itaat ettiği gibi itaat etti. Gagasıyla tüylerini tarar ve "sık sık durup bir gözüyle kıpırdanan yavrulara şaşkınlığını ifade eden sorgulayıcı bir bakışla bakardı." Diğer zamanlarda yüksek sesle çığlık atarak uçardı, şüphesiz yetimler meme ararken onu ısırdıkları için. Son olarak, bir Brahma tavuğu on sekiz aylık muazzam bir süre boyunca genç bir tavus kuşunu emzirmiş ve tüm bu süre boyunca hiç yumurtlamamıştır. Harika tavuğuyla anormal derecede gurur duyması Dr. Romanes tarafından gülünç olarak nitelendirilmiştir." [375]

2. Bu da bizi geçicilik yasasına götürür ki bu da şudur: Birçok içgüdü belirli bir yaşta olgunlaşır ve sonra kaybolur. Bu yasanın bir sonucu da, böyle bir içgüdünün canlılığı sırasında, onu harekete geçirmeye yeterli nesnelerle karşılaşılırsa, asıl içgüdü ortadan kalktığında da devam edecek olan bir alışkanlığın oluşmasıdır; ancak böyle nesnelerle karşılaşılmazsa, hiçbir alışkanlık oluşmayacaktır ve yaşamın

375 Vakaların tamamı için Hayvanlarda Zihinsel Evrim, s. 313-217'ye bakınız.

ilerleyen dönemlerinde hayvan nesnelerle karşılaştığında, daha önceki dönemde içgüdüsel olarak yapacağı gibi tepki vermekte tamamen başarısız olacaktır.

Şüphesiz böyle bir yasa sınırlıdır. Bazı içgüdüler diğerlerinden çok daha az geçicidir -beslenme ve 'kendini koruma' ile ilgili olanlar neredeyse hiç geçici olmayabilir, bazıları ise bir süre söndükten sonra, örneğin çiftleşme ve yavru büyütme içgüdüleri gibi, her zamanki kadar güçlü bir şekilde tekrar ortaya çıkar. Bununla birlikte, bu yasa mutlak olmasa da, kesinlikle çok yaygındır ve birkaç örnek bunun ne anlama geldiğini gösterecektir.

Yukarıda bahsedilen tavuk ve buzağılarda, takip etme ve bağlanma içgüdüsünün birkaç gün sonra kaybolduğu ve yerini uçma içgüdüsünün aldığı, canlının insana karşı davranışının o günlerde belirli bir alışkanlığın oluşup oluşmamasına göre belirlendiği açıktır. Tavuğun takip etme içgüdüsünün geçiciliği, tavuğa karşı davranışıyla da kanıtlanmıştır. Bay Spalding bazı tavukları görece yaşlanana kadar kapalı tutmuş ve bunlardan bahsederken şöyle demiştir; "Sekiz ya da on günlük olana kadar annesinin çağrısını duymayan bir tavuk, daha sonra sanki hiç duymamış gibi duyar. Bu konuda notlarımın istediğim ya da olması gerektiği kadar dolu olmadığını üzülerek görüyorum. Bununla birlikte, on günlükken annesine geri verilemeyen bir tavuğun hikâyesi var. Tavuk onu takip etti ve her şekilde ayartmaya çalıştı; yine de sürekli onu terk etti ve eve ya da gördüğü herhangi bir kişiye doğru koştu. Küçük bir dalla onlarca kez dövülmesine ve gerçekten de acımasızca kötü muamele görmesine rağmen bunu yapmaya devam etti. Geceleri de annenin altına konuldu, ancak sabah yine anneyi terk etti."

Emme içgüdüsü tüm memelilerde doğumla birlikte olgunlaşır ve insan yavrusunda günlük egzersizlerle bir ya da bir buçuk yıllık olağan süresinden çok daha uzun süre devam edebilecek olan meme alma alışkanlığına yol açar. Ancak bu içgüdünün kendisi geçicidir, öyle ki herhangi bir nedenle çocuk hayatının ilk birkaç gününde kaşıkla beslenir ve memeye konmazsa, bundan sonra onu emmeye ikna etmek hiç de kolay olmayabilir. Buzağılar da öyle. Anneleri ölürse, kurursa ya da bir iki gün emmelerine izin vermezse ve bu nedenle elle beslenirlerse, yeni bir sütanne sağlandığında emmelerini sağlamak zorlaşır.

Emen canlıların, sadece alışkanlıklarını kırarak ve onlara yeni bir şekilde yiyecek vererek sütten kesilmelerinin kolaylığı, bu içgüdünün tamamen yok olması gerektiğini göstermektedir.

İçgüdülerin geçici olduğu ve daha sonraki içgüdülerin etkisinin daha öncekilerin geride bıraktığı alışkanlıklar tarafından değiştirilebileceği basit gerçeği, belli belirsiz bir şekilde 'bozulmuş' ya da ' rayından çıkmış' bir içgüdüsel yapı kavramından çok daha felsefi bir açıklamadır.

Aralık ayında bir ahırın zemininde doğan ve altı hafta sonra halı kaplı bir eve nakledilen bir İskoç teriyerinin, dört aylıktan daha küçükken, yorulana kadar oynadığı eldiven vb. şeyleri gömmek için çok özenli bir numara yaptığını gözlemledim. Ön ayaklarıyla halıyı çizer, ağzından çıkardığı nesneyi olduğu yere bırakır, sonra yanlış hatırlamıyorsam hem ön hem de arka ayaklarıyla etrafını çizer ve sonunda uzaklaşıp öylece bırakırdı. Tabii ki bu hareket tamamen yararsızdı. O yaşta bunu dört ya da beş kez yaptığını gördüm ve hayatı boyunca bir daha asla yapmadı. Onu harekete geçiren içgüdü yok olduğunda da devam edecek bir alışkanlık edinmesi için gerekli koşullar mevcut değildi. Ancak eldiven yerine et, halı yerine toprak, birkaç saat sonra taze bir akşam yemeği yerine açlık pençeleri olduğunu varsayalım ve bu köpeğin hayatı boyunca sürebilecek gereksiz yiyecekleri gömme alışkanlığını nasıl edindiğini görmek kolaydır. Yabani köpeklerdeki yiyecek gömme eğiliminin öğretici kısmının bu teriyerde olduğu kadar kısa ömürlü olmayacağına kim yemin edebilir?

Benzer bir örnek de New Orleans'tan Dr. H. D. Schmidt [376] tarafından verilmiştir: "Birkaç yıl önce, orduda görev yaparken ve hayvanların alışkanlıklarını incelemek için yeterli boş zamanım ve fırsatım varken evcilleştirdiğim genç bir sincap örneğini verebilirim. Sonbaharda, kış bastırmadan önce, yetişkin sincaplar toplayabildikleri kadar fındığı ayrı ayrı toprağa gömerler. Fındığı dişlerinin arasında sıkıca tutarak, önce yerde bir delik açarlar ve kulaklarını her yöne çevirerek yakınlarda bir düşman olmadığına kendilerini ikna ettikten sonra, fındığı bir balyoz görevi gören ön dişlerinin arasında tuttukları başlarıyla toprağa saplarlar ve ardından pençeleriyle deliği doldururlar.

376 Transactions of American Neurological Association, vol. i. p. 139 (1875).

Tüm bu işlem büyük bir hızla ve bana göründüğü kadarıyla hep aynı hareketlerle gerçekleştirilir; hatta o kadar iyi yapılır ki gömü yerinin izlerini asla bulamadım. Elbette bir ceviz gömülürken hiç bulunmamış olan genç sincaba gelince, iştahını yatıştırmak için birkaç ceviz yedikten sonra bir tanesini dişlerinin arasına aldığını, sonra dik oturup her yönü dinlediğini gözlemledim. Her şeyin yolunda olduğunu anlayınca, üzerinde oynadığım düz battaniyeyi sanki bir delik açacakmış gibi çiziyor, sonra dişlerinin arasındaki cevizle battaniyeye vuruyor ve sonunda bir deliği doldurmak için gereken tüm hareketleri yapıyordu - havada; sonra da cevizi tabii ki açıkta bırakarak zıplıyordu."

Bu anekdot, elbette, şu gerçeği göstermektedir; İçgüdünün refleks eylemle olan yakın ilişkisi çok güzeldir -belirli bir algı belirli hareketleri ortaya çıkarır ve hepsi bu kadar. Dr. Schmidt bana söz konusu sincabın kısa süre içinde gözleminden uzaklaştığını yazdı. Bir kafeste uzun süre tutsak kalsaydı, cevizlerin üzerinde yaptığı el kol hareketlerini çok geçmeden unutacağı tahmin edilebilir. Hatta daha da ileri giderek, böyle bir tutsak sincap serbest bırakılırsa, kabilesine özgü bu içgüdüyü bir daha asla edinemeyeceğini düşünebiliriz. [377]

Alt düzey hayvanları bir kenara bırakıp insan içgüdülerine döndüğümüzde, insan yaşamı devam ettikçe farklı ilgi ve tutkuların dönüşümlü olarak ortaya çıkmasıyla geçicilik yasasının en geniş ölçekte doğrulandığını görürüz. Çocuk için hayat, oyun, masal ve 'şeylerin' dışsal özelliklerini öğrenmekten ibarettir; genç için hayat, daha sistematik bedensel egzersizler, gerçek dünyanın öyküleri, nimet-arkadaşlık ve şarkı, dostluk ve aşk, doğa, seyahat ve macera, bilim ve felsefedir; erkek içinse hırs ve politika, kazanma hırsı, başkalarına karşı sorumluluk ve yaşam savaşının bencil coşkusudur. Eğer bir çocuk oyun ve spor çağında tek başına büyür ve ne top oynamayı, ne kürek çekmeyi, ne yelken açmayı, ne ata binmeyi, ne paten kaymayı, ne de atıcılık yapmayı öğrenirse, muhtemelen ömrünün sonuna kadar hareketsiz kalacaktır

377 "Bay Spalding," diyor Bay Lewes (Problems of Life and Mind, prob. I. chap. II. § 22, not), "bana bir arkadaşının mutfakta sudan uzakta bir kaz yavrusu yetiştirdiğini söyledi; bu kuş birkaç aylık olduğunda ve bir gölete götürüldüğünde, sadece suya girmeyi reddetmekle kalmadı, aynı zamanda içine atıldığında, bir tavuğun yapacağı gibi tekrar dışarı fırladı. İşte tamamen bastırılmış bir içgüdü." T. R. R. St ebbing : Essays on Darwinism (Londra, 1871), s. 73'te yer alan benzer bir gözlem için bkz.

ve daha sonra bunları öğrenmesi için kendisine en iyi fırsatlar sunulsa bile, bunları es geçecek ve daha erken bir yaşta onu hevesli bir zevkle dolduracak olan o gerekli ilk adımları atma çabasından geri çekilecektir. Cinsel tutku uzun bir süre hüküm sürdükten sonra sona erer; ancak belirli bir bireydeki kendine özgü tezahürlerinin neredeyse tamamen faaliyetinin erken döneminde oluşturabileceği alışkanlıklara bağlı olduğu iyi bilinmektedir. Kötü arkadaşlığa maruz kalması onu tüm gün boyunca gevşek bir ciğer haline getirir; ilk başta korunan iffet daha sonra aynı şeyi kolaylaştırır. Tüm pedagojide önemli olan, demiri sıcakken dövmek ve öğrencinin birbirini takip eden her konuya olan ilgisinin dalgasını, dalgalar henüz gelmeden yakalamaktır; böylece bilgi edinilebilir ve bir beceri alışkanlığı kazanılabilir -kısacası, bireyin daha sonra üzerinde yüzebileceği bir ilgi yolu sağlanmış olur. Resim çizme becerisi kazandırmak, çocukları doğa tarihi koleksiyoncusu, daha sonra da araştırmacı ve botanikçi yapmak ve ardından onları mekaniğin ahengine, fiziksel ve kimyasal yasaların harikalarına başlatmak için mutlu bir an vardır. Daha sonra, iç gözlemsel psikoloji ve metafizik ve dini gizemler sırasını alır ve son olarak, insan ilişkilerinin draması ve terimin en geniş anlamıyla dünyevi bilgelik. Her birimiz kısa süre içinde tüm bu konularda bir doygunluk noktasına ulaşırız; salt entelektüel gayretimizin itici gücü sona erer ve konu, aklımızı sürekli bu konuda iştahlandıran acil bir kişisel ihtiyaçla ilişkili değilse, bir dengeye oturur ve ilgimiz taze ve içgüdüselken öğrendiklerimizle, depoya bir şey eklemeden yaşarız. İnsanların 25 yaşından önce edindikleri fikirler, kendi işleri dışında, hayatları boyunca sahip olacakları tek fikirlerdir. Yeni bir şey öğrenemezler. İlgisiz merak geçmişte kalmış, zihinsel oluklar ve kanallar yerleşmiş, özümseme gücü kaybolmuştur. Eğer şans eseri tamamen yeni bir konu hakkında bir şeyler öğrenirsek, garip bir güvensizlik duygusuna kapılırız ve kararlı bir fikir ileri sürmekten korkarız. Ancak, içgüdüsel merakın ham günlerinde öğrenilen şeylerle, evimizde olduğumuz hissini asla tamamen kaybetmeyiz. Konuyu takip etmekte başarısız olduğumuzu bilsek bile, bize konu üzerinde bir güç hissi veren ve kendimizi tamamen dışlanmış hissetmememizi sağlayan bir akrabalık, samimi bir tanıdıklık duygusu kalır.

Bu konuda gösterilebilecek bireysel istisnalar 'kuralı kanıtlayan' türdendir. O halde, her eğitimcinin ilk görevi, konuya içgüdüsel olarak hazır olunan anı tespit etmektir. Öğrencilere gelince, gelecekteki sınırsız entelektüel potansiyellerine daha az inanmaları ve şu anda edindikleri fizik, politik ekonomi ve felsefenin, iyi ya da kötü, sonuna kadar kendilerine hizmet etmek zorunda kalacakları fizik, politik ekonomi ve felsefe olduğunun farkına varmaları, muhtemelen üniversite öğrencilerinin daha ciddi olmalarına yol açacaktır.

İçgüdülerin bu geçiciliğinden çıkarılacak doğal sonuç, içgüdülerin çoğunun alışkanlıklara yol açmak için yerleştirildiği ve bu amaç bir kez gerçekleştiğinde, içgüdülerin kendilerinin psişik ekonomide bir varlık nedeni olmadığı ve sonuç olarak kaybolup gittiğidir. Bazen bir içgüdünün, koşullar bir alışkanlığın oluşmasına izin vermeden önce kaybolması ya da bir alışkanlık oluştuğunda, saf içgüdüden başka faktörlerin onun gidişatını değiştirmesi bizi şaşırtmamalıdır. Yaşam, türler bir bütün olarak ele alındığında, oldukça muntazam ve düzenli olan bazı düzenlemelerin, bireysel durumlara kusurlu bir şekilde uyarlanmasıyla doludur. İçgüdünün bu genel riskten kaçması beklenemez.

ÖZEL İNSAN İÇGÜDÜLERİ

Şimdi insan içgüdülerini daha ayrıntılı olarak ele alarak ilkelerimizi sınayalım. Bu sayfalarda ayrıntılı ya da kapsamlı olma iddiasında bulunamayız. Ancak yukarıdaki tüm genellemelere daha olumlu bir ışık tutacak kadar şey söyleyebiliriz. Ancak, ilk olarak, nesnelere karşı ne tür motor tepkileri içgüdü olarak sayacağız? Bu, daha önce de belirtildiği gibi, biraz keyfi bir konudur. Nesneler tarafından bizde uyandırılan bazı eylemler kendi bedenlerimizden öteye gitmez. Yeni bir nesne algılandığında dikkatin kabarması veya yüzdeki 'ifade' ya da heyecanlandırabileceği bir duygunun nefes alma aygıtı gibi. Bu hareketler, gıdıklandığımızda gülmek ya da kötü bir tat aldığımızda yüzümüzü buruşturmak gibi sıradan refleks eylemleriyle birleşir. Diğer eylemler dış dünya üzerinde etkili olur. Vahşi bir hayvandan kaçmak, bir arkadaşımızın yaptığını gördüğümüz şeyi taklit etmek gibi. Katolik olmak en iyisidir, çünkü kesin bir sınır çizmek çok zordur ve bu tür

faaliyetlerin her ikisini de, özel türden dışsal olguların varlığıyla doğal olarak kışkırtılabildiği ölçüde içgüdüsel olarak adlandırmak gerekir.

Profesör Preyer, 'Die Seeles Kindes' adlı küçük ve dikkatli çalışmasında, "insanda içgüdüsel hareketlerin sayıca az olduğunu ve cinsel tutkuyla bağlantılı olanlar dışında, ilk gençlik geçtikten sonra fark edilmelerinin zor olduğunu" söyler. Ve ekler, "yeni doğmuş bebeklerin, süt emenlerin ve küçük çocukların içgüdüsel hareketlerine çok daha fazla dikkat etmeliyiz." İçgüdüsel hareketlerin çocuklukta daha kolay fark edilmesi, geçicilik ilkelerimizin ve bir kez edinilen alışkanlıkların kısıtlayıcı etkisinin çok doğal bir sonucu olacaktır; ancak bunların insanda 'sayıca az' olmaktan ne kadar uzak olduğunu göreceğiz. Profesör Preyer bebeklerin hareketlerini dürtüsel, refleks ve içgüdüsel olarak ayırmaktadır. Dürtüsel hareketlerden kastı, uzuvların, bedenin ve sesin herhangi bir amaç olmaksızın ve algı uyanmadan önce rastgele hareket etmesidir. İlk refleks hareketler arasında havayla temas ettiğinde ağlama, hapşırma, burnunu çekme, horlama, öksürme, iç çekme, hıçkırma, öğürme, kusma, hıçkırma, başlama, gıdıklandığında, dokunulduğunda veya üzerine üflendiğinde uzuvları hareket ettirme vb. yer alır.

Profesör Preyer, çocukta içgüdüsel olarak adlandırdığı hareketlerin tam bir açıklamasını vermektedir. Herr Schneider de aynı şeyi yapar ve açıklamaları birbirleriyle ve bebeklikle ilgili diğer yazarların söyledikleriyle uyuştuğu için, kendi çok kısa açıklamamı onlarınkine dayandıracağım.

Emme: doğumda neredeyse mükemmeldir; memeyi aramak için doğuştan gelen herhangi bir eğilimle birleşmez, bu daha sonra edinilen bir şeydir. Gördüğümüz gibi emme geçici bir içgüdüdür.

Ağza konan bir nesneyi ısırma, çiğneme ve dişleri gıcırdatma; şeker yalama; acı ve tatlı tatlar karşısında karakteristik yüz buruşturma; tükürme.

El veya ayak parmaklarına dokunan bir nesneyi kavrama. Daha sonra, uzaktan görülen bir nesneyi kavrama girişimleri.

Bu tür nesneleri işaret etme ve arzuyu ifade eden tuhaf bir ses çıkarma, kendi üç çocuğumda, diğer önemli seslerden haftalar önce ortaya çıkan ilk konuşma belirtisiydi.

Nesneyi kavradığında ağzına götürme. Tat alma duyusu tarafından yönlendirilen ve engellenen bu içgüdü, ısırma, çiğneme, emme, tükürme vb. içgüdülerle ve refleks yutma eylemiyle birleşerek, bireyde beslenme işlevini oluşturan ve yaşam devam ettikçe kademeli olarak değiştirilebilen veya değiştirilemeyen bir dizi alışkanlığa yol açar.

Bedensel rahatsızlık, açlık veya acı ve yalnızlık karşısında ağlamak. Başkaları tarafından fark edildiğinde, okşandığında veya gülümsendiğinde gülümseme. Küçük bebeklerin korkunç ya da çatık kaşlı bir yüze karşı içgüdüsel bir korku duyup duymadıkları çok şüpheli görünüyor. Benim yüz ifademi değiştirdiğimde, bir yaşın altındaki kendi çocuklarımın yüz ifadelerini değiştirmelerini sağlayamadım; en fazla dikkat ya da merak gösterdiler. Preyer, insan yavrularında yoğunlaşmış dikkatin içgüdüsel bir ifadesi olarak şempanzelerdekini hatırlatacak kadar büyük olabileceğini söylediği dudak çıkıntısını örnek vermektedir.

Bir reddetme jesti olarak başın yana çevrilmesi, bu jeste genellikle kaşların çatılması, vücudun geriye doğru eğilmesi ve nefesin tutulması eşlik eder.

Başı dik tutmak.

Oturmak.

Ayakta durmak.

Lokomosyon . Çocukların uzuvlarının ilk hareketleri az ya da çok simetriktir. Daha sonra bir bebek havada asılı kaldığında bacaklarını dönüşümlü olarak hareket ettirecektir. Ancak sinir merkezlerinin doğal olgunlaşmasıyla yürüme dürtüsü uyanana kadar, çocuğun ayaklarının yerle ne kadar sık temas ettiği fark etmez; bacaklar gevşek kalır ve tabanlardaki temas hissine aşağı doğru bastıran kas kasılmalarıyla yanıt vermez. Bununla birlikte, ayakta durma dürtüsü doğar doğmaz, çocuk bacaklarını sertleştirir ve zemini hisseder hissetmez aşağı doğru bastırır. Bazı bebeklerde bu ilk lokomotor tepkidir. Diğerlerinde ise, tanıklık edebileceğim gibi, genellikle çok ani bir şekilde ortaya çıkan sürünme içgüdüsünden önce gelir. Dün bebek nereye oturtulursa

oturtulsun gayet memnun bir şekilde oturuyordu; bugün ise onu oturtmak imkânsız hale geldi, o kadar karşı konulmaz bir dürtü ki, yeri görünce kendini ellerinin üzerine atıyor. Genellikle kollar çok zayıftır ve hırslı küçük deneyci burnunun üzerine düşer. Ancak azmi yılmaz ve birkaç gün içinde odanın içinde dört ayak üzerinde hızla dolaşmayı öğrenir. 'Sürünme' sırasında bacakların pozisyonu bir çocuktan diğerine çok değişir. Kendi çocuğum sürünürken sık sık yerden nesneleri ağzıyla aldığı gözlenmiştir; Dr. O. W. Holmes'un da belirttiği gibi, ayak parmaklarıyla kavramaya yönelik erken dönem eğilimi gibi, bu olgu da insan öncesi atalarının alışkanlıklarını anımsatan bir yorum olarak kolayca kabul edilebilir.

Yürüme içgüdüsü daha hızlı bir şekilde uyanabilir ve tüm eğitimi bir hafta içinde tamamlanabilir, tabii ki yürüyüşteki küçük 'sersemlik' hariç. Tek tek bebekler büyük farklılıklar gösterir; ancak genel olarak bu hareket içgüdülerinin gelişim tarzının, eski İngiliz çağrışımcı ekolün verdiği, bunların bireyin eğitiminin sonuçları olduğu, tamamen belirli algıların belirli tesadüfi hareketlerle ve bunun sonucunda ortaya çıkan belirli zevklerle aşamalı olarak ilişkilendirilmesine bağlı olduğu açıklamasıyla tutarsız olduğunu söylemek güvenlidir. Bay Bain, [378] yeni doğmuş kuzuların davranışlarını tarif ederek, hareket etmenin çok hızlı bir deneyimle öğrenildiğini göstermeye çalışmıştır. Ancak kaydedilen gözlemler, bu yetinin ilk andan itibaren neredeyse mükemmel olduğunu kanıtlamaktadır ve yeni doğmuş buzağıları, kuzuları ve domuzları gözlemlemiş olan diğer herkes, bu hayvanlarda ayakta durma ve yürüme, görüntülerin ve seslerin topografik anlamını yorumlama güçlerinin doğumda neredeyse tamamen gelişmiş olduğu konusunda hemfikirdir. Genellikle yürümeyi ya da uçmayı 'öğreniyor' gibi görünen hayvanlarda bu görünüş yanıltıcıdır. Gösterilen beceriksizlik, başarılı hareketleri ilişkilendirecek ve başarısızlıkları dışlayacak 'deneyimin' henüz oluşmamış olmasından değil, hayvanın koordinasyon merkezlerinin işleri için tam olarak olgunlaşmadan denemelerine başlamasından kaynaklanmaktadır. Bay Spalding'in bu noktadaki gözlemleri kuşlar için kesindir.

378 Senses and Intellect, 3d ed. pp. 413-675.

"Kuşlar," diyor, "uçmayı öğrenemezler. İki yıl önce beş yavrulamamış kırlangıcı, alındıkları yuvadan çok da büyük olmayan küçük bir kutuya kapattım. Önü telle kaplı olan bu küçük kutu yuvanın yakınındaki duvara asılmıştı ve yavru kırlangıçlar ebeveynleri tarafından teller aracılığıyla besleniyordu. Kanatlarını bile açamadıkları bu hapsedilmişlikte, tamamen uçuncaya kadar tutuldular... Tutsakları serbest bırakmaya gittiklerinde biri ölü bulundu. Kalan dördünün teker teker kaçmasına izin verildi. Bunlardan ikisi uçuşlarında gözle görülür biçimde bocalıyor ve dengesiz davranıyordu. Bir tanesi 90 metre kadar kaçtıktan sonra ağaçların arasında kayboldu." No. 3 ve No. 4 " hiçbir şeye karşı uçmadılar ve kaçındıkları nesneler bakımından da eski kuşlarla aralarında kayda değer bir fark yoktu. Tıpkı eski kırlangıçların günün her saatinde yaptığı gibi, 3 numara Wellingtonia'nın etrafından dolaştı ve 4 numara çitin üzerinden yükseldi. Bu yaz bu gözlemleri doğruladım. Benzer şekilde hapsettiğim iki kırlangıçtan biri, serbest bırakıldığında yere bir iki metre yaklaştı, zarif bir şekilde kaçındığı bir kayın ağacına doğru yükseldi; kayın ağaçlarının etrafını süpürdüğü ve yükseklerinde havada muhteşem evrimler gerçekleştirdiği önemli bir süre boyunca görüldü. Kanatlarıyla havayı her zamankinden daha fazla dövdüğü gözlenen diğeri ise kısa süre sonra bazı ağaçların arkasında gözden kayboldu. Baştankaralar, kuyrukkakanlar ve çalıkuşları üzerinde de benzer gözlemler yaptım ve benzer sonuçlar elde ettim." [379]

Bu raporun ışığında, insan çocuğu hakkında bir tahminde bulunmak, bir bebekte ilk yürüme dürtüsü kendini gösterdikten sonra iki ya da üç hafta boyunca ayağa kalkması engellenirse -her bir tabanda küçük bir kabarcık bu işi görecektir- o zaman sinir merkezlerinin olgunlaşması yoluyla, kabarcıklı süre boyunca olağan 'öğrenme' sürecinin gerçekleşmesine izin verilmiş gibi yürümesi beklenebilir. Kritik bir anda çocuğuyla yalnız kalan bilimsel bir dulun, bu öneriyi çok geçmeden yaşayan bir denek üzerinde test edeceği umulmaktadır. Ağaçlara, çitlere, mobilyalara, tırabzanlara vb. tırmanma, dördüncü yıldan sonra olgunlaşan, belirgin bir içgüdüsel eğilimdir.

379 ature, xii. 507 (1875).

Seslendirme. Bu müzikal ya da anlamlı olabilir. Doğumdan birkaç hafta sonra bebek, nefes alırken olduğu kadar verirken de sesli harfler çıkararak ruh halini ifade etmeye başlar ve neredeyse bir saat boyunca sırtüstü yatarak kendi kendine mırıldanır. Ancak bu şarkı söylemenin konuşmayla hiçbir ilgisi yoktur. Konuşma önemli bir sestir. İkinci yıl boyunca belli sayıda anlamlı ses yavaş yavaş edinilir; ancak sesleri taklit etme içgüdüsü sinir sisteminde olgunlaşana kadar düzgün konuşma başlamaz ve bu olgunlaşma bazı çocuklarda oldukça ani olur. Daha sonra konuşma, kapsam ve mükemmellik açısından hızla gelişir. Çocuk duyduğu her kelimeyi taklit eder ve yeni gücünden duyduğu memnuniyetle tekrar tekrar söyler. Bu dönemde onunla konuşmak oldukça imkânsızdır, çünkü durumu "Ekolali "dir -soruya cevap vermek yerine sadece tekrarlar. Ancak sonuçta kelime haznesi çok hızlı bir şekilde artar ve yavaş yavaş, yukarıdan gelen eğitimle, genç çenebaz anlamaya başlar, kendi isteklerini ve algılarını ifade etmek için kelimeleri bir araya getirir ve hatta akıllıca cevaplar verir. Konuşamayan bir hayvanken, konuşan bir hayvan haline gelmiştir. Bu içgüdüyle ilgili ilginç nokta, sesleri taklit etme dürtüsünün çoğu zaman çok ani bir şekilde ortaya çıkmasıdır. Uyandığı güne kadar çocuk bir köpek kadar bundan yoksun olabilir. Dört gün sonra tüm enerjisi bu yeni kanala akabilir. Çocukluğun hamlık çağında oluşan artikülasyon alışkanlıkları, çoğu kişide, ilk gençlik yıllarından sonra bir dil öğrenenlerin konuşmalarını ayırt eden kaçınılmaz 'yabancı aksan'a tanıklık eden temelde farklı türden yenilerinin oluşumunu engellemek için yeterlidir.

Taklit. Çocuğun ilk sözcükleri kısmen kendi icadı olan, anne babasının da benimsediği ve yeryüzünde yeni bir insan dili oluşturan sözcüklerdir; kısmen de anne babasının kullandığı sözcükleri az ya da çok başarılı bir şekilde taklit etmesidir. Ancak jestleri taklit etme içgüdüsü, sesleri taklit etme içgüdüsünden daha önce gelişir --tabii bir bebeğin başka bir ağlama duyduğunda sempatik bir şekilde ağlaması bir sesin taklidi olarak kabul edilemezse. Profesör Preyer, çocuğunun 15. haftasında babasının dudaklarının çıkıntısını taklit ettiğinden bahsetmektedir. Bebeklik döneminin çeşitli başarıları, "şarkılı oyun" yapmak, "hoşça kal" demek, "mumu üflemek" vb. genellikle ilk yılın sınırları içinde kalır. Daha sonra, çocukluğun eğlendiği çeşitli taklit oyunları,

'at', 'asker', vs. oynamak gelir. Ve bu dönemden itibaren insan esasen taklitçi bir hayvandır. Tüm eğitilebilirliği ve aslında tüm uygarlık tarihi, rekabet, kıskançlık ve edinimciliğe olan güçlü eğilimlerinin pekiştirdiği bu özelliğe bağlıdır. "İnsan olmayan bana yabancıdır" türün her bireyinin sloganıdır ve başka bir birey herhangi bir güç ya da üstünlük gösterdiğinde, bunu kendisi sergileyene kadar onu huzursuz eder. Ancak psikolojik kökleri karmaşık olan bu tür taklitten ayrı olarak, genellikle bilinçli bir niyet olmaksızın başkaları gibi konuşmaya, yürümeye ve davranmaya yönelik daha doğrudan bir eğilim vardır. Bir de geniş insan kitlelerinde kendini gösteren, paniklere, alemlere ve şiddet çılgınlıklarına yol açan ve yalnızca nadir bireylerin aktif olarak karşı koyabildiği taklit eğilimi vardır. Bu tür bir taklitçilik, diğer toplu yaşayan hayvanlarla ortak olarak insanda da vardır ve terimin tam anlamıyla bir içgüdüdür; belirli bir algı oluşur oluşmaz harekete geçmek için körü körüne bir dürtüdür. Başkalarının böyle yaptığını gördüğümüzde ağzımızın açık kalmasını, gülmemizi ya da belli bir yöne bakıp koşmamızı taklit etmemek özellikle zordur. Bazı büyülenmiş denekler, operatörlerinin gözlerinin önünde yaptığı her hareketi otomatik olarak taklit etmek zorundadır. [380] Başarılı bir taklit hem izleyenlere hem de taklitçiye kendine özgü bir estetik haz verir. Dramatik dürtü, bir başkasıymış gibi davranma eğilimi, unsurlarından biri olarak bu taklit zevkini içerir. Bir diğer unsur da, kişinin kendi kişiliğini yabancı bir kişinin kişiliğini de kapsayacak şekilde esnetmeye yönelik tuhaf bir güç duygusu gibi görünmektedir. Küçük çocuklarda bu içgüdü genellikle sınır tanımaz. Çocuklarımdan birinin üçüncü yılında birkaç ay boyunca, kelimenin tam anlamıyla kendi kişiliğinde neredeyse hiç görünmedi. Her zaman, "Ben falancayım, sen de falancasın, sandalye de şöyle bir şey, sonra şunu ya da bunu yaparız" diyordu. Ona adıyla, H. diye seslendiğinizde, her zaman "Ben H. değilim, ben bir sırtlanım ya da bir at arabasıyım" ya da sahte nesne her neyse, cevabını alırdınız. Bir süre sonra bu dürtüsünden vazgeçti; ancak devam ettiği sürece, genellikle algılar tarafından önerilen ve karşı

380 Baumann, Handbuch der Moral (1879), s. 33 vd. öğrencilerinize yaptırmak istediğiniz şeyi kendiniz yapmanız ve onlara sadece yapmalarını söylememenizle ilgili bazı mükemmel pedagojik açıklamalar için bkz.

konulmaz motor etkiler yaratan fikirlerin otomatik sonucu olduğu her türlü görünüme sahipti. Taklit, özellikle küçük çocuklarda yaygın olan ya da en azından özellikle gizlenmeyen çok yoğun bir içgüdü olan Öykünme ya da Rekabete dönüşür. Bunu herkes bilir. Dünyadaki işlerin onda dokuzu bu içgüdü tarafından yapılır. Görevi biz yapmazsak bir başkasının yapacağını ve övgüyü alacağını biliriz, bu yüzden yaparız. Sempati ile çok az bağlantısı vardır, ama daha çok, sırayla ele alacağımız hırçınlıkla ilgilidir.

Hırçınlık; öfke; kızgınlık. İnsan birçok açıdan hayvanların en acımasız ve vahşi olanıdır. Tüm sokulgan hayvanlarda olduğu gibi, Faust'un dediği gibi, 'iki ruh' 'göğsünde yaşar', biri sosyallik ve yardımseverlik, diğeri kıskançlık ve eşlerine karşı düşmanlık. Genel olarak onlarsız yaşayamasa da, bazı bireyler söz konusu olduğunda, çoğu zaman onlarla da yaşayamadığı ortaya çıkar. Bir kabilenin üyesi olmaya zorlanmış olsa da, kabilenin hangi diğer üyelerden oluşacağına karar verme hakkına sahiptir. İğrenç birkaç kişiyi öldürmek çoğu zaman kalanların şansını artırabilir. Ve kendilerinden hayır gelmeyen, sadece rekabet eden komşu bir kabileyi öldürmek, tüm kabilenin kaderini önemli ölçüde iyileştirebilir. Irkımızın içinde büyüdüğü kanlı beşik, bellum onnium contra omnes, işte bu yüzden; insan bağlarının kaypaklığı, dünün düşmanının bugünün müttefiki, bugünün dostunun yarının düşmanı haline gelmesinin kolaylığı işte bu yüzden; Birbiri ardına gelen katliam sahnelerinin başarılı aktörlerinin soyundan gelen bizler, ne kadar barışçıl erdemlere sahip olursak olalım, başkalarına zarar vererek ama kendileri zarar görmeden onca katliam boyunca yaşamalarını sağlayan, içten içe yanan ve her an alev almaya hazır karakter özelliklerini hâlâ yanımızda taşımalıyız.

Sempati, içgüdüselliği konusunda psikologların hararetli tartışmalar yürüttüğü bir duygudur; bazıları bunun ilkel bir yetenek olmadığını, en azından başlangıçta, sempatik eylemin kendimiz için iyi sonuçlarının hızlı bir şekilde hesaplanmasının sonucu olduğunu iddia etmektedir. İlk başta bilinçli olan böyle bir hesaplama, alışkanlık haline geldikçe daha bilinçsiz hale gelecek ve sonunda gelenek ve çağrışımların da yardımıyla, anlık dürtülerden ayırt edilemeyecek eylemlere yol açabilecektir. Bu görüşün yanlışlığını tartışmaya pek gerek

yoktur. Bazı sempati biçimleri, örneğin anne ile çocuk arasındaki sempati, kesinlikle ilkeldir ve yaşlılıkta elde edilecek pansiyon, konaklama ve diğer desteklerin akıllıca tahminleri değildir. Çocuğa yönelik tehlike anneyi körü körüne ve anında alarm ya da savunma eylemlerine sevk eder. Yetişkin bir sevgili ya da arkadaşa yönelik tehdit ya da zarar, çoğu zaman sağduyunun tüm emirlerine karşı gelerek bizi benzer bir şekilde heyecanlandırır. Sempatinin yalnızca sokulganlık olgusundan kaynaklanmadığı doğrudur. Sığırlar yaralı bir arkadaşlarına yardım etmezler; tam tersine onu öldürme olasılıkları daha yüksektir. Ama bir köpek başka bir hasta köpeği yalar ve hatta ona yiyecek getirir ve maymunların sempatisinin güçlü olduğu birçok gözlemle kanıtlanmıştır. O halde, insanda, başkalarının acı çektiğini ya da tehlikede olduğunu görmenin doğrudan bir ilgi uyandırıcı olduğunu ve herhangi bir engel yoksa yardım eylemleri için derhal bir uyarıcı olduğunu söyleyebiliriz. Bu konuda açıklanamaz ya da patolojik hiçbir şey yoktur -Profesör Bain'in bunu deliliğin 'sabit fikirlerine' benzetmesini haklı çıkaracak, 'iradenin düzenli çıkışlarıyla çatışan' hiçbir şey yoktur. Diğer 'gidenler' kadar ilkel olabilir ve Spencer'ın görüşüne göre bile, sokulganlık ve anne sevgisinin bu tür varyasyonlara bağlı olması kadar büyük olasılıkla seçilen rastgele bir varyasyona bağlı olabilir.

Sempatinin, uyarıcılarının ortaya çıkarabileceği diğer içgüdüler tarafından engellenmeye özellikle yatkın olduğu doğrudur. İyi Samiriyeli'nin kurtardığı yolcu, yanından geçen rahip ve Levili'de öylesine içgüdüsel bir korku ya da tiksinti uyandırmış olabilir ki, sempatileri ön plana çıkamamıştır. Sonra, elbette, alışkanlıklar, mantıklı düşünceler ve hesaplamalar kişinin sempatisini kontrol edebilir ya da güçlendirebilir; aynı şekilde, eğer varsa, acı çeken bireye karşı sevgi ya da nefret içgüdüleri de olabilir. Avcılık ve hırçınlık içgüdüleri de uyandıklarında sempatimizi tamamen engellerler. Bu, bir kurbana yem atmak ya da işkence etmek için birbirini kovalayan insan topluluklarının acımasızlığını açıklar. Kan gözlere hücum eder ve sempati şansı ortadan kalkar. [381]

381 Sempati, etik üzerine yazılmış kitaplarda çokça yer almıştır. Yakın zamanda Thos Fowler tarafından yazılmış çok iyi bir bölüm vardır. The Principles of Morals, bölüm II. kısım II.

Avlanma içgüdüsü, ırkın evriminde eşit derecede uzak bir kökene sahiptir. [382] Avlanma ve savaşma içgüdüsü birçok tezahürde birleşir. Her ikisi de öfke duygusunu destekler; gaddarlık hikâyelerinin çoğu zihin için sahip olduğu büyüleyicilikte birleşirler ve kanımız kabardığında öfkemizi dizginlemenin tamamen kör heyecanı (yoğunluğu bir tanesi hariç diğer tüm insan tutkularınınkinden daha fazla olan bir heyecan) yalnızca karakter olarak eski bir dürtü olarak açıklanabilir ve deneyim etkilerinin olası anımsamalarından veya fikirlerin çağrışımlarından çok kas boşalmasına yönelik ani ve ezici eğilimlerle ilgilidir. Bunu burada söylüyorum, çünkü çıkar gözetmeyen zalimlikten alınan hazzın bir paradoks olduğu düşünülmüş ve yazarlar bunun doğamızın ilkel bir özelliği olmadığını, daha ziyade zihnin daha az kötücül diğer unsurlarının ince bir bileşiminin sonucu olduğunu göstermeye çalışmışlardır. Bu umutsuz bir görevdir. Eğer evrim ve güçlü olanın hayatta kalması gerçekten doğruysa, avın ve insan rakiplerinin yok edilmesi insanın ilkel işlevlerinin en önemlilerinden biri olmalı, savaşma ve kovalama içgüdüleri kökleşmiş olmalıdır. Bazı algılar derhal ve çıkarımların ve fikirlerin müdahalesi olmaksızın, duyguları ve motor boşalımları harekete geçirmiş olmalıdır ve her ikisi de, durumun doğası gereği, çok şiddetli ve bu nedenle, kontrol edilmediğinde, son derece zevkli bir türde olmalıdır. İnsanın kana susamışlığı o ka-

382 "Şimdi, özellikle kırsal kesimde doğal olarak yetişen erkek çocuklarında görülen çok genel bir tutkuya değinmeliyim. Herkes bir çocuğun kelebek, balık, yengeç ya da başka bir hayvan ya da bir kuş yuvası gördüğünde ne kadar zevk aldığını ve tüm karmaşık nesneleri parçalamak, kırmak, açmak ve yok etmek için ne kadar güçlü bir eğilime sahip olduğunu, sineklerin kanatlarını ve bacaklarını çekip çıkarırken nasıl ışık saçtığını bilir ve bir hayvana ya da diğerine eziyet etmesi, gizli yiyecekleri çalmak için ne kadar açgözlü olduğu, yumurtaları ya da yavru kuşları yemek gibi en ufak bir niyeti olmadan kuş yuvalarını yağmalamanın onu ne kadar karşı konulmaz bir güçle çektiği. Bu gerçek uzun zamandır bilinmektedir ve öğretmenler tarafından her gün dile getirilmektedir; ancak, çoğu durumda gelecekte elde edilecek bir zevke dair herhangi bir temsil uyandırmadan, yalnızca nesnelerin algılanmasıyla ortaya çıkan bu dürtülerin bir açıklaması henüz kimse tarafından yapılmamıştır ve yine de bu dürtülerin açıklanması çok kolaydır. Birçok durumda çocuğun meraktan dolayı bir şeyleri kopardığı söylenecektir. Oldukça doğru: ama bu merak, her şeyi açıp içinde ne olduğunu görmek için duyulan bu karşı konulmaz arzu nereden geliyor? Çocuğun yumurtaları yemeyi hiç düşünmediği halde onları yuvadan alıp yok etmesine neden olan nedir? Bunlar kalıtsal bir içgüdünün etkileridir, o kadar güçlüdür ki uyarılar ve cezalar buna karşı koyamaz." (Schneider: Der Menschliche Wille, s. 224. Ayrıca bakınız Der Thierische Wille, s. 180-2.)

dar ilkel bir parçamızdır ki, özellikle de eğlencenin bir parçası olarak kavga ya da av vaat edildiğinde ortadan kaldırılması çok zordur. [383]

Rochefoucauld'un dediği gibi, dostlarımızın başına gelen felaketlerde bizi hiç de hoşnut etmeyen bir şeyler vardır ve bir barış havarisi, gazetesinin en tepesinde büyük harflerle 'Şoke Edici Vahşet' yazan sütuna döndüğünde, içinde belli bir kısır heyecan hissedecek ve vekâleten bir vahşetin tadını çıkaracaktır. Kalabalığın bir sokak kavgasının etrafında nasıl kenetlendiğini görün! Binlercesinden bir tanesinin bile ciddi olarak kullanmaya niyetli olmadığı, ancak her birinin silahının kabzasını kavrarken, tanışmak için oldukça tehlikeli bir müşteri olacağı düşüncesiyle etobur öz-bilincini hoş bir şekilde gıdıkladığı kişilere yapılan muazzam yıllık tabanca satışını düşünün. Her büyük boksöre eşlik eden aşağılık tayfaya bir bakın - onun vahşetinin görkeminin kendilerine de bulaştığını düşünen ve bugünden itibaren en büyük umutları, acılarına katlanmadan coşkusunu paylaşabilecekleri bir set düzenlemek olan asalaklar! Ödüllü bir dövüşte ilk darbeler kibar bir seyircinin midesini bulandırabilir; ama kanı kısa sürede bir tarafın lehine akmaya başlar ve o zaman sanki diğer adam

383 Hayvan tarihinin ve evriminin gerçekleri göz önünde bulundurulduğunda, kanın çok özel bir nesne olarak çok özel bir ilgi ve heyecanın uyarıcısı olması şaşırtıcı değildir. Kanı görmenin insanları bayıltması gariptir. Kanının aktığını gören bir çocuğun, sadece kesik hissinden çok daha fazla korkması daha az tuhaftır. Boynuzlu sığırlar her zaman olmasa da genellikle kanın akması karşısında öfkeyle heyecanlanırlar. Bazı normal insanlarda kanın görüntüsü ya da düşüncesi korkunç bir cazibe yaratır. " B ve babası bir akşam bir komşudaydı ve elma soyarken yaşlı adam yanlışlıkla elini kesti ve kanın şiddetli bir şekilde akmasına neden oldu. B'nin huzursuz, gergin, solgun olduğu ve tavırlarında tuhaf bir değişiklik olduğu gözlemlendi. Kazanın yarattığı dikkat dağınıklığından yararlanan B, evden kaçarak komşu bir çiftlik bahçesine gitmiş ve burada atın boğazını keserek onu öldürmüştür." Dr. D.H.Tuke, bu adamın vakası hakkında yorum yaparken (Journal of Mental Science, Ekim, 1885), kanın onun üzerindeki etkisinden bahsediyor - tüm hayatı korkakça bir vahşet zincirinden ibaretti - ve şöyle devam ediyor: "Bazı bireylerde bunun bir büyü oluşturduğuna şüphe yok. . . . Bir mania sanguinis'ten söz edebiliriz. Dr. Savage bir süre önce Bethlehem Hastanesi'ne Fransa'dan bir adam yatırdı; bu adamın akıl sağlığının ilk belirtilerinden biri, Paris'teki bir mezbahaya giderek tatmin etmeye çalıştığı kana susamışlıktı. Vakasını sunduğum adam da aynı şekilde kandan zevk alma tutkusuna sahipti ancak akut mani atağı geçirmemişti. Kan görmek onun için açıkça bir zevkti ve her an kan onda doğasının en kötü unsurlarını uyandırıyordu. Hiç şüphesiz deli olan katillerin, çocukların sıcak kanından duydukları yoğun zevki anlattıkları örnekler kolayca hatırlanacaktır."

yeterince dövülememiş, dövülememiş ve parçalanamamış gibi görünür - kibar seyirci darbeleri kendisi güçlendirmek ister. Bazı ahlâksız ve delilerin uğursuz kan alemlerinin üzerine bir perde çekilsin, aynı şekilde (örneğin bir kasabanın yağmalanması sırasında) uzun süredir yatan zaferin heyecanı, tecavüz ve şehvetin ani özgürlüğü, kalabalığın bulaşıcılığı ve taklit etme ve üstün gelme dürtüsü, öldürme içgüdüsünün kör sarhoşluğunu şişirmek ve onu en uç noktasına taşımak için birleştiğinde, normalde oldukça iyi insanların canlandırılabileceği vahşetin üzerine de bir perde çekilsin. Hayır, bunu yukarıdan aşağıya doğru, sanki zaferin sonuçlarının hızla çıkarılmasından ve hayal gücünde onlarla ilişkilendirilen hoş duygulardan kaynaklanıyormuş gibi açıklamaya çalışanlar, meselenin kökünü kaçırmışlardır. Vahşiliğimiz kördür ve yalnızca aşağıdan açıklanabilir. Onu soy hattımız boyunca geriye doğru izleyebilseydik, giderek daha fazla ölümcül bir refleks tepkisi biçimini aldığını ve aynı zamanda giderek daha fazla saf ve doğrudan bir duygu haline geldiğini görürdük. [384]

Çocuklukta bu şekilde olur. Çekirgelerin bacaklarını ve kelebeklerin kanatlarını koparan ve yakaladıkları her kurbağanın bağırsaklarını deşen çocukların bu konuda hiçbir düşüncesi yoktur. Yaratıklar ellerini, boyun eğmek zorunda oldukları büyüleyici bir uğraş için ayartırlar. Tıpkı 'nasıl davranacağını görmek için' küçük bir kızın boğazını kesen 'çocuk düşkünü' Jesse Pomeroy gibi. Bu dürtünün normal kışkırtıcıları, karşıt bir alışkanlığın oluşmadığı büyük ya da küçük tüm canlı hayvanlardır - bize karşı belirli bir niyet algıladığımız tüm insanlar ve bakışları, yürüyüşleri ya da yaşamlarında hoşlanmadığımız bir durum nedeniyle bizi şiddetle rahatsız eden çok sayıda insan. Sempati ve düşüncenin karşıt türden dürtüleri harekete geçirmesiyle engellenen medeni insanlar, hırçın içgüdülerini tamamen doğal

384 "Bombonnel, bir panterle birlikte bir uçurumun kenarına kadar yuvarlandıktan sonra başını hayvanın açık ağzından kurtarır ve büyük bir çabayla onu uçuruma yuvarlar. Ayağa kalkar, kör olmuştur, kan tükürmektedir, durumun tam olarak ne olduğunu bilmemektedir. Tek bir şey düşünür, muhtemelen yaralarından ölecektir ama ölmeden önce panterden intikam alması gerekmektedir. "Acımı düşünmedim," diye anlatır bize. "Kendimi tamamen kaptırdığım öfkeyle av bıçağımı çektim ve hayvana ne olduğunu anlamadan mücadeleye devam etmek için her tarafta onu aradım. Araplar geldiklerinde beni bu halde buldular." (Guyan tarafından alıntılanmıştır, La Morale sans Obligation, vs., s. 210.)

bir şekilde harekete geçirme alışkanlıklarını kaybederler ve nispeten hafif bedensel dışavurumlarla birlikte geçici bir öfke duygusu, fiziksel savaşçılıklarının sınırı olabilir. Bununla birlikte, böyle bir duygu çok çeşitli nesneler tarafından uyandırılabilir. Cansız şeyler, renk ve ses birleşimleri, kötü yemek faturaları, titiz bir zevki sinirli bir mizaçla birleştiren kişilerde gerçek öfke patlamalarına yol açabilir. Her ne kadar kadın cinsiyetinin erkeklere göre daha az hırçın olduğu söylense de, bu fark, dürtünün sıklığından çok motor sonuçlarının kapsamıyla bağlantılı görünmektedir. Kadınlar erkeklerden daha kolay gücenir ve öfkelenir, ancak öfkeleri korku ve doğalarının diğer ilkeleri tarafından darbelerle kendini ifade etmekten alıkonulur. Avlanma içgüdüsü onlarda erkeklere göre kesinlikle daha zayıftır. Bu içgüdü, alışkanlık nedeniyle kolayca belirli nesnelerle sınırlandırılır ve bu nesneler meşru 'av' haline gelirken, diğer şeylerden kaçınılır. Avlanma içgüdüsü hiç kullanılmazsa, tamamen yok olabilir ve bir insan kolayca öldürebileceği halde vahşi bir yaratığın yaşamasına izin vermekten zevk alabilir. Böyle bir tipe artık sıkça rastlanmaktadır; ancak doğanın bir çocuğunun gözünde böyle bir şahsiyetin bir tür ahlaki canavar gibi görüneceğine şüphe yoktur. Korku, vahşeti uyandıran aynı nesneler tarafından uyandırılan bir tepkidir. Bu ikisinin karşıtlığı içgüdüsel dinamikler açısından ilginç bir çalışmadır. Bizi öldürebilecek herhangi bir şeyden hem korkarız hem de onu öldürmek isteriz ve bu iki dürtüden hangisini izleyeceğimiz sorusuna genellikle, üstün zihinsel doğaların işareti olan, özel durumun ikincil koşullarından biri tarafından karar verilir. Elbette bu durum tepkiye belirsizlik katar; ancak bu belirsizlik insanlarda olduğu kadar yüksek vahşi hayvanlarda da bulunur ve bizim onlardan daha az içgüdüsel olduğumuzun bir kanıtı olarak görülmemelidir.

Korkunun son derece enerjik bedensel ifadeleri vardır ve şehvet ve öfkenin yanında, doğamızın duyarlı olduğu en heyecan verici üç duygudan biri olarak durur. Hayvandan insana doğru ilerleme, korku için uygun durumların sıklığının azalmasından başka bir şeyle karakterize edilmez. Özellikle uygar yaşamda, çok sayıda insanın beşikten mezara kadar gerçek bir korku yaşamadan geçmesi nihayet mümkün hale gelmiştir. Birçoğumuzun bu kelimenin anlamını öğrenmesi için

bir akıl hastalığına yakalanması gerekir. Körü körüne iyimser felsefe ve dinin bu kadar çok olması da bundan kaynaklanıyor. Hayatın acımasızlığı "sözcükleri güçlü olsa da çok az anlamı olan bir masal gibi" olur; kaplanın çenesinde bizim gibi bir şeyin gerçekten olup olmadığından şüphe duyarız ve duyduğumuz dehşetlerin, kendimizle ve dünyayla çok rahat bir şekilde barış içinde yattığımız odalar için bir tür boyalı duvar halısı olduğu sonucuna varırız.

Her ne olursa olsun, korku gerçek bir içgüdüdür ve insan çocuğunun gösterdiği en erken içgüdülerden biridir. Gürültüler özellikle onu ortaya çıkarır. Evde yetişen bir çocuk için dış dünyadan gelen seslerin çoğunun kesin bir anlamı yoktur. Sadece ürkütücüdürler. İyi bir gözlemci olan M. Perez'den alıntı yapacak olursak: "Üç ile on ay arasındaki çocuklar görsel izlenimlerden çok işitsel izlenimlerden korkarlar. Kedilerde ise on beşinci günden itibaren durum tam tersidir.

Üç buçuk aylık bir çocuk, bir yangın kargaşasının ortasında, yakıp yıkan alevlerin ve yıkılmış duvarların karşısında ne şaşkınlık ne de korku göstermiş, anne babası meşgulken kendisine bakan kadına gülümsemiştir. Ancak yaklaşmakta olan itfaiyecilerin trompetinin ve motorun tekerleklerinin çıkardığı gürültü onu irkiltti ve ağlattı. Bu yaşına kadar hiçbir bebeğin, şiddetli olsa bile, şimşek çakmasından ürktüğünü görmedim; ama gök gürültüsünün sesinden telaşlanan pek çok bebek gördüm. Dolayısıyla korku, deneyimi olmayan çocuğa gözlerinden çok kulaklarıyla gelir. Tehlikeyi uzaktan algılayabilecek şekilde organize olmuş hayvanlarda bu durumun tersine dönmesi ya da azalması doğaldır. Buna göre, ateşi ilk gördüğünde korkan bir çocuk görmemiş olsam da, genç köpeklerin, genç kedilerin, genç tavukların ve genç kuşların bundan korktuğunu çok gördüm. Birkaç yıl önce yaklaşık bir yaşında kayıp bir kediyi bulup getirdim. Birkaç ay sonra soğuk havalar başladığında, onun kabul odası olan çalışma odamın ızgarasında ateş yaktım. Önce çok korkmuş bir şekilde ateşe baktı. Onu ateşe yaklaştırdım. Sıçrayıp kaçtı ve yatağın altına saklandı. Ateş her gün yanmasına rağmen, kışın sonuna kadar onu ateşin yakınında bir sandalyede oturmaya ikna edemedim. Ancak ertesi kış, tüm endişeleri ortadan kalktı. O halde, deneyimlerden bağımsız olan, ancak deneyimlerin çok önemli ölçüde zayıflatabileceği kalıtsal korku eğilimleri

olduğu sonucuna varalım. İnsan bebeğinde bunların özellikle kulakla bağlantılı olduğuna inanıyorum." [385]

Gürültünün yetişkinlikte hissedebileceğimiz herhangi bir korkuyu artırmadaki etkisi çok belirgindir. İster denizde ister karada olsun, fırtınanın uğultusu, fırtınaya maruz kaldığımızda endişelenmemizin başlıca nedenidir. Yazar kendi şahsında, yatakta yatarken ve dışarıdaki rüzgâr tarafından uyanık tutulurken, her gürültülü esintinin kalbini nasıl anlık olarak durdurduğunu fark etmekle ilgilenmiştir. Bize saldıran bir köpek, çıkardığı sesler nedeniyle çok daha korkunçtur.

Büyük ya da küçük, yabancı insanlar ve yabancı hayvanlar korku uyandırır, ama özellikle de bize doğru tehditkâr bir şekilde ilerleyen insanlar ya da hayvanlar. Bu tamamen içgüdüseldir ve deneyimden öncedir. Bazı çocuklar bir kedi ya da köpeği ilk gördüklerinde dehşet içinde ağlarlar ve genellikle haftalarca ona dokunmaları mümkün olmaz. Diğerleri ise neredeyse anında onu okşamak isteyecektir. Bazı "haşarat" türleri, özellikle örümcekler ve yılanlar, üstesinden gelinmesi alışılmadık derecede zor bir korku uyandırıyor gibi görünmektedir. Bu farklılığın ne kadarının içgüdüsel, ne kadarının bu yaratıklar hakkında duyulan hikâyelerin sonucu olduğunu söylemek mümkün değildir. 'Haşarat' korkusunun yavaş yavaş olgunlaştığını, altı ila sekiz aylıkken bir kez ve bir buçuk yaşındayken tekrar canlı bir kurbağa verdiğim kendi çocuğumda kanıtlamış gibi göründüm. İlk seferinde onu hemen yakaladı ve çırpınmasına rağmen tutarak sonunda kafasını ağzına soktu. Sonra da hiç telaşlanmadan göğsüne tırmanmasına ve yüzüne konmasına izin verdi. Ancak ikinci kez, daha önce hiç kurbağa görmemiş ve kurbağa hakkında hiçbir hikâye duymamış olmasına rağmen, onu kurbağaya dokunmaya ikna etmek neredeyse imkânsızdı. Bir yaşındaki başka bir çocuk, çok büyük bazı örümcekleri

385 Psychologie de TEnfant, s. 72-74. R. Hartmaun tarafından Falkenstein'dan alıntılanan genç bir goril hakkındaki bir anlatıda (' Anthropoid Apes, ' International Scientific Series, vol. lii (New York, 1886), s. 265) şöyle denmektedir: "Garip seslerden hiç hoşlanmazdı. Gök gürültüsü, tavan penceresine düşen yağmur ve özellikle de bir boru ya da trompetin uzun uzun çalınması, onu sindirim organlarında ani bir rahatsızlığa neden olacak kadar tedirgin ediyordu ve onu uzakta tutmak uygun hale geldi. Biraz yatıştığında, bu tür müziklerden yararlandık ve müshil ilacı vermiş kadar başarılı sonuçlar elde ettik."

hevesle eline aldı. Şimdilerde korkuyor ama bu arada kreşin öğretilerine maruz kaldı. Çocuklarımdan biri doğumundan itibaren evin evcil pug-köpeğini her gün gördü ve (yanlış hatırlamıyorsam) yaklaşık sekiz aylık olana kadar en ufak bir korku belirtisi göstermedi. Sonra bu içgüdü aniden gelişti ve öyle bir yoğunluğa ulaştı ki, aşinalığın hiçbir hafifletici etkisi olmadı. Köpek odaya her girdiğinde çığlık attı ve aylarca ona dokunmaktan korktu. Pug'ın her zamanki dostça davranışındaki hiçbir değişikliğin çocuktaki bu duygu değişimiyle ilgisi olmadığını söylemeye gerek yok.

Preyer, küçük bir çocuğun denize yaklaştırıldığında korkudan çığlık attığını anlatır. Bebeklik döneminin en büyük korku kaynağı yalnızlıktır. Bunun teleolojisi açıktır, aynı şekilde bebeğin uyandığında ve kendini yalnız bulduğunda dehşete düşmesinin -hiç durmayan ağlamasının- teleolojisi[386] de açıktır.

Siyah şeyler ve özellikle de karanlık yerler, delikler, mağaralar vs. tuhaf bir şekilde dehşet verici bir korku uyandırır. Bu korkunun yanı sıra yalnızlık ve 'kaybolma' korkusu da atalardan gelen bir deneyimle açıklanmaktadır. Schneider şöyle diyor: "İnsanların, özellikle de çocukluklarında, karanlık bir mağaraya ya da kasvetli bir ormana girmekten korktukları bir gerçektir. Bu korku hissi, kuşkusuz kısmen, bu bölgelerde tehlikeli hayvanların gizlenebileceğinden kolayca şüphelenmemizden kaynaklanır -duyduğumuz ve okuduğumuz hikâyelerden kaynaklanan bir şüphe. Ancak öte yandan, bu korkunun belli bir algıda doğrudan kalıtsal olduğu da kesindir. Tüm hayalet hikâyelerinden özenle korunan çocuklar yine de karanlık bir yere götürüldüklerinde,

386 **Teleoloji** veya **erekbilim**,yaşamı ve evreni ereklerle temellendiren ve açıklayan düşünce biçimidir. Nedensellikten farklı ve ona karşıt olarak teleoloji, her şeyin temelinde bir ereksellik/amaçlılık bulunduğunu, bir erekle belirlenmiş ya da bir ereğe yönelmiş olduğu fikrinden hareket eder. Böylece bir nedensellik varsa bile, teleolojiye göre bu ereksel nedenlerden meydana gelir, yani varılmak istenen ereğe doğru yönlendiren ve oraya götüren *neden*. Böylece teleoloji, bir erekçilik düşüncesi olarak şekillenir; buna göre her şey yalnızca bir ereğe yönelmiş olmakla kalmaz, aynı zamanda bir erek tarafından belirlenmiştir ve her şey bir ereklilik yasasına göre olup bitmektedir. Teleoloji bu yönelimleri sonucunda, evreni ve yaşamı, amaç-araç ilişkisi üzerine kurulu bir dizge ya da yapı olarak gören bir felsefi görüştür. Bu öğreti yalnızca insan ve insan eylemliliği değil, *"tüm bir doğa ve tarih de erekler ile belirlenmektedir"* fikrinden hareket eder. (Wikipedi'den alıntı- E.N.)

özellikle de orada sesler duyulduğunda dehşete kapılır ve ağlarlar. Bir yetişkin bile, en ufak bir tehlikenin yakınlarda olmadığına dair sabit bir inanca sahip olmasına rağmen, geceleri ıssız bir ormanda rahatsız edici bir çekingenliğin kendisini ele geçirdiğini kolayca gözlemleyebilir." Bu korku hissi, karanlık bir mağarada veya ormanda çok daha güçlü olmasına rağmen, birçok insanda hava kararduktan sonra kendi evlerinde bile ortaya çıkar. Vahşi atalarımızın sayısız nesiller boyunca mağaralarda tehlikeli hayvanlarla, özellikle de ayılarla karşılaşmaya alışkın olduklarını ve çoğunlukla geceleri ve ormanda bu tür hayvanların saldırısına uğradıklarını ve böylece mağaraların ve ormanların karanlık algıları ile korku arasında ayrılmaz bir ilişki oluştuğunu ve bunun kalıtsal olduğunu düşündüğümüzde, bu tür içgüdüsel korku gerçeği kolayca açıklanabilir." [387]

Yüksek yerler özellikle mide bulandırıcı türde korkuya neden olur, ancak burada da bireyler büyük farklılıklar gösterir. Buradaki motor dürtülerin tamamen kör içgüdüsel karakteri, neredeyse her zaman tamamen mantıksız olmaları, ancak aklın onları bastırmak için güçsüz olması gerçeğiyle gösterilir. Bunların, deniz tutması ya da müzik sevgisi gibi, teleolojik bir önemi olmayan, sadece sinir sisteminin tesadüfi bir özelliği olması fazlasıyla olası görünmektedir. Söz konusu korku bir kişiden diğerine o kadar çok değişir ve zararlı etkileri faydalarından çok daha belirgindir ki, bunun nasıl seçilmiş bir içgüdü olabileceğini anlamak zordur. İnsan anatomik olarak yüksek yerlere tırmanmak için en iyi donanıma sahip hayvanlardan biridir. Bu donanımın en iyi psişik tamamlayıcısı, oraya çıkmaktan korkmak değil, oradayken 'düz bir kafa' gibi görünmektedir. Aslında, belli bir noktanın ötesinde korkunun teleolojisi çok şüphelidir. Profesör Mosso, (Fransızca'ya da çevrilen) "la Paura" adlı ilginç monografisinde, korkunun birçok tezahürünün yararlı olmaktan ziyade patolojik olarak değerlendirilmesi gerektiği sonucuna varır; Pain de birkaç yerde aynı görüşü dile getirir ve bence bu, önyargıları olmayan herhangi bir gözlemcinin kesinlikle benimsemesi gereken görüştür. Belli bir miktar ürkekliğin bizi içinde yaşadığımız dünyaya adapte ettiği açıktır, ancak korku paroksizmi, ağına düşen kişi için kesinlikle tamamen zararlıdır.

387 Der Menschliche Wille, p. 224.

Doğaüstünden korkmak korkunun bir çeşididir. Gerçek bir hayalet olmadığı sürece, bu korku için normal bir nesne belirlemek zordur. Ancak, psişik araştırma topluluklarına rağmen, bilim henüz hayaletleri benimsememiştir; bu nedenle, yalnızca gerçek koşullarla ilişkilendirilen doğaüstü eylemlere ilişkin belirli fikirlerin tuhaf bir tür korku ürettiğini söyleyebiliriz. Bu korku muhtemelen daha basit korkuların birleşiminin bir sonucu olarak açıklanabilir. Hayalet dehşetini en üst düzeye çıkarmak için, yalnızlık, karanlık, açıklanamayan sesler, özellikle kasvetli bir karakter, yarı fark edilen hareketli figürler (ya da fark edilirse, korkunç bir görünüm) ve beklentinin baş döndürücü bir şekilde şaşırtılması gibi korkunç olanın birçok olağan unsurunun bir araya gelmesi gerekir. Entelektüel olan bu son unsur çok önemlidir. Aşina olduğumuz bir sürecin kasıtlı olarak beklenmedik bir seyir izlediğini görmek kanımızda garip bir duygusal 'pıhtılaşma' yaratır. Sandalyesinin yardımsız bir şekilde yerde kaydığını gören birinin kalbi duracak gibi olur. Daha düşük seviyedeki hayvanların da bizim gibi gizemli bir şekilde istisnai olana karşı duyarlı oldukları görülmektedir. Johns Hopkins Üniversitesi'nden dostum Profesör W. K. Brooks, iri ve asil köpeğinin, bir kemiğin köpeğin görmediği bir ip yardımıyla yerde sürüklenmesinden korkarak bir tür sara krizine girdiğini anlattı. Darwin ve Romanes de benzer deneyimler yaşamışlardır. [388] Doğaüstü fikri, olağan olanın boşa çıkarılmasını gerektirir. Cadı ve cin doğaüstünde, mağaralar, sümüksü ve balçık, haşarat, cesetler ve benzerleri gibi başka korku unsurları da devreye girer. [389] Bir insan cesedi normalde içgüdüsel bir korku yaratıyor gibi görünmek-

388 Cf. Romanes, Mental Evolution, vb., p. 156.

389 'Overland Monthly' dergisinin 1887 sayısında Bay E. C. Sandford tarafından Laura Bridgman'ın yazıları üzerine çok ilginç bir makale yayınlandı. Bu harika kör sağır-dilsiz, henüz işaret dilini bilmediği ilk çocukluğuna dair diğer anılarının yanı sıra şunları da kaydetmektedir:

'Babam [kendisi çiftçiydi ve muhtemelen kendi kasaplığını yapardı] birçok kez mutfağa girip öldürülmüş hayvanları getirir ve onları odanın bir kenarına bırakırdı. Bunu algıladığımda dehşetle ürperirdim çünkü ne olduğunu bilmiyordum. Ölülere yaklaşmaktan nefret ederdim. Bir sabah annemle yürüyüşe çıktım. Bir süreliğine bir eve girdim. Beni bir odaya götürdüler, orada bir tabut vardı. Elimi tabutun içine soktum ve çok garip bir şey hissettim. Bu beni hiç hoş olmayan bir şekilde korkuttu. Çok özenli bir şekilde ipek bir örtüye sarılmış ölü bir şey buldum. Bir zamanlar canlı olan bir beden olmalıydı. ... Kafam karıştığı için cesedi incelemeye cesaret edemedim."

tedir; bu korku hiç şüphesiz biraz da gizeminden kaynaklanmaktadır ve aşinalık bu korkuyu hızla yok etmektedir. Ancak kadavra, sürüngen ve yeraltı dehşetlerinin birçok kâbus ve hezeyan biçiminde bu kadar belirgin ve sürekli bir rol oynadığı gerçeği göz önüne alındığında, bu korkunç durum biçimlerinin eski bir dönemde çevrenin şimdikinden daha normal nesneleri olup olamayacağını sormak tamamen akılsızca görünmemektedir. Sıradan bir evrimci, bu dehşetleri ve onları kışkırtan manzarayı, mağara adamlarının bilincinin nüksetmesi olarak açıklamakta zorluk çekmemelidir; bu bilinç bizde genellikle daha yakın tarihli deneyimlerle örtüşür.

Başka bazı patolojik korkular ve sıradan korkunun ifadesinde, atalardan kalma koşullardan, hatta insan-ötesi koşullardan bile açıklayıcı bir ışık alabilecek bazı özellikler vardır. Sıradan korkularda kişi ya kaçabilir ya da yarı felçli kalabilir. Bu son durum bize birçok hayvanın gösterdiği sözde ölümden kaçma içgüdüsünü hatırlatmaktadır. Dr. Lindsay, 'Hayvanlarda Zihin' adlı eserinde, bunun, bunu uygulayanlarda büyük bir özdenetim gerektirdiğini söyler. Ancak bu aslında hiç de ölüm taklidi değildir ve hiçbir öz-komuta gerektirmez. Bu sadece kalıtsal hale gelecek kadar faydalı olmuş bir korku felcidir. Yırtıcı hayvan hareketsiz kuşun, böceğin ya da kabuklu hayvanın öldüğünü düşünmez. Sadece onları hiç fark etmez; çünkü onun duyuları da bizimkiler gibi hareketli bir nesne tarafından hareketsiz bir nesneden çok daha güçlü bir şekilde uyarılır. Bu içgüdü, "casusluk" oynayan bir çocuğun, avcı yaklaştığında nefesini tutmasına neden olan içgüdüyle aynıdır ve birçok durumda av hayvanının kendisinin de hareketsiz bir şekilde kurbanını beklemesine ya da hareketsizlik dönemleriyle dönüşümlü olarak hızlı yaklaşımlarla sessizce onu "takip etmesine" neden olur. Uzaklardan geçen birinin dikkatini çekmek istediğimizde bizi zıplatan ve kollarımızı hareket ettiren ve uzakta bir yelken göründüğünde kazazede denizcinin yüzdüğü salın üzerinde çılgınca bir bez sallamasına neden olan içgüdünün tam tersidir. Şimdi, bazı melankoliklerin heykele benzeyen, çömelmiş hareketsizliği, genel endişe ve her şeyden korkarak delirmesi, bir şekilde bu eski içgüdüyle bağlantılı olamaz mı? Hareket etmekten korkmaları için hiçbir neden gösteremezler; ancak hareketsizlik kendilerini daha güvende ve

rahat hissetmelerini sağlar. Bu 'numara yapan' hayvanın zihinsel durumu değil midir?

Yine, son yıllarda oldukça saçma bir isim olan agorafobi ile tanımlanan garip belirtiyi ele alalım. Hasta tek başına geçmek zorunda olduğu herhangi bir açık alan ya da geniş cadde gördüğünde çarpıntı ve dehşete kapılır. Titrer, dizleri bükülür, hatta bu düşünceyle bayılabilir. Kendine yeterince hakim olduğu durumlarda, bazen karşıdan karşıya geçen bir aracın gölgesinde güvende kalarak ya da diğer insanlarla bir araya gelerek amacına ulaşır. Ancak genellikle meydanın kenarlarından dolanarak evlere olabildiğince yakın bir şekilde sokulur. Bu duygunun medeni bir insanda hiçbir faydası yoktur, ancak evcil kedilerimizin kronik agorafobisini fark ettiğimizde ve birçok vahşi hayvanın, özellikle de kemirgenlerin inatçı bir şekilde korunmaya çalıştığını gördüğümüzde ve sadece çaresiz bir önlem olarak açık arazide koşmaya cesaret etmek -o zaman bile anlık bir sığınak sağlayabilecek her taşı veya ot demetini aramak- bunu gördüğümüzde, bizdeki bu garip korku türünün, atalarımızın bazılarında kalıcı ve genel olarak yararlı bir rol oynamış olabilecek bir tür içgüdünün hastalık yoluyla tesadüfen dirilmesinden kaynaklanıp kaynaklanmadığını sormak için güçlü bir şekilde teşvik ediliriz.

Sahiplenme veya Edinimcilik. Edinimciliğin başlangıcı, çok küçük çocukların dikkatlerini çeken herhangi bir nesneyi kapma ya da onun için yalvarma dürtüsünde görülür. Daha sonra, konuşmaya başladıklarında, vurguladıkları ilk kelimeler arasında 'ben' ve 'benim' vardır. [390] Birbirleriyle en erken kavgaları mülkiyet meseleleriyle ilgilidir ve ikizlerin ebeveynleri kısa sürede tüm hediyeleri tarafsız bir şekilde satın almanın huzurlu bir eve katkı sağladığını öğrenirler. Mülkiyet içgüdüsünün daha sonraki evrimi hakkında konuşmama gerek yok.

390 Geçenlerde beş yaşında bir çocuk gördüm (kendisine Hektor ve Aşil'in hikâyesi anlatılmıştı), üç yaşındaki küçük kardeşine Hektor'u nasıl oynayacağını öğretiyordu, kendisi de Aşil'i oynayacak ve onu Troya surlarının etrafında kovalayacaktı. Silahlarını kuşanan Aşil, "Patroklos'um nerede?" diye bağırarak ilerler. Bunun üzerine Hektor rolünden oldukça uzaklaşmış bir şekilde, "Patroklos'um nerede?" diye bağırmış. Bir Patroklos istiyorum! Bir Patroklos istiyorum! ve oyunu bitirdi. Patroklos'un ne tür bir şey olabileceği konusunda elbette hiçbir fikri yoktu - kardeşinde bir tane olması, onun da bir tane talep etmesi için yeterliydi.

Gördüğümüz hoş bir şeye göz dikmemenin ne kadar zor bir şey olduğunu herkes bilir ve bir başkasının olduğu sürece o şeyin tatlılığının bizim için nasıl bir zehir olduğunu da. Bir başkası o şeye sahip olduğunda, o şeyi sahiplenme dürtüsü genellikle ona zarar verme dürtüsüne dönüşür -kıskançlık ya da haset denen şey ortaya çıkar. Uygar yaşamda sahip olma dürtüsü genellikle çeşitli mülahazalarla kontrol edilir ve ancak alışkanlık ve ortak rıza ile meşrulaştırılan koşullar altında eyleme geçer; bu da bir içgüdüsel eğilimin diğerleri tarafından nasıl engellenebileceğinin ek bir örneğidir. Mülkiyet içgüdüsünün bir çeşidi de aynı türden koleksiyonlar oluşturma dürtüsüdür. Bu durum bireylerde çok farklılık gösterir ve içgüdü ile alışkanlığın nasıl etkileşime girdiğini çarpıcı bir şekilde ortaya koyar. Posta pulları gibi herhangi bir şeyin koleksiyonunun herhangi bir kişi tarafından başlatılması gerekmese de, koleksiyonculuk içgüdüsüne sahip bir kişi tarafından tesadüfen başlatılırsa, muhtemelen devam ettirilecektir. Koleksiyoncunun gözünde nesnelerin en önemli özelliği bir koleksiyon olmaları ve kendisine ait olmalarıdır. Rekabet, diğer tüm tutkular gibi bunu da alevlendirir, ancak bir koleksiyoncunun çılgınlığının nesneleri mutlaka genel olarak talep gören nesneler olmak zorunda değildir. Çocuklar tebeşir parçalarından şeftali çekirdeklerine, kitaplardan fotoğraflara kadar başka bir çocuğun topladığını gördükleri her şeyi toplarlar. Sorguladığım yüz öğrenciden sadece dört ya da beşi hiçbir şey toplamamıştı. [391]

Çağrışımcı psikoloji, sahiplenmeye yönelik kör bir ilkel içgüdü olduğunu reddeder ve tüm edinimciliği, ilk olarak, sahip olunan nesnelerin verebileceği hazları güvence altına alma arzusu olarak; ikinci olarak da, başlangıçta elde edilen haz sadece onun harcanması veya yok edilmesi yoluyla kazanılmış olsa bile, hoşluk fikrinin o şeye sahip olmakla ilişkilendirilmesi olarak açıklar. Böylece cimri bize, bu yaşamın mallarını satın alabileceği altına, malların kendilerinin vereceği tüm duyguları aktaran ve daha sonra altını kendi iyiliği için seven, zevk

391 'The Nation'ın 3 Eylül 1886 tarihli sayısında Başkan G. S. Hall, Bayan Wiltse tarafından Boston'daki okul çocukları üzerinde yapılan ve iki yüz yirmi dokuz çocuktan sadece on dokuzunun hiç koleksiyon yapmadığının ortaya çıktığı istatistiksel bir araştırmaya yer vermiştir.

araçlarını zevkin kendisine tercih eden biri olarak gösterilir. Gerçeklere daha geniş bir açıdan bakıldığında bu analizin çoğunun ortadan kalkacağına şüphe yoktur. 'Cimri' bir soyutlamadır. Her türden cimri vardır. Sıradan bir tür olan aşırı cimri adam, basitçe, potansiyelin zihnimiz üzerinde çoğu zaman gerçek olandan çok daha büyük bir etkiye sahip olduğuna dair psikolojik yasayı sergiler. Bir adam şimdi evlenmeyecektir, çünkü bunu yapmak, belirsiz bir eş seçme potansiyeline son verecektir. İkincisini tercih eder. Şömine kullanmaz ya da iyi giysilerini giymez, çünkü gün gelir şömine kullanmak ya da yıpranmış bir palto giymek zorunda kalabilir. Onun için gerçek kötülük, korkusundan daha iyidir ve cimrilerin genel durumu da böyledir. Zengin yaşama gücüyle şimdi fakir yaşamak, gücü kaybetme riskiyle zengin yaşamaktan daha iyidir. Bu adamlar altınlarına kendi iyiliği için değil, güçleri için değer veriyorlar. Altını paraya çevirin ve ne kadar çabuk kurtulacaklarını görün! Birlikçi teori onlar açısından tamamen hatalıdır: Altının kendisi umurlarında değildir.

Diğer cimrilerle birlikte, gücün eyleme tercih edilmesi, basit toplama eğiliminin çok daha içgüdüsel unsuruyla birleşir. Herkes para biriktirir ve küçük hesaplar peşinde koşan bir adam bu amaç uğruna para biriktirme çılgınlığına kapıldığında zorunlu olarak cimri olur. Burada yine çağrışımcı psikoloji tamamen hatalıdır. Biriktirme içgüdüsü insanlar arasında olduğu kadar hayvanlar arasında da yaygındır. Profesör Silliman, Kaliforniya odun sıçanının boş bir evin boş bir sobasında yaptığı istiflerden birini şu şekilde tarif etmiştir: "Dış kısmın tamamen çivilerden oluştuğunu gördüm, hepsi de çivilerin uçlarını dışa doğru gösterecek şekilde simetrik olarak yerleştirilmişti. Bu kütlenin ortasında, kenevir ambalajının ince bölünmüş liflerinden oluşan yuva vardı. Çivilerin arasında şunlar vardı: yaklaşık iki düzine bıçak, çatal ve kaşık; üç tane olmak üzere tüm kasap bıçakları; büyük bir oyma bıçağı, çatal ve çelik; birkaç büyük tütün tabakası, içinde biraz gümüş, kibrit ve tütün bulunan eski bir çanta; alet dolaplarındaki neredeyse tüm küçük aletler, birkaç büyük angzer, bunların hepsi, başlangıçta evin farklı yerlerinde depolandıkları için belli bir mesafeye taşınmış

olmalı. Gümüş bir saatin dış kasası yığının bir bölümüne, aynı saatin camı başka bir bölüme ve parçaları da başka bir bölüme atılmıştı." [392]

Her akıl hastanesinde toplama içgüdüsünün aynı derecede saçma bir şekilde kendini geliştirdiğini görürüz. Bazı hastalar tüm zamanlarını yerden iğne toplayarak ve onları istifleyerek geçirir. Diğerleri iplik, düğme ya da paçavra parçaları toplar ve bunlara aşırı değer verir. Şimdi, popüler hayal gücünün ve melodramın mükemmel 'Cimrisi', sefaletin ve insan düşmanlığının canavarı, bu zihinsel olarak dengesiz kişilerden sadece biridir. Aklı pek çok konuda berrak olabilir ama içgüdüleri, özellikle de mülkiyet içgüdüsü delidir ve bu deliliğin fikirlerin birlikteliğiyle ekinoksların presesyonundan daha fazla ilgisi yoktur. Aslında istifçiliği genellikle paraya yöneliktir; ama bunun dışında neredeyse her şeyi de içerir. Geçenlerde bir Massachusetts kasabasında, esas olarak gazete biriktiren bir cimri öldü. Bu gazeteler, büyükçe evinin tüm odalarını yerden tavana kadar doldurmuş, öyle ki yaşam alanı gazeteler arasındaki birkaç dar kanalla sınırlı kalmıştı. Ben yazarken bile, sabah gazetesi Boston'da bir cimrinin ininin Şehir Sağlık Kurulu tarafından boşaltıldığını bildiriyor. Sahibinin istiflediği şeyler şöyle tarif ediliyor:

Eski gazeteler, ambalaj kâğıtları, kullanılamaz hale gelmiş şemsiyeler, bastonlar, adi tel parçaları, döküntü giysiler, boş variller, demir parçaları, eski kemikler, hırpalanmış teneke eşyalar, kırık çömlekler ve sadece şehrin 'çöplüğünde' bulunabilecek bir sürü ıvır zıvır topladı. Boş fıçılar dolduruldu, raflar dolduruldu, her delik ve köşe dolduruldu ve daha fazla depolama alanı yaratmak için 'münzevi' deposunu bir ip ağıyla kapladı ve ipleri ilginç koleksiyonlarını alabilecekleri kadar astı. İnsanın aklına o odada olmayan hiçbir şey gelmiyordu. Yaşlı adam bir odun testerecisi olarak ne bir testere bıçağını ne de bir odun kovanını atmıştı. Bıçaklar artık ayakta duramayacak halde idı ve testere bıçaklarının ortası neredeyse yok denecek kadar aşınmıştı. Bazıları gerçekten de ikiye bölünmüştü ama uçları dikkatle saklanmış ve depolanmıştı. Bir kömür taşıyıcısı olarak yaşlı adam hiçbir zaman yıpranmış bir sepet atmamıştı ve depoda düzinelerce eski şey kalıntısı vardı, bunlar

392 Lindsay, 'Mind in Lower Animals', cilt II. s. 151'de alıntılanmıştır.

branda ve ip ipliklerle yamalıydı. En az iki düzine eski şapka, kürk, kumaş, ipek ve saman vardı." vs.

Elbette cimrinin zihninde biriktirdiği şeylerle ilgili pek çok 'fikir çağrışımı' olabilir. O düşünen bir varlıktır ve bir şeyleri ilişkilendirmek zorundadır; ancak tüm fikirlerinin arkasında bu yönde tamamen kör bir dürtü olmadan, bu tür pratik sonuçlara asla ulaşılamaz. [393]

Kleptomani, 'fikir birliktelikleri' doğal olarak karşıt türden olan kişilerde ortaya çıkan, kontrol edilemeyen bir mal edinme dürtüsüdür. Kleptomanlar genellikle aldıkları şeyleri derhal geri getirir ya da yeniden depolanmasına izin verirler; dolayısıyla dürtü saklamak değil, yalnızca almaktır. Ancak başka bir yerde istifleme, sonucu karmaşıklaştırıyor. Durumunu bildiğim bir beyefendinin, ölümünden sonra, ambarında her türlü eşyadan oluşan bir istif olduğu keşfedildi; bunların arasında, kendi yemek odasından çaldığı gümüş parçaları ve kendi mutfağından çaldığı ve daha sonra kendi parasıyla yerine yenilerini satın aldığı mutfak eşyaları da vardı.

Yapıcılık, arı ya da kunduzda olduğu gibi insanda da gerçek ve karşı konulmaz bir içgüdüdür. Elleri için ham olan her şeyi kendine göre yeniden şekillendirmek zorundadır ve bu yeniden şekillendirmenin sonucu, ne kadar yararsız olursa olsun, ona orijinalinden daha fazla zevk verir. Küçük çocukların kendilerine verilen her şeyi kırma ve parçalara ayırma çılgınlığı, yıkıcı bir dürtüden çok ilkel bir yapıcı dürtünün ifadesidir. "Bloklar" en az yoruldukları oyun araçlarıdır. Giysiler, silahlar, aletler, yaşam alanları ve sanat eserleri, ham içgüdünün yol açtığı keşiflerin sonucudur; her birey kendinden öncekilerin bıraktığı yerden başlar ve gelenek bir kez kazanılan her şeyi korur. Giysiler, soğuğun zorunlu kılmadığı durumlarda, insan bedenini yeniden biçimlendirme girişiminden başka bir şey değildir -vahşi kabileler tarafından uygulanan çeşitli dövmeler, diş dolguları, yara izleri ve diğer sakatlamalarda daha iyi görülen bir girişimdir. Yerleşime gelince, insanın içine çekilebileceği ve güvende olabileceği, sadece bir tarafı açık, korunaklı bir

393 Cf. Flint, Mind, cilt i. ss. 330-333; a.g.e., s. 567. Çoğu insanda muhtemelen işe yaramaz süs eşyalarını, eski aletleri, bir zamanlar işe yarayan cihaz parçalarını vs. saklama dürtüsü vardır; ancak normalde bu dürtü ya başlangıçta düşünülerek engellenir ya da boyun eğilirse, nesneler kısa sürede hoşnutsuzluk yaratır ve atılır.

köşe arama içgüdüsünün, kuşların yuva yapma içgüdüsü kadar belirgin olduğuna şüphe yoktur. Bu ihtiyaç ille de ıslak ve soğuktan korunmak için bir barınak şeklinde ortaya çıkmaz, ancak tamamen kapalı olmadığında kendini daha az açıkta ve dışarıda yattığından daha çok evinde hisseder. Elbette bu içgüdünün faydacı kökeni açıktır. Ancak şu anda çıplak gerçeklere bağlı kalmak ve kökenlerin izini sürmemek için, bu içgüdünün şu anda var olduğunu ve muhtemelen insan insan olduğundan beri her zaman var olduğunu kabul etmeliyiz. En karmaşık türden alışkanlıklar bunun üzerine inşa edilmiştir. Ancak bu alışkanlıkların ortasında bile kör içgüdünün ortaya çıktığını görürüz; örneğin, odalardaki yatakları başları duvara gelecek şekilde sırtlayarak ve asla diğer tarafa yatmayarak barınak içinde barınak gibi davranmamız gerçeğinde olduğu gibi - tıpkı köpeklerin uyumak için odanın ortasında yatmak yerine kül veya bir mobilya parçasının üzerine çıkmayı tercih etmeleri gibi. İlk yaşam alanları, kıvrımlarla daha iyi hale gelen mağaralar ve yapraklı mağaralardı ve bugün çocukların vahşi yerlerde oynarken, bu tür sığınakları keşfetmekten ve sahiplenmekten ve orada 'evcilik oynamaktan' büyük zevk aldıklarını görüyoruz.

Oyun. Özel şekillerde oyun oynama dürtüsü kesinlikle içgüdüseldir. Bir çocuk, kışkırtıcı bir şekilde yanına koşan başka bir çocuğun peşinden koşmaktan, bir kedi yavrusunun yuvarlanan bir topun peşinden koşmaktan kendini alıkoyamayacağı kadar alıkoyamaz. Başka bir çocuğun eline aldığını gördüğü bir nesneyi kendi eline almaya çalışan bir çocuk ve ödülü alıp kaçmaya çalışan diğer çocuk, tıpkı biri ağzına büyük bir lokma alıp onunla kaçarken diğeri peşinden koşan iki tavuk ya da balık gibi otomatik bir güdünün kölesidir. Tüm basit aktif oyunlar, belirli ilkel içgüdülerin verdiği heyecanı, bu içgüdüleri kullanabilecekleri ortamlar varmış gibi davranarak elde etme girişimleridir. Taklit, avlanma, dövüş, rekabet, kazanma ve inşa etme gibi çeşitli şekillerde bir araya getirilmiş unsurları içerirler; özel kuralları tesadüfen keşfedilen, zekâ tarafından seçilen ve gelenek tarafından yayılan alışkanlıklardır; ancak otomatik dürtülere dayanmadıkları sürece, oyunlar zevklerinin çoğunu kaybederler. Cinsiyetler oyun dürtüleri açısından biraz farklılık gösterir. Schneider'in dediği gibi; "Küçük erkek çocuk askerleri taklit eder, kilden fırın yapar, evler inşa eder,

sandalyelerden araba yapar, bir sopanın üzerinde ata biner, çekiçle çivi çakar, kardeşlerini ve yoldaşlarını bir araya getirir ve arabacı rolünü oynar ya da bir başkası tarafından vahşi bir at olarak yakalanmasına izin verir; Kız çocuğu ise tam tersine bebeğiyle oynar, onu yıkar, giydirir, okşar, kucaklar, öper, yatağına yatırır, beşikte şarkı söyler ya da onunla sanki canlı bir varlıkmış gibi konuşur. Oyun dürtüsünde cinsel bir farklılığın olması, erkek çocuğun attan, biniciden ve askerden oyuncak bebekten daha fazla zevk alması, kız çocukta ise bunun tam tersinin olması, belirli şeylerin (at, oyuncak bebek vb.) algılanması ile haz duygusu arasında ve bu sonuncusu ile oyun dürtüsü arasında kalıtsal bir bağlantı olduğunun kanıtıdır. [394]

Yüksek estetik duyguların içine girdiği başka bir tür insan oyunu daha vardır. Türümüzde evrensel gibi görünen şenlik, tören, çile vs. sevgisinden bahsediyorum. En aşağı vahşilerin bile az ya da çok resmi olarak yürütülen dansları vardır. Çeşitli dinlerin ciddi ayinleri ve egzersizleri vardır ve sivil ve askeri güçler ihtişamlarını tören alayları ve çeşitli kutlamalarla sembolize ederler. Bizim de operalarımız, partilerimiz ve maskeli balolarımız var. Tüm bu törensel oyunlarda ortak olan unsur, organize bir kalabalığın bir parçası olarak birlikte hareket etmenin verdiği heyecandır. Aynı eylemler kalabalıkla birlikte yapıldığında, tek başına yapıldığından çok daha anlamlı görünür. Bir tatil öğleden sonrasında halkla birlikte yapılan bir yürüyüş, popüler bir 'tatil köyünde' bira ya da kahve içmek için yapılan bir gezi ya da sıradan bir balo salonu bunun örnekleridir. Bu kadar çok yabancıyı görmek bizi eğlendirmekle kalmaz, aynı zamanda onların kolektif yaşamında payımız olduğunu hissetmek de belirgin bir uyarım sağlar. Onları algılamak uyarıcıdır; buna verdiğimiz tepki ise onlara katılma ve onların yaptıklarını yapma eğilimimiz ve ilk ayrılan ve eve yalnız giden olma isteksizliğimizdir. Bu, doğamızdaki ilkel bir unsur gibi görünmektedir, çünkü buna yol açabilecek herhangi bir fikir birliğinin izini sürmek zordur; ancak bir kez var olduğu kabul edildiğinde, hızlı ve güçlü toplu eylemi kolaylaştırmak için bir kabile için ne gibi faydaları olabileceğini görmek çok kolaydır. Orduların kurulması ve askeri seferlere çıkılması bunun meyveleri arasında sayılabilir. Törensel oyunlarda

394 Der Menschlicbe Wille, s. 205.

bu sadece itici bir başlangıç noktasıdır. Kalabalığın daha sonra yapacağı belirli şeyler, çoğunlukla bireylerin inisiyatifine bağlıdır, taklit ve alışkanlıkla sabitlenir ve gelenekle sürdürülür. Diğer estetik zevklerin oyunlarla, törenlerle ya da diğerleriyle işbirliği yapmasının, kalıplaşmış ve alışkanlık haline gelecek olanların seçimiyle büyük bir ilgisi vardır. Profesör Bain'in takip duygusu, kreşendo zevki olarak adlandırdığı kendine özgü heyecan biçimi, birçok yaygın oyunun ruhudur. İnsan yaşamındaki oyun faaliyetlerinin muazzam boyutu, bahsedilmeyecek kadar açıktır. [395]

Merak. Omurgalılar arasında oldukça aşağılarda herhangi bir nesnenin, yalnızca yeni olması koşuluyla, dikkat uyandırabileceğini ve bu dikkati burun deliği, dudaklar veya dokunma yoluyla yaklaşma ve keşfetmenin izleyebileceğini görüyoruz. Merak ve korku, aynı dışsal şey tarafından uyandırılabilen ve sahiplerine her ikisi de yararlı olan bir çift zıt duygu oluşturur. Koyunların ya da sığırların inceledikleri yeni bir nesne karşısında ürkekçe yaklaşmaları ve korkuyla dönmeleri gibi, bu iki duygunun birbirini izlemesi çoğu zaman yeterince eğlendiricidir. Sudaki timsahların, önlerindeki kumsalda oturan bir adama karşı tam olarak aynı şekilde davrandıklarını gördüm - adam hareketsiz kaldığı sürece yavaş yavaş yaklaşıyor, bir hareket yapar yapmaz çılgınca geri çekiliyordu. Yeni nesneler her zaman avantajlı olabileceğinden, bir hayvanın onlardan kesinlikle korkmaması daha iyidir. Ancak, zararlı olmaları da muhtemel olduğundan, onlara karşı tamamen kayıtsız kalmaması, ancak hayatta kalmaya devam etmesi, onların yanında rahatlamaya başlamadan önce onlar hakkında ve nelere yol açabilecekleri konusunda olabildiğince çok şey öğrenmesi daha iyidir. Çevrenin herhangi bir hareketli özelliğinin salt yeniliğiyle heyecanlanmaya ve rahatsız olmaya yönelik bu tür bir duyarlılık, tüm insan merakının içgüdüsel temelini oluşturuyor olmalıdır; ancak elbette üst yapı, duygusal yaşamın diğer pek çok faktöründen gelen katkıları emer ve

395 Profesör Lazarus (Die Reize des Spieles, Berlin, 1883, s. 44) oyun oynama içgüdümüz olduğunu reddeder ve meselenin kökeninin, gerçek bir meşguliyet hazır olmadığında bunun yerine sahte bir meşguliyet koyan meşguliyetsiz kalma arzusu olduğunu söyler. Şüphesiz bu doğrudur; ama neden sahte meşguliyetin belirli biçimleri? Tüm bedensel oyunların ve törensel oyunların unsurları doğrudan eksitomotor uyarımlarla sağlanır - tıpkı yavru köpeklerin birbirini kovalaması ve kırlangıçların bir araya gelmesi gibi.

asıl kökü bulmak zor olabilir. Bilimsel merak denilen şeyle ve metafizik merakla, pratik içgüdüsel kökün muhtemelen hiçbir ilgisi yoktur. Buradaki uyaranlar nesneler değil, nesneleri kavrama biçimleridir ve bunların yol açtığı duygular ve eylemler, diğer birçok estetik tezahürle birlikte, zihinsel yaşamımızın tesadüfi özellikleri olarak sınıflandırılmalıdır. Felsefi beyin, tıpkı müzikal beynin işittiği şeydeki bir uyumsuzluğa tepki vermesi gibi, bilgisindeki bir tutarsızlığa ya da boşluğa tepki verir. Belirli yaşlarda belirli boşluklara karşı duyarlılık ve belirli bulmacaları çözme zevki en üst düzeye ulaşır ve o zaman bilimsel bilgi depoları en kolay ve en doğal şekilde ortaya çıkar. Ancak bu etkilerin beynin başlangıçta verildiği kullanımlarla hiçbir ilgisi olmayabilir ve muhtemelen sadece birkaç yüzyıl içinde, dini inançlar ve bilimin ekonomik uygulamaları bir ırkın diğeriyle çatışmalarında önemli bir rol oynadığından, hayatta kalmak için belirli bir beyin türünün 'seçilmesine' yardımcı olmuş olabilirler. Bu tesadüfi ve ekstra yetenekler konusunu 28. bölümde ele almam gerekecek.

Sosyallik ve Utangaçlık. Topluluk halinde yaşayan bir hayvan olarak insan, hem kendi türünün yokluğundan hem de varlığından heyecan duyar. Yalnız kalmak onun için en büyük kötülüklerden biridir. Tek başına hapsedilme, birçok kişi tarafından uygar ülkelerin benimseyemeyeceği kadar zalim ve doğal olmayan bir işkence yöntemi olarak kabul edilir. Issız bir adada uzun süre hapsedilmiş biri için, uzaktan bir insan ayak izi ya da bir insan formu görmek, deneyimlerin en çalkantılı ve heyecan verici olanıdır. Hastalıklı ruh hallerinde en yaygın belirtilerden biri yalnız kalma korkusudur. Bu korku küçük bir çocuğun, hatta bir bebeğin varlığıyla bile yatıştırılabilir. Yazarın bildiği bir hidrofobi vakasında, hasta odasını sürekli komşularla dolu tutmakta ısrar etmişti, yalnızlık korkusu o kadar yoğundu ki. Sokulgan bir hayvanda, yalnız olduğu algısı onu güçlü bir faaliyete sevk eder. Bay Galton, gözlemlemek için çok iyi fırsatlara sahip olduğu Güney Afrika sığırlarının davranışlarını şu şekilde tanımlamaktadır:

"Öküz, hemcinslerine karşı çok az sevgi ya da ilgi duymasına rağmen, sürüsünden bir an bile ayrılmaya tahammül edemez. Bir hile ya da zorlamayla sürüden ayrılırsa, her türlü ruhsal ıstırap belirtisini gösterir; tekrar geri dönmek için tüm gücüyle çabalar ve başardığında,

tüm vücudunu en yakın arkadaşlığın rahatlığıyla yıkamak için sürünün ortasına dalar." [396]

İnsan da kendi türünün varlığından heyecan duyar. Yabancı köpeklerle karşılaşan köpeklerin tuhaf hareketlerinin bizim yapımızda da bir benzeri yoktur. Yabancılarla belli bir gerilim olmadan karşılaşamayız ya da onlarla tıpkı tanıdıklarımızla olduğu gibi konuşamayız. Bu durum özellikle yabancı önemli bir şahsiyet ise geçerlidir. O zaman sadece onunla göz göze gelmekten çekinmekle kalmaz, aynı zamanda onun huzurunda aklımızı başımıza toplayamaz ya da kendimize herhangi bir şekilde adalet sağlayamayız. "Bu tuhaf bir ruh hali," diyor Darwin, [397]"

Utangaçlık, özellikle yüzün kızarması, gözlerin kaçırılması veya aşağıya çevrilmesi ve vücudun garip, gergin hareketleriyle fark edilir. Utangaçlık, özellikle dış görünüşle ilgili olarak başkalarının iyi ya da kötü görüşlerine karşı hassasiyete bağlı gibi görünmektedir. Yabancılar davranışlarımız ya da karakterimiz hakkında hiçbir şey bilmez ve umursamazlar, ancak görünüşümüzü eleştirebilirler ve çoğu zaman eleştirirler. Kıyafette tuhaf, hatta yeni olan herhangi bir şeyin ya da kişide, özellikle de yüzde, yabancıların dikkatini çekmesi muhtemel olan küçük bir lekenin farkına varmak utangaçları dayanılmaz derecede çekingen yapar. [398] Öte yandan, kişisel görünümün değil de davranışların söz konusu olduğu durumlarda, yargılarına bir dereceye kadar değer verdiğimiz tanıdıklarımızın yanında utangaç olmaya, yabancıların yanında olduğundan çok daha yatkınızdır. Ancak bazı kişiler o kadar hassastır ki, neredeyse herhangi biriyle sadece konuşma eylemi bile benlik bilinçlerini uyandırmaya yeter ve sonuçta hafif bir kızarma olur. Onaylamama... onaylamadan çok daha kolay bir şekilde utangaçlığa ve kızarmaya neden olur. Aşırı derecede utangaç olan kişiler, oldukça aşina oldukları ve iyi fikirlerinden ve sempatilerinden emin oldukları kişilerin yanında nadiren utangaç olurlar; örneğin bir kız annesinin yanında... Utangaçlık korkuyla yakından

396 Inquiries into Human Faculty, s. 72.

397 Expression of the Emotions (New York, 1873), s. 330.

398 "İyi giyindiğimizden emin olmak," demişti güzel bir kadın, "bize dinin verdiği teselli ile kıyaslanamayacak bir kalp huzuru verir."

ilişkilidir; yine de sıradan anlamda korkudan farklıdır. Utangaç bir adam yabancıların dikkatini çekmekten korkar, ama onlardan korktuğu söylenemez; savaşta bir kahraman kadar cesur olabilir, ama yabancıların huzurunda önemsiz şeyler konusunda kendine güveni yoktur. Neredeyse herkes bir topluluğa ilk kez hitap ederken son derece gergindir ve çoğu erkek hayatı boyunca böyle kalır."

Bay Darwin'in de gözlemlediği gibi, kesin sonuçlardan duyulan gerçek bir korku bu aşamaya -korkuya- girebilir ve utangaçlığı karmaşık hale getirebilir. Hatta önemli bir şahsiyet karşısındaki utangaçlığımız, Profesör Bain'in 'köle terörü' olarak adlandırdığı ve memnun edemediğimiz takdirde belirli tehlikelerin temsil edilmesine dayanan şeyle karmaşık hale gelebilir. Ancak hem sahne korkusu hem de köle terörü, en belirsiz tehlike kaygılarında ve aslında aklımız bize alarm için bir neden olmadığını söylediğinde de var olabilir. Bu nedenle, başkalarının gözünde bir nesne haline geldiğimizin bilinciyle, belli bir miktar tamamen içgüdüsel tedirginlik ve kısıtlama olduğunu kabul etmeliyiz. Bay Darwin şöyle devam eder: "Utangaçlık çok erken yaşlarda ortaya çıkar. İki yaş üç aylık olan kendi çocuklarımdan birinde, evden sadece bir hafta uzak kaldıktan sonra, kesinlikle kendime karşı utangaçlık gibi görünen bir iz gördüm." Her ebeveyn aynı şeyi fark etmiştir. Vahşi kabilelerdeki yöneticilerin despotik güçleri düşünüldüğünde, saygı ve huşu çok eski zamanlardan beri bazı bireylerde heyecan uyandıran duygular olmuş olmalı ve sahne korkusu, kölece terör ve utangaçlık, günümüzde olduğu kadar bol egzersiz fırsatına sahip olmuş olmalı. Bu dürtülerin yararlı olup olamayacağı ve yararlı olmak için seçilip seçilemeyeceği, görünüşe göre yalnızca olumsuz olarak yanıtlanabilecek bir sorudur. Görünüşe göre bunlar, kan ya da hastalık görünce bayılma, deniz tutması, yüksek yerlerde baş dönmesi ve bazı estetik zevkler gibi saf engellerdir. Bunlar tesadüfi duygulardır ve bunlara rağmen yaşamımızı sürdürürüz. Ancak, içgüdüsel karakterleri hakkında pek çok tartışmanın sürdüğü diğer iki eğilimin oluşumunda önemli bir rol oynadıkları görülmektedir. Temizlik ve alçakgönüllülükten bahsediyorum, ancak utangaçlıkla yakından ilişkili bir başka dürtü hakkında bir şeyler söylemeden önce bu konuya geçmemeliyiz. Demek istediğim, çoğu zaman akıllıca hesaplamalardan ve

çıkarlarımıza az çok kesin olarak öngörülen bir şekilde ihanet etme korkusundan kaynaklansa da, çoğu zaman kör bir eğilim olan, hiçbir yararlı amaca hizmet etmeyen ve içgüdüler arasında bir yeri tamamen hak edecek kadar inatçı ve karakterin bir parçası olan gizliliktir. Doğal uyarıcıları tanıdık olmayan insanlardır, özellikle de saygı duyduğumuz kişiler. Tepkileri, bu tür yabancılar yaklaştığında söylediğimiz ya da yaptığımız her neyse onu durdurmak ve genellikle o şeyi söylemediğimiz ya da yapmadığımız, muhtemelen farklı bir şey yaptığımız iddiasıyla birleşmektir. Çoğu zaman buna, kendimizle ilgili bir açıklama yapmamız istendiğinde yalana başvurma eğilimi de eklenir. Birçok kişi için kapı çaldığında ya da aniden bir ziyaretçi geldiğinde ilk dürtü 'yakalanmamak' için odadan kaçmaktır. Bakmakta olduğumuz bir kişi bizi fark ettiğinde, ilk dürtümüz başka tarafa bakmak ve onu görmemiş gibi davranmak olabilir. Birçok arkadaşımız bu durumun sokakta tanıdıklarıyla, özellikle de tanımadıklarıyla karşılaştıklarında sıkça karşılaştıkları bir durum olduğunu itiraf etmiştir. Eğilmek, karşımızdakini görmediğimize dair birincil numaranın ikincil bir düzeltmesidir. Muhtemelen çoğu okuyucu, en azından kendilerinde, birçok durumda, bu çeşitli yolların her birinde ve hepsinde hareket etme başlangıcını, yeni ortaya çıkan eğilimi tanıyacaktır. 'Başlangıcın' ikinci bir düşünceyle etkisiz hale getirilmesi, bunun düşünceden daha derin bir bölgeden geldiğini kanıtlar. Herkesin içinde aşk ilişkilerini gizlemeye yönelik doğal bir dürtü olduğu kuşkusuzdur ve maddi ilişkileri gizlemeye yönelik edinilmiş dürtü de pek çok kişide neredeyse eşit derecede güçlü görünmektedir. Belirli bir gizleme alışkanlığının düşünceli ve kasıtlı olduğu durumlarda bile, bunun nedeninin, kişinin kutsallığının ihlal edilmesine ve kişisel kaygılarının başkaları tarafından ortaya dökülmesine karşı duyulan belirsiz bir tiksintiden çok daha az kesin bir sağduyu olduğuna dikkat edilmelidir. Bu nedenle, bazı kişiler üzerinde isimlerinin yazılı olduğu hiçbir şeyi başkalarının bulabileceği bir yere, hatta ormana bile bırakmazlar; eski bir zarf yere atılmamalıdır. Birçoğu, tek bir bölümünü okumakta oldukları bir kitabın tüm yapraklarını keser, böylece kimse hangisini seçtiklerini bilemez ve tüm bunlar kesin bir zarar düşüncesi olmadan yapılır. Gizleme

dürtüsü, eşitler ya da astlardan ziyade üstler tarafından kışkırtılmaya daha yatkındır.

Anne babaları yanlarında olmadığında çocuklar ne kadar farklı konuşurlar! Hizmetçiler efendilerinin karakterlerini, efendiler de hizmetçilerin karakterlerini daha iyi görürler. [399] Eşitlerimizden ve yakınlarımızdan gizlendiğimiz durumlarda, muhtemelen her zaman kesin bir ihtiyatlı öngörü unsuru söz konusudur. Kolektif gizlilik, gizem, birçok oyunun duygusal ilgisine girer ve insanların çeşitli türlerdeki masonluklara verdiği önemin unsurlarından biridir, herhangi bir amaçtan ayrı olarak zevklidir.

Temizlik. Vahşilerin ve medeni insanlar arasındaki istisnai bireylerin ne kadar pis olabileceğini gören filozoflar, gerçek bir temizlik içgüdüsünün var olup olmadığından ve ne kadar bulunursa bulunsun bundan eğitim ve alışkanlığın sorumlu olup olmadığından şüphe etmişlerdir. Eğer bu bir içgüdü olsaydı, uyarıcısı kir olurdu ve karakteristik tepkisi de kirle temastan kaçınmak ve temas gerçekleştikten sonra kiri temizlemek olurdu. Şimdi, bazı hayvanlar temizse, insanlar da öyle olabilir ve bazı madde türlerinin hem görme, hem dokunma hem de koklama açısından doğal olarak iğrenç olduğuna şüphe yoktur -örneğin dışkı ve kokuşmuş şeyler, kan, irin, bağırsaklar ve hastalıklı dokular. Bu şeylerle temastan çekinmenin tıp eğitimi gibi çok kolay bir şekilde engellenebileceği doğrudur ve bunları temizleme dürtüsünün abdestin soğukluğu düşüncesi ya da abdest almak için ayağa kalkma zorunluluğu gibi çok küçük bir engelle engellenebileceği de aynı derecede doğrudur. Alışkanlıkla kontrol edilen bir temizlik dürtüsünün yeterince hızlı bir şekilde geçersiz hale geleceği de doğrudur. Ancak

399 Thackeray, 'OnaChalk-Markon the Door' (Kapıdaki Tebeşir İşareti) adlı enfes makalesinde şöyle diyor: "Doğruyu sadece denklerden öğrenme alışkanlığınız var; bu yüzden, sevgili Bay Holyshade, bana soylu genç Etonlu'nun alışkanlık haline gelmiş samimiyetinden bahsetmeyin, yoksa bunu yaptığınızda samimiyetiniz ya da anlayışınız hakkında kendi fikrimi söylerim. Hayır. Tom Bowling onurlu bir insandır ve Wapping Eski Merdivenleri'nde son ayrıldıklarından beri Kara Gözlü Syousan'a sadık kalmıştır; ama Tom'un Amiral Nelson'la konuşurken tamamen açık sözlü, samimi ve dürüst olduğunu mu sanıyorsunuz? Tom'la Amiral arasında sırlar, yalancı şahitlikler, yalanlar var; sizin mürettebatınız (hizmetkârlar) ile kaptanları arasında da öyle. Biliyorum ki, bazı günlerde değerli, temiz, uyumlu ve vicdanlı bir erkek ya da kadın ikiyüzlüyü işe alıyorum. Eğer ikiyüzlüden başka biri olsaydı, onu işine gönderirdim."

bu gerçeklerin hiçbiri dürtünün hiç var olmadığını kanıtlamaz. [400] Bu dürtü her durumda varmış gibi görünmektedir ve daha sonra dış etkilere özellikle müsaittir, çocuk neye dokunacağı ya da ne yiyeceği konusunda kendi titizlik derecesine sahiptir ve daha sonra edinmeye zorlandığı alışkanlıklar ve arasında yaşadığı örnekler tarafından ya katılaştırılır ya da daha titiz hale getirilir.

Örnekler onu bu şekilde etkisi altına alır; özellikle kötü kokan, nezleli ya da berbat bir yoldaş ona oldukça itici gelir ve kendi teninde olsa kendiliğinden itiraz etmeyeceği bir miktar pisliği bir başkasında iğrenç görür. Kendimizde hoş gördüğümüz şeylerden başkalarında hoşlanmamamız, estetik doğamızın hakkında şüphe duyulamayacak bir yasasıdır. Ancak genelleme ve düşünme devreye girer girmez, başkalarını yargılamak kendimizi yeni bir şekilde değerlendirmemize yol açar. "Sana nezaketi kim öğretti? Terbiyesizler." Sanırım bu bir Çin atasözü.

Oluşturduğumuz 'kirli adam' kavramı, kişisel olarak sınıflandırılmaktan çekindiğimiz bir kavram haline gelir ve böylece, sosyal öz bilincimizin uyandığı anlarda, kesinlikle içgüdüsel bir doğal güdünün olmadığı bir şekilde yıkanır ve kendimizi düzeltiriz. Ancak bu şekilde ulaşılan temizlik standardı, kabile üyelerinin birbirlerine karşı gösterdikleri karşılıklı hoşgörünün ötesine geçmeyebilir ve bu nedenle de gerçek bir pisliği barındırabilir.

İffet, Utanç. Vücudun belirli kısımlarını ve belirli eylemleri gizlemeye yönelik içgüdüsel bir dürtü olup olmadığı, belki de temizlik içgüdüsü olup olmadığından daha fazla şüpheye açıktır. Antropologlar bunu reddetmiş ve bebeklik döneminin ve pek çok vahşi kabilenin utanmazlığında kendi görüşleri için iyi bir temel bulmuş gibi görünmüşlerdir. Bununla birlikte, bebekliğin hiçbir şeyi kanıtlamadığını ve cinsel alçakgönüllülük söz konusu olduğunda, cinsel dürtünün kendisinin heyecan zamanlarında ve belirli insanlara atıfta bulunarak doğrudan ona karşı çalıştığını ve bu insanlarla sözleşilen utanmazlık alışkanlıklarının sonsuza dek onlara karşı iffetli olma dürtüsünü engelleyebileceğini unutmamak gerekir. Bu, orijinal bir iffet dürtüsü olsa

400 Bir hastayı günde belki yüz kez ellerini yıkamaya iten ve "mysophobia" ya da pislikten korkma olarak adlandırılan delilik belirtisi, kişinin kendini temizlemeye yönelik ilkel bir dürtüsü olduğu varsayılmadan açıklanamaz gibi görünmektedir.

bile, gerçek iffetin büyük bir kısmını açıklayacaktır. Öte yandan, iffet dürtüsü, eğer varsa, hem onu ortaya çıkaran varlıklar hem de yol açtığı eylemler açısından son derece belirsiz bir etki alanına sahip olduğunu kabul etmek gerekir. Etnoloji, bunun kendine ait çok az omurgası olduğunu ve kolayca modayı ve örneği takip ettiğini göstermektedir. Yine de, ne kadar sapkın olursa olsun -kadın iffetinin yalnızca yüzünü örtmekten ibaret olduğu ya da yabancıların karşısına boyasız çıkmanın utanmazlık olduğu durumlarda olduğu gibi- bir tür utanç övgüsünün her yerde bulunduğunu görmek ve bunun hiçbir itici kökü olmadığına inanmak zordur. Şimdi, itici kök ne olabilir? Birincisi, utangaçlık olduğuna inanıyorum, yukarıda açıklandığı gibi tanımadığımız kişilerin bizde uyandırdığı korku hissi. Bu tür kişiler iffetin asıl uyarıcılarıdır. [401] Ancak iffet eylemleri utangaçlık eylemlerinden oldukça farklıdır. Bunlar belirli bedensel işlevlerin kısıtlanmasından ve belirli kısımların örtülmesinden oluşur ve neden bu tür belirli eylemler zorunlu olarak ortaya çıkar? İnsan hayvanında, saygı uyandıran varlıklarda bu tür kısıtlamalara ve örtünmeye yönelik kör ve ani bir otomatik dürtü olabileceği, gerçekte çürütülmesi zor bir olasılıktır. Ancak gerçeklerden hareketle, iffet eylemlerinin bize dolambaçlı bir yoldan önerildiği ve temizlik eylemlerinden bile daha çok, öncelikle arkadaşlarımız hakkında verilen yargıların ikinci aşamada kendimize uygulanmasından kaynaklandığı daha muhtemel görünmektedir. En çıplak vahşiler arasında bile, bir bireydeki alışılmadık derecede alaycılığın ve ahlaksızlığın belirli bir derecede aşağılama yaratmaması ve onu komşusunun gözünde ucuzlatmaması gerektiğine inanmak kolay değildir. İnsan doğası, her yerde çekingenliğin bir miktar saygı uyandırması gerektiğinden ve her özgürlüğe katlanan kişilerin başkalarının göz ardı ettiği kişiler olduğundan emin olmamız için yeterince homo-genetiktir. O halde, böyle insanlar gibi olmamak, toplumsal özbilincin, düşüncesiz durumdan yeni çıkan bir doğa çocuğuna önerdiği ilk kararlardan biri olacaktır. Ve bu karar muhtemelen ilk kez, iğrenmemenin ya da

401 "İffetin yalnızca yabancıların, özellikle de giyinik Avrupalıların yanında ortaya çıktığını görürüz. Brezilya'daki Kızılderili kadınlar sadece yemekten önce kuşaklarıyla örtünürler, Timor'daki kadınlar da sadece yemekten önce göğüslerini gizlerler. Avustralya'da da aynı şeyin olduğunu görüyoruz." (Th. Waitz, Anthropologie der Naturvolker, cilt i. s. 358.) Yazar kaynakça vermektedir, ancak ben bunları atlıyorum.

hoşnutsuzluk yaratmamanın önemli olduğu bir kişinin varlığıyla toplumsal öz bilinç gerçek bir utangaçlık nöbetine dönüştüğünde etkili bir keskinlik kazanacaktı. Kamuoyu elbette olumlu ilkelerini bu tohumun üzerine inşa etmeye devam edecekti ve çeşitli örnekler ve deneyimler yoluyla, iffet ritüeli, New England'daki hassasiyet ve menzile ulaşana kadar büyüyecek, göbek yerine mide, bacak yerine uzuv, yatağa gitmek yerine istirahat dememize neden olacak ve dişi bir köpeğe ismiyle hitap etmemizi yasaklayacaktı. Sonuç olarak bu, insan yaşamının doğal ve kaçınılmaz bir özelliği olsa da, iffet terimin saf ve basit heyecan-motor anlamında bir içgüdü olması gerekmediğini kabul etmek anlamına gelir.

Aşk. Tüm eğilimler arasında cinsel dürtüler, kör, otomatik ve öğretilmemiş anlamında içgüdüsel olmanın en belirgin işaretlerini taşır. İçerdikleri teleoloji çoğu zaman ilgili bireylerin istekleriyle çelişir ve eylemler, Doğa'nın bu şekilde teşvik etmesinden başka hiçbir neden olmaksızın gerçekleştirilir. O halde burada, bize içgüdüyle yapılan eylemleri tamamen ayrı bir sınıf haline getirdiği söylenen kadercilik, yanılmazlık ve tekdüzelik karakterlerini bulmamız gerekir. Ama bu böyle midir? Gerçekler bunun tam tersidir: cinsel içgüdü özellikle bireysel uyaranlardaki küçük farklılıklar, failin kendi içsel durumu, bir kez edinilen alışkanlıklar ve zihin üzerinde faaliyet gösteren karşıt dürtülerin antagonizması tarafından kontrol edilmeye ve değiştirilmeye yatkındır. Bunlardan biri daha önce tanımlanan sıradan utangaçlıktır; bir diğeri ise temel içgüdü olarak adlandırılabilecek olan kişisel izolasyon içgüdüsü, karşılaştığımız çoğu kişiyle, özellikle de kendi cinsimizden olanlarla yakın temas kurma fikrinin bize gerçek anlamda itici gelmesidir. [402] Böylece, bu en güçlü tutkunun, en 'karşı konulmaz' olmaktan çok uzak, tam tersine dizginlenmesi en zor tutku olabileceği ve engelleyici etkilerin güçlü olduğu bireylerin hayatları boyunca bu tutkuyu tatmin edecek bir fırsat bulamayacakları ortaya çıkmaktadır. İnsandaki içgüdüsel yaşamla ilgili çalışmamıza başladığımız önermenin doğruluğunun bundan daha iyi bir kanıtı olamazdı; davranış düzensizliği çok

402 Birçoğumuz için, başka bir kişinin bedeni tarafından işgal edildiği için hâlâ sıcak olan bir sandalyeye oturmak bile tatsızdır. Pek çok kişi için el sıkışmak hoş değildir.

fazla içgüdüye sahip olmaktan kaynaklanabileceği gibi, hiç içgüdüye sahip olmamaktan da kaynaklanabilir.

Sözünü ettiğimiz kişisel izolasyon içgüdüsü, erkeklerde birbirlerine karşı, kadınlarda ise erkeklere karşı daha güçlü bir şekilde mevcuttur. Kadınlarda buna çekingenlik denir ve cinsel içgüdü onu engelleyip yerini almadan önce bir kur yapma süreciyle olumlu bir şekilde üstesinden gelinmesi gerekir. Darwin'in 'İnsanın Türeyişi ve Cinsel Seçilim' adlı kitabında gösterdiği gibi, bu içgüdü tüm yüksek hayvan türlerinin ıslahında hayati bir rol oynamıştır ve insan ırkının gösterebileceği iffet derecesinden büyük ölçüde sorumludur. Bununla birlikte, içgüdülerin alışkanlıklar tarafından engellenmesi yasasını çarpıcı bir şekilde göstermektedir - çünkü belirli bir kişiyle bir kez bozulduğunda, kendini tekrar ortaya koyma eğilimi göstermez ve fahişeler tarafından olduğu gibi, çeşitli kişilerle alışkanlıkla bozulur, tamamen bozulabilir. Alışkanlık aynı zamanda belirli kişilere karşı da bizi sabitler: uzun zamandır saygılı ve mesafeli bir şekilde tanıdığımız kişilerle yakın kişisel temas kurma fikri kadar rahatsız edici bir şey yoktur. Eskilerin ve modern Doğuluların, düşüncesi bile bizi dehşete düşüren doğal olmayan ahlaksızlık biçimlerine olan düşkünlüğü, muhtemelen bu içgüdünün alışkanlık tarafından nasıl engellenebileceğinin bir örneğidir. Eskilerin, bizim yoksun olduğumuz bir eğilime Doğa'nın bir armağanı olarak sahip olduklarını ve şimdi bireylerle sınırlı patolojik bir sapkınlığın kurbanı olduklarını pek düşünemiyorum. Onlarda, belirli bir nesne sınıfına yönelik fiziksel istek içgüdüsünün, yaşamın erken dönemlerinde, örneklerin etkisi altında oluşan alışkanlıklar tarafından engellenmiş olması daha olasıdır ve daha sonra, büyük olasılıkla çoğu erkeğin üreme olasılığına sahip olduğu bir tür cinsel iştah, kendini sınırsız bir şekilde geliştirmiştir. Bunun anormal bir şekilde gelişmesinin, normal şekilde gelişmesini kontrol edebileceği, iyi tespit edilmiş tıbbi bir gerçek gibi görünmektedir. Ve cinsel içgüdünün bir bireye yönelmesinin, diğer bireylere uygulanmasını engelleme eğiliminde olduğu, birçok istisnaya maruz kalsa da, tüm tek eşlilik rejiminin dayandığı bir yasadır. Bu ayrıntıların tartışılması biraz tatsızdır, ancak incelememizin ışığında yapıldığı genel ilkelerin doğruluğunu o kadar güzel gösterirler ki, bunları belirtmeden geçmek imkânsızdı.

Kıskançlık tartışmasız bir şekilde içgüdüseldir.

Ebeveyn Sevgisi, en azından öznesinin erken çocukluk döneminde, kadında erkekten daha güçlü bir içgüdüdür. Schneider'in bu içgüdünün kadında varoluşuna ilişkin canlı tanımını aktarmaktan başka bir şey yapmama gerek yok: "Bir eş anne olur olmaz tüm düşünceleri ve duyguları, tüm varlığı değişir. O zamana kadar sadece kendi refahını, kibrinin tatminini düşünürdü; tüm dünya sadece onun için yaratılmış gibi görünürdü; etrafında olup biten her şey sadece kendisiyle ilgili olduğu sürece fark edilirdi; herkesten onunla ilgileniyormuş gibi görünmesini, ona gerekli ilgiyi göstermesini ve mümkün olduğunca isteklerini yerine getirmesini isterdi. Ancak şimdi, dünyanın merkezi artık kendisi değil, çocuğudur. Kendi açlığını düşünmez, önce çocuğun doyduğundan emin olmalıdır. Çocuğun uykusunun bölündüğünü gördüğü sürece, kendisinin yorgun olması ve dinlenmeye ihtiyacı olması onun için bir şey ifade etmez; çocuk kıpırdadığı anda uyanır, ancak çok daha güçlü sesler artık onu uyandıramaz. Eskiden en ufak bir kıyafet dikkatsizliğine katlanamayan ve her şeye eldivenle dokunan kadın, bebeğin kendisini kirletmesine izin verir ve çıplak elleriyle onun ellerini tutmaktan çekinmez. Şimdiye kadar her uyumsuz ses, her hafif nahoş gürültü onu sinirlendirirken, şimdi çirkin, ağlayan bebeğe (Schreihals) karşı büyük bir sabır gösteriyor. Hâlâ çirkin olan küçük varlığın her uzvu ona güzel görünüyor, her hareketi onu zevkle doldurуyor. Tek kelimeyle, tüm egoizmini çocuğa aktarmış ve sadece onun içinde yaşamaktadır. En azından, ne yazık ki giderek daha nadir görülen bozulmamış, doğal olarak yetiştirilmiş tüm annelerde böyledir ve yüksek hayvan annelerinde de böyledir. Örneğin bir kedinin annelik sevinci gizlenemez. Sonsuz bir rahatlık ifadesiyle ön ayaklarını uzatarak memelerini çocuklarına uzatır ve küçük aç ağızlar çekiştirip emerken kuyruğunu zevkle oynatır. . Ama sadece temas değil, yavrunun çıplak görüntüsü de sonsuz bir haz verir, sadece anne çocuğun bir gün büyüyüp yakışıklı olacağını ve kendisine pek çok mutluluk getireceğini düşündüğü için değil, Doğadan çocuklarına karşı içgüdüsel bir sevgi aldığı için. Anne neden bu kadar mutlu olduğunu, çocuğa bakmanın ve onunla ilgilenmenin neden bu kadar hoşuna gittiğini kendisi de bilmez; tıpkı genç bir adamın bir genç kızı neden sevdiğini ve

onun yanında neden bu kadar mutlu olduğunu açıklayamaması gibi. Çok az anne çocuğuna bakarken, anne sevgisinin türün korunması için uygun bir amaç olduğunu düşünür. Böyle bir düşünce babanın aklına gelebilir ama annenin aklına nadiren gelir. Anne yalnızca, dünyaya getirdiği varlığı koruyarak kollarında tutmanın, onu giydirmenin, yıkamanın, sallayarak uyutmanın ya da açlığını yatıştırmanın sonsuz bir zevk olduğunu hisseder."

Değerli Schneider'in sözlerine şu notu da ekleyebiliriz: Bir annenin hasta ya da ölmek üzere olan bir çocuğa -belki de kendi içindetutkuyla bağlılığı belki de insan hayatının sunduğu en güzel ahlaki manzaradır. Her tehlikeye göğüs geren, her zorluğu yenen, tüm yorgunlukları geride bırakan kadın sevgisi, burada erkeğin gösterebileceği her şeyden yenilmez bir şekilde üstündür.

Bunlar insan türünde içgüdüsel olarak adlandırılmaya layık olan eğilimlerin en önemlileridir. [403]

Başka hiçbir memelinin, hatta maymunun bile bu kadar geniş bir yelpaze göstermediği gözlemlenecektir. Mükemmel bir gelişimde, bu içgüdülerin her biri belirli nesnelere karşı bir alışkanlık başlatır ve belirli

403 Elbette bazıları bu listeyi çok büyük, bazıları ise çok küçük bulacaktır. İçgüdünün sınırları aşağıda refleks eylemine, yukarıda ise zorunlu alışkanlık ya da önerilen faaliyete dönüşürken, sınıf adı altında nelerin dahil edileceği konusunda her zaman tartışma olması muhtemeldir. İçgüdüler listesine bir kaldırım taşı ya da başka bir dar yol boyunca yürüme eğilimini de ekleyelim mi? Utangaçlıktan ya da korkudan kaynaklanan ketumluğu çıkaralım mı? Kim bilir? Bu arada, fizyolojik yöntemimizin paha biçilmez bir avantajı vardır; bu tür sınır sorularının ne teorik ne de pratik bir önemi vardır. Belirtilen olguların nasıl adlandırıldığının pek bir önemi yoktur. Çoğu yazar metindekinden daha kısa bir liste verir. Frenologlar 'duygular' listesine yapışkanlık, yerleşiklik, onaylanma sevgisi, vs. vs. eklerler ki bunlar temelde bizim içgüdüler listemizle uyuşur. Fortlage, System der Psychologic (Psikolojik Sistem) adlı eserinde
Triebe tüm bitkisel fizyolojik işlevlerdir. Santlus (ZurPsychologic der Menschlichen Triebe, Leipsic, 1864) temelde sadece üç içgüdü olduğunu söyler: 'Varlık' içgüdüsü, 'İşlev' içgüdüsü ve 'Yaşam' içgüdüsü. 'Varlık İçgüdüsü'nü, tüm duyuların faaliyetlerini kapsayan hayvani ve aklın ve 'transempirik bilincin' eylemlerini kapsayan psişik olarak alt bölümlere ayırır. 'İşlev İçgüdüsü'nü cinsel, eğilimsel (dostluk, bağlılık, onur) ve ahlaki (yeniden bağlanma, hayırseverlik, inanç, hakikat, ahlaki özgürlük, vs.) 'Yaşam İçgüdüsü' koruma (beslenme, hareket); toplumsallık (taklit, hukuki ve etik düzenlemeler); ve kişisel çıkarı (bağımsızlık ve özgürlük sevgisi, edinimcilik, kendini savunma) kapsar. Bu kadar karışık bir liste, kullandığımız fizyolojik analizin avantajlarının ne kadar büyük olduğunu göstermektedir.

diğerlerine karşı bir alışkanlığı engeller. Genellikle durum böyledir; ancak uygar yaşamın tek taraflı gelişiminde, zamanın bir tür nesne açlığı içinde geçtiği ve bireyin psişik yapısında gelecekteki deneyimlerin asla dolduramayacağı boşluklarla büyüdüğü görülür. Başarılı bir beyefendiyi bir şehrin fakir zanaatkârı ya da tüccarıyla karşılaştırın: ilkinin ergenlik döneminde, bedensel ve zihinsel olarak artan ilgilerine uygun nesneler, ilgileri uyandıkça hızlı bir şekilde sunuldu ve sonuç olarak, dünyayı karşılamak için her açıdan silahlandırıldı ve donatıldı. Spor imdadına yetişti ve gerçek şeylerin eksik olduğu yerde eğitimini tamamladı. Denizci, avcı, atlet, bilgin, dövüşçü, konuşkan, züppe, iş adamı vb. olarak insan hayatının her yönünün özünü bir arada tatmıştır. Şehrin fakir çocuğunun gençliğinde böyle altın fırsatlar yoktu ve erkeklik çağında bunların çoğunu arzulamaz. İçgüdüsel yaşamının sunduğu tek anormallik boşluklarsa ne mutlu ona; sapkınlıklar çoğu zaman doğal olmayan yetiştirilme tarzının meyveleridir.

25. BÖLÜM [404]

DUYGULAR

İçgüdülerden bahsederken, onları kendileriyle birlikte gelen duygusal heyecanlardan ayrı tutmak mümkün olmamıştır. Öfke, sevgi, korku vb. nesneler insanı yalnızca dışa dönük eylemlere sevk etmekle kalmaz, aynı zamanda duruşunda ve bakışında karakteristik değişikliklere neden olur ve nefes alışını, dolaşımını ve diğer organik işlevlerini belirli şekillerde etkiler. Dışa dönük eylemler engellendiğinde, bu son duygusal ifadeler hâlâ kalır ve darbe vurulmamış olsa da öfkeyi yüzden okuruz ve kişi diğer tüm işaretleri bastırsa da korku kendini ses ve renkte ele verir. İçgüdüsel tepkiler ve duygusal ifadeler böylece fark edilmeden birbirlerine dönüşürler. Bir içgüdüyü harekete geçiren her nesne bir duyguyu da harekete geçirir. Ancak duygular içgüdülerin gerisinde kalır, çünkü duygusal tepki genellikle öznenin kendi bedeninde sonlanırken, içgüdüsel tepki daha uzağa gitmeye ve heyecan verici nesneyle pratik ilişkilere girmeye eğilimlidir. Duygusal tepkiler genellikle hiçbir pratik ilişkimiz olmayan nesneler tarafından uyarılır. Örneğin gülünç bir nesne ya da güzel bir nesne mutlaka bir şey yaptığımız nesneler değildir; duruma göre sadece güleriz ya da hayranlıkla bakarız. Bu nedenle duygusal sınıf, yaygın olarak adlandırılan içgüdüsel dürtüler sınıfından daha geniştir. Uyarıcıları daha çoktur ve ifadeleri daha içsel ve hassastır ve genellikle daha az pratiktir. Bununla birlikte, iki dürtü sınıfının fizyolojik planı ve özü aynıdır.

İçgüdülerde olduğu gibi duygularda da nesnenin yalnızca hatırlanması ya da hayal edilmesi heyecanı serbest bırakmak için yeterli olabilir. İnsan hakarete uğradığını düşünürken, hakarete uğradığı andakinden daha fazla öfkelenebilir ve ölmüş bir anne için, yaşarken olduğundan daha fazla içimiz erir. Bölümün geri kalanında duygu

404 Bu bölümün bazı kısımları daha önce 1884 yılında Mind dergisinde yayınlanan bir makalede yer almıştır.

nesnesi kelimesini fiziksel olarak mevcut olan ya da sadece düşünülen anlamında kullanacağım. Çeşitli duyguları karakterize eden tepkilerin tam bir listesini yapmak sıkıcı olacaktır. Bunun için özel incelemelere başvurulmalıdır. Bununla birlikte, bunların çeşitliliğine dair birkaç örnek burada yer bulmalıdır. Danimarkalı bir fizyolog olan C. Lange'nin tanımladığı şekliyle Kederin tezahürleriyle başlayayım:[405]

"Kederin fizyonomisindeki en önemli özellik belki de istemli hareketler üzerindeki felç edici etkisidir. Bu etki hiçbir şekilde korkunun yarattığı kadar aşırı değildir, nadiren normalde kolaylıkla yapılan eylemleri gerçekleştirmenin çaba gerektirmesine neden olan zayıflama derecesinden daha fazladır. Başka bir deyişle, bu bir yorgunluk hissidir; ve (tüm yorgunluklarda olduğu gibi) hareketler yavaş, ağır, güçsüz, isteksiz ve eforla yapılır ve mümkün olan en az sayıyla sınırlıdır. Kederli kişi bu şekilde dış görünüşüne damgasını vurur: yavaş, dengesiz, ayaklarını sürüyerek ve kollarını sarkıtarak yürür. Ekspirasyon ve gırtlak kaslarının zayıf aktivitesinin bir sonucu olarak sesi zayıf ve rezonanssızdır. Hareketsiz oturmayı, kendi içine gömülmeyi ve sessizliği tercih eder. Kasların sağlığı veya 'gizli innervasyonu' çarpıcı bir şekilde azalmıştır. Boyun bükülür, baş sarkar ('kederle eğilir'), yanak ve çene kaslarının gevşemesi yüzün uzun ve dar görünmesine neden olur, çene açık bile kalabilir. Gözler, orbicularis kasının felç olduğu durumlarda her zaman olduğu gibi büyük görünür, ancak genellikle kendi levator kaslarının gevşemesi sonucu sarkan üst kapak tarafından kısmen kapatılmış olabilirler. Tüm vücudun istemli sinir ve kas aparatlarının bu zayıflık durumuyla birlikte, yukarıda da belirtildiği gibi, benzer motor zayıflık durumlarının tümünde olduğu gibi, öznel bir yorgunluk ve ağırlık hissi, kişinin üzerinde ağırlık yapan bir şey hissi vardır; kişi kendini 'çökmüş', 'ezilmiş', 'yüklü' hisseder, 'üzüntüsünün ağırlığından' söz eder, tıpkı öfkesini 'bastırmak' zorunda olduğu gibi, buna da 'dayanmak' zorundadır. Üzüntüye o derece 'yenik düşen' pek çok kişi vardır ki, kelimenin tam anlamıyla dik duramazlar, ancak batarlar ya da etraflarındaki nesnelere yaslanırlar, dizlerinin üzerine çökerler ya da keşişin hücresindeki Romeo gibi, çaresizlik içinde kendilerini yere atarlar.

405 Ueber Gerailthsbewegungen, uebersetztvon H. Kurella (Leipzig, 1887).

"Ancak tüm istemli motor aygıtının ('hayvansal' yaşam aygıtı olarak adlandırılan) bu zayıflığı keder fizyolojisinin yalnızca bir yönüdür. Daha az önemli olmayan ve belki de sonuçları itibariyle daha da önemli olan bir başka yönü ise, motor aygıtın bir başka alt bölümüne, yani istemsiz ya da 'organik' kaslara, özellikle de kan damarlarının duvarlarında bulunan ve kasılarak damarların çapını küçültmeye yarayan kaslara aittir. Birlikte 'vazo-motor aygıtı' oluşturan bu kaslar ve sinirleri, istemli motor aygıtın tersine kederli bir şekilde hareket eder. İkincisi gibi felç olmak yerine, damar kasları normalden daha güçlü bir şekilde kasılır, böylece vücudun dokuları ve organları anemik hale gelir. Bu kansızlığın hemen sonucu solgunluk ve büzülmedir ve solgun renk ve çökmüş yüz hatları, yüzün gevşemesiyle bağlantılı olarak, keder kurbanına karakteristik fizyonomisini veren ve genellikle beslenmenin gerçek bozukluğundan veya onarımla telafi edilemeyen israftan kaynaklanamayacak kadar hızlı bir şekilde ortaya çıkan bir zayıflama izlenimi veren özelliklerdir. Derideki kansızlığın bir başka düzenli sonucu da soğuk hissi ve titremedir. Kederin değişmez bir belirtisi de soğuğa karşı hassasiyet ve sıcak tutma güçlüğüdür. Kederde, deri kadar iç organlar da kuşkusuz anemiktir. Bu elbette gözle görülmez, ancak birçok olgu bunu kanıtlar. Çeşitli salgıların, en azından gözlemlenebilenlerin azalması böyledir. Ağız kurur, dil yapış yapış olur ve acı bir tat ortaya çıkar ki, bu tat sadece dilin kuruluğunun bir sonucudur. [Acı keder ifadesi muhtemelen bundan kaynaklanıyor olabilir] Emziren kadınlarda süt azalır ya da tamamen kurur. Görünüşe göre bu diğer fizyolojik fenomenlerle çelişen, kederin en düzenli belirtilerinden biri vardır; o da bol miktarda gözyaşı salgılanması, şişmiş kızarmış yüz, kırmızı gözler ve burun mukozasından artan salgı ile ağlamaktır."

Lange bunun daha önce kasılmış bir vazo-motor durumdan kaynaklanan bir reaksiyon olabileceğini öne sürmektedir. Bu açıklama zorlama bir açıklama gibi görünmektedir. Gerçek şu ki, kederin değişken ifadeleri vardır. Ağlama, özellikle kadınlarda ve çocuklarda hemen ortaya çıkmayabilir. Bazı erkekler hiç ağlayamaz. Ağlayabilen herkeste ağlamaklı ve kuru evreler birbirini izler, hıçkırık fırtınalarını sakin dönemler izler ve Lange'nin çok iyi tanımladığı büzülmüş,

soğuk ve solgun durum, akut bir zihinsel acıdan çok şiddetli bir yerleşik üzüntünün karakteristiğidir. Burada, her ikisi de aynı nesne tarafından harekete geçirilen, doğru, ancak farklı kişileri ya da aynı kişiyi farklı zamanlarda etkileyen ve herkesin bilincinin tanıklık edeceği gibi, sürdükleri süre boyunca oldukça farklı hissettiren iki farklı duygu vardır. Ağlama nöbeti sırasında, kendine özgü keskin bir hazzı olmayan bir heyecan vardır; ancak kuru ve büzülmüş keder duygusunda herhangi bir kurtarıcı nitelik keşfetmek için bir mutluluk dehası gerekir.- Yazarımız devam ediyor: "Eğer akciğerlerin küçük damarları büzülür ve böylece bu organlar anemik hale gelirse, (bu koşullar altında olağan olduğu üzere) yetersiz nefes ve göğüste baskı hissine kapılırız ve bu eziyet verici hisler, her ne sebeple olursa olsun nefessiz kalan herkes gibi içgüdüsel olarak uzun uzun iç çekerek rahatlamaya çalışan kederli kişinin acılarını artırır."[406]

406 Pulmoner arterin dallanmalarının yanı sıra bvoucliial tüpler de kasılabilir. Profesör J. Henle'nin Anthropolo gischeVortrage adlı eserinde "İç Çekişin Doğal Tarihi" üzerine mükemmel bir çalışması vardır ve bu çalışmasında nefes alışımızı iskeletimizin, kaburgalarımızın ve diyaframımızın kırmızı kasları ile hava tüplerinin çapını daraltmaya çalışan akciğerlerin beyaz kasları arasındaki bir savaşın sonucu olarak gösterir. "Normal durumda birincisi kolayca galip gelir, ancak diğer koşullar altında ya güçlükle galip gelir ya da yenilir. . . . Zıt duygular kendilerini benzer şekilde zıt bir şekilde, çizgili kasların spazmı ve paralizisi ile ve çoğunlukla onlarla birlikte bulunan tüm organlarda, arterler, deri ve bronşiyal tüplerde benzer şekilde ifade eder. Duygular arasındaki zıtlık genellikle onları heyecan verici ve bunaltıcı olarak ikiye ayırarak ifade edilir. Korku, dehşet, iğrenme gibi iç karartıcı duyguların bu düz kasların kasılmasını artırması, sevinç, öfke gibi heyecan verici duyguların ise gevşemesini sağlaması dikkate değer bir gerçektir. Sıcaklık zıtlıkları da benzer şekilde etki eder; soğuk iç karartıcı, sıcak ise heyecan verici duygular gibi. Soğuk solgunluk ve tüylerin diken diken olmasına neden olurken, sıcaklık cildi yumuşatır ve damarları genişletir. Gergin beklentilerin, halka açık bir konuşmadan önce duyulan kaygının, hak edilmemiş bir hakarete duyulan kızgınlığın vb. neden olduğu rahatsız edici ruh hali fark edilirse, bunun acı veren kısmının esas olarak göğüste yoğunlaştığı ve göğsün ortasına düşen, inspirasyon hareketlerine karşı hoş olmayan bir dirençten kaynaklanan ve bunların kapsamına bir sınır koyan, neredeyse ağrı denilemeyecek bir sızıdan oluştuğu görülür. Diyaframın yetersizliği bilince yansır ve dış istemli göğüs kaslarının yardımıyla daha derin bir nefes almaya çalışırız. Bu iç çekmedir. Başarısız olursak, durumun tatsızlığı artar, çünkü zihinsel sıkıntımıza bir de bedensel olarak tiksindirici olan havasızlık hissi, hafif bir boğulma derecesi eklenir. Aksine, dış kaslar iç kasların direncini aşarsa, ezilen göğüs hafifler. Kalbimize ağırlık yapan bir taştan ya da göğsümüzden yuvarlanan bir yükten söz ettiğimizde sembolik olarak konuştuğumuzu düşünürüz. Ama aslında biz sadece tam gerçeği ifade ediyoruz, çünkü hava akciğerlerimize akarak onu dengelemeseydi, her inspirasyonda atmosferin

" Kederli durumlarda beynin anemisi entelektüel atalet, donukluk, zihinsel yorgunluk hissi, çaba ve çalışma isteksizliği, sıklıkla da uykusuzluk ile kendini gösterir. Aslında, ilk durumda tanımladığımız istemli hareket güçlerinin zayıflamasının temelinde beynin motor merkezlerinin anemisi yatmaktadır."

Benim izlenimim, Dr. Lange'nin bu tanımda fenomenleri biraz fazla basitleştirdiği ve evrenselleştirdiği ve özellikle de anemi işini büyük olasılıkla abarttığı yönündedir. Ancak bu haliyle, anlattıkları, duyguların yol açtığı tanımlayıcı çalışmaların uygun bir örneği olarak durabilir.

Bir başka duyguyu, Korkuyu ele alalım ve Bay Darwin'in onun etkileri hakkında söylediklerini okuyalım: "Korku genellikle şaşkınlıktan önce gelir ve ona o kadar benzer ki, her ikisi de görme ve işitme duyularının anında uyarılmasına neden olur. Her iki durumda da gözler ve ağız genişçe açılır ve kaşlar kaldırılır. Korkmuş insan önce bir heykel gibi hareketsiz ve nefessiz durur ya da gözlemden kaçmak için içgüdüsel olarak çömelir. Kalp hızlı ve şiddetli bir şekilde atar, öyle ki çarpıntı yapar ya da kaburgalara çarpar; ancak o anda vücudun her yerine daha fazla kan göndermek için normalden daha verimli çalışıp çalışmadığı çok şüphelidir; çünkü deri, yeni başlayan baygınlık sırasında olduğu gibi anında solgunlaşır. Bununla birlikte, yüzeydeki bu solukluk muhtemelen büyük ölçüde ya da sadece vazo-motor merkezin derideki küçük arterlerin kasılmasına neden olacak şekilde etkilenmesinden kaynaklanmaktadır. Derinin büyük bir korku duygusu altında çok fazla etkilendiğini, terlemenin derhal deriden olağanüstü bir şekilde sızmasından anlarız. Bu terleme daha da dikkat çekicidir, çünkü yüzey o anda soğuktur ve bu nedenle soğuk ter terimi kullanılır; oysa sudorifik bezler yüzey ısındığında harekete geçer. Derideki tüyler de dikleşir ve yüzeysel kaslar titrer. Kalbin rahatsız edici hareketiyle bağlantılı olarak nefes alıp verme hızlanır. Tükürük bezleri

tüm ağırlığını (yaklaşık 820 kg.) kaldırmamız gerekirdi." (S.55.) Üst gırtlak sinirinin uyarılmasıyla ortaya çıkana benzer bir inspirasyon merkezi inhibisyonunun bu olaylarda rol oynayabileceği unutulmamalıdır. Solunum güçlüğü ve bunun anksiyete ve korku ile bağlantısı hakkında çok ilginç bir tartışma için, Boston Med. and Sura:. dergisinde merhum Thos. B. Curtis tarafından yazılan 'A Case of Hj'drophobia' adlı makaleye bakınız. Journal, 7 ve 14 Kasım 1878, ve James J. Putnam'ın bu konudaki açıklamaları, a.g.e. 21 Kasım.

kusurlu çalışır; ağız kurur ve sık sık açılıp kapanır. Hafif korku altında esnemeye karşı güçlü bir eğilim olduğunu da fark ettim. En belirgin belirtilerden biri vücudun tüm kaslarının titremesidir ve bu genellikle ilk olarak dudaklarda görülür. Bu nedenle ve ağız kuruluğu nedeniyle ses boğuklaşır, belirsizleşir ya da tamamen kesilebilir. "Obstupui steteruntque comÊ, et vox faucibus hÊsit. . . . Korku, dehşetin ıstırabına dönüştüğünde, tüm şiddetli duygularda olduğu gibi, çeşitli sonuçlar görürüz. Kalp çılgınca atar ya da hareket edemez ve baygınlık ortaya çıkar; ölüme benzer bir solgunluk vardır; nefes almakta zorlanılır; burun deliklerinin kanatları genişler; Dudaklarda soluk soluğa ve sarsıcı bir hareket, çukur yanakta bir titreme, yutkunma ve boğazda düğümlenme vardır; açık ve çıkık gözbebekleri dehşet nesnesine sabitlenmiştir; ya da huzursuzca bir yandan diğer yana dönebilirler, huc illuc volens oculos totumque pererrat. Göz bebeklerinin aşırı derecede büyüdüğü söylenir. Vücudun tüm kasları katılaşabilir ya da konvülsif hareketlere dönüşebilir. Eller dönüşümlü olarak sıkılır ve genellikle seğirme hareketiyle açılır. Kollar korkunç bir tehlikeyi savuşturmak istercesine dışarı çıkabilir ya da çılgınca başın üzerine fırlatılabilir. Rahip Bay Hagenauer bu son hareketi dehşete düşmüş bir Avustralyalıda görmüştür. Diğer durumlarda ani ve kontrol edilemeyen bir baş aşağı kaçma eğilimi vardır ve bu o kadar güçlüdür ki en cesur askerler bile ani bir paniğe kapılabilir."[407]

Son olarak Nefreti ele alın ve Sig.Mantegazza tarafından verilen olası etkilerinin özetini okuyun:[408]

"Başın geriye doğru çekilmesi, gövdenin geri çekilmesi; nefret edilen nesneye karşı kendini savunuyormuş gibi ellerin öne doğru çıkması; gözlerin kasılması ya da kapanması; üst dudağın kalkması ve burnun kapanması... Bunların hepsi yüz çevirmenin temel hareketleridir. Daha sonra tehdit edici hareketler gelir: yoğun kaş çatma; gözler sonuna kadar açık; dişlerin gösterilmesi; dişlerin gıcırdatılması ve çenelerin kasılması; dil ilerlemiş halde ağzın açılması; yumrukların sıkılması; kolların tehdit edici hareketi; ayakların yere vurulması; derin nefes alıp verme; hırlama ve çeşitli çığlıklar; bir kelimenin veya

407 Origin of the Emotions, Darwin, s. 290-2.

408 La Physionomie et l'Expression des Sentiments (Paris, 1885), p. 140.

hecenin otomatik olarak tekrarlanması; ani güçsüzlük ve ses titremesi; tükürme. Son olarak, çeşitli reaksiyonlar ve vazo-motor belirtiler: genel titreme; dudaklarda ve yüz kaslarında, uzuvlarda ve gövdede kasılmalar; yumruk ya da tırnak yeme gibi kişinin kendine uyguladığı şiddet eylemleri; alaycı kahkahâlâr; yüzde parlak kızarıklık; yüzde ani solukluk; burun deliklerinde aşırı genişleme; baştaki saçların dikleşmesi."

İnsanlar tarafından adlandırılan duyguların tüm listesini gözden geçirip organik tezahürlerini inceleyecek olsaydık, bu üç tipik vakanın içerdiği unsurlardaki değişiklikleri sıralamamız gerekirdi. Şu kasın sertleşmesi, şunun gevşemesi, atardamarların şurada daralması, burada genişlemesi, şu ya da bu şekilde nefes alıp verme, nabzın yavaşlaması ya da hızlanması, şu bezin salgılaması, diğerinin kuruması vs. vs. Dahası, tanımlamalarımızın mutlak bir doğruluk taşımadığını, sadece ortalama bir insan için geçerli olduğunu; neredeyse her birimizin, komşusundan farklı bir şekilde gülen ya da ağlayan ya da diğerlerinin yapmadığı şekilde kızaran ya da solgunlaşan kişisel bir ifade özelliğine sahip olduğunu görmeliyiz. Farklı kişilerde duygu uyandıran nesnelerde de benzer bir çeşitlilik bulmalıyız. Birinin kahkahâlârla patladığı şakalar bir başkasının midesini bulandırır ve bir üçüncüye küfür gibi görünür ve beni korku ya da utangaçlıkla boğan durumlar, size tam bir rahatlık ve güç hissi veren şeylerdir. Dahası, duygusal hislerin içsel gölgeleri sonsuz bir şekilde birbirine karışır. Dil bunlardan bazılarını nefret, antipati, düşmanlık, hoşlanmama, tiksinme, kötülük, kin, intikamcılık, iğrenme, vs. vs. olarak ayırmıştır; ancak eşanlamlılar sözlüklerinde bu duyguların bilinçli ya da öznel tonlarından çok, ayrı ayrı uygun nesnel uyarıcılarıyla ayırt edildiğini görürüz.

Tüm bu akışkanlığın sonucu, duyguların sadece tanımlayıcı literatürünün psikolojinin en sıkıcı bölümlerinden biri olmasıdır. Sadece sıkıcı olmakla kalmaz, aynı zamanda alt bölümlerinin büyük ölçüde hayali ya da önemsiz olduğunu ve doğruluk iddialarının sahte olduğunu hissedersiniz. Ancak ne yazık ki duygular hakkında sadece betimleyici olmayan çok az psikolojik yazı vardır. Duygular romanlarda anlatıldıkça ilgimizi çeker, çünkü onlarla aynı duyguları paylaşırız. Onları ortaya çıkaran somut nesneler ve acil durumlarla tanışmışızdır ve sayfayı süsleyebilecek herhangi bir iç gözlem dokunuşu hızlı

ve hissedilir bir tepkiyle karşılanır. Aforistik felsefenin edebi eserleri de duygusal yaşamımıza ışık tutar ve bize geçici bir zevk verir. Ancak duyguların "bilimsel psikolojisi" söz konusu olduğunda, bu konudaki klasik eserleri çok fazla okumaktan bunalmış olabilirim, ancak New Hampshire'daki bir çiftlikte kayaların şekillerine ilişkin sözlü betimlemeleri tekrar okumaktan daha kolay olurdu. Bunlar insana hiçbir yerde merkezi bir bakış açısı ya da tümdengelimci veya üretici bir ilke vermez. Hiçbir zaman başka bir mantıksal düzeye geçmeden sonsuza kadar ayırt eder, rafine eder ve belirlerler. Oysa tüm gerçek bilimsel çalışmaların güzelliği daha da derin seviyelere ulaşmaktır. Duygular söz konusu olduğunda bu bireysel tanımlama seviyesinden bir çıkış yolu yok mu? Bir çıkış yolu olduğuna inanıyorum, ancak korkarım ki çok az kişi bunu kullanacaktır.

Psikolojide duygularla ilgili sorun, onların çok fazla bireysel şeyler olarak görülmeleridir. Doğa tarihindeki eski değişmez türler gibi ebedi ve kutsal psişik varlıklar olarak görüldükleri sürece, onlarla yapılabilecek tek şey ayrı karakterlerini, noktalarını ve etkilerini saygıyla kataloglamaktır. Ancak onları daha genel nedenlerin ürünleri olarak görürsek ('türlerin' artık kalıtım ve varyasyonun ürünleri olarak görüldüğü gibi), yalnızca ayırt etme ve kataloglama ikincil öneme sahip olur. Altın yumurtlayan tavuğa sahipken, halihazırda yumurtlanmış olan her bir yumurtanın tanımı önemsiz bir meseledir. Duyguların genel nedenleri kuşkusuz fizyolojiktir. Kopenhaglı Profesör C. Lange, daha önce alıntıladığım broşüründe, 1885'te duyguların oluşumu ve koşullanmasına ilişkin fizyolojik bir teori yayınladı; bu teoriyi bir önceki yıl Mind dergisindeki bir makalemde ele almıştım. Bu teori hakkında duyduğum eleştirilerin hiçbiri onun temel doğruluğundan şüphe etmeme neden olmadı. Bu nedenle önümüzdeki birkaç sayfayı bunun ne olduğunu açıklamaya ayıracağım. İlk etapta kendimi daha kaba duygular olarak adlandırılabilecek, keder, korku, öfke, aşk gibi herkesin içinde güçlü bir organik yankı olduğunu fark ettiği duygularla sınırlayacağım ve daha sonra daha ince duygulardan ya da organik yankısı daha az belirgin ve güçlü olanlardan bahsedeceğim.

KABA HİSLERDE DUYGU, EN AZINDAN BEDENSEL İFADEYİ TAKİP EDER

Bu daha kaba duygular hakkında doğal düşünme biçimimiz, bazı gerçeklerin zihinsel algısının duygu adı verilen zihinsel duygulanımı harekete geçirdiği ve bu son zihin durumunun bedensel ifadeye yol açtığıdır. Benim teorim ise tam tersine, bedensel değişikliklerin doğrudan heyecan verici olgunun algılanmasını takip ettiği ve aynı değişiklikleri meydana gelirken hissetmemizin duygu olduğu yönündedir. Sağduyu der ki, servetimizi kaybederiz, üzülürüz ve ağlarız; bir ayıyla karşılaşırız, korkarız ve kaçarız; bir rakibimiz tarafından hakarete uğrarız, öfkeleniriz ve saldırırız. Burada savunulacak olan hipotez, bu sıralamanın yanlış olduğunu, bir zihinsel durumun hemen diğeri tarafından tetiklenmediğini, bedensel tezahürlerin önce araya girmesi gerektiğini ve daha rasyonel ifadenin ağladığımız için üzüldüğümüz, vurduğumuz için kızdığımız, titrediğimiz için korktuğumuz olduğunu, duruma göre üzüldüğümüz, kızdığımız veya korktuğumuz için ağladığımız, vurduğumuz veya titrediğimiz olmadığını söyler. Algıyı takip eden bedensel durumlar olmasaydı, bu sonuncusu tamamen bilişsel bir formda, soluk, renksiz, duygusal sıcaklıktan yoksun olurdu. O zaman ayıyı görebilir ve kaçmanın en iyisi olduğuna karar verebilir, hakareti kabul edebilir ve saldırmayı doğru bulabiliriz, ancak gerçekte korkmuş ya da kızmış hissetmemeliyiz.

Bu kaba şekilde ifade edilen hipotezin hemen inançsızlıkla karşılanacağı kesindir. Yine de paradoksal karakterini hafifletmek ve muhtemelen doğruluğuna kanaat getirmek için ne çok fazla ne de zorlama düşüncelere ihtiyaç vardır.

Öncelikle, son iki bölümün hiçbir okuyucusu, nesnelerin önceden organize edilmiş bir mekanizma ile bedensel değişiklikleri harekete geçirdiği gerçeğinden ya da değişikliklerin o kadar çok ve ince olduğu gerçeğinden şüphe etmeye meyilli olmayacaktır ki, tüm organizma, bilincin her değişikliğinin, ne kadar küçük olursa olsun, yankılanabileceği bir ses tahtası olarak adlandırılabilir. Bu organik faaliyetlerin duyarlı olduğu çeşitli permütasyonlar ve kombinasyonlar, ne kadar hafif olursa olsun, hiçbir duygu tonunun, bütünlüğü içinde ele alındığında, zihinsel ruh halinin kendisi kadar benzersiz bir bedensel yankıya sahip olmamasını soyut olarak mümkün kılar. Her bir

duyguda değişikliğe uğrayan parçaların muazzam sayısı, bu duygulardan herhangi birinin toplam ve bütünsel ifadesini soğukkanlılıkla yeniden üretmemizi bu kadar zorlaştıran şeydir. İstemli kaslarla hileyi yakalayabiliriz ama deri, salgı bezleri, kalp ve diğer iç organlarda başarısız oluruz. Tıpkı yapay olarak taklit edilen bir hapşırığın gerçeklikten bir şeyler kaybetmesi gibi, normal kışkırtıcı nedeninin yokluğunda bir duyguyu taklit etme girişimi de oldukça 'boş' olacaktır.

Fark edilmesi gereken bir diğer şey de şudur: Bedensel değişikliklerin her biri, ne olursa olsun, meydana geldiği anda keskin ya da belirsiz bir şekilde HİSSEDİLİR. Okuyucu bu konuya daha önce hiç dikkat etmemişse, çeşitli duygusal ruh hallerinin karakteristiği olarak kendisinde ne kadar çok farklı yerel bedensel his tespit edebileceğini öğrenmek hem ilgisini çekecek hem de şaşıracaktır. Bunun gibi ilginç bir analiz uğruna herhangi bir güçlü tutku dalgasını durdurmasını beklemek belki de çok fazla olacaktır; ancak daha sakin durumları gözlemleyebilir ve burada daha azı için doğru olduğu gösterilen şeyin daha fazlası için de doğru olduğu varsayılabilir. Tüm kübik kapasitemiz duyusal olarak canlıdır ve bunun her bir zerresi, her birimizin durmaksızın yanında taşıdığı kişilik duygusuna loş ya da keskin, hoş, acı verici ya da şüpheli duygu titreşimleriyle katkıda bulunur. Bu duyarlılık komplekslerine vurgu yapan küçük öğeler şaşırtıcıdır. Ufak bir sorundan dolayı endişelendiğinde, kişinin bedensel bilincinin odak noktasının gözlerin ve kaşların genellikle oldukça önemsiz olan kasılması olduğu görülebilir. Anlık olarak utanıldığında, yutkunmaya, boğazı temizlemeye ya da hafif bir öksürüğe zorlayan şey yutaktaki bir şeydir ve bu sayılabilecek daha birçok örnek için böyle devam eder. Burada ayrıntılardan ziyade genel görünümle ilgilendiğimiz için bunları tartışmakla oyalanmayacağım, ancak meydana gelen her değişikliğin hissedilmesi gerektiğini kabul ettiğimi varsayarak devam edeceğim.

Şimdi tüm teorimin can alıcı noktasını vurgulamaya devam ediyorum, o da şudur: Eğer güçlü bir duyguya kapılırsak ve sonra bu duygunun bedensel belirtilerine dair tüm hisleri bilincimizden soyutlamaya çalışırsak, elimizde hiçbir şey kalmadığını, duygunun oluşturulabileceği hiçbir 'zihin maddesi' kalmadığını ve geriye kalan tek şeyin soğuk ve nötr bir zihinsel algı durumu olduğunu görürüz. Sorulduğunda

çoğu insan iç gözlemlerinin bu ifadeyi doğruladığını söylese de, bazılarının doğrulamadığını söylemekte ısrar ettiği doğrudur. Birçoğunun soruyu anlaması mümkün değildir. Onlardan bir nesnenin gülünçlüğüne dair bilinçlerinden her türlü gülme hissini ve gülme eğilimini çıkarmalarını ve ardından nesnenin gülünçlüğüne dair hissin nasıl bir şey olacağını, nesnenin 'komik' sınıfına ait olduğu algısından başka bir şey olup olmadığını size söylemelerini rica ettiğinizde, önerilen şeyin fiziksel bir imkânsızlık olduğu ve komik bir nesne gördüklerinde her zaman gülmeleri gerektiği yanıtını vermekte ısrar ederler. Elbette önerilen görev, gülünç bir nesne görüp gülme eğilimini yok etmek gibi pratik bir görev değildir. Bu, bütünüyle var olduğu varsayılan bir duygusal durumdan belirli duygu unsurlarını çıkarmak ve geriye kalan unsurların ne olduğunu söylemek gibi tamamen spekülatif bir görevdir. Bu sorunu doğru bir şekilde kavrayan herkesin yukarıda ortaya konan önermeye katılacağını düşünmekten kendimi alamıyorum. Ne kalp atışlarının hızlanması ne de solunumun sığlaşması, ne dudakların titremesi ne de uzuvların zayıflaması, ne tüylerin diken diken olması ne de iç organların kıpırdanması gibi duygular mevcut olmasaydı, geriye nasıl bir korku duygusu kalırdı, bunu düşünmek benim için imkânsızdır. Öfkenin sonunda göğüste kabarma, yüzde kızarma, burun deliklerinde genişleme, dişlerde sıkışma, güçlü bir hareket dürtüsü olmadan, bunların yerine gevşek kaslar, sakin nefes alma ve sakin bir yüz hayal edilebilir mi? Bu satırların yazarı bunu kesinlikle yapamaz. Öfke, sözde tezahürlerinin hissi gibi tamamen buharlaşmıştır ve onun yerini alabileceği düşünülebilecek tek şey, belirli bir kişinin veya kişilerin günahları için cezalandırılmayı hak ettiği sonucuna varan, tamamen entelektüel alanla sınırlı, soğukkanlı ve tarafsız bir yargı kararıdır. Aynı şekilde keder de: gözyaşları, hıçkırıkları, kalbin boğulması, göğüs kemiğindeki sızı olmasaydı ne olurdu? Belirli koşulların içler acısı olduğuna dair hissiz bir idrak, başka bir şey değil. Her tutku sırayla aynı hikâyeyi anlatır. Tamamen bedensiz bir insan duygusu bir hiçliktir. Bunun şeylerin doğasında bir çelişki olduğunu ya da saf ruhların zorunlu olarak soğuk entelektüel yaşamlara mahkûm edildiğini söylemiyorum; ama bizim için tüm bedensel hislerden ayrılmış bir duygunun düşünülemez olduğunu söylüyorum. Durumlarımı

ne kadar yakından incelersem, sahip olduğum ruh hallerinin, duygulanımların ve tutkuların gerçekte, normalde onların ifadesi ya da sonucu olarak adlandırdığımız bedensel değişimler tarafından oluşturulduğuna ve bunlardan meydana geldiğine o kadar ikna oluyorum ve bana öyle geliyor ki, eğer bedensel olarak anestetik olursam, hem sert hem de şefkatli duygulanımların yaşamından çıkmam ve yalnızca bilişsel ya da entelektüel bir varoluşa sürüklenmem gerekir. Böyle bir varoluş, eski bilgelerin ideali gibi görünse de, birkaç nesil önce duyarlılığa tapınmanın yeniden canlanmasından sonra doğanlar tarafından hevesle aranmayacak kadar kayıtsızdır.

Bu görüşün materyalist olarak adlandırılmasına izin vermeyin. Duygularımızın sinirsel süreçler tarafından koşullandırıldığını söyleyen diğer herhangi bir görüşten ne daha fazla ne de daha az materyalisttir. Bu kitabın hiçbir okuyucusu, genel terimlerle ifade edildiği sürece böyle bir söyleme karşı çıkmayacaktır ve eğer herhangi biri şimdi savunulan tezde hâlâ materyalizm buluyorsa, bunun nedeni çağrılan özel süreçler olmalıdır. Bunlar duyusal süreçlerdir, fiziksel olayların oluşturduğu içsel akımlara bağlı süreçlerdir. Bu tür süreçler, doğrudur, psikolojideki platonileştiriciler tarafından her zaman kendilerine özgü bir temele sahip olarak görülmüştür. Ancak duygularımız, ortaya çıkışlarının fizyolojik zemini ne olursa olsun, her zaman içsel olarak oldukları gibi olmalıdır. Fizyolojik kaynaklarına ilişkin akla gelebilecek herhangi bir teoride derin, saf, değerli, ruhani olgular iseler, bu mevcut duyusal teoride de daha az derin, saf, ruhani ve saygıya değer değildirler. Kendi içsel değer ölçülerini de beraberlerinde taşırlar ve duyguların mevcut teorisini duyusal süreçlerin aşağılık ve maddi olması gerekmediğini kanıtlamak için kullanmak, onların aşağılık ve maddi olmasını böyle bir teorinin doğru olamayacağının kanıtı olarak kullanmak kadar mantıklıdır.

Eğer böyle bir teori doğruysa, o zaman her duygu bir unsurlar toplamının sonucudur ve her unsur zaten iyi bilinen bir tür fizyolojik süreçten kaynaklanır. Unsurların hepsi organik değişimlerdir ve her biri uyarıcı nesnenin refleks etkisidir. Şimdi hemen belirli sorular ortaya çıkmaktadır - bu görüş olmadan mümkün olanlardan çok farklı sorular. Bunlar sınıflandırma sorularıydı: "Duyguların uygun

cinsleri hangileridir ve her birinin altındaki türler hangileridir?" ya da tanımlama soruları: "Her duygu hangi ifadeyle karakterize edilir?" Artık sorular nedenseldir: "Bu nesne hangi değişiklikleri yapar ve bu nesne hangi değişiklikleri harekete geçirir?" ve "Nasıl oluyor da bu belirli değişiklikleri harekete geçirirken diğerlerini harekete geçirmiyorlar?" Yüzeysel bir araştırma düzeninden derin bir araştırma düzenine geçiyoruz. Sınıflandırma ve tanımlama bilimin en alt aşamasıdır. Oluşumla ilgili sorular formüle edildiği anda arka plana düşerler ve sadece bu sorulara yanıt vermemizi kolaylaştırdıkları ölçüde önemli kalırlar. Bir duygunun oluşumu, bir nesne tarafından hemen hissedilen bir dizi refleks eylemin uyarılması olarak açıklandığı anda, var olabilecek farklı duyguların sayısında neden bir sınır olmadığını ve farklı bireylerin duygularının hem yapıları hem de onları ortaya çıkaran nesneler açısından neden sınırsız çeşitlilik gösterebileceğini hemen görürüz. Çünkü refleks eylemde kutsal ya da ebediyen sabit hiçbir şey yoktur. Her türlü refleks etkisi mümkündür ve bildiğimiz gibi refleksler aslında sonsuza kadar değişir.

"Hepimiz insanların sevinçten konuşmak yerine dilsizleştiğini görmüşüzdür; korkunun kurbanı solgunlaştırmak yerine kanını başına çektiğini görmüşüzdür; kederli insanların eğilmiş ve dilsiz oturmak yerine ağıt yakarak huzursuzca koşuşturduğunu görmüşüzdür; vs. vs, Bu da doğaldır, çünkü tek ve aynı neden farklı insanların kan damarları üzerinde farklı etkiler yaratabilir (çünkü bunlar her zaman aynı tepkiyi vermez), dahası beyinden vazo-motor merkeze doğru yol alan dürtü, hatıralar ya da fikir çağrışımları şeklindeki farklı önceki izlenimlerden farklı şekilde etkilenir."[409]

Kısacası, duyguların herhangi bir sınıflandırması, yalnızca bir amaca hizmet ediyorsa, diğerleri kadar doğru ve 'doğal' olarak görülür ve "Öfkenin ya da korkunun 'gerçek' ya da 'tipik' ifadesi nedir?" gibi bir sorunun hiçbir nesnel anlamı olmadığı görülür. Artık bunun yerine, herhangi bir öfke ya da korku 'ifadesinin' nasıl ortaya çıkmış olabileceği sorusu vardır ve bu bir yandan fizyolojik mekaniğe, diğer yandan da tarihe ilişkin gerçek bir sorudur ve (tüm gerçek sorular gibi)

409 Lauge, op. cit. s. 75.

yanıtını bulmak zor olsa da özünde yanıtlanabilirdir. Daha sonraki bir sayfada bu soruyu yanıtlamak için yapılan girişimlerden bahsedeceğim.

TEORİYİ DENEYSEL OLARAK TEST ETMENİN ZORLUĞU

Böylece, duyguları kavramanın bana en verimli yolu olarak görünen şeyi adil bir şekilde ortaya koymuş oldum. Kabul etmek gerekir ki, bu şimdiye kadar sadece bir hipotez, sadece muhtemelen doğru bir kavramdır ve kesin kanıtı için çok şey eksiktir. Bununla birlikte, onu çürütmenin tek zorlayıcı yolu, bir duyguyu almak ve sonra onda, o anda etkilenen organlardan elde edilebilecek olanlara kanıtlanabilir bir şekilde ek olması gereken duygu niteliklerini sergilemek olacaktır. Ancak bu tür tamamen ruhani duygu niteliklerini kesin olarak saptamak açıkçası insan gücünün ötesinde bir görev olacaktır. Profesör Lange'nin dediği gibi, ruhani ve cismani duyguları birbirinden ayırmak için elimizde hiçbir doğrudan kriter yoktur; ve şunu da eklemeliyim ki, iç gözlemimizi ne kadar keskinleştirirsek, tüm duygu niteliklerimiz o kadar yerelleşir ve sonuç olarak ayrım yapmak o kadar zorlaşır[410].

Öte yandan, içten ve dıştan kesinlikle anestetik olan, ancak felçli olmayan, böylece duygu uyandıran nesnelerin kendisinde olağan bedensel ifadeleri uyandırabileceği, ancak kendisine danışıldığında hiçbir öznel duygusal duygulanım hissetmediğini söyleyecek bir özne bulabilirsek, teorinin olumlu bir kanıtı verilmiş olacaktır. Böyle bir adam, yemek yediği için çevredekilere aç görünen ama daha sonra hiç iştahı olmadığını itiraf eden birine benzer. Bu gibi vakalara rastlamak son derece zordur. Bildiğim kadarıyla tıp literatüründe sadece üç vakaya rastlanmıştır. Remigius Leins'in ünlü vakasında muhabirler onun duygusal durumundan hiç bahsetmemiştir. Dr. G. Winter'ın vakasında[411] hastanın hareketsiz ve soğukkanlı olduğu söyleniyor, ancak Dr. W.'den öğrendiğime göre psişik durumuna özel bir dikkat gösterilmemiş. Profesör Strumpell tarafından bildirilen olağanüstü vakada (daha sonra

410 Profesör Hoft'ding, Psikoloji üzerine yazdığı mükemmel incelemesinde, duygularda bedensel duyum ile tamamen ruhsal duygulanımın karışımını kabul eder Bununla birlikte, ruhani duygulanımı ayırt etmenin zorluklarını tartışmaz (hatta bunları adil bir şekilde değerlendirdiğini bile göstermez).

411 Ein Fall von allgemeiner Anaesthesie (Heidelberg, 1882).

başka bir bağlantıda değineceğim)[412] 15 yaşında bir ayakkabıcı çırağı olan, bir gözü ve bir kulağı dışında içi ve dışı tamamen anestetik olan hastanın yatağını kirlettiği için utanç duyduğunu ve eskiden sevdiği bir yemek önüne konduğunda artık tadını alamayacağını düşünerek kederlendiğini okuyoruz. Dr. Strumpell ayrıca bana bazı durumlarda şaşkınlık, korku ve öfke gösterdiğini söyleme nezaketini gösterdi. Bununla birlikte, onu gözlemlerken, şimdiki gibi bir teori düşünülmemiş gibi görünüyor ve tıpkı doğal iştah ve ihtiyaçlarını soğukkanlılıkla, içsel bir duygu olmadan karşıladığı gibi, duygusal ifadelerine de oldukça soğuk bir kalbin eşlik etmiş olması her zaman mümkün olmaya devam ediyor.[413] Genelleştirilmiş anestezi ile ortaya çıkan her yeni vaka, koşulların ortaya çıkarabileceği duygu 'ifadelerinden' farklı olarak içsel duygusal duyarlılık açısından dikkatle incelenmelidir.

İtirazlar Değerlendirildi.

Şimdi birkaç itiraza dikkat çekmeme izin verin. Verilecek yanıtlar teoriyi daha da akla yatkın hale getirecektir.

Birinci İtiraz. Belirli algıların, bir duygunun veya duygusal fikrin uyandırılmasından önce gelen bir tür dolaysız fiziksel etki yoluyla

412 Ziemssen's Deutsches Archiv ftlr klinische Medicin, xxn. 321.

413 Çok nadir olmayan histerik hemiansestezi vakaları bu araştırmada kullanılmak için yeterince eksiksiz değildir. Dahası, Bölüm IV'te bir kısmı anlatılan son araştırmalar, histerik hemiansestezinin duyarlılığın yokluğu değil, M. Pierre Janet'in deyimiyle bir 'ayrışma' ya da kişinin bilincinin geri kalanından belirli duyumların ayrılması olduğunu, bu ayrışmanın sıradan ifade organlarına bağlı kalan benliği oluşturduğunu gösterme eğilimindedir. Bölünmüş bilinç ikincil bir benlik oluşturur; ve M. Janet bana, bilinç bedeninden 'ayrışması' hastayı pratik olarak anestezik hale getiren duyumların, yine de hastanın duygusal yaşamına katkıda bulunmaması için hiçbir neden görmediğini yazıyor. Yine de hareket işlevine katkıda bulunurlar; çünkü onun hastası L.'de anesteziye rağmen ataksi yoktu. M. Janet bana, anestezi hastası L. ile ilgili olarak, L.'nin 'halüsinasyondan muzdarip' göründüğünü yazıyor. "Sık sık uyarmadan iğneler batırdım ya da yaktım ve o bunu fark etmedi. Hiç hareket etmedi ve açıkça hiçbir şey algılamadı. Ama daha sonra hareket ederken yaralı koluna bakar ve derisinde hafif bir kesikten kaynaklanan küçük bir kan damlası görürse, sanki çok acı çekiyormuş gibi ağlamaya ve ağıt yakmaya başlardı. Bir gün, "Kanım akıyor," dedi;

"Çok acı çekiyor olmalıyım! Halüsinasyon görerek acı çekiyordu. Bu tür acılar histeriklerde çok yaygındır. Vücutlarında bir değişiklik olduğuna dair en ufak bir ipucunu fark etmeleri yeterlidir, hayal güçleri geri kalanı doldurur ve hissedilmeyen değişiklikler icat eder. Daha sonraki bir tarihte Janet'in Automatisme Psychologique, s. 314-15'te yayınlanan açıklamalara bakınız.

geniş çaplı bedensel etkiler yarattığı varsayımı için gerçek bir kanıt olmadığı söylenebilir.

Yanıt. Kesinlikle böyle bir kanıt var. Şiir, drama ya da kahramanlık öyküsü dinlerken, ani bir dalga gibi üzerimizden akıp giden deri ürpertisine, beklenmedik aralıklarla bizi yakalayan kalp çarpıntısına ve gözyaşı akıntısına çoğu zaman şaşırırız. Müzik dinlerken aynı şey daha da çarpıcı bir şekilde doğrudur. Ormanda aniden hareket eden karanlık bir şekil görürsek, kalbimiz durur ve anında ve herhangi bir tehlike fikri ortaya çıkmadan önce nefesimizi tutarız. Eğer arkadaşımız bir uçurumun kenarına yaklaşırsa, o meşhur 'aşırıya kaçma' hissine kapılırız ve onun güvende olduğunu kesin olarak bilmemize ve düşüşüne dair belirgin bir hayalimiz olmamasına rağmen geri çekiliriz. Yazar, yedi ya da sekiz yaşlarında bir çocukken, bir atın kanının aktığını gördüğünde yaşadığı şaşkınlığı çok iyi hatırlamaktadır. Kan, içinde bir çubuk bulunan bir kovanın içindeydi ve eğer hafızası onu yanıltmıyorsa, çocukça bir merak dışında hiçbir duygu duymadan kanı karıştırmış ve çubuktan damladığını görmüştü. Birdenbire dünya gözlerinin önünde kardı, kulakları uğuldamaya başladı ve daha fazlasını bilmiyordu. Kan görmenin baygınlık ya da hastalık yarattığını hiç duymamıştı ve kana karşı o kadar az tiksinti duyuyor ve kandan gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı o kadar az endişe duyuyordu ki, kendisinin de çok iyi hatırladığı gibi, o küçük yaşta bile, bir kova dolusu kıpkırmızı sıvının sadece fiziksel varlığının onda nasıl bu kadar korkunç bedensel etkilere yol açabildiğini merak etmekten kendini alamamıştı.

Profesör Lange şöyle yazıyor: "Hiç kimse alışılmadık derecede yüksek bir sesin yarattığı duyguyu gerçek içsel duygulardan ayırmayı düşünmemiştir. Hiç kimse bunu bir tür korku olarak adlandırmakta tereddüt etmez ve korkunun olağan belirtilerini gösterir. Yine de hiçbir şekilde tehlike fikriyle birleşmez veya herhangi bir şekilde çağrışımlar, anılar veya diğer zihinsel süreçlerden kaynaklanmaz. Korku fenomeni, 'ruhsal' korkunun izi olmaksızın gürültüyü hemen takip eder. Birçok insan, ne kendileri ne de başkaları için bir tehlike olduğunu çok

iyi bilmelerine rağmen, ateşlendiğinde bir topun yanında durmaya asla alışamazlar - çıplak ses onlar için çok fazladır."[414]

Keskin kenarları birbirini dik açıyla kesen ve sağa sola hareket eden iki çelik bıçak düşünün. Tüm sinirsel organizasyonumuz bu düşünce karşısında 'diken üstündedir'; ve yine de hoş olmayan sinirsel duygunun kendisi ya da daha fazlasının gelebileceği korkusu dışında hangi duygu olabilir? Buradaki duygunun tüm kaynağı ve sermayesi, bıçakların hemen uyandırdığı anlamsız bedensel etkidir. Bu vaka, ideal bir duygunun bedensel belirtilerden önce geliyor gibi göründüğü bir sınıfın tipik bir örneğidir, çoğu zaman semptomların kendisinin bir beklentisinden başka bir şey değildir. Daha önce kan görünce bayılmış olan biri, cerrahi bir operasyon için yapılan hazırlıklara kalbi kontrol edilemez bir şekilde sıkışarak ve endişeyle tanık olabilir. Belirli duyguları bekler ve bu beklenti onların ortaya çıkmasını hızlandırır. Hastalıklı dehşet vakalarında denekler genellikle kendilerini ele geçiren şeyin her şeyden çok korkunun kendisinden duyulan korku olduğunu itiraf ederler. Profesör Pain'in 'hassas duygu' olarak adlandırdığı çeşitli biçimlerde, duygunun uyandırılabilmesi için genellikle uygun nesnenin doğrudan düşünülmesi gerekse de, bazen duygunun belirtilerini düşünmek de aynı etkiyi yaratabilir. Duygusal doğalarda 'özlem' düşüncesi gerçek bir 'özlem' yaratacaktır. Ve daha kaba örneklerden bahsetmek gerekirse, bir annenin çocuğuna verdiği şefkati hayal etmesi bir ebeveyn özlemi spazmı uyandırabilir.

Bu gibi durumlarda, duygunun etkileri ya da tezahürleri dediğimiz şeyle nasıl hem başlayıp hem de bittiğini açıkça görürüz. Ya tezahürlerin canlı hissi ya da bunların fikri dışında zihinsel bir durumu yoktur ve bu sonuncusu böylece onun tüm malzemesini, toplamını ve özünü oluşturur. Ve bu vakalar bize her durumda tezahürlerin hissinin duygunun oluşumunda zannettiğimizden çok daha derin bir rol oynayabileceğini göstermelidir.

Duygunun doğrudan nedeninin sinirler üzerindeki fiziksel bir etki olduğuna dair en iyi kanıt, duygunun nesnesiz olduğu patolojik vakalardır. Aslında önerdiğim görüşün en önemli avantajlarından biri,

414 Op. cit. s. 63.

patolojik vakaları ve normal vakaları ortak bir şema altında kolayca formüle edebilmemiz gibi görünüyor. Her akıl hastanesinde, kesinlikle motive olmamış korku, öfke, melankoli ya da kibir örnekleri bulabiliriz ve diğerleri, yol vermesi gereken en iyi dış nedenlere rağmen devam eden eşit derecede motive olmamış bir ilgisizlik. İlk durumlarda, sinir mekanizmasının duygusal bir yönde o kadar 'değişken' olduğunu varsaymalıyız ki, neredeyse her uyaran (ne kadar uygunsuz olursa olsun) bu yönde hareket etmesine ve duygunun psişik bedenini oluşturan belirli duygu kompleksini ortaya çıkarmasına neden olur. Bu nedenle, özel bir örnek vermek gerekirse, derin nefes alamama, kalp çarpıntısı ve 'prekordiyal anksiyete' olarak hissedilen o tuhaf epigastrik değişiklik, biraz çömelme ve hareketsiz oturma yönünde karşı konulmaz bir eğilim ve belki de şu anda bilinmeyen diğer iç organ süreçleri, belirli bir kişide kendiliğinden bir araya gelirse; bunların kombinasyonunu hisseden kişi dehşet duygusuna kapılır ve marazi korku olarak bilinen şeyin kurbanı olur. Tüm hastalıkların en üzücüsü olan bu hastalığın ara sıra ataklarını geçiren bir arkadaşım bana, onun durumunda tüm dramın kalp ve solunum aygıtı bölgesinde yoğunlaştığını, ataklar sırasında temel çabasının nefes alıp vermesini kontrol altına almak ve kalbini yavaşlatmak olduğunu ve derin nefes alıp vermeyi ve kendini dik tutmayı başardığı anda korkunun da ortadan kalktığını söyledi[415].

Buradaki duygu, bedensel bir durumun hissedilmesinden başka bir şey değildir ve tamamen bedensel bir nedeni vardır. "Genel pratisyenlikle uğraşan tüm hekimler, sürekli moral bozukluğu ve ara sıra gelen dehşet nöbetlerinin hastanın durumunu son derece acınası hale getirdiği dispepsi vakaları görmüşlerdir. Bu vakaları sık sık gözlemledim ve

415 İtiraf etmek gerekir ki, nesnel olarak kalbin fazla rahatsız olmadığı hastalıklı korku vakaları da vardır. Ancak bunlar teorimize karşı bir şey kanıtlamaz, çünkü normalde gerçek bedensel değişimden kaynaklanan kalp ve diğer organik duyumların bir kompleksi olarak korkuyu algılayan kortikal merkezlerin beyin hastalığında öncelikle uyarılması ve değişikliklerin orada olduğuna dair bir halüsinasyona yol açması elbette mümkündür - sonuç olarak nispeten sakin bir nabız vb. ile birlikte var olan bir korku halüsinasyonu. Bunun mümkün olduğunu söylüyorum, çünkü bu gerçeği test edebilecek gözlemlerden bihaberim. Trans, vecd, vs. sıradan rüyalardan bahsetmeye gerek yok, benzer örnekler sunar. Tüm bu koşullar altında, göz veya kulak ya da daha içgüdüsel ve duygusal türden en canlı öznel duygular, saf sinir-merkezi faaliyetin bir sonucu olarak ve yine de, inandığım gibi, tam bir periferik dinginlikle birlikte yaşanabilir.

yakından takip ettim ve bu ataklar sırasında tanık olduğumdan daha fazla acı çekildiğini hiç görmedim. . . . İşte, bir adam sinirsel dispepsi dediğimiz hastalıktan muzdariptir. Bir gün, diyelim ki öğleden sonra, herhangi bir uyarı ya da görünür bir neden olmaksızın, bu dehşet nöbetlerinden biri ortaya çıkıyor. Adamın hissettiği ilk şey büyük ama belirsiz bir rahatsızlıktır. Sonra kalbinin çok şiddetli attığını fark eder. Aynı anda, neredeyse acı verecek kadar şiddetli elektrik boşalmaları gibi şoklar veya parlamalar vücudundan ve uzuvlarından birbiri ardına geçer. Sonra birkaç dakika içinde en yoğun korku durumuna düşer. Aslında belirli birşeyden korkmaz; sadece korkar. Zihni tamamen beraktır. Perişan halinin bir nedenini arar ama bulamaz. Dehşeti öyle bir hal alır ki, şiddetli bir şekilde titrer ve alçak sesle inler; vücudu terden sırılsıklamdır; ağzı tamamen kurudur; ve bu aşamada çektiği acı çok yoğun olmasına rağmen gözlerinde hiç yaş yoktur. Atak doruk noktasına ulaştığında ve geçtiğinde, bol miktarda gözyaşı akar veya kişinin en ufak bir provokasyonda ağladığı zihinsel bir durum vardır. Bu aşamada büyük miktarda soluk idrar çıkar. Daha sonra kalbin hareketi tekrar normale döner ve atak geçer."[416]

Tekrar: "Öyle temelsiz ve dizginlenemez öfke patlamaları vardır ki, herkes bunların bir hastalığın ifadesi olduğunu kabul etmelidir. Tıpla uğraşmayan biri için, özellikle de saf ve diğer ruhsal rahatsızlıklarla karışmamış bir şekilde ortaya çıktığında, böyle patolojik bir öfke nöbetinin gözlemlenmesinden daha öğretici bir şey olamaz. Bu, geçici mani olarak adlandırılan ve oldukça nadir görülen hastalıkta meydana gelir.

Buna yatkın olan hasta - aksi takdirde tamamen makul bir kişidir - en ufak bir dış tahrik olmaksızın aniden saldırıya uğrar ve (konuyla ilgili en son yazar olan O. Schwartzer'in sözlerini kullanırsak, Die transitorische Tobsucht, Wien, 1880), "şiddet uygulamak ve yok etmek için korkunç ve körü körüne öfkeli bir dürtü ile en vahşi öfke paroksizmine" atılır. Etrafındakilerin üzerine uçar; yakalayabildiği herkese vurur, tekmeler ve boğazını sıkar; eline geçirebildiği her nesneyi fırlatır; yakınındakileri kırar ve ezer; elbiselerini yırtar; bağırır, ulur ve kükrer, gözleri parlar ve döner ve bu arada öfkenin eşlikçileri

416 R. M. Bucke: Man's Moral Nature (N. Y., 1879), s. 97.

olarak bilmeyi öğrendiğimiz tüm o vazo-motor tıkanıklık belirtilerini gösterir. Yüzü kızarmış, şişmiş, yanakları sıcak, gözleri irileşmiş ve beyazları kan çanağına dönmüş, kalbi şiddetli atıyor, nabzı dakikada 100-120 vuruş yapıyor. Boyundaki atardamarlar doludur ve nabız gibi atar, damarlar şişmiştir, tükürük akar. Nöbet sadece birkaç saat sürer ve aniden 8 ila 12 saatlik bir uykuyla sona erer, uyandığında hasta ne olduğunu tamamen unutmuştur."[417]

Bu (dışsal) nedensiz duygusal koşullarda, patlayıcı olan belirli yollar gelen her duyum tarafından boşaltılır. Tıpkı deniz tuttuğunda her kokunun, her tadın, her sesin, her görüntünün, her hareketin, her duyusal deneyimin mide bulantımızı artırması gibi, hastalıklı dehşet ya da öfke de sinir merkezlerini harekete geçiren her duyum tarafından artırılır. O an için tek tedavi mutlak sessizliktir. Tüm bunlarda bedensel durumun başı çektiğini ve zihinsel duyguların bunu takip ettiğini kabul etmemek mümkün değildir. Aslında akıl, tüm bu süre boyunca soğukkanlı bir izleyiciyi oynayacak ve duygu için gerçek bir nesnenin yokluğuna dikkat çekecek kadar az etkilenmiş olabilir[418].

Henle'nin birkaç sözü bu ilk itiraza vereceğim cevabı tamamlayabilir: "Sanki bedensel sinirlerin uyarılması, ikincisini duyguların doruğuna çıkarmak için fikirlerle yarı yolda buluşuyormuş gibi görünmüyor mu? [Bunun teorimizi ne kadar haklı bir şekilde ifade ettiğine dikkat edin!] Bunu yaptıkları, belirli sinirlerin özel olarak uyarıldığında duyguyu paylaştığı ve onun niteliğini belirlediği durumlarla kanıtlanmıştır. Bir kişi açık bir yaradan muzdarip olduğunda, herhangi

417 Lange, op. cit. s. 61.

418 Bazı histeriform keder, öfke vb. durumlarda, içgüdüsel rahatsızlıkların dışa vurulanlardan daha az güçlü olduğunu düşünme eğilimindeyim. O zaman içi boş, muazzam bir sözel gösteriye sahip oluruz. Seyirciler merhametle sarsılırken ya da telaştan beti benzi atarken, kişi kendini bırakır ama samimiyetsizliğini hisseder ve bu performansı daha ne kadar sürdürebileceğini merak eder. Atakların başlangıcı genellikle şaşırtıcı derecede ani olur. Buradaki tedavi, hastayı daha güçlü bir irade ile korkutmaktır. Öfkenizi çıkarın, eğer o da öfkesini çıkarırsa - "Hayır, eğer ağzını açarsan, ben de senin kadar öfkelenirim. Bunlar, metinde ileri sürülen teoriye gölge düşürmek için kullanılabilecek, nispeten daha az gerçek öznel duygu ile görünüşte büyük bedensel tezahür vakalarıdır. -- Bu vakalardaki iç organ tezahürlerinin ses organlarınınkine kıyasla oldukça orantısız bir şekilde hafif olması muhtemeldir. Kişinin durumu, rolünü hissetmeyen bir aktörün durumuna benzer.

bir kederli ya da korkunç manzara yarada acıya neden olacaktır. Kalp hastalığından muzdarip kişilerde, çoğu zaman hastaların kendilerinin de anlayamadığı, ancak kalbin çarpma eğiliminden kaynaklanan psişik bir uyarılabilirlik gelişir. Duygunun niteliğinin, ona katılmaya yatkın organlar tarafından belirlendiğini söylemiştim. Nasıl ki, takımyıldızlardan çıkarıma dayanan karanlık bir kehanete göğüste bir baskı hissi eşlik edecekse, göğüs organlarının hastalığından kaynaklanan benzer bir baskı hissine de temelsiz önseziler eşlik edecektir. Mideden yemek borusuna doğru yükselen bir hava kabarcığı kadar küçük bir şey, yolda birkaç dakika oyalanır ve kalbe baskı uygularsa, uyku sırasında bir kâbusa neden olabilir ve uyanma sırasında belirsiz bir endişe yaratabilir. Öte yandan, neşeli düşüncelerin kan damarlarımızı genişlettiğini ve damarları genişlettiği için uygun miktarda şarabın da bizi neşeli düşüncelere sevk ettiğini görüyoruz. Hem şaka hem de şarap birlikte çalışırsa, duygusal etkiyi yaratmada birbirlerini tamamlarlar ve şarap görevin daha büyük bir kısmını üstlendiği oranda şakaya olan taleplerimiz daha mütevazı olur."[419]

İkinci İtiraz. Eğer teorimiz doğruysa, bunun zorunlu bir sonucu şu olmalıdır: özel bir duygunun sözde tezahürlerinin herhangi bir gönüllü ve soğukkanlı uyarımı bize duygunun kendisini vermelidir. Şimdi (itirazın söylediğine göre) durum böyle değildir. Bir aktör bir duyguyu mükemmel bir şekilde taklit edebilir ve yine de içten içe soğuk olabilir ve hepimiz ağlıyormuş gibi yapabiliriz ama keder hissetmeyiz; ve eğlenmeden gülüyormuş gibi yapabiliriz.

Yanıt. Duyguların çoğunda bu test uygulanamaz; çünkü duyguların çoğu üzerinde iradi kontrolümüz olmayan organlarda ortaya çıkar. Örneğin, ağlıyormuş gibi yapan çok az insan gerçek gözyaşı dökebilir. Ancak, doğrulanabildiği sınırlar dahilinde, deneyimler, mevcut itirazın dayandığı teorimizden çıkan sonucu çürütmekten ziyade desteklemektedir. Herkes paniğin kaçışla nasıl arttığını ve keder ya da öfke belirtilerine yol vermenin bu tutkuları nasıl artırdığını bilir. Her hıçkırık

419 Op. cit. s. 72. -Lange, beden üzerindeki fiziksel nitelikteki etkilerin duyguların üretiminde ilk sırada yer aldığına dair kanıtının bir parçası olarak nevrotik ilaçlara büyük önem vermektedir.

nöbeti üzüntüyü daha da keskinleştirir ve daha güçlü bir başka nöbeti çağırır, ta ki sonunda sadece halsizlik ve makinelerin görünürde tükenmesiyle dinlenene kadar. Öfkede, tekrarlanan ifade patlamalarıyla kendimizi nasıl doruğa çıkardığımız meşhurdur. Bir tutkuyu ifade etmeyi reddederseniz, o tutku ölür. Öfkenizi dışa vurmadan önce ona kadar sayın ve bu durum size saçma gelsin. Cesareti korumak için ıslık çalmak lafın gelişi değildir. Öte yandan, bütün gün surat asarak oturur, iç çeker ve her şeye kasvetli bir sesle cevap verirseniz, melankoliniz devam eder. Tecrübe sahibi herkesin bildiği gibi, ahlaki eğitimde bundan daha değerli bir ilke yoktur: kendimizdeki istenmeyen duygusal eğilimleri yenmek istiyorsak, geliştirmeyi tercih ettiğimiz bu zıt eğilimlerin dışa dönük hareketlerini titizlikle ve ilk etapta soğukkanlılıkla gözden geçirmeliyiz. Israrın ödülü, somurtkanlık ya da depresyonun kaybolması ve bunların yerine gerçek neşe ve sevecenliğin ortaya çıkmasıyla kaçınılmaz olarak gelecektir. Alnınızı yumuşatın, gözlerinizi parlatın, bedeninizin karın kısmından ziyade sırt kısmını kasın ve büyük bir tonda konuşun, güler yüzlü iltifatlarda bulunun; eğer kalbiniz yavaş yavaş erimezse gerçekten de soğuk olmalı!

Bu durum tüm psikologlar tarafından kabul edilmekte, ancak tam önemini görememektedirler. Örneğin Profesör Bain şöyle yazıyor: "Zayıf bir [duygusal] dalganın... dışarıdan durdurularak içeride askıya alındığını görürüz; beynin akımları ve merkezlerin çalkantısı, dış havalandırmaya her noktada direnilirse yok olur. Pek çok önemsiz durumda acıma, öfke, korku, gurur gibi duygularımızı bastırma alışkanlığımız bu tür bir kısıtlamadan kaynaklanır. Eğer öyleyse, gerçek hareketlerin bastırılmasının onları kışkırtan sinir akımlarını bastırma eğiliminde olduğu, böylece dışsal durgunluğu içsel durgunluğun izlediği bir gerçektir. Eğer serebral dalganın serbest dışa vurum ya da tezahüre bir miktar bağımlılığı olmasaydı, bu etki hiçbir durumda gerçekleşmezdi. . . Aynı müdahaleyle uykuda olan bir duyguyu uyandırabiliriz. Dışsal tezahürleri canlandırarak, onlara giden sinirleri yavaş yavaş enfekte eder ve sonunda bir tür ekstra eylemle yayılan akımı

uyandırırız. . . . Böylece bazen komik bir ifadeyi zorlayarak neşeli bir zihin tonuna bürünebiliriz."[420]

Benzer etkiye sahip bir yığın başka tanıklığa sahibiz. Burke, Yüce ve Güzel Üzerine adlı incelemesinde, fizyonomist Campanella hakkında şöyle yazmaktadır: "Görünüşe göre bu adam, insan yüzleri üzerinde çok doğru gözlemler yapmakla kalmamış, aynı zamanda herhangi bir şekilde dikkat çekici olanları taklit etmekte de çok ustaydı. İlgilenmek zorunda olduğu kişilerin eğilimlerine nüfuz etmek istediğinde, yüzünü, mimiklerini ve tüm vücudunu, elinden geldiğince, incelemek istediği kişinin tam bir benzerine dönüştürür; sonra da bu değişiklikle nasıl bir ruh haline büründüğünü dikkatle gözlemlerdi. Öyle ki, diyor yazarım, insanların huy ve düşüncelerine, sanki o insanların ta kendisine dönüşmüş gibi etkili bir şekilde girebiliyordu. Öfkeli, sakin, korkmuş ya da cüretkâr insanların bakışlarını ve jestlerini taklit ederken, zihnimin istemeden de olsa taklit etmeye çalıştığım tutkuya yöneldiğini sık sık gözlemlemişimdir [Burke şimdi kendi kişiliğinde devam ediyor]; hayır, insan tutkuyu ona karşılık gelen jestlerden ayırmaya çalışsa da bundan kaçınmanın zor olduğuna ikna oldum."[421]

Buna karşılık, yüz, yürüyüş ve seste duyguların dış görünüşünü mükemmel bir şekilde taklit eden birçok aktörün hiçbir duygu hissetmediklerini beyan ettikleri söylenmelidir. Diğerleri ise, Bay Wm. Archer'a göre, bu kişiler arasında çok öğretici bir istatistiksel araştırma yapmış olan Archer, iyi oynadıkları zaman rolün duygusunun kendilerini ele geçirdiğini söylemektedir[422]: "Bayan Isabel Bateman, 'dehşet ya da büyük heyecan sahnelerinde sık sık solgunlaşırım' diye ya-

420 Emotions and Will, s. 361-2.

421 Dugald Stewart tarafından alıntılanmıştır, Elements, etc. (Hamilton's ed.), iii. 140. Fecbner (Vorschule der Aesthetik, 156) neredeyse kendisi için de aynı şeyi söyler: "İnsan kendi gözlemleriyle zihinsel bir durumun bedensel ifadesinin taklit edilmesinin, onu sadece seyretmekten çok daha iyi anlamamızı sağladığını görebilir. . . "Tanımadığım birinin arkasında yürüdüğümde ve onun yürüyüşünü ve duruşunu mümkün olduğunca doğru bir şekilde taklit ettiğimde, kişinin kendisinin hissetmesi gerektiği gibi hissettiğime dair çok ilginç bir izlenim edinirim. Genç bir kadının tarzına uygun olarak hoplayıp zıplamak, tabiri caizse insanı kadınsı bir ruh haline sokar."

422 'The Anatomy of Acting,' Longman's Magazine, vol. xi. s. 366, 375, 498 (1888), kitap olarak yeniden basılmıştır.

zıyor. Bunu bana birçok kez söylediler ve heyecan verici durumlarda çok üşüdüğümü, titrediğimi ve solgunlaştığımı hissedebiliyorum. Bay Lionel Brough, "Öfke ya da dehşeti oynarken," diye yazıyor, "solgunlaştığıma inanıyorum. Ağzım kuruyor, dilim damağıma yapışıyor. Örneğin Bob Acres'de (son perdede) ağzımı sürekli nemlendirmek zorundayım, yoksa konuşamaz hale geliyorum. Benim deyimimle "yumruyu yutmak" zorundayım. Duygusal rollerle ilgili çok fazla deneyimi olan tüm sanatçılar kesinlikle hemfikirdir... "Beyinle oynamak," diyor Bayan Alma Murray, "kalple oynamaktan çok daha az yorucudur. Bir maceraperest kadın, sempatik bir kadın kahramandan çok daha az bedene yük bindirir. Kas gücünün bununla ilgisi nispeten daha azdır."

Bay Howe, "Oyunculuk sırasında duygu," diye yazıyor, "fiziksel efordan çok daha fazla terlemeye neden olur. Joseph Surface'i canlandırırken her zaman bolca terlemişimdir, ki bu çok az efor gerektirir ya da hiç gerektirmez.... "Yorgunluktan muzdaribim," diye yazıyor Bay Forbes Robertson, "fiziksel efordan değil, yaşamak zorunda kaldığım duygu miktarıyla orantılı olarak.... "17 yaşımdan beri Othello'yu oynamış olmama rağmen (on dokuz yaşımda Macready'nin Iago'suna karşı Moor'u oynama şerefine nail oldum), kaynaklarımı olabildiğince zorlamama rağmen, bu rol beni her zaman fiziksel olarak yere seren tek rol, rollerin rolüdür. Var olan her türlü preparatı denememe rağmen yüzümde kalacak bir renklendirici bulamadım. Devasa Edwin Forrest bile bana Othello'da her zaman devrildiğini söyledi ve Charles Kean, Phelps, Brooke, Dillion'ın da aynı şeyi söylediğini duydum. Öte yandan, 3. Richard'ı kılımı bile kıpırdatmadan oynadığım çok olmuştur."[423]

Aktörler arasındaki tutarsızlığın açıklaması muhtemelen bu alıntıların önerdiği şeydir. İfadenin içgüdüsel ve organik kısmı bazı insanlarda bastırılabilirken bazılarında bastırılamaz ve muhtemelen hissedilen duygunun büyük kısmı buna bağlıdır. Coquelin ve içten içe soğuk olan diğer aktörler muhtemelen ayrışmayı tam bir şekilde etkileyebilmektedir. Kieff'li Profesör Sikorsky, 1887 tarihli Neurologisches Centralblatt'a delilerin yüz ifadeleri üzerine önemli bir makale yazmıştır. Kendisi de yüz taklidi konusunda çok çalışmış biri olarak şöyle diyor:

423

"Yüz kaslarımı herhangi bir mimik kombinasyonunda kastırdığımda, duygusal bir heyecan hissetmiyorum, bu yüzden mimik, ifade açısından oldukça kusursuz olmasına rağmen, kelimenin tam anlamıyla yapaydır."[424]

Ancak bağlamdan anlıyoruz ki, Profesör S.'nin ayna karşısındaki pratiği onda yüz kaslarının kontrolünde öyle bir ustalık geliştirmiş ki, doğal birlikteliklerini tamamen göz ardı edebiliyor ve onları herhangi bir gruplama düzeninde, yüzün her iki tarafında izole olarak ve her biri tek başına kasılabiliyor. Muhtemelen onda yüz taklidi tamamen sınırlı ve yerel bir şeydir, başka bir yerde herhangi bir tür sempatik değişiklik yoktur.

Üçüncü İtiraz. Bir duyguyu dışa vurmak, onu arttırmak şöyle dursun, sona erdirir. Öfke iyi bir patlamadan sonra buharlaşır; "beyinde delilik gibi işleyen" bastırılmış duygulardır.

Yanıt. İtiraz, tezahür sırasında hissedilen ile tezahürden sonra hissedilen arasında ayrım yapmamaktadır. Tezahür sırasında duygu her zaman hissedilir. İşlerin normal seyrinde bu, doğal deşarj kanalı olarak sinir merkezlerini tüketir ve duygusal sakinlik ortaya çıkar. Ancak gözyaşları veya öfke basitçe bastırılırsa, keder veya öfke nesnesi zihnin önünde değişmeden kalırsa, normal kanalları işgal edecek olan akım başka kanallara yönelir, çünkü bir kaçış yolu bulmalıdır. Daha sonra farklı ve daha kötü etkiler yaratabilir. Böylece öfke patlamasının yerini intikamcı düşünceler alabilir; kuru bir sıcaklık ağlamak isteyen birinin bedenini tüketebilir ya da Dante'nin dediği gibi içi taşa dönebilir ve sonra gözyaşları ya da fırtına nöbeti minnettar bir rahatlama getirebilir. Bu, akımın normal yol tıkandığında patolojik bir yola girecek kadar güçlü olduğu zamandır. Böyle bir durumda en iyisi hemen dışa vurmak olabilir. Ama burada, Prof. Bain'den tekrar alıntı yapmak gerekirse: "Bir duygunun karşı konulamayacak kadar güçlü olabileceği gerçeğinden daha fazla ima edilen bir şey yoktur ve ben bu çabayla sadece gücümüzü boşa harcamış olurum. Eğer akıntıyı gerçekten durdurabiliyorsak, bu girişimden kaçınmak için daha zayıf duygularda olduğundan daha fazla neden yoktur. Ve şüphesiz ki duyguların alışkanlık

424

haline gelmiş kontrolü, zayıf ve güçlü olanlara uygulanan sistematik bir kısıtlama olmaksızın elde edilemez."

Çocuklara duygusal konuşmalarını ve gösterilerini bastırmayı öğrettiğimizde, bu onların daha fazla hissetmeleri için değildir - tam tersi. Daha fazla düşünebilmeleri içindir; çünkü bir dereceye kadar, aşağıdaki bölgelerden yönlendirilen her türlü akım, beynin düşünce kanallarının faaliyetini artırmalıdır. Apopleksilerde ve diğer beyin yaralanmalarında bunun tam tersi bir durumla karşılaşırız - yani düşünce kanalları arasında akımların geçişine engel olunur ve bununla birlikte nesnelerin bedenin organlarına doğru aşağı akımlar başlatma eğilimi artar. Sonuç, en önemsiz provokasyonlarda gözyaşları, kahkahâlâr ve öfke nöbetleri, mantıksal düşüncede ve iradi dikkat ve karar gücünde orantılı bir zayıflığa eşlik eder - tam da çocuğumuzu vazgeçirmeye çalıştığımız türden bir şey. Bazı kişiler için "daha az ifade etseler daha çok hissederlerdi" dediğimiz doğrudur. Ve başka bir sınıf insanda, kritik durumlarda tutkunun kendini gösterdiği patlayıcı enerji, aralıklar boyunca onu içlerinde tutma biçimleriyle ilişkili görünmektedir. Ancak bunlar sadece eksantrik karakter tipleridir ve her bir tip içinde son paragraftaki yasa geçerlidir. Duygusal kişi öyle bir yapıya sahiptir ki "coşku" onun normal ifade biçimidir. ' Coşku'yu durdurmak sadece sınırlı bir ölçüde onun yerini daha 'gerçek' faaliyetlerin almasına neden olacaktır; esas olarak sadece halsizlik üretecektir. Öte yandan, hantal ve huysuz 'uyuyan volkan', tutkularının ifadesini istediği gibi bastırsın, eğer hiç dışa vurulmazlarsa onların söndüğünü görecektir; patlamaya değer bulduğu nadir durumlar çoğalırsa, yaşam ilerledikçe onların yoğunluğunun arttığını görecektir. Genel olarak, bu üçüncü itirazın herhangi bir ağırlık taşıdığını göremiyorum.

Eğer hipotezimiz doğruysa, zihinsel yaşamımızın, terimin tam anlamıyla, bedensel yapımızla ne kadar iç içe geçmiş olduğunu her zamankinden daha derinden fark etmemizi sağlar. Duygular olarak ele alındığında coşku, aşk, hırs, öfke ve gurur, en kaba bedensel haz ve acı hisleriyle aynı toprağın meyveleridir. Ancak okuyucu, başlangıçta bunu yalnızca o zamanlar 'daha kaba' duygular olarak adlandırdığımız duygular için onayladığımızı ve ilk bakışta bedensel sonuçlardan

yoksun görünen duygusal duyarlılığın içsel durumlarının hesabımızın dışında bırakılması gerektiğini kabul ettiğimizi hatırlayacaktır. Şimdi bu son duygular, daha sonra adlandırmayı kabul ettiğimiz şekliyle 'daha ince' duygular hakkında bir iki şey söylemeliyiz.

DAHA SÜBTIL DUYGULAR

Bunlar ahlaki, entelektüel ve estetik duygulardır. Seslerin, renklerin, çizgilerin, mantıksal tutarlılıkların, teleolojik uygunlukların akordu bizi, beynin altındaki kısımlardan yükselen herhangi bir yankıdan hiçbir şey ödünç almadan, temsilin kendi biçiminde kökleşmiş gibi görünen bir zevkle etkiler. Herbartçı psikologlar, fikirlerin düzenlenebileceği biçime bağlı duyguları ayırt etmişlerdir. Matematiksel bir gösteri bir çizim ya da bir melodi kadar 'güzel' ve bir adalet eylemi de 'düzgün' olabilir, ancak güzelliğin ve düzgünlüğün duyumla hiçbir ilgisi yokmuş gibi görünür. O halde bizim ya da bazılarımızın gerçekten beyinsel zevk ve hoşnutsuzluk biçimlerimiz var, görünüşe göre bunlar üretim tarzları bakımından incelemekte olduğumuz 'daha kaba' duygularla uyuşmuyor. Ve nedenlerimizin şimdiye kadar ikna edemediği okuyucuların şimdi bu itirafla irkilecekleri ve bununla tüm davamızdan vazgeçtiğimizi düşünecekleri kesindir. Müzikal algılar, mantıksal fikirler hemen bir tür duygusal his uyandırabildiğine göre, diyeceklerdir ki, diğer tür nesneler tarafından harekete geçirilen sözde 'daha kaba' duygular söz konusu olduğunda, duygusal hissin aynı derecede ani olduğunu ve bedensel ifadenin daha sonra gelen ve eklenen bir şey olduğunu varsaymak daha doğal değil midir?

Buna yanıt olarak hemen ısrar etmeliyiz ki, estetik duygu, saf ve basit olarak, belirli çizgilerin ve kütlelerin, renk ve ses kombinasyonlarının bize verdiği haz, kesinlikle duyusal bir deneyimdir, birincil olan optik ya da auriküler bir duygudur ve başka yerlerde ardışık olarak uyandırılan diğer duyumların geriye doğru yankılanmasına bağlı değildir. Belirli saf duyumlardan ve bunların uyumlu kombinasyonlarından alınan bu basit birincil ve dolaysız hazza, doğrudur ki, ikincil hazlar da eklenebilir; ve insan kitlelerinin sanat eserlerinden pratik olarak zevk almasında bu ikincil hazlar büyük rol oynar. Bununla birlikte, kişinin zevki ne kadar klasikse, ikincil zevkler, ortaya çıkan

birincil duyumunkilere kıyasla nispeten daha az önemli hissedilir.[425]

425 Alt duyuların hisleri bile, yankılanan çağrışımsal trenlerin uyandırılması nedeniyle bu ikincil refakate sahip olabilir. Bir tat, aniden çağrıştırdığı 'terk edilmiş ziyafet salonları' hayaletleriyle bizi oldukça sarsabilir; ya da bir koku, 'harabe olan bahçeler ve toz olan zevk evleri' hafızamızın üzerine getirdiği esintiyle neredeyse hasta hissetmemize neden olabilir. "Pireneler'de," diyor M. Guyau, "yorgunluğun had safhaya ulaştığı bir yaz günü yürüyüşünden sonra, bir çobana rastladım ve ondan biraz süt istedim. Altından bir derenin aktığı kulübesinden, suya daldırılmış ve neredeyse buz gibi bir soğuklukta tutulan bir kavanoz süt getirmeye gitti. Tüm dağın kokusunu kattığı ve her bir yudumunda yeni bir hayat bulduğum bu taze sütü içerken, kesinlikle hoş kelimesinin tanımlamakta yetersiz kaldığı bir dizi duygu yaşadım. Kulakla değil de tatla algılanan pastoral bir senfoni gibiydi." (F. Paulhan tarafından 'Les Problemes de l'laesthÈtique Contemporaine, s. 63'ten alıntılanmıştır) -- 1888 başkanlık kampanyasının ününe ün kattığı Albay R. Ingersoll'un viski hakkındaki deyişiyle karşılaştırın: "Size bir üzüntüden, ziyafet çıkaran ya da insanın beynine manzaralar çizen en harika viskiden biraz gönderiyorum. Buğday ve mısırın ruhlarının karışımıdır. İçinde, dalgalı tarlalarda birbirini kovalayan güneş ışığını ve gölgeyi, Haziran'ın nefesini, tarla kuşunun şarkısını, gecenin çiylerini, yazın zenginliğini ve sonbaharın zengin içeriğini bulacaksınız - hepsi hapsedilmiş ışıkla altın renginde. Onu için ve çocukların kahkahâlârına karışan 'Hasat Evi' şarkısını söyleyen erkeklerin ve genç kızların sesini duyacaksınız. Onu için ve yıldızlarla aydınlanmış şafakları, mükemmel günlerin hülyalı, alaca karanlığını kanınızda hissedin. Bu sıvı neşe kırk yıldır meşe ağacının mutlu çıtalarının içinde, insanoğlunun dudaklarına dokunmak için can atıyor." -- Bay Gurney'in teorime yönelttiği eleştiriye bu şekilde yanıt vermeliyim. "Benim görüşüm," diyor bu yazar (Mind, IX. 425), "bana göre müzik psikolojisinin ayırt etmesi gereken iki şeyi birbirine karıştırmaya kadar gider - yalnızca ince renkli ses akışlarının veya kütlelerinin esas olarak duyusal etkisi ve bir ses dizisinin biçiminin, melodik ve armonik bireyselliğinin, tam bir sessizlikte bile gerçekleşmiş olsa, hayati ve temel nesne olduğu ayırt edici müzikal duygu. Bu iki çok farklı şeyden birincisiyle fiziksel tepkiler, tüylerin kıpırdaması - karıncalanma ve ürperme - açık ara en belirgin şekilde bağlantılıdır. Kendi adıma konuşacak olursam, en iyi orkestra tarafından sunulduğunda olduğu kadar sessiz temsil edildiğinde de duygulandığım pek çok müzik var; ancak derideki karıncalanma ve tüylerin diken diken olmasını neredeyse yalnızca bu ikinci durumla ilişkilendiriyorum. Ama bir melodinin biçiminden, notadan notaya geçişinden aldığım keyfi salt eleştirel bir 'doğru yargısı' olarak adlandırmak gerçekten de İngilizce'de basit ve samimi bir ifade gerçeğini ifade etme gücünü benden esirgemek olur. Bu özünde duygudur. Şimdi, duygunun zerresini bile hissetmeden doğru olduğuna karar verdiğim yüzlerce başka müzik parçası var. Duygu açısından bunlar benim için geometrik gösteriler ya da Peru'da gerçekleştirilen dürüstlük eylemleri gibidir." Gurney'in daha sonra Clementi-doğruluğundan farklı bir şey olarak söz ettiği Beethoven-doğruluğu (ilgili parçalar yalnızca fikir olarak duyulduğunda bile) muhtemelen tamamen işitsel-duyusal bir şeydir. Clementi-doğruluğu da öyle; ancak Clementi formunun Beethoven formuyla aynı türden tamamen işitsel bir tatmin vermediğini ve belki de olumsuz anlamda yanlış olmayan, yani olumlu anlamda nahoş akustik niteliklerden arınmış olarak tanımlanmasının daha iyi olacağını belirtiyor. Bay Gurney'inki

Klasisizm ve romantizmin bu noktada savaşları vardır. Karmaşık çağrışımlar, hafıza ve çağrışım manzaralarının uyanması ve bedenimizin pitoresk gizem ve kasvetle kıpırdanması bir sanat eserini romantik yapar. Klasik beğeni bu etkileri kaba ve bayağı olarak damgalar ve süslü püslü olmayan, optik ve işitsel duyumların çıplak güzelliğini tercih eder. Romantik zihne ise tam tersine, bu duyumların dolaysız güzelliği kuru ve ince görünür. Elbette hangi görüşün doğru olduğunu tartışmıyorum, yalnızca saf bir duyusal nitelik olarak birincil güzellik duygusu ile bunun üzerine aşılanmış ikincil duygular arasında ayrım yapılması gerektiğini gösteriyorum.

Bu ikincil duyguların kendileri de kuşkusuz çoğunlukla güzel nesnenin oluşturduğu yaygın refleks dalgası tarafından uyandırılan diğer gelen duyumlardan oluşur. Bir parıltı, göğüste bir sızı, bir ürperti, solukta bir dolgunluk, kalpte bir çarpıntı, sırtta bir ürperti, gözlerde bir nemlenme, hipogastriumda bir kıpırdanma ve bunlara ek olarak binlerce isimlendirilemeyen semptom, güzelliğin bizi heyecanlandırdığı anda hissedilebilir. Bu belirtiler aynı zamanda acıma, yüce gönüllülük ya da cesaret gibi ahlaki duygularla heyecanlandığımızda da ortaya çıkar. Ses kesilir ve mücadele eden göğüste hıçkırık yükselir ya da kalp atarken burun deliği genişler ve parmaklar sıkılır, vs. vs.

O halde, daha ince duyguların bu bileşenleri söz konusu olduğunda, bu sonuncusu açıklamamız için bir istisna oluşturmaz, aksine bunun ek bir örneğini oluşturur. Tüm entelektüel ya da ahlaki coşku durumlarında, nesnenin salt düşüncesiyle ve niteliğinin idrakiyle bir tür bedensel yankılanma birleşmedikçe; gösterinin ya da nüktenin düzgünlüğüne gerçekten gülmedikçe; adalet karşısında heyecanlanmadıkça ya da yüce gönüllülük eylemi karşısında ürpermedikçe, zihin durumumuzun duygusal olarak adlandırılamayacağını görürüz. Aslında bu, belirli şeylerin nasıl adlandırılması gerektiğine dair yalnızca entelektüel bir algıdır - düzgün, doğru, nükteli, cömert ve benzerleri. Bunun gibi yargısal bir zihin durumu, gerçeğin farkındalıkları

gibi müzikal organizasyonlarda, salt akustik biçim o kadar yoğun bir duyusal haz verir ki, daha düşük bedensel yankılanmanın hiçbir önemi yoktur. Ancak tekrar ediyorum, Bay Gurney'in aktardığı olgularda, herhangi bir türden duyusal süreçten bağımsız bir duyguya inanmamızı sağlayacak hiçbir şey görmüyorum.

arasında sınıflandırılmalıdır; bu bilişsel bir eylemdir. Ne var ki, ahlaki ve entelektüel idrakler neredeyse hiçbir zaman bu şekilde tek başlarına var olmazlar. Dikkatli bir iç gözlemin de göstereceği gibi, bedensel ses perdesi genellikle sandığımızdan çok daha fazla iş başındadır. Yine de, belirli bir etki sınıfına, hatta estetik olanlara uzun süre aşina olmanın, zevk ve yargıyı keskinleştirdiği kadar salt duygusal uyarılabilirliği de körelttiği durumlarda, entelektüel duyguyu, eğer buna saf ve lekesiz denebilirse, elde ederiz. Ve bu duygunun kuruluğu, solgunluğu, tam anlamıyla uzman bir eleştirmenin zihninde var olabileceği gibi, her türlü parıltının yokluğu, bize sadece ilk olarak ele aldığımız 'daha kaba' duygulardan ne kadar farklı bir şey olduğunu göstermekle kalmaz, aynı zamanda neredeyse tüm farkın, bir durumda titreşen bedensel ses perdesinin diğerinde dilsiz olduğu gerçeğinde yattığından şüphelenmemize neden olur. "O kadar da kötü değil", mükemmel bir zevke sahip bir kişide, onaylayıcı ifadenin en üst sınırı olabilir. " Hiçbir şey bana kötü gelmiyor" sözünün Chopin'in yeni müziği övmek için kullandığı en üstün ifade olduğu söylenir. Duygusal bir meslekten olmayan kişi, böyle bir eleştirmenin zihnine girdiğinde, orada hüküm süren lehte veya aleyhte güdülerin ne kadar soğuk, ne kadar ince, insani anlamdan ne kadar yoksun olduğunu görerek dehşete düşer ve düşmelidir. Duvarda hoş bir görüntü yaratma kapasitesi, bir resmin tüm içeriğinden daha ağır basar; aptalca bir kelime oyunu bir şiiri korur; bir müzikal kompozisyondaki tamamen anlamsız bir dizi uyumu, bir diğerindeki herhangi bir 'ifade' miktarını boşa çıkarır.

Venedik'teki Akademi'de bir şubat günü, Titian'ın ünlü 'Assumption' tablosunun önünde bir saatten fazla oturan bir İngiliz çifti gördüğümü hatırlıyorum; soğuktan odadan odaya kovalandıktan sonra, mümkün olduğunca çabuk güneş ışığına çıkmaya ve resimleri bırakmaya karar verdiğimde, ancak ayrılmadan önce ne tür üstün duyarlılık biçimleriyle donatılmış olabileceklerini öğrenmek için saygıyla onlara yaklaştığımda, duyduğum tek şey kadının mırıldanan sesiydi: "Yüzünde ne kadar da mahcup bir ifade var! Kendini ne kadar da aşağılıyor! Gördüğü onura ne kadar layık olmadığını hissediyor!" Dürüst kalpleri, yaşlı Titian'ı hasta edecek sahte bir duygu parıltısı tarafından her zaman sıcak tutulmuştu. Bay Ruskin bir yerde, dindar insanların

kural olarak resimlere çok az önem verdiklerini ve önem verdiklerinde de genellikle en kötülerini en iyilerine tercih ettiklerini (kendisi için korkunç olan) kabul eder. Evet! Her sanatta, her bilimde, belirli ilişkilerin doğru olup olmadığına dair keskin bir algı ve bunun sonucunda ortaya çıkan duygusal bir kızarma ve heyecan vardır. Ve bunlar iki şeydir, bir değil. Bunlardan ilkinde uzmanlar ve ustalar evlerindedir. İkincisi ise, onların pek hissedemeyeceği, ancak eleştirel yargının en düşük seviyede olduğu cahil ve cühelalar tarafından tam anlamıyla tecrübe edilebilecek bedensel heyecanlardır. Hakkında bu kadar çok öğretici popüler edebiyat yazılan Bilim'in 'mucizeleri', laboratuarlardaki adamlar için 'kalitesinin altında' olmaya meyillidir. Ve sıradan ölümlülerin, verilerinin ve bakış açılarının enginliği nedeniyle çok 'yüce' bir uğraş olarak gördükleri ilahi Felsefe bile, pratik filozofun kendisi için bir bileme ve sıkılaştırma işinden, bir 'nokta' meselesinden, bir şeyleri vidalamaktan, kılı kırk yarmaktan ve kavramların 'kapsamından' ziyade 'niyetinden' ibaret olmaya çok yatkındır. Burada çok az duygu var! -- Dikkati iyi ayarlama çabası ve tutarsızlıkların üstesinden gelindiğinde ve düşünceler bir süreliğine sorunsuzca ilerlediğinde (esas olarak nefes alma aygıtında) rahatlama ve ferahlama hissi dışında. Duygu ve idrak bu son geri çekilmede bile ayrılmış gibi görünür; ve beyinsel süreçler, aşağıdaki kısımlardan yardım çağırana kadar, yargılayabildiğimiz kadarıyla neredeyse hissizdir.

DUYGULAR İÇİN ÖZEL BEYİN MERKEZLERİ YOKTUR

Eğer duygusal bilincin altında yatan sinirsel süreç şimdi kanıtlamaya çalıştığım şeyse, beynin fizyolojisi şimdiye kadar sanıldığından daha basit bir mesele haline gelir. Organın içermesi gereken tek şey duyusal, çağrışımsal ve motor unsurlardır. Son birkaç yıldır beynin işlevlerini büyük bir gayretle araştıran fizyologlar, açıklamalarını beynin bilişsel ve istemli performanslarıyla sınırlandırmışlardır. Beyni duyusal ve motor merkezlere bölerek, bu bölümlemenin deneysel psikolojinin zihnin algısal ve istemli kısımlarını en basit unsurlarına ayırarak yaptığı analizle tam olarak paralel olduğunu gördüler. Ancak tüm bu araştırmalarda duygular o kadar göz ardı edilmiştir ki, bu araştırmacılara beyin terimleriyle bir teori sorulsa, ya bu konu üzerinde henüz

hiç düşünmediklerini ya da farklı hipotezler oluşturmanın o kadar zor olduğunu ve bu konunun geleceğin sorunları arasında yer aldığını, ancak şimdiki zamanın daha basit olanları kesin olarak çözüldükten sonra ele alınacağını söylemek zorunda kalacaklarını varsaymak cazip gelmektedir.

Yine de şu anda bile duygularla ilgili iki şeyden birinin doğru olması gerektiği kesindir. Ya beyinde yalnızca onları etkileyen ayrı ve özel merkezler vardır, ya da daha önce belirlenmiş olan motor ve duyu merkezlerinde ya da henüz bilinmeyen onlar gibi başka merkezlerde meydana gelen süreçlere karşılık gelirler. Eğer durum birincisi ise, mevcut görüşü reddetmeli ve korteksin vücuttaki her hassas nokta ve her kas için 'yansıtma' yüzeyinden daha fazla bir şey olduğunu kabul etmeliyiz. Eğer ikinci durum söz konusuysa, duyusal ya da motor merkezdeki duygusal sürecin tamamen kendine özgü bir süreç mi olduğu, yoksa bu merkezlerin zaten merkezi olduğu kabul edilen sıradan algısal süreçlere mi benzediği sorulmalıdır. Şimdi eğer savunduğum teori doğruysa, ikinci alternatif tüm gerektirdikleridir. Korteksin, her bir özel duyu organındaki, derinin her bir bölümündeki, her bir kastaki, her bir eklemdeki ve her bir iç organındaki değişikliklerle uyarılabilen parçalar içerdiğini ve kesinlikle başka hiçbir şey içermediğini varsayarsak, elimizde hâlâ duyguların sürecini temsil edebilecek bir şema vardır. Bir nesne bir duyu organının üzerine düşer, kortikal bir parçayı etkiler ve algılanır; ya da içten içe uyarılan kortikal parça aynı nesne hakkında bir fikre yol açar. Refleks akımları bir şimşek kadar hızlı bir şekilde önceden belirlenmiş kanallarından aşağıya iner, kasların, derinin ve iç organların durumunu değiştirir ve orijinal nesne gibi korteksin birçok bölümünde algılanan bu değişiklikler bilinçte onunla birleşir ve onu basitçe algılanan bir nesneden duygusal olarak hissedilen bir nesneye dönüştürür. Yeni ilkelere başvurulmasına gerek yoktur, olağan refleks devrelerinin ötesinde hiçbir şey öne sürülmez ve yerel merkezlerin şu ya da bu şekilde var olduğu herkes tarafından kabul edilir.

BİREYLER ARASINDAKİ DUYGUSAL FARKLILIKLAR

Duyguların hafızada canlandırılabilirliği, alt duyuların tüm hislerinde olduğu gibi, çok azdır. Keder ya da coşku yaşadığımızı hatırlayabiliriz

ama sadece kederin ya da coşkunun nasıl hissettirdiğini hatırlayamayız. Bununla birlikte, bu zor ideal canlandırılabilirlik, duygular söz konusu olduğunda çok kolay bir gerçek canlandırılabilirlikle fazlasıyla telafi edilir. Yani, eski keder ya da coşkuyu hatırlamak yerine, bunların heyecan verici nedenini canlı bir şekilde düşünerek yeni kederler ve coşkular üretebiliriz. Sebep artık yalnızca bir fikirdir, ama bu fikir orijinali tarafından üretilen aynı organik ışımaları ya da neredeyse aynısını üretir, böylece duygu yeniden bir gerçeklik haline gelir. Biz onu 'yeniden ele geçirmişizdir'. Utanç, sevgi ve öfke, nesnelerinin fikirleri tarafından bu şekilde canlandırılmaya özellikle yatkındır. Profesör Bain,[426] "kesin duygu karakteri içinde, [duyguların] en az canlandırılabilirliğe sahip olduklarını; ancak her zaman daha yüksek duyuların duyumlarıyla birleştiklerinden, görüntülerin ve seslerin üstün canlandırılabilirliğini paylaştıklarını" kabul eder. Ancak canlanan görüntü ve seslerin belirgin olmaktan çıkmaksızın ideal olabileceğini; duygunun ise belirgin olabilmesi için yeniden gerçek olması gerektiğini belirtmeyi ihmal etmektedir. Profesör Bain 'ideal duygu' ile ideal bir nesne tarafından harekete geçirilen gerçek duygunun birbirinden çok farklı şeyler olduğunu unutmuş görünmektedir.

Bir yanda duygusal bir mizaç, diğer yanda nesneler ve koşullar için canlı bir hayal gücü, bu nedenle bol miktarda duygusal yaşam için gerekli ve yeterli koşullardır. Mizaç ne kadar duygusal olursa olsun, hayal gücü zayıfsa, duygusal trenleri harekete geçirecek vesileler gerçekleşemeyecek ve yaşam son derece soğuk ve kuru olacaktır. Bu belki de bir düşünce adamının çok güçlü bir görselleştirme gücüne sahip olmamasının daha iyi olmasının bir nedenidir. Duygusal kesintiler yüzünden meditasyon yolunun kesilmesi olasılığı daha azdır. Bay Galton'un Kraliyet Cemiyeti ve Fransız Bilimler Akademisi üyelerini görselleştirme gücü açısından vasatın altında bulduğu hatırlanacaktır. Kendimden bahsedecek olursam, şu anda, 46 yaşındayken, önceki yıllarıma kıyasla çok daha az görselleştirme yeteneğine sahibim ve şu anda duygusal yaşamımın görece durgunluğunun, yaşlılığın istilacı uyuşukluğuyla ya da yerleşik iş ve ev yaşamının kağnı temposuyla

426 'İdeal Duygu' bölümünde, okuyucuyu bu konuda daha fazla ayrıntı için yönlendirmektedir.

olduğu kadar bu gerçekle de bağlantılı olduğuna inanma eğilimindeyim. Bunu söylüyorum çünkü zaman zaman eski güçlü görsel imgeler gözümün önüne geliyor ve duygusal yorumun, tabiri caizse, o zaman şimdikinden çok daha keskin hale gelmeye meyilli olduğunu fark ediyorum. Charcot'nun yukarıda vakası anlatılan hastası, optik imgeleri kaybolduktan sonra duygusal hislerinin yetersizliğinden şikâyetçiydi. Eskiden olsa yüreğini burkacak olan annesinin ölümü onu oldukça duygusuz bırakmıştı; kendisinin de belirttiği gibi, bunun nedeni büyük ölçüde olayın ve kaybın evde yaşayan ailenin geri kalanı üzerindeki etkisinin kesin bir görsel imgesini oluşturamamasıydı.

Duygularla ilgili son bir genellemeye dikkat çekmek gerekir: Diğer tüm his türlerinden daha hızlı bir şekilde tekrarlanarak körelirler. Bunun nedeni yalnızca tüm duygular için geçerli olduğunu gördüğümüz, uyarıcılarına karşı genel 'uyum' yasası değil, aynı zamanda refleks etkilerinin 'yayılma dalgasının' her zaman daha dar olma eğiliminde olduğu tuhaf gerçeğidir. Sanki esasen, temelinde kesin ve kararlı tepkilerin ortaya çıkabileceği geçici bir düzenleme olması amaçlanmış gibi görünüyor. Kendimizi herhangi bir şey üzerinde ne kadar çok çalıştırırsak, o kadar az kas kullanırız ve aynı şekilde, bir nesneyle ne kadar sık karşılaşırsak, onun hakkında o kadar kesin düşünür ve davranırız; ve onun yol açtığı organik tedirginlik o kadar az olur. Onu ilk gördüğümüzde belki de ne hareket edebilir ne de düşünebilirdik ve organik tedirginlikten başka hiçbir tepki göstermezdik. Şaşkınlık, hayret ya da merak gibi duygular bunun sonucuydu. Şimdi kesinlikle hiçbir duygu hissetmeden bakıyoruz.[427] Duygularımızın ve fikirlerimizin boşaldığı sinir yollarındaki bu tasarruf eğilimi, verimlilik, hazır-

427 Profesör Bain'in "görelilik duyguları", "yenilik heyecanı", "şaşkınlık", "özgürlük coşkusu", "güç duygusu" olarak adlandırdığı bu duygular, deneyimin tekrarlanmasından sonra neredeyse hiç hayatta kalamaz. Ancak metnin devamında belirtildiği ve Goethe'nin Prof. Hoffding tarafından aktarıldığı üzere, bunun nedeni "ruhun farkında olmadan içten içe büyümesi ve artık o ilk duyum tarafından doldurulamamasıdır. İnsan kaybettiğini düşünür ama aslında kazanmıştır. Heyecanla kaybettiği şeyi, içsel büyümeyle kazanmıştır." "Profesör Hoffding'in güzel bir benzetmeyle eklediği gibi, "Bakir duygularımızla, yeni doğan çocuğun aldığı ilk nefeste olduğu gibi, akciğer kendini bir daha asla aynı derecede boşaltılamayacak şekilde genişletir. Daha sonraki hiçbir nefes o ilk nefes gibi hissettiremez." Tüm bu duygusal körelme konusunda Hoffding'in Psychologic, VI. E., ve Bain'in Duygular ve İrade, bölüm IV. ilk kısım.

lık ve becerideki tüm büyümenin temelidir. Sinir akımları kıvrımları arasında devam etmek yerine iç organlarına doğru akmaya devam etseydi, general, cerrah, başkan nerede olurdu? Ancak bu yasayla pratikte kazandıklarını, itiraf etmek gerekir ki, duygularında kaybederler. Dünya yorgunu ve deneyimli bir insan için, düşüncelerin özgür ve güçlü akışından aldığı haz duygusu, ortaya çıkan engelleri aşmak, bir zamanlar sahip olduğu kalbin tazeliğinin tek telafisidir. Bu özgür ve güçlü akış, beynin çağrışım ve hafıza yollarının onda giderek daha fazla organize olduğu ve uyaranın bunlar aracılığıyla yalnızca yazı yazan parmağa ya da konuşan dile giden sinirlere aktarıldığı anlamına gelir.[428] Bununla birlikte, entelektüel çağrışım yolları, anılar, mantıksal ilişkiler aşırı derecede hacimli olabilir. Hatırlanan şeyler arasında geçmiş duygular da olabilir. Bir nesne içimizde ne kadar çok bu trenleri harekete geçirebilirse, onunla olan bilişsel yakınlığımız o kadar zengin olur. Bu beyinsel zenginlik duygusunun kendisi, muhtemelen zaman zaman solunum organlarından gelen coşkudan bile ayrı bir zevk kaynağı gibi görünmektedir. Eğer tamamen ruhani bir duygu diye bir şey varsa, bunu bu beyinsel bolluk ve rahatlık duygusuyla, Sir W. Hamilton'un deyimiyle bu engellenmemiş ve aşırıya kaçmamış düşünce faaliyeti duygusuyla sınırlama eğiliminde olmalıyım. Olağan koşullar altında bu güzel ve dingin bir duygudur ama heyecanlı bir bilinç durumu değildir. Bazı sarhoşluklarda heyecan verici hale gelir ve yoğun bir şekilde heyecan verici olabilir. Azot oksit sarhoşluğundan çıkmayı karakterize eden mutlak gerçeği görme bilinciyle birlikte gelen heyecandan daha çılgınca bir heyecan hayal edemiyorum. Kloroform, eter ve alkolün hepsi hakikate dair bu derinleşen içgörü duygusunu üretir ve hepsinde bu 'güçlü' bir duygu olabilir; ancak o zaman beraberinde her türlü garip bedensel duygu ve gelen duyarlılıklarda

428 M. Paulhan, ayrıntılara ilişkin doğru gözlemlerle dolu küçük bir çalışmasında (Les Phenomfenes Affectifs et les Lois de leur Apparition), duyguların dürtüsel eğilimlerin engellenmesinden kaynaklandığı şeklindeki formülüyle bana daha ziyade gerçeği tersine çeviriyor gibi görünüyor. Bir tür duygu, yani huzursuzluk, kızgınlık, sıkıntı, belirli bir dürtüsel eğilim kontrol edildiğinde ortaya çıkar ve M. P.'nin tüm örnekleri bu türden alınmıştır. Diğer duyguların kendileri de (M. P.'nin haklı olarak söylediği gibi, bir görüntü kirliliği (imiltiplicite des pnomenes) içeren) yayılmacı türden birincil dürtüsel eğilimlerdir; ve bu çoklu eğilimlerin giderek daha fazlası kontrol edilip yerlerini birkaç dar deşarj biçimine bıraktıkları oranda, orijinal duygu da yok olma eğilimine girer.

değişiklikler de gelir. Duygunun bunlardan bağımsız olduğunu teyit etmenin yolunu bulamıyorum. Bununla birlikte, bağımsızlığı savunulacaksa, bu teorik coşkuların savunmaya başlanacak yer gibi göründüğünü kabul edeceğim.

ÇEŞİTLİ DUYGULARIN DOĞUŞU

Daha önceki bir sayfada, eğer duyguları yayılım dalgasına bağlı hislerden oluşuyor olarak kabul edersek, iki sorunun ve sadece iki sorunun önemli olduğunu söylemiştim.

(1) Çeşitli özel nesnel ve öznel deneyimler hangi özel yayılma etkilerini harekete geçirir? Ve...

(2) Nasıl oluyor da onları heyecanlandırıyorlar?

Fizyonomi ve ifade üzerine yapılan çalışmaların hepsi 1. soruyu yanıtlamaya yönelik girişimlerdir. Doğal olarak, yüz üzerindeki etkiler en çok dikkati çekmiştir. Yukarıda verilenlere ek ayrıntılar isteyen okuyucu, aşağıdaki notta belirtilen eserlere yönlendirilmiştir[429].

Soru 2'ye gelince, son yıllarda bu sorunun yanıtlanmasında çok az ilerleme kaydedilmiştir. Kesin olan iki şey vardır:

a. Yüzdeki ifade kasları bize sadece ifade olsun diye verilmemiştir;[430]

b. Bazı yazarların düşündüğü gibi, her kas sadece tek bir duygudan etkilenmez. Bazı ifade hareketleri, eskiden (daha güçlü olduklarında) özneye faydalı olan hareketlerin zayıflamış tekrarları olarak açıklanabilir. Diğerleri de benzer şekilde, başka koşullar altında fizyolojik olarak gerekli etkiler olan hareketlerin zayıflatılmış tekrarlarıdır. Bu son reaksiyonlara örnek olarak öfke ve korkudaki solunum bozuklukları verilebilir - organik anımsamalar, bir dizi mücadele çabası içinde olan

429 Konuyla ilgili eski yazıların bir listesi Mantegazza'nın La Physionomie et l'Expression adlı eserinde, bölüm i'de; diğerleri Darwin'in ilk bölümünde verilmiştir. Bell'in İfade Anatomisi, Mosso'nun La Paura'sı, Piderit'in Wissenschaftliches System der Mimik und Physiognomik, Duchenne's Mecanisme de la Physionomie Humaine, Lange ve Darwin'in yanı sıra, tanıdığım en yararlı eserlerdir. Sully ile de karşılaştırın: Sensation and Intuition, bölüm. ii.

430 Ancak unutulmamalıdır ki, cinsel seçilim insan organizmasının belirlenmesinde bir rol oynamış olabileceği gibi, etkileyici yüzlerin seçilimi de insan yüzünün ortalama hareketliliğini arttırmış olmalıdır.

bir adamın nefes alıp verişlerinin hayal gücünde yankılanması gibi. En azından Bay Spencer tarafından yapılan ve kabul gören bir öneri budur. Ayrıca, bildiğim kadarıyla, öfke ve korku içindeki diğer hareketlerin, daha önce yararlı olan eylemlerin yeni ortaya çıkan uyarılmasıyla açıklanabileceğini öne süren ilk kişi de oydu.

"Yaraların açılmasına eşlik eden ve kaçış sırasında yaşanan bu tür ruhsal durumlara az da olsa sahip olmak, korku dediğimiz şeyin içinde olmak demektir. Ve yakalama, öldürme ve yeme süreçlerinin ima ettiği ruhsal durumlara az da olsa sahip olmak, yakalama, öldürme ve yeme arzularına sahip olmak demektir. Eylemlere yönelik eğilimlerin, eylemlerde yer alan psişik durumun yeni ortaya çıkan uyarımlarından başka bir şey olmadığı, eğilimlerin doğal diliyle kanıtlanmaktadır. Korku, güçlü olduğunda, kendini çığlıklarla, kaçma çabalarıyla, çarpıntılarla, titremelerle ifade eder ve bunlar sadece korkulan kötülüğün gerçek acısına eşlik eden tezahürlerdir. Yıkıcı tutku, kas sisteminin genel bir gerginliğinde, dişlerin gıcırdamasında ve pençelerin çıkmasında, gözlerin ve burun deliklerinin açılmasında, hırlamalarda kendini gösterir ve bunlar avın öldürülmesine eşlik eden eylemlerin daha zayıf biçimleridir. Bu nesnel kanıtlara herkes öznel kanıtlar da ekleyebilir. Herkes korku denilen psişik durumun belirli acı verici sonuçların zihinsel temsillerinden oluştuğunu; öfke denilen durumun ise bir tür acı verirken ortaya çıkacak eylem ve izlenimlerin zihinsel temsillerinden oluştuğunu söyleyebilir."[431]

Korku hakkında ileride daha fazla şey söyleyeceğim. Bu arada, duyguya ilham veren nesneyle daha şiddetli ilişkilerde yararlı olan tepkilerin zayıflatılmış biçimde yeniden canlanması ilkesi birçok uygulama alanı bulmuştur. Hırlama ya da küçümseme gibi çok küçük bir belirti olan üst dişlerin tek taraflı olarak açılması, Darwin tarafından atalarımızın büyük köpek dişlerine sahip olduğu ve saldırı için bunları (şimdi köpeklerin yaptığı gibi) açtığı dönemden kalma bir durum olarak açıklanmaktadır. Benzer şekilde, kaşların dikkatle kaldırılması, ağzın şaşkınlıkla açılması, aynı yazara göre, bu hareketlerin aşırı durumlarda kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Kaşların kaldırılması,

431 Psychol., s313.

daha iyi görmek için gözün açılmasıyla; ağzın açılması, en yoğun dinlemeyle ve kas çabasından önce gelen nefesin hızla alınmasıyla birlikte gider. Öfke anında burun deliklerinin şişmesi Spencer tarafından, atalarımızın savaş sırasında "ağızları düşmanlarının vücudunun ele geçirilen bir parçası tarafından doldurulduğunda(!)" nefes almak zorunda kalmalarının bir yankısı olarak yorumlanmıştır. Korkudan titremenin Mantegazza tarafından kanı ısıtmak için olduğu varsayılmaktadır(!). Yüzün ve boynun kızarması Wundt tarafından, kalbin eşzamanlı olarak heyecanlanmasının beraberinde getirdiği kan basıncının beyni rahatlatması için telafi edici bir düzenleme olarak adlandırılmıştır. Gözyaşlarının akması hem bu yazar hem de Darwin tarafından benzer türde bir kan çekme aracı olarak açıklanmıştır. Göz çevresindeki kasların kasılması ki, bunun ilkel kullanım amacı bebeklik dönemindeki çığlık nöbetleri sırasında bu organların aşırı kanla dolmasını önlemektir, yetişkin yaşamda kaşların çatılması şeklinde varlığını sürdürür; bu kaşlar, düşünce ya da eyleme dair zor ya da hoşnutsuz bir şey ortaya çıktığında hemen çatılır.

Darwin, "Her ağlama ya da çığlık krizinin başlangıcında kaşları büzme alışkanlığı sayısız nesil boyunca bebekler tarafından takip edildiğinden," diyor, "sıkıntılı ya da nahoş bir şeyin yeni başlayan duygusuyla sıkı bir şekilde ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle, benzer koşullar altında, daha sonra asla ağlama nöbetine dönüşmese de, olgunluk döneminde de devam etmesi muhtemeldir. Çığlık atma ya da ağlama yaşamın erken bir döneminde gönüllü olarak engellenmeye başlarken, kaş çatma hiçbir yaşta neredeyse hiç engellenmez."[432]

432 Çocuklukta ağlamak neredeyse keder kadar düzenli bir öfke belirtisidir, bu da (Darwin'in ilkelerine göre) öfke ile kaş çatmayı açıklar. Bay Spencer, kızgın kaşların, ölümcül bir savaşa (!) girildiğinde güneşi gözlerden uzak tutmaya yaradığı için, en güçlü olanın hayatta kalması yoluyla ortaya çıktığını söylemektedir (Psikoloji İlkeleri, s. 546.)) Profesör Mosso, kaş çatmanın görmeye olan faydası ile açıklanmasına karşı çıkmakta, bunun duygusal heyecan sırasında gözbebeğinin genişlemesiyle bağlantılı olduğunu, bunun da belirgin görme için çok elverişsiz olduğunu ve doğal seçilimin kaş çatmayı düzeltme gücü olsaydı, bunun doğal seçilim tarafından ayıklanması gerektiğini söylemektedir (bkz. La Paura, bölüm. ix. § vi). Ne yazık ki bu çok yetenekli yazar sanki tüm duygular gözbebeğini aynı şekilde etkiliyormuş gibi konuşmaktadır. Korku kesinlikle gözbebeğini büyütür. Ancak Gratiolet, Darwin ve diğerleri tarafından gözbebeklerinin öfke anında küçüldüğünü söylediğini aktarmaktadır. Ben bu konuda kendi gözlemle-

Dr. Hecker'e göre gülmeyi oluşturan aralıklı ekspirasyonlar, neşeli ya da komik uyaranın vazo-motor sinirler üzerindeki etkisiyle ortaya çıktığını varsaydığı beyin anemisine karşı koyma amacını taşır.[433] Gülümseme, gülmenin geride bıraktığı bir kalıntıdır. Tüm çabalarda ağzın sıkıca kapatılması, göğsü sabitlemek ve yan kaslar için sağlam bir dayanak sağlamak üzere havayı ciğerlerde tutmak için yararlıdır. Buna bağlı olarak, en ufak bir kararlılık durumunda dudakların kendilerini sıkıştırdığını görürüz. Cinsel kucaklaşma sırasında kan basıncının yüksek olması gerekir; bu nedenle çarpıntı ve bu nedenle de daha zayıf biçimlerinde şefkatli duygulara eşlik eden okşayıcı eylem eğilimi ortaya çıkar. Başka örnekler de verilebilir; ancak bunlar yararlı eylemin daha zayıf bir biçimde yeniden canlanması ilkesinin kapsamını göstermeye yeterlidir.

Darwin'in belki de yeterince hakkını veremediği bir başka ilke de benzer duygu uyarıcılarına benzer şekilde tepki verme ilkesi olarak adlandırılabilir. Farklı duyusal alanlara ait izlenimler için ortak bir tanımlayıcı sıfatlar sözlüğü vardır - her sınıftan deneyimler tatlıdır, her sınıftan izlenimler zengin ya da katıdır, her sınıftan duyumlar keskindir. Wundt ve Piderit buna uygun olarak ahlaki nedenlere verdiğimiz en anlamlı tepkilerin çoğunu sembolik tat alma hareketleri olarak açıklar. Tatlı, acı ya da ekşi hissiyle yakınlığı olan herhangi bir deneyim ortaya çıkar çıkmaz, söz konusu tattan kaynaklanacak aynı hareketler gerçekleştirilir.[434] "Dilin acı, sert, tatlı benzetmeleriyle tanımladığı tüm zihin durumları, bu nedenle kendilerini ağzın karşılık gelen mimetik hareketleriyle birleştirir." Kesinlikle tiksinti ve memnuniyet duyguları kendilerini bu mimetik yolla ifade ederler. İğrenme yeni başlayan bir kusma ya da öğürmedir ve ifadesini genellikle dudakların ve burnun yüz buruşturmasıyla sınırlar; memnuniyet ise emici bir gülümseme ya da dudakların tad alma hareketiyle devam

rimi yapmadım ve Mosso'nun gözbebeği üzerine daha önce yazdığı makaleyi (Torino, 1875) görmedim. Darwin'le birlikte, bu konuda daha ayrıntılı gözlemlere ihtiyacımız olduğunu tekrarlamalıyım

433 Physiologic u. Psychologie des Lachens und des Komischen (Berlin, 1873), s. 13 15

434 Bu hareketler, teleolojik olarak, ilk etapta, dilin kendisini daha iyi algılamaya ya da kaçınmaya adapte etmek için göstermeye zorlandığı çabalarla açıklanır. (Cf.Physiol. Psych., II. 423.)

eder. Mantegazza'nın öğrenilmiş olsa da gevşek çalışmasında, sembolik olarak ifade edici tepkinin ek kaynakları olarak göz ve kulağı devreye sokma girişimi çok daha az başarılıdır. Sıradan olumsuzlama hareketi - bizim aramızda başın kendi ekseni etrafında bir yandan diğer yana hareket ettirilmesi - aslen bebekler tarafından hoş olmayan şeylerin ağızlarına girmesini engellemek için kullanılan bir tepkidir ve herhangi bir kreşte mükemmel bir şekilde gözlemlenebilir[435]. Benzer şekilde, onaylama sırasında başın öne doğru sallanması da yiyeceğin ağza götürülmesine benzetilir. Ahlaki ya da toplumsal küçümseme ya da hoşlanmama ifadesinin, özellikle kadınlarda, tamamen kesin bir orijinal koku alma işlevine sahip hareketlerle bağlantısı yorum yapılamayacak kadar açıktır. Göz kırpma, yalnızca gözleri tehlikeye sokan şeylerin değil, tehdit edici herhangi bir sürprizin etkisidir ve gözlerin bir anlık kaçışı, beklenmedik bir şekilde hoş karşılanmayan bir teklife verilen tepkinin ilk belirtisi olmaya çok yatkındır. -- Bunlar, benzetme yoluyla ifade edilen hareketlere örnek olarak yeterli olabilir.

Ancak duygusal tepkilerimizden bazıları bu iki ilkeyle açıklanabilse bile -ki okuyucu bazı örneklerde bu açıklamanın ne kadar varsayımsal ve hatalı olduğunu kendisi de hissedecektir- geriye hiçbir şekilde açıklanamayan pek çok tepki kalmaktadır ve bunları şimdilik uyaranın tamamen idiyopatik etkileri olarak yazmalıyız. Bunlar arasında iç organlar ve iç salgı bezleri üzerindeki etkiler, ağız kuruluğu ve korkudan kaynaklanan ishal ve mide bulantısı, bazen aşırı öfke sonrasında sarılığa neden olan karaciğer rahatsızlıkları, baygınlık heyecanının idrar salgısı ve endişenin mesane kasılması, şaşkınlığın ağzı açık bırakması sayılabilir, Kederin "boğazdaki yumrusu", oradaki gıdıklanma ve utancın yutkunması, korkunun "prekordiyal" endişesi, gözbebeğindeki değişiklikler, soğuk ya da sıcak, yerel ya da genel çeşitli deri terlemeleri ve kızarmalar, muhtemelen var olan ama fark edilemeyecek ya da

435 Profesör Henle, başın olumsuz sallanmasını başlangıçtaki bir ürpermeden türetiyor ve bir hanımefendinin balo salonunda bir partneri reddetmesi gibi bir kısaltma olmasının ne kadar talihli olduğunu belirtiyor. Ellerin özür dilemek için çırpılmasını ise kucaklaşmanın sembolik olarak kısaltılması olarak açıklıyor. Dr. Piderit, her türlü kuşkulu ve sorgulayıcı ruh haline eşlik eden dudak çıkıntısını {der prufende Zug), bir şarabın iyi olup olmadığına karar verirken herhangi birinin ağzında görebileceğimiz tatma hareketinden türetmiştir.

adlandırılamayacak kadar gizli olan diğer belirtilerle birlikte. Duygusal heyecan sırasında kan basıncında ve kalp atışlarında meydana gelen değişiklikler bile, teleolojik olarak belirlenmek yerine, en kolay drenaj kanallarından -pnömogastrikler ve sempatik sinirler olağan koşullar altında bu tür kanallardır- tamamen mekanik veya fizyolojik çıkışlar olabilirmiş gibi görünmektedir.

Bay Spencer, en küçük kasların bu tür kanallar olması gerektiğini savunur ve köpeklerde, kedilerde ve kuşlarda kuyruğu, atlarda kulakları, papağanlarda ibiği, insanda yüzü ve parmakları duygusal uyaranlarla hareket ettirilen ilk organlar olarak örnek gösterir.[436] Bu ilke (eğer bir ilkeyse) daha küçük atardamarların kaslarına (tam olarak kalbe olmasa da) daha kolay uygulanır; dolaşım belirtilerinin büyük değişkenliği de bunların yararın girmediği nedenlerle belirlendiğini düşündürür. Kalbin hızlanması, doğrudur, kalıtsal alışkanlıkla, daha şiddetli heyecanların organik anısıyla açıklanmaya oldukça elverişlidir; ve Darwin bu görüş lehinde konuşur (bkz. Expression, vs., s. 74-5). Ancak öte yandan, tartışmasız bir şekilde patolojik olan ve asla işe yarar olamayacak ya da işe yarar olandan türetilemeyecek o kadar çok tepki vakamız var ki, değişken kalp atışlarına ilişkin açıklamalarımızı teleolojik yönde çok fazla zorlama konusunda ihtiyatlı olmamız gerektiğini düşünüyorum. Dehşetin yanı sıra pek çok heyecanda görülen titreme, Bay Spencer ve Sig. Mantegazza'ya göre oldukça patolojiktir. Terörün diğer güçlü belirtileri de öyle. Profesör Mosso, çalışmasının toplam sonucu olarak şöyle yazmaktadır: "Tehlike ne kadar büyük olursa, hayvan için olumlu anlamda zararlı olan tepkilerin sayıca ve etkisizlik açısından o kadar fazla olduğunu gördük. Titreme ve felcin hayvanı kaçma ya da savunmadan aciz hale getirdiğini daha önce görmüştük; ayrıca tehlikenin en belirleyici anlarında sakin olduğumuz zamanlara kıyasla daha az görebildiğimize [ya da düşünebildiğimize] kendimizi

436 Loc. cit, s 497. Bay Spencer bir köpeğin yüz kaslarının neden olduğundan daha hareketli olmadığını açıklayamadığı gibi, eğer söz konusu olan tek ilke kolay drenaj ise, farklı uyaranların bu küçük kasları neden bu kadar farklı şekillerde innerve ettiğini de açıklayamamaktadır. Charles Bell, yüz kaslarının ifadede oynadıkları özel rolü, solunum merkezlerine yakın olan sinirler tarafından yönetilen aksesuar solunum kasları olmalarıyla açıklamıştır. Bunlar sesin bir aracıdır ve onun gibi işlevleri iletişimdir. (Bkz. Bell'in İfade Anatomisi, Alexander Shaw'ın Ek'i.)

ikna ettik. Bu gerçekler karşısında, korku olgusunun tamamının 'seçilim' ile açıklanamayacağını kabul etmeliyiz. Bunların aşırı dereceleri, organizmada bir kusur olduğunu gösteren hastalıklı fenomenlerdir. Neredeyse Doğa'nın, beyni ve omurilik iliğini oluşturacak kadar uyarılabilir olması gereken ve yine de istisnai uyarımlarla, tepkilerinde canlının korunması için yararlı olan fizyolojik sınırları aşacak kadar uyarılmaması gereken bir madde oluşturamadığını söyleyebiliriz."[437]

Profesör Bain, yanılmıyorsam, uzun zaman önce korku üzerine benzer bir yorum yapmıştı. Bay Darwin birçok duygusal ifadeyi antitez ilkesi olarak adlandırdığı ilkeyle açıklamaktadır. Bu ilkeye göre, eğer belirli bir uyarıcı belirli bir dizi harekete yol açıyorsa, aksi yöndeki bir uyarıcı tam tersi hareketlere yol açacaktır, aksi halde bunların ne faydası ne de önemi olabilir. Darwin, güçsüzlük ifadesini, kalkık kaşları, omuz silkmeyi, düşmüş kolları ve açık avuç içlerini, çatık kaşların, geriye atılmış omuzların ve sıkılmış öfke yumruklarının antitezi olan güç duygusu olarak bu şekilde açıklar. Hiç şüphesiz bu yasa altında belirli sayıda hareket formüle edilebilir; ancak nedensel bir ilkeyi ifade edip etmediği şüphelidir. Çoğu eleştirmen tarafından Darwin'in bu konudaki spekülasyonları arasında en az başarılı olanı olarak kabul edilmiştir.

Özetle, birkaç duygusal tepkinin nedenini görüyoruz; diğerleri için olası bir neden türü tahmin edilebilir; ancak makul bir nedenin bile düşünülemediği diğerleri kalır. Bunlar, sinir merkezlerimizin yapısının tamamen mekanik sonuçları olan tepkiler olabilir; şu anda bizde kalıcı olmalarına rağmen, kökenleri itibariyle tesadüfi olarak adlandırılabilecek tepkilerdir. Aslında, sinir sistemi kadar karmaşık bir organizmada, fayda sağlamak amacıyla evrimleşmiş diğerlerine tesadüfi olan, ancak sahip olabilecekleri herhangi bir fayda için kendileri asla bağımsız olarak evrimleşmeyecek olan bu tür birçok reaksiyon olmalıdır. Deniz tutması, müzik sevgisi, çeşitli sarhoş edici maddeler, hatta insanın tüm estetik yaşamının izini bu tesadüfi kökene kadar sürdük. Duygusal olarak adlandırılan tepkilerin hiçbirinin bu yarı tesadüfi yolla ortaya çıkamayacağını düşünmek aptallık olur.

437 La Paura, Appendice, s. 295

Duygular hakkında söyleyeceklerim bu kadar. Eğer insan kalbinin merkezi olduğu duyguların her birini tek tek isimlendirmeye çalışacak olursak, bunların sayısının sınırının arayan kişinin iç gözlemsel kelime dağarcığında yatacağı açıktır; her insan ırkı, diğer ırkların ayrım yapmadan bıraktığı bazı duygu tonları için isimler bulmuştur. O halde, bu şekilde sıralanan duyguları yakınlıklarına göre gruplara ayırmaya çalışırsak, şu ya da bu karakteri temel olarak seçmemize göre her türlü gruplamanın mümkün olacağı ve tüm gruplamaların eşit derecede gerçek ve doğru olacağı yine açıktır. Tek soru şu olacaktır: bu gruplama mı yoksa şu mu amacımıza en uygunudur? O zaman okuyucu duyguları istediği gibi sınıflandırabilir; üzgün ya da neşeli, stenik ya da astenik tip, doğal ya da edinilmiş, canlı ya da cansız şeylerden esinlenmiş, biçimsel ya da maddi, duyusal ya da ideal, doğrudan ya da yansıtıcı, egoist ya da egoist olmayan, geçmişe dönük, ileriye dönük ya da anlık, organizmal ya da çevresel olarak başlatılmış ya da daha fazlası. Tüm bunlar gerçekte önerilmiş olan bölünmelerdir. Her birinin kendine özgü değerleri vardır ve her biri diğerlerinin ayrı tuttuğu bazı duyguları bir araya getirir. Daha kapsamlı bir açıklama ve diğer sınıflandırma şemaları için Bain'in Emotions and the Will adlı kitabının Ek'ine ve Mercier, Stanley ve Read'in Mind, vols. IX, X ve XI. Cilt IX, s. 421'de ayrıca merhum Edmund Gurney'in bu bölümde savunmaya devam ettiğim görüşü eleştiren bir makalesi bulunmaktadır.

26. BÖLÜM [438]

İRADE

Arzu, istek, irade, herkesin bildiği ve hiçbir tanımın daha açık hale getiremeyeceği zihin durumlarıdır. Şu anda hissetmediğimiz, sahip olmadığımız ya da yapmadığımız her türlü şeyi hissetmeyi, sahip olmayı, yapmayı arzularız. Eğer arzuyla birlikte elde etmenin mümkün olmadığına dair bir his de varsa, sadece dileriz; ama sonun bizim elimizde olduğuna inanırsak, arzulanan hissin, sahip olmanın ya da yapmanın gerçek olmasını isteriz ve bu gerçek, ya istekten hemen sonra ya da belirli önkoşullar yerine getirildikten sonra gerçekleşir.

İstememizin hemen ardından gelen tek sonuç kendi bedenlerimizin hareketleri gibi görünür. Elde etmeyi istediğimiz her türlü duygu ve his, bu amaç için yaptığımız ön hareketlerin sonucu olarak ortaya çıkar. Bu gerçek örneklemeye ihtiyaç duymayacak kadar tanıdıktır; bu nedenle irademizin tek doğrudan dış etkilerinin bedensel hareketler olduğu önermesiyle başlayabiliriz. Bu istemli hareketlerin üretim mekanizması şimdi incelememiz gereken konudur. Bu konu, sürekli bir mantıksal sıraya göre düzenlenmesi zor olan pek çok ayrı noktayı içermektedir. Bunları sadece uygunluk sırasına göre art arda ele alacağım; sonunda okuyucunun açık ve bağlantılı bir görüş kazanacağına güveniyorum.

Şimdiye kadar incelediğimiz hareketler otomatik ve refleksti ve (her halükarda ilk yapılışlarında) fail tarafından öngörülmemişti. Şimdi kendimizi incelediğimiz hareketler, önceden istenmiş ve amaçlanmış olduklarından, elbette ne olacakları tam olarak öngörülerek yapılırlar. Buradan, istemli hareketlerin organizmamızın birincil değil ikincil işlevleri olması gerektiği sonucu çıkar. İrade psikolojisinde anlaşılması

438 Bu bölümün bazı kısımları 1880 yılında Boston Doğa Tarihi Derneği'nin Yıldönümü Anıları'nda yayınlanan "Çaba Duygusu" adlı makalede; bazı kısımları ise Şubat 1888 tarihli Scribner's Magazine'de yayınlanmıştır.

gereken ilk nokta budur. Refleks, içgüdüsel ve duygusal hareketlerin hepsi birincil performanslardır. Sinir merkezleri öylesine düzenlenmiştir ki, belirli uyaranlar belirli patlayıcı parçaların tetiğini çeker; ve bu patlamalardan birini ilk kez yaşayan bir yaratık tamamen yeni bir deneyim yaşar. Geçen gün bir tren istasyonunda küçük bir çocukla birlikte duruyordum, o sırada bir ekspres tren gürleyerek geçti. Platformun kenarına yakın olan çocuk irkildi, gözlerini kırpıştırdı, nefesi kesildi, beti benzi attı, ağlamaya başladı ve çılgınca bana doğru koşarak yüzünü sakladı. Hiç kuşkum yok ki, bu genç kendi davranışları karşısında en az tren kadar, hatta trene seyirci kalan benden daha fazla şaşkınlığa uğramıştı. Elbette böyle bir tepki birçok kez meydana gelmişse, kendimizden ne beklememiz gerektiğini öğreniriz ve daha önce olduğu gibi istemsiz ve kontrolsüz kalsa bile davranışımızı öngörebiliriz. Ancak, gerçek anlamda iradi eylemde, eylemin önceden öngörülmesi gerekiyorsa, kehanet gücüne sahip olmayan hiçbir yaratığın ilk kez iradi olarak bir eylemde bulunamayacağı sonucu çıkar. Hangi hareketlerin gücümüz dahilinde olduğuna dair kehanet vizyonuna, hangi duyumları alabileceğimize dair kehanet vizyonuna sahip olduğumuzdan daha fazla sahip değiliz. Duyumların bize verilmesini beklememiz gerektiği gibi, bu şeylerden herhangi birinin ne olduğuna dair fikirler oluşturmadan önce hareketlerin istemsiz olarak gerçekleştirilmesini[439] beklemeliyiz. Tüm olasılıklarımızı deneyim yoluyla öğreniriz. Bir kez rastlantısal, refleks ya da istemsiz bir şekilde meydana gelen belirli bir hareket hafızada kendi imgesini bıraktığında, bu hareket yeniden arzulanabilir, bir amaç olarak önerilebilir ve kasıtlı olarak istenebilir. Ancak daha önce nasıl irade edilebileceğini görmek imkânsızdır.

İstemsiz performans deneyimlerinin hafızada bıraktığı, mümkün olan çeşitli hareketlere dair fikirlerin kaynağı, bu nedenle iradi yaşamın ilk ön koşuludur.

İstemsiz olarak gerçekleştirilen aynı hareket hafızada kendisine dair pek çok farklı fikir bırakabilir. Eğer başka bir kişi tarafından gerçekleştirilmişse, elbette bunu görürüz ya da hareket eden kısım kendi

439 Şu anda basitlik adına ve konunun özüne sadık kalmak için, eylemleri başkalarından görerek öğrenmekten soyutluyorum.

bedenimizin başka bir kısmına çarparsa bunu hissederiz. Benzer şekilde, örneğin ses çıkarma ya da bir müzik aleti çalma sırasında yapılan hareketlerden biri olduğunda olduğu gibi, ses üretiyorsa etkilerinin işitsel bir görüntüsüne sahibizdir. Hareketin tüm bu uzak etkileri olarak adlandırabileceğimiz bu etkiler aynı zamanda kendi yaptığımız hareketler tarafından da üretilir ve zihnimizde her bir hareketi diğerlerinden ayırt etmemizi sağlayan sayısız fikir bırakırlar. Farklı görünür; çarptığı bedenin uzak bir parçasına farklı bir his verir; ya da farklı bir ses çıkarır. O halde bu uzak etkiler, açık konuşmak gerekirse, zihne gerekli fikirleri sağlamak için yeterli olacaktır.

Ancak uzak duyu organları üzerindeki bu izlenimlere ek olarak, kendimiz bir hareket gerçekleştirdiğimizde, başka bir dizi izlenime, yani gerçekten hareket ettirilen parçalardan gelen izlenimlere sahip oluruz. Dr. Bastian'ın deyimiyle bu kinüstetik izlenimler, hareketin pek çok yerleşik etkisidir. Kaslarımız hem alıcı hem de verici sinirlerle beslenmekle kalmaz, aynı zamanda tendonlar, bağlar, eklem yüzeyleri ve eklemlerin etrafındaki deri de duyarlıdır ve her bir hareketin karakteristik özelliklerine göre gerilip sıkıldıklarında, bize gerçekleştirilmesi mümkün olan hareketler kadar çok sayıda farklı his verirler.

Bu yerleşik izlenimler sayesinde pasif hareketlerin bilincine varırız başkaları tarafından uzuvlarımıza iletilen hareketler. Eğer gözleriniz kapalı bir şekilde uzanırsanız ve başka bir kişi kolunuzu ya da bacağınızı gürültüsüz bir şekilde keyfi olarak seçilmiş herhangi bir pozisyona getirirse, bunun hangi pozisyon olduğuna dair doğru bir his edinirsiniz ve bunu karşı taraftaki kolunuzda ya da bacağınızda hemen yeniden üretebilirsiniz. Benzer şekilde, karanlıkta aniden uykudan uyanan bir adam kendini nasıl yatarken bulduğunun farkındadır. En azından sinir aygıtı normal olduğunda olan budur. Ancak hastalık durumlarında bazen yerleşik izlenimlerin normalde merkezleri uyaramadığını ve bu durumda duruş hissinin kaybolduğunu görürüz. Patologlar ancak son zamanlarda bu aneztezileri gerektirdikleri incelikle incelemeye başlamışlardır ve şüphesiz bu konuda daha öğrenecek çok şeyimiz vardır. Deri anestezik olabilir ve kaslar, içlerinden gönderilen faradik akımlar tarafından üretilen kramp benzeri ağrıyı hissetmeyebilir ve yine de pasif hareket duygusu korunabilir. Aslında bu duyu,

diğer duyarlılık biçimlerinden daha inatçı bir şekilde devam ediyor gibi görünmektedir, çünkü uzuvdaki bu duruş hissi dışındaki tüm diğer hislerin kaybolduğu vakalar nispeten yaygındır. 20. Bölüm'de eklem yüzeylerinin muhtemelen yerleşik kinestetik hislerin en önemli kaynağı olduğunu göstermeye çalıştım. Ancak özel organlarının belirlenmesi şu anki arayışımız için kayıtsızdır. Bu hislerin varlığının inkâr edilemeyeceğini bilmek yeterlidir.

Bir uzvun diğer tüm hislerinin yanı sıra pasif hareket hisleri de kaybolduğunda, Profesör A. Strümpell'in tek his kaynağı sağ göz ve sol kulak olan harika kinestetik çocuğunun aşağıdaki anlatımında olduğu gibi sonuçlar elde ederiz:[440]

"Pasif hareketler hastanın dikkatini çekmeden tüm ekstremitelere büyük ölçüde uygulanabiliyordu. Sadece eklemlerin, özellikle de dizlerin şiddetli bir şekilde hiperekstansiyona zorlanması durumunda, donuk ve belirsiz bir gerginlik hissi ortaya çıkıyordu, ancak bu nadiren tam olarak lokalize oluyordu. Hastanın gözlerini bandajladıktan sonra, onu odada dolaştırdığımız, bir masanın üzerine yatırdığımız, kollarına ve bacaklarına en fantastik ve görünüşte en uygunsuz pozisyonları verdiğimiz ve bundan hiç şüphelenmediği çok olmuştur. Mendilin çıkarılmasıyla durumu bir anda ortaya çıktığında yüzündeki şaşkınlık ifadesi kelimelerle anlatılamaz. Sadece başı aşağıya doğru sarkıtıldığında hemen baş dönmesinden bahsetti ama nedenini belirleyemedi. Daha sonra bazen manipülasyonla bağlantılı seslerden kendisine özel bir şey yapıldığı sonucunu çıkarmıştır. Kas yorgunluğu hissetmiyordu. Gözleri kapalıyken kolunu kaldırmasını ve yukarıda tutmasını söylediğimizde bunu sorunsuzca yapıyordu. Ancak bir ya da iki dakika sonra kolu titremeye ve o farkında olmadan batmaya başladı. Yine de kolunu yukarıda tutabildiğini iddia etti. Pasif olarak parmaklarını hareketsiz tutmak onu etkilemedi. Sürekli olarak elini açıp kapadığını düşünüyordu, oysa eli gerçekten sabitti."

Ya da bunun gibi vakaları okuyoruz: "İstemli hareketler, hasta bunları gözleriyle not etmeyi bıraktığı anda tahmin edilemez. Bu nedenle, gözlerini kapatmasını sağladıktan sonra, uzuvlarından birini tamamen

440 Deutsches Archiv f. Klin. Medicia, xxn. 321.

ya da kısmen hareket ettirmesi istendiğinde, bunu yapar, ancak etkilenen hareketin büyük mü küçük mü, güçlü mü zayıf mı olduğunu, hatta gerçekleşip gerçekleşmediğini bile söyleyemez. Örneğin bacağını sağdan sola hareket ettirdikten sonra gözlerini açtığında, etkilenen hareketin kapsamı hakkında çok kesin olmayan bir fikre sahip olduğunu beyan eder.

Belirli bir hareketi gerçekleştirme niyetindeyken onu engellersem, bunu algılamaz ve uzvunun ona vermeyi amaçladığı pozisyonu aldığını varsayar."[441]

Ya da şöyle: "Hasta, uygulanmamış bir hareketin ortasında gözleri kapalıyken, ekstremitesi gözleri kapalıyken sahip olduğu pozisyonda kaldı ve hareketi düzgün bir şekilde tamamlamadı. Daha sonra bazı salınımlardan sonra uzuv ağırlığı nedeniyle yavaş yavaş aşağıya indi (yorgunluk hissi yoktu). Hasta bunun farkında değildi ve gözlerini açtığında uzvunun değişen pozisyonuna şaşırdı."[442]

Benzer bir durum birçok hipnotik denekte deneysel olarak kolaylıkla yeniden üretilebilir. Gerekli olan tek şey, hipnotik trans sırasında uygun şekilde yatkın bir kişiye uzvunu hissedemeyeceğini söylemektir ve uzvunu içine atabileceğiniz tutumlardan oldukça habersiz olacaktır[443].

İster kendiliğinden ister deneysel olsun, tüm bu durumlar, bir dizi hareketin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi için bir tür yönlendirici duyuma mutlak ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Aslında, hareket zincirinin otomatik olduğu durumlarda (bkz. yukarıda, Cilt I), zincirin her bir sonraki hareketinin, bir önceki hareketin gerçekleştirilirken yarattığı izlenim tarafından boşaltılması gerektiği gibi, zincirin istemli olduğu durumlarda da, bir sonraki halkanın ne olacağını akıllıca isteyebilmemiz için, her harekette tam olarak nerede olduğumuzu bilmemiz gerektiğini görmek kolaydır. Hareketlerini hissetmeyen bir adam asla çok iyi bir şekilde ilerleyemez ve yine de kısa sürede

441 Landry : Memoire sur la Paralysie du Sens Musculaire, Gazette des Hopitaux, 1855, s. 270.

442 Takacs : Ueber die Verspiitung der Empfindungsleitung, Archiv fur -f- Psychiatrie, Bd. x. Heft 2, s. 533. Tüm bu vakalarla ilgili olarak yukarıda yapılan açıklamalara bakınız.

443 Proceedings of American Soc. for Psychical Research, s. 95.

kaybolup yoldan çıkacağından emin olabilir.[444] Ancak tarif edilenler gibi, kinestetik izlenimler almayan hastalar yine de görme duyusu tarafından yönlendirilebilir. Bu nedenle Strumpell oğlu için şöyle der:

"Gözünün önce önünde tuttuğu nesneye, sonra kendi koluna nasıl yöneldiği ve tüm hareketi boyunca ikincisini takip etmekten nasıl vazgeçmediği her zaman gözlemlenebilirdi. Tüm istemli hareketleri, vazgeçilmez bir rehber olarak işlevlerine asla sadık kalmayan gözün aralıksız önderliğinde gerçekleşiyordu."

Landry vakasında olduğu gibi: "Gözleri açıkken, başparmağını diğer parmakların her birine kolayca karşı koyar; gözleri kapalıyken, karşı koyma hareketi gerçekleşir, ancak başparmak sadece şans eseri

444 Gerçekte, bazı durumlarda kinsestetik izlenim olmadan hareket doğru bir şekilde başlatılamaz bile. Bu nedenle Dr. Strümpell, çocuğun elini ters çevirdiğinde ön parmağı yerine küçük parmağını nasıl büktüğünü anlatmaktadır. "Örneğin sol kolunu sola doğru çevirdiğinde, kol genellikle düz bir şekilde öne doğru kalkıyor ve sonra el yordamıyla belirsizlik içinde dolaşıyor, bazen doğru pozisyonu alıyor ve sonra tekrar bırakıyordu. Alt ekstremitelerde de benzer şekilde. Yatakta yatan hasta, gözlerini bağladıktan hemen sonra sol bacağını sağ bacağının üzerine yatırmak zorunda kaldığında, genellikle bacağını sola doğru daha fazla hareket ettirdiği ve görünüşe göre tahammül edilemez derecede rahatsız bir pozisyonda yatağın kenarına uzandığı görülmüştür. Başın sağdan sola ya da hasta tarafından bilinen belirli nesnelere doğru çevrilmesi de ancak hasta, gözü bandajlanmadan hemen önce, gerekli hareketin ne olduğuna dair algısını özel olarak tazelediğinde doğru bir şekilde gerçekleşiyordu." Dr. Strümpell'in başka bir anestezisinde (aynı makalede anlatılmıştır) gözler açılmadıkça, irade ne kadar enerjik olursa olsun, kol hiç hareket ettirilememiştir. Bu histerik vakalardaki varyasyonlar büyüktür. Bazı hastalar gözleri kapalıyken anestezik kısmı hiç hareket ettiremezler. Diğerleri ise gayet iyi hareket ettirir ve hatta anestezik eliyle sürekli cümleler yazabilir. Bu tür farklılıkların nedenleri henüz tam olarak araştırılmamıştır. M.Binets (RevuePhilosophique, XXV. 478) elini hiç hareket ettiremeyenlerde ışık hissinin 'dinamojenik' bir etken olarak gerekli olduğunu ; ve elini ustalıkla hareket ettirebilenlerde anestezinin yalnızca sahte bir duyarsızlık olduğunu ve uzvun gerçekte ayrışmış ya da ikincil bir bilinç tarafından yönetildiğini öne sürmektedir. Bu son açıklama kesinlikle doğrudur. Profesör G. E. Miiller (Pflüger's Archiv, xlv. 90) hiç yazamayan vakaları açıklamak için bireysel hayal gücü farklılıkları gerçeğine başvurur. Kinestetik imgelerinin zayıf olabileceğini ve optik imgelerinin duyumdan gelen bir 'destek' olmaksızın onları tamamlayacak kadar güçlü olmadığını söylemektedir. Janet'in histerik anestezilerin beraberinde amneziyi de getirebileceğine dair gözlemi Müller'in varsayımını mükemmel bir şekilde meşrulaştıracaktır. Şimdi tek tek vakaların ayrıntılı bir incelemesini istiyoruz. Bu arada Binet'nin yukarıda atıfta bulunulan makalesi ve Bastian'ın Brain'deki Nisan 1887 tarihli makalesi bu konuda önemli tartışmalar içermektedir. Daha sonraki bir notta konuya tekrar döneceğim .

aradığı parmakla karşılaşır. Gözleri açıkken hiç tereddüt etmeden iki elini bir araya getirebilir; ancak gözleri kapalıyken elleri boşlukta birbirini arar ve sadece tesadüfen buluşur."

Charles Bell'in çok iyi bilinen eski anestezi vakasında, kadın bebeğini ancak ona baktığı sürece kucağında güvenle tutabiliyordu. Ben de benzer bir durumu, kolları ve elleri felç edilmeden aneztetik hale getirilen iki hipnotik denekte tekrarladım. Baktıklarında isimlerini yazabiliyorlardı ama gözleri kapalıyken yazamıyorlardı. Sağır dilsizlere artikülasyonu öğretmenin modern yöntemi, onları belirli laringeal, labial, torasik ve diğer duyumlara karşı dikkatli hale getirmekten ibarettir; bu duyumların yeniden üretimi seslendirmeleri için bir rehber haline gelir. Normalde, konuşmamızda yoldan çıkmamızı engelleyen şey kulak yoluyla aldığımız daha uzak duyumlardır. Afazi fenomeni bunun olağan bir durum olduğunu göstermektedir[445].

Pasif hareket duyumlarının varlığı ve bunların iradi faaliyetimiz için vazgeçilmezliği hakkında belki de söylenmesi gereken tek şey budur. Sonuç olarak, belirli bir eylemi bilinçli olarak istediğimiz anda zihinde başka bir şey olsun ya da olmasın, bu duyumların hafıza-imgelerinden oluşan ve hangi özel eylem olduğunu tanımlayan zihinsel bir kavramın orada olması gerektiğini kesin olarak belirleyebiliriz.

Şimdi bir eylemde bulunmayı irade ettiğimizde zihnimizde başka bir şey var mıdır? Bu bölümde daha basit durumlardan daha karmaşık durumlara doğru ilerlemeliyiz. Buna göre ilk tezim, başka hiçbir şeye gerek olmadığı ve tamamen basit iradi eylemlerde zihinde, eylemin ne olacağına dair bu şekilde tanımlanmış kinestetik fikirden başka bir şey olmadığıdır.

Psikolojideki güçlü bir gelenek, bu pasif duyum imgelerine ek bir şeyin, iradi bir eylemin zihinsel olarak belirlenmesi için gerekli olduğunu kabul edecektir. Elbette, eylem sırasında beyinden uygun kaslara giden özel bir enerji akımı olmalıdır ve bu giden akımın (varsayıldığına göre) her bir özel durumda kendisine bağlı kendine özgü (sui generis)

445 Profesör Beaunis, belirli bir tenorun ses telleri kokainle uyuşturulduğunda, söylediği şarkının doğruluğunun kaybolmadığını tespit etmiştir. Buradaki yönlendirici hislerin gırtlak kaslarının kendisinde yerleşik olduğu sonucuna varmıştır. Çok daha büyük olasılıkla kulakta bulunmaktadırlar. (Beaunis, Les Sensations Internes (1889), s. 253).

bir hissi olmalıdır, aksi takdirde (söylenene göre) zihin hangi özel akımın, bu kasa giden akımın mı yoksa diğerine giden akımın mı doğru olduğunu asla söyleyemez. Bu giden enerji akımı hissi Wundt'tan "innervasyon hissi" adını almıştır. Ben bu duygunun varlığına inanmıyorum ve korkarım ki bazılarına sıkıcı gelebilecek bir uzunlukta bu kavramı eleştirmeye devam etmeliyim.

İlk bakışta inervasyon hissinde son derece makul bir şey vardır. Şimdiye kadar ele aldığımız hareketlerin pasif duygularının hepsi hareketin icrasından sonra ortaya çıkar. Ancak bir hareketin zor ve kesin olduğu her yerde, aslında, içereceği enerji miktarının ve yönünün önceden keskin bir şekilde farkına varırız. Birinin iradesini, olası çabalarını geçici olarak dengeleme ve ideal olarak çeşitli kas kasılmalarını neredeyse doğru bir şekilde prova etme eyleminde yakalamak için sadece on top veya bilardo oynaması ya da bir top atması yeterlidir, ta ki "Şimdi başla!" dediğinde tam olarak doğru olanı bulana kadar. Bu önsezisel tartım, gücün dış dünyaya geçici olarak yayılması ve ardından geri dönülmez bir eylemden kaçınmak için tam zamanında düzeltme yapılması gibi o kadar çok şey hissettirir ki, eski pasif duyarlılığın kalıntılarından ziyade giden sinir akımlarının ona eşlik ettiği fikrini düşünmek en doğal olanıdır.

Buna göre, çoğu yazarın inervasyon duygularının varlığını doğal bir mesele olarak kabul ettiğini görüyoruz. Bain, Wundt, Helmholtz ve Mach bunları en açık şekilde savunmaktadır. Ancak bu yazarların haklı olarak sahip oldukları otoriteye rağmen, bu örnekte yanıldıklarını düşünmekten kendimi alamıyorum - motor sinirlere deşarjın duyusuz olduğunu ve hareketle ilgili tüm fikirlerimizin, gerektirdiği çabanın yanı sıra yönü, kapsamı, gücü ve hızı ile ilgili olanlar da dahil olmak üzere, ya 'uzak' ya da hareket eden parçalarda ya da 'yayılan dalga' sonucunda onlarla sempatik olarak hareket eden diğer parçalarda bulunan periferik duyumların görüntüleri olduğunu düşünüyorum.

Öncül olarak, göstereceğim gibi, motor deşarjın bir bilinci olması için hiçbir neden yoktur ve böyle bir bilincin olmaması için bir neden vardır. Dolayısıyla, karine inervasyon hissinin varlığına karşıdır ve bunu kanıtlama yükü buna inananlara düşmektedir. Eğer sundukları

pozitif ampirik kanıtlar da yetersiz kalırsa, o zaman davaları yere düşer ve söz konusu duygu dava dışı bırakılmalıdır.

O halde ilk olarak, inervasyon hissi varsayımının gereksiz olduğunu göstermeme izin verin.

Psikologların innervasyon hissini kabul etmeye bu kadar hazır olmalarında "etkinin zaten bir şekilde nedenin içinde yer alması gerektiği" şeklindeki skolastik önyargının bir etkisi olduğundan şüphelenmeden edemiyorum. Dışarı giden akım bir etkidir, hangi psişik öncül onu bir duygudan daha iyi içerebilir ya da önceleyebilir? Ancak daha geniş bir açıdan bakar ve faaliyetlerimizin psişik öncüllerini genel olarak ele alırsak, skolastik özdeyişin her yerde yıkıldığını ve bu örnekte doğrulanmasının genel kuralı örneklemekten ziyade ihlal edeceğini görürüz. Yayılan dalgada, refleks eylemde ve duygusal ifadede, etkileri olan hareketler, nedenleri olan uyarıcılarda hiçbir şekilde beklenti ile içerilmez. Bu sonuncular öznel duyumlar ya da nesnel algılardır ve hareketlere en ufak bir şekilde benzemez ya da onları önceden tasarlamazlar. Ama biz onları alırız ve presto! İşte hareketler! Aklımızı başımızdan alırlar, bizi şaşırtırlar. İçgüdü bölümümüzün bize gösterdiği gibi, bu tür bedensel sonuçların bu tür zihinsel öncülleri takip etmesi tam bir şaşkınlık sebebidir. Bu gizemi evrim teorilerimizle en iy şekilde açıklıyoruz; şanslı varyasyonların ve kalıtımın genellikle bu özel terim çiftinin tekdüze bir diziye dönüşmesini sağladığını söylüyoruz. Bu arada, herhangi bir bilinç durumunun neden bir hareketten önce gelmesi gerektiğini bilmiyoruz - bu iki şey esasen süreksiz görünüyor. Ama eğer bir bilinç durumu olması gerekiyorsa, neden o zaman, görebildiğimiz kadarıyla, bir tür durum olabileceği gibi başka bir tür durum da olabilir. Belirli durumlarda ani bir dokunuş ya da sesle tüm kasları kasılacak olan bir adamın, başka bir durumda kaslarının kasılmasıyla ortaya çıkacak hislerin fikrinin, ikincisi için yetersiz bir zihinsel işaret olduğunu varsayması ve 'dışarıya doğru bir boşalma hissi' şeklinde ek bir öncülün gerekli olduğunda ısrar etmesi deveye hendek atlatmaktır.

Hayır! Görebildiğimiz kadarıyla ve genel analojinin ışığında, tanımladığımız şekliyle kinestetik fikirler ya da gelen duruş ve hareket duygularının imgeleri, beyinden kaslara doğru inen çeşitli akımların

son psişik öncülleri ve belirleyicileri olma olasılığı en az herhangi bir innervasyon duygusu kadar yüksektir. "Öncüller ve belirleyiciler nelerdir?" sorusu, bulunabilecek her türlü deneysel kanıtla karar verilecek bir olgu sorusudur[446].

Ancak ampirik kanıtları değerlendirmeden önce, kinestetik imgelerin neden giden akımların son psişik öncülleri olması gerektiğine ve neden bu akımların duyarsız olmasını beklememiz gerektiğine dair belirli bir a priori önsel) neden olduğunu göstermeme izin verin; kısacası,

446 Örneğin sıcaklık hissinin terlemenin son psişik öncülü olması gibi, parlak ışık hissinin gözbebeğinin kasılması olması gibi, leş görme ya da koklamanın tiksinme hareketleri olması gibi, bir gafın hatırlanmasının yüz kızarması olması gibi, bir hareketin duyulur etkileri fikri de hareketin kendisi olabilir. Terleme fikrinin genellikle bizi terletmeyeceği ya da kızarma fikrinin yüzümüzü kızartmayacağı doğrudur. Ancak bazı mide bulantısı durumlarında kusma fikri bizi kusturur ve bu durumda sadece istisnai olarak gerçekleşen bir tür sıralama, sözde istemli kaslarda kural olabilir. Her şey düşünce merkezleri ile boşaltım yolları arasındaki sinirsel bağlantılara bağlıdır. Bunlar bir tür merkezden diğerine farklılık gösterebilir. Bir bireyden diğerine bazı farklılıklar gösterirler. Pek çok kişi yaptıkları hataların düşüncesi karşısında asla yüzleri kızarmaz, sadece fiili hata işlendiğinde yüzleri kızarır; diğerleri fikir karşısında yüzleri kızarır; bazıları ise hiç yüzleri kızarmaz. Lotze'ye göre, bazı kişilerde "Trigeminal sinirde gözyaşlarından önce gelen o tuhaf hissi hatırlamaya çalışarak isteyerek ağlamak mümkündür. Hatta bazıları, karakteristik deri hislerinin canlı bir şekilde hatırlanması ve normalde terleme akışından önce gelen tarif edilemez bir tür rahatlama hissinin istemli olarak yeniden üretilmesi yoluyla gönüllü olarak terlemeyi bile başarabilir." (Med. Psych., s. 303.) İstisnai durumların en yaygın türü, etkilerin değil, uyarıcı fikrinin etkilere neden olduğu durumlardır. Bu nedenle, parlak bir ışığı güçlü bir şekilde hayal ederek gözbebeklerini -isteyerek- büzen kişileri okumuştum. Bir zamanlar bir beyefendi bana (garip bir şekilde kim olduğunu hatırlayamıyorum ama tıp adamı olduğuna dair bir izlenimim var) kendisini bir uçurumun kenarında hayal ederek istediği zaman terleyebildiğini söylemişti. Korkudan terleyen avuç içleri bazen korkunç bir nesne hayal edilerek üretilebilir (bkz. Manouvrier, Rev.Phil., xxii.203). Dişçi koltuğunda parlak bir pencerenin önünde otururken gözleri yaşaran bir öğrencim, şimdi bu durumu tekrar hayal ederek gözyaşı dökebiliyor. Şüphesiz bu türden çok sayıda kendine özgü vaka toplanabilir. Bu vakalar bize merkezlerin belirli kanallar vasıtasıyla boşaltım yapma güçlerinin ne kadar büyük farklılıklar gösterdiğini öğretmektedir. Şimdi, istemli ve istemsiz hareketlerin psişik öncülleri arasında gözlemlenen farklılıkları açıklamak için gereken tek şey, hareketin hissedilebilir etkilerine dair fikirler üreten merkezlerin, istisnai bireyler dışında, birincisini teşvik edebilmesi, ancak ikincisinde vites dışı kalmasıdır. Kalbini istediği zaman durdurabilen Albay Townsend'in ünlü vakası iyi bilinmektedir.
Bu konuda bakınız, D. H. Tuke: Illustrations of the Influence of the Mind on the Bodj', bölüm xiv. s 3; ayrıca J. Braid: Observations on Trance or Human Hybernation (1850). Kalbin istemli kontrolüne ilişkin bildirilen en son vaka Dr. S. A. Pease tarafından Boston Medical and Sur- gical Journal, 30 Mayıs 1889'da yayınlanmıştır.

neden inervasyonun kendine özgü duygularının var OLMAMASI gerektiğine dair bir neden vardır.

Bilincin artık işe yaramadığı tüm süreçleri terk etmesi Psikolojide genel bir ilkedir. Bilincin en az karmaşıklığa olan eğilimi aslında baskın bir yasadır.

Mantıktaki cimrilik yasası sadece en iyi bilinen örneğidir. Bizi amaçlarımıza götürecek bir işaret olarak işe yaramayan her duygunun bilincine varmayız ve bir işaretin yeterli olduğu yerde diğerleri ortadan kalkar ve geriye tek başına çalışacak bir işaret kalır. Bunu tüm duyu-algı tarihinde ve her sanatın ediniminde gözlemleriz. Hangi gözle gördüğümüzü önemsemeyiz, çünkü hareketlerimiz ile her bir retina görüntüsü arasında sabit bir mekanik ilişki kurulmuştur. Hareketlerimiz görmemizin amaçları, retinal görüntülerimiz ise bu amaçlara giden sinyallerdir. Her bir retina görüntüsü, hangisi olursa olsun, otomatik olarak doğru yönde bir hareket önerebiliyorsa, bunun sağ gözde mi yoksa sol gözde mi olduğunu bilmemize ne gerek var?

Bu bilgi gereksiz bir yan etki olurdu. Herhangi bir sanatı ya da iradi işlevi edinirken de böyledir. Nişancı yalnızca hedefin tam konumunu, şarkıcı yalnızca mükemmel sesi, dengeleyici yalnızca salınımlarına karşı koyması gereken direğin noktasını düşünerek işi bitirir. Tüm bu kişilerde bağlantılı mekanizma öylesine mükemmel hale gelmiştir ki, son düşüncesindeki her bir değişiklik işlevsel olarak sonun gerçekleşmesi için uygun olan tek bir hareketle ilişkilidir. Bu kişiler birer acemi iken, amaçlarının yanı sıra araçlarını da düşünürlerdi: nişancı silahının ya da yayının konumunu ya da taşının ağırlığını; piyanist notanın klavye üzerindeki görünür konumunu; şarkıcı gırtlağını ya da nefesini; dengeleyici ayaklarını ipin üzerinde ya da elini ya da çenesini direğin altında tutar. Ancak yavaş yavaş tüm bu ekstra bilinci bırakmayı başardılar ve bunu yaptıkları oranda hareketlerinde güvenli hale geldiler.

Şimdi istemli eylemin sinirsel mekanizmasını analiz edersek, bilinçteki bu cimrilik ilkesi sayesinde motor deşarjın bilinçten yoksun olması gerektiğini görürüz. Bir hareketin bu dolaysız psişik öncülüne hareketin zihinsel ipucu dersek, hareketin sırasının değişmezliği için

gereken tek şey her bir zihinsel ipucu ile belirli bir hareket arasında sabit bir bağlantıdır. Bir hareketin mükemmel bir kesinlikte üretilebilmesi için, anında kendi zihinsel işaretine uyması ve başka hiçbir şeye uymaması ve bu zihinsel işaretin başka bir hareketi uyandıramaması yeterlidir. Şimdi, istemli hareketleri üretmek için mümkün olan en basit düzenleme, ister yerleşik ister uzak olsun,[447] hareketin ayırt edici çevresel etkilerinin hafıza-imgelerinin kendilerinin ayrı ayrı zihinsel ipuçlarını oluşturması ve başka hiçbir psişik olgunun bunlara müdahale etmemesi veya karışmamasıdır. O halde bir milyon farklı istemli hareket için beyin korteksinde bir milyon farklı sürece (her biri bir hareketin fikrine ya da hafıza-imgesine karşılık gelir) ve bir milyon farklı deşarj yoluna ihtiyacımız olacaktır. O zaman her şey kesin olarak belirlenmiş olur ve fikir doğruysa hareket de doğru olur. Fikirden sonraki her şey oldukça duyarsız olabilir ve motor deşarjın kendisi bilinçsizce gerçekleştirilebilir.

Ancak innervasyon hissinin taraftarları, motor deşarjın kendisinin hissedilmesi gerektiğini ve hareketin ayırt edici etkileri fikrinin değil, bunun uygun zihinsel işaret olması gerektiğini söylerler. Böylece kısırlık ilkesi feda edilir ve tüm ekonomi ve basitlik kaybedilir. Çünkü hareket fikri ile hareket arasına bu duygu aktarımının girmesiyle ne kazanılabilir? Sinir yollarının tasarrufu açısından hiçbir şey; çünkü bir milyon hareket fikrini, her biri deşarjına bağlı özel bir innervasyon hissine sahip bir milyon motor merkezle ilişkilendirmek için, aynı bir milyon fikri bir milyon hissiz motor merkezle ilişkilendirmek kadar çok sayıda sinir yolu gerekir. Kesinlik konusunda da bir şey söylenemez; çünkü innervasyon hissinin kesinliği artırmasının akla gelebilecek tek yolu, hareket fikri muğlak olan bir zihne, fiatını söylemeden önce aklını toplaması için daha keskin imgelere sahip bir tür duraklama aşaması vermek olacaktır. Ancak kinestetik fikirlerimiz arasındaki bilinçli ayrımlar, herhangi birinin innervasyon duyguları arasındaki farkın tonları olduğunu iddia ettiğinden çok daha keskin olmakla kalmaz, aynı zamanda durum böyle olmasaydı bile, fikirleri belirsiz

447 Profesör Harless, birçok açıdan benim söyleyeceklerimi önceleyen bir makalesinde (Der Apparat des Willens, in Fichte's Zeitschrift f. Philos., Bd. 38, 1861), bu imgeleri tanımlamak için uygun bir sözcük olan Effectsbild'i kullanır.

bir şekilde tasarlanmış bir zihnin, bu kadar keskin bir şekilde farklılaşmamış olsalardı, bir sürü innervasyon-duygular arasından hangisinin bu fikre tam olarak uyduğunu ve hangisinin uymadığını nasıl söyleyebileceğini görmek imkânsızdır. Öte yandan, keskin bir şekilde tasarlanmış bir fikir, belirgin bir innervasyon hissini uyandırdığı kadar kolay bir şekilde doğrudan belirgin bir hareketi de uyandıracaktır. Eğer duygular belirsizlikten dolayı yoldan çıkabiliyorsa, kesinlikle araya ne kadar az duygu basamağı girerse o kadar güvenli hareket ederiz. O halde, yalnızca öncül gerekçelerle, Innervations-duygularını saf bir engel olarak görmeli ve hareketin çevresel fikirlerinin yeterli zihinsel ipuçları olduğunu varsaymalıyız.

Varsayım bu şekilde innervasyon duygularının aleyhine olduğundan, onların varlığını savunanlar bunu pozitif kanıtlarla ispatlamak zorundadır.

Kanıt doğrudan ya da dolaylı olabilir. Eğer bunları, kimsenin var olduğunu inkâr etmediği çevresel hislerden ve hareket fikirlerinden açıkça farklı bir şey olarak iç gözlemsel olarak hissedebilseydik, bu hem doğrudan hem de kesin bir kanıt olurdu. Ne yazık ki böyle bir şey mevcut değildir.

İnervasyon hissine dair iç gözlemsel bir kanıt yoktur. Onu aradığımız ve kavradığımızı düşündüğümüz her yerde, aslında onun yerine çevresel bir his ya da imaj elde ettiğimizi görürüz - inervasyon sona erdiğinde ve hareket yapılırken ya da yapıldığında hissettiğimiz şekilde bir imaj. Örneğin kolumuzu kaldırma ya da parmağımızı bükme fikrimiz, kaldırılan kolun ya da bükülen parmağın nasıl hissettirdiğine dair az ya da çok canlı bir duygudur. Böyle bir fikrin oluşabileceği başka hiçbir zihinsel malzeme yoktur. Kulaklarımız hareket edene kadar kulaklarımızın hareketi hakkında herhangi bir fikre sahip olmamız mümkün değildir ve bu diğer tüm organlar için de geçerlidir.

Hume'dan bu yana psikolojide, irademizin yalnızca dışsal sonuçlarından haberdar olduğumuz, onun esas olarak harekete geçirdiği sinirlerin ve kasların gizli iç mekanizmasından haberdar olmadığımız yaygın bir görüş olmuştur.[448] İnervasyon duygusuna inananlar bunu

448 Bildiğim en iyi modern açıklama Jaccoud tarafından yapılmıştır: Des Paraplegias at de l'Ataxie du Mouvement (Paris, 1864), s. 591.

kolayca kabul etmekte, ancak sonuçlarını pek fark etmemektedirler. Bana öyle geliyor ki, bunun ilk sonuçlarından biri, tartışılan hissin varlığından şüphe etmemizi sağlamak olmalıdır. Her kim kolunu kaldırırken kaç tane kası, hangi sırayla ve hangi yoğunluk derecelerinde kasıldığını bilmediğini söylerse, motor deşarj süreçleri hakkında muazzam bir bilinçsizliği açıkça itiraf etmiş olur. Her bir ayrı kasın her halükarda kendine özgü bir innervasyon hissi olamaz. Uzayın psikolojik inşasında bu hipo-tetik hislerden muazzam bir şekilde yararlanan Wundt,[449] bu hislerin hiçbir nitelik farklılığına sahip olmadığını, tüm kaslarda aynı şekilde hissedildiğini ve sadece yoğunluk derecelerine göre değiştiğini kabul etmek zorunda kalmıştır. Bunlar zihin tarafından hangi hareketin değil, ne kadar güçlü bir hareketin yapıldığına ya da yapılacağına dair rehberler olarak kullanılır. Ama bu fiilen onların varlığından tamamen vazgeçmek değil midir?[450]

Çünkü iç gözlem için açık olan bir şey varsa, o da kas kasılmalarımızın güç derecesinin, kasların kendisinden ve ek yerlerinden, eklemlerin çevresinden ve gırtlak, göğüs, yüz ve vücudun genel sabitlenmesinden gelen alıcı hisler tarafından, nesnel olarak ele alınan çaba olgusunda bize tamamen açıklandığıdır. Belirli bir kasılma enerjisini diğerinden farklı olarak düşündüğümüzde, düşüncemizin malzemesini oluşturan bu karmaşık alıcı hisler toplamı, yapılacak hareketin tam gücüne ve üstesinden gelinecek direncin tam miktarına ilişkin zihinsel imgemizi kesinlikle kesin ve ayırt edici hale getirir.

Okuyucu iradesini belirli bir harekete doğru yönlendirmeye çalışsın ve sonra iradenin yönünü neyin oluşturduğuna dikkat etsin. Bu, hareketin gerçekleştiğinde yol açacağı farklı duygular kavramının ötesinde ve üstünde bir şey miydi? Bu duygulardan soyutlarsak, iradenin doğru kasları doğru yoğunlukta çalıştırabileceği ve yanlış kaslara yönelmeyeceği herhangi bir işaret, ilke ya da yönlendirme aracı kalır mı? Bu sonuç imgelerini sıyırıp attığınızda, irademizin kendisini

449 Leidesdorf u. Meynert's Vierteljsch. f. Psychiatrie, Bd. i. Heft i. S. 36-7 (1867). Physiologische Psychologie, 1st ed. S. 316.

450 Revue Philosophique, XXVIII,561 vd. dergisinde bunları savunan Profesör Fouillee de (s.574) hareket ne olursa olsun onların aynı olduğunu ve hangi hareketi içselleştirdiğimize dair tüm ayrımımızın, eylemden sonraki duyumlardan ve eylemden önceki duyusal imgelerden oluşan alıcı (afferent) olduğunu kabul eder.

fırlatabileceği eksiksiz bir yön yelpazesi bırakmaktan çok uzakta, bilincimizi mutlak ve tam bir boşlukta bırakmış olursunuz. Eğer "Paul" yerine "Peter" yazmak istersem, kalemimin hareketinden hemen önce gelen şey belirli dijital duyumların, belirli alfabetik seslerin, kâğıt üzerindeki belirli görünümlerin düşüncesidir ve başka hiçbir şey değildir.

Peter yerine Paul kelimesini telaffuz etmek istersem, sesimin kulağıma düştüğü düşüncesi ve dilimde, dudaklarımda ve gırtlağımdaki belirli kas hisleri telaffuzu yönlendirir. Tüm bunlar gelen duygulardır ve eylemin zihinsel olarak mümkün olan tüm eksiksizliğiyle belirlendiği düşüncesi ile eylemin kendisi arasında üçüncü bir zihinsel olguya yer yoktur. Gerçekten de fiilin gerçekleşmesi için bir onay, bir rıza ya da bir karar unsuru vardır. Şüphesiz bu, okuyucunun zihninde, benim zihnimde olduğu gibi, eylemin gönüllülüğünün özünü oluşturur. Bu onay ileride ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Burada tamamen ihmal edilebilir, çünkü tüm iradi eylemleri aynı şekilde etkileyen ve onları ayırt etmeye hizmet edemeyen sabit bir katsayıdır. Hiç kimse bunun niteliğinin örneğin sağ kolun ya da sol kolun kullanılmasına göre değiştiğini iddia etmeyecektir.

O halde, bir hareketin duyusal sonuçlarına dair öngörülü bir imge, artı (bazı durumlarda) bu sonuçların gerçekleşeceğine dair onay, içgözlemin iradi eylemlerimizin öncüsü olarak fark etmemizi sağladığı tek psişik durumdur. Daha sonra gelen ya da eferent deşarja eşlik eden herhangi bir duyguya dair hiçbir iç gözlemsel kanıt yoktur. Onayın verilmesindeki çeşitli zorluk dereceleri, ileride tartışılacak olan son derece önemli bir karmaşıklık oluşturur.

Şimdi okuyucu hâlâ başını sallayabilir ve şöyle diyebilir: "Ama eylemimin gücünün amaçlarına göre harikulade bir şekilde tam olarak ayarlanmasının dışarıdan gelen bir innervasyon meselesi olmadığını ciddi ciddi söyleyebilir misiniz? İşte bir top güllesi ve işte bir karton kutu: her birini anında ve doğru bir şekilde masadan kaldırıyorum, top yükselmeyi reddetmiyor çünkü inervasyonum çok zayıftı, kutu aniden havaya uçmuyor çünkü çok güçlüydü. Her iki durumda da hareketin farklı duyusal etkilerinin temsilleri zihinde bu kadar hassas bir şekilde önceden haber verilebilir mi? Ya da orada olduklarına göre, bilinçsiz motor merkezlerinin uyarılmasını bu kadar hassas bir şekilde

işlerine mezun etmeleri inandırıcı mıdır?" Öyle bile olsa! Her iki soruya da cevap veriyorum. Duyusal etkilerin son derece hassas bir şekilde önceden haber verildiğini görüyoruz. Birisi hafif gibi görünen kutuyu biz kaldırmaya çalışmadan önce kumla doldurmuşsa ya da bildiğimiz top güllesinin yerine boyalı bir tahta taklidi koymuşsa, içimizden geçen o şaşkınlık neden olmasın? Şaşkınlık ancak beklediğimizden farklı bir duyum almaktan kaynaklanabilir. Ancak gerçek şu ki, nesneleri iyi tanıdığımızda, beklenen ağırlıktan en ufak bir farklılık bizi şaşırtacak ya da en azından dikkatimizi çekecektir. Bilinmeyen nesneler söz konusu olduğunda, görünüşlerinin olası kıldığı ağırlığı bekleyerek işe başlarız. Bu hissin beklentisi asansörümüzü harekete geçirir ve ilk başta onu oldukça küçük 'ayarlarız'. Bir an için çok küçük olup olmadığı anlaşılır. Beklentimiz yükselir, yani bir anda göğsümüzün ve dişlerimizin sıkılaştığını, sırtımızın desteklendiğini ve kollarımızda daha şiddetli bir his oluştuğunu düşünürüz. Düşündüğümüzden daha hızlı bir şekilde onlara sahip oluruz ve yük onlarla birlikte havaya yükselir.[451] Bernhardt[452] kaba bir deneysel yolla, irademiz pasifken ve uzuvlarımız doğrudan yerel elektriksel kas uyarımı ile kasılmaya zorlanırken, bir direncin miktarına ilişkin tahminimizin, onları kendimiz innerve ettiğimizde olduğu kadar hassas bir şekilde

451 Cf. Souriau in Rev. Philosophique, XXIII. 454.-Profesör G. E. Mtiller ağırlıklarla yaptığı bazı deneyleri şöyle anlatır: Eğer 3000 gramlık bir ağırlığı birkaç kez kaldırdıktan sonra aniden kaldırılacak sadece 500 gramlık bir ağırlık alırsak, "bu son ağırlık her izleyeni şaşırtacak bir hızla kaldırılır, öyle ki ağırlığın konulduğu kap tüm içeriğiyle birlikte sanki kolu da beraberinde taşıyormuşçasına yükseğe uçar ve kaldırıldığı enerji bazen ağırlığın kendisiyle o kadar orantısızdır ki, böyle bir sonucun üstesinden gelinmesi gereken mekanik engellere rağmen kabın içindekiler masanın üzerine savrulur. Buradaki sorunun, motor itkilerin yanlış yönlendirilmesi olduğunun daha açık bir kanıtı verilemezdi." Pfluger'sArchiv,xlv. 47. Ayrıca s. 57 ve aynı sayfada Heriug'dan yapılan alıntıyla karşılaştırınız.

452 Archiv fur Psychiatric, III. 618-635. Bernhardt garip bir şekilde, deneylerinin çürüttüğü şeyin efferent innervasyonun değil, afferent kas hislerinin varlığı olduğunu düşünüyor gibi görünmektedir; görünüşe göre elektriğin kendine özgü heyecanının parçadan gelen diğer tüm afferent hisleri bastırması gerektiğini düşünmektedir. Ancak, pasif kas hislerinin var olduğuna dair diğer kanıtların sağladığı kesinlik bir yana, sonuçlarını diğer şekilde yorumlamak çok daha doğaldır. Bu diğer kanıtlar, Sachs tarafından Reichert und Du Bois' Archiv (1874), s. 174-188'de kapsamlı bir şekilde özetlendikten sonra, anatomik ve fizyo-mantıksal temeller açısından Mays tarafından tekrar şüpheye düşürülmüştür, Zeitschrift f. Bio- logic, Bd. XX.

derecelendirildiğini göstermiştir. Ferrier[453] bu gözlemleri tekrarlamış ve doğrulamıştır. Bu gözlemler büyük bir kesinlik taşımamaktadır ve her iki durumda da üzerinde çok fazla durulmamalıdır; ancak en azından, var olsa bile, efferent sürecin bilincinden algımıza ek bir incelik gelmeyeceğini gösterme eğilimindedirler.

İnervasyon duyguları için doğrudan iç gözlemsel bir kanıt olmadığına göre, dolaylı ya da ikinci derece kanıtlar var mıdır? Çok şey öne sürülmektedir; ancak eleştirel bir incelemede bunlar çürütülmektedir. Ne olduğunu görelim. Wundt, motor duygularımızın afferent bir doğaya sahip olduğunu söyler; "Kasılmada fiilen gerçekleştirilen dış ya da iç iş miktarıyla birlikte artıp azalmaları beklenmelidir. Ancak durum böyle değildir, motor duyumun gücü tamamen motor sinirleri innerve eden merkezi organdan başlayan hareket dürtüsünün gücüyle orantılıdır. Bu durum, kas etkisinde hastalıklı değişikliklerin görüldüğü durumlarda hekimler tarafından yapılan gözlemlerle kanıtlanabilir. Kolu ya da bacağı yarı felçli olan ve bu nedenle uzvunu ancak büyük bir çabayla hareket ettirebilen bir hasta, bu çabayı belirgin bir şekilde hisseder: uzuv ona eskisinden daha ağır görünür, sanki kurşunla ağırlaştırılmış gibi görünür; bu nedenle, eskisinden daha fazla iş yapıldığını hisseder, ancak yine de yapılan iş ya aynıdır ya da daha azdır. Yalnızca bu etkiyi elde etmek için bile eskisinden daha güçlü bir innervasyon, daha güçlü bir motor dürtü uygulaması gerekir."[454]

Tam felçte de hastalar, yatağın üzerinde tamamen hareketsiz duran ve elbette hiçbir afferent kas veya diğer hislerin gelemeyeceği bir uzvu hareket ettirmek için en büyük çabayı gösterdiklerinin bilincinde olacaklardır[455].

453 Functions of the Brain, s. 228.

454 Vorlesungen liber Menschen und Thierseele, i. 222.

455 Bazı durumlarda ise tam tersi bir sonuç elde ederiz. Dr. H. Charlton Bastian (British Medical Journal (1869), s. 461, not), şöyle demektedir:
"Alt uzuvları tamamen felçli olan bir adama, bu uzuvlardan herhangi birini hareket ettirmek için etkisiz bir irade gösterdiğinde, kasları iradesine doğal olarak yanıt verseydi yaşayacağı ile orantılı bir enerji harcamasının bilincinde olup olmadığını sorun. Bize daha ziyade yalnızca mutlak güçsüzlüğüne dair bir hissi olduğunu ve iradesinin yalnızca zihinsel bir eylem olduğunu, kasları güçlü bir eylem içindeyken deneyimlemeye alışkın olduğu ve bence yalnızca bu eylemden ve sonuçlarından yeterli bir direnç nosyonu çıkarabileceği gibi hiçbir enerji harcama hissi taşımadığını söyleyecektir."

Ancak Dr. Ferrier Beynin İşlevleri adlı eserinde (Am. Ed. s. 222-4) bu argümanı kolayca bertaraf etmektedir. Diyor ki: "Bununla birlikte, Wundt'unki gibi bir açıklamanın kabul edilebilmesi için hareketleri tamamen dışlamak gerekir. Şimdi, hemiplejik hasta felçli uzvunu hareket ettiremese de, çok çabaladığının farkında olsa da, yine de bir tür güçlü kas eforu sarf ettiği görülecektir. Vulpian şu gerçeğe dikkat çekmiştir ve ben de bunu defalarca doğruladım: Hemiplejik bir hastadan felçli yumruğunu kapatması istendiğinde, bunu yapmak için çabalarken bilinçsizce bu eylemi sağlam olanla gerçekleştirir. Aslında, böyle bir komplikasyon kaynağını dışlamak neredeyse imkânsızdır ve bu dikkate alınmadığı takdirde, efor hissinin nedenine ilişkin çok hatalı sonuçlara varılabilir. Kas kasılması olgusunda ve buna eşlik eden merkezcil izlenimlerde, eylem arzu edildiği gibi olmasa bile, efor bilincinin koşulları, onu merkezi innervasyona ya da giden akımlara bağlı olarak görmek zorunda kalmadan mevcuttur.

"Bununla birlikte, hemiplejiklerin yaptığı gibi diğer taraftaki bilinçsiz kasılmalar tamamen dışlandığında bile, çaba hissini tatmin edici bir şekilde açıklayacak basit bir deney yapmak kolaydır.

"Eğer okuyucu sağ kolunu uzatır ve işaret parmağını bir tabancanın tetiğini çekmek için gereken pozisyonda tutarsa, parmağını gerçekten hareket ettirmeden, ama sadece inanarak, ortaya konan enerjinin bilincini deneyimleyebilir. O halde burada, bir elin ya da diğerinin kaslarında gerçek bir kasılma olmaksızın ve algılanabilir herhangi bir bedensel zorlanma olmaksızın enerji bilincine dair açık bir durum söz konusudur. Okuyucu deneyi tekrar yapar ve solunumunun durumuna dikkat ederse, çaba bilincinin göğüs kaslarının sabitlenmesiyle aynı zamana denk geldiğini ve ortaya koyduğunu hissettiği enerji miktarıyla orantılı olarak, gırtlağını kapalı tuttuğunu ve solunum kaslarını aktif olarak kasıldığını gözlemleyecektir. Parmağını daha önce olduğu gibi yerleştirsin ve sürekli nefes almaya devam etsin; dikkatini ne kadar parmağına yöneltirse yöneltsin, parmağın kendisini gerçekten hareket ettirene kadar en ufak bir çaba bilinci izi yaşamayacağını görecektir. Ancak bu temel ve her zaman mevcut olan solunum faktörü göz ardı edildiğinde, çaba bilinci herhangi bir makuliyet derecesiyle giden akıma atfedilebilir. Solunum kaslarının kasılmasında merkezcil

izlenimlerin gerekli koşulları vardır ve bunlar genel çaba duygusunu ortaya çıkarabilir. Bu aktif çabalar engellendiğinde, dikkatin yöneldiği kas grubunun lokal kasılması ya da girişimde bilinçsizce devreye sokulan diğer kas kasılmaları tarafından koşullandırılmadığı sürece, hiçbir çaba bilinci ortaya çıkmaz.

"Belirtilen yollardan biri ya da diğeriyle açıklanamayan tek bir çaba bilinci vakası bulamadım. Tüm örneklerde çaba bilinci, kas kasılmasının gerçek olgusu tarafından koşullandırılmıştır. Kasılma eylemi tarafından üretilen merkezcil izlenimlere bağlı olduğunu daha önce göstermeye çalışmıştım. Merkezcil izlenimlerin yolları ya da bunların beyindeki merkezleri yok edildiğinde, kas duyusunun hiçbir kalıntısı kalmaz. Kas kasılmasından kaynaklanan izlenimleri algılayan merkezi organların, motor impulsu gönderen organlardan farklı olduğu daha önce ortaya konmuştur. Ancak Wundt bunun böyle olamayacağını, çünkü o zaman duyumun her zaman kas kasılmasının enerjisine ayak uyduracağını ileri sürdüğünde, solunum kaslarının sabitlenmesinin önemli faktörünü gözden kaçırmaktadır; bu, tüm değişen derecelerinde genel efor hissinin temelidir."

Ferrier'in bu sözlerine ekleyecek bir şeyim yok.[456] Herhangi biri bunları doğrulayabilir ve kas eforu bilincinin, bir yerde hareket olmadan imkânsız olduğunu, efferent değil afferent bir duyum olması gerektiğini; hareketin kendisinin bir öncülü değil bir sonucu olduğunu kesin olarak kanıtlar. Belirli bir hareketi gerçekleştirmek için gerekli

456 Mlinsterberg'in sözleri eklenebilir: "Elimdeki bir nesneyi kaldırırken hiçbir istemli enerji hissi keşfedemiyorum, ilk etapta başımın etrafında hafif bir gerilim algılıyorum, ancak bunun beyin boşalması hissinden değil, baş kaslarındaki bir kasılmadan kaynaklandığı, sağ kolumu hareket ettirdiğimde başın sağ tarafındaki gerilimi almam, oysa motor boşalmanın beynin karşı tarafında gerçekleşmesi gibi basit bir gerçekle gösterilebilir. Vücut ve uzuv kaslarının maksimal kasılmalarında, sanki onları güçlendirmek istercesine, yüz kaslarının özel kasılmaları [özellikle kaş çatma ve diş sıkma] ve baş derisinin gerginlikleri ortaya çıkar. Özellikle efor sarf eden tarafta hissedilen bu sempatik hareketler, belki de maksimal kontraksiyon bilincimizi baş bölgesine atfetmemizin ve buna çevresel bir duyum yerine kuvvet bilinci dememizin ilk nedenidir." (Die Willenshandlung (1888), s.73, 83.) Herr Mlinsterberg'in çalışması, benim metnimin yazılmasından sonra ortaya çıkan küçük bir başyapıttır, ona tekrar tekrar atıfta bulunmam gerekecek ve okuyucuya içgüdüler-duygular-teorisini en kapsamlı şekilde çürütmesini içtenlikle tavsiye edeceğim.

olan kas eforu miktarına ilişkin bir fikir, sonuç olarak hareketin duyulur etkilerinin öngörüsel bir imgesinden başka bir şey olamaz.

Vücudun genelinden bu şekilde hareket edildiğinde, inervasyon hissine ilişkin ikinci dereceden kanıtlar bundan sonra nereye yerleşecektir? Göz kaslarından başka nereye ki bu küçük sığınak kendini açıklanamaz olarak değerlendirir. Yine de, bu sağlamlık da en hafif bombardımanla yıkılmalıdır. Ancak, bombardımanı denemeden önce, optik vertigo ya da nesnelerdeki hareketin yanıltıcı görünümü hakkındaki genel ilkelerimizi hatırlayalım.

Bir nesnenin iki farklı koşul altında hareket ettiğine karar veririz:

1. Görüntüsü retina üzerinde hareket ettiğinde ve gözün hareketsiz olduğunu bildiğimizde.

2. Görüntüsü retinada sabit olduğunda ve gözün hareket ettiğini bildiğimizde. Bu durumda nesneyi takip ettiğimizi hissederiz.

Bu durumların her ikisinde de gözün durumuyla ilgili yanlış bir yargı optik vertigoya neden olur.

Eğer gözümüz gerçekten hareket ettiği halde hareketsiz olduğunu düşünürsek, retinal görüntüde nesnenin gerçek bir dışa doğru hareketinden kaynaklandığını düşündüğümüz bir hareket elde ederiz. Akan suya ya da hareket halindeki bir vagonun penceresinden baktığımızda ya da başımız döndüğü için topuklarımızın üzerinde döndüğümüzde olan şey budur. Gözler, biz onları hareket ettirme niyetinde olmadan, bir dizi istemsiz dönüşten geçer ve nesneleri görüş alanında tutmak için daha önce yapmak zorunda oldukları dönüşleri devam ettirir. Eğer nesneler sağımızda dönüp duruyorsa, gözlerimiz sabit nesnelere çevrildiğinde yine yavaşça sağa doğru hareket edecektir. Bu durumda retinadaki görüntü soldan geçen bir nesnenin görüntüsü gibi hareket edecektir. Daha sonra gözlerimizi istemli olarak ve hızla sola döndürerek onu yakalamaya çalışırız, istemsiz dürtü gözleri tekrar sağa döndürerek görünürdeki hareketi devam ettirir ve oyun böylece devam eder.

Eğer 2. durumda gözlerimiz gerçekte hareketsizken hareket ettiklerini düşünürsek, sabit bir nesneyi sabitlediğimiz halde hareket eden bir nesneyi takip ettiğimize karar veririz. Bu tür yanılsamalar özel göz kaslarının ani ve tam felcinden sonra ortaya çıkar ve efferent

innervasyon duygularının taraftarları bunları deneysel sonuçlar olarak görürler. Helmholtz şöyle yazmaktadır:[457]

"Sağ gözün dış rektus kası veya siniri felç olduğunda, göz artık sağ tarafa döndürülemez. Hasta sadece burun tarafına çevirdiği sürece düzenli hareketler yapar ve görme alanındaki nesnelerin konumunu doğru algılar. Ancak hasta gözü dışa, yani sağa doğru döndürmeye çalıştığında, göz iradesine itaat etmeyi bırakır, rotasının ortasında hareketsiz durur ve gözün konumu ve retinal görüntü değişmediği halde nesneler sağa doğru uçuyor gibi görünür[458].

"Böyle bir durumda iradenin kullanılmasını ne gözün fiili hareketi, ne söz konusu kasın kasılması, hatta ne de kasın gerginliğinin artması izler. İrade eylemi sinir sisteminin ötesinde kesinlikle hiçbir etki yaratmamıştır, ancak yine de görme çizgisinin yönünü sanki irade normal etkilerini göstermiş gibi değerlendiririz. Sağa doğru hareket ettiğine inanırız ve retinal görüntü değişmediği için, göze yanlışlıkla atfettiğimiz aynı hareketi nesneye atfederiz. Bu olgular, görüş hattının yönünü yalnızca gözlerimizin konumunu değiştirmeye çalıştığımız irade çabasıyla değerlendirdiğimiz konusunda şüpheye yer bırakmamaktadır. Göz kapaklarımızda da bazı zayıf hisler vardır ve ayrıca aşırı yanal dönüşlerde kaslarda yorucu bir gerginlik hissederiz. Ancak tüm bu hisler yön algısında kullanılamayacak kadar silik ve belirsizdir. O zaman gözümüzü belirli bir konuma getirmek için hangi irade dürtüsünü ve ne kadar güçlü bir dürtüyü uyguladığımızı hissederiz."

Aynı kasın kısmi felci, parezi, denildiği gibi, aynı çıkarıma daha da kesin bir şekilde işaret ediyor gibi görünmektedir, yani innerve etme iradesi tüm afferent sonuçlarından bağımsız olarak hissedilir. Bu kazanın etkileri hakkında yakın zamanda bir otorite tarafından verilen açıklamayı[459] aktaracağım: "Bir göz kasına, örneğin bir tarafın dış rektusuna giden sinir parezi durumuna düştüğünde, ilk sonuç, normal koşullar altında gözü belki de en uç konumuna dışa doğru döndüren aynı istemli uyaranın, şimdi yalnızca orta derecede bir dışa doğru

457 Physiologische Optik, p. 600.

458 [Burada sol sağlam gözün kapalı olduğu varsayılmaktadır. Eğer her iki göz de aynı alana bakarsa, çift görüntü oluşur ve bu da yargıyı daha da karmaşık hale getirir. Ancak hasta, günler ya da haftalar geçmeden doğruyu öğrenir.-W. J.]

459 Alfred Graefe, in Handbuch der gesammten Augenheilkunde, Bd.VI.s. 18-21.

dönüşü, örneğin 20 dereceyi etkilemeye yetkin olmasıdır. Eğer hasta şimdi sağlam gözünü kapatarak paretik gözünden çok uzakta bulunan bir nesneye bakarsa, bu sonuncusu nesneyi net bir şekilde görebilmek için 20 derece dönecektir, hasta nesneyi sadece 20 derece yana doğru değil, en uç yanal pozisyonuna doğru hareket ettirmiş gibi hissedecektir, çünkü nesneyi görüş alanına getirmek için gerekli olan innervasyon impulsu tamamen bilinçli bir eylemdir, paretik kasın azalmış kasılma durumu ise şimdilik bilincin dışında kalmaktadır. Von Graefe tarafından önerilen dokunma duyusuyla lokalizasyon testi, hastanın şu anda yaptığı hatayı belirginleştirmeye hizmet eder. Eğer hastayı baktığı nesneye aynı taraftaki elinin işaret parmağıyla hızlıca dokunmaya yönlendirirsek, parmağın hareket ettiği çizgi 20 derece dışa doğru yönlendirilmiş görme çizgisi olmayacak, ancak mümkün olan en uç dış görme çizgisine daha yakın olacaktır."

Sol gözünün dış rektusu felçli olan bir taş kesici, deneyim ona bilgeliği öğretene kadar çekiciyle keskisi yerine eline vuracaktır. Sanki burada yön yargısı sadece nesneye bakıldığı zaman rektusun özel olarak innervasyonundan kaynaklanabilirmiş gibi görünmektedir. Tüm afferent hisler, göz sağlam ve yargı doğru olduğunda yaşananlarla aynı olmalıdır. Göz küresi sadece 20 derece döndürülür; bir durumda görüntü diğerinde olduğu gibi retinanın aynı kısmına düşer, göz küresi üzerindeki baskılar ve deri ile konjonktivanın gerilimleri aynıdır. Değişebilen ve bizi hataya sürükleyebilecek tek bir his vardır. Bu his, iradenin gösterdiği çaba olmalıdır; bir durumda ılımlı, diğerinde aşırı, ama her iki durumda da saf ve basit bir etki hissi.

Bu akıl yürütme her ne kadar güzel ve açık görünse de, duygulanım verilerinin eksik bir dökümüne dayanmaktadır. Yazarların hepsi diğer gözde neler olup bittiğini dikkate almayı ihmal etmiştir. Çift görüntü ve diğer yan etkileri önlemek için deneyler sırasında bu göz kapalı tutulmaktadır. Ancak bu koşullar altındaki durumu incelenirse, güçlü duyusal hislerle sonuçlanması gereken değişiklikler gösterdiği görülecektir. Ve bu duyguların hesaba katılması, alıntı yaptığım yazarların sözde yokluklarına dayandırdıkları tüm sonuçları bir anda yıkar. Şimdi bunu göstermeye devam edeceğim.[460]

460 Profesör G. E. Milller (Zur Grundlegung der Psychophysik (1878), s. 318), metinde savunulan yöntemden sonra fenomeni açıklayan ilk kişi oldu. Hâlâ onun kitabından haber-

İlk olarak tam felç vakasını ele alalım ve sağ gözün etkilendiğini varsayalım. Hastanın bakışlarını görüş alanının en sağında yer alan bir nesneye çevirmek istediğini varsayalım. Hering'in çok güzel bir şekilde gösterdiği gibi, her iki göz de ortak bir innervasyon eylemiyle hareket eder ve bu örnekte her ikisi de sağa doğru hareket eder. Ancak felçli sağ göz hareketinin ortasında durur, nesne hâlâ sabitleme noktasının çok uzağında görünmektedir. Bu arada sol sağlam göz, kapalı olmasına rağmen, sağa doğru en uç sınıra ulaşana kadar dönüşünü sürdürür. Her iki göze bakan bir gözlemciye sol göz şaşı görünecektir. Elbette bu devamlı ve aşırı dönme, göz küresinde sağa doğru hareketin afferent hislerini üretir, bu da hastalıklı ve kapalı gözdeki merkezi pozisyonun zayıf hislerini anlık olarak bastırır. Hasta sol göz küresi ile sanki sağ retinası ile geçemediğini algıladığı bir nesneyi takip ediyormuş gibi hisseder. Optik vertigonun tüm koşulları burada mevcuttur: retinada sabit görüntü ve gözlerin hareket ettiğine dair hatalı inanç.

Sol göz küresindeki bir hissin sağ gözün hareket ettiğine dair bir kanaat yaratmaması gerektiğine dair itiraz birazdan ele alınacaktır. Bu arada, alanın belirgin bir şekilde yer değiştirdiği basit parezi vakasına dönelim.

Burada sağ göz nesneyi sabitlemeyi başarır, ancak sol gözün gözlemlenmesi, bir gözlemciye önceki durumda olduğu gibi şiddetli bir şekilde içe doğru kısıldığı gerçeğini ortaya çıkaracaktır. Hastanın

---

dar olmadığım için, iki yıl sonra kendi benzer açıklamamı yayınladım. Profesör Mach, 'Beitrage zur Analyse der Empfindungen' (Empfindungen'in Analizine Giriş), s. 57'de, yer değiştirmeyi sağlamanın yapay bir yolunu tarif eder ve etkiyi aynı şekilde innervasyon hissiyle açıklar. "Gözlerinizi" diyor, "mümkün olduğunca sola doğru çevirin ve gözbebeklerinizin sağ tarafına büyük yumrular halinde bastırın. Daha sonra mümkün olduğunca hızlı bir şekilde sağa doğru bakmaya çalışırsanız, bu, gözlerin tam olarak küresel olmayan formuna bağlı olarak, sadece kusurlu bir şekilde başarılı olur ve sonuç olarak nesneler çok önemli ölçüde sağa doğru yer değiştirmiş görünür. Kısaca ifade etmek gerekirse, sağa doğru bakmaya yönelik çıplak irade, retinadaki tüm görüntülere daha büyük bir sağa doğru ağırlık verir. Bu deney ilk başta şaşırtıcıdır."- Üzülerek söylemeliyim ki ben de başarılı olamadım - hangi nedenle olduğunu bilmiyorum. Ancak başarılı olduğu durumlarda bile bana öyle geliyor ki, koşullar Profesör Mach'ın teorik çıkarımlarının güvenle yapılabilmesi için çok karmaşık. Yörüngeye sıkıştırılan dolgu ve buna karşı göz küresinin basıncı, Profesör Mach'ın bir arada var olduğunu varsaydığı içsel hislerden tamamen ayrı olarak, göz küremizin konumuna ilişkin herhangi bir yanlış algıyı haklı çıkaracak kadar güçlü çevresel hislere yol açmalıdır (sadece doğru türden olsa bile).

parmağının nesneyi işaret ederken aldığı yön, bu şaşı ve kapalı sol gözün yönüdür. Graefe'nin dediği gibi (her ne kadar kendi gözleminin gerçek anlamını kavrayamasa da), "İkincil olarak sapma gösteren gözün [yani sol gözün] görüş hattının yönü ile işaret edilen parmağın yön hattının ne kadar uyumlu olduğu hiçbir şekilde yeterince fark edilmemiş gibi görünüyor."

Kısacası, sol göz küresindeki belirli bir derecedeki dönme hissinin hastaya, görüntüsü yalnızca sağ retinaya düşen bir nesnenin konumunu telkin edebildiğini varsayarsak, translokasyon mükemmel bir şekilde açıklanmış olur. [461] Öyleyse, bir gözdeki bir his diğer gözdeki bir hisle karıştırılabilir mi? Bu kesinlikle mümkündür, çünkü sadece Donders ve Adamük viviseksiyonlarıyla değil, Hering de mükemmel optik deneyleriyle her iki gözün innervasyon aygıtının tek olduğunu ve tek bir organ olarak işlev gördüğünü kanıtlamıştır - Hering'e göre bir çift göz ya da Helmholtz'un Cyclopenauge dediği şey. Bu çift organın tek başına innerve edilen retinal hisleri doğal olarak sol retinaya mı yoksa sağ retinaya mı ait olduklarını bilmemiz açısından ayırt edilemez. Onları sadece nesnelerinin nerede olduğunu söylemek için

461 Hering'in Lehre von Binocularen Sehen, s. 12-14'te tarif ettiği şekilde, ilke olarak tartışılan hastanınkine tam olarak benzeyen bir yanılsama deneysel olarak herhangi bir kişide üretilebilir. Helmholtz'un, innervasyon duygusu kavramına inanan birinden geldiği için özellikle değerli olan açıklamasını aktaracağım: "İki göz önce paralel baksın, sonra sol göz hâlâ sonsuz uzaklıktaki A nesnesine bakarken sağ göz kapatılsın. Her iki gözün yönleri böylece değişmeden kalacak ve A doğru yerinde görülecektir. Şimdi sol gözü optik eksen üzerinde A ile arasında, ancak çok yakınında bulunan bir F noktasına [Hering'in deneyinde bir iğne] ayarlayın. Sol gözün ve optik ekseninin konumu ve retinal görüntünün onun üzerindeki yeri ... bu hareketle tamamen değişmez. Ancak bunun sonucunda nesnede görünür bir hareket meydana gelir - sola doğru bir hareket. Mesafeyi tekrar ayarladığımız anda nesne eski yerine geri döner. Şimdi bu deneyde kendini değiştiren şey sadece kapalı sağ gözün pozisyonudur: F noktasına uyum sağlamak için çaba sarf edildiğinde optik ekseni de bu noktaya doğru yakınsar. . . . Tersine, gözlerim kapalıyken bile optik eksenlerimi birbirinden uzaklaştırmam mümkündür, öyle ki yukarıdaki deneyde sağ göz A'nın çok sağına dönmelidir. Bu uzaklaşmaya ancak yavaşça ulaşılır ve bu nedenle bana yanıltıcı bir hareketi hissettirmez. Ancak bunu yapmak için gösterdiğim çabayı aniden gevşettiğimde ve sağ optik eksen paralel konuma geri döndüğünde, sol gözün sabitlediği nesneyi hemen sola doğru görürüm. Böylece sadece gören A gözünün konumu değil, kapalı B gözünün konumu da görülen nesnenin hangi yönde olduğuna dair yargımızı etkiler. Açık göz sabit kaldığında ve kapalı göz sağa ya da sola doğru hareket ettiğinde, açık gözün gördüğü nesne de sağa ya da sola doğru hareket ediyor gibi görünür." (Physiol. Optik, s. 607-8.)

kullanırız. Duyumların ayrı ayrı hangi retinaya düştüğünü bize öğretmek için özel olarak yönlendirilen uzun bir pratik gerekir. Benzer şekilde, gözbebeklerinin konumlarından kaynaklanan farklı duyumlar da yalnızca nesnelerin konumunun işaretleri olarak kullanılır; doğrudan sabitlenen bir nesne alışkanlıkla iki optik eksenin kesiştiği noktada lokalize edilir, ancak bir eksenin konumunun diğerinden farklı olduğuna dair ayrı bir bilincimiz yoktur. Farkında olduğumuz tek şey, gözbebeklerinde belirli bir 'gerginlik' hissi ve buna eşlik eden, şu kadar önde ve şu kadar sağda ya da solda gördüğümüz bir nesne olduğu algısıdır. Böylece bir gözdeki 'kas' sürecinin diğer gözdeki retina süreciyle birleşerek algısal bir yargıya varması, bir gözdeki iki sürecin birleşmesi kadar olasıdır.

İnervasyon duygusuna ilişkin bir başka dolaylı kanıt da Profesör Mach tarafından aşağıdaki şekilde ortaya konmuştur: "Bir köprünün üzerinde durup altından akan suya baktığımızda, su hareket halindeymiş gibi görünürken kendimizi genellikle hareketsiz hissederiz. Ancak suya uzun süre bakmak, genellikle gözlemci ve çevresiyle birlikte köprünün aniden suyun tersi yönde hareket ediyormuş gibi görünmesine neden olurken, suyun kendisi hareketsiz duruyormuş gibi görünür. Nesnelerin göreceli hareketi her iki durumda da aynıdır ve bu nedenle bazen birinin, bazen de diğerinin hareket ettiğinin hissedilmesinin yeterli bir fizyolojik zemini olmalıdır. Bu konuyu rahatça araştırabilmek için,

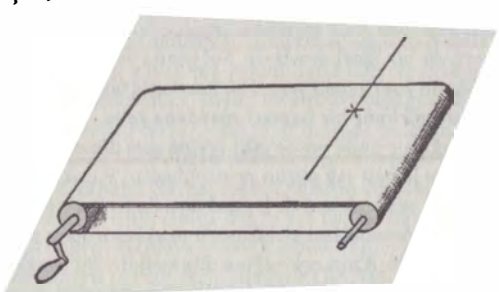

Fig 86

Şekil 86'da gösterilen basit bir düzenek inşa ettirdim. Basit desenli bir yağlı bez yatay olarak iki silindirin (her biri 2 metre uzunluğunda

ve 3 feet aralıklı) üzerine gerilir ve bir krank yardımıyla tekdüze hareket halinde tutulur Bezin karşısında ve yaklaşık 30 cm. üzerinde, gözlemcinin gözü için bir sabitleme noktası görevi gören bir düğüm ile bir ip gerilir. Gözlemci kumaşın hareket ederken oluşturduğu deseni gözleriyle takip ederse, onu hareket halinde, kendisini ve çevresini ise hareketsiz görür. Ancak düğüme bakarsa, kısa süre sonra tüm odanın kumaşın yönünün tersine hareket ettiğini, kumaşın ise hareketsiz durduğunu hisseder. Bakış tarzındaki bu değişim kişinin o anki eğilimine göre az ya da çok zamanda gerçekleşir, ancak genellikle birkaç saniye sürer. Eğer kişi bu noktayı bir kez anlarsa, bu iki görünüşü istediği gibi değiştirebilir. Yağlı bezin her takibi gözlemciyi hareketsiz kılar; düğümün her sabitlenmesi ya da yağlı beze her dikkatsizlik, böylece desenin bulanıklaşması, onu görünürde harekete geçirir."[462]

Profesör Mach bu olguyu şu şekilde açıklamaya devam eder: "Hareketli nesneler, bilindiği gibi, göz üzerinde kendine özgü bir motor uyarım uygular, dikkatimizi çekerler ve bakışımız onları takip eder. Eğer bakış gerçekten onları takip ediyorsa hareket ettiklerini varsayarız. Ancak göz, hareket eden nesneleri takip etmek yerine sabit bir şekilde hareketsiz kalıyorsa, aldığı sürekli hareket uyarısı, motor aygıtına akan eşit derecede sabit bir innervasyon akımı tarafından nötralize ediliyor olmalıdır. Ancak bu, sabit bir şekilde sabitlenmiş noktanın kendisi diğer yönde düzgün bir şekilde hareket ediyor olsaydı ve biz de onu gözlerimizle takip ediyor olsaydık olacak olan şeydir. Bu gerçekleştiğinde, bakılan hareketsiz şeyler hareket halinde görünmelidir."[463]

Mach'a göre, x düğümü, ip, biz ve tüm durağan çevremiz böylece hareket halindeymiş gibi görünür, çünkü gözbebeklerimizi, desen veya akan dalgalar tarafından üzerlerine uygulanan sürüklenmeye direnmek için sürekli olarak innerve ederiz. Bu gözlemi akan akarsuların üzerinde defalarca tekrarladım, ancak Mach'ın tarif ettiği gibi tam bir yanılsama elde etmeyi asla başaramadım. Köprünün ve kendi bedenimin hareketini hissediyorum, ama nehir hiçbir zaman tamamen durmuş gibi görünmüyor: ben diğer yönde yüzerken o hâlâ bir yönde hareket ediyor. Ancak, yanılsama ister kısmi ister tam olsun, Profesör

462 Beitrage zur Analyse der Empfindungen, p. 65.
463 S. 68

Mach'ınkinden farklı bir açıklamayı benimsemek bana daha doğal geliyor. Yanılsamanın, dikkatimiz hareket eden yağlı bez üzerinde tam olarak sabitlendiğinde, onu olduğu gibi algıladığımızda sona erdiği söylenir ve tam tersine, yağlı bezi doğrudan sabitlediğimiz ve kendi bedenimize göre konumu değişmeyen bir nesnenin arkasında belli belirsiz hareket eden bir arka plan olarak algıladığımızda yeniden başladığı söylenir. Ancak bu, kendimizi bir taşıtta, at sırtında ya da bir teknede taşıdığımız zaman sahip olduğumuz türden bir bilinçtir. Biz ve eşyalarımız bir yöne giderken, tüm arka plan diğer yöne gider. Bu nedenle, Profesör Mach'ın illüzyonunu, yukarıda anlatılan demiryolu istasyonlarındaki illüzyona benzer şekilde açıklamayı tercih ediyorum. Diğer tren hareket eder, ama bizimkinin hareket ediyormuş gibi görünmesine neden olur, çünkü pencereyi doldurduğu için şu an için toplam arka plan olarak durmaktadır. Yani burada su ya da yağlı bez, biz kendimize onun üzerinde hareket ediyormuşuz gibi göründüğümüzde bizim için arka plan olarak durmaktadır. Retina tarafından hissedilen göreceli hareket, daha çok kendi içinde ve daha az sadece bir tekrar olarak baktığımız bileşenlerinden birine atanır. Bu, yağlı bezin üzerindeki düğüm ya da ayağımızın altındaki köprü olabileceği gibi, diğer yandan yağlı bezin deseni ya da dönen akarsuyun yüzeyi de olabilir. Ayın ve içinden parladığı bulutların görünen hareketlerinde de benzer değişiklikler, dikkatin benzer şekilde değiştirilmesiyle üretilebilir. Bununla birlikte, görsel alanın hangi kısmının esas nesne, hangi kısmının arka plan olduğuna dair kavrayışımızdaki bu tür değişikliklerin innervasyon hisleriyle hiçbir bağlantısı yok gibi görünmektedir. Bu nedenle, Profesör Mach'ın gözlemini ikinci duyguların varlığına dair bir kanıt olarak göremem. [464]

464 Bu metnin yorumunu arkadaşım ve eski öğrencim Bay E. S. Drown'a borçluyum. Kendim gözlemlemeden önce bu fenomeni gözlemlemesi için onu görevlendirmiştim. Retina ve deri üzerindeki göreli hareketi yorumlamamızdaki kararsızlıklarla ilgili olarak yukarıya bakınız.

Herr Mlinsterberg inervasyon hissine karşı birkaçını alıntılayacağım ek nedenler sunar. Birincisi, hareketle ilgili fikirlerimiz silik fikirlerdir ve bu yönleriyle duyumların hafızadaki kopyalarına benzerler. Eğer bunlar giden deşarjın hisleri olsalardı, bilincin kopyaları değil orijinal halleri olurlardı ve analoji yoluyla diğer orijinal haller gibi canlı olmaları gerekirdi. Bu iki özelliğin birbirine bağlı olduğunu ve örneğin bağırsaklarımızı istediğimiz zaman kasamamamızın nedeninin, onların kasılmasının nasıl hissettir-

İnervasyon hissine ilişkin ikinci derece kanıtlar da iç gözlemsel kanıtlar gibi çökmüş görünmektedir. Ancak bunu kanıtlamaya yönelik deneyleri çürütebileceğimiz gibi, bunu çürüten deneyler de ortaya koyabiliriz. Bir uzvunu gönüllü olarak hareket ettiren bir kişi her halükarda onu innerve etmelidir ve eğer innervasyonu hissediyorsa, uzvun kendisi anestetik olsa bile, uzvunun ne hakkında olduğunu tanımlamak için bu hissi kullanabilmelidir. Bununla birlikte, eğer uzuv tamamen aneztetik ise, kasılırken ne kadar iş yaptığını hiç bilmediği ortaya çıkar - başka bir deyişle, uyguladığı innervasyon miktarına dair hiçbir algısı yoktur. Gley ve Marillier tarafından muayene edilen bir hasta bunu çok güzel bir şekilde göstermiştir. Kollarının tamamı ve göbeğine kadar gövdesi hem yüzeysel hem de derinlemesine duyarsızdı, ancak kolları felç olmamıştı: "Üç taş şişe alıyoruz - ikisi boş ve her biri 250 gram ağırlığında; üçüncüsü cıva dolu ve 1850 gram ağırlığında. L...'den ağırlıklarını tahmin etmesini ve hangisinin en ağır olduğunu söylemesini istiyoruz. Üçünü de aynı ağırlıkta bulduğunu beyan etti. Birçok gün arayla her biri altı deneyden oluşan iki seri yaptık. Sonuç hep aynı oldu. Deneyin öyle bir şekilde düzenlendiğini söylemeye gerek yok, öyle ki ne görerek ne de duyarak bilgi sahibi olabiliyordu. Hatta bir şişe dolusu cıvayı elinde tutarken, ağırlığının olmadığını fark ettiğini bile söyledi. Sırayla eline (gözleri hâlâ sargılı) bir parça balmumu, sert bir tahta çubuk, kalın bir Hint-kauçuk tüpü, uzunlamasına katlanmış ve buruşturulmuş bir gazete koyduk ve bu çeşitli nesneleri sıkmasını sağladık. Hiçbir direnç farkı hissetmiyor ve elinde bir şey olduğunu bile algılamıyor."[465]

Bay Gley başka bir yerde[466] Dr. Bloch tarafından yapılan ve uzuvlarımızın pozisyonuna dair sahip olduğumuz hissin, ortaya konan innervasyon hissine kesinlikle hiçbir şey borçlu olmadığını kanıtlayan deneyleri aktarmaktadır. Dr. Bloch, kenarları yaklaşık 90 derecelik bir

diğine dair hiçbir hafıza imgesine sahip olmamamız olduğunu hangi akıl kabul eder? Sözde innervasyon hissi her zaman 'zihinsel ipucu' olsaydı, burada olduğu gibi kasılmaların kendilerinin hissedilmediği durumlarda bile neden buna sahip olamayacağımızı ve neden kasılmaları ortaya çıkaramayacağını anlamıyoruz. (Die Willens handlung, s.87-8.)

465 Revue Philosophique, xxiii. 443.

466 Aynı eser. XX. 604.

açı yapan bir ekranın açısının karşısında durmuş ve ellerini simetrik olarak yerleştirmeye çalışmış ya da her ikisinin de ekranın iki kenarında, bu amaç için karelerle işaretlenmiş olan karşılık gelen noktalara düşmesini sağlamıştır. Ortalama hata not edildikten sonra, bir el pasif olarak bir asistan tarafından ekran tarafındaki bir noktaya taşındı ve diğeri aktif olarak karşı taraftaki karşılık gelen noktayı aradı. Uyuşmanın doğruluğunun, her iki kolun da istemli olarak innerve edildiği durumdaki kadar büyük olduğu kanıtlanmış, bu da iki deneyden ilkinde innervasyon bilincinin uzuvların pozisyon hissine hiçbir şey katmadığını göstermiştir. Dr. Bloch daha sonra bir elinin baş ve işaret parmakları arasında bir kitabın belirli sayıda sayfasını bastırarak, diğer elinin aynı parmakları arasında eşit sayıda sayfayı bastırmayı denedi. Bunu, söz konusu parmaklar lastik bantlarla birbirinden ayrıldığında da, müdahale edilmediğinde olduğu kadar iyi yapmıştır; bu da, ilk durumda gerekli olan fizyolojik olarak çok daha büyük innervasyon akımının, her halükarda uzamsal karakteri söz konusu olduğu sürece, yapılan hareketin bilinci üzerinde hiçbir etkisi olmadığını göstermiştir[467].

467 Herr Sternberg (Pflüger's Archiv, XXXVII. s. 1), bir hareket yapmayı irade ettiğimizde genellikle bunun yapıldığını düşünmemiz olgusundan hareketle inervasyon hissini kanıtladığını düşünmektedir. Yukarıda s. 105-6'da bazı gerçekleri zaten görmüştük. S., Exner'den arka dişlerimizin arasına sert bir lastik parçası koyup ısırdığımızda, ön dişlerimizin fiziksel olarak imkansız olmasına rağmen birbirlerine yaklaşıyor gibi göründükleri gerçeğini aktarır. Aşağıdaki deneyi öneriyor: Avucunuzu bir masanın üzerine koyun, işaret parmağınız masanın kenarına gelecek ve mümkün olduğunca geriye doğru bükülecek şekilde, masa diğer parmaklarınızı uzatılmış halde tutarken; sonra işaret parmağınızın uç eklemini bakmadan bükmeye çalışın. Bunu yapamazsınız ama yine de yaptığınızı düşünürsünüz. Yazara göre burada da innervasyon, icra edilen bir hareket olarak hissedilmektedir. Bana öyle geliyor ki, daha önce de söylediğim gibi, yanılsama tüm bu durumlarda fikirlerin müzmin birlikteliğinden kaynaklanıyor. Normalde hareket etme isteğimizi her zaman hareket ettiğimiz hissi takip eder, ancak eşzamanlı olarak dışsal bir direnç hissi olmadığı sürece. Sonuç olarak, hiçbir dış direnç hissetmediğimiz ve kas ve tendonların gerildiği durumlarda, değişmez bir şekilde ilişkilendirilen fikir halüsinatif olacak kadar yoğundur. Dişlerle ilgili deneyde, diş etlerimiz kasıldığında alışılagelmiş olarak karşılaştığımız direnç yumuşak bir dirençtir. Dişlerimizi sert kauçuk gibi bir şeyin üzerine milyonda bir kez kapatmayız; bu yüzden bunu yaptığımızda, alışılmış sonucu hayal ederiz. Uzuvları kesilmiş kişiler çoğu zaman onları hâlâ oradaymış gibi hissetmeye devam eder ve dahası, kendilerine onları istedikleri gibi hareket ettirme hissi verebilirler. Örneğin 'ayak parmaklarını çalıştırma' fikrinin yaşam boyu süren duyusal ortaklığı (herhangi bir karşıt duyumla düzeltilmeden, çünkü var olmayan ayak

O halde, genel olarak bakıldığında, bu innervasyon hislerinin var olmaması her şey kadar olası görünmektedir.

Eğer motor hücreler farklı yapılarsa, arka kökler kesildikten sonra motor sinir gövdelerinin olduğu gibi duyarsızdırlar. Eğer ayrı yapılar

---

parmaklarından gerçek bir hareketsizlik hissi gelemez), fikri takip eder ve onu yutar. Adam ayak parmaklarının 'çalıştığını' düşünür (bkz. Proceedings of American Soc. for Psych. Research, s. 249).

Herr Loeb de benim metnimin yazılmasından sonra yaptığı gözlemlerle innervasyon hissini kurtarmaya çalışıyor, ancak bunlar beni diğerlerinin argümanlarından daha fazla ikna etmiyor. Loeb'in gerçekleri şunlardır (Pflüger's Archiv, XLIV. s. 1): Dikey bir yüzeyin önünde durursak ve farklı yükseklikteki ellerimizle aynı anda bize eşit derecede kapsamlı görünen hareketler yaparsak, kasları (kolun konumu nedeniyle) zaten daha fazla kasılmış olan kolla yapılan hareket her zaman gerçekten daha kısa olur. Kollar yanal olarak simetrik olmadığında da aynı sonuç ortaya çıkar. Loeb, her iki kolun da ortak bir innervasyon sayesinde kasıldığını, ancak bu innervasyonun daha fazla kasılmış kol üzerinde nispeten daha az etkili olmasına rağmen, eşit güç hissimizin, iki uzvun geri gönderdiği hareket duyumlarının farklılığını bastırdığını ve geçtikleri alanların aynı olduğunu düşünmemize neden olduğunu varsayar. "İstemli hareketlerimizin kapsamı ve yönüne ilişkin duyum, buna göre, hareketin etkin organda yarattığı hislere değil, hareket etme isteğimizin etkisine bağlıdır." Eğer bu Loeb'in sözünü ettiği temel yasa ise, neden sadece iki el aynı anda hareket ettiğinde etkisini göstermektedir? Aynı el art arda hareket ettiğinde neden olmasın? Ve özellikle de her iki el simetrik olarak ya da aynı seviyede hareket ettiğinde, ama biri ağırlıklı olduğunda neden olmasın? Ağırlıklı bir elin yukarı doğru eşit mesafede hareket edebilmesi için ağırlıksız bir elden daha güçlü bir innervasyona ihtiyacı olduğu kesindir; ancak Loeb'in de itiraf ettiği gibi, bu koşullar altında elin kat ettiği yolu abartma eğiliminde değilizdir. Gerçek şu ki, Loeb'in incelediği yanılsama birçok faktörün karmaşık bir sonucudur. Bana öyle geliyor ki bunlardan biri, çocukluktaki iki taraflı hareket tipine geri dönmeye yönelik içgüdüsel bir eğilimdir. Yetişkinlikte kollarımızı çoğunlukla değiştirerek hareket ettiririz; ancak bebeklikte kolların serbest hareketleri neredeyse her zaman her iki tarafta da benzerdir, hareket yönü yatay olduğunda simetriktir ve dikey olduğunda eller aynı seviyededir. Hareketler hızla yapıldığında en doğal innervasyon, hareketi bu forma geri götüren innervasyondur. Bu arada iki el tarafından ayrı ayrı kat edilen uzunluklara ilişkin tahminimiz, genellikle kapalı gözlerle yapılan tahminlerde olduğu gibi (bkz. Loeb'in daha önceki makalesi, Untersuchungen Über den Fühlraum der Hand, Pflüger's Archiv, XLI 107), hareketin görünen hızına ve süresine dayanmaktadır. Süre her iki el için de aynıdır, çünkü hareketler aynı anda başlar ve biter. Deneysel koşullar altında iki elin hızlarının karşılaştırılması neredeyse imkânsızdır. Ağırlıkları iki elimizle aynı anda 'kaldırdığımızda' ne kadar kusurlu bir ayırıma sahip olduğumuz iyi bilinmektedir ve G. E. Müller, kaldırma hızının ağırlık yargımızı belirlemede ana faktör olduğunu iyi bir şekilde göstermiştir (Pflüger's Archiv, XLV. 57). İki hareketin uzunluğunun doğru bir şekilde karşılaştırılması için, tartışılmakta olan deneyleri yöneten koşullardan daha elverişsiz koşullar düşünmek pek mümkün değildir. Öne çıkan tek işaret, iki hareketin eşit olduğu sonucunu çıkarmamıza yol açacak olan süredir. Sonuç olarak, motor merkezlerimizdeki doğal bir eğilim onları böyle olmaktan alıkoysa da, onları eşit kabul ediyoruz.

değillerse, sadece son duyu hücreleri, 'huninin ağzındakiler'[468] iseler, o zaman bilinçleri sadece kinestetik fikirler ve duyumlardan ibarettir ve bu bilinç, boşalmasından ziyade içlerindeki faaliyetin yükselişine eşlik eder. Bilincimizin tüm içeriği ve malzemesi - diğer her şeyin olduğu gibi hareketin de bilinci - bu nedenle periferik kökenlidir ve bize ilk olarak periferik sinirler aracılığıyla gelir. Bu sansasyonel sonuçla ne kazandığımız sorulacak olursa, en azından basitlik ve tekdüzelik kazandığımızı söyleyebilirim. Uzay, İnanç ve Duygular bölümlerinde, duyumun genel olarak sanıldığından çok daha zengin bir şey olduğunu gördük ve bu bölüm bu noktada onlarla aynı çizgiye düşüyor gibi görünüyor. Duyumculuğun tüm içsel özgünlüğü ve kendiliğindenliği ortadan kaldıran küçük düşürücü bir inanç olmasına gelince, söylenmesi gereken şudur: İçsel kendiliğindenliğin savunucuları, onun adına, dışarıya akan enerjinin bilinci için mücadele ettiklerinde, onun gerçek kalesine sırtlarını dönüyor olabilirler. Bırakın böyle bir bilinç olmasın; tüm hareket düşüncelerimiz sansasyonel bir yapıda olsun; yine de bunlardan birinin vurgulanmasında, seçilmesinde ve diğerine tercih edilmesinde, ona 'benim için gerçek ol' denmesinde, içsel inisiyatifimizin gösterilmesi için geniş bir alan vardır. Bana öyle geliyor ki, pasif materyaller ile ruhun etkinliği arasındaki gerçek çizgi burada çizilmelidir. Bu çizgiyi giden ve gelen sinirsel dalgayla bağlantılı fikirler arasında çizmek kesinlikle yanlış bir stratejidir[469].

Zihnimizde hangisini yapacağımıza karar verdiğimiz anda, bir hareketle diğeri arasında ayrım yaptığımız fikirler her zaman duyusal kökenliyse, o zaman "Hangi duyusal düzende olmaları gerekir?" sorusu ortaya çıkar. Hatırlanacağı üzere, kinestetik izlenimin iki derecesini ayırt etmiştik: hareketin gözde, kulakta ya da uzaktaki deride vs. yarattığı uzak izlenimler ve hareket eden parçaların kendisinde,

468 Bu hiçbir şekilde makul olmayan bir görüş değildir..

469 Maine de Blran, Roger CoUard, Sir John Herschel, Dr. Carpenter, Dr. Martineau, hepsi, irademize karşı dışsal bir direncin farkına vardığımızda, bize bir dış dünyanın varlığının öğretildiği bir güç-duyusu ortaya koyuyor gibi görünüyor. Ben her çevresel duyumun bize bir dış dünya verdiğini düşünüyorum. Derimizin üzerinde sürünen bir böcek bize sırtımıza yüklenen yüz kilo kadar 'dışsal' bir izlenim verir.- M. A. Bertrand'ın görüşlerime yönelik eleştirisini okudum (La Psychologic de I'Eflfort, 1889); ancak çaba hissini tamamen inkar ettiğimi düşünüyor gibi göründüğü için, büyüleyici ifade tarzına rağmen bundan hiçbir fayda sağlayamıyorum.

kaslarda, eklemlerde vs. yarattığı yerleşik izlenimler. Şimdi, zihinsel işaret olarak adlandırdığım şeyi yalnızca yerleşik imgeler mi oluşturur, yoksa uzaktakiler de aynı şekilde yeterli olur mu?

Zihinsel ipucunun ya yerleşik ya da uzak türden bir imge olabileceği konusunda hiçbir şüphe yoktur. Bir hareketi öğrenmeye baÇladığımızda, yerleÇik duyguların güçlü bir Çekilde bilinçten önce gelmesi gerekiyormuş gibi görünse de, daha sonra durum böyle olmak zorunda değildir. Aslında kural, bunların bilinçten giderek daha fazla uzaklaşma eğiliminde olması ve bir harekette ne kadar pratik yaparsak, zihinsel ipucunu oluşturan fikirlerin o kadar 'uzak' hale gelmesi gibi görünmektedir. İlgilendiğimiz şey bilincimizde kalan şeydir; diğer her şeyden olabildiğince çabuk kurtuluruz. Yerleşik hareket duygularımızın kural olarak bizim için hiçbir önemi yoktur. Bizi ilgilendiren şey hareketin ulaşacağı amaçlardır. Böyle bir amaç genellikle göz ya da kulak, bazen de deri, burun ya da damak üzerindeki dış izlenimdir. Şimdi amaç fikrinin kendisini kesinlikle doğru motor innervasyonla ilişkilendirmesine izin verin ve innervasyonun yerleşik etkilerinin düşüncesi, daha önce innervasyon hissinin kendisinin olacağı sonucuna vardığımız kadar büyük bir engel haline gelecektir. Zihnin buna ihtiyacı yoktur; tek başına amaç yeterlidir.

O halde, son fikri giderek daha fazla kendini her şeye yeterli kılma eğilimindedir. Ya da, her halükarda, eğer kinestetik fikirler çağrılırsa, hemen yakalandıkları canlı kinestetik duygular içinde öylesine boğulurlar ki, ayrı varlıklarının farkına varacak vaktimiz olmaz. Yazarken, duyumlarımdan ayrı bir şey olarak, kalemimden akan harflerin ne görünüşüne ne de dijital hissine dair hiçbir beklentim yok. Kelimeler, ben onları yazmadan önce zihinsel kulağımda çınlıyor, ama zihinsel gözümde ya da elimde değil. Bu, sık sık tekrarlanan hareketlerin zihinsel ipuçlarını takip etme hızından kaynaklanıyor. Tasavvur edilir edilmez kabul edilen bir amaç, onu gerçekleştirmeye götüren zincirin ilk hareketinin merkezini doğrudan etkiler ve ardından tüm zincir, Cilt I'de açıklandığı gibi yarı refleks olarak tıkırdar.

Okuyucu bunun tüm akıcı ve tereddütsüz gönüllü eylemlerde doğru olduğunu kesinlikle kabul edecektir. Buradaki tek özel irade, performansın başlangıcında ortaya çıkar. Bir adam kendi kendine

"Gömleğimi değiştirmeliyim" der ve istemeden de olsa ceketini çıkarır ve parmakları alışkın oldukları şekilde yelek düğmelerinde vs. çalışmaya başlar; ya da "Aşağıya inmeliyim" deriz ve bir de bakarız ki ayağa kalkmış, yürümüş ve kapının kolunu çevirmişiz; - tüm bunlar bir dizi yönlendirici duyumla birleşen ve birbiri ardına ortaya çıkan bir son fikri sayesinde gerçekleşir. Öyle görünüyor ki, ne zaman araçların ideal bilinciyle meşgul olsak, amaca ulaşmamızda doğruluk ve kesinlikten yoksun kalırız. Bir kirişin üzerinde yürürken ayaklarımızın konumunu ne kadar az düşünürsek o kadar iyi yürürüz. Atarız ya da yakalarız, vururuz ya da keseriz, bilincimiz ne kadar az dokunsal ve kaslı olursa (ne kadar az yerleşik olursa) ve ne kadar sadece optik olursa (ne kadar uzak olursa) o kadar iyi olur. Gözünüzü hedeflediğiniz yerde tutun, eliniz onu yakalayacaktır; elinizi düşünün ve büyük olasılıkla hedefinizi kaçıracaksınız. Dr. Southard, bir kalem ucuyla bir noktaya görsel olarak dokunsal zihinsel ipucundan daha doğru bir şekilde dokunabildiğini keşfetmiştir. İlk durumda küçük bir nesneye bakmış ve dokunmaya çalışmadan önce gözlerini kapatmıştır. İkinci durumda ise nesneyi gözleri kapalı olarak yerleştirmiş ve elini çektikten sonra tekrar dokunmaya çalışmıştır. Dokunma ile ortalama hata (sonuçların en olumlu olduğu zaman) 17.13 mm idi. Görme ile ise sadece 12,37 mm.[470] - Bütün bunlar iç gözlem ve gözlemin açık sonuçlarıdır. Hangi sinirsel mekanizma tarafından mümkün kılındıklarını şu aşamada araştırmamıza gerek yoktur.

Bölüm 18'de bireylerin zihinsel imgelemleri açısından ne kadar büyük farklılıklar gösterdiklerini gördük. Fransız yazarlar tarafından dokunsal olarak adlandırılan imgelem türünde, kinestetik fikirlerin benim anlattığımdan daha belirgin olması muhtemeldir. Bireysel anlatımlarda çok büyük bir tekdüzelik beklememeli ve hangisinin süreci 'gerçekten' temsil ettiği konusunda çok fazla tartışmamalıyız[471].

470 Bowditch ve Southard, Journal of Physiology, cilt. No. 3. Bu deneylerde, nesnenin gözle veya elle yerinin tespit edilmesi ile dokunmaya başlanması arasında iki saniye geçtiğinde maksimum doğruluğa ulaşıldığı görülmüştür. "İşaretin yeri bir elle tespit edilip diğer elin dokunması gerektiğinde, hata aynı elin hem yeri tespit edip hem de dokunmasından çok daha büyüktü.

471 Patolojik vakalar tartışılırken de aynı dikkat gösterilmelidir. Periferik anestezinin gönüllü güç üzerindeki etkilerinde dikkate değer farklılıklar vardır. Metinde alıntılanan

İstemli olabilmesi için kendisinden önce gelmesi gereken 'hareket fikrinin' ne olduğunu şimdi açıklığa kavuşturduğuma inanıyorum. Bu, hareketin gerektirdiği innervasyon düşüncesi değildir. Bu, hareketin yerleşik ya da uzak ve bazen gerçekten de çok uzak olan duyulur etkilerinin beklentisidir. Bu tür beklentiler, en hafif deyimiyle, hareketlerimizin ne olacağını belirler. Başından beri sanki onlar da ne olacağını belirleyecekmiş gibi konuştum. Kuşkusuz bu durum pek çok okuyucunun kafasını karıştırmıştır, çünkü iradenin söz konusu olduğu pek çok durumda, hareketin yalnızca kavranmasına ek olarak

---

vakalar hiçbir şekilde tek tip değildir. Bu vakalarda hastalar gözleri açıkken uzuvlarını doğru, kapalıyken ise yanlış hareket ettirebilmişlerdir. Ancak diğer vakalarda, anestezik hastalar gözleri kapalıyken uzuvlarını hiç hareket ettiremezler. (Bu tür iki vakanın raporları için Bastian'ın 'Brain' adlı kitabına, Binet'in Rev. Philos., xxv. 478. bakınız) M. Binet bu (histerik) vakaları ışığın 'dinamojenik' uyaranını gerektirdiği şeklinde açıklamaktadır (bkz. yukarıda). Bununla birlikte, bu vakalar doğuştan optik hayal gücünün kusurlu olduğu, 'zihinsel işaretin' normalde 'dokunsal' olduğu ve bu dokunsal işaretin kinestetik merkezlerin işlevsel ataleti nedeniyle başarısız olduğunda, boşalmayı belirleyecek kadar güçlü tek optik işaretin gerçek bir göz hissi olması gerektiği vakalar olabilir. -Üçüncü bir sınıf vaka daha vardır ki, bu vakalarda uzuvlar pasif olarak basılan hareketler için bile tüm duyarlılığını kaybetmiştir, ancak gözler kapalıyken bile istemli hareketler doğru bir şekilde gerçekleştirilebilir. MM. Binet ve Fere, histerik hemian-estetikler arasında bulunan bu ilginç vakalardan bazılarını rapor etmişlerdir. Örneğin, bu kişiler gözleri kapalı olmasına ve yazmanın gerçekleştiğini hissetmemelerine rağmen istedikleri zaman doğru bir şekilde yazabilirler ve birçoğu yazmanın ne zaman başladığını ya da bittiğini bilmez. Tekrar tekrar a harfini yazmaları ve ardından kaç kez yazdıklarını söylemeleri istendiğinde, bazıları sayıyı belirleyebilmekte, bazıları ise belirleyememektedir. Bazıları ne yapıldığına dair görsel hayal gücüyle yönlendirildiklerini kabul etmektedir. Cf. Archives de Physiologic, Ekim 1887, s. 363-5. Şimdi ilk bakışta, bu vakalarda giden innervasyon hislerinin var olması ve hesaba katılması gerektiği anlaşılmaktadır. Hastanın bilincinde olduğu yakın ya da uzak başka hiçbir yönlendirici izlenim yoktur; ve eğer inervasyon duyguları yoksa, bu yazı mucizevi olacaktır. Ancak bu tür hisler bu vakalarda mevcutsa ve hareketlerin başarısını doğru bir şekilde yönlendirmek için yeterliyse, gözler kapatıldığında hareketin düzensizleştiği diğer anestezi vakalarında neden yeterli değildir? İnervasyon vardır, yoksa hareket olmazdı; neden inervasyon hissi kaybolmuştur? Gerçek, M. Binet'nin varsaydığı gibi (Rev. Philos., XXM. s. 479), bu vakaların innervasyon hissi için argüman olmadığıdır. Bunlar patolojik tuhaflıklardır ve hastalar gerçekten anestezik değildir, fakat o tuhaf ayrışmanın ya da bölünmenin kurbanlarıdır.

Janet, Binet ve Gurney sayesinde yeni yeni anlamaya başladığımız ve ayrılan kısmın (bu durumda kinestetik duyumlar) yine de olağan etkilerini üretmeye devam edebileceği, bilinçlerinin bir kısmının diğer kısmından ayrılması. Yukarıda söylenenleri karşılaştırın.

özel bir fiilin ya da rızanın da gerekli olduğu görülmektedir ve ben bu fiili tümüyle hesabımın dışında bıraktım. Bu da bizi bir sonraki noktaya götürmektedir.

İradenin psikolojisi. Bu kadar sıkıcı ön meseleden kurtulduğumuz için artık daha kolay ele alınabilir.

IDEO-MOTOR EYLEM

Soru şudur: Bir hareketin hissedilebilir etkilerine dair tartışma fikri yeterli zihinsel ipucu mudur, yoksa hareketin takip edilebilmesi için irade, karar, rıza, açık rıza veya diğer eşanlamlı bilinç olgusu şeklinde ek bir zihinsel öncül mü olmalıdır?

Cevap veriyorum: Bazen çıplak fikir yeterlidir, ancak bazen bir irade, emir veya açık rıza şeklinde ek bir bilinçli unsurun araya girmesi ve hareketten önce gelmesi gerekir. İrade içermeyen durumlar daha temel, çünkü daha basit olan çeşitliliği oluşturur. Diğerleri, uygun zamanda tam olarak tartışılması gereken özel bir karmaşıklık içerir. Şimdilik, irade sürecinin bir türü olarak, ideo-motor eylem ya da salt düşünce üzerine hareket dizisi olarak adlandırılan duruma dönelim.

Hareket tereddütsüz ve derhal zihindeki düşünceyi takip ettiğinde, ideo-motor eyleme sahip oluruz. O zaman kavrama ile uygulama arasında hiçbir şeyin farkında olmayız. Arada elbette her türlü nöro-kas işlemi gerçekleşir ama biz bunların hiçbirini bilmeyiz. Eylemi düşünürüz ve o gerçekleşir; iç gözlemin bize bu konuda söylediği tek şey budur. Sanırım ideo-motor eylem adını ilk kez kullanan Dr. Carpenter, yanılmıyorsam bunu zihinsel yaşamımızın merakları arasına yerleştirmiştir. Gerçek şu ki, bu bir merak değil, sadece kılık değiştirmiş normal bir süreçtir. Konuşurken yerdeki bir iğnenin ya da kolumdaki tozun farkına varıyorum. Konuşmayı yorumlamadan tozu siliyorum ya da iğneyi alıyorum. Açık bir karar vermem, ancak nesnenin salt algısı ve eylemin anlık düşüncesi kendiliğinden ikincisini meydana getiriyor gibi görünür. Benzer şekilde, akşam yemeğinden sonra masada oturuyorum ve kendimi zaman zaman tabaktan fındık ya da kuru üzüm alıp yerken buluyorum. Akşam yemeğim düzgün bir şekilde bitmiştir ve sohbetin harareti içinde ne yaptığımın pek farkında değilimdir,

ancak meyvenin algılanması ve onu yiyebileceğime dair geçici fikir, ölümcül bir şekilde bu eylemi gerçekleştiriyor gibi görünmektedir. Burada kesinlikle açık bir fiili durum yoktur; günün her saatini dolduran ve gelen duyumların o kadar çabuk harekete geçirdiği ve çoğu zaman iradi eylemlerden ziyade refleks olarak adlandırılıp adlandırılmayacağına karar vermenin zor olduğu tüm o alışılmış gidiş gelişlerde ve yeniden düzenlemelerde olduğu gibi. Bölüm IV'te, bir sona götüren alışılmış bir dizi eylemin ara terimlerinin bu yarı otomatik türden olma eğiliminde olduğunu gördük. Lotze'nin dediği gibi: "Yazı yazarken ya da piyano çalarken, birbirini hızla takip eden çok sayıda karmaşık hareket görürüz; bunların kışkırtıcı temsilleri bilinçte neredeyse bir saniye bile kalmaz, kesinlikle kişinin kendini temsilin eyleme geçişine kayıtsız şartsız teslim etme genel iradesinden başka bir iradeyi uyandıracak kadar uzun değildir. Günlük hayatımızın tüm eylemleri bu şekilde gerçekleşir: Ayağa kalkmamız, yürümemiz, konuşmamız, tüm bunlar asla iradenin belirgin bir dürtüsünü gerektirmez, ancak düşüncenin saf akışı tarafından yeterli bir şekilde gerçekleştirilir."[472]

Tüm bunlarda, eylemin tereddütsüz ve dirençsiz bir şekilde devam etmesinin belirleyici koşulu, zihinde çelişkili herhangi bir kavramın bulunmaması gibi görünmektedir. Ya zihinde başka hiçbir şey yoktur ya da var olan şey çatışmaz. Hipnotik denek ilk durumun farkındadır. Ona ne düşündüğünü sorun, bire on "hiçbir şey" cevabını alacaktır. Sonuç olarak hem kendisine söylenen her şeye inanır hem de telkin edilen her eylemi gerçekleştirir. Telkin sesli bir komut olabilir ya da gerekli hareketin onun önünde yapılması olabilir. Belirli koşullarda hipnotik denekler söylediğinizi duydukları her şeyi tekrarlar ve yaptığınızı gördükleri her şeyi taklit ederler. Dr. FÈrÈ, nevrotik tipteki bazı uyanık kişilerin, gözlerinin önünde birinin elini tekrar tekrar

472 Medicinische Psychologie, s. 293. Bu yazar, İrade üzerine yazdığı hayranlık uyandırıcı keskinlikteki bölümde, kas gücü dediğimiz şeyin efferent değil afferent bir duygu olduğu görüşünü en açık şekilde savunmuştur: "Kas gücüyle ilgili duyguda, bir etki yaratma yolunda olan kuvveti değil, yalnızca, bizim tarafımızdan gözlemlenemeyen bir şekilde, kuvvet onlara nedenselliğini uyguladıktan sonra, hareketli organlarımızda, yani kaslarda zaten üretilmiş olan acıyı duyumsadığımızı evrensel olarak onaylamalıyız". Psikoloji savaşları, her zaman bu kadar yetenekli generallerle olmasa da, her seferinde daha ağır ordular ve daha büyük trenlerle ne kadar sık yeniden yapılmak zorundadır!

kapatıp açması halinde, kısa süre içinde kendi parmaklarında buna karşılık gelen hisler duymaya başladıklarını ve karşı konulmaz bir şekilde gördükleri hareketleri yapmaya başladıklarını söyler. Bu "hazırlık" koşulları altında Dr. FÈrÈ, deneklerinin el-dinamometresini aniden davet edildiklerinden çok daha güçlü bir şekilde sıkabildiklerini tespit etmiştir. Bir hareketin birkaç pasif tekrarı, birçok güçsüz hastanın o hareketi aktif olarak daha büyük bir güçle yapmasını sağlayacaktır. Bu gözlemler, kinestetik fikirlerin sadece hızlanmasının bile merkezlerde boşalmaya yönelik belirli bir gerilime eşdeğer olduğunu çok güzel bir şekilde göstermektedir[473].

Dondurucu bir sabahta, ateş yanmayan bir odada yataktan kalkmanın ne demek olduğunu ve içimizdeki en hayati prensibin bu çileye nasıl karşı çıktığını biliriz. Muhtemelen çoğu insan bazı sabahlar bir saat boyunca kararlılık gösteremeden yatmıştır. Ne kadar geç kalacağımızı, günün görevlerinin ne kadar acı vereceğini düşünürüz; "Kalkmalıyım, bu utanç verici" deriz; ama yine de sıcak kanepe çok lezzetli, dışarıdaki soğuk çok acımasız gelir ve kararlılık bayılır ve tam da direnci kırıp kesin eyleme geçmenin eşiğindeyken kendini tekrar tekrar erteler. Peki, bu koşullar altında nasıl ayağa kalkabiliriz? Kendi deneyimlerimden yola çıkarak genelleme yapmam gerekirse, çoğu zaman hiçbir mücadele ya da karar vermeden ayağa kalkarız. Birdenbire ayağa kalktığımızı fark ederiz. Şanslı bir bilinç kaybı yaşarız; hem sıcaklığı hem de soğuğu unuturuz; günün yaşantısıyla ilgili bir rehavete kapılırız ve bu sırada aklımıza şu fikir gelir: "Ahh! Artık burada yatmamalıyım" - o şanslı anda hiçbir çelişkili ya da felç edici telkin uyandırmayan ve sonuç olarak hemen uygun motor etkilerini üreten bir fikir O zamanki faaliyetimizi felç eden ve yükselme fikrimizi irade değil arzu durumunda tutan şey, mücadele dönemi boyunca hem sıcaklığın hem de soğuğun keskin bilinciydi. Bu engelleyici fikirler sona erdiği anda, orijinal fikir etkilerini göstermiştir.

Bu vaka bana bütün bir irade psikolojisinin verilerini minyatür bir biçimde içeriyor gibi görünüyor. Aslında bu sayfalarda sunulan ve burada başka örneklerle açıklamama gerek olmayan doktrinin doğruluğuna

473 Cb. Fere : Sensation et Mouvement (1887), chapter III.

ilk kez kendi şahsımda bu fenomene aracılık ederek ikna oldum.[474] Bu doktrinin apaçık bir gerçek olmamasının nedeni, eylemle sonuçlanmayan pek çok fikre sahip olmamızdır. Ancak istisnasız her durumda, bunun nedeninin aynı anda mevcut olan diğer fikirlerin itici güçlerini ellerinden alması olduğu görülecektir. Ancak burada bile, bir hareketin tamamen gerçekleşmesi karşıt fikirler tarafından engellendiğinde, hareket başlangıçta gerçekleşecektir. Lotze'den bir kez daha alıntı yapmak gerekirse: "Seyirci bilardo topunun fırlatılmasına ya da bir kılıç ustasının hamlesine kolunun hafif hareketleriyle eşlik eder; eğitimsiz anlatıcı hikâyesini birçok el kol hareketiyle anlatır; okuyucu bir savaş sahnesini incelemeye dalmışken kas sisteminde hafif bir gerilim hisseder ve bu gerilim okuduğu eylemlerle aynı zamana denk gelir. Bu sonuçlar, onları çağrıştıran hareketleri düşünmeye ne kadar dalmışsak o kadar belirginleşir; başka temsillerin kalabalığının egemenliği altındaki karmaşık bir bilinç, zihinsel tefekkürün dışa dönük eyleme geçişine dayandığı oranda zayıflar."

Son zamanlarda çok moda olan 'istek-oyunu', 'zihin okuma' ya da daha doğru bir ifadeyle kas okuma gösterileri, kasıtlı olarak hiçbir kasılmanın meydana gelmemesi istense bile, kas kasılmasının fikre bu yeni başlayan itaatine dayanmaktadır."[475]

O halde, bir hareketin her temsilinin, hedefi olan gerçek hareketi bir dereceye kadar uyandırdığını ve zihne eşzamanlı olarak sunulan karşıt bir temsil tarafından bundan alıkonulmadığı zaman, onu en yüksek derecede uyandırdığını kesin olarak söyleyebiliriz.

Açık irade ya da harekete zihinsel rıza gösterme eylemi, karşıt ve engelleyici fikrin etkisiz hale getirilmesi gerektiğinde devreye girer. Ancak koşullar basit olduğunda açık bir irade gerekmediği konusunda okuyucu artık ikna olmuş olmalıdır. Bununla birlikte, 'irade

474 Profesör A. Bain (Senses and Intellect, s. 336-48) ve Dr. W. B. Carpenter (Mental Physiology, bölüm, VI) bolca örnek vermektedir.

475 Bir uzman tarafından 'istek-oyunu'nun tam bir anlatımı için Bay Stuart Cumberland'ın makalesine bakınız: Bir Düşünce Okuyucusunun On Dokuzuncu Yüzyıldaki Deneyimleri, XX. 867. M. Gley, 1889 tarihli Bulletins de la Societe de Psychologic Physiologique'de ideo-motor eyleme iyi bir örnek vermiştir. Bir kişiye belirli bir ismi dikkatle düşünmesini söyleyin ve daha sonra onu yazmaya zorlayacağınızı söyleyerek, bir kalem tutmasına izin verin ve siz de elinizi tutun. Muhtemelen onu bunu yapmaya zorladığınıza inanarak, ismi büyük bir istekle yazacaktır.

gücü' olmaksızın gönüllü eylemin, prensin rolünün atlandığı Hamlet olduğu şeklindeki yaygın önyargıyı paylaşmaya devam etmemesi için, birkaç açıklama daha yapacağım. İstemli eylemi ve bunun herhangi bir irade ya da açık bir karar olmaksızın gerçekleşmesinin mümkün olduğunu anlamak için başlanması gereken ilk nokta, bilincin doğası gereği dürtüsel olduğu gerçeğidir.[476] Bir duyum ya da düşünceye sahip değilizdir ve daha sonra bir hareket elde etmek için buna dinamik bir şey eklememiz gerekir. Sahip olduğumuz her duygu nabzı, zaten bir hareketi başlatmak üzere yola çıkmış olan bazı sinirsel faaliyetlerin karşılığıdır. Duyumlarımız ve düşüncelerimiz, temel sonucu hareket olan ve bir sinirden girip diğerinden çıkan akımların kesitlerinden başka bir şey değildir. Salt bilincin esasen faaliyetin öncüsü olmadığı, bu sonuncusunun fazladan bir 'irade gücünden' kaynaklanması gerektiği şeklindeki popüler düşünce, eylem gerçekleşmeden belirsiz bir süre boyunca bir eylemi düşündüğümüz özel durumlardan çok doğal bir çıkarımdır. Ancak bu vakalar o zamanki norm değildir; bunlar karşıt düşünceler tarafından engellenme vakalarıdır. Engelleme serbest bırakıldığında, sanki içimizdeki bir yay serbest kalmış gibi hissederiz ve bu, eylemin etkin bir şekilde başarıya ulaşmasını sağlayan ek dürtü ya da fiildir. Engellemeyi ve serbest bırakılmasını birazdan inceleyeceğiz. Yüksek düşüncelerimiz bununla doludur. Ancak engellemenin olmadığı yerde, düşünce süreci ile motor deşarj arasında doğal olarak bir kesinti yoktur. Hareket, hissin niteliği ne olursa olsun, hissin doğal ani etkisidir. Bu refleks eylemde böyledir, duygusal ifadede böyledir, istemli yaşamda böyledir. Dolayısıyla ideo-motor eylem yumuşatılacak ya da açıklanacak bir paradoks değildir. Tüm bilinçli eylemlerin tipine uyar ve özel bir fiilin söz konusu olduğu eylemleri açıklamaya buradan başlamak gerekir.

476 Burada, dürtüselliğin tam anlamıyla etkili olabilmesi için bilincin belirli bir yoğunluğunun gerekli olduğu gerçeğinden yola çıkıyorum. Diğer tüm doğal şeylerde olduğu gibi motor süreçlerde de bir atalet vardır. Bazı bireylerde ve bazı zamanlarda (hastalık, yorgunluk) atalet olağandışı derecede büyüktür ve o zaman görünür bir eylem üretmeyen, ancak kendilerini yalnızca faaliyete yönelik yeni doğmakta olan eğilimlere veya duygusal ifadeye bırakan eylem fikirlerine sahip olabiliriz. Motor kısımların ataleti burada, başka yerlerde antagonistik fikirlerin oynadığı rolün aynısını oynar. Bu kısıtlayıcı eylemsizliği daha sonra ele alacağız; metnin ortaya koyduğu yasaya temel bir değişiklik getirmediği açıktır.

Geçerken belirtmek gerekir ki, bir hareketin engellenmesi, onun gerçekleştirilmesinden daha fazla açık bir çaba ya da emir içermez. Her ikisi de bunu gerektirebilir. Ancak tüm basit ve sıradan durumlarda, bir fikrin çıplak varlığı nasıl bir hareketi teşvik ediyorsa, başka bir fikrin çıplak varlığı da onun gerçekleşmesini engelleyecektir. Parmağınızı düz tutarken sanki onu kıvırıyormuşsunuz gibi hissetmeye çalışın. Bir dakika içinde parmağınız hayali pozisyon değişikliğiyle oldukça karıncalanacaktır; yine de mantıklı bir şekilde hareket etmeyecektir, çünkü gerçekten hareket etmemesi de aklınızdaki şeyin bir parçasıdır. Bu fikri bir kenara bırakın, hareketi saf ve basit bir şekilde, tüm kopuklukları ortadan kaldırarak düşünün ve işte! Hiçbir çaba sarf etmeden gerçekleşir.

Uyanık bir insanın davranışı bu nedenle her zaman iki karşıt sinirsel gücün sonucudur. Beyninin hücreleri ve lifleri arasındaki bazı akımlar hayal edilemeyecek bir incelikle motor sinirleri üzerinde oynarken, hayal edilemeyecek kadar ince olan diğer akımlar da ilk akımlar üzerinde oynar, onları engeller ya da onlara yardım eder, yönlerini ya da hızlarını değiştirir. Tüm bunların sonucunda, akımlar her zaman bazı motor sinirlerden boşaltılarak sona ermek zorunda olsa da, bazen bir setten bazen de diğerinden boşalırlar ve bazen birbirlerini o kadar uzun süre dengede tutarlar ki, yüzeysel bir gözlemci hiç boşalmadıklarını düşünebilir. Ancak böyle bir gözlemci, fizyolojik bakış açısından bir jestin, bir kaş ifadesinin ya da nefesin dışarı atılmasının, bir hareket eylemi kadar birer devinim olduğunu unutmamalıdır. Bir kralın nefesi de bir suikastçının darbesi kadar öldürür ve fikirlerimizin sihirli, akıl almaz akışının eşlik ettiği bu akımların dışarı akması her zaman patlayıcı ya da fiziksel olarak göze çarpan türden olmak zorunda değildir.

MÜZAKERE SONRASI EYLEM

Şimdi kasıtlı eylemde ya da zihin birbiriyle karşıt ya da olumlu şekillerde ilişkili birçok fikrin merkezi olduğunda ne olduğunu tanımlayabilecek durumdayız.[477] Fikirlerden biri bir eylemdir. Bu fi-

477 Burada sadece kolaylık olsun diye yaygın bir deyim kullanıyorum. Bölüm 9 ile tanışmış

kir kendi başına bir harekete neden olur; ancak bilinçte mevcut olan bazı ek düşünceler motor boşalımı engellerken, diğerleri tam tersine bunun gerçekleşmesini ister. Sonuç, kararsızlık olarak bilinen o tuhaf iç huzursuzluk hissidir. Neyse ki bu duygu tanımlanmaya ihtiyaç duymayacak kadar tanıdıktır, çünkü tanımlamak imkânsız olurdu. Bu durum devam ettiği sürece, dikkatimizin önünde çeşitli nesneler varken, düşünüp taşındığımız söylenir ve sonunda orijinal öneri galip gelip hareketin gerçekleşmesini sağladığında ya da karşıtları tarafından kesin olarak bastırıldığında, karar verdiğimiz ya da bir veya diğer yol lehine gönüllü onayımızı verdiğimiz söylenir. Bu arada pekiştirici ve engelleyici fikirler, kararın alınmasını sağlayan nedenler ya da güdüler olarak adlandırılır.

Müzakere süreci sonsuz derecede karmaşıklık içerir. Sürecin her anında bilincimiz son derece karmaşık bir nesneye, yani Cilt I'de açıklandığı gibi, bir dizi güdünün varlığına ve bunların çatışmasına dairdir. Bütünlüğü her an az ya da çok belirsiz bir şekilde fark edilen bu nesnenin, dikkatimizin salınımları ve fikirlerimizin 'çağrışımsal' akışının bir sonucu olarak, bazı kısımları bir anda ön planda az ya da çok keskin bir şekilde öne çıkarken, başka bir anda başka kısımları öne çıkar. Ancak ön plandaki nedenler ne kadar keskin olursa olsun, ya da barajı aşmaya ve motor sonuçları kendi yollarına taşımaya ne kadar yakın olursa olsun, arka plan, ne kadar belirsiz hissedilirse hissedilsin, her zaman oradadır ve varlığı (kararsızlık gerçekten sürdüğü sürece) geri dönülmez boşalma üzerinde etkili bir kontrol görevi görür. Müzakere haftalarca ya da aylarca sürebilir ve aralıklarla zihni meşgul edebilir. Dün aciliyet, yaşam ve canlılık dolu görünen güdüler bugün garip bir şekilde zayıf, solgun ve ölü hisseder. Ancak sorun bugün yarın çözüme kavuşacaktır. Bir şey bize tüm bunların geçici olduğunu; zayıflayan nedenlerin yeniden güçleneceğini ve daha güçlü olanların zayıflayacağını; dengeye ulaşılmadığını; nedenlerimize itaat etmenin

olan okuyucu, zihinde aynı anda mevcut olan ve birbirleri üzerinde etkili olan birçok fikir duyduğunda, gerçekte kastedilenin, önünde tek bir fikir olan bir zihin olduğunu, birçok nesnenin, amacın, nedenin, güdünün birbirleriyle ilişkili olduğunu, bazılarının uyumlu, bazılarının ise karşıt bir şekilde olduğunu her zaman anlayacaktır. Bu ihtiyatla, her ne kadar hatalı olduğuna inansam da, zaman zaman popüler Locke cu söylemin içine düşmekten çekinmeyeceğim.

değil, onları sınamanın hâlâ günün emri olduğunu ve kararımızı 'her şey için' verene kadar sabırla ya da sabırsızlıkla bir süre beklememiz gerektiğini söyler. Her ikisini de mümkün olarak gösterdiğimiz bu önce bir geleceğe sonra başka bir geleceğe yönelme, maddi bir cismin elastikiyet sınırları içinde bir o yana bir bu yana salınımını andırır. İçsel bir gerginlik vardır ama dışsal bir coşku yoktur. Ve bu durum, açıkça görüldüğü gibi, zihinde olduğu kadar fiziksel kütlede de belirsiz bir sürekliliğe açıktır. Bununla birlikte, esneklik ortadan kalkarsa, baraj bir gün yıkılırsa ve akıntılar kabuğu patlatırsa, kararsızlık sona erer ve karar geri dönülmez bir şekilde orada olur.

Bu karar pek çok şekilde verilebilir. Bunun en karakteristik türlerini kısaca özetlemeye çalışacağım, sadece okuyucuyu bunun sadece belirti ve fenomenlerin iç gözlemsel bir açıklaması olduğu ve ister sinirsel ister ruhsal olsun tüm nedensel ajanlık sorularının daha sonraki bir sayfaya bırakıldığı konusunda uyaracağım.

Eylemin lehinde ya da aleyhinde olan özel nedenler elbette somut durumlarda sonsuz çeşitlilik gösterir. Ancak bazı güdüler az ya da çok sürekli olarak devrededir. Bunlardan biri, düşünme durumunun sabırsızlığıdır; ya da başka türlü ifade etmek gerekirse, sırf eylem ve karar hoşa gittiği ve şüphe ve tereddüt gerilimini hafiflettiği için harekete geçme ya da karar verme eğilimi. Böylece, bu kararlı eylem dürtüsünün aşırıya kaçtığı anda, zihnimizde en canlı şekilde beliren herhangi bir yolu seçtiğimiz olur.

Bu dürtüye karşı, geri dönülemez olanın korkusu vardır ve bu korku, belki de ani bir hareketlilikle şaşırtılmadıkça, çoğu zaman hızlı ve güçlü bir kararlılık göstermekten aciz bir karakter tipi yaratır. Bu iki karşıt güdü, kararın yakın olduğu anda mevcut olabilecek diğer güdülerin etrafında dolanır ve kararı hızlandırmaya ya da geciktirmeye eğilim gösterir. Bu güdülerin çatışması, karar meselesini tek başlarına etkiledikleri ölçüde, kararın ne zaman verileceğine ilişkin bir çatışmadır. Biri 'şimdi' derken, diğeri 'henüz değil' der.

Motivasyon ağının bir başka değişmez bileşeni de bir kez verilen bir kararda ısrar etme dürtüsüdür. İnsan karakterinde, kararlı ve kararsız doğalar arasındaki farktan daha dikkate değer bir fark yoktur.

Bu farklılığın ne fizyolojik ne de psişik temelleri henüz analiz edilmemiştir. Bunun belirtisi, kararsızlarda tüm kararların geçici ve tersine çevrilebilir olmasına karşın, kararlılarda bir kez kesinleşmesi ve bir daha bozulmamasıdır. Şimdi herkesin müzakerelerine bir alternatifin temsili, hayal gücünü sadece kendisiyle birlikte taşıyacak ve kendi lehine görünüşte yerleşmiş bir karar üretecek kadar ani bir güçle girecektir. Bu erken ve sahte kararlar elbette herkes tarafından bilinir. Kendilerini takip eden düşüncelerin ışığında genellikle gülünç görünürler. Ancak kararlı bir karakterde, bunlardan birinin bir kez verilmiş olması kazasının, daha sonra iptal edilmemesi ya da geçici olarak iptal edilmişse, neden yeniden verilmesi gerektiğine dair daha gerçek nedenlere ek bir neden olarak girdiği inkâr edilemez. Kaçımız, bir anlık gafletimiz olmasa asla girmeyeceğimiz aceleci bir yolda, sırf 'fikrimizi değiştirmekten' nefret ettiğimiz için ısrar ediyoruz.

BEŞ KARAR TÜRÜ

Şimdi kararın kendi biçimine dönecek olursak, dört ana tip ayırt edebiliriz. Birincisi makul tip olarak adlandırılabilir. Belirli bir yolun lehinde ve aleyhindeki argümanların yavaş yavaş ve neredeyse duyarsız bir şekilde zihinde yerleştiği ve bir alternatif lehine net bir denge bırakarak sona erdiği ve daha sonra bu alternatifi çaba sarf etmeden veya kısıtlamadan benimsediğimiz vakalardır. Kayıtların bu rasyonel dengelenmesi tamamlanıncaya kadar, kanıtların henüz tamamının ortaya çıkmadığına dair sakin bir hisse kapılırız ve bu da eylemi askıda tutar. Ancak bir gün olayı doğru gördüğümüz, daha fazla gecikmenin konuya yeni bir ışık tutmayacağı ve meselenin şimdi çözülmesinin daha iyi olacağı duygusuyla uyanırız. Şüpheden güvenceye bu kolay geçişte kendimize neredeyse pasif görünürüz; bizi karar vermeye iten 'nedenler' eşyanın doğasından kaynaklanıyor gibi görünür ve irademize hiçbir şey borçlu değildir. Bununla birlikte, herhangi bir zorlama duygusundan yoksun olduğumuz için özgür olduğumuzu mükemmel bir şekilde hissederiz. Bu tür davalarda kararın kesin nedeni genellikle davayı, üzerinde tereddütsüz bir şekilde belirli bir kalıplaşmış şekilde hareket etmeye alışkın olduğumuz bir sınıfa yönlendirebileceğimizi keşfetmemizdir. Genel olarak, her müzakerenin büyük bir

kısmının, söz konusu eylemin yapılması ya da yapılmamasına ilişkin tüm olası tasavvur biçimlerinin gözden geçirilmesinden oluştuğu söylenebilir. Ego'muzun sabit ve değişmez bir parçası olan bir eylem ilkesini uygulamamızı sağlayan bir kavrama ulaştığımız anda, şüphe durumumuz sona erer. Gün içinde pek çok karar vermek zorunda olan otorite sahibi kişiler, yanlarında her biri kendi motor sonucunu taşıyan bir dizi sınıflandırma başlığı taşır ve bunların altında, ortaya çıkan her yeni acil durumu mümkün olduğunca sıralamaya çalışırlar. Acil durumun emsali olmayan bir türe ait olduğu ve bu nedenle hiçbir kesin ve kuru düsturun uygulanamayacağı durumlarda, kendimizi en çok kayıpta hissederiz ve görevimizin belirsizliğinden sıkıntı duyarız. Ancak, tanıdık bir sınıflandırmaya giden yolu görür görmez, tekrar rahatlarız. O halde, akıl yürütmede olduğu gibi eylemde de önemli olan doğru kavramın arayışıdır. Somut ikilemler bize sırtlarına yapıştırılmış etiketlerle gelmez. Onları pek çok isimle adlandırabiliriz. Bilge kişi, özel durumun ihtiyaçlarına en uygun ismi bulmayı başaran kişidir. 'Makul' bir karakter, istikrarlı ve değerli amaçları olan ve bunlardan herhangi birine hizmet edip etmeyeceğini ya da zarar verip vermeyeceğini sakin bir şekilde tespit etmeden bir eylem hakkında karar vermeyen kişidir.

Sonraki iki tür kararda, nihai hüküm tüm kanıtlar 'ortaya çıkmadan' önce verilir. Çoğu zaman her iki yol için de üstün ve yetkili bir neden ortaya çıkmaz. Her ikisi de bir İyinin durumu gibi görünür ve hangi iyinin yerini diğerine bırakması gerektiği konusunda bir hakem yoktur. Uzun tereddütlerden ve sonuçsuzluktan yoruluruz ve kötü bir kararın bile hiç karar vermemekten daha iyi olduğunu hissettiğimiz saatler gelebilir. Bu koşullar altında, belirli bir harekette zihinsel yorgunluğumuza eşlik eden bazı tesadüfi durumlar, dengeyi alternatiflerden biri yönünde bozacak ve aynı anda tersi bir kaza tam tersi bir sonuç doğurabilecek olsa da, kendimizi buna bağlı hissedeceğiz.

İkinci tür durumda ise duygumuz bir dereceye kadar, kendimizi dışarıdan tesadüfen belirlenmiş bir yöne doğru kayıtsız bir kabullenişle sürüklenmeye bırakmaktır; ne de olsa, diğerinde olduğu gibi bu rotada da durabileceğimiz ve her halükarda işlerin yeterince doğru sonuçlanacağından emin olduğumuz inancıyla.

Üçüncü türde kararlılık aynı derecede tesadüfi görünür, ancak dışarıdan değil içeriden gelir. Zorunlu ilkenin yokluğu kafa karıştırıcı ve şüphe uyandırıcı olduğunda, kendimizi sanki otomatik olarak ve sanki sinirlerimizin kendiliğinden boşalmasıyla, ikilemin boynuzlarından birine doğru hareket ederken buluruz. Fakat tahammül edilemez bastırılmış durumumuzdan sonra bu hareket duygusu o kadar heyecan vericidir ki, kendimizi hevesle onun içine atarız. "Şimdi ileri!" diye içten içe haykırırız, "gökler yıkılsa bile. Bu pervasız ve coşkulu enerji coşkusu bizim tarafımızdan o kadar az tasarlanmıştır ki, kendimizi gönüllü failler gibi hissetmektense, dışsal bir gücün sergilenmesini alkışlayan pasif seyirciler gibi hissederiz. Ancak güçlü duygusal donanıma ve kararsız ya da bocalayan karaktere sahip kişilerde muhtemelen sık görülür. Ve Napolyonlar, Luther'ler gibi dünyayı sarsan tipte insanlarda, inatçı tutkunun coşkulu faaliyetle birleştiği durumlarda, tutkunun çıkışı herhangi bir şans eseri vicdan azabı ya da endişelerle engellendiğinde, karar muhtemelen bu felaket türündendir. Sel beklenmedik bir şekilde barajı aşar. Bunun bu kadar sık olması, bu karakterlerin kaderci bir ruh haline olan eğilimlerini açıklamak için yeterlidir. Ve kaderci ruh halinin kendisi, heyecan verici boşalma yolunda yeni başlayan enerjinin gücünü pekiştireceğinden emindir.

Dördüncü bir karar biçimi daha vardır ki bu da çoğu zaman üçüncü biçim kadar ani bir şekilde müzakereyi sonlandırır. Bu, bir dış deneyim ya da açıklanamayan bir içsel yüklenme sonucunda, aniden kolay ve dikkatsiz ruh halinden ölçülü ve gayretli ruh haline ya da muhtemelen tam tersine geçtiğimizde ortaya çıkar. Güdülerimizin ve dürtülerimizin tüm değer skalası, gözlemcinin seviyesindeki bir değişikliğin bir manzara üzerinde yarattığına benzer bir değişime uğrar. Olası en ayıltıcı etkenler keder ve korku nesneleridir. Bunlardan biri bizi etkilediğinde, tüm 'hafif fantastik' kavramlar itici güçlerini kaybeder, tüm ciddi olanlar ise kat be kat artar. Bunun sonucu, oyalandığımız daha önemsiz projelerin anında terk edilmesi ve o zamana kadar zihnimizin rızasını alamayan daha acımasız ve en değerli alternatifin anında pratik olarak kabul edilmesidir. Pek çoğumuzu yeni insanlar haline getiren tüm o 'kalp değişimleri', 'vicdan uyanışları' vs. bu başlık altında

sınıflandırılabilir. Karakter aniden başka bir 'seviyeye' yükselir ve müzakere derhal sona erer.[478]

Beşinci ve son karar türünde, kanıtların tümünün doğru olduğu ve aklın hesapları dengelediği duygusu ya mevcut olabilir ya da olmayabilir. Ancak her iki durumda da, karar verirken, sanki kendi iradi eylemimizle kirişi kendimiz eğmişiz gibi hissederiz; ilk durumda, tek başına ele alındığında, eylemi boşaltmak için güçsüz görünen mantıksal aklın ağırlığına canlı çabamızı ekleyerek; ikincisinde, bir aklın işini yapan bir akıl yerine bir şeyin bir tür yaratıcı katkısıyla. Bu örneklerde hissedilen iradenin yavaş ölü kabarması, onları öznel olarak önceki üç sınıftan tamamen farklı bir sınıf haline getirir. İradenin kabarmasının metafiziksel olarak neye işaret ettiği, bu çabanın bizi güdülerden farklı bir irade-gücü hakkında çıkarımda bulunmaya yöneltebileceği henüz bizi ilgilendiren konular değildir. Öznel ve olgusal olarak, önceki kararlarda bulunmayan çaba hissi bunlara eşlik eder. İster her türlü zengin dünyevi zevkten sade ve çıplak bir görev uğruna kasvetli bir vazgeçiş olsun, isterse her ikisi de tatlı ve iyi olan ve aralarında kesin olarak nesnel ya da zorunlu bir seçim ilkesi bulunmayan, birbirini dışlayan iki gelecek olgusundan birinin sonsuza dek imkânsız hale gelirken diğerinin gerçek olacağına dair ağır bir karar olsun, bu ıssız ve buruk bir tür eylemdir, yalnız bir ahlaki çölde yapılan bir gezintidir. Yakından incelendiğinde, önceki üç durumdan başlıca farkının, o durumlarda zihnin muzaffer alternatife karar verdiği anda diğerini tamamen ya da neredeyse gözden düşürmesi olduğu görülür; oysa burada her iki alternatif de sürekli olarak göz önünde tutulur ve yenilmiş olasılığı öldürme eyleminde, seçen kişi o anda kendisine ne kadar çok şey kaybettirdiğinin farkına varır. Bu, kişinin etine kasten bir diken batırmaktır ve eylemin eşlik ettiği içsel çaba duygusu, dördüncü karar türünü önceki üç türle güçlü bir karşıtlık içine sokan ve onu tamamen kendine özgü bir zihinsel olgu haline getiren bir unsurdur. İnsan kararlarının büyük çoğunluğu çaba sarf edilmeden alınan kararlardır. Nispeten az bir kısmında, çoğu insanda, çaba nihai eyleme eşlik eder. Sanırım, müzakere sırasında sık sık şu anda bir karar

478 Dikkatim ilk olarak meslektaşım Profesör C. C. Everett tarafından bu karar sınıfına ısrarla çekildi.

vermenin ne kadar büyük bir çaba gerektireceği hissine kapıldığımız için, çabanın olduğundan daha sık olduğunu varsayarak yanıltılıyoruz. Daha sonra, karar kolaylıkla verildikten sonra, bunu hatırlarız ve hatalı bir şekilde çabanın o zaman da sarf edildiğini varsayarız.

Çabanın bilincimizde olgusal bir gerçek olarak varlığından elbette şüphe edilemez veya inkâr edilemez. Öte yandan bunun önemi, hakkında en ciddi görüş ayrılıklarının hüküm sürdüğü bir konudur. Ruhani nedenselliğin varlığı kadar önemli, evrensel kader ya da özgür irade kadar geniş sorular onun yorumlanmasına bağlıdır. Bu nedenle, istemli çaba hissinin hangi koşullar altında ortaya çıktığını biraz dikkatle incelememiz elzem hale gelmektedir.

ÇABA DUYGUSU

Bir süre önce, bilincin (ya da onunla birlikte giden sinirsel sürecin) doğası gereği dürtüsel olduğunu söylediğimde, bir notta yeterince yoğun olması gerektiği koşulunu eklemiştim. Şimdi, farklı bilinç türlerinin hareketi harekete geçirme gücünde dikkate değer farklılıklar vardır. Bazı duyguların yoğunluğu pratikte boşaltım noktasının altında kalmaya yatkınken, diğerlerininki bunun üzerinde olmaya yatkındır. Pratik olarak uygun derken, olağan koşullar altında uygun olduğunu kastediyorum. Bu koşullar, her birimize ve hepimize belirli bir dozda tembellik veren, ancak dürtüsel mahmuzun keskinliğiyle üstesinden gelinebilen o rahat 'hiçbirşey yapmamak güzeldir' hissi gibi, alışkanlık haline gelmiş engellemeler olabilir; ya da motor merkezlerinin kendi doğal ataletinden veya iç direncinden oluşabilir ve belirli bir iç gerilime ulaşılıp aşılana kadar patlamayı imkânsız kılar. Bu koşullar bir kişiden diğerine ve aynı kişide zaman zaman değişiklik gösterebilir. Sinirsel atalet artabilir ya da azalabilir ve alışılmış engellemeler azalabilir ya da artabilir. Belirli düşünce süreçlerinin ve uyarımların yoğunluğu da bağımsız olarak değişebilir ve belirli çağrışım yolları daha geçirgen ya da daha az geçirgen hale gelebilir. Böylece belirli güdülerin gerçek dürtüsel etkinliğinde diğerlerine kıyasla büyük değişiklik olasılıkları ortaya çıkar. Normalde daha az etkili olan güdünün daha etkili ve normalde daha fazla etkili olanın daha az etkili hale geldiği durumlarda, normalde zahmetsiz olan eylemler ya da normalde kolay

olan kaçınmalar ya imkânsız hale gelir ya da hiç değilse çaba harcanarak gerçekleştirilir. Biraz daha açıklama bu durumların ne olduğunu daha açık hale getirecektir.

Farklı türden güdülerin dürtüsel gücünde, iradenin olağan sağlığı olarak adlandırılabilecek şeyi karakterize eden ve yalnızca istisnai zamanlarda veya istisnai bireyler tarafından uzaklaşılan belirli bir normal oran vardır. Normalde en dürtüsel niteliğe sahip olan zihin durumları ya tutku, iştah ya da duygu nesnelerini temsil edenlerdir - kısacası içgüdüsel tepki nesneleri; ya haz ya da acı duyguları ya da fikirleridir; ya da herhangi bir nedenle itaat etmeye alıştığımız fikirlerdir, böylece onlara tepki verme alışkanlığı kökleşmiştir; ya da son olarak, daha uzak nesnelerin fikirleriyle karşılaştırıldığında, uzay ve zamanda mevcut ya da yakın nesnelerin fikirleridir. Bu çeşitli nesnelerle karşılaştırıldığında, tüm uzak düşünceler, tüm son derece soyut kavramlar, alışılmamış nedenler ve ırkın içgüdüsel tarihine yabancı güdüler, çok az itici güce sahiptir ya da hiç yoktur. Üstün geldikleri zaman da çabayla üstün gelirler ve patolojik olandan farklı olarak normal çaba alanı, içgüdüsel olmayan davranış güdülerinin günü yönettiği her yerde bulunur.

İradenin sağlıklı olması ayrıca fiili ya da eylemi önceleyen süreçte belli bir karmaşıklık gerektirir. Her bir uyaran ya da fikir, kendi dürtüsünü uyandırırken aynı zamanda diğer fikirleri de (ilişkili ve sonuçsal) dürtüleriyle birlikte uyandırmalı ve eylem, bu şekilde devreye giren tüm güçlerin sonucu olarak ne çok yavaş ne de çok hızlı bir şekilde gerçekleşmelidir. Kararın çok hızlı olduğu durumlarda bile, fetva gelmeden önce alanın bir tür ön incelemesi ve hangi yolun en iyisi olduğuna dair bir öngörü vardır. Ve iradenin sağlıklı olduğu yerde, uzak görüşlülük (vizyon) doğru olmalıdır (yani, güdüler genel olarak normal ya da birbirlerine göre çok sıra dışı olmayan bir oranda olmalıdır) ve eylem vizyonun öncülüğüne itaat etmelidir.

İradenin sağlıksızlığı pek çok şekilde ortaya çıkabilir. Eylem uyarıcıyı ya da fikri çok hızlı bir şekilde takip edebilir ve kısıtlayıcı ortakların uyanması için zaman bırakmayabilir - o zaman ani bir iradeye sahip oluruz. Ya da ortaklar gelse de, itici ve engelleyici güçlerin normalde birbirlerine karşı taşıdıkları oran bozulabilir ve o zaman

sapkın bir iradeye sahip oluruz. Sapkınlık da birçok nedenden birine bağlı olabilir - burada çok fazla yoğunluk ya da çok az yoğunluk; orada çok fazla ya da çok az atalet; ya da başka bir yerde çok fazla ya da çok az engelleyici güç. Sapkınlığın dışa vuran belirtilerini bir arada değerlendirirsek, birinde normal eylemlerin imkânsız olduğu, diğerinde ise anormal olanların önlenemez olduğu iki gruba ayrılırlar. Kısaca, bunları sırasıyla engellenmiş ve patlayıcı irade olarak adlandırabiliriz.

Bununla birlikte, sonuçta ortaya çıkan eylem her zaman mevcut olan engelleyici ve patlayıcı güçler arasındaki orana bağlı olduğundan, bir insanın iradesindeki sapmanın hangi temel nedene, bir bileşenin artmasına mı yoksa diğerinin azalmasına mı bağlı olduğunu asla dışsal belirtilere bakarak söyleyemeyiz. Bir kişi olağan frenlerini kaybederek patlayıcı hale gelebileceği gibi, daha fazla dürtüsel buhar elde ederek de patlayıcı hale gelebilir ve bir kişi, yola yeni aslanların çıkmasıyla olduğu kadar orijinal arzunun zayıflamasıyla da işleri imkânsız bulabilir. Dr. Clouston'un dediği gibi, "sürücü o kadar zayıf olabilir ki iyi kırılmış atları kontrol edemez ya da atlar o kadar katılaşmış olabilir ki hiçbir sürücü onları çekemez." Bazı somut vakalarda (ister patlayıcı ister engellenmiş irade olsun) sorunun engelleyici mi yoksa dürtüsel değişimden mi kaynaklandığını söylemek zordur. Ancak genel olarak, gerçek hakkında makul bir tahminde bulunabiliriz.

PATLAYICI İRADE

Örneğin, normal bir karakter tipi vardır ki, dürtüler o kadar hızlı bir şekilde hareketlere dönüşür ki, engellemeler ortaya çıkmaya zaman bulamaz. Bunlar, Latin ve Kelt ırklarında çok yaygın olan ve soğukkanlı ve uzun kafalı İngiliz karakterinin çok belirgin bir tezat oluşturduğu, canlılıkla dolup taşan ve konuştukça köpüren 'cüretkâr' ve 'değişken' mizaçlardır. Bu insanlar bize maymun gibi görünürken, biz de onlara sürüngen gibi görünürüz. Engelli bir birey ile patlayıcı bir birey arasında hangisinin daha fazla yaşamsal enerjiye sahip olduğuna karar vermek oldukça imkânsızdır. İyi bir algıya ve zekâya sahip patlayıcı bir İtalyan, tıkanmış bir Yankee'nin içinde saklanabilecek ve orada olduğunu size neredeyse hiç hissettirmeyecek bir içsel sermaye üzerinde mükemmel bir şekilde muazzam bir adam olarak

bir figür oluşturacaktır. Şirketinin kralı olacak, tüm şarkıları söyleyecek ve tüm konuşmaları yapacak, partileri yönetecek, eşek şakalarını gerçekleştirecek, tüm kızları öpecek, erkeklerle dövüşecek ve gerekirse umutsuz umutları ve girişimleri yönetecektir, öyle ki izleyen biri onun küçük parmağında, doğru ve mantıklı bir adamın tüm vücudunda var olandan daha fazla hayat olduğunu düşünecektir. Ama sağduyulu adam tüm bu olasılıklara ve daha fazlasına sahipken, sadece frenler çekilse aynı şekilde, hatta daha şiddetli bir şekilde patlamaya hazır olabilir. Patlayıcı bireye böylesi bir motor enerji ve rahatlık veren şey, vicdan azabının, sonuçların, düşüncelerin yokluğu, her anın zihinsel görünümünün olağanüstü basitleştirilmesidir; tutkularının, güdülerinin ya da düşüncelerinin daha yoğun olması gerekmez. Zihinsel evrim devam ettikçe, insan bilincinin karmaşıklığı giderek artar ve bununla birlikte her dürtünün maruz kaldığı engellemeler de çoğalır. Ancak bu engellemenin baskınlığının iyi olduğu kadar kötü bir yanı da vardır ve eğer bir insanın dürtüleri esas olarak düzenli ve hızlıysa, sonuçlarını kabul edecek cesarete ve onları başarılı bir sona götürecek zekâya sahipse, tüyleri diken diken eden organizasyonu ve 'düşüncenin solgunluğuyla hastalanmadığı' için çok daha iyidir. Tarihteki en başarılı askeri ve devrimci karakterlerin çoğu bu basit ama kıvrak zekâlı fevri tipe aittir. Düşünceli ve çekingen zihinlere sorunlar çok daha zor gelir. Bu zihinlerin çok daha büyük sorunları çözebildikleri doğrudur ve dürtüsel insanların maruz kaldığı pek çok hatadan kaçınabilirler. Ancak ikinciler hata yapmadıklarında ya da her zaman hatalarını telafi edebildiklerinde, onlarınki insan tipleri arasında en ilgi çekici ve vazgeçilmez olanıdır."[479]

479 Bay A. T. Dudley, Harvard Monthly, cilt VI, s. 43'te yer alan 'Bir Sporcunun Zihinsel Nitelikleri' konulu mükemmel makalesinde, ilk sırayı hızlı dürtüsel mizaca vermektedir. "Ona karmaşık bir numarayı nasıl yaptığını, belli bir hareketi neden ittiğini ya da çektiğini sorduğunuzda size bilmediğini, içgüdüsel olarak yaptığını, daha doğrusu sinirlerinin ve kaslarının bunu kendiliğinden yaptığını söyleyecektir. . . . İşte iyi oyuncunun ayırt edici özelliği: iyi oyuncu, eğitimine ve pratiğine güvenir, kritik oyunda tamamen dürtülerine güvenir ve her hamleyi düşünmez. Dürtüsel hareketlerine güvenemeyen kötü oyuncu ise her zaman dikkatlice düşünmek zorunda kalır. Böylece sadece durumu kavramadaki yavaşlığı nedeniyle fırsatları kaybetmekle kalmaz, aynı zamanda her zaman hızlı düşünmek zorunda kaldığı için kritik noktalarda kafası karışır; birinci sınıf oyuncu ise mantık yürütmeye çalışmaz, dürtülerinin yönlendirdiği şekilde hareket

Bebeklikte ve belirli tükenme durumlarında olduğu kadar kendine özgü patolojik durumlarda da, engelleyici güç dürtüsel boşalımın patlamalarını durdurmakta başarısız olabilir. Bu durumda, diğer zamanlarda nispeten engellenmiş bir tipte olabilen bir bireyde geçici olarak gerçekleşen patlayıcı bir mizaca sahip oluruz. Burada Dr. Clouston'ın mükemmel çalışmasından birkaç sayfayı kopyalamaktan daha iyisini yapamam:[480] "Altı aylık bir çocuğu ele alalım; zihinsel engelleme diye bir beyin gücü kesinlikle mevcut değildir; hiçbir arzu ya da eğilim zihinsel bir eylemle durdurulamaz. Bir yaşına geldiklerinde çoğu çocukta kendini kontrol etme yetisinin temelleri açıkça görülür. Gaz alevini yakalama arzusuna direnirler, sürahiyi devirmezler, koşuşturmak istediklerinde kıpırdamadan oturmaları için verilen emirlere itaat ederler, bunların hepsi daha yüksek bir zihinsel engelleme yoluyla gerçekleşir. Ancak kontrol gücü, ellerin hareketleri kadar kademeli bir gelişimdir. Herhangi bir yetkin fizyolog tarafından otomatik olduğu ve herhangi bir sıradan engelleyici gücün kontrolünün ötesinde olduğu kabul edilecek daha karmaşık bir eyleme bakın, örneğin, bir ya da iki yaşındaki bir çocuğu yeterince kızdırın ve sinirlendirin, aniden size saldıracaktır; aniden bir adama saldırın, ya bir savunma ya da saldırı eylemi ya da her ikisini de tamamen otomatik olarak ve kendini kontrol etme gücü olmadan gerçekleştirecektir. Bir yaşındaki bir çocuğun önüne parlak ve cazip bir oyuncak koyun, anında sahiplenecektir. Susuzluktan ölmek üzere olan bir adamın önüne soğuk su koyun, başka bir şey yapma gücü olmaksızın onu alıp içecektir. Sinir enerjisinin tükenmesi her zaman engelleyici gücü azaltır. Bunun bilincinde olmayan var mıdır? 'Sinirlilik' bunun bir tezahürüdür. Pek çok kişinin yedek beyin gücü stoku o kadar azdır ki -tüm beyin niteliklerinin en değerlisi- kısa sürede tükenir ve çok kısa sürede kendilerini kontrol etme güçlerini kaybettiklerini görürsünüz. Tıpkı zinde ya da yorgun oldukları gibi melek ya da şeytandırlar. Normal yapıdaki kişilerde, çok sık tekrarlanmadığı sürece her yöndeki ılımlı aşırılıkların büyük bir zarar vermemesini sağlayan o fazla enerji deposu ya da direnç gücü, bu insanlarda mevcut olmadığından, aşırı çalışma, aşırı

eder, sürekli olarak kendini farklılaştırır ve daha büyük baskı altında daha iyi oynar."

480 T. S. Clouston, Clinical Lectures on Mental Diseases (Londra 1883), s. 310-318.

içme ya da küçük hovardalıklar onları direnç gücü olmaksızın hastalıklı dürtülerinin insafına terk eder. Beyin inhibisyonu stoğunun fazlasını acı sona çok yakın ya da çok sık kullanan adamın vay haline! Fizyolojik inhibisyon sözcüğü, psikolojik ve etik bir ifade olan özdenetimle ya da belirli yönlerde kullanıldığında iradeyle eşanlamlı olarak kullanılabilir. Özdenetimin kaybedilmesi çoğu akıl hastalığının karakteristik özelliğidir, ancak bu kayıp genellikle hastalığın başlıca belirtisi olan melankolik, manyak, bunak veya sanrısal belirtilerle birlikte genel bir zihinsel etkilenmenin parçasıdır. Çok sayıda olmayan başka vakalar da vardır ki buralarda inhibisyon gücünün kaybı başlıca ve açık ara en belirgin belirtidir. Bu biçime "Engelleyici Delilik" adını vereceğim. Bu vakaların bazılarında kontrol edilemeyen şiddet ve yıkım dürtüleri, bazılarında cinayet, bazılarında hiçbir depresif duygu olmaksızın intihar, bazılarında hayvani haz eylemleri (satiriyazis, nemfomani, erotomani, hayvanlarla cinsel ilişki), bazılarında çok fazla alkol alma (dipsomani), bazılarında bir şeyleri ateşe verme (piromani), bazılarında hırsızlık (kleptomani) ve bazılarında da her türlü ahlaksızlık vardır. Dürtüsel eğilimler ve hastalıklı arzular sayısız türdedir. Deliliğin bu çeşitlerinin birçoğu farklı isimlerle ayırt edilmiştir. Ölü bedenleri kazıp yemek (nekrofilizm), evden uzaklaşmak ve toplumun kısıtlamalarından kurtulmak (planomani), vahşi bir hayvan gibi davranmak (likantropi) vb. Tüm bu yönlerde dürtüden kaynaklanan eylem, beynin yüksek bölgelerinde normal inhibisyon gücünün kontrol edemediği bir kontrol gücü kaybından kaynaklanabilir. Sürücü iyi koşan atları kontrol edemeyecek kadar zayıf olabilir ya da atlar hiçbir sürücünün onları çekemeyeceği kadar dizginlenemez olabilir. Her iki durum da tamamen beyinsel bir bozukluktan kaynaklanabileceği gibi refleks de olabilir. Ego, insan, irade, o an için var olmayabilir. Bunun en mükemmel örnekleri uyurgezerlik ya da epileptik bilinçsizlik sırasında işlenen cinayetler ya da hipnotik durumda yapılan eylemlerdir. Bu gibi durumlarda hedefe ulaşmak için hiçbir bilinçli arzu yoktur. Diğer durumlarda bilinç ve hafıza mevcuttur, ancak eylemi kısıtlama gücü yoktur. Bunun en basit örneği bir akıl hastasının ya da bunağın ışıltılı bir şey gördüğünde onu kendine mal etmesi ya da uygunsuz cinsel eylemlerde bulunmasıdır. Önceden aklı başında ve dinç düşünen

bir kişi de hastalık nedeniyle aynı duruma düşebilir. Diğer insanları bu tür eylemlerde bulunmamaya iten güdüler bu tür kişilerde işlemez. Çaldığı eşyaya karşı, en azından bilinçli olarak, bir ihtiyaç duymadığını söyleyen bir adam tanıdım, ama iradesi askıdaydı ve tüm insan doğasında ortak olan sahip olma arzusuna karşı koyamıyordu."

Bu dürtü çabukluğu ve engelleme gecikmesini sergileyenler sadece teknik olarak sınıflandırılan akıl hastaları ve bunaklar değildir. Tanıdığınız sıradan alkoliklerin yarısına neden bu kadar sık günaha girdiklerini sorun, çoğu zaman anlayamadıklarını söyleyeceklerdir. Bu onlarda bir tür baş dönmesidir. Sinir merkezleri, her geçen şişe ve bardak kavramıyla patolojik olarak açılan bir kanal haline gelmiştir. İçkiye susamazlar; tadı bile iğrenç gelebilir ve yarınki pişmanlığı mükemmel bir şekilde öngörebilirler. Ama içkiyi düşündüklerinde ya da gördüklerinde, kendilerini içmeye hazırlanırken bulurlar ve kendilerini durdurmazlar: ve bundan daha fazlasını söyleyemezler. Benzer şekilde, bir adam sürekli sevişme ya da cinsel düşkünlük içinde bir yaşam sürdürebilir, ancak onu buna iten şey, duygularındaki ya da şehvetlerindeki aşırı güçten ziyade telkinler ve olasılık kavramları gibi görünür. Hatta bu sırada fiziksel olarak iktidarsız bile olabilir. Doğal (ya da doğal olmayan) dürtü yolları bu karakterlerde o kadar geçirgendir ki, innervasyon seviyesindeki en ufak bir artış taşmaya neden olur. Bu patolojide "huzursuz zayıflık" olarak bilinen durumdur. Nascency ya da latency olarak bilinen evre, sinir dokularının uyarılmasında o kadar kısadır ki, içlerinde gerginlik ya da gerilim birikmesine fırsat yoktur; ve bunun sonucu olarak, tüm ajitasyon ve aktiviteye rağmen, devreye giren gerçek duygu miktarı çok az olabilir. Histerik mizaç bu dengesiz dengenin en mükemmel oyun alanıdır. Bu deneklerden biri belli bir davranış biçimine karşı en gerçek ve yerleşik tiksintiyle dolup taşarken, hemen ertesi anda cazibenin dürtüsüne kapılır ve boğazına kadar bu cazibeye gömülür. Profesör Ribot, 'İrade Hastalıkları' adlı ilginç küçük monografisinde histerik mizacı tanımladığı bölüme 'Le RÊgne des Caprices' adını vermiştir.

Öte yandan, düzensiz ve dürtüsel davranışlar, sinir dokularının uygun içsel tonlarını koruduğu ve engelleyici gücün normal, hatta alışılmadık derecede büyük olduğu durumlarda ortaya çıkabilir. Bu gibi

durumlarda dürtüsel fikrin gücü olağanüstü derecede artar ve çoğu insan için geçici bir olasılık önerisi olan şey, kemirici, harekete geçmek için can atan bir aciliyet haline gelir. Delilikle ilgili eserler bu hastalıklı ısrarcı fikirlerin örnekleriyle doludur; bu fikirlere karşı inatla mücadele eden talihsiz kurbanın ruhu çoğu zaman acı içinde terler ve sonunda bu fikirlerden kurtulur. Bir örnek çoğunun yerine geçecektir; M. Ribot bunu Calmeil'den aktarır:[481]

"Glenadal, babasını bebekken kaybetmiş, çok sevdiği annesi tarafından yetiştirilmişti. On altı yaşına geldiğinde, o zamana kadar iyi ve uysal olan karakteri değişti. Kasvetli ve suskun biri oldu. Annesi tarafından sorularla sıkıştırılınca, sonunda bir itirafta bulunmaya karar verdi. "Her şeyimi sana borçluyum," dedi, "seni bütün ruhumla seviyorum; ama bir süredir içimden seni öldürmek geçiyor. Böyle korkunç bir talihsizliğin başıma gelmesini önle, eğer bir gün bu istek beni ele geçirirse, askere gitmeme izin ver. Baskılara rağmen kararından vazgeçmedi, askere gitti ve iyi bir asker oldu. Yine de gizli bir dürtü onu durmadan eve dönüp annesini öldürmek için firar etmeye teşvik ediyordu. Hizmet süresinin sonunda bu fikir ilk günkü kadar güçlüydü. Bir dönem daha askere yazıldı. Öldürme içgüdüsü devam ediyordu ama yerine başka bir kurban koymuştu. Artık annesini öldürmeyi düşünmüyordu - korkunç dürtü gece gündüz baldızını işaret ediyordu. İkinci dürtüye direnebilmek için kendini ebedi sürgüne mahkûm etti. Bu sırada eski komşularından biri alaya geldi. Glenadal tüm sıkıntılarını itiraf etti. "Rahat ol," dedi diğeri. "Suçun imkânsız; baldızın daha yeni öldü. Bu sözler üzerine Glenadal kurtarılmış bir tutsak gibi ayağa kalkar. Kalbi sevinçle dolar. Yıllardır ziyaret etmediği çocukluğunun geçtiği eve gider. Ama oraya vardığında baldızının yaşadığını görür. Bir çığlık atar ve korkunç dürtü onu bir av olarak tekrar ele geçirir. O akşam kardeşine kendisini bağlatır. "Sağlam bir ip al, beni ahırdaki bir kurt gibi bağla ve gidip Dr. Calmeil'e söyle. . .' Ondan bir akıl hastanesine kabul edilmesini sağladı. Girişinden önceki akşam kurumun müdürüne şöyle yazdı: 'Efendim, evinizin bir mahkûmu olacağım. Orada sanki alaydaymışım gibi davranacağım. Benim iyileştiğimi düşüneceksiniz. Belki de bazı anlarda öyleymiş gibi

481 Maladies de la Volonte, s. 7-7.

davranacağım. Bana asla inanmayın. Hiçbir bahaneyle çıkmama izin vermeyin. Serbest bırakılmak için yalvarırsam, dikkatinizi iki katına çıkarın; özgürlüğümü kullanacağım tek şey, nefret ettiğim bir suç işlemek olacaktır."[482]

Gerçek dipsomanyaklarda içki arzusu ya da baskı altında tutulanlarda afyon ya da kloral arzusu, normal insanların kavrayamayacağı bir güçtedir. "Bir odanın bir köşesinde bir fıçı rom olsaydı ve benimle onun arasında sürekli top atışı yapan bir top olsaydı, romu almak için o topun önünden geçmekten kendimi alamazdım;" "Bir elimde bir şişe konyak dururken diğer elimde cehennem çukuru esniyor olsaydı ve bir kadeh içtiğim anda içeri itileceğime ikna olsaydım, kendimi alamazdım:" bu tür ifadeler dipsomanların ağzında bolca bulunur. Cincinnati'den Dr. Mussey bu vakayı anlatıyor: "Birkaç yıl önce bu eyalette bir tiryaki düşkünler evine yerleştirildi. Birkaç gün içinde rom temin etmek için çeşitli yöntemler geliştirdi ama başarısız oldu. Ancak sonunda, başarılı olan bir yöntem buldu. Kurumun odunluğuna gitti, bir elini kütüğün üzerine koydu ve diğer elindeki baltayla kütüğe tek bir darbeyle vurdu. Kütük havaya kalkıp yere düşerken eve koştu ve "Biraz rom getirin! Biraz rom getirin! Elim koptu!" diye bağırdı. Olayın karmaşası ve telaşı içinde bir kâse rom getirilmiş, o da kanayan uzvunu içine daldırmış, sonra kâseyi ağzına götürerek kana kana içmiş ve sevinçle, "İşte şimdi doydum," diye haykırmış. Dr. J. E. Turner, sarhoşluk tedavisi görürken dört hafta boyunca, içinde korkunç numuneler bulunan altı kavanozdaki alkolü gizlice içen bir adamdan bahsetmektedir. Kendisine bu iğrenç eylemi neden yaptığı sorulduğunda şu cevabı vermiştir: 'Efendim, bu hastalıklı iştahı kontrol etmem, kalbimin atışlarını kontrol etmem kadar imkânsız."[483]

Aşk tutkusu, her ne kadar aklı başında olsa da hepimizin maruz kaldığı bir monomani olarak adlandırılabilir. Kendisine ilham veren 'nesneye' karşı hor görme ve hatta nefretle bir arada var olabilir ve sürdüğü

482 Diğer 'dürtüsel delilik' vakaları için H. Maudsley'in Responsibility in Mental Disease, s. 133-170 ve Forbes "Winslow's Obscure Diseases of the Mind and Brain, bölüm VR, VIII, VIIII'ye bakınız.

483 G. Burr tarafından, N. Y. Psychological and Medico-Legal Journal, Aralık 1874'te Sarhoşluğun Deliliği üzerine bir makalede alıntılanmıştır.

sürece insanın tüm yaşamı onun varlığıyla değişir. Alfieri, alışılmadık derecede güçlü engelleyici gücünün, belirli bir kadına karşı anormal derecede heyecanlı dürtüleriyle mücadelesini şöyle anlatır: "Kendi gözümde aşağılık biriydim, öyle bir melankoli durumuna düştüm ki, uzun süre devam etseydi kaçınılmaz olarak deliliğe ya da ölüme yol açacaktı. Utanç verici prangalarımı 1775 Ocak ayının sonuna kadar taşımaya devam ettim, o zamana kadar sık sık sınırlar içinde tutulan öfkem büyük bir şiddetle patlak verdi. Bir akşam operadan (İtalya'nın en yavan ve sıkıcı eğlencesi) dönerken, hem antipatimin hem de aşkımın kaynağı olan kadının locasında birkaç saat geçirdikten sonra, kendimi onun boyunduruğundan sonsuza dek kurtarmaya karar verdim. Tecrübelerim bana kaçmanın, kararlarımda sebat etmemi sağlamak şöyle dursun, tam tersine onları zayıflatıp yok etme eğiliminde olduğunu öğretmişti; bu nedenle, karakterimin inatçılığından ve özelliğinden dolayı, beni en büyük çabayı göstermeye zorlayacak bu tür önlemleri benimseyerek kesinlikle başarılı olacağımı düşünerek kendimi daha da şiddetli bir sınava tabi tutmaya meyilliydim. Daha önce de söylediğim gibi, hanımefendinin evinin tam karşısındaki evden hiç ayrılmamaya, pencerelerine bakmaya, her gün girip çıktığını görmeye, sesini dinlemeye kararlıydım; ama onun doğrudan ya da dolaylı hiçbir girişiminin, hiçbir şefkatli anısının, kısacası kullanılabilecek başka hiçbir aracın beni bir daha dostluğumuzu canlandırmaya teşvik etmemesi gerektiğine kesin olarak karar vermiştim. Ya ölmeye ya da utanç verici tutsaklığımdan kurtulmaya kararlıydım. Amacıma kararlılık kazandırmak ve onursuzlukla itham edilmeden kararımdan dönmemi olanaksız kılmak için, bana çok bağlı olan ve çok saygı duyduğum dostlarımdan birine kararımı bildirdim. İçine düştüğüm ruh halinden yakınıyordu, ama davranışıma destek vermek istemediğinden ve beni bundan vazgeçirmenin olanaksızlığını gördüğünden, bir süredir evimi ziyaret etmeyi bırakmıştı. Ona yazdığım birkaç satırda, benimsediğim kararı kısaca belirttim ve kararlılığımın bir teminatı olarak ona çirkin kızıl saçlarımdan uzun bir tutam gönderdim. O zamanlar palyaçolar ve denizciler dışında hiç kimse kısa saçla insan içine çıkmadığından, dışarı çıkmamı engellemek için saçlarımı bilerek kestirmiştim. Varlığı ve örnek oluşuyla metanetimi güçlendirmesi ve

bana yardımcı olması için onu çağırarak konuşmamı bitirdim. Bu şekilde kendi evimde tecrit edilmiş olarak, her türlü ilişkiyi yasakladım ve ilk on beş günü en korkunç ağıtlarla ve iniltilerle geçirdim. Arkadaşlarımdan bazıları beni ziyarete geldi ve belki de kendim şikâyet etmediğim için durumuma üzülüyor gibi göründüler; ama vücudum ve tüm görünüşüm çektiğim acıları belli ediyordu. Bir şeyler okumak istediğimde gazetelere başvuruyordum, tek bir kelimesini bile anlamadan sık sık sayfalarını çeviriyordum.. Mart 1775'in sonuna kadar iki aydan fazla bir süreyi çılgınlık sınırında bir durumda geçirdim; ancak bu sırada aklıma melankolimi yatıştırma ihtimali olan yeni bir fikir geldi." Bu, fikir şairane bir kompozisyondu; Alfieri ilk denemelerini bu hastalıklı koşullar altında yaptığını anlatır ve şöyle devam eder: "Bu hevesin bana tek yararı, beni yavaş yavaş aşktan uzaklaştırması ve uzun süredir uykuda olan aklımı uyandırması oldu. Artık evimden çıkıp leydimin evine dönmemi engellemek için kendimi bir sandalyeye iple bağlatmaya gerek duymuyordum. Bu, kendimi zorla akıllandırmak için bulduğum yöntemlerden biriydi. Kordonlar, beni saran büyük bir mantonun altına gizlenmişti ve sadece bir elim serbest kalmıştı. Beni görmeye gelenlerin hiçbiri bu şekilde bağlandığımdan şüphelenmedi. Saatler boyunca bu durumda kaldım; sırrım yalnızca gardiyanım Elias'a emanet edilmişti. Kendisine emredildiği gibi, öfke nöbetlerim yatıştığında beni her zaman serbest bırakırdı. Kullandığım tuhaf yöntemler arasında en ilginç olanı, karnavalın sonlarına doğru tiyatroda maskeli baloya çıkmaktı. Apollo kılığına girerek, elimde bir lirle sahneye çıkmaya cesaret ettim; bu lirle elimden geldiğince iyi çaldım ve kendi bestelediğim bazı kötü dizeleri söyledim. Böyle bir cüret benim doğal karakterime taban tabana zıttı. Bu tür sahneler için sunabileceğim tek mazeret, zorlayıcı bir tutkuya karşı koyamamamdı. Onun nesnesi ile benim arama aşılmaz bir engel koymak gerektiğini hissediyordum ve en güçlüsünün, alenen alay konusu haline getirdiğim bir bağlılığı yenileyerek kendimi maruz bırakacağım utanç olduğunu gördüm."[484]

Çoğu zaman ısrarcı fikir çok önemsizdir, ancak hastanın hayatını yıpratabilir. Ellerini kirli hisseder, yıkanmaları gerekir. Kirli olmadıklarını bilir; yine de alaycı fikirden kurtulmak için onları yıkar.

484 Autobiography, Howells' edition (1877), pp. 192-6.

Ancak bu fikir bir anda geri döner ve entelektüel olarak en ufak bir yanılgı içinde olmayan talihsiz kurban bütün gününü lavabo başında geçirir. Ya da giysileri 'doğru' giyilmemiştir ve bu düşünceden kurtulmak için onları çıkarıp tekrar giyer, ta ki yaptığı iş iki ya da üç saatini alana kadar. Çoğu insan bu hastalığın potansiyeline sahiptir. Yatağa girdikten sonra, ön kapıyı kilitlemeyi ya da gazı kapatmayı unutmuş olabileceklerini düşünmeyen çok az kişi vardır. Ve çok azımız bir vesileyle, unuttuklarının gerçekliğine inandıkları için değil, ancak bu şekilde endişe verici şüpheyi kovup uyuyabildikleri için bu performansı tekrarlamak üzere ayağa kalkmıştır[485].

ENGELLENEN İRADE

Engellemenin yetersiz ya da itkinin aşırı olduğu durumlarla çarpıcı bir karşıtlık içinde, itkinin yetersiz ya da engellemenin aşırı olduğu durumlar vardır. Cilt I de anlatılan, zihnin birkaç anlığına odaklanma gücünü kaybettiği ve dikkatini belirli bir şey üzerinde toplayamadığı durumu hepimiz biliriz. Böyle zamanlarda boş boş bakar ve hiçbir şey yapmayız. Bilincin nesneleri hızla dokunmayı ya da deriyi kırmayı başaramaz. Oradadırlar ama etkinlik düzeyine ulaşamazlar. Bu etkin olmayan mevcudiyet durumu bazı nesnelerin hepimizdeki normal durumudur. Büyük yorgunluk ya da bitkinlik bu durumu neredeyse tüm nesneler için geçerli hale getirebilir ve bu durumda ortaya çıkan ilgisizliğe benzer bir ilgisizlik akıl hastanelerinde abulia adı altında akıl hastalığının bir belirtisi olarak kabul edilir. İradenin sağlıklı durumu, yukarıda da belirtildiği gibi, hem vizyonun doğru olmasını hem de eylemin onun yönlendirmesine uymasını gerektirir. Ancak söz konusu hastalıklı durumda görüş tamamen etkilenmemiş ve akıl berrak olabilir ve yine de eylem ya takip etmez ya da başka bir şekilde takip eder. "Video meliora proboque, deteriora sequor - iyi yolu görüyor ve takdir ediyorum, ama kötü yoldan gidiyorum' ikinci zihin durumunun klasik ifadesidir. Abulia adı özellikle birincisi için geçerlidir. 'Hastalar' der Guislain ; "içsel olarak, zihinsel olarak, aklın emirlerine

485 Dr. Cowles'ın American Journal of Psychology, i. 223'teki Israrcı ve Sabit Fikirler üzerine makalesine ve Dr. Knapp'ın Şüphe Deliliği üzerine bir diğer makalesine bakınız. Sonuncusu konuyla ilgili kısmi bir bibliyografya içermektedir.

göre irade edebilirler. Harekete geçme arzusunu yaşarlar, ancak gerektiği gibi hareket etme konusunda güçsüzdürler. . . . İradeleri belirli sınırları aşamaz: içlerindeki eylem gücünün bloke olduğu söylenebilir: Ben iradesi kendini dürtüsel iradeye, aktif kararlılığa dönüştüremez. Bu hastalardan bazıları, iradelerinin uğradığı iktidarsızlığa kendileri de şaşırır. Eğer onları kendi hallerine bırakırsanız, bütün günlerini yataklarında ya da bir sandalyede geçirirler. Biri onlarla konuşur ya da onları heyecanlandırırsa, kısa da olsa kendilerini düzgün bir şekilde ifade ederler ve olayları oldukça iyi değerlendirirler."[486]

Bölüm 21'de, hatırlanacağı üzere, bir nesnenin zihne hitap ettiği gerçeklik duygusunun (diğer şeylerin yanı sıra) iradeyi uyarma etkinliğiyle orantılı olduğu söylenmişti. Burada gerçeğin tam tersi bir durumla karşı karşıyayız. (Bu uyuşuk durumlarda) iradeye ulaşamayan, kanı çekemeyen fikirler, nesneler, düşünceler, o kadar uzak ve gerçek dışı görünür. Şeylerin gerçekliği ile motif olarak etkililikleri arasındaki bağlantı henüz tam olarak anlatılmamış bir hikâyedir. İnsan yaşamının ahlaki trajedisi neredeyse tamamen, normalde gerçeğin görüntüsü ile eylem arasında olması gereken bağın kopmuş olmasından ve bu keskin etkili gerçeklik duygusunun belirli fikirlere bağlanmamasından kaynaklanmaktadır. İnsanlar salt duyguları ve kavramları bakımından o kadar da farklı değildir. Olasılık kavramları ve idealleri, farklı kaderlerinden yola çıkılarak iddia edilebileceği kadar birbirinden uzak değildir. Hiçbir sınıf daha iyi duygulara sahip değildir ya da yaşamdaki yüksek ve alçak yol arasındaki farkı umutsuz başarısızlardan, duygusallardan, ayyaşlardan, entrikacılardan, yaşamları bilgi ve eylem arasında uzun bir çelişkiden ibaret olan ve teoriye tam hakim olmalarına rağmen gevşek karakterlerini asla dik tutamayan 'leşi çıkmışlardan' daha fazla hissetmez. Hiç kimse bilgi ağacının meyvesinden onlar gibi yemez; ahlaki kavrayış açısından onlarla kıyaslandığında, rezil ettikleri düzenli ve müreffeh cahiller süt emen bebeklerdir. Ve yine de onların ahlaki bilgisi, her zaman arka planda homurdanır ve gürler, -ayırt eder, yorum yapar, protesto eder, özlem duyar, yarı karar verir, - asla tam olarak çözülmez, sesini minörden majöre ya da konuşmasını subjektiften emir kipine asla çıkarmaz, büyüyü asla bozmaz, dümeni

486 Ribot tarafından alıntılanmıştır, op cit. s. 39.

asla eline almaz. Rousseau ve Restif gibi karakterlerde sanki alt motifler tüm dürtüsel etkinliği ellerinde tutuyormuş gibi görünür. Geçiş hakkına sahip trenler gibi, yolun münhasır mülkiyetini ellerinde tutarlar. Daha ideal güdüler onların yanında bolca bulunur, ancak hiçbir zaman devreye girmezler ve insanın davranışları bunlardan, ekspres bir trenin yol kenarında duran ve trene alınmak isteyen bir yolcudan etkilendiği kadar etkilenmez. Zamanın sonuna kadar atıl bir eşlikçidirler ve alışkanlıkla daha iyisini görüp daha kötüsünü yapmaktan kaynaklanan içsel boşluğun bilinci, insanın bu gözyaşı vadisinde yanında taşıyabileceği en üzücü duygulardan biridir.

Şimdi bir açıdan çabanın iradeyi ne zaman karmaşıklaştırdığını görüyoruz. Daha nadir ve daha ideal bir dürtü, daha içgüdüsel ve alışkanlık türünden diğerlerini etkisiz hale getirmeye çağrıldığında bunu yapar; güçlü patlayıcı eğilimler kontrol edildiğinde veya güçlü engelleyici koşulların üstesinden gelindiğinde bunu yapar. 'Ame bien nÈe, doğumunda perilerin armağanlarını sunduğu güneş ışığının çocuğu, hayatında buna pek ihtiyaç duymaz. Öte yandan kahraman ve nevrotik özne buna ihtiyaç duyar. Şimdi, tüm bu koşullar altında çabayı kendiliğinden kavrama biçimimiz, gücünü nihai olarak hakim olan güdülere ekleyen aktif bir güçtür. Bir cisme dış kuvvetler etki ettiğinde, ortaya çıkan hareketin en az direnç ya da en büyük çekiş çizgisinde olduğunu söyleriz. Ancak kendiliğinden dilimizin hiçbir zaman bu şekilde çaba ile iradeden bahsetmemesi ilginç bir gerçektir. Elbette a priori ilerler ve en az direnç çizgisini takip edilen çizgi olarak tanımlarsak, fiziksel yasa zihinsel alanda da geçerli olmalıdır. Fakat iradenin tüm zor durumlarında, sanki daha nadir ve daha ideal güdüler üstün geldiğinde izlenen çizgi daha büyük direnç çizgisiymiş gibi ve sanki daha kaba güdü çizgisi, onu izlemeyi reddettiğimiz anda bile daha geçirgen ve kolay olanmış gibi hissederiz. Cerrahın bıçağı altında acı çığlıklarını bastıran ya da görev uğruna kendini toplumsal aşağılanmaya maruz bırakan kişi, sanki en büyük geçici direnç çizgisini takip ediyormuş gibi hisseder. Dürtülerini ve ayartmalarını fethetmekten ve üstesinden gelmekten söz eder.

Ancak tembel, ayyaş, korkak, davranışlarından asla bu şekilde bahsetmez ya da enerjilerine direndiklerini, ayıklıklarının üstesinden

geldiklerini, cesaretlerini fethettiklerini vb. söylemezler. Genel olarak tüm eylem kaynaklarını bir yanda eğilimler, diğer yanda idealler olarak sınıflandırırsak, duyumcu asla davranışının ideallerine karşı kazandığı bir zaferden kaynaklandığını söylemez, ama ahlakçı her zaman davranışından eğilimlerine karşı kazandığı bir zafer olarak söz eder. Duygusalcı eylemsizlik terimlerini kullanır, ideallerini unuttuğunu, göreve karşı sağır olduğunu ve benzerlerini söyler; bu terimler ideal güdülerin enerji ya da çaba olmaksızın ortadan kaldırılabileceğini ve en güçlü salt çekişin eğilimlerin çizgisinde yattığını ima eder gibidir. İdeal dürtü, bununla karşılaştırıldığında, hakim olması için yapay olarak güçlendirilmesi gereken durgun küçük bir ses gibi görünür. Onu güçlendiren şey çabadır ve sanki eğilimin gücü esasen sabit bir nicelikken, ideal güç çeşitli miktarlarda olabilirmiş gibi görünmesini sağlar. Fakat ideal güdü, onun yardımıyla büyük bir duyusal dirence karşı zafer kazandığında, çabanın miktarını ne belirler? Direncin kendisinin büyüklüğü. Eğer duyusal eğilim küçükse, çaba da küçüktür. İkincisi, üstesinden gelinmesi gereken büyük bir karşıtın varlığıyla büyük hale gelir. Ve eğer ideal ya da ahlaki eylemin kısa bir tanımına ihtiyaç duyulsaydı, görünüşe bundan daha iyi uyacak bir tanım verilemezdi: Eylem en büyük direniş çizgisinde gerçekleşir.

Gerçekler en kısa şekilde şu şekilde sembolize edilebilir: P eğilimi, I ideal dürtüyü ve E çabayı temsil eder: I per se < P.I + E P. Başka bir deyişle, eğer E kendini I'ya eklerse, P hemen en az direnci gösterir ve hareket ona rağmen gerçekleşir.

Ancak E, I'nın ayrılmaz bir parçasını oluşturuyor gibi görünmez. Önceden rastlantısal ve belirsiz görünür. İstediğimiz gibi az ya da çok yapabiliriz ve yeterince yaparsak en büyük zihinsel direnci en aza dönüştürebiliriz. En azından gerçeklerin üzerimizde kendiliğinden yarattığı izlenim budur. Ancak şu anda bu izlenimin doğruluğunu tartışmayacağız; bunun yerine betimsel ayrıntılarımıza devam edelim.

EYLEMİN KAYNAKLARI OLARAK ZEVK VE ACI

Nesneler ve nesnelerin düşünceleri eylemimizi başlatır, ama eylemin getirdiği hazlar ve acılar eylemin seyrini değiştirir ve onu düzenler

ve daha sonra hazların ve acıların düşünceleri kendi kendilerine itici ve teşvik edici bir güç kazanır. Zevk düşüncesinin kendisinin bir zevk olması gerekmez, Dante'nin dediği gibi genellikle tam tersidir - nessun maggior dolore - ve acı düşüncesinin de bir acı olması gerekmez, çünkü Homeros'un dediği gibi, "kederler genellikle daha sonradan bir eğlencedir." Ancak şimdiki zevkler muazzam pekiştiriciler ve şimdiki acılar onlara yol açan her türlü eylem için muazzam engelleyiciler olduğundan, zevk ve acı düşünceleri en itici ve engelleyici güce sahip düşünceler arasında yer alır. Bu düşüncelerin diğer düşüncelerle olan kesin ilişkisi bu nedenle biraz dikkat gerektiren bir konudur.

Eğer bir hareket hoşumuza giderse, zevk devam ettiği sürece onu tekrarlarız. Eğer canımızı yakarsa, o anda kas kasılmalarımız durur. Bu son durumda engelleme o kadar tamdır ki, bir insanın kendini yavaşça ve kasıtlı olarak kesmesi veya sakatlaması neredeyse imkânsızdır - eli acı vermeyi yenilmez bir şekilde reddeder. Ve pek çok zevk vardır ki, bir kez tatmaya başladığımızda, bağlı oldukları faaliyeti sürdürmeyi neredeyse zorunlu kılar. Zevklerin ve acıların hareketlerimiz üzerindeki bu etkisi o kadar yaygın ve araştırıcıdır ki, erken bir felsefe bunların harekete geçmemiz için tek teşvik edici unsurlar olduğuna ve bunların yokmuş gibi göründüğü her yerde, bunun tek nedeninin harekete geçiren 'daha uzak' imgeler arasında çok uzakta oldukları için göz ardı edildiklerine karar vermiştir.

Ancak bu büyük bir hatadır. Zevklerin ve acıların hareketlerimiz üzerindeki etkisi ne kadar önemli olursa olsun, bunlar tek uyarıcılarımız olmaktan çok uzaktır. Örneğin içgüdü ve duygusal ifadenin tezahürleriyle kesinlikle hiçbir ilgileri yoktur. Kim gülümsemekten zevk aldığı için gülümser ya da kaşlarını çatmaktan zevk aldığı için kaşlarını çatar? Kim kızarmamaktan duyduğu rahatsızlıktan kaçmak için kızarır? Ya da kim öfke, keder ya da korku içindeyken, bunların verdiği zevkle hareket eder? Tüm bu durumlarda hareketler, uyarıcının tam da bu şekilde yanıt vermek üzere çerçevelenmiş bir sinir sistemi üzerinde uyguladığı görüş açısı (vis a tergo) tarafından ölümcül bir şekilde boşaltılır. Öfkemizin, sevgimizin ya da dehşetimizin nesneleri, gözyaşlarımızın ve gülümsemelerimizin vesileleri, ister duyularımızda mevcut olsunlar, isterse yalnızca düşüncede temsil edilsinler,

bu tür bir itici güce sahiptirler. Zihinsel durumların dürtüsel niteliği, arkasından gidemeyeceğimiz bir özelliktir. Bazı zihin durumları diğerlerinden daha fazlasına sahiptir, bazıları bu yönde, bazıları da diğer yönde. Zevk ve acı duyguları buna sahiptir, gerçek algıları ve hayalleri de buna sahiptir, ancak hiçbiri sadece ya da özel olarak buna sahip değildir. Tüm bilincin (ya da onun altında yatan nöral sürecin) özünde bir tür hareketi teşvik etmek vardır. Bir yaratıkta ve nesnede bir tür, diğerlerinde başka bir tür olması, evrimsel tarihin açıklaması gereken bir sorundur. Gerçek itkiler nasıl ortaya çıkmış olursa olsun, şimdi var oldukları şekliyle tanımlanmalıdırlar ve kendilerini her durumda onları hazzın gizli arzusunun ve acının tiksintisinin etkileri olarak yorumlamak zorunda hisseden kişiler tuhaf bir şekilde dar bir teleolojik batıl inanca itaat etmektedirler."[487]

487 Eski moda zevk felsefesinin aptallığı gözler önüne seriliyor. Örneğin, Profesör Bain'in sosyalliği ve ebeveyn sevgisini dokunma zevkiyle açıklamasını ele alalım: "Dokunma temel ve genel bir duyudur. Diğer duyular farklılaştıktan sonra bile, birincil duyu zihnin duyusal duyarlılığı olmaya devam eder. Yumuşak-sıcak dokunuş, birinci sınıf bir etki olmasa da, en azından buna bir yaklaşımdır. Yumuşak temas ve sıcaklığın birleşik gücü hatırı sayılır ölçüde büyük bir hazza karşılık gelirken, bu iki başlığa indirgenemeyecek, bizim manyetik ya da elektrik olarak adlandırdığımız ince etkiler de söz konusu olabilir. Bir bebeği kucağa almanın verdiği heyecan, sadece sıcak bir dokunuşun ötesinde bir şeydir ve kendinden geçme derecesine kadar yükselebilir, ancak bu durumda eşzamanlı duyumlar ve fikirler de olabilir. Cinsel olmayan sadece şefkatli duygularda, gizli manyetik etkileri varsaymadığımız sürece, dokunma duyusundan başka tatmin edecek bir şey yoktur. Kısacası, aşk zevklerimiz duyusal temasla başlar ve biter. Dokunma, sevginin hem alfası hem de omegasıdır. Son ve tatmin edici bir duyum olarak, 'ne plus ultra', en yüksek derecede bir zevk olmalıdır. Neden bir insana karşı, çok yıllık bir çeşmeye karşı olduğundan daha canlı bir duygu oluşsun ki? [Bu "olmalıdır" ifadesi, daha modern evrimsel bakış açısından bakıldığında çok lezzetlidir]. Yaşamın gerekliliklerini elde etmede sağladıkları yardımın ötesinde ve üstünde, diğer duyarlı yaratıkların arkadaşlığında bir zevk kaynağı olmalıdır. Bunu açıklamak için, hayvan kucaklamasının birincil ve bağımsız hazzından başka bir şey öneremem." [Bu söz cinsel ilgi için değil, 'Genel Olarak Sosyallik' için söylenmiştir.] "Bu zevk için her canlı, sadece kardeşçe olsa bile, bir şeyler ödemeye eğilimlidir. Verilen belirli bir miktar maddi fayda, karşılık veren bir kucaklaşmanın tam içtenliğinin, bu ilkel hazzın tam meyvesinin bir koşuludur. Bu koşulların yokluğunda, vermenin hazzı zorlukla açıklanabilir; bu yardımlar olmadan, bizim gibi varlıklarda bunun çok yetersiz bir duygu olacağını çok iyi biliyoruz. Bana öyle geliyor ki, [ebeveynlik içgüdüsünün] temelinde, ebeveynlik duygusunu baştan sona karakterize ettiğini düşündüğümüz, yavruyu kucaklamaktan duyulan o yoğun haz olmalıdır. Böyle bir zevk bir kez yaratıldığında, kendisini yavrunun baskın özellikleri ve yönleriyle ilişkilendirecek ve bunların hepsine büyük ilgi duyacaktır. Ebeveyn, hazzın hatırına, hazzın alt unsurunu beslemenin gerekliliğini keşfeder ve hizmet etme işlevini hazzın bir

Düşünceye göre böyle dar bir teleoloji kendini haklı çıkarabilir, zevkler ve acılar eylem için tek anlaşılabilir ve makul güdüler, üzerinde hareket etmemiz gereken tek güdüler gibi görünebilir. Bu, lehinde pek çok şey söylenebilecek etik bir önermedir. Ancak bu psikolojik bir önerme değildir ve bu önermeden, gerçekte üzerinde hareket ettiğimiz güdülere ilişkin hiçbir şey çıkmaz. Bu güdüler sayısız nesne tarafından sağlanır ve bu nesneler istemli kaslarımızı, göğsümüzdeki ateşi yaktıkları kadar otomatik bir süreçle harekete geçirir. Eğer zevk düşüncesi harekete geçirebiliyorsa, elbette başka düşünceler de harekete geçirebilir. Hangi düşüncelerin harekete geçireceğine yalnızca deneyim karar verebilir. İçgüdü ve Duygu bölümleri bize bunların adlarının sayısız olduğunu göstermiştir ve bu karara bağlı kalmalı ve gerçeklerin yarısı pahasına hayali bir basitleştirme arayışına girmemeliyiz.

Eğer bu ilk eylemlerimizde zevklerin ve acıların hiçbir rolü yoksa son eylemlerimizde ya da alışkanlık haline gelen yapay olarak edinilmiş performanslarda da o kadar az rolü vardır. Yaşamın tüm günlük rutini, giyinmemiz ve soyunmamız, işimize gelip gitmemiz ya da çeşitli işlemlerini yerine getirmemiz, nadiren gerçekleşen koşullar dışında, zevk ve acıya zihinsel bir atıfta bulunmaz. Bu ideo-motor eylemdir. Nefes almaktan zevk aldığım için nefes almadığım, sadece nefes aldığımı fark ettiğim gibi, yazmaktan zevk aldığım için yazmam, sadece bir kez başladığım ve bu şekilde kendini dışa vurmaya devam eden entelektüel bir heyecan içinde olduğum için hâlâ yazdığımı fark ederim. Kim masada bıçağının sapını boş boş salladığında bunun kendisine verdiği bir zevk ya da kaçındığı bir acı için olduğunu iddia edebilir ki? Tüm bunları o anda elimizde olmadığı için yaparız; sinir

parçası ya da koşulu olarak görmeye başlar" (Emotions and Will, s. 126, 127, 132, 133, 140). Profesör Bain, yaklaşık 98° F'de tutulan saten bir yastığın neden söz konusu hazzı bize arkadaşlarımızdan ve bebeklerimizden daha ucuza vermeyeceğini açıklamıyor. Yastığın 'gizli manyetik etkilerden' yoksun olabileceği doğrudur. Çoğumuz ne bir bebeğin ne de bir arkadaşımızın teninin, zaten orada bir hassasiyet olmasa, bu etkilere sahip olamayacağını söyleriz. İdolünün ipekli avuç içi ya da hatta 'elbisesinin eteği' tesadüfen kendisine dokunduğunda kendinden geçtiğini hisseden genç, önceden Eros tarafından sert bir şekilde vurulmamış olsaydı, bunu pek hissetmezdi. Aşk coşkuyu yaratır, coşku aşkı değil. Ve geri kalanlarımız için, tüm sosyal erdemimiz, elimizin sıkılmasından ya da sırtımıza tokat atılmasından duyduğumuz tensel hazza duyduğumuz iştahtan kaynaklanıyor olabilir mi?

sistemlerimiz öyle şekillenmiştir ki, tam da bu şekilde taşarlar ve boş ya da tamamen 'sinirli' ve kıpır kıpır performanslarımızın çoğu için kesinlikle hiçbir neden gösteremeyiz.

Ya da küçük bir partiye davet edilen utangaç ve çekingen bir adam için ne söylenebilir? Bu onun için iğrenç bir şeydir; ama varlığınız onu zorlar, hiçbir mazeret düşünemez ve bu yüzden evet der, bu arada yaptığı şey için kendine lanet eder. Hayatının her haftasında böyle bir gaflete düşmeyen kişi alışılmadık derecede kendine özgüdür. İradi davetin bu tür örnekleri yalnızca eylemlerimizin tümünün temsili hazzın etkileri olarak düşünülemeyeceğini değil, aynı zamanda temsili iyi vakaları olarak bile sınıflandırılamayacağını gösterir. "İyiler" sınıfı, "haz verenler" sınıfından çok daha genel olarak etkili eylem güdüleri içerir. Zevkler çoğu zaman sadece onları iyi olarak gördüğümüz için bizi cezbeder. Örneğin Bay Spencer bizi, bize bir iyilik olarak gelen sağlık üzerindeki etkileri nedeniyle zevklere sarılmaya teşvik eder. Ancak eylemlerimiz bize neredeyse zevkler kadar az bir şekilde sürekli olarak iyilikler biçiminde görünür. Tüm hastalıklı dürtüler ve patolojik sabit fikirler bunun tam tersi örneklerdir. O zaman ona baş döndürücü cazibesini veren, eylemin kötülüğünün ta kendisidir. Yasağı kaldırın ve cazibe dursun. Üniversite günlerim sırasında bir öğrenci kendini üniversite binalarından birinin üst giriş penceresinden aşağı attı ve neredeyse ölüyordu. Kendi arkadaşım olan bir başka öğrenci, her gün odasına girip çıkarken pencerenin önünden geçmek zorundaydı ve bu eylemi taklit etmek için korkunç bir istek duyuyordu. Bir Katolik olarak bunu müdürüne söylemiş, müdürü de "Pekâlâ! Yapman gerekiyorsa yapmalısın," demiş ve eklemiş, "Devam et ve yap," böylece onun bu arzusunu anında bastırmış. Bu müdür hastalıklı bir zihne nasıl hizmet edileceğini biliyordu. Ancak basit kötülüklerin ve tatsızlıkların zaman zaman ortaya çıkan ayartıcı gücüne örnek bulmak için hastalıklı zihinlere gitmemize gerek yoktur. Herhangi bir yerinde yara ya da acı olan herkes, örneğin ağrıyan bir dişi, sırf acıyı ortaya çıkarmak için ona her zaman ve her an baskı yapar. Yeni bir kokuya yaklaştığımızda, ne kadar kötü olduğunu bir kez daha teyit etmek için onu tekrar koklamalıyız. Tam da bugün, akıldan çıkmayan gücünün sırrını

budalalığında bulduğum sözlü bir cıngılı kendi kendime tekrarlayıp durdum. Nefret ediyordum ama kovamıyordum da.

Haz ve acı teorisine inananlar, eğer samimi iseler, inançlarının uygulanmasında büyük istisnalar yapmak zorundadırlar. Dolayısıyla 'sabit fikirlerden' hareket etmek, samimi Profesör Bain için korkunç bir engeldir. Onun psikolojisinde fikirlerin itici değil, yalnızca 'yönlendirici' bir işlevi vardır.

"İradeyi harekete geçirmek için uygun bir uyarıcıya, yani bazı zevk ve acı çeşitlerine ihtiyaç vardır. Düşünsel bağ, eylemin fikrin arkasında yükselmesine neden olmak için yeterli değildir ('idÈe fixe' durumu hariç);" ancak "açıkça tasarladığımız bir eylemi gerçekleştirerek herhangi bir zevk ortaya çıkar veya devam ederse, nedensellik o zaman tamamlanır; hem yönlendiren hem de hareket ettiren güçler mevcuttur."[488] Profesör Bain'e göre hazlar ve acılar 'iradenin gerçek dürtüleridir'.

"Zevk ya da acı veren bir duygu - gerçek ya da ideal, birincil ya da türev - öncülü olmadan irade uyarılamaz. Güdü dediğimiz şeyi saran tüm kılıklar arasında, bu iki büyük koşuldan birine ya da diğerine ait bir şey tespit edilebilir."

Buna göre, Profesör Bain bu kuralda bir istisna bulduğunda, bu olguyu 'gerçekten iradi bir dürtü' olarak adlandırmayı reddeder. Kabul ettiği istisnalar, "asla ölmeyen kendiliğindenlik, alışkanlıklar ve sabit fikirler tarafından sağlananlardır." Sabit fikirler "iradenin uygun seyrini kat eder."

"Çıkar gözetmeyen dürtüler, hazzın elde edilmesinden ve acıdan kaçınılmasından tamamen farklıdır. İlgisiz eylem teorisi, benim tasavvur edebildiğim tek biçimiyle, iradenin eylemi ile mutluluğun elde edilmesinin baştan sona örtüşmediğini varsayar."

Sempati "Sabit Fikir ile ortak bir noktaya sahiptir, yani zevklerimiz lehine iradenin düzenli çıkışlarıyla çatışır."

Prof. Bain böylece tüm temel gerçekleri kabul etmektedir. Haz ve acı, etkinliğimizin yalnızca bir kısmının güdüleridir. Ancak o, faaliyetin yalnızca bu duyguların harekete geçirdiği kısmına iradenin

488 Duygu ve İrade, s. 352. Ancak Bain'in kendi tanımı bile formülünü yalanlamaktadır, çünkü fikir 'hareket ettiren', haz ise 'yönlendiren' güç olarak görünmektedir.

'düzenli çıkışları' ve 'gerçek dürtüleri' adını vermeyi[489] ve geri kalan her şeyi, hakkında mantıklı hiçbir şey söylenemeyecek paradokslar ve aykırılıklar olarak ele almayı tercih etmektedir. Bu, bir cinsin bir türünü almak, onu tek başına cins ismiyle adlandırmak ve diğer eş türlere istedikleri isimleri bulmalarını emretmek anlamına gelir. Özünde bu sadece sözel bir oyundur. 'Eylem kaynakları' türünü almak ve onu bir bütün olarak ele almak; sonra da onun içinde 'haz ve acı' türlerini, bulunabilecek diğer türlerden ayırmak, açıklığa ve kavrayışa ne kadar daha elverişlidir!

Hazzın eylemle olan ilişkisinde bir karmaşıklık olduğu doğrudur; bu karmaşıklık, hazzı özel bir teşvik unsuru haline getirenleri kısmen mazur gösterir. Bu karmaşıklık bizim tarafımızdan biraz fark edilmeyi hak etmektedir.

Kendini hemen boşaltan bir dürtü genellikle haz ya da acı açısından oldukça nötrdür -örneğin nefes alma dürtüsü. Ancak böyle bir dürtü dışsal bir güç tarafından durdurulursa, büyük bir huzursuzluk hissi ortaya çıkar - örneğin astım dispnesi. Ve durdurucu gücün üstesinden gelindiği oranda, rahatlama ortaya çıkar - astım yatıştıktan sonra tekrar nefes aldığımızda olduğu gibi. Rahatlama bir haz, huzursuzluk ise bir acıdır; ve böylece tüm dürtülerimizin etrafında, yalnızca bu haliyle, eylemin gerçekleşmesine izin verilme biçimine dahil olan ikincil hoş ve acı verici duygu olasılıkları dolanır. Eylemin asıl kaynağı ne olursa olsun, bu başarı, boşalma veya meyve verme zevkleri ve acıları mevcuttur. Kendimizi başarılı bir şekilde bir tehlikeden kurtardığımızda seviniriz, ancak bize kaçmayı öneren şey kesinlikle bu sevincin düşüncesi değildir. Önerilen bir tensel hazza doğru atılan adımları tamamlamış olmak da bizi sevindirir ve bu sevinç başlangıçta önerilen hazza ek bir hazdır. Öte yandan, ne kadar araştırılırsa araştırılsın, herhangi bir faaliyetin fiili boşalma sürecindeyken engellenmesi bizi kederlendirir ve hoşnutsuzluk yaratır. Boşaltım yeniden başlayana kadar 'huzursuz' oluruz. Ve bu durum, eylem nötr olduğunda ya da sonucu acıdan başka bir şey olmadığında olduğu kadar, zevk için yapıldığında da geçerlidir. Güve lamba alevine girmekten alıkonulduğunda muhtemelen

489 Ayrıca bkz. Bain'in Jas. Mill'in Analizi, cilt ii. s. 305.

bir ayyaşın içki aleminin kesilmesinden rahatsız olduğu kadar rahatsız olur; ve biz de yapılması halinde bize kayda değer bir zevk vermeyecek olan oldukça önemsiz bir eylemin sırf engellenmesinin kendisi nahoş olduğu için engellenmesinden üzüntü duyarız.

Şimdi uğruna eylemin yapılabileceği hazza, peşinden koşulan haz diyelim. Bundan şu sonuç çıkar ki, bir eylemin peşinde koşulan bir haz olmasa bile, bir kez dürtü başladığında, eylemin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesine eşlik eden tesadüfi haz ve kesintiye uğraması halinde ortaya çıkacak acı nedeniyle, eylemin kendisi en hoş davranış biçimi olabilir. Bununla birlikte, hoş bir eylem ve bir hazzın peşinden giden bir eylem kendi içlerinde tamamen farklı iki kavramdır, ancak bir haz bilinçli olarak takip edildiğinde tek bir somut olguda birleşirler. Eylemin haz teorisini sıradan zihin için bu kadar makul kılan şeyin, peşinden gidilen hazzın salt başarı hazzıyla karıştırılması olduğunu düşünmekten kendimi alamıyorum. Nereden gelirse gelsin bir dürtü hissederiz; harekete geçeriz; engellenirsek hoşnutsuzluk hissederiz; başarılı olursak rahatlarız. Mevcut dürtü doğrultusunda hareket etmek her zaman için hoş bir yoldur; ve sıradan hedonist bu gerçeği, içerdiği hoşluk uğruna hareket ettiğimizi söyleyerek ifade eder. Ancak bu tür bir hazzın mümkün olabilmesi için dürtünün bağımsız bir olgu olarak zaten orada olması gerektiğini kim görmez? Başarılı bir performansın verdiği haz dürtünün sonucudur, nedeni değil. Dürtünüzü önceden bazı yollarla harekete geçirmeyi başaramadığınız sürece başarıdan haz alamazsınız.

Özel durumlarda (insan zihni o kadar karmaşıktır ki) başarı hazzının kendisinin takip edilen bir haz haline gelebileceği doğrudur ve bu durumlar haz teorisinin üzerinde toplandığı bir başka noktayı oluşturur. Bir ayak topu oyununu ya da tilki avını ele alalım. Kim soğukkanlılıkla tilkiyi kendi iyiliği için ister ya da topun şu ya da bu kaleye gitmesini umursar? Bununla birlikte, deneyimlerimizle biliyoruz ki, tilkiyi geçmek ya da topu belirli bir hedefe ulaştırmak için içimizde belirli bir dürtüsel heyecanı bir kez uyandırabilirsek, bunun karşıt kontroller üzerinde başarılı bir şekilde ortaya çıkması bizi aşırı sevinçle dolduracaktır. Bu nedenle kendimizi kasıtlı ve yapay olarak ateşli dürtüsel duruma sokarız. Onu harekete geçirmek için çeşitli içgüdü uyandırıcı

koşulların varlığı gerekir; ancak yavaş yavaş, bir kez sahaya çıktığımızda, paroksizme ulaşır ve çabalarımızın ödülünü, ölü tilkiden ya da kaleye giden toptan çok daha fazla, başlangıçta peşinde koştuğumuz amaç olan başarılı sonucun verdiği zevkle alırız. Görevler de çoğu zaman böyledir. Pek çok eylem baştan sona sıkıntıyla yapılır ve ancak tamamlandıklarında, onlardan kurtulmanın sevinciyle haz duyulur. Hamlet gibi biz de birbirini izleyen her görev için şöyle deriz,

"Lanet olası bir kin, bunu düzeltmek için doğmuşum!"

Ve sonra sık sık bizi harekete geçiren ilk dürtüye, "bu işi bitirdiğimizde kendimizi çok mutlu hissedeceğiz" düşüncesini de ekleriz. Ancak bir başarı hazzı bu şekilde zaman zaman peşinden koşulan bir haz haline gelebildiği için, her yerde ve her zaman peşinden koşulan şeyin bu haz olması gerektiği sonucu çıkmaz. Bununla birlikte, hazfilozoflarının varsaydığı şey bu gibi görünmektedir. Hiçbir vapur tesadüfen kömür tüketmeden denize açılamayacağı için ve bazı vapurlar ara sıra kömürlerini denemek için denize açılabildikleri için, hiçbir vapurun kömür tüketiminden başka bir güdüyle denize açılamayacağını da varsayabilirler[490].

Başarının hazzını elde etmek için harekete geçmemize gerek olmadığı gibi, önlenmenin huzursuzluğundan kaçmak için de harekete geçmemize gerek yoktur. Bu tedirginlik tamamen eylemin zaten başka nedenlerle gerçekleşme eğiliminde olduğu gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Önlenmenin huzursuzluğu zaman zaman bu huzursuzluğun itici gücüne katkıda bulunsa da, eylemin devam etmesini sağlayan şey bu asıl nedenlerdir.

Sonuç olarak, hem hissedilen hem de temsil edilen zevklerin ve acıların davranışlarımızın motivasyonunda oynadığı rolün aşırı belirginliğini ve önemini inkâr etmekten çok uzağım. Ancak bunun münhasır bir rol olmadığı ve bu zihinsel nesnelerle eşgüdümlü olarak sayısız

490 Hume'un kafası öğrencilerininkinden ne kadar da berraktı! "Genellikle bencilce olduğu düşünülen tutkuların bile Zihni benliğin ötesinde doğrudan nesneye taşıdığı tüm tartışmaların ötesinde kanıtlanmıştır; bu tutkuların tatmini bize haz verse de, bu hazzın sonucu tutkuların nedeni değildir, aksine tutku hazzın öncülüdür ve ilki olmadan ikincisinin var olması mümkün değildir," vs. (Essay on the Different Species of Philosophy, § 1, sonuna yakın not.)

başka nesnenin de tam olarak benzer bir itici ve engelleyici güce sahip olduğu konusunda ısrar etmeliyim[491].

Nesnelerin itici ve engelleyici niteliğinin bağlı olduğu duruma tek bir isim vermek gerekirse, buna ilgi demek daha doğru olur. 'İlginç olan' sadece hoş ve acı verici olanı değil, aynı zamanda hastalık derecesinde büyüleyici olanı, sıkıcı bir şekilde akılda kalanı ve hatta sadece alışılmış olanı da kapsayan bir başlıktır, çünkü dikkat genellikle alışılmış çizgiler üzerinde hareket eder ve dikkat ettiğimiz şey ile ilgimizi çeken şey eşanlamlı terimlerdir. Sanki bir fikrin iticiliğinin sırrını, motor deşarj yollarıyla sahip olabileceği herhangi bir özel ilişkide değil -çünkü tüm fikirlerin bu tür bazı yollarla ilişkileri vardır - daha ziyade bir ön fenomende, yani dikkati zorlayabilme ve bilince hükmedebilme aciliyetinde aramamız gerekiyormuş gibi görünüyor. Bir kez bu şekilde egemen olmasına izin verin, başka hiçbir fikir onu yerinden etmeyi başaramasın ve doğası gereği ona ait olan motor etkiler kaçınılmaz olarak ortaya çıkacaktır - kısacası, dürtüsü önyüklemeye verilecek ve doğal olarak kendini gösterecektir. İçgüdüde, duyguda, ortak ideo-motor eylemde, hipnotik telkinde, hastalıklı itkide ve istemli davette gördüğümüz şey budur - itici fikir basitçe dikkati ele geçiren fikirdir. Zevk ve acının motor itici güç olduğu durumlarda da durum aynıdır - bunlar kendi karakteristik 'istemli' etkilerini harekete geçirirken aynı zamanda diğer düşünceleri de bilinçten uzaklaştırırlar. Ve bu aynı zamanda irade anında, tanımladığımız beş 'karar' türünün hepsinde olan şeydir. Kısacası, bilincin sabit kalmasının dürtüsel gücün birincil koşulu olarak görünmediği herhangi bir durum görülmemektedir. Bu durum daha da açık bir şekilde engelleyici gücün birincil koşuludur. Dürtülerimizi kontrol eden şey, aksi yöndeki nedenleri düşünmektir -vetoyu veren ve aksi takdirde baştan çıkarıcı olan eylemleri gerçekleştirmeyi imkânsız kılan, bunların zihindeki çıplak

491 Metindeki görüş lehine, H. Sidgwick, Methods of Ethics, kitap I. bölüm, IV; T. H. Green, Prolegomena to Ethics, bk. III. bölüm. I. s. 179; Carpenter, Mental Physiol., bölüm VI; J. Martineau, Types of Ethical Theory, bölüm II, bk. i, bölüm ii. i, ve bk. ii, şube i. bölüm. I. I. ^ 3. Buna karşı Leslie Stephen, Etik Bilimi, bölüm II. § II; H. Spencer, Data of Ethics, §§ 9-15; D. G. Thompson, System of Psychology, bölüm IX ve Mind, vi. 63. Ayrıca Bain, Senses and Intellect,338-44 Emotions and Will,436. I

varlığıdır. Vicdan azabımızı, kuşkularımızı, korkularımızı bir unutabilsek, bir süre için ne kadar coşkulu bir enerji sergileriz!

İRADE, ZİHİN VE 'FİKİRLERİ' ARASINDAKİ BİR İLİŞKİDİR

Bu sebeple, son olarak, tüm bu ön hazırlıklardan sonra, iradi sürecin daha mahrem doğası üzerinde durduğumuzda, kendimizi daha fazla ve daha özel olarak fikirlerin zihinde hakim olmasını sağlayan koşulları düşünmeye itilmiş buluruz. Güdüleyici fikrin yaygınlığı, bir kez gerçek olarak ortaya çıktığında, irade psikolojisi tam anlamıyla durur. Bunu izleyen hareketler yalnızca fizyolojik fenomenlerdir ve fikrin karşılık geldiği nöral olayları fizyolojik yasalara göre takip ederler. İsteme, fikrin yaygınlaşmasıyla sona erer ve ardından eylemin gelip gelmemesi, istemenin kendisi açısından oldukça önemsiz bir konudur. Yazmak istiyorum ve bunu eylem takip ediyor. Hapşırmayı istiyorum ve öyle olmuyor. Uzaktaki masanın yerde bana doğru kaymasını istiyorum; o da kaymıyor. Benim istekli temsilim hapşırma merkezimi, masayı harekete geçirebileceğinden daha fazla harekete geçiremez. Ama her iki durumda da, yazmayı irade ettiğim zamanki kadar doğru ve iyi bir iradedir.[492] Kısacası, irade saf ve basit bir psişik ya da ahlaki olgudur ve fikrin istikrarlı durumu orada olduğunda kesinlikle tamamlanır. Hareketin denetlenmesi, işlevi zihnin dışında yer alan yürütücü gangliyonlara bağlı bir süpernümerik olgudur.

St. Vitus'un dansında, lokomotor atakside, bir hareketin temsili ve buna rıza gösterilmesi normal olarak gerçekleşir. Ancak alt yürütme merkezleri bozulmuştur ve fikirler onları boşaltsa da, beklenen kesin duyumları yeniden üretecek şekilde onları boşaltmazlar. Afazide

492 Bu cümle yazarın kendi bilinciyle yazılmıştır. Ancak birçok kişi, masa örneğinde olduğu gibi, ortaya çıkan sonuçlara inanmadıkları durumlarda, bunu isteyemeyeceklerini söyler. Onlar "eşyaların hareket etmesi için irade gösteremezler." Bu kişisel farklılık kısmen sözel olabilir. Farklı insanlar irade kelimesine farklı anlamlar yükleyebilir. Ancak ben psikolojik olarak da farklılık gösterdiğimizi düşünme eğilimindeyim. İnsan hiçbir güce sahip olmadığını bildiğinde, bir şeyi arzulamasına istek değil, arzu denir. İktidarsızlık duygusu iradeyi engeller. Sadece imkânsızlık düşüncesinden soyutlanarak, masanın yerde kaydığını güçlü bir şekilde hayal edebilir, yaptığım bedensel 'çabayı' gösterebilir ve bana doğru gelmesini isteyebilirim. Belki de bazı insanlar bu soyutlamayı yapamamakta ve masanın yerdeki sabit görüntüsü, irade edilecek nesne olan hareket etmesinin çelişkili görüntüsünü engellemektedir.

hasta söylemek istediği bazı kelimelerin imgesine sahiptir, ancak ağzını açtığında kendisinin tamamen istenmeyen sesler çıkardığını duyar. Bu durum onu öfke ve umutsuzlukla doldurabilir - bu tutkular sadece iradesinin ne kadar sağlam kaldığını gösterir. Felç sadece bir adım daha ileri gider. İlişkili mekanizma sadece bozulmakla kalmaz, tamamen kırılır. İrade oluşur ama el masa gibi hareketsiz kalır. Felçli, afferent duyumlarında beklenen değişikliğin olmamasıyla bunun farkına varır. Daha çok çabalar, yani zihinsel olarak kas 'çabası' hissini çerçeveler, bunun gerçekleşeceğine rıza gösterir. Öyle de olur: kaşlarını çatar, göğsünü kabartır, diğer yumruğunu sıkar, ama felçli kol eskisi gibi pasif kalır[493].

Böylece, herhangi bir nesnenin düşüncesinin zihinde istikrarlı bir şekilde hüküm sürmesinin hangi süreçle gerçekleştiğini sorduğumuzda, iradeye ilişkin araştırmamızın kalbine ulaştığımızı görürüz. Düşüncelerin çaba sarf etmeden hüküm sürdüğü yerlerde, duyum, çağrışım ve dikkatle ilgili çeşitli bölümlerde, bunların bilince geliş ve kalış yasalarını yeterince inceledik. Bu zeminin üzerinden tekrar geçmeyeceğiz, çünkü ilgi ve çağrışımın, değerleri ne olursa olsun, açıklamalarımızın zorunlu olarak dayanması gereken kelimeler olduğunu biliyoruz. Öte yandan, düşüncenin yaygınlığına çaba olgusunun eşlik ettiği durumlarda, durum çok daha az nettir. Dikkatle ilgili bölümde, çabayla birlikte istemli dikkatin nihai değerlendirmesini daha sonraki bir bölüme ertelemiştik. Şimdi işleri öyle bir noktaya getirdik ki, herhangi bir irade olgusunun ima ettiği tek şeyin çaba ile dikkat olduğunu görüyoruz. Kısacası, iradenin en 'gönüllü' olduğu zamanki temel başarısı, zor bir nesneye DİKKAT etmek ve onu zihnin önünde tutmaktır. Bunu yapmak irade etmektir ve nesne bu şekilde ele alındığında, derhal motor sonuçların ortaya çıkması sadece fizyolojik bir olaydır. Motor sonuçları muhtemelen çok uzak bir gelecekteki koşul yerine getirilene kadar ortaya çıkmayacak olan bir karar, 'şimdi' kelimesi dışında bir motor iradenin tüm psişik unsurlarını içerir ve tamamen teorik

493 Normal bir felç uyku sırasında meydana gelir. "Rüyalarımızda her türlü hareketi yaparız, ama bunları nadiren gerçekleştiririz. Gece karanlığında bu hareketleri yapmadığımızın bilincine varırız ve kaslarımız için bir 'çaba' harcarız. Bu daha sonra sınırlı bir şekilde gerçekleşir, kendini glottisin tıkanmasıyla sınırlar ve bizi uyandıran solunum anksiyetesini üretir.

inançlarımızın çoğunda da durum aynıdır. İlgili bölümde, inancın son kertede sadece zihnin kendine özgü bir tür doluluğu ve inanılan şeyde hissedilen benlikle ilişki anlamına geldiğini gördük ve birçok inanç söz konusu olduğunda, onları bu durumda tutmak ve çelişkili fikirler tarafından yerlerinden edilmekten korumak için dikkatin ne kadar sürekli bir çaba göstermesi gerektiğini biliyoruz.[494]

Dikkat çabası bu nedenle iradenin temel olgusudur.[495] Her okuyucu bunun böyle olduğunu kendi deneyimleriyle bilmelidir, çünkü her okuyucu ateşli bir tutkunun pençesini hissetmiş olmalıdır. Akılsız bir tutku altında çalışan bir insan için, tutku akılsızmış gibi davranmanın zorluğu nedir? Kesinlikle fiziksel bir zorluk yoktur. Fiziksel olarak bir kavgadan kaçınmak da bir kavgaya başlamak kadar, parasını cebe indirmek de bir aşk uğruna çarçur etmek kadar, bir yosmanın kapısına doğru gitmek kadar kolaydır. Zorluk zihinseldir; akıllıca eylem fikrinin zihnimizin önünde kalmasını sağlamaktır. Üzerimizde

494 Hem kararların hem de inançların elbette yarı-duygusal türden ani motor sonuçları vardır; nefes alma, duruş, iç konuşma hareketleri vb. değişiklikler; ancak bu hareketler karar verilen ya da inanılan nesneler değildir.

495 Bu saf ve basit istemli çaba, genellikle karıştırıldığı kas çabasından dikkatle ayırt edilmelidir. İkincisi, bir kas 'eforunun' yol açabileceği tüm o çevresel hislerden oluşur. Bu duygular, yoğun olduklarında ve vücut 'zinde' olmadığında, özellikle nefesin kesilmesi, başın sıkışması, parmakların, ayak parmaklarının veya omuzların derisinin zedelenmesi ve eklemlerin gerilmesi ile birlikte oldukça rahatsız edicidir. Ve zihnin bunların gerçekliğini istikrarlı bir şekilde temsil etmek ve sonuç olarak bunu gerçekleştirmek için iradi çaba göstermesi ancak bu şekilde nahoş olur. Bunların kas aktivitesiyle gerçeğe dönüşmesi tamamen tesadüfi bir durumdur. Ateş edilmek üzere hareketsiz duran bir asker, kaslarının pasifliğinden hoş olmayan hisler bekler. Bu beklentiyi sürdüren iradenin eylemi, acı veren bir kas çabası için gerekli olanla aynıdır. Her ikisi için de zor olan, bir fikirle gerçekmiş gibi yüzleşmektir.

Çok fazla kas çabasının gerekmediği ya da 'tazeliğin' çok büyük olduğu durumlarda, hareket fikrini sürdürmek için iradi çaba gerekmez; bu fikir o anda gelir ve çağrışımın daha basit yasaları sayesinde kalır. Ancak daha yaygın olarak, kas çabası istemli çabayı da içerir. Yorgunluktan bitkin düşmüş, ıslanmış ve seyreden bir denizci dinlenmek için kendini yere atar. Ancak uzuvları henüz tam olarak gevşememiştir ki, "Pompalara!" emri tekrar kulaklarında çınlar. Buna itaat etmeli mi, edebilir mi? Ağrıyan bedenini öylece bırakıp geminin batmasına izin vermek daha iyi değil midir? Böylece, sonunda umutsuz bir irade hamlesiyle sendeleyerek bacaklarına ve tekrar görevine dönene kadar yatmaya devam eder. Yine, kas gücünün önemsiz olmasına rağmen fiilin büyük bir iradi çaba gerektirdiği durumlar da vardır, örneğin soğuk bir sabah yataktan kalkmak ve kendini yıkamak gibi.

herhangi bir güçlü duygusal durum olduğunda, bununla uyumlu olanlardan başka hiçbir imgenin ortaya çıkmaması eğilimi vardır. Diğerleri tesadüfen ortaya çıkarsa, anında boğulur ve dışlanırlar. Neşeliysek, yolumuzun üzerinde bolca bulunan belirsizlikleri ve başarısızlık risklerini düşünmeye devam edemeyiz; huysuzsak, yeni zaferleri, seyahatleri, aşkları ve sevinçleri düşünemeyiz; ya da intikamcıysak, zalimimizin kendimizle olan doğa topluluğunu düşünemeyiz. Ateşler içindeyken başkalarından aldığımız serinletici tavsiyeler hayattaki en sarsıcı ve çileden çıkarıcı şeydir. Cevap veremeyiz, bu yüzden öfkeleniriz; çünkü tutkumuzun sahip olduğu bir tür kendini koruma içgüdüsüyle, bu soğuk nesnelerin bir kez yerleşirlerse, tüm ruh halimizden hayati kıvılcımı dondurana ve havadar kalelerimizi harabeye çevirene kadar çalışacaklarını hisseder. Mantıklı fikirlerin başkaları üzerindeki kaçınılmaz etkisi budur -eğer bir kez sessiz bir şekilde duyulabilirlerse ve tutkunun buna uygun olarak verdiği işaret, her zaman ve her yerde onların küçük seslerinin duyulmasını engellemektir. "Bunu düşünmeme izin verme! Benimle bu konuda konuşma!" Bu, tutku içindeyken kariyerlerinin ortasında kendilerini kontrol etmek üzere olan bazı ayıltıcı düşünceleri algılayan herkesin ani çığlığıdır. "'Bu çok kötü bir şey'" diye hissederiz. Bu soğuk su banyosunda öylesine buz gibi bir şey vardır ki, ceset gibi parmağını kalbimize koyup "Dur! Vazgeç! Bırak! Geri dön! Otur!" dediğinde, Akıl'da hayatımızın hareketine öylesine düşmanca, öylesine tamamen olumsuz görünen bir şey vardır ki, çoğu insana bu dengeleyici etkinin şimdilik tam bir ölüm bakanı gibi görünmesine şaşmamak gerekir.

Ancak güçlü iradeye sahip insan, durgun küçük sesi korkusuzca duyan ve ölüm getiren düşünce geldiğinde, ona karşı isyan eden ve onu zihinden kovmak isteyen heyecan verici zihinsel imgeler topluluğuna rağmen, onun yüzüne bakan, varlığını kabul eden, ona sarılan, onu onaylayan ve onu sıkı sıkıya tutan insandır. Bu şekilde kararlı bir dikkat çabasıyla sürdürülen zor nesne, uzun bir süre sonra kendi birleştiricilerini ve ortaklarını çağırmaya başlar ve insanın bilincinin eğilimini tamamen değiştirerek sona erer. Ve bilinciyle birlikte eylemi de değişir, çünkü yeni nesne bir kez düşüncelerinin alanına istikrarlı bir şekilde girdiğinde, şaşmaz bir şekilde kendi motor

etkilerini üretir. Zorluk bu alanın ele geçirilmesinde yatar. Düşüncenin kendiliğinden sürüklenmesi başka yöne doğru olsa da, dikkatin tek bir nesne üzerinde yoğunlaşması gerekir, ta ki sonunda o nesne büyüyüp zihnin önünde kolaylıkla durabilecek hale gelene kadar. Dikkatin bu gerginliği iradenin temel eylemidir. Ve iradenin işi çoğu durumda, doğal olarak istenmeyen nesnenin düşüncemizdeki çıplak varlığı güvence altına alındığında pratik olarak sona erer. Çünkü düşünce ile motor merkezler arasındaki gizemli bağ bundan sonra devreye girer ve tahmin bile edemeyeceğimiz bir şekilde, bedensel organların itaati doğal olarak bunu takip eder.

Tüm bunlarda, istemli çabanın doğrudan uygulama noktasının nasıl yalnızca zihinsel dünyada yattığı görülür. Tüm drama zihinsel bir dramadır. Tüm zorluk zihinsel bir zorluktur, düşüncemizin bir nesnesiyle ilgili bir zorluktur. Eğer fikir kelimesini çağrışımcı ya da Herbartçı masalları akla getirmeden kullanabilirsem, bunun irademizin kendisini uyguladığı bir fikir olduğunu söyleyeceğim, eğer bırakırsak elimizden kayıp gidecek olan ama bırakmayacağımız bir fikir. Fikrin bölünmemiş mevcudiyetine rıza göstermek, çabanın tek başarısıdır. Tek işlevi bu rıza duygusunu zihne yerleştirmektir. Ve bunun için tek bir yol vardır. Rıza gösterilecek fikrin titreyip sönmesi engellenmelidir. Zihni doldurana kadar sabit bir şekilde zihnin önünde tutulmalıdır. Zihnin bir fikir tarafından, uyumlu ortaklarıyla birlikte bu şekilde doldurulması, fikre ve fikrin temsil ettiği gerçeğe rıza göstermektir. Eğer fikir kendi bedensel hareketimiz ise ya da onu içeriyorsa, o zaman bu şekilde zahmetli bir şekilde kazanılan rızaya motor irade adını veririz. Çünkü Doğa burada bizi anında 'geri çeker' ve içsel isteğimizi kendi tarafında dışsal değişikliklerle takip eder. Bunu başka hiçbir durumda yapmaz. Ne yazık ki daha cömert davranmamış ve diğer kısımları da bizim irademize hemen tabi olan bir dünya yaratmamıştır!

Önceki sayfalarda, 'makul tip' karar tanımlanırken, bunun genellikle davanın doğru kavranışı bulunduğunda ortaya çıktığı söylenmişti. Bununla birlikte, doğru anlayışın dürtüsel bir anlayış olduğu durumlarda, insanın tüm entelektüel zekâsı genellikle onu gözden uzak tutmak için çalışmaya başlar ve o an için kutsallaştırılmış gibi görünen

isimler bulmaya çalışır ve tembellik ya da tutku kontrolsüzce hüküm sürebilir. Ayyaş her yeni cazibeye kapıldığında ne kadar çok bahane bulur! Bu, entelektüel kültürün bu tür konulardaki çıkarlarının onu test etmeye zorladığı yeni bir içki markasıdır; üstelik dökülmüştür ve onu israf etmek günahtır; ya da başkaları içmektedir ve reddetmek kabalık olur; ya da sadece uyumasını sağlamak ya da sadece bu işi bitirmek içindir; ya da içki içmek için değil, çok üşüdüğü için içiyordur; ya da Noel günüdür; ya da içki içmemek için şimdiye kadar aldığı kararlardan daha güçlü bir karar alması için onu teşvik etmek içindir; ya da sadece bu seferliktir ve bir kereden bir şey olmaz, vb. vs. gibi -aslında, ayyaş olmak dışında istediğiniz her şeydir. Zavallı ruhun dikkatinden kaçmayacak olan kavram budur. Ama bir kez bu kavrama biçimini diğer tüm olası kavrama biçimleri arasından, ortaya çıkan çeşitli fırsatları kavramanın diğer tüm olası biçimleri arasından seçmeyi başarırsa, iyi kötü bunun bir ayyaş olmak olduğunu ve başka bir şey olmadığını aklından çıkarmazsa, uzun süre ayyaş olarak kalması olası değildir. Doğru ismi zihninde tereddütsüz bir şekilde tutmayı başardığı çaba, onun kurtarıcı ahlaki eylemi olduğunu kanıtlar[496].

O halde çabanın işlevi her yerde aynıdır: kendi haline bırakıldığında kayıp gidecek olan bir düşünceyi onaylamaya ve benimsemeye devam etmek. Kendiliğinden zihinsel sürüklenme heyecana doğru olduğunda soğuk ve düz, kendiliğinden sürüklenme dinginliğe doğru olduğunda ise büyük ve çetin olabilir. Bir durumda çaba patlayıcı bir gücü engellemek, diğerinde ise engellenmiş bir iradeyi uyandırmak zorundadır. Bir enkazdaki bitkin denizcinin engellenmiş bir iradesi vardır. Bunlardan biri ağrıyan elleri, daha fazla pompalama eyleminin içerdiği tüm bedeninin isimsiz yorgunluğu ve uykuya dalmanın lezzetidir. Diğeri ise aç denizin onu yutmasıdır: " Acı veren zahmetin yerine!" der ve hareketsiz yatmaktan aldığı nispeten lüks hislerin engelleyici etkisine rağmen bu gerçek olur. Ama tam olarak benzer bir biçimde yatmaya ve uyumaya razı olur. Çoğu zaman zihnin önünde tutulması en zor olan şey uyku düşüncesi ve ona yol açan şeydir. Uykusuzluktan muzdarip bir hasta düşüncelerinin kovalamacasını sadece

496 Bkz. Aristoteles'in Nichomachsean Ethics, VII. 3; ayrıca Sir A. Grant'ın bu eserin 2. baskısında 'Pratik Kıyas' doktrini üzerine bir tartışma, 2d ed. cilt I. s. 212 vd.

hiçbir şey düşünmeyecek kadar kontrol edebilirse (ki bu yapılabilir) ya da bir kutsal kitap ya da şiir dizesinin bir harfini diğerinin ardından yavaş ve monoton bir şekilde heceleyerek hayal edecek kadar kontrol edebilirse, burada da belirli bedensel etkilerin ortaya çıkacağı ve uykunun geleceği neredeyse kesindir. Sorun, zihni doğal olarak bu kadar yavan bir nesne dizisi üzerinde tutmaktır. Bir temsili sürdürmek, düşünmek, kısacası, dürtüsel ve engellenmiş olanlar için, aklı başında olanlar ve deliler için tek ahlaki eylemdir. Çoğu deli, düşüncelerinin çılgınca olduğunu bilir, ama onları dayanılamayacak kadar baskıcı bulur. Onlarla karşılaştırıldığında aklı başında gerçekler o kadar ölümcül derecede ağırbaşlı, o kadar kadavradır ki, deli onların yüzüne bakmaya ve "Yalnızca bunlar benim gerçeğim olsun!" demeye dayanamaz. Ama Dr. Wigan'ın dediği gibi, yeterli çabayla,

"Böyle bir adam bir süreliğine kendini toparlayabilir ve bozuk beynin kavramlarının ortaya çıkmamasına karar verebilir. Pinel'in anlattığına benzer pek çok örnek kayıtlara geçmiştir; Bicitre'deki bir mahkûm, uzun bir çapraz sorguya dayanmış ve akli dengesinin yerinde olduğuna dair her türlü işareti verdikten sonra, taburcu edilmesine izin veren kâğıda 'İsa Mesih' imzasını atmış ve ardından bu kuruntuyla bağlantılı tüm sapkınlıklara dalmıştır. Bu [Wigan'ın] çalışmasının ilk bölümlerinde vakası anlatılan beyefendinin ifadesiyle, amacına ulaşmak için muayene sırasında 'kendini sıkı tutmuştu'; bunu başardıktan sonra tekrar 'kendini bıraktı' ve sanrısının farkında olsa bile onu kontrol edemedi. Bu tür kişilerde, kendilerini tam bir özdenetim aşamasına getirmenin önemli bir zaman gerektirdiğini, bu çabanın zihinde acı verici bir gerilim yarattığını gözlemledim. Tesadüfi bir sözle gardlarını düşürdüklerinde ya da sınavın uzunluğundan yorulduklarında, kendilerini bırakırlar ve hazırlık yapmadan kendilerini tekrar toparlayamazlar. Lord Erskine, kendisini sebepsiz yere hapsettiği için Dr. Munro aleyhine dava açan bir adamın hikâyesini anlatır. Davalı tarafın avukatları tarafından çok sıkı bir muayeneden geçirilen adamda herhangi bir delilik belirtisi görülmemiştir, ta ki bir beyefendi ona vişne suyuyla yazıştığı bir prensesi sorana kadar ve adam anında delirmiştir."[497]

497 The Duality of the Mind, s. 141-2. Aynı kitaptan bir başka vaka (s. 123): "Saygın bir doğumu, mükemmel bir eğitimi ve geniş bir serveti olan, ticaretin en yüksek bölüm-

Her şeyi tek kelimeyle özetlemek gerekirse, psikolojik sürecin iradedeki son noktası, iradenin doğrudan uygulandığı nokta, her zaman bir fikirdir. Düşüncemizin eşiğinde yasaklayıcı profillerini gördüğümüz anda ürkek atlar gibi kaçtığımız bazı fikirler her zaman vardır. İrademizin tecrübe edebileceği tek direnç, böyle bir fikre katılmaya karşı gösterdiği dirençtir. Ona katılmak iradi bir eylemdir ve gerçekleştirdiğimiz tek içsel iradi eylemdir.

Meseleyi bu son derece basit şekilde ortaya koydum çünkü iradenin her şeyden çok Benliğimiz ile zihin dışı madde arasında değil (birçok filozofun hâlâ iddia ettiği gibi), Benliğimiz ile kendi zihin durumlarımız arasında bir ilişki olduğu gerçeğini vurgulamak istiyorum. Ancak, kısa bir süre önce, zihnin bir fikirle doldurulmasının fikrin nesnesine rıza göstermeye eşdeğer olduğundan bahsettiğimde, okuyucunun o zaman şüphesiz sorguladığı ve şimdi ötesine geçmeden önce kesinlikle bazı nitelikler gerektiren bir şey söyledim.

Herhangi bir düşünce zihni yalnızca dolduruyorsa, bu doldurmanın rıza olduğu kesin olarak doğrudur. Düşünce, her halükarda o zaman için, insanı ve onun iradesini de beraberinde taşır. Ancak rızanın olması için düşüncenin zihni münhasıran doldurması gerektiği doğru değildir; çünkü çoğu zaman başka şeyler, hatta düşmanca şeyler düşünürken bir şeylere rıza gösteririz ve aslında 'beşinci tip' kararımızı diğer tiplerden ayıran şeyin (bkz. s. 534) tam da bu muzaffer düşünce

---

lerinden biriyle uğraşan bir beyefendi... ve günün makul spekülasyonlarından birine girmeye teşvik edildi... tamamen mahvoldu. Diğer insanlar gibi o da aniden gelen büyük bir felakete, uzun süre ardı ardına gelen ufak tefek talihsizliklerden daha iyi katlanabiliyordu ve bu olay karşısında sergilediği davranış biçimi dostlarının sınırsız takdirini kazandı. Bununla birlikte, katı bir inzivaya çekildi ve hayatının mutluluğunu oluşturan cömertlik ve yardımseverlik duygularını artık kullanamadığı için, hayallerle bunların yerine kendini koydu, yavaş yavaş sinirli bir umutsuzluk durumuna düştü ve bu durumdan ancak aklını kaybetmesiyle yavaş yavaş sıyrıldı. Artık kendini muazzam bir servete sahip sanıyor ve hayali zenginliklerini durmaksızın veriyordu. O zamandan beri nazik bir kısıtlama altındadır ve sadece mutluluk değil, saadet dolu bir yaşam sürmektedir; mantıklı bir şekilde düşünür, her sıkıntı hikâyesinin dikkatini çektiği gazeteleri okur ve bol miktarda boş çekle donatıldığında, bunlardan birini cömert bir miktarla doldurur, acı çekenlere gönderir ve sofra zevklerinde biraz hoşgörü hakkını kazandığı mutlu bir inançla akşam yemeğine oturur; Yine de eski dostlarından biriyle ciddi bir sohbete daldığında, gerçek durumunun tamamen farkındadır, ancak bu kanaat o kadar acı vericidir ki, buna inanmasına izin vermez. "

ile onu engelleyecek olan diğer düşüncelerin bir arada bulunması olduğunu gördük. Dolayısıyla, katılma çabası 'irade' sözcüğünün kapsadığı şeyin yalnızca bir parçasıdır; dikkatimizin tam olarak tamamlanmadığı bir şeye rıza gösterme çabasını da kapsar. Çoğu zaman, bir nesne yalnızca dikkatimizi çektiğinde ve motor sonuçları tam ortaya çıkmak üzereyken, sanki bunların geri alınamaz olduğu duygusu, engelleyici fikirleri harekete geçirmek ve bizi duraklatmak için kendi başına yeterli gibi görünür. O zaman bizi ele geçiren ani tereddüdü kırmak ve korumak için yeni bir çaba göstermemiz gerekir. Böylece dikkat, iradede ilk ve temel şey olsa da, dikkat edilen şeyin gerçekliğine açık rıza göstermek çoğu zaman ek ve oldukça farklı bir olgudur.

Okuyucunun kendi bilinci, bu sözlerimin neyi ifade ettiğini elbette ona söyleyecektir. Konunun analizini daha ileriye taşımaktan ya da bu rızanın nelerden oluştuğunu başka terimlerle açıklamaktan aciz olduğumu itiraf ediyorum. Bu, belirleyebileceğimiz ama tanımlayamayacağımız, kendine özgü öznel bir deneyim gibi görünüyor. Burada tam olarak inanç durumunda durduğumuz yerde duruyoruz. Bir fikir bizi belli bir şekilde soktuğunda, benliğimizle belli bir elektrik bağlantısı kurduğunda, onun bir gerçeklik olduğuna inanırız. Bizi başka bir şekilde etkilediğinde, Benliğimizle başka bir bağlantı kurduğunda, bunun bir gerçeklik olmasına izin verin deriz. 'Olur' ve 'olsun' sözcükleri, açıklamaya çalışmanın boşuna olduğu, bilincin kendine özgü tutumlarına karşılık gelir. Belirteç ve emir kipleri dilbilgisinin olduğu kadar düşüncenin de nihai kategorileridir. Bu kiplerin şeylere yüklediği 'gerçeklik niteliği' diğer nitelikler gibi değildir. Yaşamımızla bir ilişkidir. Şeyleri benimsememiz, onlara değer vermemiz, onların yanında durmamız anlamına gelir. En azından bizim için pratik anlamı budur; bunun ötesinde ne anlama gelebileceğini bilmiyoruz. Ve bir nesneyi yalnızca mümkün olarak görmekten, onun gerçek olduğuna karar vermeye ya da bunu istemeye geçiş; onunla ilgili dalgalı kişisel tutumdan istikrarlı kişisel tutuma geçiş; 'umursamama' zihin durumundan 'ciddi olduğumuz' zihin durumuna geçiş, yaşamdaki en tanıdık şeylerden biridir. Koşullarını kısmen sıralayabiliriz ve sonuçlarını kısmen izleyebiliriz, özellikle de zihinsel nesne kendi bedenimizin bir hareketi olduğunda, zihinsel değişim kendini dışa doğru gerçekleştirdiğinde söz

konusu olan, önemli olanı izleyebiliriz. Ancak öznel bir olgu olarak değişimin kendisi, daha basit terimlerle ifade edemeyeceğimiz bir şeydir.

'ÖZGÜR İRADE' SORUSU

Özellikle bu konu hakkında konuşurken, zihnimizi 'fikirler' olarak adlandırılan ayrı faillerin muhteşem savaşından kurtarmalıyız. Beyin süreçleri fail olabilir ve düşünce de bir fail olabilir. Ancak sıradan psikolojilerin 'fikirler' dediği şey, temsilin toplam nesnesinin parçalarından başka bir şey değildir. Ne kadar karmaşık bir şeyler ve ilişkiler sistemi olursa olsun, bir anda zihnin önünde olan her şey düşünce için tek bir nesnedir. Dolayısıyla, 'A ve B ve bunların karşılıklı uyuşmazlığı ve her ikisinin de olasılığına ya da arzu edilebilirliğine rağmen yalnızca birinin doğru olabileceği ya da gerçek olabileceği gerçeği' böyle karmaşık bir nesne olabilir ve düşüncenin düşünümsel olduğu yerde nesnesi her zaman böyle bir biçime sahiptir. Şimdi, müzakereden karara geçtiğimizde, bu toplam nesne bir değişikliğe uğrar. Ya A'yı ve B ile olan ilişkilerini tamamen bir kenara bırakır ve yalnızca B'yi düşünürüz; ya da her ikisini de olasılık olarak düşündükten sonra, A'nın imkânsız olduğunu ve B'nin gerçek olduğunu ya da olacağını düşünürüz. Her iki durumda da düşüncemizin önünde yeni bir nesne vardır ve çabanın var olduğu yer, ilk nesneden ikincisine geçişin zor olduğu yerdir. Bu durumda düşüncemiz menteşeleri üzerinde ağır bir kapı gibi dönüyor gibi görünür; sadece, çaba kendiliğinden olduğu sürece, sanki birilerinin yardımıyla değil de, sanki bu durum için doğmuş kendi içsel faaliyetiyle döner.

1889'da Paris'teki uluslararası kongrede 'kas duyusu'nu tartışan psikologlar, sonunda, bir karar verildiği anda içsel faaliyetin bu görünümü konusunda daha iyi bir anlayışa ulaşmaları gerektiği konusunda hemfikir oldular. M. FouillÈe, tutarlı ya da kesin olmaktan çok ilginç ve düşündürücü bulduğum bir makalesinde,[498] faaliyet duygumuzu, düşünen varlıklar olarak varlığımızın ta kendisi olarak çözümlüyor gibi görünüyor. En azından ben onun sözlerini böyle tercüme

498 Le Sentiment de TEfEort, et la Conscience de I'Action,' in Revue Philosophique, xxviii. 561.

ediyorum. Fakat 10. Bölüm'de düşünme sürecine açıkça doğrulayıcı bir işaret koymanın ve onu akışın belirli nesnelerinden ayırmanın ne kadar zor olduğunu gördük. M. FouillÈe bunu kabul ediyor; ama zihnin önüne belirli 'nesnelerin' gelişine eşlik eden ahlaki faaliyet duygusunun kendisinin, o sırada var olan ama öznel değişimin diğer nabızlarında bulunmayan başka bazı nesnelerden, yani kaşlarda, gözlerde, boğazda ve nefes alma aygıtındaki daralmalardan başka bir şey olmadığını öne süren bir adamın (bkz. Cilt I.) konumunun ne kadar güçlü olacağını tam olarak anladığını sanmıyorum. Eğer bu doğru olsaydı, çaba sarf ederken farkına vardığımız faaliyetin bir kısmı, her halükârda, sadece bedenimizin faaliyeti gibi görünürdü ve birçok düşünür muhtemelen bunun üzerine, bunun içsel faaliyetin 'iddialarını çözdüğü' ve böyle bir şeyin psikoloji biliminde gereksiz bir şey olduğu fikrini tamamen ortadan kaldırdığı sonucuna varırdı.

Her ne kadar Cilt I'de daha önce yaptığım itirafı tekrarlamam gerekse de, düşünmenin dünyanın maddi süreçlerinin yanı sıra özel bir tür maddi olmayan süreç olarak var olduğuna dair sarsılmaz inancımıza nasıl geldiğimizi tam olarak anlamıyorum. Bununla birlikte, yalnızca bu tür bir düşünmeyi varsayarak şeyleri şu anda anlaşılır hale getirdiğimiz kesindir ve henüz hiçbir psikoloğun düşünme gerçeğini inkâr etmediği kesindir, inkar edilen en büyük şey onun dinamik gücüdür. Ama eğer düşünme olgusunu varsayıyorsak, gücünü de varsaymamız gerektiğine inanıyorum; onun gücünü salt varoluşuyla nasıl eşitleyebileceğimizi ve (M. FouillÈe'nin söylediği gibi) düşünce sürecinin devam etmesinin bir etkinlik ve her yerde aynı olan bir etkinlik olduğunu nasıl söyleyebileceğimizi de göremiyorum; çünkü bu süreçte ileriye doğru atılan bazı adımlar ilk bakışta pasif, diğer adımlar ise (bir nesnenin çabayla geldiği yerde olduğu gibi) ilk bakışta yüksek derecede aktif görünmektedir. Bu nedenle, düşüncelerimizin var olduğunu kabul ediyorsak, onların göründükleri tarzda, yani bazen çabayla bazen de kolaylıkla birbirini izleyen şeyler olarak var olduklarını da kabul etmemiz gerekir; tek soru şudur: Çaba, var olduğu yerde, nesnenin düşünceye dayattığı sabit bir işlev midir? Yoksa sabit bir nesneyle az ya da çok yapılabilecek kadar bağımsız bir 'değişken' midir?

Bize kesinlikle belirsiz görünüyor ve sanki değişmeyen bir nesneyle bile, istediğimiz gibi daha fazlasını ya da daha azını yapabilirmişiz gibi görünüyor. Eğer gerçekten belirsizse, gelecekteki eylemlerimiz belirsiz ya da öngörülemezdir: yaygın deyişle, iradelerimiz özgürdür. Eğer çabanın miktarı belirsiz değil de, nesnelerin kendileriyle sabit bir şekilde ilişkiliyse, öyle ki herhangi bir zamanda bilincimizi dolduran nesne ezelden beri onu o anda ve orada doldurmaya bağlıysa ve bizden ona verdiğimiz ne daha fazla ne de daha az olan tam çabayı talep ediyorsa, o zaman iradelerimiz özgür değildir ve tüm eylemlerimiz önceden belirlenmiştir. Özgür irade tartışmasındaki gerçek sorusu bu nedenle son derece basittir. Bu yalnızca herhangi bir zamanda ortaya koyabileceğimiz dikkat ya da rıza çabasının miktarıyla ilgilidir. Bu çabanın süresi ve yoğunluğu nesnenin sabit işlevleri midir, yoksa değil midir? Şimdi, az önce de söylediğim gibi, sanki çaba bağımsız bir değişkenmiş gibi, herhangi bir durumda daha fazla ya da daha az çaba gösterebilirmişiz gibi görünüyor. Bir adam günlerce, haftalarca düşüncelerini serbest bırakıp sonunda bu düşüncelerin özellikle kirli, korkakça ya da zalimce bir eylemle doruğa ulaşmasına izin verdiğinde, pişmanlığının ortasında onu düşüncelerini dizginlememiş olabileceğine ikna etmek zordur; onu (eyleminin çok etkilediği) tüm bu iyi evrenin o ölümcül anda ondan bunu istediğine ve talep ettiğine ve sonsuzluktan beri başka bir şeyi imkânsız kıldığına inandırmak zordur. Ama öte yandan, tüm çabasız iradelerinin, gücü ve sırası o fiziksel kütlenin, yani beyninin yapısı tarafından mekanik olarak belirlenen ilgi ve çağrışımların sonucu olduğu kesindir ve şeylerin genel sürekliliği ve dünyanın tekçi kavranışı, insanı karşı konulmaz bir şekilde, çaba gibi küçük bir olgunun deterministik yasanın ezici hükümranlığına gerçek bir istisna oluşturamayacağını varsaymaya yönlendirebilir. Çabasız iradede bile alternatifin de mümkün olduğu bilincine sahibiz. Bu kesinlikle burada bir yanılgıdır; neden her yerde bir yanılgı olmasın?

Benim kendi inancım, özgür irade sorununun tamamen psikolojik gerekçelerle çözülemeyeceği yönündedir. Bir fikre belli bir dikkat çabası gösterildikten sonra, bu çabanın daha fazlasının ya da daha azının gösterilip gösterilmeyeceğini söylemek açıkça imkânsızdır. Bunu

söyleyebilmek için, çabanın öncüllerine gitmemiz ve onları matematiksel bir kesinlikle tanımlayarak, şu anda hakkında en ufak bir fikre bile sahip olmadığımız yasalarla, onlarla uyumlu olabilecek tek ardıl çaba miktarının gerçekten ortaya çıkan kesin miktar olduğunu kanıtlamamız gerekir. İster psişik ister sinirsel nicelikler olsun, ölçümler ve bu kanıtlama yönteminin ima ettiği gibi tümdengelimsel akıl yürütmeler kesinlikle sonsuza dek insan erişiminin ötesinde olacaktır. Hiçbir ciddi psikolog ya da fizyolog bunların pratikte nasıl yapılabileceğine dair bir fikir öne sürmeye bile cesaret edemeyecektir. Bu nedenle, bir yandan başlangıçtaki kaba kanıtlara, diğer yandan da a priori varsayımlara ve olasılıklara geri dönmek zorunda kalıyoruz. İyi şüpheleri dengelemeyi seven birinin bu noktada karar vermek için acele etmesine gerek yoktur. Mephistopheles'in Faust'a söylediği gibi, kendi kendine " Hayır, bu çok uzun bir tartışma" diyebilir, çünkü nesilden nesile her iki tarafın da öne sürdüğü gerekçeler daha hacimli ve tartışma daha rafine hale gelecektir. Ama eğer spekülatif zevkimiz daha az keskinse, eğer taraf tutma sevgisi soruları açık tutma sevgisinden daha ağır basıyorsa, ya da dahi bir Fransız filozofun dediği gibi, "'bu kadar konuşmayla çileden çıkan yaşam aşkı ' (l'amour de la vie qui s'indigne de tant de discours)" içimizde ya barış ya da güç duygusu uyandırıyorsa, - o zaman hata yapma riskini göze alarak, alternatif görüşlerden birine bizim için gerçeklik niteliğini yüklemeliyiz; Zihnimizi bu fikirle öylesine doldurmalıyız ki, bu bizim yerleşik inancımız haline gelsin. Mevcut yazar bunu özgürlük alternatifi için yapmaktadır, ancak görüşünün temelleri psikolojik olmaktan ziyade etik olduğundan, bunları bu kitabın dışında tutmayı tercih etmektedir."[499]

Bununla birlikte, sorunun mantığı hakkında birkaç söz söylemeye müsaade edilebilir. Herhangi bir argümanın determinizm için yapabileceği en fazla şey, onu açık ve baştan çıkarıcı bir kavram haline getirmektir; dünyanın kesintisiz tek bir gerçek olması gerektiği ve istisnasız her şeyin öngörülmesinin fiilen olmasa bile ideal olarak mümkün olması gerektiği şeklindeki büyük bilimsel önermeye bağlı kaldığı

499 Eylül 1884 tarihli Unitarian Review (Boston) dergisinde (cilt XXIII, s. 193) yayınlanan 'Determinizmin İkilemi' konulu bir konferansta biraz popüler bir biçimde belirtilmiştir.

sürece, bir insanın bunu benimsememesi aptallık olur. Evrenle ilgili ahlaki bir varsayım olan, olması gerekenin olabileceği ve kötü eylemlerin kader olamayacağı, ancak onların yerine iyi olanların mümkün olması gerektiği varsayımı, kişiyi aksi görüşü benimsemeye yönlendirir. Ancak bilimsel ve ahlaki önermeler bu şekilde birbirleriyle savaştığında ve nesnel kanıt elde edilemediğinde, tek yol gönüllü seçimdir, çünkü şüpheciliğin kendisi de, eğer sistematikse, gönüllü seçimdir. Bu arada, irade yeterince belirlenmemişse, onun belirlenmemişliğine olan inancın diğer olası inançlar arasından gönüllü olarak seçilmesi uygun görünmektedir. Özgürlüğün ilk eylemi kendisini olumlamak olmalıdır. Eğer indeterminizm bir gerçekse, gerçeğe ulaşmanın başka bir yöntemini asla beklememeliyiz. Bu nedenle, bu özel gerçeğe ilişkin şüphe muhtemelen zamanın sonuna kadar bize açık olacaktır ve özgür iradeye inanan birinin yapabileceği en fazla şey, deterministik argümanların zorlayıcı olmadığını göstermek olacaktır. Baştan çıkarıcı olduklarını en son inkâr edecek olan benim; ne de özgürlüğe olan inancı, üzerine baskı yaptıklarında, zihinde dik tutmak için çaba sarf etmek gerekebileceğini inkâr ediyorum.

Bununla birlikte, determinizm için kaderci bir argüman vardır ki bu tamamen kısırdır. Bir insan defalarca kendini bıraktığında, koşulların, kalıtsal alışkanlıkların ve geçici bedensel eğilimlerin, durum için doğmuş bir kendiliğindenlik gibi görünen şey üzerindeki muazzam baskın etkisinden kolayca etkilenir. "Her şey kaderdir" der o zaman; "her şey önceden var olanın sonucudur. An orijinal gibi görünse bile, kararsız moleküllerin önceden belirlenmiş yollarında pasif bir şekilde yuvarlanmalarından başka bir şey değildir. Sürüklenmeye direnmek umutsuzdur, yeni bir güç aramak boşunadır ve belki de güneşin altındaki herhangi bir yerden daha az, verdiğim kararlarda gerçekten bana ait bir şey vardır." Bu gerçekten de basit determinizm için bir argüman değildir. İçinde, akıntıyı durduracak kadar güçlü olsaydı, her şeyi bir andan diğerine başka türlü yapabilecek bir güç duygusu vardır. Özgür çabanın acizliğini bu şekilde hisseden bir kişi, bununla ne kastedildiğine ve onun olaşı bağımsız gücüne dair en keskin fikre sahiptir. Yoksa nasıl olur da onun yokluğunun ve etkilerinin bu kadar

bilincinde olabilir? Ancak gerçek determinizm tamamen farklı bir zeminde yer alır; onayladığı şey özgür iradenin iktidarsızlığı değil, düşünülemezliğidir. Özgür çaba denen ve akıntıyı göğüslüyor gibi görünen olağanüstü bir şeyi kabul eder, ama bunun akıntının bir parçası olduğunu iddia eder. Çabanın varyasyonlarının bağımsız olamayacağını söyler; bunlar hiç yoktan ortaya çıkamaz ya da dördüncü bir boyuttan gelemez; bunlar gelgit olan fikirlerin matematiksel olarak sabit fonksiyonlarıdır. Eğer gelirse dördüncü bir boyuttan gelebilecek ama gelmeyen bağımsız bir değişken olarak çabayı yeterince açık bir şekilde tasavvur eden kadercilik, determinizm için çok şüpheli bir müttefiktir. Determinizmin reddettiği bu olasılığı güçlü bir şekilde hayal eder.

Ancak, tamamen bağımsız değişkenlerin düşünülemezliği kadar, modern bilim adamlarını çabalarının önceden belirlenmiş olması gerektiğine ikna eden şey, ikincisinin önceden belirlenmişliğinden kimsenin şüphe duymadığı diğer olgularla olan sürekliliğidir. Çaba sarf edilen kararlar, çaba sarf edilmeyen kararlarla öyle yavaş yavaş birleşir ki, sınırın nerede olduğunu söylemek kolay değildir. Çabanın olmadığı kararlar yine ideo-motora ve bunlar da refleks eylemlere dönüşür; öyle ki, pek çok durumu kapsayan bu formülü kesinlikle hepsinin üzerine atmak neredeyse karşı konulmaz bir istek haline gelir. Çabanın olmadığı yerde olduğu gibi çabanın olduğu yerde de, müzakerenin konusunu oluşturan fikirlerin kendileri çağrışım mekanizması tarafından zihnin önüne getirilir. Ve bu mekanizma esasen bir yaylar ve yollar sistemidir, bir refleks sistemidir, ister çaba onun olayları arasında olsun ister olmasın. Refleks yolu, sonuçta, işi kavramanın evrensel yoludur. Rahatlık hissi, düşüncelerin kendilerini gevşetme şeklinin pasif bir sonucudur. Çaba hissi neden aynı değildir? Profesör Lipps, hayranlık uyandıracak kadar açık determinist açıklamasında, çaba hissinin uygulanan gücün arttığına tanıklık ettiğini kabul etmek bir yana, bunu gücün kaybolduğuna dair bir işaret olarak açıklamaktadır. Ona göre, bir kuvvet kendisini (tamamen ya da kısmen) başka bir kuvveti etkisiz hale getirmek için harcadığında ve böylece kendi olası dışsal etkisinde başarısız olduğunda, çabadan söz ederiz. Bununla birlikte, karşıt kuvvetin dışa dönük etkisi de aynı ölçüde başarısız olur, "böylece karşı

çaba olmadan çaba olmaz, . . . ve çaba ve karşı çaba yalnızca nedenlerin karşılıklı olarak birbirlerini etkinlikten yoksun bıraktığını gösterir."[500] Kuvvetlerin fikir olduğu yerde, her iki grup da, kesinlikle konuşmak gerekirse, çabanın merkezidir - hem patlama eğiliminde olanlar hem de onları kontrol etme eğiliminde olanlar. Bununla birlikte, daha bol olan fikir kitlesini kendimiz olarak adlandırırız ve onun çabasından bizim çabamız, daha küçük fikir kitlesinin çabasından da direnç olarak söz ederek,[501] çabamızın bazen engellenmiş bir iradenin ataletinin, bazen de patlayıcı bir iradenin itkilerinin sunduğu dirençlerin üstesinden geldiğini söyleriz. Gerçekten de hem çaba hem de direnç bizimdir ve benliğimizi bu faktörlerden biriyle özdeşleştirmek bir yanılsama ve söz oyunudur. Herhangi birinin (özellikle de Profesör Lipps'in bağlı olduğu ayrı 'fikirlerin' mitolojik dinamizmi beyin süreçlerine tercüme edildiğinde) onunki gibi bir görüşün büyüleyici basitliğini fark etmekte nasıl başarısız olabileceğini anlamıyorum. Belirsiz miktarlarda çaba gerçekten ortaya çıksa bile, bilimsel amaçlar için bundan neden vazgeçilmesi gerektiğini de anlamıyorum. Belirsizlik karşısında bilim basitçe durur. O halde bundan tamamen soyutlanabilir; çünkü çabanın başa çıkmak zorunda olduğu dürtüler ve engellemelerde zaten pratik olarak geliştirebileceğinden daha geniş bir tekdüzelik alanı vardır. Çaba tamamen önceden belirlenmiş olsa bile, onun öngörüsü, her bir acil durumun çözüldüğü gerçek yolu asla önceden bildirmeyecektir. Bu dünyada özgür irade doğru olsun ya da olmasın, Psikoloji Psikoloji[502] ve Bilim Bilim olacaktır (o kadar ve daha fazla değil).

500 Gruudtatsachen des Seelenlebens, s. 594-5; ve Dikkat üzerine kendi bölümümüzün sonucunu karşılaştırın, Cilt I. s. 448-454.

501 En azından ben Profesör Lipps'in şu sözlerini böyle yorumluyorum: "Her çabada doğal olarak daha aktif olduğumuzu biliriz, oyun egomuz çabaya ne kadar dahil olursa," vs. (s. 601).

502 Bay Spencer'ın "Psişik değişimler ya yasaya uygundur ya da değildir. Eğer uymazlarsa, bu çalışma, bu konudaki tüm çalışmalarla birlikte, tamamen saçmalıktır: Psikoloji bilimi mümkün değildir" (Principles of Psychology, i. 503) şeklindeki ifadeleri eleştirilemez. Bay Spencer'ın çalışması, konuyla ilgili diğer tüm çalışmalar gibi, "çabaları küçük ya da büyük olsun, gerçek kararlarımızın içine düşmesi gereken olası davranışların genel koşullarını ele alır. Psişik değişimler yasalara ne kadar yakın olursa olsun, psikoloji ne kadar 'evrimleşmiş' olursa olsun, bireysel tarihlerin ve biyografilerin asla önceden yazılamayacağını söyleyebiliriz.

Bununla birlikte bilime, kendi amaçlarının tek amaç olmadığı ve işine yarayan ve bu nedenle öne sürmekte haklı olduğu tekdüze nedensellik düzeninin, üzerinde hiçbir hak iddia edemeyeceği daha geniş bir düzen tarafından kuşatılmış olabileceği sürekli olarak hatırlatılmalıdır.

Bu nedenle özgür irade meselesini tamamen hesaplarımızın dışında bırakabiliriz. Bölüm VI'da söylediğimiz gibi, özgür çabanın işleyişi, eğer varsa, yalnızca ideal bir nesneyi ya da bir nesnenin bir parçasını zihnin önünde biraz daha uzun ya da biraz daha yoğun tutmak olabilir. Kendilerini gerçek olasılıklar olarak sunan alternatifler arasında, bu şekilde birini etkili hale getirecektir.[503] Ve bir fikrin bu şe-

503 Özgür iradenin gerektirdiği varsayım türünün karikatürleri determinist literatürde bolca bulunmaktadır. John Fiske'nin Cosmic Philosophy (Kozmik Felsefe) kitabından (pt. II. bölüm, XVII) alınan aşağıdaki pasaj buna bir örnektir: "Eğer iradeler nedensiz olarak ortaya çıkıyorsa, zorunlu olarak onlardan önceki duygu durumlarının karakterini çıkaramayız. Bu nedenle, eğer bir cinayet işlenmişse, a priori olarak en kötü düşmandan şüphelenmek için, katilin en iyi dostundan şüphelenmekten daha iyi bir nedenimiz yoktur. Eğer bir insanın dördüncü katın penceresinden atladığını görürsek, onun delirdiği sonucunu aceleyle çıkarmaktan sakınmalıyız, çünkü o sadece özgür iradesini kullanıyor olabilir; insan göğsüne yerleştirilen yoğun yaşam sevgisi, göründüğü gibi, intihar veya kendini koruma girişimleriyle bağlantılı değildir. Bu nedenle insan eylemlerine ilişkin hiçbir teori oluşturamayız. Günlük yaşamın sayısız ampirik yaklaşımı, birçok neslin kalıtsal ve örgütlü sağduyusunun somutlaşmış hali olarak, bize rehberlik etmekte tamamen yetersiz kalır ve herhangi birinin yapabileceği hiçbir şey şaşkınlık yaratmamalıdır. Bir anne ilk doğan çocuğunu boğabilir, bir cimri uzun zamandır biriktirdiği altınlarını denize dökebilir, bir heykeltıraş yeni bitirdiği heykelini parçalara ayırabilir, hem de onları daha önce neşelenmeye, biriktirmeye ve yaratmaya iten duygulardan başka hiçbir duygu olmadan.

"Bu sonuçları ifade etmek, onların öncüllerini çürütmektir. Muhtemelen özgür irade doktrininin hiçbir savunucusu bu sonuçları kabul etmeye ikna edilemez, hatta bu sonuçların ayrılmaz bir şekilde sarıldığı teoremi kurtarmak için bile. Bu ikilemden kaçınılamaz. İradeler ya sebeplidir ya da değildir. Eğer sebepli değillerse, amansız bir mantık bizi az önce bahsedilen saçmalıklara götürür. Eğer neden olmuşlarsa, özgür irade doktrini yok olur. Gerçekte, özgür irade doktrininin dolaysız sonuçları sadece felsefe için değil, sağduyu için de o kadar şok edicidir ki, doğru düşünme biraz nadir görülen bir olgu olmasaydı, böyle bir dogmaya nasıl itibar edilmiş olabileceği açıklanamazdı. Bu, yalnızca kelimelerin gücüyle insanların kronik bir yanılsamaya maruz bırakıldığı pek çok örnekten yalnızca biridir. Özgür irade filozoflarının yaptığı gibi, tarih bilimini yok etmeye çalıştıklarında, amansız bir mantıkla, onunla birlikte etiğin, siyasetin ve hukukun temel ilkelerini de yıkmaya zorlanırlar. Ekonomi politik, onların teorisine göre katı bir şekilde ele alınırsa, çok az daha iyi olur; ve psikoloji kaotik bir jargon haline gelir. . Nedenselliğin reddi, şansın olumlanmasıdır ve 'Şans teorisi ile Hukuk teorisi

kilde hızlandırılması ahlaki ve tarihsel olarak önemli olsa da, dinamik olarak düşünüldüğünde, hesaplamanın sonsuza dek ihmal etmesi gereken fizyolojik sonsuz küçükler arasında bir işlem olacaktır.

Ancak çabalarımızın miktarı ile ilgili soruyu, psikolojinin asla pratik olarak karar veremeyeceği bir soru olarak elemekle birlikte, çaba olgusunun bireysel insanlar olarak kendi gözümüzde üstlendiği olağanüstü samimi ve önemli karakter hakkında tek bir söz söylemeliyim. Elbette kendimizi pek çok standartla ölçüyoruz. Gücümüz ve zekâmız, zenginliğimiz ve hatta iyi şansımız, kalbimizi ısıtan ve kendimizi yaşam için uygun hissetmemizi sağlayan şeylerdir. Ancak tüm bu şeylerden daha derin olan ve onlar olmadan da kendi başına yeterli olabilen şey, ortaya koyabileceğimiz çabanın miktarıdır. Ne de olsa bunlar dış dünyanın içimizdeki etkileri, ürünleri ve yansımalarından başka bir şey değildir. Ancak çaba tamamen farklı bir alana aitmiş gibi görünür; sanki o bizim olduğumuz asıl şeymiş ve bunlar da taşıdığımız dışsal şeylerden ibaretmiş gibi. Eğer 'kalbimizin ve dizginlerimizin araştırılması' bu insani dramanın amacı ise, o zaman aranan şey ne kadar çaba gösterebileceğimizdir. Hiç çaba göstermeyen sadece bir gölgedir; çok çaba gösteren ise bir kahramandır. Etrafımızı saran devasa dünya bize her türlü soruyu sorar ve bizi her türlü şekilde sınar. Bu sınamaların bazılarını kolay eylemlerle karşılarız, bazı sorulara ise açıkça formüle edilmiş sözcüklerle yanıt veririz. Ancak sorulan en derin soru, irademizin dilsizce dönmesinden ve "Evet, öyle olmasını da istiyorum!" derken kalp tellerimizin gerilmesinden başka bir yanıt kabul etmez. Korkunç bir nesne ortaya çıktığında ya da yaşam bir bütün olarak karanlık uçurumlarını gözlerimizin önüne serdiğinde, aramızdaki değersizler duruma tamamen hakim olamazlar ve ya dikkatlerini başka yöne çevirerek zorluklardan kaçarlar ya da bunu yapamazlarsa, yalınlık ve korkunun teslimiyetçi yığınları haline gelirler. Bu

arasında hiçbir uzlaşma, hiçbir karşılıklılık, hiçbir ödünç alma ve verme olamaz. Özgür irade doktrini tarafından sağlanan herhangi bir yöntemle tarih yazmak tamamen imkânsız olacaktır."-

Bütün bunlar Bay Fiske'nin insanı gerçekten baştan çıkaran olasılıklar ile hiç baştan çıkarmayan olasılıklar arasında ayrım yapmamasından kaynaklanmaktadır. Özgür irade, psikoloji gibi, yalnızca ilk olasılıklarla ilgilenir.

tür nesnelerle yüzleşmek ve onlara rıza göstermek için gereken çaba onların gücünün ötesindedir. Ancak kahraman zihin farklı davranır. Onun için de nesneler uğursuz ve korkunçtur, istenmeyen, arzulanan şeylerle bağdaşmayan şeylerdir. Ama gerekirse onlarla yüzleşebilir ve bunun için hayatın geri kalanı üzerindeki hakimiyetini kaybetmez. Dünya böylece kahraman insanda kendine layık bir eş ve eş adayı bulur ve onun kendini dik tutmak ve kalbini sarsmamak için gösterebileceği çaba, insan yaşamı oyunundaki değerinin ve işlevinin doğrudan ölçüsüdür. Bu evrene dayanabilir. Zayıf kardeşlerini alçaltan aynı özelliklerin varlığında onunla karşılaşabilir ve ona olan inancını koruyabilir. 'Devekuşu gibi bir unutkanlıkla' değil, caydırıcı nesnelerle birlikte dünyayla yüzleşmek için saf bir içsel isteklilikle hâlâ bir lezzet bulabilir. Ve böylece yaşamın efendilerinden ve lordlarından biri haline gelir. Bundan böyle onunla birlikte sayılmalıdır; insan kaderinin bir parçasını oluşturur. Ne teorik ne de pratik alanda, risklere karşı dikkatli olmayan ya da tehlikenin kıyısında yaşamayı bilmeyenlerle ilgilenmez ya da onlara yardıma gitmeyiz. Dini yaşamımız daha fazla, pratik yaşamımız ise eskiden olduğundan daha az tehlikenin kıyısında yer almaktadır. Ancak cesaretimizin çoğu zaman bir başkasının cesaretinin refleksi olması gibi, inancımız da, Mas Müler'in bir yerde söylediği gibi, bir başkasının inancına inanç olma eğilimindedir. Kahramanlık örneğinden yeni bir hayat alırız. Peygamber acı kadehinden herkesten daha fazla içmiştir, ama yüzü öylesine sarsılmaz ve öylesine kudretli sözler söyler ki, onun iradesi bizim irademiz olur ve yaşamımız onunkiyle alevlenir.

Dolayısıyla sadece ahlakımız değil, dinimiz de, bu ikincisi bilinçli olduğu sürece, gösterebileceğimiz çabaya bağlıdır. "Böyle olmasını istiyor musun, istemiyor musun?" sorusu bize sorulan en derin sorudur; günün her saatinde ve en büyük olduğu kadar en küçük, en teorik olduğu kadar en pratik şeyler hakkında da sorulur. Cevaplarımızı kelimelerle değil, rıza göstererek ya da göstermeyerek veririz. Bu dilsiz yanıtların, şeylerin doğasıyla en derin iletişim organlarımız olarak görünmesine ne şaşmalı! Onlardan talep edilen çabanın, dünyaya

yaptığımız kesin olarak anlaşılmış ve özgün bir katkı olarak kabul ettiğimiz miktarda olması ne kadar şaşırtıcıdır!

İRADENİN EĞİTİMİ

İrade eğitimi daha geniş ya da daha dar bir anlamda ele alınabilir. Daha geniş anlamda, kişinin ahlaki ve sağduyulu davranış eğitiminin tamamı ve kişinin araçları amaçlara uyarlamayı öğrenmesi anlamına gelir; tüm çeşitliliği ve karmaşıklığıyla 'fikirlerin ilişkilendirilmesini' ve arzulanan amaçlarla ilgisi olmayan dürtüleri engelleme ve bunlara katkıda bulunan hareketleri başlatma gücünü içerir. Dar anlamda irade eğitimi ile kastettiğim, bu diğer güçlerin kazanılmasıdır. Ve burada konuyu sadece bu anlamda ele almakta fayda vardır.[504]

İradeli bir hareket, kendisiyle ilgili bir fikir tarafından öncelenen bir hareket olduğundan, iradenin eğitimi sorunu, bir hareket fikrinin hareketin kendisini nasıl uyandırabileceği sorunudur. Bu, gördüğümüz gibi, ikincil bir süreçtir; çünkü olduğumuz gibi çerçevelendiğimiz için, bir hareketin a priori fikrine, daha önce gerçekleştirmediğimiz bir hareketin fikrine sahip olamayız. Fikir üretilmeden önce, hareketin kör, beklenmedik bir şekilde gerçekleşmiş ve fikrini geride bırakmış olması gerekir. Başka bir deyişle, bir hareketin refleks, içgüdüsel ya da rastlantısal olarak gerçekleştirilmesi, istemli olarak gerçekleştirilmesinden önce olmalıdır. Refleks ve içgüdüsel hareketler bu kitabın amaçları doğrultusunda zaten yeterince ele alınmıştır. 'Rastlantısal' hareketlerden, içsel nedenlerden kaynaklanan yarı tesadüfi refleksleri ya da Profesör Bain'in istemli yaşamı türetirken büyük önem verdiği 'kendiliğinden boşalmalar'ı açıklarken öne sürdüğü gibi özel merkezlerdeki beslenmenin taşmasından kaynaklanabilecek hareketleri de içerecek şekilde söz edilmektedir[505].

Şimdi, bir hareketin daha önce ürettiği duyusal süreç, tekrar uyarıldığında, hareketin kendisi için bir merkeze nasıl dönüşebilir? Hareketin

504 Pedagojik açıdan iradenin eğitimi konusunda, G. Stanley Hall'un Princeton Review'un Kasım 1883 tarihli sayısındaki makalesine ve orada yer alan bazı bibliyografik referanslara bakınız.

505 Duygular ve İrade, 'İrade', bölüm. I. Rastgele hareketler adını Sully, Outlines of Psychology, s. 593'ten alıyorum.

ilk oluşumunda motor deşarj önce, duyusal süreç sonra gelirken; şimdi istemli tekrarda duyusal süreç (zayıf ya da 'düşünsel' biçimde uyarılmış) önce, motor deşarj sonra gelir. Bunun nasıl gerçekleştiğini anlatmak, iradenin eğitimi sorununa fizyolojik terimlerle yanıt vermek olacaktır. Açıktır ki sorun yeni yolların oluşması sorunudur ve yapılacak tek şey, tüm gerçekleri kapsıyor gibi görünen bazılarını bulana kadar hipotezler üretmektir.

Yeni bir yol nasıl oluşur? Tüm yollar deşarj yollarıdır ve deşarj olan hücre ister 'motor' ister 'duyusal' olsun, deşarj her zaman en az direnç yönünde gerçekleşir. En az direnç gösteren bağlantılı yollar içgüdüsel tepki yollarıdır ve ilk hipotezim olarak bu yolların hepsinin tek yönlü olduğunu, yani 'duyusal' hücrelerden 'motor' hücrelere ve motor hücrelerden kaslara doğru, hiçbir zaman ters yöne gitmeden ilerlediğini ileri sürüyorum. Örneğin bir motor hücre hiçbir zaman bir duyu hücresini doğrudan uyandırmaz, sadece deşarjının yol açtığı bedensel hareketlerin neden olduğu gelen akım yoluyla uyandırır. Ve bir duyu hücresi her zaman motor bölgeye doğru boşalır ya da normalde boşalma eğilimindedir. Bu yönü 'ileri' yön olarak adlandıralım. Bu yasaya hipotez diyorum, ama aslında şüphe götürmez bir gerçektir. Göze, kulağa ya da deriye ait hiçbir fikir izlenimi, hareket duyu organının uyumundan daha fazla olmasa bile, bir harekete neden olmadan bize gelmez; ve tüm duyum ve duyusal imgeleme trenlerimiz, çoğu pratikte bilinçsiz olduğumuz motor süreçlerle dönüşümlü ve iç içe geçmiş terimlere sahiptir. Kuralı ifade etmenin bir başka yolu da, beyinden geçen tüm akımların öncelikle ya da bağlantılı olarak Rolandik bölgeye doğru ilerlediğini ve orada tükenip asla kendi üzerlerine dönmediklerini söylemektir. Bu açıdan bakıldığında duyusal ve motor hücreler ayrımının temel bir önemi yoktur. Tüm hücreler motordur; biz sadece Rolandik bölgedekileri, huninin ağzına en yakın olanları, mükemmel motor hücreler olarak adlandırırız.

Bu yasanın bir sonucu, 'duyusal' hücrelerin birbirlerini bağlantılı olarak uyandırmadığıdır; yani, şeylerin hiçbir duyusal özelliği, deneyimden önce, şeylerin doğasında onunla birlikte gidebilecek diğer duyusal özelliklerin fikrini bizde uyandırma eğilimine sahip değildir. Bir

'fikrin' bir diğeri tarafından a priori olarak çağrılması söz konusu değildir; a priori olan tek bağlantı fikirlerin hareketlerle olan bağlantılarıdır. Bir duyulur olgunun bir başkası tarafından önerilmesi, deneyimin oluşturduğu ikincil yollarla gerçekleşir.

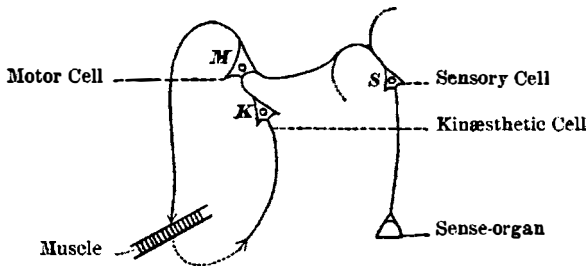

Fig87[506]

Bu diagram ideal olarak mümkün olan en az terime indirgenmiş bir sinir sisteminde neler olduğunu göstermektedir. Duyu organına ulaşan bir uyaran, duyu hücresi S'yi uyandırır; bu, bağlantılı ya da içgüdüsel yolla, kasın kasılmasını sağlayan motor hücre M'yi boşaltır ve kasılma, ikinci duyu hücresi K'yi uyandırır; bu hücre, 'yerleşik' ya da 'kinestetik' ya da 'uzak' bir duyumun organı olabilir. (Bkz. yukarıda) Bu K hücresi tekrar M'ye boşalır. Eğer sinir mekanizmasının tamamı bu olsaydı, hareket bir kez başladığında kendi kendini idame ettirir ve ancak parçalar tükendiğinde dururdu. M. Pierre Janet'ye göre katalepside gerçekte olan da budur. Kataleptik bir hasta anÊstetiktir, konuşamaz, hareketsizdir. Bilinç, yargılayabildiğimiz kadarıyla, ortadan kaldırılmıştır. Yine de uzuvlar kendilerine dışarıdan empoze edilen pozisyonu korur ve o kadar uzun süre korur ki, eğer bu zorlanmış ve doğal olmayan bir pozisyonsa, bu fenomen Charcot tarafından

506 Bu ve bundan sonraki şekiller tamamen şematiktir ve protoplazmatik ve eksen-silindir süreçleri hakkında herhangi bir teori içerdiği düşünülmemelidir. Golgi ve diğerlerine göre bu sonuncular hücrenin tabanından çıkar ve her hücrede bir tane bulunur. Bunlar tek başına bir sinir ağı oluşturur. Okuyucu elbette şu andan bölümün sonuna kadar yaptığım varsayımsal kurguların hiçbirinin ne olduğuna dair kesin açıklamalar olarak önerilmediğini de anlayacaktır. Tüm amacım, yeni yolların oluşumunun, alışkanlıkların öğrenilmesinin vs. mekanik bir şekilde mümkün olduğunu az ya da çok sembolik bir şekilde açıklığa kavuşturmaktır. Cilt I. de, notta söylenenleri karşılaştırınız.

hipnotik deneklerin sahtekarlık yapmasına karşı birkaç kesin testten biri olarak kabul edilir, çünkü hipnotikler kataleptik hale getirilebilir ve daha sonra uzuvlarını uyanık irade tarafından oldukça ulaşılamaz bir süre boyunca uzatılmış halde tutabilirler. M. Janet tüm bu vakalarda beyindeki düşünsel süreçlerin geçici olarak devre dışı kaldığını düşünmektedir. Örneğin, kaldırılan kolun kinestetik hissi, operatör kolunu kaldırdığında hastada üretilir, bu his motor hücreye boşalır, o da kas aracılığıyla hissi yeniden üretir, vb. akımlar bu kapalı çemberde parçaların tükenmesiyle o kadar zayıflayana kadar devam eder ki, üye yavaşça düşer. Kastan K'ya, K'dan M'ye ve M'den tekrar kasa uzanan bu çembere 'motor çemberi' diyebiliriz. Aynı anda devam eden diğer süreçler kasılmayı engellemeseydi, hepimiz kataleptik olurduk ve bir kez başlayan bir kas kasılmasını asla durdurmazdık. Bu nedenle inhibisyon ara sıra meydana gelen bir kaza değildir; beyinsel yaşamımızın temel ve aralıksız bir unsurudur. Dr. Mercier'in de farklı bir akıl yürütme yoluyla, bir kez başladıktan sonra bir hareketi durdurma gücümüzü yalnızca dış engellemelere borçlu olduğumuz sonucuna varması ilginçtir[507].

K'nın M'ye boşalmasını engelleyen en büyük etkenlerden biri, K'nın kendi duyumunun acı verici ya da başka bir şekilde hoşa gitmeyen niteliği gibi görünmektedir ve tersine, bu duyum belirgin bir şekilde hoş olduğunda, bu gerçek K'nın M'ye boşalmasını ilerletme ve ilkel motor çemberin devam etmesini sağlama eğilimindedir. Zevk ve acının psişik yaşamımızda oynadığı rol ne kadar muazzam olursa olsun, bunların beyinsel durumları hakkında kesinlikle hiçbir şey bilinmediğini itiraf etmeliyiz. Bunların özel merkezlere sahip olduğunu hayal etmek zordur; her bir merkezde bu duyguların bağlı olabileceği kendine özgü süreç biçimleri icat etmek daha da zordur. Beyinsel aktiviteyi tamamen mekanik terimlerle ifade etmeye çalışan biri için, gerçek gibi görünen olguları sıralayıp, sahip oldukları psişik yönden hiç söz etmemeyi oldukça imkânsız buluyorum. Diğer drenaj akımları ve deşarjları ne olursa olsun, beynin drenaj akımları ve deşarjları tamamen fiziksel olgular değildir. Bunlar psiko-fiziksel olgulardır ve ruhsal nitelikleri mekanik etkinliklerinin belirleyicisi gibi görünmektedir.

507 The Nervous System and the Mind (1888), s. 75-6.

Eğer bir hücredeki mekanik faaliyetler arttıkça zevk veriyorsa, bu gerçek için daha da hızlı artıyor gibi görünmektedir; eğer hoşnutsuzluk veriyorsa, hoşnutsuzluk faaliyetleri azaltıyor gibi görünmektedir. Dolayısıyla, fenomenin psişik tarafı, tıpkı bir gösterideki alkış ya da tıslama gibi, makinenin ortaya çıkardığı şey hakkında teşvik edici ya da olumsuz bir yorum gibi görünür. Ruh kendisi hiçbir şey sunmaz; hiçbir şey yaratmaz; tüm olasılıklar için maddi güçlerin insafına kalmıştır; ama bu olasılıklar arasından seçim yapar ve birini güçlendirip diğerlerini kontrol ederek, bir 'epifenomen' olarak değil, oyunun manevi destek aldığı bir şey olarak görünür. Bu nedenle, bir hücreden kaçan bir akımın başka bir yol yerine bir başka yolu seçmesi için kesinlikle mekanik bir neden görünmediği durumlarda, bilinçli yorumun etkinliğine başvurmaktan asla çekinmeyeceğim.[508] Ancak akımın varlığını ve her iki yola doğru eğilimini mekanik yasalarla açıklamak zorunda hissediyorum.

Şimdi, tüm yolların birbirine bağlı olduğu ve inhibisyon olasılıklarının dışsal olmayıp yalnızca uyandırılan duygunun uygunluğuna ya da uygunsuzluğuna bağlı olduğu, mümkün olan en düşük koşullarına indirgenmiş bir sinir sistemini ele aldıktan sonra, yeni yolların oluşabileceği koşullara dönelim. Yeni yolların potansiyelleri, duyu hücrelerini kendi aralarında birbirine bağlayan lifler tarafından sağlanır; ancak bu lifler başlangıçta geçirgen değildir ve varsayımsal olarak aşağıdaki gibi ifade edeceğim bir süreçle bu hale getirilmelidir: Bir duyu hücresinden ileri yönde[509] gelen her boşalma, boşalanın arkasında kalan hücreleri, sahip olabilecekleri her türlü gerilimden arındırma eğilimindedir. Arkada kalan hücrelerden gelen drenaj, lifleri ilk kez geçirgen hale getiren şeydir. Sonuç, o anda 'arkada' olan hücrelerden 'önde' olan hücreye doğru uzanan yeni oluşmuş bir 'yoldur'; bu yol, gelecekteki durumlarda arkadaki hücreler bağımsız olarak uyarılırsa, faaliyetlerini aynı yönde ilerletme eğiliminde olacak ve böylece öndeki hücreyi uyaracak ve her kullanıldığında kendini daha da derinleştirecektir.

508 Karşılaştırınız Vol. I. pp. 137, 142.

509 Yani, motor hücrelerine doğru olan yön.

Buraya kadar 'arkadaki hücreler', beynin deşarj olan hücresi dışındaki tüm duyu hücrelerini temsil etmektedir; ancak böylesine sınırsız genişlikte bir yol, pratikte hiç yol olmamasından daha iyi olmayacaktır.

Diğerleriyle birlikte ele alındığında bana tüm gerçekleri kapsıyormuş gibi görünen üçüncü bir hipotez ortaya atıyorum. Bu hipotez, en derin yolların en çok boşalabilen hücrelerden en çok boşalmakta olan hücrelere doğru oluştuğu; en çok boşalabilen hücrelerin henüz boşalmakta olan hücreler olduğu; ve en çok boşalmakta olan hücrelerin de şu anda boşalmakta olan ya da gerilimin boşalma noktasına doğru yükselmekte olduğu hücreler olduğudur.[510]

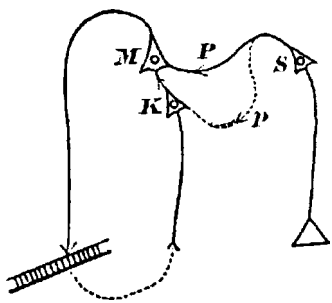

Fig 88

Bir başka diyagram, Şekil 88, konuyu açıklığa kavuşturacaktır. Kas kasılmasının meydana geldiği, K hücresinin M'ye doğru boşaldığı anda önceki şemada temsil edilen işlemi ele alalım. P noktalı çizgi aracılığıyla, üçüncü hipotezimize göre, S'yi boşaltacaktır (varsayılan durumda, az önce P bağlantılı yolla M'ye boşalmış ve kas kasılmasına neden olmuştur) ve sonuç olarak p şimdi S'den K'ya açık yeni bir yol olarak kalacaktır. Bir sonraki S dışarıdan uyarıldığında, sadece M'ye değil, aynı zamanda K'ya da boşalmaya eğilimli olacaktır. Böylece K,

510 Bu beyin şeması, garip bir şekilde, Herbartçı Vorstellungen'in o korkunç derecede muhteşem performanslarına belirli bir gerçeklik temeli veriyor gibi görünüyor. Herbart, bir fikrin bir diğeri tarafından engellendiğinde diğeriyle kaynaştığını ve daha sonra onun bilince yükselmesine yardımcı olduğunu söyler. Dolayısıyla inhibisyon her iki şemada da çağrışımın temelidir, çünkü metnin bahsettiği 'boşaltma', boşaltılan hücrelerin faaliyetinin inhibisyonuyla eşdeğerdir ve bu inhibisyon inhibe edilenin daha sonraki durumlarda inhibe edeni canlandırmasını sağlar.

kastan gelen akımla uyarılmadan önce doğrudan S tarafından uyarılır; ya da psişik terimlere çevrilirse: bir duyum bizde bir kez bir hareket yarattığında, bir sonraki duyumumuzda, hareket gerçekleşmeden önce bile hareket fikrini önerme eğiliminde olur[511].

Aynı ilkeler K ve M arasındaki ilişkiler için de geçerlidir. İleri yönde uzanan M, K'yı boşaltır ve KM yolu, birincil ya da bağlantılı bir yol olmasa bile, ikincil ya da alışılmış bir yol haline gelir. Bundan sonra K herhangi bir şekilde (daha önce olduğu gibi S'den ya da dışarıdan değil) akabilir ve yine de M'ye akma eğiliminde olacaktır; ya da yine psişik terimlerle ifade edecek olursak, M'nin duyusal etkilerinin hareketinin fikri, hareketin kendisinin üretimine hemen öncül bir koşul haline gelmiş olacaktır.

O halde burada, ilk ortaya çıktığında bir hareketin etkisi olan duyusal bir sürecin nasıl olup da daha sonra hareketin nedeni olarak ortaya çıkabildiğine dair asıl sorumuzun yanıtını bulmuş oluyoruz.

Bu şemaya göre, K olarak işaretlediğimiz hücrenin, motor deşarjın neden olduğu yerleşik ya da uzak bir duyumun merkezi olabileceği açıktır. Kayıtsız bir şekilde dokunsal, görsel ya da işitsel bir hücre olabilir. Kolun kaldırıldığında nasıl hissettirdiği fikri kolun kalkmasına neden olabilir; ama kolun kalkarken çıkardığı bir ses ya da ürettiği bir optik izlenim fikri de kolun kalkmasına neden olabilir. Böylece 'zihinsel işaretin' çeşitli duyulardan herhangi birine ait olabileceğini ve diyagramlarımızın bizi çıkarsamaya yönelttiği şeyin gerçekte olan şey olduğunu görürüz; yani, örneğin konuşma gibi hareketlerimizde, bazılarımızda artikülasyonu başlatmakla en çok ilgili görünen şey dokunsal, bazılarımızda ise akustik, Efektbild veya hafıza imgesidir. Bununla birlikte, tüm hareketlerimizin ilkel 'başlatıcıları' hiç de Effectsbilder değil, duyumlar ve nesneler ve daha sonra bunlardan türetilen fikirlerdir.

Şimdi gerçek hayatta sık sık karşımıza çıkan daha karmaşık ve seri olarak birleştirilmiş hareketlere dönelim. İrademizin nesnesi nadiren tek bir kas kasılmasıdır; neredeyse her zaman düzenli bir kasılmalar dizisidir ve bize hedefe ulaşıldığını söyleyen bir duyumla son bulur. Ancak dizinin çeşitli kasılmalarının her biri belirgin bir şekilde irade

511 Mtinsterberg : Die Willenshandlung, s. 144-5'teki parlak pasaja bakınız.

edilmiş değildir; her bir önceki, daha ziyade, ürettiği duyumla, alışkanlık haline gelmiş birleşik hareketlerin bir dizi ikincil olarak organize edilmiş refleks yayından kaynaklandığından bahsettiğimiz Bölüm VI'da açıklanan tarzdan sonra, takipçisini çağırıyor gibi görünür. İlk kasılma belirgin bir şekilde irade edilen kasılmadır ve onu irade ettikten sonra zincirin geri kalanının kendi kendine hareket etmesine izin veririz. Şimdi, hareketlerin böylesine düzenli bir şekilde bir araya getirilmesi ilk olarak nasıl öğrenilir? Ya da başka bir deyişle, bir motor merkez ile diğeri arasında ilk kez nasıl yollar oluşur, böylece ilk merkezin boşalması diğerlerinin de hat boyunca uygun sırayla boşalmasını sağlar?

Bu fenomen, sürdüğü sürece motor deşarjların ve bunun sonucunda ortaya çıkan afferent izlenimlerin hızlı bir değişimini içerir. Bunlar belirli bir düzen içinde ilişkilendirilmelidir ve bu düzen bir kez öğrenilmiş olmalıdır, yani ilk başta kendilerini gösteren diğer pek çok rastgele düzen arasından seçilmiş ve giderek daha özel bir şekilde tutulmuş olmalıdır. Rastgele duyusal izlenimler düşmüş, doğru hissettirenler seçilmiş ve zincirde birlikte büyümüştür. Doğru hissettiren çok sayıda izlenimi bir araya getirerek kendimize aktif olarak öğrettiğimiz bir zincir, bize belirli bir düzende izlenimler veren başka birinden pasif olarak öğrendiğimiz bir zincirden hiçbir temel açıdan farklı değildir. Fikirlerimizi daha kesin hale getirmek için, örnek olarak belirli bir birleşik hareketi ele alalım ve bu da çocukluğumuzda birinin bize ezbere söylemeyi öğrettiği alfabenin okunması olsun.

Şimdiye kadar gördüğümüz şey, A'nın sesi ya da artikülatif hissi fikrinin bize nasıl 'A' dedirttiği, B'ninkini 'B' dedirttiği ve bu şekilde devam ettiğidir. Ancak şimdi görmek istediğimiz şey, A'nın söylendiği hissinin bize neden 'B' dedirttiği, B'nin söylendiği hissinin bize neden 'C' dedirttiği vb.

Bunu anlamak için harfleri ilk öğrendiğimizde neler olduğunu hatırlamalıyız. Birisi bize A, B, C, D'yi defalarca tekrarladı ve biz de sesleri taklit ettik. Her harfe karşılık gelen duyu hücreleri art arda öyle bir şekilde uyandırıldı ki, bunlardan her biri (ikinci yasamız gereği) daha önce uyarılmış olan hücreyi 'boşaltmış' ve o hücrenin daha sonra bile kendisini boşaltan hücreye boşalma eğiliminde olduğu bir yol bırakmış

olmalıdır. Şekil 89'daki Sa , Sb, Sc bu hücrelerden üçünü temsil etsin. Daha sonra her biri, motor

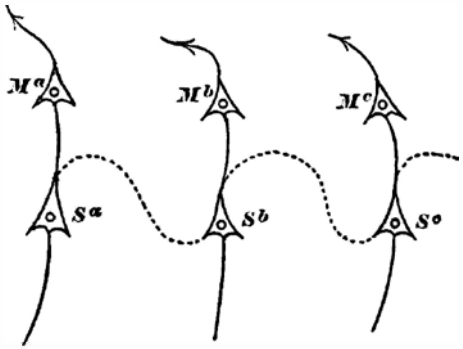

Fig 89

olarak boşalırken, bir öncekinden, Sb Sa'dan ve Sc Sb'den bir akım çeker. Böylece Sa'yı boşaltan Sb hücresi, eğer Sa tekrar uyarılırsa, Sb'ye boşalma eğilimi gösterir; Sc, Sb'yi boşaltırken, Sb daha sonra Sc'ye boşalır, vs. vs. - hepsi noktalı çizgiler boyunca ilerler.

Şimdi zihinde A harfi fikri ortaya çıksın ya da başka bir deyişle Sa uyarılsın: ne olur? Sa'dan yalnızca bu harfi telaffuz eden Ma motor hücresine değil, aynı zamanda Sb hücresine de bir akım geçer. Bir an sonra, Ma'nın deşarjının etkisi afferent sinir tarafından geri geldiğinde ve Sa'yı yeniden uyardığında, bu sonuncu hücrenin Ma'ya yeniden deşarj olması ve 'ilkel motor çemberi' yeniden üretmesi (bu durumda A harfinin

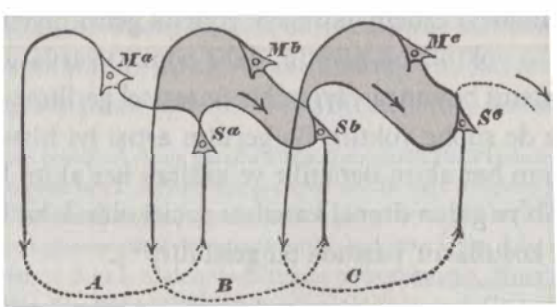

Fig 90

sürekli telaffuzu olacaktır), Sb'deki sürecin zaten ilerlemekte olduğu ve kendi motor ortağı Mb'ye deşarj olma eğiliminde olduğu gerçeği ile engellenir, mevcut koşullar altında Sa'nın uyarılması için daha güçlü drenaj kanalıdır.

Sonuç, Mb'nin boşalması ve B harfinin telaffuz edilmesidir; aynı zamanda Sc, Sb'nin taşmasının bir kısmını alır; ve bir an sonra B sesi kulağa girdiğinde, daha önce olduğu gibi aynı mekanizmanın tekrarlanmasıyla C'nin telaffuz edilmesi için motor hücreye boşalır; ve bu böyle devam eder. Şekil 90 ilgili süreçlerin tamamını temsil etmektedir.

İnsanın hemen göremediği tek şey, 'mevcut koşullar altında' Sa'dan Sb'ye giden yolun Sa'nın uyarılması için neden daha güçlü bir drenaj kanalı olması gerektiğidir. Şekildeki hücreler ve lifler beynin tamamını oluşturuyor olsaydı, bunun mekanik ya da psişik bir nedeni olduğunu varsayabilirdik. Mekanik neden, heyecanları yükselme aşamasında olan Sb ve Mb gibi hücrelerin, henüz boşalmış olan Ma gibi hücrelerden daha güçlü boşaltıcılar olduğuna dair genel bir yasada yatıyor olabilir; ya da akımın Sb'nin ötesinde Sc ve Mc'ye doğru bir ışınımının başlamış olduğu gerçeğinde yatıyor olabilir ve drenajın en geniş ışınımlar yönünde eğilim gösterdiğine dair daha ileri bir yasada yatıyor olabilir. Bu varsayımlardan herhangi biri, A'yı bir kez söyledikten sonra bir daha söylememiz için yeterli bir mekanik neden olacaktır. Ancak sürecin psişik bir yanı olduğunu unutmamalı ve yeni başlayan akımların uyandırdığı bir tür duygunun, bazılarının anında engellenmesinin ve diğerlerinin akmasına yardımcı olunmasının nedeni olabileceği olasılığına gözlerimizi kapatmamalıyız. Tek bir harf bile söylemeden önce, alfabeyi ezbere okumaya yönelik genel niyetin zaten var olduğuna şüphe yoktur; bu niyetin, daha sonra uyarılacak olan tüm hücre ve lif sistemi boyunca yaygın bir önsezisel gerilim artışına karşılık geldiğine de şüphe yoktur. Bu gerilim artışı iyi hissettirdiği sürece, onu artıran her akım ilerletilir ve azaltan her akım kontrol edilir ve Sa'dan Sb'ye giden drenaj kanalını geçici olarak bu kadar güçlü kılan 'mevcut koşulların' başında bu gelebilir[512].

512 L.Lange ve Miinsterberg'in "kısaltılmış" ya da "kaslı" tepki süresi deneyleri (bkz. Cilt I. s. 432), olası drenaj kanallarının tamamının önceden hazırlanmasının dinamik olarak ne kadar güçlü bir olgu olduğunu göstermektedir.

Oluşumunu incelediğimiz duyu hücreleri arasındaki yeni yollar "çağrışım" yollarıdır ve şimdi çağrışımların neden her zaman ileri yönde ilerlediğini görüyoruz; örneğin neden alfabeyi geriye doğru söyleyemiyoruz ve neden Sb, Sc'ye boşaldığı halde, Sc'nin Sb'ye boşalması ya da en azından Sa'ya boşalmasından daha fazla bir eğilimi yoktur. [513] İlk oluşan yollar, başvurduğumuz ilkelere göre, henüz boşalmış olan hücrelerden boşalmakta olanlara doğru ilerlemek zorundaydı ve şimdi, akımların diğer yöne doğru ilerlemesini sağlamak için, harflerimizi sıraları tersine çevrilmiş olarak yeni bir öğrenmeden geçirmeliyiz. O zaman duyu hücreleri arasında, her ikisi de mümkün olan iki dizi çağrışım yolu olacaktır. Basitlik adına motor özellikleri dışarıda bırakarak bunları Şekil 91'de gösteriyorum. Noktalı çizgiler, C B A sırasındaki harflerin

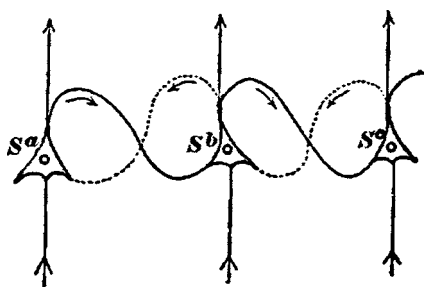

Fig 91

kulak tarafından alınmasından sonra yeni düzenlenen geriye doğru yollardır.

Aynı ilkeler, ne kadar büyük olursa olsun, birbirini izleyen yeni yolların oluşumunu da açıklayacaktır, ama daha karmaşık örneklerle açıklamaya kalkışmak aptallık olur. Bu nedenle, 'tamamen kortikal

513 Bu sayfaların provaları elime geçerken bile, Zeitschrift flir Psychologic u. Physiologic der Sinnesorgane'nin 2. sayısı elime geçti; bu sayıda, zapt edilemez genç Munsterberg, birbirini takip eden fikirler arasında, birbirini engelleyen hareketler dışında hiçbir ilişki olmadığını gösteren deneyler yayınlıyordu. Açıklamalarım, daha önce uyarılmış bir duyu hücresinin daha sonrakini boşalttığını varsaydığından, deneyleri ve çıkarımları, eğer doğruysa, tüm hipotezlerimi altüst edecektir. Bu nedenle (bu son anda) okuyucuyu sadece Bay M.'nin makalesine yönlendirebilir, konuyu başka bir yerde tekrar gözden geçirmeyi umuyorum.

bir işlem' olarak ne kadar kolay açıklanabileceğini göstermek için sadece çocuk ve alev örneğini geri getireceğim. Alevin görülmesi kortikal merkez S1'i uyarır ve bu merkez içgüdüsel bir refleks yolu ile kavrama hareketi için M1 merkezine boşalır. Bu hareket, etkileri S2 merkezine geri döndüğü için yanma hissi yaratır ve bu

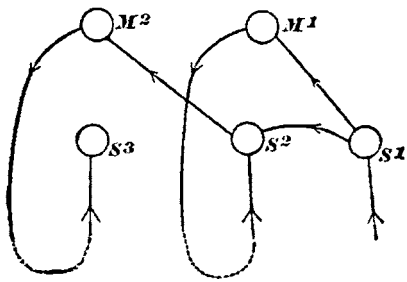

Fig 92

merkez ikinci bir bağlantılı yolla eli geri çekme merkezi olan M2'ye boşalır. Geri çekilme hareketi S3 merkezini uyarır ve bu, bizim açımızdan, gerçekleşen son şeydir. Çocuk mumu bir daha gördüğünde, korteks ilk deneyimin geride bıraktığı ikincil yollara sahiptir. S2, S1'den hemen sonra uyarılmış, ikincisini boşaltmış ve şimdi S1, M1'in boşalması gerçekleşmeden önce S2'ye boşalmaktadır; başka bir deyişle, alevin görüntüsü, kendi doğal refleks etkilerini üretmeden önce yanma fikrini akla getirmektedir. Sonuç, M1'in inhibisyonu ya da tamamlanmadan önce M2 tarafından geçilmesidir. - Tüm bu edinilmiş yol sistemlerindeki karakteristik fizyolojik özellik, yeni oluşan duyusal ışınımların şeyleri ileriye doğru akıtmaya devam etmesi ve böylece aksi takdirde tahakkuk edecek olan 'motor çemberleri' parçalaması gerçeğinde yatar. Ancak, katalepsi dışında bile, 'motor çemberin' ara sıra geri geldiğini görürüz. Basit bir hareketi, onun ötesindeki diğer hareketleri dikkate almadan, kendi isteğiyle yapmayı öğrenen bir bebek, yorulana kadar bunu tekrarlamaya devam eder. Yeni öğrendikleri her kelimeyi nasıl da tekrar tekrar geveliyorlar! Ve biz yetişkinler de sık sık kendimizi anlamsız bir kelimeyi tekrar tekrar söylerken yakalarız,

tesadüfen bir kez söylemeye başlarsak, 'dalgınlıkla', yani ait olabileceği herhangi bir gizli kelime dizisini düşünmeden söyleriz.

Bu çok uzun fizyolojik spekülasyonları kapatmadan önce bir gözlem daha yapacağım. Beyin dokusunun kaybından sonra neden kolleteral içselleşmenin kendini göstermesi gerektiğini ve gelen uyarıcıların neden bir aradan sonra eski yollarından tekrar çıkış yolunu bulması gerektiğini ortaya koymaya çalıştım. Şimdi bunu biraz daha iyi açıklayabilirim. "Patini ver" komutunu aldığında S1 köpeğin işitme merkezi olsun. Bu eskiden M1 motor merkezine boşalırdı, S2 ise kinestetik etkiyi temsil ederdi; ama şimdi M1 bir ameliyatla yok edildi, böylece S1 boşalabildiği kadar vücudun diğer hareketlerine, sızlanmaya, yanlış patiyi kaldırmaya vb. boşalır. Bu arada kinestetik merkez S2, S1 emri tarafından uyandırılmıştır ve zavallı

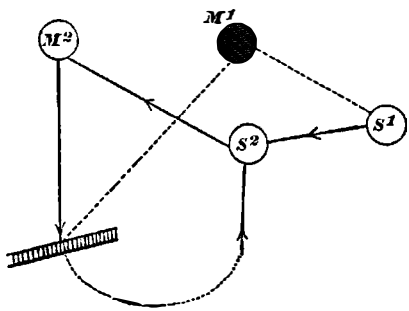

Fig 93

hayvanın zihni, gerçekte uygulanan hareketlerin verdikleriyle tamamen zıt olan bazı gelen duyumların beklentisi ve arzusuyla karıncalanır. Bu son duyumların hiçbiri bir 'motor çemberi' uyandırmaz, çünkü bunlar hoşnutsuzluk verici ve engelleyicidir. Ancak, rastlantısal bir kaza sonucu S1 ve S2, pençenin tekrar verildiği M2'ye giden bir yola boşalır ve S2 sonunda içeriden olduğu kadar dışarıdan da uyarılırsa, hiçbir engelleme olmaz ve 'motor çemberi' oluşur: S1 tekrar tekrar M2'ye boşalır ve bir noktadan diğerine giden yol o kadar derinleşir ki sonunda S1 uyarıldığında düzenli akış kanalı olarak organize olur. Başka hiçbir yolun aynı derecede organize olma şansı yoktur.

27. BÖLÜM

HİPNOTİZM

ÇALIŞMA MODLARI VE DUYARLILIK

'Hipnotik', 'mesmerik' veya 'manyetik' trans çeşitli şekillerde oluşturulabilir, her operatörün kendine özgü bir yöntemi vardır. En basit olanı, deneği kendi başına oturur halde bırakmak ve gözlerini kapatıp kaslarını gevşetmesi ve mümkün olduğunca boşluğu düşünmesi halinde birkaç dakika içinde 'kendinden geçeceğini' söylemektir. On dakika sonra geri döndüğünüzde onu etkili bir şekilde hipnotize edilmiş bulabilirsiniz. Braid deneklerinin gözleri kendiliğinden kapanana kadar alınlarına yakın tutulan parlak bir düğmeye bakmalarını sağlardı.

Eski hipnotizmacılar temas etmeden yüz ve vücut üzerinde aşağıya doğru 'geçişler' yaparlardı. Başın, yüzün, kolların ve ellerin, özellikle de gözlerin etrafındaki bölgenin derisini okşamak da aynı etkiyi yaratacaktır. Deneklerin gözlerine, gözleri düşene kadar bakmak; bir saatin tik taklarını dinletmek; ya da siz ona uykuya dalma hissini tarif ederken bir dakika boyunca gözlerini kapatmasını sağlamak, onunla 'uyku hakkında konuşmak', bazı operatörlerin elinde eşit derecede etkili yöntemlerdir; eğitimli deneklerde ise, daha önceki telkinlerle sonuç beklemeye yönlendirildikleri herhangi bir yöntem başarılı olacaktır. [514]

514 Hastayı kendi haline bırakma ve basit sözel uyku telkini yöntemlerinin (Dr. Liebault'un Nancy yöntemi olarak adlandırdığı yöntem), hastanın gözlerini zorladıktan sonra zaman zaman ortaya çıkan rahatsızlıkların hiçbirine yol açmadıkları için, uygulanabildikleri her yerde en iyileri oldukları söylenmelidir. Yeni bir hastaya hemen peş peşe çok çeşitli önerilerde bulunulmamalıdır. Zaman zaman uyandırılmalı ve zihinsel karmaşayı ve heyecanı önlemek için yeniden hipnotize edilmelidir. Sonunda deneği uyandırmadan önce, ona yerleştirmiş olabileceğiniz yanıltıcı telkinleri, hepsinin gittiğini vb. söyleyerek ve şimdi onu doğal durumuna geri getireceğinizi söyleyerek geri almalısınız. Bazen ilk ya da iki transı takip eden baş ağrısı, halsizlik, vs. operatörün deneğe bu tür şeylerin asla hipnotizmadan kaynaklanmadığını, deneğin bunlara sahip olmaması gerektiğini, vs. güçlü bir şekilde temin etmesiyle başlangıçta kovulmalıdır.

Kendilerine 'manyetize' edildiği söylenen bir nesneye dokunmak, 'manyetize' edilmiş su içmek, uyumalarını emreden bir yazı almak vs. sıkça kullanılan yöntemlerdir. Son zamanlarda M. LiÈgeois bazı deneklerini 1 ,5 kilometre mesafeden telefon aracılığıyla bu yönde bir uyarı vererek hipnotize etmiştir. Bazı deneklere, belirli bir günün belirli bir saatinde kendilerinden geçeceklerini önceden söylerseniz, kehanet gerçekleşir. Bazı histerik hastalar, bir gong darbesi ya da gözlerinde yoğun bir ışığın yanıp sönmesi gibi herhangi bir şiddetli duyumla hemen hipnotik katalepsiye girerler. Vücudun belirli bölgelerine yapılan baskı (M. Pitres tarafından hipnognes bölgeleri olarak adlandırılır) bazı histeriklerde hızla hipnotik uyku oluşturur. Farklı deneklerde farklılık gösteren bu bölgeler genellikle alında ve başparmak kökünde bulunur. Son olarak, normal uykudaki kişiler, onları uyandırmayacak kadar nazik bir şekilde gerçekleştirilen sözlü ima veya temas yoluyla hipnotik duruma geçirilebilir.

Bazı operatörler deneklerini kontrol altına alma konusunda diğerlerinden daha başarılı görünmektedir. Hipnotizma teorisine değerli katkılarda bulunan Bay Gurney'in kendisinin hiçbir zaman hipnotize olamadığı ve gözlemleri için başkalarının deneklerini kullanmak zorunda kaldığı konusunda bilgilendirildim. Öte yandan LiÈbault, gelenlerin yüzde 92'sini hipnotize ettiğini iddia ediyor ve Stockholm'deki Wetterstrand, 718 kişi arasında etkileyemediği sadece 18 kişi olduğunu söylüyor. Bu eşitsizliğin bir kısmı şüphesiz operatörün kişisel 'otoritesindeki' farklılıklardan kaynaklanmaktadır, çünkü başarının ana koşulu deneğin kendinden emin bir şekilde hipnotize edilmeyi beklemesidir. Ayrıca operatörün deneklerin fizyonomisini yorumlamadaki inceliğine de bağlıdır, böylece doğru komutları verebilir ve tam uygun anlarda deneğe 'yüklenebilir'. Bu koşullar, operatörlerin ne kadar çok çalışırlarsa o kadar başarılı oldukları gerçeğini açıklamaktadır. Bernheim, denediği kişilerin yüzde 80'ini hipnotize edemeyen kişinin henüz gerektiği gibi çalışmayı öğrenemediğini söyler. Bazı operatörlerin bunun ötesinde ve üstünde kendine özgü bir 'manyetik güce' sahip olup olmadıkları şu anda kararsız bıraktığım bir sorudur. [515] Üç ya

515 Bazı gerçekler bu yöne işaret ediyor gibi görünmektedir. Örneğin, P. Despine tarafından anlatılan adamın vakası, Etude Scientifique sur le Somnambuiisme, s. 286 vd.

da dört yaşından küçük çocukları ve delileri, özellikle de aptalları hipnotize etmek alışılmadık derecede zordur. Bunun nedeni, dikkatlerini sürekli olarak yaklaşmakta olan trans fikrine odaklamalarını sağlamanın imkânsızlığı gibi görünmektedir. Bebekliğin üzerindeki tüm yaşlar, tüm ırklar ve her iki cinsiyet de muhtemelen eşit derecede hipnotize edilebilir. Dikkatin yoğunlaşmasına yardımcı olacak kadar belli bir zihinsel eğitim olumlu bir koşul gibi görünmektedir ve sonuca ilişkin belli bir anlık kayıtsızlık ya da pasiflik de öyle. 'İrade'nin yerel gücü ya da zayıflığının konuyla kesinlikle hiçbir ilgisi yoktur. Sık sık yapılan translar bir deneğin duyarlılığını muazzam ölçüde artırır ve ilk başta direnen birçok kişi birkaç denemeden sonra yenik düşer. Dr. Moll kırk sonuçsuz denemeden sonra birden fazla kez başarılı olduğunu söylemektedir. Bazı uzmanlar herkesin esasen hipnotize edilebileceğini, tek zorluğun bazı kişilerde zihinsel meşguliyetlerin daha alışılmış olması olduğunu, ancak bunların bir anda ortadan kalkabileceğini düşünmektedir.

Trans, heyecan verici bir sesle, "Pekâlâ, uyan!" ya da benzer bir söz söylenerek anında dağıtılabilir. SalÈptriËre'de denekleri göz kapaklarına üfleyerek uyandırırlar. Yukarı doğru yapılan hareketler uyandırıcı etkiye sahiptir; soğuk su serpmek de aynı şekilde. Herhangi bir şey, o şey tarafından uyandırılmayı bekleyen bir hastayı uyandıracaktır. Beşe kadar saydıktan sonra uyanacağını söyleyin, uyanacaktır. Beş dakika içinde uyanacağını söyleyin, büyük olasılıkla bunu tam zamanında yapacaktır, hatta bu sırada sizin önerdiğiniz heyecan verici bir histriyonik performansı yarıda kesmiş olsa bile. Dr. Moll'un dediği gibi, hipnotik durumun fizyolojisini açıklama iddiasında olan herhangi bir teori, "uyan!" kelimesini duymak kadar basit bir şeyin onu sona erdireceği gerçeğini göz önünde bulundurmalıdır.

HİPNOTİK DURUM HAKKINDA TEORİLER

Bir kez indüklendiğinde hipnotik durumun mahrem doğasının anlaşıldığı pek söylenemez. Tartışmanın ayrıntılarına girmeden, bu konuda üç ana görüşün olduğunu söyleyebiliriz; bunlara sırasıyla şu teoriler diyebiliriz;

1. Hayvan manyetizması;

2. Nevroz; ve son olarak

3. Öneri.

Hayvan manyetizması teorisine göre, operatörden süjeye doğrudan bir güç geçişi vardır ve bu sayede süje operatörün kuklası haline gelir. Bu teori günümüzde tüm sıradan hipnotik fenomenlerle ilgili olarak terk edilmiştir ve sadece bazı kişiler tarafından istisnai olarak karşılaşılan birkaç etkinin açıklaması olarak tutulmaktadır.

Nevroz teorisine göre, hipnotik durum, önceden yatkınlığı olan bazı hastaların içine düştüğü ve özel fiziksel etkenlerin, etkiyi zihinsel olarak bekleyen öznelerden tamamen ayrı olarak, özel belirtileri tetikleme gücüne sahip olduğu kendine özgü patolojik bir durumdur. Profesör Charcot ve SalpÈtriËre hastanesindeki meslektaşları, bu durumun nadiren tipik bir biçimde bulunduğunu kabul etmektedirler. O zaman buna le grand hypnotisme adını verirler ve histeri-epilepsi hastalığına eşlik ettiğini söylerler. Bu tür hipnotizmaya maruz kalan bir hasta aniden yüksek bir ses duyarsa veya beklenmedik bir şekilde parlak bir ışığa bakarsa, kataleptik transa girer. Uzuvları ve vücudu kendilerine iletilen hareketlere karşı hiçbir direnç göstermez, ancak etkilenen tutumları kalıcı olarak korur. Gözler bakar, acıya karşı duyarsızlık vardır, vs. vs. Göz kapakları zorla kapatılırsa, kataleptik durum yerini uyuşukluğa bırakır; bu durum bilincin belirgin bir şekilde ortadan kalkması ve kasların yoğrulduğu veya operatörün eliyle tendonlara vurulduğu ya da belirli sinir gövdelerine baskı yapıldığı durumlar dışında mutlak kas gevşemesi ile karakterize edilir. Daha sonra söz konusu kaslar ya da aynı sinir gövdesi tarafından beslenen kaslar az ya da çok sabit bir tonik kasılma içine girerler. Charcot bu beelirtiyi nöro-müsküler hipereksitabilite olarak adlandırır. Uyuşukluk hali öncelikle sabit bir şekilde herhangi bir şeye bakmakla veya kapalı göz kürelerine baskı uygulamakla ortaya çıkabilir. Başın üst kısmına sürtünme, hastanın önceki iki durumdan herhangi birinden uyanık, konuşkan ve operatörün tüm telkinlerine duyarlı olduğu somnambulik duruma geçmesini sağlayacaktır. Uyurgezerlik hali öncelikle küçük bir nesneye sabit bir şekilde bakılarak da oluşturulabilir. Bu durumda,

uyuşukluğun karakteristik özelliği olan tam olarak sınırlı kas kasılmaları yukarıda tarif edilen manipülasyonları takip etmez, ancak bunların yerine vücudun tüm bölgelerinde, zaman zaman genel tetanoza dönüşebilen ve cilde hafifçe dokunarak veya üzerine üfleyerek ortaya çıkan bir sertlik eğilimi vardır. M. Charcot buna kutaneo-müsküler hipereksitabilite adını vermektedir.

Gözlemcileri tarafından zihinsel beklentiden bağımsız olduğu varsayılan başka birçok semptom tanımlanmıştır, bunlardan sadece daha ilginç olanlarından bahsedeceğim. Uyuşukluk halindeki bir hastanın gözlerini açmak katalepsiye girmesine neden olur. Eğer sadece bir göz açılırsa, vücudun ilgili yarısı kataleptik hale gelirken, diğer yarısı uyuşukluk içinde kalır. Benzer şekilde, başın bir tarafının ovulması hastanın hemiletharjik veya hemikataleptik ve hemisomnambulik olmasına neden olabilir. Bir mıknatısın (veya bazı metallerin) deriye yaklaşması bu yarı durumların (ve diğerlerinin) karşı tarafa aktarılmasına neden olur. Duyulan her sesin otomatik olarak tekrarlanmasının ('ekolali') alt boyun omurgasına veya epigastriuma yapılan baskı ile oluştuğu söylenmektedir. Afazi, başın konuşma merkezi bölgesine sürtülmesiyle ortaya çıkar. Oksiputun arkasındaki basınç taklit hareketlerini belirler. Heidenhain, vertebral kolonun çeşitli kısımlarını okşayarak ortaya çıkan bir dizi ilginç otomatik hareket eğilimi tanımlamaktadır. Kızarmış bir yüz ve soğuk eller, parlak ve sıkışık gözler, genişlemiş göz bebekleri gibi bazı başka belirtiler de sıklıkla fark edilmiştir. Retinal damarlarda genişleme ve akomodasyon spazmı da bildirilmiştir.

Telkin teorisi, trans veya nevroz adına layık özel bir hipnotik durum olduğunu reddeder. Yukarıda açıklanan ve bundan sonra açıklanacak olan tüm belirtiler, hepimizin bir dereceye kadar sahip olduğu, dış telkinlere boyun eğme, güçlü bir şekilde düşündüğümüz şeyleri onaylama ve beklediğimiz şeylere uygun olarak hareket etme zihinsel duyarlılığının sonuçlarıdır. SalÈpÍtriËre hastalarının bedensel belirtilerinin hepsi beklenti ve eğitimin sonuçlarıdır. İlk hastalar, doktorlarının tipik olduğunu düşündükleri ve tekrarlanmasına neden oldukları bazı şeyleri kazara yapmışlardır. Sonraki denekler de bu geleneği 'yakalamış' ve takip etmiştir. Bunun kanıtı olarak, klasik üç aşamanın ve bunların gruplandırılmış belirtilerinin şimdiye kadar sadece

SalpÈtriËre'de kendiliğinden meydana geldiğinin rapor edildiği, ancak bunların herhangi bir yerde bulunan hastalarda kasıtlı telkinle süperindüklenmiş olabileceği gerçeği ileri sürülmektedir. Göz belirtilerinin, kızarmış yüzün, hızlanmış solunumun, vs. hipnotik duruma geçişin belirtileri olmadığı, sadece parlak bir nesneye bakma yöntemi kullanıldığında gözler üzerindeki gerilimin sonuçları olduğu söylenir. Basit sözlü telkinlerin kullanıldığı Nancy'deki deneklerde bu belirtiler yoktur. Çeşitli refleks etkileri (afazi, ekolali, taklit, vs.), bilinçsizce deneği gitmesini istediği yöne doğru iten operatörün etkisiyle ortaya çıkan alışkanlıklardan başka bir şey değildir. Mıknatısın etkisi, yukarı ve aşağı geçişlerin zıt etkileri vs. de benzer şekilde açıklanmaktadır. Daha ileri belirtilerin ortaya çıkmasının başlıca koşulu gibi görünen o uykulu ve hareketsiz durumun bile, sadece zihnin onun gelmesini beklemesinden kaynaklandığı söylenir; diğer belirtiler üzerindeki etkisi ise tabiri caizse fizyolojik değil, psişiktir, telkin yoluyla kolayca gerçekleşmesi, deneği daha sonraki telkinlerin de aynı kolaylıkla gerçekleşmesini beklemeye teşvik eder. Telkin teorisinin radikal savunucuları böylece, hastayı kendiliğindenlikten yoksun bırakan ve onu dışarıdan gelen telkinlere karşı pasif hale getiren trans benzeri bir durum anlamında hipnotik durumun varlığını inkâr etmeye yönlendirilir. Transın kendisi telkinlerden yalnızca bir tanesidir ve aslında pek çok denek bu telkin ön indüksiyonu olmaksızın diğer hipnotik fenomenleri sergileyebilir.

Telkin teorisinin günümüzde, SalpÈtriËre'de savunulan nevroz teorisi karşısında, üç durumu ve deneğin zihninin ortak çalışması dışında fiziksel etkenler tarafından üretildiği varsayılan belirli belirtileriyle oldukça muzaffer olduğu söylenebilir. Ancak bunu söylemek başka bir şeydir, hipnotik trans adına layık hiçbir özel fizyolojik durum olmadığını, deneğin dış telkine duyarlılığının normal zamanlardan daha fazla olduğu hiçbir özel sinirsel denge durumu, 'hipotaksi', 'ayrışma' ya da adına ne derseniz deyin olmadığını söylemek ise bambaşka bir şeydir. Tüm gerçekler, bu trans benzeri durum hasta tarafından üstlenilene kadar telkinin çok önemsiz sonuçlar doğurduğunu, ancak bir kez üstlenildiğinde telkinin gücünün sınırı olmadığını kanıtlıyor gibi görünmektedir. Söz konusu durumun sıradan uykuyla birçok benzerliği

vardır. Aslında ne zaman uykuya dalsak hepimizin geçici olarak bu durumdan geçmesi muhtemeldir ve operatör ile denek arasındaki olağan ilişkiyi en doğal şekilde şöyle tarif edebiliriz: Operatör, hastayla uykusunun derinleşmesini engelleyecek kadar konuşarak ama onu uyandıracak şekilde konuşmayarak, hastayı uyku ile uyuma arasında askıda tutar. Hipnotize edilmiş bir hasta kendi haline bırakıldığında ya derin bir uykuya dalacak ya da tamamen uyanacaktır. Dirençli kişileri hipnotize etmenin zorluğu, onları doğru geçiş anında yakalamak ve bunu kalıcı hale getirmektir. Gözleri sabitlemek ve vücut kaslarını gevşetmek uykunun gelişini kolaylaştırdığı gibi hipnotik durumu da yaratır. Sıradan uykunun ilk aşamaları dikkatin tuhaf bir şekilde dağılmasıyla karakterize edilir. Bilincin önüne sıradan inançlarımız ve düşünce alışkanlıklarımızla tamamen uyumsuz imgeler gelir. İkincisi ya tamamen kaybolur ya da zihnin arka planına çekilir ve uyumsuz görüntülerin tek başına hüküm sürmesine izin verir. Dahası, bu imgeler olağanüstü bir canlılık kazanır; önce 'hipnagojik halüsinasyonlar', sonra da uyku derinleştikçe rüyalar haline gelirler. Şimdi, somnolesansı karakterize eden 'tek-ideizm' ya da başka bir deyişle arka plan-fikirlerin iktidarsızlığı ve 'toparlanamaması', kuşkusuz o sırada beyinde meydana gelen özel bir fizyolojik değişimin sonucudur. Aynı şekilde, hipnotik bilinci karakterize eden benzer mono-ideizm ya da hüküm süren hayalin, muhtemelen 'indirgeyici' olarak hareket edebilecek diğer düşüncelerden ayrılması da aynı şekilde özel bir beyinsel değişimden kaynaklanıyor olmalıdır. Kullandığım 'hipnotik trans' terimi bize bu değişimin ne olduğu hakkında hiçbir şey söylemez, ancak var olduğu gerçeğini işaret eder ve sonuç olarak yararlı bir ifadedir. Hipnotik imgelerin büyük canlılığı (motor etkileriyle ölçüldüğü gibi), normal hayata dönüldüğünde unutulmaları, aniden uyanmaları, sonraki translarda tekrar hatırlanmaları, çok sık görülen anestezi ve hiperestezi, Tüm bunlar, fenomenlerin yorumlanacağı tip olarak basit uyanıklık saflığımızdan ve 'telkin edilebilirliğimizden' uzaklaşmamızı ve hipnotik transın gerçek benzerleri için daha ziyade uykuya ve rüyaya veya otomatizm, çift bilinçlilik veya 'ikinci' kişilik olarak bilinen kişiliğin daha derin değişikliklerine bakmamızı sağlar. [516] En iyi

516 Bu durum uyku ile özdeş değildir, ancak bazı açılardan benzerlik gösterir. Özellikle

hipnotik denekler bile, kasıtlı bir deneyle ortaya çıkarılıncaya kadar, böyle olağanüstü bir duyarlılığa sahip olduklarından şüphelenmeden yaşamlarını sürdürürler. Operatör uygun evreyi geliştirmek için kısa bir süre gözlerini ya da dikkatlerini sabitler, konuşmasıyla onları bu evrede tutar ve bu durum onları tüm telkinlerinin kuklası haline getirir. Ancak uyanık yaşamdaki sıradan telkinlerin hiçbiri zihinleri bu kadar kontrol altına almamıştır.

Dolayısıyla, trans halini önkoşul olarak kabul ettiğimiz takdirde, telkin teorisi doğru olarak kabul edilebilir. Charcot'nun üç hali, Heidenhain'in garip refleksleri ve trans halinin kendisinin doğrudan sonuçları olarak adlandırılan tüm diğer bedensel fenomenler böyle değildir. Bunlar telkinin ürünleridir, trans halinin kendine özgü hiçbir dışsal belirtisi yoktur; ancak trans hali olmaksızın, bu özel telkinler asla başarılı bir şekilde yapılamazdı. [517]

TRANSIN BELİRTİLERİ

Bu, hipnotik durumun karakteristiği olarak bir araya getirilmiş olan tamamen belirsiz belirtiler dizisini açıklar. Alışkanlık yasası hipnotik deneklere uyanık olanlardan daha fazla hükmeder. Her türlü kişisel özellik, bir denek tarafından ilk etapta tesadüfen düşülen herhangi bir numara, dikkat çekerek kalıplaşabilir, taklit için bir model olarak hizmet edebilir ve bir ekolün modeli haline gelebilir. İlk denek operatörü eğitir, operatör sonraki denekleri eğitir, hepsi de mükemmel bir iyi niyetle tamamen keyfi bir sonuç ortaya çıkarmak için birlikte komplo kurarlar. Deneklerin genellikle ilişki içinde oldukları operatörü ilgilendiren her konuda sergiledikleri olağanüstü zekâ ve algı

daha hafif aşamaları uyku ve rüyadan farklıdır, zira bu aşamalar neredeyse yalnızca sıradan somnolesansta görülmeyen kas yetersizlikleri ve zorlamalarla karakterize edilir ve somnolesansta kafası karışık olan zihin, transın daha hafif halinde olup biten her şeyin oldukça açık bir şekilde bilincinde olabilir.

517 "Telkin" kelimesi sanki tüm gizemleri açıklıyormuş gibi çok fazla kullanılıyor: Özne itaat ettiğinde, bu 'operatörün telkini' nedeniyledir; direnç gösterdiğinde, kendi kendine yaptığı bir 'oto-telkin' sonucudur, vb. Her şeyi açıklayan şey hiçbir şeyi açıklamaz; ve unutulmamalıdır ki, burada açıklanması gereken şey, öznenin belirli bir durumunda telkinlerin başka hiçbir zaman olmadığı gibi işlediği; onlar aracılığıyla iradenin eylemini olağanüstü bir şekilde yönlendiren işlevlerin etkilendiği; ve genellikle tüm bunların, sonradan hiçbir hatıranın kalmadığı bir durumda gerçekleştiği gerçeğidir.

inceliğiyle, operatörün beklediği herhangi bir şeyden onları habersiz tutmak zordur. Bu nedenle, kişi daha önce eski deneklerde gördüklerini ya da duymuş ya da okumuş olabileceği herhangi bir belirtiyi yeni denekler üzerinde kolayca doğrulayabilir.

Yazarlar tarafından ilk gözlemlenen belirtilerin hepsinin tipik olduğu düşünülmüştür. Ancak gözlemlenen olguların çoğalmasıyla birlikte, durumun işaretleri olarak çoğu özel belirtinin önemi azalmıştır. Bu da bizim asıl görevimizi çok hafifletmektedir. Hipnotik transın belirtilerini sıralamaya devam ederken, kendimi özünde ilginç olan ya da insanın normal işlevlerinden önemli ölçüde farklı olanlarla sınırlayabilirim.

Her şeyden önce hafıza kaybı gelir. Hipnotizmanın ilk aşamalarında hasta ne olduğunu hatırlar, ancak birbirini izleyen seanslarda daha derin bir duruma düşer ve bunu genellikle hafızanın tamamen kaybedilmesi izler. Hasta en canlı halüsinasyonlar ve dramatik gösterilerle yönlendirilmiş ve en yoğun görünür duyguları sergilemiş olabilir, ancak uyandığında hiçbir şey hatırlayamaz. Aynı şey bir rüyanın ortasında uykudan uyanıldığında da olur - rüya hızla hatırlanmaktan uzaklaşır. Ancak tıpkı rüyada yer alan kişi ya da nesnelerle karşılaştığımızda rüyayı ya da rüyanın bazı bölümlerini hatırlayabildiğimiz gibi, hipnotik hasta da ustaca yönlendirildiğinde trans halindeyken olanları sıklıkla hatırlayacaktır. Unutkanlığın bir nedeni, trans performanslarının uyanık fikirler sistemiyle bağlantısının kesilmesi gibi görünmektedir. Hafıza sürekli bir çağrışım dizisi gerektirir. Bu şekilde akıl yürüten M. Delboeuf, deneklerini trans sırasında başladıkları bir eylemin (örneğin el yıkama) ortasında uyandırmış ve daha sonra transı hatırladıklarını görmüştür. Söz konusu eylem iki durum arasında köprü kurmuştur. Ancak bir çağrı genellikle trans sırasında onlara sadece hatırlayacaklarını söyleyerek hatırlamalarını sağlar. Dahası, bir transın eylemleri, iki transın içeriğinin karşılıklı olarak uyumsuz olmaması koşuluyla, genellikle kendiliğinden ya da komutla başka bir trans sırasında hatırlanır.

Telkin edilebilirlik. Hasta hipnotizörünün söylediği her şeye inanır ve onun emrettiği her şeyi yapar. Hapşırma, salgılama, kızarma ve solgunlaşma, sıcaklık ve kalp atışı değişiklikleri, adet kanaması,

bağırsakların harekete geçmesi gibi iradenin normalde üzerinde hiçbir kontrolü olmadığı sonuçlar bile, hipnotik trans sırasında operatörün kesin iddiaları ve bunun sonucunda deneğin bu etkilerin gerçekleşeceğine inanması sonucunda gerçekleşebilir. Şimdiye kadar anlatılacak olan fenomenlerin neredeyse tamamı bu yüksek telkin edilebilirliğin etkileri olduğundan, genel başlık altında daha fazla bir şey söylemeyeceğim, ancak özelliği ayrıntılı olarak göstermeye devam edeceğim.

İstemli kaslar üzerindeki etkiler en kolay elde edilenler gibi görünmektedir ve hipnotize etmenin olağan rutini önce onları kışkırtmaktan ibarettir. Hastaya gözlerini ya da ağzını açamayacağını, ellerini çözemeyeceğini ya da havaya kaldırdığı kolunu indiremeyeceğini, oturduğu yerden kalkamayacağını ya da yerden belli bir nesneyi alamayacağını söyleyin; hasta hemen bu konularda mutlak bir iktidarsızlığa kapılacaktır. Buradaki etki genellikle karşıt kasların istemsiz kasılmasından kaynaklanır. Ancak, örneğin bir kolun felç olması da telkin edilebilir, bu durumda kol deneğin yanında tamamen sakin bir şekilde duracaktır. Kataleptik ve tetanik katılık, telkinle kolayca üretilir ve parçalara dokunmakla desteklenir. Halka açık sergilerde en sevilen gösterilerden biri, başı bir sandalyede, topukları başka bir sandalyede tahta gibi gerilmiş bir deneğin gösterisidir. Etkilenmiş tutumların kataleptik olarak tutulması, aynı tutumun istemli olarak üstlenilmesinden farklıdır. Gönüllü olarak düz tutulan bir kol en fazla çeyrek saat sonra yorgunluktan düşer ve düşmeden önce ajanın sıkıntısı koldaki salınımlar, solunumdaki bozukluklar vb. ile kendini belli eder. Ancak Charcot, hipnotik katalepside uzatılan bir kolun, kısa sürede inebilse de, bunu yavaşça ve hiçbir titreşim olmadan yaptığını ve nefes almanın tamamen sakin kaldığını göstermiştir. Haklı olarak bunun derin bir fizyolojik değişimi gösterdiğini ve bu belirti söz konusu olduğunda simülasyona karşı pozitif bir kanıt olduğunu belirtmektedir. Dahası, kataleptik bir tutum saatlerce devam edebilir. Bazen etkileyici bir tavır, yumruğun sıkılması, kaşların kasılması, yavaş yavaş vücudun diğer kaslarında sempatik bir hareket başlatır, böylece sonunda nadir bir mükemmellikle korku, öfke, küçümseme, dua veya diğer duygusal durumların canlı bir tablosu üretilir. Bu etki, ilk kasılma ile zihinsel durumun telkin edilmesinden kaynaklanıyor gibi görünmektedir.

Kekemelik, afazi veya belirli kelimeleri söyleyememe, belirli harfleri telaffuz edememe telkinle kolayca üretilebilir.

Tüm duyuların halüsinasyonları ve akla gelebilecek her türden sanrılar iyi deneklere kolayca telkin edilebilir. Duygusal etkiler genellikle o kadar canlı ve pandomimik gösteriler o kadar etkileyici olur ki, hipnotik durumun eşlikçilerinden biri olarak belirli bir 'psişik aşırı uyarılabilirliğe' inanmamak zordur. Deneğe donduğunu ya da yandığını, kaşındığını, kirle kaplandığını ya da ıslandığını düşündürebilirsiniz; şeftali yerine patates yedirebilir ya da bir kadeh şampanya yerine bir fincan sirke içirebilirsiniz; [518] amonyak ona kolonyalı su gibi kokacaktır; bir sandalye aslan, bir süpürge sopası güzel bir kadın, sokaktaki bir gürültü orkestra müziği vb. olacaktır, sizin icat gücünüz ve izleyenlerin sabrı dışında hiçbir sınır yoktur. [519] İllüzyonlar ve halüsinasyonlar halka açık sergilerin en önemli parçalarını oluşturur. Kişiliğinin bir bebeğe, bir sokak çocuğuna, bir parti için giyinen genç bir bayana, bir hatibe ya da Büyük Napolyon'a dönüştüğü deneğe başarıyla telkin edildiğinde komik etki doruk noktasına ulaşır. Hatta bir hayvana, sandalye ya da halı gibi cansız bir şeye bile dönüşebilir ve her durumda tiyatroda nadiren görülen bir içtenlik ve yoğunlukla rolün tüm ayrıntılarını canlandırır. Bu durumlarda performansın mükemmelliği, kişinin sahtekarlık yapıyor olabileceği şüphesine verilecek en iyi cevaptır - bu kadar becerikli bir sahtekar uzun zamandan beri hayattaki gerçek işlevini sahnede bulmuş olmalıdır. Halüsinasyonlar ve histriyonik sanrılar genellikle transın belirli bir derinliğiyle birlikte gider ve bunu tam bir unutkanlık izler. Operatörün komutuyla denek ani bir şaşkınlıkla uyanır ve bir süre sersemlemiş gibi görünebilir.

Bu durumdaki denekler suç telkinlerini alıp uygulayacak ve hırsızlık, sahtecilik, kundakçılık veya cinayet gibi eylemlerde bulunacaklardır.

---

518 Tam bir sarhoşluk hali, önerilen şampanyanın bir sonucu olabilir. Gerçek sarhoşluğun telkinle tedavi edildiği bile söylenir.

519 Önerilen halüsinasyonun ardından, sanki gerçek bir nesneymiş gibi negatif bir ardıl görüntü gelebilir. Bu, beyaz bir kâğıt üzerinde renkli bir çarpı işaretinin önerilen halüsinasyonuyla çok kolay bir şekilde doğrulanabilir. Denek, başka bir kâğıda döndüğünde, tamamlayıcı renkte bir çarpı işareti görecektir. Halüsinasyonlar MM. tarafından gösterilmiştir. Binet ve Fere, halüsinasyonların bir prizma ya da ayna ile iki katına çıkarılabileceğini, bir mercekle büyütülebileceğini ve diğer birçok şekilde optik olarak gerçek nesneler gibi davranabileceğini göstermiştir. Bu noktalar daha önce tartışılmıştı.

Bir kız hipnotizörüyle evli olduğuna inanabilir vs. Ancak bu durumlarda deneğin kendiliğindenliği olmayan saf bir kukla olduğunu söylemek haksızlık olur. Kendisine verilen telkinle uyumlu bir şekilde ilişkilendirilen şeyler söz konusu olduğu sürece kendiliğindenliği kesinlikle ortadan kalkmaz. Metni operatöründen alır; ancak bunu canlandırırken muazzam ölçüde büyütebilir ve geliştirebilir. Kendiliğindenliği yalnızca önerilen sanrı ile çatışan fikir sistemleri için kaybolur, İkincisi böylece 'sistematikleştirilir'; bilincin geri kalanı kapatılır, dışlanır, ondan ayrılır. Aşırı durumlarda zihnin geri kalanı gerçekten ortadan kalkmış gibi görünür ve hipnotik özne kelimenin tam anlamıyla değişmiş bir kişilik, Bölüm 10'da incelediğimiz 'ikinci' durumlardan birinde bir varlık haline gelir. Eğer telkin edilen şey çok rahatsız edici ise, süje buna şiddetle direnebilir ve bunun sonucunda sinirsel olarak heyecanlanabilir, hatta histerik bir kriz geçirme noktasına gelebilir. Çatışan fikirler arka planda uyuklar ve gerçek bir acil durum ortaya çıkana kadar ön plandakilerin kendi yollarına gitmelerine izin verirler; sonra haklarını savunurlar. M. Delboeuf'un dediği gibi, denek kendini iyi huylu bir şekilde gösteriye teslim eder, ona verdiğiniz tahta hançeri ne olduğunu bildiği için saplar ve mermisi olmadığını bildiği için tabancayı ateşler; ama gerçek bir cinayet için adamınız olmaz. Şüphesiz ki deneklerin çoğu zaman rol yaptıklarının farkında oldukları doğrudur. Yaptıkları şeyin saçma olduğunu bilirler. Gördükleri, tanımladıkları ve üzerinde hareket ettikleri halüsinasyonun gerçekte orada olmadığını bilirler. Kendilerine gülebilirler ve kendilerine sorulduğunda durumlarının anormalliğini her zaman kabul ederler ve buna 'uyku' derler. Sıklıkla sanki bir komedi oynuyormuş gibi alaycı bir gülümseme fark edilir ve hatta 'kendilerine geldiklerinde' tüm bu süre boyunca numara yaptıklarını söyleyebilirler. Bu gerçekler aşırı şüpheci insanları, herhangi bir hipnotik fenomenin gerçekliğinden şüphe etmelerine neden olacak kadar yanıltmıştır. Ancak, 'uyku' bilinci dışında, daha derin koşullarda ortaya çıkmazlar ve ortaya çıktıklarında da sadece 'monoideizm'in tamamlanmamış olmasının doğal bir sonucudurlar. Arka plandaki düşünceler hâlâ mevcuttur ve telkinler hakkında yorum yapma gücüne sahiptir, ancak bunların motor ve çağrışımsal etkilerini engelleme gücü yoktur. Benzer bir durum, bir

dürtünün bizi alıp götürdüğü ve 'irademizin' aciz bir seyirci gibi merakla izlediği uyanıklık halinde de yeterince sık görülür. Bu 'sahtekarlar' onları hipnotize ettiğiniz her yeni seferde aynı şekilde sahtekarlık yapmaya devam ederler, ta ki sonunda eğer sahtekarlık varsa, bunun uyanık saatlerdeki serbest gönüllü sahtekarlıktan çok farklı bir şey olduğunu kabul etmek zorunda kalana kadar.

Gerçek hisler ortadan kaldırılabileceği gibi sahte hisler de telkin edilebilir. Bacaklar ve göğüsler kesilebilir, çocuklar doğabilir, dişler çekilebilir, kısacası en acı verici deneyimler, hipnotizörün hiçbir acı hissedilmeyeceğine dair güvencesinden başka bir anestezi olmadan yaşanabilir. Benzer şekilde hastalıklı ağrılar yok edilebilir, nevraljiler, diş ağrıları, romatizmalar iyileştirilebilir. Açlık hissi bu şekilde ortadan kaldırılmıştır, öyle ki bir hasta on dört gün boyunca hiç besin almamıştır. Bu önerilen anestezilerin en ilginç olanları belirli algı nesneleriyle sınırlı olanlardır. Böylece bir denek belirli bir kişiye ve sadece ona karşı kör ya da yalnızca belirli kelimelere karşı sağır hale getirilebilir. [520] Bu durumda anestezi (ya da negatif halüsinasyon olarak adlandırılır) sistematik hale gelme eğilimindedir. Kişinin kör edildiği kişiyle ilgili diğer şeyler de bilinç dışında kalabilir. Söyledikleri duyulmaz, teması hissedilmez, cebinden çıkardığı nesneler görülmez vs. Perdelediği nesneler sanki şeffafmış gibi görülür. Onun hakkındaki gerçekler unutulur, adı telaffuz edildiğinde tanınmaz. Elbette önerilen anestezinin bu sistematik uzantısının bütünlüğünde büyük çeşitlilik vardır, ancak buna yönelik bir eğilimin her zaman var olduğu söylenebilir. Örneğin, deneklerin kendi uzuvlarından biri anesteziye maruz kaldığında, hareketlerinin duyumlarının yanı sıra anıları da sıklıkla uzaklaşıyor gibi görünmektedir. Bu olgunun ilginç bir derecesi, M. Binet'nin anlattığı, M. C.'nin görünmez olduğu öne sürülen bir denek vakasında görülmektedir. Denek M.C.'yi hâlâ görüyordu, ancak onu bir yabancı olarak görüyordu, onun adını ve varlığını hatırlamıyordu. -- Deneklere kendi isimlerini ve hayattaki durumlarını unutturmaktan daha kolay bir şey yoktur. Bu, oldukça taze olanlarda bile

520 M. Liegeois, deneğin paltosunu çıkardıktan sonra kollarını tekrar paltosunun kollarına sokamamasını sağlayan yaygın sergi hilesini, paltosunun gerekli kısımlarına anestezi uygulayarak açıklıyor.

en çabuk başarıya ulaşan telkinlerden biridir. Kişinin hayatının belirli dönemlerine ilişkin sistematik bir hafıza kaybı da önerilebilir; örneğin denek on yıl önce bulunduğu yere yerleştirilir ve aradan geçen yıllar zihninden silinir.

Bu sistematize edilmiş anestezi ve amnezilere eşlik eden zihinsel durum çok ilginçtir. Anestezi gerçek bir duyusal anestezi değildir, çünkü hipnotik bir denek için beyaz bir kâğıt üzerine gerçek bir kırmızı çarpı işareti koyarsanız ve yine de kâğıt üzerinde çarpı işaretinin üzerinde ya da yakınında bir noktaya sabit bir şekilde bakmasını sağlarsanız, gözünü boş bir kağıda aktardığında, çarpı işaretinin mavimsi yeşil bir ardıl görüntüsünü görecektir. Bu onun duyarlılığını etkilediğini kanıtlar. Onu hissetmiştir ama algılamamıştır. Onu aktif olarak görmezden gelmiş, olduğu gibi tanımayı reddetmiştir. Başka bir deney, onu görmezden gelebilmek için önce ayırt etmesi gerektiğini kanıtlar. Kâğıda ya da tahtaya bir çizik atın ve deneğe orada olmadığını söyleyin, temiz kâğıt ya da tahtadan başka bir şey görmeyecektir. Sonra, denek bakmıyorken, orijinal çizginin etrafını tıpkı onun gibi başka çizgilerle çevreleyin ve ona ne gördüğünü sorun. Yeni çizgiler ne kadar çok olursa olsun ya da hangi sırayla dizilmiş olursa olsun, her seferinde orijinal çizgiyi atlayarak tüm yeni çizgileri teker teker gösterecektir. Benzer şekilde, kör olduğu orijinal tek çizgi, gözlerinden birinin önüne yerleştirilen on altı derecelik bir prizma ile iki katına çıkarılırsa (her ikisi de açık tutulur), şimdi bir çizgi gördüğünü söyleyecek ve prizmadan görülen görüntünün bulunduğu yönü işaret edecektir.

Açıktır ki, o zaman, en azından çizginin türüne karşı kör değildir. Yalnızca tahta ya da kâğıt üzerinde belirli bir konumda bulunan bu türden tek bir çizgiye, yani belirli bir karmaşık nesneye karşı kördür ve bunu söylemek ne kadar paradoksal görünse de, diğerleri yaklaştırıldığında ona karşı kör kalabilmek için onu benzerlerinden büyük bir doğrulukla ayırt etmesi gerekir. Onu hiç görmemek için bir ön hazırlık olarak onu 'idrak eder'! Bu zihin durumunu kavramak kolay değildir. Eğer yeni çizgiler eklemek ilkini görünür kılsaydı, süreci anlamak çok daha kolay olurdu. O zaman toplam olarak algılanan iki farklı nesne olacaktır, -- tek çizgili kâğıt, iki çizgili kâğıt ve birincisine

kör olan kişi, ikincisinde olan her şeyi görecektir, çünkü ilk durumda onu farklı bir toplam olarak algılamış olacaktır.

Bu tür bir süreç bazen (her zaman değil), yeni çizgiler orijinalinin sadece tekrarı olmak yerine, onunla birleşerek bir insan yüzü gibi bütünsel bir etki yaratan çizgiler olduğunda meydana gelir. Transa giren kişi daha önce kör olduğu çizgiyi yüzün bir parçası olarak görerek yeniden görebilir.

Bir gözün önündeki prizma sayesinde daha önce görünmeyen bir çizgi o göz için görünür hale getirildiğinde ve diğer göz kapatıldığında ya da perdelendiğinde, prizmanın kapatılması bir fark yaratmaz; çizgi hâlâ görünür kalır. Ancak daha sonra prizma kaldırılırsa, çizgi bir an önce onu gören göz için bile kaybolacak ve her iki göz de orijinal kör durumlarına geri dönecektir.

O halde bu durumlarda ne duyusal bir anestezi ne de salt bir fark edememe ile değil, çok daha karmaşık bir şeyle, yani belirli nesnelerin aktif bir şekilde sayılması ve pozitif olarak dışlanması ile uğraşmak zorundayız. Bu, kişinin bir tanıdığını "yok sayması", bir iddiayı "görmezden gelmesi" ya da varlığının farkında olduğu bir düşünceden "etkilenmeyi reddetmesi" gibidir. Böylece Amerika'daki bir doğa aşığı, tahta ve demir çitleri ve yol kenarındaki genel düzensizliği tamamen görmezden gelebilir ve yok sayabilir ve manzaranın diğer unsurlarının güzelliği ve pitoreskliğinden zevk alabilirken, yeni gelen bir Avrupalı için çitler keyfi bozacak kadar şiddetli bir şekilde varlığını sürdürmektedir.

Bay Gurney, Janet ve Binet, göz ardı edilen unsurların, deneklerin bilincinin, belirli şekillerde dokunulabilen ve kendi hesabını vermeye zorlanabilen bölünmüş bir kısmında korunduğunu göstermiştir.

Duyuların hiperestezisi, anestezi kadar yaygın bir belirtidir. Deri üzerinde iki nokta normal mesafeden daha az bir uzaklıkta ayırt edilebilir. Dokunma duyusu o kadar hassastır ki (M. Delboeuf'un bana bildirdiğine göre) bir denek, benzerlerinden oluşan bir paketten çekilmiş boş bir kartı parmak uçlarına koyduktan sonra 'ağırlığına' bakarak onu paketten tekrar seçebilir. Burada, birçok kişiye, ne kadar keskin olursa olsun, sıradan duyulardan daha fazla bir şeyin açıklama

için gerekli olduğu gibi görünen çizgiye yaklaşıyoruz. Operatörün cebindeki bir madeni paranın, deneğin dilinde daha büyük bir 'ağırlığa' sahip olması nedeniyle, [521] denek tarafından yirmi diğerinin arasından tekrar tekrar seçildiğini gördüm. İşitsel hiperestezi bir deneğin uzaktaki bir odada bir saatin tik taklarını ya da operatörünün konuşmasını duymasını sağlayabilir. Görsel hiperestezinin en sıra dışı örneklerinden biri Bergson tarafından rapor edilen ve operatör tarafından tutulan ve bakılan bir kitabın arkasını okuyormuş gibi görünen bir deneğin, gerçekten de operatörün korneasına yansıyan sayfanın görüntüsünü okuduğunun kanıtlandığı olaydır. Aynı denek mikroskobik bir preparattaki ayrıntıları çıplak gözle ayırt edebilmiştir. Taguet ve Sauvaire tarafından bildirilen, deneklerin yansıtmayan cisimler tarafından yansıtılan şeyleri ya da opak tahta üzerinden görebildikleri bu tür 'hiper görme' vakaları, bu kategoriden ziyade 'psişik araştırmalara' ait gibi görünmektedir. Hipnotizmada görsel hiperakutluğun olağan testi, deneğe boş bir karton levha üzerindeki bir resmin halüsinasyonunu vermek ve daha sonra bu resmi diğer benzer levhâlârla karıştırmak şeklindeki favori hiledir. Denek her zaman orijinal kâğıttaki resmi tekrar bulacak ve ters çevrilmiş ya da baş aşağı çevrilmişse yanılmaz bir şekilde tanıyacaktır, ancak izleyenler onu tekrar tanımak için yeniden sıralamak zorunda kalacaklardır. Denek, kart üzerinde uyanık bir gözlemin tespit edemeyeceği kadar küçük özellikleri not eder. [522] Eğer seyircilerin onu tavırlarıyla, nefes alışlarıyla vb. yönlendirdiği söylenirse, bu sadece hiperestezisinin bir başka kanıtıdır; çünkü şüphesiz uyanıkken fark edebileceğinden daha ince kişisel belirtilerin (özellikle operatörünün zihinsel durumlarının) bilincindedir. Bunun örnekleri 'manyetik uyum' olarak adlandırılan durumda bulunur. Bu, derin trans halinde ya da telkinin yapıldığı hafif trans halinde süjenin operatör ya da operatörün duyularını açıkça uyandırdığı seyirciler dışında herkese karşı sağır ve kör olduğu gerçeğine verilen bir isimdir. Başka herhangi birinden gelen en şiddetli çağrılar onun

521 Sıcaklık farklılıklarına ve diğer öneri nedenlerine karşı önlemler alınıyor.

522 Bununla birlikte, seyircinin işaretlenmemiş kartları ve kâğıtları birbirinden ayırt etme becerisinin doğal olarak tahmin edilenden çok daha fazla olduğu söylenmelidir.

için sanki yokmuş gibi gelirken, hipnotize edicisinin en zayıf sinyallerine itaat eder. Katalepsi halindeyse, uzuvları yalnızca operatör onları hareket ettirdiğinde pozisyonlarını korur; başkaları onları hareket ettirdiğinde düşerler vs. Daha da dikkat çekici bir olgu, hastanın, operatörün dokunduğu ya da parmağıyla işaret ettiği herkese, ne kadar gizli bir şekilde olursa olsun, sık sık cevap vermesidir. Tüm bunlar beklenti ve telkinle mantıklı bir şekilde açıklanabilir, yeter ki operatörün tüm hareketleri için duyularının keskin bir şekilde keskinleştiği kabul edilsin. [523] Operatör odanın dışındaysa genellikle büyük bir endişe ve huzursuzluk gösterir. Bay E. Gurney'in en sevdiği deneylerden biri, deneğin ellerini opak bir perdeden geçirmek ve operatörün bir parmağını işaret etmesini sağlamaktı. Bu parmak hemen duyarsızlaşıyor ya da katılaşıyordu. Aynı anda başka bir parmağı işaret eden bir seyirci, bu parmağı asla duyarsız ya da katı hale getirmedi. Elbette bu eğitimli deneklerde operatörleriyle seçmeli uyum hipnotik durum sırasında geliştirilmişti, ancak bu fenomen daha sonra bazılarında uyanık durumdayken, bilinçleri dördüncü bir tarafla hareketli bir sohbete dalmışken bile meydana geldi. [524] İtiraf etmeliyim ki, bu deneyleri gördüğümde, farklı insanlardan gelen yayılımlar arasında adını koyamadığımız farklılıkları ve doğası hakkında net bir fikir sahibi olamadığımız, ancak hipnotik transın bazı deneklerde geliştirdiği anlaşılan ayırt edici bir duyarlılığı kabul etme gerekliliğinden etkilendim. Mıknatısların ve metallerin etkisine dair esrarengiz raporlar, birçoklarının iddia ettiği gibi operatörün kasıtsız telkininden kaynaklanıyor olsalar bile, kesinlikle hiperstetik algıyı içerir, çünkü operatör mıknatısın devreye girdiği anı mümkün olduğunca gizlemeye çalışır ve yine de denek bunu sadece o anda anlaşılması zor bir şekilde bulmakla kalmaz, aynı zamanda (kesinlikle ilk durumda) operatörün

523 Bununla birlikte, burada muhtemelen bilinmeyen güçlerin ve iletişim yöntemlerinin eşiğinde olduğumuzu tekrar etmeliyim. Deneğin deneneceğine dair herhangi bir beklentisi olmaksızın uzaktan hipnotize etme, bazı çok nadir vakalarda oldukça iyi kurulmuş görünmektedir. Bu konularda bilgi için genel olarak Proceedings of the Soc. for Psych. Araştırma, passim.

524 Burada da söz konusu algı sıradan bilincin eşiğinin altında, muhtemelen o bölünmüş benliklerden birinde ya da 'varlığını sık sık kabul etmek zorunda kaldığımız ikinci hallerde' gerçekleşiyor olmalıdır. '

bulmayı beklemediği etkiler geliştirebilir. Tek taraflı kasılmalar, hareketler, felçler, halüsinasyonlar vs. vücudun diğer tarafına geçer, halüsinasyonlar kaybolur veya tamamlayıcı renge dönüşür, önerilen duygular karşıtlarına geçer vs. Birçok İtalyan gözlemi Fransız gözlemleriyle uyuşmaktadır ve sonuç olarak, eğer bu meselenin temelinde bilinçdışı telkinler yatıyorsa, hastalar kendilerinden ne yapmaları beklendiğine dair muazzam derecede yüce bir kehanet gücü göstermektedir. Şimdi bizi ilgilendiren de bu hiperstetik algıdır. [525] Yönteminin henüz tanımlandığı söylenemez.

Telkin yoluyla dokuların beslenmesinde değişiklikler yaratılabilir. Bu etkiler, burada ele almayı düşünmediğim bir konu olan tedaviye yol açar. Ancak şunu söyleyebilirim ki, seçilmiş bazı deneklerde bir tıkanıklık, bir yanık, bir kabarcık, kabarık bir papül ya da burun veya deride bir kanama telkininin etki yaratabileceğinden şüphe etmek için makul bir neden görünmemektedir. Beaunis, Berjon, Bernheim, Bourru, Buret, Charcot, Delboeuf, Dumontpalier, Focachon, Forel, Jendrssik, Krafft-Ebing, LiÈbault, LiÈgeois, Lipp, Mabille ve diğerleri son zamanlarda bu etkilerden birine veya diğerine kefil olmuşlardır. Bay Delboeuf ve LiÈgeois, biri yanık, diğeri kabarcık etkilerini telkin yoluyla ortadan kaldırmışlardır. Delboeuf, SalÈptriËre'de telkinle oluşturulan bir yanık gördükten sonra, eğer bir acı fikri iltihap oluşturabiliyorsa, bunun nedeninin acının kendisinin iltihaplı bir tahriş edici olması ve bu nedenle gerçek bir yanıktan telkinin ortadan kaldırılmasının iltihabın yokluğunu gerektirmesi gerektiğini düşünerek deneylerine yönelmiştir. Gerçek koteri (vezikantların yanı sıra) cildin simetrik yerlerine uyguladı ve taraflardan birinde ağrı hissedilmemesi gerektiğini belirtti. Sonuç, o tarafta (beni temin ettiği gibi) hiçbir iz bırakmayan kuru bir yanıktı, ancak diğer tarafta süpürasyon ve müteakip bir yara izi ile düzenli bir kabarcık vardı. Bu, trans sırasında deneklere

525 Mıknatısın yukarıdaki etkilerinin birçoğunu, bunları ilk kez denediğim ve daha önce hiç duymadığına inandığım kör bir denek üzerinde kendim doğruladım. Ancak, gözleri bağlanan kişiye opak bir perde eklendiği anda, etkiler mıknatısın yaklaşmasıyla çakışmayı bıraktı, öyle ki sanki görsel algı bu etkilerin ortaya çıkmasında etkili olmuş gibi görünüyordu. Denek, gizemi asla açıklığa kavuşturamayacak şekilde gözlemimden çıktı. Tabii ki ona bilinçli olarak ne aradığıma dair hiçbir ipucu vermedim.

yapılan bazı saldırıların masumiyetini açıklamaktadır. Uyarılmayı test etmek için genellikle parmak tırnaklarının altına ya da dillerine hap sokmaya, güçlü amonyak solumaya ve benzerlerine başvurulur. Bu tahrişler, denek tarafından hissedilmediğinde, sonradan hiçbir sonuç bırakmıyor gibi görünmektedir. İnsana, dindar alemlerinde dervişlerin kendi üzerlerinde açtıkları yaraların iltihaplanmayan karakteri hatırlatılmaktadır. Öte yandan, derinin belirli çizgiler boyunca kızarması ve kanaması, çizgilerin izlenmesi ya da üzerine nesnelerin bastırılmasıyla ortaya çıkmaktadır ve bize aktarılan bazı Katolik mistiklerin ellerinde, ayaklarında, yanlarında ve alınlarında görülen haç stigmatalarına ilişkin anlatılara yeni bir ışık tutmaktadır. Sıklıkla olduğu gibi, bir gerçek, beraberinde hoş bir yorum gelene kadar inkâr edilir. O zaman da kolayca kabul edilir; ve kilisenin bu iddiayı ortaya atmakta çıkarı olduğu sürece, bir iddiayı desteklemek için oldukça yetersiz olduğu düşünülen kanıtlar, modern bilimsel aydınlanma için, tanınmış bir azizin "histeri-epilepsi vakası" olarak sınıflandırılabileceği ortaya çıktığı anda oldukça yeterli olmaktadır.

Geriye telkinin hipnotik sonrası etkileri ve telkinin uyanıklık halindeki etkileri olmak üzere iki konu daha kalmaktadır.

Post-hipnotik ya da ertelenmiş telkinler, uyandıktan sonra etkili olmak üzere hastalara trans sırasında verilen telkinlerdir. M. LiÈgeois tarafından bildirilen bir vakada olduğu gibi, uygulama aylarca hatta bir yıl gibi uzak bir süre için adlandırıldığında bile belirli sayıda hastada başarılı olurlar. Bu şekilde hastanın acı hissetmesi, felç olması, acıkması ya da susaması, olumlu ya da olumsuz bir halüsinasyon görmesi ya da transtan çıktıktan sonra fantastik bir eylem gerçekleştirmesi sağlanabilir. Söz konusu etkinin hemen değil ama bir zaman aralığı geçtikten sonra gerçekleşmesi emredilebilir ve bu aralığın ölçülmesi deneğe bırakılabilir ya da belirli bir sinyal ile işaretlenebilir. Sinyal gerçekleştiği ya da süre dolduğu anda, o zamana kadar tamamen normal bir uyanıklık durumunda görünen denek önerilen etkiyi deneyimleyecektir. Birçok durumda, telkine bu şekilde itaat ederken, tekrar hipnotik duruma düşüyor gibi görünür. Bu, halüsinasyon ya da telkin edilen performans bittiği anda onu unutması, onunla ilgili tüm bilgileri inkar

etmesi vb. ve performans sırasında 'telkin edilebilir' olması, yani komutla yeni halüsinasyonlar vb. alması gerçeğiyle kanıtlanır. Bir an sonra bu telkin edilebilirlik ortadan kalkar. Bununla birlikte, hipnoz sonrası komutların yerine getirilmesi için transa girmenin kesinlikle gerekli bir koşul olduğu söylenemez, çünkü denek ne telkin edilebilir ne de amnezik olabilir ve nedenini bilmediği halde içinde yükseldiğini hissettiği bu dürtünün saçmalığına karşı iradesinin tüm gücüyle mücadele edebilir. Bu durumlarda, çoğu durumda olduğu gibi, dürtünün kendisine daha önceki bir trans sırasında telkin edilmiş olması durumunu unutur; onu kendi içinde doğmuş olarak kabul eder ve genellikle ona boyun eğerken, onu izleyenlere haklı çıkarmak için az ya da çok makul ya da ustaca bir neden uydurur. Kısacası, her zamanki kişisel kendiliğindenlik ve özgürlük duygusuyla hareket eder ve iradenin özgürlüğüne inanmayanlar doğal olarak bunun bir yanılsama olduğunu gösterme çabalarında bu vakalardan çokça yararlanmışlardır.

Bu ertelenmiş telkinlerin gerçekten gizemli olan tek özelliği, telkinlerin uygulanmasından önceki zaman aralığında hastanın telkinlerin zihninde depolandığından tamamen habersiz olmasıdır. Bu telkinler genellikle önceden belirlenmiş zamanda ortaya çıkarlar, hatta bir süre önce telkinlerin ortaya çıkış koşullarını hatırlamasını sağlamak için boşuna uğraşmış olsanız bile. Posthipnotik telkinlerin en önemli sınıfı elbette hastanın sağlığıyla ilgili olanlardır - bağırsaklar, uyku ve diğer bedensel işlevler. En ilginçleri arasında (halüsinasyonlar dışında) gelecekteki translarla ilgili olanlar vardır. Hastanın kendi isteğiyle tekrar transa geçeceği saat ve dakika ya da sinyal belirlenebilir. Kişi onu gelecekte, geçmişte kendisiyle başarısız olmuş olabilecek başka bir operatöre karşı duyarlı hale getirebilir. Ya da bazı durumlarda daha da önemlisi, belirli bir kişinin bundan sonra onu asla uyutamayacağını telkin ederek, onu gelecekteki tüm zamanlar için tehlikeli olabilecek hipnotik etkilerden uzaklaştırabilir. Bu, aslında, eğitimsiz kişilerin çok belirsiz bir şekilde bahsettiği 'hipnotizmanın tehlikelerine' karşı basit ve doğal bir korumadır. Kendisinin son derece hassas olduğunu bilen bir denek, ahlaki hassasiyetine tam olarak güvenmediği bir operatörün kendisini büyülemesine asla izin vermemelidir ve güvenilir

bir operatörün telkinlerini, zayıflığını bilen diğerlerinin ona karşı kullanabileceği özgürlüklere karşı kendisini korumak için kullanabilir.

Komutun yerine getirileceği an gelene kadar hangi mekanizma tarafından muhafaza edildiği çok fazla tartışmaya yol açan bir gizemdir. Gurney'in deneyleri ve M. Pierre-Janet ve diğerlerinin bazı histerik somnabulistler üzerindeki gözlemleri, bunun bilinçte depolandığını kanıtlıyor gibi görünmektedir; sadece organik olarak kaydedilmemiştir, ancak bu şekilde onu koruyan bilinç bölünmüş, öznenin zihninin geri kalanından ayrılmıştır. Kısacası burada, daha önce sık sık sözünü ettiğimiz kişiliğin 'ikinci' hallerinden birinin deneysel bir üretimi söz konusudur. Yalnızca burada ikinci durum birinciyle dönüşümlü olarak var olmaktadır. Gurney'in aklına bu ikinci bilince planchette aracılığıyla dokunmak gibi parlak bir fikir geldi. Hem hipnotik denekler hem de otomatik yazarlar olan bazı kişilerin, elleri bir planchette üzerine konulduğunda (daha sonra yapılacak bir şeyin telkinini aldıkları bir transdan uyandırıldıktan sonra) bilinçsizce emri ya da onunla bağlantılı bir şeyi yazdıklarını keşfetti. Bu durum, içlerinde kendini yalnızca el aracılığıyla ifade edebilen bir şeyin, emri ve muhtemelen yalnızca onu düşünmeye devam ettiğini göstermektedir. Bu araştırmacılar, kişiliğin sözde 'ikinci' durumlarına ilişkin olası deneysel araştırmalar için yeni bir alan açmışlardır.

Bazı denekler telkine uyanıkken de uykudaki kadar, hatta bazı gözlemcilere göre daha fazla itaatkâr görünmektedir. Sadece kas fenomenleri değil, kişilik değişiklikleri ve halüsinasyonlar da, operatörün daha önceki "manyetize etme" veya "mezmeretik uykuya" sokma seremonisi olmaksızın, basit bir onaylamasının sonucu olarak kaydedilmiştir. Ancak bildiğim kadarıyla bunların hepsi eğitimli deneklerdi ve görünüşe göre onaylamaya hastanın dikkatini yoğunlaştırması ve operatörün gözlerine kısa da olsa bakması eşlik etmeliydi. Bu nedenle, bu deneylerde başarı için son derece hızlı bir şekilde uyarılmış bir trans durumunun ön koşul olması muhtemeldir.

Şimdi hipnotik transın tüm daha önemli fenomenlerinden bahsettim. Bunların terapötik ya da adli boyutlarından bahsetmek için uygun

yer burası değildir. Konuyla ilgili son literatür oldukça hacimlidir, ancak çoğu tekrardan ibarettir. Bu konudaki en kapsamlı çalışma Dr. A. Moll'un 'Der Hypnoismus' (Berlin, 1889; İngilizceye yeni çevrildi, N. Y., 1890) adlı eseridir ve olağanüstü derecede eksiksiz ve mantıklıdır. En çok tavsiye edilen diğer yazılar notta belirtilmiştir. [526]

Bunların çoğu tarihsel bir taslak ve çok sayıda kaynakça içerir. Tam bir bibliyografya M. Dessoir tarafından yayımlanmıştır (Berlin, 1888).

526 Biaet ve Fere, 'Animal Magnetism', International Scientific Series içinde A. Bernheim, 'Suggestive Therapeutics' (ISf.Y., 1889); J. Liegeois, 'De la Suggestion' (1889); E. Guiney, Mind'da iki makale, cilt IX. Bu konunun tarihine olan ilginin son zamanlarda yeniden canlanmasında, Philadelphi'den Dr. John Kearsley Mitchell'in takdire şayan eleştirel ve bilimsel çalışmasının nispeten az bilinmesi üzücü görünüyor. Braid'in araştırmaları arasında yer almaya oldukça layıktır. Yukarıdaki yazarın "Five Essays" adlı eserine bakınız, S. Weir Mitchell tarafından düzenlenmiştir, Philadelphia, 1859, s. 141-274.

28. BÖLÜM

GEREKLİ DOĞRULAR VE DENEYİMİN ETKİLERİ

Bu son bölümde, bazen psikogenez olarak adlandırılan şeyi ele alacağım ve dış çevredeki şeylerin bağlantılarının, kişisel olarak söz konusu şeylerle ilgili hiçbir deneyimimiz olmasa ya da neredeyse hiç deneyimimiz olmasa bile, belirli şeyleri belirli şekillerde düşünme ve bunlara belirli şekillerde tepki verme eğilimimizi ne kadar açıklayabileceğini belirlemeye çalışacağım. Bazı önermelerin zorunlu olduğu bilinen bir gerçektir. Eğer bu terimleri bir arada düşünürsek, 'eşit' yüklemini 'paralelkenarın karşılıklı kenarları' öznesine eklememiz gerekir; oysa örneğin 'yağmurlu' yüklemini 'yarın' öznesine eklememiz gerekmez. Terimlerin şüpheli bir şekilde bir araya getirilmesinin evrensel olarak 'deneyim'den kaynaklandığı kabul edilir; kesin olan tür ise zihnin 'organik yapısı'na atfedilir. Bu yapının da sözde aprioristler tarafından aşkın kökenli olduğu ya da her halükarda deneyimle açıklanamayacağı varsayılır; evrimci ampiristler tarafından da deneyime bağlı olduğu varsayılır, ancak bireyin deneyimine değil, kişinin istediği kadar geriye gidebileceği atalarının deneyimine bağlıdır. Duygusal ve içgüdüsel eğilimlerimiz, belirli hareketleri belirli şeylerin algılanması ya da düşünülmesi ile birleştirmeye yönelik karşı konulamaz dürtülerimiz de bağlantılı zihinsel yapımızın özellikleridir ve tıpkı gerekli yargılar gibi, aprioristler ve ampiristler tarafından aynı savaşçı yollarla yorumlanırlar.

Bu bölüm boyunca üç şeyi açıklığa kavuşturmaya çalışacağım:

1) Deneyim sözcüğünü evrensel olarak anlaşıldığı şekliyle ele aldığımızda, ırkın deneyiminin zorunlu ya da a priori yargılarımızı bireyin deneyiminden daha fazla açıklayamayacağı;

2) İçgüdüsel tepkilerimizin, atalarımızın aynı çevrenin ortasında aldıkları eğitimin meyveleri olduğu ve doğumla birlikte bize aktarıldığı inancına dair iyi bir kanıt bulunmadığı.

3) Organik zihinsel yapımızın özelliklerinin dış çevreyle olan bilinçli ilişkimizle hiçbir şekilde açıklanamayacağı, daha ziyade doğuştan gelen varyasyonlar olarak anlaşılması gerektiği, ilk etapta 'tesadüfi'[527] olduğu, ancak daha sonra ırkın sabit özellikleri olarak aktarıldığı.

O halde, genel olarak, aprioristlerin olgulara ilişkin verdiği açıklama benim savunduğum açıklamadır; her ne kadar (ileride görüleceği üzere) bunların nedenine ilişkin natüralist bir görüşe karşı çıksam da.

Söylemem gereken ilk şey, tüm okulların (başka türlü farklı olsalar da) soğuk, sıcak, zevk, acı, kırmızı, mavi, ses, sessizlik vb. temel niteliklerin, onları gerçek bilince uyandırmak için deneyimin dokunuşuna ihtiyaç duysalar ve bu olmadan sonsuza kadar uyusalar bile, öznel doğamızın orijinal, doğuştan gelen veya a priori özellikleri olduğunu kabul etmeleri gerektiğidir.

Bu, duyguların dokunduklarında canlandıkları gerçekliklerle ilişkisine dair yapabileceğimiz iki hipotezden herhangi birinde böyledir. İlk olarak, eğer bir duygu onu uyandıran ve karşılık geldiğini söylediğimiz gerçekliği yansıtmıyorsa, zihnin dışında hiçbir gerçekliği yansıtmıyorsa, elbette tamamen zihinsel bir üründür. Tanımı gereği başka bir şey olamaz. Ama ikinci olarak, gerçekliği tam olarak yansıtsa bile, yine de o gerçekliğin kendisi değildir, onun bir kopyasıdır, zihinsel bir tepkinin sonucudur. Ve zihnin tam da bu kopya şekilde tepki verme gücüne sahip olması, ancak kendi doğası ile dışındaki gerçeğin doğası arasında bir uyum, her iki tarafın niteliklerinin uyuştuğu bir uyum olarak ifade edilebilir.

O halde bu unsurların özgünlüğü tartışmaya açık bir konu değildir. Filozofların savaşı yalnızca onların BİRLEŞTİRME BİÇİMLERİ ile ilgilidir. Ampiristler, bu biçimlerin ancak elementlerin dış dünyanın izlenimleriyle başlangıçta uyandırıldıkları kombinasyon sırasını izleyebileceğini savunurlar; aprioristler ise, tam tersine, bazı kombinasyon biçimlerinin, her halükarda, elementlerin kendi doğalarından kaynaklandığı ve hiçbir deneyimin bu sonucu değiştiremeyeceği konusunda ısrar ederler.

527 Darwinci anlamda 'tesadüfi', mevcut araştırma düzeninin erişemediği bir nedensellik döngüsüne aittir.

DENEYİM İLE NE KASTEDİLİYOR?

'Organik zihinsel yapı' ifadesi tartışmalı konuyu adlandırmaktadır. Zihin böyle bir yapıya sahip midir, değil midir? İçerikleri en başından beri düzenlenmiş midir, yoksa sahip olabilecekleri düzenleme sadece deneyim tarafından tamamen plastik bir yatakta karıştırılmalarından mı kaynaklanmaktadır? Şimdi emin olmamız gereken ilk şey, 'deneyim'den bahsettiğimizde bu kelimeye kesin bir anlam yüklediğimizdir. Deneyim, ister kendiliğinden ister kendi çabalarımız ve eylemlerimiz sonucunda olsun, bizi etkilediği varsayılan yabancı bir şeyin deneyimi anlamına gelir. Çok iyi bildiğimiz gibi, izlenimler belirli sıralama ve bir arada bulunma düzenlerini etkiler ve zihnin alışkanlıkları izlenimlerin alışkanlıklarını kopyalar, böylece şeylere ilişkin imgelerimiz dışarıdaki zaman ve mekân düzenlemelerine benzeyen bir zaman ve mekan düzenlemesi üstlenir. Dışarıdaki tekdüze birliktelikler ve sıralamalar fikirlerin sabit birleşimlerine, tesadüfi birliktelikler ve sıralamalar ise fikirlerin tesadüfi birleşimlerine karşılık gelir. Ateşin yakacağından ve suyun bizi ıslatacağından eminizdir, şimşekten sonra gök gürültüsünün geleceğinden daha az eminizdir, yabancı bir köpeğin bize havlayacağından ya da geçip gitmemize izin vereceğinden hiç emin değilizdir. Bu yollarla deneyim bizi her saat şekillendirir ve zihnimizi dünyadaki şeyler arasındaki zaman ve mekân bağlantılarının bir aynası haline getirir. İçimizdeki alışkanlık ilkesi sonunda kopyayı öylesine sabitler ki, dışarıdaki düzenin olduğundan farklı olabileceğini hayal etmekte bile zorlanırız ve geleceğin ne olacağını sürekli olarak şimdiki zamandan çıkarırız. Bu bir düşünceden diğerine geçiş alışkanlıkları, doğduğumuzda bizde eksik olan zihinsel yapının özellikleridir; deneyimin şekillendirici parmağı altında büyümelerini görebiliriz ve deneyimin kendi işini ne kadar sıklıkla geri aldığını ve daha önceki bir düzenin yerine yenisini koyduğunu görebiliriz. 'Deneyim düzeni', şeylerin zaman ve mekân bağlantıları meselesinde, düşünce biçimlerimizin tartışmasız bir şekilde hakiki nedenidir. O bizim eğitmenimiz, egemen yardımcımız ve dostumuzdur ve böylesine gerçek ve kesin bir kullanıma sahip bir şeyi temsil eden adı kutsal tutulmalı ve belirsiz bir anlam yüklenmemelidir.

Eğer zihindeki fikirler arasındaki tüm bağlantılar, duyu verilerinin dışarıdan bu şekilde sabit hale getirilmiş pek çok kombinasyonu olarak yorumlanabilseydi, o zaman kelimenin yaygın ve meşru anlamıyla deneyim, zihnin tek biçimlendiricisi olurdu.

Psikolojideki ampirik ekol, temelde bunların bu şekilde yorumlanabileceğini iddia etmiştir. Bizim neslimizden önce, kastedilen yalnızca bireyin deneyimiydi. Ancak günümüzde insan zihninin bugünkü şeklini deneyimlere borçlu olduğu söylendiğinde, ataların deneyimleri de kastedilmektedir. Bay Spencer'ın bu konudaki ifadesi en eski vurgudur ve tam olarak alıntılanmayı hak etmektedir:[528]

"İçsel uyumların dışsal sürekliliklere, bu dışsal sürekliliklerin birikmiş deneyimleriyle ayarlandığı varsayımı, zihinsel olgulara ilişkin tüm gerçek bilgilerimizle uyum içindedir. Refleks eylemler ve içgüdüler söz konusu olduğunda, deneyim hipotezi yetersiz görünse de, bu yetersizlik yalnızca kanıtların ulaşamayacağımız yerlerde ortaya çıkar. Hayır, burada bile elde edebildiğimiz birkaç olgu, otomatik psişik bağlantıların sayısız nesiller boyunca devam eden deneyimlerin kaydedilmesinden kaynaklandığı sonucuna işaret etmektedir.

"Kısacası, durum şu şekildedir: Kesinlikle çözülmez olanlar dışında tüm psişik ilişkilerin deneyimler tarafından belirlendiği kabul edilmektedir. Bunların çeşitli güçlerinin, diğer şeyler eşit olduğunda, deneyimlerin çoğalmasıyla orantılı olduğu kabul edilir. Deneyimlerin sonsuzluğunun, çözülmez bir psişik ilişki üreteceği kaçınılmaz bir sonuçtur. Böyle bir deneyim sonsuzluğu tek bir birey tarafından alınamasa da, bir ırkı oluşturan bireylerin art arda gelmesiyle alınabilir. Ve eğer sinir sisteminde uyarılmış eğilimlerin bir aktarımı varsa, zorunlu olandan tesadüfi olana kadar tüm psişik ilişkilerin, karşılık gelen dış ilişkilerin deneyimlerinden kaynaklandığı ve bu şekilde onlarla uyumlu hale getirildiği sonucuna varılır.

"Böylece, deneyim hipotezi yeterli bir çözüm sunar. İçgüdünün doğuşu, hafızanın ve aklın bundan gelişmesi ve rasyonel eylemlerin ve

528 Bu pasaj Psikolojinin İlkeleri'nin , "Akıl" başlıklı bölümün sonunda yer almaktadır. Bu açıklamanın özünün sayısal olarak sık deneyimler talep etmek olduğunu göstermek için bazı kelimeleri italik yazdım. Bu açıklamanın anlamı daha sonra ortaya çıkacaktır. (Bkz. s. 641-3, infra.)

çıkarımların içgüdüsel olanlarla birleştirilmesi, psişik durumlar arasındaki uyumun, cevap veren dış fenomenler arasındaki ilişkinin deneyimde tekrarlanma sıklığıyla orantılı olduğu tek bir ilkeyle açıklanabilir.

"Diğer şeyler eşit olduğunda, psişik durumların bütünlüğünün, deneyimde birbirlerini takip etme sıklığıyla orantılı olduğu şeklindeki evrensel yasa, alışılmış psişik ardışıklıkların bu tür ardışıklıklara kalıtsal bir eğilim gerektirdiği ve kalıcı koşullar altında nesilden nesile birikimli hale geleceği yasasıyla tamamlanır tamamlanmaz, 'düşünce biçimleri' denilen şeyin bir açıklamasını sağlar. İçgüdü olarak adlandırılan bileşik refleks eylemlerin oluşumunun, içsel ilişkilerin sürekli tekrar yoluyla dışsal ilişkilere uygun olarak düzenlenmesi ilkesiyle anlaşılabilir olduğunu gördük. Şimdi Uzay ve Zaman fikirlerimizi oluşturan o sağlam, o çözülmez, o içgüdüsel zihinsel ilişkilerin kuruluşunun da aynı ilkeye göre anlaşılabilir olduğunu gözlemlemek zorundayız. Çünkü tek bir organizmanın yaşamı boyunca sık sık deneyimlenen dış ilişkilere bile, neredeyse otomatik hale gelen yanıtlayıcı iç ilişkiler kuruluyorsa bir vahşiyi okla kuş vurmaya yönlendiren psişik değişimlerin böyle bir bileşimi, sürekli tekrarla, neredeyse içinden geçilen uyum süreçleri düşünülmeden gerçekleştirilecek kadar organize hale geliyorsa ve bu tür bir beceri o kadar ileri düzeyde aktarılabiliyorsa, belirli insan ırkları, kısmen organize edilmiş psişik bağlantılardan başka bir şey olmayan belirli yeteneklerle karakterize edilir hale gelir; o zaman, eğer tüm organizmaların uyanık yaşamlarının her anında deneyimledikleri belirli dışsal ilişkiler -kesinlikle sabit, kesinlikle evrensel olan ilişkiler- varsa, kesinlikle sabit, kesinlikle evrensel olan içsel ilişkilere yanıt veren ilişkiler de kurulacaktır. Uzay ve Zaman'da bu tür ilişkilere sahibiz. Bu nesnel ilişkilere uyarlanmış öznel ilişkilerin organizasyonu, yalnızca her bir yaratık ırkında değil, birbirini izleyen yaratık ırkları boyunca birikimli olmuştur ve bu nedenle bu tür öznel ilişkiler diğerlerinden daha sağlam hale gelmiştir. Her bir yaratığın her bir algısında ve her bir eyleminde deneyimlenen dış varlıklar arasındaki bu bağlantılara, yine bu nedenle, her şeyden önce çözülmez olan içsel duygular arasındaki bağlantılarla karşılık verilmelidir. Egosuzluktaki tüm diğer ilişkilerin alt tabakaları olarak, egodaki tüm diğer ilişkilerin alt tabakaları olan kavramlar tarafından

yanıtlanmalıdırlar. Düşüncenin sabit ve sonsuz tekrarlanan unsurları olarak, düşüncenin otomatik unsurları - kurtulmanın imkânsız olduğu düşünce unsurları - 'sezgi biçimleri' haline gelmelidirler.

"Bana öyle geliyor ki, deneyim hipotezi ile transandantalistlerin hipotezi arasında mümkün olan tek uzlaşma budur; her ikisi de kendi başına savunulabilir değildir. Kantçı doktrin (ileride göreceğimiz gibi) aşılmaz güçlükler ortaya koymaktadır; ve antagonist doktrin tek başına ele alındığında, eşit derecede aşılmaz güçlükler ortaya koymaktadır. Deneyimden önce zihnin boş olduğu şeklindeki kesin iddiayla yetinmek, şu soruları görmezden gelmek demektir: Deneyimleri organize etme gücü nereden gelmektedir? Farklı organizma ırklarının ve aynı ırkın farklı bireylerinin sahip olduğu bu gücün farklı dereceleri nereden kaynaklanmaktadır? Eğer doğumda, izlenimlerin pasif bir alıcılığından başka bir şey yoksa neden bir at da bir insan kadar eğitilebilir değildir? Dilin fark yarattığı söylenirse, o zaman aynı evde yetiştirilen kedi ve köpek neden eşit derecede ve türde zekâya ulaşmaz? Mevcut haliyle anlaşıldığında, deneyim-hipotezi, kesinlikle organize olmuş bir sinir sisteminin varlığının hiçbir önemi olmayan bir durum olduğunu ima eder - dikkate alınması gerekmeyen bir gerçek! Oysa bu, Leibnitz ve diğerlerinin eleştirilerinin bir anlamda işaret ettiği, deneyimlerin özümsenmesinin onsuz açıklanamayacağı, tümüyle önemli bir olgudur. Genel olarak hayvanlar aleminin tamamında eylemler sinirsel yapıya bağlıdır. Fizyolog bize her refleks hareketin belirli sinirlerin ve gangliyonların aracılığını gerektirdiğini; karmaşık içgüdülerin gelişimine sinirsel merkezlerin ve bunların komissural bağlantılarının karmaşıklaşmasının eşlik ettiğini; örneğin larva ve imago gibi farklı aşamalardaki aynı yaratığın sinirsel yapısı değiştikçe içgüdülerinin de değiştiğini ve yüksek zekâlı yaratıklara doğru ilerledikçe sinir sisteminin boyutunda ve karmaşıklığında büyük bir artış meydana geldiğini göstermektedir. Buradan çıkan sonuç nedir? İzlenimleri koordine etme ve uygun eylemleri gerçekleştirme becerisi her zaman belirli bir şekilde düzenlenmiş belirli sinirlerin önceden var olduğunu ima eder. İnsan beyninin anlamı nedir? Parçaları arasındaki pek çok yerleşik ilişkinin psişik değişimler arasındaki pek çok yerleşik ilişkiyi temsil etmesidir. Beyin kütlelerinin lifleri arasındaki sabit bağlantıların her

biri, ırkın deneyimlerindeki bazı sabit fenomen bağlantılarına cevap verir. Tıpkı burun deliklerinin duyu sinirleri ile solunum kaslarının motor sinirleri arasında var olan organize düzenlemenin sadece hapşırmayı mümkün kılmakla kalmayıp, aynı zamanda yeni doğan bebekte bundan sonra yapılacak hapşırmaları da ima etmesi gibi; Dolayısıyla, bebeğin beynindeki sinirler arasında mevcut olan tüm organize düzenlemeler yalnızca izlenimlerin belirli kombinasyonlarını mümkün kılmakla kalmaz, aynı zamanda bu tür kombinasyonların bundan sonra da yapılacağını ima eder - dış dünyada yanıt veren kombinasyonlar olduğunu ima eder - bu kombinasyonları idrak etmeye hazır olmayı ima eder - bunları idrak etme yetilerini ima eder. Ortaya çıkan bileşik psişik değişimlerin, örneklenen basit refleks eylemle aynı hazırlıkta ve otomatik kesinlikte gerçekleşmediği doğrudur -- bunları oluşturmak için bazı bireysel deneyimlerin gerekli olduğu doğrudur. Ancak bu kısmen, bu kombinasyonların son derece karmaşık, ortaya çıkış biçimleri açısından son derece çeşitli, bu nedenle daha az tutarlı psişik ilişkilerden oluşması ve bu nedenle onları mükemmelleştirmek için daha fazla tekrara ihtiyaç duyması gerçeğinden kaynaklansa da; çok daha büyük ölçüde, doğumda beynin organizasyonunun tamamlanmamış olması ve kendiliğinden gelişimini durdurmaması gerçeğinden kaynaklanmaktadır.

"Bana öyle geliyor ki, deneyim hipotezi ile transandantalistlerin hipotezi arasında mümkün olan tek uzlaşma budur; her ikisi de kendi başına savunulabilir değildir. Kantçı doktrin (ileride göreceğimiz gibi) aşılmaz güçlükler ortaya koymaktadır; ve antagonist doktrin tek başına ele alındığında, eşit derecede aşılmaz güçlükler ortaya koymaktadır. Deneyimden önce zihnin boş olduğu şeklindeki kesin iddiayla yetinmek, şu soruları görmezden gelmek demektir: Deneyimleri organize etme gücü nereden gelmektedir? Farklı organizma ırklarının ve aynı ırkın farklı bireylerinin sahip olduğu bu gücün farklı dereceleri nereden kaynaklanmaktadır? Eğer doğumda, izlenimlerin pasif bir alıcılığından başka bir şey yoksa neden bir at da bir insan kadar eğitilebilir değildir? Dilin fark yarattığı söylenirse, o zaman aynı evde yetiştirilen kedi ve köpek neden eşit derecede ve türde zekâya ulaşmaz? Mevcut haliyle anlaşıldığında, deneyim-hipotezi, kesinlikle organize

olmuş bir sinir sisteminin varlığının hiçbir önemi olmayan bir durum olduğunu ima eder - dikkate alınması gerekmeyen bir gerçek! Oysa bu, Leibnitz ve diğerlerinin eleştirilerinin bir anlamda işaret ettiği, deneyimlerin özümsenmesinin onsuz açıklanamayacağı, tümüyle önemli bir olgudur. Genel olarak hayvanlar aleminin tamamında eylemler sinirsel yapıya bağlıdır. Fizyolog bize her refleks hareketin belirli sinirlerin ve gangliyonların aracılığını gerektirdiğini; karmaşık içgüdülerin gelişimine sinirsel merkezlerin ve bunların komissural bağlantılarının karmaşıklaşmasının eşlik ettiğini; örneğin larva ve imago gibi farklı aşamalardaki aynı yaratığın sinirsel yapısı değiştikçe içgüdülerinin de değiştiğini ve yüksek zekâlı yaratıklara doğru ilerledikçe sinir sisteminin boyutunda ve karmaşıklığında büyük bir artış meydana geldiğini göstermektedir. Buradan çıkan sonuç nedir? İzlenimleri koordine etme ve uygun eylemleri gerçekleştirme becerisi her zaman belirli bir şekilde düzenlenmiş belirli sinirlerin önceden var olduğunu ima eder. İnsan beyninin anlamı nedir? Parçaları arasındaki pek çok yerleşik ilişkinin psişik değişimler arasındaki pek çok yerleşik ilişkiyi temsil etmesidir. Beyin kütlelerinin lifleri arasındaki sabit bağlantıların her biri, ırkın deneyimlerindeki bazı sabit fenomen bağlantılarına cevap verir. Tıpkı burun deliklerinin duyu sinirleri ile solunum kaslarının motor sinirleri arasında var olan organize düzenlemenin sadece hapşırmayı mümkün kılmakla kalmayıp, aynı zamanda yeni doğan bebekte bundan sonra yapılacak hapşırmaları da ima etmesi gibi; Dolayısıyla, bebeğin beynindeki sinirler arasında mevcut olan tüm organize düzenlemeler yalnızca izlenimlerin belirli kombinasyonlarını mümkün kılmakla kalmaz, aynı zamanda bu tür kombinasyonların bundan sonra da yapılacağını ima eder -dış dünyada yanıt veren kombinasyonlar olduğunu ima eder -bu kombinasyonları idrak etmeye hazır olmayı ima eder- bunları idrak etme yetilerini ima eder. Ortaya çıkan bileşik psişik değişimlerin, örneklenen basit refleks eylemle aynı hazırlıkta ve otomatik kesinlikte gerçekleşmediği doğrudur --bunları oluşturmak için bazı bireysel deneyimlerin gerekli olduğu doğrudur. Ancak bu kısmen, bu kombinasyonların son derece karmaşık, ortaya çıkma biçimleri açısından son derece çeşitli, bu nedenle daha az tutarlı psişik ilişkilerden oluşması ve bu nedenle onları mükemmelleştirmek

için daha fazla tekrara ihtiyaç duyması gerçeğinden kaynaklansa da; çok daha büyük ölçüde, doğumda beynin organizasyonunun tamamlanmamış olması ve daha sonra yirmi veya otuz yıl boyunca kendiliğinden ilerlemesini durdurmaması gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Bilginin tamamen bireyin deneyimlerinden kaynaklandığını iddia edenler, sinir sisteminin otojen gelişimine eşlik eden zihinsel evrimi görmezden gelerek, tüm bedensel büyümeyi ve yapıyı egzersize atfetmek kadar büyük bir hataya düşerler ve yetişkin formunu almaya yönelik doğuştan gelen eğilimi unuturlar. Eğer bebek tam büyüklükte ve tamamen inşa edilmiş bir beyinle doğmuş olsaydı, konumları daha az savunulamaz olurdu. Ancak durum böyle olunca, çocukluk ve gençlik boyunca giderek artan zekâ, bireysel deneyimlerden çok beyinsel organizasyonun tamamlanmasına atfedilebilir - yetişkin yaşamda bazen eğitim sırasında hiç devreye sokulmayan bazı yeteneklerin yüksek bir donanıma sahip olduğu gerçeğiyle kanıtlanan bir gerçektir. Kuşkusuz, birey tarafından edinilen deneyimler tüm düşüncelerin somut malzemelerini sağlar. Kuşkusuz, beyin sinirleri arasında var olan organize ve yarı organize düzenlemeler, karşılık geldikleri dış ilişkilerin bir sunumu yapılana kadar hiçbir bilgi veremez. Ve şüphesiz çocuğun günlük gözlemleri ve muhakemeleri, kendiliğinden evrim sürecinde olan sinirsel bağlantıların oluşumuna yardımcı olur; tıpkı günlük oyunlarının uzuvlarının gelişimine yardımcı olması gibi. Ancak bunu söylemek, zekâsının tamamen deneyimleri tarafından üretildiğini söylemekten oldukça farklı bir şeydir. Bu tamamen kabul edilemez bir doktrindir -bir beynin varlığını anlamsız kılan bir doktrin- aptallığı [aynen] açıklanamaz hale getiren bir doktrin.

"O halde, sinir sisteminde çevredeki ilişkilere yanıt veren önceden kurulmuş belirli ilişkilerin var olduğu anlamında, 'sezgi biçimleri' doktrininde doğruluk vardır - savunucularının varsaydığı doğruluk değil ama paralel bir doğruluk. Mutlak dış ilişkilere tekabül edecek şekilde, sinir sisteminin yapısında mutlak iç ilişkiler -doğumdan önce belirli sinirsel bağlantılar şeklinde potansiyel olarak mevcut olan; bireysel deneyimlerden önce gelen ve bağımsız olan ve ilk bilişlerle birlikte otomatik olarak açığa çıkan ilişkiler - mevcuttur. Ve burada anlaşıldığı üzere, bu şekilde önceden belirlenmiş olan yalnızca bu temel

ilişkiler değil, aynı zamanda doğuştan az ya da çok tam sinirsel bağlantılar tarafından temsil edilen az ya da çok sabit türden başka ilişkiler de barındırır. Ancak bu önceden belirlenmiş iç ilişkiler, bireyin deneyimlerinden bağımsız olsa da, genel olarak deneyimlerden bağımsız değildir: önceki organizmaların deneyimleri tarafından belirlenmişlerdir. Burada genel argümandan çıkarılan sonuç, insan beyninin yaşamın evrimi sırasında ya da daha doğrusu insan organizmasına ulaşılan organizmalar serisinin evrimi sırasında edinilen sonsuz sayıdaki deneyimin organize bir kaydı olduğudur. Bu deneyimlerin en tekdüze ve sık olanlarının etkileri, ana hatlarıyla ve ilgi alanlarıyla art arda miras bırakılmış ve yavaş yavaş bebeğin beyninde gizil olarak yatan - bebeğin sonraki yaşamında uyguladığı ve belki de güçlendirdiği ya da daha da karmaşıklaştırdığı - ve küçük eklemelerle gelecek nesillere miras bıraktığı yüksek zekâya ulaşmıştır. Ve böylece Avrupalı, Papualıdan yirmi ila otuz inç küp daha fazla beyin miras alır. Böylece, bazı aşağı insan ırklarında neredeyse hiç bulunmayan müzik gibi yetenekler, üstün ırklarda doğuştan gelir. Böylece, parmaklarının sayısı kadar sayamayan ve sadece isim ve fiillerden oluşan bir dil konuşan vahşilerden, sonunda bizim Newton'larımız ve Shakspeare'lerimiz ortaya çıkar."

Bu parlak ve baştan çıkarıcı bir ifadedir ve kuşkusuz büyük ölçüde doğruluk içermektedir. Ne yazık ki ayrıntılara girmemektedir ve ayrıntılar incelendiğinde, ki yakında bizim tarafımızdan incelenmeleri gerekecektir, birçoğunun bu basit yolla açıklanamaz olduğu görülecektir ve o zaman seçenek olarak bize ya bazı yargılarımızın deneyimsel kökenini inkar etmek ya da deneyim kelimesinin anlamını bu vakaları da etkileri arasına katacak şekilde genişletmek kalacaktır.

BEYİN YAPISININ İKİ KÖKENİ

Eğer ilk yolu benimsersek, tartışmalı bir güçlükle karşılaşırız. 'Deneyim felsefesi' çok eski zamanlardan beri teolojik düşünce biçimlerinin rakibi olmuştur. Deneyim kelimesi, doğaüstücülük karşıtı bir haleye sahiptir; öyle ki, herhangi biri onun için iddia edilen herhangi bir işlevden memnuniyetsizliğini dile getirirse, sanki sadece ilmihale sadakatle hareket edebilirmiş ya da bir şekilde gizemciliğin çıkarlarına

sahipmiş gibi muamele görebilir. Sadece bu nedenle bile, söyleyeceklerimin bu bölümü birçok okuyucum için mühürlü bir bölüm haline getireceğinden tamamen eminim. "Deneyimi reddediyor!" diye haykıracaklar, "bilimi reddediyor; zihnin mucizeyle yaratıldığına inanıyor; doğuştan gelen fikirlerin sıradan bir eski partizanı!" Yeter! Artık böyle eski çağlardan kalma saçmalıkları dinlemeyeceğiz. Bu tür toptan müritlik yapabilecek okuyucuların kaybı ne kadar üzücü olsa da, deneyim kelimesinin kesin bir anlamının onların arkadaşlığından bile daha önemli olduğunu düşünüyorum. 'Deneyim' her doğaüstü nedene karşıt olarak her doğal neden anlamına gelmez. Belirli bir tür doğal etken anlamına gelir ve bunun yanında daha sıradan başka doğal etkenler de pekâlâ var olabilir. Doğaüstücülük karşıtlığının bilimsel düşmanlığıyla hemfikir olmalıyız, ancak kendimizi onun sözel putlarından ve baş belalarından kurtarmalıyız.

Doğanın aynı etkiyi yaratmak için pek çok yöntemi vardır. Bir insan yumurtasının moleküllerini uygun bir anda belirli bir yöne doğru eğerek 'doğuştan' bir ressam ya da şarkıcı yaratabilir; ya da yetenekli olmayan bir çocuğu dünyaya getirebilir ve onun okulda zahmetli ama başarılı yıllar geçirmesini sağlayabilir. Bir çan sesiyle ya da bir doz kininle kulaklarımızı çınlatabilir; gözlerimizin önüne bir düğün çiçeği tarlası sererek ya da yemeğimize biraz santonin tozu karıştırarak sarı görmemizi sağlayabilir; bazı çevreleri gerçekten tehlikeli hale getirerek ya da beynimizde patolojik bir değişiklik yaratan bir darbeyle bizi dehşetle doldurabilir. Bu iki çalışma şeklini tanımlamak için iki kelimeye ihtiyacımız olduğu açıktır. Bir durumda doğal etkenler, etkenlerin kendilerini idrak eden algılar üretir; diğer durumda ise başka bir şeyi idrak eden algılar üretir. İlk durumda 'deneyim' tarafından zihne öğretilen şey, deneyimin kendi düzenidir - 'iç ilişki' (Spencer'ın ifadesiyle) onu üreten 'dış ilişkiye', ikincisini hatırlayarak ve bilerek 'karşılık gelir'. Ancak diğer tür doğal eylemlilik durumunda, zihne öğretilen şeyin eylemliliğin kendisiyle hiçbir ilgisi yoktur, tamamen farklı bir dış ilişkiyle ilgilidir. Bir diyagram alternatifleri ifade edecektir. B, dünyanın ortasındaki insan

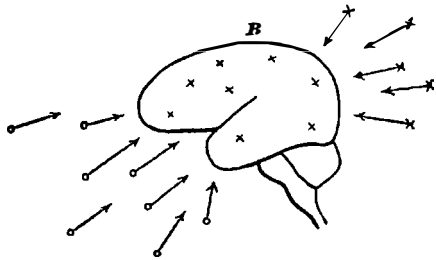

Fig 94

beynimizi temsil eder. Kendilerinden oklar çıkan tüm küçük o'lar, duyular yoluyla onu etkileyen ve kelimenin tam anlamıyla ona deneyim kazandıran, alışkanlık ve çağrışım yoluyla ona yollarının düzeninin ne olduğunu öğreten doğal nesnelerdir (gün batımı vb.). Beynin içindeki tüm küçük x'ler ve dışındaki tüm küçük x'ler, beyni eşit derecede değiştiren, ancak onu kendilerinin idrakine varamayacak şekilde şekillendiren diğer doğal nesneler ve süreçlerdir (yumurtada, kanda, vb.). Kulak çınlaması kininin hiçbir özelliğini açığa çıkarmaz; müzikal bağış embriyoloji öğretmez; hastalıklı korku (belki de yalnızlıktan) beyin patolojisi öğretmez; ama kirli bir gün batımı ve yağmurlu bir yarın zihinde birbirine bağlanma şekli, dış dünyadaki gün batımı ve yağmur dizilerini kopyalar ve öğretir.

Zoolojik evrimde, bir hayvan ırkının çevresine daha iyi uyum sağlayacak şekilde gelişebileceği iki yol vardır.

Birincisi, 'adaptasyon' olarak adlandırılan yöntemdir; bu yöntemde çevrenin kendisi, sakinini alıştırarak, sertleştirerek ve belirli dizilere alıştırarak değiştirebilir ve bu alışkanlıklar, sıklıkla iddia edildiği gibi, kalıtsal hale gelebilir.

İkincisi, Bay Darwin'in deyimiyle 'tesadüfi varyasyon' yöntemidir; bu yöntemde bazı yavrular, kendilerinin ve soylarının hayatta kalmasına yardımcı olan özelliklerle doğarlar. Bu tür varyasyonların kalıtsal olma eğiliminde olduğundan kimsenin şüphesi yoktur.

İlk moda Bay Spencer doğrudan, ikincisine ise dolaylı olarak dengelenme adını vermiştir. Her iki dengelenme de elbette doğal ve fiziksel

süreçler olmalıdır, ancak bunlar tamamen farklı fiziksel alanlara aittir. Doğrudan etkiler açık ve erişilebilir şeylerdir. Öte yandan, yavrulardaki varyasyonun nedenleri moleküler ve gizlidir. Doğrudan etkiler, terimin en geniş anlamıyla hayvanın 'deneyimleridir'. Bunlardan etkilenen şeyin zihinsel organizma olduğu durumlarda, bunlar bilinçli deneyimlerdir ve etkilerinin nedenleri olduğu kadar nesneleri de olurlar. Yani etki, deneyimin kendisinin hatırlanma ya da unsurlarının daha sonra tıpkı deneyimde olduğu gibi hayal gücünde bir araya getirilme eğiliminden oluşur. Diyagramda bu deneyimler yalnızca o'larla temsil edilmektedir. Öte yandan, x'ler zihinsel değişimin dolaylı nedenlerini temsil eder - hemen bilincinde olmadığımız ve ürettikleri etkilerin doğrudan nesneleri olmayan nedenler. Bunların bazıları doğumdan önceki moleküler kazalardır; bazıları ise ikincil ve uzak kombinasyonlardır, dengesiz ve karmaşık beyin dokusunda meydana gelen daha doğrudan etkilerin istenmeyen kombinasyonlarıdır. Günümüzde bazı bireylerin sahip olduğu müziğe yatkınlık da kuşkusuz böyle bir sonuçtur. Zoolojik bir faydası yoktur; doğal çevrede hiçbir nesneye karşılık gelmez; işitme organına sahip olmanın saf bir olayıdır, bir kardeşin sahip olabileceği ve diğer kardeşin sahip olamayacağı kadar istikrarsız ve önemsiz koşullara bağlı bir olaydır. Tıpkı deniz tutmasına yatkınlık gibi, bu da 'nesnesine' (eğer güvertenin sallanmasına nesne denebilirse) ilişkin uzun bir deneyimden kaynaklanmak şöyle dursun, bu deneyimle ortadan kalkar. Yüksek estetik, ahlaki ve entelektüel yaşamımız, zihne arka merdivenlerden girmiş ya da daha doğrusu zihne hiç girmemiş ama gizlice evde doğmuş olan bu ikincil ve tesadüfi türden duygulardan oluşuyor gibi görünüyor. Hiç kimse zihnin saldırıya uğradığı bu iki yol arasında ayrım yapmadan psikogenezi ya da zihinsel evrim faktörlerini başarılı bir şekilde ele alamaz. 'Deneyim' yolu ön kapıdır, beş duyunun kapısıdır. Beyni bu şekilde etkileyen etmenler derhal zihnin nesneleri haline gelir. Diğer etkenler öyle değildir. Çizim konusunda belki de eşit etkin beceriye sahip, biri eğitimsiz bir doğal deha, diğeri atölyede inatçı bir işgüzar olan iki adam hakkında, her ikisinin de becerilerini 'deneyimlerine' borçlu olduklarını söylemek

aptalca olacaktır. Farklı becerilerinin nedenleri tamamen farklı doğal nedensellik döngülerinde yatmaktadır[529].

O halde, okuyucunun izniyle, 'deneyim' sözcüğünü zihni basit alışkanlıklar ve çağrışımların ön kapısı yoluyla etkileyen süreçlerle sınırlayacağım. Arka kapı etkilerinin neler olabileceği ilerledikçe muhtemelen daha da netleşecektir; bu nedenle, bulduğumuz gerçek zihinsel yapının incelenmesine geçeceğim.

TEMEL ZİHİNSEL KATEGORİLERİN DOĞUŞU

Bulduklarımız: 1. Temel duyum türleri ve kişisel faaliyet duyguları;

2. Duygular; arzular; içgüdüler; değer fikirleri; estetik fikirler;

3. Zaman, mekân ve sayı fikirleri;

4. Farklılık ve benzerlik fikirleri ve bunların dereceleri.

529 Biyolojinin İlkeleri, cilt III. bölümler, XI, XII.-Goltz ve Loeb, köpeklerin oksipital beyin lobları kesildiğinde ılımlı, frontal beyin lobları kesildiğinde ise vahşi bir karaktere büründüklerini tespit etmişlerdir. " Başlangıçta aşırı derecede huysuz olan, kendisine dokunulmasına asla izin vermeyen ve hatta iki günlük açlıktan sonra elimden bir parça ekmek almayı reddeden bir köpek, oksipital loblara yapılan iki taraflı bir operasyondan sonra tamamen güvenilir ve zararsız hale geldi. Bu bölgelerde beş ameliyat geçirdi. . . Bunların her biri onu daha iyi huylu yaptı; öyle ki sonunda (tıpkı Goltz'un köpekleri için gözlemlediği gibi) kemirdiği kemikleri diğer köpeklerin almasına izin verdi" (Loeb, Pflliger's Archiv, XXXIX. 300). Nazik bir muamele ve eğitim süreci de benzer bir etki yaratabilirdi. Ancak bu kadar farklı iki nedeni aynı adla anmak ve her ikisinde de hayvanı iyi doğaya alıştıran şeyin 'dış ilişkiler deneyimi' olduğunu söylemek ne kadar saçmadır. Ancak bu, zihinsel değişim yaratmanın "ön kapı" ve "arka kapı" yolları arasındaki ayrımı görmezden gelen tüm yazarların yaptığı şeydir.
Bu arka kapı duygulanımlarının en çarpıcılarından biri sarhoşluğun cazibesine yatkınlıktır. Bu (içki içmeyenlerin kullandığı gibi sarhoşluğu en geniş anlamıyla ele alırsak) insan doğasının en derin işlevlerinden biridir. Alkol ortadan kaldırılırsa insan hayatının hem şiirselliğinin hem de trajedisinin yarısı yok olur. Hal böyleyken, ona duyulan susuzluk öyle bir boyuttadır ki, Birleşik Devletler'de satışlarının nakit değeri, et ve ekmek satışlarının toplamına eşittir. Yine de bu tuhaf tepkimizden atalarımızdan gelen hangi 'dış ilişki' sorumludur? Tek 'dış ilişki', nispeten konuşmak gerekirse, çevreye daha dün gelen ve yaratmaktan çok, sadece içinde güçlü olmadığı insan ailelerinin hayatta kalmasına izin vererek, zihinsel yapımızdan kendi sevgisini yok etme eğiliminde olan alkolün kendisi olabilir. Sarhoşluk sevgisi, tamamen farklı kullanımlar için evrimleşmiş bir beynin tamamen tesadüfi bir duyarlılığıdır ve nedenleri herhangi bir olası 'dış ilişkiler' düzeninden ziyade moleküler alemde aranmalıdır.

5. Olaylar arasındaki nedensel bağımlılık fikirleri; amaç ve araç; özne ve nitelik.

6. Yukarıdaki fikirlerden herhangi birini onaylayan, reddeden, şüphe eden, varsayan yargılar.

7. Önceki yargıların mantıksal olarak birbirlerini içerdiği, dışladığı ya da kayıtsız kaldığı yargılar.

Şimdi başlangıçta tüm bu düşünce biçimlerinin doğal bir kökene sahip olduğunu varsayabiliriz, eğer ona ulaşabilirsek. Bu varsayım her bilimsel araştırmanın başlangıcında yapılmalıdır, yoksa ilerlemek için hiçbir cazibe yoktur. Ancak bunların kökenine dair bulabileceğimiz ilk açıklama bir tuzaktır. Tüm bu zihinsel duygulanımlar nesneleri tanımanın yollarıdır. Günümüzde psikologların çoğu, nesnelerin önce doğal bir yolla kendi içlerinden bir beyin yarattığına ve sonra da bu çeşitli bilişsel duygulanımları ona yüklediğine inanmaktadır. Ama nasıl? Bu soruya verilen sıradan evrimci yanıt son derece basit görüşlüdür. Çoğu spekülatörün fikri, karmaşık bir nesneyle tanışmamız için onun bize yeterince sık sunulması yeterli olduğuna göre, yeterince zaman verildiğinde, bilinmesi gereken çeşitli nesnelerin ve ilişkilerin yalnızca varlığının, sonuncusunun idrakini sağlayarak sona ermesi gerektiğini ve bu şekilde tüm zihinsel yapının ilkten sona doğru evrimleştiğini evrensel olarak varsaymanın adil olması gerektiği yönündedir. Sıradan bir Spencer'cı size, tıpkı mavi nesnelerin deneyiminin zihnimize mavi rengi, sert nesnelerin sertliği hissettirmesi gibi, dünyada büyük ve küçük nesnelerin varlığının ona büyüklük kavramını, hareket eden nesnelerin hareketin farkına varmasını sağladığını ve nesnel ardışıklıkların ona zamanı öğrettiğini söyleyecektir. Benzer şekilde, farklı etkileyici şeylerin olduğu bir dünyada, zihin farklılık duygusunu edinmek zorundayken, dünyanın benzer parçaları üzerine düştükçe onda benzerlik algısını ateşlemiştir. Bazen iyi bazen de başarısız olan dışsal diziler, doğal olarak onda şüpheli ve belirsiz beklenti biçimleri doğurmuş ve nihayetinde yargının ayrık biçimlerine yol açmıştır; hipotetik biçim olan 'eğer a, sonra b' ise, dış dünyada değişmez olan dizilerden kaynaklandığı kesindir. Bu görüşe göre, eğer dış düzen aniden unsurlarını ve modlarını değiştirirse, yeni düzeni idrak edecek hiçbir yetimiz olmamalıdır. En fazla bir tür hayal kırıklığı ve kafa karışıklığı hissederiz. Ancak yavaş yavaş yeni varlık üzerimizde eskisinin yaptığı gibi

çalışacak ve zaman içinde değişen dünyayı kavramaya uygun başka bir psişik kategoriler dizisi ortaya çıkacaktır.

Sadece zaman tanırsak, dış dünyanın kaçınılmaz olarak kendisinin bir tür zihinsel kopyasını inşa edeceği düşüncesi, muğlaklığı içinde o kadar kolay ve doğaldır ki, insan onu eleştirmeye nasıl başlayacağını bilemez. Ancak açık olan bir şey var ki, o da şu anda karmaşık nesneleri tanıma şeklimizin, bilincimizin orijinal unsurlarının oluşma şekline hiç benzememesi gerektiğidir. Şimdi, doğrudur, yeni bir tür hayvanın imgesini zihnimde kalıcı olarak etkilemek için yalnızca bana sunulması gerekir; ancak bunun nedeni, çeşitli niteliklerinin her birini ve tümünü bilmek için kategorilere ve bunların birleşme sırasını takip etmek için bir belleğe zaten sahip olmamdır. Artık olası tüm nesneler için önceden oluşturulmuş kategorilerim var. Nesnelerin tek yapması gereken bunları uykularından uyandırmaktır. Ancak kategorilerin kendilerini açıklamak çok farklı bir konudur. Sanırım çeşitli temel duyguların kökeninin, dış dünyanın üzerinde çalışmaya başlayacağı bir tür sinir dokusu var olduktan sonra bile, gizli bir tarih olduğunu kabul etmeliyiz. Bilinmesi gereken şeylerin yalnızca varlığı bile, kural olarak, onlar hakkında bilgi sahibi olmak için yeterli değildir. Soyut ve genel keşiflerimiz bize genellikle şanslı hayaller olarak gelir ve bunların bir gerçekliğe tekabül ettiğini ancak bir darbe sonucu anlarız. Onları hemen üreten şey, bu gerçekliğin kendileriyle ve beyin süreçleriyle hiçbir ilgisi olmadığı önceki düşüncelerdir.

Bilincin, duyumun, zamanın, mekânın, benzerliğin, farklılığın ve diğer ilişkilerin orijinal unsurları neden böyle olmasın? Bunlar neden arka kapı yöntemiyle, nesnelerin 'duyulur varlığından' çok morfolojik rastlantı, etkilerin içsel toplamı alanında yer alan fiziksel süreçlerle ortaya çıkmamış olabilir? Kısacası, neden nesnelerden herhangi bir anlaşılır anlamda dolaysız türevler olmaksızın, nesneleri kavramak (yani onlarla aktif ilişkilerimizde bizi yönlendirmek) için iyi şansla donatılmış (hayatta kalanlar) saf özgünlükler, kendiliğinden varyasyonlar olmasınlar? Sanırım ilerledikçe bu görüşün giderek daha fazla akla yatkınlık kazandığını göreceğiz.[530]

530 Bay Grant Allen, Idiosyncrasy başlıklı parlak makalesinde (Mind, viti. 493), beyindeki tesadüfi morfolojik değişikliklerin, hayvanı çevresine uyduracak türden herhangi bir zihinsel değişiklikle sonuçlanmasının düşünülemeyeceğini göstermeye çalışmaktadır.

Tüm bu unsurlar dış nesnelerin öznel kopyalarıdır. Onlar dış nesneler değildir. Aralarındaki ikincil niteliklerin hiçbir eğitimli kişi tarafından nesnelere benzediği bile düşünülmez. Doğaları, ona dokunan uyaranlardan çok tepki veren beyne bağlıdır. Bu durum haz ve acının, çabanın, arzu ve nefretin, neden ve madde, inkâr ve şüphe gibi duyguların doğaları için daha da bariz bir şekilde doğrudur. O halde burada, kökeni gizemle örtülü olan ve her halükarda 'etkilemek' fiilinin herhangi bir anlaşılır anlamında dışarıdan basitçe 'etkilenmemiş' olan içsel biçimlerin doğal bir zenginliği vardır.

Bununla birlikte, zaman ve mekân ilişkileri dışarıdan etkilenmiştir -- çünkü evrimsel psikolog en azından iki dış şeyin bizim düşüncelerimize benzediğine inanmalıdır, bunlar nesnelerin içinde bulunduğu zaman ve mekândır. Nesneler arasındaki zaman ve mekân ilişkileri kendi içlerindeki kopyaları damgalar. Uzayda yan yana duran şeyler bizi etkiler ve orada var oldukları ilişki içinde düşünülmeye devam ederler. Zaman içinde sıralanan şeyler de aynı şekilde. Ve böylece, kelimenin tam anlamıyla deneyim yoluyla, zihinsel alışkanlıklarımızın büyük bir kısmı, soyut inançlarımızın birçoğu ve somut şeylere ve onların davranış biçimlerine ilişkin tüm fikirlerimiz gerçekten açıklanabilir. Ateşin yaktığı ve suyun ıslattığı, camın kırıldığı, ısının karı erittiği, balıkların suda yaşadığı ve karada öldüğü ve benzeri gerçekler, en rafine eğitimin küçük bir parçasını oluşturmaz ve vahşi hayvanlar ve en düşük insanlar arasındaki eğitimin tamamıdır. Burada zihin pasif ve kollayıcıdır, köle gibi bir taklitçidir, ölümcül ve dirençsiz bir şekilde dışarıdan biçimlendirilmiştir. Komşuluğun zaman ve mekân içindeki bu etkilerinin geniş kapsamını görmek dernekçi ekolün erdemidir ve onların salt komşuluk ilkesini abartılı uygulamaları, bu ilkenin onların

Bay Allen'a göre, eğer spontane varyasyon beyin üzerinde çalışıyorsa, bunun ürünü Doğanın bir hizmetçisi ve yorumcusu değil, bir aptal ya da gözü dönmüş bir deli olmalıdır. Sadece çevre bizi kendisine uyum sağlama yönünde değiştirebilir. Ancak, beyindeki düşüncenin bağlı olduğu moleküler değişikliklerin ne olduğunu, bunların olası varyasyonlarının etkisinin ne olabileceği hakkında bu kadar kesin konuşmadan önce biraz daha iyi bilmemiz gerektiğini düşünüyorum. Bay Allen'ın bunları farklı bir şekilde kavramak için övgüye değer bir çaba sarf ettiği söylenmelidir. Bana göre onun anlayışı çok saf anatomik kalıyor. Bu arada, bu makale ve aynı yazarın Atlantic Monthly'deki bir başka makalesi, Spencerci teoriyi insanlık tarihinin taktiklerine radikal bir şekilde uygulamak için yapılan herhangi bir girişim kadar ciddi girişimlerdir.

elinde Psikolojiye yaptığı mükemmel hizmeti görmemizi engellememelidir. O halde düşüncemizin büyük bir kısmı, anlaşılır bir şekilde, bize dışarıdan empoze edilen bir dizi alışkanlık olarak formüle edilebilir. Düşüncemizin bu kısmında içsel ilişkilerimizin uyum derecesi, Bay Spencer'ın ifadesiyle, dışsal ilişkilerimizin uyum derecesiyle orantılıdır; düşüncemizin nedenleri ve nesneleri birdir ve biz, materyalist evrimcilerin bize tamamen yaptırmak istedikleri şeyiz, çevremizin sadece dalları ve yaratıklarıyız, ve bunun dışında hiçbir şey değiliz."[531]

Ama şimdi olay daha da karmaşıklaşmaktadır, çünkü dış uyaranlar tarafından belleğimize aktarılan imgeler, başlangıçta geldikleri zaman ve mekân ilişkileriyle sınırlı kalmamakta, çeşitli şekillerde (beyin yollarının karmaşıklığına ve dokusunun istikrarsızlığına bağlı olarak) yeniden canlanmakta ve yargılama biçimleri gibi ikincil kombinasyonlar oluşturmaktadır, Tek başına ele alındığında, ne gerçekliğin var olduğu ne de deneyimlerin başımıza geldiği biçimlerle uyumlu değildir, ancak yine de hafıza, beklenti ve şüphe, merak, inanç ve inkâr hissetme olasılığı ile donatılmış bir zihinde deneyimlerin başımıza gelme biçimiyle açıklanabilir. Deneyimlerin birleşimleri az ya da çok değişmez, değişken ya da asla gerçekleşmez. Bu durumda bir terimin fikri, başka bir terim hakkında sabit, tereddütlü ya da olumsuz bir beklentiye yol açacak ve belirli şeyler hakkında olumlu, varsayımsal, ayrık, sorgulayıcı ve olumsuz yargılar ile gerçeklik ve olasılık yargıları verecektir. Tüm yargılarda niteliğin özneden ayrılması (ki bu doğanın varoluş biçimine aykırıdır) benzer şekilde algılarımızın bize parça parça gelmesiyle, belirsiz bir çekirdeğin biz onunla daha fazla ilgilendikçe giderek daha ayrıntılı hale gelmesiyle açıklanabilir. Bu özel ikincil zihinsel biçimler, Hume'dan itibaren çağrışımcılar tarafından yeterince değerlendirilmiştir. Çağrışımcılar ayrıca ayırt etme, soyutlama ve genellemeyi, niteliklerin bize birleşik olarak gelme sıklık oranlarıyla açıklamaya çalışmışlardır. Bence çok daha az başarılı oldular. Ayrımcılık bölümünde, "değişen eşlikçilerle ayrışma yasası" altında, mümkün olduğunca çok şeyi deneyimin pasif düzeniyle açıklamaya çalıştım. Ancak okuyucu, aktif ilginin ve bilinmeyen güçlerin yapabileceği ne

531 Alışkanlık, hafıza, çağrışım ve algı üzerine yazdığım önceki bölümlerde tüm bu olguların hakkını verdim.

kadar çok şey kaldığını gördü. Hayal Gücü bölümünde de benzer şekilde genelleme ve soyutlamanın 'harmanlanmış imge' teorisinin hakkını vermeye çalıştım. Dolayısıyla burada bu konulardan daha fazla bahsetmeme gerek yok.

DOĞA BİLİMLERİNİN DOĞUŞU

Dış gerçekliği düşünmeye yönelik 'bilimsel' yöntemlerimiz son derece soyut yöntemlerdir. Bilim için şeylerin özü, göründükleri gibi olmak değil, garip yasalara göre birbirlerine doğru hareket eden atomlar ve moleküller olmaktır. Dışsal ilişkilerin, bu ilişkilerin karşılaşılma sıklığıyla orantılı olarak ürettiği içsel ilişkiler hesabı, hiçbir yerde bilimsel kavramlar söz konusu olduğunda olduğu kadar korkunç bir şekilde çökmez. Bilimsel düşüncenin düzeni, ne gerçekliğin varoluş biçimiyle ne de önümüze geliş biçimiyle oldukça uyumsuzdur. Bilimsel düşünce yalnızca seçme ve vurgulama yoluyla ilerler. Gerçeğin katı çokluğunu ayrı özlere böleriz, sadece özel olarak var olanı genel olarak kavrarız ve sınıflandırmalarımızla hiçbir şeyi doğal komşuluğunda bırakmayız, ancak bitişik olanı ayırır ve kutupların ayırdığını birleştiririz. Gerçeklik bir bütün olarak mevcuttur. Tüm parçaları eşzamanlıdır, her biri diğeri kadar gerçektir ve her biri bütünü sadece olduğu şey yapmak için gereklidir ve başka bir şey değildir. Ancak bu bütünlüğü ne deneyimleyebilir ne de düşünebiliriz. Deneyimlediğimiz şey, önümüze gelen şey, birbirini kesintiye uğratan parçalı izlenimlerden oluşan bir kaostur;[532] düşündüğümüz şey ise varsayımsal veriler ve yasalardan oluşan soyut bir sistemdir[533].

532 " Doğanın düzeni, ilk bakışta algılandığı gibi, her an bir kaos ve ardından bir başka kaos sunar. Her kaosu tek tek olgulara ayırmalıyız. Kaotik öncülde çok sayıda farklı öncül, kaotik sonuçta çok sayıda farklı sonuç görmeyi öğrenmeliyiz. Bunun yapıldığını varsayarsak, her bir sonucun hangi öncüllere değişmez bir şekilde bağlı olduğunu söyleyemeyiz. Bu noktayı belirlemek için, olguları yalnızca zihnimizde değil, doğada da birbirinden ayırmaya çalışmalıyız. Ancak önce zihinsel analiz yapılmalıdır. Ve herkes bilir ki, bunu gerçekleştirme tarzında bir akıl diğerinden son derece farklıdır." (J. S. Mill, Logic, bk. III. bölüm VII paragraf 1.)

533 Kasım 1881'de 'Unitarian Review'da yayınlanan ve Ocak ve Şubat 1882'de Critique Philosopliique'de çevrilen 'Reflex Action and Theism' başlıklı bir konuşmadan alıntı yapıyorum. "Kavrama ya da kuramsallaştırma yetisi, yalnızca duyularımız aracılığıyla alınan izlenimler dünyasında hiç var olmayan ama duygusal ve pratik öznelliğimiz ta-

rafından belirlenen amaçlar uğruna çalışır. İzlenimlerimizin dünyasını tamamen farklı bir dünyaya, kavrayışımızın dünyasına dönüştürür; ve bu dönüşüm iradeli doğamızın çıkarları doğrultusunda gerçekleştirilir, başka hiçbir amaç için değil. İradi doğayı, belirli öznel amaçları, tercihleri, belirli etkilere, biçimlere, düzenlere olan düşkünlükleri yok edin, deneyimlerimizin kaba düzeninin yeniden şekillendirilmesi için en ufak bir neden kalmazdı. Ancak, sahip olduğumuz ayrıntılı iradi yapıya sahip olduğumuz için, yeniden şekillendirme gerçekleştirilmelidir, bundan kaçış yoktur. Dünyanın içeriği her birimize öznel ilgilerimize o kadar yabancı bir düzen içinde verilir ki, hayal gücümüzün çabasıyla bunun nasıl bir şey olduğunu kendimize resmedemeyiz. Bu düzeni tamamen bozmak zorundayız ve bu düzenden bizi ilgilendiren öğeleri seçip çıkararak ve bunları uzakta bulunan ve onlara 'ait' olduğunu söylediğimiz diğerleriyle ilişkilendirerek, belirli bir sıra ve eğilim dizisi oluşturabilir, belirli yükümlülükleri öngörebilir ve bunlara hazırlanabilir, kaosun yerine sadelik ve uyumun tadını çıkarabiliriz. Gerçek deneyimlerinizin toplamı, o anda ele alındığında ve önemli ölçüde bir araya getirildiğinde tam bir kaos değil midir? Sesimin tınıları, odanın içindeki ve dışındaki ışıklar ve gölgeler, rüzgârın uğultusu, saatin tik takları, bireysel olarak sahip olabileceğiniz çeşitli organik duygular, bunlar bir bütün oluşturuyor mu? Bunların ortasında akıl sağlığınızın tek koşulu, çoğunun sizin için var olmaması ve diğer birkaçının - umarım dile getirdiğim sesler - hafızanızda bu sahneyle hiçbir ilgisi olmayan yerlerden çağrışım yapması, onlarla rasyonel bir düşünce dizisi dediğimiz şeyde birleşmek için uygun ortaklar olması değil midir? -- Rasyonel, çünkü takdir edecek bir organımız olduğu sonucuna götürüyor. Basitçe verilen düzeni takdir edecek bir organımız ya da yetimiz yoktur. Şu anda verili olduğu şekliyle gerçek dünya, tüm varlıklarının ve olaylarının şu andaki toplamıdır. Fakat böyle bir toplamı düşünebilir miyiz? Zamanın belirli bir noktasında tüm varoluşun bir kesitinin ne olacağını bir an için fark edebilir miyiz? Ben konuşurken ve sinekler vızıldarken, bir martı Amazon'un ağzında bir balık yakalıyor, Adirondack vahşi doğasında bir ağaç devriliyor, Almanya'da bir adam hapşırıyor, Tataristan'da bir at ölüyor ve Fransa'da ikizler doğuyor. Bu ne anlama geliyor? Bu olayların birbirleriyle ve en az onlar kadar birbirinden kopuk milyonlarcasıyla eşzamanlı olması, aralarında rasyonel bir bağ kurar ve onları bizim için bir dünya anlamına gelen herhangi bir şeyde birleştirir mi? Oysa dünyanın gerçek düzeni tam da böylesi bir ikincil eşzamanlılıktan başka bir şey değildir. Bu öyle bir düzendir ki, ondan mümkün olduğunca çabuk uzaklaşmaktan başka yapacak bir şeyimiz yoktur. Dediğim gibi, onu kırarız: tarihlere ayırırız, sanatlara ayırırız ve bilimlere ayırırız ve sonra kendimizi evimizde hissetmeye başlarız. On bin ayrı seri düzen oluşturuyoruz. Bunlardan herhangi birine, sanki diğerleri yokmuş gibi tepki verebiliriz. Parçalarının arasında hiçbir zaman anlamlandırılmamış düzenlemeler keşfederiz - matematiksel ilişkiler, teğetler, kareler, kökler ve logaritmik fonksiyonlar - ve sonsuz sayıdaki bunların arasından bazılarına temel ve yasa koyucu deriz ve geri kalanları görmezden geliriz. Bu ilişkiler temeldir, ama sadece bizim amacımız için, diğer ilişkiler de onlar kadar gerçek ve mevcuttur; ve bizim amacımız basitçe kavramak ve öngörmektir. Basit kavrama ve öngörü, saf ve basit öznel amaçlar değil midir? Bunlar bilim dediğimiz şeyin amaçlarıdır; ve mucizelerin mucizesi, henüz hiçbir felsefe tarafından tam olarak açıklığa kavuşturulmamış bir mucize, verili düzenin kendisini yeniden biçimlendirmeye borçlu olmasıdır. Bilimsel, estetik, pratik amaç ve hedeflerimizin birçoğu için kendini esnek gösterir." Ayrıca bkz. Hodgson: Philos. of Refl., ch. V; Lotze:

Bu tür bir bilimsel cebir, bize verilen gerçekliğe çok az benzese de (garip bir şekilde) ona uygulanabilir. Yani, belirli yer ve zamanlarda gerçek değerlere çevrilebilecek ya da duyularımıza düşen kaosun belirli bölümleri olarak yorumlanabilecek ifadeler verir. Böylece teorik bir zevk olduğu kadar beklentilerimiz için de pratik bir rehber haline gelir. Ancak, gerçeklerden anlayan herhangi birinin sistemlerimizi nasıl olup da olağan anlamda 'deneyimin' dolaysız sonuçları olarak adlandırabileceğini anlamıyorum. Her bilimsel kavram ilk etapta birilerinin beyninde 'kendiliğinden oluşan bir varyasyondur'.[534] Yararlı ve uygulanabilir olduğunu kanıtlayan bir tanesine karşılık, değersizlikleri nedeniyle yok olan binlercesi vardır. Bunların doğuşu, kararsız beyin yollarının eşit derecede yol açtığı şiir parlamaları ve zekâ atılımlarına kesinlikle benzer. Ancak şiir ve nükte (eskilerin bilimi gibi) 'kendi varlık bahaneleri' iken ve daha fazla teste tabi tutulmak zorunda değilken, 'bilimsel' kavramlar değerlerini 'doğrulanarak' kanıtlamak zorundadır. Ancak bu test, onların üretilmesinin değil, korunmasının nedenidir ve Artemus Ward'ın esprilerinin kökenini, bilimsel kavramların oluşumunu aynı şekilde gerçek dışı bir şekilde ele almak kadar, öznelerin yüklemlerle 'uyumunu', 'karşılık geldikleri' 'dış ilişkilerin kalıcılığı' ile orantılı olarak açıklamak da mümkündür.

Bilimin inandığı en kalıcı dış ilişkiler hiçbir zaman deneyimin konusu değildir, ancak bir eleme süreciyle, yani her zaman mevcut olan koşulların göz ardı edilmesiyle deneyim altından çıkarılmalıdır. Mekaniğin, fiziğin ve kimyanın temel yasalarının hepsi bu türdendir. Doğadaki tekdüzelik ilkesi de bu türdendir; en isyankâr görünümlerin altında ve onlara rağmen aranması gerekir ve onun doğruluğuna olan inancımız bir kanıtlamayı kabul etmekten çok dini bir inanca benzer. Kelimenin gerçek anlamıyla deneyimin zihnimizde ürettiği

---

Logik, section; 342-351; Sigwart: Logik, bölüm; 60-63, 105.

534 Ekim 1880 tarihli Atlantic Monthly'de yayınlanan 'Büyük Adamlar, Büyük Düşünceler ve Çevre' başlıklı makalede okuyucu bu ifadelerin daha iyi örneklerini bulacaktır. Orada, hem zihinsel hem de sosyal evrimin Darwinci tarzda düşünülmesi gerektiğini ve çevrenin işlevinin, bu tür biçimleri üretmekten çok, görünmez güçler tarafından üretilen biçimleri seçmek olduğunu göstermeye çalıştım; üretmek, Darwinci öncesi evrimciler tarafından düşünülen ve Bay Spencer ve Bay Allen gibi çağdaşları tarafından üzerinde durulan tek işlevdir.

tek bağlılık, bir süre önce iddia ettiğimiz gibi, doğanın yakın yasaları ve somut şeylerin alışkanlıklarıdır; ısının buzu erittiği, tuzun eti koruduğu, balığın sudan öldüğü ve benzerleri...[535] Bunlar gibi 'ampirik gerçeklerin' insan bilgeliğinin muazzam bir bölümünü oluşturduğunu kabul ediyoruz. 'Bilimsel' hakikatler bu hakikatlerle uyum içinde olmalı ya da yararsız oldukları için vazgeçilmelidir; ancak bunlar zihinde daha basit hakikatlerin ortaya çıktığı gibi pasif çağrışımsal bir

535 "Deneyim dünyamızın, başımıza gelenlerin tekrar geleceğini beklememize yol açan çağrışımlarla başladığı tamamen doğrudur. Bu çağrışımlar, bebeğin sütü babasından değil de sütannesinden beklemesine, çocuğun gördüğü elmanın tadının güzel olacağına inanmasına ve onu arzulamasına neden olurken, acı ilacını içeren şişeden korkmasına neden olur. Ancak bu çağrışımların bir kısmı sık sık tekrarlanarak doğrulanırken, diğer bir kısmı çelişkili deneyimlerle bozulur; ve dünya bizim için iki bölgeye ayrılır, biri evimizde olduğumuz ve her zaman aynı dizileri güvenle beklediğimiz; diğeri ise değişken, değişken, tesadüfi olaylarla dolu.

"... Kaza, geniş bir alanda o kadar gündelik bir meseledir ki, bazen düzenin kural olduğu bölgeyi işgal etmesine şaşırmamamız gerekir. Ve şansın kaprisli gücünün şu ya da bu kişileştirmesi, istisnalarda daha fazla düşünmenin bulabileceği zorlukları aşmamıza kolayca yardımcı olur. Evet, gerçekten de İstisna'nın kendine özgü bir cazibesi vardır; bir hayret konusudur ve saf çağrışımın bu ilk aşamasında sözde kurallarımızı benimsediğimiz saflık, onlara müdahale eden mucizeleri benimsediğimiz eşit saflıkla eşleşir.

" Doğa hakkındaki popüler inançların tüm tarihi, evrensel bir fiziksel düzen düşüncesinin, belirli algıların tamamen pasif bir şekilde alınması ve birleştirilmesi yoluyla ortaya çıkmış olabileceği fikrini çürütmektedir. Tüm insanların bilinen olgulardan bilinmeyenlere doğru çıkarım yaptığı ne kadar kuşku götürmezse, bu prosedürün (izleğin) kendiliğinden ortaya çıkan fenomenal materyallerle sınırlandırılması halinde, asla genel bir tekdüzelik inancına yol açmayacağı, yalnızca yasa ve yasasızlığın dünyayı rengârenk bir değişim içinde yönettiği inancına yol açacağı da o kadar kesindir. Katı ampirizm açısından bakıldığında, bir yanda rastlantıları, diğer yanda çelişkileriyle tikel algıların toplamından başka hiçbir şey mevcut değildir.

" Dünyada ilk bakışta görünenden daha fazla düzen olduğu, düzen aranana kadar keşfedilmez. Onu aramak için ilk dürtü pratik ihtiyaçlardan kaynaklanır: amaçlara ulaşılması gereken yerde, bir özelliğe sahip olan ya da bir sonuç üreten güvenilir araçları bilmemiz gerekir. Ancak pratik ihtiyaç, gerçek bilginin koşulları üzerine düşünmemizin ilk vesilesidir; böyle bir ihtiyaç olmasaydı bile, bizi salt çağrışım aşamasının ötesine taşıyacak güdüler yine de mevcut olurdu. Çünkü insan, benzerin benzerle birleştiği doğal süreçler ile benzerin benzemezle birleştiği doğal süreçleri eşit bir ilgiyle değil, daha doğrusu eşit bir ilgisizlikle düşünür; ilk süreçler düşüncesinin koşullarıyla uyumludur, ikincisi değildir; ilkinde kavramları, yargıları, çıkarımları gerçeklere uygulanır, ikincisinde böyle bir uygulama yoktur. Ve böylece, başlangıçta ona düşünmeksizin gelen entelektüel tatmin, sonunda onda, kendi düşüncesinin temel unsuru ve yol gösterici ilkesi olan rasyonel süreklilikleri, tekdüzelikleri ve zorunlulukları tüm fenomenal dünyada gerçekleştirme yönünde bilinçli bir arzu uyandırır." (C.Sigwart: Logik, II. 380-2.)

şekilde ortaya çıkmaz. Bilimsel bir gerçeği kanıtlamak için kullanılan deneyimler bile çoğunlukla gerçeğin kendisi varsayıldıktan sonra elde edilen yapay laboratuvar deneyimleridir. 'İçsel ilişkileri' doğuran deneyimler yerine, buradaki deneyimleri doğuran şey içsel ilişkilerdir.

Deneyim elinden gelenin en iyisini yaptıktan sonra beyinde olan şey, dışsal bir güç tarafından şekillendirilen her maddi kütlede olan şeydir - örneğin ellerimle yapabileceğim her puding veya harçta. Dışarıdan gelen biçimlendirme, elementleri, etkilerini sırayla göstermeleri için yeni iç güçleri serbest bırakan birlikteliklere sokar. Ve fikirlerimizin, deneyimin ardından gelen ve özgür zihinsel oyunumuzu oluşturan rastgele ışımaları ve yeniden yerleşimleri, beyinler tamamen aynı 'dış ilişkilere' maruz kalsa bile, beyinden beyine muazzam farklılıklar gösteren bu ikincil iç süreçlerden kaynaklanır. Yüksek düşünce süreçleri varlıklarını, bu fiziksel agregaların bir araya gelmesini sağlayan manipülasyonlardan çok, hamurun ekşimesine ve mayalanmasına, harcın sertleşmesine ya da karışımlardaki tortuların çökmesine karşılık gelen nedenlere borçludur. Benzer çağrışımlar ve akıl yürütmeler üzerine yaptığımız çalışmalar bize, insanın tüm üstünlüğünün, beyninde en sık rastlanan dış kohezyonlar tarafından aşındırılan yolların kırılabilmesindeki kolaylığa bağlı olduğunu öğretti. Bu istikrarsızlığın nedenleri, bu noktanın ve şu noktanın onda neden kopma yeri haline geldiğinin tamamen belirsiz olduğunu gördük. Bu tuhaflıkla ilgili açık olan tek şey, onun geçişli karakteri ve insanın 'deneyimine' başvurmanın onu açıklamaya yetmeyeceğinin kesinliği gibi görünmektedir.

Bilimsel sistemlerden estetik ve etik sistemlere geçtiğimizde, herkes kolayca kabul eder ki, her ne kadar unsurlar deneyimin meseleleri olsa da, içlerine örüldükleri tuhaf ilişki biçimleri pasif olarak alınan deneyimin düzeniyle uyumsuzdur. Estetik ve etik dünyası ideal bir dünyadır, bir Ütopya'dır, dış ilişkilerin çelişmekte ısrar ettiği, ama bizim de inatla gerçek kılmaya çalıştığımız bir dünyadır. Doğanın verili düzenini değiştirmeyi neden bu kadar inatla arzuluyoruz? Basitçe, şeyler arasındaki diğer ilişkiler bizim için zaman ve mekân bağlantılarının salt sıklık oranlarından çok daha ilginç ve çekici olduğu için. Bu diğer ilişkilerin hepsi ikincil ve beyin doğumludur, çoğu duyarlılığımızın 'kendiliğinden varyasyonlarıdır', bu sayede deneyimin belirli

unsurları ve zaman ve mekândaki belirli düzenlemeler, başka türlü hissedilemeyecek bir uyumluluk kazanmıştır. Alışılmış düzenlemelerin de kabul edilebilir hale gelebileceği doğrudur. Ancak yalnızca alışılmış olanın bu uyumluluğu, gerçek içsel uyumluluğun yalnızca bir taklidi ve sahtesi olarak hissedilir ve zekânın bir işareti de asla birini diğeri ile karıştırmamaktır.

O halde düşüncemizin nesneleri arasında ideal ve içsel ilişkiler vardır ve bunlar hiçbir şekilde dış deneyim düzeninin yeniden üretimi olarak yorumlanamaz. Estetik ve etik alanlarda bu düzenle çatışırlar - cennetin krallığıyla ilk Hıristiyan ve soyut adalet hayaliyle çağdaş anarşist, size gerçek düzenin gelebilmesi için mevcut düzenin kökünden ve dalından yok olması gerektiğini söyleyecektir. Şimdi, düşüncemizin nesneleri arasında 'bilimsel' olarak adlandırılan ilişkilerin özelliği şudur: etik ve estetik ilişkilerden daha fazla dış düzenin içsel yeniden üretimleri olmasalar da, yine de bu düzenle çatışmazlar, ancak bir kez içsel güçlerin oyunuyla ortaya çıktıktan sonra, izlenimlerimizin etkilediği zaman ve mekân ilişkileriyle uyumlu olmak için -en azından bazıları, yani kayıt konusu olacak kadar uzun süre hayatta kalan tek olanlar - bulunurlar.

Başka bir deyişle, her ne kadar doğanın malzemeleri onları etik formlara çevirmemize yavaş ve cesaret kırıcı bir şekilde, ama estetik formlara daha kolay bir şekilde katkıda bulunsa da; bilimsel formlara çevirmeye kendilerini nispeten kolay ve eksiksiz bir şekilde ödünç verirler. Çeviri, doğrudur, muhtemelen hiçbir zaman sona ermeyecektir. Bizim tek bir sözümüzle algısal düzen ortadan kalkmaz ya da onun yerine doğru kavramsal ikame ortaya çıkmaz[536]. Bu çoğu zaman ölümcül bir mücadeledir ve birçok bilim adamı, Johannes M illler gibi, bir araştırmadan sonra "Çalışma bitmiştir" diyebilir. Ancak zafer üstüne zafer, düşmanımızın esas sonunun yenilgi olduğundan emin olmamızı sağlar.[537]

536 Cf. Hodgson : Philosophy of Reflection, kitap II , bölüm V.

537 'Bilimsel' olma arzusu, şimdiki nesil için öylesine bir kabile idolüdür ki, her birimiz tarafından annesinin sütüyle öylesine emilir ki, bunu hissetmemesi gereken bir yaratığı düşünmekte zorlanırız ve bunu tamamen kendine özgü ve tek taraflı öznel bir ilgi olarak özgürce ele almak daha da zordur. Ama işin doğrusu, ırkın kültürlü üyelerinden bile çok azı bunu paylaşmıştır; bu kavram ancak bir ya da iki nesil önce icat edilmiştir. Or-

SAF BİLİMLERİN DOĞUŞU

Şimdi doğa bilimlerinin deneyimle olan ilişkisini genel hatlarıyla ifade ettim ve daha sonraki bir sayfada bu konuya tekrar dönerek söyleyeceklerimi tamamlayacağım. Şu anda saf ya da a priori bilimler olarak adlandırılan Sınıflandırma, Mantık ve Matematik bilimlerine geçeceğim. Bunlarla ilgili tezim, bunların doğa bilimlerinden bile daha az, deneyimimize geldiği şekliyle dünyanın düzeninin etkileri olduğudur. SAF BİLİMLER yalnızca KARŞILAŞTIRMANIN SONUÇLARINI İFADE EDER; karşılaştırma dış izlenimlerin deneyimlendiği düzenin

---

taçağda sadece dinsiz büyü anlamına geliyordu; ve şimdi bile doğuluları nasıl etkilediği, Sir A. Layard'ın 'Ninova ve Babil' kitabının sonunda yayınladığı, bir Türk kadısının kendisinden istatistiksel bilgi isteyen bir İngiliz gezgine yazdığı mektupta büyüleyici bir şekilde gösterilmektedir. Bu belge tam olarak verilmeyecek kadar öğreticidir. Şöyle devam etmektedir

Değerli Dostum ve Limr'imin Neşesi!

"Benden istediğiniz şey hem zor hem de faydasız. Bütün günlerim bu yerde geçmesine rağmen, ne evleri saydım, ne de sakinlerinin sayısını araştırdım; birinin katırlarına yüklediği, diğerinin gemisinin dibine istiflediği şeylere gelince, bu benim işim değil. Ama her şeyden önce, bu şehrin önceki tarihine bakılırsa, İslam'ın kılıcı gelmeden önce kafirlerin ne kadar pislik ve karışıklık içinde olduğunu yalnızca Tanrı bilir. Bunu araştırmak bizim için kârlı değildir.

"Ey nefsim! Ey kuzum, seni ilgilendirmeyen şeylerin ardına düşme. Sen bize geldin, biz de sana hoş geldin dedik.

" Gerçek şu ki, çok söz söyledin; ama bir zararı yok, çünkü konuşan başka, dinleyen başka. Halkının modasına uyarak bir yerden başka bir yere gittin, ta ki bir yerde mutlu ve hoşnut olana dek. Biz (Tanrı'ya şükürler olsun) burada doğduk ve asla buradan ayrılmak istemiyoruz. O halde, insanlar arasında genel bir ilişki fikrinin anlayışlarımız üzerinde herhangi bir etki yaratması mümkün müdür? Tanrı korusun!

"Dinle, ey oğlum! Tanrı inancına denk bir bilgelik yoktur! Dünyayı O yarattı ve O'nun yaratışının gizemlerine nüfuz etmeye çalışırken kendimizi O'na benzetebilir miyiz? Bu yıldız şu yıldızın etrafında dönüyor, şu kuyruklu yıldız da şu kadar yılda bir gidip geliyor, diyebilir miyiz? Bırak gitsin! O'nun elinden çıkan, ona yol gösterecek ve yönetecektir.

"Ama sen bana, 'Çekil ey insan, çünkü ben senden daha bilgiliyim ve daha çok şey gördüm' diyeceksin. Benden daha iyi olduğunu düşünüyorsan, hoş geldin. Tanrı'ya şükürler olsun ki, ihtiyacım olmayan şeyi aramıyorum. Umursamadığım şeyleri öğrenmişsin; gördüklerine gelince, yüzüne tükürürüm. Çok bilgi sana çift karın mı yaratacak, yoksa gözlerinle cenneti mi arayacaksın?

" Ey dostum! Eğer mutlu olmak istiyorsan, de ki. Tanrı'dan başka Tanrı yoktur! Kötülük yapma ve böylece ne insandan ne de ölümden korkacaksın; çünkü senin de zamanın gelecek!

" Ruhu yumuşak (El Fakir) '

Imaum Ali Zadi. '

düşünülebilir bir etkisi değildir - zihinsel yapımızın doğuştan gelen kısımlarından biridir; bu nedenle saf bilimler, oluşumunda deneyimin hiçbir ilgisi olmayan bir önermeler bütünü oluşturur.

İlk olarak, karşılaştırmanın doğasını ele alalım. Şeyler arasındaki benzerlik ve farklılık ilişkilerinin, bunları deneyimleyebileceğimiz zaman ve mekân düzeniyle hiçbir ilgisi yoktur. Tanrı tarafından yaratılmış ve hafıza ve karşılaştırma yetileriyle donatılmış yüz varlık varsayalım. Varsayalım ki her birinin üzerine aynı duyumlar yüklenmiş olsun, ama farklı düzenlerde. Bazıları bir kereden fazla tek bir duyuma sahip olmasın. Bazılarında şu, bazılarında bu tekrarlansın. Akla gelebilecek her türlü permütasyon geçerli olsun. Ve sonra bırakın sihirli fener gösterisi sönsün ve yaratıklar sonsuzluk boşluğunda, üzerinde düşünecekleri anılarından başka bir şey olmadan kalsınlar. Kaçınılmaz olarak uzun boş zamanlarında deneyimlerinin öğeleriyle oynamaya başlayacak ve onları yeniden düzenleyecek, sınıflandırıcı seriler oluşturacak, griyi beyaz ve siyahın arasına, turuncuyu kırmızı ve sarının arasına yerleştirecek ve diğer tüm benzerlik ve farklılık derecelerinin izini süreceklerdir. Ve bu yeni yapı yüz yaratığın hepsinde tamamen aynı olacaktır, orijinal deneyimlerin sıralamasındaki çeşitliliğin bu yeniden düzenleme açısından hiçbir etkisi olmayacaktır. Her türlü sıralama biçimi aynı sonucu verecektir, çünkü sonuç duyumların içsel doğaları arasındaki ilişkiyi ifade eder ve bunların dışsal ardışıklığı sorunu bununla tamamen ilgisizdir. Siyah, beyazdan her zaman birbirine yakın oldukları bir dünyada, her zaman birbirinden uzak oldukları bir dünyada olduğu kadar farklı olacaktır; nadiren göründükleri bir dünyada, her zaman göründükleri bir dünyada olduğu kadar farklı olacaktır.

Ancak 'kalıcı dış ilişkiler' savunucusu yine de suçlamasına geri dönebilir: Beyaz ve siyahın farklı olduğundan bu kadar emin olmamızı sağlayan şey bunlardır, diyebilir; çünkü siyahın bazen beyaza benzediği bazen de ondan farklı olduğu bir dünyada asla bu kadar emin olamazdık. Bu dünyada siyah ve beyaz her zaman farklı olduğu içindir ki, aralarındaki farka ilişkin duyum düşüncenin zorunlu bir biçimi haline gelmiştir. Bir yanda renk çifti ve diğer yanda farklılık duygusu, sadece kendimiz tarafından değil atalarımız tarafından da ayrılmaz

bir şekilde deneyimlenmiş, zihinde ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlanmıştır. Farklılığı uyandırabilecekleri tek olası duygu haline getiren zihnin herhangi bir temel yapısı aracılığıyla değil; hayır, sadece o kadar sık farklılaştıkları için, sonunda bizde başka bir şey yaptıklarını hayal etme iktidarsızlığı yarattılar ve bu ilişkinin gerekliliğini hissetmemiz için tek bir deneyimin yeterli olacağı yaratıkların az önce sunulan gibi muhteşem bir açıklamasını kabul etmemizi sağladılar.

Bay Spencer'ın buna katılıp katılmayacağını bilmiyorum; - ya da umurumda değil, çünkü bu anlaşılmaz yazarın sözlerinin anlamından daha fazla çözülmesi gereken gizemler var. Ama bana göre farklılık yargımızın böyle bir açıklaması kesinlikle anlaşılmaz. Siyah ve beyazı artık farklı buluyoruz, diyor açıklama, çünkü onları her zaman öyle bulduk. Ama neden onları her zaman öyle bulmuş olalım? Farklılık neden bu kadar değişmez bir şekilde onları düşünürken aklımıza gelsin? Bunun ya öznel ya da nesnel bir nedeni olmalı. Öznel neden sadece zihinlerimizin siyah ve beyaz arasında mümkün olan tek bilinçli geçiş türünün farklılık duygusu olacak şekilde inşa edilmiş olması olabilir; nesnel neden ise sadece farklılığın her zaman orada, bu renklerle birlikte, zihnin dışında nesnel bir olgu olarak var olması olabilir. Öznel akıl dış frekansı iç yapıyla açıklar, iç yapıyı dış frekansla değil ve böylece deneyim-teorisini teslim eder. Nesnel akıl basitçe, eğer dışsal bir farklılık varsa zihnin bunu bilmesi gerektiğini söyler - ki bu bir açıklama değildir, sadece zihnin bir şekilde orada ne olduğunu bildiği gerçeğine bir itirazdır.

Yapılacak tek açık şey, sözde bir açıklama sahtekârlığından vazgeçmek ve farklılık duygusunun şüphesiz doğal bir şekilde, ama anlamadığımız bir şekilde ortaya çıktığı gerçeğine geri dönmektir. Her halükarda bu, arka merdiven yoluydu ve en başından beri, bilincin, (tam da bu reaksiyonun sonucu olarak) şimdi zıt bir çift olarak adlandırdığımız şeyin bir teriminden diğerine geçişi hissedebildiği tek reaksiyon şekli oldu.

Nesnelerin farklılıklarını, benzerliklerini ve derecelerini fark ettiğinde, zihin kendi etkinliğini hisseder ve buna karşılaştırma adını verir. Materyallerini karşılaştırması gerekmez, ancak bir kez bunu yapmak için harekete geçerse, onları tek bir sonuçla karşılaştırabilir ve bu

da materyallerin kendi doğalarının sabit bir sonucudur. Farklılık ve benzerlik bu nedenle ideal nesneler ya da kavramlar arasındaki ilişkilerdir. Siyah ve beyazın farklı olup olmadığını öğrenmek için deneyim dünyasına başvurmama hiç gerek yoktur; salt fikirler yeterlidir. Siyah ile kastettiğim şey, beyaz ile kastettiğim şeyden farklıdır, bu renkler zihnimin dışında var olsun ya da olmasın. Eğer var olurlarsa, farklılık göstereceklerdir. Beyaz şeyler kararabilir, ama bu üç kelimeyle kesin bir şey kastettiğim sürece, siyahları beyazlarından farklı olacaktır."[538]

Bundan sonra zaman ve mekân ilişkilerini ifade eden tüm önermelere ampirik önermeler diyeceğim; ve bir karşılaştırmanın sonuçlarını ifade eden tüm önermelere rasyonel önermeler adını vereceğim. Bu sonuncu adlandırma bir anlamda keyfidir, çünkü benzerlik ve farklılık genellikle şeyler arasındaki tek rasyonel ilişkiler olarak görülmez. Bununla birlikte, daha sonra, yaygın olarak farklı olduğu varsayılan diğer birçok rasyonel ilişkinin bunlara nasıl çözülebileceğini göstermeye devam edeceğim, böylece rasyonel önermeler tanımımın, şimdi göründüğünden daha az keyfi olduğunu kanıtlayarak sona ereceğine inanıyorum.

EŞİT FARKLILIK VE ARACI KARŞILAŞTIRMA DİZİSİ

Bölüm 12'de zihnin birbirini izleyen anlarda aynı anlama gelebileceğini ve yavaş yavaş kalıcı ve sabit anlamlar, ideal nesneler ya da kavramlar stokuna sahip olduğunu gördük; bunların bazıları, örneğin siyah ve beyaz gibi evrensel nitelikler, bazıları ise bireysel şeylerdir. Artık sadece nesnelerin kalıcı zihinsel varlıklar olmadığını, aynı zamanda karşılaştırma sonuçlarının da kalıcı olduğunu görüyoruz. Nesneler ve farklılıkları birlikte değişmez bir sistem oluşturur. Aynı nesneler, aynı şekilde karşılaştırıldığında, her zaman aynı sonuçları verir; eğer sonuç aynı değilse, o zaman nesneler başlangıçta kastedilen nesneler değildir.

538 "Ateşi olan bir adam şekerden acı bir tat alsa da, başka bir zaman tatlı bir tat alsa, yine de bu adamın zihnindeki acı fikri, tatlı fikrinden sadece safra tadı almış kadar net ve farklı olacaktır. Aynı türden bir cismin tat yoluyla bir anda bir, başka bir anda başka bir fikir üretmesi tatlı ve acı fikirleri arasında nasıl bir karışıklık yaratıyorsa, aynı şeker parçasının aynı anda zihinde her ikisini de üretmesi de beyaz ve tatlı ya da beyaz ve yuvarlak fikirleri arasında öyle bir karışıklık yaratır." Locke'un Deneme'si, bk. ii. ch. xi. § 3.

Sabit sonuç aksiyomu olarak adlandırabileceğimiz bu son ilke, yalnızca karşılaştırdığımızda değil, belirli bir konuyu akla gelebilecek herhangi bir şekilde topladığımızda, böldüğümüzde, sınıflandırdığımızda ya da sonuç çıkardığımızda, tüm zihinsel işlemlerimizde geçerlidir. En genel ifadesi "Aynı şekilde işlem gören Aynı'yı verir" olacaktır. Matematikte " toplanan ya da çıkarılan eşitler, eşitleri verir" ve benzer şekillerde karşımıza çıkar. Bununla tekrar karşılaşacağız.

Gözlemlediğimiz bir sonraki şey, karşılaştırma işleminin kendi sonuçları üzerinde tekrarlanabileceğidir; başka bir deyişle, bulduğumuz çeşitli benzerlikleri ve farklılıkları düşünebilir ve bunları birbirleriyle karşılaştırarak daha yüksek bir düzenin farklılıklarını ve benzerliklerini oluşturabiliriz. Zihin böylece benzerlik-farklılık kümelerinin farkına varır ve aralarında aynı tür ve miktarda fark olan terimler dizisi oluşturur; bu terimler birbirlerini izledikçe sabit bir seri artış yönünü korurlar. Bir dizi işlemdeki bu sabit yön duygusunun temel bir zihinsel olgu olduğunu Bölüm 13'te görmüştük. "A, B'den farklıdır, C'den farklıdır, D'den farklıdır, vs." ancak farklar aynı yönde olduğunda bir seri oluşturur. Böyle bir fark serisinde tüm terimler kendilerinden öncekilerden aynı şekilde farklıdır. Müzikteki kromatik dizinin notaları... 1, 2, 3, 4, 5, sayıları bilinen örneklerdir. Zihin böyle bir diziyi bir bütün olarak kavrar kavramaz, birbirinden uzak iki terimin birbirine yakın iki terimden daha fazla farklılık gösterdiğini ve herhangi bir terimin uzak bir terimden yakın bir ardılından daha fazla farklılık gösterdiğini algılar ve bu, terimler ne olursa olsun ya da farklılığın türü ne olursa olsun, her zaman aynı türden olması koşuluyla geçerlidir.

Bu ORTALAMA KARŞILAŞTIRMA İLKESİ kısaca (belirsiz de olsa) "çoktan çok olan azdan da çoktur" formülü ile ifade edilebilir - çok ve az kelimeleri basitçe farklılıkların sabit bir yönü boyunca artış derecelerini temsil eder. Böyle bir formül tüm olası durumları kapsayacaktır, örneğin, erkenden erken olan geçten daha erkendir, kötüden daha kötü olan iyiden daha kötüdür, doğunun doğusu batının doğusudur; vs. vs. gibi.[539] Sembolik olarak, bunu a < b < c < d şeklinde yazabilir

539 Cf. Bradley, Logic, p. 226.

ve herhangi bir sayıda aracının, bizi yazılı kalan şeyde herhangi bir değişiklik yapmak zorunda bırakmadan silinebileceğini söyleyebiliriz.

Aracı karşılaştırma ilkesi, homojen olarak ilişkili terimlerden oluşan birçok dizide geçerli olan bir yasanın yalnızca bir biçimidir; ara terimlerin atlanmasının ilişkileri aynı bırakması yasası. Bu ARA TERİMLERİN ATLANMASI ya da AKTARILMIŞ İLİŞKİLER EKSENİ, birazdan göreceğimiz gibi, mantıkta çıkarımın temel ilkesi olarak, aritmetikte sayı dizilerinin temel özelliği olarak, geometride düz çizginin, düzlemin ve paralelin özelliği olarak ortaya çıkar. Genel olarak insan düşüncesinin en geniş ve en derin yasası gibi görünmektedir.

Bazı terim listelerinde karşılaştırmanın sonucu farksızlık ya da farklılığın yerine eşitlik olabilir. Burada da aracılar atlanabilir ve matematik bilimlerinin büyük ilkesi olan "eşitlerin eşitleri eşittir" şeklindeki aracı eşitlik aksiyomuyla ifade edilen genel sonuçla aracı karşılaştırma devam ettirilebilir. Bu da zihnin salt keskinliğinin bir sonucudur ve deneyimlerin bir araya geliş sırasından tamamen bağımsızdır. Yine sembolik olarak: a = b = c = d, daha önce gördüğümüz terimlerin silinmesi ile ilgili aynı sonuçtur.

SINIFLANDIRMA SERİSİ

Böylece zorunlu ve değişmez ideal mukayese hakikatlerinden oluşan oldukça karmaşık bir sisteme sahip oluruz; bu sistem herhangi bir sıra veya sıklık düzeninde deneyimlenen terimlere, hatta zihnin hayali kurguları gibi hiç deneyimlenmemiş veya deneyimlenmeyecek terimlere bile uygulanabilir. Bu karşılaştırma gerçekleri sınıflandırmalarla sonuçlanır. Bilinmeyen bir nedenden ötürü, deneyimin düzenini bozmak ve materyallerini seri düzenlerde sınıflandırmak, farklılığın basamağından basamağına ilerlemek ve serilerin kendi aralarındaki geçişlerini ve inosülasyonlarını yorulmadan düşünmek zihin için büyük bir estetik zevktir. Bilimlerin çoğunda ilk adımlar tamamen sınıflandırmaya yöneliktir. Olguların kolayca zengin ve karmaşık serilere ayrıldığı yerlerde (bitkiler, hayvanlar ve kimyasal bileşiklerin yaptığı gibi), serilerin sadece görüntüsü bile zihni kendine özgü bir tatminle doldurur ve gerçek materyalleri doğal olarak kendilerini seri sınıflandırmaya

uygun hale getiren bir dünya, o ölçüde daha rasyonel bir dünyadır, zihnin kendilerini daha yakın hissedeceği bir dünyadır. Nesilleri neredeyse hiç geçmemiş olan evrim öncesi doğa bilimcileri tarafından, sınıflandırmaların Tanrı'nın zihnine dair nihai içgörüler olduğu ve bizi onun yöntemlerine hayranlıkla doldurduğu varsayılmıştır. Doğanın bunları yapmamıza izin vermesi, onun Düşüncesinin onun bağrında var olduğunun bir kanıtıydı. Bu nedenle, deneyimin olguları seri olarak sınıflandırılamadığı sürece, deneyim en azından arzuladığımız yollardan birinde rasyonel olmayı başaramaz.

MANTIK SERİSİ

Karşılaştırma işlevine çok yakın bir işlev de yargılama, yükleme ya da kapsama işlevidir. Aslında, bu temel zihinsel işlevler birbirleriyle o kadar iç içe geçer ki, belirli bir zihinsel işlemi bunlardan hangisiyle adlandıracağımız çoğu zaman sadece pratik bir kolaylık meselesidir. Karşılaştırmalar benzer şeylerin gruplandırılmasıyla sonuçlanır ve şu anda (ayrım ve soyutlama yoluyla) benzerliklerin hangi açılardan elde edildiğine dair kavramlar ortaya çıkar. Gruplar cinsler ya da sınıflardır, özellikler ise karakterler ya da niteliklerdir. Nitelikler yine karşılaştırılabilir, daha yüksek dereceli cinsler oluşturabilir ve karakterleri seçilebilir; böylece yeni bir tür seriye, dayandırma ya da türün türü içermesi serisine sahip oluruz. Dolayısıyla atlar dört ayaklı, dört ayaklılar hayvan, hayvanlar makine, makineler yıpranmaya meyilli vs.dir. Bunun gibi bir dizide, terimlerin çeşitli bağlantıları başlangıçta çok farklı zamanlarda ve farklı koşullar altında yapılmış olabilir. Ancak hafıza bunları daha sonra bir araya getirebilir ve bunu yaptığında, seri artışını kavrama yeteneğimiz, bunların aynı ilişkiyle birleşmiş ardışık terimlerden oluşan tek bir sistem olarak bilincine varmamızı sağlar[540].

Her ne zaman bu şekilde bilinçli hale gelirsek, en yüksek entelektüel öneme sahip olan ve üzerine tüm mantık yapısının inşa edildiği ek bir ilişkinin farkına varabiliriz. Aracılı yüklemenin veya kapsamanın

540 Bunların tek bir sistem oluşturduğuna dair bu kavrayış, Bay Bradley'in tüm akıl yürütmelerin altında yatan inşa eylemi ile kastettiği şeydir. Metnimin bir sonraki paragrafında sözünü ettiğim ek ilişkinin daha sonra ortaya çıkan farkındalığı, bu yazarın inceleme eylemi olarak adlandırdığı şeydir. Cf. Principles of Logic, bk. II. pt. i. chap. III.

ilkesi, yalnızca atlanan aracıların bir dizi ardışık yüklemeye uygulanmasıdır. Bu, serideki herhangi bir önceki terimin, aradaki herhangi bir terime hangi ilişkide bulunuyorsa, aynı ilişkide herhangi bir sonraki terime de bulunduğunu ifade eder; başka bir deyişle, bir özelliği olan her şeyin o özelliğin tüm özelliklerine sahip olduğu; ya da daha kısaca, bir türün bir parçası olan her şeyin, o türün türünün bir parçası olduğu anlamına gelir. Bu ifadenin biraz açıklanması, içerdiklerini ortaya çıkaracaktır.

Akıl yürütme bölümünde soyutlama ve nitelikleri yükleme konusundaki büyük motivasyonumuzu öğrendik. Bu, değişen pratik amaçlarımızın gerçeğin farklı açılarından farklı zamanlarda tutunmamızı gerektirdiğidir. Ancak bu amaçlar olmasaydı, "bir bütün olarak görmekten" ve her zaman aynı şekilde görmekten memnun olurduk. Ancak amaç, bir yönü önemli hale getirir; bu yüzden dikkatin dağılmasını önlemek için, gerçeği o an için sadece o yön olarak ele alır ve diğer gereksiz belirlemeleri göz ardı ederiz. Kısacası, o yönü gerçek şeyin yerine koyarız. Amacımız için, yön bütünü yerine geçebilir ve ikisi aynıymış gibi muamele görür ve "dir" kelimesi (bütünü, onun yönü veya niteliğiyle kategorik yargıda birleştirir) (diğer şeylerin yanı sıra) gerçekleştirilen tanımlama işlemini ifade eder. a'nın b olduğu, b'nin c olduğu, c'nin d olduğu yüklem serisi, belirli pratik amaçlar için a = b, b = c, c = d vb. denklem serisine çok benzer. Fakat yüklemleme yapmaktaki amacımız nedir? Nihai olarak, istediğimiz her şey olabilir; ancak yakın ve hemen, elimizdeki nesnenin bu nihai amaçla bağlantılı bir türden olup olmadığına dair belirli bir merakı tatmin etmektir. Genellikle bu bağlantı açık değildir ve S nesnesinin P ile bağlantılı bir türden olduğunu, ancak önce kendisinin P ile bağlantılı bir M türünden olduğunu bulduktan sonra anlarız. Böylece, fikirlerimizi bir örnekle sabitlemek gerekirse, Sirius'un nasıl hareket edebileceğine dair bir merakımız vardır (nihai amacımız doğayı fethetmektir). Sirius'un görüş hattında hareket eden bir tür şey olup olmadığı açık değildir. Bununla birlikte, onun spektrumunda hidrojen çizgisinin kaydığı bir tür şey olduğunu bulduğumuzda ve bu tür bir şeyin görüş hattında hareket eden bir tür şey olduğunu düşündüğümüzde; Sirius'un hareket ettiği sonucuna varırız. Sirius'un sıfatı ne olursa olsun, Sirius odur;

sıfatının sıfatı düşüncemizde kendi sıfatının yerini alabilir ve bu, görüşümüzdeki kesin amaca sadık kaldığımız sürece bilgimize hiçbir zarar vermez.

Şimdi lütfen, aracı türlerin bu şekilde ortadan kaldırılmasının ve olanın hat boyunca aktarılmasının, olma kelimesinin anlamına ve bu ilişkiyle birbirine bağlanan herhangi bir terimler dizisinin yapısına dair kavrayışımızdan kaynaklandığına dikkat edin. Bunun herhangi bir şeyin ne olduğu ya da ne olmadığıyla hiçbir ilgisi yoktur; ancak, herhangi bir şey ne olursa olsun, onun aynı zamanda belirsiz olarak ne ise o olduğunu görürüz. Bir görüşe göre, bir 'ler dizisini kavramak, bağladıkları terimler arasındaki bu ilişkiyi kavramaktır; tıpkı birbirini izleyen eşitler listesini kavramanın, bunların baştan sona karşılıklı eşitliğini kavramak olması gibi. Aracılı ikame ilkesi böylece ideal nesnelerin ilişkilerini bu şekilde ifade eder. Bazıları diğerlerine yüklenebilir olan herhangi bir anlamlar kümesiyle (başlangıçta nasıl elde edilmiş olursa olsun) boş bırakılmış bir zihin tarafından keşfedilebilir. Bunları bir seri halinde dizdiğimiz anda, aracıları bırakabileceğimizi, uzak terimleri yakın terimler gibi kullanabileceğimizi ve bir cinsi bir türün yerine koyabileceğimizi görürüz. Bu da gösteriyor ki, aracılı altüst etme ilkesinin deneyimlerimizin özel düzeniyle ya da terimlerin dışsal birliktelikleriyle ve dizilişleriyle hiçbir ilgisi yoktur. Sadece alışkanlık ve çağrışımın bir sonucu olsaydı, evrensel bir geçerliliğe sahip olmadığını kabul etmek zorunda kalırdık; çünkü günün her saatinde şu ya da bu türden olduğunu düşündüğümüz, ancak daha sonra türün özelliklerinden hiçbirine sahip olmadıklarını, türün türüne ait olmadıklarını öğrendiğimiz şeylerle karşılaşırız. Ancak ilkeyi bu vakalara göre düzeltmek yerine vakaları ilkeye göre düzeltiriz. Eğer M olarak adlandırdığımız şey M'nin özelliklerine sahip değilse, o zaman ya ona M derken yanılmışızdır ya da M'nin özellikleri konusunda yanılmışızdır; ya da o artık M değildir, değişmiştir deriz. Ancak hiçbir zaman M'nin özellikleri olmaksızın bir M olduğunu söylemeyiz; çünkü bir şeyi M türünden olarak tasarlamakla, gerçek dünyada M olan herhangi bir şeyi asla bulamayacak olsam bile, M'nin özelliklerine sahip olmasını, M'nin türünden olmasını kastediyorum. Bu algı, siyahın beyaz olmadığı algısının karın asla kararmadığı gerçeğiyle doğrulanamayacağı ya

da fotoğraf kâğıdının güneşe bırakılır bırakılmaz karardığı gerçeğiyle zayıflatılamayacağı gibi, bir dizi dış gerçek tarafından doğrulanamaz ya da başka bir dizi dış gerçek tarafından zayıflatılamaz.

Ardışık yüklemlerin soyut şeması, içerdiği tüm ikame olasılıklarıyla birlikte belirsiz bir şekilde genişletilmiştir, bu nedenle düşüncemizin yapısından ve biçiminden kaynaklanan değişmez bir hakikat sistemidir. Eğer herhangi bir gerçek terim böyle bir şemaya uyarsa, onun yasalarına uyacaktır; uyup uymadıkları doğanın gerçeklerine ilişkin bir sorudur ve yanıtı yalnızca deneysel olarak saptanabilir. Biçimsel mantık, birbirini izleyen olma'larla birbirine bağlanan terimlerin tüm uzak ilişkilerini iskelet biçiminde izleyen ve bunların karşılıklı ikame olasılıklarını sıralayan bilimin adıdır. Aracılı ikame ilkemize çeşitli formülasyonlar vermiştir, bunlardan belki de en iyisi şu geniş ifadedir: herhangi bir zihinsel işlemde aynı olan aynı olanla ikame edilebilir[541].

Sıradan mantıksal seri yalnızca üç terim içerir - "Sokrates, insan, ölümlü". Ama aynı zamanda 'Soritler' de vardır -Sokrates, insan, hayvan, makine, tükenmiş, ölümlü, vs. --Ve bunları terimleri bastırılmış kıyaslar olarak göstermek psikolojiye aykırıdır. Herhangi bir mantığın varlığının temeli, herhangi bir diziyi bir bütün olarak kavrama gücümüzdür ve ne kadar çok terim barındırırsa o kadar iyidir. Terimlerin çokluğu aracılığıyla tekdüze bir ilerleme yönünün bu sentetik bilinci, görünüşe göre, vahşilerin ve aşağı insanların başaramadığı şeydir ve bize olağanüstü orantısal düşünce gücümüzü veren şeydir. Bir olan'lar dizisini bir bütün olarak kavrayabilen zihin -bağlantılı nesneler ideal ya da gerçek, fiziksel, zihinsel ya da sembolik olabilir, fark etmez- ona atlanan aracılar ilkesini de uygulayabilir. Dolayısıyla mantık listesi, kökeni ve temel doğası itibariyle tıpkı daha önce tanımladığımız dereceli sınıflandırma listeleri gibidir. Tüm akıl yürütmelerin temelinde yatan 'rasyonel önerme', ifade edilebildiği tüm çeşitli biçimlerdeki dictum de omni et nullo - bütün için söylenen parça için de geçerlidir, düşüncenin temel yasası, bu nedenle yalnızca, bir şans eseri ikiden fazla

541 Gerçekler, aynı olduklarını kanıtladıkları sürece birbirlerinin altında kalırlar. Elimizdeki amaç için birbirlerinin yerine ikame edilemedikleri sürece, aynı değildirler; ancak başka amaçlar için ve başka açılardan birbirlerinin yerine ikame edilebilirler ve aynı muameleye tabi tutulabilirler. Amaç dışında, elbette hiçbir gerçeklik kesinlikle ve tam olarak aynı değildir.

terimden oluşan bir diziyi aynı anda kavrayan bir zihindeki karşılaştırma işlevinin sonucudur. [542] O halde, şu ana kadar, hem Sistematik Sınıflandırma hem de Mantık, farklılık ve benzerliği ayırt etme kapasitesinin tesadüfi sonuçları olarak görülmektedir; bu kapasite, doğru bir şekilde adlandırılan deneyim düzeninin kesinlikle hiçbir ilgisi olmadığı bir şeydir.

Fakat sistematik sınıflandırmaların nihai teorik önemi bu kadar azken -çünkü şeylerin salt benzerlik derecelerine göre kavranması, bunlar elde edilebildiğinde her zaman başka kavrayış biçimlerine teslim olur- nasıl oluyor da şeyler arasındaki mantıksal ilişkiler hayatın gerçekleriyle ilgilenmek için böylesine güçlü bir güç oluşturuyor (diye sorulabilir)?

22. Bölüm bunun nedenini zaten vermiştir. Bu dünya, her şeyin farklı olduğu ve sahip olduğu özelliklerin nihai olduğu ve daha fazla yüklemi olmayan bir dünya olabilir. Böyle bir dünyada, ayrı şeyler olduğu kadar çok çeşit de olacaktır. Yeni bir şeyi asla eski bir türün altına koyamayız; ya da koyabilseydik bile bunun hiçbir sonucu olmazdı. Ya da yine bu, sayısız şeyin bir türden olduğu, ancak hiçbir somut şeyin uzun süre aynı türden kalmadığı, ancak tüm nesnelerin bir akış içinde olduğu bir dünya olabilir. Burada da, tümevarım ve çıkarım yapabilsek de, önermelerimizin özneleri biz konuşurken değişmiş olacağından, mantığımızın pratikte bize hiçbir faydası olmazdı. Bu tür dünyalarda, mantıksal ilişkiler elde edilir ve (şüphesiz) şu anda olduğu gibi bilinirdi, ancak bunlar yalnızca teorik bir şema oluşturur ve yaşamın yürütülmesi için hiçbir faydası olmazdı. Ama bizim dünyamız böyle bir dünya değildir. Çok tuhaf bir dünyadır ve tam da mantığın işine yarar. En azından içerdiği şeylerden bazıları diğer şeylerle aynı türdendir; bazıları her zaman bir zamanlar oldukları türden kalırlar ve bazı özellikleri ayrılmaz bir şekilde bir araya gelir ve her zaman bir arada bulunabilirler. Bu sonuncu şeylerin hangileri olduğunu kelimenin tam anlamıyla deneyim yoluyla öğreniriz ve deneyimin sonuçları 'ampirik önermelerde' somutlaşır. Şimdi böyle bir şeyle karşılaştığımızda, sağduyumuz onun belirli bir türden olduğunu not eder; öğrenmemiz hemen

542 Başka bir deyişle, Wundt'un insan düşüncesinin temel biçimi olduğunu iddia ettiği salt dikotomik düşünce tarzının ötesine geçmiş bir zihin (Physiol. Psych., II. 312).

o türün türünü, sonra o türün türünü ve bu şekilde devam eder; öyle ki bir anlık düşünme bize o şeyin bağlantıyı asla doğrudan algılayamayacağımız kadar uzak bir türden olduğunu fark ettirebilir. Aracıların kafalarının üzerinden bu son türe doğru uçuş, buradaki zihinsel operasyonun temel özelliğidir. Açıktır ki bu, seri artışı kavrama duyumuzun saf bir sonucudur; ve seriyi oluşturan çeşitli önermelerin aksine (ve bunların hepsi ampirik olabilir), şeylerin deneyimlendiği zaman ve mekan düzeniyle hiçbir ilgisi yoktur.

MATEMATİKSEL İLİŞKİLER

Sistematik sınıflandırma ve mantıksal çıkarım olarak adlandırılan a priori gereklilikler bu kadar. Düşüncenin a priori gereklilikleri olarak geçen diğer veri bağlantıları matematiksel yargılar ve belirli metafiziksel önermelerdir. Bu sonuncusunu daha ileride ele alacağız. Matematiksel yargılara gelince, bunların hepsi daha önce tanımlanan anlamda 'rasyonel önermeler'dir, çünkü karşılaştırma sonuçlarını ifade ederler ve daha fazlasını ifade etmezler. Matematiksel bilimler yalnızca benzerlikler ve eşitliklerle ilgilenir, birlikte varoluşlar ve dizilerle değil. Dolayısıyla, ilk etapta, deneyim düzeniyle hiçbir bağlantıları yoktur. Matematiğin karşılaştırmaları sayılar ve geniş büyüklükler arasındadır ve sırasıyla aritmetiği ve geometriyi doğurur.

Sayı, öncelikle şeyleri ayırt etmede dikkatimizin vuruşlarını ifade ediyor gibi görünmektedir. Bu vuruşlar büyük ya da küçük gruplar halinde hafızada kalır ve gruplar karşılaştırılabilir. Ayırt etme, bildiğimiz gibi, bir bütün olarak şeyin hareketliliği tarafından psikolojik olarak kolaylaştırılır. Ancak her bir şey içinde parçaları ayırt ederiz; böylece herhangi bir olgunun kaç şey olabileceği son kertede onu ele alış biçimimize bağlıdır. Bir küre bölünmemişse birdir; yarım kürelerden oluşuyorsa ikidir. Bir kum yığını bir şeydir ya da saymak istediğimiz gibi yirmi bin şeydir. Ritimler oluşturmak için sadece vuruşları sayarak kendimizi eğlendiririz ve bunları karşılaştırır ve adlandırırız. Zihnimizde yavaş yavaş bir sayı dizisi oluşur. Bu, içinde seri bir artış yönü olan tüm terim listeleri gibi, terimleri arasında "çoktan çok olan azdan da çoktur" aksiyomuyla ifade ettiğimiz aracı ilişkilerin anlamını da beraberinde taşır. Bu aksiyom aslında sadece terimlerin artan bir

seri oluşturduğunu ifade etmenin bir yolu gibi görünmektedir. Ancak, buna ek olarak, sayma vuruşlarımız arasındaki diğer bazı ilişkilerin de farkındayız. Bunları istediğimiz yerde kesebilir ve tekrar devam edebiliriz. Tüm bu süre boyunca, kesintinin vuruşların kendisini değiştirmediğini hissederiz. Doğrudan 12'ye kadar sayabiliriz; ya da 7'ye kadar sayıp duraklayabilir ve sonra 5'e kadar sayabiliriz, ama yine de vuruşlar aynı olacaktır. Böylece sayma eylemlerimiz ile kesintiye uğratma ya da gruplama eylemlerimiz arasında, değişmeyen bir madde ile onun üzerinde gerçekleştirilen salt bir karıştırma işlemi arasında olduğu gibi bir ayrım yaparız. Madde orijinal birimler ya da vuruşlardır; tüm gruplama ya da birleştirme biçimleri bunları bize değişmeden geri verir. Kısacası, sayıların kombinasyonları birimlerinin kombinasyonlarıdır, bu da aritmetiğin temel aksiyomudur,[543] 7 + 5 = 8 + 4 gibi sonuçlara yol açar çünkü her ikisi de =12'dir. Genel eşitlik aksiyomu, eşitlerin eşitleri eşittir, burada devreye girer.[544] Anlamlarımızdaki sabitlik ilkesi, sayma vuruşlarına uygulandığında, aynı şekilde üzerinde işlem yapılan (kesintiye uğrayan, gruplanan) aynı sayının her zaman aynı sonucu vereceği veya aynı olacağı aksiyomunu da doğurur. Nasıl olmasın ki? Hiçbir şeyin değişmediği varsayılır.

Dolayısıyla aritmetik ve onun temel ilkeleri deneyimlerimizden ya da dünyanın düzeninden bağımsızdır. Aritmetiğin maddesi zihinsel bir maddedir; ilkeleri, maddenin bir dizi oluşturması gerçeğinden kaynaklanır ve bu diziyi, madde değişmeden istediğimiz yerden kesebiliriz. Ampirist ekol, garip bir şekilde, sayının gerçeklerini dışsal şeyler arasındaki birlikteliklerin sonuçları olarak yorumlamaya çalışmıştır. John Mill, sayıyı şeylerin fiziksel bir özelliği olarak adlandırmaktadır. Mill'e göre 'bir', aldığımız bir tür pasif duyum, 'iki' bir diğeri, 'üç' bir üçüncüsü anlamına gelir. Ancak aynı şeyler bize farklı sayı duyumları verebilir. Örneğin; 654/1 şeklinde düzenlenmiş üç şey bizi, 654/2; şeklinde düzenlenmiş üç şeyden farklı şekilde etkiler. Ancak deneyim bize, bu yollardan biriyle düzenlenebilen her gerçek nesne

543 Grassman tarafından şu temel aksiyomla ifade edildiği söylenir Aritmetik (a+b)+1 =a + (b+1).

544 Helmholtz'un Philosophische Aufsatze, Ed. Zeller gewidmet (Leipzig, 1887), s. 17'deki 'Zahlen u. Messeu' adlı daha teknik olarak ifade edilmiş makalesini karşılaştırın.

grubunun her zaman diğeriyle de düzenlenebileceğini ve dolayısıyla 2 + 1 ve 3'ün birbirleriyle değişmez bir şekilde 'bir arada var olan' şeyleri numaralandırma biçimleri olduğunu söyler. Bunların 'birlikte varoluşuna' (Mill'in eşdeğerlik için kullandığı sözcük) olan inancımızın tartışılmazlığı, yalnızca bu konuda sahip olduğumuz muazzam miktardaki deneyimden kaynaklanmaktadır. Çünkü her şey, bize verebilecekleri diğer duyumlar ne olursa olsun, bize her halükârda sayı duyumları verir. Aynı şeyin art arda uyandırdığı sayı duyumları, birbirlerine eşit olduğunu düşündüğümüz sayılardır; aynı şeyin uyandırmayı reddettiği sayılar ise eşit olmadığını düşündüğümüz sayılardır.

Bu, Mill'in doktrininin yapabildiğim kadar açık bir ifadesidir.[545] Ve başarısızlığı ön yüzünde yazılıdır. Geçerliliğinin tek dayanağı bu olsaydı, aritmetiğin vay haline! Aynı gerçek şeyler sayısız şekilde sayılabilir ve bir sayısal formdan sadece eşdeğerine değil (Mill'in ima ettiği gibi), aynı zamanda fiziksel kazaların veya bizim katılım tarzımızın belirleyebileceği diğerine de geçer. Bir damla suyu diğerine her eklediğimizde iki değil de yine bir damla elde ettiğimiz bir dünyada, sönmemiş kireç kırıntısına her bir damla eklediğimizde bir düzine ya da daha fazla elde ettiğimiz bir dünyada, bir ve birin ebediyen ve zorunlu olarak iki olduğu düşüncemiz kendini nasıl koruyabilirdi? -- Bu tür deneyimlerden daha iyi bir gerekçe yok muydu? O zaman en fazla bir ve birin genellikle iki olduğunu söyleyebilirdik. Aritmetik önermelerimiz asla şu anda sahip oldukları kendinden emin tona sahip olamazdı. Bu kendinden emin ton, yalnızca soyut ve ideal sayılarla ilgilenmeleri gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Bir artı bir ile kastettiğimiz şey ikidir; ondan iki oluştururuz ve fiziksel olarak (Mill'in bir düşüncesine göre) bir şeyin diğeriyle bir araya geldiği her seferinde üçüncü bir şeyin ortaya çıktığı bir dünyada bile iki anlamına gelecektir. Bizler anlamlarımızın efendileriyiz ve kastettiğimiz şeyler ile onları alma biçimlerimiz arasında, numaralandırma vuruşlarımızın kendileri ile bunları bir araya getirme ve ayırma biçimlerimiz arasında ayrım yaparız.

Mill sadece "Her şey numaralandırılmıştır" demekle kalmamalıydı. Düşüncesini kanıtlamak için, onların kesin olarak numaralandırılmış

545 Orijinal ifadeler için bkz. J.S Mill's Logic, kitap II. Bölüm VI, paragraf 3 ve kitap III bölüm XXIV paragraf 5

olduklarını göstermesi gerekirdi ki öyle olmadıkları herkesçe bilinmektedir. Sadece soyut sayıların kendileri kesindir, sadece zihinsel olarak yarattığımız ve her zaman aynı olan ideal nesneler olarak tutunduğumuz sayılar kesindir. Somut bir doğal şey her zaman çok çeşitli şekillerde numaralandırılabilir. Mill'in kendisinin de söylemek zorunda kaldığı gibi, " içinde dört sayısını bulmak için sadece dört eşit parçaya bölünmüş bir şey tasavvur etmemiz yeterlidir (ve her şey bu şekilde bölünmüş olarak tasavvur edilebilir)", vb.

Sayıların deneyimle ilişkisi tıpkı mantıktaki 'türler' ilişkisine benzer. Bir deneyim türünü koruduğu sürece onu mantıkla ele alabiliriz. Sayısını koruduğu sürece de onu aritmetikle ele alabiliriz. Bununla birlikte, mantıklı bir şekilde, şeyler tıpkı türlerini değiştirdikleri gibi sayılarını da sürekli değiştirirler. Sonsuza dek parçalanır ve kaynaşırlar. Bileşikler ve elementleri sayısal olarak asla aynı değildir, çünkü elementler hissedilir derecede çok, bileşikler ise hissedilir derecede tektir. Aritmetiğimizin hayata uygulanmadan kalmasını istemiyorsak, bir şekilde kendiliğinden bulduğumuzdan daha fazla sayısal süreklilik yaratmalıyız. Buna göre Lavoisier, hacim-birimleri ve kalite-birimleri değişmiş olsa da, bileşiklerde ve elementlerde aynı kalan ağırlık-birimlerini keşfeder. Büyük bir keşif! Ve modern bilim, bileşiklerin var olduğunu inkâr ederek onu aşar. 'Bilim' için 'su' diye bir şey yoktur; bu sadece H2 ve O'nun H-O- H pozisyonuna girdiklerinde ve duyularımızı yeni bir şekilde etkilediklerinde kullandıkları kullanışlı bir isimdir. Atomların, ısının ve gazların modern teorileri, aslında, duyulur deneyimin göstermeyeceği şeylerin sayılarındaki sabitliği elde etmek için sadece son derece yapay araçlardır. "Duyulur şeyler benim için değildir," der Bilim, "çünkü değişimlerinde sayılarını aynı tutmazlar. Hissedilebilir nitelikler benim için nitelik değildir, çünkü zorlukla numaralandırılabilirler. Ancak bu varsayımsal atomlar benim için şeylerdir, bu varsayımsal kütleler ve hızlar benim için niteliklerdir; her zaman numaralandırılmış olarak kalacaklardır."

Böylesine ayrıntılı icatlarla ve hayal gücüne böylesine pahalıya mal olarak, insanlar kendileri için gerçek şeylerin aritmetik yasa altında öyle yada böyle zorlanacağı bir dünya yaratmayı başarıyorlar.

Matematiğin diğer dalı geometridir. Onun nesneleri de ideal yaratımlardır. Doğada daireler olsun ya da olmasın, bir daire ile neyi kastettiğimi bilebilirim ve kastettiğim anlama sadık kalabilirim ve iki daireyi kastettiğimde aynı türden iki şeyi kastederim. Sabit sonuçlar aksiyomu geometride de geçerlidir. Aynı şekilde ele alınan (eklenen, çıkarılan veya karşılaştırılan) aynı biçimler aynı sonuçları verir -nasıl vermesin ki? Aracı karşılaştırma, mantık ve sayı aksiyomlarının tümü, uzayda hayal ettiğimiz formlar için geçerlidir; çünkü bunlar birbirlerine benzer ya da birbirlerinden farklıdır, türler oluşturur ve sayılabilir şeylerdir. Ancak diğer zihinsel kavramlar için olduğu gibi uzay-formları için de geçerli olan bu genel ilkelere ek olarak, sadece uzay-formlarına ilişkin bazı aksiyomlar vardır ki bunları kısaca ele almamız gerekir.

Bunlardan üçü düz çizgiler, düzlemler ve paraleller arasında özdeşlik işaretleri verir. İki noktası olan düz çizgiler, üç noktası olan düzlemler, bir noktası olan belirli bir çizginin paralelleri, ortak olarak, her yerde birleşirler. Bazıları bu aksiyomlara olan inancımızın kesinliğinin, doğruluklarının, tekrarlanan deneyimlerinden kaynaklandığını söyler; diğerleri ise bunun uzayın özellikleriyle sezgisel bir tanışıklıktan kaynaklandığını söyler. İkisi de değil. İki noktadan geçip tekrar ayrılan çizgileri yeterince deneyimliyoruz, ancak onlara düz demiyoruz. Benzer şekilde düzlemler ve paralellerde de. Bu kelimelerin her biriyle ne kastettiğimize dair kesin bir fikrimiz vardır ve bize farklı bir şey sunulduğunda farkı görürüz. Düz çizgiler, düzlemler ve paralellikler, geometride gösterdikleri gibi, seri artışı kavrama yetimizin icatlarıdır. Bu biçimlerin daha ilerideki uzantılarının, son görünen kısımlarıyla, bunların daha önceki kısımlarla olan ilişkisinin aynısını taşıyacağını söyleriz. Dolayısıyla (tüm düzenli serilerde geçerli olan atlanmış aracılar aksiyomundan), bu şekillerin diğer parçalarla ayrılmış kısımlarının, tıpkı bitişik parçaların yaptığı gibi, yön bakımından uyuşması gerektiği sonucu çıkar. Baştan sona bu yön birliği, aslında bu biçimlere önem vermemizi sağlayan, onlara güzelliklerini veren ve onları zihnimizde sabit kavramlar haline getiren tek şeydir. Ancak açıkçası, ortak bir segmente sahip iki çizgi ya da iki düzlem, segmentin ötesinde ayrılırsa, bunun nedeni sadece bir kısmının yönünün değişmesi olabilir.

Doğrularda ve düzlemlerde ayrılmak yön değiştirmek, önceden var olan parçalarla yeni bir ilişki kurmak anlamına gelir ve yeni bir ilişki kurmak düz ya da düzlem olmaktan çıkmak demektir. Paralel derken asla ikinci bir çizgiyle karşılaşmayacak bir çizgiyi kastediyorsak ve bir noktadan geçen böyle bir çizgimiz varsa, o noktadan geçen ve birinciyle birleşmeyen herhangi bir üçüncü çizgi ona doğru eğimli olmalıdır ve eğer ona doğru eğimli ise ikinciye yaklaşmalıdır, yani onunla paralel olmaktan çıkmalıdır. Burada dış uzayın hiçbir özelliğinin devreye girmesine gerek yoktur: sadece kesin bir tekdüze yön anlayışı ve bir noktaya bağlı kalmada sabitlik gereklidir.

Geometriye özgü diğer iki aksiyom, şekillerin uzayda değişmeksizin hareket ettirilebileceği ve belirli bir miktar uzayın, alt bölümlere ayrılma şeklindeki hiçbir değişikliğin, toplam miktarını değiştirmeyeceğidir.[546] Bu son aksiyom, sayılarda elde ettiğimize benzer. 'Bütün parçalarına eşittir' bunu ifade etmenin kısaltılmış bir yoludur. Bir adamı boynundan ikiye böldüğümüzde, ayak bileklerinden böldüğümüzde olduğu gibi biyolojik olarak aynı bütün değildir; ama geometrik olarak hangi yerinden kesersek keselim aynı bütündür. Şekillerin uzayda hareket edebildiklerine dair aksiyom, bir aksiyomdan ziyade bir varsayımdır. Bu şekilde hareket edebildikleri sürece, nereye yerleştirilirse yerleştirilsin, biçimler arasında belirli sabit eşitlikler ve farklılıklar elde edilir. Ama eğer uzayda hareket biçimleri çarpıtıyor ya da büyütüyorsa, o zaman eşitlik vb. ilişkilerin her zaman bir konum nitelemesi eklenerek ifade edilmesi gerekecektir. Bizimki kadar kesin bir geometri, böyle bir uzayın varsayımı üzerine icat edilebilirdi, eğer uzayın bükülme ve deformasyon yasaları sabit olsaydı. Ancak bu, mümkün olan en basit varsayımı yapan bizim geometrimizden çok daha karmaşık olacaktır ve ne şanslıyız ki bu varsayım, deneyimlerimizin uzayının uyuştuğu bir varsayımdır.

Hepsi de birbirinin elini tutan bu ilkeler sayesinde, ilk bakışta birbirlerine neredeyse hiç benzemeyen çok sayıda biçimin bile karşılıklı denklikleri izlenebilir. Onları zihinsel olarak hareket ettirir ve

546 Alt bölümün kendisi hiçbir alan tüketmez. Tüm pratik deneyimlerde alt bölümlerimiz alan tüketir. Geometrik şekillerimizde de tüketirler. Ancak basitlik adına, geometride deneyimi ihlal eden ve hiçbirini tüketmeyen alt bölümler varsayarız.

döndürürüz ve parçalarının üst üste bineceğini buluruz. Onları bölen ya da büyüten hayali çizgiler ekleriz ve yeni şekillerin, bize eskilerinin de eşdeğer olduğunu gösterecek şekilde birbirlerine benzediğini görürüz. Böylece her tür biçimi başka biçimlerin terimleriyle ifade ederek, başka tür şeylerin hangi tür şeyler olduğu ya da hangi tür şeylere eşdeğer olduğu konusundaki bilgimizi genişletmiş oluruz.

Sonuç, belirli amaçlar için özdeş olarak ele alınabilecek yeni bir zihinsel nesneler sistemi, tıpkı çarpım tablosunun bir kısmını ifade ettiği sayılar arasındaki eşdeğerlikler dizisi gibi, neredeyse sonsuza kadar uzatılabilecek yeni bir eşdeğerlikler dizisidir. Ve tüm bunlar ilk etapta doğanın birlikteliklerinden ve dizilerinden bağımsız olarak ve sözünü ettiğimiz figürlerin dışsal olarak deneyimlenip deneyimlenmediğinden bağımsız olarak gerçekleşir.

SERİ BİLİNCİ RASYONELLİĞİN TEMELİDİR

O halde sınıflandırma, mantık ve matematiğin hepsi, nereden gelmiş olursa olsun, zihnin kavramlarını karşılaştırma oyunundan kaynaklanır. Tüm bu bilimlerin oluşmasının temel koşulu, serileri bu şekilde kavrama ve onları homojen veya heterojen olarak ve 'artış' olarak adlandırdığım şeyin belirli yönlerine sahip olarak ayırt etme yeteneğine sahip olmamızdır. Bu seri bilinci, kademeli olarak gelişen ve bir insandan diğerine şaşırtıcı bir şekilde değişen bir insan mükemmelliğidir. Bunu dışsal izlenimler arasındaki alışılmış ilişkilerin bir sonucu olarak açıklayamayacağımıza göre, her ne olursa olsun içsel beyinsel büyümenin faktörlerine atfetmemiz gerekir. Bununla birlikte, bu bilince bir kez ulaşıldığında, dolaylı düşünce mümkün hale gelir; bir diziye dair farkındalığımızla birlikte, terimleri diziden çıkarmanın geriye kalan terimler arasında özdeş ilişkiler bırakacağına dair bir farkındalık da ortaya çıkabilir ve böylece, doğal olarak ayrı olan şeyler arasındaki ilişkilerin algılanması ortaya çıkar ki, aksi takdirde onları asla bir araya getirmememiz gerekirdi.

Bununla birlikte, atlanan aracılar aksiyomu yalnızca belirli özel seriler için geçerlidir ve bunlar arasında, yinelenen ilişkinin ya farklılık, benzerlik, tür, sayısal ekleme ya da aynı doğrusal veya düzlemsel

yönde uzama olduğu düşündüklerimiz vardır. Dolayısıyla bu, düşüncenin salt biçimsel bir yasası olmayıp, üzerinde düşünülen konuların doğasından kaynaklanmaktadır. Homojen olarak ilişkili terimlerden oluşan tüm serilerde uzak üyelerin yakın üyeler gibi birbirleriyle ilişkili olduğunu evrensel olarak söylemek doğru olmayacaktır; çünkü bu çoğu zaman doğru olmayacaktır. A değildir B değildir C değildir D değildir... dizisi, uzak terimler arasındaki ilişkinin izlenmesine izin vermez. İki olumsuzlamadan hiçbir çıkarım yapılamaz. Daha da somutlaştırmak gerekirse, bir kadının sevgilisi genellikle sevgilisini sevmez ya da bir çelişkinin çelişkisi çeliştiği kişiyle çelişmez. Bir katilin katili, katilin kurbanını öldürmez; bir adamın tanıdıkları ya da düşmanları birbirlerinin tanıdıkları ya da düşmanları olmak zorunda değildir; üçüncü bir şeyin üstünde olan iki şey de zorunlu olarak birbirinin üstünde değildir.

Tüm aracıların atlanması ve ilişkilerin aktarılması homojen seriler içinde gerçekleşir. Ancak tüm homojen seriler aracıların atlanmasına ve ilişkilerin aktarılmasına izin vermez. Bu, hangi seriler olduklarına, hangi ilişkileri içerdiklerine bağlıdır.[547] Dilin bazen bir ilişkinin adını atlanan aracılar üzerinden aktarmamıza izin vermesi, bazen de izin vermemesi nedeniyle, bunun yalnızca bir sözel çağrışım meselesi olduğu söylenmesin; insanlara hem uzak hem de yakın nesillerinin 'ataları' dediğimiz, ancak onlara 'babaları' demeyi reddettiğimizde olduğu gibi. Bazı ilişkiler özünde aktarılabilirken, diğerleri aktarılamaz. Örneğin koşul ilişkisi özü itibariyle devredilebilirdir. Bir koşulu koşullandıran şey, koşullandırdığı şeyi de koşullandırır - "nedenin nedeni, sonucun nedenidir." Öte yandan, olumsuzlama ve hüsran ilişkileri aktarılabilir değildir: bir hüsranı hüsrana uğratan şey, hüsrana uğrattığı şeyi hüsrana uğratmaz. Hiçbir terminoloji değişikliği bu iki durum arasındaki yakın farkı ortadan kaldıramaz.

Atlanan aracılar aksiyomunun onlar için geçerli olup olmadığını fikirlerin kendilerinin açık bir şekilde görülmesinden başka hiçbir şey gösteremez. Yakın ve uzak bağlantıları içsel doğalarından kaynaklanmaktadır. Onları belirli şekillerde ele almaya, belirli ilişkiler içine

547 Cf. A. de Morgaa : Syllabus of a proposed System of Logic (1860), s. 46-56.

sokmaya çalışırız ve bazen bunu yapabildiğimizi bazen de yapamadığımızı görürüz.

Tasavvur edilen nesneler arasında içsel ve özsel bağlantılar olup olmadığı sorusu, onları zihinsel olarak birbirine bağlayarak yeni bir algı elde edip edemeyeceğimiz ya da bir sonuç veren zihinsel bir işlemle birinden diğerine geçip geçemeyeceğimiz sorusuyla gerçekten aynı şeydir. Bazı fikirler ve işlemler söz konusu olduğunda bir sonuç elde ederiz; ancak diğerleri söz konusu olduğunda hiçbir sonuç elde edemeyiz. Bir sonuç ortaya çıktığında, bu yalnızca fikirlerin ve işlemin doğasından kaynaklanır. Örneğin mavilik ve sarılığı ele alalım. Bunlar üzerinde bazı şekillerde çalışabiliriz ama başka şekillerde çalışamayız. Onları karşılaştırabiliriz; ama birini diğerine ekleyemeyiz ya da diğerinden çıkaramayız. Onları ortak bir türe, renge atıfta bulunabiliriz; ancak birini diğerinin türü yapamayız ya da birini diğerinden çıkaramayız. Bunun deneyimle hiçbir ilgisi yoktur. Çünkü sarı pigmente mavi pigment ekleyebilir ve tekrar çıkarabilir ve her iki seferde de bir sonuç elde edebiliriz. Ancak bunun mavi ve sarı niteliklerin ya da doğaların kendisinde bir ekleme ya da çıkarma olmadığını çok iyi biliriz[548].

Dolayısıyla, zihnin, bazı ideal kavramları arasında bulduğu zorunlu ve ebedi ilişkilerle dolu olduğu ve bu ilişkilerin, deneyimin zaman ve mekânda kavramın öncüllerini ilişkilendirmiş olabileceği sıklık sırasından bağımsız olarak, belirlenmiş bir sistem oluşturduğu gerçeği inkâr edilemez.

Bu bilimleri 'sezgisel', 'doğuştan' ya da 'a priori' hakikat organları olarak adlandırmaya devam edelim mi, etmeyelim mi?[549] Şah-

548 Cf. Locke's Essay, kitap. II. bölüm. XVII. paragraf 6.

549 Bazı okuyucular, a priori doğruların 'analitik' mi yoksa 'sentetik' mi olduğuna dair eski tartışmaya girmemi bekleyebilirler. Bana öyle geliyor ki bu ayrım Kant'ın en talihsiz miraslarından biridir, çünkü bu ayrımı keskinleştirmek mümkün değildir. Hiç kimse "eşit uzaklıktaki çizgiler hiçbir yerde buluşamaz" gibi analitik yargıların saf totolojiler olduğunu söylemeyecektir Yüklem, özneyi adlandırmanın yanı sıra onu kavramanın da yeni bir yoludur. En büyük özdeyişlerimizde 'ampliatif' bir şey vardır, zihin durumumuz onları söyledikten sonra, söylemeden öncekinden daha zengindir. Durum böyleyken, "yeni zihin durumu hangi noktada sözde örtük olmaktan çıkar?" sorusu yanıtlanamayacak kadar muğlaktır. Sentetik önermeleri tanımlamanın tek keskin yolu, en azından iki veri arasında bir ilişki olduğunu söylemek olacaktır. Ancak bunu yaptığı söylene-

sen ben bunu yapmak isterim. Ancak tartışmalı tarihin pek çok değerli kişi için çağrışımlarının tamamını oluşturduğu lanet nedeniyle bu terimleri kullanmakta tereddüt ediyorum. Bu okuyucuları yabancılaştırmamanın en politik yolu ölümsüz Locke'un adını yüceltmektir. Gerçekte, önceki sayfalarda Locke'un dördüncü kitabının öğretilerini biraz daha açık hale getirmekten başka bir şey yapmadım:

"Aynı değişmez şeyler arasındaki aynı ilişkilerin değişmezliği, şimdi ona bir üçgenin üç açısı bir zamanlar iki dik açıya eşitse, her zaman iki dik açıya eşit olacaklarını gösteren fikirdir. Ve böylece bir zamanlar doğru olanın her zaman doğru olduğundan emin olur; bir zamanlar hemfikir olan fikirler her zaman hemfikir olacaktır. Bu temelde, matematikteki tikel gösterimler genel bilgi sağlar. O halde, aynı fikirlerin ebediyen aynı alışkanlıklara ve ilişkilere sahip olacağının algılanması yeterli bir bilgi zemini değilse, matematikte genel önermelerin bilgisi olamaz. Tüm genel bilgi yalnızca kendi düşüncelerimizde yatar ve soyut fikirlerimizin tefekküründen ibarettir. Nerede aralarında bir uyuşma ya da uyuşmazlık görürsek, orada genel bilgiye sahip oluruz ve bu fikirlerin adlarını uygun bir şekilde önermeler halinde bir araya getirerek, genel doğruları kesin olarak telaffuz edebiliriz. . . . Bu tür fikirler hakkında bir kez bilinen şey sürekli ve sonsuza dek doğru olacaktır. Dolayısıyla, tüm genel bilgilere gelince, bunları yalnızca kendi zihinlerimizde aramalı ve bulmalıyız ve bize bunları sağlayan da yalnızca kendi fikirlerimizin incelenmesidir. Şeylerin özlerine (yani soyut fikirlere) ait hakikatler ebedidir ve yalnızca bu özlerin tefekkürü ile ortaya çıkarılabilir. Bilgi, zihnimizde bulunan ve orada belirli genel

meyecek herhangi bir önerme bulmak zordur. Sözel tanımlar bile bunu yapar. Bay D. G. Thompson'ın tüm zorunlu yargıların analitik olduğunu kanıtlamak için yaptığı son girişim gibi özenli girişimler (System of Psychology, II. s. 232 ft.) buna göre nugae difficiles ve mürekkep ve kâğıt israfından biraz daha iyi görünüyor. Herhangi bir a priori hakikate (ister analitik ister sentetik olsun) Kant'ın inandığı "tüm olası deneyimler için yasama karakteri" atfedilmekten vazgeçildiği anda, sorunun tüm felsefi ilgisi kaybolur. Biz kendimiz böyle bir yasama karakterini reddettik ve verilerinin, aralarında a priori ilişkiler bulunan ideal terimlere asimile edilip edilemeyeceğini kanıtlamanın deneyimin kendisine ait olduğunu iddia ettik. Analitik-sentetik tartışması bu nedenle bizim için tüm öneminden yoksundur. Genel olarak, bu soruna ilişkin yakın zamanda bildiğim en iyi yaklaşım A. Spir'in Denken und Wirklichkeit adlı eserinde yer alıyor, sanırım, ancak şu anda sayfasını bulamıyorum.

önermeler üreten fikirlerin (bunlar ne olursa olsun) sonucudur. Bu nedenle bu tür önermelere 'ebedi gerçekler' denir, çünkü bir kez soyut fikirler hakkında doğru olacak şekilde oluşturulduklarında, bu fikirlere sahip bir zihin tarafından geçmişte ya da gelecekte herhangi bir zamanda yeniden oluşturulabilecekleri varsayıldığında, her zaman gerçekten doğru olacaklardır. İsimlerin sürekli olarak aynı fikirleri temsil ettiği ve aynı fikirlerin değişmez bir şekilde birbirleriyle aynı alışkanlıklara sahip olduğu varsayıldığından, bir kez doğru olan herhangi bir soyut fikirle ilgili önermelerin ebedi gerçekler olması gerekir."

Ama zihnin kendi sabit anlamlarını zar zor düşünerek keşfettiği bu ebedi gerçekler, bu 'anlaşmalar', söylediklerimin dışında nedir? --Belirli serilerin terimleri arasındaki dolaysız ya da dolaylı benzerlik ve farklılık ilişkileri. Sınıflandırma, seri karşılaştırmadır; mantık, alt üst etmeye aracılık eder; aritmetik, farklı dikkat darbeleri demetlerinin eşitliğine aracılık eder; geometri, uzayı oymanın farklı yollarının eşitliğine aracılık eder. Bu ebedi doğrulukların hiçbirinin gerçekler hakkında, dünyada ne olduğu ya da olmadığı hakkında söyleyecek bir şeyi yoktur. Mantık Sokrates'in, insanların, ölümlülerin ya da ölümsüzlerin var olup olmadığını söylemez; aritmetik bize 7'lerin, 5'lerin ve 12'lerin nerede bulunacağını söylemez; geometri dairelerin ve dikdörtgenlerin gerçek olduğunu onaylamaz. Bu bilimlerin bizi emin kıldığı tek şey, eğer bu şeyler herhangi bir yerde bulunacaksa, ebedi gerçeklerin onları elde edeceğidir. Bu nedenle Locke bize şunu söylemekten asla yorulmaz: "Doğruluğu ya da yanlışlığı hakkında kesin bilgiye sahip olabileceğimiz evrensel önermeler varlıkla ilgili değildir. Bu evrensel ve apaçık ilkeler, yalnızca kendi fikirlerimiz hakkındaki daha genel ya da daha kapsamlı sürekli, açık ve seçik bilgimizdir; zihin dışında geçen hiçbir şey hakkında bize güvence veremezler; kesinlikleri yalnızca her bir fikrin kendi başına ve diğerlerinden farklılığının bilgisine dayanır; bu fikirler zihnimizdeyken onlar hakkında yanılamayız.

Matematikçi bir dikdörtgenin ya da dairenin doğruluğunu ve özelliklerini sadece kendi zihnindeki fikirlerde olduğu gibi düşünür. Çünkü bunlardan herhangi birinin matematiksel olarak var olduğunu, yani tam olarak doğru olduğunu hayatında hiç görmemiş olması mümkündür. Ancak yine de bir daireye ya da başka herhangi bir matematiksel

şekle ait herhangi bir gerçek ya da özellik hakkında sahip olduğu bilgi, var olan gerçek şeyler için bile doğru ve kesindir; çünkü gerçek şeyler, zihnindeki bu arketiplere gerçekten uyan şeylerden daha fazla söz konusu değildir ve böylesi önermelerle kastedilmemektedir. Üç açısının iki dik açıya eşit olduğu bir üçgen fikri için doğru mudur? Bu, gerçekten var olduğu her yerde bir üçgen için de doğrudur. Zihnindeki bu fikre tam olarak yanıt vermeyen başka hangi şekil varsa, bu önermeyle hiç ilgili değildir. Bu nedenle, bu tür fikirlere ilişkin tüm bilgisinin gerçek bilgi olduğundan emindir: çünkü şeyleri fikirleriyle uyuştuklarından daha öteye niyet etmediğinden, zihninde ancak ideal bir varoluşa sahip olduklarında bu şekillere ilişkin bildiklerinin, maddede gerçek bir varoluşa sahip olduklarında da onlar için doğru olacağından emindir." Ama "herhangi bir cismin ya da hangi cisimlerin var olduğunu, keşfedebildikleri kadarıyla keşfetmeleri için duyularımıza bırakıldık."[550]

Locke buna göre 'zihinsel hakikat' ile 'gerçek hakikat' arasında ayrım yapar.[551] İlki sezgisel olarak kesindir; ikincisi ise deneyime bağlıdır. Sadece varsayımsal olarak gerçek şeylerin sezgisel doğrularını onaylayabiliriz - yani sezgisel önermelerin ideal öznelerine tam olarak karşılık gelen gerçek şeylerin var olduğunu varsayarak.

Eğer duyularımız varsayımı doğrularsa her şey yolunda gider. Ancak Locke'un ellerinde a priori önermelerin saygınlığının garip bir şekilde azaldığına dikkat edin. Eskiler tarafından, daha fazla sorgulanmaksızın, Gerçekliğin yapısını ortaya koydukları kabul edilirdi. Arketipik şeylerin, onları düşünmek zorunda olduğumuz ilişkiler içinde var olduğu varsayılıyordu. Zihnin gereklilikleri Varlığın gereklilikleri için bir gerekçeydi ve Descartes'ın zamanına kadar kuşkuculuk ('dogmatik' çevrelerde) o kadar ilerlemişti ki, gerekçenin kendisi de gerekçelendirilmeli ve doğal inançlarımıza sımsıkı tutunmanın bir nedeni olarak Tanrının doğruluğuna başvurulmalıydı.

Ancak Locke'un sezgisel önermeleri, dış gerçekliğe ilişkin olarak bizi daha iyi bir duruma getirmez. Gerçeğin ne olduğunu bulmak için

550 Kitap IV. bölüm, IX. paragraf 1; VII. 14.

551 Bölüm. V. paragraf 6, 8.

hâlâ "duyularımıza başvurmak" zorundayız. Sezgici pozisyonun doğrulanması bu nedenle kısır bir zaferdir. Zihnimizin yapısının dayandığı ebedi hakikatlerin kendileri zihin dışı varlığa dayanmak zorunda değildir ve Kant'ın daha sonra iddia ettiği gibi,[552] tüm olası deneyimler için bile yasa koyucu bir karaktere sahip değildir. Öncelikle yalnızca öznel olgular olarak ilgi çekicidirler. Zihinde güzel bir ideal ağ oluşturarak beklerler ve söyleyebileceğimiz en fazla şey, ideal ve gerçeğin çakışabilmesi için ağın üzerine atılabileceği gerçeklikleri keşfetmeyi umduğumuzdur.

Bu da bizi uzun zaman önce dikkatimizi başka yöne çevirdiğimiz 'bilime' geri getiriyor. Bilim söz konusu nesnel gerçeklikleri keşfettiğini düşünmektedir. Sayılarla ifade edilebilen kütleler ve hızlar ve analitik formüllerle ifade edilebilen yollardan başka hiçbir özelliği olmayan atomlar ve eter, nihayet bunlar matematiksel-mantıksal ağın üzerine atılabileceği şeylerdir ve bilim, duyulur fenomenler yerine bunları varsayarak, kendisi için hakkında rasyonel önermelerin çerçevelenebileceği bir dünya üretmeye her yıl daha fazla muktedir hale gelir. Mekanik felsefe için duyumsanabilir olgular tamamen hayal ürünüdür. İçgüdüsel olarak inandığımız 'şeyler' ve nitelikler mevcut değildir. Tek gerçek, sonsuz hareket halindeki, dalgalı ya da sürekli, ifadesiz ve anlamsız konum değişiklikleri dünyanın tarihini oluşturan ve varsayımsal olarak varsayılan ilk eşleşmelerden ve hareket alışkanlıklarından çıkarılabilen, kaynaşan cisimlerdir. Binlerce yıl önce insanlar, doğanın diziliş ve yan yana gelişlerinin kaosunu anlaşılabilir görünebilecek bir biçime sokmaya başladılar. Rasyonel düzenin ideal prototipleri çoktu: şeyler arasındaki teleolojik ve estetik bağlar, nedensel ve tözsel bağlar, mantıksal ve matematiksel ilişkiler. Başlangıçta bu ideal sistemlerin en umut verici olanları elbette daha zengin, duygusal olanlarıydı.

552 Bu arada Kant, zorunlu düşünce biçimlerimizin deneyimden kaynaklandığını gösterirken garip bir taktiksel hata yapmıştır. Deneyimin büyük ölçüde uyuştuğu düşünce biçimleri üzerinde ısrar etmiş, hiçbir şekilde deneyimin sonucu olamayacak olan yegâne biçimlerin deneyimin ihlal ettiği biçimler olacağını unutmuştur. Bir Kantçının yapması gereken ilk iş, hiçbir düzenin paralel gitmediği yargı biçimlerini keşfetmektir. Bunlar gerçekten de zihne özgü özellikler olacaktır. Bu açıklamayı, 'Denken und Wirklichkeit' adlı kitabının bir yerinde yer alan Herr A. Spir'e borçluyum. Zihnin yapısının özgünlüğünü bu şekilde göstermek için kendim zaten bir dereceye kadar ilerledim ve ilerleyen sayfalarda daha da ilerleyeceğim.

En zayıf ve en az umut vaat edenler ise matematiksel olanlardı; ancak ikincisinin uygulama tarihi, sürekli ilerleyen başarıların tarihiyken, duygusal açıdan daha zengin sistemlerinki göreceli kısırlık ve başarısızlıkların tarihidir.[553] Bir insan olarak sizi en çok ilgilendiren olguları ele alın ve olguları mükemmel ve kusurlu, amaçlar ve amaçlar için araçlar, yüksek ve alçak, güzel ve çirkin, olumlu ve olumsuz, uyumlu ve uyumsuz, uygun ve uygunsuz, doğal ve doğal olmayan, vb. olarak sınıflandırın ve elde ettiğiniz tüm sonuçlar kısırdır.

Değerli olan korunmalıdır; değersiz şeyler onun uğruna feda edilmelidir; onun hesabına istisnalar yapılabilir; onun değerli olması diğer şeylerin eylemleri için bir nedendir ve bunun gibi şeyler. Ancak gerçek dünyada 'değerli' nesnenizin başına bunların hiçbirinin gelmesine gerek yoktur. Doğadaki şeyleri istediğiniz kadar duygusal, ahlaki ve estetik isimlerle adlandırın, bu isimlendirmeden hiçbir doğal sonuç çıkmaz. İddia ettiğiniz türden olabilirler, ama 'türün türünden' değildirler ve bu türden son büyük sistem kurucu Hegel, şeyleri adlandırdığı isimlerden herhangi bir çıkarım yapabilmek için mantığı açıkça reddetmek zorunda kalmıştır.

Ancak nesnelere matematiksel ve mekanik isimler verdiğinizde ve onlara şu kadar katı madde şu konumlarda, şu hızlarla şu yolları tanımlıyor dediğinizde, her şey değişir. Zekânız ödülünü, daha sonra yapacağınız tüm çıkarımların doğa tarafından doğrulanmasında bulur. 'Şeyleriniz', onları sınıflandırdığınız isimlerin tüm sonuçlarını gerçekleştirir. Nebüler kozmogoniyi, enerjinin korunumunu, ısı ve gazların kinetik teorisini vs. vs. içerdiği için hepimizin gurur duyduğu modern mekanik-fiziksel felsefe, tek olgunun ilkel katıların bir araya gelişleri ve hareketleri, tek yasanın da bir araya gelişlerdeki değişimlerin

553 Yine de Berkeley'in dönemi kadar geç bir tarihte bile şöyle yazılabiliyordu: "Akıllı bir adam diğer kitapları okurken, düşüncelerini dil üzerine gramer açıklamalarıyla ortaya koymak yerine, anlam üzerinde sabitlemeyi ve kullanmayı seçer: doğanın hacmini incelerken, her bir özel olguyu genel kurallara indirgemek ya da onlardan nasıl çıktığını göstermek için bir titizlik sergilemenin zihnin haysiyetine yakışmadığını düşünüyorum. Kendimize daha soylu görüşler önermeliyiz, yani zihni doğal şeylerin güzelliği, düzeni, kapsamı ve çeşitliliği ile yeniden yaratmak ve yüceltmek: dolayısıyla, uygun çıkarımlarla, Yaratıcının büyüklüğü, bilgeliği ve hayırseverliği hakkındaki fikirlerimizi genişletmek, vb. vb." (Principles of Human Knowledge, § 109.)

getirdiği hareket değişimleri olduğunu söyleyerek başlar. Bu felsefenin peşinde koştuğu ideal, matematiksel bir dünya formülüdür; bu formüle göre, eğer belirli bir andaki tüm eşdizimler ve hareketler biliniyorsa, sadece gerekli geometrik, aritmetik ve mantıksal çıkarımlar göz önünde bulundurularak, istenilen herhangi bir gelecek andakileri hesaplamak mümkün olacaktır. Dünyayı bir kez bu çıplak şekliyle ele geçirdikten sonra, a priori ilişkiler ağımızı tüm terimlerinin üzerine atabilir ve içsel düşünce-zorunlulukla bir evresinden diğerine geçebiliriz. Elbette bu, rasyonel öğelerin çok az olduğu bir dünyadır. Duygusal gerçekler ve ilişkiler bir darbede katledilir. Ancak ortaya çıkan rasyonalite biçim olarak o kadar mükemmel bir şekilde tamamlanmıştır ki, birçok zihin için bu kaybı telafi eder ve düşünürü, insanların sevdiği tüm şeylerin ve niteliklerin, dulcissima mundi nomina'nın, ebedi kozmik havanın onları oluşturduğu gibi dikkatsizce dağıtacağı tesadüfi toz bulutlarına bağlı hayallerimizin yanılsamalarından başka bir şey olmadığı amaçsız bir evren fikriyle uzlaştırır.

'Bilim'in zihne fazladan dayatıldığı ve çıkarlarımızın onun yapılarıyla hiçbir ilgisi olmadığı şeklindeki popüler düşünce tamamen saçmadır. Dünyadaki şeylerin içsel bir rasyonalite ile birbirleriyle ilişkili türlere ait olduğuna inanma arzusu, duygusal felsefenin olduğu kadar bilimin de ana kaynağıdır ve orijinal araştırmacı her zaman elindeki malzemelerin ne kadar esnek olduğuna dair sağlıklı bir duyguyu muhafaza eder.

"Helmholtz, 'enerjinin korunumu'nun temellerini atan o küçük çalışmasına başlarken şöyle der: "Fizik bilimlerinin görevi, doğadaki belirli süreçlerin genel kurallara dayandırılabileceği ve yine bunlardan çıkarılabileceği yasalar aramaktır. Bu tür kurallar (örneğin ışığın yansıma ve kırılma yasaları ya da gaz hacimleri için Mariotte ve Gay-Lussac'ın yasaları) açıkça tüm olgu sınıflarını kapsayan genel kavramlardan başka bir şey değildir. Bunların araştırılması bilimimizin deneysel bölümünün işidir. Öte yandan teorik bölümü, süreçlerin bilinmeyen nedenlerini görünür etkilerinden keşfetmeye çalışır; onları nedensellik yasasıyla anlamaya çalışır. Teorik fiziğin nihai amacı, Doğadaki süreçlerin değişmeyen son nedenlerini bulmaktır. Tüm süreçlerin gerçekten bu tür nedenlere atfedilip atfedilemeyeceğini, başka bir

deyişle doğanın tamamen anlaşılabilir olup olmadığını ya da zorunlu nedensellik yasasından sıyrılıp kendiliğindenlik veya özgürlük alanına giren değişimler olup olmadığını belirlemenin yeri burası değildir: ama her halükarda, amacı doğayı anlaşılabilir kılmak [die Natur zu begreifen {James'in eklemesi}] olan bilimin, onun anlaşılabilirliği varsayımıyla başlaması ve reddedilemez olgular bu yöntemin sınırlarını gösterene kadar bu varsayıma uygun sonuçlar çıkarması gerektiği açıktır. Doğal fenomenlerin değişmeyen nihai nedenlere indirgenmesi gerektiği önermesi, bir sonraki aşamada kendisini, zamanla değişmeyen güçlerin bu nedenlerin ta kendisi olarak bulunacağı şekilde biçimlendirecektir. Şimdi Bilim'de maddenin değişmez güçlere (yok edilemez niteliklere) sahip kısımlarını zaten bulduk ve bunlara (kimyasal) elementler adını verdik. O halde, değişmez niteliklere sahip unsurlardan oluşan bir dünya hayal edersek, böyle bir dünyada mümkün olabilecek tek değişiklik uzamsal değişiklikler, yani hareketlerdir ve kuvvetlerin etkisini değiştirebilecek tek dış ilişkiler de uzamsaldır ya da başka bir deyişle kuvvetler, etkileri yalnızca uzamsal ilişkilere bağlı olan motor kuvvetlerdir. Daha açık bir ifadeyle: Doğa fenomenleri, yalnızca uzamsal ilişkilere göre hareket eden değişmez motor kuvvetlere sahip maddi noktaların hareketlerine indirgenmelidir [zurückgeführt, düşünülmüş, sınıflandırılmış {James'in eklemesi}]. Ancak noktaların uzaklıkları dışında karşılıklı uzamsal ilişkileri yoktur ve birbirlerine uyguladıkları bir motor kuvvet, uzaklık değişiminden başka bir şeye neden olamaz - yani çekici ya da itici bir kuvvet olabilir. Ve şiddeti yalnızca mesafeye bağlı olabilir. Böylece sonunda fiziğin görevi, olguları, şiddeti mesafeye göre değişen değişmez çekici ve itici kuvvetlere bağlamak olarak ortaya çıkar. Bu görevin çözümü aynı zamanda Doğa'nın tam anlaşılabilirliğinin koşulu olacaktır."[554]

Varsayıma yol açan öznel ilgi daha samimi bir şekilde ifade edilemezdi. Varsayımı sadece şiirsel değil 'bilimsel' kılan, Helmholtz ve benzerlerini kaşif yapan şey, Doğa'daki şeylerin, sanki sayı ve ileri geri hareket dışında hiçbir özelliği olmayan cisimler gibi çok az ve çok basit olgulardan oluşuyormuş gibi davrandıklarının ortaya çıkmasıdır. Atomları çizmek ve hareket ettirmek gibi davranırlar ve bu noktayı

554 Die Erhaltung der Kraft (1847), s. 2-6.

test etmek için yeterince açık bir şekilde moleküler terimlere çevrildikleri kadarıyla, belirli bir fantastik ideal nesnenin, yani karşılıklı mesafelerini ve hızlarını içeren matematiksel toplamın, tüm hareketleri boyunca sabit olduğu bulunmuştur. Bu toplam, ele alınan moleküllerin toplam enerjisi olarak adlandırılır. Sabitliği ya da "muhafazası", mantıksal olarak çıkarıldığı moleküller ve merkezi kuvvetler hipotezine adını verir.

Başka herhangi bir matematiksel-mekanik teoriyi ele alın, aynı şeydir. Bunların hepsi duyulur deneyimlerin başka biçimlere çevrilmesidir; aralarında tür, sayı, biçim, eşitlik vb. ideal ilişkilerin bulunduğu öğelerin, aralarında bu tür ilişkilerin bulunmadığı öğelerle yer değiştirmesidir; deneyimlenen biçimin yanlış, ideal biçimin doğru olduğuna dair beyanlarla birleşir; bu beyanlar, tam da mantıksal olarak ideal karşılıklarının olması gerektiği sonucunu çıkardığımız zaman ve yerlerde yeni duyulur deneyimlerin ortaya çıkmasıyla gerekçelendirilir. Dalga hipotezleri böylece karanlık ve renk, bozulmalar, dağılmalar, bizden uzaklaşan ses cisimlerindeki perde değişiklikleri vb. şeyleri tahmin etmemizi sağlar; molekül hipotezleri buhar yoğunluğu, donma noktası vb. tahminlere yol açar - tüm bu tahminler doğru çıkar.

Böylece dünya, onu sayı ve ileri geri hareket dışında hiçbir özelliği olmayan cisimler gibi çok az ve çok basit olgulardan oluşmuş olarak kavradığı anda, tümdengelimsel bir zorunlulukla bir özelliğinden diğerine geçen zihin için daha düzenli ve rasyonel hale gelir.

METAFİZİKSEL AKSİYOMLAR

Ancak terimler arasında dünyanın doğruladığı bu ideal ilişkilerin yanı sıra, henüz doğrulanmamış başka ideal ilişkiler de vardır. "Şeylerin İlkesi birdir;" "Varoluşun niceliği değişmez;" "Doğa basit ve değişmezdir;" "Doğa en kısa yollardan hareket eder;" "Ex nihilo nihil fit;" "Dahil olmayan hiçbir şey evrimleşemez" gibi metafizik ve estetik aksiyomlarda formüle edilen (artık yalnızca karşılaştırma sonuçlarını ifade etmeyen) önermelere atıfta bulunuyorum; "Etkide ne varsa nedende de o olmalıdır;" "Bir şey ancak olduğu yerde iş görebilir;" "Bir şey ancak kendi türünden bir başkasını etkileyebilir;" "Cessante causa, cessat et

effectus;" "Doğa sıçrama yapmaz;" "Şeyler ayrı ve kalıcı türlere aittir;" "Hiçbir şey nedensiz değildir ya da olmaz;" "Dünya baştan sona rasyonel olarak anlaşılabilirdir;" vb. vs. vs. Bunlar gibi, doyasıya çoğaltılabilecek ilkeler,[555] olgu önermeleri olarak değil, rasyonalite önermeleri olarak adlandırılmalıdır. Eğer doğa bunlara uysaydı, pro tanto daha anlaşılır olurdu ve biz bu arada onun olgularını bunlara uyduğunu gösterecek şekilde tasarlamaya çalışıyoruz. Belli bir ölçüde başarılı oluyoruz. Örneğin, değişmediği varsayılan 'varoluş niceliği' yerine Doğa, daha iyi bir terim bulamadığımız için 'enerji' olarak adlandırdığımız o tuhaf uzaklıklar ve hızlar toplamını varsaymamıza izin verir. Doğa, 'nedenin içinde bulunan' etkinin yerine 'etki nedendir' ifadesini koymamıza izin verir vermez, hem etkiyi hem de nedeni birbirini izleyen iki konumda aynı moleküller olarak düşünmemize izin verir. --Fakat bu yeni ortaya çıkan başarıların etrafında (moleküler dünyanın etrafında olduğu gibi, ona 'etkileri' olarak, uğruna katletmek zorunda kaldığımız sağduyunun yanıltıcı 'şeylerini' ekler eklemez), öğeleri basitçe bir arada olan ve birinden diğerine hiçbir ideal 'rasyonel' yolla geçemediğimiz geniş bir irrasyonelleştirilmiş olgu alanı yayılmaya devam eder.

Rasyonalitenin bu daha metafizik önermeleri kesinlikle kısır değildir -skolastiklerin kullandığı gibi dolaysız olgu önermeleri olarak kullanıldıklarında yeterince kısır olsalar da...[556] İdealler olarak doğurganlığa

555 Tüm bu önermeler arasında belki de en etkili olanı, dünyanın doğasının, hakkında kapsamlı ifadelerde bulunulabilecek şekilde olması gerektiğidir.

556 Örneğin, Liberatore'nin çok kullanılan skolastik Mantık ve Metafizik derlemesinden (Roma, 1880) aldığım 'Darwinizm'in bu reddiyesinde 'nemo potest supra seipsum' ve 'nemo dat quod non habet' aksiyomlarının kullanımını düşünün: "HÊc hypothesis aperte contradicit principiis MetaphysicÊ, quÊ docent essentias rerum esse immutabiles, et effectum non posse superare causam. Darwin'e göre, türler aşağıdan yukarıya doğru evrimleşir ve bu evrimleşme büyük bir asaletle sonuçlanır. Ex ejus carentia. At nihil dat quod non habet; et minus gignere nequit plus, aut negatio positionem. PrÊterea in transformatione quÊ fingitur, natura prioris speciei, servatur aut destruitur? Si Primum, mutatio erit tantum accidentalis, qualem reapse videmus in diversis stirpibus animantium. Sin alterum asseritur, ut reapse fert hypothesis darwiniana, res tenderet ad seipsam destruendam; cum contra omnia naturaliter tendant ad sui conservationem, et nonnisi per actionem contrarii agentis corruant." Bu ideal olarak uygun ilişkilerin hayvansal ve bitkisel atalar ve torunlar arasında olup olmadığı sadece bir gerçek sorusudur. Eğer yoksa ne olur? Basitçe şu olur: hayvansal ve bitkisel olguları, aralarında bu ideal

sahiptirler ve bizi tedirgin ederek, çizgileri kendileriyle daha uyumlu hale gelene kadar duyu dünyasını yeniden şekillendirmek için sürekli çabalamamızı sağlarlar. Örneğin 'hiçbir şey nedensiz olamaz' ilkesini ele alalım. Neden derken neyi kastettiğimiz ya da nedenselliğin neyi içerdiği konusunda kesin bir fikrimiz yoktur. Ancak bu ilke, olgular arasında, bize sadece alışılagelmiş zaman sıralamasından daha derin bir tür içsel bağlantı talebini ifade eder. Kısacası, 'neden' sözcüğü bilinmeyen bir tanrıya adanmış bir sunaktır; hâlâ umut edilen bir heykelin yerini işaretleyen boş bir kaidedir. Birbirini takip eden terimlerin gerçekten içsel bir aidiyeti keşfedilirse, neden kelimesinin temsil etmesi gereken şey olarak kabul edilecektir. Bu yüzden ararız, ararız ve moleküler sistemlerde, maddenin özdeşliği kavramında, eşdizimliliğin değişimiyle bir tür içsel aidiyet buluruz. Belki de hâlâ arayarak, moleküller ve zihnimizde ürettikleri 'ikincil nitelikler' vb. arasında bile başka türden içsel aidiyetler bulabiliriz.

İdeal rasyonel ilişkiler sistemlerimizden herhangi birinin gerçek dünyaya muzaffer bir şekilde uygulanmasının, başka sistemlerin de uygulanabilir bulunabileceğine dair umudumuzu haklı çıkardığı çok sık tekrarlanamaz. Metafizik, fizik örneğinden cesaret almalı, sadece kendi görevinin daha uzun olduğunu itiraf etmelidir. Doğa yeniden şekillendirilebilir, hayır, kesinlikle yeniden şekillendirilecektir, şu anda ulaşılan noktanın çok ötesinde. Ne kadar ileri? -- Bu sadece Bilim ve Felsefenin gelecekteki tarihinin yanıtlayabileceği bir sorudur.[557] Bizim görevimiz Psikoloji olduğundan, bu daha büyük sorunun eşiğini bile geçemeyiz.

Az önce ele alınanlar gibi metafizik ilkelerle sonuçlanan zihinsel yapının yanı sıra, kendini şu şekilde ifade eden bir zihinsel yapı da vardır.

---

ilişkilerin bulunduğu türler altında sınıflandırmaya devam edemeyiz. Dolayısıyla, artık hayvan türlerine 'tür' adını veremeyiz; üretmeye bir tür 'verme' diyemeyiz ya da bir toruna atasının bir 'etkisi' olarak davranamayız. İsterseniz terimlerin ve ilişkilerin ideal şeması kalabilir; ancak bu tamamen zihinsel kalmalı ve ideal şemalardan bağımsız olarak 'kendi yürüyüşünü sürdüren' hayata uygulanmamalıdır. Bununla birlikte çoğumuz, 'bir şey kendi kendini yok etmeye yönelemez' gibi soyut aksiyomların önemli türden ideal ilişkileri ifade edip etmediğinden şüphe etmeyi tercih ederiz.

557 Karşılaştır A. Riehl: Philosophical Criticism, cilt II. Thl. I. sect. I. Kap. III. § 6.

ESTETİK VE AHLAKİ İLKELER

Estetik ilkeler temelde, bir notanın üçüncü ve beşinci notalarıyla kulağa hoş gelmesi ya da patateslerin tuza ihtiyaç duyması gibi aksiyomlardır. Bir kere öyle yaratılmışızdır ki, belirli izlenimler zihnimizin önüne geldiğinde, bunlardan biri diğerlerini yoldaşı olarak çağırır ya da iter gibi görünür. Alışkanlık ilkesi bir dereceye kadar bu estetik bağlantıları açıklayacaktır. Bir bağlaç tekrar tekrar deneyimlendiğinde, terimlerinin uyumu minnettarlık uyandırır ya da en azından bozulması nahoş hale gelir. Ancak tüm estetik yargıları bu şekilde açıklamak saçma olur; çünkü doğal deneyimlerin estetik taleplerimizi ne kadar nadiren karşıladığı herkesin malumudur. Metafizik ilkeler olarak adlandırılan ilkelerin çoğu, temelde yalnızca estetik duyguların ifadeleridir. Doğa basit ve değişmezdir; sıçrama yapmaz ya da sıçramadan başka bir şey yapmaz; rasyonel olarak anlaşılabilirdir; nicelik olarak ne artar ne de azalır; tek bir ilkeden akar, vs. vs. --Tüm bu ilkeler, zihnimizin bu nitelikteki bir doğayı ele alması durumunda ne kadar iyi hissedeceği yönündeki duygumuz dışında neyi ifade eder? Bu duygunun öznelliği elbette Doğanın da ileride nesnel olarak bu türden olduğu ortaya çıkmasıyla oldukça bağdaşmaktadır.

Zihinsel yapımızın ortaya çıkardığı ahlaki ilkeler, içsel uyumları besleyen alışılmış deneyimlerle tamamen açıklanabilecek kadar azdır. Böyle bir özdeşliği kanıtlamak için ileri sürülebilecek olgular ne kadar çok olursa olsun, doğruluk salt alışılmışlık, yanlışlık da salt tuhaflık değildir. Kamuoyu tarafından bize en değişmez ve en kesin şekilde dayatılan ahlaki yargılar da değildir. Bir insanın en karakteristik ve kendine özgü ahlaki yargıları, hiçbir popüler retorik özdeyişin fayda sağlayamayacağı ve yalnızca gizli kahinin konuşabileceği, benzeri görülmemiş durumlarda ve yalnız acil durumlarda ortaya çıkar ve bu kahin çoğu zaman oldukça alışılmadık ve halkın onayını kazanma konusunda intihara meyilli davranışlar lehine konuşur. Bu sonuca yol açan güçler, vakanın verilerini oluşturan temel fikirler arasındaki ince uyumlar ve uyumsuzluklardır. Bu uyumların bazıları şüphesiz alışkanlıkla ilgilidir; ancak çoğuyla ilgili olarak duyarlılığımız kesinlikle, ayrıntılı müzik bestelerinin çeşitli mükemmelliğini kavrayan beyin işlevi kadar ikincil bir işlevle ilişkili, sayısal olmayan bir düzen olgusu

olmalıdır. Daha yüksek müzikal duyarlılık kadar daha yüksek ahlaki duyarlılık da dış ilişkilerin uyum sağlama sıklığıyla açıklanabilir.[558] Örneğin adalet ya da hakkaniyet yargılarını ele alalım. İnsan içgüdüsel olarak her şeyi kendine ya da bir başkasına göre farklı değerlendirir, ampirik olarak da herkesin aynı şeyi yaptığını düşünür. Ama yavaş yavaş, "benim için doğru olup da benzer konumdaki bir başkası için doğru olmayan hiçbir şey olamaz" ya da "benim arzularımın yerine getirilmesi özünde bir başkasınınkinden daha zorunlu değildir" ya da "bir başkasının benim için yapması makul olan şeyi, benim de onun için yapmam makuldür"[559] yargısı kişinin kafasına dank eder ve bir anda alışılmış olanın tamamı altüst olur. Sadece birkaç fanatik kafada ciddi bir şekilde altüst olur. Ancak bunun tersine çevrilmesi ön kapıdan değil arka kapıdan gerçekleşir. Bazı zihinler mantıksal tutarlılık ve tutarsızlığa karşı olağanüstü duyarlıdır. Bir şeyi bir tür altında sıraladıklarında, ona o türün türündenmiş gibi davranmak zorundadırlar, yoksa kendilerini uyumsuz hissederler. Pek çok açıdan kendimizi diğer insanlarla sınıflandırırız ve onları ve kendimizi ortak bir isimle adlandırırız. Aynı Cennetteki Babaya sahip olma, doğumları konusunda kendilerine danışılmaması, doğal armağanları için kendilerine teşekkür edilmemesi ya da suçlanmaması, aynı arzulara, acılara ve zevklere sahip olma, kısacası bir dizi temel ilişkide bizimle hemfikirdirler. Dolayısıyla, eğer bu şeyler bizim özümüzse, ikimizden birinin dahil olduğu herhangi bir önermede biz diğer insanların yerine, onlar da bizim yerimize geçebilmelidir.

558 Bu konudaki son derece hassas İdiosyncrasy'nin binlerce örneğinden biri olarak şunu ele alalım: "Toplumdan ayrılmalıyım. Hayvanlardan gelecek tehlikenin iki katına, kayalardan gelecek tehlikenin on katına katlanmayı tercih ederim. Korktuğum şey acı değil, ölüm değil, bir insanın nefreti; bunda öyle sarsıcı bir şey var ki, intikam alarak bir insanın nefretine maruz kalmak ya da nefretini arttırmaktansa herhangi bir yaralanmaya boyun eğmeyi tercih ederim.... İntihar için yeterli bir başka neden de bu sabah Bayan Douglas'a (onun hiçbir suçu yokken) sinirlenmiş olmam. Kendime zerre kadar ihanet etmedim ama yılda bir kez böyle bir olaya maruz kalmanın hayatı çekilmez kılmaya yetecek kadar kötü olduğunu düşündüm. Sabırsız bir kelime kullanmanın utancı bana çok ağır geliyor." (Elton Hammond, Henry Crabb Robinson'ın Günlüğü'nden alıntı, cilt I. s. 424.)

559 H. Sidgwick, Methods of Ethics, kitap. içinde. bölüm. xiii. § 3.

Seçilen öz ne kadar temel ve yaygınsa ve akıl yürütme ne kadar basitse,[560] arzulanan adalet de o kadar çılgınca radikal ve koşulsuz olacaktır. Hayat, soyut olguları kavrama biçimlerine dayanan sonuçlar ile bunları bireysel olgular olarak içgüdüsel algılayışımızın yol açtığı karşıt sonuçlar arasındaki uzun bir mücadeledir. Adalet için mantıksal titizlik gösteren kişi, nezaket ve özel durumdan hareket eden ve genellikle tartışmada kötü bir görüntü sergileyen kişiye her zaman bilgiç ve mekanik görünür. Bazen soyut düşünenlerin yolu daha iyidir, bazen de içgüdüleriyle hareket edenlerin. Ancak akıl yürütme çalışmamızda somut bir vakanın doğru kavranışını karışıklıktan ayıracak herhangi bir işaret koymanın imkânsız olduğunu gördüğümüz gibi, burada da somut bir vakayı ne zaman sui generis olarak ele almanın ve ne zaman soyut bir sınıfta diğerleriyle bir araya getirmenin ahlaki açıdan yararlı olduğuna karar vermek için genel bir kural veremeyiz.[561]

560 Bir beyefendi bana Harvard Tıp Fakültesi'nin kadınlara açılması için kesin bir argümanı olduğunu söyledi. Bu şuydu: "Kadınlar insan değil mi?"-ki bu büyük bir öneme sahipti. "O halde insanlığın tüm haklarına sahip değiller mi?" Arkadaşlarım bu mantığı başarıyla karşılayabilecek biriyle hiç karşılaşmadıklarını söylediler.

561 Vakaları katı bir şekilde soyut sınıflara aitmiş gibi ele alarak hem Mefistofelci bakış açısına hem de adalet bakış açısına ulaşırsınız. Saf rasyonalizm, önyargıdan tamamen muafiyet, kişinin önündeki vakanın kesinlikle benzersiz olduğunu görmeyi reddetmekten ibarettir. Kişinin doğduğu ülkeyi, babasının evini, annesinin öldüğü yatağı, hatta gerekirse annesinin kendisini, ilgili pek çok cinsin diğer tüm örnekleriyle çıplak bir eşitlik içinde ele almak her zaman mümkündür. Dünyayı, tüm sevgi sislerinin, tüm duygusal bataklık ışıklarının olmadığı berrak ve soğuk bir ışıkta gösterir. O zaman doğrudan ve derhal harekete geçmek kolaylaşır - bir Napolyon'un ya da bir Frederick'in kariyerine tanık olun. Ancak şu soru her zaman geçerliliğini korur: "Sisler ve buharlar muhafaza edilmeye değer değil midir?" Belirli somutları yalnızca kendi cinslerinin yasalarına göre ele almayı mantıksızca reddetmek insanlık tarihinin dramını oluşturmuştur. Tweedledum'un tweedledee olmadığına dair inatçı ısrar, hayatın kemiği ve iliğidir. Sefil hizipleri ve mezhepsel anlaşmazlıkları, sadakatleri, vatanseverlikleri ve dışlanmalarıyla Yahudilere ve İskoçlara bakın - onların tarihleri artık klasik bir miras haline gelmiştir, çünkü dahi adamlar bu tarihlerde yer almış ve şarkı söylemiştir. Bir şeyin önemli olduğunu düşünen varsa, o şey önemlidir. Tarih süreci, bazı insanların bazı özel şeylerin sonsuz derecede önemli olduğu çılgınlığına kapılmasından, diğer insanların ise bu inanca katılmamasından ibarettir. İran Şahı, "Bir atın diğerinden daha hızlı koşabildiği benim için zaten biliniyor" diyerek Derbi Günü'ne götürülmeyi reddetti. "Hangi at?" sorusunu önemsiz hale getirdi. Herhangi bir soru, tüm yanıtları ortak bir başlık altında toplanarak önemsiz hale getirilebilir. Eğer takımlar Harvard'ın Yale'den mutlak farkını unutup her ikisini de daha yüksek bir cins olan Kolej olarak düşünürlerse, kolej top oyunlarının ve yarışlarının nasıl olacağını hayal edin. İster kötülüklere ister iyiliklere karşı olsun, kayıtsızlığa giden egemen yol, daha yüksek cinsin düşüncesinde yatar.

Estetik ve ahlaki yargılarımıza nasıl ulaştığımızın yeterli bir şekilde ele alınması, bu kitaba uygun bir şekilde dahil edemeyeceğim ayrı bir bölüm gerektirecektir. Bu yargıların düşünce nesneleri arasındaki içsel uyumları ve uyumsuzlukları ifade ettiğini ve sık sık tekrarlanan dışsal uyumların genellikle uyumlu görünmesine rağmen, tüm uyumların bu şekilde ortaya çıkmadığını, ancak bunların çoğunu hissetmemizin zihnin ikincil ve tesadüfi bir işlevi olduğunu söylemek yeterlidir. Uyumların gerçek dünyaya ait olduğu iddia edildiğinde, bunlar deneyimi aştıkları ölçüde açıkça rasyonalitenin varsayımlarından ibarettir. Bu tür önermeler, bireysel ve evrensel iyinin bir olduğu ve mutluluk ile iyiliğin aynı öznede birleşmek zorunda olduğu şeklindeki etik önermelerle örneklendirilir.

ÖNCEKİ BÖLÜMLERİN ÖZETİ

Şimdi buraya kadar olan ilerlememizi, ulaştığımız en önemli sonuçların kısa bir değerlendirmesiyle özetleyeceğim.

Zihin bu anlamda doğal bir yapıya sahiptir; belirli nesneleri belirli şekillerde birlikte düşünüldüğünde belirli sonuçlar verir ve aynı nesneler ele alındığında başka hiçbir düşünme yolu ve başka hiçbir sonuç mümkün değildir.

Sonuçlar 'ilişkilerdir' ve bunların hepsi alt-üst etme ve karşılaştırma yargılarıyla ifade edilir.

Yerine koyma yargılarının kendileri mantık yasaları altında yer alır.

Karşılaştırma yargıları ise sınıflandırmalarda ve aritmetik ve geometri bilimlerinde ifade edilir.

Bay Spencer'ın, fikirler arasındaki sınıflandırıcı, mantıksal ve matematiksel ilişkilere dair bilincimizin, karşılık gelen 'dış ilişkilerin'

"Önümüze et konduğunda," der Marcus Aurelius, bu tür bir mala karşı kayıtsız kalmak için, "bunun bir balığın ölü bedeni, bunun da bir kuşun ya da domuzun ölü bedeni olduğu izlenimini edinmeliyiz ve yine bu Falernian'ın yalnızca biraz üzüm suyu, bu mor kaftanın da bir kabuklu balığın kanıyla boyanmış bir koyun yünü olduğu izlenimini edinmeliyiz. İşte bu izlenimler şeylerin kendilerine ulaşır, onlara nüfuz eder ve biz de onların ne tür şeyler olduğunu görürüz. Aynı şekilde yaşam boyunca biz de onayımıza layık görünen şeyler olduğunda, onları çıplak bırakmalı, değersizliklerine bakmalı ve onları yücelttikleri tüm sözlerden arındırmalıyız." (Long's Translation, VI. 13.)

zihnimizi etkileme sıklığından kaynaklandığı yönündeki görüşü anlaşılmazdır.

Bu ilişkilere dair bilincimizin şüphesiz doğal bir kökeni vardır. Ancak bu, dış uyaranların bu organda açmış olabileceği herhangi bir 'sık' çağrışım yolundan ziyade, beynin büyümesini sağlayan içsel güçlerde aranmalıdır.

Ancak bu ilişkilere dair hissimiz nasıl ortaya çıkarsa çıksın, ilişkilerin kendileri zihinde, tabiri caizse, doğal olarak bir nesneden diğerine geçtiğimiz sabit bir bölünme çizgileri sistemi oluşturur ve bu bölünme çizgileriyle birbirine bağlanan nesneler genellikle herhangi bir düzenli zaman ve mekân ilişkisiyle birbirine bağlı değildir. Bu nedenle, şeylerin ampirik düzeni ile karşılaştırmanın bu rasyonel düzeni arasında ayrım yaparız; ve mümkün olduğunca, ikisinden aklımıza daha uygun olanı olarak birincisini ikincisine çevirmeye çalışırız.

Şeylerin türler halinde sınıflandırılması (özellikle de türler seriler oluşturuyorsa ya da birbirlerini ardışık olarak içeriyorlarsa), şeyleri kaba algılarının düzeni olan zaman ve mekân içinde bireyler olarak yan yana getirme ya da ayırmadan daha rasyonel bir kavrama yoludur. Şeylerin, aralarında bu tür sınıflandırma ilişkilerinin, uzak ve dolaylı işlemleriyle birlikte elde edildiği terimlere asimile edilmesi, şeyleri daha rasyonel bir şemaya getirmenin bir yoludur.

Hareket halindeki cisimler bu tür terimlerdir ve mekanik felsefe, doğayı, öğelerini zihinsel yapımızın bazı daha doğal bölünme çizgileri boyunca düzenleyecek şekilde kavramanın yalnızca bir yoludur.

Diğer doğal çizgiler ahlaki ve estetik ilişkilerdir. Felsefe hâlâ şeyleri, aralarında bu ilişkilerin de varmış gibi görüneceği şekilde kavramaya çalışmaktadır.

Şeyler bu şekilde başarılı bir şekilde kavranmadığı sürece, ahlaki ve estetik ilişkiler sadece entia rationis, zihindeki terimler arasında mevcuttur ve ahlaki ve estetik ilkeler, dışarıdaki gerçek dünyaya ilişkin önermeler değil, varsayımlar olarak kalır.

Dolayısıyla geniş bir a priori ya da sezgisel olarak zorunlu doğrular bütünü vardır. Kural olarak, bunlar yalnızca karşılaştırma doğrularıdır ve ilk etapta yalnızca zihinsel terimler arasındaki ilişkileri ifade

ederler. Ancak doğa, sanki bazı gerçeklikleri bu zihinsel terimlerle özdeşmiş gibi davranır. Bunu yaptığı ölçüde, doğal olguya ilişkin a priori önermelerde bulunabiliriz. Hem bilimin hem de felsefenin amacı, tanımlanabilir terimlerin sayısını arttırmaktır. Şimdiye kadar doğadaki şeyleri mekanik zihinsel terimlerle özdeşleştirmenin, duygusal zihinsel terimlerle özdeşleştirmekten daha kolay olduğu kanıtlanmıştır.

Rasyonelliğin en geniş önermesi, dünyanın ideal bir sistemin modeline göre baştan sona rasyonel olarak anlaşılabilir olduğudur. Felsefelerin tüm savaşı bu inanç noktası üzerinedir. Bazıları rasyonaliteye giden yolu zaten görebildiklerini söylerken, diğerleri bunun mekanik bir yoldan başka bir şekilde mümkün olamayacağını iddia etmektedir. Bazılarına göre bir dünyanın var olduğu gerçeği bile mantıksız görünmektedir. Bu zihinler için yokluk, varlıktan daha doğal bir şey olacaktır. En azından bir filozof, şeylerin birbiriyle ilişkisinin zaten irrasyonel olduğunu ve bir ilişkiler dünyasının asla anlaşılır kılınamayacağını söylemektedir.[562] Bununla birlikte, organik zihinsel yapımızın teorik kısmına gelinceye kadar, bölümün başında açıkladığım programı tamamladığım varsayılabilir. Bunun nedeni ne kendimizin ne de atalarımızın deneyimleri olabilir. Şimdi organik zihinsel yapımızın pratik kısımlarına geçiyorum. Burada işler biraz farklıdır ve vardığımız sonuç, aynı yönde olsa da, hiçbir şekilde bu kadar emin bir şekilde ifade edilemez.

Mümkün olduğunca kısa ve basit olması için, içgüdülerin durumunu ele alacağım ve okuyucunun 24. bölüme aşina olduğunu varsayarak, hemen konuya gireceğim.

İÇGÜDÜLERİN KÖKENİ

İçgüdüler ya;

1) Her biri özel olarak eksiksiz biçimde oluşturulmuştur veya

2) Yavaş yavaş gelişmiştir.

562 "Kendi içinde, kendi özünde, her gerçek nesne kendisiyle özdeştir ve koşulsuzdur" yani, "en genel kavrayış a priori" ve "deneyimden gelen en genel" "Tanınabilir her şey koşulludur." (A. Spir: Denken und Wirklichkeit. Herbart ve Hegel ile de karşılaştırınız).

Birinci alternatif günümüzde geçerliliğini yitirdiğinden, doğrudan ikincisine geçiyorum. İçgüdülerin nasıl evrimleşmiş olabileceğine dair en önemli iki öneri Lamarck ve Darwin'in isimleriyle ilişkilendirilmektedir.

Lamarck'ın ifadesi, hayvanların istekleri olduğu ve bunları tatmin etmek için, kendilerini yavaş yavaş ne karşı koyabilecekleri ne de değiştirebilecekleri pek çok eğilime dönüştüren alışkanlıklar edindikleri yönündedir. Bu eğilimler bir kez edinildikten sonra, gençlere aktarım yoluyla kendilerini yayarlar, böylece tüm egzersizlerden önce yeni bireylerde var olurlar. Böylece aynı duygular, aynı alışkanlıklar, aynı içgüdüler, varoluşun dış koşulları aynı kaldığı sürece, bir kuşaktan diğerine değişmeden devam eder."[563] Bay Lewes buna "geçip giden zekâ" teorisi adını vermektedir. Bay Spencer'ın sözleri Lamarck'ınkinden daha açıktır, bu nedenle ondan alıntı yapacağım:[564]

"Bireyde ya da ırkta ortaya çıkan her yeni duygu biçiminin, önceden var olan bazı duyguların bir modifikasyonu ya da önceden var olan birkaç duygunun bir bileşimi olduğu şeklindeki tartışılmaz varsayımdan yola çıkarak, önceden var olan duyguların her zaman ne olduğunu bilmek bize büyük ölçüde yardımcı olacaktır. Örneğin, alt düzey hayvanların çok azında biriktirme sevgisi olduğunu ve bu duygunun bebeklikte bulunmadığını gördüğümüzde; kucaktaki bir bebeğin öfke, korku, şaşkınlık sergilediğini, ancak kalıcı bir mülkiyet arzusu göstermediğini gördüğümüzde ve hiçbir edinim duygusu olmayan bir hayvanın yine de bağlılık, kıskançlık, onaylanma sevgisi

563 Philosophie Zoölogique, 3. kısım, bölüm v., 'de l'Instinct.

564 Bay Spencer'ın içgüdü hakkındaki en resmi ifadesinin Psikolojinin İlkeleri'nde, bu isimle anılan bölümde yer aldığı söylenmelidir. Dr. Romanes, Hayvanlarda Zihinsel Evrim adlı kitabının XVII. bölümünde bu bölümdeki doktrini yeniden formüle etmiş ve eleştirmiştir. Belirsizliğini anlaşılır terimlerle ifade etmekteki yetersizliğimi itiraf etmeliyim. İçgüdüleri refleks eylemlerin daha ileri bir gelişimi ve zekânın öncüleri olarak ele almaktadır ki bu muhtemelen birçokları için doğrudur. Ancak bunların oluşumunu, başlangıçta basit refleks eylemlerle sinir sistemini 'dış ilişkilere karşılık verecek' şekilde biçimlendiren ve daha sonra karmaşık hale getirerek 'bileşik refleks eylemlerle' 'karşılık vermesini' sağlayan 'deneyimlerin çoğalmasına' atfettiğinde, verilenden daha fazla anahtar olmadan takip edilemeyecek kadar gizemli hale gelir. Refleks eylemlerin tesadüfi olarak doğuştan gelen ve korunan özellikler olduğunu varsayarsak, her şey son derece basit hale gelir.

hissedebildiğini gördüğümüzde, mülkiyetin tatmin ettiği duygunun daha basit ve daha derin duygulardan oluştuğundan şüphelenebiliriz. Nasıl ki bir köpek bir kemiği sakladığında içinde ileriye dönük bir açlık tatmini varsa, aynı şekilde herhangi bir şeyin güvence altına alındığı ya da sahiplenildiği her durumda, ilk başta o şeyin tatmin edeceği duygunun ideal bir heyecanının var olması gerektiği sonucuna varabiliriz. Ayrıca şu sonuca da varabiliriz: Zekâ, çeşitli nesnelerin farklı amaçlar için kullanılmasına yol açtığında; vahşiler arasında olduğu gibi, silah, barınak, giysi, süs için tahsis edilen eşyalar aracılığıyla çeşitli istekler tatmin edildiğinde - tahsis etme eylemi, sürekli olarak hoş çağrışımlar içeren ve bu nedenle, hizmet edilen amaçtan bağımsız olarak zevkli olan bir eylem haline gelir. Ve uygar yaşamda olduğu gibi, edinilen mülk tek bir haz sıralamasına hizmet etmeyen, ama tüm hazlara hizmet edebilen bir türden olduğunda, mülk edinme hazzı, hizmet edilen çeşitli hazların her birinden daha farklı hale gelir -- ayrı bir duyguya daha tamamen farklılaşır. [565] İnsanların yaşamadığı yeni keşfedilmiş adalarda, kuşların sopalarla tepelerine vurulmasına izin verecek kadar korkudan yoksun oldukları, ancak nesiller boyunca insana yaklaştığında uçacak kadar ondan korkmaya başladıkları ve bu korkunun yaşlılar kadar gençler tarafından da gösterildiği iyi bilinmektedir. Bu değişim, en az korkanların öldürülmesine ve daha korkanların korunup çoğalmasına bağlanmadığı sürece ki insan tarafından öldürülenlerin sayısının az olduğu düşünüldüğünde bu

565 "Edinimciliğin bu açıklaması bizimkinden farklıdır. Çağrışımcı açıklamanın mülkiyet duygumuzun büyük bir kısmının doğru bir açıklaması olduğunu inkâr etmeden, buna ek olarak tamamen ilkel bir arzu biçimini kabul ettik. Okuyucu bu durumun makul olup olmadığına karar vermelidir. Kuşkusuz görünüşler, içimizde el konulan şeylerin gizli kullanımlarıyla oldukça bağlantısız bazı şehvetlerin var olduğu yönündedir. Bunların cazibesinin kaynağı, estetik duygularımıza hitap etmelerinde yatar ve biz de bunun üzerine sadece onlara sahip olmak isteriz. Işıltılı, sert, metalik, tuhaf, güzel şeyler; özellikle tuhaf şeyler; yapaymış gibi görünen ya da başka nesneleri taklit eden doğal nesneler, - bunlar insanların, saksağanların paçavraları kaptığı gibi kaptığı bir sınıf oluşturur. Bizi büyülerler. Hangi evin çekmecesi ya da dolabı, kimsenin ne yapacağını bilemediği ama kör bir içgüdünün kül fıçısından kurtardığı bu türden anlamsız ıvır zıvırlarla dolu değildir ki? Deniz kıyısında ya da ormanda yürüyüşten dönen insanlara tanık olun, her biri taş ya da deniz kabuğu şeklinde bir parça doğal eşya, ağaç kabuğu ya da garip şekilli bir mantar taşır, bunlar evi kirletir ve her geçen gün daha da çirkinleşir, ta ki sonunda akıl kör eğilime galip gelip onları süpürene kadar.

yetersiz bir nedendir, birikmiş deneyimlere bağlanmalı ve her deneyimin bu değişimin oluşmasında bir payı olduğu kabul edilmelidir. İnsanın açtığı yaralardan kaçan ya da sürünün diğer üyelerinin haykırışlarıyla alarma geçen her kuşta, ..insani bakış açısı ile doğrudan ya da dolaylı olarak insan eliyle çekilen acılar arasında bir fikir birliği kurulduğu sonucuna varmalıyız. Ayrıca, kuşu uçmaya iten bilinç durumunun başlangıçta, daha önce insanın yaklaşmasını izleyen acı verici izlenimlerin ideal bir yeniden üretiminden başka bir şey olmadığı; bu ideal yeniden üretimin, doğrudan ya da sempatik acı verici deneyimler arttıkça daha canlı ve daha kitlesel hale geldiği ve böylece duygunun, başlangıç haliyle, daha önce yaşanan acıların yeniden canlanmasından başka bir şey olmadığı sonucuna varmalıyız. Nesiller boyunca, bu ırkın genç kuşları henüz insan tarafından yaralanmadan önce insandan korkmaya başladıkları için, ırkın sinir sisteminin bu deneyimlerle organik olarak değiştiği kaçınılmaz bir çıkarımdır; Genç bir kuş bu şekilde uçmaya yönlendirildiğinde, bunun nedeninin yaklaşan insanın duyuları üzerinde yarattığı izlenimin, doğuştan gelen bir refleks eylem yoluyla, atalarında benzer koşullar altında uyarılmış olan tüm sinirlerin kısmi bir uyarılmasını gerektirdiği; bu kısmi uyarılmanın acı verici bilince eşlik ettiği ve bu şekilde ortaya çıkan belirsiz acı verici bilincin uygun duyguyu oluşturduğu sonucuna varmaktan başka seçeneğimiz yoktur - belirli deneyimlere ayrılamayan ve bu nedenle görünüşte homojen olan duygu. Eğer bu vakadaki olgunun açıklaması böyleyse, o zaman her vakada böyledir. Eğer duygu burada bu şekilde oluşmuşsa, o zaman her yerde bu şekilde oluşmuştur. Eğer öyleyse, farklı uluslar tarafından sergilenen duygusal değişikliklerin ve uygarların vahşilerden ayırt edildiği yüksek duyguların aynı ilkeye göre açıklanması gerektiği sonucuna varmalıyız. Ve bu sonuca vararak, genel olarak duyguların ayrı ayrı bu şekilde ortaya çıktığından şüphelenmeye güçlü bir şekilde yönlendiririliriz."[566]

Buradaki 'duygu' kelimesinin içgüdü anlamına da geldiği açıktır -- içgüdüsel olarak adlandırdığımız eylemler, Bay Spencer'ın oluşumunu tanımladığı duyguların ifadeleri veya tezahürleridir. Eğer alışkanlık bu

566 Bain'in H. Spencer'daki incelemesi: Illustrations of Universal Progress (New York 1864), s. 311, 315.

şekilde bireysel yaşamın dışında da meyvelerini verebilseydi ve ebeveynlerin sinir sistemlerinde zahmetli bir şekilde edinilen değişiklikler gençlerin sinir sistemlerinde doğuştan hazır olarak bulunabilseydi, bu tür bir genişlemenin hem pratik hem de teorik önemini abartmak zor olurdu. Prensipte, içgüdüler 'ikincil-otomatik' alışkanlıklara asimile edilecek ve birçoğunun ataların yaşamları sırasında yapılan geçici deneylerden kaynaklandığı, birbirini izleyen nesiller boyunca tekrarlama, ekleme ve ilişkilendirme yoluyla mükemmelleştirildiği, anlaşılması nispeten basit bir şey olacaktır.

Çağdaş içgüdü öğrencileri bu nedenle böyle bir açıklama olasılığını ortaya koyan tüm olguları keşfetmek için tetikte olmuşlardır. Ne kadar büyük bir sonuç yükü taşıdığı düşünüldüğünde, liste çok uzun değildir. Az önce Spencer tarafından savunulduğu üzere, edinimcilik ve insan korkusu bu listenin başını çekmektedir. Bay T. A. Knight'ın altmış yıllık gözlemleri sırasında fark ettiği çullukta artan utangaçlık ve Darwin'in dikkat çektiği, büyük kuşların küçük kuşlara göre her yerde daha fazla utangaçlık göstermesi de bu türden diğer örneklerdir.

O halde şunu da ekleyebiliriz.

Spor köpeklerindeki "işaret etme", "yakalama" vb. eğilimler, her halükarda kısmen eğitime bağlı görünmektedir, ancak iyi yetiştirilmiş hayvanlarda doğuştan gelmektedir. Bu ırklarda, baba ya da annenin sahada eğitilmemiş olması yavrular için kötü bir durum olarak kabul edilir.

Evcil at ve sığır ırklarının uysallığı.

Evcil tavşan yavrularının uysallığı -- genç yabani tavşanlar yenilmez derecede ürkektir.

Genç tilkiler en çok avlandıkları yerlerde daha temkinlidirler.

Evcil ördekler tarafından yumurtadan çıkarılan yaban ördekleri uçup giderler. Ancak birkaç nesil boyunca yakın tutulursa, yavruların evcilleştiği söylenir[567].

Genç vahşiler belli bir yaşa geldiklerinde ormana geri dönerler.

567 Ribot : De l'Heredite, 2me ed. s. 26.

Meksika'nın yüksek platolarına götürülen İngiliz tazıları, havanın kapalı olması nedeniyle ilk başta iyi koşamamışlardır. Yavruları bu zorluğu tamamen aşmıştır.

Bay Lewes bir yerde[568] ebeveynleri tarafından 'dilenmesi' öğretilen ve sürekli olarak kendiliğinden dilenme pozisyonuna geçen bir terrier yavrusundan bahsetmektedir. Darwin, Fransa'nın dışında yetişmiş, ancak ataları gibi omuz silkip duran bir Fransız yetim çocuktan bahseder[569].

Müzisyenlerin ailelerinde müzik yeteneği genellikle nesilden nesile artar.

Brown-SÈquard'ın kalıtsal olarak epileptik kobayları, ebeveynleri omurilik veya siyatik sinir üzerinde yapılan cerrahi operasyonlar nedeniyle epileptik hale gelmiştir. Yetişkinler genellikle arka ayak parmaklarından bazılarını kaybederler ve yavrular, epileptik olmalarının yanı sıra, sıklıkla ilgili ayak parmakları eksik olarak doğarlar. Servikal sempatik siniri bir taraftan kesilen kobayların yavrularının ameliyattan sonra tıpkı ebeveynleri gibi kulakları daha büyük, göz küreleri daha küçük vs. olacaktır. Medullanın 'restiform cisimciğinin' delinmesi, aynı hayvanda bir gözü tıkayarak büyütecek ve bir kulağın kangren olmasına neden olacaktır. Bu tür ebeveynlerin yavrularında da aynı belirtiler görülür.

Fiziksel incelik, narin eller ve ayaklar vs. birkaç nesil boyunca iyi yetiştirilmiş ve zengin ailelerde görülür.

'Sinirli' mizaç, hareketsiz beyin çalışan insanların torunlarında da gelişir. Ayyaşlar çeşitli şekillerde dejenere olmuş nesiller üretirler.

Miyopluk, nesiller boyunca kapalı alanda çalışmaktan kaynaklanır. Avrupa'da şehirlerdeki okul çocukları arasında taşradaki aynı yaştaki çocuklardan çok daha sık görülmüştür.

Bu son vakalar, işlevsel özelliklerden ziyade yapısal özelliklerin kalıtımıyla ilgilidir. Ancak yapı işlevi doğurduğu için prensibin aynı

568 Spencer's Biology, cilt i. s. 247'de (kaynak gösterilmeden) alıntılanmıştır.
569 Expression of Emotions (N. Y.), p. 287.

olduğu söylenebilir. Uyarlanabilir[570] yapısal değişimin diğer mirasları arasında şunlar sayılabilir:

'Yankee' tipi.

Skrofula, raşitizm ve diğer kötü yaşam koşulları hastalıkları.

Evcil inek ırklarının memeleri ve daimi sütleri.

'Süslü' tavşanların kulakları, onları dikmeye ihtiyaç duymadıkları için sarkıktır. Köpeklerin, eşeklerin vb. bazı ırkların kulakları da aynı şekilde.

Köstebek ve çeşitli mağaralarda yaşayan hayvanların eskimiş gözleri.

Evcil ördeklerin kanat kemiklerinin küçülmüş boyutu, atalarının uçmayı bilmemesinden kaynaklanmaktadır[571].

Bunlar, şu ya da bu yazar tarafından, içgüdülerin kökenine ilişkin 'geçersiz zekâ' teorisi lehine kanıt olarak ileri sürülen olguların tümüdür.

Bay Darwin'in teorisi, tesadüfen ortaya çıkan eylem eğilimlerinin doğal seleksiyonu teorisidir.

"İçgüdülerin büyük bir kısmının bir kuşakta alışkanlık yoluyla edinildiğini ve daha sonraki kuşaklarda kalıtım yoluyla aktarıldığını düşünmek çok ciddi bir hata olur. Bildiğimiz en harika içgüdülerin, yani kovan arısının ve birçok karıncanın içgüdülerinin bu şekilde edinilmiş olamayacağı açıkça gösterilebilir."[572] İçgüdülerin, mevcut yaşam koşulları altında her türün refahı için bedensel yapı kadar önemli olduğu evrensel olarak kabul edilecektir. Değişen yaşam koşulları altında, içgüdülerdeki küçük değişikliklerin bir tür için faydalı olması en azından mümkündür ve eğer içgüdülerin çok az değiştiği gösterilebilirse, o zaman doğal seçilimin içgüdülerdeki değişiklikleri karlı olabilecek

---

570 "Adaptif" değişiklikler, dış koşulların bir organ veya organizma üzerindeki doğrudan etkisiyle ortaya çıkan değişikliklerdir. Güneş yanığı, boynuzlu eller, kas sertliği bunlara örnektir.

571 Bu ve diğer gerçekler için bkz. Ribot: De l'HÈrÈditÈ; W. B. Carpenter: Contemporary Review, cilt 21, s. 295, 779, 867; H. Spencer: Princ. of Biol. pt, II. ch. V, VIII, IX, X; pt. III. ch. XI, XII; C. Darwin: Evcilleştirilen Hayvanlar ve Bitkiler, bölüm XII, XIII, XIV; Sam'l Butler: Yaşam ve Alışkanlık; T. A. Knight: Philos. Trans. 1837; E. Dupuy: Popular Science Monthly, cilt XI. s. 332; F. Papillon: Nature and Life, s. 330; Crothers, in Pop. Sci. M., Ocak (ya da Şubat) 1889.

572 [Çünkü etkisiz böcekler tarafından sergilendiği için, sadece uygulamanın etkileri bir nesilden diğerine birikemez -- W. J.].

herhangi bir ölçüde korumasında ve sürekli olarak biriktirmesinde hiçbir zorluk göremiyorum. İnanıyorum ki, en karmaşık ve harika içgüdülerin tümü bu şekilde ortaya çıkmıştır. Alışkanlığın etkilerinin, içgüdülerin tesadüfi varyasyonları olarak adlandırılabilecek şeylerin doğal seçiliminin etkilerine göre oldukça ikincil bir öneme sahip olduğuna inanıyorum; --yani, bedensel yapıda küçük sapmalara neden olan aynı bilinmeyen nedenler tarafından üretilen varyasyonların."[573]

Bay Darwin'in görüşüne ilişkin kanıtlar burada verilemeyecek kadar karmaşıktır. Bana göre oldukça ikna edicidir. Darwinci teori akılda tutularak, Lamarckçı teori lehine verilen örneklerin listesi tekrar okunduğunda, pek çok vakanın konuyla ilgisiz olduğu ve bazılarının bir taraf için olduğu kadar diğer taraf için de geçerli olduğu görülür. Bu durum birçok örnekte o kadar açıktır ki, ayrıntılı olarak belirtmeye gerek yoktur. Örneğin, omuz silken çocuk ve yalvaran yavru biraz fazla kanıtlayıcıdır. Bu örnekler, kalıtsal bir alışkanlıktan ziyade kendiliğinden oluşan bir varyasyonu akla getirecek kadar benzersizdir. Diğer durumlarda gözlemlerin doğrulanmaya çok ihtiyacı vardır, örneğin spor köpekleri ve yarış atlarında bir nesil boyunca eğitim verilmemesinin etkileri, esaret altında doğan genç yabani tavşanlar ile evcil olanlar arasındaki fark, yabani ördekler üzerinde birçok nesil esaretin kümülatif etkisi vb.

Benzer şekilde, büyük kuşların, insanların uğrak yeri olan adalardakilerin, çullukların, tilkilerin artan ürkekliği, daha cesur ailelerin öldürülmesi ve geride doğal olarak ürkek olanlardan başka kimsenin kalmaması gerçeğinden ya da sadece yaşlı kuşların bireysel deneyimlerinin gençlere örnek olarak aktarılması ve böylece yeni bir eğitim geleneğinin oluşmasından kaynaklanıyor olabilir. -- Fiziksel incelik, sinirli mizaç, Yankee tipi vb. vakalar da Lamarckians'ın şimdiye kadar gördüğünden çok daha ayrımcı bir muameleye ihtiyaç duymaktadır. Fiziksel incelik ve sinirliliğin aristokrat veya entelektüel ailelerde nesilden nesile birikme eğilimi gösterdiğine dair gerçek bir kanıt olmadığı gibi, Amerika'ya nakledilen Avrupalıların bu yönde geçirdiği değişimin tamamının bizim topraklarımızda yetişen çocukların ilk

573 Origin of Species, chap. VII.

neslinde tamamlanmadığına dair de bir kanıt yoktur. Bana göre, tüm gerçekler bu yöne işaret ediyor. Benzer şekilde, Meksika'da doğan gri tazıların daha iyi nefes alması, kesinlikle yavruların göğüs kafesinin daha seyrek havaya doğum sonrası adaptasyonundan kaynaklanıyordu.

Belirgin nevrotik dejenerasyon şüphesiz ebeveynden çocuğa doğru birikebilir ve bu durumda ebeveyn genellikle kendi düzensiz yaşam alışkanlıklarıyla daha da kötüleştiğinden, çocuğun kötüleşmesini bu nedene atfetme eğilimi vardır. Bu da yine aceleci bir sonuçtur. Çünkü nevrotik dejenerasyon şüphesiz asıl nedenleri bilinmeyen bir hastalıktır; ve diğer 'tesadüfi varyasyonlar' gibi kalıtsaldır. Ancak nihayetinde kısırlıkla sonuçlanır ve doğal tarihinden edinilmiş özelliklerin aktarımı lehine herhangi bir sonuç çıkarmak bana oldukça haksız görünüyor. Alkoliklerin çocuklarının dejenerasyonu da, alkolün ebeveynlerinde yol açtığı sinir sistemi bozukluğunu miras almış olmaları lehine bir şey kanıtlamaz: çünkü zehir genellikle doğumdan önce, henüz ebeveynin alkolize kanıyla beslenirken oluştukları germinal maddeye etki ederek kendi vücutlarını doğrudan etkileme şansına sahiptir. Ancak pek çok vakada, ebeveyn alkoliklerin kendileri de nörotik açıdan dejenere olmuş kişilerdir ve içki alışkanlığı sadece hastalıklarının bir belirtisidir ve bu belirtiyi şu ya da bu şekilde çocuklarına da bulaştırırlar.

Geriye kobayların kalıtsal sakatlıkları kalıyor. Ancak bunlar hayvanlarla ilgili olağan kuralın öylesine şaşırtıcı istisnalarıdır ki, tipik bir sürecin örnekleri olarak kullanılmaları pek mümkün değildir. Evcil sığırların uysallığı kesinlikle kısmen insanın seçiminden kaynaklanmaktadır, vs. vs. Kısacası, kanıtlar oldukça değersiz bir dizi oluşturmaktadır.

Buna, aktarılan alışkanlık teorisini herhangi bir ayrıntıyla uygulamaya çalışan yazarların her zaman bir yerde açıklanamayan varyasyonu kabul etmek zorunda kaldıklarını da ekleyin. Böylece Spencer şunu kabul etmektedir

"Toplumsallık, ancak bazı küçük farklılıklar nedeniyle bireylerin dağılma eğiliminin normalden daha az olduğu yerlerde başlayabilir. . . . Bu süreci başlatmak için yeterli olan zihinsel doğadaki küçük farklılıkların adil bir şekilde varsayılabileceğini, tüm evcil hayvanlarımız

bize göstermektedir: karakterlerindeki ve beğenilerindeki farklılıklar dikkat çekicidir Sosyalite böylece başlamış ve en uygun olanın hayatta kalması onu sürdürme ve artırma eğilimindedir, alışkanlığın kalıtsal etkileri ile daha da güçlenecektir. '[574] Yine, acıma duygusundan bahsederken Bay Spencer şöyle demektedir: "Bu duygu, deneyimlerin kalıtsal etkileriyle ortaya çıkan bir duygu değildir, ancak en uygun olanın hayatta kalmasına - tesadüfi varyasyonların doğal seleksiyonuna - kadar izlenebilen oldukça farklı bir gruba aittir. Bu grupta tüm bedensel iştahlar, cinsel ve ebeveynlik gibi daha basit içgüdülerle birlikte her ırkın devamlılığını sağlayan ve zihinsel evrimin daha yüksek süreçleri başlamadan önce var olması gereken içgüdüler yer alır."[575]

El yazısı, hoşnut olunduğunda yapılan bazı tuhaf hareketler, uyku sırasında yapılan tuhaf hareketler gibi tavır ve önemsiz özelliklerin kalıtım yoluyla geçmesi de edinilmiş alışkanlıkların aktarımı teorisi lehine aktarılmıştır. Gariptir ki, dünyadaki her şey arasında bu hileler en çok kendine özgü varyasyonlara benzemektedir. Bunlar genellikle bireyin eğitiminin, gerçekten edindiği şeylerin baskısının ortadan kaldıracağı, ancak bastırılamayacak kadar doğal olan ve kendisinde olduğu kadar çocuklarında da tüm yapay engelleri aşan kusurlar ya da tuhaflıklardır.

Metnimi hemen hemen 1885 yılında yazıldığı şekliyle bırakıyorum. O zaman, içgüdülerimizin çoğunun kökeninin, terimin tam anlamıyla atalardan gelen bir deneyimin değil, kesinlikle arka kapı yönteminin meyveleri olarak görülmesi gerektiği şeklinde geçici bir sonuca varmıştım. Atalardan gelen alışkanlıkların bu içgüdülerin oluşumunda herhangi bir rol oynayıp oynamadığı hâlâ açık bir soruydu ve bu soruyu onaylamak da reddetmek kadar acelecilik olurdu. Ancak daha o zamandan Freiburglu Profesör Weismann, Lamarckçı teoriye çok ciddi bir saldırı başlatmıştı[576] ve onun polemiği sonunda doğa bilimciler arasında öylesine yaygın bir ilgi uyandırdı ki, bir zamanlar neredeyse tereddütsüz kabul edilen teori neredeyse terk edilme noktasına geldi.

574 Principles of Psychol., ii. 561.

575 Ibid. p. 623.

576 Ueber die Vererbung (Jena, 1883). Prof. Weismann'ın Kalıtım Üzerine Denemeleri yakın zamanda (1889) İngilizce olarak toplu bir biçimde yayımlanmıştır.

Bu nedenle Weismann'ın sözde kanıtlara yönelik bazı eleştirilerini kendi eleştirilerime ekleyeceğim. İlk olarak, Weismann'ın kendine ait büyüleyici bir soy teorisi vardır,[577] bu teoriye göre ebeveynin yaşamı boyunca edindiği herhangi bir özelliğin tohuma aktarılması a priori olarak imkânsızdır. Bu teorinin doğasına girmenin yeri burası değildir. Bu teorinin onu Lamarck'ın ve Spencer'ın teorilerine karşı aksi takdirde olabileceğinden daha keskin bir eleştirmen haline getirdiğini söylemek yeterlidir. Weismann'a göre, germinal ürünlerin ebeveynin vücudundayken etkilenebileceği tek yol iyi ya da kötü beslenmedir. Bu sayede çeşitli şekillerde dejenere olabilir ya da canlılıklarını tamamen kaybedebilirler. Ayrıca çiçek, frengi ya da diğer öldürücü hastalıklar tarafından kan yoluyla enfekte edilebilir ve başka şekillerde zehirlenebilirler. Ancak ebeveynlerin kendilerinde doğuştan bulunmayan sinirsel yapı ve alışkanlık özelliklerini, belki de tesadüfi bir varyasyon yoluyla kazara edinmedikleri sürece asla edinemezler. Tesadüfi varyasyonlar elbette ki hiç kimsenin şüphe duymadığı iyi bilinen bir yasa sayesinde sonraki nesillere geçme eğiliminde olan kendine has özelliklere dönüşür.

Bazı ailelerde bir nesilden diğerine görülen yetenek artışının, ilgili yeteneğin kullanılmasının aktarılan etkilerinden kaynaklandığına dair sıkça duyulan iddiaya (Bach'lar, Bernoullis'ler, Mozart, vb.) atıfta bulunarak, mantıklı bir şekilde, yeteneğin kullanılmaya devam edilmesinin, belirsiz sayıda nesil boyunca büyümeye devam etmesi gerektiğini belirtmektedir. İşin aslı, kısa sürede maksimuma ulaşır ve sonra bir daha haber alamayız, ki bu da bir özelliğin çeşitli evliliklerin etkilerine maruz kalması durumunda her zaman olan şeydir.

Profesör Weismann, ameliyat edilen kobaylarda görülen kalıtsal epilepsi ve diğer dejenerasyonları, yavrulara ebeveyn kanının bulaşmasının bir sonucu olarak açıklamaktadır. Weismann, yavruların orijinal travmatik hasarın bir sonucu olarak patolojik bir değişim geçirdiğini varsaymaktadır. Kullanılmayan organların eskimesini, kullanılmamanın doğrudan etkilerinin herhangi bir aktarımına başvurmaksızın, kendi yazılarına atıfta bulunmam gereken panmiksi teorisiyle çok tatmin edici bir şekilde açıklamaktadır.

577 En iyi şekilde Keimplasmaların Sürekliliği Üzerine Deneme'de (1885) ifade edilmiştir.

Son olarak, hayvanlarda zaman zaman duyduğumuz kalıtsal mutilasyon hikâyelerini (köpeklerin kulakları ve kuyrukları, vb.) araştırmacı bir şekilde eleştirmekte ve birçok nesil boyunca yetiştirdiği fareler üzerinde, her seferinde her iki ebeveynin kuyruğunu keserek, yavruların doğmaya devam ettiği kuyruk uzunluğuna en ufak bir müdahalede bulunmadan yaptığı uzun bir dizi deneye atıfta bulunmaktadır.

Sonuçta, Lamarckçı teori lehine en güçlü argüman, Spencer'ın küçük çalışması (bu arada, şimdiye kadar yazdığı en sağlam şey) 'Organik Evrimin Faktörleri'nde öne sürdüğü a priori argüman olmaya devam etmektedir. Bay Spencer'a göre, vücudun tüm parçalarının tesadüfi değişimleri birbirinden bağımsız olduğu için, eğer hayvanların tüm organizasyonu yalnızca bu tür tesadüfi değişimlerden kaynaklansaydı, şu anda gördüğümüz karşılıklı uyum ve ahengin herhangi bir sonlu zamanda ortaya çıkmış olması pek mümkün olmazdı. Daha ziyade, çeşitlilik gösteren parçaların diğer parçaları özel olarak çalıştırarak kendileriyle uyumlu hale getirdiğini ve bu çalışmanın etkilerinin devam ederek yavrulara aktarıldığını varsaymalıyız. Bu, elbette, yalnızca tesadüfi varyasyonların seçilimi görüşünün tüm yeterliliğine karşı büyük bir karine oluşturmaktadır. Ancak kabul etmek gerekir ki, aksi görüşün, yani adaptif değişikliklerin kalıtsal olduğu görüşünün lehine, henüz belki de tek bir kesin kanıtımız yoktur.

Bu nedenle, zihinsel yapımızın oluşumuna ilişkin bu bölümü, Deneyim-felsefesi olarak adlandırılan felsefenin kendi amacını kanıtlamakta başarısız olduğuna dair inancımı tekrar teyit ederek bitirmek zorundayım. Atalarımızın deneyimlerini de hesaba katarsak, kendimizi bireyin doğumdan sonraki deneyimleriyle sınırladığımızdan daha fazla, zihindeki terimlerin eşleşmelerinin, çevre tarafından ona dayatılan karşılık gelen eşleşmelerin basit kopyaları olduğuna inanamayız. Bu gerçekten de bilişlerimizin küçük bir kısmı için doğrudur. Ancak mantıksal ve matematiksel, etik, estetik ve metafizik önermeler söz konusu olduğunda, böyle bir iddia yalnızca doğru olmamakla kalmaz, aynı zamanda tamamen anlaşılmazdır; çünkü bu önermeler şeylerin zaman ve mekân düzeni hakkında hiçbir şey söylemez ve Mill ve Spencer'ınki gibi sığ ve belirsiz açıklamaların düşünen insanlar tarafından nasıl verilebildiğini anlamak zordur.

Zihinsel yapımızın nedenleri şüphesiz doğaldır ve diğer tüm özelliklerimiz gibi sinir yapımızla bağlantılıdır. İlgi alanlarımız, dikkat eğilimlerimiz, motor dürtülerimiz, zevk aldığımız estetik, ahlaki ve teorik kombinasyonlar, ilişki şemalarını kavrama gücümüzün kapsamı, tıpkı temel ilişkilerin kendileri, zaman, mekân, farklılık ve benzerlik ve temel duygu türleri gibi, hepsi şu anda hesabını veremeyeceğimiz şekillerde gelişmiştir. Psikolojinin en açık bölümlerinde bile kavrayışımız yeterince önemsizdir. Ve insan psikogenezin gerçek seyrini, bir ırk olarak sahip olduğumuz kendine özgü zihinsel niteliklere hangi adımlarla ulaşmış olabileceğimizi ne kadar içtenlikle izlemeye çalışırsa, "yavaş yavaş yaklaşan alacakaranlığı" o kadar net algılar.

William James'in başyapıtı Psikolojinin İlkeleri'nin bu baskısı, açıklanan teoriyi ve yapılan tartışmaları anlaşılır kılan orijinal notlarını, illüstrasyonlarını, tablolarını ve grafiklerini içermektedir.

1890 yılında yayımlanan Psikolojinin İlkeleri, psikolojiyi ciddi bir bilimsel disiplin olarak tesis eden, dönüm noktası niteliğinde bir metindir. William James, her bölümde ayrıntılı ve güçlü analizlere yer vererek ikna edici, uzun ve geniş bir tez derlemiştir. Metnin kapsamlılığı ve mükemmel sunumu, ruh sağlığı bilimini akademik ana akıma yaklaştırmada çok önemli bir rol oynamıştır.

Kitabın tamamı sezgisel olarak düzenlenmiştir: her biri belirli sayıda bölüme sahip iki cilt vardır. Bazı bölümlerin alt bölümleri olsa da, James kitabını yavan ve karmaşık bir yapıya büründürmemeye özen gösteriyor. Her bölüm, ister akademik ve tıbbi bir disiplin olarak psikolojinin rolü, ister insan beyninin çeşitli işlevleri olsun, belirli bir konuyu tanıtıyor, tartışıyor ve sonuçlandırıyor.

Kendinden öncekilerin kitaplarını iyi okuyan ve bilen William James, yine de özgünlükle doludur. Her ne kadar okuyucu, modası geçmiş olduğu korkusuyla kitabı bir kenara bırakma eğiliminde olsa da, bu tutum haksızdır: James'in öncülük ettiği fikirler, 19. yüzyılın sonunda olduğu gibi entelektüel açıdan taze ve düşündürücü olmaya devam etmektedir. Kitabın geçmişe ait olan tek bölümü, hayvanlar üzerinde yapılan nörolojik deneyler, ana metnin geri kalanından farklı bir yerde durmaktadır.

William James'in bu kitabı yayınlamasından bu yana psikoloji bilimi muazzam bir ilerleme kaydetmiş olsa da, Psikolojinin İlkeleri dünyanın dört bir yanındaki üniversitelerde pek çok psikoloji dersinde yardımcı metin olarak okutulmaya devam etmektedir. James'in ortaya koyduğu kavramlar ve insan psikolojisinin manevi unsuru üzerine yaptığı kişisel çalışmalar, bu alandaki profesyoneller ve akademisyenler tarafından yeni kitaplara ve tezlere ilham kaynağı olmuştur ve olmaya devam etmektedir.

William James aynı zamanda bu alanda daha önce çalışmalar yapmış olan ve bazılarına hayranlık duyduğu, bazılarını ise küçümsediği diğer isimlerin fikirlerini de özetleyip sunmaktadır. Ancak hepsi Psikolojinin İlkeleri'nde dikkate alınmakta ve alıntılanmaktadır. Geçmişe dönük zenginliğin yanı sıra alanda önemli olan her ana konuda genişliği hedeflemesi, bu ders kitabını diğerlerinden ayırmaktadır.

Psikolojinin İlkeleri'nin diğer kısaltılmış versiyonlarından farklı olarak bu baskı, tüm metni James'in kavramlarını daha iyi anlatabilmek için eklediği çok sayıda çizim ve diyagramla birlikte içermektedir. James'in notları da mevcuttur ve okuyucunun rahatça başvurabilmesi için her bölümün sonunda düzenlenmiş ve eklenmiştir.

MİSRA

ISBN: 978-625-94805-3-4
9 786259 480534